

**ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ.
ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΟΥΤΟΠΙΑ (;) ΤΗΣ ΑΝΟΧΗΣ
ΤΗΣ ΕΤΕΡΟΤΗΤΑΣ**

Διδακτορική διατριβή, υποβληθείσα στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

ΜΑΡΙΑ ΑΝΑΓΝΟΥ

A.M. 1212Δ007

Επιβλέπων Καθηγητής Στέλιος Περράκης

Μέλη Επιτροπής

Καθηγητής Χαρίσιος Ταγαράς

Επ. Καθηγήτρια Μαρία-Ντανιέλα Μαρούδα

Αθήνα 2016

«Όταν ήρθαν να πάρουν τους τσιγγάνους δεν αντέδρασα.
Δεν ήμουν τσιγγάνος.
Όταν ήρθαν να πάρουν τους κομμουνιστές, δεν αντέδρασα.
Δεν ήμουν κομμουνιστής.
Όταν ήρθαν να πάρουν τους Εβραίους, δεν αντέδρασα.
Δεν ήμουν Εβραίος.
Όταν ήρθαν να πάρουν εμένα, δεν είχε απομείνει κανείς για να αντιδράσει»

Bertolt Brecht

Ευχαριστίες

Σε μια μακρά διαδρομή (τριών και πλέον ετών), για την εκπόνηση μιας διδακτορικής διατριβής, τα πρόσωπα τα οποία συμπαραστέκονται, συμμερίζονται, συμπάσχουν, ανέχονται και βοηθούν, με διαφορετικούς τρόπους, ο καθένας από το δική του πλευρά, είναι πολλά. Όμως, για αυτούς ακριβώς τους λόγους θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε καθέναν ξεχωριστά.

Πρώτα και πριν από όλα, ένα βαθύ ευχαριστώ θα ήθελα να απευθύνω στον Επιβλέποντα, Καθηγητή μου, κ. Στέλιο Περράκη, για την ανεκτίμητη ευκαιρία που μου έδωσε, την γενναιοδωρία της σκέψης του και την ακαδημαϊκή καθοδήγηση. Ο καθηλωτικός του λόγος, το σθένος με το οποίο πάντα στηρίζει τα όσα πιστεύει, η εμμονή του στο “ακατόρθωτο”, στην “ουτοπία” μέσα σε έναν κόσμο, που πολλές φορές μοιάζει μόνος να διεκδικεί και όλως περιέργως, στο τέλος, πάντα τα καταφέρνει, υπήρξε μοναδική πηγή έμπνευσης και δημιουργίας.

Θερμές ευχαριστίες θα ήθελα εκφράσω και στα μέλη της τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής μου. Τον Καθηγητή κ. Χαρίσιο Ταγαρά για την υπομονή και κατανόηση με την οποία αντιμετώπισε κάθε «ατόπημα» και κυρίως την ευγένεια με την οποία εξέφρασε κάθε διαφορετική αντίληψη. Επίσης, την Επ. Καθηγήτρια, κ. Μαρία-Ντανιέλα Μαρούδα, για την φιλική προσέγγιση και καθοδήγηση. Η μεθοδικότητα και οι συμβουλές της υπήρξαν πολύτιμες για τη λογική ροή και τη βέλτιστη δομή της διατριβής.

Σε ένα άλλο επίπεδο, ιδιαίτερης μνείας χρήζουν όλοι εκείνοι οι πραγματικά πολυάσχολοι άνθρωποι, ειδικοί στο αντικείμενό τους, που δέχτηκαν να μιλήσουν μαζί μου και να μου δώσουν λίγο από τα «φώτα» τους, συμβάλλοντας στην διεξαγωγή μιας έρευνας, με σημασία για την Ελλάδα και την Ευρώπη. Πρόκειται για τους κ. Πανούση Γιάννη, Αναπληρωτή Υπουργό Προστασίας του Πολίτη· κ. Παπαϊωάννου Κώστα, Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Πρώην Πρόεδρο ΕΕΔΑ· κ. Καλατζή Γιώργο, Γενικό Γραμματέα Θρησκευμάτων· κ. Ρετάλη Μιχάλη, Εμπειρογνώμονα, Β' Σύμβουλο, ΥΠΕΞ, Διεύθυνση Δ4· κ. Λυκοβάρδη Καλλιόπη, Ειδικό Επιστήμονα Συνηγόρου του Πολίτη, Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου· κ. Μπιλά Νατάσα, Υπουργείο Εσωτερικών, Τμήμα Περιφερειακής Ανάπτυξης· κ. Αλέξανδρο Ζαβό, Πρώην Πρόεδρο του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ), Υπουργείο Εσωτερικών· κ. Καλλινίκου Ευαγγελία, Δήμαρχο Γαύδου· κ. Παπαγιαννάκη Λευτέρη, Δημοτικό Σύμβουλο Δήμου Αθηναίων, Πρόεδρο Ένταξης Μεταναστών· Πατέρα Πέτρο Χαλούλο, Αρχιμανδρίτη· κ. Δουρίδα Ευαγγελία, Επιστημονικό Συνεργάτη Κέντρου Στήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, Γραμματέα Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Μεταναστών Προσφύγων και Παλλινოსτούντων· κ. Μανώλη Ράντη, Πρώην Διευθυντή Δικτύου Ρομ· κ. Συρίγο Άγγελο, Επίκουρο Καθηγητή, Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Από την παραπάνω καταγραφή, δεν θα μπορούσε να λείπει η «οικογένεια» του Διεθνούς Σεμιναρίου του Ναυπλίου, στην οποία έχω την τύχη να είμαι μέλος εδώ και οκτώ περίπου χρόνια. Ειδικής μνείας εδώ, χρήζουν -ανάμεσα σε πολλούς αξιολόγους- οι ξεχωριστοί και αγαπημένοι Καθηγητές όπως οι κ. Κωνσταντίνος Χατζηκωνσταντίνου και Γρηγόρης Τσάλτας, που λειτούργησαν περισσότερο ως «πατρικές» φιγούρες (και όχι με την αυστηρότητα της ιδιότητάς τους). Τους ευχαριστώ θερμά, που με τις παρατηρήσεις τους, συνέβαλαν στην εκπόνηση της παρούσας διατριβής. Ξεχωριστά, θα ήθελα να

αναφέρω και τον Καθηγητή, κ. Παναγιώτη Γρηγορίου, για το ειλικρινές ενδιαφέρον που επέδειξε στην προσπάθειά μου –ήδη από το μεταπτυχιακό επίπεδο- αλλά και την υποστήριξή του σε επιστημονικό και κυρίως ηθικό επίπεδο, στοιχείο πολύ σημαντικό σε μια μακρά και δύσκολη διαδρομή.

Ένα ευχαριστώ από καρδιάς, οφείλω και σε όλους εκείνους τους ανθρώπους εκτός του στενού ακαδημαϊκού περιβάλλοντος, που υπήρξαν σημαντικοί πόλοι στη ζωή μου, προσδίδοντας την απαραίτητη ισορροπία. Πρόκειται για την κ. Νατάσα Μπιλά, τη Νατασούλα μου, που ήταν εκείνη που στο τρίτο προπτυχιακό έτος, με έμαθε να γράφω εργασίες... Πιο πολύ όμως, την ευχαριστώ μαζί και τον σύζυγό της, κ. Νίκο Κουκουμά, για τη συνεχή στήριξη και τις πολύτιμες συμβουλές που πάντα μου δίνουν για κάθε ακαδημαϊκό ή προσωπικό ζήτημα.

Επίσης, ένα βαθύ ευχαριστώ θα ήθελα να εκφράσω στον κ. Χάρη Αρώνη, για την συνεχή και πολύτιμη στήριξή του σε όλη τη διάρκεια των μεταπτυχιακών και διδακτορικών σπουδών μου.

Ακόμα, στον κ. Γ. Φοντριέ, τον Καθηγητή των Αρχαίων Ελληνικών μου, που από τη Β' Λυκείου ανέχεται τη «μουρμούρα» μου.

Αλλά και τους «καλούς μας γείτονες» και πλέον οικογενειακούς φίλους, κ. Βαγγέλη και Άννα Τσαβαλιά, που ανέχτηκαν κάθε ανασφάλεια τρία συνεχόμενα καλοκαίρια στο Πόρτο Ράφτη, προσφέροντας απλόχερα ένα καλό λόγο και ένα μεγάλο χαμόγελο.

Την ευγνωμοσύνη μου, θα ήθελα να εκφράσω και σε έναν ακόμα ξεχωριστό άνθρωπο, τον κ. Γιώργο Μπούχλη, που τον τελευταίο ενάμιση χρόνο, λειτούργησε ως «φύλακας άγγελος» και συνέβαλε με τον δικό του τρόπο, στο να αφιερωθώ αποκλειστικά, απεριόπαστη στην εκπόνηση του παρόντος πονήματος.

Ιδιαίτερα ευχαριστώ και έναν νέο φίλο, τον κ. Πέτρο Βραχνό, που ανέχτηκε (χωρίς να είναι υποχρεωμένος) όλες τις ανασφάλειες ενός υποψήφιου διδάκτορα σε σχεδόν καθημερινή βάση, χαρίζοντας πάντα ένα πλατύ χαμόγελο.

Στους φίλους, δικαιωματικά πλέον μετά από τόσα χρόνια, θα ήθελα να αναφέρω και τους κ. Νίκο Πάρδο, κ. Βάσω και κ. Ανέστη Γιαννιτσάκη, κ. Σπύρο Κιρλαγκίτση, κ. Δημοσθένη Ταμπάκη, από το βιβλιοπωλείο «Κύβος», που όχι μόνο επιμελήθηκαν την προσεγμένη εκτύπωση του παρόντος πονήματος, αλλά και στάθηκαν δίπλα μου σε όλη τη διάρκεια των διδακτορικών σπουδών μου με την εκτύπωση ατελείωτων φωτοτυπιών, δεχόμενοι όλες τις παραξενιές μου, στον δρόμο προς την αναζήτησή της τελειότητας...

Τέλος, άφησα τους γονείς μου, Γιάννη και Άννα, που δεν έπαψαν στιγμή να πιστεύουν σε εμένα και τις ικανότητές μου, προσφέροντας τις συνθήκες (υλικές και κυρίως ηθικές) για να βρίσκομαι σε αυτή την –προνομιακή- θέση. Ανέχτηκαν, εμένα κι όλο το άγχος, τους φόβους και τις ανασφάλειές μου και βρίσκονται πάντα δίπλα μου για να με βοηθήσουν να πραγματοποιήσω ακόμα και το πιο τρελό μου όνειρο. Για όλους αυτούς και άλλους τόσους ανεξάντλητους –πραγματικά- λόγους το ευχαριστώ είναι λίγο...

Μαίρη Ανάγνου
Αθήνα, Ιανουάριος 2016

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΠΛΑΝΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις στη σύγχρονη Ευρώπη. Οριοθετώντας την προβληματική

- I.** Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο. Η ανάδυση του προβλήματος
- II.** Η εξέλιξη ενός διαχρονικού φαινομένου και η επικαιρότητά του
- III.** Η αντιμετώπιση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων σε παγκόσμιο επίπεδο

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:

ΕΜΠΕΔΩΝΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣοΕ

Τμήμα 1ο: Οι δικαιοτικές και θεσμικές διαστάσεις της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων

I.ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η εξελικτική πορεία του κεκτημένου του «Δικαίου του Στρασβούργου» ενάντια στο ρατσισμό και τις διακρίσεις

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Θεσμική εμπλοκή. Τα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης ως εργαλείο στον αγώνα ενάντια στο ρατσισμό και τις διακρίσεις

Τμήμα 2ο : Οι πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στους κόλπους του ΣοΕ

I.ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Αναπτύσσοντας πολιτικές για την καταπολέμηση και πρόληψη των εθνοτικών ομάδων. Μια κάθετη προσέγγιση

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ειδικές πτυχές των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Μια οριζόντια προσέγγιση

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ Ε.Κ./Ε.Ε.

Τμήμα 1ο: Η δικαιοθεσμική προσέγγιση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Κ./Ε.Ε.

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η εξελικτική πορεία της Ε.Κ./Ε.Ε. στις πολιτικές καταπολέμησης του ρατσισμού/ διακρίσεων. Νομικές οριοθετήσεις (πρωτογενές και παράγωγο κοινοτικό/ενωσιακό δίκαιο)

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η θεσμική διάσταση της αντιρατσιστικής/ αντιδιακρίνουσας πολιτικής της Ε.Ε.

Τμήμα 2ο: Ενσωματώνοντας (“*mainstreaming*”) τον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε άλλες πολιτικές της Ε.Ε.

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Καταπολεμώντας το ρατσισμό και τις διακρίσεις σε έναν Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (Τάμπερε-Χάγη- Στοκχόλμη)

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων ως ζήτημα εξωτερικής πολιτικής/ εξωτερικών σχέσεων

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ:

**Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ.
(A case study)**

Τμήμα 1ο: Η διαμόρφωση και εξέλιξη του εθνικού δικαιοθεσμικού πλαισίου κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων υπό το φως των ευρωπαϊκών επισημάνσεων

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Το δικαϊκό πλαίσιο

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η θεσμική διάσταση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε εθνικό επίπεδο

Τμήμα 2ο: Ο «εξευρωπαϊσμός» της εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Οριζόντιες και κάθετες προσεγγίσεις

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Οι ευρωπαϊκές νουθεσίες και η διατύπωση της (εθνικής) πολιτικής για τις ευάλωτες ομάδες ως μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η διαχείριση ειδικών ζητημάτων υπό το φως των ευρωπαϊκών συστάσεων

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Αποτιμώντας την κατάσταση

I. Περί ρατσισμού. Γενικές Διαπιστώσεις

II. Αποτιμώντας τις πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο

III. Η εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων και η περίπτωση της Ελλάδας

IV. Ευρωπαϊκές *έναντι* πολιτικών άλλων ηπείρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων (·)

Αντί συμπερασμάτων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	v
ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΠΛΑΝΟ	vii
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	ix
ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	xxvii
Πρόλογος.....	1
I. Οι διαστάσεις του προβλήματος.....	1
II. Θέμα- Περιεχόμενο -Σκοπός.....	1
III. Δομή	2
IV. Μεθοδολογία	4
V. Εννοιολογικός προσδιορισμός/ Ορολογική αποσαφήνιση.....	5

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΥΡΩΠΗ. ΟΡΙΟΘΕΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ

I. Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο. Η ανάδυση του προβλήματος.....	9
Εισαγωγικά.....	9
I.1. Η ανάδυση του φαινομένου του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ζητήματα ορισμού/ εννοιολογικής εξέλιξης- σύγχρονων εκφάνσεων	9
I.1.1. Από τον «Κλασικό» στον «Νεορατσισμό» και επέκεινα. Ο ρατσισμός της παγκοσμιοποίησης ή η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού;	9
I.1.1.1. Η απαρχή του φαινομένου. Ο «κλασικός» ρατσισμός.....	9
I.1.1.2. Η λεκτική απάρνηση του όρου	10
I.1.1.3. Από την απόρριψη... στην αναγέννηση. Συστημικός- πολιτισμικός ρατσισμός.....	11
I.1.1.4. Οι «αφηγήσεις» της Ε.Ε., της παγκοσμιοποίησης και ο ρατσισμός.....	13
I.1.2. Φυλετικές διακρίσεις. Ανακαλύπτοντας την έννοια και εξερευνώντας τις (νέες) μορφές τους	14
I.1.3. Οι ορισμοί του ρατσισμού και των διακρίσεων από τη σκοπιά των ευρωπαϊκών οργανισμών (ΣοΕ- Ε.Ε.)	16
I.1.3.1. Ρατσισμός	16
I.1.3.2. Φυλετικές διακρίσεις.....	17
I.2. Σύγχρονες εκδηλώσεις, μορφές έκφρασης ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων ..	18
I.2.1. Ο λόγος «στην υπηρεσία» του ρατσισμού και οι μορφές διάδοσής του.....	18
I.2.1.1. Ρατσισμός και πολιτικός λόγος.....	18
I.2.1.2. Ρατσιστικός λόγος και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	19

I.2.1.3. Ρατσισμός και ακαδημαϊκός λόγος.....	20
I.2.2. Ρατσιστική βία και εγκλήματα μίσους. Από το «λόγο»... στην «πράξη».....	21
I.2.3. Η άρνηση του ρατσισμού ως τρόπος έκφρασης ρατσιστικών πρακτικών και αντιλήψεων (!)	22
I.2.4. Ξενοφοβία: Μια εναλλακτική μορφή ρατσισμού (;)	23
I.3. Στα άδυτα του ρατσισμού και των διακρίσεων	25
I.3.1. Ευάλωτες ομάδες- νέοι στόχοι. Βυθίζοντας «διαφορετικούς» ανθρώπους σε μια ύπαρξη δίχως ελπίδα.....	25
I.3.1.1. Μειονότητες.....	25
I.3.1.2. Μετανάστες, πρόσφυγες, sans papiers	26
I.3.1.3. Πολίτες της Ε.Ε.	26
I.3.1.4. Γηγενείς πληθυσμοί.....	27
I.3.2. Δικαιώματα σε κίνδυνο. Ο ρατσισμός υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Δικαίωμα στην ετερότητα έναντι της ελευθερίας του να είναι κάποιος ρατσιστής.....	29
II. Η εξέλιξη ενός διαχρονικού φαινομένου και η επικαιρότητά του.....	31
Εισαγωγικά.....	31
II.1. Οι ρίζες και τα αίτια του ευρωπαϊκού ρατσισμού. Η πορεία από το χθες στο σήμερα	31
II.2. Εξηγώντας την άνοδο του ρατσισμού στη σύγχρονη Ευρώπη. Ορόσημα/ γενεσιουργές αιτίες φαινομένου, στην πορεία προς την «αφύπνιση»... ..	34
II.3. Συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον (;)	36
II.4. Στοιχειοθετώντας την επικαιρότητα των φαινομένων σήμερα. Νέες προκλήσεις- προοπτικές.....	37
II.4.1. Συνθέτοντας τη σύγχρονη εικόνα του ρατσισμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η νέα γεωγραφία του ρατσισμού	37
II.4.1.1. Το αποτύπωμα του ρατσισμού στη σύγχρονη Ευρώπη. Γενικές τάσεις υπό το πρίσμα των διεθνών οργανισμών/ ΜΚΟ	38
II.4.1.2. Ευρωβαρόμετρο και εξειδικευμένα εθνικά σώματα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μη ανεκτικότητας σε εθνικό επίπεδο	39
II.4.1.3. Εκλογικές αναμετρήσεις. Ο «καθρέφτης» του ρατσισμού	41
ii.α. Η ακροδεξιά στα ευρωπαϊκά κοινοβούλια. Περιπτώσιολογική μελέτη (επιλογή)	42
III. Η αντιμετώπιση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων σε παγκόσμιο επίπεδο	47
Εισαγωγικά. Η σημασία του διεθνούς καθεστώτος κατά των διακρίσεων για την ανάπτυξη του αντίστοιχου ευρωπαϊκού.....	47
(i) Υποχρεώσεις που επιβάλλονται άμεσα από το διεθνές δίκαιο στους διεθνείς οργανισμούς.....	47
(ii) Υποχρεώσεις σεβασμού του διεθνούς δικαίου που επιβάλλουν οι ίδιοι οι οργανισμοί στον εαυτό τους	48
(iii) Υποχρεώσεις που επιβάλλονται από το διεθνές δίκαιο στα κράτη μέλη	50
III.1. Η αντιμετώπιση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου	51

III.1.1. Ο ρόλος του Διεθνούς Δικαίου στην αντιμετώπιση του ρατσισμού. Η αρχή της μη διάκρισης και η συμπληρωματική της, αρχή της ισοότητας, από την ΚτΕ στον ΟΗΕ.....	51
III.2. Αντιρατσιστικά βήματα από τα Ηνωμένα Έθνη. Εξελίσσοντας τις επιταγές του Χάρτη Ηνωμένων Εθνών.....	53
III.2.1. Θέτοντας τις βάσεις για τα διεθνή και περιφερειακά όργανα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. (Όργανα γενικού χαρακτήρα)	55
III.2.2. Η αρχιτεκτονική του νομικού καθεστώτος μη διάκρισης των ΗΕ. (Όργανα ειδικού χαρακτήρα).....	56
III.2.2.1. Συμβάσεις ειδικού χαρακτήρα	57
III.2.2.2. Συμφωνίες για ευάλωτους πληθυσμούς.....	58
III.2.2.3. Νομοπαραγωγή Ειδικευμένων Οργανώσεων	59
III.2.2.4. Soft law.....	59
III.2.3. Εξειδικευμένα όργανα και θεσμοί.....	60
III.3. «Ενδυναμώνοντας τη δράση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Φυλετικών Διακρίσεων». Πρόγραμμα Δεκαετιών- Παγκοσμίων Διασκέψεων- Καθιέρωση Παγκόσμιων Ημερών	66
III.4. Αποτιμώντας την αποτελεσματικότητα σε παγκόσμιο επίπεδο	67
III.4.1. Η συμβολή του διεθνούς δικαίου/ κοινότητας.....	67
III.4.2. «Αρνητικές πτυχές» διεθνούς δικαίου/ κοινότητας	68
III.4.3. Απαριθμώντας τις συνέπειες των «αποτυχιών». Αριθμητικές και «άλλες» ιχνηλατήσεις	71

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:

ΕΜΠΕΔΩΝΟΝΤΑΣ ΤΙΣ ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΤΟΥ ΣΟΕ

Εισαγωγικά: Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων	77

ΤΜΗΜΑ 1^ο:

ΟΙ ΔΙΚΑΪΚΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ	79

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η εξελικτική πορεία του κεκτημένου του «Δικαίου του Στρασβούργου» ενάντια στο ρατσισμό και τις διακρίσεις	79

Εισαγωγικά.....	79
A.1. Το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης.....	79
A.2. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ο θεμέλιος λίθος για τη διατύπωση μιας «ευρωπαϊκής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων».....	80
A.2.1. Το άρθρο 14 και η αρχή της μη διάκρισης	81
A.2.2. Εξελίσσοντας τις επιταγές του άρθρου 14 ΕυρΣΔΑ: Το Πρωτόκολλο 12 και η προστιθέμενη αξία του στην καταπολέμηση του ρατσισμού / φυλετικών διακρίσεων	82

A.3. Η συμβολή των Συνόδων Κορυφής του ΣοΕ στην ανάπτυξη των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Από τη Βιέννη στη Βαρσοβία.....	84
A.4. Η συμβατική κατοχύρωση της μη-διακρίσης (Συνθήκες ειδικού χαρακτήρα). Μια γενική θεώρηση.....	86
II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Θεσμική εμπλοκώση. Τα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης ως εργαλείο στον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	89
Εισαγωγικά.....	89
B.1. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI): Η ειδική απάντηση του ΣοΕ κατά του ρατσισμού.....	89
B.1.1. Η σύσταση και εξέλιξη της ECRI.....	89
B.1.2. Μέλη και <i>modus operandi</i>	90
B.1.3. Οι (καταστατικές) αρμοδιότητες της ECRI και η υλοποίησή τους.....	91
B.1.3.1. «Κατά χώρα μέθοδος προσέγγισης». Από την αναζήτηση στην ωρίμανση.....	92
B.1.3.2. «Δράση σε γενικά ζητήματα».....	95
B.1.3.3. «Σχέσεις με την κοινωνία των πολιτών».....	96
B.1.3.4. Λοιπές αρμοδιότητες.....	97
B.2. Η συμβολή των συμβατικών οργάνων.....	99
B.3. Ο ρόλος των καταστατικών οργάνων του ΣοΕ.....	101
B.4. Η θέση του Επιτρόπου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΣοΕ.....	102
B.5. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Η ερμηνευτική προσέγγιση της αρχής της μη διάκρισης και η νομολογιακή κατοχύρωσή της.....	105
B.5.1. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1968-2004). Ερμηνευτική προσέγγιση και διαμόρφωση της αρχής της μη διάκρισης.....	106
B.5.2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (2004-...). Νομολογιακή εξέλιξη κατά των φυλετικών διακρίσεων.....	110
ΤΜΗΜΑ 2ο:	
ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΟΥΣ ΚΟΛΠΟΥΣ ΤΟΥ ΣΟΕ.....	115
I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Αναπτύσσοντας πολιτικές για την καταπολέμηση και πρόληψη των ευάλωτων ομάδων. Μια κάθετη προσέγγιση.....	115
Εισαγωγικά.....	115
A.1. Ιστορικές (παραδοσιακές/ εθνικές) μειονότητες. Αντιμετωπίζοντας το εθνικό μίσος.....	116
A.1.1. Προκλήσεις: το εθνικό μίσος και τα «ζητήματα» των εθνικών μειονοτήτων.....	116
A.1.2. Τρόποι έκφρασης εθνικού μίσους στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες.....	117
A.1.3. Οι προσεγγίσεις του ΣοΕ στις διακρίσεις κατά των εθνικών/ παραδοσιακών μειονοτήτων.....	118
A.1.3.1. Μειονοτική προστασία: Καθιερώνοντας τις προδιαγραφές του ΣοΕ (1990-...).....	118
A.1.3.2. Η Σύμβαση-πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, ως εργαλείο καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	121
A.1.3.3. Η αντιμετώπιση <i>ad hoc</i> μειονοτικών ζητημάτων.....	123

A.1.3.4. Ένα διαχρονικό και επίκαιρο ζήτημα: Μεταξύ αυτονομίας και ανεξαρτησίας των μειονοτήτων	124
A.2. Ρομά. Μέτρα κατά του Αντιαθιγγανισμού	126
A.2.1. Καθορίζοντας την σκηνή. Ιστορικές και λοιπές ιχνηλατήσεις	126
A.2.2. Ο αντιαθιγγανισμός και η έκφρασή του στις ευρωπαϊκές κοινωνίες	127
A.2.2.1. Ορολογική αποσαφήνιση	127
A.2.2.2. Τρόποι έκφρασης αντιαθιγγανισμού στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες	127
(i) Ρατσισμός (αντιαθιγγανική ρητορική και βία)	128
(ii) Η παραβίαση του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής	128
(iii) Η καταπάτηση οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Η θεσμική διάσταση του αντιαθιγγανισμού	129
(iv) Διακρίνουσα μεταχείριση Ρομά μεταναστών- αιτούντων άσυλο ή πολιτικές «ασφαλοποίησης» των Ρομά	130
A.2.3. Τερματίζοντας τις διακρίσεις (;) Η απάντηση του ΣοΕ	132
A.2.3.1. Γενικό πλαίσιο	133
(i) Θεσμοθέτηση οργάνων	133
(ii) Παραγωγή εγγράφων πολιτικής	133
A.2.3.2. Οι Ρομά ως μειονοτικό ζήτημα	134
(i) Από μετανάστες σε μειονότητα	134
(ii) Ρομά: Από «Ευρωπαϊκή μειονότητα» σε «Ευρωπαϊκό πρόβλημα»	135
A.2.3.3. Προστασία κατά του ρατσισμού. Αντιαθιγγανισμός: Το πρόβλημα, η αναγνώριση και η εξέλιξή του	136
A.2.3.4. Ο αγώνας κατά του κοινωνικού αποκλεισμού- Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης	138
A.2.3.5. Απέναντι στις διακρίσεις των Ρομά μεταναστών/ αιτούντων άσυλο	142
(i) Ρομά μετανάστες: Αντιμέτωποι με διπλή διάκριση	142
(ii) Ρομά αιτούντες άσυλο	143
A.2.4. Σχολιασμός	145
A.3. Μετανάστες/ αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες. Καταπολεμώντας την ξеноφοβία ..	146
A.3.1. Οι μετανάστες ως πηγή ρατσισμού και στόχος διακρίσεων στην Ευρώπη. Προκλήσεις	146
A.3.2. Ο ρατσισμός σε βάρος των μεταναστών / αιτούντων άσυλο και η έκφρασή του	148
A.3.2.1. Προσεγγίζοντας την έννοια	148
A.3.2.2. Μορφές εκδήλωσης αποστροφής σε βάρος μεταναστών/ προσφύγων	148
(i) Αντιμεταναστευτική/ αντιπροσφυγική ρητορική και βία	148
(ii) Φυλετική ποινικοποίηση και θυματοποίηση μεταναστών. Ο δεσμός των μεταναστευτικών/ προσφυγικών πολιτικών και του ρατσισμού	148
A.3.3. Η απάντηση του ΣοΕ. Η πολιτική οικοδόμηση ενός κοινού ευρωπαϊκού προβλήματος	149
A.3.3.1. Γενικό πλαίσιο δράσης του ΣοΕ	149
A.3.3.2. Αναγνωρίζοντας το πρόβλημα	149
A.3.3.3. Η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων	151
(i) Κατοχύρωση δικαιωμάτων κατά την είσοδο	152

(ii) Κατοχύρωση δικαιωμάτων κατά την διαμονή	157
A.3.3.4. Η ανάδυση ενός ευρωπαϊκού καθεστώτος μετανάστευσης και ασύλου. Μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων	160
A.3.4. Τρέχοντα ζητήματα και εξελίξεις. Η όξυνση ρατσιστικών συμπεριφορών υπό το φως της κρίσης στη Μεσόγειο και η αντίδραση του ΣοΕ.....	160
A.4. Μουσουλμάνοι. Ρυθμίζοντας την ισλαμοφοβία	162
A.4.1. Οριοθετώντας την ισλαμοφοβία	163
A.4.2. Μελετώντας τις προκλήσεις.....	164
A.4.3. Απάντηση ΣοΕ.....	167
A.5. Εβραίοι. Μέσα αντιμετώπισης αντισημιτισμού	168
A.5.1. Εβραίοι. Από το στίγμα στις διακρίσεις: η διαχρονικά συστηματική παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους.....	168
A.5.2. Αντισημιτισμός. Εννοιολογική προσέγγιση και σύγχρονες ευρωπαϊκές εκφάνσεις.....	169
A.5.2.1. Εννοιολογική προσέγγιση	169
(i) Η ανάδυση ενός «νέου αντισημιτισμού». La Nouvelle judéophobie	169
(ii) Ο ορισμός εργασίας του EUMC.....	170
A.5.2.2. Μορφές εκδήλωσης αντισημιτισμού	171
A.5.3. Η αντιμετώπιση του ευρωπαϊκού αντισημιτισμού στους κόλπους του ΣοΕ ..	172
A.5.3.1. Η σύσταση του ΣοΕ ως απάντηση στο εβραϊκό ζήτημα	172
A.5.3.2. Μέτρα καταπολέμησης αντισημιτισμού	172
II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Ειδικές πτυχές των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Μια οριζόντια προσέγγιση	175
Εισαγωγικά.....	175
B.1. Η αντιμετώπιση του μισαλλόδοξου λόγου	175
B.1.1. Μισαλλόδοξος λόγος. Οριοθετώντας την προβληματική	175
B.1.2. Αναζητώντας λύση.....	177
B.1.2.1. Η ελευθερία της έκφρασης και η νομολογιακή διάπλαση του περιορισμού του μισαλλόδοξου λόγου. Μια γενική θεώρηση.....	177
B.1.2.2. Άλλες στρατηγικές για την αντιμετώπιση του μισαλλόδοξου λόγου	179
B.2. Η επίδραση της «ψηφιακής εποχής» στην διάδοση του ρατσισμού και των διακρίσεων και οι τρόποι καταπολέμησής της	182
B.2.1. Ο «κυβερνο-ρατσισμός». Προέλευση και σύγχρονες προκλήσεις.....	182
B.2.2. Η αντίδραση του ΣοΕ.....	184
B.2.2.1. Η πορεία προς τη θέσπιση ενός Πρωτοκόλλου (Από το soft στο hard law)	184
B.2.2.2. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 2003. Αναλύοντας το περιεχόμενο και την αποτελεσματικότητα του βασικού εργαλείου αντιμετώπισης του διαδικτυακού ρατσισμού	186
B.2.2.3. Η πλουραλιστική διαδικτυακή διακυβέρνηση ως έτερο μέσο καταπολέμησης του διαδικτυακού μισαλλόδοξου λόγου.....	189
B.3. Απέναντι στις θρησκευτικές διακρίσεις	190
B.3.1. Από την θρησκευτική μισαλλοδοξία στον θρησκευτικό φονταμενταλισμό/ εξτρεμισμό. Οι σύγχρονες προκλήσεις	190

B.3.2. Η απάντηση του ΣοΕ στις θρησκευτικές διακρίσεις: νομικές, πολιτικές και νομολογιακές όψεις	196
B.3.2.1. Ανάδειξη των πολιτιστικών και κοινωνικών πτυχών της θρησκείας- Διαθρησκευτικός διάλογος.....	197
B.3.2.2. Διάκριση των ρόλων θρησκείας και κράτους. Διασφαλίζοντας την αρχή της κοσμικότητας	198
B.3.2.3. Σχέση σεβασμού της θρησκείας με την ελευθερία έκφρασης	199
(i) Δυσφήμιση θρησκείας: ΣοΕ έναντι ΗΕ. Η περίπτωση της εισαγωγής των ισλαμικών διατάξεων κατά της βλασφημίας για την καταπολέμηση του αντι-μουσουλμανισμού.....	202
B.3.2.4. Ο ρόλος των θρησκευτικών συμβόλων στις διακρίσεις.....	204
B.3.2.5. Η συμβολή της παιδείας στην καταπολέμηση των θρησκευτικών διακρίσεων	206
B.3.2.6. Η καταπολέμηση των θρησκευτικών διακρίσεων κατά των γυναικών ...	206
B.3.2.7. Η απάντηση στις θρησκευτικές εντάσεις/ θρησκευτικό εξτρεμισμό ..	207
B.3.3. Σχολιασμός.....	209
B.4. Πολυπολιτισμική ομαλότητα ή ανωμαλία; Η οδός του διαπολιτισμικού διαλόγου και προσεγγίσεις για την προώθησή του	210
B.4.1. “Multicultural crises”, “ethnocultural dilemmas”, “clash of civilizations”, “cultural fundamentalism”: Οι σύγχρονες προκλήσεις της πολιτισμικής ετερότητας.....	210
B.4.1.1. Η διαχείριση πολυπολιτισμικών κρίσεων. Από την αφομοίωση στον πολυπολιτισμό και vice versa	211
B.4.2. Αντιμετωπίζοντας τον πολυπολιτισμό. Η απάντηση του ΣοΕ	213
B.4.2.1. Προς μια δημοκρατική διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας	213
B.4.2.2. Η προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου.....	214
(i) Μια κανονιστική προσέγγιση	214
(ii) Η πορεία προς την Λευκή Βίβλο (1993-2008)	214
(iii) Το περιεχόμενο και η σημασία της Λευκής Βίβλου. Διαπολιτισμός: Η νέα αφήγηση.....	217
(iv) Εφαρμογή, follow-up, πολιτικές προεκτάσεις (2009-...)	218
B.5. Η τρομοκρατία ως μέσο όξυνσης του ρατσισμού	219
B.5.1. Ο ρατσισμός υπό το πρίσμα της πρόκλησης της τρομοκρατίας. «Φυλετικοποιώντας» (“racializing”) την ατζέντα ασφαλείας σε εθνικό επίπεδο	219
B.5.2. Καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του ρατσισμού μέσω των δικαιωμάτων του ανθρώπου	221
B.5.2.1. Η συμβολή της ECRI στην αναγνώριση του αντικτύπου των τρομοκρατικών επιθέσεων στην όξυνση του ρατσισμού.....	221
B.5.2.2. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του ρατσισμού, μέσω των θεμελιωδών δικαιωμάτων	222
B.5.2.3. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας μέσω του πολιτισμού.....	224
B.6. Ακροδεξιός εξτρεμισμός. Ο «νέος» (;) πολιτικός ρατσισμός.....	225
B.6.1. Προκλήσεις.....	225
B.6.2. Η προώθηση της δημοκρατίας ως έτερο μέσο αντιμετώπισης του ρατσισμού/ ακροδεξιού εξτρεμισμού	226

B.6.2.1. Η ανάδειξη του (ακροδεξιού) εξτρεμισμού ως διαλυτικού στοιχείου για την δημοκρατία/ Το ΣοΕ απέναντι στον εξτρεμισμό	226
B.6.2.2. Η «άμυνα» της δημοκρατίας (;) έναντι των ακροδεξιών κομμάτων	229
(i) Διάλυση κομμάτων υπό το πρίσμα του ρατσισμού και των διακρίσεων....	229
(ii) Η «ρητορική μίσους» στο πλαίσιο της πολιτικής/ Ελευθερία πολιτικής γνώμης.....	231

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ Ε.Κ./Ε.Ε.

Εισαγωγικά. Η καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων υπό το πρίσμα της Ε.Κ./Ε.Ε.	235

ΤΜΗΜΑ 1^ο:

Η ΔΙΚΑΙΟΘΕΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ Ε.Κ./ Ε.Ε.....	237

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Η εξελικτική πορεία της Ε.Κ./Ε.Ε. στις πολιτικές καταπολέμησης του ρατσισμού/ διακρίσεων. Νομικές οριοθετήσεις (πρωτογενές και παράγωγο κοινοτικό/ενωσιακό δίκαιο)

Εισαγωγικά.....	237
A.1. Πρωτογενές δίκαιο	237
A.1.1. Η μακροχρόνια κοινοτική απραξία (;) και η πορεία προς τη θεσμοθέτηση της κοινοτικής αρμοδιότητας	237
A.1.1.1. Η Συνθήκη της Ρώμης και η απουσία κοινοτικής αρμοδιότητας.....	237
A.1.1.2. 1986-1996: Τα πρώτα βήματα (soft law)	238
A.1.1.3. Συνθήκη του Μάαστριχ. Προς έναν «εξευρωπαϊσμό» μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	239
A.1.2. Από την «παθητικότητα» στην ενεργό δράση: Η εξέλιξη των νομικών βάσεων	240
A.1.2.1. Η εισαγωγή κύριων ρυθμίσεων κατά των διακρίσεων με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ	240
(i) Η 1η νομική βάση	240
(ii) Η καταπολέμηση του ρατσισμού υπό το φως της αναβάθμισης της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.....	241
(iii) Η συμβολή άλλων καινοτομιών	242
A.1.2.2. Οι συμπληρωματικές τροποποιήσεις της Συνθήκης της Νίκαιας.....	243
A.1.3. Νέες εξελίξεις και προοπτικές στην προώθηση των νομικών βάσεων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	244
A.1.3.1. Η Συνθήκη της Λισσαβώνας. Προς μια «συνταγματοποίηση» της ισότητας;.....	244
(i) Η συμπερίληψη της ισότητας μεταξύ των θεμελιωδών αξιών και αρχών της Ε.Ε.....	244
(ii) Η συμβολή του άρθρου 6 ΕΣΕΕ στην ενδυνάμωση της καταπολέμησης των φαινομένων του ρατσισμού και των διακρίσεων	245
(iii) Η μη διάκριση υπό το πρίσμα του εκδημοκρατισμού της Ε.Ε.	247

(iv) Απαγόρευση των διακρίσεων και ιθαγένεια της Ένωσης.....	247
(v) Η μη διάκριση ως θεμελιώδες στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής.....	248
(vi) Διατάξεις γενικής εφαρμογής	248
(vii) Εσωτερικές πολιτικές και μη διάκριση.....	248
A.1.3.2. Ο αντίκτοπος της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης στις πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων	249
A.2. Αναλύοντας τους κύριους πυλώνες του σύγχρονου κεκτημένου κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων (παράγωγο δίκαιο)	250
A.2.1. Οδηγία 2000/43/ΕΚ: Ο θεμέλιος λίθος της πολιτικής της Ε.Ε. κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων	251
A.2.1.1. Η πορεία/ ώθηση για την υιοθέτηση νομοθεσίας κατά του ρατσισμού σε ενωσιακό επίπεδο	252
A.2.1.2. Το περιεχόμενο της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ.....	253
(i) Καινοτομίες Οδηγίας.....	255
(ii) Μειονεκτήματα / περιορισμοί.....	255
(iii) Ζητήματα εφαρμογής.....	257
A.2.2. Οδηγία 2000/78/ΕΚ. Αναδεικνύοντας την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει και της θρησκείας στην απασχόληση.....	258
A.2.3. Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ: Η ποινική προσέγγιση της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	259
A.2.3.1. Η δυσκολία υιοθέτησης.....	259
A.2.3.2. Το (συμβιβαστικό) περιεχόμενο	260
(i) Νέες ρυθμίσεις.....	260
(ii) Αδυναμίες.....	261
(iii) Ζητήματα εφαρμογής/ κριτική.....	262
A.2.4. Ενδυναμώνοντας τη δράση κατά των διακρίσεων. Η πρόταση του 2008 και η εξέλιξή της.....	263
II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η θεσμική διάσταση της αντιρατσιστικής/αντιδιακρίνουσας πολιτικής της Ε.Ε.	265
Εισαγωγικά.....	265
B.1. Η εμπλοκή των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. στα ζητήματα ρατσισμού/ διακρίσεων 	265
B.1.1. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ο πρωτοπόρος θεσμός στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων	266
B.1.1.1. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1985-2000): Η προώθηση του ζητήματος και η υιοθέτηση των πρώτων νομοθετικών ρυθμίσεων	266
(i) Εξεταστικές Επιτροπές- Έρευνες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου	266
(ii) Ψηφίσματα ΕυΚ.....	268
(iii) Συγκρότηση Εσωτερικής Ομάδας κατά του ρατσισμού (Anti-racism and Diversity Intergroup- ARDI)	268
(iv) Η (τυπική) συμβολή στην υιοθέτηση των πρώτων ρυθμίσεων	269
B.1.1.2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (2000-2015): Η συνεχής επαγρύπνηση και η ανάδειξη νέων διαστάσεων του προβλήματος.....	269
B.1.2. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ο «συνοδοιπόρος» του Κοινοβουλίου σε ζητήματα αντιμετώπισης ρατσισμού και διακρίσεων	270

B.1.2.1. Οι πρώτες ενέργειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η συμβολή της στην ανάδειξη του ζητήματος.....	271
B.1.2.2. Η νομοθετική πρωτοβουλία και ο ρόλος της στην υιοθέτηση των ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων	271
B.1.2.3. Η δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά του ρατσισμού σε άλλα επίπεδα	272
B.1.3. Το Συμβούλιο της Ε.Ε. και η «αμυντική» στάση του στην ανάπτυξη πολιτικής καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων	274
B.1.4. Ο καθοδηγητικός ρόλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.....	275
B.1.4.1. Η καταπολέμηση του ρατσισμού, υπό το πρίσμα Δηλώσεων και Διακηρύξεων	275
B.1.4.2. Η καταπολέμηση του ρατσισμού στο πλαίσιο των γενικών κατευθύνσεων για τον ΧΕΑΔ.....	276
B.1.4.3. Η συμβολή των τριών των Ευρωπαϊκών Προεδριών	277
B.1.5. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας/ Ένωσης (ΔΕΚ/ΔΕΕ)	279
B.1.5.1. Η αρχή της μη διάκρισης ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου.....	279
B.1.5.2. Η συμβολή της νομολογίας του ΔΕΚ/ΔΕΕ στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων	279
B.1.5.3. Ο «αμφίβολος» (;) ρόλος του ΔΕΚ/ΔΕΕ σχετικά με την προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ	282
B.2. Η δημιουργία ad hoc συμβουλευτικών οργάνων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων	283
B.2.1. Η Συμβουλευτική Επιτροπή για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία- Επιτροπή Kahn. Ο πρόδρομος του Παρατηρητηρίου	283
B.2.2. Το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας (EUMC)	285
B.2.3. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA): Ο διάδοχος του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου.....	287
 ΤΜΗΜΑ 2ο:	
ΕΝΣΩΜΑΤΩΝΟΝΤΑΣ (“MAINSTREAMING”) ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ Ε.Ε.....	289
 Ι. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Καταπολεμώντας το ρατσισμό και τις διακρίσεις σε έναν Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (Τάμπερε- Χάγη - Στοκχόλμη)	
Εισαγωγικά.....	291
(i) Δημιουργία ΧΕΑΔ έναντι πολιτικών “Ευρώπης Φρούριο”: Προς την κατεύθυνση της εξάλειψης ή της «ενδυνάμωσης» του ρατσισμού;.....	291
(ii) Οι υπήκοοι τρίτων χωρών ως «απειλή» και οι πολιτικές «διαχείρισής» τους ως πηγή ρατσιστικών αντιδράσεων (;).....	292
A.1. Τάμπερε –Τρομοκρατία (1999-2004): Οι πρώτες ρυθμίσεις για τον ρατσισμό και τις πολιτικές του «Χώρου» στην Ε.Ε. υπό το πρίσμα της «νέας τάξης πραγμάτων»	294
A.1.1. Πρόνοιες και μέτρα καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων	294
A.1.2. Η επίδραση της τρομοκρατίας στην καταπολέμηση του ρατσισμού. Μέτρα που δύνανται να «ενισχύσουν» το ρατσιστικό φαινόμενο	295
A.1.2.1. (Αν)αποτελεσματικές προσπάθειες προστασίας υπηκόων τρίτων χωρών	296

A.1.2.2. Η αναγωγή της μετανάστευσης και της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων σε ζήτημα ασφάλειας	296
A.1.2.3. Ασύλο: Σκλήρυνση πολιτικών υποδοχής	297
A.1.2.4. Εξωτερικές διαστάσεις των πολιτικών του «Χώρου»	298
A.1.3. Η αλληλεπίδραση ρατσιστικών εκδηλώσεων - πολιτικών του «Χώρου» κατά την περίοδο 1999-2004	298
A.2. Οι εξελίξεις και προκλήσεις των πολιτικών του «Χώρου» και οι επιπτώσεις τους σε όρους καταπολέμησης ρατσισμού, υπό το φως του Προγράμματος της Χάγης (2004-2009).....	301
A.2.1. Μέτρα με θετική συμβολή στην καταπολέμηση του ρατσισμού	302
A.2.1.1. Στο πεδίο της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις	302
A.2.1.2. Στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου.....	302
A.2.1.3. Στο πεδίο της προώθησης ίσης μεταχείρισης υπηκόων τρίτων χωρών- Ένταξη.....	303
A.2.2. Μέτρα με αρνητικό αντίκτυπο σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων	304
A.2.2.1. Αδυναμία ολοκλήρωσης Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ)	304
A.2.2.2. Μικρή πρόοδος σε όρους διαχείρισης της νόμιμης μετανάστευσης	305
A.2.2.3. Ενίσχυση περιοριστικών και κατασταλτικών μέτρων για την καταπολέμηση της παράτυπης μετανάστευσης	306
A.2.2.4. «Στρατιωτικοποίηση» των συνόρων	306
A.2.2.5. (Αντι)τρομοκρατικά μέτρα.....	307
A.2.2.6. Εξωτερική διάσταση πολιτικών «Χώρου»	308
A.2.3. Εκδηλώσεις ρατσισμού – πολιτικές «Χώρου», μια αλληλοδιαδραστική σχέση υπό το φως του ΠτΧ.....	308
A.3. Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης (2010-0214). Νέες αφορμές (;) για επιδείνωση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων	312
A.3.1. Μέτρα που συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού.....	312
A.3.1.1. Συννόπαρξη στην πολυμορφία.....	312
A.3.1.2. Ολοκλήρωση του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου	314
A.3.1.3. Βήματα προόδου στη διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης.....	314
A.3.1.4. Η σημασία των εξελίξεων της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις.....	316
A.3.2. Μέτρα που δυνητικά οδηγούν στην ενδυνάμωση ρατσιστικών συμπεριφορών	316
A.3.2.1. Σκλήρυνση των περιοριστικών και κατασταλτικών μέτρων που αφορούν στην παράτυπη μετανάστευση και τα σύνορα. Οι «αμφισβητούμενες μέθοδοι» (;) για την αποτροπή της παράτυπης μετανάστευσης	316
A.3.2.2. Η απόρριψη προσχώρησης στην ΕυρΣΔΑ	319
A.3.2.3. Η επίπτωση των αντιτρομοκρατικών μέτρων	319
A.3.3. Η υλοποίηση των πολιτικών του «Χώρου» και οι επιπτώσεις της στην όξυνση των εκδηλώσεων ρατσισμού και διακρίσεων υπό το πρίσμα του ΠτΣ.....	320
A.4. Η θέση του στόχου της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων στη νέα εποχή του «Χώρου» (2015-2020).....	323
A.4.1. Οι τρέχουσες «αιτίες ανάφλεξης» των ρατσιστικών εκδηλώσεων στην Ε.Ε. ...	325
A.5. Συμπεράσματα	327

A.5.1. Αντικειμενικές δυσκολίες ένταξης μέτρων καταπολέμησης ρατσισμού στις πολιτικές του «Χώρου»	327
A.5.2. Η συμβολή του «Χώρου»	329
A.5.3. Αρνητική επίδραση των πολιτικών του «Χώρου»	330
II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων ως ζήτημα εξωτερικής πολιτικής/ εξωτερικών σχέσεων	337
Εισαγωγικά. Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις, υπό το πρίσμα της προώθησης των δικαιωμάτων και της δημοκρατίας στις εξωτερικές σχέσεις της Ε.Ε.....	337
B.1. Πολιτικές «διεθνοποίησης» (;) των μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων της Ε.Ε. Πολιτικές μεταλαμπάδευσης αξιών ή πολιτικές αντιφάσεων (;) 338	
B.1.1. Διεύρυνση. (Οι μειονότητες στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος)	338
B.1.1.1. Προενταξιακή ενωσιακή μειονοτική πολιτική υπό το φως της διεύρυνσης προς Ανατολάς	338
B.1.1.2. Ο επανακαθορισμός της μειονοτικής προστασίας υπό το πρίσμα της διεύρυνσης προς τα Βαλκάνια.....	341
B.1.1.3. Η μεταενταξιακή μειονοτική πολιτική και οι νέες εξελίξεις σε όρους μειονοτικής προστασίας.....	342
B.1.1.4. Ακόμα μια πολιτική αντιφάσεων; Τα διπλά standards και η «υποκριτική»(;) συμπεριφορά της Ε.Ε.	343
B.1.2. Πολιτική Γειτονίας.....	345
B.1.2.1. Ευρω-μεσογειακή εταιρική σχέση.....	346
B.1.2.2. Ανατολική Εταιρική Σχέση	347
B.1.3. Αναπτυξιακή πολιτική της Ε.Ε.	347
B.2. Μέσα/ εργαλεία εξωτερικής πολιτικής για την καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	348
B.2.1. Διάλογοι δικαιωμάτων του ανθρώπου.....	348
B.2.2. Ο ρόλος των πολιτικών κυρώσεων στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων σε τρίτες χώρες.....	349
B.2.3. Χρηματοδοτική/ αναπτυξιακή βοήθεια	351
B.2.4. Κατευθυντήριες γραμμές- EEAS.....	352
B.2.5. Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA)	352
B.2.6. Κοινό μέτωπο κατά του ρατσισμού με άλλους διεθνείς οργανισμούς	353
B.2.7. Στρατηγικό πλαίσιο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τη Δημοκρατία.....	353
B.3. Ο ρόλος της Ε.Ε. στον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, υπό το φως διαχείρισης ειδικών περιπτώσεων /εξωτερικών κρίσεων	354
B.3.1. Ν. Αφρική- Συνεργασία με το καθεστώς apartheid.....	354
B.3.1.1. Η στάση της Ε.Κ. κατά την περίοδο apartheid	354
B.3.1.2. Η μετά apartheid εποχή.....	355
B.3.2. Ισραήλ- Συνεργασία με κράτος οι πολιτικές του οποίου χαρακτηρίζονται ως πολιτικές apartheid	357
B.3.2.1. Η έναρξη και ενδυνάμωση της συνεργασίας.....	357
B.3.2.2. Η αλλαγή στάσης (;). Από την αδράνεια στα πρώτα «μέτρα».....	358
B.3.3. «Αραβική Άνοιξη»- Συνεργασία με Αδελφούς Μουσουλμάνους/ Στήριξη ισλαμιστών	362

B.3.3.1. Από τη στήριξη ολοκληρωτικών καθεστώτων στην «υποκίνηση» της «Αραβικής Άνοιξης». Ο ρόλος της Ε.Ε. στην αλλαγή του αραβικού status	362
B.3.3.2. Η προσαρμογή στην αραβική Νέα Τάξη και ο επανακαθορισμός της στάσης της Ε.Ε. απέναντι στο Ισλάμ.....	363
B.3.4. Ουκρανία -Στήριξη άκρας δεξιάς.....	364
B.4. Συμπεράσματα.....	366

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ:

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ. (A CASE STUDY)

Εισαγωγικά. Διαστάσεις του ρατσισμού στην Ελλάδα του σήμερα. Τρέχοντα ζητήματα και προκλήσεις.....	371

ΤΜΗΜΑ 1ο:

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΥΠΟ ΤΟ ΦΩΣ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΩΝ	373

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Το δικαιοτικό πλαίσιο.....373

Εισαγωγικά.....	373
A.1. Συνταγματικό υπόβαθρο. Η ενσωμάτωση των διεθνών προδιαγραφών και η πρόνοια υπέρ των αλλοδαπών και κατά των διακρίσεων στο Ελληνικό Σύνταγμα	374
A.2. Νομοθετικό πλαίσιο κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Οι σταθμοί προς έναν «εξευρωπαϊσμό» της εθνικής νομοθεσίας (:)	375
A.2.1. Η διαμόρφωση του Ποινικού Κώδικα, υπό το φως των συστάσεων του ΣοΕ και της Ε.Ε.....	375
A.2.1.1. Ο «αντιρατσιστικός» Νόμος 927/1979: Οι πρόνοιες, οι ανεπάρκειες και οι τροποποιήσεις του	375
A.2.1.2. Η νομολογιακή εξέλιξη. Ποινικά αόρατο το στίγμα του ναζισμού/ρατσισμού;- Προβλήματα εφαρμογής.....	377
A.2.1.3. Οι «παλινδρομήσεις» στην ψήφιση του νέου «αντιρατσιστικού» νόμου. Ασυμφωνία, αδιαφορία ή απροθυμία «συμμόρφωσης» με το ενωσιακό κεκτημένο (:).	379
(i) «Νομοσχέδιο Καστανίδη».....	379
(ii) «Αντιρατσιστικό Ρουπακιώτη»	380
(iii) Το νομοσχέδιο Αθανασίου και ο ν. 4285/2014.....	381
A.2.1.4. Νέες εξελίξεις	383
A.2.2. Αστικό/διοικητικό δίκαιο: Νομοθεσία- πλαίσιο κατά των φυλετικών διακρίσεων. Διαπλάθοντας έναν νέο κανόνα για την ίση μεταχείριση υπό το φως της «συμμόρφωσης» με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές.....	383

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η θεσμική διάσταση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε εθνικό επίπεδο 385

B.1. Θεσμικό πλαίσιο. Από την απουσία ειδικευμένου οργάνου στην ποικιλία δρώντων	385
B.1.1. Η απουσία ad hoc οργάνου και οι ευρωπαϊκές συστάσεις	385
B.1.2. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ). Η ίδρυση και μετεξέλιξη του προδρόμου των φορέων προώθησης ισότητας.....	386
B.1.3. Η δημιουργία εξειδικευμένων φορέων προώθησης ίσης μεταχείρισης.....	386
B.1.4. Τα «κενά» και οι νέες συστάσεις	388
B.2. Το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Το πρώτο ad hoc εθνικό όργανο.....	389

ΤΜΗΜΑ 2ο:

Ο «ΕΞΕΥΡΩΠΑΪΣΜΟΣ» ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ. ΟΡΙΖΟΝΤΙΕΣ ΚΑΙ ΚΑΘΕΤΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	391

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Οι ευρωπαϊκές νοθεσίες και η διατύπωση της (εθνικής) πολιτικής για τις ευάλωτες ομάδες ως μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού .391

Εισαγωγικά.....	391
A.1. Μειονότητες	392
A.1.1. Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Η μοναδική αναγνωρισμένη μειονότητα	392
A.1.2. Οι διακρίσεις κατά της μειονότητας υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων και οι αντιδράσεις της Ελλάδας	393
A.1.2.1. Το νομικό καθεστώς προστασίας των μειονοτήτων και η «άρνηση» εφαρμογής του. Το γενικό πλαίσιο	393
A.1.2.2. Οι επιμέρους προβληματικές πτυχές της διαχείρισης του μειονοτικού ζητήματος.....	395
(i) Το ζήτημα του δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού.....	395
(ii) Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (απόρριψη αιτήσεων/ διάλυση σωματείων).....	396
(iii) “Denaturalization”. Η αποστέρηση της ιδιότητας του πολίτη (ελληνικής ιθαγένειας) από μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας	398
(iv) Περιορισμός αυτονομίας θρησκευτικής κοινότητας. Η εκλογή, ο ρόλος του Μουφτή και η εφαρμογή του νόμου της Σαρία στην Ελλάδα	399
(v) Διακρίνουσα μεταχείριση στην εκπαίδευση	402
A.1.2.3. Το ζήτημα των Σλαβομακεδόνων	404
A.1.3. Η οπτική της μουσουλμανικής μειονότητας	406
A.1.3.1. Η άποψη των τριών συνιστώσών της μειονότητας για τον ρατσισμό και τις διακρίσεις	406
A.1.3.2. Τουρκογενείς έναντι Πομάκων και Ρομά: Παραβιάζοντας τα μειονοτικά δικαιώματα των Τσιγγάνων/ Πομάκων	408
(i) Δικαίωμα ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι έναντι δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού.....	408
(ii) Επιβολή τουρκικής παιδείας/ γλώσσας.....	409
(iii) Εκτουρκισμός/ απαξίωση της πομακικής και τσιγγανικής εθνοτικής ταυτότητας.....	409
A.1.4. Σχολιασμός	410
A.2. Ρομά	411

A.2.1. Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Γενικό πλαίσιο.....	411
A.2.2. Ο ρατσισμός κατά των Ελλήνων Τσιγγάνων σύμφωνα με την άποψη των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων.....	412
A.2.2.1. Διάκριση στη στέγαση. Συνθήκες διαβίωσης, διώξεις/ διάλυση καταυλισμών	412
A.2.2.2. Διάκριση στην εκπαίδευση. Σχολικός διαχωρισμός/ αποκλεισμός Τσιγγανοπαίδων	415
A.2.2.3. Κακομεταχείριση Τσιγγάνων από την αστυνομία	417
A.2.2.4. Λοιπές διακρίσεις σε βάρος των Τσιγγάνων	419
A.2.3. Η στάση της Ελλάδας απέναντι στους Ρομά.....	419
A.2.3.1. Το πλαίσιο πολιτικής	420
(i) Η απονομή ιθαγένειας.....	420
(ii) Οι πρώτες αποσπασματικές προσπάθειες διαχείρισης του ζητήματος (1990- 1996)	420
(iii) Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (2001-2008)	421
(iv) Η κατάσταση σήμερα. Πλαίσιο Εθνικής Στρατηγικής για τους Ρομά. Πάλι από την αρχή;	421
A.2.4. Η θέση των Ελλήνων Τσιγγάνων	422
A.2.4.1. Η διαφοροποίηση από το ευρωπαϊκό πλαίσιο: Διεκδίκηση, υπεράσπιση και πρόταξη της ελληνικότητας	423
A.2.4.2. «Δεν υπάρχει ρατσισμός σε επίπεδο κοινωνίας, αλλά στερεότυπα. Δεν υφίσταται θεσμικός ρατσισμός, αλλά αδιαφορία της Πολιτείας»	423
A.2.4.3. Η εκτίμηση για την δράση της ελληνικής Πολιτείας.....	424
A.3. Μετανάστες/ αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες.....	425
A.3.1. Ρατσισμός και Μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Περιγράφοντας το πρόβλημα.....	425
A.3.2. Οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της μετανάστευσης και η συμβολή τους στην εμφάνιση και επιδείνωση του ρατσισμού.....	429
A.3.2.1. Η «ανυπαρξία» εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής και πολιτικής ασύλου και η συμβολή της στην ανάπτυξη αισθημάτων ρατσισμού και ξеноφοβίας.....	429
A.3.2.2. Η διαμόρφωση και εφαρμογή της ευρωπαϊκής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου στην Ελλάδα και η επιδείνωση των εκδηλώσεων ρατσισμού. (Από την «νομιμοποίηση» στην «ποινικοποίηση» της μετανάστευσης) 431	
A.3.2.3. Οι «ειδικές» δεσμεύσεις. Ο αντίκτυπος της «εφαρμογής» τους σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων	432
A.3.3. Ρατσισμός σε βάρος μεταναστών, αιτούντων άσυλο/ προσφύγων, σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς. ΣοΕ έναντι Ε.Ε.;	433
A.3.4. Η λήψη (αντι)μεταναστευτικών μέτρων σε εθνικό επίπεδο και ο (δυννητικός) αντίκτυπός τους σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων.....	434
A.3.4.1. Τα μέτρα που αφορούν στην ανάσχεση και τον έλεγχο μεταναστών (Αποτροπή: Ενδυνάμωση συνοριακών ελέγχων- συλλήψεις).....	434
(i) Η ανέγερση φράχτη στα εξωτερικά σύνορα (Εβρος)	435
(ii) Η «Επιχείρηση Ασπίδα» για τον έλεγχο των συνόρων	436
(iii) Η επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» στην ενδοχώρα.....	436

A.3.4.2. Μέτρα και πρακτικές πρώτης «υποδοχής» μεταναστών/ αιτούντων άσυλο κατά την άφιξη	439
(i) Η πρακτική της κράτησης ως κύριο εργαλείο αντιμετώπισης του προβλήματος.	440
(ii) Παράνομες πρακτικές και παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου στα σύνορα. Οι πρακτικές απωθήσεων (“push-backs”), επαναπροωθήσεων και μαζικών απελάσεων	446
(iii) Σύστημα απονομής ασύλου	448
A.3.4.3. Μέτρα «ρύθμισης» του καθεστώτος νομίμων μεταναστών	451
(i) Η (αν)αποτελεσματικότητα των πολιτικών ένταξης	451
(ii) Η διακοπή απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας	452
(iii) Η τροπολογία του «Κώδικα Μετανάστευσης»	454
A.3.5. ...το άλλο πρόσωπο του Ιανού (;) υπό το φως και του παραδείγματος της κρίσης στη Μεσόγειο	457
A.3.5.1. Παράγοντες αδυναμίας συμμόρφωσης	457
A.3.5.2. Η στροφή (;) της μεταναστευτικής πολιτικής/ Νέες εξελίξεις	458
A.3.5.3. Η στάση της ελληνικής κοινωνίας	459
II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η διαχείριση ειδικών ζητημάτων υπό το φως των ευρωπαϊκών συστάσεων	463
Εισαγωγικά	463
B.1. Ρητορική μίσους στον δημόσιο λόγο	463
B.1.1. Τα πεδία ανάπτυξης της ρητορικής μίσους και οι ευρωπαϊκές συστάσεις	464
B.1.2. Εμπεδώνοντας τον μισαλλόδοξο λόγο σε μια εποχή κρίσης	465
B.1.2.1. Ο μισαλλόδοξος λόγος στην πολιτική	465
B.1.2.2. Η ρητορική μίσους στα ΜΜΕ και το διαδίκτυο	466
B.1.2.3. Η ατιμωρησία	466
B.1.3. Ποινικοποιώντας τη ρητορική μίσους. Τα νέα μέτρα και οι πρώτες υλοποιήσεις (;)	468
B.2. Άνοδος κρουσμάτων ρατσιστικής βίας. Μια εκρηκτική διάσταση	469
B.2.1. Η ρατσιστική βία υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων	469
B.2.1.1. Άνοδος κρουσμάτων ρατσιστικής βίας	469
(i) Ρατσιστική βία από τα όργανα επιβολής του νόμου. Μια «παγιωμένη» πρακτική	469
(ii) Ρατσιστική βία από οργανωμένες ομάδες. Η «νέα» (;) τάση	470
B.2.1.2. Η αναποτελεσματική αντιμετώπιση και τα μέτρα διαχείρισης εγκλημάτων μίσους: Η συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές συστάσεις	474
(i) Η νομοθετική προσέγγιση	475
(ii) Αστυνομική προσέγγιση	475
(iii) Δικαστική προσέγγιση	476
B.2.2. Νέες εξελίξεις	478
B.2.2.1. Υπουργείο Δικαιοσύνης. Υιοθέτηση συστάσεων της ECRI	478
B.2.2.2. Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη. Δράσεις που σηματοδοτούν μια νέα εποχή (;) των αρχών επιβολής του νόμου κατά του ρατσισμού	478
B.3. Αντιμετωπίζοντας τον ακροδεξιό εξτρεισμό	479
B.3.1. Η άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα και το φαινόμενο της Χρυσής Αυγής	479

B.3.2. Οι «πρακτικές» του κόμματος και η αντίδραση της Ευρώπης	481
B.3.2.1. Όργανα του ΣοΕ	481
B.3.2.2. Ε.Ε.	482
B.3.3. «Διαχείριση» του ζητήματος της Χρυσής Αυγής από την ελληνική Πολιτεία	483
B.3.3.1. ΠΡΩΤΗ ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΣ: Κυβερνητική αδράνεια και κωλύματα στην αντιμετώπιση του ζητήματος στα πλαίσια του δημοκρατικού πολιτεύματος.....	483
(i) Ανυπαρξία δυνατότητας απαγόρευσης κόμματος	483
(ii) Αδυναμία άρσης βουλευτικής ασυλίας.....	484
(iii) Απουσία διάταξης αναστολής χρηματοδότησης κομμάτων	485
B.3.3.2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΣ: Η «αφύπνιση» της ελληνικής Πολιτείας. Η ενεργοποίηση και η ανανέωση του υπάρχοντος θεσμικού οπλοστασίου για την καταπολέμηση της ΧΑ.....	485
(i) Σύσταση και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Αξιοποίηση του υφιστάμενου θεσμικού οπλοστασίου	486
(ii) Πρόβλεψη αναστολής χρηματοδότησης.....	488
(iii) Λοιπές πρωτοβουλίες	489
B.3.3.3. ΤΡΙΤΗ ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΣ: Κυβερνητική αμηχανία εν αναμονή της απόφασης... ..	490
B.3.4. Η αποτελεσματικότητα των «μέσων προστασίας» του πολιτεύματος.....	490
B.4. Η θρησκευτική διάσταση του ρατσισμού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία...	490
B.4.1. Η «επικρατούσα» θρησκεία και ο αντίκτυπος σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία	490
B.4.2. Ζητήματα τριβής με το Ισλάμ υπό το πρίσμα των επισημάνσεων των ευρωπαϊκών θεσμών	491
B.4.2.1. Μαντήλα/ μπούργκα	492
B.4.2.2. Μισαλλόδοξος λόγος και θρησκεία	492
B.4.2.3. Ανέγερση τεμένους	493
B.4.3. Η απάντηση της ελληνικής Πολιτείας.....	494
B.4.3.1. Δράσεις-αντιδράσεις στην ανέγερση τεμένους στην Αθήνα. Το χρονικό των αναβολών και οι πρώτες δράσεις	494
B.4.3.2. Μέτρα για την «επικρατούσα θρησκεία»: Προσαρμογή στην πολυπολιτισμική πραγματικότητα ή «από-χριστιανοποίηση» και «θρησκευτικός (χριστιανικός) αποχρωματισμός» (;).....	495
(i) Διδασκαλία θρησκευτικών στα σχολεία- προσευχή	495
(ii) Θρησκευτικά σύμβολα σε δημόσιους χώρους.....	496
(iii) Μισαλλόδοξος λόγος και θρησκεία. Περί βλασφημίας στον λόγο και την τέχνη.....	497
B.4.4. Η οπτική της Εκκλησίας και η συμβολή της στην καταπολέμηση του ρατσισμού.....	498
B.4.4.1. Η δράση της Εκκλησίας σε επίπεδο Ιεράς Συνόδου. Το θεσμικό πλαίσιο	498
B.4.4.2. Η δράση της Εκκλησίας σε επίπεδο ενοριών/ μητροπόλεως. Το θεσμικό πλαίσιο.....	499
B.4.4.3. Εκκλησία κατά της ρητορικής μίσους	499
B.4.4.4. Σχέσεις Εκκλησίας με το Ισλάμ	500
B.4.4.5. Σχέσεις Εκκλησίας- κράτους. «Θρησκευτικοποίηση του κράτους» ή «αποχριστιανοποίηση της Πολιτείας»	501

B.5. Τρομοκρατία και ρατσισμός στην Ελλάδα: Εξισώνοντας τους μουσουλμάνους μετανάστες με τρομοκράτες/ τζιχαντιστές;	501
B.5.1. Νέες εξελίξεις.....	503

ΕΠΙΛΟΓΟΣ:

ΑΠΟΤΙΜΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

I. Περί ρατσισμού. Γενικές Διαπιστώσεις:.....	507
II. Αποτιμώντας τις πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.	509
II.1. Συμβούλιο της Ευρώπης	509
II.1.1. Η συμβολή του ΣοΕ στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων	509
II.1.2. Μειονεκτήματα	510
II.2. Ευρωπαϊκή Ένωση.....	511
II.2.1. Οι προσπάθειες καταπολέμησης του φαινομένου.....	511
II.2.2. Μειονεκτήματα	512
II.3. Συγκριτική προσέγγιση των δυο Οργανισμών. Un regard croisé.....	513
II.3.1. Νομική ανάπτυξη	514
II.3.2. Θεσμική κατοχύρωση	515
II.3.3. Διάρθρωση πολιτικών	515
II.3.4. Ζητήματα εφαρμογής των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων	516
III. Η εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων και η περίπτωση της Ελλάδας.....	519
III.1. Γενικές παρατηρήσεις.....	519
III.2. Η συμβολή των ευρωπαϊκών πολιτικών στη διαμόρφωση μιας εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.....	520
III.3. Αρνητικές διαστάσεις	521
III.3.1. Η ευθύνη της Ελλάδας	521
III.3.2. Η ευθύνη της Ευρώπης.....	521
III.3.3. Επιβαρυντικοί εξωγενείς παράγοντες	522
IV. Ευρωπαϊκές πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων έναντι αντίστοιχων πολιτικών άλλων Ηπείρων (;)	523
IV.1. Η «φιλελεύθερη» Αμερική.....	523
IV.2. Η «συντηρητική» Αυστραλία.....	526
IV.3. Αφρική, Ασία	527
IV.4. Ασία	528
Αντί συμπερασμάτων	531
Βιβλιογραφία.....	535
Βασική Τεκμηρίωση.....	585

ΒΑΣΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΕ	Αφρικανική Ένωση
ΑΚΕ	(Χώρες) Αφρικής Καραϊβικής και Ειρηνικού
Βλ.	βλέπε
ΓΔ	Γενική Διεύθυνση
ΔΔ	Διεθνές Δικαστήριο
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΔΕΥ	Δικαιοσύνη και Εσωτερικές Υποθέσεις
ΔΠΔ	Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο
ΔΣΑΠΔ	Διεθνές Σύμφωνο Ατομικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων
ΔΣΟΚΠΑ	Διεθνές Σύμφωνο Οικονομικών Κοινωνικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΔΑ	Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
Ε.Κ.	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
Ε.Κ.Κ.Α.	Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης
ΕΚΧ	Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης
ΕΛ.ΑΣ	Ελληνική Αστυνομία
ΕπΔΑ	Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕπΥπ	Επιτροπή Υπουργών
ΕΣΕΕ	Ενοποιημένη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕυρΕπ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΕυρΚ	Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
ΕυρΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου
ΕυρΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΚΕΣΑ	Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου
Κ.ο.κ.	Και ούτω καθεξής
ΚΣ	Κοινοβουλευτική Συνέλευση
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΝΚΣ	Νομικό Συμβούλιο του Κράτους
ΟΑΚ	Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών
ΟΔΔΑ	Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΘΔ	Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων
Π.Κ.	Ποινικός Κώδικας
Πρβλ.	παρέβαλε
ΠτΣ	Πρόγραμμα της Στοκχόλμης
ΠτΤ	Πρόγραμμα του Τάμπερε
ΠτΧ	Πρόγραμμα της Χάγης
ΣΑ	Συμβούλιο Ασφαλείας
ΣΓΠ	Σύσταση Γενικής Πολιτικής
ΣΕΚ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣΕΕ	Συνθήκη Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣοΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης

ΣτΠ	Συνήγορος του Πολίτη
ΣυνθΑμ	Συνθήκη του Άμστερνταμ
ΣυνθΛισ.	Συνθήκη Λισαβώνας
Υπ.	Υποσημείωση
ΥπΠτΠ	Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη
ΧΑ	Χρυσή Αυγή
ΧΕΑΔ	Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης

CAT	Committee Against Torture
CDDH	Comité directeur pour les Droits de l'Homme
CERD	Convention on the Elimination of all forms of Racial Discrimination
CESCR	Committee on Economic, Social and Cultural Rights
CJEU	Court of Justice of the European Union
CLRA	Congress of Local and Regional Authorities
CM	Committee of Ministers
ComHR	Commissioner of Human Rights
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance
FCNM	Framework Convention for the Protection of National Minorities
FRA	Fundamental Rights Agency
EASO	European Asylum Support Office
ECSR	European Committee of Social Rights
ENAR	European Network Against Racism
EUMC	European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia
HRC	Human Rights Council
ICESCR	International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
ICCPR	International Covenant on Civil and Political Rights
IRR	Institute of Race Relations
LIBE	Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs
PA	Parliamentary Assembly (OSCE)
PACE	Parliamentary Assembly (CoE)
SG	Secretary General
UNHCR	United Nations High Commissioner for Refugees
SIS	Schengen Information System

Πρόλογος

I. Οι διαστάσεις του προβλήματος

Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις αποτελούν φαινόμενα, που αν και έχουν τις ρίζες τους στο μακρινό παρελθόν, για την ακρίβεια υπάρχουν –σχεδόν– όσο υπάρχουν άνθρωποι, έχουν αποκτήσει νέες διαστάσεις.

Ο καλούμενος «νεορατσισμός» και ο «θεσμικός ρατσισμός», δηλαδή οι νέες εκφάνσεις του ρατσισμού, ήρθαν να αντικαταστήσουν ή και να συμπληρώσουν την έννοια του «κλασικού ρατσισμού»¹. Στις παραδοσιακές ομάδες-στόχους (μειονότητες –Ρομά), προστέθηκαν και νέες (όπως π.χ.: οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες, οι μουσουλμάνοι), ενώ, διαπιστώθηκαν και νέοι τρόποι έκφρασης ή/ και διάδοσης αυτών των φαινομένων (π.χ. ο ρατσιστικός λόγος, η βία, τα ΜΜΕ, το διαδίκτυο...)

Παράλληλα, το διαρκώς μεταβαλλόμενο επί το χείρον διεθνές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, σηματοδεδιχμένο από: τις ένοπλες συρράξεις τον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας, που οδήγησε σε έναν αναπόφευκτο παροξυσμό της ισλαμοφοβίας την έλευση της «Αραβικής Άνοιξης» και της οικονομικής κρίσης (για να αναφέρουμε μόνο κάποια παραδείγματα), αύξησε τις μεταναστευτικές/ προσφυγικές ροές, οδηγώντας μάλιστα κατά το 2014-2015 σε οξεία μεταναστευτική /προσφυγική κρίση. Η τελευταία μάλιστα, σε συνδυασμό με την όξυνση ενός άλλου φαινομένου, αυτού των τζιχαντιστικών επιθέσεων στην Ευρώπη, προσέφερε γόνιμο έδαφος για την αναβίωση των ακροδεξιών κομμάτων, των ρατσιστικών κρουσμάτων βίας, αλλά και των ρατσιστικών συμπεριφορών σε όλες τις ευρωπαϊκές κοινωνίες.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, τα εν λόγω ζητήματα αποτελούν πλέον από τα πιο ζωτικά και επίκαιρα ζητήματα που απασχολούν την Ελλάδα, την Ευρώπη, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο.

II. Θέμα- Περιεχόμενο -Σκοπός

Οι παραπάνω διαπιστώσεις, οι οποίες εκφράζουν και συνοψίζουν την τρέχουσα κατάσταση, φανερώνουν την αδήριτη ανάγκη για περαιτέρω διερεύνηση των πολιτικών αντιμετώπισης του φαινομένου του ρατσισμού, των διακρίσεων και των αποτελεσμάτων τους.

Οι εν λόγω πολιτικές, μετρούν μόνο μερικά χρόνια. Πρόκειται, κυρίως, για τις προσπάθειες των δύο περιφερειακών ευρωπαϊκών οργανισμών, του ΣοΕ (από το 1949) και της Ε.Κ./Ε.Ε. (από το 1990), αλλά αμφότερων συστηματικά τα τελευταία 25 περίπου χρόνια. Σε αυτό το πλαίσιο, ερώτημα προς διερεύνηση αποτελεί η ερμηνεία των πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και ιδεολογικών συνθηκών που «δημιούργησαν» το πρόβλημα και διαμόρφωσαν τις δυνατές επιλογές, παράλληλα με την ανάλυση των πολιτικών και των αποτελεσμάτων τους.

Ειδικότερα, στόχο της διατριβής αποτελεί ακριβώς, η επισκόπηση, κριτική ανάλυση και αξιολόγηση, των πολιτικών αντιμετώπισης του ρατσισμού και των συναφών με αυτόν φυλετικών διακρίσεων στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, καθώς και η ειδικότερη επίδραση των

¹ Για μια αναλυτική προσέγγιση των εννοιών του ρατσισμού, βλ. παρακάτω I.1.1.

εν λόγω πολιτικών στην Ελλάδα. Σκοπός, είναι να αποδειχτεί ότι παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί μέσω των περιφερειακών ευρωπαϊκών οργανισμών, το πρόβλημα –ιδιαίτερα υπό τις παρούσες δυσμενείς συνθήκες- παραμένει άλυτο.

Πράγματι, σήμερα, περισσότερο από ποτέ, σε μια εποχή που σημαδεύεται από τις καταστροφικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης σε συνδυασμό με αυτές της προσφυγικής κρίσης καθώς και του ισλαμικού εξτρεμισμού, το πρόβλημα του ρατσισμού όχι μόνο έχει αναδειχτεί σε μείζον πρόβλημα τόσο της ελληνικής, όσο και της κάθε ευρωπαϊκής κοινωνίας, αλλά μοιάζει να έχει ξεφύγει από τον έλεγχο. Οι όποιες αντιρατσιστικές πολιτικές/πρωτοβουλίες σε περιφερειακό ή και σε εθνικό επίπεδο φαίνεται να ωχριούν μπροστά στις διαστάσεις που έχει λάβει το φαινόμενο, ενώ, η ανοχή της ετερότητας παραμένει –μάλλον- ένας ανολοκλήρωτος στόχος.

III. Δομή

Το παρόν πόνημα ξεκινά με την κατανόηση του ρατσισμού στην Ευρώπη – «Κατανοώντας το ρατσισμό και τις διακρίσεις στη σύγχρονη Ευρώπη. Οριοθετώντας την προβληματική». Πρόκειται για ένα εισαγωγικό κεφάλαιο, στο οποίο επιχειρείται η οριοθέτηση της προβληματικής, μέσω της παράθεσης της ανάδυσης του προβλήματος. Έτσι, στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται τόσο οι έννοιες των διαφορετικών εκφάνσεων του ρατσισμού (όπως: ο «κλασικός ρατσισμός», ο «νεορατσισμός», ο θεσμικός ρατσισμός κ.ο.κ.) όσο και των διακρίσεων (όπως: η άμεση και έμμεση διάκριση, η πολλαπλή διάκριση, η θετική διάκριση κ.ο.κ.). Εξετάζεται επίσης, ο τρόπος έκφρασης αμφοτέρων, μέσω του λόγου, της πράξης ή της άρνησής τους.

Κατόπιν, παρουσιάζεται η εξέλιξη του προβλήματος και η επικαιρότητά του. Ειδικότερα, μελετώνται οι ρίζες και τα αίτια του ευρωπαϊκού ρατσισμού/ διακρίσεων, ενώ, αναζητούνται οι λόγοι της ανόδου αμφοτέρων στη σύγχρονη Ευρώπη.

Παράλληλα, με σκοπό την κατανόηση των μέτρων αντιμετώπισης του προβλήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο, παρατίθεται η αντιμετώπιση του ρατσισμού σε οικουμενικό επίπεδο από τα Ηνωμένα Έθνη, που αποτέλεσε την απαρχή της αντιμετώπισης του προβλήματος.

Ακολούθως, η παρούσα διατριβή διακρίνεται σε τρία μέρη. Για την ευκολότερη διεξαγωγή συμπερασμάτων, κάθε μέρος διαιρείται σε δυο Τμήματα, με δυο κεφάλαια το καθένα. Στο πρώτο Τμήμα κάθε μέρους αναλύεται το δικαιοθεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, ενώ στο δεύτερο, εξετάζονται οι αντίστοιχες πολιτικές. Αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω προσέγγιση, καταδεικνύει – ίσως- και την άνιση ανάπτυξη δικαιοθεσμικού έναντι πολιτικού πλαισίου, μεταξύ των δυο οργανισμών, αλλά και μεταξύ των οργανισμών και των χωρών (στην περίπτωση μας της Ελλάδας) [αφού είναι δυνατό το *ad hoc* νομικό ή το θεσμικό πλαίσιο να είναι μικρότερο από τις (ειδικές και συναφείς) πολιτικές].

Πιο αναλυτικά:

Στο Πρώτο Μέρος –«Εμπεδώνοντας τις δικαιοπολιτικές και θεσμικές διαστάσεις ανάπτυξης των σύγχρονων ευρωπαϊκών πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων του ΣοΕ»- ερευνώνται σε βάθος οι πολιτικές του ΣοΕ κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Ειδικότερα, στο 1^ο Τμήμα, αντλώντας από την πλούσια δράση του ΣοΕ στο πεδίο της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, η μελέτη εξετάζει τόσο την εξελικτική πορεία του «κεκτημένου του Στρασβούργου» ενάντια στο ρατσισμό και τις διακρίσεις (Καταστατικό ΣοΕ, ΕυρΣΔΑ, συμβολή Συνόδων, συμβάσεις), όσο και τη

θεσμική εξέλιξη για την καταπολέμησή τους (καταστατικά, συμβατικά και λοιπά όργανα).

Από την άλλη μεριά, στο 2^ο Τμήμα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις πολιτικές για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και των διακρίσεων σε δύο επίπεδα (κάθετα και οριζόντια). Από την άποψη αυτή, στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρείται η παράθεση των προβλημάτων και συνακόλουθα των μέτρων/πολιτικών για την καταπολέμηση και πρόληψη των προβλημάτων των ευάλωτων ομάδων (ιστορικές μειονότητες, Ρομά, μετανάστες, μουσουλμάνοι, Εβραίοι). Παράλληλα, στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται τα προβλήματα και οι πολιτικές που αφορούν σε ειδικές πτυχές του ρατσισμού και των διακρίσεων, νοώντας ως τέτοιες τον μισαλλόδοξο λόγο, τον κυβερνορατσισμό, τις θρησκευτικές διακρίσεις, τον ακροδεξιό εξτρεμισμό και όχι μόνο.

Στο Δεύτερο Μέρος –«Η δικαιοπολιτική θεμελίωση μιας πολιτικής κατά των διακρίσεων στην Ε.Κ./Ε.Ε.»- ερευνώνται οι αντίστοιχες πολιτικές της Ε.Ε. σε νομοθετικό, θεσμικό και επίπεδο πολιτικών.

Πιο συγκεκριμένα, στο 1^ο Τμήμα, του β' μέρους, από τη μια πλευρά (1^ο κεφάλαιο), επιχειρείται μια ενδελεχής ανάλυση των νομικών βάσεων, μέσα από την οποία αποτυπώνεται και η ανάδυση της αρμοδιότητας για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ενωσιακό επίπεδο. Ακολούθως, αναλύεται το σχετικό κοινοτικό κεκτημένο, δηλαδή οι τρεις κύριες πράξεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος. Από την άλλη, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη δράση των θεσμών της Ε.Ε., αλλά και στη θεσμοθέτηση *ad hoc* οργάνων για την καταπολέμηση του υπό εξέταση ζητήματος.

Στο 2^ο Τμήμα του β' μέρους, εξετάζονται οι ειδικότερες πολιτικές. Εδώ, σε αντίθεση με την οριζόντια και κάθετη προσέγγιση των πολιτικών του ΣοΕ, λόγω του ότι η Ε.Ε. [και λόγω του διαφορετικού προσανατολισμού της (οικονομική ολοκλήρωση)] δεν ανέπτυξε *ad hoc* πολιτικές για όλες τις ευάλωτες ομάδες και όλα τα προβλήματα, αλλά ενσωμάτωσε σε συνολικότερες πολιτικές τον στόχο της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, η ανάλυση επικεντρώνεται στην εξέταση ενωσιακών πολιτικών με σημαίνοντα ρόλο στην καταπολέμηση των φαινομένων. Πρόκειται για τον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, καθώς και την Εξωτερική πολιτική της Ε.Ε., όπου μπορεί πράγματι να συναντήσει κανείς οριζόντια και κάθετα ζητήματα ταυτοχρόνως. [Ενδεικτικά αναφέρεται ότι στον «Χώρο» ως κάθετο ζήτημα θα μπορούσαν εκληφθούν οι πολιτικές για μετανάστες, άσυλο και Ρομά και ως οριζόντιο τα μέτρα (Οδηγίες, Απόφαση-πλαίσιο κτλ) για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων. Από την άλλη μεριά στην Εξωτερική πολιτική, ως οριζόντιο ζήτημα θα μπορούσαν να εκληφθούν μέτρα για τον μισαλλόδοξο λόγο, τις θρησκευτικές διακρίσεις και την καταπολέμηση του ρατσισμού στις εξωτερικές σχέσεις της Ε.Ε., ενώ ως κάθετο ζήτημα απαντώνται οι πολιτικές για τις μειονότητες, τους Ρομά και όχι μόνο].

Τέλος, όσον αφορά στο Τρίτο Μέρος της διατριβής–«Η εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων: Διεθνείς δοκιμασίες και η περίπτωση της Ελλάδας (a case study)»-, πρόκειται ουσιαστικά για μια υπόθεση εργασίας. Αφιερώνεται στις επιπτώσεις των συστάσεων των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων στην διάρθρωση μιας πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε εθνικό επίπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο, στο 1^ο Τμήμα, μελετάται η θέσπιση σχετικής νομοθεσίας και οργάνων, υπό το φως των υποχρεώσεων συμμόρφωσης με τις προδιαγραφές των δύο περιφερειακών ευρωπαϊκών οργανισμών, αλλά και των συστάσεων των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων.

Στο 2ο Τμήμα, διερευνάται η ανάπτυξη σχετικών πολιτικών με την καταπολέμηση του ρατσισμού στις ευάλωτες ομάδες (μειονότητα, Τσιγγάνοι, μετανάστες/αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες). Ιδιαίτερης μνείας εδώ, χρήζει η προσπάθεια να διαχωριστεί η θέση των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων από τη στάση της Ελλάδας (π.χ. στο ζήτημα των μειονοτήτων) ή σε κάποιες περιπτώσεις και από τη στάση των ίδιων των ομάδων στόχο, που δεν είναι πάντα απολύτως σύμφωνες με τα πορίσματα των εκθέσεων που τις αφορούν (πρώτο κεφάλαιο). Παράλληλα, στο δεύτερο κεφάλαιο, έμφαση δίνεται στα επιμέρους μέτρα για την καταπολέμηση μορφών εκδήλωσης του ρατσισμού (όπως π.χ. ο μισαλλόδοξος λόγος, η ρατσιστική βία, ο ακροδεξιός εξτρεμισμός κτλ).

Τέλος, μετά την ολοκλήρωση της παραπάνω διαδρομής, σ' ένα αξιολογικό κεφάλαιο, επιχειρείται η διεξαγωγή συμπερασμάτων. Ειδικότερα, αναλύονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των πολιτικών του κάθε οργανισμού.

Παράλληλα, επιχειρείται μια συγκριτική προσέγγιση των πολιτικών των δυο οργανισμών. Ποιος είναι πιο αποτελεσματικός σε επίπεδο νομικό, θεσμικό, πολιτικό, εφαρμογής;

Κατόπιν, κρίνεται η αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των πολιτικών στην περίπτωση της Ελλάδας. Ποιος επηρεάζει περισσότερο τον σχηματισμό της εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού; Τελικά υπάρχει πολιτική κατά του ρατσισμού στην Ελλάδα του σήμερα; Πόσο αποτελεσματική είναι;

Τέλος, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η προσπάθεια σύγκρισης των ευρωπαϊκών πολιτικών αμφοτέρων των εξεταζόμενων οργανισμών με τις αντίστοιχες πολιτικές των υπόλοιπων Ηπείρων. Ποια είναι η θέση της Ευρώπης στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων παγκοσμίως; Τι συγκλίσεις και τι αποκλίσεις παρουσιάζουν οι υπό μελέτη πολιτικές με αυτές των άλλων Ηπείρων;

IV. Μεθοδολογία

Μεθοδολογικά, η παρούσα διατριβή βασίζεται πρωτίστως στην αξιοποίηση πρωτογενών πηγών.

Ειδικότερα, όσον αφορά στο ΣοΕ, χρησιμοποιούνται τόσο οι πρωτογενείς πηγές, όσο και οι αποφάσεις των οργάνων και θεσμών του (ΚΣ, ΕπΥπ, ΕπΔΑ). Ιδιαίτερα, μελετώνται επίσης, οι δραστηριότητες και οι εκθέσεις της Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας του Συμβουλίου (ECRI), ενώ επιχειρείται και η ανάλυση του απόηχου και της συμβολής (ενδεικτικής) νομολογίας του ΕυρΔΔΑ για ζητήματα ρατσισμού και των συναφών διακρίσεων.

Ως προς την Ε.Ε., έμφαση δίνεται στο πρωτογενές (Ιδρυτικές Συνθήκες) και παράγωγο κοινοτικό δίκαιο (Κανονισμοί, Οδηγίες, Αποφάσεις), καθώς και στις πράξεις των θεσμικών οργάνων της (Ανακοινώσεις ΕυρΕπ, εκθέσεις αξιολόγησης, σχέδια δράσης, Ψηφίσματα και Συστάσεις του ΕυρΚ, Συμπεράσματα Ευρωπαϊκού Συμβουλίου). Έμφαση δίνεται επίσης στη μελέτη των εκθέσεων των αρμόδιων κοινοτικών οργάνων για την καταπολέμηση του ρατσισμού, ήτοι του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας (EUMC), όσο και του διαδόχου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA).

Τέλος, όσον αφορά στην ελληνική περίπτωση, η συλλογή δεδομένων πραγματοποιείται μέσα από την αξιοποίηση πρωτογενών ελληνικών πηγών, ήτοι: την ελληνική νομοθεσία, τα πρακτικά της Βουλής, τις εγκυκλίους, αλλά και τα έγγραφα αρμόδιων Υπουργείων, καθώς και τα στοιχεία της ελληνικής αστυνομίας. Επιπροσθέτως, έμφαση δίνεται στα

πρωτογενή έγγραφα των ευρωπαϊκών οργανισμών/ ελεγκτικών οργάνων για την αντιμετώπιση του φαινομένου του ρατσισμού στην Ελλάδα. Εδώ, αξιοποιούνται πλήρως τα έγγραφα του ΣοΕ τα συναφή με τον ρατσισμό στην Ελλάδα, όπως: οι εκθέσεις της ECRI, οι συστάσεις και ψηφίσματα της PACE, η πλούσια νομολογία του ΕυρΔΔΑ. Μελετώνται επίσης, και τα αντίστοιχα έγγραφα της Ε.Ε., συμπεριλαμβανομένων των πράξεων (Κανονισμών, Οδηγιών, Αποφάσεων πλαίσιο), των Ανακοινώσεων της ΕυρΕπ, των εκθέσεων του FRA κ.ο.κ.

Παράλληλα, η έρευνα στηρίζεται και στη μελέτη εκθέσεων εγχώριων και διεθνών ΜΚΟ με αρμοδιότητα στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικότερα και την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων ειδικότερα, τις μετρήσεις της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας και του ευρωβαρομέτρου, αλλά και του εγχώριου και διεθνούς τύπου.

Εξάλλου, ειδικά για την ελληνική περίπτωση, εξαιρετικά σημαντική είναι η έρευνα, μέσω της διεξαγωγής συνεντεύξεων, με αρμόδιους κυβερνητικούς φορείς/ φορείς εξουσίας (π.χ. δημοσίους υπαλλήλους), αλλά και εκπροσώπων ευάλωτων ομάδων.

Συμπληρωματικά, η παρούσα έρευνα αντλεί στοιχεία από ένα σύνολο επιστημονικής διεθνούς και εγχώριας βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας για το ζήτημα αυτό.

V. Εννοιολογικός προσδιορισμός/ Ορολογική αποσαφήνιση

Προς αποφυγή εννοιολογικών παρεξηγήσεων, σημειώνονται τα παρακάτω:

Στην παρούσα διατριβή, χρησιμοποιείται ο όρος «διακρίνων» για να αποδοθεί ο αγγλικός “discriminative”, καθώς και ο όρος «διακρίνουσα μεταχείριση» (από το ρήμα διακρίνω) και όχι ο όρος «διακριτική μεταχείριση», ο οποίος χρησιμοποιείται ευρέως σε ελληνικά κείμενα (συμπεριλαμβανομένων των επίσημων μεταφράσεων κειμένων της Ε.Ε.). Παρόλα αυτά, η αναφορά στον δεύτερο όρο διατηρείται ιδίως σε τίτλους/ αποσπάσματα επίσημων πράξεων/ εγγράφων της Ε.Ε. που μεταφέρονται αυτολεξεί.

Το ίδιο ισχύει και για την λέξη παράνομοι μετανάστες. Εδώ, από την διπλή χρήση του όρου παράνομοι (“illegal”) –παράτυποι (“irregular”) μετανάστες, χρησιμοποιείται ο προτεινόμενος όρος του ΣοΕ, παράτυποι μετανάστες ως πολιτικά ορθότερος.

“[...] Inappropriate use of the terminology relating to migration plays a part in reinforcing xenophobic and racist attitudes and heightens fear of migrants, which is already being fed by the economic crisis and political instability, in particular in the countries of the southern Mediterranean”².

Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο, ότι ο όρος παράνομοι μετανάστες εξακολουθεί να χρησιμοποιείται από επίσημα κείμενα της Ε.Ε. και από τη βιβλιογραφία και όπου απαντάται σε αυτά, μεταφέρεται χωρίς αλλαγή.

Τέλος, για όλες εκείνες τις λέξεις/ καθιερωμένους διεθνείς όρους, για τους οποίους δεν υπάρχει ακριβής αντιστοιχία στα ελληνικά (όπως π.χ. ο όρος “securitisation”), ο όρος αποδίδεται στα ελληνικά και η αγγλική λέξη παρατίθεται σε παρένθεση.

² CoE: PACE Res/2059 (2015), *Criminalisation of irregular migrants: a crime without a victim*, 22.5.2015

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ:

Ο Ρατσισμός Και Οι Διακρίσεις Στη Σύγχρονη Ευρώπη.
Οριοθετώντας Την Προβληματική

I. Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο. Η ανάδυση του προβλήματος

Εισαγωγικά

Ο ρατσισμός κι οι συνακόλουθα απορρέουσες φυλετικές, κοινωνικές και λοιπές διακρίσεις, αποτελούν διαχρονικά φαινόμενα -των οποίων η δογματική καθιέρωση ανατρέχει πίσω στο 18^ο αιώνα, την αυγή της μοντερνικότητας- με βαθιές ρίζες στον ευρωπαϊκό πολιτισμό³. Ωστόσο, στο διάβα του χρόνου και σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο -ευρωπαϊκό και διεθνές- περιβάλλον, βαλλόμενο από διαρκείς προκλήσεις -πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές- αμφότερα (τα φαινόμενα) μεταμορφώθηκαν. Αφενός, η αρχική -παλαιά- μορφή του -«κλασικού», «επιστημονικού», «βιολογικού» ρατσισμού- διαφοροποιήθηκε αισθητά, λαμβάνοντας νέα υπόσταση («πολιτισμικός», «διαφοριστικός» ρατσισμός), νέες εκφράσεις, στοχοποιώντας και θυματοποιώντας και νέες «ομάδες» ανθρώπων. Ενώ, το ίδιο θα μπορούσε να υποστηριχθεί και για τις διακρίσεις, όπου σημειώθηκαν επίσης εξελίξεις αφού από την άμεση και έμμεση διάκριση, περάσαμε στην θετική και την πολλαπλή διάκριση. Γενικά, η ιδέα της ανωτερότητας μιας φυλής, παραχώρησε σταδιακά τη θέση της -αν και με «πισωγυρίσματα»- σε σύγχρονες, στηριγμένες σε περισσότερο αποδεκτές βάσεις και γι' αυτό ίσως περισσότερο «ύπουλες» μορφές ρατσισμού και διακρίσεων...

I.1. Η ανάδυση του φαινομένου του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ζητήματα ορισμού/ εννοιολογικής εξέλιξης- σύγχρονων εκφάνσεων

I.1.1. Από τον «Κλασικό» στον «Νεορατσισμό» και επέκεινα. Ο ρατσισμός της παγκοσμιοποίησης ή η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού;

I.1.1.1. Η απαρχή του φαινομένου. Ο «κλασικός» ρατσισμός

Απαρχή για την ανάπτυξη των θεωριών του ρατσισμού στην Ευρώπη, υπήρξαν οι επιστημονικές θεωρίες σχετικά με τη «φυλή»⁴. Οι εν λόγω θεωρίες, με χρονική αφετηρία τον 18^ο αι., άρχισαν να κερδίζουν έδαφος τον 19^ο αι. και ν' αποκτούν μια πολιτική χροιά

³ Βλ. παρακάτω II.B.1.

⁴ Ενδεικτικά από τους κυριότερους εκπροσώπους της φυλετικής θεωρίας είναι: Ο *Arthur de Gobineau*, στο βιβλίο του οποίου, "Essai sur l'inégalité des races humaines" (1853-55), εκφράζεται η άποψη ότι μεταξύ των ανθρώπινων φυλών υπάρχει μια ιεραρχία, η οποία τεκμηριώνεται από βιολογικές, ανθρωπολογικές και ιστορικές μελέτες. Ανώτερη όλων είναι το λευκό έθνος των Αρείων της Ινδίας, το οποίο ανθεί εφόσον δεν έρθει σε επιμιξία με μαύρα και κίτρινα στοιχεία.

Ο *Κάρολος Δαρβίνος*, οι θεωρίες του οποίου επέτρεψαν την ιδεολογική στήριξη φαινομένων κοινωνικής και φυλετικής ανισότητας. Στην πλέον ακραία έκφασή τους, επέτρεψαν την εμφάνιση του «Κοινωνικού Δαρβινισμού» και των αποτρόπαιων μεθόδων ευγονικής: της «βελτίωσης» δηλαδή του ανθρώπινου γένους, με την «αφαίρεση» -μέσω στέρωσης ή ακόμη και μέσω της φυσικής εξόντωσης- όσων θεωρούνται σωματικά, πνευματικά ή ψυχικά ασθενείς.

με την άνοδο του ναζισμού περί τα τέλη του 19^{ου} αιώνα⁵. Κατηγοριοποιώντας τους ανθρώπους σε φυλές, ανάλογα με τα φαινοτυπικά χαρακτηριστικά τους, αλλά και με προεκτάσεις στα πνευματικά, η υποτιθέμενη αντικειμενικότητα των εν λόγω θεωριών – αντλούμενη από το οπλοστάσιο των «επιστημονικά έγκυρων» επιχειρημάτων ενός κατ' ευφημισμού «επιστημονικού»/ βιολογικού ρατσισμού⁶– παρείχε ένα μανδύα νομιμοποίησης για τον ιμπεριαλισμό και κυρίως το Ολοκαύτωμα. Επρόκειτο δηλαδή, για ένα κοινωνικό κατασκεύασμα, μια συνειδητή, εκούσια πρακτική και ιδεολογία, με απώτερο στόχο την αιτιολόγηση πολιτικών και οικονομικών συμφερόντων, αρχικά μέσω της εκλογίκευσης του αποκλεισμού και της εκμετάλλευσης και μεταγενέστερα της νομιμοποίησης ολοκληρωτικών καθεστώτων⁷.

1.1.1.2. Η λεκτική απάρνηση του όρου

Η επιστημονική και πολιτική απονομιμοποίηση του όρου «φυλή» [από την οποία παράγεται ο όρος ρατσισμός στα αγγλικά (race, racism)], την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπό την αιγίδα της Ουνέσκο⁸, δεν επέφερε το τέλος ούτε της έννοιας «φυλή», ούτε και του φαινομένου του ρατσισμού ως τέτοιου.

Έτσι, όσον αφορά στην έννοια, η υπερχρήση του όρου ρατσισμός ή και φυλή στην καθημερινή γλώσσα, σε συμβάσεις και νομικά αντιρατσιστικά κείμενα, καθώς και η πολιτική κατάχρησή του, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το χαρακτήρα ταμπού της λέξης και την απονομιμοποίησή της⁹. Η διεθνής κοινότητα και ιδιαίτερα οι διεθνείς οργανισμοί –παγκόσμιοι και περιφερειακοί– ταγοί στον αντιρατσιστικό αγώνα, συνέβαλαν στην αναπαραγωγή της χρήσης του όρου, είτε δια της απόρριψής του, είτε χρησιμοποιώντας τη ως μέσο για τη διαφύλαξη των προσβαλλόμενων δικαιωμάτων.

Πάνω σε αυτή τη βάση της οπισθοχώρησης του «επιστημονικού ρατσισμού», σε παγκόσμιο επίπεδο, σημαντική είναι η συμβολή της *Διεθνούς Σύμβασης για την Κατάργηση όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων* (1966), όπου στο προοίμιό της αναφέρεται ότι:

«[...] πάσα περί ανωτερότητας δοξασία βασιζόμενη επί της φυλετικής διαφοροποίησης τυγχάνει επιστημονικώς σφαλερά, ηθικώς καταδικαστέα, κοινωνικώς άδικος και επικίνδυνος

⁵ Πρόκειται για τη «Χρυσή Εποχή του Ρατσισμού» (“The Golden Age of Racism”), 1870-1914.

⁶ Ως επιστημονικός ρατσισμός, ορίζεται η χρήση επιστημονικών τεχνικών ή υποθέσεων για την υποστήριξη/ αιτιολόγηση του ρατσισμού και της φυλετικής ανωτερότητας/ κατωτερότητας, της ύπαρξης διαφορετικών φυλών κτλ. Κοίτα και παρακάτω 1.2.1.3.

⁷ HOWARD E., “Race and Racism-Why does the European Law have difficulties with Definitions?”, *The international Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations (IJCLLIR)*, 24 (1), Kluwer Law International, 2008, p. 12

⁸ Η κατάργηση της έννοιας της «φυλής» ως βάση του επιστημονικού ρατσισμού, αποτέλεσε το επιστέγασμα των προσπάθειών της ΟΥΝΕΣΚΟ τις δεκαετίες '50 – '60. Μάλιστα σύμφωνα με τη Διακήρυξη για τη Φυλή και Φυλετική Προκατάληψη του 1978, άρθρο 1: «1. All human beings belong to a single species and are descended from a common stock. They are born equal in dignity and rights and all form an integral part of humanity.... 5. The differences between the achievements of the different peoples are entirely attributable to geographical, historical, political, economic, social and cultural factors. Such differences can in no case serve as a pretext for any rank-ordered classification of nations or peoples». Για το ζήτημα αυτό βλ. RATHZEL N., “Developments in Theories of Racism”, στο *Europe's New Racism. Causes, Manifestations and Solutions*. Bergham Books, reprinted 2005, p. 2-24, 4.

⁹ Για την απονομιμοποίηση της λέξης φυλή, ενδεικτική είναι η αντίληψη ορισμένων διανοητών, όπως του Miles R., που τάσσεται κατά της χρήσης του όρου, προειδοποιώντας ότι αναπαράγει αυτό που επικρίνει. Στο ίδιο μήκος κύματος, η Haney Lopez, προειδοποιεί ότι η χρήση του όρου «φυλή», ως κατηγορία εντός του νόμου, τείνει να νομιμοποιεί την ύπαρξή της στην κοινή φαντασία.

και ότι ουδεμία δικαιολογία της φυλετικής διακρίσεως υπάρχει τόσο εν τη θεωρία όσο και εν τη πράξει, οπουδήποτε».

Στην ίδια λογική διακρίνονται –μεταγενέστερα- σημαντικά βήματα απόρριψης και στον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό. Έτσι, από τη σκοπιά της Ε.Ε. το ΕυρΚ, αρχικά σε Ψήφισμά του το 1996, επισήμανε ότι:

«...έχοντας υπόψη ότι η έννοια της φυλής δεν έχει καμία επιστημονική ούτε γενετική ούτε ανθρωπολογική βάση, και επομένως η έννοια αυτή δεν μπορεί παρά να τροφοδοτεί διακρίσεις εθνοτικής, εθνικής ή πολιτιστικής φύσεως ή ακόμη διακρίσεις σχετιζόμενες με το χρώμα του δέρματος, διότι η έννοια αυτή παραπέμπει στην ψευδή ιδέα ότι υπάρχουν «φυλές» συγκροτημένες και ιεραρχικά ταξινομημένες, συνεπώς, ο όρος αυτός θα πρέπει να αποκλειστεί από κάθε επίσημο κείμενο»¹⁰ (έμφαση προστέθηκε).

Αργότερα, στην Οδηγία 2000/43/ΕΚ, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, που αποτελεί το θεμέλιο λίθο της πολιτικής κατά των διακρίσεων του οικοδομήματος της Ε.Ε., στο προοίμιό της διαβλέπεται ότι:

«[...] Η Ευρωπαϊκή Ένωση, απορρίπτει τις θεωρίες που προσπαθούν να καθορίσουν την ύπαρξη χωριστών ανθρωπίνων φυλών η χρησιμοποίηση του όρου “φυλετική καταγωγή” στην παρούσα Οδηγία δεν συνεπάγεται την αποδοχή τέτοιων θεωριών»¹¹.

Εξάλλου, από την άλλη πλευρά, ο Οργανισμός του Στρασβούργου, -πρωτοπόρος στα δικαιώματα του ανθρώπου- δεν θα μπορούσε παρά να ευθυγραμμιστεί με την απόρριψη αυτή, μέσω του αρμόδιου οργάνου του για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων της ECRI. Έτσι, στη ΣΓΠ υπ’ αριθμόν 7 η χρήση του όρου φυλή, συνοδεύεται από την ακόλουθη υποσημείωση:

«[...] Δεδομένου ότι όλοι οι άνθρωποι ανήκουν στο ίδιο είδος, η ECRI απορρίπτει τις θεωρίες που βασίζονται στην ύπαρξη διαφορετικών «φυλών». Στην παρούσα σύσταση, ωστόσο, η ECRI χρησιμοποιεί τον εν λόγω όρο, προκειμένου να διασφαλίσει ότι η προβλεπόμενη από τη νομοθεσία προστασία καλύπτει τα άτομα που θεωρείται, γενικά εσφαλμένα, ότι ανήκουν σε “άλλη φυλή”»¹².

Το ίδιο, σημειώνεται και στη μεταγενέστερη ΣΓΠ υπ’ αριθμόν 11 του ίδιου οργάνου, όπου υπογραμμίζεται ότι:

«[...] Παρότι απορρίπτει θεωρίες βασισμένες στην ύπαρξη διαφορετικών «φυλών», αποφάσισε να χρησιμοποιήσει τον όρο στη Σύσταση για να διασφαλίσει ότι εκείνα τα άτομα που γενικά και εσφαλμένα εκλαμβάνονται ότι ανήκουν σε άλλη φυλή, δεν εξαιρούνται από το πεδίο προστασίας που αυτή η Σύσταση προτίθεται να παράσχει»¹³.

1.1.1.3. Από την απόρριψη... στην αναγέννηση. Συστημικός- πολιτισμικός ρατσισμός

Από την άλλη πλευρά όμως, η λεκτική απόρριψη δεν επέφερε την εξάλειψη του φαινομένου του ρατσισμού. Αντιθέτως, ο ρατσισμός εκδηλώθηκε με νέες μορφές: αυτή του θεσμικού και του πολιτισμικού ρατσισμού.

Ο «θεσμικός, δομικός ή συστημικός ρατσισμός», αποτελεί μια εναλλακτική μορφή ρατσισμού. Αν και ο όρος εισήχθη από τους ακτιβιστές της Black Power, Carmichael S. και

¹⁰ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό [COM(95)0653 - C4-0250/96].

¹¹ ΕΕ L 180, 19.7.2000.

¹² CoE: ECRI ΣΓΠ ν° 7, περί Εθνικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, CRI (2003)8, Στρασβούργο, 13.12.2002.

¹³ CoE: ECRI ΣΓΠ ν° 11, Combating racism and racial discrimination in policing, CRI (2007)39, Στρασβούργο, 29.6.2007, § 35.

Hamilton C.¹⁴ περί τα τέλη της δεκαετίας του 1960, στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο ορισμός δόθηκε πολύ αργότερα στην Ευρώπη. Με αφορμή τη διεξαγωγή δημόσιας έρευνας – σχετικά με την κακοδιαχείριση από μέρους της αστυνομίας της εξιχνίασης του φόνου του (Τζαμαϊκανής καταγωγής) Stephen Lawrence¹⁵ σε στάση λεωφορείου το 1993- ο Macpherson W., στην έκθεσή του όρισε το θεσμικό ρατσισμό ως:

«[...] τη συλλογική αποτυχία ενός οργανισμού να παρέχει κατάλληλη και επαγγελματική υπηρεσία σε άτομα λόγω του χρώματος, του πολιτισμού ή της εθνικής καταγωγής τους. Μπορεί να ιδωθεί ή να εντοπιστεί σε διαδικασίες, στάσεις και συμπεριφορές που ισοδυναμούν με διάκριση, μέσω της ακούσιας προκατάληψης, της άγνοιας, που φέρνουν σε μειονεκτική θέση άτομα εθνικών μειονοτήτων»¹⁶.

Από τον εν λόγω ορισμό προκύπτει ότι, ως θεσμικός ρατσισμός, νοούνται οι διάφορες μορφές διακρίσεων λόγω φυλής που μπορεί να κάνουν δημόσιες υπηρεσίες, κυβερνήσεις, εταιρείες, πανεπιστήμια ή άλλοι μεγάλοι οργανισμοί, που ασκούν επιρροή στη ζωή μας. Μπορεί να εντοπιστεί σε διάφορους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής –όπως στον τομέα της στέγασης, της εργασίας, της εκπαίδευσης καθώς επίσης και στον τομέα των πολιτικών δικαιωμάτων- όπου η μεταχείριση δεν είναι ίση για όλους¹⁷.

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά στον «πολιτισμικό»¹⁸, «διαφοριστικό»¹⁹ ρατσισμό, κύριο χαρακτηριστικό του αποτελεί το γεγονός ότι αρθρώνεται γύρω από το μεταναστευτικό ζήτημα –ως ανησυχία για την υπέρ το δέον πολιτισμική διαφοροποίηση- και εγγράφεται στο πλαίσιο ενός «ρατσισμού χωρίς φυλές»²⁰. Πρόκειται για ένα είδος δεξιού λαϊκισμού, που επικαλείται πέραν από τα κίνητρα του οικονομικού φθόνου, τις γλωσσικές, τις θρησκευτικές, τις πολιτισμικές και τις εθνικές διαφορές. Είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, που αποτελεί το ανώτατο στάδιο της ανάπτυξης της εθνικιστικής υστερίας και της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας. «Αυτός ο ρατσισμός γίνεται πιο επικίνδυνος, γιατί σαγηνεύει δυναμικά την πλειοψηφία ενός λαού σε περίοδο ανασφάλειας και πολλαπλής κρίσης»²¹.

Στην εν λόγω νεορατσιστική θεωρία –ιδωμένη περισσότερο ως ένα είδος δεξιού λαϊκισμού- αποσαφηνισμένα πλέον, τα βιολογικά θεμέλια του επιστημονικού ρατσισμού, μετατόπισαν τη ρατσιστική επιχειρηματολογία από τη φυλή στην κουλτούρα. Συνακόλουθα, η «φυλετική καθαρότητα» έδωσε τη θέση της στην «αυθεντική πολιτιστική ταυτότητα» και ο φόβος του άλλου μετατράπηκε σε φόβο για την αφομοιωτική ομογενοποίηση, που οδήγησε σ' ένα εγκώμιο της διαφοράς. Οι θεωρητικοί του, στρέφονται κατά της «ανάμειξης πολιτισμών», τονίζοντας πως η κατάργηση των

¹⁴ CARMICHAEL S. KAI HAMILTON C., *Black Power. The Politics of liberation in America*, Vintage Edition, 1968.

¹⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι 19 χρόνια μετά, στις 3 Ιανουαρίου 2012, επήλθε η «κάθαρση» με την έκδοση καταδικαστικής ετυμηγορίας των υπαίτιων.

¹⁶ Βλ. σχετικά, UK GOV., “*The Stephen Lawrence Inquiry. Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny*”, February 1999, § 6.34. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης, η αποτίμηση της εν λόγω έκθεσης 10 χρόνια αργότερα: HOUSE OF COMMONS, “*The Macpherson Report – Ten Years On*”, Home Affairs Committee, 12th Report Session, 2008-2009.

¹⁷ VERLOT M., “Understanding Institutional Racism”, in *Europe’s New Racism*, op.cit. σπ. 8, p. 27-42.

¹⁸ BARKER M., *The New Racism. Conservatives and the ideology of a tribe*, London, Junction Books, 1981, p. 21.

¹⁹ Για μια αναλυτική προσέγγιση του όρου “le racisme differentieliste”, βλ. TAGUIEFF P.A., *La force du préjugé*, La Decouverte, Paris, 1987.

²⁰ BALIBAR E., WALLERSTEIN I., *Φυλή, Έθνος, Τάξη*, εκδ. Ο Πολίτης, 1991, σελ. 35.

²¹ ΛΙΠΟΒΑΤΣ Θ., «Ο πολιτισμικός “διαφορικός” ρατσισμός», στο KOTSIRIS L., *Racism*, Sakkoulas Publications, Athens- Thessaloniki, 2005, σελ. 203.

πολιτισμικών αποστάσεων, οδηγεί αναπόφευκτα στην παρακμή του πολιτισμού και κατά συνέπεια στον πνευματικό θάνατο της ανθρωπότητας.

Ενδιαφέρον εδώ, αποτελεί και μια πρόσφατη εξέλιξη από την πλευρά του ΣοΕ, όπου σε σχετικό Ψήφισμα της ΚΣ, καλούνται τα κράτη μέλη του να αναγνωρίσουν και να λάβουν προληπτικά μέτρα κατά αυτής της μορφής του νεορατσισμού²².

1.1.1.4. Οι «αφηγήσεις» της Ε.Ε., της παγκοσμιοποίησης και ο ρατσισμός

Πώς όμως συνδέεται η άποψη αυτή (κατά της ανάμειξης πολιτισμών) με «αφηγήσεις» όπως αυτές της παγκοσμιοποίησης ή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, που αν κι εξ ορισμού εξαιρούν την πολιτισμική πολλαπλότητα και επακόλουθα το σεβασμό της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας ουσιαστικά, επιτάσσουν έμμεσα την ομογενοποίηση των πολιτισμών, οδηγώντας -επί το επιστημονικότερον- σε μια «πολιτισμική παγκοσμιοποίηση»;

Η απάντηση στο ερώτημα κάθε άλλο παρά είναι απλή. Γεγονός είναι όμως, ότι την καθιέρωση της κουλτούρας και της διαφοράς, ακολουθεί και η καθιέρωση του ρατσισμού, καθώς η ιδέα της πολυπολιτισμικότητας -«σημαία» των νέων «αφηγήσεων»- συνοδεύεται από ένα πολλαπλασιασμό ρατσιστικών πρακτικών. Έτσι, η αντίσταση κατά της παγκοσμιοποίησης και της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, δύναται να λάβει τη μορφή φασιστικών και ρατσιστικών κινημάτων. Αυτό καταδεικνύει, ότι ο ρατσισμός έχει να κάνει όχι τόσο με την οικονομική εξαθλίωση, αλλά με την απώλεια ελέγχου²³.

Εξάλλου, συνέπεια της πολυπολιτισμικότητας είναι -μεταξύ άλλων- και μια επιστροφή στον «επιστημονικό ρατσισμό»²⁴. Ειδικότερα, στο πεδίο των ιδεολογικοπολιτικών σχηματισμών του ρατσισμού το παλαιό αναμειγνύεται με το νεωτερικό. Στόχος, τώρα είναι η αιτιολόγηση μέτρων απέλασης μεταναστών -που εισρέουν από τα κατά τα άλλα «ανοικτά σύνορα»- οι οποίοι κρίνονται ως «αναφομοίωτοι». Στο όνομα της ασφάλειας, πολλοί είναι οι ηγέτες εθνικιστικών, ξενοφοβικών κομμάτων που ταλαντεύονται ανάμεσα στην κλασική διαβεβαίωση της ανισότητας των φυλών και των σύγχρονων μορφών του ρατσισμού σχετικά με την πολιτιστική διαφοροποίηση ή τον μοιραίο ανταγωνισμό των πολιτισμών...²⁵.

Το ερώτημα που εύλογα τίθεται σ' αυτό το σημείο είναι: Υπό ποια μορφή απαντάται ο ρατσισμός στην Ευρώπη του σήμερα; Η απάντηση όσο απλοϊκή κι αν φαίνεται είναι: όλες! Παρά το διαφανόμενο μεσουράνημα του πολιτισμικού ρατσισμού για λόγους που συνδέονται κυρίως με το μεταναστευτικό ζήτημα και την αδυναμία επίλυσής του, ο θεσμικός ρατσισμός απαντάται παντού, ενώ και ο επιστημονικός ρατσισμός, παρά την απόρριψή του σε πολιτικό - διακηρυκτικό επίπεδο, είναι πάντα παρών σε επίπεδο κοινωνίας κι όχι μόνο...

²² CoE: PACE Res. 2069 (2015), *Recognising and preventing neo-racism*, 26.6.2015.

²³ RATHZEL N. "Developments in theories of racism", in *Europe's New Racism, op. cit.*, υπ. 8, p. 22· BELL M., *Racism and Equality in the European Union*, Oxford, 2008, p. 9-12.

²⁴ CARTER R., "Genes, genomes and genealogies: the return of scientific racism?", *Ethnic and Racial Studies*, vol. 30 Issue 4, Special Issue: Racists Future, 12.6.2007, p. 546-556. Επιπλέον, σημειώνεται ότι η «επιστροφή» στον επιστημονικό ρατσισμό έρχεται και μέσω της επιστήμης. Πρόκειται για τον καλούμενο «φυλετικό ρεαλισμό» ή διαφορετικά για την κατ' ευφημισμό «ανθρώπινη βιοποικιλότητα», σύμφωνα με την οποία υπάρχει συνδεσμός ανάμεσα στην φυλετική ταυτότητα και τη νοημοσύνη. Βλ. ενδεικτικά: RUSHTON P., JENSEN A., "Wanted: More Race Realism, Less Moralistic Fallacy", *Phycology, Public Policy and Law*, Vol. 11, no. 2, 2005, p. 328-336· RUSHTON P., JENSEN A., "James Watson's most inconvenient truth: Race Realism and the Moralistic Fallacy", *Medical Hypothesis*, vol. 71, issue 5, November 2008, p. 629-640.

²⁵ Βλ. σχετικά, TAGUIEFF P.A., *Le Racisme*, Archives Kareline editeur, 2010, p. 7-8.

1.1.2. Φυλετικές διακρίσεις. Ανακαλύπτοντας την έννοια και εξερευνώντας τις (νέες) μορφές τους

Όσον αφορά στις διακρίσεις, παρά το γεγονός ότι ο όρος αναφέρεται τόσο στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1948²⁶, όσο και σε άλλες διεθνείς συμφωνίες, δεν υφίσταται ένας ακριβής και εμπεριστατωμένος ορισμός. Αντιθέτως, τα διεθνή ή και περιφερειακά όργανα δικαιωμάτων του ανθρώπου, εμπεριέχουν ορισμούς ανάλογα με το ποια μορφή διάκρισης αντιμετωπίζουν (π.χ. διακρίσεις κατά των γυναικών/ φυλετικές διακρίσεις κτλ.). Ιδιαίτερης μνείας εδώ, χρήζει ο -εξαιρετικά ευρύς, σχετικά με τις βάσεις διάκρισης- ορισμός του όρου από το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα 1966*, σύμφωνα με τον οποίο ο όρος διάκριση:

«[...] as used in the Covenant should be understood to imply any distinction, exclusion, restriction or preference which is based on any ground such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status, and which has the purpose or effect of nullifying or impairing the recognition, enjoyment or exercise by all persons, on an equal footing, of all rights and freedoms»²⁷.

Ωστόσο, από τους υπάρχοντες ορισμούς, προκύπτουν δύο κοινά στοιχεία:

α. Υπάρχει μια αιτία για διακρίσεις που βασίζεται, για παράδειγμα, στην φυλή, το φύλο ή την εθνοτική καταγωγή. Βάσει αυτού του στοιχείου, υπάρχουν ορισμοί που παρέχουν μεγαλύτερη προστασία από άλλους.

Ως προς τις φυλετικές διακρίσεις, ενδεικτικός είναι ο ορισμός της *Διεθνούς Σύμβασης για την Κατάργηση όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων 1966* σύμφωνα με τον οποίο:

«[...]ο όρος φυλετική διάκριση υπονοεί πάσαν διάκριση, εξαίρεση, παρεμπόδιση ή προτίμησην βασιζομένην επί της φυλής, του χρώματος, της καταγωγής ή της εθνικής ή εθνολογικής προελεύσεως με τον σκοπόν ή αποτέλεσμα εκμεδενίσεως ή διακινδυνεύσεως της αναγνωρίσεως, απολαύσεως ή ασκήσεως, υπό όρους ισότητος των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών εις τον πολιτικόν, οικονομικόν, κοινωνικόν, μορφωτικόν ή οιονδήποτε άλλον τομέα του δημοσίου βίου» (άρθρο 1).

Η δυναμική του εν λόγω ορισμού στηρίζεται στο εύρος του. Στα μείον, θα μπορούσε να συγκαταλεχθεί ότι ο ορισμός δεν είναι επαρκής και δεν είναι καθολικά αποδεκτός²⁸.

β. Το πρόσωπο ή οι ομάδες που προβαίνουν σε διακρίσεις αντιλαμβάνονται τα προαναφερθέντα χαρακτηριστικά ως πρόβλημα.

Οι διακρίσεις μπορούν να λάβουν πολλές μορφές. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για:

-*Την άμεση και έμμεση διάκριση*. Με κριτήριο τον τρόπο άσκησής τους, ως *άμεση διάκριση*, ορίζεται μια λιγότερο ευνοϊκή ή επιζήμια μεταχείριση ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων, στη βάση ενός χαρακτηριστικού όπως η φυλή. *Έμμεση διάκριση*, υπάρχει όταν μια πρακτική, κανόνας, απαίτηση ή όρος, εμφανίζεται να είναι ουδέτερος, αλλά έχει δυσανάλογο αντίκτυπο σε συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες²⁹.

- *Την αντίστροφη διάκριση ("reverse discrimination") ή θετική/καταφατική δράση ("positive action")*. Μολονότι, η αντίστροφη διάκριση είναι ένας όρος ευρέα

²⁶ Το άρθρο 2, διαβλέπει ότι: «Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιοδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση».

²⁷ UN: CCPR, *General Comment no. 18: Non-discrimination*, 10.11.1989, §7.

²⁸ MOHAMEDOU M.M., "The persistence and mutation of racism", International Council on Human Rights, Switzerland, 2000, p.5.

²⁹ <<http://www.amnesty.org.gr/discrimination-in-europe>>.

διαδεδομένος, δεν υπάρχει ένας παγκόσμια κοινά αποδεκτός ορισμός. Χρησιμοποιείται για να περιγράψει μεροληπτικές πολιτικές ή πράξεις που ωφελούν μια ιστορικά κοινωνικοπολιτικά μη κυρίαρχη ομάδα (π.χ. μειονότητες). Με άλλα λόγια, πρόκειται για ένα μέσο/ εργαλείο εξάλειψης της διάκρισης. Πόσο όμως νομιμοποιημένος μπορεί να είναι ένας όρος που χρησιμοποιεί αυτό που θέλει να καταπολεμήσει ως όπλο για την αντιμετώπισή του;

Η αντίστροφη διάκριση είναι δεκτική διπλής ερμηνείας. Από τη μια δύναται να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο καταπολέμησης του ρατσισμού. Ως τέτοιο, χρησιμοποιείται από τους αντιρατσιστές και υποδηλώνει την προκατάληψη έναντι των μελών της κυρίαρχης ομάδας στην εργασία, την προώθηση ή την κατανομή προνομίων με απώτερο στόχο την εξάλειψη των διακρίσεων. Από την άλλη όμως, οποιαδήποτε πολιτική παρέχει ειδικά πλεονεκτήματα σε μια ομάδα, αυτομάτως διακρίνει έναντι των άλλων ομάδων (επιχείρημα των αντιπάλων της θετικής δράσης).

Μερικές φορές, ο όρος αντίστροφη διάκριση θεωρείται συνώνυμος με τους όρους καταφατική δράση και θετική διάκριση. Ως θετική διάκριση νοείται ένα πλήθος πολιτικών σχεδιασμένων για την αντιμετώπιση των παρελθόντων και παρόντων διακρίσεων και την παροχή ευκαιριών σε εκείνους που παραδοσιακά τους τις αρνούνται. Στενά εννοούμενη, η θετική διάκριση λαμβάνει χώρα στην απασχόληση και την εκπαίδευση. Υπό μια ευρύτερη έννοια ωστόσο, ως θετική δράση ορώνται οι οποιεσδήποτε συνειδητές προσπάθειες ν' αντιστρέψουν τη διάκριση.

- **Και την πολλαπλή διάκριση.** Η πολλαπλή διάκριση, αποτελεί το νέο επικίνδυνο πρόσωπο των διακρίσεων. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι το γεγονός ότι, μπορεί να βιώνεται σε πολλαπλά επίπεδα, δεδομένου ότι κάποιος μπορεί να ανήκει σε διαφορετικές μειονεκτικές ομάδες και ως αποτέλεσμα να υπόκειται σε επιδεινούμενες-διαφοροποιημένες μορφές διάκρισης. Με άλλα λόγια, η φυλή, το φύλο, η θρησκεία και τα λοιπά στοιχεία που απαρτίζουν μια προσωπικότητα, αλληλεπιδρούν και δύνανται να παράγουν συγκεκριμένες μορφές πολλαπλής διάκρισης³⁰.

Με την πολλαπλή διάκριση ασκείται κριτική στην πρότερη «μονολιθική προσέγγιση» της διάκρισης, ειδικότερα, στη βάση του επιχειρήματος ότι όλες οι μορφές πολλαπλής διάκρισης χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής, καθώς αγγίζουν τους πιο ευάλωτους, περιθωριοποιημένους και μειονεκτούντες ανάμεσα στους ανθρώπους. Κάτι που οφείλεται αφενός, στο πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα ("multiplier effect") και την συχνότητα βίωσης διακρινουσών ενεργειών και αφετέρου, στο επονομαζόμενο «παράδοξο της πολυπολιτισμικής ευαισθησίας» ("paradox of multicultural vulnerability"). Σύμφωνα με το τελευταίο, διορθώνοντας μιας μορφής ευαισθησία, οι πολιτικές υπέρ της πολλαπλής πολιτισμικότητας μπορεί να οδηγήσουν σε άλλες ευαισθησίες.

Κυρίως όμως, η κριτική επικεντρώνεται στην ανυπαρξία από τα υπάρχοντα νομικά πλαίσια δικαιωμάτων του ανθρώπου, πολιτικών που αποσκοπούν στην επανόρθωση των πολλαπλών διακρίσεων που έχουν κάποιες φορές ως -ακούσιο/ αρνητικό- αποτέλεσμα, την ενδυνάμωση του status -κοινωνικού αποκλεισμού- των περισσότερο μειονεκτούντων.

³⁰ Για μια σφαιρική συζήτηση όσον αφορά την πολλαπλή διάκριση και τις μορφές της, βλ. μεταξύ άλλων: ENAR, "Multiple Discrimination", Fact Sheet 33, July 2007' ENAR, "The legal implications of multiple discrimination", Fact Sheet 44, July 2011' MAKKONEN T., "Multiple compound and intersectional discrimination: Bringing the experiences of the most marginalized to the fore", Institute of Human Rights, Abo Academy University, April 2002' MOON G., "Multiple Discrimination- problems compounded of solutions found?", Justice Journal, Vol. 3, no.2, December 2006' BELL M., *op. cit.*, υπ. 8, σελ. 21-24.

Συγκρίνοντας τις δυο έννοιες (ρατσισμός- διακρίσεις), παρά το γεγονός ότι ο προσδιορισμός της φυλετικής διάκρισης είναι «ευκολότερος» από εκείνον του ρατσισμού –κάτι που απορρέει από το πλήθος των υπαρχουσών ορισμών στα νομικά κείμενα (τόσο σε παγκόσμιο, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο)- τα μεταξύ τους όρια είναι αρκετά νεφελώδη, σε σημείο ώστε αρκετές φορές όχι μόνο στην καθημερινότητα αλλά και στην επιστημονική κοινότητα να συγχέεται η μια έννοια με την άλλη. Ωστόσο, μια ουσιώδης διαφορά θα μπορούσε να ξεδιαλύνει το τοπίο. Ο μεν ρατσισμός, οράται ως ιδεολογία ή δόγμα, σε αντίθεση με τη φυλετική διάκριση που εκλαμβάνεται ως πρακτική/ δράση βασισμένη σε ρατσιστική συμπεριφορά³¹.

Το βέβαιον είναι ότι ένας ενιαίος πανευρωπαϊκός –πολλώ δε μάλλω ένας παγκόσμιος- ορισμός για αμφότερες τις έννοιες, θα παρείχε ισχυρότερη προστασία σε ολόκληρη την ευρωπαϊκή Ήπειρο.

I.1.3. Οι ορισμοί του ρατσισμού και των διακρίσεων από τη σκοπιά των ευρωπαϊκών οργανισμών (ΣοΕ- Ε.Ε.)

I.1.3.1. Ρατσισμός

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι ο ρατσισμός δεν είναι ένα στατικό φαινόμενο. Αντιθέτως, πρόκειται για ένα φαινόμενο εν εξελίξει, που πρέπει, -πάντοτε- να εξετάζεται υπό το πρίσμα των εκάστοτε ιστορικών, κοινωνικών, οικονομικών και γεωγραφικών δεδομένων. Για το λόγο αυτό, είναι μια έννοια πολυδιάστατη και δύσκολα προσδιορίσιμη. Εξάλλου, δεν είναι τυχαίο ότι στην ίδια την Ευρώπη, την Ευρώπη του σήμερα, απουσιάζει από τα σχετικά κανονιστικά κείμενα ένας ενιαίος σχετικός ορισμός³².

Ο Οργανισμός του Στρασβούργου, αποτελεί ίσως τη μοναδική εξαίρεση σ' αυτό το «εννοιολογικό κενό», δίνοντας έναν υποτυπώδη ορισμό στη ΣΓΠ υπ' αριθμόν 7 της ECRI, σύμφωνα με τον οποίο:

«Με τον όρο «ρατσισμός» νοείται η πεποίθηση ότι λόγοι *όπως* η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, η ιθαγένεια ή η εθνική ή εθνοτική καταγωγή δικαιολογούν την *καταφρόνηση* για ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων ή την έννοια της ανωτερότητας ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων»³³.

Συμπεριλαμβάνοντας ως λόγους που αιτιολογούν την καταφρόνηση, τη θρησκεία ακόμα και τη γλώσσα, η λίστα των προτεινόμενων βάσεων διάκρισης είναι ανοικτή –κάτι που υποδηλώνεται με τη λέξη *όπως*- και ως εκ τούτου δύναται να συμπεριλάβει και άλλες βάσεις διακρίσεων. Επιπροσθέτως, ειδικής μνείας χρήζει το γεγονός ότι ενώ στο κείμενο της εν λόγω Σύστασης επιβάλλεται η συμπερίληψη του ορισμού της φυλετικής διάκρισης στην εθνική νομοθεσία των κρατών μελών του ΣοΕ, την ίδια στιγμή, αντιθέτως, ο ορισμός του ρατσισμού επαφίεται στη διακριτική τους ευχέρεια (!)³⁴.

Εξάλλου, ως προς τον ορισμό της έννοιας του ρατσισμού στην Ε.Ε. διαπιστώνεται η παντελής έλλειψή του, γεγονός με προβληματικές συνέπειες, τόσο για τη δίωξη των ρατσιστικών εγκλημάτων, όσο και για τη μέτρηση της συχνότητας εμφάνισής τους.

³¹ HOWARD E., *op. cit.*, υπ. 7, p. 15.

³² Για μια σφαιρική ανάλυση σχετικά με την απουσία ορισμών για το ρατσισμό βλ. HOWARD E., *ibid*, pp. 1-30. Βλ. επίσης, OSCE: ODIHR, *International action against Racism, Xenophobia, Anti-Semitism and Intolerance in the OSCE Region, A Comparative study*, 2004, p. 9.

³³ CoE: ECRI ΣΓΠ ν° 7, *op.cit.* υπ. 12, σελ. 5 (I.1.α).

³⁴ *Ibid*, παράγραφος 1 της Σύστασης, § 7.

Εξαιρέση, θα μπορούσε ν' αποτελέσει η προσπάθεια που καταβλήθηκε με τη συμπερίληψη ενός ορισμού στην πρόταση της Απόφασης-πλαisiού του 2007, όπου στο άρθρο 3, παράγραφος α:

«Ορίζονται οι όροι "ρατσισμός και ξενοφοβία" ως η πίστη στη φυλή, το χρώμα, την καταγωγή, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την εθνική ή εθνοτική καταγωγή ως καθοριστικούς παράγοντα αποστροφής έναντι ατόμων ή ομάδων»³⁵.

προσπάθεια η οποία ωστόσο, ναυάγησε, λόγω της ασυμφωνίας των κρατών μελών ως προς το περιεχόμενο και την αναγκαιότητα του ορισμού.

1.1.3.2. Φυλετικές διακρίσεις

Ως προς τις φυλετικές διακρίσεις, η κατάσταση του εννοιολογικού προσδιορισμού είναι πιο ξεκάθαρη, καθώς σε αμφότερους τους Οργανισμούς βρίσκουμε ρητούς ορισμούς.

Έτσι, για το μεν ΣοΕ, η ECRI στη ΣΓΠ υπ' αριθμόν 7, ορίζει ότι:

«Με τον όρο «άμεση φυλετική διάκριση» νοείται οποιαδήποτε διαφορετική μεταχείριση βασίζεται σε λόγους όπως η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, η ιθαγένεια ή η εθνική ή εθνοτική καταγωγή και η δικαιολόγηση της οποίας δεν είναι αντικειμενική και λογική. Η διαφορετική μεταχείριση δεν δικαιολογείται αντικειμενικά και λογικά, εφόσον ο επιδιωκόμενος στόχος δεν είναι θεμιτός ή δεν υφίσταται λογική σχέση αναλογικότητας μεταξύ των εφαρμοζόμενων μέσων και του επιδιωκόμενου στόχου».

ενώ

«Με τον όρο «έμμεση φυλετική διάκριση», νοούνται οι περιπτώσεις όπου ένας φαινομενικά ουδέτερος παράγοντας, όπως διάταξη, κριτήριο ή πρακτική, δεν μπορεί να τηρηθεί εύκολα από άτομα τα οποία ανήκουν σε ομάδα που χαρακτηρίζεται διαφορετική λόγω φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, ιθαγένειας ή εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, ή θέτει σε μειονεκτική θέση τα εν λόγω άτομα, εκτός εάν ο παράγοντας αυτός δικαιολογείται αντικειμενικά και λογικά. Αυτό συμβαίνει όταν ο επιδιωκόμενος στόχος είναι θεμιτός και υφίσταται λογική σχέση αναλογικότητας μεταξύ των εφαρμοζόμενων μέσων και του επιδιωκόμενου στόχου».

Από τη σκοπιά της Ε.Ε. η Οδηγία 2000/43/ΕΚ ορίζει γενικά τη διάκριση ως εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής».

Ακολουθώντας, η παράγραφος 2 της ίδιας Οδηγίας διαβλέπει τα ακόλουθα:

«(α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν για λόγους φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, σε ένα πρόσωπο επιφυλάσσεται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν της οποίας τυγχάνει, έτυχε ή θα έτυχανε ένα άλλο πρόσωπο, σε ανάλογη κατάσταση.

(β) συντρέχει έμμεση διάκριση όταν μια εκ πρώτης όψεως ουδέτερη διάταξη, κριτήριο ή πρακτική μπορεί να θέσει πρόσωπα συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με άλλα πρόσωπα, εκτός εάν η διάταξη, το κριτήριο ή η πρακτική αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά από ένα θεμιτό σκοπό και τα μέσα επίτευξης του σκοπού είναι πρόσφορα και αναγκαία».

Στα πλαίσια μιας συγκριτικής ανάγνωσης, από την πρώτη ματιά, καθίσταται προφανές ότι ο ορισμός της φυλετικής διάκρισης, στα πλαίσια της Ε.Ε., είναι πολύ πιο περιορισμένος από αυτόν της ECRI, καθώς σε αυτόν ως λόγοι διάκρισης εκλαμβάνονται μόνο η φυλετική ή εθνοτική καταγωγή. Λόγω ακριβώς του περιορισμένου εύρους της διάκρισης, η ΕυρΕπ της Ε.Ε., πρότεινε το 2008 την ψήφιση νέας Οδηγίας, για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων,

³⁵ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Πρόταση Απόφαση – Πλαisiού του Συμβουλίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, Com(2001) 664, τελικό, Βρυξέλλες, 28.11.2011, σελ. 9

αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού³⁶. Η εν λόγω πρόταση, (εφόσον ψηφισθεί) αναμένεται να συμπληρώσει το νομικό πλαίσιο της Ένωσης στο πεδίο της καταπολέμησης των διακρίσεων.

1.2. Σύγχρονες εκδηλώσεις, μορφές έκφρασης ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων

Ο ρατσισμός και οι φυλετικές διακρίσεις εκφράζονται ποικιλόμορφα. Μέσω: του λόγου –προφορικού ή γραπτού, πολιτικού, δημοσιογραφικού, ακαδημαϊκού-, των πράξεων – ρατσιστικής βίας, σε όλα τα επίπεδα- ακόμα και μέσω της άρνησής τους. Παράλληλα, τα εν λόγω φαινόμενα, εκδηλώνονται και με άλλες μορφές, όπως η ξеноφοβία.

1.2.1. Ο λόγος «στην υπηρεσία» του ρατσισμού και οι μορφές διάδοσής του

Παρά το γεγονός ότι ο ρατσισμός φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με πρακτικές και συμπεριφορές (όπως π.χ. η διάκριση, το *apartheid*, τα κρούσματα ρατσιστικής βίας κτλ.) εν τούτοις ο λόγος, υπό διάφορες μορφές, λαμβάνοντας ενίοτε και αυτήν της λεκτικής διάκρισης, όχι μόνο συνδέεται με πτυχές του ρατσισμού, αλλά και διαδραματίζει ζωτικό αν όχι καταλυτικό ρόλο στη διάδοση του φαινομένου³⁷.

[Ιδιαίτερα διαφωτιστικός, προς αυτή την κατεύθυνση, είναι ο σχετικός ορισμός από τον *Van Dijk*, σύμφωνα με τον οποίο, ο ρατσιστικός λόγος, ορίζεται ως: «[...] μια μορφή διακρίνουσας κοινωνικής πρακτικής που φανερώνεται σε κείμενο, ομιλία και επικοινωνία. Μαζί με άλλες (μη λεκτικές) διακρίνουσες πρακτικές, ο ρατσιστικός λόγος συμβάλλει στην αναπαραγωγή του ρατσισμού ως μια μορφή εθνικής ή “φυλετικής” κυριαρχίας. Το κάνει αυτό εκφράζοντας, επιβεβαιώνοντας ή νομιμοποιώντας ρατσιστικές αντιλήψεις, συμπεριφορές και ιδεολογίες της κυρίαρχης εθνικής ομάδας»³⁸].

Αυτό ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση του «ρατσισμού των ελίτ»³⁹, νοώντας ως τέτοιον τις συζητήσεις, εισηγήσεις, ακροάσεις, ομιλίες αλλά και τα κείμενα, πολιτικών, τεχνοκρατών, γραφειοκρατών, πανεπιστημιακών, δημοσιογράφων, που με το λόγο ή τη γραφίδα τους αναπτύσσουν πολιτικές, λαμβάνουν αποφάσεις, ελέγχουν την εκτέλεσή τους και συνακόλουθα, επηρεάζουν ή και σχηματίζουν την κοινή γνώμη, ακριβώς λόγω της πρόσβασης και του ελέγχου που ασκούν στις πιο σημαντικές μορφές του δημόσιου λόγου.

1.2.1.1. Ρατσισμός και πολιτικός λόγος

Στη σχέση ρατσισμού – πολιτικού λόγου, ο ρατσισμός και οι άλλες μορφές μη ανεκτικότητας, εκφράζονται ή καλύτερα βρίσκουν διέξοδο στη δημόσια –εγχώρια αλλά και διεθνή- σκηνή, μέσω του πολιτικού λόγου, κυρίως επ’ ευκαιρία εκλογικών αναμετρήσεων, αλλά και ακροάσεων στη Βουλή, καθώς και δημόσιων ομιλιών πολιτικών

³⁶ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Com(2008) 426 τελικό, Βρυξέλλες, 2.7.2008.

³⁷ Για μια ανάλυση του γιατί και πώς ο λόγος βρίσκεται στην καρδιά του ρατσισμού στις σύγχρονες κοινωνίες, βλ. VAN DJIK T., “Discourse and Racism”, στο GOLDBERG D. και SOLOMOS J. (Eds.), *The Blackwell Companion to Racial and Ethnic Studies*, Oxford, Blackwell, 2002, p. 145-159.

³⁸ VAN DJIK T., “Racist Discourse”, στο CASHMORE E. (Ed.), *Routledge Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*, London, Routledge, 2004, p. 351-555 (προσωπική μετάφραση).

³⁹ Για το ζήτημα αυτό βλ. VAN DJICK T., *Elite Discourse and Racism*, Sage Publications, 1993· VAN DJICK T., “Elite Discourse and the Reproduction of Racism”, in: SLAYDEN R. K. και D. SLAYDEN (Eds.) *Hate Speech*, Sage, 1995, p. 1-27.

αρχηγών, αλλά και στελεχών κομμάτων. Πολλές φορές, ο πολιτικός λόγος, δρώντας ακόμα και πριν από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, προσχηματίζει την κοινή γνώμη για κάποιο εθνικό θέμα.

Εξαιτίας του Ολοκαυτώματος, του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της επακόλουθης αποδυνάμωσης των ρατσιστικών αντιλήψεων -λόγω της χρήσης τους από τους Ναζί- μεταπολεμικά, ο ρατσιστικός πολιτικός λόγος αμβλύθηκε στα «δεξιά» των πολιτικών συστημάτων, ενώ οξύνθηκε ο αντιρατσιστικός λόγος στα «αριστερά». Ακολουθώντας ωστόσο τις «μεταμορφώσεις» της ρατσιστικής ιδεολογίας και κυρίως την «επανεισαγωγή» της στα πολιτικά συστήματα, η παραπάνω εξέλιξη -υπό την πίεση γεγονότων, όπως η αύξηση των μεταναστευτικών/ προσφυγικών ροών και οι συνέπειές της, αποτέλεσμα -αρχικά- γεωπολιτικών μεταβολών σε διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη- δεν παρέμεινε αμετάβλητη.

Έτσι, το αρχικώς ιδωμένο χαρακτηριστικό γνώρισμα ακροδεξιών κυρίως πολιτικών παρατάξεων, τη δεκαετία του 1990, διά μέσω του προβληματισμού και του στιγματισμού των προσφύγων/ μεταναστών στον πολιτικό λόγο, επανεμφανίστηκε στην πολιτική σκηνή πανευρωπαϊκά⁴⁰, αυτή τη φορά με λιγότερες περιστροφές, ακόμα και στα κυρίαρχα ιδεολογικά ρεύματα.

Πλέον, μια συνήθης τακτική στη ρητορική του πολιτικού λόγου -που απευθύνεται στο συναίσθημα και όχι στην πειθώ του ψηφοφόρου- είναι η κινδυνολογία. Η πρόκληση δηλαδή φόβου από ποικίλους επερχόμενους κινδύνους, τους οποίους καλείται ν' αποτρέψει ο πολίτης, ψηφίζοντας συγκεκριμένο κόμμα⁴¹. Επί παραδείγματι, όσον αφορά στη μετανάστευση, με την άνοδο του ξενοφοβικού πολιτικού λόγου, τα κόμματα -άλλα περισσότερο και στο πλαίσιο των κυρίαρχων ιδεολογικών αντιλήψεων (περί πολυπολιτισμού, ισότητας, δικαιωμάτων του ανθρώπου) και άλλα λιγότερο (βάλλοντας καταφανώς εναντίον ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων, προβάλλοντας ιδέες όπως η εθνική καθαρότητα, η πολιτισμική υπεροχή κτλ.)-, θεωρούν τη μετανάστευση ως πρόβλημα ή στιγματίζουν συγκεκριμένες εθνικότητες, θρησκείες, εθνικές ομάδες ή κοινωνίες, στο όνομα της «σωτηρίας» του έθνους από τις εκάστοτε δυσμενείς συγκυρίες (οικονομικές, κοινωνικές κτλ.).

Εκτός όμως, από την «ιδεολογική μετακίνηση», που επιτάσσεται από τις εκάστοτε συγκυρίες, σημαντικό στοιχείο του πολιτικού λόγου αποτελεί το γεγονός ότι δεν είναι πάντα ανεξάρτητος από εξωτερικές μεταβλητές. Επηρεάζεται ή και κάποιες φορές, σχηματίζεται από την κοινή γνώμη, καθώς το πολιτικό κόστος μιας απόφασης, λειτουργεί ως φραγμός, όχι μόνο στον πολιτικό λόγο αλλά ακόμα και στην ψήφο «κατά συνείδηση» των μελών του εκάστοτε Κοινοβουλίου. Επιπλέον, ο πολιτικός λόγος εξαρτάται και από τον Τύπο, δεδομένου ότι η προβολή των λεχθέντων στο Κοινοβούλιο, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για το σχηματισμό της κοινής γνώμης.

1.2.1.2. Ρατσιστικός λόγος και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Παράλληλα με τον πολιτικό λόγο, ο Τύπος⁴² (εφημερίδες, περιοδικά) και συλλήβδην τα ΜΜΕ (τηλεόραση -ιδιαίτερα δελτία ειδήσεων/ ενημερωτικές εκπομπές -, ραδιόφωνο),

⁴⁰ VAN DIJK T., "Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments", στο RIGGINS S. H. (ed.), *The Language and Politics of Exclusion. Others in Discourse*. Thousand Oaks, Sage, 1997, p. 31-64.

⁴¹ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ., «Τα παιχνίδια του πολιτικού λόγου», *Το Βήμα*, 2.4.2000.

⁴² Βλ. σχετικά: VAN DIJK T. A., "Mediating racism. The role of the media in the reproduction of racism", p. 199-226, VAN DIJK T. A., *Racism and the Press*, Routledge, 1991· VAN DIJK T. A., "The Role of the Press in

καθώς επίσης και το διαδίκτυο (συμπεριλαμβανομένων και των –ραγδαίως αναπτυσσόμενων- μέσων κοινωνικής δικτύωσης), μπορούν να αποτελέσουν μορφές έκφρασης και διαύλους επικοινωνίας ρατσιστικών ιδεοληψιών.

Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι από τη δεκαετία του 1990, παρατηρείται μια στερεότυπη λίστα, στην οποία μετανάστες/ πρόσφυγες προσδιορίζονται αδιακρίτως με αρνητικό τρόπο συνδεδεμένοι με κοινωνικές παθολογίες, όπως: η ανεργία, το έγκλημα, τα ναρκωτικά, η βία, οι αποκλίνουσες συμπεριφορές, ενώ σε κάθε ευκαιρία προβάλλονται με αρνητικό τρόπο –αντιδιαστέλλοντας το «εμείς» από τους «άλλους»- οι πολιτισμικές διαφορές⁴³.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει το γεγονός ότι και ο δημοσιογραφικός (τα ΜΜΕ και οι παράγοντές τους) όπως και ο πολιτικός λόγος, τις περισσότερες φορές εξαρτώνται από άλλες ελίτ όσον αφορά τον προσδιορισμό ενός γεγονότος. Παρά το γεγονός ότι σύμφωνα και με τη δημοσιογραφική δεοντολογία, τα ΜΜΕ προσπαθούν να παρουσιάσουν αντικειμενικά και αμερόληπτα κυβερνητικές πολιτικές, πράξεις της αστυνομίας, δικαστικές υποθέσεις κτλ., οι πληροφορίες τους –αν μη τι άλλο- αντλούνται από πηγές εκτός ελέγχου τους.

Εξχωριστής σημασίας μέσο αποτελεί το διαδίκτυο, λόγω της ιδιαίτερης δύναμής του. Η επιρροή που ασκεί στους νέους, καθώς και η δυνατότητα διατήρησης της ανωνυμίας αποτελούν –μεταξύ άλλων- χαρακτηριστικά που το καθιστούν πανίσχυρο όπλο στη διάδοση του ρατσισμού.

1.2.1.3. Ρατσισμός και ακαδημαϊκός λόγος

Τέλος, σε αντίθεση με την κοινή πίστη ότι ο ακαδημαϊκός λόγος κινείται στο περιθώριο μιας κοινωνίας και δεν έχει δυνατότητα επηρεασμού, πολλώ δε μάλλω προσδιορισμού εθνικών θεμάτων και διαμόρφωσης της κοινής γνώμης, γεγονός είναι ότι ο ρόλος των ακαδημαϊκών στην αναπαραγωγή του ρατσισμού απέχει από το να χαρακτηριστεί αθώος⁴⁴. Αντιθέτως, μάλιστα, η αλήθεια είναι ότι διαχρονικά, η επιστήμη προσέφερε –εκούσια ή ακούσια- την κάλυψή της, εμπλουτίζοντας με επιχειρήματα, ρατσιστικές ιδεολογίες και πεποιθήσεις. Λαμπρό παράδειγμα αποτελεί η γενετική επιστήμη, που αποτέλεσε τη βάση του βιολογικού ρατσισμού, με τις γνωστές συνέπειες. Περαιτέρω, πιο πρόσφατα η «ασυμβατότητα πολιτισμών», η «παθολογία» ή «κουλτούρα της φτώχειας», η θεωρία περί ύπαρξης «ανθρώπινης βιοποικιλότητας» ή ο «ισλαμικός φονταμενταλισμός», έχουν τις ρίζες τους και αντλούν τα επιχειρήματά τους από την επιστήμη. Φαίνεται τελικά ότι ο πηγαίος ακαδημαϊκός λόγος –χωρίς εξωτερικές επιρροές και εξαρτήσεις- είναι εκείνος που ανάμεσα στις ελίτ ασκεί ίσως τη μεγαλύτερη επιρροή.

the Reproduction of Racism”, in MESSER M., SCHROEDER R., WODAK R. (eds.), *Migrations Interdisciplinary Perspectives*, Springer, 2012, p. 15-29.

⁴³ Για μια αναγωγή του προβλήματος της παρουσίασης των μεταναστών από τα ΜΜΕ στη σύγχρονη Ε.Ε., βλ. τα αποτελέσματα εκθέσεων και αναλύσεις του Προγράμματος MEDIVA, Media for Diversity and Migrant Integration. Consolidating Knowledge και Assessing Media Practices across the EU, EUI, Robert Shuman Center for Advanced Studies, διαθέσιμο στο: <<http://www.eui.eu/Projects/MEDIVA/Home.aspx>>. Βλ. ακόμα μια ενδιαφέρουσα αποτύπωση των σχετικών με τις διατάξεις μη διάκρισης, Κωδίκων Δεοντολογίας σε 27 κράτη μέλη της Ε.Ε. <<http://www.eui.eu/Projects/MEDIVA/NonDiscriminationinJournalisticCodesofPractice/Index.aspx>>.

⁴⁴Βλ. VAN DJICK T, “Elite Discourse and the Reproduction of Racism”, *op.cit.*, σπ. 39, p.15.

1.2.2. Ρατσιστική βία και εγκλήματα μίσους. Από το «λόγο»... στην «πράξη»

Σε αντίθεση με το λόγο, η ρατσιστική βία αποτελεί την κύρια και πιο αναγνωρίσιμη μορφή εκδήλωσης του ρατσισμού. Διαφέρει από άλλες μορφές βίας, στο ότι οφείλεται στην υπόθεση της ανωτερότητας και απέχθειας άλλων ανθρώπων, που κρίνονται κατώτεροι εξαιτίας της ταυτότητάς τους, της εθνικής τους καταγωγής, της εμφάνισής τους (βλ. χρώμα, γλώσσα, ενδυμασία), κτλ.

Η ρατσιστική βία εκδηλώνεται με τρόπους που ποικίλλουν από προσβολές, απειλές, ρατσιστικά αστεία μέχρι ρατσιστικούς βανδαλισμούς, εμπρησμούς, βιαιοπραγίες, μαχαιρώματα, βιασμούς, δολοφονίες, σφαγές έως και γενοκτονίες. Ιδιαίτερα, σύμφωνα με επίσημα στοιχεία του ΟΑΣΕ για το 2011⁴⁵, διαπιστώνονται οκτώ κατηγορίες εγκλημάτων μίσους, ήτοι: ανθρωποκτονίες (38 κράτη)- φυσική βία (37 κράτη)- καταστροφή περιουσίας (34 κράτη)- βεβηλώσεις (32 κράτη), βανδαλισμοί (34 κράτη)- απειλές/ απειλητική συμπεριφορά (35 κράτη)- επιθέσεις σε τόπους λατρείας (25 κράτη)- λουπά (24 κράτη)⁴⁶.

Η ρατσιστική βία, μπορεί να ασκείται, είτε από κρατικούς δρώντες και θεσμούς (όπως π.χ. η αστυνομία) που υπεραμύνονται της βίας στο όνομα της ειρήνης, της τάξης και της εθνικής ή και δημόσιας ασφάλειας, είτε από μη κρατικούς δρώντες (όπως π.χ. τα «τάγματα εφόδου» εξτρεμιστικών οργανώσεων) που έρχονται –σε «επικίνδυνες» (συνήθως) περιόδους- να υποκαταστήσουν τα κρατικά όργανα και τους νόμους της –κάποτε- ευνομούμενης πολιτείας καταργώντας το κράτος δικαίου και δίνοντας μια άλλη ερμηνεία/διάσταση στη χρήση της βίας, αυτή της εθνικοφροσύνης...

Υπό μίαν άλλη οπτική γωνία, στα πλαίσια της ρατσιστικής βίας θα μπορούσαν να ιδωθούν και άλλες πιο ακραίες μορφές βίας. Πρόκειται για τη γενοκτονία και την εθνοκάθαρση, τα λεγόμενα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, που αποτελούν το δίχως άλλο, την ύψιστη μορφή έκφρασης ρατσισμού και που δυστυχώς δεν είναι άγνωστα στη σύγχρονη Ευρώπη. Τουναντίον, η Ευρώπη σήμερα είναι γεμάτη από καρπούς ενός πολέμου, που διεξήχθη στο όνομα μιας εθνοκάθαρσης. Ο γενοκτόνος ρατσισμός, που ασκήθηκε από τον γερμανικό φασισμό, η εθνοκάθαρση κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Βοσνία, η «αντίστροφη εθνοκάθαρση»⁴⁷ σε βάρος των Σέρβων [(από τους Κοσοβάρους Αλβανούς (2004)], έχουν αφήσει ανεξίτηλα τα σημάδια τους στο παρελθόν, το παρόν και απ' ό,τι φαίνεται και το μέλλον της Γηραιάς Ηπείρου.

⁴⁵ Για μια αναλυτική προσέγγιση του ζητήματος βλ. OSCE: ODIHR, *Hate Crimes in the OSCE Region, Incidents and Responses, Annual Report for 2011*, p. 20-21. Ενδιαφέρον στο σημείο αυτό παρουσιάζει μια κριτική προσέγγιση του ζητήματος, δια μέσω της εξέτασης δεδομένων από όλες τις ετήσιες εκθέσεις. Από αυτό, συνάγεται ότι παρουσιάζεται μια αναπόφευκτη δυσκολία των εγκλημάτων μίσους κι άλλων εκφράσεων μη ανεκτικότητας που δυσκολεύει την διεξαγωγή ουσιαστικών συγκρίσεων.

Για πιο πρόσφατα στοιχεία για την κάθε χώρα ξεχωριστά, βλ. OSCE, *"Hate crime reporting 2013"*, στο <<http://hatecrime.osce.org/what-do-we-know>> (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

⁴⁶ Σημειώνεται ότι από τα προαναφερθέντα κράτη, μόνο ελάχιστα δεν ανήκουν στον ευρωπαϊκό χώρο (π.χ. Καναδάς, ΗΠΑ), κάτι που καταδεικνύει και την έκταση και σοβαρότητα του προβλήματος στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

⁴⁷ «Παγκοσμιοποίηση ρατσισμού και ξενοφοβίας», *Καθημερινή*, 26.7.2001.

1.2.3. Η άρνηση του ρατσισμού ως τρόπος έκφρασης ρατσιστικών πρακτικών και αντιλήψεων (!)

Την πιο ιδιαίτερη όμως, -αν όχι αφανή- μορφή έκφρασης ρατσισμού, αποτελεί η άρνησή του!

Ως άρνηση του ρατσισμού εκλαμβάνεται η άρνηση του «πόνου», των βασάνων των θυμάτων του ρατσισμού, της ύπαρξης συμπεριφορών που τον προκαλούν, καθώς και της ύπαρξης ρατσιστικών πρακτικών και θεσμών. Ακολουθώντας την κατηγοριοποίηση του Stanley Cohen⁴⁸, μπορούμε να διακρίνουμε σε καλόπιστη άρνηση ("in good faith") και συνειδητή άρνηση ("outright lie"). Ωστόσο, σύμφωνα με τον ίδιο, γεγονός είναι ότι τις περισσότερες φορές η αλήθεια βρίσκεται κάπου ανάμεσα.

Στις μέρες μας, η άρνηση του ρατσισμού φαίνεται να είναι η πιο τυπική και ευρέως διαδεδομένη σύγχρονη εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών, αντιλήψεων, δηλώσεων και πολιτικών, σε σημείο ώστε να θεωρείται η νέα μορφή ρατσισμού.

Συνέπεια των φρικαλεοτήτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και της ως εκ τούτου μεταπολεμικής απόρριψης του ρατσισμού -κοινωνικά, πολιτικά αλλά και νομικά (με την ποινικοποίησή του σε πολλές -αναπτυσσόμενες κυρίως- χώρες του κόσμου)- η άρνηση του ρατσισμού, νοούμενη ως άρνηση της ιστορίας, των γεγονότων, της ευθύνης, δείγμα - αρχικά- της προόδου της αντιρατσιστικής πολιτικής, μετατράπηκε σταδιακά σε ανασταλτικό παράγοντα αντιμετώπισής του⁴⁹. Ενδεικτική της άρνησης, είναι η περίπτωση της έκθεσης του (τότε) Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών, για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, τις φυλετικές διακρίσεις, την ξενοφοβία και συναφείς μορφές μισαλλοδοξίας, Maurice Glélé-Ahanhanzo. Κατόπιν αποστολής ερωτηματολογίου στα κράτη μέλη των ΗΕ, διαπιστώθηκε, ότι ανάμεσα στις απαντήσεις, 16 κυβερνήσεις επιβεβαίωσαν, ότι τα εν λόγω φαινόμενα δεν υπάρχουν στην περιοχή τους⁵⁰ (!).

Υπ' αυτή την έννοια, η άρνηση του ρατσισμού απαντάται σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες και μπορεί να εκδηλωθεί όχι μόνο σε διαπροσωπικό, αλλά και σε κοινωνικοπολιτικό (κρατικό/υπερεθνικό) [στον Τύπο, στα Κοινοβούλια, στον πολιτικό λόγο] και πολιτιστικό επίπεδο με σοβαρές επιπτώσεις στις πολιτικές αντιμετώπισης του φαινομένου.

Ειδικότερα, όσον αφορά στο κοινωνικοπολιτικό επίπεδο, η άρνηση του ρατσισμού λειτουργεί ποικιλοτρόπως. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διαχείριση εθνικών / «εσωτερικών» υποθέσεων, σε εθνικό ή υπερεθνικό επίπεδο⁵¹.

⁴⁸ COHEN S., *Denial and Acknowledgement- The Impact of Information about Human Rights Violations*, Center for Human Rights, Hebrew University, Jerusalem, 1995.

⁴⁹ Για το ζήτημα αυτό, αντι πολλών, βλ.: PETROVA D., "Racial Discrimination and the Rights of Minority Cultures", στο FREDMAN S. (ed.), *Discrimination and Human Rights. The Case of Racism*, p. 45-76 (ιδιαίτερα σελ. 45-61)· VAN DIJK T. A., "Denying Racism: Elite Discourse and Racism", στο SOLOMOS και J. WRENCH (EDS.) *Racism and Migration in Western Europe*, Oxford, Berg, 1993, p. 179-193· VAN DIJK T. A., "Discourse and Denial of Racism", *Discourse and Society*, vol. 3, 1992, p. 87-118· MOHAMEDOU M.M., "The persistence and mutation of racism", International Council on Human Rights, Switzerland, 2000, p.6-8.

⁵⁰ Βλ. σχετικά, UN: GA, A/49/677, *Report on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance prepared by the Special Rapporteur of the Commission on Human Rights in accordance with Commission on Human Rights resolutions 1993/20 and 1994/64 and Economic and Social Council decision 1994/307*, 23.11.1994, ειδικότερα § 40-45.

⁵¹ Όσον αφορά στην Ε.Ε. για παράδειγμα, στην περίπτωση της μεταναστευτικής πολιτικής από το 1997 και μετά - η «άρνηση του ρατσισμού», λειτουργεί με τρόπο ώστε η έγερση εμποδίων στη μετανάστευση να είναι φυλετικά ουδέτερη και να νομιμοποιείται από το πρόταγμα της ασφάλειας. Ωστόσο, η εν λόγω πολιτική - όπως αποδεικνύεται παρακάτω- όχι μόνο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ρατσιστική στη βάση της, αλλά και

Εξάλλου, ως προς το πολιτιστικό επίπεδο, η άρνηση υψώνει σύνορα ανάμεσα στο «εμείς» και οι «άλλοι», που κάθε φορά λαμβάνουν διαφορετικό περιεχόμενο (π.χ. εμείς οι Ευρωπαίοι και οι άλλοι οι μουσουλμάνοι κτλ.) προκαλώντας κοινωνικό αποκλεισμό και οδηγώντας σε αναταραχές.

Εν κατακλείδι, η τυπολογία και η πολλαπλή λειτουργικότητα της «άρνησης του ρατσισμού», που σημαδεύεται από παραποίηση γεγονότων, ευφημισμούς, άρνηση αναγνώρισης των κακώς πεπραγμένων και κυρίως άρνηση ευθύνης για παρελθούσες και παρούσες πρακτικές, που μάλιστα συχνά ισοδυναμούν με παραβιάσεις της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, είναι ενδεικτική της προόδου που σημειώθηκε στην αντιρατσιστική κουλτούρα. Μοναδική διέξοδος, φαίνεται να είναι η αναγνώριση, που περιλαμβάνει την αποδοχή της κρατικής ευθύνης, της συλλογικής ευθύνης, καθώς και της ατομικής και ποινικής ευθύνης των ατόμων και αποδοχή του ρατσισμού –μέσω της εκπαίδευσης-, με την ελπίδα –και σε καμία περίπτωση βεβαιότητα- να οδηγήσει σε μείωση των ρατσιστικών συμπεριφορών και πράξεων.

I.2.4. Ξενοφοβία: Μια εναλλακτική μορφή ρατσισμού (;)

Από μια άλλη σκοπιά, παράλληλα με τον ρατσιστικό λόγο, τη βία και την άρνηση του ρατσισμού, η ξενοφοβία, δηλαδή ο κατά τον *Jacque Tarnero*:

«[...] φόβος, η αποστροφή, το μίσος, η απόρριψη εκείνου που εκλαμβάνεται ως ξένος, που προέρχεται από το εξωτερικό, επειδή θεωρείται ότι απειλεί μια ισορροπία, μια αρμονία τοπική, γηγενή»⁵²,

θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μορφή έκφρασης του ρατσισμού.

Μολονότι δεν υπάρχει συγκεκριμένη στόχευση, καθώς ο φόβος του ξένου μπορεί να συμπεριλάβει μετανάστες, πρόσφυγες, μειονότητες κτλ., η πιο διαδεδομένη περίπτωση ξενοφοβίας είναι ίσως ο αντισημιτισμός, ενώ ανάμεσα στις πιο πρόσφατες μορφές της συγκαταλέγονται και η ισλαμοφοβία καθώς και «ρομαφοβία» (“romaphobia”).

Εξάλλου, δεδομένου ότι η ξενοφοβία βασίζεται τις περισσότερες φορές στα φυσικά γνωρίσματα ακριβώς όπως και ο ρατσισμός, οι δυο όροι συχνά συγχέονται. Η διαφορά έγκειται στο ότι ο ρατσισμός προϋποθέτει διάκριση βάσει του χρώματος του δέρματος, της εθνικής καταγωγής κτλ., ενώ, η ξενοφοβία συνεπάγεται μια συμπεριφορά εχθρική, που στηρίζεται στο γεγονός ότι ο άλλος είναι ξένος (πολλές φορές ανεξαρτήτως χρώματος)⁵³. Επίσης, ο ρατσισμός είναι μια πολύ πιο αναπτυγμένη μορφή της ξενοφοβίας, καθώς σύμφωνα με αυτόν: «[...] οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί και γι' αυτό

ασκεύεται -σε κάποιες περιπτώσεις- με ρατσιστικό τρόπο (π.χ. βλ. τρόπο δράσης Frontex, εφαρμογή Κανονισμού Δουβλίνο II, λειτουργία ζώνης Schengen, κτλ.). Σ' αυτή την περίπτωση, η άρνηση λειτουργεί αποτρεπτικά, μειώνοντας τις αντιστάσεις και απονομιμοποιώντας τις πολιτικές αντιμετώπισης του ρατσιστικού φαινομένου.

Παράλληλα, ωστόσο, από μια άλλη σκοπιά, στην Ε.Ε., η «άρνηση του ρατσισμού» αναγνωρίζεται κι ως πρόβλημα και καταβάλλεται προσπάθεια για την καταπολέμησή της. Ενδεικτική, είναι σε αυτή την περίπτωση η Απόφαση- πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη καλούνται να ποινικοποιήσουν την άρνηση του Ολοκαυτώματος ή και άλλων μορφών γενοκτονίας κι εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας (βλ. παρακάτω). Για μια εμπεριστατωμένη ανάλυση σχετικά με το νόμο κατά της άρνησης του Ολοκαυτώματος στην Ευρώπη, βλ. PECH L., “The Law of Holocaust Denial in Europe: Towards a (qualified) EU-wide Criminal Prohibition”, Jean Monnet Working Paper, 10/09, New York 2009.

⁵² TARNERO J., *Le racisme*, Broché, 2007, p. 7.

⁵³ TEHINDRAZANARIVELO D.L., *Le racisme à l'égard des migrants en Europe*, Council of Europe Publishing Editions, 2009, p. 60-63.

πρέπει να τυγχάνουν διαφορετικής μεταχείρισης με την αρνητική έννοια του όρου, ανάλογα με την "αξία" τους»⁵⁴.

Παρά τη διαφορετικότητά τους, ωστόσο, οι δύο έννοιες κινούνται σε έναν άξονα όπου το «πέρασμα» από το ένα σημείο στο άλλο δεν είναι καθόλου δύσκολο. Με όχημα την κρίση της εθνικής ταυτότητας⁵⁵ -απόρροια συνήθως μιας άλλης κρίσης (οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής, αξιών κτλ.)- που οδηγεί σε ξενοφοβικές συμπεριφορές, η διαφορετικότητα του άλλου και κυρίως η λανθάνουσα «αποανθρωποποίησή» ("dehumanization") του μπορεί να καταλήξει σε ρατσισμό εναντίον του. Η περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ηπείρου, -ήδη- από το 1989 μέχρι και σήμερα, αποτελεί -σε πολλές φάσεις της διαδρομής της- ένα λαμπρό παράδειγμα αυτής της «μετάβασης».

Το τέλος του διπολικού κόσμου -με την πτώση του Σιδηρού Παραπετάσματος- και οι επακόλουθες κοσμογονικές μεταβολές προκάλεσαν ή και αλλοίωσαν την μεταπολεμική ταυτότητα, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός νέου κύματος αποκλεισμού. Ειδικότερα, η δημιουργία της Ε.Ε., η δρομολόγηση και οικοδόμηση μιας «Ευρώπης Φρούριο» -με τον «πόλεμο» κατά του ασύλου, την ποινικοποίηση της παράτυπης μετανάστευσης, την ενδυνάμωση του ελέγχου των εξωτερικών συνόρων ως αντιστάθμισμα στην κατάργηση των εσωτερικών (συννοριακών) ελέγχων (Schengen), χωρίς όμως ν' αντιμετωπίζουν το φερόμενο ως πρόβλημα- οδήγησε σε μια πανευρωπαϊκή έξαρση του φαινομένου, που βρήκε την έκφρασή της στον ξενοφοβικό λόγο των ακροδεξιών κομμάτων.

Η ανάγκη νομιμοποίησης της ιδέας της εθνικότητας και του προβλήματος του Άλλου - μετά την «αποδόμηση» της έννοιας του ρατσισμού- ήταν εκείνη που οδήγησε στην ανάδυση της ξενοφοβίας⁵⁶ ως πιο αντιπροσωπευτικής έννοιας για την αποτύπωση της σύγχρονης ευρωπαϊκής πραγματικότητας. Πρόκειται για μια νέα μορφή ρατσισμού - συνέπεια της δαιμονοποίησης των ανθρώπων που ο καπιταλιστικός δυτικός κόσμος αναζητά να αποκλείσει, στο όνομα της διατήρησης της οικονομικής ευημερίας και της εθνικής ταυτότητας⁵⁷- με εξαιρετικά ανησυχητικές διαστάσεις λόγω της πολιτικοποίησής της

Σύμφωνα με την *Sivanandan*:

«Πρόκειται για έναν ρατσισμό που δεν απευθύνεται μόνο σε αυτούς με σκουρόχρωμο δέρμα, από τις πρώην αποικιακές επαρχίες, αλλά και σε νέες κατηγορίες εκτοπισμένων, ξεριζωμένων, που κρούουν την πόρτα της Ευρώπης, της Ευρώπης που συνέβαλλε στον εκτοπισμό τους σε πρώτη φάση. Είναι ένας ρατσισμός, που δεν μπορεί να κωδικοποιηθεί βάσει χρώματος, απευθύνεται επίσης σε φτωχούς λευκούς και ως εκ τούτου έχει περάσει ως ξενοφοβία, έναν «φυσικό» φόβο κατά των ξένων. Αλλά υπό την έννοια ότι μειώνει τους ανθρώπους πριν τους απομονώσει ή και τους εκδιώξει, είναι μια ξενοφοβία που φέρει όλα τα σημάδια του παλαιού ρατσισμού. Είναι ρατσισμός στην ουσία, αλλά λαμβάνει τη μορφή του «ξένου». Είναι ένας ρατσισμός που επιβάλλεται σε εξαθλιωμένους ξένους ακόμα κι αν είναι άσπροι. Είναι ο «ξενο-ρατσισμός»⁵⁸.

⁵⁴ Για τη σχέση ρατσισμού και ξενοφοβίας, βλ. ΧΕΙΛΑΣ Ν., «Χάγιο Φούνκε: Η ξενοφοβία μετατρέπεται σε "βόμβρα" την κάλη», *Το Βήμα*, 6.5.2012.

⁵⁵ BAUMGARTI B., "Xenophobia in a European Context- Discourses and Practises of Exclusion in Eastern and Western Europe", in *Mind and Human Interaction*, vol. 9, no. 1, published by the University of Virginia, 1999.

⁵⁶ Για τη γένεση του -τότε- νεολογισμού (ξενοφοβία) βλ. VILLARD P., "Naissance d'un mot grec en 1990. Anatole France et les xénophobes", in *Mots*, vol. 8, n. 8, numéro Spécial. L' Autre l' étranger, présence et exclusion dans le discours, mars 1984, p. 191-195.

⁵⁷ FEKETE L., "The Emergence of Xeno-racism", *Race and Class*, Vol. 43, issue 2, October 2001, p. 23-40 (p. 23).

⁵⁸ *Ibid.* Βλ. ακόμα: IRR, *IRR European Race Bulletin*, no. 37, June 2001.

1.3. Στα άδυστα του ρατσισμού και των διακρίσεων

1.3.1. Ευάλωτες ομάδες- νέοι στόχοι. Βυθίζοντας «διαφορετικούς» ανθρώπους σε μια ύπαρξη δίχως ελπίδα

Κόριο χαρακτηριστικό των κοινωνικών ομάδων που είναι ευάλωτες στο ρατσισμό και τις φυλετικές διακρίσεις είναι αφενός η ετερογένειά τους, συμπεριλαμβάνοντας ιστορικές, εθνικές, πολιτισμικές, γλωσσικές, θρησκευτικές μειονότητες, αλλά και αφετέρου, η εξέλιξή τους στο χρόνο, καθώς σταδιακά ο ρατσισμός αγκάλιασε και άλλες ομάδες όπως: μετανάστες, πρόσφυγες, *sans papiers*, πολίτες της Ε.Ε., γηγενείς κτλ.

1.3.1.1. Μειονότητες

Η συνεχής επαναχάραξη των συνόρων της Ευρώπης κατά τον ρου της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας, συνεπεία γεγονότων όπως ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η πτώση της ΕΣΣΔ, οδήγησε στη δημιουργία και συμπερίληψη πολλών διαφορετικών μειονοτήτων (εθνικών, φυλετικών, γλωσσικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών), στα νεοσύστατα ευρωπαϊκά κράτη, τα δικαιώματα των οποίων δεν γίνονταν σεβαστά.

Για τη διευθέτηση του εν λόγω ακανθώδους ζητήματος, ενισχύθηκε σταδιακά η διεθνής δικαιοταξία, με ένα *corpus* διεθνών και αργότερα ευρωπαϊκών πράξεων. Ωστόσο, - δεδομένου μάλιστα του γεγονότος ότι πολλές από τις μειονότητες είναι υποχρεωμένες να συνυπάρξουν με λαούς με τους οποίους είχαν έρθει στο παρελθόν σε σύγκρουση- η πρακτική εφαρμογή από τα κράτη, των εν λόγω δεσμευτικών κανόνων που αφορούν στη μειονοτική προστασία απέχει παρασάγγας από το «δέον» που έχουν θεσπίσει οι ειδικές διεθνείς μειονοτικές συνθήκες⁵⁹.

Η μη εύρεση ενός σχετικού διεθνούς νομικού συμβιβασμού μέσω μιας διεθνούς συνθήκης έχει καταστήσει τον όρο μειονότητα, έναν ακόμη όρο του διεθνούς δικαίου «*prudemment incertain*». Ενδεικτικά αναφέρεται, ότι ακόμα και ειδικά νομικά κείμενα σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων⁶⁰ παρακάμπτουν επιμελώς το ακανθώδες πρόβλημα, περιοριζόμενα σε περιγραφικά στοιχεία του όρου⁶¹.

Η κατάσταση μάλιστα επιδεινώνεται έτι περαιτέρω, με την αμφιλεγόμενη προσθήκη των «νέων μειονοτήτων». Ειδικότερα, ανοιχτό παραμένει το ερώτημα, εάν οι λεγόμενες «νέες μειονότητες» -νοώντας ως τέτοιες τους αιτούντες άσυλο, τους πρόσφυγες και τους μετανάστες- μπορούν να γίνουν κατανοητές ως μειονότητες και αν τελικά,

⁵⁹ Για μια ενδελεχή ανάλυση για το ζήτημα αυτό, βλ. ΣΙΤΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Ν., «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», *Το Σύνταγμα*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, τεύχος 1, 2002 ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ. (επιμ.), *Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων. Μια προβληματική σε εξέλιξη*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1993.

⁶⁰ Όπως π.χ. η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα προσώπων που ανήκουν σε εθνικές ή εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες του ΟΗΕ- 1992, που σημειώνει στο πρώτο άρθρο ότι: «1. Τα κράτη θα προστατεύουν την ύπαρξη και την εθνική ή εθνοτική, πολιτισμική, θρησκευτική και γλωσσική ταυτότητα των μειονοτήτων που βρίσκονται μέσα στην αντίστοιχη επικράτεια τους. και θα ενθαρρύνουν συνθήκες για την προαγωγή αυτής της ταυτότητας».

Αλλά και η Σύμβαση- πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων (1994) που στο άρθρο 3, ορίζει με τη σειρά της ότι: «1. Κάθε πρόσωπο που ανήκει σε μια εθνική μειονότητα έχει το δικαίωμα να επιλέγει ελεύθερα το να αντιμετωπίζεται ή όχι ως τέτοιο και κανένα μειονέκτημα δεν πρέπει να απορρέει από την επιλογή αυτή ή την άσκηση των συναφών δικαιωμάτων».

⁶¹ ΔΙΑΚΟΦΩΤΑΚΗΣ Γ., *Περί μειονοτήτων κατά το διεθνές δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001, σελ. 47.

προστατεύονται ως τέτοιες, από το διεθνές ή και το περιφερειακό δίκαιο των μειονοτήτων⁶².

1.3.1.2. Μετανάστες, πρόσφυγες, sans papiers

Στην Πολιτική Διακήρυξη της Ευρωπαϊκής Διάσκεψης κατά του Ρατσισμού του 2000, οι Υπουργοί των κρατών μελών του ΣοΕ, διατύπωσαν την ανησυχία τους για το γεγονός ότι: «[...] τέτοια περιστατικά στοχοποιούν κυρίως στη βάση της γλώσσας, της θρησκείας ή της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, ανθρώπους όπως οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες, οι εκτοπισθέντες πληθυσμοί, οι γηγενείς πληθυσμοί, ή στη βάση του ότι ανήκουν σε μειονότητες, ανθρώπους όπως Ρομά/ Τσιγγάνοι και Ταξιδιώτες»⁶³. Με τον τρόπο αυτό, ήδη από το 2000 και έπειτα, αναγνωρίστηκε ότι η επίσημη κατάσταση (“le statut formel”) ενός ατόμου, μπορεί επίσης ν’ αποτελέσει πηγή φυλετικής διάκρισης ακριβώς όπως η εθνικότητα, το χρώμα του δέρματος και η θρησκεία.

Σύμφωνα με τον *Van Boven*, οι «ξεριζωμένοι» (μετανάστες, πρόσφυγες, αιτούντες άσυλο κτλ.), λόγω: ξένης επέμβασης και κατοχής, αποικιοκρατικών πολιτικών, απέλασης και εμπορίου, δίωξης για λόγους πολιτικούς, ρατσιστικούς, εθνικιστικούς, ενόπλων συρράξεων, θυματοποιούνται στις κοινωνίες υποδοχής, αντιμετωπίζοντας εχθρικά αισθήματα, ρατσισμό και ξενοφοβία. Χειρότερη, είναι η θέση των μεταναστών δίχως έγγραφα οι οποίοι εκλαμβάνονται ως «λαθρομετανάστες», «παράνομοι» κτλ.⁶⁴.

1.3.1.3. Πολίτες της Ε.Ε.

Διαφορετική, είναι η περίπτωση των πολιτών της Ε.Ε. Καταλυτικό ρόλο εδώ, διαδραμάτισε η διεύρυνση της Ένωσης, η οποία -σταδιακά- αφενός, οδήγησε σε αναγνώριση και άλλων ομάδων ως στόχων του ρατσισμού (π.χ. Ρομά) και αφετέρου, «δημιούργησε» νέους στόχους ρατσισμού με «όχημα» τη διαστρέβλωση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, αλλά και της διακρίνουσας εφαρμογής απόλαυσης των προνομίων που απορρέουν από αυτήν [Ευρωπαίοι πολίτες *έναντι* Ευρωπαίων πολιτών, αλλά και Ευρωπαίοι πολίτες *έναντι* υπηκόων τρίτων χωρών].

Ιδιαίτερα, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι οι νέοι Ευρωπαίοι πολίτες μετά τη διεύρυνση της Ε.Ε. προς Ανατολάς, αντιμετωπίζονται ως «μετανάστες» -και ως τέτοιои στοχοποιούνται- σε διαφορετικές πτυχές της κοινωνικής ζωής. Χαρακτηριστική, είναι η περίπτωση των διευρύνσεων του 2004 και του 2007. Στις πράξεις προσχώρησης των νέων κρατών μελών προβλέπονται παρεκκλίσεις από τον *Κανονισμό 1612/68 περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της κοινότητας*⁶⁵, βάσει των οποίων τα παλαιά κράτη μέλη της Ε.Ε. μπορούν να περιορίζουν (!) την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων από τα νέα κράτη μέλη (όπως ακριβώς δύνανται και στην περίπτωση των υπηκόων τρίτων χωρών), για μια μεταβατική περίοδο που όμως δεν μπορεί να υπερβαίνει τα επτά έτη. Εδώ, μπορούν να συγκαταλεχθούν οι αρνητικές εμπειρίες -από

⁶² KUGELMAN D., “The Protection of Minorities and Indigenous Peoples Respecting Cultural Diversity”, στο BOGDANDY VON A., WOLFRUM R. (eds.), *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 11, Netherlands, 2007, p. 233-263, (238).

⁶³ CoE: CM, *Political Declaration adopted by Ministers of Council of Europe member states on Friday 13 October 2000 at the concluding session of the European Conference against Racism*, Strasbourg, 11-13 October 2000, p. 4.

⁶⁴ VAN BOVEN T., “Discrimination and Human Rights Law: Combating Racism”, in FREDMAN S., *op. cit.*, υπ. 49, p. 111-133.

⁶⁵ EE L 257, της 19.10.1968.

την άσκηση των δικαιωμάτων τους- Ευρωπαίων πολιτών, προερχόμενων από εσωτερική μετανάστευση, με ιδιαίτερη έμφαση στις περιπτώσεις της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας και στους Ρομά⁶⁶.

Επιπλέον, στην ίδια κατηγορία μπορεί να συμπεριληφθεί η ευρωπαϊκή ιθαγένεια και ο τρόπος που γίνεται ο διαχωρισμός μεταξύ Ευρωπαίων πολιτών και υπηκόων τρίτων χωρών. Όσο τα κράτη μέλη συνεχίζουν να είναι οι θυροφύλακες της πρόσβασης στην ευρωπαϊκή ιθαγένεια, διατηρώντας το δικαίωμα να ρυθμίζουν την απόκτηση/ απώλεια της ιθαγένειας, μπορούν να υποβαθμίζουν τις πολιτικές της Ένωσης όσον αφορά στην ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών, υψώνοντας τείχη στην πολιτογράφηση ή ενδυναμώνοντας τις διαφορές μεταξύ της νομικής θέσης των υπηκόων τρίτων χωρών και των δικών τους πολιτών⁶⁷.

1.3.1.4. Γηγενείς πληθυσμοί

Βάσει του ορισμού του *Martínez Cobo*, Ειδικού Εισηγητή της Υποεπιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για την Πρόληψη των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων:

«Οι γηγενείς κοινότητες, άνθρωποι και έθνη, είναι εκείνοι που έχοντας μια ιστορική συνέχεια με τις προ-εισβολής και προ-αποικίας κοινωνίες που αναπτύχθηκαν στις κοινωνίες τους, θεωρούν εαυτούς διακριτούς από άλλους τομείς των κοινωνιών που είναι τώρα κυρίαρχες σε αυτές τις περιοχές, ή μέρη τους. Σχηματίζουν στο παρόν μη κυρίαρχους τομείς της κοινωνίας και είναι αποφασισμένοι να διατηρήσουν, να αναπτύξουν και να μεταδώσουν σε μελλοντικές γενεές τα προγονικά τους εδάφη και την εθνική τους ταυτότητα, ως βάση της συνεχόμενης ύπαρξής τους, σύμφωνα με τα δικά τους πολιτισμικά πρότυπα, κοινωνικούς θεσμούς και νομικά συστήματα»⁶⁸.

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ υπολογίζεται ότι υπάρχουν τουλάχιστον 5.000 γηγενείς ομάδες αποτελούμενες από 300 εκατομμύρια ανθρώπους, που ζουν σε περισσότερες από 70 χώρες στις 5 Ηπείρους⁶⁹. Στα περισσότερα μέρη, η ιστορία τους ταυτίζεται με την περιθωριοποίηση και τις διακρίσεις σε βάρος τους, κάτι που αναγνωρίστηκε και στη *Διακήρυξη του Durban* το 2000⁷⁰.

⁶⁶ ENAR, "EU Citizens' Rights – The way forward. Preliminary comments of the ENAR on the Commission Working Document: Consultation on EU Citizenship", June, 2010.

⁶⁷ PERCHINING B., "Union Citizenship and the Status of Third Country Nationals", EIF Working Paper Series, no 12, 2005, p.12.

⁶⁸ UN: HRC, *Study of the Problem of Discrimination Against Indigenous Populations*, 11.3.1986, E/CN.4/RES/1986/35, § 379.

Για έναν ακόμα ορισμό των γηγενών βλ. Chairperson of the United Nations' Working Group on Indigenous Populations Erica-Irene Daes who "[...] designates certain peoples as indigenous, because they are descendants of groups which were in the territory of the country at the time when other groups of different cultures or ethnic origins arrived there; because of their isolation from other segments of the country's population they have preserved almost intact the customs and traditions of their ancestors which are similar to those characterised as indigenous; and because they are, even if only formally, placed under a State structure which incorporates national, social and cultural characteristics alien to theirs".

Για γενικότερες πληροφορίες για το ζήτημα των γηγενών πληθυσμών, βλ. τέλος την ιστοσελίδα του IWGIA, International Work Group for Indigenous Affairs, <<http://www.iwgia.org/>> .

⁶⁹ First Meeting of Permanent Forum High Point of UN Decade, 12 May 2002.

⁷⁰ Σύμφωνα με την οποία: «39. We recognize that the indigenous peoples have been victims of discrimination for centuries and affirm that they are free and equal in dignity and rights and should not suffer any discrimination, particularly on the basis of their indigenous origin and identity, and we stress the continuing

Η Ευρώπη δεν θα μπορούσε να αποτελέσει εξαίρεση. Ενδεικτικό είναι το γεγονός, ότι οι περισσότεροι ευρωπαϊκοί γηγενείς πληθυσμοί ή εθνικές ομάδες, έχουν εξαφανιστεί ή και απορροφηθεί από την κυρίαρχη κουλτούρα. Εκείνοι που επιβίωσαν, είναι κατά μεγάλο μέρος περιορισμένοι σε απόμακρες περιοχές. Ανάμεσα στους γηγενείς πληθυσμούς στην Ευρώπη συγκαταλέγονται: οι Σάμι στη Β. Σκανδιναβία, οι Βάσκοι στη Β. Ισπανία και νότια Γαλλία και πολλές κατηγορίες γηγενών στη Ρωσία⁷¹.

Ωστόσο, υπό μίαν άλλη οπτική γωνία, το ζήτημα των γηγενών πληθυσμών -ελαφρώς «παραφρασμένο»- φαίνεται να επανέρχεται δυναμικά στο προσκήνιο στην ευρωπαϊκή ήπειρο -ιδιαίτερα υπό τις παρούσες δυσμενείς συγκυρίες- καθώς οι «γηγενείς» ευρωπαϊκοί λαοί μειώνονται σταδιακά προς όφελος των «ξένων» (μεταναστών και λοιπών). Η οικονομική κρίση και συνακόλουθα τα ληφθέντα μέτρα για την εξυγίανση της οικονομίας, ήρθαν να οξύνουν το από δεκαετίες διαπιστωμένο δημογραφικό πρόβλημα στις ευρωπαϊκές χώρες, μειώνοντας έτι περαιτέρω, τη δυνατότητα δημιουργίας οικογένειας⁷².

Ο συσχετισμός υπογεννητικότητα γηγενών *έναντι* αύξησης αλλοδαπών (μεταναστών/ «λαθρομεταναστών» κτλ.), δημιουργεί προβληματισμό, αν όχι φοβία για τους «υπό εξαφάνιση» Ευρωπαίους, που φτάνει μέχρι και στην πρόταση σύστασης μιας «Κίνησης Ευρωπαίων Γηγενών», από συντηρητικούς κύκλους⁷³.

Στην ίδια λογική, αποδεχόμενος τον διαφαινόμενο κίνδυνο εξαφάνισης γηγενών, ο Υε -ήδη από το 2005- [δηλαδή αρκετά χρόνια πριν την προσφυγική κρίση και την αύξηση των θρησκευτικών (ισλαμικών) επιθέσεων που βιώνουμε σήμερα] με τον όρο «Ευραραβία», του ομώνυμου βιβλίου του- περιγράφει με τη σειρά του, ακριβώς το πώς η Ε.Ε. επέτρεπε -με τις πολιτικές της- την «αποικιοποίηση» των χωρών της από το Ισλάμ.

Εν όψει των παραπάνω, ιδωμένων μάλιστα υπό το φως της παρούσας συνθήκης, ο επικείμενος δημογραφικός αφανισμός της Ευρώπης, σε συνδυασμό με την εξαφάνιση ή τον εκτοπισμό (ανάλογα με το υποστηριζόμενο σενάριο) των γηγενών και του πολιτισμού τους, αποτελεί ένα πολύ ελκυστικό ζήτημα για τον Τύπο⁷⁴ δημιουργώντας αναμφισβήτητα, ένα κλίμα όπου η «εξόντωση» του άλλου, αποτελεί προαπαιτούμενο για την επιβίωση του Ευρωπαίου και τη διατήρηση της πολιτιστικής ταυτότητάς του.

need for action to overcome the persistent racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance that affect them;».

⁷¹ Για τη λίστα των γηγενών στη Ρωσία, έτσι όπως αναγνωρίζονται από το κράτος, βλ. Decree of the Government of Russia number 255 dated 24 March 2000, "On the consolidated list of indigenous small numbered peoples of Russia" with changes of Decree of 13 October 2008 number 760.

⁷² Βλ. KOTKIN J., "What's Really Behind Europe's Decline? It's the Birthrates stupid", *Forbes*, 30.5.2012, «Κύπρος: Αυξάνεται ο ξένος πληθυσμός, μειώνεται ο γηγενής», *Ημερησία*, 30.12.2011.

⁷³ "[...] I hereby propose that native Europeans should create a European Indigenous People's Movement, on behalf of the traditional majority populations of Britain, Germany, France, Italy, Spain, Sweden, Austria, Belgium, the Netherlands, Denmark etc., inspired by the Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. The European Indigenous People's Movement should support the right of Europe's indigenous peoples to preserve their self-determination, traditions, sovereignty and culture as majority peoples in their own lands". Για μια ανάλυση της ιδέας, των επιχειρημάτων καθώς και των επιδιωκόμενων στόχων, βλ. JORDMAN F., "Creating a European Indigenous People's Movement", *The Brussels Journal- The voice of conservatism in Europe*, 6.4.2008.

⁷⁴ Στην εφημερίδα *Telegraph* διατυπώνεται η άποψη ότι «το δημογραφικό είναι μια ωρολογιακή βόμβα: μια πρόσφατη *rush into the EU* από μετανάστες, συμπεριλαμβάνει εκατομμύρια Μουσουλμάνων, θα αλλάξει την Ήπειρο πέρα από κάθε φαντασία τις επόμενες δυο δεκαετίες και σχεδόν κανένας από αυτούς που αποφασίζουν την κυβερνητική πολιτική δεν μιλάει γι' αυτό».

1.3.2. Δικαιώματα σε κίνδυνο. Ο ρατσισμός υπό το πρίσμα των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Δικαίωμα στην ετερότητα έναντι της ελευθερίας του να είναι κάποιος ρατσιστής

Αν και τα δικαιώματα του ανθρώπου έχουν πανανθρώπινη ισχύ, φαίνεται ότι αυτό δεν επιβεβαιώνεται από την πρακτική των διακρίσεων. Παρά την αδιαμφισβήτητη πρόοδο του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τα κεκτημένα στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, είναι γεγονός ότι ο ρατσισμός έχει επιβιώσει υπό διάφορες μορφές, απειλώντας τα επιτεύγματα στα εν λόγω πεδία. Τα κράτη πρωτίτως –με το θεσμικό ρατσισμό και τη διαφοροποιημένη στάση τους απέναντι σ' εκείνους που δεν είναι πολίτες- αλλά και οι ίδιες οι κοινωνίες υποδοχής –με την άσκηση του καθημερινού ρατσισμού και τη διακρίνουσα συμπεριφορά- καταπατούν διατάξεις του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και του εσωτερικού δικαίου.

Έτσι, όπως διαπιστώνεται από τις εκθέσεις του αρμόδιου οργάνου του ΣοΕ, της ECRI, σε όλες τις γωνιές της ευρωπαϊκής Ηπείρου ανεξαιρέτως, απαντώνται παραβιάσεις – συστηματικές σε κάποιες περιπτώσεις- των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ως αποτέλεσμα ρατσιστικής συμπεριφοράς.

Ενδεικτικά, εδώ, αναφέρεται ότι η πρόσβαση σε εργασία⁷⁵, στέγαση⁷⁶, εκπαίδευση και συλλήβδην σε δημόσια αγαθά, καθίσταται σε πολλές περιπτώσεις ακόμα και αδύνατη. Συνέπεια της παραβίασης των στοιχειωδών αυτών δικαιωμάτων, είναι η φτωχοποίηση των ευάλωτων ομάδων, ο κοινωνικός αποκλεισμός και εν τέλει η περιθωριοποίησή τους. Η γκετοποίηση και η αναφομοίωση των «ξένων» επιδεινώνουν την κατάσταση, διαιωνίζοντας τα προβλήματα μιας ρατσιστικής κοινωνίας, που κάποιες φορές, φτάνουν μέχρι και την απειλή για την παγκόσμια ειρήνη⁷⁷.

⁷⁵ Το πρόβλημα πρόσβασης στην εργασία παραμένει σημαντικό σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών. Ενδεικτικά – βάσει του τέταρτου κύκλου επιτήρησης της ECRI- αναφέρονται η Γαλλία (2010), όπου το πρόβλημα παραμένει σημαντικό και επηρεάζει αυτούς που εκλαμβάνονται ως μετανάστες νοτιοαφρικανικής ή αφρικανικής (υποσαχάριας) καταγωγής ή μουσουλμανικής θρησκείας (§47)· η Γερμανία (2009), όπου τα άτομα με μεταναστευτικό υπόβαθρο συνεχίζουν να υποφέρουν από σοβαρές μορφές διάκρισης όσον αφορά στην πρόσβαση στην εργασία ιδιαίτερα στην περίπτωση των υψηλά ειδικευμένων εργατών –68% εργασία vs. 84% για τους Γερμανούς, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για την ανειδίκευτη εργασία είναι 45% για τους μετανάστες vs. 40 για τους Γερμανούς- (§56-57), ενώ ιδιαίτερα δυσμενής είναι η θέση των μουσουλμάνων· η Ουγγαρία (2009) που το πρόβλημα εστιάζεται στους πληθυσμούς της κοινότητας των Ρομά το ποσοστό ανεργίας των οποίων παραμένει εξαιρετικά υψηλό (§114)· η Ισπανία (2011), όπου το πρόβλημα εντοπίζεται στους μετανάστες –ποσοστό ανεργίας 20% για τους Ισπανούς και 30 % για τους μετανάστες αντίστοιχα- ωστόσο η αιτία αποδίδεται όχι τόσο στη φυλετική διάκριση, όσο στις συνέπειες της οικονομικής κρίσης (§75)

⁷⁶ Ενδεικτικά αναφέρονται η FYROM (2010), όπου με το διαχωρισμό σε γλωσσικές τάξεις υφίσταται ζήτημα εθνικής απομόνωσης στο σχολικό σύστημα (§33). Οι Ρομά παρακολουθούν ειδικά σχολεία ως αποτέλεσμα της γκετοποίησης τους (§34) ενώ διατηρούνται σχολικά κείμενα με περιεχόμενο που παράγει στερεότυπα, προκατάληψη και μη ανεκτικότητα (§35)· η Αγγλία .

⁷⁷ Για το ζήτημα αυτό βλ., UN: ECOSOC, *Migrants Workers. Human Rights of Migrants*, Report of the Special Rapporteur, Ms. Gabriela Rodríguez Pizarro, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1999/44, 6.1.2000. E/CN.4/2000/82, § 48-50.

“...48. A sense of alienation is part of being a migrant. Moreover, racial and ethnic conflicts were often at the origin of the great migrations of our era. Migrant populations who suffer from such violations do not necessarily have the status of a non-national and persons engaging in discriminatory acts are generally unaware of the migrant status of their victims.

49. Only in a few cases, where other more political and military considerations are involved, do such racial and ethnic conflicts lead to armed conflicts. Where that has not happened, migrant populations within and outside their own countries also suffer from discrimination and racism. This aspect of intolerance at the

Πέραν ωστόσο, από την επιμέρους παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπάρχει το παράδοξο που σημειώνεται σχετικά με την επίτευξη ισορροπίας ανάμεσα στη διατήρηση της ελευθερίας του να είναι κάποιος ρατσιστής και την καταπολέμηση των παραπάνω αναφερθέντων συμπτωμάτων του ρατσισμού. Εδώ –όπως θα αναλυθεί παρακάτω– ελευθερίες όπως αυτή του λόγου, του συνεταιρίζεσθαι και της γνώμης, συγκρούονται με τα ληφθέντα μέτρα που περιορίζουν ακριβώς αυτές τις θεμελιώδεις αρχές, με σκοπό την καταπολέμηση του ρατσισμού.

origin, in transit and at the destination of migrants is an important point where the issues related to racial discrimination and ethnic conflicts intersect with those related to movements of people.

50. The implications of this link between migration, racial discrimination and ethnic conflicts are even more disturbing when it comes to the problem of the return and reintegration of migrants who may have been sent back because they were undocumented in their “desired” destinations. In addition to the issues raised by the right to development of these people, they have to face the consequences of the cultural and psychological effects of returning...”

II. Η εξέλιξη ενός διαχρονικού φαινομένου και η επικαιρότητά του

Εισαγωγικά

Η κατανόηση της επικαιρότητας του φαινομένου του ρατσισμού και των διακρίσεων και συνακόλουθα των πολιτικών για την αντιμετώπισή τους, περνά οπωσδήποτε μέσα από την καταγραφή και εμπέδωση της ιστορικής ευρωπαϊκής πορείας τους.

Είναι οι ιστορικές καταβολές κάθε χώρας και η σχέση της με το ρατσιστικό φαινόμενο στο χρόνο, αυτά που συμβάλλουν -μεταξύ άλλων- στην εκ νέου «γονιμοποίησή» του. Αυτή, η σύγχρονη έκρηξη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας -αν και εκκινεί από διαφορετική σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα αφετηρία (κρίση, μετανάστευση κτλ.)- αποτυπώνεται στις εκθέσεις διεθνών οργανισμών και ΜΚΟ, καθρεφτίζεται στις σφυγμομετρήσεις των ευρωπαϊκών κοινωνιών και καταγράφεται στα εκλογικά αποτελέσματα. Η θεσμοποίηση των ακροδεξιών εξτρεμιστικών κομμάτων, μέσω της εκλογικής διαδικασίας, μοιραία υποκινεί ή ακόμα και «νομιμοποιεί» αντίστοιχες ακραίες ρατσιστικές συμπεριφορές, φέρνοντας την Ευρώπη των δικαιωμάτων και των ελευθεριών στην κατάσταση που βρίσκεται σήμερα....

Για το λόγο αυτό, ανιχνεύονται, από ιστορικής σκοπιάς, οι ρίζες των φαινομένων, υπό το πρίσμα της αύξησης ή της μείωσης της έντασης των ρατσιστικών εκδηλώσεων στην Ευρώπη, από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα. Ακολουθώντας, εξετάζονται τα πολλαπλά αίτια αναβίωσης τους, καθώς και η σύνδεσή τους με το πρόσφατο ευρωπαϊκό ναζιστικό παρελθόν. Τέλος, παρατίθενται -συνοπτικά- οι γενικές τάσεις των υπό μελέτη φαινομένων σήμερα.

II.1. Οι ρίζες και τα αίτια του ευρωπαϊκού ρατσισμού. Η πορεία από το χθες στο σήμερα

"The spectre of Fascism is constantly hovering over America, but always seems to land in Europe"

Tom Wolfe

Η ιστορία του ρατσισμού ανατρέχει πίσω στους αιώνες. Αποτελεί κυρίως, αν όχι αποκλειστικά, ένα προϊόν της Δύσης. Η έννοια της κοινωνικής διάκρισης, αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο, -με τις ρίζες του να πρωτοανιχνεύονται στον 14^ο-15^ο αιώνα- αν και μορφές πρωτογενούς ή οιονεί ρατσισμού συναντάμε σε όλες ανεξαιρέτως τις κοινωνίες, με διαφορετική ένταση και μορφή.

Για λόγους ευκολίας, θα μπορούσαμε (συνοπτικά) να διακρίνουμε την ευρωπαϊκή ιστορία του ρατσισμού/ διακρίσεων, σε τέσσερις κύριες περιόδους:

-Την αρχαιότητα. Αποτελεί κοινό τόπο των μελετητών της ετερότητας στην αρχαιότητα, ότι δεν υπάρχει κάτι ισοδύναμο της «φυλής», καθόλη τη διάρκεια εκείνης της περιόδου.

Ωστόσο, η απουσία του ρατσισμού ως ιδεολογικού συστήματος φυλετικών διακρίσεων, δεν απέκλεισε φαινόμενα «πρωτογενούς ρατσισμού/ πρωτορατσισμού». Επί παραδείγματι, κυρίαρχη στην αρχαία Ελλάδα, είναι η -κατά κάποιο τρόπο συγγενής- έννοια της ξενοφοβίας. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα, θα μπορούσε να αναφερθεί η αριστοτελική σκέψη και ο διαχωρισμός Ελλήνων (ελεύθερων)- Βαρβάρων (σκλάβων εκ φύσεως), ένας διαχωρισμός όμως, στη βάση του πολιτισμού και όχι της φυλής.

-Το Μεσαίωνα (5^{ος}- 15^{ος} αιώνας). Ο ρατσισμός κάνει την εμφάνισή του στη Μεσαιωνική Ευρώπη, με τη μορφή του «θρησκευτικού ρατσισμού» ή διαφορετικά της «ρατσιστικοποιημένης θρησκοληψίας» (“racialized religiosity”).

Υπό αυτό το πρίσμα, πρώτοι στόχοι του είναι οι Εβραίοι. Εκλαμβάνόμενοι ως θρησκευτικός κίνδυνος (με την αιτίαση ότι εκείνοι σταύρωσαν τον Χριστό), θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για όλα τα -ανεξήγητα- κακώς κείμενα της μεσαιωνικής κοινωνίας, υποδουλίζοντας επανειλημμένα τη βίαιη συμπεριφορά/ σφαγές εναντίον τους⁷⁸.

Ωστόσο, ο πρωτορατσισμός του Μεσαίωνα προχώρησε και πέρα από τους Εβραίους. Με αφορμή τη ληξιαρχική πράξη γέννησης του αποικιοκρατικού συστήματος, -ανακάλυψη του Νέου Κόσμου (1492-1494)- και συνακόλουθα της επαφής των Ευρωπαίων με τους εκεί πληθυσμούς, εμφανίζεται η ιδέα της φυλετικής ανωτερότητας [ιδ. λευκοί *έναντι* γηγενών (έγχρωμων) πληθυσμών]. Αξιοσημείωτο, πάντως, είναι το γεγονός ότι -αρχικά- και σε αυτή την περίπτωση η θρησκεία και όχι η φυλή, αποτέλεσαν τη δικαιολογητική βάση της ειλωτίας των Αφρικανών.

Εξάλλου, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός, ότι η μεσαιωνική κοινωνία ήταν συλλήβδην μια «κοινωνία των διωγμών», περιλαμβάνοντας όχι μόνο τους Εβραίους, αλλά και τους αιρετικούς, τους λεπρούς, κτλ. Μάλιστα, ήταν αυτή η ανάγκη για ομοιογένεια, η οποία παρήγαγε και την αντίσταση στον πολιτισμικό πλουραλισμό, και την ετερογένεια, απόρροια της επέκτασης των ευρωπαϊκών χωρών (π.χ. Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία) σε αποικιοκρατικές δυνάμεις.

Συνολικά, πάντως, αξίζει να σημειωθεί ότι ο ρατσισμός στην Ευρώπη την εν λόγω περίοδο και οι μετέπειτα αποικιοκρατικές προεκτάσεις του, είναι πολύ σημαντικός γιατί:

1^ο: Ακόμα και αν προϋπήρχε σε υποτυπώδη μορφή, ο ρατσισμός δεν επηρέασε -τουλάχιστον όχι ουσιαστικά και όχι στη μορφή που τον γνωρίζουμε σήμερα- την Ευρώπη πριν από αυτή την περίοδο.

2^ο: Οι κατηγορίες του ρατσισμού που αναπτύχθηκαν στη Δύση αυτή την εποχή (ήτοι: η ανωτερότητα των λευκών και ο αντισημιτισμός), είχαν τον μεγαλύτερο αντίκτυπο στην παγκόσμια ιστορία, παρά τις όποιες μετέπειτα διαφοροποιήσεις τους⁷⁹.

3^ο: Η θεωρία του ρατσισμού, εφαρμόστηκε και μεταγενέστερα έφτασε τα άκρα στη Δύση⁸⁰.

-Την Μοντέρνα περίοδο (16^{ος} -τέλη 20^{ου} αιώνα). Τελικά, ήταν τη Μοντέρνα περίοδο που δημιουργήθηκαν οι «κατάλληλες προϋποθέσεις» για να αναπτυχθεί ο ρατσισμός. Μετά από μια περίοδο καμπίς, που σηματοδοτήθηκε από: την αποδέσμευση από τις αντιλήψεις περί κοινωνικής ιεραρχίας, τη χειραφέτηση των μαύρων όσο και των Εβραίων, την «απεξάρτηση» από τη θρησκεία (ιδ. τις αρχές του Χριστιανισμού) που

⁷⁸ Αρχής γενομένης από την Πρώτη Σταυροφορία 1096. Ακολούθησε η «δαιμονοποίησή» τους τον 13^ο-14^ο αιώνα. Όμως, ο μεσαιωνικός αντισημιτισμός, ρίζωσε με αφορμή με τον «Μαύρο Θάνατο» (1348-1351) όπου τα θύματα των χριστιανικών επιδρομών, που απέδιδαν την επιδημία της πανώλης στους Εβραίους, υπολογίζονται από 12 έως 20 χιλιάδες. Για το ζήτημα αυτό, βλ. PERRY M., SCHWEITZER F., *Antisemitic Myths: A historical and Contemporary Anthropology*, Indiana University Press, 2008, p. 26.

⁷⁹ Συγκεκριμένα, υπογραμμίζεται ότι, οι διακρίσεις που επιχειρούνται το υπόψη χρονικό διάστημα, δεν στηρίζονται σε μια ιδεολογία που να τις δικαιολογεί, αλλά ως βάση τους έχουν τη *θρησκεία*⁷⁹, κάτι που τις διαφοροποιεί από τον μεταγενέστερο *φυλετικό* ρατσισμό. Επιπλέον, ο μεσαιωνικός αντισημιτισμός, διακρίνεται από τις μετέπειτα εκδηλώσεις του, στη βάση του ότι λειτουργεί σε μια κοινωνία που οικοδομείται ούτως ή άλλως στην ιεραρχία. Ως εκ τούτου, η διάκριση κατά των Εβραίων θα μπορούσε απλά να θεωρηθεί ως ένα μέρος της ανισότητας των ομάδων.

⁸⁰ Βλ. σχετικά, FREDRICKSON G., *Racism. A Short History*, Princeton University Press, 2002, p. 11.

αποτελούσε τροχοπέδη στην ανάπτυξη της όποιας θεωρίας, ο ρατσισμός αναπτύχθηκε τελικά, την υπόψη περίοδο, ως ιδεολογία και γνώρισε την ακραία έκφρασή του.

Συγκεκριμένα, η μοντέρνα αντίληψη περί «φυλής», ως βασικό στοιχείο κατηγοριοποίησης των ανθρώπων βάσει των φυσικών χαρακτηριστικών τους, που εμφανίστηκε, την πρώτη περίοδο της μοντερνικότητας, τον 18^ο αιώνα [απόρροια τόσο της επιστημονικής σκέψης, όσο και του φιλοσοφικού ρεύματος του Διαφωτισμού⁸¹ (17^{ος}-18^{ος} αιώνας) (!)], υπήρξε ο καταλύτης για την ανάπτυξη του δόγματος του επιστημονικού ρατσισμού, όπως τον γνωρίζουμε σήμερα.

Περαιτέρω, την ίδια περίοδο, η εγκαθίδρυση της ισότητας -απόρροια μεταξύ άλλων και των κατακτήσεων της Γαλλικής Επανάστασης- και η συνακόλουθη διαλεκτική αλληλεπίδραση με την προκατάληψη έναντι συγκεκριμένων ομάδων, αποτέλεσε προϋπόθεση για την άνθηση του ρατσισμού.

α. 19^{ος} αιώνας- *Νεο-ιμπεριαλιστική περίοδος (1870-1914)*. Κομμάτι της μοντερνικότητας, επίσης, η Νεο-ιμπεριαλιστική περίοδος επηρεάστηκε από τις επιστημονικές «κατακτήσεις» της πρώτης μοντερνικότητας, συμβάλλοντας και αυτή στην ανάπτυξη του ρατσισμού. Ειδικότερα, η διαφοροποίηση της εν λόγω περιόδου με την πρώτη αποικιοκρατική περίοδο, έγκειται στο γεγονός ότι πριν τον 19^ο αιώνα, οι Ευρωπαίοι δεν εκλάμβαναν την κυριαρχία τους σε άλλα μέρη του κόσμου ως απόρροια της βιολογικής τους ανωτερότητας αλλά περισσότερο ως αποτέλεσμα της επίκτητης πολιτισμικής τους ανωτερότητας.

β. 20^{ος} αιώνας- *Ναζί/ Ολοκαύτωμα*. Ωστόσο, παρά τη διαχρονική πορεία της ιστορικής «κατασκευής» του ρατσισμού, το αποκορύφωμα της ιδεολογίας του δεν ήρθε παρά τον 20^ο αιώνα με την άνοδο και πτώση των ρατσιστικών καθεστώτων (σε Ευρώπη, Αμερική και Αφρική).

• **Ευρώπη: Ναζί/ Ολοκαύτωμα:** Ειδικότερα, όσον αφορά στην Ευρώπη, οι Ναζί, στη βάση ενός ψευδο-επιστημονικού ρατσισμού, εκλάμβαναν τους μη ανήκοντες στην Αρεία φυλή⁸², ως υπάνθρωπους, κάτι που είχε σαν κατάληξη το συστηματικό διωγμό και εν τέλει τη γενοκτονία τους⁸³.

⁸¹ Σε αντίθεση με τους ουμανιστές Montesquieu, Condillac, που υπεραμύνθηκαν των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αντιτασσόμενοι στη φυλετική ιδέα, ορισμένοι στοχαστές του, υπήρξαν βάρδοι της φυλετικής ιδέας. Ως παραδείγματα των ακραίων φορέων ρατσιστικών αντιλήψεων αναφέρεται η πραγματεία “*Traite Metaphysique*” του Βολταίρου, όπου σημειώνεται ότι: «...οι Λευκοί, είναι ανώτεροι από τους Νέγρους, όπως και οι Νέγροι από τους πιθήκους και οι πιθήκοι από τα στρείδια». Στο ίδιο μήκος κύματος, ο David Hume, στο “*Of National Characters*”, διατυπώνει ότι «οι Νέγροι, και γενικώς όλα τα είδη των ανθρώπων είναι βιολογικά κατώτεροι από τους Λευκούς». Τέλος, σε πλήρη συμφωνία με τους προηγούμενους, ο Kant, είναι της γνώμης ότι η λευκή φυλή είναι ανώτερη όλων των άλλων φυλών.

⁸² Ήτοι: τους Εβραίους, τους Τσιγγάνους, τους Πολωνούς, καθώς και τους ολαβικούς πληθυσμούς (π.χ. Τσέχους, Ρώσους, Ουκρανούς).

⁸³ Στο πλαίσιο αυτό, ενδεικτικά αναφέρονται: οι Νόμοι της Νυρεμβέργης του 1935, τα πογκρόμ των Εβραίων, η νύχτα των Κρυστάλλων (9-10 /11/1938), η μεταφορά των Εβραίων στη Μαδαγασκάρη, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και «η τελική λύση του εβραϊκού ζητήματος» (δηλαδή η μεταφορά των Εβραίων σε στρατόπεδα εξολόθρευσης υπό την ονομασία (επιχείρηση Ράινχαρντ), προγράμματα που υπηρέτησαν πιστά αυτόν τον στόχο.

Από μια άλλη σκοπιά, το Πρόγραμμα Ευθανασίας T-4, με στόχο τη «γενετική καθαρότητα του πληθυσμού», με τη συστηματική θανάτωση των αναπήρων, των ψυχικά ασθενών, κινήθηκε στο ίδιο μήκος κύματος.

Εξάλλου, τα «Τάγματα Θανάτου», υπό τον έλεγχο των Ες-Ες, κύριο καθήκον είχαν τον αφανισμό των Εβραίων, των Τσιγγάνων και των πολιτικών κομισάριων.

Οι παραπάνω γενοκτόνες πολιτικές των Ναζί, «απέφεραν» αποτελέσματα, αν αναλογιστεί κανείς, τον αριθμό των θυμάτων, που προήλθαν από αυτές. (Ειδικότερα, πρόκειται για: 6 εκατ. Εβραίους, 3 εκατ.

• **ΗΠΑ: racial segregation -Αφρική: apartheid.** Παρότι γεωγραφικά βρίσκονται εκτός Ευρώπης, τόσο για την πολιτική του apartheid στη Ν. Αφρική, όσο και για τον διαχωρισμό λευκών-μαύρων στις Ηνωμένες Πολιτείες, θα μπορούσαμε να πούμε ότι για την ανάπτυξή τους, αν μη τι άλλο ηθικά, ευθύνονται οι Ευρωπαίοι.

Για μεν την πρώτη περίπτωση, ο φυλετικός διαχωρισμός ήταν παρών στη Βόρειο Αμερική, ήδη από την αρχή του βρετανικού εποικισμού. Έτσι, όπως η δουλεία (που εισήχθη το 1619), βασιζόταν στη φυλή και μόνον Αφρικανοί και γηγενείς Αμερικανοί μπορούσαν να υποδουλωθούν σύμφωνα με τον αποικιοκρατικό νόμο, το ίδιο συνέβη και μεταγενέστερα⁸⁴, με το επονομαζόμενο «σύστημα Jim Crow». Οι ομώνυμοι νόμοι, που θεσπίστηκαν μεταξύ 1881-1964 επέβαλαν έναν *de jure* φυλετικό διαχωρισμό (που εκτεινόταν από το στρατό, τα δημόσια σχολεία, τους δημόσιους χώρους, τα μέσα μαζικής μεταφοράς, μέχρι τα δημόσια αποχωρητήρια, τα εστιατόρια κτλ.). Ωστόσο, δεν ήταν παρά οι συμπεριφορές και η ιστορία που δημιούργησαν τον *de facto* διαχωρισμό.

Και στην περίπτωση της Ν. Αφρικής, ο θεσμοποιημένος διαχωρισμός κάλυπτε κάθε μορφή της κοινωνικής ζωής [από την απαγόρευση γάμου λευκών-μαύρων έως την απαγόρευση άσκησης συγκεκριμένων επαγγελμάτων (“white-only”)]. Το εν λόγω σύστημα διακυβέρνησης, που εφαρμόστηκε από τους λευκούς εποικιστές και το εθνικιστικό «Afrikaner National Party», δημιούργησε ένα κοινωνικό μόρφωμα που μεταγενέστερα χαρακτηρίστηκε ως «εσωτερική αποικιοκρατία» (“internal colonialism”), ή «αποικιοκρατία ειδικού τύπου» (“colonialism of a special type”)⁸⁵.

-Τη Μεταμοντέρνα περίοδο (1990- σήμερα).

- 21^{ος} -Σύγχρονη Ευρώπη. Την αυγή του 21^{ου} αιώνα, μετά από μια καμπή του ρατσιστικού φαινομένου, στις περισσότερες χώρες του κόσμου μεταξύ 1945-1990, η οποία αποδίδεται στα αποτελέσματα των συντεταγμένων προσπαθειών της διεθνούς κοινότητας ν’ αντιμετωπίσουν τις φρικαλεότητες που διεπράχθησαν στα πλαίσια των ρατσιστικών καθεστώτων (για μια διεξοδική ανάλυση βλ. ΙΙΙ), μια σειρά νέων ιστορικών, πολιτικών, οικονομικών γεγονότων (βλ. παρακάτω), οδήγησαν στη δημιουργία και νέων θεωριών κατά του ρατσισμού (πολιτισμικός ρατσισμός, δομικός ρατσισμός) και συνακόλουθα «επέβαλαν» μια νέα στροφή της Γηραιάς Ηπείρου προς τον ρατσισμό, τις διακρίσεις και την ξενοφοβία, ξοπνώντας μνήμες από το πρόσφατο ευρωπαϊκό ναζιστικό παρελθόν.

ΙΙ.2. Εξηγώντας την άνοδο του ρατσισμού στη σύγχρονη Ευρώπη. Ορόσημα/γενεσιουργές αιτίες φαινομένου, στην πορεία προς την «αφύπνιση»...

Στη σύγχρονη Ευρώπη λοιπόν, μια σειρά από ορόσημα (σε γεωπολιτικό και οικονομικό επίπεδο) και κυρίως οι συνέπειές τους, ειδικότερα σε ότι αφορά τη μεταβολή του κοινωνικού ιστού [μερικοί μιλούν για *εθνική αλλοίωση*, νοώντας ως τέτοια τη μεταβολή της εθνικής ταυτότητας, την ανατροπή των δημογραφικών δεδομένων, με

Ρώσους, 1,8-1,9 εκατ. Πολωνούς, 250 χιλιάδες Τσιγγάνους, 200 χιλιάδες άτομα με ειδικές ανάγκες, 100 χιλιάδες κομμουνιστές, 80 χιλιάδες μασόνους, 15 χιλιάδες ομοφυλόφιλους και 2,5- 5 χιλιάδες μάρτυρες του Ιεχωβά). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα θύματα του Β’ Παγκοσμίου γενικά, βλ. “Source List and Detailed Death Tolls for the Primary Megadeaths of the Twentieth Century”, στο: <<http://necrometrics.com/20c5m.htm>>, αλλά και του Ολοκαυτώματος ειδικότερα: «Μωσαϊκό των θυμάτων. Αναλυτικά», Εγκυκλοπαίδεια Ολοκαυτώματος, United States Holocaust Museum, in: <<http://www.ushmm.org/wlc/el/article.php?ModuleId=10007329>> .

⁸⁴ TISCHAUSER L., *Jim Crow Laws. Landmark of the American mosaic*, Greenwood, 2012, p. 35.

⁸⁵ Βλ. σχετικά, ANC, “Apartheid South Africa: Colonialism of a special type”, 24.3.1987, <<http://www.anc.org.za/show.php?id=4518>>.

συνέπεια τη διάρρηξη του κοινωνικού ιστού, μέσω της δημιουργίας παράλληλων κοινωνιών (γκετοποίηση)] της εκάστοτε ευρωπαϊκής χώρας, προκάλεσαν την αναβίωση του ρατσισμού/ διακρίσεων πανευρωπαϊκά.

Πρόκειται για μια μακρά πορεία, με αφετηρία τα γεγονότα του 1989 και την Πτώση τείχους του Βερολίνου/ Τέλος Ψυχρού πολέμου. Οι κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αύξησαν σε πρώτη φάση τις μαζικές μεταναστευτικές ροές προς την Ευρώπη και εκτίναξαν την ξενοφοβία που οδήγησε σε υφέρποντα ρατσισμό⁸⁶.

Κατόπιν, τη δεκαετία του 1990, η συρροή εκτοπισμένων πληθυσμών και προσφύγων, απόρροια των πολέμων στα Βαλκάνια [διάλυση της πολυεθνοτικής πρώην Γιουγκοσλαβίας: ένοπλη σύρραξη Βοσνία-Ερζεγοβίνη 1994, πόλεμος στο Κόσσοβο 1999, που πυροδότησε την εθνοκάθαρση και σφαγές] και η αδυναμία διαχείρισής τους, οδήγησαν σε μια κατάσταση πραγματικά κρίσιμη.

Μεταγενέστερα, οι τρομοκρατικές επιθέσεις –αρχικά- στις ΗΠΑ την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και κατόπιν στην Ευρώπη [Μαδρίτη (2004) και Λονδίνο (2005)], οδήγησαν σε έναν παροξυσμό του ρατσισμού. Ακόμα χειρότερα, τα εν λόγω γεγονότα, άνοιξαν το δρόμο για την πιθανότητα μιας «αποδεκτής» ξενοφοβίας, της ισλαμοφοβίας.

Κορύφωση αποτελούν τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης». Υπό το φως –αρχικά- των φόβων για μια «πλημμυρίδα», «εισβολή», «παλιρροϊκό κύμα», «βιβλική έξοδο», «ανθρώπινο τσουνάμι» μεταναστών λόγω της «Αραβικής Άνοιξης» και κατόπιν της επαλήθευσής τους με την οξεία προσφυγική/μεταναστευτική κρίση (2014-2015), αλλά και της δράσης των τζιχαντιστών, δόθηκε νέα ώθηση στην ξενοφοβία και τροφοδοτήθηκε με επιπλέον επιχειρήματα η άκρα δεξιά.

Παράλληλα, και σε συνέχεια με τα παραπάνω, σήμερα, την ώρα που η παγκόσμια οικονομική κρίση απλώνει τη σκιά της πάνω από την Ευρωπαϊκή Ήπειρο, απειλώντας τις πάλαι ποτέ εύρωστες οικονομίες και συνακόλουθα το υψηλό βιοτικό επίπεδο των χωρών της Ε.Ε., η δημοκρατία και οι αρχές που αποτελούν το θεμέλιο λίθο της Ευρώπης, συμπεριλαμβανόμενης της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων, τίθενται εν αμφιβόλω. Μετά από δεκαετίες ευφορίας, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ευρώπης, αμφισβητούνται σε τέτοιο βαθμό η δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Σε μια αναζήτηση του «αποδιοπομπαίου τράγου» και λιγότερο ως μια προσπάθεια εξόδου από την κρίση, το έδαφος φαίνεται πως τώρα περισσότερο από ποτέ είναι πρόσφορο για τη στοχοποίηση περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων, την άνθιση ακραίων ιδεολογιών με την είσοδό τους στα κοινοβούλια των ευρωπαϊκών χωρών, την περιστολή των ελευθεριών και των δικαιωμάτων με τα οποία έχει γαλουχηθεί το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

⁸⁶ «...Ωστόσο, μία ορισμένη έλλειψη ανεκτικότητας εκδηλώνεται απέναντι στα άτομα ή ομάδες ατόμων λόγω των φυλετικών, θρησκευτικών, πολιτιστικών και κοινωνικών ή εθνικών διαφορών και η σημασία, η επιτακτική ανάγκη των προκλήσεων με τις οποίες βρίσκεται αντιμέτωπη η Ευρώπη σήμερα, την υποχρεώνουν να επιδείξει μεγάλη δημοκρατική εγρήγορση και να αντεπεξέλθει στις πολιτικές αυθύνες που της αναλογούν...», Απόσπασμα από: ΕΥΡΩΒΑΡΟΜΕΤΡΟ, *Η Κοινή γνώμη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Ρατσισμός και Ξενοφοβία*, Ειδική Έκδοση, Νοέμβριος 1989.

II.3. Συνδέοντας το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον (:)

Η σημερινή εποχή ανακαλεί στις συλλογικές μνήμες, την περίοδο της δημοκρατίας της Βαϊμάρης, όπου εν όψει της -τότε (1929)- διεθνούς οικονομικής κρίσης, οι Γερμανοί βρίσκουν τον εκφραστή της απόγνωσης τους στο εθνικοσοσιαλιστικό κόμμα και τον ηγέτη του, τον Χίτλερ. Με την μικρή πλειοψηφία του στη Βουλή, μέσα από απόλυτα δημοκρατικές εκλογικές διαδικασίες, πατώντας ακριβώς στην αδυναμία, την απελπισία του λαού, λίγα χρόνια μετά, έμελλε να γίνει ο πατέρας της πιο σκοτεινής και πιο αιματοκυλισμένης ίσως σελίδας της ευρωπαϊκής ιστορίας. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο Τσουκαλά: *«Το θηρίο που νομίζαμε ότι πέθανε στις φλόγες του Ολοκαυτώματος ξαναζωντανεύει, με ανθεκτικότερη και ίσως πρωτεϊκότερη μορφή. Αν η Ύδρα δεν έχει ακόμα αποβάλει τις αιθάλες της, αυτό συμβαίνει επειδή το σύστημα της προσφέρει συνεχώς νέες τροφές»*⁸⁷.

Σήμερα, λοιπόν, εβδομήντα και πλέον χρόνια μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, φαίνεται να βρισκόμαστε για μια ακόμα φορά σε ένα παρόμοιο αδιέξοδο. Οι ίδιες αρνητικές συγκυρίες:

- τα αδιέξοδα σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο [πολιτικές λιτότητας που ξεκινώντας από τις χώρες του Νότου, φαίνεται να επεκτείνονται και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες], με την οικονομική κρίση να λαμβάνει γιγαντιαίες διαστάσεις στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, θίγοντας οικονομικά, κοινωνικά δικαιώματα εκριζώνοντας εκ θεμελίων το προνοιακό κράτος

- οι ανεπαρκείς εθνικές ηγεσίες, ανίκανες να σταθούν στο ύψος των περιστάσεων δίνοντας λύση στα προβλήματα των λαών και η συνακόλουθη απογοήτευση/ έλλειμμα αξιοπιστίας από τη (δυο)λειτουργία και τη σήψη του πολιτικού συστήματος, αλλά και

- η διαφαινόμενη δραματική εκτροπή της Ε.Ε. αλλά και της Ευρώπης γενικότερα, από αξίες όπως η δημοκρατία, η αλληλεγγύη (γεγονός που αναδείχτηκε έντονα κατά την «αντιμετώπιση» της προσφυγικής κρίσης), η συνοχή και η στήριξη του κράτους δικαίου, οδηγούν αναπόφευκτα στην πολιτική εκμετάλλευση των αισθημάτων ανασφάλειας και ξеноφοβίας σε τμήματα του πληθυσμού, από ακραίες παρατάξεις/ εξτρεμιστικές οργανώσεις, οι οποίες εκφράζουν την άποψη ότι η Ευρώπη κινδυνεύει να αλλοιωθεί από την παρουσία των μεταναστών, τροφοδοτώντας τις πιο ακραίες ρατσιστικές εκφράσεις. Πρόκειται για μια τάση (που σιγά-σιγά, τείνει να καταστεί πανευρωπαϊκή) η οποία ενσαρκώνεται με την αναβίωση του εξτρεμισμού και τη «νομιμοποίησή» του μέσα από τις εκλογικές επιτυχίες σε όλα τα επίπεδα (τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό).

Μπορούν ωστόσο, οι όποιες επιφανειακές ομοιότητες των εν λόγω περιόδων, να οδηγήσουν σε παρόμοια αποτελέσματα; Δηλαδή, σε κατάλυση της σύγχρονης ευρωπαϊκής δημοκρατίας και ακόμα περισσότερο, μπορούν να οδηγήσουν στην «αποδόμηση της Ενωμένης Ευρώπης», της αφήγησης του ενοποιητικού εγχειρήματος; Η απάντηση, φαίνεται πως είναι ξεκάθαρα αρνητική και στηρίζεται σε όσους εκτός από τις παραπάνω φαινόμενικές αντιστοιχίες των δυο περιόδων, εμμένουν στις διαφορές...

Έτσι, στον αντίποδα όσων χρησιμοποιούν αναλογίες μεταξύ Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και Ευρώπης του 21^{ου} αιώνα, βρίσκονται όσοι υποστηρίζουν ότι το τρίπτυχο «Βαϊμάρη-κίνδυνος-άνοδος ναζισμού», αποτελεί μια μερική όσο και επλεκτική ανάγνωση της ιστορίας. Ως εκ τούτου, τονίζεται η διαφορετικότητα των συνθηκών μεταξύ των δυο περιόδων και άρα ο καταχρηστικός χαρακτήρας της ιστορικής

⁸⁷ «Μπροστά το ρατσισμό του σήμερα», στο *Έξι κείμενα για το ρατσισμό*, εκδ. Παρασκήνιο, 1998.

αναλογίας, το αίολο των «ιστορικών» επιχειρημάτων/ αναλογιών και συνεπώς το αδύνατο να οδηγηθούμε σε ανάλογα αποτελέσματα⁸⁸.

Προς επίρρωση της άποψης αυτής, ως κύριο επιχείρημα προβάλλεται κυρίως, το διαφορετικό πολιτικό πλαίσιο. Πράγματι, η δημοκρατία και τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Ευρώπη του σήμερα, απέχουν παρασάγγας από τα αντίστοιχα της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Την εποχή εκείνη, αμφισβητούνταν η αξία της δημοκρατίας ως πολιτεύματος. Επρόκειτο άλλωστε, για μια κατά τον *Heinrich Winkler* «ανάπηρη δημοκρατία»⁸⁹, που για την πλειονότητα των Γερμανών, αποτελούσε μια εκτρωγένεια που άρχισε να βάλλεται από το μεγαλύτερο μέρος του πολιτικού φάσματος. Απεναντίας, το σημερινό γεωπολιτικό περιβάλλον, ιδιαίτερα υπό το φως της δράσης των ευρωπαϊκών περιφερειακών οργανισμών (Ε.Ε.- ΣοΕ), σ' αυτό το πεδίο (δημοκρατία- δικαιώματα του ανθρώπου), έχει καταστήσει την ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, πολύ περισσότερο έναν επερχόμενο ευρωπαϊκό πόλεμο αδιανόητο. Βέβαια, από την άλλη μεριά, αν και δεν πρόκειται για μια νέα Βαϊμάρη, γεγονός είναι ότι τα δημοκρατικά ιδεώδη έχουν σαφώς υπονομευτεί και η δημοκρατία δέχεται τρομερή πίεση «από τα δεξιά». Ακόμα και έτσι όμως, οι εν λόγω πολιτικές δυνάμεις, δεν επιδιώκουν την ανατροπή του πολιτεύματος, αλλά την μετατόπιση του κέντρου βάρους του, προς το μέρος τους⁹⁰.

Από μια άλλη σκοπιά, τα νέα μέτρα ασφαλείας, το κλείσιμο των συνόρων, η περιχαράκωση των κρατών, που εμφανίζεται για πρώτη φορά σε τέτοιο βαθμό μετά τη δημιουργία της «Ενωμένης Ευρώπης», φαίνεται πως μας γυρνά στη δεκαετία του 1950 αφήνοντας πίσω τις κατακτήσεις ενός «οράματος». Ως κύριο παράδειγμα εδώ, θα μπορούσαν να αναφερθούν τα «ανοικτά» σύνορα της ζώνης Σένγκεν, το δικαίωμα της ελευθερίας κίνησης, ακρογωνιαίος λίθος της Ε.Ε., η «Ευρωπαϊκή αλληλεγγύη, που -υπό τις παρούσες τουλάχιστον συνθήκες- μοιάζουν να αποτελούν μακρινό όνειρο...

II.4. Στοιχειοθετώντας την επικαιρότητα των φαινομένων σήμερα. Νέες προκλήσεις- προοπτικές

II.4.1. Συνθέτοντας τη σύγχρονη εικόνα του ρατσισμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η νέα γεωγραφία του ρατσισμού

Η ανησυχητική σήμερα εικόνα του ρατσισμού, θα μπορούσε να εξεταστεί αφενός υπό το φως μιας συγκριτικής ανάλυσης εκθέσεων περιφερειακών οργανισμών και ΜΚΟ, που την αναδεικνύουν, αλλά και αφετέρου με τη βοήθεια των δεδομένων που αντλούνται από ποικίλες πηγές [όπως π.χ. τις ειδικές μετρήσεις του Ευρωβαρομέτρου σχετικά με τις διακρίσεις (μόνο για τις χώρες μέλη της Ε.Ε.), τα εθνικά σώματα αντιμετώπισης του ρατσισμού και των διακρίσεων κτλ]. Το πρόβλημα συνολικά, θα μπορούσε ωστόσο, να μελετηθεί -ίσως πιο ξεκάθαρα- μέσα από τα αποτελέσματα των εκλογικών αναμετρήσεων

⁸⁸ ΧΑΤΖΗΩΣΗΦ Χ., «Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και η απειλή των «άκρων»: Το ατελέσφορο των ιστορικών αλλαγών», στο ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ Μ., ΚΑΡΑΚΑΣΗ Κ., ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ-ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., ΧΑΤΖΗΩΣΗΦ Χ, *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι σημερινές «αναβιώσεις» της*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλατζάς, Αθήνα, 2012, σελ. 11-47.

⁸⁹ ΒΙΝΚΛΕΡ Χ., *Βαϊμάρη: Η ανάπηρη δημοκρατία 1918-1933*, εκδ. Πόλις, 2011.

⁹⁰ Για μια προσέγγιση των αναλογιών μεταξύ της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης και της Ευρώπης του σήμερα βλ. αντί πολλών: «Μας μιλάει ακόμα η γερμανική Βαϊμάρη;», *Το Βήμα*, 3.10.2012 'European Elections. That Weimar feeling', *Presseurop*, 12.6.2009' MAZOWER Μ., "Weimar 2013? European democracy can be suddenly undermined", *Neueurope*, 20.1.2013.

στην Ευρώπη και τη θέση που αυτά δίνουν στα ακροδεξιά κόμματα, αναδεικνύοντας τη σύγχρονη γεωγραφία του ρατσισμού.

Π.4.1.1. Το αποτόπωμα του ρατσισμού στη σύγχρονη Ευρώπη. Γενικές τάσεις υπό το πρίσμα των διεθνών οργανισμών/ ΜΚΟ

Η αποτυχία του πολυπολιτισμικού μοντέλου πανευρωπαϊκά, η έλλειψη συνεκτικής μεταναστευτικής πολιτικής, οι γεωπολιτικές μεταβολές, οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες, καθώς και οι νέες πληγές σε δυο μέτωπα (μετανάστευση και ασφάλεια), άνοιξαν τους ασκούς του Αιόλου για τον ρατσισμό.

Στα πλαίσια αυτά, ασταμάτητη είναι η ροή εκθέσεων των περιφερειακών ευρωπαϊκών (Ε.Ε.-ΣοΕ-ΟΑΣΕ), αλλά και παγκόσμιων οργανισμών (ΟΗΕ) καθώς και ΜΚΟ⁹¹, που καταμαρτυρούν την επικίνδυνη αύξησή του στη Γηραιά Ήπειρο. Από μια συγκριτική επισκόπηση, προκύπτουν τα ακόλουθα γενικά χαρακτηριστικά που στοιχειοθετούν την επικαιρότητα του φαινομένου.

Το πρώτο κύριο ζήτημα που τίθεται, είναι η *έκταση* του ρατσισμού. Έτσι, όλες οι συναφείς εκθέσεις συγκλίνουν στο ότι σε όλους σχεδόν τους τομείς των ευρωπαϊκών κοινωνιών, που εκτείνονται από την πρόσβαση στην εκπαίδευση, την εργασία, τη στέγαση, την υγεία, τα αγαθά και τις υπηρεσίες μέχρι και τον τρόπο που μεταχειρίζονται τις μειονοτικές ομάδες η αστυνομία και τα δικαιοδοτικά συστήματα, ο ρατσισμός παραμένει μείζον πρόβλημα⁹².

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, κοινή ομολογία αποτελεί η επιδείνωση του προβλήματος – ραγδαία σε κάποιες περιπτώσεις- λόγω της *οικονομικής* αλλά και της *μεταναστευτικής/ προσφυγικής κρίσης* σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Ειδικότερα, η ECRI, που παραδοσιακά έχει περιγράψει το πρόβλημα του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων ως «σύνθετο»⁹³, το 2009, προσθέτει ότι οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης, ήρθαν να επιδεινώσουν την περίπλοκη φύση του προβλήματος.

Κατά τον ίδιο τρόπο, στην ετήσια έκθεση του 2015 σημειώνει ότι:

«[...] anti-migration public discourse was increasingly exploited in populist politics, as ongoing civil war in Syria – and conflicts, insecurity and poverty in other parts of Asia and Africa – led to a significant increase in the flow of asylum seekers and migrants entering Europe who received insufficient assistance and faced hostile public opinion in most European countries»⁹⁴.

Ως εκ τούτου, η *προοδευτικά αυξανόμενη αρνητική αντίληψη* για ευάλωτες ομάδες (π.χ. μετανάστες, αιτούντες άσυλο και μειονότητες, Ρομά κτλ.), και η συνακόλουθη *περιθωριοποίηση* τους με χρονική αφετηρία, το έτος 2009 -αρχικά- αποδίδεται στον φόβο της επερχόμενης οικονομικής κρίσης και κατόπιν τροφοδοτείται από αυτήν (βλ. π.χ. Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, όπου οι μετανάστες κατηγορούνται ότι «κλέβουν τις δουλειές», επωφελούνται από τις κοινωνικές υπηρεσίες και διαπράττουν εγκλήματα). Επιπροσθέτως, τα σκληρά μέτρα λιτότητας και οι επιπτώσεις τους, σε συνδυασμό και με τις μεταβολές στο γεωπολιτικό περιβάλλον της Ευρώπης, οδήγησαν σε *περιστολή των*

⁹¹ AMNESTY INTERNATIONAL Annual Reports 2010-2013· ENAR Shadow Reports on Racism in Europe, 2010-2013.

⁹² Βλ. Ετήσιες Εκθέσεις ECRI των τελευταίων ετών (2010-2015).

⁹³ CoE: ECRI, *Annual Report 2009*, CRI(2010)20, July 2010, p. 7.

⁹⁴ CoE: ECRI, *Annual report 2014*, CRI(2015)26, July 2015..

δικαιωμάτων του ανθρώπου⁹⁵, των εν λόγω ομάδων. Κατόπιν, την περίοδο 2010-2015, οι δύο νέες κρίσεις στη μετανάστευση και ασφάλεια, ήρθαν να προστεθούν στα παραπάνω, οξύνοντας το πρόβλημα της περιστολής των δικαιωμάτων των ευάλωτων ομάδων. Την υπόψη περίοδο, σημειώνονται: επαναπροωθήσεις πλοιαρίων λόγω της «Αραβικής Άνοιξης», (σε Ιταλία, Μάλτα), κακομεταχείριση αιτούντων άσυλο/ παράτυπων μεταναστών (Ελλάδα), διώξεις των Ρομά [σε Σλοβακία, Ουγγαρία, Γαλλία, Ιταλία, Σερβία], των Εβραίων (στην Ουγγαρία), κτλ.

Εξάλλου, απόλυτη ταύτιση των εκθέσεων απαντάται και σ' ότι αφορά στην *άνοδο της ακροδεξιάς και συνακόλουθα την αυξημένη κοινωνική αποδοχή του ξενοφοβικού λόγου*, καθώς και τη συναφή αύξηση των *κρουσμάτων ρατσιστικής βίας*, απόρροια επίσης των τρεχουσών κρίσεων.

Σε εθνικό επίπεδο, κοινό τόπο αποτελεί η πολύ ανησυχητική τάση των χωρών να απομακρύνουν από τις προτεραιότητές τους, πολιτικές ισότητας και ενσωμάτωσης, προφασιζόμενες άλλες (ιδ. οικονομικής φύσης) έκτακτες ανάγκες. Ειδικότερα, ως προς την εθνική νομοθεσία στο εν λόγω πεδίο, σημειώνονται πολύ δυσοίωνες εξελίξεις. Πέρα από τα *κενά εφαρμογής των εθνικών αντιρατσιστικών νόμων*, διαπιστώνεται η *απροθυμία για ψήφιση νέων αντιρατσιστικών νόμων* [βλ. π.χ. Ισπανία (2012), Ελλάδα (μέχρι και το 2014)], καθώς και η *προώθηση νέων «εργαλείων διάκρισης»* [όπως ο νόμος της απαγόρευσης της μπουργκας (π.χ. Βέλγιο (2011), Γαλλία, (2011), Ιταλία (2011), Ολλανδία (2012) κτλ.), η ποινικοποίηση της παράνομης μετανάστευσης (Ιταλία (2011), ...]

Από μια εντελώς διαφορετική οπτική γωνία, πέρα από τα όποια κενά ή δυσλειτουργίες σε εθνικό επίπεδο, σημαντική είναι και η ολιγωρία που σημειώνεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, από τη μια πλευρά, όσον αφορά στην Ε.Ε., το *-επί χρόνια- πάγωμα της προώθησης νέας αντι-διακρίνουσας νομοθεσίας*, που θα έκλεινε το νομικό κενό προστασίας εκείνων που βιώνουν το ρατσισμό στη βάση της αναπηρίας, της πίστης, της θρησκείας, της ηλικίας, και του σεξουαλικού προσανατολισμού, αλλά και η *μη επιβολή* τόσο των σχετικών διατάξεων του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, όσο και της «Φυλετικής Οδηγίας» παρά τις συνεχείς παραβιάσεις των κρατών μελών, επιδεινώνουν την κατάσταση.

Από την άλλη, το ίδιο, ισχύει και για το ΣοΕ. Εδώ, η *μη συμμόρφωση* των κρατών μελών του, με τις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ, αλλά και η *μη επικύρωση* του Πρωτοκόλλου 12 της ΕυρΣΔΑ από κανένα νέο μέλος⁹⁶, δεν συμβάλλουν στη βελτίωση της κατάστασης.

II.4.1.2. Ευρωβαρόμετρο και εξειδικευμένα εθνικά σώματα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μη ανεκτικότητας σε εθνικό επίπεδο

Μολονότι ο ρατσισμός και οι διακρίσεις είναι -κατά γενική ομολογία- μη μετρήσιμα φαινόμενα, γίνονται προσπάθειες καταγραφής τους. Προς αυτή την κατεύθυνση, εκτός από τις εκθέσεις των αρμόδιων Οργανισμών, την εικόνα συνθέτουν επίσης η συλλογή δεδομένων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Εδώ, θα μπορούσαν να σημειωθούν το Ευρωβαρόμετρο, που αφορά ωστόσο, μόνο στις χώρες της Ε.Ε., αλλά και τα εθνικά σώματα καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

⁹⁵ Βλ. ενδεικτικά, CoE: PACE Res/1884 (2012) *on Austerity measures – a danger for democracy and social rights*, 26.6.2012, §10.4.

⁹⁶ Μέχρι το 2010 το είχαν επικυρώσει 18 κράτη μέλη του ΣοΕ και έκτοτε δεν το επικύρωσε κανένα ακόμα μέλος. Βλ. <http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist//conventions/treaty/177/signatures?p_auth=XMxtgbT7> (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

-Ως προς το πρώτο, οι έρευνες γνώμης του Ευρωβαρομέτρου υπό τον τίτλο: «Διακρίσεις στην Ε.Ε.», με χρονική αφετηρία το 2006⁹⁷, όπου καταγράφονται οι συμπεριφορές προς τις μειονοτικές ομάδες στην Ε.Ε., δίνουν μια εικόνα περισσότερο ποσοτική, σχετικά με την κατάσταση των διακρίσεων στην Ε.Ε.⁹⁸.

Από μια συγκριτική μελέτη των μέχρι τώρα εκθέσεων (2006, 2008, 2009, 2012) συνάγεται ότι, σε επίπεδο Ε.Ε., σημαντικότερη βάση διάκρισης αποτελεί –ξεκάθαρα– η διάκριση λόγω εθνικής καταγωγής. Ωστόσο, μετά από μια πρώτη εκτίναξη των διακρινουσών συμπεριφορών το 2006 (από 33% το 1997⁹⁹, σε 64% το 2006), διαπιστώνεται μια σταδιακή μείωση, σχετικά με την αντίληψη ότι οι εθνικές διακρίσεις είναι περισσότερο διαδεδομένες (από 64% το 2006, σε 62% το 2008, 61% το 2009, 54% το 2012).

Παράλληλα, από το 2009 και την έναρξη της οικονομικής κρίσης, στροφή φαίνεται να σημειώνεται στην πλειοψηφία των Ευρωπαίων (54%), που επιβεβαιώνουν με τις απαντήσεις τους το γεγονός ότι οι πολιτικές ισοτήτες θεωρούνται λιγότερο σημαντικές για τις κυβερνήσεις εξαιτίας της οικονομικής κρίσης.

-Από την άλλη, όσον αφορά στα εθνικά σώματα καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, αμφότεροι οι ευρωπαϊκοί Οργανισμοί, συνέβαλλαν στη δημιουργία εθνικών θεσμών με στόχο –μεταξύ άλλων– τη διεξαγωγή έρευνας και τη συλλογή δεδομένων¹⁰⁰.

Ειδικότερα, η Ε.Ε. με την *Οδηγία της φυλετικής ισότητας* προβλέπει τη σύσταση εξειδικευμένων θεσμών σχετικά με τον ρατσισμό σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε., ώστε να δημοσιεύονται εκθέσεις σχετικά με τον ρατσισμό και τις διακρίσεις. Ακόμα, ο FRA, σε

⁹⁷ Σημειώνεται ότι η εν λόγω κατηγορία έρευνας, ξεκίνησε το 2006, εν όψει του ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού. Έκτοτε, διεξήχθησαν τρεις ακόμα τέτοιες έρευνες: το 2008, το 2009, και το 2012.

⁹⁸ Συγκεκριμένα, το 2006, οι Ευρωπαίοι, σε ποσοστό που ανέρχεται στο 64%, πιστεύουν ότι η διάκριση, ιδιαίτερα εκείνη που βασίζεται στην εθνική καταγωγή, είναι η πιο διαδεδομένη στη χώρα τους.

-Η ίδια τάση, διαπιστώνεται και στην επαναληπτική (follow-up) έρευνα του 2008, με την διάκριση βάσει εθνικής καταγωγής να φτάνει το 62%. Παρά το γεγονός ότι, σε γενικές γραμμές οι συνεντευξιαζόμενοι, απάντησαν ότι οι διακρίσεις κατά το 2008, ήταν λιγότερες από 5 χρόνια νωρίτερα, διαφορετική είναι η περίπτωση της διάκρισης στη βάση της εθνικής καταγωγής. Εδώ, καταγράφεται σε ένα ποσοστό 48%, ότι η εν λόγω διάκριση όχι μόνο είναι η πιο διαδεδομένη στις χώρες της Ε.Ε., αλλά και είναι η πιο πιθανή να αυξηθεί περισσότερο. Ιδιαίτερης σημασίας στοιχείο, αποτελεί ωστόσο, αφενός η ικανοποίηση των ερωτηθέντων από τις εθνικές προσπάθειες καταπολέμησης των διακρίσεων (με αύξηση της τάξεως του 2% σε σχέση με το 2006), και αφετέρου, η – για πρώτη φορά– προσθήκη, της έννοιας της πολλαπλής διάκρισης⁹⁸, που υπολογίστηκε στο 3%.

-Και το 2009, η διάκριση στη βάση της εθνικής καταγωγής, παραμένει η πιο διαδεδομένη μορφή διάκρισης στην Ε.Ε. (61%). Παρόλα αυτά, σε ερώτηση για την κατάσταση πριν από 5 χρόνια, η απάντηση είναι ότι η διάκριση σε όλες τις βάσεις, είναι λιγότερο διαδεδομένη. Η ερώτηση ως προς τον αντίκτυπο της οικονομικής κρίσης στις διακρίσεις, αποτελεί την καινοτομία του 2009. Ενώ δεν προκαλεί έκπληξη, η στροφή της πλειοψηφίας της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, που πλέον, έχει μειώσει την εμπιστοσύνη, όσον αφορά στη συνέχιση της προαγωγής των ζητημάτων που σχετίζονται με την ισότητα, στο ίδιο με το παρελθόν επίπεδο χρηματοδότησης, και με την ίδια προτεραιότητα.

-Σύμφωνα με τα τελευταία, αποτελέσματα του 2012, οι διακρίσεις στη βάση της εθνικής καταγωγής, εξακολουθούν να θεωρούνται κοινός τόπος σε όλη την Ε.Ε., (56%)⁹⁸, ενώ η πολύ δυοψιστία στην προώθηση των εθνικών πολιτικών ισότητας συνεχίζεται.

⁹⁹ EUROBAROMETER, *Racism and Xenophobia in Europe*. Eurobarometer Opinion Poll no. 47.1. First Results presented at the Closing Conference of the European Year Against Racism, Luxemburg, 18 και 19 December 1997.

¹⁰⁰ Βλ. σχετικά: OSCE: ODIHR, *The role of national institutions against discrimination in combating racism and xenophobia with a special focus on persons belonging to national minorities and migrants*, Hofburg, Vienna, 29-30 May 2008.

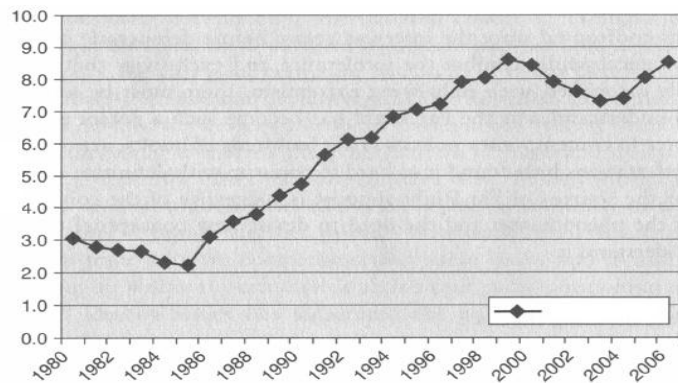
ειδικό έγγραφο εργασίας, αναλύει τον τρόπο μεθοδολογίας συλλογής δεδομένων, καθώς και τη σημασία της¹⁰¹.

Και το ΣοΕ, στη Σύσταση Γενικής Πολιτικής της ECRI 2: *Ειδικευμένα σώματα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας σε εθνικό επίπεδο*, ενθαρρύνει τη δημιουργία τέτοιων σωμάτων για την αντιμετώπιση των διακρίσεων. Ενώ, η ECRI, αναγνωρίζοντας την απροθυμία των κυβερνήσεων να συλλέγουν και να παρέχουν εθνικά δεδομένα, προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, δημοσιεύοντας μια έρευνα σχετικά με το ζήτημα αυτό¹⁰².

Οι παραπάνω μηχανισμοί, το ευρωβαρόμετρο, τα εθνικά σώματα προστασίας, στοχεύουν στη συλλογή -ει δυνατόν- συγκρίσιμων δεδομένων, μέσα από: επίσημες στατιστικές, δεδομένα από παράπονα [εδώ συμπεριλαμβάνονται τα ειδικά σώματα παροχής βοήθειας στα θύματα, ο Διαμεσολαβητής, η αστυνομία, τα Δικαστήρια και οι ΜΚΟ], ακαδημαϊκή και πρωτογενή έρευνα (βλ. ευρωβαρόμετρο για την Ε.Ε.). Η εικόνα που αντλείται από τα εν λόγω δεδομένα, ενισχύει την αποτύπωση της σύγχρονης πραγματικότητας του ρατσισμού και των διακρίσεων, (όπως περιγράφεται παραπάνω) από τους διεθνείς οργανισμούς και τις ΜΚΟ.

II.4.1.3. Εκλογικές αναμετρήσεις. Ο «καθρέφτης» του ρατσισμού

Οι εκλογικές αναμετρήσεις, αποτελούν τον πλέον σίγουρο τρόπο σφυγμομέτρησης της κοινής γνώμης. Το γεγονός, μάλιστα, ότι τα τελευταία εξήντα χρόνια¹⁰³ παρατηρείται ότι καμία άλλη κομματική οικογένεια δεν κατάφερε να έχει τόσο σημαντικές εκλογικές επιτυχίες σε τόσο πολλές χώρες σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα (1980-2006)¹⁰⁴, όσο η Άκρα Δεξιά, δείχνει το επίπεδο στο οποίο, ρατσιστικές ιδεολογίες είναι πλέον αποδεκτές στην Ευρώπη.

¹⁰¹ FRA, "Data collection and research activities on racism and xenophobia by the EUMC (2000-2006). Lessons learned for the EU Fundamental Rights Agency", Working Paper, 2007.

¹⁰² CoE, "Ethnic" statistics and data protection in the Council of Europe countries Study Report, By Patrick Simon, Institut National d'Etudes Démographiques, Strasbourg, 2007.

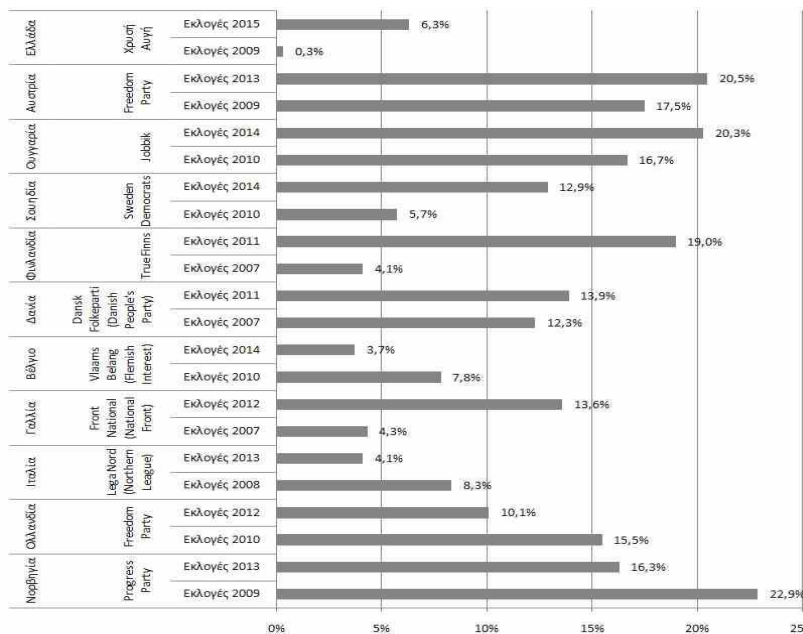
¹⁰³ Ήδη, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η υποστήριξη της Άκρας Δεξιάς, -απόρροια του μεταναστευτικού κύματος που έπληξε την Ευρώπη- τετραπλασιάστηκε στη Δυτική Ευρώπη (βλ. γράφημα). Σε δεκαέξι δυτικοευρωπαϊκές χώρες (Νορβηγία, Ελβετία και οι 15 της ΕΕ εκτός του Λουξεμβούργου μεταξύ 1980 και 2006), κόμματα που θεωρούνταν ότι ανήκουν στην Άκρα Δεξιά συγκέντρωσαν το 8,5% των ψήφων το 2006 σε σύγκριση με το 2,2% το 1985. Με αυτόν τον τρόπο, παγίωσαν μια σημαντική παρουσία στην πολιτική πολλών ευρωπαϊκών χωρών (όπως π.χ. η Αυστρία, το Βέλγιο, η Δανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Νορβηγία). Ωστόσο, το φαινόμενο απείχε πολύ από το να χαρακτηριστεί πανευρωπαϊκό, καθώς σε μια σειρά από άλλες ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. όπως η Φιλανδία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ιρλανδία, η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο), η Άκρα Δεξιά απέτυχε να καταστεί μόνιμη δύναμη στον πολιτικό χάρτη.

¹⁰⁴ ΕΛΛΗΝΑΣ Α., *Τα μέσα ενημέρωσης και η άκρα δεξιά στη δυτική Ευρώπη. Παίζοντας το χαρτί του Εθνικισμού*, εκδ. Επίκεντρο, 2012.

Η κατάσταση μάλιστα, φαίνεται να μεταβλήθηκε έτι περαιτέρω, με τα ακραία κόμματα να γνωρίζουν πρωτόγνωρη άνθιση από το 2010 και εντεύθεν. Η προκαλούμενη δυσανεμία από την ανασφάλεια, την αθρόα συρροή παράτυπων μεταναστών, την οικονομική κρίση, καθώς και τη δράση του ISIS σηματοδότησαν μια νέα απρόβλεπτη εποχή για την ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Δρώντας οπορτουνιστικά ή από πεποίθηση, τα ακροδεξιά κόμματα, με προσαρμοζόμενα κάθε φορά επιχειρήματα, αντι-μεταναστευτικά, αντι-ισλαμικά, καθώς και αντι-αθιγγανικά¹⁰⁵, πέτυχαν τα τελευταία χρόνια, να διευρύνουν ακόμα περισσότερο την εκλογική τους βάση¹⁰⁶.

Σήμερα πλέον, απολαμβάνουν μια *de facto* θεσμοποίηση στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή, φτάνοντας ακόμα και στο σημείο να αποτελούν ένα από τα μεγάλα κόμματα με ισχυρό ρόλο στο εκάστοτε κοινοβούλιο (λαμβάνοντας τη θέση είτε της κυβέρνησης, είτε της αξιωματικής αντιπολίτευσης, είτε του τρίτου μεγάλου κόμματος) πολλών χωρών της Ευρώπης¹⁰⁷.

ii.a. Η ακροδεξιά στα ευρωπαϊκά κοινοβούλια. Περιπτωσιολογική μελέτη (επιλογή)

Πηγή: In Deep Analysis¹⁰⁸

¹⁰⁵ Γεωγραφικά, θα μπορούσαμε να χωρίσουμε τους στόχους ως εξής: οι Ρομά για την ανατολική Ευρώπη και οι Μουσουλμάνοι για τη δυτική. Για τη νότια Ευρώπη, οι αιτούντες άσυλο, οι πρόσφυγες, οι *sans papiers* και οι μετανάστες, αποτελούν τους κύριους στόχους του αυξανόμενου εθνικισμού (χώρες όπως Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία). Αντιθέτως, για την ανατολική Ευρώπη που δεν γνώρισε το μέγεθος της μεταπολεμικής μετανάστευσης από χώρες που θεωρήθηκαν κέντρα μουσουλμανικής οπισθοδρομικότητας, διαπιστώνεται ένας λανθάνων αντισημιτισμός. Αλλά, κύριος στόχος είναι οι Ρομά (σε χώρες όπως: Βουλγαρία, Τσεχία, Σλοβακία, Ουγγαρία).

¹⁰⁶ Για μια συγκριτική μελέτη των αποτελεσμάτων των εκλογικών αναμετρήσεων στην Ευρώπη, βλ. European Election Database, <http://www.nsd.uib.no/european_election_database/index.html>.

¹⁰⁷ WILSON R., HAINSWORTH P., "Far-right parties and discourse in Europe: A challenge of our times", ENAR, March 2012' FEKETE L., "Pedlars of hate: the violent impact of European far Right", IRR, 2012.

¹⁰⁸ ΚΩΣΤΗΣ Π., «Η πολιτική στρόφη στην Ευρώπη: Η άνοδος της Αριστεράς και της Ακροδεξιάς», In Deep Analysis, 20.2.2015. Μεταβολή στη συγκέντρωση ψήφου προς ακροδεξιά κόμματα κατά τις τελευταίες δύο εκλογικές αναμετρήσεις, ανά χώρα.

Λαμβάνοντας υπόψη τις εκλογικές επιτυχίες ευρωπαϊκών ακροδεξιών κομμάτων τα τελευταία κυρίως χρόνια (2011-2015), παρατίθενται παραδείγματα, που συμβολίζουν τη «νέα γεωγραφία του ρατσισμού».

Ελβετία: Η Δημοκρατική Ένωση του Κέντρου (SVP/UDC), λαϊκιστικό και ξενοφοβικό κόμμα, με επικεφαλής τον *Toni Brunner* είναι η πρώτη κοινοβουλευτική δύναμη και συνεπώς το κυβερνών κόμμα της χώρας (!) Ενδεικτικά σημειώνεται ότι στην εκλογική αναμέτρηση του 2011, έλαβε το 26,6% των ψήφων, ενώ σε αυτές του 2015 σημείωσε το ποσοστό ρεκόρ 29.4%.

Αν και οικονομικά εύπορη χώρα, η ακροδεξιά σημειώνει άλματα λόγω των προβλημάτων στο πεδίο της μετανάστευσης και του ασύλου, πολιτικές όπου το κόμμα προωθεί την αυστηροποίησή τους.

Αξιοσημείωτα εδώ, είναι και τα αποτελέσματα της συμμετοχικής δημοκρατίας (!) που χρησιμοποιήθηκαν ωστόσο, σε βάρος μιας κατεξοχήν δημοκρατικής αρχής, της αρχής της ισότητας, με σαφή ρατσιστικό προσανατολισμό τα τελευταία χρόνια στην εν λόγω χώρα.

Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα:

Την 1^η Ιουνίου 2008, οι Ελβετοί αρνήθηκαν σε δημοψήφισμα με ποσοστό 64% η πολιτογράφηση των μεταναστών να αποφασίζεται με λαϊκή ψηφοφορία στην κοινότητα στην οποία ζει ο κάθε μετανάστης.

Ακολούθησε στις 29 Νοεμβρίου 2009 δημοψήφισμα, με το οποίο η Ελβετία έγινε η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα όπου απαγορεύτηκε η κατασκευή μουσουλμανικών μιναρέδων (57,5%). Την πρόταση είχε θέσει προς δημοψήφισμα το μεγαλύτερο πολιτικό κόμμα, το Ελβετικό Λαϊκό Κόμμα, το οποίο υποστήριξε ότι οι μιναρέδες είναι το «σύμβολο πολιτικού και θρησκευτικού ιμπεριαλισμού» που προωθεί των εξισλαμισμό της Ελβετίας¹⁰⁹.

Σε ένα ακόμα δημοψήφισμα, στις 28 Νοεμβρίου 2010, οι ψηφοφόροι τάχθηκαν υπέρ της απέλασης μεταναστών που καταδικάζονται για σοβαρά εγκλήματα, πρόταση που προωθήθηκε επίσης, από το Ελβετικό Λαϊκό Κόμμα SVP.

Φινλανδία: Οι «(Αληθινοί) Φινλανδοί» (PS), το ευρωσκεπτικιστικό κόμμα του *Timo Soini*, που τάσσεται κατά των μεταναστών, στις εκλογές του 2015, αν και αναδείχτηκε σε δεύτερο κόμμα με ποσοστό 17,6% (μικρότερο σε σχέση με το 19% των εκλογών του Απριλίου του 2011), συμμετέχει στην κυβέρνηση συνασπισμού υπό τους κεντρικούς του *Juha Petri Sipilä*.

Αυστρία: Το FPÖ, το εθνικιστικό Κόμμα των Ελευθέρων του *Heinz-Christian Strache*, είναι ένα ακροδεξίό κόμμα νοσταλγών του 3ου Ράιχ που στις εκλογές του 2013, αναδείχτηκε τρίτο με αυξημένη τη δύναμή του που ανήλθε στο 20,7% (συγκριτικά με το 17,5% στις εκλογές του 2008, που είχε αναδειχτεί στο πρώτο κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης). Οι «ξένοι»¹¹⁰ και η «κατάχρηση ασύλου» αποτελούν τους κύριους πυλώνες του εκλογικού του αγώνα.

Ολλανδία: Με ποσοστό 15.4% και 24 έδρες το «Κόμμα της Ελευθερίας» (PVV) του *Geert Wilders*, με ευρωσκεπτικιστικό, αντιμεταναστευτικό και ισλαμοφοβικό πρόγραμμα, σάρωσε στις εκλογές του Ιουνίου του 2010. Ενώ στις εθνικές εκλογές του 2012, σημείωσε πτώση λαμβάνοντας ποσοστό 10.1%, διατηρώντας ωστόσο πάντα την τρίτη θέση.

¹⁰⁹ Για το ζήτημα αυτό βλ.: IRR, "The Swiss referendum on minarets: background and aftermath", Briefing Paper no.1, February 2010.

¹¹⁰ Για μια ανάλυση του τρόπου αντιμετώπισης των μεταναστών στις εκλογές του 2008, βλ. SALUCCI L., "The FPÖ and BZÖ against migrants in Austrian cities", Paper prepared for presentation at the 2009 Annual Meeting of the American Political Science Association, Toronto, September 3-6, 2009.

Δανία: Το ακροδεξιό κόμμα «Λαός της Δανίας» (DF, Danish People's Party) του *Kristian Thulesen Dahl*, κέρδισε ποσοστό 14% το 2011. Όπως και τα άλλα ακροδεξιά κόμματα των σκανδιναβικών χωρών, τάσσεται υπέρ μιας αντιμεταναστευτικής πολιτικής. Το ποσοστό του εκτινάχθηκε ωστόσο, στις εθνικές εκλογές του Ιουνίου 2015, όπου έλαβε το 21.1% των ψήφων, φέρνοντάς το στη θέση του 2^{ου} μεγαλύτερου κόμματος του Κοινοβουλίου¹¹¹.

Το DF, τάσσεται κατά της μετανάστευσης και ό,τι αυτή συνεπάγεται: του πολυπολιτισμού αλλά και της ισλαμοποίησης της χώρας. Ενδεικτικό, των αντιλήψεων που εμφορεί είναι το «Σχέδιο των 10 σημείων για να σωθεί ο πολιτισμός της Δόσης»¹¹².

Ουγγαρία: Το ακροδεξιό κόμμα «The Movement for a Better Hungary» του *Gábor Vona*, γνωστό ως Jobbik, υπερασπίζεται τις αξίες της θρησκείας, της οικογένειας και της τάξης. Το ντεμπούτο του στο Κοινοβούλιο της χώρας έγινε στις εκλογές του 2010 (16,67%). Λαμβάνοντας υπόψη την εκπροσώπηση του στο ΕυρΚ (14,77% στις εκλογές του 2009), αλλά και εκείνη των εθνικών εκλογών του 2014, στις οποίες κέρδισε πάνω από 20%, αποτελεί το τρίτο μεγαλύτερο κόμμα της Ουγγαρίας¹¹³. Καθώς –μέχρι το 2015– ο αριθμός των μεταναστών στην Ουγγαρία δεν ήταν τόσο μεγάλος, κύριους στόχους του κόμματος αποτέλεσαν –αρχικά– οι Εβραίοι και οι Ρομά. Η σκληρή στάση κατά των μεταναστών/προσφύγων, αναδείχτηκε το 2015 υπό το φως της προσφυγικής κρίσης.

Ιταλία: Η Λέγκα του Βορρά (LN) (*Matteo Salvini*), τηρώντας σκληρή στάση απέναντι στους μετανάστες, (ιδ. τους μουσουλμάνους), στις βουλευτικές εκλογές του 2008 κέρδισε το καλύτερο ποσοστό (8,30%) που πήρε ποτέ στην ιστορία της. Ενώ, σημείωσε πτώση στις βουλευτικές εκλογές του 2013, όπου πήρε 4,3%, διατηρώντας την τρίτη θέση. Ως επακόλουθο αυτού του αποτελέσματος, η Λέγκα του Βορρά εκπροσωπήθηκε στην 4^η κυβέρνηση του Μπερλουσκόνι από τέσσερις Υπουργούς.

Βουλγαρία: Το ακροδεξιό κόμμα Ataka (Επίθεση) συστάθηκε το 2005. Είναι κατά της «αθιγγανοποίησης» και της «τουρκοποίησης» της Βουλγαρίας. Στις εκλογές της 12^{ης} Μαΐου 2013, αναδείχτηκε σε τέταρτο μεγαλύτερο κόμμα του βουλγαρικού κοινοβουλίου (7,38%), απαιτώντας να τεθεί ένα τέλος στην ισλαμοποίηση της Βουλγαρίας, ενώ πτώση σημειώθηκε σε αυτές του 2014 (7.3% αλλά 5^ο κόμμα του κοινοβουλίου). Μερικά από τα συνθήματά τους είναι ενδεικτικά της στάσης τους απέναντι στο ρατσισμό και την ξενοφοβία: “The best Turk is dead Turk” “The best Gypsy is Gypsy who become raw material for soap”, “Jews are dangerous race who carries plague and deserves to be utterly destroyed from their birth”, “Bulgaria is the state that belongs only to Bulgarians”...

¹¹¹ SHILTON J., “Far right makes major gains in Danish elections”, 23.6.2015, στο: <<https://www.wsws.org/en/articles/2015/06/23/denm-j23.html>>.

¹¹² “1. Stop cultural relativism. We need an article in our constitutions that lays down that we have a Jewish-Christian and humanism culture. 2. Stop pretending that Islam is a religion. Islam is a totalitarian ideology. In other words, the right to religious freedom should not apply to Islam. 3. Stop mass immigration by people from Muslim countries. We have to end Al-Hijra. 4. Encourage voluntary repatriation. 5. Expel criminal foreigners and criminals with dual nationality, after denationalization, and send them back to their Arab countries. Likewise, expel all those who incite to a ‘violent jihad’. 6. We need an European First Amendment to strengthen free speech. 7. Have every member of a non-Western minority sign a legally binding contract of assimilation. 8. We need a binding pledge of allegiance in all Western countries. 9. Stop the building of new mosques. As long as no churches or synagogues are allowed to be build in countries like Saudi-Arabia we will not allow one more new mosque in our western countries. Close all mosques where incitement to violence is taking place. Close all Islamic schools, for they are fascist institutions and young children should not be educated an ideology of hate and violence. 10. Get rid of the current weak leaders. We have the privilege of living in a democracy. Let’s use that privilege and exchange cowards for heroes. We need more Churchills and less Chamberlains”.

¹¹³ MORGAN J., “Jobbik makes gains in 2014 hungarian election”, 7.3.2014, στο: <<http://www.radixjournal.com/blog/2014/4/7/jobbik-makes-gains-in-2014-hungarian-election>>.

Λιθουανία: Το εθνικό-λαϊκιστικό κόμμα «Τάξη και Δικαιοσύνη» (EFD), με επικεφαλής τον *Rolandas Paksas* στις κοινοβουλευτικές εκλογές του Οκτώβρη 2012, έλαβε το 7,31% των ψήφων. Αποτελεί το τέταρτο μεγαλύτερο κόμμα του Κοινοβουλίου από το 2004. Στο στόχαστρο: Ρομά, Τσετσένοι, πρόσφυγες και Μουσουλμάνοι.

Γαλλία: Δυο βουλευτές εξέλεξε το ακροδεξιό Εθνικό Μέτωπο (FN) στη Γαλλία στον δεύτερο γύρο των βουλευτικών εκλογών 2012, ύστερα από 24 χρόνια εκτός Βουλής. Ενώ, η *Marie Le Pen* απέσπασε ιστορικό ρεκόρ ψήφων, της τάξεως του 20% στον πρώτο γύρο των προεδρικών εκλογών (22.4.2012).

Βέλγιο: Με ποσοστό 3.7% στις εκλογές του 2014, το *Vlaams Belang* (Φλαμανδικό Συμφέρον) έχασε τις δυνάμεις που είχε κερδίσει στις εκλογές του 2004 (24%) και τον Ιούνιο του 2012 (12%). Υπερασπίζεται τη διάσπαση του Βελγίου και την εκδίωξη των μεταναστών.

Αγγλία: Εκτός από τα παραπάνω, αλλαγή σημειώθηκε και στην βρετανική πολιτική σκηνή, στις τοπικές εκλογές της 2^{ης} Μαΐου 2013, με το λαϊκιστικό Βρετανικό Κόμμα της Ανεξαρτησίας (United Kingdom Independence Party- UKIP) του *Farage Nigel*, να ξεπερνά το 25% των ψήφων σε όλη την επικράτεια. Και στις γενικές εκλογές του 2015, έλαβε την τρίτη θέση με ποσοστό 12.6% (αύξηση 9.5% από τις αντίστοιχες εκλογές του 2010).

Ελλάδα: Στις εθνικές εκλογές του Ιουνίου 2012, το αυτοπροσδιοριζόμενο ως κόμμα με εθνικιστική ιδεολογία, η Χρυσή Αυγή εισήλθε στη Βουλή με ποσοστό 6,92%. Ποσοστό που διατήρησε (με μικρή μόνο πτώση) και στις εκλογές του Ιανουαρίου του 2015 (6,28%), καθώς και σε αυτές του Σεπτεμβρίου 2015 (6.3%).

Γερμανία: Συγκρινόμενη με τις εκλογικές επιτυχίες της ακροδεξιάς στην υπόλοιπη Ευρώπη, η κατάσταση στη Γερμανία διαφοροποιείται κάπως, λόγω του ναζιστικού παρελθόντος της. Έτσι, ενώ η εν λόγω χώρα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το ζήτημα του ακροδεξιού εξτρεμισμού, την ίδια στιγμή, ίσως και λόγω αυτού, σήμερα, απουσιάζει από τη *Bundestag* ένας ακροδεξιός σχηματισμός. Παρά ταύτα, το Εθνικό Δημοκρατικό Κόμμα της Γερμανίας (NDP), μετά την αποτυχημένη προσπάθεια για την απαγόρευσή του το 2009 από τον τότε Υπουργό Εσωτερικών και τις αποτυχίες στις εθνικές και ευρωπαϊκές εκλογές, φαίνεται σταδιακά να κερδίζει έδαφος σε τοπικό επίπεδο¹¹⁴.

Εν όψει των παραπάνω, δεν είναι λίγοι εκείνοι που υποστηρίζουν ότι παρακολουθούμε την πραγμάτωση της θεωρίας του *Samuel Huntington*, καθώς δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για «σύγκρουση πολιτισμών» στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών¹¹⁵. Φυσικά, όλοι καταλαβαίνουμε ότι θα συνιστούσε παταγώδη αποτυχία των προσπαθειών σε ευρωπαϊκό επίπεδο (τόσο από το ΣοΕ, όσο και από την Ε.Ε.), αν μέσα στην πολυπολιτισμική, πολυφυλετική Ευρώπη, επιβεβαιωνόταν η εν λόγω θεωρία.

¹¹⁴ Για μια συνολική εικόνα της κατάστασης των κομμάτων στην Ευρώπη, βλ. LANGENBACHER N., SCHELLENBERG B. (eds.), *“Is Europe on the “Right” path? Right- wing extremism and right wing populism in Europe”*, Friedrich Ebert Stiftung, Forum Berlin, 2011.

¹¹⁵ Σχετικά με το ζήτημα της «σύγκρουσης πολιτισμών», βλ. HUNTINGTON S., *The clash of civilizations and the Remaking of World Order*, Simon και Schuster Paperback edition, 2011· MCNEIL W., ΣΤΟΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ Θ., ΖΟΥΡΑΡΙΣ Κ., ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ Γ., ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Η Σύγκρουση ανατολής- δύσης και η πρόκληση Χάντινγκτον*, Εναλλακτικές εκδόσεις, γ' έκδοση συμπληρωμένη, Σεπτέμβριος 2001.

III. Η αντιμετώπιση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων σε παγκόσμιο επίπεδο

Εισαγωγικά. Η σημασία του διεθνούς καθεστώτος κατά των διακρίσεων για την ανάπτυξη του αντίστοιχου ευρωπαϊκού

Για μια σωστή ανάλυση και κατανόηση των μέτρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο, προϋπόθεση αποτελεί – για μια σειρά από λόγους – η διερεύνηση των τρόπων διαχείρισής του σε παγκόσμιο (επίπεδο). Όχι μόνο γιατί προηγείται χρονικά και η προστασία που παρέχεται σε παγκόσμιο επίπεδο είναι σαφώς πιο ευρεία από αυτήν σε περιφερειακό, αλλά και επειδή επηρεάζει ουσιαστικά τις ευρωπαϊκές πολιτικές / πρωτοβουλίες κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, δεδομένου ότι το διεθνές δίκαιο, δεσμεύει τους οργανισμούς υπό εξέταση και τα κράτη μέλη τους τόσο άμεσα, όσο και έμμεσα.

Πιο συγκεκριμένα, η σημασία του διεθνούς δικαίου και του συστήματος κατά των διακρίσεων των ΗΕ για την ανάπτυξη αντίστοιχων πολιτικών σε περιφερειακό (ευρωπαϊκό) επίπεδο, αποτυπώνεται ανάγλυφα στις:

(i) Υποχρεώσεις που επιβάλλονται άμεσα από το διεθνές δίκαιο στους διεθνείς οργανισμούς

- Κατά πρώτο λόγο, τόσο το ΣοΕ όσο και η Ε.Ε. εμπίπτουν στην κατηγορία των διεθνών διακρατικών οργανισμών. Ως τέτοιοι, είναι υποκείμενα του διεθνούς δικαίου και τα δικαιώματα και υποχρεώσεις τους καθορίζονται από αυτό¹¹⁶.

- Κατά δεύτερο λόγο, η πλειονότητα των κρατών μελών του ΣοΕ και της Ε.Ε., έχουν υπογράψει, επικυρώσει και συνεπώς, υπόκεινται στις υποχρεώσεις που απορρέουν από τον πυρήνα των διεθνών συνθηκών/ συμβάσεων που περιλαμβάνουν ρήτρες κατά των διακρίσεων και έχουν συναφθεί υπό την αιγίδα των ΗΕ. Κατά συνέπεια, αμφότεροι οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί, δεσμεύονται πρωτίστως *de facto*, δηλαδή μέσω των κρατών μελών τους, να συμμορφώνονται με τις υπάρχουσες προδιαγραφές των ΗΕ, σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου¹¹⁷.

- Τρίτον, ακόμα όμως κι αν δεν τις είχαν υπογράψει και πάλι θα υπόκειντο στην απαγόρευση της φυλετικής διάκρισης, καθώς η τελευταία, αποτελεί μέρος του *jus cogens*¹¹⁸.

¹¹⁶ AMERASINGHE F., *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2005, p. 13-20' ΝΑΣΚΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ Π., *Το Δίκαιο των Διεθνών Οργανισμών. Η Θεσμική Διάσταση*, 4^η Αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2005, σελ. 52-57.

¹¹⁷ Μόνο η Ε.Ε. -και μόνο για τη Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία- δεσμεύεται και *de jure*, δηλαδή άμεσα. Αυτό συμβαίνει αφενός γιατί, η προσχώρηση σε συνθήκες δικαιωμάτων του ανθρώπου παραδοσιακά ήταν ανοικτές μόνο σε κράτη, αλλά και αφετέρου γιατί η Ένωση θεωρείτο ότι δεν έχει αρμοδιότητα για κάτι τέτοιο. Επιπλέον, για να γίνει ένας διακρατικός οργανισμός μέρος μιας συνθήκης, οι υπάρχουσες συνθήκες των δικαιωμάτων του ανθρώπου θα έπρεπε να τροποποιηθούν, είτε με ένα πρόσθετο Πρωτόκολλο, είτε με μονομερή δήλωση του Οργανισμού ότι αποδέχεται τη δέσμευση από αυτές.

¹¹⁸ Σύμφωνα με τη Συνθήκη της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών 1969, «[...] αναγκαστικός κανόνας γενικού διεθνούς δικαίου είναι κανόνας αποδεκτός και αναγνωρισμένος από την διεθνή κοινότητα των

- Τέταρτον, στο μέτρο που οι προδιαγραφές που αφορούν στα δικαιώματα του ανθρώπου, έχουν γίνει μέρος του Διεθνούς Εθιμικού Δικαίου, τόσο το ΣοΕ¹¹⁹, όσο και η Ε.Ε., δεσμεύονται άμεσα να εξασφαλίζουν ότι αυτές εγγυώνται.

(ii) Υποχρεώσεις σεβασμού του διεθνούς δικαίου που επιβάλλουν οι ίδιοι οι οργανισμοί στον εαυτό τους

Αλλά και από την πλευρά των ευρωπαϊκών οργανισμών:

- Πρώτον, οι θεσμοί των ευρωπαϊκών οργανισμών (όπως θα δούμε παρακάτω), τοποθέτησαν την όλη συζήτηση σχετικά με τον ρατσισμό και τις διακρίσεις, εντός του ευρύτερου πλαισίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι ρίζες του οποίου βρίσκονται στο διεθνές δίκαιο.

- Δεύτερον, το ΣοΕ προβλέπει στο Καταστατικό του, τον σεβασμό και την τήρηση των υποχρεώσεων που υπέχουν τα κράτη μέλη του, στο πλαίσιο της συμμετοχής τους στον ΟΗΕ και σε άλλους διεθνείς οργανισμούς¹²⁰.

Από την άλλη πλευρά, παρόμοια υποχρέωση απαντάται και στην Ε.Ε. Πράγματι, η Συνθήκη της Λισσαβώνας, στο άρθρο 351 ΕΣΛΕΕ, διαβλέπει ότι: «Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που απορρέουν από συμβάσεις που συνήφθησαν πριν από την 1^η Ιανουαρίου 1958, ή για τα κράτη που προσχωρούν, πριν την ημερομηνία της προσχώρησής τους, μεταξύ ενός ή περισσότερων κρατών μελών, αφενός, και ενός ή περισσότερων τρίτων χωρών αφετέρου, δεν θίγονται από τις Συνθήκες».

Στην περίπτωση της Ε.Ε., ωστόσο, δυο πράγματα –που απορρέουν από την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου– διαφοροποιούν την εν λόγω πρόνοια από την αντίστοιχη του Καταστατικού του ΣοΕ. Πρόκειται αφενός, για την πρόνοια της δεύτερης παραγράφου του εν λόγω άρθρου, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη έχουν υποχρέωση να άρουν τα όποια ασυμβίβαστα¹²¹. Αφετέρου, –υπό το πρίσμα της νομολογίας του ΔΕΚ/ΔΕΕ–, διαβεβαιώθηκε ότι το άρθρο 351, επιτρέπει να λάβουν χώρα οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τον Χάρτη των ΗΕ, μόνο στο μέτρο που είναι συμβατές με το «πρωτογενές δίκαιο» (primary law)¹²² και συγκεκριμένα τις γενικές αρχές, των οποίων τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν μέρος¹²³.

-Τρίτον, στο ίδιο πλαίσιο (των υποχρεώσεων σεβασμού του διεθνούς δικαίου που προβλέπονται από τον οργανισμό) η Ε.Ε. προχωράει ένα βήμα παραπέρα.

Κρατών, στο σύνολο της, ως κανόνας από τον οποίο δεν επιτρέπεται καμία απόκλιση και ο οποίος μπορεί να τροποποιηθεί μόνο από μεταγενέστερο κανόνα γενικού διεθνούς δικαίου που έχει τον ίδιο χαρακτήρα ενώ, «Άκυρη είναι κάθε συνθήκη που κατά τον χρόνο συννομολογήσεως της συγκρούεται, με αναγκαστικό κανόνα γενικού διεθνούς δικαίου» (άρθρο 53).

¹¹⁹ Βλ. ΔΕΕ, *Case C-308/06, Intertanko (2008) ECR I-4057*, para. 51: «Ασφαλώς, όπως προκύπτει από πάγια νομολογία, οι αρμοδιότητες της Κοινότητας επιβάλλεται να ασκούνται στα πλαίσια τηρήσεως του διεθνούς δικαίου, συμπεριλαμβανομένων των διατάξεων των διεθνών συμβάσεων, καθ' ο μέτρο κωδικοποιούν εθιμικούς κανόνες που καθιερώθηκαν μέσω του γενικού διεθνούς δικαίου...».

¹²⁰ Άρθρο 1§ c: “Participation in the Council of Europe shall not affect the collaboration of its members in the work of the United Nations and of other international organisations or unions to which they are parties”.

¹²¹ «Κατά το μέτρο που οι συμβάσεις αυτές δεν συμβιβάζονται με τις Συνθήκες, το ενδιαφερόμενο ή τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη προσφεύγουν σε όλα τα πρόσφορα μέσα, για να άρουν τα διαπιστωθέντα ασυμβίβαστα. Εν ανάγκη, τα κράτη μέλη παρέχουν προς το σκοπό αυτό αμοιβαία συνδρομή και υιοθετούν, κατά περίπτωση κοινή στάση».

¹²² Για τη σχέση διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και Ένωσης, βλ. UN OHCHR, *The EU and International Human Rights Law*, Europe Regional Office. Βλ. Επίσης, TAWHIDA A., ISRAEL B., “The European Union and Human Rights: An International Law Perspective”, *EJIL*, vol. 17, no. 4, 2006, p. 771-801.

¹²³ CJEU, *Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P, Kadi (2008) ECR I-6351*, §308.

Συγκεκριμένα, η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη, βρίθει αναφορών στο διεθνές δίκαιο και ειδικότερα όσον αφορά στο σεβασμό και την προώθηση του καθεστώτος των ΗΕ¹²⁴.

- Τέταρτον, επιπροσθέτως και οι δυο Οργανισμοί, σταδιακά, από το 1951 για το ΣοΕ¹²⁵ και από το 1974 για την Ε.Κ./Ε.Ε. αντίστοιχα, οπότε και απέκτησε καθεστώς παρατηρητή στα ΗΕ, αναπτύχθηκε συνεργασία αλλά και συνέργιες με τα τελευταία, ως απόρροια της οικουμενικότητας των αξιών που σέβονται και προασπίζουν τα συμμετέχοντα κράτη-μέλη και στους τρεις Οργανισμούς.

- Πέμπτον, τα αρμόδια όργανα σχετικά με τις διακρίσεις, σέβονται τις προδιαγραφές των ΗΕ. Έτσι, τόσο η ECRI, το αρμόδιο όργανο του ΣοΕ, όσο και το αντίστοιχο της Ε.Ε., ο FRA, χρησιμοποιούν στις εκθέσεις τους τις διεθνείς προδιαγραφές τις σχετικές με το θέμα υπό εξέταση (συμπεριλαμβανομένων των συνθηκών για τα δικαιώματα του ανθρώπου των ΗΕ, καθώς και των εγγράφων των οργάνων επιτήρησης (monitoring) που ερμηνεύουν τις διατάξεις τους, του Συμβουλίου των Δικαιωμάτων των ΗΕ κτλ.)

- Έκτον, τέλος, σε επίπεδο *Ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης*, το ΔΕΚ/ΔΕΕ, θεωρεί την αρχή της ισοτιμίας και την αρχή της μη διάκρισης που είναι και δεσμευτικός κανόνας, θεμελιώδη αρχή του Κοινοτικού/ Ευρωπαϊκού δικαίου (βλ. παρακάτω), το οποίο εμπνέεται και από τις Συνθήκες των δικαιωμάτων του ανθρώπου των ΗΕ, όπως αποφάνθηκε και το ίδιο¹²⁶.

Εντελώς διαφορετική ωστόσο, είναι η περίπτωση του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, η λειτουργία του οποίου περιορίζεται στον έλεγχο της συμμόρφωσης των «47» κρατών μελών του, με τα δικαιώματα που εγγυάται η ΕυρΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της¹²⁷. Σημειώνεται ωστόσο, ότι σταδιακά και το ΕυρΔΔΑ αντλεί από αποφάσεις των οργάνων

¹²⁴ Πρβλ.: «Άρθρο : 3 § 5 «Στις σχέσεις της με τον υπόλοιπο κόσμο η Ένωση... συμβάλλει στην αυστηρή τήρηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και, ιδίως, στον σεβασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών».

«Άρθρο 21 § 2β: Η Ένωση καθορίζει και εφαρμόζει κοινές πολιτικές και δράσεις και εργάζεται για την επίτευξη υψηλού βαθμού συνεργασίας σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων, με στόχο : ... β) την εδραίωση και στήριξη της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των αρχών του διεθνούς δικαίου.»

«Άρθρο 214 § 2: Οι δράσεις παροχής ανθρωπιστικής βοήθειας της Ένωσης διεξάγονται σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου και τις αρχές της αμεροληψίας, της ουδετερότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων».

¹²⁵ Πρόκειται για μια συνεργασία που ξεκίνησε με την “Agreement between the Secretariat General of the Council of Europe and the Secretariat of the United Nations”, ανανεώθηκε με την “Arrangement on Co-operation and Liaison between the Secretariats of the United Nations and the Council of Europe:-1971. Και ενισχύθηκε από τα ακόλουθα Ψηφίσματα: Resolution on Observer status for the Council of Europe in the General Assembly (1989), Resolution on Co-operation between the United Nations and the Council of Europe (2006), Resolution on Co-operation between the United Nations and the Council of Europe (2008), Resolution on Co-operation between the United Nations and the Council of Europe (2010), Resolution on Co-operation between the United Nations and the Council of Europe (2012).

¹²⁶ Βλ. CJEU, Case C-540/03, *European Parliament v. Council* 2006 ECR-I-5769, §35: “Fundamental rights form an integral part of the general principles of law the observance of which the Court ensures. For that purpose, the Court draws inspiration from the constitutional traditions common to the Member States and from the guidelines supplied by international instruments for the protection of human rights on which the Member States have collaborated or to which they are signatories”.

¹²⁷ Για μια ενδιαφέρουσα ανάλυση βλ. σχετικά: FOROWICZ M., *The Reception of International Law in the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, 2010 · KINSCH P., “Private International Law Topics, before the European Court of Human Rights. Selected Judgements and Decisions (2010-2011)”, στο *Yearbook of Private International Law*, vol. 13, 2011, pp. 37-49.

των συνθηκών των ΗΕ. Γεγονός πάντως είναι ότι αμφότεροι οι μηχανισμοί προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου προάγουν αλλά και παράγουν διεθνές δίκαιο¹²⁸.

(iii) Υποχρεώσεις που επιβάλλονται από το διεθνές δίκαιο στα κράτη μέλη

-Κατά πρώτο λόγο, όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. αλλά και του ΣοΕ, είναι μέρη του Χάρτη ΗΕ. Ως τέτοια, όχι μόνο δεσμεύονται άμεσα από τα αντίστοιχα άρθρα περί μη διάκρισης (βλ. παρακάτω), αλλά και από το άρθρο 103 του Χάρτη, στο οποίο προβλέπεται ότι:

«Αν υπάρχει σύγκρουση ανάμεσα στις υποχρεώσεις που έχουν τα Μέλη των Ηνωμένων Εθνών σύμφωνα με αυτόν το Χάρτη και στις υποχρεώσεις που πηγάζουν από οποιαδήποτε άλλη διεθνή συμφωνία, θα υπερισχύουν οι υποχρεώσεις που πηγάζουν από αυτόν τον Χάρτη» (έμφαση προστέθηκε).

-Δεύτερον, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ¹²⁹ και του Σχεδίου Άρθρων σχετικά με την ευθύνη των διεθνών οργανισμών της Διεθνούς Επιτροπής Δικαίου¹³⁰, το γεγονός της εκχώρησης αρμοδιοτήτων και λειτουργιών σε διεθνείς οργανισμούς, δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση, ότι τα κράτη μέλη απαλλάσσονται από τις εν λόγω υποχρεώσεις. Αντιθέτως, τα τελευταία, παραμένουν υπεύθυνα για την εφαρμογή των υποχρεώσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου που απορρέουν από τον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και των συμφωνιών των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με σεβασμό στις εκχωρηθείσες αρμοδιότητες.

Ειδικότερα, πρόκειται για αρνητικές και θετικές υποχρεώσεις. Με την αρνητική υποχρέωση ("*negative obligation*"), το διεθνές δίκαιο κατά των διακρίσεων, απευθύνεται πρωταρχικά στα κράτη και αναφέρεται στην προστασία των ιδιωτών από δημόσιες αρχές. Στα πλαίσια της εν λόγω υποχρέωσης, τα κράτη οφείλουν να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις που τίθενται από τα διεθνή όργανα των δικαιωμάτων του ανθρώπου και καθίστανται υπεύθυνα εάν αυτές οι υποχρεώσεις παραβιαστούν. Από την άλλη μεριά, με τη θετική υποχρέωση ("*positive obligation*"), τα κράτη οφείλουν όχι μόνο να συμμορφώνονται με τις αρχές της μη διάκρισης, αλλά και να διασφαλίζουν ότι οι εν λόγω αρχές εφαρμόζονται μεταξύ των κρατών και των ιδιωτικών δρώντων¹³¹.

-Τρίτον, τα εθνικά συντάγματα αναγνωρίζουν την υπεροχή του διεθνούς δικαίου και τα συνταγματικά δικαστήρια αναφέρονται στη νομολογία διεθνών δικαστηρίων (βλ. ΕυρΔΔΑ) για την εκδίκαση εγχώριων υποθέσεων.

Συμπερασματικά, από τα παραπάνω, καταδεικνύεται, ότι η ανάλυση των ευρωπαϊκών πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, επιβάλλεται να τοποθετηθεί μέσα στο διεθνές πλαίσιο, όπως αυτό αναλύεται στο παρόν κεφάλαιο.

¹²⁸ HOWARD E., *The Road to Equality. Developing the protection against discrimination on racial or ethnic grounds in European Union*, Thesis, University of London Queen Mary, London, February 2007, p. 137-140.

¹²⁹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Capital Bank Ad.* / Βουλγαρίας, αρ. προσφυγής 49429/99, 24.11.05, § 111 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Bosphorus Hava Yollari Turizm Ve Ticaret Anonim Sirketi* / Ιρλανδίας, αρ. προσφυγής 45036/98, 30.06.05, § 154.

¹³⁰ Article 60: "A State member of an international organization incurs international responsibility if it seeks to avoid complying with one of its own international obligations by taking advantage of the fact that the organization has competence in relation to the subject matter of that obligation, thereby prompting the organization to commit an act that, if committed by the State, would have constituted a breach of the obligation", in International Law Commission, Report on the work of its sixty-first session (4 May- 5 June- 6 July- 7 August 2009), Official Records of the General Assembly, Sixty-fourth Session, Supplement no. 10 (A/64/10), chap. IV.

¹³¹ *Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners*, Interights, edition 2011, p. 19-21.

III.1. Η αντιμετώπιση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου

III.1.1. Ο ρόλος του Διεθνούς Δικαίου στην αντιμετώπιση του ρατσισμού. Η αρχή της μη διάκρισης και η συμπληρωματική της, αρχή της ισότητας, από την ΚτΕ στον ΟΗΕ

Η ρήτρα της φυλετικής ισότητας προτάθηκε για πρώτη φορά, στο Συνέδριο Ειρήνης του Παρισιού 1918, από τον *Baron Makino Nobuaki* (Ιαπωνική αντιπροσωπεία). Το σχέδιο, προτάθηκε ως τροποποίηση του άρθρου 21 (περί θρησκευτικής ελευθερίας), σύμφωνα με το οποίο:

“The equality of nations being a basic principle of the League of Nations, the High Contracting Parties agree to accord as soon as possible to all alien nationals of states, members of the League, equal and just treatment in every respect making no distinction, either in law or in fact, on account of their race or nationality”.

Ωστόσο, παρά την επιτυχή πλειοψηφία στην ψηφοφορία, η εν λόγω πρόταση απορρίφθηκε, λόγω των συνεπειών που θα είχε η υιοθέτηση μιας τέτοιας ρήτρας, για τις αποικιοκρατικές δυνάμεις της Δύσης.

Μετά την αποτυχία συμπερίληψης μιας διάταξης σχετικής με τη φυλετική ισότητα κατά το χρόνο υιοθέτησης της ΚτΕ¹³², η ρύθμιση του ζητήματος έμεινε μοιραία να επιλυθεί την επαύριο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Μάλιστα, η ιδέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, παρά την ιστορία της που ανατρέχει πίσω στους αιώνες¹³³, μετά το πλήγμα που δέχτηκε, αναδύθηκε δυνατότερη¹³⁴. Η διεθνής κοινότητα, σε οικουμενικό -αρχικά- επίπεδο, υιοθέτησε πλήθος νομικών εργαλείων και δημιούργησε πληθώρα δικαιοδοτικών οργάνων με σκοπό την προαγωγή του σεβασμού και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, των θεμελιωδών ελευθεριών και μηχανισμών ελέγχου τους, βάσει της ανθρωπίνης υπόστασης κι όχι της εθνικότητας, εισάγοντας τη μη διάκριση ως βασική αρχή.

Η μη διάκριση, αλλά και ειδικότερα, η μη διάκριση λόγω «φυλετικής καταγωγής», συνιστά μια από τις περισσότερο συζητημένες μορφές διακρίσεων, λόγω της σύνδεσής της με τη δουλεία, αλλά και τις πολιτικές *apartheid*. Αποτελεί μια παγιωμένη θεμελιώδη αρχή του διεθνούς εθιμικού αλλά και του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου [πρβλ. ορισμούς ρητρών μη διάκρισης, διατάξεων διεθνών συμβάσεων, όπως αναφέρονται παρακάτω]. Σημαίνει, ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου, πρέπει να γίνονται σεβαστά σε όλους. Ρήτρες μη διάκρισης συμπεριλαμβάνονται σε όλες τις σημαντικές συνθήκες δικαιωμάτων του ανθρώπου, με τη μια ή την άλλη μορφή, ενώ, παράλληλα, αποτελεί το κεντρικό ζήτημα μερικών εξ αυτών.

¹³² Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα κίνητρα της Ιαπωνίας και τα βαθύτερα αίτια της απόρριψης της πρότασης, βλ. μεταξύ άλλων: TAKAHARA S., “Wilsonian Idealism and its Impact on Japan: The Case of Japan’s Racial Equality Proposal”, *The Asiatic Society of Japan (ASJ)*, 17.3.2003. “Paris 1919: Japanese Racial Equality Proposal rebuffed at Versailles”, April 2010, available at: <http://cambridgeforecast.wordpress.com>.

¹³³ Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο Κύλινδρος του Κύρου το 539 π.Χ., αποτελεί τον πρώτο χάρτη ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον κόσμο.

¹³⁴ Για μια διεξοδική επισκόπηση των ιστορικών ιχνηλατήσεων στην πορεία για την διεκδίκηση, την αναγνώριση, την προαγωγή και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Προς ένα jus universalis*, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013, σελ. 27-41.

Όσον αφορά στα χαρακτηριστικά της, η αρχή εφαρμόζεται σε όλους σε σχέση με τα δικαιώματα και τις ελευθερίες και απαγορεύει τη διάκριση στη βάση μιας μη εξαντλητικής λίστας κατηγοριών. Λειτουργεί συμπληρωματικά της αρχής της ισότητας, ενώ ιδιαίτερης μνείας χρήζει το γεγονός, ότι η αρχή της μη διάκρισης συγκαταλέγεται σε εκείνα τα δικαιώματα που δεν μπορούν να εκπέσουν σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης¹³⁵.

Από μια άλλη σκοπιά, το Διεθνές Δικαστήριο, το ύψιστο δικαιοδοτικό όργανο των ΗΕ, αναγνώρισε τη σημασία της εν λόγω αρχής. Συγκεκριμένα, στην υπόθεση *Barcelona Traction*¹³⁶, αποφάνθηκε ότι η απαγόρευση της φυλετικής διάκρισης, που αποτελεί μια από τις μορφές διάκρισης, είναι τόσο πρωταρχική που συνιστά μια *erga omnes* υποχρέωση, δηλαδή μια νομική υποχρέωση που όλα τα κράτη έχουν συμφέρον να εξασφαλίσουν.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι, δεν απαγορεύονται όλες οι μορφές διακρίσεων υπό το διεθνές δίκαιο, δεδομένου ότι, η διαφορετική μεταχείριση μπορεί να οφείλεται σε «καλούς» λόγους, όπως η επίτευξη της ουσιαστικής ισότητας σε περίπτωση θετικής δράσης. Ωστόσο, για να είναι μια πράξη διάκρισης σύννομη με το διεθνές δίκαιο, πρέπει να έχει μια «αντικειμενική και λογική δικαιολογία». Κάτι που σημαίνει δυο πράγματα: Αφενός πρέπει να επιδιώκει ένα νόμιμο στόχο και αφετέρου πρέπει να υπάρχει μια λογική σχέση αναλογικότητας μεταξύ του επιδιωκόμενου στόχου και των μέσων που επιστρατεύονται για να επιτευχθεί¹³⁷.

Συμπληρωματική της αρχής της μη διάκρισης είναι η αρχή της ισότητας, καθώς αποτελεί τον επιδιωκόμενο στόχο της μη διάκρισης. Σε γενικές γραμμές, η αρχή της ισότητας αναφέρεται στο δικαίωμα κάθε ανθρώπου να έχει ίσα δικαιώματα και ίσες ευκαιρίες. Σημειώνεται ότι, υπάρχουν δυο τύποι ισότητας ήτοι:

-η *επίσημη ισότητα* (“formal equality”) που σημαίνει να φέρεσαι στους ίσους, ίσα καθώς και

-η *ουσιαστική ισότητα* (“substantive equality”), που είναι η ισότητα ευκαιριών και η ισότητα αποτελεσμάτων.

Παρά το γεγονός, ότι η εν λόγω αρχή απαντάται σε όλα σχεδόν τα διεθνή κείμενα, ενέχει ωστόσο, ένα παράδοξο. Ίση μεταχείριση μπορεί να οδηγήσει σε ανισότητα, ενώ άνιση μεταχείριση ίσως να είναι απαραίτητη ώστε να επιτευχθεί η ισότητα. Το ζήτημα αυτό, τέθηκε με άλλη διατύπωση και από τον δικαστή Tanaka στην υπόθεση *South West Africa Case*. Εκφράζοντας την μειοψηφούσα γνώμη, αναγνώρισε ότι:

¹³⁵ Χαρακτηριστικές εδώ, είναι οι περιπτώσεις που οι ίδιες οι συνθήκες προβλέπουν κάτι τέτοιο, όπως συμβαίνει στο Διεθνές Σύμφωνο Πολιτικών Δικαιωμάτων το οποίο στο άρθρο 4 ορίζει ότι: «1. Σε περίπτωση εξαιρετικού δημόσιου κινδύνου, ο οποίος απειλεί την ύπαρξη του έθνους και αναγνωρίζεται από επίσημη πολιτειακή πράξη, τα Συμβαλλόμενα Κράτη στο παρόν Σύμφωνο μπορούν να λάβουν, στο βαθμό που οι περιστάσεις το απαιτούν, μέτρα που παρεκκλίνουν των υποχρεώσεων που προβλέπονται στο παρόν Σύμφωνο, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά δεν θα είναι ασυμβίβαστα προς τις άλλες υποχρεώσεις που τους επιβάλλει το διεθνές δίκαιο και δεν θα συνεπάγονται καμία διάκριση που βασίζεται αποκλειστικά στη φυλή, το χρώμα, το γένος, τη γλώσσα, το θρήσκευμα ή την κοινωνική προέλευση». Παρά το γεγονός ότι οι διατάξεις του Συμφώνου που σχετίζονται με τη μη διάκριση, δεν αναφέρονται στα “non-derogable” δικαιώματα, στοιχεία της μη διάκρισης του άρθρου 4 δεν δύνανται να εκπέσουν υπό οποιοδήποτε συνθήκες. Βλ. αναλυτικότερα στο: UN: CCPR, *General Comment no. 29, States of Emergency* (Article 4), CCPR/21/Rev.1/Add.11, 31.9.2001, §8’ KARIMOVA T., “Derogation from human rights treaties in situations of emergency”, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, available at: [http://www.genevaacademy.ch/RULAC/derogation from human rights treaties in situations of emergency.php](http://www.genevaacademy.ch/RULAC/derogation%20from%20human%20rights%20treaties%20in%20situations%20of%20emergency.php).

¹³⁶ UN: ICJ, *Barcelona Traction, Light and Power Co. (Belgium vs. Spain)*, ICJ Reports 3, 32, §175, 1970.

¹³⁷ *Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners*, op. cit., σπ. 131, p. 18-19. Επίσης, DOEBBLER C., *The Principle of Non-Discrimination in International Law*, CD Publishing, 2007, p. 3.

“[...] the principle of equality before the law, does not mean the *absolute equality*, namely the equal treatment of men without regard to individual, concrete circumstances, but it means *relative equality*, namely to treat equally what are equal, and unequally what are unequal”¹³⁸.

III.2. Αντιρατσιστικά βήματα από τα Ηνωμένα Έθνη. Εξελίσσοντας τις επιταγές του Χάρτη Ηνωμένων Εθνών

Επακόλουθο της συντριβής του ναζισμού και των συνεπειών του, ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών¹³⁹ πρωτοστατεί στην αποκήρυξη των διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας¹⁴⁰. Ήδη στο προοίμιό του, με τη φράση:

«Εμείς οι λαοί των ΗΕ, αποφασισμένοι [...] να διακηρύξουμε και πάλι την πίστη μας στα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, στην αξιοπρέπεια και στην αξία του ανθρώπου, στα ίσα δικαιώματα ανδρών και γυναικών και μεγάλων και μικρών εθνών [...] και γι’ αυτούς τους σκοπούς να δείχνουμε ανεκτικότητα και να ζούμε ειρηνικά ο ένας με τον άλλο σαν καλοί γείτονες»,

τίθεται η βάση του αδιάκοπου αγώνα των ΗΕ κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Περαιτέρω, εκτός από άρθρο 1 §3 όπου ρητά διατυπώνεται ότι:

«(Οι σκοποί των ΗΕ είναι) Να επιτυχαίνουν διεθνή συνεργασία για την επίλυση διεθνών προβλημάτων οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και ανθρωπιστικής φύσεως και για την ανάπτυξη και ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας»,

η σχέση της αρχής της μη διάκρισης με τα δικαιώματα του ανθρώπου διαπνέει όλο το κείμενο του Χάρτη¹⁴¹.

Παράλληλα, η σύνδεση της αρχής της μη διάκρισης με τον Χάρτη των ΗΕ, επιβεβαιώνεται και από τη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου. Ιδιαίτερα, στη γνωμοδότηση σχετικά με *Τις νομικές συνέπειες της συνεχούς παρουσίας της Ν. Αφρικής στη Namibia -1971*, σημειώνεται ότι:

«(§131). Under the Charter of the United Nations, the former Mandatory had pledged itself to observe and respect, in a territory having an international status, human rights and fundamental freedoms *for all without distinction as to race*. To establish instead, and to enforce, distinctions, exclusions, restrictions and limitations exclusively based on grounds of race, color, descent or national or ethnic origin which constitute a denial of fundamental human rights is a *flagrant violation of the purposes and principles of the Charter*»¹⁴².

¹³⁸ UN: ICJ, Opinion of Judge Tanaka in ICJ, *South West Africa Case* (2nd phase), ICJ Reports, 1966, p.313.

¹³⁹ UN, *Charter of the United Nations*, 24.10.1945, 1 UNTS XVI, available at: <<http://www.unwebsite.com/charte>> .

¹⁴⁰ Για μια ολοκληρωμένη προσέγγιση της σχέσης του Χάρτη με τα δικαιώματα του ανθρώπου, βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Προς ένα jus universalis*, *op. cit.*, σπ. 134, σελ. 71-81.

¹⁴¹ Πρβλ. επίσης: άρθρο 13 §1 (β): «...να ενισχύσει τη διεθνή συνεργασία στον οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και εκπαιδευτικό τομέα και στον τομέα της δημόσιας υγείας και να βοηθήσει στο να απολαμβάνουν όλοι, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες».

«Άρθρο 55 (γ): ...τον παγκόσμιο και αποτελεσματικό σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας» καθώς και «Άρθρο 76 (γ): ...να ενθαρρύνει το σεβασμό των ανθρώπινων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας, ...».

¹⁴² UN: ICJ, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion of 21 June 1971, par. 131.

Δηλαδή, το ΔΔ σ' αυτή την περίπτωση, αποφάνθηκε ότι ο ρατσισμός και η φυλετική διάκριση αποτελούν μια ολοκληρωτική άρνηση των σκοπών και αρχών του Χάρτη των ΗΕ.

Την ίδια στιγμή όμως, που ο Χάρτης αποκηρύσσει τα φαινόμενα του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης, ως ασύμβατα με τους σκοπούς και τις αρχές του¹⁴³ παράλληλα, «αυτοπεριορίζει» τη δράση του δια μέσω της λεγόμενης *ρήτρας εσωτερικής δικαιοδοσίας* ή και *αρχής/ δόγματος της μη επέμβασης*¹⁴⁴.

Η εν λόγω αρχή θεωρείται ως η «σωτήρια ρήτρα» των κρατών μελών, καθώς τα εφοδιάζει με ένα είδος δικαιώματος αρνησικυρίας, που δύνανται να μετέλθουν με σκοπό να περιορίσουν τη δικαιοδοσία των οργάνων των ΗΕ¹⁴⁵. Απότοκος της κρατικής κυριαρχίας, το δόγμα της μη επέμβασης των ΗΕ σε ζητήματα που εμπίπτουν στην εσωτερική δικαιοδοσία των κρατών μελών, ύψωσε αναχώματα επιβραδύνοντας την άμεση και αποτελεσματική αντιμετώπιση ρατσιστικών συμπεριφορών καθεστώτων, υπό το πρόσχημα ακριβώς, ότι τέτοια φαινόμενα εμπίπτουν στην εσωτερική τους δικαιοδοσία¹⁴⁶.

Η κατάσταση άρχισε ουσιαστικά να διαφοροποιείται από το 1960, όταν μετά τη σφαγή στη Sharpeville, με την Απόφαση S/RES/134 (1960) του Συμβουλίου Ασφαλείας, που καταδίκασε τη ρατσιστική πολιτική της Νοτίου Αφρικής, τα κράτη μέλη υποδήλωσαν – έμμεσα- ότι οι διατάξεις σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου που περιλαμβάνονται στον Χάρτη των ΗΕ, υπερισχύουν της ρήτρας εσωτερικής δικαιοδοσίας¹⁴⁷.

Ακολουθώς, η παραδοσιακή θέση του διεθνούς δικαίου, ότι το κυρίαρχο κράτος μπορεί να μεταχειρίζεται τους υπηκόους του χωρίς να βρίσκεται υπό το φόβο εξωτερικής επέμβασης, αμφισβητήθηκε περαιτέρω. Σήμερα πλέον, υπό το φως των εξελίξεων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, αλλά και του διεθνούς δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, το κράτος καθίσταται υπεύθυνο και η συμπεριφορά στους υπηκόους του μετατρέπεται σε ζήτημα *διεθνούς ανησυχίας*¹⁴⁸. Το εν λόγω στοιχείο, παρατηρείται ως βάση δικαιοδοσίας σε πλήθος Αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, όπως αυτές που αφορούν στο apartheid στη Ν. Αφρική.

¹⁴³ <<http://www.un.org/WCAR/durban.pdf>>.

¹⁴⁴ Άρθρο 2 §7, σύμφωνα με το οποίο: «Καμία διάταξη αυτού του Χάρτη δε θα δίνει στα ΗΕ το δικαίωμα να επεμβαίνουν σε ζητήματα που ανήκουν ουσιαστικά στην εσωτερική δικαιοδοσία οποιουδήποτε κράτους και δε θα αναγκάζει τα Μέλη να υποβάλλουν τέτοια θέματα για ρύθμιση σύμφωνα με τους όρους αυτού του Χάρτη. Η αρχή όμως αυτή δεν πρέπει να εμποδίζει την εφαρμογή των εξαναγκαστικών μέτρων που προβλέπονται από το Κεφάλαιο 7».

¹⁴⁵ KINACIOGLU M., "The Principle of Non-Intervention at the United Nations: The Charter Framework and the Legal Debate", *Persceptions*, Summer, 2005, p. 23.

¹⁴⁶ Ενδεικτικές εδώ, είναι οι περιπτώσεις του apartheid στη Ν. Αφρική, όπου π.χ. στην 21^η (1966), την 22^η (1967), την 23^η (1968), και την 24^η (1969), συνεδρίες της Γενικής Συνέλευσης, ο εκπρόσωπος της Δημοκρατίας της Ν. Αφρικής, αντιτέθηκε στη συμπερίληψη στην ατζέντα του ζητήματος: "The Policies of apartheid of the Government of the Republic of South Africa", υποστηρίζοντας ότι κάτι τέτοιο θα συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 2(7) του Χάρτη των ΗΕ. Ωστόσο, παρά τις ενστάσεις, τελικά, η Γενική Συνέλευση όχι μόνο έθεσε το ζήτημα στην ατζέντα -χωρίς ψήφο-, αλλά και υπογράμμισε ότι καθώς η κατάσταση στη Ν. Αφρική αποτελεί απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια, είναι απαραίτητη η δράση υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη. Βλ. σχετικά Repertory of Practice of United Nations, Extracts relating to Article 2 (7) of the United Nations, <[http://untreaty.un.org/cod/repertory/art2\(7\).html](http://untreaty.un.org/cod/repertory/art2(7).html)>.

¹⁴⁷ BOYLE K., BALDACCINI A., "International Human Rights Approaches to Racism", in the FREDMAN S., *op. cit.*, σπ. 49, p. 143-144.

¹⁴⁸ FRASER M., "International Humanitarian Law, Humanitarian Crises and Military Intervention", InterAction Council, April 2002, available at: <<http://interactioncouncil.org>>.

Πιο πρόσφατα, η εισαγωγή μιας νέας έννοιας, αυτής της *ευθύνης προστασίας* (Responsibility to Protect)¹⁴⁹, με σκοπό τη διευθέτηση ενδεχόμενης αποτυχίας της διεθνούς κοινότητας, να προλάβει και να σταματήσει τις γενοκτονίες, τα εγκλήματα πολέμου, τις εθνοκαθάρσεις και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας¹⁵⁰, έρχεται να «θεραπεύσει» την αδυναμία του Χάρτη. Ειδικότερα, όσον αφορά στην περίπτωση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, δεδομένου ότι συγκαταλέγονται στις γενεσιουργές αιτίες εσωτερικών και διεθνών συρράξεων [κάτι που αναγνωρίζεται από τα ίδια τα ΗΕ σε σειρά εγγράφων και περιπτώσεων όπως: στη Διακήρυξη του Durban που υπογραμμίζεται ότι ο ρατσισμός και οι φυλετικές διακρίσεις είναι μεταξύ των βασικών αιτιών πολλών εσωτερικών και διεθνών συρράξεων¹⁵¹, στην Παγκόσμια μέρα κατά του ρατσισμού το 2012, η θεματική της οποίας ήταν “Racism and Conflict”, από την ίδια την Ύπατη Αρμοστή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των ΗΕ, όπου στο λόγο της, σημειώνεται ότι έρευνα ΜΚΟ, έδειξε ότι για τα έτη 2007-2009, περισσότερο από 55% των συρράξεων είχαν στον πυρήνα τους παραβιάσεις δικαιωμάτων μειονοτήτων ή εντάσεις ανάμεσα σε κοινότητες¹⁵²], συμπεριλαμβανομένων των ενόπλων, σε περίπτωση αποτυχίας ή και άρνησης του κράτους να προστατεύσει τον πληθυσμό του από σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, η διεθνής κοινότητα οφείλει να αναλάβει την ευθύνη προστασίας¹⁵³.

III.2.1. Θέτοντας τις βάσεις για τα διεθνή και περιφερειακά όργανα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. (Όργανα γενικού χαρακτήρα)

Ο Χάρτης των ΗΕ, ως οιονεί παγκόσμιο σύνταγμα¹⁵⁴ αποτέλεσε τη βάση στην οποία οικοδομήθηκε το σύγχρονο σύστημα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου και συνακόλουθα η αρχή της μη διάκρισης.

Την υιοθέτησή του, ακολούθησε η *Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*-1948 (ΟΔΔΑ), κείμενο, το οποίο νοηματοδότησε τις διατάξεις περί δικαιωμάτων του ανθρώπου του Χάρτη. Η Διακήρυξη εισάγει μια παγκόσμια απαγόρευση των διακρίσεων. Μάλιστα, κατά τη σύνταξή της, εκ προοιμίου συμφωνήθηκε ότι η αρχή της ισότητας ή της μη διάκρισης θα έπρεπε να υπογραμμιστούν

¹⁴⁹ UN: GA, A/RES/60/1, 2005 World Summit Outcome, 15.9.2005, § 138-140, βλ. Επίσης: ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *op.cit.*, σπ. 134, σελ. 117-118.

¹⁵⁰ Για περισσότερες πληροφορίες για την ευθύνη προστασίας του κράτους βλ. σχετικά την ιστοσελίδα του Παγκόσμιου Κέντρου για την Ευθύνη Προστασίας <http://www.globalr2p.org/about_r2p>.

¹⁵¹ UN, *World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Declaration (Durban Declaration)*, p.7, point 20.

¹⁵² PILLAY N., “Statement by the High Commissioner for Human Rights for 2012”, International Day of Elimination of Racial Discrimination 21.3.2012”, <<http://www.un.org/en/events/racialdiscriminationday/2012/ohchr.shtml>>.

¹⁵³ IZSAK R., RUTEREE M., “Racism still igniting and fuelling violence and conflict”, United Nations Human Rights Office of High Commissioner of Human Rights, Display News, 20.3.2012, available at: <<http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=11991&LangID=E>>.

¹⁵⁴ Μέσω της σύγκρισης τόσο με τα ομοσπονδιακά όσο και με τα εθνικά συντάγματα αλλά και με τις συνθήκες, καθώς και με την πορεία της Ε.Ε., καταδεικνύεται ότι παρά την υπεροχή (άρθρο 103) του Χάρτη και την υπερεθνικότητά του –στοιχεία που συντείνουν στο χαρακτηρισμό του ως συντάγματος– απέχει από το να χαρακτηριστεί κατηγορηματικά ως τέτοιο βλ. σχετικά: DOYLE M., “A Global Constitution? The Struggle over UN Charter”, NYU Symposium, September 2010. Προς την ίδια κατεύθυνση, του συνταγματικού χαρακτήρα του Χάρτη βλ. επίσης FASSBENDER B., *The United Nations Charter as the Constitution of International Community*, Martinus Nijhoff, 2009, p. 77 επομ.

ως το αρχικό σημείο όλων των ελευθεριών¹⁵⁵. Παρά το γεγονός ότι επρόκειτο για ένα μη δεσμευτικό κείμενο¹⁵⁶, με την πάροδο του χρόνου οι διατάξεις του έγιναν τόσο σεβαστές από τα κράτη μέλη, που σήμερα θεωρείται πλέον Διεθνές Εθιμικό Δίκαιο και μνημονεύεται σε υποθέσεις ενώπιον εθνικών και διεθνών δικαστηρίων. Αυτό, ισχύει και για το άρθρο υπ' αριθμόν 2 ΟΔΔΑ, στο οποίο παρέχεται μια διευρυμένη -εν συγκρίσει με αυτή του άρθρου 1 § 3 του Χάρτη των ΗΕ- βάση κριτηρίων που δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως δικαιολογία για διακρίνουσα μεταχείριση¹⁵⁷.

Παρόμοια διατύπωση, απαντάται και στα δυο Σύμφωνα -το *Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα* (ICESCR) -1966 και αυτό για *τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα* (ICCPR)-1966- που υιοθετήθηκαν με στόχο την ενδυνάμωση της ΟΔΔΑ και την ενσάρκωση αυτού που κατά πολλούς υπονοείται στο Χάρτη σχετικά με τη δημιουργία ενός «Διεθνούς Συμφώνου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων»¹⁵⁸. Η ρήτρα ταυτότητας ("identity clause") όπως ονομάζεται, δεδομένου ότι απαγορεύει τη διάκριση δύναμει της ταυτότητας κάποιου, θεωρείται τόσο σημαντική, ώστε συναντάται μεταξύ των πρώτων άρθρων σε αμφότερα τα κείμενα.

Έτσι, στο άρθρο 2 §2 ΔΣΟΚΠΔ, αλλά και στο άρθρο 2 §1 του ΔΣΑΠΔ διαβλέπεται ότι τα συμβαλλόμενα κράτη αναλαμβάνουν να σέβονται και να εγγυώνται τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται σε αυτά:

«[...] χωρίς οποιαδήποτε διάκριση φυλής, χρώματος, γένους, γλώσσας, θρησκεύματος, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, περιουσίας, γεννήσεως ή κάθε άλλης καταστάσεως».

III.2.2. Η αρχιτεκτονική του νομικού καθεστώτος μη διάκρισης των ΗΕ. (Όργανα ειδικού χαρακτήρα)

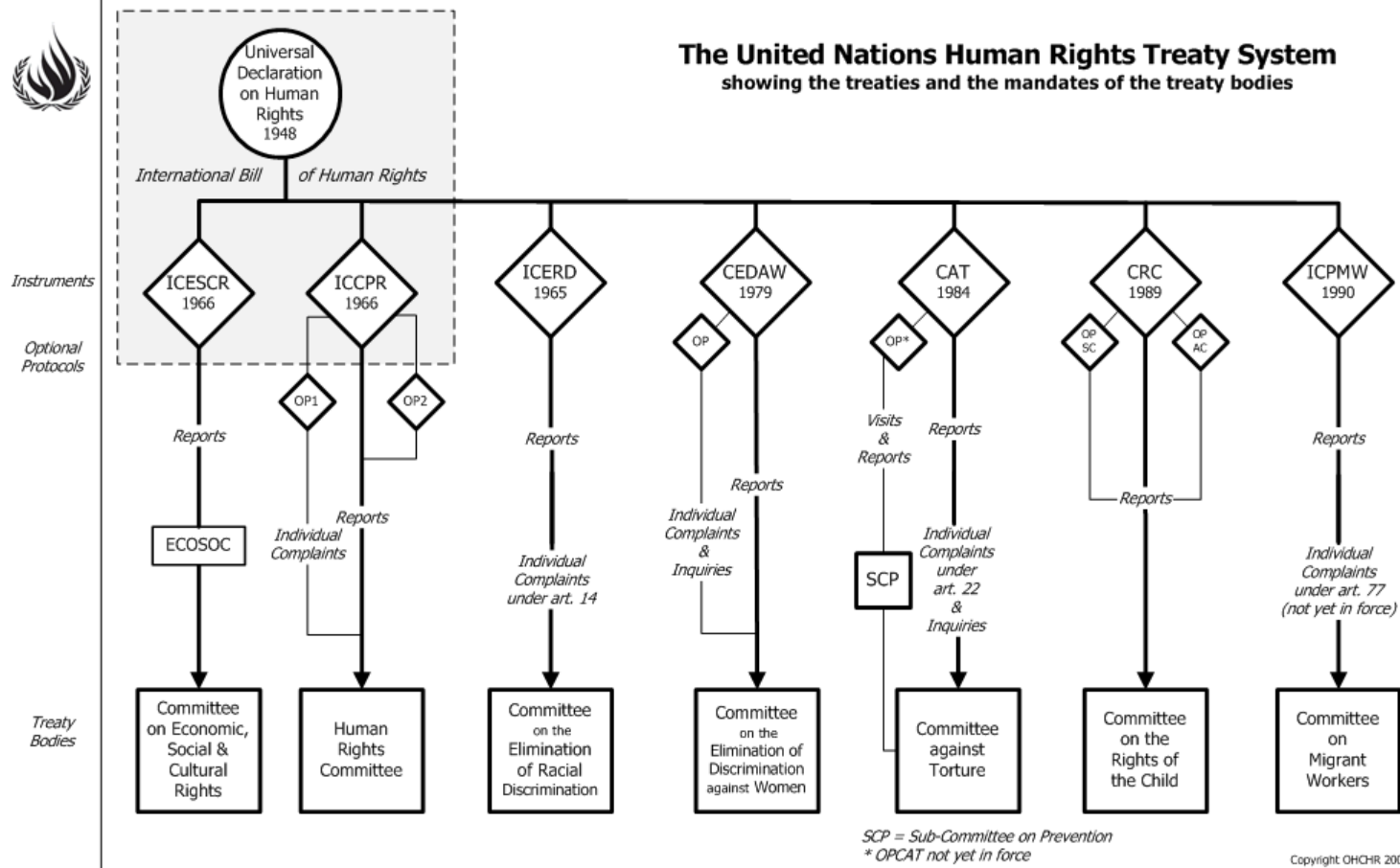
Έχοντας ως σημείο αφετηρίας, τα παραπάνω κείμενα, που ουσιαστικά κλείνουν ένα αιματηρό κεφάλαιο της ιστορίας ανοίγοντας, παράλληλα, μια νέα σελίδα για τα δικαιώματα του ανθρώπου και την εξέλιξή τους, όλα τα διεθνή συμβατικά κείμενα δικαιωμάτων του ανθρώπου που ακολούθησαν, περιέχουν διεθνείς ρήτρες ισότητας και μη διάκρισης, καλύπτοντας είτε μια ειδική πτυχή διακρίσεων, είτε πιο γενικής φύσης ζητήματα.

¹⁵⁵ BOYLE K., BALDACCINI A., "International Human Rights Approaches to Racism", in FREDMAN S., *op.cit.*, σπ. 49, p. 139.

¹⁵⁶ Για τις ατέρμονες συζητήσεις περί της νομικής ισχύος της ΟΔΔΑ, βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *op.cit.*, σπ. 134, σελ. 84-86.

¹⁵⁷ «Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμιά απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις πολιτικές ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση. Επίσης δεν είναι επιτρεπτό να γίνεται καμία διάκριση εξαιτίας πολιτικού, νομικού ή διεθνούς καθεστώτος της χώρας από την οποία προέρχεται κανείς, είτε πρόκειται για χώρα ή εδαφική περιοχή ανεξάρτητη, υπό κηδεμονία ή υπεξουσία ή που βρίσκεται υπό οποιονδήποτε άλλο περιορισμό κυριαρχίας».

¹⁵⁸ Σχετικά με την εξέλιξη από τη Διακήρυξη σε ένα «International Bill of Rights», βλ. UN: OHCHR, *The International Bill of Human Rights*, Fact Sheet No.2 (Rev.1), Geneva, 1996.

III.2.2.1. Συμβάσεις ειδικού χαρακτήρα

Ακολουθώντας τη χρονική σειρά υιοθέτησής τους, η Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας- 1948, υιοθετημένη την επαύριο των γενοκτονιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αποτέλεσε χρονικά το πρώτο εργαλείο δικαιωμάτων του ανθρώπου που υιοθετήθηκε από τα ΗΕ, με στόχο ακριβώς το στιγματισμό της ύστατης έκφρασης του ρατσισμού, της γενοκτονίας, ως διεθνούς εγκλήματος¹⁵⁹.

Ακολουθώς, εμπνευσμένη από το διαφορετικό αλλά εξίσου ευαίσθητο ψυχροπολεμικό πολιτικό περιβάλλον, σημαδεμένο τόσο από τις πολιτικές του apartheid, όσο και της αποικιοποίησης αλλά και των διακρίσεων λευκών- μαύρων στις ΗΠΑ, η Διεθνής Σύμβαση

¹⁵⁹ «Άρθρον II.- Εις την παρούσαν Σύμβασιν ως γενοκτονία νοείται οιαδήποτε εκ των κατωτέρω πράξεων, ενεργουμένη με την πρόθεσιν ολικής ή μερικής καταστροφής ομάδος, εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής, ως τιαύτης:

- α) Φόνος των μελών της ομάδος.
- β) Σοβαρά βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητας των μελών της ομάδος.
- γ) Εκ προθέσεως υποβολή της ομάδος εις συνθήκας διαβίωσης δυναμένας να επιφέρωσιν την πλήρη ή την μερικήν σωματικήν καταστροφήν αυτής.
- δ) Μέτρα αποβλέποντα εις την παρεμπόδισιν των γεννήσεων εις τους κόλπους ωρισμένης ομάδος.
- ε) Αναγκαστική μεταφορά παιδων μιας ομάδος εις ετέραν ομάδα».

για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων (CERD)-1966, σηματοδοτεί την έναρξη της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Σύμφωνα με αυτή, τα Κράτη καταδικάζουν ειδικότερα τον φυλετικό διαχωρισμό και το apartheid και δεσμεύονται να προλάβουν, να απαγορεύσουν και να καταργήσουν στα εδάφη της δικαιοδοσίας τους κάθε πρακτική αυτής της φύσης.

Η ανυποχώρητη όμως στάση του ρατσιστικού καθεστώτος στη Ν. Αφρική -που υπήρξε και ο καταλύτης για την ανάπτυξη μιας αντιδιακρίνουσας πολιτικής- οδήγησε σε αναβάθμιση της καταδίκης του apartheid σε διεθνή νόμο με την υιοθέτηση της *Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη και Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid* -1973, στο πρώτο άρθρο της οποίας ορίζεται ότι:

«Τα Κράτη Μέρη στην παρούσα Σύμβαση δηλώνουν ότι το apartheid είναι έγκλημα κατά της ανθρωπότητας και ότι οι απάνθρωπες πράξεις που βασίζονται στην πολιτική και στις πρακτικές του apartheid και σε άλλες παρόμοιες πολιτικές και πρακτικές του φυλετικού διαχωρισμού και των φυλετικών διακρίσεων, όπως ορίζονται στο άρθρο II της Σύμβασης, είναι εγκλήματα που αντιβαίνουν στους κανόνες του διεθνούς δικαίου και ειδικότερα στους στόχους και στις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και ότι αποτελούν σοβαρή απειλή για την διεθνή ειρήνη και ασφάλεια».

Περαιτέρω, λαμβάνοντας υπόψη τη σχέση μεταξύ του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων με ακραίες συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων των βασανιστηρίων, η Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλης Σκληρής Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας υιοθετημένη το 1984, συμβάλλει με τη σειρά της, στην αντιμετώπιση των πιο ακραίων εκφράσεων του φαινομένου.

III.2.2.2. Συμφωνίες για ευάλωτους πληθυσμούς

Στα παραπάνω, προστίθενται και οι ρήτρες ισότητας/ μη διάκρισης που περιλαμβάνονται σε συμφωνίες που προστατεύουν ευάλωτους πληθυσμούς όπως:

- Οι **πρόσφυγες**- Σύμβαση της Γενεύης για το Καθεστώς των Προσφύγων- 1951, «Άρθρο 3: Ισότης μεταχείρισης: Τα Συμβαλλόμενα Κράτη θα εφαρμόζουν τας διατάξεις της Συμβάσεως ταύτης επί των προσφύγων άνευ διακρίσεως ως προς την φυλήν, την θρησκείαν και την χώραν της καταγωγής αυτών»

-Οι **μετανάστες**- Διεθνής Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους- 1990. «Άρθρο 1. Η παρούσα Σύμβαση εφαρμόζεται, εκτός από τις περιπτώσεις που δεν προβλέπεται, σε όλους τους μετανάστες εργαζόμενους και στα μέλη των οικογενειών τους χωρίς καμία διάκριση λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών ή άλλων απόψεων, εθνικής, εθνοτικής ή κοινωνικής καταγωγής, ιθαγένειας, ηλικίας, οικονομικής κατάστασης, ιδιοκτησίας, προσωπικής κατάστασης, γέννησης ή άλλου καθεστώτος».

-Οι **μειονότητες/ γηγενείς πληθυσμοί**- Παρά το γεγονός ότι τα δικαιώματα των μειονοτήτων προστατεύονται από διατάξεις σε πλείστα όργανα των ΗΕ, ένα πλέγμα οργάνων και διαδικασιών αφιερωμένο στις μειονότητες έχει αναπτυχθεί τις τελευταίες δεκαετίες

Ενώ σημειώνεται ότι αντίστοιχες διατάξεις υπάρχουν και σε συμφωνίες που αφορούν και ομάδες όπως: γυναίκες, παιδιά, αλλά και ανάπηρους¹⁶⁰.

¹⁶⁰ UN: Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη όλων των μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών- 1979, (άρθρο 2), Συνθήκη σχετικά με τα Δικαιώματα των Παιδιών- 1989 (άρθρο 2), Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (άρθρο 3).

III.2.2.3. Νομοπαραγωγή Ειδικευμένων Οργανώσεων

Στο ίδιο μήκος κύματος, συγκαταλέγονται και οι Διακηρύξεις και Συμβάσεις δύο ειδικευμένων οργανισμών των Ηνωμένων Εθνών:

- της Ουνέσκο, πρόκειται μεταξύ άλλων για: τη Σύμβαση κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση (1960), τη Διακήρυξη της Unesco για τη Φυλή και τη Φυλετική Προκατάληψη (1978), τη Διακήρυξη των Αρχών για την ανεκτικότητα (1995), την Οικουμενική Διακήρυξη της Unesco για την Πολιτιστική Πολυμορφία (2001) και
 - του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας, όπως: η Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες (Αναθεωρημένη) 1949, No. 97 (άρθρο 6 §1), Equal Remuneration Convention 1951 No. 100 (άρθρα 1,2), Σύμβαση για τους Μετανάστες Εργάτες (Συμπληρωματικές Διατάξεις), 1975 No. 143, (άρθρο 8 §2, άρθρα 10-14 περί ισότητας ευκαιριών και μεταχείρισης), Discrimination (Employment and Occupation) Convention, No 111, 1958 (άρθρα 1, 2, 5), η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους (1990) (άρθρο 1 §1)
- που συμβάλλουν με τη σειρά τους στον αγώνα κατά του ρατσισμού μέσω των κανονιστικών εργαλείων τους.

III.2.2.4. Soft law

Τέλος, στο όλο *corpus* του διεθνούς συμβατικού δικαίου των ΗΕ, θα πρέπει να προστεθεί ένας μεγάλος αριθμός πράξεων *soft law*, που επηρεάζει την ευρύτερη δικαιοταξία (π.χ. Διακηρύξεις)

Ενδεικτικά αναφέρονται:

- Η Διακήρυξη για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων [A/RES/18/1904, (1963)]

«Article 1: Discrimination between human beings on the ground of race, colour or ethnic origin is an offence to human dignity and shall be condemned as a denial of the principles of the Charter of the United Nations, as a violation of the human rights and fundamental freedoms proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights, as an obstacle to friendly and peaceful relations among nations and as a fact capable of disturbing peace and security among peoples».

- Η Διακήρυξη για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Μη ανοχής λόγω Θρησκείας ή Πειποιήσεως [A/RES/36/55 (1981)]

«Article 2§1. No one shall be subject to discrimination by any State, institution, group of persons, or person on grounds of religion or other beliefs. 2. For the purposes of the present Declaration, the expression "intolerance and discrimination based on religion or belief" means any distinction, exclusion, restriction or preference based on religion or belief and having as its purpose or as its effect nullification or impairment of the recognition, enjoyment or exercise of human rights and fundamental freedoms on an equal basis.

Article 3: Discrimination between human beings on grounds of religion or belief constitutes an affront to human dignity and a disavowal of the principles of the Charter of the United Nations, and shall be condemned as a violation of the human rights and fundamental freedoms proclaimed in the Universal Declaration of Human Rights and enunciated in detail in the International Covenants on Human Rights, and as an obstacle to friendly and peaceful relations between nations».

- Η Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα των προσώπων που δεν έχουν την ιθαγένεια της χώρας διαμονής τους [A/RES/40/144 (1985)], που ήδη στο προοίμιο αναφέρεται ότι:

- «[...] ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών ενθαρρύνει τον παγκόσμιο σεβασμό και την διεθνή προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών όλων των ανθρώπων όντων, χωρίς διάκριση λόγω φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας».
- Η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Ατόμων που ανήκουν σε Εθνικές, Εθνοτικές, Θρησκευτικές και Γλωσσικές Μειονότητες [A/RES/47/135, (1992)]
 «Article 2 § 1: Persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities (hereinafter referred to as persons belonging to minorities) have the right to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, and to use their own language, in private and in public, freely and without interference or any form of discrimination».
 - Η Διακήρυξη για τα Δικαιώματα των Γηγενών Πληθυσμών [A/RES/61/205, (2007)]
 «Article 2: Indigenous peoples and individuals are free and equal to all other peoples and individuals and have the right to be free from any kind of discrimination, in the exercise of their rights, in particular that based on their indigenous origin or identity»
- Οι Διακηρύξεις, αν και πρόκειται για μη δεσμευτικά όργανα, τις περισσότερες φορές, αποτέλεσαν το πρώτο βήμα στο δρόμο προς τη δέσμευση, αποτελώντας τους προάγγελους επερχόμενων συμβατικών ρυθμίσεων.

III.2.3. Εξειδικευμένα όργανα και θεσμοί

Όσον αφορά στους θεσμούς προστασίας, σε επίπεδο Ηνωμένων Εθνών, σήμερα, καταγράφονται πλήθος οργάνων που είναι είτε αποκλειστικά υπεύθυνα, είτε συνυπεύθυνα και για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των φυλετικών διακρίσεων¹⁶¹.

Ειδικότερα πρόκειται για:

(i) Τα όργανα των επιμέρους σχετικών Συνθηκών¹⁶², που εγκαθιδρύονται και λειτουργούν στο πλαίσιο της αντίστοιχης Συνθήκης για τον έλεγχο (monitoring) εφαρμογής της. Εδώ συγκαταλέγονται:

- Η *Επιτροπή για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (CERD)*. Αποτελεί το πρώτο όργανο συνθήκης που συστάθηκε και ίσως το κυριότερο από την άποψη της καταπολέμησης των διακρίσεων. Σκοπός του, είναι ο έλεγχος της εφαρμογής της Διεθνούς Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων από το 1969.
- Η *Επιτροπή Οικονομικών, Κοινωνικών και Πολιτιστικών Δικαιωμάτων (CESCR)* θεσμοθετήθηκε το 1978 για να διεξάγει το καθήκον ελέγχου του ECOSOC υπό το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα.
- Το 1976 δημιουργήθηκε η *Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (HRC)* για να επιβλέπει την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα
- Το 1987, συστάθηκε η *Επιτροπή κατά των Βασανιστηρίων (CAT)*, με στόχο την παρακολούθηση της συμμόρφωσης προς τη Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλης Σκληρής Απάνθρωπης ή Εξευτελιστικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας

¹⁶¹ Για μια γενική εικόνα βλ. UN: OHCHR, *The United Nations Human Rights System. How To Make it work for you*, UN New York and Geneva, 2008, διαθέσιμο στο: <http://www.un-ngls.org/IMG/pdf/Final_logo.pdf>, Παράρτημα Ι.

¹⁶² Για μια διεξοδική ανάλυση των Οργάνων των Συνθηκών των ΗΕ, βλ. <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx>>. UN: OHCHR, *The United Nations Human Rights treaty System. An introduction to the core human rights treaties and the treaty bodies*, Fact Sheet no. 30, σελ.23-39 και Παράρτημα ΙΙ.

- Τέλος, η Επιτροπή για τους Μετανάστες Εργαζόμενους (CMW) η πρώτη συνεδρία της οποίας πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο του 2004 ελέγχει την εφαρμογή της αντίστοιχης Συνθήκης

Αξιζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για ελεγκτικά όργανα χωρίς υποχρεωτική δικαιοδοσία και εξουσίες επιβολής συμμόρφωσης. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ορισμένα εξ αυτών έχουν ad hoc αρμοδιότητα κατά του ρατσισμού (όπως π.χ. το ICERD), δεν είναι πιο αποτελεσματικά από το -πιο γενικής αρμοδιότητας- ΕυρΔΔΑ που ελέγχει την εφαρμογή / συμμόρφωση με την ΕυρΣΔΑ (βλ. παρακάτω).

(ii) Το Συμβούλιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου [A/RES/60/51, (2006)], με πιο γενικό ρόλο ¹⁶³. Στα πλαίσια του εν λόγω οργάνου, περιλαμβάνονται μια σειρά μηχανισμών που σχετίζονται με τον ρατσισμό και τη μισαλλοδοξία.

Πρόκειται για:

- Τα βοηθητικά όργανα [π.χ. το Forum για Μειονοτικά ζητήματα και ο Μηχανισμός Ειδικών για τα Δικαιώματα των Γηγενών Πληθυσμών],
- Τα διακυβερνητικά όργανα [π.χ. Η διακυβερνητική ομάδα εργασίας σχετικά με την αποτελεσματική εφαρμογή της Διακήρυξης και του Προγράμματος Δράσης του Ντουρμπάν¹⁶⁴, Ομάδα ειδικών για τους ανθρώπους αφρικανικής προέλευσης¹⁶⁵] καθώς και κυρίως
- Τις ειδικές διαδικασίες (special procedures) όπως είχαν υιοθετηθεί από τον προκάτοχό του, την Επιτροπή των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁶⁶, που σχετίζονται με τον ρατσισμό και την ξενοφοβία. Πρόκειται για τους Ειδικούς Εισηγητές, τα καθήκοντα των οποίων καθορίζονται από την απόφαση σύστασής τους και μπορούν να είναι country mandates ή thematic mandates¹⁶⁷.

Ιδιαίτερος, εδώ, είναι ο ρόλος του Ειδικού Εισηγητή για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, ξενοφοβίας και συναφούς μισαλλοδοξίας-1993¹⁶⁸. Ο Ειδικός Εισηγητής, είναι ένας ανεξάρτητος εμπειρογνώμονας, που δημοσιεύει ετήσιες εκθέσεις σχετικά με το ρατσισμό, μεταδίδει εκκλήσεις και ανακοινώσεις στα κράτη όσον αφορά υποθέσεις που αφορούν στο ρατσισμό, τη φυλετική διάκριση, την ξενοφοβία και τη σχετική μισαλλοδοξία, και αναλαμβάνει fact-finding επισκέψεις σε χώρες.

Συμπληρωματικός, θα μπορούσε να θεωρηθεί και ο ρόλος του Ειδικού Εισηγητή για την προώθηση και προστασία του δικαιώματος της ελευθερίας της γνώμης και έκφρασης [A/HRC/RES/1993/45], του Ειδικού Εισηγητή για την ελευθερία της θρησκείας και

¹⁶³ Το Συμβούλιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί τη μετεξέλιξη της Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Η τελευταία, υιοθετήθηκε την επαύριο της υιοθέτησης του Χάρτη ΗΕ από το ECOSOC, βοηθητικό όργανο του οποίου ήταν η Υπο-Επιτροπή για την Πρόληψη των Διακρίσεων και την Προστασία των Μειονοτήτων (1947).

¹⁶⁴ UN: OHCHR, A/HRC/RES/2002/68, *Racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, 26.4.2002, § 7.

¹⁶⁵ *Ibid*, § 8.

¹⁶⁶ Για τους θεσμούς που πλαισιώνουν το Συμβούλιο, βλ. σχετικό έγγραφο, UN: A/HRC/RES/5/1, *Institution -building of the United Nations Human Rights Council*, 18.6.2007.

¹⁶⁷ Για τις 36 μέχρι σήμερα θεματικές εντολές βλ. σχετικά <<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/SP/Pages/Themes.aspx>>.

¹⁶⁸ Για τα νέα εκτεταμένα καθήκοντά του, βλ. UN: OHCHR, A/HRC/Res/7/34, *Mandate of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, 28.3.2008, καθώς και UN: A/HRC/RES/16/33, *Mandate of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, 25.3.2011.

πίστης [A/HRC/RES/1986/20], του Ειδικού Εισηγητή για Μειονοτικά ζητήματα¹⁶⁹ [A/HRC/RES/2005/79], αλλά και του Ειδικού Εισηγητή για την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών των γηγενών πληθυσμών [A/HRC/RES/2001/57].

Στα πλαίσια της ανάγκης συνεργασίας, πολύ σημαντική είναι η ετήσια -από το 1999- συνάντηση των Ειδικών Εισηγητών με τους Προέδρους των οργάνων των Συνθηκών. Στόχος, η επίλυση τεχνικών -περισσότερο- ζητημάτων, όπως η ανταλλαγή πληροφοριών, χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα μέχρι σήμερα.

(iii) Τον Ύπατο Επίτροπο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και το Γραφείο του¹⁷⁰, εγκαθιδρύθηκε από τη Γενική Συνέλευση στις 20 Δεκεμβρίου 1993 (A/RES/48/141). Αποτελεί το κύριο όργανο δικαιωμάτων του ανθρώπου των ΗΕ. Ο αγώνας κατά του ρατσισμού, βρίσκεται στην καρδιά του Γραφείου του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, κάτι που αποτυπώνεται ανάγλυφα και στα Προγράμματα Διαχείρισης¹⁷¹.

Στα πλαίσια αυτού του στόχου, το Γραφείο του Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, στηρίζει τις δραστηριότητες της CERD, του Ειδικού Εισηγητή για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, ξενοφοβίας και συναφούς μισαλλοδοξίας, του Ειδικού Εισηγητή για Μειονοτικά ζητήματα καθώς και της Ομάδας ειδικών για τους ανθρώπους αφρικανικής προέλευσης. Επιπλέον, μέσω της Anti-discrimination Unit¹⁷² -που συστάθηκε το 2002 από το Γραφείο- προάγει τον αγώνα κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας¹⁷³.

Επιπροσθέτως, το Γραφείο υπερασπίζεται, προωθεί και υποστηρίζει μεταρρυθμίσεις, συμπεριλαμβάνοντας την παροχή τεχνικής βοήθειας στα κράτη για την εφαρμογή των διεθνών υποχρεώσεων και συστάσεων που εκδίδονται από μηχανισμούς δικαιωμάτων του ανθρώπου στο πεδίο της ισότητας και της μη διάκρισης¹⁷⁴.

Σημειώνεται ότι ο νυν Ύπατος Επίτροπος των ΗΕ για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, *Zeid Ra'ad Al Hussein*, όπως και η προκατόχός του¹⁷⁵, όρισε ως προτεραιότητες την προστασία θρησκευτικών και εθνικών ομάδων που είναι στόχοι σοβαρών περιορισμών¹⁷⁶, θέτοντας με αυτόν τον τρόπο το Συμβούλιο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπηρεσία κατά του ρατσισμού.

¹⁶⁹ <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Minorities/IEExpert/Pages/IEminorityissuesIndex.aspx>>.

¹⁷⁰ CLAPHAM A., "Creating the High Commissioner for Human Rights: The outside story", *EJIL*, no. 5, 1994, p. 556-568.

¹⁷¹ Π.χ. UN: OHCHR, *Management Plan 2012-2013, Working for Results*, p. 29-35· UN: OHCHR *Management Plan 2014-2017 Working for your rights*, p. 41-49.

¹⁷² Στις αρμοδιότητές της, περιλαμβάνεται η ουσιαστική γραμματειακή υποστήριξη των τριών μηχανισμών της Διακήρυξης του Durban και του Προγράμματος Δράσης, ήτοι: της Ομάδας Ειδικών για τους Ανθρώπους Αφρικανικής Προέλευσης, της Διακυβερνητικής Ομάδας για την αποτελεσματική εφαρμογή της Διακήρυξης του Durban και του Προγράμματος Δράσης, της Ομάδας Ανεξάρτητων Ειδικών.

Η Anti-Discrimination Unit επίσης, συλλέγει και αναλύει πληροφορίες για το ρατσισμό και τις διακρίσεις, επικουρεί τα κράτη μέλη στην ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών και νομολογίας κατά των διακρίσεων και βοηθά τις κυβερνήσεις να σχεδιάσουν και να εφαρμόσουν στρατηγικές αντιμετώπισης των διακρίσεων.

¹⁷³ Οι πληροφορίες είναι διαθέσιμες στο: <<http://www.ohchr.org/EN/ABOUTUS/Pages/RacialDiscrimination.aspx>>.

¹⁷⁴ UN: OHCHR *Report 2011, Discrimination. Countering discrimination, in particular racial discrimination, discrimination on the grounds of sex, religion and against others who are marginalized*, p. 30-43.

¹⁷⁵ PILLAY N., "New UN Rights Chief stresses need to tackle discrimination, prevent genocide", UN news centre, 8.9.2008.

¹⁷⁶ "Iraq, Syria top priorities for new UN human rights chief", UN News Center, 8.9.2014.

(iv) Τα δικαιοδοτικά όργανα των ΗΕ. Τέλος, ξεχωριστά οφείλει να εξεταστεί η συμβολή του δικαστικού πυλώνα στην αντιμετώπιση του ρατσισμού, δηλαδή των δικαιοδοτικών οργάνων του συστήματος των ΗΕ, ήτοι του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (ΔΔ) αλλά και του -ανεξάρτητου- Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ)¹⁷⁷. Τα εν λόγω όργανα, μέσα από τα καταστατικά και τη νομολογία τους, όχι μόνο ανέδειξαν το ζήτημα του ρατσισμού, αλλά και άνοιξαν το δρόμο για την αντιμετώπισή του, αναγνωρίζοντας ότι τόσο το apartheid, όσο και η γενοκτονία -σε όρους διεθνούς δικαίου- συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, αποτελούν κύριες πηγές και εκδηλώσεις του ρατσισμού, της φυλετικής διάκρισης και της σχετικής μισαλλοδοξίας και πρέπει να καταδικάζονται όπου εμφανίζονται ώστε να προλαμβάνεται η επανεμφάνισή τους.

-Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης. Ο δικαιοδοτικός μηχανισμός της Χάγης, το κύριο δικαιοδοτικό όργανο των ΗΕ¹⁷⁸, κλήθηκε να αντιμετωπίσει μια από τις πρώτες προκλήσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου για τα νεοσυσταθέντα -τότε- Ηνωμένα Έθνη, που δεν ήταν άλλη από τις ρατσιστικές πολιτικές του apartheid της Δημοκρατίας της Νότιας Αφρικής.

Στις υποθέσεις της Νοτιοδυτικής Αφρικής, {South West Africa (*Ethiopia vs. South Africa*) και (*Liberia vs. South Africa*), 1960-1966}, το Διεθνές Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι:

*“The Union, in administering the Territory, has practised apartheid, i.e. has distinguished as to race, color, national or tribal origin in establishing the rights and duties of the inhabitants of the Territory; that such practice is in violation of Article 2 of the Mandate and Article 22 of the Covenant; and that the Union has the duty forthwith to cease the practice of apartheid in the Territory”*¹⁷⁹.

Το ίδιο συνέβη και μεταγενέστερα στην γνωμοδότηση σχετικά με τις Νομικές συνέπειες της συνεχούς παρουσίας της Ν. Αφρικής στη Ναμίμπια – 1971 όπου για μια ακόμα φορά καταδικάστηκε η πολιτική apartheid.

“[...] (1) the continued presence of South Africa in Namibia being illegal, South Africa is under obligation to withdraw its administration from Namibia immediately and thus put an end to its occupation of the Territory”.

Η περίπτωση όμως, της πολιτικής του διαχωρισμού, δεν έπαψε να απασχολεί το ΔΔ, με το εξάλειψή της στη Ν. Αφρική. Αντιθέτως, μεταγενέστερα, σε μια διαφορετική περίπτωση, στη γνωμοδότηση σχετικά με τις Νομικές Συνέπειες Κατασκευής Τείχους στην Κατεχόμενη Περιοχή της Παλαιστίνης-2004, το ΔΔ καταδικάζει εκ νέου την πολιτική του apartheid.

“[...] The construction of the wall being built by Israel, the occupying Power, in the Occupied Palestinian Territory, including in and around East Jerusalem, and its associated régime, are contrary to international law”.

[Ενισχυτική της γνώμης του ΔΔ, η έκθεση του Καθηγητή Dugard, του Ειδικού Εισηγητή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, όπου στο ίδιο μήκος κύματος το 2007, υποστήριξε ότι ο σκοπός μιας τέτοιας δράσης (της ανέγερσης τείχους) είναι να καθιερώσει και να διατηρήσει την κυριαρχία μιας φυλετικής ομάδας (των Εβραίων) κατά μιας άλλης

¹⁷⁷ Σημειώνεται ότι το ΔΠΔ εγκαθιδρύθηκε, όχι ως όργανο των ΗΕ, αλλά ως ανεξάρτητος διεθνής δικαιοδοτικός θεσμός που έχει Συμφωνία Συνεργασίας με τα ΗΕ.

¹⁷⁸ Για μια περιεκτική επισκόπηση της ιστορίας, λειτουργίας και εξέλιξης του θεσμού, βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ Κ., ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη*, τ. Α'. Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές, γ' έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2009, σελ. 179-301.

¹⁷⁹ UN: ICJ, Reports of judgments, advisory opinions and orders. South West Africa cases (*Ethiopia v. South Africa; Liberia v. South Africa*), Second phase, Judgment of 18 July 1966, p.11, f.

φυλετικής ομάδας (των Παλαιστινίων)¹⁸⁰ συνδέοντας μ' αυτόν τον τρόπο την πρακτική αυτή με την πολιτική του φυλετικού διαχωρισμού]¹⁸¹.

Σε αμφότερες τις περιπτώσεις το ΔΔ, με τις γνωμοδοτήσεις του, παρά τη μη δεσμευτικότητά τους, προανήγγειλε την αρχή του τέλους για τις πολιτικές του apartheid.

Εκτός όμως από το apartheid, ένα άλλο μείζον –συγγενές– ζήτημα, απασχόλησε το ΔΔ, και δεν ήταν άλλο από το ζήτημα της εθνοκάθαρσης. Χαρακτηριστική εδώ, είναι η απόφασή του στην υπόθεση της *Βοσνίας- Ερζεγοβίνης κατά Σερβίας Μοντενέγκρο*- 2007. Στην ετυμηγορία του, το ΔΔ καταλήγει ότι οι πράξεις που διεπράχθησαν στη Σρεμπρένιτσα εμπίπτουν στο άρθρο II (α) και (β) της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας- 1948, με πρόθεση να καταστρέψουν μέρος της ομάδας των Μουσουλμάνων της Βοσνίας Ερζεγοβίνης. Ως εκ τούτου, αυτές οι πράξεις ήταν πράξεις γενοκτονίας, που διαπράχθηκαν από μέλη του VRS (Vojska Republike Srpske) στη Σρεμπρένιτσα στις 13 Ιουλίου του 1995¹⁸².

- *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ)*- 2002. Από μια άλλη σκοπιά, τα ζητήματα της Ν. Αφρικής, έδωσαν ώθηση στη δημιουργία καινοτόμων θεσμών εντός του συστήματος των ΗΕ, συμπεριλαμβανομένου του ΔΠΔ¹⁸³. Καθώς, κράτη που δεν ήταν υπέρ της δημιουργίας ενός διεθνούς ποινικού δικαίου, θεώρησαν πιθανό να αποδεχτούν κάτι τέτοιο αντιμετωπίζοντας το ζήτημα της Ν. Αφρικής. Έτσι, τη δεκαετία του 1970, η συζήτηση της δημιουργίας ενός διεθνούς ποινικού δικαστηρίου στο πλαίσιο των συζητήσεων της κατάστασης της Ν. Αφρικής¹⁸⁴, κατάληξε στη σύσταση ανεξάρτητου οργάνου (με Συμφωνία συνεργασίας με τα ΗΕ) που τελικά ιδρύθηκε το 1998 με το Καταστατικό της Ρώμης και τέθηκε σε ισχύ το 2002.

Το Καταστατικό της Ρώμης, στο άρθρο 7 §1, όπου ορίζονται τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, κατατάσσει μεταξύ αυτών τη: «Δίωξη κατά οποιασδήποτε αναγνωρίσιμης ομάδας ή κοινότητας για λόγους πολιτικούς, φυλετικούς, εθνικούς, εθνοτικούς, πολιτιστικούς, θρησκευτικούς ή λόγους φύλου, όπως αυτό ορίζεται στην παράγραφο 3, ή άλλους λόγους που αναγνωρίζονται παγκοσμίως ως ανεπίτρεπτοι κατά το διεθνές δίκαιο σε σχέση με οποιαδήποτε πράξη που αναφέρεται στην παρούσα παράγραφο ή οποιοδήποτε έγκλημα εντός της

¹⁸⁰ UN: A/HRC/7/17, *Human Rights Situation in Palestine and others Occupied Territories, Report of the Special Rapporteur on the situation on human rights in the Palestinian Territories occupied since 1967*, John Dugard, 21.1.2008. Βλ. επίσης: HUMAN SCIENCES RESEARCH COUNCIL, *“Occupation, Colonialism, Apartheid? A reassessment of Israel’ s practices in the occupied Palestinian territories under international law”*, Cape Town, 2009’ HUMAN RIGHTS WATCH REPORT, *“Separate and unequal. Israel’ s Discrimination Treatment of Palestinians in the Occupied Palestinian Territories”*, 19.12.2010. BAYEFKY A., *“Jews seek racial domination”*, *national review*, 27.2.2007, at: <<http://www.nationalreview.com/articles/220079/jewsseekracialdomination/annebayefsky>> MCCARTHY R. *“Occupied Gaza like apartheid South Africa, says UN report”*, *The guardian*, 23.2.2007.

¹⁸¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η κατάσταση συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας. Βλ. σχετικά: OULD MOCTAR H., *“The Apartheid Wall: Israel Continues to Defy the International Court of Justice (ICJ) with Impunity”*, *Global Research*, 11.7.2014.

¹⁸² UN: ICJ, *The Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgement ICJ Genelar list no. 91, 2007, p. 108, § 297.

¹⁸³ Για μια γενικότερη σκιαγράφηση του θεσμού, βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ Κ., ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *op.cit.* σελ. 389-406. Επίσης για το ίδιο ζήτημα βλ. DINSTEN Y., *“The evolution of crimes against humanity”*, στο ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *International Criminal Court. A new dimension in international justice. Questions and prospects for a new humanitarian order*, Proceedings of the Santorini Colloquium, Ant. N. Sakkoulas publishers 2002, p. 73-92.

¹⁸⁴ Μεταξύ άλλων, βλ. σχετικά: BASSIOUNI C., DERBY D., *“Final Report on the Establishment of an International Criminal Court for the Implementation of the Apartheid Convention and Other Relevant International Instruments”*, *Hofstra Law Review*, vol. 9, (1980-1981), p. 523-592.

δικαιοδοσίας του Δικαστηρίου» (7 §1, η) καθώς και τον «φυλετικό διαχωρισμό» (7 §1, ι), μπαίνοντας με αυτόν τον τρόπο σε τροχιά καταπολέμησης του ρατσισμού.

Παρά ταύτα, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, μέχρι σήμερα (2015), στα πλαίσια της λειτουργίας του, καμία δίωξη δεν έχει ασκηθεί ακόμα για το έγκλημα του apartheid.

Μάλιστα, «παραφωνία», αποτελούν οι αιτιάσεις που διατυπώνονται κατά του εν λόγω δικαιοδοτικού Οργάνου για ρατσισμό¹⁸⁵ (!), καθώς, από τα φερόμενα ως εγκλήματα σε 139 χώρες στις τέσσερις γωνιές του πλανήτη, το ΔΠΔ έχει κινήσει έρευνες μόνο σε 8, εκ των οποίων όλες είναι αφρικανικές – ήτοι: Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, Ουγκάντα, κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία, Νταρφούρ/ Σουδάν, Κένυα, Λιβύη, Ακτή Ελεφαντοστού και Μάλι.

Οι παραπάνω αιτιάσεις, αντικρούονται βέβαια, από το ίδιο το ΔΠΔ. Στη φαρέτρα των αντεπιχειρημάτων, περιλαμβάνονται εκτός του γεγονότος ότι πρόκειται για ένα ανεξάρτητο όργανο που δεν δέχεται πολιτικό έλεγχο, το γεγονός ότι μεταξύ 2003 και 2005, η Λαϊκή Δημοκρατία του Κονγκό, η Ουγκάντα, η κεντρική Αφρικανική Δημοκρατία, αλλά και προσφάτως το Μάλι, παραπέμφθηκαν από τα ίδια τα αφρικανικά κράτη. Εξάλλου, οι καταστάσεις στο Νταρφούρ (Σουδάν) και στη Λιβύη, παραπέμφθηκαν από το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, με δυο ψηφίσματα [ήτοι: S/RES/1593/2005 για το Σουδάν και S/RES/1970 (2011) για τη Λιβύη αντίστοιχα] υπό το Κεφάλαιο VII του Χάρτη, όπως προβλέπεται από το άρθρο 13 του Καταστατικού της Ρώμης. Τέλος, στα αντεπιχειρήματα, προστίθεται και το νέο «άνοιγμά» του, για διεξαγωγή ερευνών και σε άλλες περιοχές του πλανήτη [όπως: Αφγανιστάν, Κολομβία, η Λαϊκή Δημοκρατία της Κορέας, Γεωργία, Γκινέα, Ονδούρα, και Νιγηρία]¹⁸⁶.

(v) Κύρια όργανα των ΗΕ. Εκτός από τα ειδικευμένα όργανα, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και τα κύρια όργανα των ΗΕ ήτοι η Γενική Συνέλευση (ΓΣ) και το Συμβούλιο Ασφαλείας (ΣΑ).

Η συμβολή της ΓΣ στην αντιμετώπιση του ρατσισμού, είναι πολύ σημαντική. Περιλαμβάνει:

- Αποφάσεις για την υιοθέτηση Διακηρύξεων, παγκόσμιων ημερών/ετών,
- Αποφάσεις κατά του apartheid στη Ν. Αφρική¹⁸⁷
- Απόφαση σχετικά με τον Σιωνισμό (εξισώνεται με τον ρατσισμό)

¹⁸⁵ Για τα επιχειρήματα όσων υποστηρίζουν ότι το ΔΠΔ είναι ένα ρατσιστικό δικαστήριο βλ. KIMANY M., "International Criminal Court: Justice or racial double standards?", *Afric - news*, 16.12.2009· KERSTEN M., "Is the ICC Racist?", available at: <<http://justiceinconflict.org/2012/02/22/is-the-icc-racist/>>· BRENDAN O N., "The International Criminal Court is by any objective measurement, racist. So, why do liberals love it?", *The telegraph*, 15.3.2012· GADMAN T., "The International Criminal Court's many flows can't simply be glossed over. In the eyes of many Africans, the ICC is merely a European-sponsored service, delivering 'victors' justice", *the guardian*, 28.6.2012.

¹⁸⁶ Βλ. σχετικά: <http://www.iccpi.int/en_menus/icc/situations%20and%20cases/situations/icc0112/ Documents/QandAMaliEng.pdf>.

¹⁸⁷ Βλ. ενδεικτικά: RES 1899 (XVIII), αποτελεί την πρώτη προσπάθεια ενεργοποίησης αποτελεσματικών κυρώσεων στο πετρέλαιο κατά του apartheid, 13 Νοεμβρίου 1963· A/RES/2396 (1968): The General Assembly requested all States and organisations "to suspend cultural, educational, sporting and other exchanges with the racist regime and with organisations or institutions in South Africa which practice apartheid"· A/RES/S-16/1 (1989): Διακήρυξη για το Apartheid και τις καταστροφικές του Συνέπειες για τη Νότια Αφρική· A/RES/48/258 (1993) : Εξάλειψη του apartheid και εγκαθίδρυση δημοκρατικής μη φυλετικής Νότιας Αφρικής· A/RES/48/1(1993): αποκατάσταση των σχέσεων με τη Ν. Αφρική, τερματισμός εμπόργκο πετρελαίου.

Σ' ένα άλλο επίπεδο, η ΓΣ κατανέμει στην Επιτροπή Κοινωνικών, Ανθρωπιστικών και Πολιτιστικών Υποθέσεων - γνωστή και ως «Τρίτη Επιτροπή»- θέματα που έχουν σχέση με μια γκάμα κοινωνικών, ανθρωπιστικών και ζητημάτων δικαιωμάτων του ανθρώπου – περιλαμβανόμενης της προώθησης των θεμελιωδών ελευθεριών μέσω της εξάλειψης του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, αλλά και του δικαιώματος στην αυτοδιάθεση- που επηρεάζουν τους ανθρώπους σε όλο τον κόσμο. Εστιάζει στην εξέταση των εκθέσεων των ειδικών διαδικασιών του Συμβουλίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Όσον αφορά στο ΣΑ, η αρμοδιότητά του να διαχειρίζεται κατάφωρες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, κέρδισε αυξανόμενη αποδοχή, μέσω της πρακτικής¹⁸⁸. Η τελευταία, υποδεικνύει ότι μπορεί να ελέγξει οποιαδήποτε κατάσταση από την άποψη της διατήρησης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας (άρθρο 24 Χάρτη ΗΕ). Έτσι, το ΣΑ, μπορεί να παρέμβει σε πλήθος περιπτώσεων, μεταξύ των οποίων και όταν η υπό εξέταση κατάσταση περιλαμβάνει διεθνές έγκλημα, όπως το apartheid.

Έτσι, το ΣΑ καταδίκασε σθεναρά το apartheid σε πολλές περιπτώσεις. Δεν είναι μάλιστα τυχαίο το γεγονός ότι το ΣΑ, από το 1960 έως το 1994 υιοθέτησε έναν εντυπωσιακό αριθμό Αποφάσεων (που ξεπερνούν τις 100) αναφορικά με την κατάσταση στη Ν. Αφρική, συμπεριλαμβάνοντας την κατάσταση στη Namibia, τη Ν. Ροδεσία, τη Zambia, το Λέσοθο κτλ.

Στα μείον, της 34χρονης πορείας κατά του φυλετικού διαχωρισμού, συγκαταλέγεται η αρνητική στάση των συμμάχων του καθεστώτος, ήτοι: του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας, των ΗΠΑ, οι οποίοι εργάστηκαν κατά της επιβολής των κυρώσεων ή των διεθνών επικρίσεων όπου ήταν δυνατό, λόγω των ισχυρών οικονομικών/εμπορικών σχέσεων ή και πρώην αποικιοκρατικών δεσμών με τη Ν. Αφρική.

III.3. «Ενδυναμώνοντας τη δράση των Ηνωμένων Εθνών κατά των Φυλετικών Διακρίσεων». Πρόγραμμα Δεκαετιών- Παγκοσμίων Διασκέψεων- Καθιέρωση Παγκόσμιων Ημερών

Εκτός όμως από τα νομοθετικά κείμενα, η δράση των ΗΕ κατά των διακρίσεων, ενισχύθηκε από μια σειρά άλλων εξίσου σημαντικών δράσεων όπως: τα Προγράμματα Δεκαετιών, οι Παγκόσμιες Διασκέψεις, καθώς και η καθιέρωση παγκόσμιων ημερών, εβδομάδων και ετών.

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, προκήρυξε τρεις Δεκαετίες Δράσης για την Καταπολέμηση του Ρατσισμού και των Φυλετικών Διακρίσεων, το 1973, το 1983¹⁸⁹, και το 1993 αντίστοιχα. Στόχος των Δεκαετιών και των αντίστοιχων Προγραμμάτων Δράσης, ήταν η λειτουργία τους ως ενισχυμένες περιόδοι εθνικής, περιφερειακής και παγκόσμιας δράσης για την εξάλειψη των φαινομένων του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων.

Καθεμία από τις εν λόγω δεκαετίες, περιλαμβάνει ένα Παγκόσμιο Συνέδριο για την καταπολέμηση των φαινομένων. Τα πρώτα δυο έλαβαν χώρα στη Γενεύη το 1978 και

¹⁸⁸ RAMCHARAN B., "The Security Council and the Protection of Human Rights", in WALDEN R. (ed.), *Racism and Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, p. 15-30' FASSBENDER B., *Securing Human Rights?: Achievements and Challenges of the UN Security Council*, Oxford, 2011' FORSYTHE D., "The UN Security Council and Human Rights State Sovereignty and Human Dignity", Friedrich Ebert Stiftung, May 2012.

¹⁸⁹ UN: GA, A/RES/38/14, *Second Decade to Combat Racism and Racial Discrimination*, 22.11.1983.

κατόπιν το 1982¹⁹⁰. Ακολούθησε στο πλαίσιο της τρίτης Δεκαετίας, η Παγκόσμια Διάσκεψη στο Durban το 2001, γνωστή ως Durban I.

Η πρακτική των Διασκέψεων, συνεχίστηκε παρά τη λήξη των Δεκαετιών, με το Durban II (2009) και το Durban III (2011).

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, η καθιέρωση παγκόσμιων ημερών, εβδομάδων και χρόνων κατά του ρατσισμού, στόχο έχουν την συνεχή υπενθύμιση των προβλημάτων και την ανάδειξη σύγχρονων προβληματισμών στα θέματα του ρατσισμού και των διακρίσεων.

ΠΑΓΚΟΣΜΙΕΣ ΗΜΕΡΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ		
27 Ιανουαρίου	Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης των θυμάτων του Ολοκαυτώματος	A/RES/60/7
21 Μαρτίου	Παγκόσμια Ημέρα κατά του ρατσισμού	A/RES/2142 (XXI)
16 Νοεμβρίου	Παγκόσμια Ημέρα Ανεκτικότητας	A/RES/51/95
ΕΒΔΟΜΑΔΑ		
21 Μαρτίου	Εβδομάδα Αλληλεγγύης για τους Ανθρώπους που παλεύουν κατά του Ρατσισμού και των Φυλετικών Διακρίσεων	A/RES/34/24
ΕΤΗ		
2011	Διεθνές Έτος για τους Ανθρώπους Αφρικανικής Προέλευσης	A/RES/64/169
2010	Διεθνές Έτος Προσέγγισης Πολιτισμών	A/RES/62/90
2001	Έτος Διαλόγου ανάμεσα σε Πολιτισμούς	A/RES/53/22
2001	Διεθνές Έτος Κινητοποίησης κατά του Ρατσισμού, της Φυλετικής Διάκρισης, της Ξενοφοβίας και της σχετικής Μισαλλοδοξίας	A/RES/53/132
1995	Έτος ανεκτικότητας	A/RES/48/126
1993	Διεθνές έτος για τους γηγενείς πληθυσμούς	A/RES/45/164
1982	Διεθνές Έτος Κινητοποίησης για κυρώσεις κατά της Ν. Αφρικής	A/RES/36/172 B
1978/79	Διεθνές Έτος κατά του Apartheid	A/RES/32/105 B
1971	Διεθνές Έτος Δράσης Καταπολέμησης	A/RES/2544 (XXIV)

III.4. Αποτιμώντας την αποτελεσματικότητα σε παγκόσμιο επίπεδο

Μετά από τη σύντομη όσο και περιεκτική αποτύπωση του συστήματος των κανόνων αλλά και της λειτουργίας του διεθνούς δικαίου και κυρίως του καθεστώτος των ΗΕ, με σκοπό την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, το ερώτημα που εύλογα τίθεται είναι πόσο αποτελεσματική είναι η συμβολή αυτή;

III.4.1. Η συμβολή του διεθνούς δικαίου/ κοινότητας

Ξεκινώντας την αποτίμηση της αποτελεσματικότητας του Διεθνούς Νομικού Καθεστώτος κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, δεν θα μπορούσε σε καμία

¹⁹⁰ QUAKER UN OFFICE, “Battling Global Racism”, *QUINO Briefing Paper*, April 2000.

περίπτωση να παραγνωριστεί ο θεμελιώδης μέχρι και σήμερα ρόλος του διεθνούς δικαίου και γενικά της διεθνούς κοινότητας, στην αντιμετώπισή τους, με σημαντικότερο σημείο τη μετάβαση του Διεθνούς Δικαίου από την υποστήριξη του ρατσισμού στην απαγόρευση¹⁹¹. Σύμφωνα με τον καθηγητή Α. Φατούρο, για πολλούς αιώνες, είχαν ενσωματωθεί στο διεθνές δίκαιο καίρια ρατσιστικά στοιχεία, εκπορευόμενα από την εποχή της αποικιοκρατικής κατάκτησης (τέλη 18^{ου} – 19^{ου} αιώνα). Τα εν λόγω στοιχεία, εξοβελίστηκαν, την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, ώστε «οι θεσμοί του διεθνούς δικαίου να ηγούνται στον αγώνα κατά του ρατσισμού».

Πρώτο βήμα που σημειώθηκε προς αυτή την κατεύθυνση ήταν η αποαποικιοποίηση. Σταδιακά, λοιπόν, από την νομιμοποιημένη αποικιοκρατία, το διεθνές δίκαιο πέρασε στην καταδίκη της. Σύμφωνα με το άρθρο 1 §2 του Χάρτη των ΗΕ, σκοπός των ΗΕ είναι η ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των εθνών «που θα βασιζονται στο σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών». Βάσει αυτής της αρχής, από το 1945 και έπειτα, περισσότερες από 80 αποικιακές περιοχές ανεξαρτητοποιήθηκαν. Επίσης, το 1960, με τη «Διακήρυξη για την παραχώρηση Ανεξαρτησίας σε Χώρες και Λαούς που τελούν υπό Αποικιακό Καθεστώς», καθορίστηκαν οι αποαποικιοκρατικές αρχές. Πλέον, η αποικιοκρατία, η επίσημα δηλαδή νομιμοποιημένη αποδοχή ότι μερικοί λαοί δικαιούνται να κυβερνούν άλλους, δεν αποτελεί μέρος της διεθνούς δικαιοταξίας. Παρά ταύτα, αξίζει να σημειωθεί ότι σήμερα παραμένουν 16 ακόμα αποικίες (Non self-governing Territories), ενώ δικαίωμα αυτοδιαθέσεως σύμφωνα με τα ΗΕ έχουν μόνο οι Παλαιστίνιοι και οι Σαχαροί.

Δεύτερο βήμα, αποτελεί, η διάλυση του θεσμοποιημένου «λευκού ρατσισμού» στη Ν. Αφρική. Η εξάλειψη, με άλλα λόγια, του συστήματος των νομιμοποιημένων φυλετικών διακρίσεων στη Ν. Αφρική, γνωστό και ως apartheid, που ήταν στην ατζέντα των ΗΕ από τη σύλληψή τους και καταργήθηκε το 1991.

Στο ίδιο μήκος κύματος, βρίσκεται και η άμβλυνση του στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1965.

Υπό το φως των παραπάνω εξελίξεων και λόγω αυτών, σημειώνεται η τρίτη μνημιώδης επιτυχία, η κωδικοποίηση και καλλιέργεια του δικαίου των δικαιωμάτων του ανθρώπου, μετατρέποντας με τον τρόπο αυτό, την αναζήτηση της αντιμετώπισης του ρατσισμού σε καταλύτη για τη δημιουργία του καθεστώτος των δικαιωμάτων του ανθρώπου των ΗΕ¹⁹².

Αν στα παραπάνω, προστεθούν και οι καταδίκες για εγκλήματα γενοκτονίας (ύψιστης μορφής ρατσισμού), οι Αποφάσεις των θεσμικών οργάνων για ειδικότερες μορφές ρατσισμού (π.χ. Σιωνισμός), οι Αποφάσεις μνήμης (βλ. Ολοκαύτωμα), οι εκστρατείες αφύπνισης της παγκόσμιας κοινής γνώμης..., γίνεται απολύτως κατανοητή, όχι μόνο η επιτυχία της δράσης του ΟΗΕ, αλλά και η αναγκαιότητα της ύπαρξής του, λόγω του διαχρονικά εξισορροπητικού ρόλου του (υπέρ της ισοτιμίας σε κάθε επίπεδο).

III.4.2. «Αρνητικές πτυχές» διεθνούς δικαίου/ κοινότητας

Από την άλλη πλευρά ωστόσο, παρά τις αναμφισβήτητες επιτυχίες στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του, δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να παραβλεφθούν οι όποιες αρνητικές διαστάσεις της λειτουργίας του Διεθνούς Νομικού Καθεστώτος κατά του

¹⁹¹ ΦΑΤΟΥΡΟΣ Α., «Ρατσισμός και Διεθνές Δίκαιο: Από την Υποστήριξη στην Απαγόρευση», στο *Η Ευρώπη αντιμετώπιζε με το φαινόμενο του ρατσισμού*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, 1995, σελ. 90-106.

¹⁹² BOYLE K., BALDACCINI A., "International Human Rights Approaches to Racism", in FREDMAN S., *op. cit.*, σπ. 49, p. 135-191.

ρατσισμού και των διακρίσεων του συστήματος των ΗΕ. Διαστάσεις, που πηγή προέλευσής τους, είναι τα ίδια τα κράτη. Πρόκειται δηλαδή, για αρνητικές πτυχές της λειτουργίας του ΟΗΕ, που αν και τις περισσότερες φορές χρεώνονται στην «ανικανότητα» του Οργανισμού, ουσιαστικά, οφείλονται στην ολιγωρία των κρατών μελών. Είναι η έλλειψη της βούλησης, εξαιτίας του προτάγματος του σεβασμού της εθνικής κυριαρχίας και επακόλουθα των εθνικών συμφερόντων, που οδήγησε σε αποτυχία, σημαντικές δράσεις του Οργανισμού.

-Αναποτελεσματικότητα ή ανεπάρκεια των διεθνών συμφωνιών. Μια σειρά από λόγους, που ποικίλουν από τη μη υπογραφή διεθνών συμφωνιών που περιλαμβάνουν ρήτρες μη διάκρισης και μάλιστα από τα κράτη που αφορούν περισσότερο¹⁹³, μέχρι την υπογραφή με διατύπωση επιφυλάξεων ή την απουσία από ορισμένες εξ αυτών όπως η CERD, κάποιου μηχανισμού επιβολής και κυρώσεων σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις επιταγές της, αποτελούν μείζονα ζητήματα που περιορίζουν τις υποχρεώσεις που άλλως θα επιβάλλονταν στα κράτη μέρη.

-Αποτυχία επίτευξης των στόχων των τριών Δεκαετιών για την Καταπολέμηση του Ρατσισμού και των Φυλετικών Διακρίσεων. Παρά τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας, οι κύριοι στόχοι των τριών Δεκαετιών για την Καταπολέμηση του Ρατσισμού και των Φυλετικών Διακρίσεων, δεν επιτεύχθηκαν –κατά ομολογία του ίδιου του Οργανισμού στις Διακηρύξεις- και αμέτρητοι άνθρωποι, σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη συνεχίζουν να πέφτουν θύματα ρατσισμού, φυλετικών διακρίσεων και ξενοφοβίας¹⁹⁴.

-Αμφιλεγόμενα αποτελέσματα των Διασκέψεων. Ακολουθώντας, στο ίδιο μήκος κύματος, κατατάσσονται και τα αμφιλεγόμενα αποτελέσματα των Διασκέψεων, λόγω κυρίως της πολιτικοποίησης του ρατσισμού.

[*Durban I*: Παρά τις αρχικά καλές προθέσεις, για εστίαση της διεθνούς κοινότητας στην καταπολέμηση του ρατσισμού, σύντομα η κατάσταση εκτροχιάστηκε, λόγω των εξαιρετικά πολωτικών θέσεων επί του ζητήματος. Η κυριαρχία στην ατζέντα, εκείνων που προτίθεντο να καταδικάσουν το Ισραήλ – καταδιώκοντας τη ρατσιστική Σιωνιστική ατζέντα (μέσω της προσπάθειας αναβίωσης της Απόφασης 3379 της ΓΣ των ΗΕ του 1975, που εξισώνει τον Σιωνισμό με τον ρατσισμό)- αλλά και την Αμερική – λόγω εγκλημάτων, που περιλαμβάνουν: ευρύτατα διαδεδομένο ρατσισμό, μια εξωτερική πολιτική υπεύθυνη για τη φυλετική καταδυνάστευση σε όλο τον κόσμο, άρνηση οικονομικών δικαιωμάτων και άρνηση υιοθέτησης συνθηκών των ΗΕ χωρίς επιφυλάξεις- οδήγησε στην αποχώρηση των αντιπροσωπειών δυο χωρών¹⁹⁵.

Η αντι-ισραηλινή ατζέντα αμαύρωσε τους στόχους της Διακήρυξης, που στο τελικό της - αμφιλεγόμενο κατά πολλούς- κείμενο, χαρακτηρίζει τους Παλαιστίνιους υπό ξένη κατοχή ως θύματα του ρατσισμού, ακολουθώντας τη διεθνή εκστρατεία που χαρακτηρίζει το Ισραήλ ως κράτος “apartheid”.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, ήδη, δυο εβδομάδες πριν την έναρξη ακόμα της Διάσκεψης, ο διεθνής Τύπος, με απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς του τύπου: «ελάχιστα εμπνευσμένη», «σχεδόν χωρίς νόημα», «άσχετη», προεξόφλησαν την έκβασή της. Ενώ ακόμα σκληρότεροι χαρακτηρισμοί του

¹⁹³ Π.χ. τη Διεθνή Σύμβαση για την Εξάλειψη και Τιμωρία του Εγκλήματος του Apartheid, δεν έχει υπογράψει ούτε το Ισραήλ, ούτε η Ν. Αφρική. Οι ΗΠΑ, ενώ υπέγραψαν τη CERD το 1966, δεν την επικύρωσαν παρά μόνο το 1994, ενώ η Ν. Αφρική την υπέγραψε το 1994 και την επικύρωσε το 1998.

¹⁹⁴ UN, World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance Declaration, 2001, *op.cit.* υπ. 151 “Implementation of the Programme of Action for the Second Decade to Combat Racism and Racial Discrimination”, Economic and Social Council Resolution 1989/6 (Προοίμιο Διακήρυξης).

¹⁹⁵ SCHAEFFER B., “Obama administration was right to boycott Durban III, but should also withhold US funds”, The Heritage Foundation, 23.9.2011.

αποδόθηκαν με το πέρας των συνεδριών όπως: *Durban fiasco, φάρσα* (Israeli Foreign Minister Shimon Peres), «θέατρο παραλόγου», «Ξέσπασμα μίσους», «ιδεολογικός πρόλογος της 11/9».

Durban II: Το 2009, το ναυάγιο επαναλαμβάνεται. Εκτός από τις ΗΠΑ και το Ισραήλ, τη Διάσκεψη μποϊκοτάρισαν εννιά ακόμα δυτικές χώρες. Μερικά μέλη της Ε.Ε. -20 αντιπροσωπείες για την ακρίβεια- αποχώρησαν από τη συνάντηση όταν ο Ιρανός Πρόεδρος *Mahmoud Ahmadinejad*, αμφισβήτησε την πραγματικότητα του Ολοκαυτώματος και κατηγόρησε τους Εβραίους για γενοκτονία κατά του Παλαιστινιακού λαού¹⁹⁶.

Durban III: Στο πλαίσιο της αμαύρωσης των προηγούμενων Διασκέψεων από την αντι-Ισραηλινή ρητορική, κινήθηκε και η τρίτη (πανηγυρική στο χαρακτήρα) Διάσκεψη. Ενισχυτική της αντιπαράθεσης, ήταν και η απόφαση των ΗΕ, η Διάσκεψη να διεξαχθεί αυτή τη φορά στη Νέα Υόρκη, αφαιρώντας από την συμβολική σημασία της τοποθεσίας (βλ. *Durban*- Ν. Αφρική)¹⁹⁷. Παράλληλα, τουλάχιστον 15 χώρες αυτή τη φορά μποϊκοτάρισαν τη Διάσκεψη {Αυστραλία, Αυστρία, Βουλγαρία, Καναδάς, Τσεχική Δημοκρατία, Γαλλία, Γερμανία, Ισραήλ, Ιταλία, Λετονία, Ολλανδία, Νέα Ζηλανδία, Πολωνία, Ην. Βασίλειο, και ΗΠΑ}

-Η έλλειψη πολιτικής βούλησης ήταν εκείνη που δημιούργησε προσκόμματα στην άμεση και αποτελεσματική αντιμετώπιση των ρατσιστικών καθεστώτων. Εδώ, σε αντίθεση με την αποφασιστικότητα που υπέδειξαν οι νικητρίες δυνάμεις του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, με τη συγκρότηση του πρωτόγνωρου -για τα δεδομένα της εποχής- θεσμού ενός ΔΠΔ, του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, και την καταδίκη και για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας¹⁹⁸, δεν έκανε τίποτα για τις -διαφορετικές βέβαια- περιπτώσεις της Ν. Αφρικής και των ΗΠΑ.

[Πολύ ενδιαφέρον εδώ, παρουσιάζει η αντιμετώπιση του καθεστώτος του apartheid στη Ν. Αφρική. Έτσι, η για πολλά χρόνια αποτυχία εφαρμογής ακόμα και εθελοντικών κυρώσεων, οδήγησε στην «οχύρωση» ενός καθεστώτος που θα έπρεπε να είχε καταδικαστεί από την αρχή. Ακολούθως, η διεθνής κοινότητα, αν και σταδιακά δημιούργησε ένα δικαιοδοτικό πλαίσιο, αυτό δεν εφαρμόστηκε ποτέ. Καθώς η Σύμβαση κατά του Apartheid, από την σύλληψή της όρισε ως έγκλημα, κάθε πολιτική διαχωρισμού. Ωστόσο, η υποστήριξη από το ΣΑ ήρθε 18 χρόνια αργότερα, και στο μεσοδιάστημα, δεν δημιουργήθηκε κανένα Ειδικό Δικαστήριο και κανένα άτομο δεν δικάστηκε υπό διεθνή δικαιοδοσία. Ακόμα και όταν αργότερα, το Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΔ, συμπεριέλαβε στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας το apartheid, δεν μπόρεσε να καλύψει την περίπτωση της Ν. Αφρικής λόγω της επικύρωσής του το 2002. Τέλος, εξαιτίας της σύστασης της "Truth and Reconciliation Commission"¹⁹⁹ από την κυβέρνηση της Ν. Αφρικής και

¹⁹⁶ Βλ. αντί πολλών: BAYEFSKY A., "How Durban II Undermined Human Rights", *Forbes*, 27.4.2009 · POGRUND B., "Durban II, Another Opportunity Missed", *The Guardian*, 24.4.2009.

¹⁹⁷ Για μια κριτική ματιά στα αμφιλεγόμενα αποτελέσματα των Διασκέψεων του Durban, βλ. σχετικά: NIGEL R., "Controversy Overshadows World Racism Conference", *politic365.com*, 12 July 2011 · BAYEFSKY A., "As UN's Durban III Approaches Where are the Moral Leaders?", *Fox News*, 2 September 2011 · GOODENOUGH P., "As UN's Durban II Looms, Countries Mull Boycotts and Critics Plan Counter Conference", *cns news*, 2 September 2011.

¹⁹⁸ ΓΙΑΠΕΝΗΣ Ε., «Η Τελευταία Πράξη της Τραγωδίας του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου- Η Δίκη Ενώπιον του Διεθνούς Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης», *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2008, σελ. 6-29.

¹⁹⁹ Η εν λόγω Επιτροπή, συστάθηκε το 1995 με την "Promotion of National Unity and Reconciliation Act". Οι έρευνες της, αφορούν στην περίοδο 1960-1993. Παρότι, όποιος δράστης εμφανιζόταν στην Επιτροπή και ομολογούσε τα εγκλήματά του, θα του χορηγείτο αμνηστία, από τους 7.115 που ομολόγησαν, στους 5.392 αρνήθηκε η χορήγηση αμνηστίας. Βλ.: <<http://www.trial-ch.org/en/resources/truth-commissions/africa/south-africa.html>>.

όχι μιας δικαστικής διαδικασίας, το εν λόγω έγκλημα ποτέ δεν δικάστηκε και κανένας δεν καταδικάστηκε ποτέ για αυτό²⁰⁰].

III.4.3. Απαριθμώντας τις συνέπειες των «αποτυχιών». Αριθμητικές και «άλλες» ιχνηλατήσεις

Υπό το πρίσμα αυτό, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι, η μελέτη των αριθμητικών ιχνηλατήσεων σήμερα, φανερώνει την επιδείνωση του φαινομένου του ρατσισμού και των διακρίσεων παγκοσμίως και σε όλα τα επίπεδα, καταδεικνύοντας ακριβώς την ανεπάρκεια αν όχι την αναποτελεσματικότητα των μέχρι σήμερα ληφθέντων μέτρων/ ανειλημμένων πρωτοβουλιών, απέναντι στις σύγχρονες προκλήσεις.

[Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η φυλετική διάκριση, εμφανίζεται σε καθημερινή βάση και ποικίλει από την άρνηση των βασικών αρχών ισότητας και μη-διάκρισης μέχρι την πυροδότηση φυλετικού μίσους που μπορεί να οδηγήσει σε μισαλλοδοξία, ρατσισμό, μέχρι και γενοκτονία. Σήμερα, λοιπόν, και στις τέσσερις γωνίες της γης, οι ρατσιστικές θεωρίες είναι ευρέως διαδεδομένες (παράνομα ή και σε κάποιες περιπτώσεις «νομιμοποιημένα»). Και τούτο, παρά τις παρεμβάσεις (πολλαπλές σε κάποιες περιπτώσεις) της διεθνούς κοινότητας: με συστάσεις του CERD, Αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης, του Συμβουλίου Ασφαλείας, ακόμα και καταδίκες από το ΔΠΔ ή το ΔΔ.

Σε μια προσπάθεια χαρτογράφησης ει δυνατόν της κατάστασης, τέτοιες θεωρίες απαντώνται από ξενόφοβους ή ακροδεξιούς στην Ευρώπη (ενάντια σε μετανάστες, Ρομά κτλ.), από εκείνους πιστεύουν στην ανωτερότητα των λευκών στις Ηνωμένες Πολιτείες²⁰¹, από τους Hindu (κατά των Πακιστανών και των Μουσουλμάνων) στην Ινδία (“Hindu Cast System” - cast discrimination), από τους Hutu (κατά των Tutsi) στη Ρουάντα (Μπουρούντι), από όσους στρέφονται κατά των Αϊτινών ή των Δομινικανών της Αϊτής και των μαύρων στη Δομινικανή δημοκρατία²⁰², από τους Αυστραλούς στους γηγενείς πληθυσμούς τους²⁰³, από τους Ισραηλινούς στους Παλαιστίνιους, από τους Άραβες στους μαύρους Αφρικανούς στο Σουδάν, από τους Βιρμανούς²⁰⁴ κατά της εθνικής ομάδας Rohingya.

Επιπλέον, εκτός από τα παραπάνω, αναφέρονται οι κοινωνίες: της Καραϊβικής, της Μαδαγασκάρης, της Βραζιλίας, της Κίνας, της Β. Κορέας²⁰⁵, που με τη σειρά τους, αντιμετωπίζουν προβλήματα πολιτιστικών συμπεριφορών, που ωθούν τους ανθρώπους να απαρνούνται το ισότιμο status εκείνων που έχουν σκουρόχρωμη επιδερμίδα.]

Από μια άλλη σκοπιά, ως απόρροια της αποτυχίας της διεθνούς κοινότητας ν’ αντιμετωπίσει το ζήτημα, θα μπορούσε να αναφερθεί και το παράδοξο της «μεταβολής» των θυμάτων του ρατσισμού σε «θύτες», που διαιωνίζει τον φαύλο κύκλο του ρατσισμού. Χαρακτηριστικές εδώ, είναι οι περιπτώσεις του Ισραήλ, της Ν. Αφρικής, αλλά και των ΗΠΑ.

²⁰⁰ BARRON S., “The Anti-South African Apartheid Movement: Retrospective Analysis of Anti-Apartheid Norms and Their Applications, in: <http://www.academia.edu/219615/The_Anti-South_African_Apartheid_Movement_Retrospective_Analysis_of_Anti-Apartheid_Norms_and_Their_Application>.

²⁰¹ RIVZI H., “Racism in America. UN Report points to stark racial disparities in US institutions, including its criminal justice”, *Global Research*, 7.4.2008.

²⁰² Βλ. σχετικά, UN: United Nations Experts on racism and minority issues call for recognition, dialogue and policy to combat the reality of racial discrimination in the Dominican Republic, Preliminary Views, 29 October 2007 και Concluding observations on the thirteenth and fourteenth periodic reports of the Dominican Republic, adopted by the Committee at its eighty-second session (11 February–1 March 2012), Committee on the Elimination of Racial Discrimination, 19 April 2013.

²⁰³ UN: OHCHR, *Statement of the Special Rapporteur on the situation of human rights and fundamental freedoms of indigenous people, James Anaya, as he concludes his visit to Australia*, 27.9.2009.

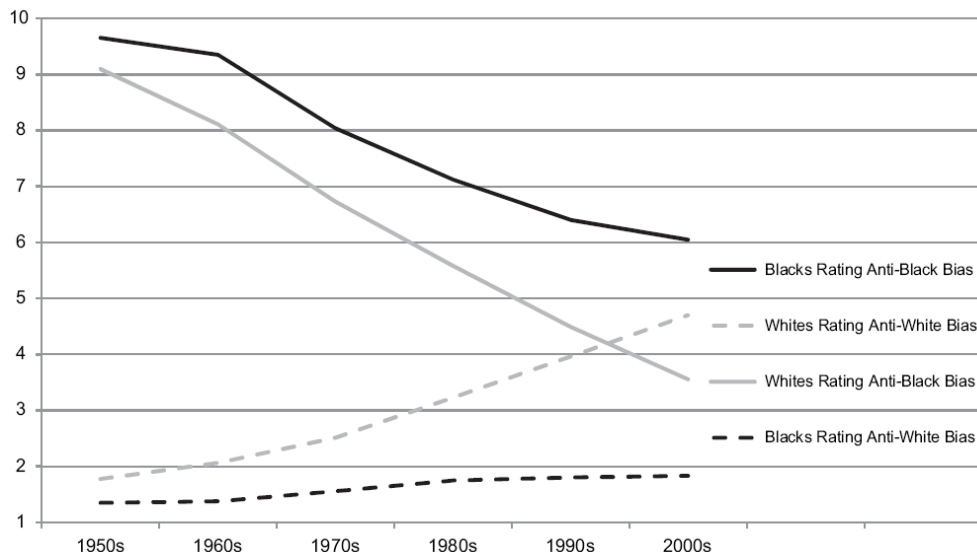
²⁰⁴ GREEN P., “Islamophobia: Myanmar’s racist fault-line”, *Aljazeera*, 30.4.2013.

²⁰⁵ MYERS B.R., “North Korea’s Race Problem”, *Foreign Policy*, March/April 2010.

Για το μεν πρώτο, οι Εβραίοι πέρασαν από το Ολοκαύτωμα στον Σιωνισμό και την κατοχή εδαφών της Παλαιστίνης, με την εφαρμογή πολιτικών στη Δ. Όχθη που προσομοιάζονται με αυτές του apartheid της Ν. Αφρικής (π.χ. έλεγχος κίνησης, φυσικός διαχωρισμός των δυο λαών, αποστέρηση ίσων δικαιωμάτων σε Παλαιστίνιους κτλ.²⁰⁶).

Το ίδιο, ισχύει και για τη δεύτερη περίπτωση, τη Ν. Αφρική, όπου μετά το κλείσιμο της μαύρης σελίδας στην ιστορία του νομιμοποιημένου «λευκού ρατσισμού» κατά των μαύρων, σήμερα μοιάζει πλέον να συμβαίνει το αντίθετο.

[Γίνεται μάλιστα λόγος για «λευκή γενοκτονία στη Ν. Αφρική», καθώς λευκοί άνθρωποι σκοτώνονται καθημερινά, ενώ, αναφέρεται και η έμμεση υποκίνηση από την ίδια την κυβέρνηση, που υποδεικνύει τους λευκούς ως υπεύθυνους για όλα τα κακώς κείμενα στη Ν. Αφρική²⁰⁷. Αξιοσημείωτοι είναι οι αριθμοί, βάσει των οποίων, από το 1994 μέχρι το 2012 δολοφονήθηκαν περίπου 68.798 λευκοί νοτιοαφρικανοί²⁰⁸. Μάλιστα, καθώς ο πληθυσμός των λευκών ήταν σύμφωνα με την επίσημη απογραφή του 1996, 4.434.696, και περισσότεροι από 400.000 έφυγαν από τη χώρα, υπολογίζεται ότι περίπου 2% λευκών δολοφονήθηκαν στα 18 χρόνια δημοκρατίας. Παράλληλα, ενισχυτικές της παραπάνω άποψης, περί αντίστροφης διάκρισης, είναι και οι παροχές ασύλου από τον Καναδά²⁰⁹ (στον Hantley Branton-2009) και τις ΗΠΑ, σε λευκούς νοτιοαφρικανούς, λόγω της διάκρισης που υφίσταντο, γεγονός που ωστόσο ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων].

Τέλος, το ίδιο, ισχύει και για την Αμερική, όπου σύμφωνα με τα αποτελέσματα έρευνας κοινωνιολόγων από το Harvard και το Tufts, αποδείχτηκε ότι ενώ ο ρατσισμός κατά των μαύρων μειώθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, οι λευκοί είδαν τις φυλετικές σχέσεις ως ένα παιχνίδι «μηδενικού αθροίσματος» (“zero sum game”), όπου τη στιγμή που οι μαύροι

²⁰⁶ Για μια αναλυτική παράθεση ομοιοτήτων /διαφορών των δυο καθεστώτων βλ. αναλυτικά, “Is the situation in Israel and the occupied Palestinian territories similar to apartheid in South Africa?”, στο: <http://www.supportisraelfreepalestine.org/documentary_site/apartheid.html>.

²⁰⁷ NEWMAN A., “Amid Genocide Alert. Racist New Black Panthers Hit South Africa”, *black voice news*, 28 March 2013, στο: <<http://www.blackvoicenews.com/news/news-wire/48709-amid-genocide-alert-racist-new-black-panthers-hit-south-africa.html>>.

²⁰⁸ SMITH’S M., “Politically motivated murders in South Africa from 1994 to 2012, στο: <<http://www.thetruthaboutsouthafrica.com/p/white-genocide-in-south-africa.html>>.

²⁰⁹ GEOGHEGAN A., “Reverse Discrimination in South Africa”, *abc*, 13.9.2009.

κερδίζουν το πλεονέκτημα, οι λευκοί χάνουν²¹⁰. [Οι λευκοί, πιστεύουν ότι οι διακρίσεις σε βάρος τους έχουν αυξηθεί από 1,8 τη δεκαετία του 1950 σε 4,7 τη δεκαετία του 2000]

Συμπερασματικά, από τα παραπάνω συνάγεται η συμβολή του διεθνούς δικαίου και των ΗΕ, είναι εξόχως σημαντική σε παγκόσμιο επίπεδο. Αν και τα αμφιλεγόμενα σε αρκετές περιπτώσεις αποτελέσματα, δεν μπορούν να οδηγήσουν σε άμεση και ριζική εξάλειψη του προβλήματος, η πολυδιάστατη δράση του οργανισμού, αποτελεί σαφώς τον ακρογωνιαίο λίθο για την αντιμετώπιση του ρατσισμού και των διακρίσεων σε παγκόσμιο, όσο και περιφερειακό επίπεδο.

²¹⁰ Βλ. σχετικά: NORTON M., SOMMERS S., “Whites See Racism as a Zero Sum Game That they are now losing”, *Perspectives of Physiological Science*, May 2011, p. 215-218.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ:

Εμπεδώνοντας Τις Δικαιοπολιτικές Και Θεσμικές Διαστάσεις
Ανάπτυξης Των Σύγχρονων Ευρωπαϊκών Πολιτικών Κατά
Του ρατσισμού Και Των Διακρίσεων Του ΣοΕ

Εισαγωγικά: Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρώπης στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων

Το Συμβούλιο της Ευρώπης συστάθηκε το 1949 με έδρα το Στρασβούργο. Σκοπός του ήταν και παραμένει, η αποτροπή της επανάληψης των φρικαλεοτήτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και των γενεσιουργών αιτιών του, ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγονται: ο ρατσισμός, η ξеноφοβία, ο αντισημιτισμός και η μισαλλοδοξία. Για τον λόγο αυτό, δεν είναι τυχαίο ότι, από τη σύσταση και έναρξη της λειτουργίας του, κύριο στόχο του είχε την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένης της αρχής της μη διάκρισης και της προώθησης της ανεκτικότητας. Συνέπεια αυτού, είναι η ανάπτυξη ποικιλόμορφων δραστηριοτήτων (νομικών, θεσμικών, πολιτικών), που σκοπό έχουν να συμβάλλουν στην επίτευξη μιας Ευρώπης χωρίς διαχωριστικές γραμμές.

Παρά το γεγονός ότι σημαντικότερη κατάκτηση του Οργανισμού αποτελεί η κατοχύρωση της αρχής της μη διάκρισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μέσω της ΕυρΣΔΑ, η δράση του στο εν λόγω πεδίο, ενδυναμώθηκε σταδιακά, με τη συμβολή των Συνόδων Κορυφής, την ανάπτυξη ενός πλούσιου σχετικού συμβατικού και θεσμικού πλαισίου, αλλά και τη νομολογιακή εξέλιξη της αρχής της μη διάκρισης από τον δικαιοδοτικό μηχανισμό του Στρασβούργου, το ΕυρΔΔΑ.

Επιπλέον, εκτός από την γενική δικαιοθεσμική απάντηση στον αυξανόμενο ρατσισμό και τις φυλετικές διακρίσεις, ο Οργανισμός του Στρασβούργου, αντιμετώπισε τα εν λόγω προβλήματα,

–τόσο *κάθετα*, προσεγγίζοντας την κάθε ευάλωτη ομάδα (όπως: Ρομά, μετανάστες, αιτούντες άσυλο, μουσουλμάνοι, κτλ.) χωριστά, λαμβάνοντας μέτρα και πολιτικές που αφορούν στα ιδιαίτερα προβλήματά της,

–όσο και *οριζόντια*, μέσω της διευθέτησης μιας σειράς ειδικότερων θεμάτων που αφορούν σε όλες τις ομάδες (όπως: ο μισαλλόδοξος λόγος, ο διαπολιτισμικός και διαθρησκευτικός διάλογος, η τρομοκρατία κτλ.) με την ανάπτυξη πολιτικών για την αντιμετώπισή τους, δημιουργώντας εν τέλει, ένα πλούσιο νομικό, θεσμικό και πολιτικό κεκτημένο, για τη διευθέτηση των υπό εξέταση ζητημάτων²¹¹.

²¹¹ Για μια επισκόπηση του ρόλου του ΣοΕ κατά του ρατσισμού την περίοδο μέχρι το 2001, βλ. IMBERT P-H, "The role of the Council of Europe in the Struggle against Racism, Racial Discrimination and Xenophobia", στο *United to Combat Racism*, Durban, South Africa, 31 August-7 September 2001, p. 77-90.

ΤΜΗΜΑ 1ο:

Οι δικαιοϋκές και θεσμικές διαστάσεις της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Η εξελικτική πορεία του κεκτημένου του «Δικαίου του Στρασβούργου» ενάντια στο ρατσισμό και τις διακρίσεις

Εισαγωγικά

Το ΣοΕ, έχοντας αναδείξει το ζήτημα του ρατσισμού και των διακρίσεων, σε μια από τις μείζονες προτεραιότητές του, από την αρχή της λειτουργίας του, το έχει αντιμετωπίσει μέσω μιας σειράς νομικών, πολιτικών και συμβατικών κειμένων. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερος είναι ο ρόλος τόσο των Ψηφισμάτων και Συστάσεων της ΕπΥΠ, αλλά και της ΚΣ. Τέλος, δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί, η συνεισφορά της πλούσιας νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου σχετικά με το ζήτημα.

A.1. Το Καταστατικό του Συμβουλίου της Ευρώπης

Το ΣοΕ αποτελεί το σημείο εκκίνησης της δημιουργίας πολιτικής καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο συνολικά, καθώς, η εξάλειψη των εν λόγω φαινομένων τέθηκε στο επίκεντρο των αρμοδιοτήτων αυτού του πρώτου περιφερειακού ευρωπαϊκού οργανισμού -ήδη- από την έναρξη της λειτουργίας του, το 1949.

Με νωπές ακόμα τις μνήμες του πολέμου, ως απάντηση στις φρικαλεότητες του και της εξ αυτών ανάγκης για μια Ενωμένη Ευρώπη, η ευρωπαϊκή συνεργασία, με το βήμα αυτό, προτίθετο να προστατεύσει τα μελλοντικά συμφέροντα των Ευρωπαίων πολιτών, της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Παράλληλα, στόχευε στην πρόληψη της επανάληψης των μαζικών παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου (όπως π.χ. του Ολοκαυτώματος) που εμφανίστηκαν υπό το ναζισμό και τον φασισμό την εποχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Έτσι, το Καταστατικό του, ήδη από το Προοίμιο, διαπνέεται από: «[...] την προσήλωση των κρατών μελών του στις πνευματικές και ηθικές αξίες που αποτελούν την κοινή κληρονομιά των λαών τους, από τις οποίες προέρχονται οι αρχές της ατομικής ελευθερίας και της υπεροχής του δικαίου, επί των οποίων θεμελιώνεται κάθε αληθινή δημοκρατία».

Ακολουθώντας, στους σκοπούς του Οργανισμού περιλαμβάνεται: η επίτευξη μιας μεγαλύτερης ενότητας μεταξύ των μελών του, με στόχο τη διασφάλιση και την πραγματοποίηση των ιδανικών και αρχών, οι οποίες είναι κοινή κληρονομιά και

διευκολύνουν την οικονομική και κοινωνική πρόοδο, όπως ρητά ορίζεται στο άρθρο 1 §1. Αυτός ο στόχος θα επιδιωχθεί, μέσω των οργάνων του ΣοΕ, μέσω συζήτησης των ζητημάτων κοινού ενδιαφέροντος και μέσω συμφωνιών κοινής δράσης σε οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά, επιστημονικά, νομικά και διοικητικά ζητήματα, καθώς και της διατήρησης και περαιτέρω πραγματοποίησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (άρθρο 1 § 2).

Ωστόσο, υιοθετημένο, τέσσερα χρόνια μετά από τον Χάρτη των ΗΕ, που αποτέλεσε το πρότυπο για την ανάπτυξη του σύγχρονου συστήματος προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου σε οικουμενικό επίπεδο, το Καταστατικό του ΣοΕ, σε αντίθεση με τον Χάρτη, δεν περιέχει καμία ρητή αναφορά στην αρχή της μη διάκρισης. Αντιθέτως, το μόνο που απαντά κανείς, είναι η πιο γενική επιδίωξη της προστασίας και προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Ως προς τα μέλη του, ορίζεται ότι κάθε κράτος του ΣοΕ, πρέπει να δέχεται τις αρχές του κράτους δικαίου και της απόλαυσης από όλους τους ανθρώπους εντός της δικαιοδοσίας του, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και να συνεργάζεται ειλικρινά και αποτελεσματικά για την πραγματοποίηση του στόχου του ΣοΕ, όπως καθορίζεται στο Κεφάλαιο Ι (Άρθρο 3).

Ιδιαίτερης μνείας, χρήζει εδώ, το «άνοιγμα» που έκανε το ΣοΕ στη Σύνοδο της Βιέννης (βλ. παρακάτω), με το κάλεσμα που απηύθυνε προς τις προερχόμενες από την κομμουνιστική καταδυνάστευση χώρες. Ένα κάλεσμα ωστόσο, που δεν ήταν χωρίς όρους, καθώς η προσχώρηση προϋποθέτει ότι η αιτούσα χώρα οφείλει να εναρμονιστεί με τις βασικές αρχές της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου (συμπεριλαμβάνοντας μεταξύ άλλων και την προστασία των εθνικών μειονοτήτων).

Τέλος, συνέχεια του άρθρου 3, αποτελούν τα άρθρα 7 και 8 του Καταστατικού, βάσει των οποίων η παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, δύναται να οδηγήσει σε καταστατικές διαδικασίες επιβολής κυρώσεων (βλ. αποχώρηση, αναστολή εκπροσώπησης, πρόσκληση για αποχώρηση, αποβολή).

Α.2. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ο θεμέλιος λίθος για τη διατύπωση μιας «ευρωπαϊκής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων»

Δύο χρόνια μετά την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και έναν χρόνο μετά την υιοθέτηση του Καταστατικού του ΣοΕ, η ΕυρΣΔΑ αποτέλεσε την πρώτη υλοποίηση σε περιφερειακό επίπεδο των αρχών της ΟΔΔΑ (άρθρο 1)²¹². Πρόκειται για μια μετάβαση από την οικουμενικότητα των δικαιωμάτων, στην πραγμάτωσή τους για τους Ευρωπαίους²¹³.

Παρά το γεγονός, ότι η ΕυρΣΔΑ αποτελεί ένα συντηρητικό κείμενο, κάτι που αποτυπώνεται στην αντιγραφή της φραστικής διατύπωσης της Οικουμενικής Διακήρυξης (έτσι, το άρθρο 14 βρίσκει το αντίστοιχό του στο άρθρο 2 εδάφιο α' της ΟΔΔΑ), γεγονός είναι ότι ο μηχανισμός διαδικαστικών εγγυήσεων που παρέχει, με τη θέσπιση του δικαιοδοτικού οργανισμού αποτελούμενου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων

²¹² Για μια περιεκτική επισκόπηση της ιστορίας και της εξέλιξης της ΕυρΣΔΑ, βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συμβούλιο της Ευρώπης- Ευρωπαϊκή Ένωση- ΟΑΣΕ. Μια σύνθεση Σημειώσεων από τις Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013, σελ. 54-67.

²¹³ Πρβλ. άρθρο 1 ΟΔΔΑ και άρθρο 1 ΕυρΣΔΑ.

του Ανθρώπου και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κατοχυρώνει την κανονιστική ποιότητα των δικαιωμάτων της, σε αντίθεση με αυτά της ΟΔΔΑ.

A.2.1. Το άρθρο 14 και η αρχή της μη διάκρισης

Στο πρώτο αυτό θεσμικό σύστημα προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου, η απαγόρευση των διακρίσεων κατοχυρώνεται για πρώτη φορά σε ευρωπαϊκό επίπεδο ρητά στο άρθρο 14 ΕυρΣΔΑ.

Όσον αφορά στην νομοτεχνική διάπλαση της αρχής, υπό το πρόσχημα ότι κατά την κατάρτιση της ΕυρΣΔΑ, οι έννοιες της ισότητας και μη διάκρισης βρίσκονταν σε ένα πρώιμο στάδιο διαμόρφωσης και αντλώντας έμπνευση από την εξαρτημένη διάταξη του άρθρου 2 κι όχι 7 της ΟΔΔΑ, τα συμβαλλόμενα μέρη οδηγήθηκαν στην διατύπωση του άρθρου 14.

Έννοια σχετική με εκείνη της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η διάταξη του άρθρου 14, ορίζει ότι τα δικαιώματα της Σύμβασης οφείλουν να εξασφαλίζονται σε όλους ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσας, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προέλευσης, συμμετοχής σε εθνική μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.

Η διατύπωση του άρθρου σε αμφοτέρως τις επίσημες γλώσσες του ΣοΕ (ήτοι: Αγγλικά και Γαλλικά), αντανακλά την κλασική παράδοση της ερμηνείας της αρχής της ισότητας, σύμφωνα με την οποία δεν επιτρέπεται καμία διαφοροποίηση στη μεταχείριση, κάτι που δεν ισχύει πλέον στη μοντέρνα παράδοση, όπου κατά τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ, δεν απαγορεύεται κάθε διαφορετική μεταχείριση (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω)

Δύο στοιχεία ακόμα, προκύπτουν από την εν λόγω πρόνοια:

– αφενός, ο μη αυστηρός ορισμός των βάσεων διάκρισης, που υποδηλώνεται με τις φράσεις: «ή άλλων πεποιθήσεων», «ή άλλης κατάστασης», που αφήνει τη διακριτική ευχέρεια στο Δικαστήριο να τις ερμηνεύσει υπό το φως των μεταβαλλόμενων περιστάσεων (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω)²¹⁴.

– Και αφετέρου, ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής της αρχής της μη διάκρισης (special prohibition), στα άρθρα και τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται από την Σύμβαση (άρθρα 2-13), που διακινδυνεύει να μην παρέχει κατάλληλη προστασία, καθώς η εφαρμογή της δεν είναι δυνατή παρά μόνο σε συνδυασμό με ένα άλλο άρθρο της Σύμβασης (ισότητα ενώπιον της Σύμβασης)²¹⁵.

Η πρόβλεψη του καινοτόμου θεσμού του ΕυρΔΔΑ, φαίνεται να διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στην εν λόγω συντηρητική διατύπωση, καθώς, τα κράτη αναγνωρίζοντας τη δεσμευτικότητα των αποφάσεών του, επέλεξαν να μην συμπεριλάβουν μια ανεξάρτητη διάταξη υπέρ των διακρίσεων. Αντιθέτως, προτίμησαν να ορίσουν τη διάκριση αρνητικά, επιδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό την επιφυλακτικότητά τους μπροστά σε αυτή τη νέα νομική πραγματικότητα. Χαρακτηριστική της επιφυλακτικότητας είναι και η απάλειψη από το τελικό κείμενο της

²¹⁴ BOND M., *The Council of Europe and human rights. An introduction to the European Convention on Human Rights*, CoE Publishing Edition, 2010, p. 58.

²¹⁵ Για μια χρήσιμη σκιαγράφηση του ζητήματος του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 14, βλ. EDEL F., *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, CoE Publishing Editions, Strasbourg, 2010, p. 10-35.

ΕυρΣΔΑ, διατάξεων σχετικών με την ισότητα του νόμου και της ισονομίας, που περιέχονταν στα πρώτα σχέδια της Σύμβασης²¹⁶.

Από την άλλη πλευρά, μέσα από τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ, αποδείχτηκε επανειλημμένως η ανεπάρκεια της εν λόγω διάταξης, ενώ, σταδιακά και πολύ μεταγενέστερα, διαμορφώθηκε ένα πλέγμα προστασίας για τα θύματα των διακρίσεων (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω).

Διασφαλίζοντας μόνο την ισότητα ως προς τη Σύμβαση, το άρθρο 14 δέχτηκε οξεία κριτική, που μοιραία, έθεσε σε κίνηση τη διαδικασία επέκτασής του, υπό τη μορφή ενός Πρωτοκόλλου.

Ήδη το 1995, το αρμόδιο όργανο του ΣοΕ για την καταπολέμηση του ρατσισμού (ECRI), σε αιτιολογημένη έκθεσή του, επισήμανε ότι η Σύμβαση: "[...] lagging behind other international instruments in the matter of non-discrimination"²¹⁷. Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η άποψη που εκφράστηκε από την CDDH εν όψει της υιοθέτησης του Πρωτοκόλλου 12, στην ερμηνευτική έκθεση, σύμφωνα με την οποία: "[...] the protection provided by article 14 of the Convention with regard to equality and non-discrimination is limited in comparison with those provisions of other international instruments"²¹⁸. Σύμφωνα, με τις απόψεις των οργάνων του ΣοΕ, ήταν και αναλυτές, όπως η *O'Hare*, η οποία από τη μεριά της, αποκάλυψε αυτή την κατάσταση ως "prominent failure of the Convention system"²¹⁹.

Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι παράλληλα με το άρθρο 14 που ρητά απαγορεύει τη διάκριση, η ΕυρΣΔΑ παρέχει προστασία κατά των διακρίσεων μέσω μιας σειράς άλλων διατάξεων, όπως: η απαγόρευση των βασανιστηρίων (άρθρο 3), το δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια (άρθρο 5), το δικαίωμα στη χρήση και απονομή της δικαιοσύνης (άρθρο 6), η μη επιβολή ποινής άνευ νόμου (άρθρο 7), η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 9), η ελευθερία έκφρασης (άρθρο 10), αλλά και το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου 7, που εγγυάται ορισμένα διαδικαστικά δικαιώματα αλλοδαπών νόμιμα διαμενόντων στην επικράτεια κράτους έναντι απέλασης.

A.2.2. Εξελίσσοντας τις επιταγές του άρθρου 14 ΕυρΣΔΑ: Το Πρωτόκολλο 12 και η προστιθέμενη αξία του στην καταπολέμηση του ρατσισμού / φυλετικών διακρίσεων

Η ΚΣ, πρώτη από τα όργανα του ΣοΕ, από πολύ νωρίς –ήδη από τη δεκαετία του 1960- διαπίστωσε το παράδοξο του περιορισμένου πεδίου εφαρμογής και ανάπτυξης νομολογίας της αρχής της μη διάκρισης έναντι της θεμελιώδους σημασίας της, για τα

²¹⁶ Πρβλ. CoE, *Preparatory work on Article 14 of the European Convention of Human Rights*, Strasbourg, le 9 Mai 1967, confidentiel, CDH (67) 3, p. 3. Σύμφωνα με αυτό, το άρθρο 1 της Σύμβασης, προτεινόταν να διαμορφωθεί ως εξής: "Every state party to this Convention shall guarantee to all persons within its territory the following rights (...) i/ Equality before the law, j/ Freedom from discrimination on account of religion, race, national origin or political or other opinion".

²¹⁷ CoE: ECRI, *Reasoned Report on the reinforcement of the non-discrimination clause (article 14) of the European Convention on Human Rights*, 26-29 September 1995, p. 5 (par. 24)

²¹⁸ CoE: CETS 177, Protocol No. 12 to the Convention for the Protection Human Rights and Fundamental Freedom, Explanatory Report.

²¹⁹ O'HARE U., "Enhancing European Equality Rights: A New Regional Framework", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 8, No. 2, 2001, p. 133-165 (133, 135)

δικαιώματα του ανθρώπου. Για το λόγο αυτό, συνηγόρησε υπέρ της συμπερίληψης στην ΕυρΣΔΑ μιας γενικής ρήτηρας μη διάκρισης²²⁰.

Στοχεύοντας στην υπερκέρραση των εμποδίων που έθετε η «παρασιτική» φύση²²¹ του δικαιώματος της μη διάκρισης, η ΕπΥπ τον Απρίλιο του 1996, –κατόπιν προτροπής της ECRI- εξουσιοδότησε την CDDH, να καταρτίσει ένα Πρόσθετο Πρωτόκολλο²²².

Μετά από αρκετά χρόνια διακυβερνητικής εργασίας, το εν λόγω Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε από την ΕπΥπ το 2000, επ’ ευκαιρίας του εορτασμού των 50 χρόνων της ΕυρΣΔΑ. Σε αυτό παρέχεται μια «εγγύηση ομπρέλα» (“umbrella guarantee”), που εφαρμόζεται σε όλο το νόμο (ισότητα ενώπιον του νόμου- άρθρο 1 §1) και σε όλες τις περιοχές δημόσιας δραστηριότητας (άρθρο 1 §2)²²³.

«Άρθρο 1- Γενική απαγόρευση διάκρισης:

1. Η απόλαυση κάθε δικαιώματος που θεσπίζει νόμος θα διασφαλίζεται χωρίς διάκριση για οποιονδήποτε λόγο, όπως φύλο, φυλή, χρώμα, γλώσσα, θρησκεία, πολιτική ή άλλη πεποίθηση, εθνική ή κοινωνική προέλευση, συμμετοχή σε εθνική μειονότητα, περιουσία, γέννηση ή άλλη κατάσταση.
2. Κανείς δεν θα υπόκειται σε διακρίσεις από οποιαδήποτε δημόσια αρχή για οποιονδήποτε λόγο, όπως εκείνοι που μνημονεύονται στην παράγραφο 1».

Η γενική απαγόρευση μη διάκρισης του Πρωτοκόλλου 12 συμπληρώνει το κενό της ΕυρΣΔΑ, μετατρέποντας την αρχή της μη διάκρισης από μια επικουρική/ εξαρτημένη διάταξη, σε αυτόνομο δικαίωμα. Παράλληλα, επεκτείνει τη δικαιοδοσία του ΕυρΔΔΑ και συνακόλουθα τη νομική προστασία, σε έναν αριθμό κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων που προηγουμένως δεν καλύπτονταν πλήρως. Ωστόσο, παρά το ευρύτερο πεδίο της, σύμφωνα την Ερμηνευτική Έκθεση του Πρωτοκόλλου 12, η διάταξη του άρθρου 1 δεν είναι απεριόριστη. Τουναντίον, υπογραμμίζεται ότι η εν λόγω διάταξη αφορά τις διακρίσεις:

«Ως προς την άσκηση κάθε δικαιώματος που εκχωρείται στο άτομο δυνάμει του εθνικού δικαίου,

Ως προς την άσκηση κάθε δικαιώματος το οποίο ενδέχεται να απορρέει από σαφή υποχρέωση δημόσιας αρχής δυνάμει του εθνικού δικαίου, δηλαδή όταν μια δημόσια αρχή υποχρεούται δυνάμει του εθνικού δικαίου να συμπεριφέρεται με συγκεκριμένο τρόπο

Εκ μέρους δημόσιας αρχής κατά την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας

Μέσω οποιασδήποτε άλλης πράξης εκ μέρους δημόσιας αρχής».

Άλλωστε, παρά την αναμφίβολα προστιθέμενη αξία του, γεγονός είναι ότι σε καμία περίπτωση η παρεχόμενη προστασία ακόμα και με τη θέση σε ισχύ του Πρωτοκόλλου 12 δεν είναι ισάξια, ούτε αντικαθιστά τις σχετικές διατάξεις των Συμβάσεων των ΗΕ [όπως:

²²⁰ CILEVICS B., ‘Topic two: How to prepare ratification in practice? Position of the Parliamentary Assembly’, στο *Non-discrimination: a human right. Seminar marking the entry into force of Protocol No. 12 to the European Convention on Human Rights*, Strasbourg, 11.10.2005, CoE Publishing 2006, p. 73-77.

²²¹ Πρόκειται για όρο που χρησιμοποιήθηκε τον LUZIOUS WILDHABER, Πρόεδρο του ΕυρΔΔΑ, στο “*Protection against Discrimination under the European Convention on Human Rights- A Second-Class Guarantee?*”, RGSL Working Papers, NR. 1, Riga, March 2001, p. 4

²²² Για μια καλή ιστορική επισκόπηση της προϊστορίας και διαπραγμάτευσης του 12^{ου} Πρωτοκόλλου, βλ. σχετικά: SCHOKKENBROEK J., “A new European standard against discrimination: Negotiating Protocol no. 12 to the European Convention on Human Rights”, στο NIESSEN J., CHOPIN J. (eds.), *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, Martinus Nijhof Publishers, 2004, p. 61-79.

²²³ Για μια λεπτομερή συζήτηση για το ζήτημα αυτό, βλ. EDEL F., *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, op. cit., υπ. 115, p. 35-45.

ICCPR (άρθρο 26), ICERD (άρθρο 1) κτλ], καθώς, οι τελευταίες έχουν ευρύτερο πεδίο εφαρμογής²²⁴.

Επιπλέον, το Πρωτόκολλο 12 δεν αποτελεί καινοτομία στον τομέα των διακρίσεων, καθώς εισάγει ένα ανεξάρτητο δικαίωμα μη διάκρισης, όπως αυτό του άρθρου 26 ICCPR, το οποίο έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη του ΣοΕ. Από την άποψη αυτή, προκαλεί εντύπωση η διστακτικότητα επικύρωσης του Πρωτοκόλλου, από τα τελευταία. Ειδικότερα, αφενός, αρκετά μέλη της Ε.Ε. αρνούνται την υπογραφή και επικύρωσή του, επικαλούμενα την ύπαρξη αντίστοιχων διατάξεων της μη διακρίνουσας νομοθεσίας της Ε.Ε. και ειδικότερα των Οδηγιών 2000/43 και 2000/78 (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω). Αφετέρου, η αντίσταση κρατών προέρχεται και από την πεποίθηση ότι το εθνικό τους σύστημα παρέχει καλύτερη προστασία κατά των διακρίσεων (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο)²²⁵. Ακόμα, απροθυμία πηγάζει υπό το πρόσχημα ότι το πεδίο του Πρωτοκόλλου δεν είναι ακριβές και ότι η διακριτική ευχέρεια του ΕυρΔΔΑ είναι μεγάλη²²⁶, κάτι που αντικατοπτρίζεται στον μικρό αριθμό επικυρώσεων μέχρι σήμερα. Συγκεκριμένα, μόνο 18 από τα 47 κράτη μέλη του ΣοΕ, το έχουν επικυρώσει από το 2005 που τέθηκε σε ισχύ²²⁷. Από αυτά, τα 6 είναι κράτη μέλη της Ε.Ε., ενώ για την πλειοψηφία των κρατών που το επικύρωσαν η επικύρωσή του, ήταν μέρος της επίσημης δέσμευσής τους πριν την προσχώρηση στο ΣοΕ.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι χρειάστηκαν πενήντα χρόνια από την υιοθέτηση από την ΓΣ των ΗΕ της ΟΔΔΑ, μέχρι την εισαγωγή στην ΕυρΣΔΑ μιας ανεξάρτητης ρήτρας μη διάκρισης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία όχι μόνο δεν είναι αιρετική, αλλά συμπληρώνει -χωρίς να αντικαθιστά- το κενό της ΕυρΣΔΑ²²⁸.

Α.3. Η συμβολή των Συνόδων Κορυφής του ΣοΕ στην ανάπτυξη των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Από τη Βιέννη στη Βαρσοβία

Παρά το γεγονός ότι το ζήτημα των διακρίσεων τέθηκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του Οργανισμού του Στρασβούργου από την απαρχή της λειτουργίας του, δεν ήταν παρά το 1993, το έτος που σηματοδότησε την αφετηρία μιας ουσιαστικής πορείας σχετικά με το ζήτημα αυτό.

Η πρώτη Σύνοδος των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των κρατών μελών του ΣοΕ, που έλαβε χώρα στη Βιέννη, ήρθε σε μια περίοδο κοσμοϊστορικών αλλαγών για την Ευρώπη. Η Πτώση του Τείχους του Βερολίνου, καθώς και ο πόλεμος και κατακερματισμός της Πρώην Γιουγκοσλαβίας, ως φυσικό επακόλουθο είχαν μια σειρά από προβλήματα. Η αναζωπύρωση ενός επιθετικού εθνικισμού, οι «ενδοεθνικές» (“inter-

²²⁴ Για το ζήτημα αυτό βλ. KJAERUM M., “Protocol No. 12 and the UN Convention on the elimination of all forms of racial discrimination”, στο *Non-discrimination: a human right*, op. cit., σπ. 220, p. 47-50.

²²⁵ GRIEF N., “Non discrimination under the European Convention on Human Rights: a critique of the United Kingdom Government’s Refusal to Sign and Ratify Protocol 12”, *European Law Review*, Vol. 27, 2002, p. 3-18.

²²⁶ *Non-discrimination: a human right. Seminar marking the entry into force of Protocol No. 12 to the European Convention on Human Rights*, op. cit., σπ. 220, p. 9.

²²⁷ Πρόκειται για τις Αλβανία, Ανδόρρα, Αρμενία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Κύπρος, Φινλανδία, Γεωργία, Λουξεμβούργο, Μαυροβούνιο, Ολλανδία, Ρουμανία, Σαν-Μαρίνο, Σερβία, Σλοβενία, Ισπανία, ΠΓΔΜ, Ουκρανία, στο: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/177_/signatures?p_auth=09McDfMY> (τελευταία πρόσβαση 31.10.2015).

²²⁸ Πρβλ. σχετικό άρθρο 3: Σχέσεις με τη Σύμβαση, σύμφωνα με το οποίο: «Τα Κράτη μέλη θα θεωρούν τα άρθρα 1 και 2 του παρόντος Πρωτοκόλλου πρόσθετα άρθρα της Σύμβασης και κατά συνέπεια θα εφαρμόζονται όλες οι διατάξεις της Σύμβασης».

ethnic”) και κάποιες φορές βίαιες συγκρούσεις σε πολλά από τα νεοσύστατα ή αναδυόμενα κράτη, αναζητούσαν επίλυση.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, με τη *Διακήρυξη της Βιέννης*²²⁹, καταδικάστηκαν απερίφραστα οι εδαφικές φιλοδοξίες, η αναβίωση/αναζωπύρωση ενός επιθετικού εθνικισμού, η διαιώνιση των σφαιρών επιρροής, μη ανεκτικότητας ή ολοκληρωτικών ιδεολογιών, καθώς αυτά, βύθισαν τους ανθρώπους της Πρώην Γιουγκοσλαβίας σε πόλεμο που απείλησε και άλλες περιοχές. Κυρίως όμως, δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στα απαραίτητα μέτρα για την καταπολέμηση των φαινομένων του ρατσισμού της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας.

Ειδικότερα, με τη «*Διακήρυξη και το Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας*», που προσαρτήθηκε στη Διακήρυξη της Βιέννης (Παράρτημα III), τέθηκαν οι βάσεις για τη δράση του ΣοΕ στα εν λόγω πεδία τα επόμενα χρόνια.

Ακολουθώντας εν πολλοίς τις προτάσεις της Σύστασης 1222 (1993) της ΚΣ, σχετικά με τα εν λόγω ζητήματα, η Σύνοδος καταδίκασε το ρατσισμό σε όλες τις μορφές του (ξενοφοβία, αντισημιτισμός, μισαλλοδοξία, θρησκευτική διάκριση). Επιπλέον, ενθάρρυνε τα κράτη μέλη να συνεχίσουν να καταβάλλουν προσπάθειες για την εξάλειψή τους, μέσω της ενδυνάμωσης εθνικών νόμων, διεθνών οργάνων και λήψης μέτρων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ανέλαβε ακόμα, να καταπολεμήσει όλες τις ιδεολογίες, πολιτικές και πρακτικές που συνιστούν παρακίνηση σε φυλετικό μίσος, βία και διάκριση, καθώς και κάθε πράξη ή γλώσσα δυνάμενη να ενδυναμώσει φόβους και εντάσεις μεταξύ ομάδων από διαφορετικό φυλετικό, εθνικό, θρησκευτικό ή κοινωνικό υπόβαθρο. Τέλος, απηύθυνε επείγουσα έκκληση στους ευρωπαϊκούς λαούς, ομάδες, πολίτες και νέους, να δεσμευτούν στην καταπολέμηση όλων των μορφών μισαλλοδοξίας, συμμετέχοντας ενεργά στην οικοδόμηση μιας ευρωπαϊκής κοινωνίας βασισμένης σε κοινές αξίες, όπως η δημοκρατία, η ανεκτικότητα και η αλληλεγγύη.

Ωστόσο, οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων δεν παρέμειναν σε πολιτικές διακηρύξεις. Τουναντίον, μετατρέποντας τις διακηρύξεις σε πράξεις, προχώρησαν στην υιοθέτηση ενός Σχεδίου Δράσης, το οποίο περιλάμβανε:

- την έναρξη της Ευρωπαϊκής εκστρατείας νέων κατά του ρατσισμού,
- τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, καθώς και
- το κάλεσμα των κρατών μελών να αυξήσουν τις δικλίδες ασφαλείας έναντι όλων των μορφών διάκρισης βασισμένων στη φυλή, την εθνική καταγωγή ή τη θρησκεία²³⁰.

Σε συνέχεια της πρώτης Συνόδου, η Δεύτερη Σύνοδος Κορυφής του ΣοΕ, που έλαβε χώρα στο Στρασβούργο, τον Οκτώβριο του 1997, καλωσόρισε τη δράση που αναλήφθηκε στο πλαίσιο της πρώτης Συνόδου και κάλεσε για ισχυροποίηση των δραστηριοτήτων της ECRI, ενώ υπογράμμισε την ανάγκη για στενότερη συνεργασία με την Ε.Ε.²³¹

Τέλος, η Τρίτη Σύνοδος, που πραγματοποιήθηκε στη Βαρσοβία το 2005, η επονομαζόμενη «Σύνοδος της Ενότητας», έδωσε νέα πνοή στα ζητήματα του ρατσισμού και των διακρίσεων, με την ώθηση για ανάπτυξη του διαπολιτισμικού και

²²⁹ CoE, *Vienna Declaration*, Vienna, 9.10.1993.

²³⁰ *Ibid.*

²³¹ CoE: *Final Declaration and Action Plan*, Second Summit of Heads of State and Government (Strasbourg, 10-11 October 1997).

διαθρησκευτικού διαλόγου, στοχεύοντας στην οικοδόμηση μιας Ευρώπης δίχως διαχωριστικές γραμμές²³².

A.4. Η συμβατική κατοχύρωση της μη-διάκρισης (Συνθήκες ειδικού χαρακτήρα). Μια γενική θεώρηση

Καρπός της δραστηριότητας του ΣοΕ και μέρος του κεκτημένου του, αποτελεί η θέσπιση ενός πλέγματος διεθνών συμφωνιών. Τα εν λόγω ευρωπαϊκά συμβατικά κείμενα²³³, έχοντας ως σημείο αφετηρίας την ΕυρΣΔΑ -το πρώτο ευρωπαϊκό κείμενο που εισάγει μια ρήτρα μη διάκρισης- περιέχουν αντίστοιχες ρήτρες (είτε καλύπτοντας ειδικά ζητήματα, είτε γενικότερα), αποτελώντας με τον τρόπο αυτό αναπόσπαστο μέρος της δράσης του ΣοΕ κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων.

– Αυτό ισχύει για τον *Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη*, το *alter ego* της ΕυρΣΔΑ που χρονολογείται από το 1961. Εγγυάται κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα και καθιερώνει ένα σύστημα επιτήρησης (monitoring system) για την συμμόρφωση των κρατών μελών με την εφαρμογή του (βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων). Αναθεωρήθηκε το 1996.

Έχοντας ως σημείο εκκίνησης το προοίμιο του ΕΚΧ, η αρχή της μη διάκρισης ενσωματώνεται στο κείμενο του Χάρτη το 1996. Το άρθρο Ε του αναθεωρημένου Χάρτη²³⁴, ορίζει ότι η απόλαυση των δικαιωμάτων όπως τίθενται από αυτόν, θα διασφαλίζονται χωρίς διάκριση βασισμένη *inter alia* στη φυλή ή το χρώμα, την εθνική προέλευση ή την κοινωνική καταγωγή²³⁵. Η εισαγωγή της μη διάκρισης σε ξεχωριστό άρθρο του ΕΚΧ, παρά το γεγονός ότι η εν λόγω αρχή κατοχυρώνεται άμεσα ή έμμεσα σε άλλα άρθρα του²³⁶, καταδεικνύει τη σημασία που αποδόθηκε σε αυτήν.

Συναφής με το άρθρο 14 ΕυρΣΔΑ, η λειτουργία του άρθρου Ε είναι η εγγύηση της ίσης και αποτελεσματικής απόλαυσης όλων των δικαιωμάτων του Χάρτη ανεξαρτητως διακρίσεων²³⁷. Σημειώνεται ωστόσο, ότι ο ΕΚΧ δεν απαγορεύει όλες τις διαφορές στη μεταχείριση, καθώς στο παράρτημά του δηλώνεται ότι: “*A differential treatment based on an objective and reasonable justification shall not be deemed discriminatory*”.

– Ένα άλλο κύριο εργαλείο που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί -μεταξύ άλλων- και για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της φυλετικής διάκρισης και της ξενοφοβίας, αποτελεί και η *Σύμβαση -πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων* (1995), το πρώτο νομικά δεσμευτικό πολυμερές όργανο όσον αφορά στην προστασία των εθνικών μειονοτήτων.

²³² CoE: *Warsaw Declaration*, <http://www.coe.int/t/dcr/summit/20050517_decl_varsovie_en.asp>.

²³³ Για ένα πλήρη κατάλογο των Συνθηκών του ΣοΕ, βλ.: <<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>> (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

²³⁴ Για μια γενική εικόνα του άρθρου Ε του ΕΚΧ, βλ. CoE: *ECSR, Digest of the Case Law of the European Committee of Social Rights*, 1.9.2008, p. 175-176, available at: <<http://www.refworld.org/docid/4a3f52482.html>> [τελευταία πρόσβαση 30 Νοεμβρίου 2015].

²³⁵ “The enjoyment of the rights set forth in this Charter shall be secured without discrimination on any ground such as: race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national extraction of social origin, health, association with a national minority, birth or other status”.

²³⁶ Πρβλ. άρθρα 12, 19.

²³⁷ <http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist//conventions/treaty/163/signatures?p_auth=09McDfMY>, έχει επικυρωθεί από 33 κράτη μέλη (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

Στόχος της είναι η προστασία των εθνικών μειονοτήτων εντός της επικράτειας των κρατών μερών της. Για το λόγο αυτό, η Σύμβαση-πλαίσιο θέτει τις αρχές που πρέπει να εγγραφούν τα συμβαλλόμενα κράτη, αλλά και τους στόχους που οφείλουν να επιτευχθούν για την προστασία τους. Σε αυτό το πλαίσιο, στο άρθρο 4 §1 προβλέπεται ότι: «Τα Μέρη δεσμεύονται να εγγραφούν σε κάθε πρόσωπο που ανήκει σε εθνική μειονότητα το δικαίωμα ισότητας ενώπιον του νόμου και ίσης προστασίας από το νόμο. Από την άποψη αυτή, οποιαδήποτε διάκριση που βασίζεται στη συμμετοχή σε εθνική μειονότητα απαγορεύεται». Από την άλλη μεριά, στο ίδιο άρθρο, τα μέρη αναλαμβάνουν τη θετική υποχρέωση να θεσπίσουν μέτρα για να προωθήσουν την ισότητα μεταξύ μειονότητας και πλειοψηφίας (άρθρο 4 §2), χωρίς αυτό να θεωρείται διακρίνουσα πράξη (άρθρο 4 §3).

Επίσης τα μέρη: «[...] θα μεριμνήσουν για την προώθηση πνεύματος ανεκτικότητας και διαπολιτισμικού διαλόγου, όπως και για τη λήψη αποτελεσματικών μέτρων για την ενθάρρυνση του αμοιβαίου σεβασμού και της αλληλοκατανόησης, καθώς και της συνεργασίας ανάμεσα σε όλα τα πρόσωπα που ζουν στο έδαφός τους, ανεξαρτήτως της εθνικής, πολιτιστικής, γλωσσικής ή θρησκευτικής τους ταυτότητας, κυρίως στους τομείς της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και των μέσων μαζικής ενημέρωσης. 2. Τα Μέρη δεσμεύονται να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των προσώπων που θα μπορούσαν να είναι θύματα απειλών ή πράξεων διάκρισης, εχθρότητας ή βίας, λόγω της εθνικής, πολιτιστικής, γλωσσικής ή θρησκευτικής τους ταυτότητας» (άρθρο 6 §§1,2)²³⁸.

– Ο *Ευρωπαϊκός Χάρτης των περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών* (1992), κινείται στην ίδια φιλοσοφία με τη Σύμβαση-πλαίσιο και σκοπό έχει την προστασία και την εγγύηση του σεβασμού των μειονοτικών γλωσσών, «ως απειλούμενη πτυχή της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς»²³⁹. Για το λόγο αυτό, περιέχει μια ρήτρα μη διάκρισης, σύμφωνα με την οποία: «Τα συμβαλλόμενα μέρη αναλαμβάνουν να εξαιρέσουν αν δεν το έχουν ακόμα κάνει, οποιαδήποτε αδικαιολόγητη διάκριση, αποκλεισμό, περιορισμό ή προτίμηση που να έχει σχέση με τη χρήση της περιφερειακής ή μειονοτικής γλώσσας και αποσκοπεί στο να αποθαρρύνει ή να καταστήσει επισφαλή τη διατήρηση ή καλλιέργειά της. Η υιοθέτηση ειδικών μέτρων προς όφελος περιφερειακών ή μειονοτικών γλωσσών η οποία αποσκοπεί στο να προάγει την ισότητα ανάμεσα στους χρήστες αυτών των γλωσσών και τον υπόλοιπο πληθυσμό ή να λάβει υπ' όψιν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους δεν θεωρείται πράξη διάκρισης ενάντια στους χρήστες πιο ευρέως χρησιμοποιούμενων γλωσσών» (άρθρο 7 §2)²⁴⁰.

– Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια* (1997), σε ισχύ από το 2000, περιλαμβάνει τις αρχές που εφαρμόζονται σε όλες τις πτυχές της ιθαγένειας. Κύρια διάσταση κι εδώ, αποτελεί η αρχή της μη διάκρισης, όπως ορίζεται στο άρθρο 5, δυνάμει του οποίου:

«Άρθρο 5.- 1. Οι κανόνες δικαίου των Κρατών μελών που αφορούν στην ιθαγένεια δεν πρέπει να περιλαμβάνουν διατάξεις ή οιαδήποτε πρακτική που συνιστά διάκριση για λόγους φύλου, θρησκείας, φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής. 2. Κάθε Κράτος μέλος υποχρεούται να υιοθετήσει την αρχή της μη διάκρισης των πολιτών του λόγω του τρόπου κτήσης της ιθαγένειάς του, ανεξάρτητα δηλαδή εάν απέκτησαν την ιθαγένεια με τη γέννηση ή αργότερα».

²³⁸ Επικύρωση 39 κράτη μέλη <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/157/signatures?p_auth=09McDfMY> (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

²³⁹ European Charter for Regional or Minority Languages, Explanatory Report.

²⁴⁰ Μόνο 25 από τα 47 κράτη μέλη έχουν υπογράψει και επικυρώσει τον Χάρτη. <http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist//conventions/treaty/148/signatures?p_auth=09McDfMY>. (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

Σημειώνεται ότι οι διακρίσεις ιθαγένειας (δηλαδή υπέρ των πολιτών της χώρας της οποίας κάποιος έχει την ιθαγένεια), υπάρχουν και είναι νόμιμες. Συνιστούν διάκριση μόνο όταν περιλαμβάνουν το στοιχείο της καταφρόνησης (βλ. ορισμό ECRJ εισαγωγικό κεφάλαιο I.1.3.1.). Από την άποψη αυτή, η εν λόγω σύμβαση, δεν απαγορεύει τις διακρίσεις ιθαγένειας, αλλά απαγορεύει τις διακρίσεις ως προς τους όρους απόκτησής της.

Την Σύμβαση, έχουν κυρώσει 20 από τα 47 μέλη του ΣοΕ²⁴¹.

– Η *Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Εργαζομένων Μεταναστών* (1977), συμπληρώνοντας την ΕυρΣΔΑ και τον ΕΚΧ, βασίζεται επίσης, στην αρχή της μη διάκρισης και της ισότητας της μεταχείρισης μεταξύ των μεταναστών εργαζομένων και των υπηκόων της χώρας φιλοξενίας²⁴².

– Από τα πιο πρόσφατα συμβατικά εργαλεία στον αγώνα κατά του ρατσισμού, αποτελεί το *Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση του Κυβερνοεγκλήματος που αφορά στην ποινικοποίηση των πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω των ηλεκτρονικών υπολογιστών* (2003)²⁴³.

[Με την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, συνδέονται επίσης και Συμβάσεις όπως: η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης ή ποινής (1987), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το απαράγραπτο των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των εγκλημάτων πολέμου (2003), καθώς και η Σύμβαση για την πάλη κατά του εμπορίου ανθρώπων (2008) [άρθρο 3] ²⁴⁴.

Παρά την πρόοδο που έχει αναμφίβολα σημειωθεί στο πεδίο της καταπολέμησης του ρατσισμού, μέσα από το πλούσιο αυτό συμβατικό κεκτημένο, ιδιαίτερης σημασίας χρήζει το γεγονός ότι το ΣοΕ δεν έχει συνάψει μια ειδική συμφωνία που να διευθετεί τα ζητήματα του ρατσισμού και των διακρίσεων. Αντιθέτως, οι δράσεις του σ' αυτό το πεδίο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στηρίζονται περισσότερο στις προδιαγραφές του για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του 1950, καθώς και στις προδιαγραφές των Ηνωμένων Εθνών, όπως η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων (CERD) 1969²⁴⁵.

²⁴¹<http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist//conventions/treaty/166/signatures?p_auth=09McDfMY>, (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

²⁴²<http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist//conventions/treaty/093/signatures?p_auth=09McDfMY>. Έχει υπογραφεί από 11 κράτη μέλη του ΣοΕ (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

²⁴³ Μέχρι σήμερα έχει επικυρωθεί από 24 κράτη, εκ των οποίων 2 δεν είναι μέλη του ΣοΕ (Καναδάς, Ν. Αφρική), στο: <http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist//conventions/treaty/189/signatures?p_auth=09McDfMY> (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015). Βλ. αναλυτικότερα παρακάτω.

²⁴⁴ Στο επεξηγηματικό/ερμηνευτικό σημείωμα της οποίας, ότι όσον αφορά στη ρήτρα μη διάκρισης που εισάγεται σε αυτήν, σημειώνεται το κάλεσμα για συμπερίληψη μιας τέτοιας ρήτρας από τη Σύσταση 1545 (2002) της ΚΣ, σχετικά με την εκστρατεία κατά της εμπορίας γυναικών.

²⁴⁵ Βλ. σχετικά, OSCE: ODIHR, *International action against racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance in the OSCE region. A comparative study*, September 2004, p. 10.

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Θεσμική εμπλαισίωση. Τα όργανα του Συμβουλίου της Ευρώπης ως εργαλείο στον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

Εισαγωγικά

Όσον αφορά στη θεσμική εμπλαισίωση της καταπολέμησης του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, αφετηρία αποτελεί η θεμελιώδους σημασίας στο ΣοΕ σύνδεση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου με την ποικιλομορφία των μέσων που χρησιμοποιούνται για την επίτευξή της, καθώς είναι σε αυτό το πλαίσιο που ο ρόλος και η μακροχρόνια αποτελεσματικότητα των πολιτικών κατά του ρατσισμού πρέπει να αποτιμηθούν.

Το ΣοΕ αποτελείται από αρκετούς εν ενεργεία θεσμούς, πολλοί από τους οποίους εμπλέκονται στη διαδικασία καταπολέμησης του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, συνθέτοντας ένα εντυπωσιακό θεσμικό σύνολο.

Πρόκειται για όργανα/θεσμούς με γενική αρμοδιότητα στο ζήτημα [όπως: τα καταστατικά όργανα (ΕπΥΠ- ΚΣ), τα συμβατικά όργανα (όπως προβλέπονται από τις αντίστοιχες συμβάσεις), τους θεσμούς (το Δικαστήριο του Στρασβούργου (ΕυρΔΔΑ), καθώς και ο Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου του ΣοΕ (ΕπΔΑ))] αλλά και το κύριο όργανο με ειδική αρμοδιότητα, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας [ECRI].

B.1. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI): Η ειδική απάντηση του ΣοΕ κατά του ρατσισμού

B.1.1. Η σύσταση και εξέλιξη της ECRI

Η ECRI δεν αποτελεί απλά έναν από την πληθώρα των δρώντων στους κόλπους του Οργανισμού του Στρασβούργου, που επιδιώκουν να επηρεάσουν την πολιτική των κρατών μελών του, στο πεδίο του ρατσισμού και των διακρίσεων. Τουναντίον, αποτελεί τον κύριο βραχίονα του ΣοΕ, επιφορτισμένο με αρμοδιότητες που αφορούν ειδικά στην καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας, σε όλη την Ευρώπη. Όργανο ελέγχου δικαιωμάτων του ανθρώπου, με κύρια χαρακτηριστικά: την ευρωπαϊκή/υπερεθνική φύση του, το μη συμβατικό χαρακτήρα του, τη διεξαγωγή του έργου του από την προοπτική των δικαιωμάτων του ανθρώπου, την ανεξαρτησία του, καθώς και την εμπειρογνωμοσύνη των μελών του²⁴⁶, η δράση της καλύπτει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την καταπολέμηση της βίας, της

²⁴⁶ Για μια ενδελεχή ανάλυση των πέντε πωλώνων δράσης της ECRI, βλ. HOLLO L., *The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Its first 15 years*, CoE Publishing Editions, 2009, p. 10-17.

φυλετικής διάκρισης, της προκατάληψης, που αντιμετωπίζονται από άτομα στη βάση της φυλής, του χρώματος, της γλώσσας, της θρησκείας και της εθνικότητάς τους²⁴⁷.

Η σημασία που αποδόθηκε στη λειτουργία της, αντικατοπτρίζεται στη σταδιακή ενδυνάμωσή της. Έτσι, εκκινώντας από τη σύστασή της, από την πρώτη Σύνοδο των αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων των κρατών μελών του ΣοΕ, στη Βιέννη το 1993, ο ρόλος της ενδυναμώθηκε από τη δεύτερη Σύνοδο Κορυφής του Στρασβούργου, το 1997. Κατόπιν, ως απόρροια των Συμπερασμάτων της Ευρωπαϊκής Διάσκεψης κατά του ρατσισμού που πραγματοποιήθηκε στο Στρασβούργο το 2000²⁴⁸ και προέβλεπε ότι τα συμμετέχοντα κράτη πρέπει «[...] να σκεφτούν πώς θα ενδυναμώσουν καλύτερα την δράση της (ECRI)», η ECRI απέκτησε δικό της καταστατικό το 2002²⁴⁹, το οποίο έχει αναθεωρηθεί δυο φορές²⁵⁰.

Η υιοθέτηση Καταστατικού από την ΕπΥΠ, αποτελεί σαφώς, ορόσημο στην εξέλιξη του οργάνου, καθώς μεταξύ άλλων²⁵¹: παρέχει μια στέρεη νομική βάση, ενδυναμώνει το ρόλο της ECRI ως μόνιμου ανεξάρτητου οργάνου επιτήρησης (monitoring) δικαιωμάτων του ανθρώπου (άρθρο 1), οριοθετεί το πεδίο δράσης της (άρθρα 10-13) και εισάγει μια νομική υποχρέωση για τα κράτη μέλη, να ορίσουν ανεξάρτητους και αμερόληπτους εμπειρογνώμονες (άρθρα 2-4).

B.1.2. Μέλη και *modus operandi*

Η ECRI απαρτίζεται από 47 -έναν από κάθε κράτος μέλος του ΣοΕ- ανεξάρτητους και αμερόληπτους εμπειρογνώμονες²⁵², για πενταετή ανανεώσιμη θητεία (άρθρο 2 Καταστατικού). Το κάθε μέλος διορίζεται από την κυβέρνηση του αντίστοιχου κράτους μέλους (άρθρο 3§1), ενώ η τελευταία, δύναται να διορίσει και ένα αναπληρωματικό μέλος.

Η σπουδαιότητα του χαρακτηριστικού της ανεξαρτησίας των μελών, φαίνεται από την τροποποίηση του Καταστατικού της ECRI²⁵³, όπου διαβλέπεται ότι σε περίπτωση που διαπιστωθεί από την ΕπΥΠ, ότι ο διορισμός ενός μέλους της ECRI δεν συνάδει με τις

²⁴⁷ Για μια χρήσιμη σκιαγράφηση του ζητήματος βλ. ECRI, *Combating Racism and Intolerance. An introduction to the work of the European Commission against Racism and Intolerance*, Strasbourg, CoE publishing, 2009, available online: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Ecri_work_en.pdf>.

²⁴⁸ CoE, *General Conclusions on the European Conference against Racism*, EUROCONF 2000 (7) final, 16.10.2000, p. 20.

²⁴⁹ CoE: CM /Res(2002)8 *on the statute of the European Commission against Racism and Intolerance*, 13.6.2002.

²⁵⁰ Βλ. σχετικά: CoE: CM/Res (2013) 12, *amending Resolution Res(2002)8 on the statute of the European Commission against Racism and Intolerance*, 9.10.2013 και CoE: CM/Res(2014)2, *amending Resolution Res(2002)8 on the statute of the European Commission against Racism and Intolerance*, 19.2.2014.

²⁵¹ CoE: CETS No. 001, Council of Europe Statute. Το Καταστατικό, ρυθμίζει επίσης: τη συνεργασία με άλλους δρώντες (άρθρο 6), την υποχρέωση να καταρτίζει ετήσια έκθεση (άρθρο 7), την φύση των συναντήσεων *in camera*, και την απαιτούμενη απαρτία (*quorum*) (άρθρο 8), την ελευθερία του οργάνου να καταρτίζει τους κανόνες λειτουργίας του, τη σύσταση της Γραμματείας του (άρθρο 9), καθώς και τον τρόπο αναθεώρησης του καταστατικού (άρθρο 14).

²⁵² Άρθρο 2 §§2,3 του Καταστατικού, *op. cit.* υπ. 251. Ενδεικτική επίσης, της σημασίας που αποδίδεται στην ανεξαρτησία των μελών της ECRI είναι και ο όρκος που καλούνται να δώσουν, σύμφωνα με τον οποίο: “I solemnly declare that I will exercise my functions as a member of ECRI independently, impartially, conscientiously, and without accepting any instruction. I will respect on all occasions the confidentiality of ECRI’s documents and internal debates; and I will stand by ECRI’s decisions” (article 2, solemn declaration, ECRI, *Internal Rules of Procedure*, 20.3.2003, adopted at its 30th plenary meeting. Amended by ECRI on 4 December 2012, at its 59th plenary meeting).

²⁵³ CoE: CM/Res(2013)12, *op.cit.* υπ. 250.

παραγράφους 2 και 3, τότε, ζητείται²⁵⁴ από το αρμόδιο κράτος μέλος να προχωρήσει σε άλλη ανάθεση (νέα §3).

Στο ίδιο μήκος κύματος, κινείται και η διάταξη της νέας παραγράφου 5, όπου προβλέπεται η δυνατότητα παραίτησης των μελών της ECRI, σε περίπτωση μη συμμόρφωσης με τις προϋποθέσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας. Επιπροσθέτως, προβλέπεται η ενημέρωση της Προεδρίας του οργάνου, για τυχόν αλλαγές στην κατάσταση τους, που ίσως εγείρουν αμφιβολίες σχετικά με το εάν η συνεχόμενη ιδιότητα του μέλους, θα ήταν σε συμφωνία με τις εν λόγω διατάξεις. Η Προεδρία, έχοντας συμβουλευτεί την ολομέλεια, δύναται να φέρει στην ΕπΥΠ όποιες υποθέσεις ελλείπονται συμμόρφωσης.

Τέλος, εισάγεται νέα παράγραφος 6, η οποία μεταβάλλει τη θητεία των μελών. Τα τελευταία, θα διορίζονται για πενταετή θητεία, με δυνατότητα ανανέωσης δυο φορές. Επισημαίνεται ότι για την μεταβατική περίοδο: “Without prejudice to the provision of Article 3, paragraph 6 above, all currently serving ECRI members may be appointed to serve another two terms”.

Η ECRI, λειτουργεί:

- σε Ολομέλεια (η πρώτη Ολομέλεια έλαβε χώρα στις 22 Μαρτίου 1994. Έκτοτε, έχουν διεξαχθεί 65 τέτοιες συνεδριάσεις) και
- σε θεματικές ομάδες εργασίας²⁵⁵, (άρθρο 6 §3 Καταστατικού: “ECRI may set up working parties on specific topics”).

Οι αποφάσεις, λαμβάνονται στο Στρασβούργο σε Ολομέλεια (άρθρο 8 Καταστατικού, 15 Procedures), που συνέρχεται τρεις φορές το χρόνο (Μάρτιο, Ιούνιο, Δεκέμβριο).

B.1.3. Οι (καταστατικές) αρμοδιότητες της ECRI και η υλοποίησή τους

Δίνοντας μια διασταλτική ερμηνεία του όρου ρατσισμός και διάκριση²⁵⁶ και προωθώντας μια «ολιστική προσέγγιση» της καταπολέμησής τους, η ECRI εντάσσει μια ποικιλία ζητημάτων προς διερεύνηση στο πεδίο των αρμοδιοτήτων της, περιλαμβάνοντας όχι μόνο τον ρατσισμό καθεαυτό, αλλά και την άμεση και την έμμεση διάκριση, τον αντισημιτισμό, τη θρησκευτική μισαλλοδοξία. Η ECRI είναι, επίσης, ανοιχτή στη συμπερίληψη και νέων διαφορετικών μορφών ρατσισμού σε διαφορετικά πλαίσια και καιρούς [όπως: ο πολιτισμικός ρατσισμός, ο ρατσισμός που αφορά διαφορετικές ομάδες (π.χ. Ρομά, Εβραίους, Μουσουλμάνους, Μαύρους, μετανάστες, πρόσφυγες, κτλ.)]. Παράλληλα, μελετά το ρατσισμό σε μεγάλο φάσμα πεδίων της ζωής (π.χ. παιδεία, εργασία, στέγαση, πρόσβαση στην υγεία, κτλ.)²⁵⁷.

²⁵⁴ Εδώ αντικαθίσταται το “it may ask” με το “it will ask”.

²⁵⁵ Από τις πρώτες ομάδες εργασίας ήταν εκτός από τις CBC working groups, οι ακόλουθες: Working group on specialized bodies, Working group on Roma/Gypsies, Working group on surveys, Working group on relation with NGOs, Working group on the “basket of good practices” (βλ. σχετικά ετήσια έκθεση ECRI 1997, p. 8-9). Μεταγενέστερα, δημιουργήθηκαν και άλλες ομάδες εργασίας, όπως: “Internet working group” (1999), ad hoc working party on Racism, Xenophobia and Intolerance in Sport (2000), working group on methods (2011), working group on irregular migrants (2013) κτλ.

²⁵⁶ Βλ. CoE: ECRI, *Αιτιολογική έκθεση της υπ' αριθ. 7 σύστασης γενικής πολιτικής της ECRI περί εθνικής νομοθεσίας για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων*, *op. cit.*, υπ. 12, §6 σύμφωνα με την οποία: «[...] ο όρος «ρατσισμός» πρέπει να νοείται με την ευρεία του έννοια που περικλείει φαινόμενα όπως η ξενοφοβία, ο αντισημιτισμός και η μισαλλοδοξία».

²⁵⁷ Για το ζήτημα αυτό βλ. HOLLO L., *The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Its first 15 years*, *op.cit*, υπ. 246, p. 17-21.

Βάσει του Καταστατικού της, σήμερα, το πρόγραμμά της περιλαμβάνει τρεις κύριες διαστάσεις: (i) την εξέταση χώρα με χώρα, (ii) τη δράση σε γενικά ζητήματα, καθώς και (iii) τις σχέσεις με την κοινωνία των πολιτών (άρθρα 10-13).

Πρόκειται ωστόσο, για ένα πρόγραμμα, οι ρίζες του οποίου απαντώνται στην εποχή της έναρξης της λειτουργίας του οργάνου. Άρχισε να αποκρυσταλλώνεται τη δεκαετία του 1990²⁵⁸ και παγιώθηκε με το Καταστατικό το 2002²⁵⁹.

Με την επικέντρωση σε αυτά τα τρία στοιχεία δραστηριότητας, η ECRI κατάφερε:

(α) να εξισορροπήσει το ειδικό με το γενικό, (β) να ξεπεράσει ή να διαχειριστεί τους ελλειμματικούς πόρους της (τόσο όσον αφορά τα χρήματα, όσο και το προσωπικό), καθώς οι ποικίλες πιυχές δράσης της, ενδυναμώνουν και συμπληρώνουν η μια την άλλη, ενώ τέλος (γ) η συμπληρωματικότητα των πυλώνων δράσης, οδήγησε στην εμβάθυνση της πραγματογνωμοσύνης και της νομολογίας της (“jurisprudence”)²⁶⁰.

B.1.3.1. «Κατά χώρα μέθοδος προσέγγισης». Από την αναζήτηση στην ωρίμανση

Υπό το πρίσμα αυτής της προσέγγισης (“country by country approach”), που αποτελεί και τον κύριο πυλώνα δραστηριότητας της ECRI, καθιερωμένο -ήδη- από τη σύστασή της, εξετάζεται ενδελεχώς η κατάσταση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας (συμπεριλαμβανομένων των προβλημάτων, αλλά και των μέτρων αντιμετώπισής τους), σε κάθε χώρα του ΣοΕ και καταρτίζεται λεπτομερής έκθεση με υποδείξεις και προτάσεις για την αντιμετώπιση των εντοπισθέντων προβλημάτων.

Για τη διατήρηση της ισότητας/ ίσης μεταχείρισης μεταξύ των κρατών μελών, η ECRI διεξάγει τις εκθέσεις σε κύκλους, ακολουθώντας την ίδια μέθοδο και συχνότητα²⁶¹.

Για την προπαρασκευή των εκθέσεων, πριν τον κάθε κύκλο, η ECRI θέτει ένα χρονοδιάγραμμα της δραστηριότητάς της και αποφασίζει τις εσωτερικές μεθόδους εργασίας και τους τρόπους κατάρτισης των εκθέσεων. Ειδικότερα, τα μέλη της ECRI διαιρούνται σε ομάδες εργασίας (“country by country groups” - CBC), τεσσάρων/πέντε μελών η καθεμία και είναι υπεύθυνα για την επιτήρηση αντίστοιχου αριθμού χωρών. Η μεθοδολογία εργασίας για την σύνταξη των εκθέσεων περιλαμβάνει την ανάλυση εγγράφων, τεκμηρίων και μαρτυριών, μια εβδομαδιαία επίσκεψη επαφής (από δυο εισηγητές) στην εκάστοτε χώρα, που αποτελεί το αντικείμενο της έκθεσης και έπειτα έναν εμπιστευτικό διάλογο που διεξάγεται με τις αρχές του εν λόγω κράτους²⁶². Από τον τρίτο κύκλο και έπειτα, ο έλεγχος έγινε πιο λεπτομερής περιλαμβάνοντας και έναν έλεγχο

²⁵⁸ Ειδικότερα, στην τρίτη ολομέλεια (6-9 December 1994), η ECRI προσδιόρισε τα πεδία αρμοδιότητάς της ως εξής: “country by country approach, international legal instruments, combating racism and intolerance at international level” (Report, 3rd meeting, Appendix III, par. 18). Κατόπιν, το 1998, η ECRI ζήτησε την ενδυνάμωση των δραστηριοτήτων της από το επόμενο έτος στη βάση του τριπτύχου: country by country approach, activities on general themes, ECRI και κοινωνία των πολιτών (ECRI ‘s proposals concerning the strengthening of its activities. Exchange of views with Chairman and Vice Presidents of ECRI, June 1998).

²⁵⁹ HOLLO L., *The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Its first 15 years, op.cit.* σπ. 246, p. 21-29.

²⁶⁰ *Ibid* p. 33-35.

²⁶¹ Κατ’ εξαίρεση, η ECRI μπορεί να παρακάμψει την προβλεπόμενη από το χρονοδιάγραμμα σειρά, σε περίπτωση κρίσης. Πρβλ. σύρραξη Γεωργίας, “ECRI was informed on the communiqués published by the Council of Europe between 8 August and the end of November 2008 on the recent conflict in Georgia and its consequences. It decided to revise the calendar of its work for the fourth round of country-by-country monitoring and thus to cover Georgia in 2009 (second semester) instead of 2012”. (ECRI, abridged report of the 47th meeting, Strasbourg, 16-19 December 2008).

²⁶² Άρθρο 11 Καταστατικού της ECRI.

εφαρμογής των συστάσεων που συμπληρώθηκε με επιτήρηση των ενδιάμεσων συστάσεων (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω).

Μέχρι σήμερα, έχουν ολοκληρωθεί τέσσερις κύκλοι επιθεωρήσεων (1994-1998, 1999-2002, 2003-2007, 2008-2012), καθένας από τους οποίους περιλαμβάνει την αξιολόγηση 9 /10 χωρών ετησίως, ενώ από το 2013 διανύουμε τον 5^ο κύκλο επιθεώρησης (2013-2017).

[Οι κύκλοι επιτήρησης και τα κύρια χαρακτηριστικά τους: Στο διάβα του χρόνου, οι κύκλοι επιτήρησης έχουν εξελιχθεί σε ότι αφορά τόσο τον στόχο, όσο και τον τρόπο διεξαγωγής των εκθέσεων, τη δομή, καθώς και το περιεχόμενό τους.

Ειδικότερα, παρατηρούνται τα ακόλουθα:

1^{ος} κύκλος 1994-1998: Ο πρώτος κύκλος επιτήρησης, που έλαβε χώρα από την έναρξη της λειτουργίας του οργάνου το 1994, ολοκληρώθηκε το 1998. Αποτελεί την αναγνωριστική περίοδο αναζήτησης του τρόπου λειτουργίας της «κατά χώρας μεθόδου προσέγγισης», αφού το υπόψη διάστημα, αναζητείται ο τρόπος προσέγγισης, προετοιμασίας, η βασική δομή, το περιεχόμενο, καθώς επίσης και το ύφος των εκθέσεων.

Όσον αφορά στον τρόπο προσέγγισης, αποφασίστηκε να προετοιμάζονται εκθέσεις για μια ομάδα χωρών την κάθε φορά, βάσει της γεωγραφικής κατανομής. Η διαδικασία που υιοθετήθηκε για την προετοιμασία των εκθέσεων, ήταν:

- Η προκαταρκτική συλλογή πληροφοριών και η προετοιμασία από τους δυο εισηγητές ενός σχεδίου έκθεσης

- Η συζήτηση και υιοθέτηση σε ολομέλεια του σχεδίου έκθεσης

- Η αποστολή του σχεδίου έκθεσης στην αρμόδια κυβέρνηση για διεξαγωγή εμπιστευτικού διαλόγου μέσω ενός εθνικού συνδέσμου και οι πιθανές αναθεωρήσεις υπό το φως αυτού του διαλόγου και τέλος,

- Η υιοθέτηση της έκθεσης από την ολομέλεια, η διαβίβασή της από την ΕπΥπ στην αρμόδια κυβέρνηση και η δημοσιοποίηση της έκθεσης.

Ως προς το περιεχόμενο, το ενδιαφέρον του πρώτου κύκλου επικεντρώθηκε περισσότερο σε μια αρχική αποτύπωση της κατάστασης, παρουσιάζοντας τα κύρια προβλήματα, τα μέτρα αντιμετώπισης και διατυπώνοντας συστάσεις για περαιτέρω δράση. Για τον λόγο αυτό, ακολουθήθηκε μια δομή τριών μερών που αποτελείτο από: (α) την εισαγωγή, που περιλαμβάνει τη κατάσταση της χώρας σχετικά με τα υπό εξέταση ζητήματα (β) τις νομικές απόψεις, όπου εξετάζονται τόσο τα διεθνή νομικά όργανα που έχει επικυρώσει η χώρα, αλλά και το εθνικό νομικό πλαίσιο και (γ) τις απόψεις πολιτικής, στις οποίες συγκαταλέγονται ζητήματα όπως: η κατάσταση των αιτούντων άσυλο, των προσφύγων, των μειονοτήτων, της ευαισθητοποίησης του κοινού κτλ.

Σημειώνεται, ότι σε αυτόν τον πρώτο κύκλο επιθεώρησης κατά τον οποίο καταρτίστηκαν εκθέσεις για έντεκα χώρες²⁶³, λόγω του «διευκρινιστικού χαρακτήρα του» είναι προφανής η έλλειψη σαφήνειας, λεπτομέρειας και συνοχής.

2^{ος} κύκλος 1999-2002: Από το 1999, ο δεύτερος κύκλος συνδύασε τον έλεγχο εφαρμογής των συστάσεων του πρώτου κύκλου, με μια ανάλυση ζητημάτων ιδιαίτερου ενδιαφέροντος για την εκάστοτε υπό εξέταση χώρα.

Έτσι, μέσα από:

- Τη διαφοροποίηση της δόμησης, (πλέον οι εκθέσεις (α) ξεκινούν με μια περίληψη, (β) κατόπιν, ακολουθεί μια «Γενική θεώρηση της κατάστασης» που περιλαμβάνει τις νομικές και πολιτικές πτυχές του πρώτου κύκλου και συμπληρώνεται από (γ) ένα μέρος αφιερωμένο σε «Προβλήματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής»),

- Τη διαφοροποίηση του περιεχομένου των εκθέσεων, που αφορά στην εξέλιξη ως προς το μήκος και την πιο λεπτομερή ανάλυση του περιεχομένου, καθώς και

²⁶³ Πρόκειται για: το Βέλγιο, την Τσεχία, τη Φινλανδία, την Ελλάδα, την Ουγγαρία, την Ισλανδία, την Ιρλανδία, τη Λιθουανία, το Λουξεμβούργο, τη Μάλτα και την Πολωνία.

– Την εισαγωγή του καινοτόμου στοιχείου της επίσκεψης επαφής²⁶⁴ των εισηγητών των εκθέσεων, που έδωσαν μια νέα οπτική στη διαδικασία επιτήρησης μέσω της συλλογής πληροφοριών από πρώτο χέρι, αντανακλάται η πρώτη ωριμότητα της ECRI.

3^{ος} κύκλος 2003-2007: Στον τρίτο κύκλο επιθεωρήσεων, η ECRI έστρεψε ξεκάθαρα την προσοχή της στην «υλοποίηση». Ως εκ τούτου, κύριο μέλημα των εκθέσεων αυτής της περιόδου αποτέλεσε η εξέταση της εφαρμογής των συστάσεων των προηγούμενων κύκλων, κάτι που αντικατοπτρίζεται και στη νέα δομή των εκθέσεων που περιλαμβάνουν: (α) μια περίληψη, (β) «Επέκεινα της δεύτερης έκθεσης» (“follow-up”) και (γ) «Συγκεκριμένα ζητήματα».

Η μεθοδολογία εργασίας για την σύνταξη των εκθέσεων, είναι όμοια με αυτή του δεύτερου κύκλου. Όπως αποτυπώνεται πλέον και στο Καταστατικό της ECRI, που τέθηκε σε ισχύ από την 1^η Ιανουαρίου 2003²⁶⁵. Στις καινοτομίες ωστόσο, του τρίτου κύκλου αξίζει να σημειωθεί και η ενότητα «Νέες εξελίξεις», όπου εξετάζονται νέα προβλήματα που σχετίζονται με τον ρατσισμό, η οποία εισήχθη ωστόσο, μόνο σε πέντε χώρες²⁶⁶.

4^{ος} κύκλος 2008-2012: Στον τέταρτο κύκλο επιτήρησης, η ECRI επικεντρώθηκε στην «εφαρμογή» και «αξιολόγηση»²⁶⁷. Διατηρήθηκε η τριμερής δομή, η οποία διαμορφώθηκε ως εξής: (α) Περίληψη, (β) Συμπεράσματα και συστάσεις και (γ) Συστάσεις ενδιάμεσης παρακολούθησης.

Δεδομένης, της απαιτούμενης προτεραιότητας στην υλοποίηση επιλεγμένων συστάσεων του τέταρτου κύκλου, προβλέφθηκε η εφαρμογή ενδιάμεσης παρακολούθησης αυτών των συστάσεων²⁶⁸.

5^{ος} κύκλος 2013-2017: Ο τρέχων (πέμπτος) κύκλος επιτήρησης επικεντρώνεται σε τέσσερα κοινά ζητήματα σε όλα τα κράτη μέλη (ήτοι: νομικά ζητήματα, μισαλλόδοξος λόγος, βία και πολιτικές ένταξης), αλλά και έναν αριθμό συγκεκριμένων ζητημάτων για καθένα από αυτά.

Κάθε έκθεση επιτήρησης περιλαμβάνει πέντε ενότητες, ήτοι: (α) Μια περίληψη των ευρημάτων της ECRI, (β) μία ενότητα σχετικά με τα κοινά ζητήματα, (γ) μια ενότητα που αφορά στα

²⁶⁴ Οι “in-country visits” ή “contact visits”, διεξάγονται από μια αντιπροσωπεία που απαρτίζεται από δυο εισηγητές μέλη της και συνοδεύονται από γραμματέα. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης (μια εβδομάδα), με τη βοήθεια ενός συνδέσμου από την κυβέρνηση της υπό εξέταση χώρας (National Liaison Officer), διοργανώνονται συναντήσεις της αντιπροσωπείας με κυβερνητικές αρχές, δημόσια διοίκηση, ΜΚΟ, δημοσιογράφους, ακαδημαϊκούς κτλ.

²⁶⁵ Πρβλ. Article 11: “1. In the framework of its country-by-country approach, ECRI shall monitor phenomena of racism, racial discrimination, xenophobia, antisemitism and intolerance, by closely examining the situation in each of the member states of the Council of Europe. ECRI shall draw up reports containing its factual analyses as well as suggestions and proposals as to how each country might deal with any problems identified.

2. In the framework of its country-by-country monitoring, ECRI shall conduct, in cooperation with the national authorities, contact visits in the countries concerned. It shall subsequently engage in a confidential dialogue with the said authorities in the course of which the latter may comment on the findings of ECRI.

3. ECRI’s country reports are published following their transmission to the national authorities, unless the latter expressly oppose such publication. These reports shall include appendices containing the viewpoints of the national authorities, where the latter deem it necessary”.

²⁶⁶ Πρόκειται για: το Βέλγιο, την Κύπρο, την Ολλανδία, τη Σλοβακία και το ΗΒ. Πιο συγκεκριμένα βλ.: ECRI ‘s third report on: Belgium at §73-76 (Impact of contemporary world events on antisemitism and islamophobia in Belgium) Cyprus at § 102-107 (New opportunities and challenges in the establishment of contacts and mutual trust between the Greek and Turkish Cypriot communities) Netherlands at paragraphs 122-134 (The tone of political and public debate around integration and other issues relevant to ethnic minority groups) Slovakia at § 93-98 (Allegations of sterilisations of Roma women without their full and informed consent) United Kingdom at §99-107 (Anti-terrorism legislation and its implementation).

²⁶⁷ CoE: ECRI, *Guidelines for the fourth round of ECRI’s country-by-country work* (adopted by ECRI on 15 December 2006, at its 41st plenary meeting), § 4.

²⁶⁸ *Ibid*, § 29. “No later than two years following the publication of the report, ECRI addresses a communication to the government in question with a view to asking what has been done in terms of the application of the specific recommendations for which priority implementation was requested”.

συγκεκριμένα προβλήματα κάθε χώρας, (δ) μια ενότητα σχετικά με τις συστάσεις ενδιάμεσης παρακολούθησης του τέταρτου κύκλου, (ε) νέες συστάσεις ενδιάμεσης παρακολούθησης²⁶⁹.

Σκοπός είναι ο αριθμός των συστάσεων για κάθε χώρα να είναι μικρότερος, από αυτόν του τέταρτου κύκλου και το περιεχόμενό τους να είναι πιο συγκεκριμένο και μετρήσιμο, οι ενδιάμεσες συστάσεις να είναι μόνο δύο και οι αναλυτικές ενότητες της έκθεσης κάθε χώρας να είναι μικρότερες.]

B.1.3.2. «Δράση σε γενικά ζητήματα»

Ο δεύτερος πυλώνας του προγράμματος της ECRI συνίσταται στην δράση σε γενικά ζητήματα (*“work on general themes”*). Πρόκειται για τη θεματική προσέγγιση της ECRI που αναπτύσσεται γύρω από δυο κύριες περιοχές: την παραγωγή Συστάσεων Γενικής Πολιτικής (ΣΓΠ) και τη συλλογή «καλών πρακτικών».

Ως προς τις ΣΓΠ αφορούν προβλήματα, που προκύπτουν από τους κύκλους επιθεωρήσεων και είναι κοινά για τα περισσότερα κράτη μέλη. Πρόκειται για κύρια πτυχή της θεματικής δράσης της ECRI, παρούσα από την απαρχή της λειτουργίας του οργάνου, που σκοπεύει να λειτουργήσει ως κατευθυντήρια γραμμή, παρέχοντας συστάσεις τόσο για λήψη νομικών μέτρων, όσο και πολιτικών. Τα θέματα των ΣΓΠ συζητούνται και αποφασίζονται από την Ολομέλεια του οργάνου στη βάση της ακόλουθης διαδικασίας: Μετά την έγκριση ενός θέματος, συστήνεται μια ειδική ομάδα εργασίας για την προετοιμασία ενός σχεδίου σύστασης. Η σύσταση υιοθετείται από την Ολομέλεια μετά από συζήτηση και αναθεώρηση από την ομάδα εργασίας. Μέχρι σήμερα έχουν υιοθετηθεί 14 ΣΓΠ²⁷⁰, ενώ στο τέλος Δεκεμβρίου 2015 αναμένεται η υιοθέτηση δυο ακόμα ΣΓΠ με θέμα την καταπολέμηση του μισαλλόδοξου λόγου και την διασφάλιση των δικαιωμάτων των παράτυπων μεταναστών από τη φυλετική διάκριση, αντίστοιχα²⁷¹.

Από μια άλλη σκοπιά, η συλλογή «καλών πρακτικών», η αξία των οποίων αναδείχτηκε ήδη από την 5^η συνεδρίαση του οργάνου²⁷², αποτελεί επίσης, μέρος της θεματικής δράσης της ECRI. Ωστόσο, σε αντίθεση με τις ΣΓΠ, οι «καλές πρακτικές» δεν μετατράπηκαν ποτέ

²⁶⁹ Βλ. σχετικά, CoE: ECRI, *Information document on the fifth monitoring cycle of the European Commission against Racism and Intolerance*, (adopted by ECRI's Bureau on 28 September 2012, further to the decisions taken by ECRI at its 58th plenary meeting from 19 to 22 June 2012).

²⁷⁰ Που αφορούν: στην καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας (GPR 1) τα εξειδικευμένα σώματα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας σε εθνικό επίπεδο (GPR 2) την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά/Τσιγγάνων (GPR 3) τις εθνικές έρευνες για την εμπειρία και τον τρόπο αντίληψης των διακρίσεων και του ρατσισμού κατά την άποψη των ενδεχομένων θυμάτων (GPR 4) την καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και διακρίσεων κατά των μουσουλμάνων (GPR 5) την καταπολέμηση της διάδοσης ρατσιστικού, ξενοφοβικού και αντισημιτικού υλικού μέσω ίντερνετ (GPR 6) την εθνική νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων (GPR 7) την καταπολέμηση του ρατσισμού στο πλαίσιο της τρομοκρατίας (GPR 8) την καταπολέμηση του αντισημιτισμού (GPR 9) την καταπολέμηση του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης μέσω της σχολικής εκπαίδευσης (GPR 10) την καταπολέμηση του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης στην αστυνόμευση (GPR 11) την καταπολέμηση του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης στο πεδίο του αθλητισμού (GPR 12) την καταπολέμηση του αντισημιτισμού και της διάκρισης σε βάρος των Ρομά (GPR 13) την καταπολέμηση του ρατσισμού και της φυλετικής διάκρισης στην εργασία (GPR 14).

Για περισσότερα στοιχεία στα ελληνικά βλ., CoE: ECRI, *Συλλογή των Γενικών Συστάσεων Πολιτικής*, CRI(2007) 38, Στρασβούργο, Οκτώβρης 2007. Η πλήρης λίστα των συστάσεων είναι διαθέσιμη μόνο στα Αγγλικά στο: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/GeneralThemes_en.asp>.

²⁷¹ CoE: ECRI, *Annual report 2014*, CRI (2015)26, July 2015.

²⁷² CoE: ECRI, 6th meeting, Strasbourg, 5-8 December 1996, § 11-16.

σε κύρια πτυχή των δραστηριοτήτων της. Πολύ περισσότερο, δεν συνιστούν συστάσεις ούτε περιλαμβάνεται αξιολόγησή τους²⁷³.

Άλλωστε, παράλληλα με αυτές τις δύο κύριες περιοχές της θεματικής προσέγγισης, σημειώνεται ότι κατά καιρούς έχουν αναπτυχθεί και άλλες θεματικές δράσεις. Έτσι, η ECRI ανέλαβε την εξέταση ειδικών θεμάτων με τη σύσταση ομάδων εργασίας²⁷⁴, τη δημοσίευση ερευνών²⁷⁵ και όχι μόνο²⁷⁶. Ακόμα, σε συνέχεια του Παγκοσμίου Συνεδρίου κατά του Ρατσισμού, η ECRI: “[...] has committed itself to “fully play its role within the Council of Europe in joining collective efforts at European level in ensuring the action needed to implement the recommendations of the World Conference”²⁷⁷. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού, ανέλαβε πρωτοβουλίες και στους τρεις πυλώνες δραστηριότητάς της, επιτυγχάνοντας μάλιστα πολύ σημαντικά αποτελέσματα. Ενώ, τέλος, πολύ σημαντικό ήταν το έργο της, σχετικά με την διεύρυνση της αρχής της μη διάκρισης, που έλαβε σάρκα και οστά μέσω της υιοθέτησης του Πρωτοκόλλου 12 ΕυρΣΔΑ²⁷⁸.

B.1.3.3. «Σχέσεις με την κοινωνία των πολιτών»

Η σημασία του ρόλου της κοινωνίας των πολιτών στην επικοινωνία τόσο των προβλημάτων που σχετίζονται με τον ρατσισμό, την ξενοφοβία, τη μισαλλοδοξία, όσο και με τη δράση της ECRI σε αυτό το πεδίο, αναδείχτηκε σταδιακά, σε κύριο πυλώνα δράσης της τελευταίας (“civil society approach”)²⁷⁹.

Εκκινώντας από το τέλος του 1990, η εν λόγω προσέγγιση κορυφώθηκε με την υιοθέτηση *Προγράμματος Δράσης για την ενδυνάμωση της σχέσης της ECRI με την κοινωνία των πολιτών* το 2002²⁸⁰.

Κατ’ εφαρμογή του Προγράμματος, κύριες δραστηριότητες της ECRI σε αυτόν τον πυλώνα δράσης αποτελούν: η διοργάνωση εθνικών Στρογγυλών Τραπεζών και σεμιναρίων με εθνικά ειδικευμένα όργανα για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της

²⁷³ Σημειώνεται ότι η πρώτη συλλογή «καλών πρακτικών» δημοσιεύτηκε το 1996, με θέμα τα Ειδικευμένα σώματα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας, σε εθνικό επίπεδο. Μεταγενέστερα, η ECRI παρήγαγε δημοσιεύσεις «καλών πρακτικών» σχετικά με: Την καταπολέμηση του ρατσισμού και την ανεκτικότητα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης (2000)· Πρακτικά παραδείγματα σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά/Τσιγγάνων (2001)· Ειδικευμένα όργανα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας, σε εθνικό επίπεδο (2006).

²⁷⁴ Βλ. π.χ. CoE: ECRI, *Annual Report 1998*, CRI (99) 28, March 1999, § 48-49, όπου προβλέπεται η σύσταση ad hoc ομάδας εργασίας σχετικά με την διάδοση ρατσιστικών μηνυμάτων μέσω διαδικτύου. CoE: ECRI, *Annual Report 2004*, CRI (2005)36, June 2005, § 23, στην οποία προβλέπεται η σύσταση ομάδας εργασίας για την συλλογή εθνικών πληροφοριών κ.ο.κ.

²⁷⁵ Όπως π.χ. CoE: ECRI, *The use of racist, antisemitic and xenophobic elements in political discourse* (2005). CoE: ECRI, *“Ethnic” statistics and data protection in the Council of Europe countries*, (2007).

²⁷⁶ Βλ. επίσης, CoE: ECRI, *Combating racism while respecting freedom of expression*, expert seminar, (2006). CoE: ECRI, *Declaration on the occasion of EURO, 2008*· ECRI, *Unite against racism*, (2008).

²⁷⁷ CoE: ECRI, *Annual Report 2001*, CRI (2002)23, May 2002.

²⁷⁸ Follow-up to work on the broadening of the non-discrimination clause (article 14) of the European Convention on Human Rights (Πρβλ. Ετήσιες εκθέσεις του οργάνου 1998-2000).

²⁷⁹ Για περισσότερες λεπτομέρειες για το ζήτημα αυτό βλ.: KELLY M., *10 years combating racism in Europe: A review of the work of the European Commission against Racism and Intolerance*, Council of Europe, February 2004, p. 106-112.

²⁸⁰ CoE: ECRI, *ECRI’s Programme of action on relations with civil society*, 20.3.2002, στο: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/ProgrammeofAction_en.asp>.

φυλετικής διάκρισης, η συνεργασία με ΜΚΟ, η ανάπτυξη στρατηγικής μέσων μαζικής ενημέρωσης.

Από την υιοθέτηση του Προγράμματος δράσης, έχουν διενεργηθεί στρογγυλές τράπεζες σε εθνικό επίπεδο κάθε χρόνο, με αφορμή τη δημοσίευση εκθέσεων τριών ή τεσσάρων χωρών. Επίσης, στο πλαίσιο του Προγράμματος, η ECRI έχει οργανώσει συναντήσεις διαβούλευσης με ΜΚΟ, η πρώτη εκ των οποίων έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2002. Έκτοτε, αποφασίστηκε να οργανώνονται τουλάχιστον δύο τέτοιες συναντήσεις ετησίως. Ακόμα, οι ΜΚΟ εμπλέκονται στη διαδικασία της υιοθέτησης ΣΓΠ, με την υποβολή εγγράφων σχολίων, ενώ καλούνται για να καταθέσουν τις απόψεις τους. Παρομοίως τέλος, μπορούν να παρέχουν στην ECRI, παραδείγματα καλών πρακτικών για την καταπολέμηση του ρατσισμού.

B.1.3.4. Λοιπές αρμοδιότητες

Δίπλα στις τρεις κύριες αρμοδιότητές της, η ECRI αναπτύσσει και κάποια άλλα στοιχεία δράσης. Πρόκειται για: την ετήσια υποβολή έκθεσης πεπραγμένων στην ΕπΥπ, την αντίδρασή της με δηλώσεις/ διακηρύξεις σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, καθώς και τη συνεργασία της με άλλα όργανα του ΣοΕ και όργανα διεθνών οργανισμών.

Η μεν πρώτη, αποτελεί μια ακόμα καταστατική αρμοδιότητα, προβλεπόμενη από το άρθρο 7 του Καταστατικού της ECRI, όσο και από το άρθρο 23 των “Internal Rules of Procedure of ECRI”²⁸¹. Βάσει αυτής, η ECRI εκδίδει ετήσιες εκθέσεις, οι οποίες δίνουν το στίγμα του συνόλου των κρατών μελών του ΣοΕ, σχετικά με τα ζητήματα αρμοδιοτήτάς της. Η δομή των εν λόγω εκθέσεων παρέμεινε σταθερή από την απαρχή της κατάρτισής τους και αποτελείται από δύο κύρια μέρη. Το πρώτο αποτελεί μια συνοπτική περιγραφή των κύριων τάσεων, ενώ το δεύτερο αποτυπώνει τις δραστηριότητες της ECRI για το εκάστοτε έτος, στη βάση των τριών καταστατικών αρμοδιοτήτων της.

[Σε γενικές γραμμές, αυτό που αξίζει να σημειωθεί, είναι ότι οι τάσεις που διαγράφονται στη Γηραιά Ήπειρο, από το 1997, οπότε και καταρτίστηκε η πρώτη τέτοια έκθεση²⁸², μέχρι και σήμερα, παραμένουν σε γενικό βαθμό οι ίδιες, αν και με διακυμάνσεις στην έντασή τους. Πρόκειται δηλαδή για: την επιμονή του ρατσισμού σε πολλά πεδία (όπως: η εργασία, η στέγη, οι υπηρεσίες, η ιθαγένεια) όσον αφορά στις μειονότητες, την έλλειψη αποτελεσματικών διατάξεων κατά των διακρίσεων συνδυασμένη με την ανεπαρκή εφαρμογή τους, την εξάπλωση των εξτρεμιστικών ακροδεξιών ομάδων, τις ρατσιστικές συμπεριφορές από τις αρχές επιβολής του νόμου, τη θρησκευτική μισαλλοδοξία, όπως σημειώνεται κυρίως μέσω της ισλαμοφοβίας και του αντισημιτισμού, την προκατάληψη κατά των Ρομά/Τσιγγάνων, τη συνεχόμενη εχθρότητα προς τους μετανάστες/αιτούντες άσυλο/πρόσφυγες, την αύξηση της φυλετικής βίας και της υποκίνησης σε φυλετική ή εθνική μισαλλοδοξία.

Ως σημεία καμπίης, ωστόσο, θα μπορούσαν να σημειωθούν:

– Αφενός, η έκθεση του 2001, οπότε μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις ΗΠΑ, σημειώθηκε μια έκρηξη του ρατσισμού, κλιμάκωση της προκατάληψης κατά των μουσουλμάνων, εξάπλωση των

²⁸¹ CoE: ECRI, *Internal Rules of Procedure of ECRI, Adopted by ECRI on 20.3.2003, at its 30th plenary meeting, amended by ECRI on 4.12.2012, at its 59th plenary meeting*, στο: <<https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/About/Rules%20of%20procedure%20ECRI.pdf>>. Σύμφωνα με το οποίο: «1. An annual report on ECRI's activities shall be prepared by the Secretariat for each calendar year. This report shall be adopted by ECRI at its first meeting of the following year. 2. The annual report shall be submitted to the Committee of Ministers and made public.”

²⁸² Από το 1997, που εκδόθηκε η πρώτη τέτοια έκθεση (βάσει του άρθρου 49 του “ECRI’s Internal organisation and operation methods”, adopted at the 12th plenary meeting, 15-18 September 1997) μέχρι σήμερα, έχουν εκδοθεί συνολικά 17 ετήσιες εκθέσεις.

αντισημιτικών ιδεών, αύξηση των επεισοδίων ξενοφοβίας, διάκρισης και ρατσιστικών κρουσμάτων κατά των μεταναστών/ αιτούντων άσυλο/ προσφύγων, ανησυχητική αύξηση της υποστήριξης των ξενοφοβικών κομμάτων (τάσεις που ενισχύθηκαν τα προσεχρή χρόνια)²⁸³ και –αφετέρου, η έκθεση του 2009²⁸⁴, όταν για πρώτη φορά κάνει την εμφάνισή της η οικονομική κρίση, υπογραμμίζοντας τον άμεσο και έμμεσο αντίκτυπό της στα ζητήματα αρμοδιότητας της ECRI, αντίκτυπος ο οποίος παρέμεινε –μάλιστα επιδεινούμενος- όπως αποδεικνύεται από τις επόμενες εκθέσεις²⁸⁵.

–Τη στιγμή της ολοκλήρωσης της παρούσας διατριβής, φαίνεται πως σημειώνεται ένα ακόμα σημείο καμπής. Η συνδυαστική δράση της προσφυγικής κρίσης και των ισλαμιστικών επιθέσεων, είναι πιθανό ότι θα οξύνει κατακόρυφα τις ρατσιστικές εκδηλώσεις σε πανευρωπαϊκό επίπεδο.]

Από μια άλλη σκοπιά, η ECRI έχει δείξει τα αντανάκλαστικά της, σε σειρά περιπτώσεων με *ad hoc* απαντήσεις, που περιορίζονται ωστόσο, σε διακηρύξεις και δηλώσεις εν όψει μιας επείγουσας κατάστασης. Μέχρι τώρα, έχουν υιοθετηθεί 10 διακηρύξεις σχετικά με φυλετικές διακρίσεις την επαύριο των γεγονότων του Κοσόβου (1999), των γεγονότων της 11/9 (2001), των γεγονότων σχετικά με τους Ρομά στη Γαλλία (2010), κτλ²⁸⁶.

Τέλος, η ECRI, ως κύριο όργανο καταπολέμησης του ρατσισμού, συνεργάζεται τόσο με άλλα όργανα του ΣοΕ, όσο και με όργανα διεθνών οργανισμών, που κατά λόγο αρμοδιότητας ασχολούνται επίσης με το ζήτημα.

Έτσι, όσον αφορά στο ΣοΕ, η ECRI συνεργάζεται με τον ΕπΔΑ, την CDDH (ειδικότερα κατά τη διάρκεια της κατάρτισης του Πρωτοκόλλου 12), την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Μετανάστευση (CDMG), την Κοινοβουλευτική Συνέλευση, η οποία μάλιστα αντιπροσωπεύεται στην ECRI και λαμβάνει μέρος στο έργο της²⁸⁷, ενώ στοιχεία των εκθέσεων της χρησιμοποιούνται και από το ΕυρΔΔΑ (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω).

Ως προς τους διεθνείς οργανισμούς, η ECRI, έχει αναπτύξει συνέργιες με τα Ηνωμένα Έθνη και ειδικότερα τη CERD, τα κατά καιρούς αρμόδια όργανα της Ε.Ε. για την καταπολέμηση των φαινομένων (EUMC, FRA), αλλά και τον ΟΑΣΕ [Γραφείο του

²⁸³ Βλ. σχετικά: CoE: ECRI, *Annual Report 2002*, CRI(2003) 23, March 2003, § 6,7,9,10.

²⁸⁴ CoE: ECRI, *Annual Report 2009*, CRI (2010)20, July 2010, §2.

²⁸⁵ CoE: ECRI *Annual Report 2010*, CRI (2011)36, June 2011, § 3-4' CoE: ECRI, *Annual Report 2011*, CRI(2012) 23, May 2012, § 2-3' CoE: ECRI, *Annual Report 2012*, CRI(2013)42, October 2013, § 2.

²⁸⁶ *Declaration on events related to the crisis in Kosovo (15-18 June 1999)* 'Declaration of the European Commission against Racism and Intolerance on fighting terrorism and the protection of human rights (14 December 2001)' 'Declaration of the European Commission against Racism and Intolerance on the use of racist, anti-Semitic and xenophobic elements in political discourse (17 March 2005)' 'Statement of the European Commission against Racism and Intolerance on recent events affecting persons of Georgian origin in the Russian Federation (18 December 2006)' 'Statement of the European Commission against Racism and Intolerance on recent events affecting Roma and immigrants in Italy (20 June 2008)' 'Statement by the European Commission against Racism and Intolerance on the ban of the construction of minarets in Switzerland (1 December 2009)' 'Statement by the European Commission against Racism and Intolerance on the situation of Roma migrants in France (24 August 2010)' 'Statement by the European Commission against Racism and Intolerance concerning racist and xenophobic political activities in Greece (10 December 2012)' 'Statement by the European Commission against Racism and Intolerance concerning the pardoning in Azerbaijan of a person convicted of hate crime (4 September 2012). To 2014, υιοθετήθηκε μια διακήρυξη σχετικά με τις μειονότητες στην Ουκρανία με τίτλο: *Statement by the European Commission against Racism and Intolerance concerning Ukraine* (2014). *Statement by the Council of Europe Anti-Racism Commission on the current humanitarian crisis in the Mediterranean* (19 June 2015).

²⁸⁷ Πρόκειται για τις Επιτροπές: Committee on Legal Questions and Human Rights, Committee on Culture and Education, Committee on Political Affairs (βλ. σχετικά, Appendix I, of *Annual Report on ECRI's Activities covering the period from 1 January to 31 December 1997*, p. 23).

Επιτρόπου για τους Δημοκρατικούς Θεσμούς και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ODIHR)]²⁸⁸.

Κατόπιν αίτησης του Μεξικό για συμμετοχή στην ECRI²⁸⁹, το άρθρο 5 του Καταστατικού της αναθεωρήθηκε εκ νέου, ώστε να συμπεριλάβει και: “Any State benefiting from observer status to the Council of Europe which presents such a request, may, upon a favorable opinion of ECRI and following a decision of the Committee of Ministers, be invited to be represented in ECRI without the right to vote. The terms of Articles 2 and 3 of this resolution shall apply, *mutatis mutandis*.”

Πλέον το Μεξικό μετέχει ως παρατηρητής.

B.2. Η συμβολή των συμβατικών οργάνων

Για τη δράση τους κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων διακρίνονται και τα συμβατικά όργανα, τα όργανα δηλαδή που προβλέπονται ρητά από τις Συμβάσεις για τον έλεγχο της εφαρμογής τους, όπως:

– Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ECSR). «Πρόκειται για οιοδήποτε δικαιοδοτικό όργανο που ερμηνεύει και εφαρμόζει το συμβατικό κεκτημένο του ΕΚΧ»²⁹⁰. Μέχρι το 2001, η ΕΕΚΔ δεν είχε εξετάσει ποτέ παραβίαση του Χάρτη επί τη βάση της φυλετικής διάκρισης. Η ενδυνάμωση ωστόσο, της προστασίας της μη διάκρισης με το νέο άρθρο Ε (Αναθεωρημένος ΕΚΧ-1996), σε συνδυασμό με το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη για την Υποβολή Συλλογικών Παραπόνων (1998), έδωσε νέα ώθηση στις υποθέσεις που περιλαμβάνουν ρατσισμό²⁹¹.

Από αυτή τη σκοπιά, θα μπορούσαν να σημειωθούν προσφυγές και συνακόλουθα «νομολογία» που αφορούν σε δυο ειδικές κατηγορίες ευάλωτων πληθυσμών, ήτοι: τους Ρομά και τους μετανάστες.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς τους Ρομά, οι περισσότερες από τις παραβιάσεις όσον αφορά στα δικαιώματα του ΕΚΧ, συνιστούν επίσης φυλετική διάκριση ή διάκριση στη βάση της εθνικής καταγωγής²⁹².

²⁸⁸ Για την εκπροσώπηση οργάνων του ΣοΕ και της Ε.Ε. στην ECRI, πρβλ. άρθρο 5 Καταστατικού. Για τη σχέση της ECRI με άλλα όργανα του ΣοΕ, πρβλ. επίσης άρθρο 6 §5, σύμφωνα με το οποίο: “[...] ECRI may seek the opinions and contributions of Council of Europe bodies concerned with its work”.

²⁸⁹ Request from Mexico to be represented without the right to vote (“observer status”), 1192nd meeting – 19-21 February 2014.

²⁹⁰ ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*, *op. cit.*, υπ. 212, p. 40.

²⁹¹ Για το ζήτημα αυτό βλ.: BELL M., “Combating Discrimination through Collective Complaints under the European Social Charter”, *European Anti-discrimination Law-Review*, Issue 2, 2004, p. 13-19.

²⁹² Βλ. σχετικά: CoE: ECSR, *The European Social Charter and Roma Rights*, Thematic Fact Sheet, May 2012, p. 4-5.

[Βλ. ενδεικτικά υποθέσεις συλλογικών παραπόνων: ERRC κατά Ελλάδας, Collective Complainant 15/2002 (διάκριση, στέγαση, παραβίαση άρθρου 16)- ERRC κατά Ιταλίας, Collective Complainant 27/2004 (διάκριση, στέγαση) - ERRC κατά Βουλγαρίας, Collective Complainant 31/2005 (διάκριση στέγαση) -ERRC κατά Βουλγαρίας, Collective Complainant 46/2007 (διάκριση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη) -ERRC κατά Βουλγαρίας, Collective Complainant no. 48/2008 (διάκριση, κοινωνική αρωγή) - ERRC κατά Γαλλίας, Collective Complainant No. 51/2008 (διάκριση, στέγαση, κοινωνική προστασία)-International Center for the Legal protection of Human Rights (INTERIGHTS) κατά Ελλάδας, Collective Complainant no. 49/2008- COHORE v. Italy, Collective Complainant no. 58/2009 -ERRC κατά Πορτογαλίας, Collective Complainant No. 61/2010 (παραβίαση άρθρου Ε σε συνδυασμό με τα άρθρα 31 §1, 30, διάκριση, στέγαση, κοινωνική προστασία)-COHRE κατά Γαλλίας, 64/2011, Médecins du Monde International κατά Γαλλίας, Collective Complainant, No. 67/2011- ERRC κατά Ιρλανδίας, Collective Complainant No. 100/2013] Για περισσότερες πληροφορίες για

Το ίδιο, ισχύει και για τους μετανάστες, όπου εκτός από την διάταξη του άρθρου Ε, η ΕΕΚΔ υποδεικνύει τον τρόπο εφαρμογής των δικαιωμάτων που σχετίζονται με τους μετανάστες εργαζομένους και τις οικογένειές τους όπως παρατίθενται στον Χάρτη. Σε αντίθεση ωστόσο, με την πληθώρα περιπτώσεων που αφορούν σε Ρομά, μέχρι σήμερα, και παρά το γεγονός ότι πολλές διατάξεις του ΕΚΧ κατοχυρώνουν δικαιώματα μεταναστών, η ΕΕΚΔ έχει εξετάσει λίγες υποθέσεις σχετικά με τους μετανάστες²⁹³.

– Η Συμβουλευτική Επιτροπή για τη Σύμβαση Πλαίσιο για την Προστασία Εθνικών Μειονοτήτων, προβλέπεται από τα άρθρα 24-26 της σχετικής Σύμβασης Πλαίσιο. Αξιολογεί την επάρκεια των μέτρων που λήφθηκαν από το κράτος μέρος για την εφαρμογή των αρχών που περιγράφονται στη ΣΠΠΕΜ.

Οι κύκλοι επιτήρησης λαμβάνουν χώρα κάθε 5 χρόνια. Μέχρι σήμερα έχουν διενεργηθεί τέσσερις κύκλοι επιτήρησης²⁹⁴.

Εκτός από τις γνώμες για συγκεκριμένες χώρες (country specific opinion), η Συμβουλευτική Επιτροπή, έχει αναπτύξει και μια κάθετη προσέγγιση, με την έκδοση θεματικών σχολίων. Ξεκινώντας από το 2004 (μετά τον 1^ο κύκλο επιτήρησης), έχουν υιοθετηθεί τρία τέτοια κείμενα²⁹⁵.

– Η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων του Ευρωπαϊκού Χάρτη για τις Περιφερειακές και Μειονοτικές Γλώσσες, συστάθηκε σύμφωνα με το άρθρο 17 του Ευρωπαϊκού Χάρτη Μειονοτικών Γλωσσών. Είναι υπεύθυνη για τη διεξαγωγή ελέγχου της συμμόρφωσης με τις διατάξεις του Χάρτη. Ο ρόλος της έγκειται στην εξέταση της πραγματικής κατάστασης των τοπικών ή μειονοτικών γλωσσών σε κάθε κράτος, στην αναφορά στην ΕπΥπ της εκτίμησης της συμμόρφωσης με τις πρόνοιές της και όπου είναι απαραίτητο, στην ενθάρρυνση του κράτους για να πετύχει υψηλότερο βαθμό συμμόρφωσης²⁹⁶.

– Το 1984, σε συμφωνία με το άρθρο 33, συστάθηκε η Συμβουλευτική Επιτροπή για την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Εργαζομένων Μεταναστών, με κύριο στόχο τον έλεγχο της εφαρμογής της Σύμβασης. Ωστόσο, οι εκθέσεις της Επιτροπής είναι λίγες

κάθε υπόθεση βλ. σχετικά: Collective Complaints Procedure. Summaries of Decisions on the Merits 1998-2012, 30.5.2013.

²⁹³ Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι το 2006, ήταν μόνο μία Complaint No. 14/2003 - *the International Federation of Human Rights Leagues / Γαλλίας*. Από τότε μέχρι σήμερα, μπορεί επίσης να σημειωθεί η DCI / *Βελγίου*, Collective Complainant No. 69/2011 (διάκριση/ μη ασυνόδετοι ανήλικοι), βλ. σχετικά το Migrants Rights in the European Social Charter, Information document prepared by the Secretariat of the ESC, 22 June 2006, p. 1, 4.

²⁹⁴ Για τα σχετικά έγγραφα κάθε χώρας βλ. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNM_docs/Table_en.asp>.

²⁹⁵ Πρόκειται για: Commentary on Education under the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Strasbourg, 2 May 2006' Commentary on the effective participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and in public affairs, Strasbourg, 5 May 2008' The language rights of persons belonging to national minorities under the Framework Convention, Thematic Commentary no 3, 24 Strasbourg, 5 July 2012. Ενώ, από τον Μάρτιο του 2013, αποφασίστηκε και η υιοθέτηση του 4^{ου}, "At its 46th plenary meeting in March 2013, the Advisory Committee decided to devote its next thematic commentary to the scope of application of the Framework Convention" (βλ. Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities Ninth activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014, p. 27-28).

²⁹⁶ <http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/aboutmonitoring/default_en.asp> .

μειώνοντας τη συμβολή της στην επίλυση των ερμηνευτικών ζητημάτων που θέτει η Σύμβαση.

Σημειώνεται ότι η εν λόγω απαρίθμηση των οργάνων δεν είναι εξαντλητική, υπό την έννοια ότι κι άλλα συμβατικά όργανα μπορούν να επηρεάσουν και επηρεάζουν τη συζήτηση σχετικά με τις φυλετικές διακρίσεις.

B.3. Ο ρόλος των καταστατικών οργάνων του ΣοΕ

– Η *Επιτροπή Υπουργών (ΕΠΥΠ)*, ως κύριο όργανο λήψης αποφάσεων, συνέβαλε στο μέγιστο στην προώθηση της αρχής της μη διάκρισης, της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων μέσω: της υιοθέτησης Συστάσεων, Διακηρύξεων/Δηλώσεων, Ψηφισμάτων, της θέσπισης συμβάσεων για θέματα που αφορούν τους Ρομά, τις μειονότητες, το διαπολιτισμικό διάλογο, τη θρησκευτική ελευθερία, τον ρατσισμό κτλ. (βλ. διεξοδικότερα στα αντίστοιχα κεφάλαια).

Υπό την επίβλεψή της ΕΠΥΠ, ιδιαίτερο ρόλο διαδραματίζει η Διευθύνουσα Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (*Steering Committee for Human Rights*) γνωστή από το γαλλικό ακρωνύμιό της, ως CDDH. Κύρια αρμοδιότητά της, αποτελεί η επιτήρηση όλων των επιμέρους δραστηριοτήτων των σχετικών οργάνων με τα δικαιώματα του ανθρώπου που δρουν στους κόλπους του ΣοΕ –ΕυρΔΔΑ, ΕπΔΑ, την Επιτροπή για τα Νομικά Ζητήματα και τα δικαιώματα του ανθρώπου της ΚΣ, την ECRI κτλ. Σε αυτό το πλαίσιο, πολύ σημαντική είναι η συμβολή της στον τομέα της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων²⁹⁷.

– Η *Κοινοβουλευτική Συνέλευση*, κατά λόγο αρμοδιότητας, ασχολείται επίσης, με κάθε πτυχή του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων. Για τον λόγο αυτό, υιοθετεί Συστάσεις, απευθύνει Ψηφίσματα, σχηματίζει γνώμη για ποικίλα σχετικά ζητήματα όπως: παράτυπη/νόμιμη μετανάστευση και ρατσισμός, Ισλάμ, ισλαμοφοβία, εξτρεμισμός, δημοκρατία και ρατσισμός, Ρομά, διαπολιτισμός, αντισημιτισμός, ναζι, μειονότητες, κτλ. Ακόμα, διεξάγει συζητήσεις στα ζητήματα ρατσισμού και μισαλλοδοξίας και παράγει εκθέσεις, που οδηγούν σε μια σειρά συστάσεων και ψηφισμάτων. Συμμετέχει στις ολομέλειες της ECRI χωρίς δικαίωμα ψήφου. Τέλος, η ΚΣ, παίζει ρόλο κλειδί στην εξέταση των υποψηφίων κρατών όσον αφορά στην τήρηση απαραίτητων προϋποθέσεων για την ιδιότητα μέλους του ΣοΕ, συμπεριλαμβανομένης της προστασίας κατά του ρατσισμού.

Από τη μεριά της ΚΣ, σημαντική είναι και η συμβολή των κοινοβουλευτικών Επιτροπών της. Ως παραδείγματα Επιτροπών που σχετίζονται με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας θα μπορούσαν να αναφερθούν:

- Η Επιτροπή Πολιτικών Υποθέσεων, με αρμοδιότητα να αναφέρει σε ζητήματα ρατσισμού, ξενοφοβίας, μισαλλοδοξίας
- Η Επιτροπή Νομικών Ζητημάτων και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η Επιτροπή, επικεντρώνεται σε τέσσερα κύρια πεδία εργασίας: την ενδυνάμωση του συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, την καταπολέμηση της

²⁹⁷ Έτσι, ενδεικτικά αναφέρεται ότι: η Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων (DH-MIN, 1993), το 12ο Πρωτόκολλο της ΕυρΣΔΑ (2000), η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε Πολιτισμικά Διαφορετικές κοινωνίες (2009), η Γνώμη σχετικά με τη Σύσταση 1994 (2012) που αφορά στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο στην ΕυρΣΔΑ για τις εθνικές μειονότητες, συντάχθηκαν από την εν λόγω Επιτροπή.

ατιμωρησίας και την καταπολέμηση των διακρίσεων²⁹⁸. Επαναλαμβάνει στο έργο της την ανάγκη τα κράτη μέλη να σέβονται τις προδιαγραφές στο πεδίο δράσης της²⁹⁹.

- Η Επιτροπή Ισότητας και μη Διάκρισης, μεταξύ των υποεπιτροπών της οποίας συγκαταλέγονται: η Υποεπιτροπή Δικαιωμάτων των Μειονοτήτων, καθώς και η Υποεπιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας³⁰⁰.

- Η Επιτροπή Πολιτισμού, Επιστήμης, Εκπαίδευσης και ΜΜΕ, έχει ενεργητικό ρόλο στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Προωθεί την επαφή μεταξύ διαφορετικών πολιτισμών, θρησκειών για να ενδυναμώσει την ανεκτικότητα και τον αμοιβαίο σεβασμό. Έχει δημοσιεύσει εκθέσεις για τη συμβολή του εβραϊκού και του μουσουλμανικού πολιτισμού στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, και τέλος,

- Επιτροπή Μετανάστευσης, Προσφύγων και Δημογραφίας

B.4. Η θέση του Επιτρόπου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΣοΕ

Ο Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕπΔΑ), είναι από τη φύση του ένας καθιερωμένος δρών στην καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των φυλετικών διακρίσεων.

Όργανο θεσμοθετημένο το 1999, με τη Σύσταση 99 (50) της ΕπΥΠ³⁰¹, η ιδέα σύστασης του οποίου αναδύθηκε στη Σύνοδο Κορυφής του Στρασβούργου το 1997, έχει τρία κύρια καθήκοντα: (i) την προώθηση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, (ii) την εξακρίβωση των νομικών αδυναμιών και (iii) την παθολογία των δικαιωμάτων του ανθρώπου (άρθρο 3 Καταστατικού).

Την πρώτη πτυχή της εντολής του, ο ΕπΔΑ την εκπληρώνει μέσω: τακτικών εκθέσεων για τον αποτελεσματικό σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα κράτη μέλη. Οι εν λόγω εκθέσεις συντάσσονται μετά από επίσκεψη στη χώρα και διάλογο με τις εθνικές αρχές και την κοινωνία των πολιτών, κατόπιν υποβάλλεται στην ΚΣ (“country visits”/ “visit reports”). Η διαδικασία των τακτικών εκθέσεων μπορεί να συμπληρωθεί από *ad hoc* συστάσεις που απευθύνονται σε κράτη μέλη για συγκεκριμένα σύνθετα ή επείγοντα ζητήματα, που δεν καλύπτονται από τις τακτικές εκθέσεις.

Στα πλαίσια της προώθησης του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σημαντικές είναι και οι παρεμβάσεις σε καταστάσεις κρίσης. Πρόκειται για μεγάλης κλίμακας και σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου (π.χ. ένοπλες συρράξεις, τρομοκρατία, κτλ.) που δεν διευθετούνται στο πλαίσιο της έκθεσης³⁰².

Όσον αφορά στην εξακρίβωση νομικών αδυναμιών, αν και διευθετείται από τις εκθέσεις, η περιπλοκότητά τους μπορεί να απαιτήσει και την έκδοση Γνώμης σχετικά με υπάρχων νόμο ή σχέδιο νόμου που εγείρει ένα συγκεκριμένο ζήτημα δικαιωμάτων του

²⁹⁸ BOND M., *The Council of Europe and Human Rights. An introduction to the European Convention on Human Rights*, CoE Publishing Editions, 2010, p. 71-72.

²⁹⁹ Μέρος του σχετικού έργου της αποτελεί: CoE: PACE, Doc. 12422, Report on *The European Charter of Regional Minorities*, Committee on Legal Affairs and Human Rights, (Rapporteur: Mr József BERÉNYI, Slovak Republic), 21.10.2010' CoE: PACE, Doc. 12788, Report on *Combating all forms of discrimination based on religion*, Committee on Legal Affairs and Human Rights, (Rapporteur: Pantiru Tudor), 10.11.2011' CoE: PACE, Doc. 12879, Report on *An Additional Protocol to the ECHR on national minorities*, 23.2.2012.

³⁰⁰ <<http://www.assembly.coe.int/nw/xml/AssemblyList/AL-XML2HTMLLEN.asp?lang=en&aiXmliID=SubCommittee-F3>>.

³⁰¹ CoE: CM Res (99) 50, on the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 7.5.1999.

³⁰² Το 2006, υιοθετήθηκε η πρώτη θεματική έκθεση με θέμα τα δικαιώματα των Ρομά και Σίντι στην Ευρώπη.

ανθρώπου και το οποίο εντοπίζεται είτε κατά τη διάρκεια της επίσημης επίσκεψης, είτε στη βάση πληροφόρησης, είτε κατόπιν αιτήματος Κυβερνήσεων.

Τέλος, ως προς τις δραστηριότητες ενημέρωσης, ο ΕπΔΑ διοργανώνει σεμινάρια (π.χ. thematic seminars).

Στις νέες του αρμοδιότητες, συγκαταλέγεται η συμμετοχή και η υποβολή γραπτών σχολίων στο ΕυρΔΔΑ (άρθρο 13 §3 του 14^{ου} Πρωτοκόλλου, αλλά και του άρθρου 3 του 16^{ου} Πρωτοκόλλου).

Ενδεικτική της σημασίας που αποδίδεται από το ΣοΕ στα ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων, είναι η προτεραιότητα που δόθηκε και από τους τρεις (μέχρι σήμερα) Επιτρόπους, από προσωπική επιλογή.

[Álvaro Gil-Robles (1999-2006), ο πρώτος ΕπΔΑ. Στις πιο αξιοσημείωτες δράσεις του πρώτου ΕπΔΑ, που σχημάτισε ουσιαστικά και το προφίλ του θεσμού, ιδιαίτερα υπό το πρίσμα κρίσεων (“crisis situations”) με τις οποίες βρέθηκε αντιμέτωπος με την ανάληψη κιάλας των καθηκόντων του, [όπως: η ένοπλη (δεύτερη) σύρραξη στην Τσετσενία³⁰³, τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11/9, η κατάσταση των εκτοπισμένων πληθυσμών από τον πόλεμο στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, η σύρραξη στην Αμπχαζία, ο πόλεμος στο Κόσσοβο], ήταν η αντιμετώπιση ζητημάτων ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων.

Παράλληλα, στις επισκέψεις του (32 τον αριθμό καθ’ όλη τη διάρκεια της θητείας του), ασχολήθηκε με πληθυσμούς περιθωριοποιημένους από την κοινωνία όπως: οι Ρομά³⁰⁴, οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο και οι μειονότητες.

Επίσης, ο πρώτος ΕπΔΑ, από την αρχή της θητείας του, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο της θρησκείας / θρησκευτικών κοινοτήτων στην προώθηση των αξιών του ΣοΕ³⁰⁵. Αυτή η έκκληση για διαθρησκευτικό διάλογο και προώθηση της ανεκτικότητας και του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ των θρησκειών, που εντάθηκε την επαύριο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου³⁰⁶, συνεχίστηκε μέχρι και το τέλος της θητείας του.

Τέλος, σημαντική, ήταν και η συμβολή του, στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη κατά του ρατσισμού, όπου εκτός από την επισημάνση των κύριων προβλημάτων, έμφαση δόθηκε στην πρόληψη³⁰⁷.

Thomas Hammarberg (2006-2012), ο διάδοχος του Álvaro Gil-Robles. Ο αντιαθιγγανισμός, η ισλαμοφοβία, η ξενοφοβία προς μετανάστες/ πρόσφυγες και η λόγω αυτών έξαρση των εθνικιστικών/εξτρεμιστικών ομάδων, φαινόμενα που εντάθηκαν από την οικονομική κρίση και την κατάσταση στη Β. Αφρική, συνθέτουν τη ζοφερή εικόνα των δικαιωμάτων του ανθρώπου την περίοδο 2006-2011.

Δεδομένου ότι καμία χώρα στην Ευρώπη δεν είναι ελεύθερη από τα εν λόγω φαινόμενα, η καταπολέμηση τους, την επαύριο της ανάληψης των καθηκόντων του νέου –τότε- ΕπΔΑ, επισημάνθηκαν ως προβλήματα και ως εκ τούτου, συγκαταλέχθηκαν εξ αρχής στις θεματικές

³⁰³ Βλ. σχετικά, CoE: ComHR, *Annual Report October 15th 1999 to April 1st 2001*, to the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly Strasbourg, CommDH(2001)9, 23.3.2001, p. 29-34. CoE: ComHR, *2nd Annual Report to the Committee of Ministers and the Parliamentary Assembly*, April 2001 to December 2001, CommDH(2002)2, 15.5.2002, p. 33-46.

³⁰⁴ Για τους οποίους υιοθετήθηκε και η πρώτη θεματική έκθεση, CoE:ComHR, *Final Report on the human rights situation of the Roma, Sinti and Travellers in Europe*, by mr Alvaro Gil-Robles, CommDH (2006)1, 15.2.2006.

³⁰⁵ Αυτό αποτυπώνεται ανάγλυφα στο πρώτο σεμινάριο που διοργανώθηκε με θέμα “The role of monotheist religions vis-à-vis armed conflict”, στα συμπεράσματα του οποίου υπογραμμίστηκε ότι ο φανατισμός συνιστά μια παρέκκλιση/ στρέβλωση της θρησκείας. Οι θρησκείες δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για να δικαιολογήσουν ένοπλες συρράξεις (όπως πρόσφατα –τότε- στην περίπτωση της Τσετσενίας). Παρομοίως, οι ένοπλες συρράξεις δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται ως έκφραση θρησκευτικής ελευθερίας, *Conclusions of the seminar on “the role of monotheist religions vis-à-vis armed conflict”* Siracusa, 7 – 9 December 2000.

³⁰⁶ CoE: ComHR, *2nd Annual Report*, *op. cit.*, σπ. 303, p. 133-148.

³⁰⁷ CoE: ComHR, *European contribution to the world conference against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, General Report, Mr. Alvaro Gil Robles, Strasbourg, 11-13 October 2000.

προτεραιότητες της δραστηριότητάς του³⁰⁸. Εγέρθηκαν συχνά κατά τη διάρκεια των assessment missions ή country visits, ενώ αποτέλεσαν το αντικείμενο συνεδρίων και εκτενών δημοσιεύσεών του³⁰⁹.

Ο Hammarberg εργάστηκε ιδιαίτερα προς την κατεύθυνση της εξομάλυνσης των ανησυχητικών τάσεων όσον αφορά στη μεταχείριση των αιτούντων άσυλο σε όλη την Ευρώπη, καθώς και της ποινικοποίησης της παράτυπης εισόδου μεταναστών και της εν γένει περιοριστικής προσέγγισης των φαινομένων, που διαβρώνουν τις καθιερωμένες αρχές του διεθνούς δικαίου, οδηγώντας σε ξενοφοβικές τάσεις, μισαλλόδοξο λόγο, βία και συστηματική διάκριση³¹⁰.

Εξάλλου, μέλη της κοινότητας των Ρομά, μουσουλμάνοι, εβραϊκές κοινότητες, μετανάστες (νόμιμοι και παράτυποι), έτυχαν ιδιαίτερης προσοχής ως θύματα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας ή των διακρίσεων κατά τη διάρκεια της θητείας του (2007).

Σύμφωνα με τις προτεραιότητές του, ο Hammarberg υποστήριξε επίσης, εκστρατείες του ΣοΕ κατά των διακρίσεων όπως: “All different – All equal”; “Dosta! – Fight prejudices towards Roma”; “Building a Europe for and with Children”; “Stop domestic violence against women”; και “Human being - not for sale”.

Ιδιαίτερη προσοχή έδωσε στις περιπτώσεις κρίσεων που δεν εξέλειψαν αυτή την περίοδο, όπως αυτή της Αμπχαζίας, της Ν. Οσσετίας, της Τσετσενίας και της Γεωργίας, καθώς και τα συνακόλουθα ζητήματα διακρίσεων που προέκυψαν από αυτές.

Σημαντική ήταν και η συμβολή του στο Συνέδριο του Durban το 2009, όπου αναγνωρίζοντας τα προβλήματα της ευρωπαϊκής Ηπείρου, πρότεινε ότι: “[...] the major steps for renewing the Durban commitments against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance would comprise national action plans, comprehensive non-discrimination legislation, human rights education and professional training as well as coordination and early warning mechanisms”³¹¹.

³⁰⁸ CoE: ComHR, *Annual Activity Report 2006* by Thomas Hammerberg, CommDH(2007)3, Strasbourg, 11.4.2007 CoE: ComHR, *Presentation of the Annual Report of the Commissioner of Human Rights. Statement by Thomas Hammerberg*, CommDH Speech (2007)8, Strasbourg, 14.4.2008.

³⁰⁹ Βλ. ενδεικτικά: Human rights comments: Penalising women who wear burqa does not liberate them (20.7.2011), European media and anti-Gypsy stereotypes (7.7.2011), Politicians using anti-Roma rhetoric are spreading hate (28.6.2011), Desecrations of cemeteries are hate crimes that exacerbate intolerance (30.11.2010), European Muslims are stigmatized by populist rhetoric (28.10.2010), Do not stigmatise Roma (15.9.2010), Stateless Roma: No documents, no rights (17.8.2010), Segregated schools marginalize Roma children- the decisions of the Strasbourg Court must be implemented (20.5.2010), “The new European migration policy should be based on human rights principles, not xenophobia” (2007), “Racial and religious profiling must not be used in the combat against terrorism” (29 May, 2007), “Do not criminalize critical remarks against religions” (11 June, 2007), “Europe's growing Islamophobia must be tackled” (22 January, 2007), “The shameful history of anti-Gypsyism is forgotten - and repeated”, (18 August 2008), “The key to the promotion of Roma rights: early and inclusive education” (March 2008), “Hate crimes – the ugly face of racism, anti-Semitism, anti-Gypsyism, Islamophobia and homophobia” (21 July, 2008), “The shameful history of anti-Gypsyism in Europe is forgotten – and repeated” (18 August, 2008), “Racism: Europeans ought to be more self-critical and remain open to thorough and frank UN discussions” (April 2009), “Anti-Gypsyism continues to be a major human rights problem in Europe – governments must start taking serious action against both official and inter-personal discrimination of Roma” (April 2009), “Racism: Europeans ought to be more self-critical and remain open to thorough and frank UN discussions” (14 April, 2009), “History teaches us that anti-Roma rhetoric is playing with fire” (2010), “European migration policies discriminate against Roma people” (22 February, 2010), Austerity budgets tend to victimise the most vulnerable (14 June, 2011), Politicians using anti-Roma rhetoric are spreading hate (28 June 2011)] Position papers: human rights of Roma (CommDH/PositionPaper(2010)3), rights of migrants in an irregular situation (CommDH/PositionPaper(2010)5).

³¹⁰ CoE: ComHR, *Annual Activity Report 2009*, by Thomas Hammarberg, CommDH(2010)8, Strasbourg, 14.4.2010.

³¹¹ CoE: ComHR, *Contribution by the Council of Europe Commissioner for Human Rights to the Durban Review Conference (20-24 April 2009)*, CommDH (2009)11, Strasbourg, 6.3.2009.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον, παρουσιάζει η έκθεση των πεπραγμένων του Thomas Hammaberg, στο πρώτο κεφάλαιο της οποίας με τίτλο: “Xenophobia and identity”, περιγράφονται τα προβλήματα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, της Ισλαμοφοβίας, του αντισημιτισμού³¹², ενώ έμφαση δίνεται στα δικαιώματα των Ρομά³¹³, των μεταναστών και αιτούντων άσυλο³¹⁴ κτλ Nils Muižnieks (2012-...), ο νυν ΕπΔΑ. Βαδίζοντας στα χνάρια των προκατόχων του, ο νυν ΕπΔΑ, δίνει ιδιαίτερη σημασία στα υπό εξέταση ζητήματα, κάτι που αποτυπώνεται ανάγλυφα στο μέχρι αυτής της στιγμής έργο του.

Πιο συγκεκριμένα, ο Muižnieks, που διετέλεσε μέλος και Πρόεδρος της ECRI, από την αρχή της θητείας του, έχει επικεντρωθεί σε ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων, ειδικότερα, υπό το πρίσμα της οικονομικής κρίσης. Από την άποψη αυτή, ιδιαίτερης σημασίας είναι το σχετικό Issue Paper³¹⁵, όπου σημειώνεται ότι: “What began as the global financial system in 2008, has been transformed into a new political reality of austerity which threatens over six decades of social solidarity and expanding human rights protection across Council of Europe member states (...). Vulnerable and marginalized groups of people have been disproportionately hard, compounding pre-existing patterns of discrimination in the political, economic and social spheres”.

Στο ίδιο πλαίσιο, θα μπορούσε να ιδωθεί και η ευαισθησία που έδειξε για ζητήματα δημοκρατίας και ρατσισμού ως απόρροια της οικονομικής κρίσης, μέσω της παρέμβασής του στην περίπτωση της Ελλάδας³¹⁶, αλλά και της θέσης του ότι τα ευρωπαϊκά κράτη θα πρέπει να ποινικοποιήσουν τη συμμετοχή σε ρατσιστικές εξτρεμιστές ομάδες³¹⁷.

Εξάλλου, σημαντικές είναι και οι παρεμβάσεις του στο ζήτημα της μεταναστευτικής/προσφυγικής κρίσης της Μεσογείου, σχετικά με τη διαχείριση του ζητήματος από τις ευρωπαϊκές χώρες και ειδικότερα τη μεταχείριση των μεταναστών προσφύγων³¹⁸.

Τέλος, σημαντικό είναι και το μέχρι αυτής της στιγμής έργο του (μελέτες, γνώμες) επί του ζητήματος του ρατσισμού και των διακρίσεων³¹⁹.]

B.5. Το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Η ερμηνευτική προσέγγιση της αρχής της μη διάκρισης και η νομολογιακή κατοχύρωσή της

Μετά τη θέση σε ισχύ του 11^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕυρΣΔΑ, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτελεί το μοναδικό δικαιοδοτικό όργανο, αρμόδιο για την εφαρμογή της Σύμβασης. Ωστόσο, όσον αφορά ειδικότερα στην εφαρμογή του άρθρου 14, το Δικαστήριο του Στρασβούργου -αρχικά- σπάνια εφάρμοσε τη διάταξη, προτιμώντας να προσφεύγει σε ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης και όχι στην

³¹² Human rights in Europe: no grounds for complacency. Viewpoints by Thomas Hammarberg Council of Europe Commissioner of Human Rights, Council of Europe Publishing, April 2007, p. 31-56.

³¹³ Ibid, p. 57-82.

³¹⁴ Ibid, p. 83-112.

³¹⁵ CoE: ComHR, *Safeguarding human rights in times of economic crises*, Issue Paper, Council of Europe, November 2013, p. 7.

³¹⁶ CoE: ComHR, *Report by Nils Muižnieks, Following his visit to Greece, from 28 January to 1 February 2013*, CommDH(2013)6, Strasbourg, 16.4.2013, όπου αναφέρεται ότι: “[...] The Commissioner is seriously concerned by the increase in racist and other hate crimes in Greece, which primarily targets migrants and poses a serious threat to the rule of law and democracy”.

³¹⁷ ComHR: “European states should penalise participation in racist extremist groups”, *Euractive*, 19.12.2013.

³¹⁸ Βλ. ενδεικτικά: CoE: ComHR, “Without papers but not without rights: the basic social rights of irregular migrants”, Human rights comment, Strasbourg, 20.8.2015’ CoE: ComHR, “Europe can do more to protect refugees” OpenDemocracy, Berlingske, Index and others, 2.9.2015’ CoE: ComHR, “A ‘to do list’ for the refugee crisis”, *Europe’s World*, 28.10.2015.

³¹⁹ Έτσι, ενδεικτικά αναφέρονται, οι γνώμες του (Human Rights Comments): “Europe must combat racist extremism and uphold human rights” (2013), “Europe still Haunted by anti-Semitism” (2014), αλλά και η “Report Human rights of Roma and Travellers in Europe”, February 2012.

επικουρική διάταξη του άρθρου 14. Επιπλέον, μέχρι και το 2004 το Δικαστήριο σχεδόν ποτέ δεν διαπίστωσε παραβίαση του εν λόγω άρθρου αναφορικά με τις φυλετικές διακρίσεις, κατάσταση η οποία διαφοροποιήθηκε έκτοτε.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να διακρίνουμε –για λόγους μεθοδολογικής ευκολίας– δυο περιόδους κατά τη λειτουργία του εν λόγω δικαιοδοτικού οργάνου. Η πρώτη, αρχίζει το έτος 1968, οπότε διαμορφώνονται μέσω της νομολογίας του, τα χαρακτηριστικά της αρχής της μη διάκρισης (άρθρο 14) γενικά. Η δε δεύτερη, που τοποθετείται χρονικά περίπου το 2004, σηματοδοτείται από θετικές εξελίξεις στη νομολογία του ΕυρΔΔΑ, όσον αφορά στις φυλετικές διακρίσεις.

B.5.1. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1968-2004). Ερμηνευτική προσέγγιση και διαμόρφωση της αρχής της μη διάκρισης

Σε σχέση με την ερμηνεία του άρθρου 14 ΕυρΣΔΑ, έχει αναπτυχθεί μια πλούσια νομολογία από το Δικαστήριο του Στρασβούργου. Η μελέτη και ανάλυσή της, εκφεύγει των σκοπών της παρούσας διατριβής. Ωστόσο, σε μια προσπάθεια συγκέντρωσης των «αποσταγμάτων» του ΕυρΔΔΑ, θα μπορούσαν να σημειωθούν οι παρακάτω σκέψεις.

(i) *Ενίσχυση της εξαρτημένης φύσης του άρθρου 14.* Παρά την αρχική διστακτικότητα, το ΕυρΔΔΑ, φάνηκε –αρχικά– πρόθυμο να δώσει μια ευρεία ερμηνεία ως προς το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14. Για τον λόγο αυτόν, στην πρώτη σχετική υπόθεση, υπογράμμισε ότι:

“While it is true that this guarantee has no independent existence in the sense that under the terms of Article 14 it relates solely to rights and freedoms set forth in the convention, a measure which in itself is in conformity with the requirements of the Article enshrining the right or freedom in question may however infringe this Article when read in conjunction with Article 14 for the reason that it is of a discriminatory nature” [βλ. *Belgian linguistic case* – 1968]³²⁰.

Η εξαρτημένη φύση της αρχής της μη διάκρισης, σημειώθηκε κατόπιν, σε πλήθος αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ, όπου επαναλαμβάνεται ότι: “[...] although the application of Article 14 does not necessarily presuppose a breach of those provisions – and to this extent it has an autonomous meaning, there can be no room for its application unless the facts at issue fall within the ambit of one of more of the latter” [Rasmussen /Davias- 1984]³²¹.

(ii) *Η εισαγωγή της «υπό όρους» επιτρεπτής διαφορετικής μεταχείρισης.* Συνεχίζοντας το ερμηνευτικό του έργο, το ΕυρΔΔΑ καθιέρωσε μια προσέγγιση της μη διάκρισης, σύμφωνα με την οποία δεν συνιστούν όλες οι μορφές διακρίνουσας μεταχείρισης διάκριση “In spite of the very general wording of the French version (“sans distinction aucune”), Article 14 does not forbid every difference in treatment in the exercise of the rights and freedoms recognized” [Belgian Linguistic, §10].

Αντιθέτως, παραβίαση του άρθρου 14 υπάρχει όταν: (1) υφίσταται διαφορετική μεταχείριση ατόμων σε ανάλογες ή σχετικά όμοιες καταστάσεις, (2) η διαφορά στη

³²⁰ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση “Relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium” / Βελγίου, (αρ. προσφυγών 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64), 23.7.1968.

³²¹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση Rasmussen/ Davias- 1984 (αρ. προσφυγής 8777/79), 28.11.1984. Πρβλ. επίσης: ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση Abdulaziz, Cabales and Balkandali /Ηνωμένου Βασιλείου- 1985, (αρ. προσφυγής 9214/80; 9473/81; 9474/81), 28.5.1985 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση Inze / Αυστρίας (αρ. προσφυγής 8695/79), 28.10.1987 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση Kalheinz Schmidt /Γερμανίας, (αρ. προσφυγής 13580/88), 18.7.1994 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση Van Raalte /Ολλανδίας (αρ. προσφυγής 20060/92), 21.2.1997 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση Haas / Ολλανδίας, (αρ. προσφυγής 36983), 14.6.2004.

μεταχείριση δεν επιδιώκει ένα σύννομο σκοπό, (3) δεν έχει «αντικειμενική ή λογική αιτιολόγηση» και δεν υπάρχει «αναλογικότητα» μεταξύ των μέσων και του επιδιωκόμενου στόχου.

Η διαπίστωση αυτή, επισημάνθηκε για πρώτη φορά στην υπόθεση *Belgian linguistic*. Σύμφωνα με την αυτή:

“ It is important (...) to look for the criteria which enable a determination to be made as to whether or not a given difference in treatment, concerning of course one of the rights and freedoms set forth in the Convention, contravenes Article 14. On this question the Court, (...) holds that the principle of *equality of treatment is violated if the distinction has no objective and reasonable justification*. The existence of such a justification must be assessed in relation to the aim and effects of the measure under consideration, regard being had to the principles which normally prevail in democratic societies. A difference in treatment in the exercise of a right laid down in the Convention must not only *pursue a legitimate aim*: Article 14 is likewise violated when it is clearly established that there is no reasonable relationship of *proportionality between the means employed and the aim sought to be realised*” [*Belgian Linguistic* (§10)]

Αποτέλεσε έκτοτε το μοντέλο λήψης αποφάσεων του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, που εφαρμόστηκε –αν και με κάποιες διαφοροποιήσεις- σε όλες τις μεταγενέστερες σχετικές υποθέσεις. Έτσι, ο διαχωρισμός μεταξύ της διαφορετικής μεταχείρισης (“*differential treatment*”) –η οποία μπορεί να είναι και δικαιολογημένη- από τη διάκριση (“*discrimination*”) που απαγορεύεται σύμφωνα με το άρθρο 14, υπογραμμίστηκε σε πληθώρα υποθέσεων [ενδεικτικά πρβλ. *Abdulaziz, Cabales and Balkandani*/ *Ηνωμένου Βασιλείου*- 1985 (§72)].

(iii) *Σχηματισμός μοντέλου αντιμετώπισης του άρθρου 14 από το ΕυρΔΔΑ*. Σε συνέχεια της πρώτης σχετικής απόφασης με τις φυλετικές διακρίσεις, το Δικαστήριο ακολούθησε μια μεθοδολογία/ μοντέλο σύμφωνα με την οποία αντιμετωπίζει καταγγελίες υπό άρθρο 14 υπογραμμίζοντας παράλληλα και τους –αναγκάιους (υπό όρους)- περιορισμούς της εφαρμογής του.

–Έτσι, πρώτα αποφασίζει εάν η καταγγελία της διάκρισης εμπίπτει στη σφαίρα ενός από τα ουσιαστικά δικαιώματα της Σύμβασης (the “*ambit requirement*”)³²². Σύμφωνα με το τελευταίο, το άρθρο 14 δεν μπορεί να μνημονευτεί παρά μόνο σε συνδυασμό με ένα ουσιαστικό δικαίωμα. Αποτέλεσμα αυτού του περιορισμού, είναι η εξαίρεση από την προστασία του άρθρου 14 πολλών δικαιωμάτων που παραχωρούνται στο εθνικό δίκαιο, όπως στο πεδίο της εργασίας ή της κοινωνικής ασφάλισης.

Σημειώνεται ότι η ερμηνευτική ευρύτητα του ΕυρΔΔΑ την υπόψη περίοδο, δεν στάθηκε ικανή να υπερκεράσει τα εμπόδια που τίθενται από αυτή την προϋπόθεση, αναπληρώνοντας έτσι, την έλλειψη μιας γενικής απαγόρευσης μη διάκρισης. Ενισχυτική της άποψης αυτής, είναι η απόρριψη μεγάλου αριθμού υποθέσεων υπό την αιτιολογία ότι τα πραγματικά περιστατικά δεν εμπίπτουν στο πεδίο κανενός άρθρου της Σύμβασης.

–Ωστόσο, ως προς την εφαρμογή του άρθρου, αξίζει να σημειωθεί ότι είναι ανεξάρτητη από το ζήτημα της συμμόρφωσης με ένα άρθρο της Σύμβασης. Έτσι, ενώ για να εξεταστεί μια φερόμενη παραβίαση οφείλει να εμπίπτει στο πεδίο της Σύμβασης, το άρθρο 14 είναι εφαρμόσιμο ακόμα και αν δεν διαπιστωθεί παραβίαση του ουσιαστικού άρθρου.

³²² Συνεπώς το άρθρο 14 δεν είναι εφαρμόσιμο (α) όταν είναι ασύμβατο *rationae materiae* με τη Σύμβαση, αλλά και (β) όταν υπάρχουν επιφυλάξεις. Για τη δεύτερη περίπτωση ωστόσο, αφενός δεν έχουν διατυπωθεί επιφυλάξεις όσον αφορά στο άρθρο 14 της ΕυρΣΔΑ, αφετέρου, το ΕυρΔΔΑ, έχει αναγνωρίσει την ικανότητα του να ελέγχει τη νομιμότητα των επιφυλάξεων και ακόμα περισσότερο να τις κηρύξει άκυρες [π.χ. ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Loizidou/Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 15318), 18 Δεκεμβρίου 1996].

Σε ένα δεύτερο στάδιο λοιπόν, το Δικαστήριο αποφαινεται σχετικά με το αν υπάρχει παραβίαση του ουσιαστικού δικαιώματος. Σε περίπτωση που το ουσιαστικό δικαίωμα έχει παραβιαστεί, τότε το Δικαστήριο μπορεί και να μην εξετάσει ξεχωριστά την καταγγελία του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το κύριο άρθρο³²³. Μια καταγγελία φερόμενης παραβίασης του άρθρου 14, εξετάζεται μόνο: εάν δεν υπάρχει παραβίαση του ουσιαστικού δικαιώματος, εάν η καταγγελία διάκρισης αφορά μια πτυχή της υπόθεσης που είναι διακριτή από την καταγγελία που εγείρεται υπό την ουσιαστική διάταξη, εάν υπάρχει σαφής άνιση μεταχείριση στην απόλαυση του υπό εξέταση κύριου δικαιώματος και εάν η άνιση μεταχείριση αποτελεί μια θεμελιώδη πτυχή της υπόθεσης³²⁴.

– Σε ένα τρίτο στάδιο, ο προσφεύγων, καλείται να αποδείξει ότι υπάρχει διαφορετική μεταχείριση. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει εδώ η «συγκρισιμότητα» (“comparator requirement”), βάσει της οποίας ο προσφεύγων πρέπει να αποδείξει ότι υπάρχει διαφορετική μεταχείριση σε άτομα ευρισκόμενα σε ανάλογες περιπτώσεις (“similar” ή “analogous” situations)³²⁵. Η εν λόγω προσέγγιση, ωστόσο, είναι προβληματική, δεδομένου ότι κάθε υπόθεση ενώπιον του ΕυρΔΔΑ, μπορεί να είναι συγκρίσιμη ή μη, σε ορισμένες πτυχές της. Συνεπώς, στην περίπτωση της άμεσης διάκρισης, το βάρος της απόδειξης (burden of proof) φέρει αρχικώς ο αιτών.

– Τέλος, σε περίπτωση που ο προσφεύγων αποδείξει μια *prima facie* υπόθεση φυλετικής διάκρισης, τότε εναπόκειται στο κράτος να αποδείξει ότι η διαφορετική μεταχείριση/πρακτική/πολιτική, έχει μια αντικειμενική και λογική δικαιολογία (“objective and reasonable justification”). Για να εκπληρωθεί αυτή η προϋπόθεση, η διάκριση πρέπει να επιδιώκει ένα σύννομο σκοπό (“legitimate aim”) και τα μέσα που χρησιμοποιεί να είναι ανάλογα με τον σκοπό αυτόν (“proportionality”).

Δεδομένου πάντως, ότι σύμφωνα με τη νομολογία του ΕυρΔΔΑ, δικαιολογημένοι διαχωρισμοί δεν συνιστούν διάκριση, οι εθνικές αρχές έχουν τη διακριτική ευχέρεια (margin of appreciation), -αντίληψη που χρησιμοποιήθηκε ήδη από την πρώτη σχετική υπόθεση με το άρθρο 14³²⁶- να αποτιμήσουν αν και σε ποιο βαθμό οι διαφορές δικαιολογούν διαφορετική μεταχείριση από το νόμο. Το περιθώριο της ευχέρειας³²⁷,

³²³ Πρβλ. ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Dudgeon/ Hv. Βασιλείου*, αρ. προσφυγής 7525/76, 22.10.1981, όπου αναφέρεται ότι: “[...] Where a substantive article of the Convention has been invoked on its own and together with Article 14 and a separate breach has been found on the substantive article, it is not generally necessary for the Court also examine the case under article 14, though the position is otherwise if a clear inequality of treatment in the enjoyment of the right in question is a fundamental aspect of the case” (§67).

³²⁴ *Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners*, op. cit. 131, p. 41 J. JANNEKE G., “The application of article 14 ECHR by the European Court of Human Rights”, στο N. NIESSEN J., CHOPIN I. (eds.), *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, op.cit σπ.222, p. 3-61 (13).

³²⁵ Σημειώνεται ότι η εν λόγω απαίτηση, εμφανίστηκε για πρώτη φορά, στην υπόθεση *National Union of Belgian Police-1975* (η δεύτερη υπόθεση σχετική με το άρθρο 14 που εξετάστηκε από το ΕυρΔΔΑ), στην οποία σημειώνεται ότι: “(article 14) safeguards individuals, or groups of individuals, placed in comparable situations, from all discrimination in the enjoyment of the rights and freedoms” (§44).

Μεταγενέστερα, το ίδιο προαπαιτούμενο, διατυπώθηκε ξανά με την αντικατάσταση της λέξης comparable από τη λέξη similar: “Article 14 safeguards individuals, placed in similar situations, from any discrimination in the enjoyment of the rights and freedoms set forth in the other provisions” [*Marckx case- 1979* (§32)].

³²⁶ “The competent national authorities are frequently confronted with situations and problems which, on account of differences inherent therein, call for different legal solutions; moreover, certain legal inequalities tend only to correct factual inequalities. The extensive interpretation mentioned above cannot consequently be accepted (§10)”.

³²⁷ Βλ. μεταξύ πολλών: GREER S., *The margin of appreciation Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files no. 17, Council of Europe Publishing, July 2000, p.11 J. YUTAKA ARAI TAKABASHI, *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the*

ποικίλει ανάλογα με τις περιπτώσεις [Rasmussen κατά Δανίας- 1984 “the scope of the margin of appreciation will vary according to the circumstances, the subject matter and its background” (§ 40)]³²⁸.

Αξιοσημείωτο είναι ότι όσον αφορά στα ζητήματα φυλετικών διακρίσεων, σύμφωνα με το Δικαστήριο του Στρασβούργου, δεν συνιστά διάκριση η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ πολιτών και ξένων³²⁹ ή μεταξύ πολιτών της Ε.Ε. και υπηκόων τρίτων χωρών σχετικά με το δικαίωμα κατοικίας στην περιοχή ενός κράτους³³⁰.

(iv) *Συμπεράσματα*. Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η «πρώτη περίοδος» που οριοθετείται από το 1968, οπότε το Δικαστήριο εξέδωσε την πρώτη και συνάμα απόφαση ορόσημο σχετική με το άρθρο 14 (*Belgian Linguistics case*), τελειώνει περίπου το 2005. Χαρακτηρίζεται κυρίως, από τον περιορισμό που επιβάλλεται στη δικαιοδοσία του ΕυρΔΔΑ, μέσω: της επικουρικής φύσης της διάταξης του άρθρου 14, που περιορίζει το δυνητικό πεδίο εφαρμογής του, αλλά και μέσω των «προαπαιτούμενων» σχετικά με το πότε μια διακρίνουσα μεταχείριση είναι δικαιολογημένη, που το οδηγεί να προσφεύγει σε άλλες νομικές βάσεις/ βάσεις διάκρισης³³¹ για να καταδικάσει τον ρατσισμό/ ρατσιστική συμπεριφορά.

Μάλιστα, είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι την υπόψη περίοδο, δεν διαπιστώθηκε από το ΕυρΔΔΑ ούτε μία παραβίαση του άρθρου 14 όσον αφορά στη φυλετική διάκριση³³²(!). Αυτό οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι, το ΕυρΔΔΑ, σκόπιμα απέφυγε να αντιμετωπίσει αξιώσεις δυνάμει της διάκρισης, επικαλούμενο την έλλειψη *prima facie* διάκρισης.

Σε ένα άλλο επίπεδο, ίσως και ως απόρροια των προαναφερθέντων περιορισμών, την υπόψη περίοδο, σημειώνεται η δυσκολία του δικαιοδοτικού οργάνου του ΣοΕ, να προωθήσει μια αντίληψη για τη διακρίνουσα μεταχείριση πέρα από αυτή της άμεσης, αγγίζοντας έτσι, ελάχιστα τις έννοιες της έμμεσης³³³ αλλά και της θετικής διάκρισης. Παράλληλα, δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει τη ρατσιστική βία, κάτι το οποίο οδήγησε στην αποτυχία επίτευξης ουσιαστικής ισότητας³³⁴.

Ενισχυτική μάλιστα της διστακτικότητας του Δικαστηρίου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά περιπτώσεις ρατσιστικής βίας, αποτελεί η υπόθεση *Anguelova*

Jurisprudence of the ECHR, Intersentia, 2001, p. 162-171’ EDEL F., *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, *op. cit.*, σπ. 215, p. 118-127.

³²⁸ Για το μεθοδολογία αντιμετώπισης από το ΕυρΔΔΑ μιας αξίωσης σχετικής με το άρθρο 14 βλ. *Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners*, *op. cit.*, σπ. 131, p. 66.

³²⁹ Πρβλ. ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Abdulaziz, Cabales and Balkandali / Hv. Βασιλείου*, *op.cit* σπ. 321, §40-42.

³³⁰ Πρβλ. υπόθεση ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Moustaquim / Βελγίου*, (αρ. προσφυγής 12313/86), 18.2.1991, §49.

³³¹ Ενδεικτική εδώ, είναι η περίπτωση της υπόθεσης *Abdulaziz, Cabales and Balkandali*, η οποία αν και αποτέλεσε την πρώτη υπόθεση στην οποία εξετάστηκε καταγγελία ξένου υπηκόου και διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 14, η εν λόγω παραβίαση της αρχής της μη διάκρισης, βασίστηκε στο φύλο και όχι την εθνικότητα.

³³² Οι πιο κάτω παραπομπές είναι ένα δείγμα μόνο του σώματος της σχετικής φιλολογίας: “(...) la Cour de Strasbourg n’ a jamais constaté de violation de l’ article 14 du fait d’ une discrimination raciale”, στο PICHÉRAL C., “Discrimination raciale et Convention européenne des droits de l’homme. L’ apport de la jurisprudence”, *Rev. trim. Dr. h.* (2001), p. 517-539 (518) “Until early 2004, the Court had never found a violation of Article 14 ban on discrimination in a case involving allegations of racial discrimination” στο CAHN C., “The Elephant in the Room: On Not Tackling Systemic Racial Discrimination at the European Court of Human Rights”, *European Anti-Discrimination Law Review*, Issue no.4, November 2006, p. 13

³³³ Πρβλ. ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Abdulaziz, Cabales και Balkandali/ Ηνωμένου Βασιλείου*- 1985, *op.cit* σπ. 321

³³⁴ Ο’ CONELL R., “Cinderella comes to the Ball: Article 14 and the right to non-discrimination in the ECHR”, *The Journal of the Society of Legal Scholars*, 29 (2), 2009, p. 211-219.

/Βουλγαρίας-2002, όπου στη μειοψηφούσα άποψη του Δικαστή Bonello υπογραμμίζεται ότι:

“(…)2. I consider it particularly disturbing that the Court, in over fifty years of pertinacious judicial scrutiny, has not, to date, found one single instance of violation of the right to life (Article 2) or the right not to be subjected to torture or to other degrading or inhuman treatment or punishment (Article 3) induced by the race, colour or place of origin of the victim. (...) Leafing through the annals of the Court, an uninformed observer would be justified to conclude that, *for over fifty years democratic Europe has been exempted from any suspicion of racism, intolerance or xenophobia*. The Europe projected by the Court's case-law is that of an exemplary haven of ethnic fraternity, in which peoples of the most diverse origin coalesce without distress, prejudice or recrimination. The present case energises that delusion.

3. Frequently and regularly the Court acknowledges that members of vulnerable minorities are deprived of life or subjected to appalling treatment in violation of Article 3; but not once has the Court found that this happens to be linked to their ethnicity. *Kurds, coloureds, Muslims, Roma and others are again and again killed, tortured or maimed, but the Court is not persuaded that their race, colour, nationality or place of origin has anything to do with it*. Misfortunes punctually visit disadvantaged minority groups, but only as the result of well-disposed coincidence”³³⁵.

Συνέπεια των παραπάνω, ήταν η προσεκτική προσέγγιση της προστασίας των περιθωριοποιημένων ατόμων στην Ευρώπη, μέσω της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ βασισμένης περισσότερο στα άρθρα 4 και 8 κι όχι στο άρθρο 14³³⁶.

B.5.2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (2004-...). Νομολογιακή εξέλιξη κατά των φυλετικών διακρίσεων

Μετά από μια μακρά περίοδο -πλέον των 36 χρόνων- επιφυλακτικής στάσης του ΕυρΔΔΑ, όσον αφορά στο ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων, περί το 2004 σημειώθηκε μια στροφή στη μέχρι εκείνη τη στιγμή πορεία του, με τη διαπίστωση παραβιάσεων του άρθρου 14 ΕυρΣΔΑ βάσει της φυλής/ εθνικής καταγωγής. Ιδιαίτερα, το Δικαστήριο επλήφθηκε ζητημάτων που αφορούν σε Ρομά³³⁷, σε ζητήματα ρατσιστικής βίας προερχόμενα είτε από κρατικούς δρώντες, είτε από ιδιώτες³³⁸, μειονοτικά ζητήματα³³⁹ κι όχι μόνο.

Η εν λόγω περίοδος χαρακτηρίζεται από:

³³⁵ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Angelova* /Βουλγαρίας, (αρ. προσφυγής 38361/97), 13.6.2002.

³³⁶ HARVEY C., LIVINGSTONE S., “Protecting the Marginalised: The role of the ECHR”, *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 51 (3), 2001, 445-446.

³³⁷ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Šečić* /Κροατίας, (αρ. προσφυγής 40116/02), 31.8.2007 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Angelova et Iliev* /Βουλγαρίας, (αρ. προσφυγής 55523/00), 26.7.2007 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Cobzaru* /Ρουμανίας (αρ. προσφυγής 48254/99), 26.7.2007 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Hasan et Eylem Zengiu* /Τουρκίας (αρ. προσφυγής 1448/04), 9 .10.2007 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *D.H. και λοιποί* /Τσεχίας (αρ. προσφυγής 57325/00), 13.11.2007, που αφορούν κυρίως σε ζητήματα Ρομά.

³³⁸ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Nachova* /Βουλγαρίας, (αρ. προσφυγών 43577/98 and 43579/98), 26.2.2004 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Μπέκος και Κοντρόπουλος* /Ελλάδας (αρ. προσφυγής 15250), 13.12.2005 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Šečić* /Κροατίας-2007, *ibid* ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Angelova και Iliev* /Βουλγαρίας-2007, *op. cit.* υπ. 335 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Cozbaru* /Ρουμανίας-2007, *ibid* κτλ.

³³⁹ Όπως π.χ. ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Timishev* /Ρωσίας, (αρ. προσφυγών 55762/00 and 55974/00), 13.12.2005. (Timishev's right to liberty of movement “was restricted solely on the ground of his ethnic origin”, a difference in treatment which constituted racial discrimination within the meaning of Article 14), “Discrimination on account of one's actual or perceived ethnicity is a form of racial discrimination”, § 56 “The Court considers that no difference in treatment which is based exclusively or to a decisive extent on a person's ethnic origin is capable of being objectively justified in a contemporary democratic society built on the principles of pluralism and respect for different cultures” (§ 58).

(i) Την εξασθένηση της προϋπόθεσης του πεδίου ("*ambit requirement*"). Υπόθεση ορόσημο από αυτή την άποψη, αποτελεί -ίσως- η υπόθεση *Θλιμμένος/ Ελλάδας*, δεδομένου ότι ο δεσμός μεταξύ του κύριου άρθρου και της φερόμενης διάκρισης είναι ο πιο απομακρυσμένος. Ενώ κάτι τέτοιο, διευκολύνεται πλέον και υπό το φως της θέσης σε ισχύ του Πρωτοκόλλου 12 ΕυρΣΔΑ, που κατοχυρώνει μια γενική απαγόρευση για τη μη διάκριση³⁴⁰.

(ii) Την μείωση της διακριτικής ευχέρειας των κρατών μελών ως προς τις υποθέσεις φυλετικών διακρίσεων μέσω:

(α) Της αρχής της αυξημένης επαγρύπνησης που συστήνεται από το ΕυρΔΔΑ, σε περιπτώσεις φυλετικών διακρίσεων σε πλήθος υποθέσεων

The ECtHR considers that the prohibition of racial discrimination

"is a particular affront to human dignity and requires from the authorities special vigilance and vigorous reaction" [*Nachova και others v Bulgaria* case 63].

"[...] is a particularly invidious kind of discrimination and, in view of its perilous consequences, requires from the authorities special vigilance and a vigorous reaction" [*Timishev*]

(β) Και της εφαρμογής της αυξημένης επαγρύπνησης του ΕυρΔΔΑ που αποτυπώνεται:

-στη διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε εκκλήσεις για αυστηρότερη εξέταση,

"Where the difference in treatment is based on race, colour or ethnic origin, the notion of objective and reasonable justification must be interpreted as strictly as possible". (§196)

-στο γεγονός ότι ίσως η φυλετική διάκριση συνιστά εξευτελιστική μεταχείριση, σύμφωνα με το οποίο, ένα άτομο δεν μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμά του να μην διακρίνεται σε φυλετικές βάσεις,

"In view of the fundamental importance of the prohibition of racial discrimination the Grand Chamber considers that, (...), no waiver of the right not to be subjected to racial discrimination can be accepted, as it would be counter to an important public interest" [*D.H./ Τσεχικής Δημοκρατίας* (§204)]

-το κράτος οφείλει να ερευνά την ύπαρξη ρατσιστικού κινήτρου για βία, ένας αιτών δύναται να ευεργετηθεί από την αντιστροφή του βάρους της απόδειξης (reversal of burden of proof) όσον αφορά ρατσιστικά κίνητρα και τέλος, ένας αιτών μπορεί να βασιστεί σε στατιστικές για να αποδείξει την έμμεση φυλετική διάκριση.

-Σε αντίθεση με την πρώτη περίοδο, το εξεταζόμενο διάστημα, το Δικαστήριο, αναγνώρισε ότι το περιθώριο εκτίμησης, μπορεί να ερμηνευτεί διασταλτικά, όσον αφορά στη νομολογία του άρθρου 14 και συγκεκριμένα τις φυλετικές διακρίσεις. Η εφαρμογή του κριτηρίου των «σοβαρών λόγων» ("*weighty reasons*")³⁴¹.

(iii) Την αναγνώριση έμμεσης διάκρισης. Το ΕυρΔΔΑ, ήταν αρχικά απρόθυμο να αναγνωρίσει την έμμεση διάκριση, εξαιτίας της μη ρητής αναφοράς της στην ΕυρΣΔΑ, σε συνδυασμό με τις δυσκολίες απόδειξής της. Από το 2001 ωστόσο, σημειώνεται στροφή με την υπόθεση *Θλιμμένος/ Ελλάδας* όπου επισημαίνεται ότι: "States clearly have a duty, under the Convention to "introduce appropriate exceptions" and "treat differently persons whose situations are significantly different".

Μάλιστα, το ΕυρΔΔΑ, παρότι παραδέχτηκε σε μια σειρά υποθέσεων [*Anguelova/ Βουλγαρία*- 2002, *Nachova/ Βουλγαρίας*- 2005] ότι: «[...] η διαφορετική μεταχείριση μπορεί να

³⁴⁰ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Θλιμμένος/ Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 34369/97), 6.3.2000.

³⁴¹ EDEL F., *op. cit.*, σπ. 215, π. 118-127.

λάβει ενδεχομένως τη μορφή δυσανάλογα επιζήμιων επιπτώσεων μιας γενικής πολιτικής ή ενός γενικού μέτρου τα οποία, αν και διατυπωμένα με ουδέτερο τρόπο, εισάγουν διακρίσεις εις βάρος της ομάδας»³⁴², δεν ήταν παρά με την υπόθεση *D.H./ Τσεχίας* που η αξίωση ήταν επιτυχής³⁴³.

Η πρόοδος, μάλιστα, στην αναγνώριση της έμμεσης διάκρισης, συνδυάστηκε με μια πιο χαλαρή προσέγγιση του Δικαστηρίου, όσον αφορά στο βάρος της απόδειξης. Έτσι, σε περιπτώσεις έμμεσης διάκρισης όπου δεν είναι δυνατή η απόδειξη «πέραν πάσης αμφιβολίας» (“beyond reasonable doubt”) από το θύμα, ακριβώς λόγω της έμμεσης φύσης της, το Δικαστήριο αποδέχτηκε την «αντιστροφή του βάρους της απόδειξης» (reversal of the burden of proof), τομή στην προστασία των θυμάτων διακρίσεων.

Ορόσημο εδώ, αποτελεί η υπόθεση *Nachova*, όπου διαπιστώθηκε η μετατόπιση του βάρους απόδειξης, σε περίπτωση ρατσιστικού κινήτρου σε περιπτώσεις βίας κρατικών οργάνων, από τον αιτούντα στον καθ’ ου.

Μεταγενέστερα, με την υπόθεση *D.H. και λοιποί / Τσεχίας*, το βάρος της απόδειξης απαλύνθηκε περισσότερο με την αποδοχή και των στατιστικών. “As mentioned above, the Court has noted in previous cases that applicants may have difficulty in proving discriminatory treatment (...). In order to guarantee those concerned the effective protection of their rights, less strict evidential rules should apply in cases of alleged indirect discrimination” (§186) και “the recent case-law of the court of justice of the european communities shows that it permits claimants to rely on statistical evidence and the national courts to take such evidence into account where it is valid and significant” (§187) [*D.H. και λοιποί/ Τσεχίας*], χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να αποδειχτεί η έμμεση διάκριση χωρίς στατιστικές (§189)³⁴⁴.

(iv) Την έγκριση της θετικής δράσης. Δεδομένου του συμπληρωματικού χαρακτήρα της διάταξης του άρθρου 14, η ύπαρξη θετικών υποχρεώσεων στις υποθέσεις του, εξετάστηκε υπό το φως άλλων κύριων διατάξεων. Για πρώτη φορά, γίνεται μια τέτοια αναφορά στην υπόθεση *Θλιμμένος*, σύμφωνα με την οποία: «[...] το δικαίωμα προστασίας από τις διακρίσεις όσον αφορά την απόλαυση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η ΕυρΣΔΑ παραβιάζεται ομοίως όταν τα κράτη (...) δεν επιφυλάσσουν διαφορετική μεταχείριση σε πρόσωπα των οποίων οι καταστάσεις διαφέρουν σημαντικά» (§44).

Ωστόσο, απόφαση ορόσημο σχετικά με τις θετικές διακρίσεις, αποτελεί η *Nachova και λοιποί / Βουλγαρίας*. Είναι από τις πρώτες αποφάσεις, που το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η ισότητα περιέχει μια θετική υποχρέωση αποκλείοντας τη μη δράση από τη μεριά των συμβαλλομένων μερών. Περιέχει επιπλέον και μια συγκεκριμένου τύπου θετικής δράσης,

³⁴² “The Court has already accepted in previous cases that a difference in treatment may take the form of disproportionately prejudicial effects of a general policy or measure which, though couched in neutral terms, discriminates against a group such a situation may amount to “indirect discrimination”, which does not necessarily require a discriminatory intent (...) such a situation may amount to ‘indirect discrimination’, which does not necessarily require a discriminatory intent” (§184).

³⁴³ Έκτοτε, η έμμεση διάκριση, αναγνωρίστηκε σε πλήθος υποθέσεων όπως: ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί/Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 32526/05), 5.6.2008 ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Oršuš και λοιποί / Κροατίας* (αρ. προσφυγής 15766/03), 16.3.2010 κ.ο.κ.

³⁴⁴ Where an applicant alleging indirect discrimination thus establishes a rebuttable presumption that the effect of a measure or practice is discriminatory, the burden then shifts to the respondent State, which must show that the difference in treatment is not discriminatory (see, *mutatis mutandis*, *Nachova and Others*, cited above, § 157). Regard being had in particular to the specificity of the facts and the nature of the allegations made in this type of case (*ibid*, § 147), it would be extremely difficult in practice for applicants to prove indirect discrimination without such a shift in the burden of proof. Πρβλ. υπόθεση *Hugh Jordan / Ηνωμένου Βασιλείου*, (αρ. προσφυγής 24746/94), 4.5.2001, όπου το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι τα στατιστικά δεδομένα δεν επαρκούν για να αποδείξουν την ύπαρξη μιας διάκρισης (§154).

τη λεγόμενη «διαδικαστική θετική δράση». Πρόκειται, για την υποχρέωση του κράτους να ερευνήσει τα «ρατσιστικά στοιχεία του εγκλήματος», όταν υπάρχει υποψία ότι ρατσιστικές συμπεριφορές προκαλούν βίαιες πράξεις³⁴⁵. Ουσιαστικά δηλαδή, με την εν λόγω απόφαση, εγκαταλείπεται η αρνητική στάση σύμφωνα με την οποία οι κρατικές αρχές ευθύνονται για φυλετική διάκριση³⁴⁶.

Τέλος, σημαντική προς την ενίσχυση της θετικής δράσης, φαίνεται να είναι η θέση σε ισχύ του 12^{ου} Πρωτοκόλλου, στο recital 3 του οποίου αναφέρεται ότι: “Reaffirming that the principle of non-discrimination does not prevent States from taking measures in order to promote full and effective equality, provided that there is an objective and reasonable justification for those measures”.

(v) *Τις αναφορές στο έργο της ECRI.* Το έργο της ECRI, τα τελευταία χρόνια, διαδραμάτισε πολύ σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ σχετικά με τις φυλετικές διακρίσεις, ενώ ιδιαίτερος είναι και ο ρόλος της στην ερμηνευτική διάπλαση του άρθρου 14. Η οικειότητα του Δικαστηρίου με την ECRI μέσω της επίκλησης στις αποφάσεις του διαφορετικών πτυχών της δράσης της (όπως: των Γενικών Συστάσεων Πολιτικής³⁴⁷, των country reports³⁴⁸, των ετήσιων εκθέσεων), μαρτυρά την αυξημένη επιθυμία του πρώτου να διευθετήσει ζητήματα φυλετικών διακρίσεων υπό το άρθρο 14.

(vi) Στα παραπάνω θετικά στοιχεία, προστίθεται η έκδοση της πρώτης απόφασης του ΕυρΔΔΑ σχετικά με το Πρωτόκολλο 12, το 2009, όπου διαπιστώθηκε η παραβίαση του εν λόγω οργάνου [*Sejdić and Finci / Βοσνίας Ερζεγοβίνης*³⁴⁹]. Πολύ σημαντικό εδώ, είναι το γεγονός ότι: «[...] οι διακρίσεις λόγω εθνικής καταγωγής συνιστούν μορφή φυλετικής διάκρισης (...) Σε μια σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία που βασιζεται στις αρχές της πολυφωνίας και του σεβασμού των διαφορετικών πολιτισμών δεν δύναται να δικαιολογηθεί αντικειμενικά καμία διαφορετική μεταχείριση που βασιζεται αποκλειστικά ή σε καθοριστικό βαθμό στην εθνική καταγωγή ενός προσώπου»

Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο, ότι πρόκειται για μια «μεταβατική εφαρμογή» του Πρωτοκόλλου 12, σύμφωνα με την οποία το Δικαστήριο οφείλει να εφαρμόζει το

³⁴⁵ “[...] (contracting parties) has a procedural obligation to investigate possible racist motives for acts of violence” (§160).

³⁴⁶ Με αφορμή την υπόθεση *Nachova*, το ΕυρΔΔΑ αντιμετώπισε έκτοτε πλήθος υποθέσεων ρατσιστικής βίας όπως: ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Balogh/ Ουγγαρίας*, (αρ. προσφυγής 47940/99), 20.7.2002 · ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Hasan Ilhan / Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 22494/93), 9.11.2004 · ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Osman/ Βουλγαρίας*, (αρ. προσφυγής 43233/98), 16.2.2006 (§88), ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Μπέκος και Κουτρόπουλος/ Ελλάδας*, *op. cit.* *Cobzaru/Ρουμανίας*, *op. cit.* 337, κτλ.

³⁴⁷ HOLLO L, *op. cit.* 246, p.121-136. Πρβλ. υποθέσεις: *Timishev/ Ρωσίας* (εππρόη από GPR 7), *D.H. και λοιποί / Τσεχίας* (GRP 7), *Gündüz / Τουρκίας* (GRP 7) · *Chapman / Ην. Βασιλείου*, *Beard/ Ην. Βασιλείου*, *Lee/Ην. Βασιλείου*, *Jane Smith/ Ην. Βασιλείου*, *D.H./ Τσεχίας* (εππρόη από GPR 3) · *Hasan and Eylem Zengin/ Τουρκίας* (εππρόη GPR 5).

³⁴⁸ Στην ετήσια έκθεση για το 2010, η ECRI επισήμανε με ικανοποίηση ότι οι προδιαγραφές που θέτει, καθώς και η επιτήρηση των CBC, αναφέρονται όλο και περισσότερο σε αποφάσεις ΕυρΔΔΑ (υποθέσεις *Kuric και λοιποί/ Σλοβενίας*, *Tanese/ Μολδαβίας*, και *Orsus/ Κροατίας*) (§24). Παρομοίως και στην ετήσια έκθεση του 2012 (υποθέσεις *De Suza Ribeiro/ Γαλλίας*, *Σαμπάνης και άλλοι / Ελλάδας*, *Egitim ve Bilim Emekcileri Sendiaksi/ Τουρκίας*, *Fedorchenko and Loznko / Ουκρανίας*, *Kuric και λοιποί/ Σλοβενίας*, *Aksu Τουρκίας*) (§17).

³⁴⁹ Η απαγόρευση ενός Ρομά και ενός Εβραίου από το να εκπροσωπηθούν στις εκλογές ισοδυναμεί με διάκριση και παραβιάζει τα εκλογικά τους δικαιώματα. (παραβίαση άρθρων 14 ΕυρΣΔΑ, 3 Πρωτοκόλλου 1, και 1 Πρωτοκόλλου 12, αποζημίωση).

τελευταίο, σε συνδυασμό με το άρθρο 14, δεδομένου ότι το Πρωτόκολλο, δεν έχει υπογραφεί και επικυρωθεί ακόμα από όλα τα μέρη³⁵⁰.

(vii) *Συμπεράσματα*. Σε αυτή τη «δεύτερη περίοδο», πλέον υπό το άρθρο 14: καλύπτονται υποθέσεις φυλετικών διακρίσεων, διευθετούνται ως προς αυτές τόσο η άμεση, όσο και η έμμεση διάκριση, παρέχεται η βάση για θετικά μέτρα, ενώ μετριάζονται οι προϋποθέσεις όσον αφορά στην «επιτρεπόμενη διακρίνουσα μεταχείριση».

Οι εν λόγω θετικές εξελίξεις, συμβάλλουν αναμφίβολα σε έναν πιο ενεργό ρόλο της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων στην Γηραιά Ήπειρο. Παράλληλα, ωστόσο, η επέκταση της δικαιοδοσίας του, με τη θέση σε ισχύ του 12^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕυρΣΔΑ σε συνδυασμό με την τρέχουσα κατάσταση στην Ευρώπη (βλ. αντιμετώπιση μεταναστευτικών προσφυγικών ροών εν όψει της «Αραβικής Άνοιξης», αλλά και καταπολέμηση της οικονομικής κρίσης), ανοίγουν διαφορετικούς δρόμους παραβιάσεων της αρχής της μη διάκρισης στη βάση της φυλής, προμηνύοντας και την αύξηση σχετικών υποθέσεων το προσεχές χρονικό διάστημα³⁵¹.

³⁵⁰ *Non-discrimination: a human right. Seminal marking the entry into force of Protocol No. 12 to the European Convention on Human Rights, op.cit.* σπ. 220, p. 33.

³⁵¹ Κάτι που μέχρι και την ολοκλήρωση της παρούσας διατριβής (Δεκέμβριος 2015), δεν είχε ακόμα επαληθευτεί.

ΤΜΗΜΑ 2^ο:

Οι πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στους κόλπους του ΣοΕ

Ι. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Αναπτύσσοντας πολιτικές για την καταπολέμηση και πρόληψη των
ευάλωτων ομάδων. Μια κάθετη προσέγγιση

Εισαγωγικά

Η Ευρώπη, διαθέτει μια μακρά ιστορία στο ζήτημα της μεταχείρισης των εθνικών μειονοτήτων ως “enemy aliens”, αρχής γενομένης από τους Εβραίους και τους Ρομά. Η κατάσταση επιδεινώθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, με την αθρόα εισροή μεταναστών/ αιτούντων άσυλο, που οδήγησε επίσης στην θυματοποίηση των τελευταίων και ως εκ τούτου, την υπαγωγή τους στην ίδια κατηγορία.

Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες βρίσκονται διαρκώς, σε αναζήτηση ενός αποδιοπομπαίου τράγου, για να δικαιολογήσουν κυβερνητικά προγράμματα και ατζέντες, όπως: η επιθυμία νομιμοποίησης των εθνικών κυβερνήσεων, η επιθυμία διατήρησης και υπεράσπισης των παροχών πετρελαίου στην Μ. Ανατολή, η αιτιολόγηση στρατιωτικών εισβολών (όπως π.χ. στο Ιράκ, στη Λιβύη, στο Αφγανιστάν) και συνάμα η αιτιολόγηση των δυτικών στρατευμάτων να κακομεταχειριστούν, να βασανίσουν και να σκοτώσουν, η επιθυμία να υποστηρίξουν το Ισραήλ και τις πολιτικές του, αλλά ακόμα και η επιθυμία πώλησης εφημερίδων³⁵².

Ως εκ τούτου, η διάβρωση των μειονοτικών πολιτισμικών, θρησκευτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, μια διαδικασία που «νομιμοποιήθηκε» από τον ρατσισμό και την δαιμονοποίηση των μειονοτήτων ως «αναφομοιώτων», αποτέλεσαν τους πρώτους δείκτες ενός μοντέρνου κοινωνικού αυταρχισμού³⁵³.

Από την άποψη αυτή, το ΣοΕ, εκτός από το γενικό δικαιοθεσμικό πλαίσιο έχει αναπτύξει μια σειρά εργαλείων/πολιτικών ως απάντηση στα προβλήματα των επιμέρους ευάλωτων ομάδων. Πρόκειται για το *hard law*, που αποτελείται από κανονιστικά μέτρα (Συνθήκες), όσο και *soft law* (Συστάσεις και Ψηφίσματα της ΕπΥπ και της ΚΣ, εκθέσεις των οργάνων και θεσμών του ΣοΕ).

Στο παρόν κεφάλαιο, μελετώνται οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η κάθε ευάλωτη ομάδα, τα μέλη της οποίας συνιστούν (δυνητικά) θύματα ρατσιστικής συμπεριφοράς (ήτοι: οι ιστορικές μειονότητες, οι Ρομά, οι μετανάστες, πρόσφυγες/ αιτούντες άσυλο, οι

³⁵² RICHARDSON R., “Islamophobia or anti-Muslim racism –or what? Concepts and terms revisited”, <<http://www.insted.co.uk/anti-muslim-racism.pdf>>.

³⁵³ FEKETE L., *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, 2009, p. 12

Μουσουλμάνοι και οι Εβραίοι) και κατόπιν αναπτύσσονται τα μέτρα με τα οποία το ΣοΕ, αντιμετωπίζει τις εν λόγω προκλήσεις.

A.1. Ιστορικές (παραδοσιακές/ εθνικές) μειονότητες. Αντιμετωπίζοντας το εθνικό μίσος

"It is shocking that old minorities that have existed in our societies for centuries are excluded. How do you expect societies which have not been able to do anything about groups that have existed for ages to act sensibly towards the newcomers. There is a clear link between how we think about the old groups and what we do about the new ones. We have a mental blockage towards multiplicity, towards diversity and integration."

Sia Spiliopoulou Åkermarck,
President of the Advisory Committee
on the (FCNM)

A.1.1. Προκλήσεις: το εθνικό μίσος και τα «ζητήματα» των εθνικών μειονοτήτων

Ο εθνικός σωβινισμός, που εκδηλώθηκε στην νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, με τη μορφή του εθνικού μίσους, της εθνικής σύγκρουσης, ακόμα και της εθνοκάθαρσης, αποτέλεσε το κυριότερο εμπόδιο για την παγκοσμιοποίηση του δυτικού μοντέλου της φιλελεύθερης κοινωνίας που βασίζεται στην ισότητα και τον σεβασμό των πολιτισμικών διαφορών³⁵⁴.

Με άλλα λόγια, το εθνικό μίσος, η μισαλλοδοξία, που αποτέλεσαν την αιτία μιας εθνικής σύρραξης, στάθηκαν εμπόδιο στην επίτευξη των ιδεωδών της πλήρους ισότητας και του σεβασμού της ετερότητας στην μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο περίοδο³⁵⁵.

Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ 1945-1989, το ζήτημα των μειονοτήτων -αρχικά- υποτιμήθηκε ή αγνοήθηκε, από την κυρίαρχη οπτική του διπολικού κόσμου. Τα γεγονότα στην Ανατολική Ευρώπη, την πρώην Σοβιετική Ένωση και την Γιουγκοσλαβία, ήταν εκείνα που ώθησαν το ζήτημα των μειονοτήτων από το τέλος της δεκαετίας του 1990. Ακολούθησαν το Κόσσοβο και η Τσετσενία (1999), που ανανέωσαν το ενδιαφέρον.

Στην συνθετότητα του (μειονοτικού) προβλήματος, συμβάλλουν λοιπόν: οι πόλεμοι, η ανάδυση της έννοιας του έθνους-κράτους (18^{ος}, 19^{ος} αιώνας), η αναγκαστική αφομοίωση, οι μαζικές απελάσεις, οι μεταναστεύσεις, οι εθνοκαθάρσεις, τα εθνικιστικά κινήματα και τα αυταρχικά καθεστώτα, που παρήγαγαν κράτη με ένα εθνικό, πολιτιστικό και θρησκευτικό μωσαϊκό λαών και ένα υποβόσκον εθνικό μίσος, βασισμένο στον ρατσισμό και τις διακρίσεις, που περιμένει την κατάλληλη ευκαιρία για να εκραγεί. Εξάλλου, από την γενικότερη συζήτηση περί μειονοτήτων, δεν θα μπορούσε να λείπει και η επίδραση της πρόσφατης μετανάστευσης («νέες μειονότητες») πολιτισμικά και εθνοτικά διαφορετικών πληθυσμών, που διαφοροποιούνται ωστόσο, τόσο από την πλειοψηφία, όσο και από τις παραδοσιακές μειονότητες.

Σήμερα, παραδοσιακές εθνικές μειονότητες είναι παρούσες σε όλα τα κράτη μέλη του ΣοΕ³⁵⁶. Μάλιστα, τα άτομα που ανήκουν σε αυτές, αντιπροσωπεύουν το 10.29% του

³⁵⁴ WIMMER A., "Introduction: Facing Ethnic Conflicts", στο: <http://www.princeton.edu/~awimmer/FEC_intro.pdf>, όπου σημειώνεται ότι: "[...] As the "ice" of authoritarian rule that was preserved through superpower rivalry melts away, "ancient hatred" between ethnic groups is being revived and fueled by incompatible claims to self-determination and political sovereignty".

³⁵⁵ Για την σχέση εθνικού μίσους, εθνικής σύρραξης, βλ. αναλυτικότερα: SEKULIĆ D., MASSEY G., HODSON R., "Ethnic intolerance and ethnic conflict in the dissolution of Yugoslavia", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 29, issue 5, 2006, p. 797-827.

συνολικού ευρωπαϊκού πληθυσμού. Ακόμα, σύμφωνα με την Federal Union of European Nationalities (FUEN), στην Ευρώπη υπάρχουν 340 αυτόχθονες μειονότητες, που ισοδυναμούν με 100 εκατ. ανθρώπους στα 47 κράτη μέλη του ΣοΕ ³⁵⁷. Ωστόσο, η ύπαρξη των παραδοσιακών εθνικών μειονοτήτων δεν αποτελεί το μόνο κοινό σημείο των ευρωπαϊκών κρατών. Η άρνηση των μειονοτικών δικαιωμάτων και η διακρίνουσα/ρατσιστική -σε κάποιες περιπτώσεις- μεταχείρισή τους, αποτελεί δυστυχώς, μια κοινή πραγματικότητα. Μια πραγματικότητα, που με την αναζωπύρωση του εθνικού μίσους, θα μπορούσε να μετατρέψει ξανά την εθνική μισαλλοδοξία σε μια εθνική σύρραξη, εθνοκάθαρση.

A.1.2. Τρόποι έκφρασης εθνικού μίσους στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες

Στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες, το εθνικό μίσος ή διαφορετικά ο ρατσισμός κατά μιας εθνικής ομάδας, εκδηλώνεται σε ποικίλα πεδία.

– *Στην πολιτική*, όπου κόμματα, βασισμένα σε ξενοφοβική ρητορική, θέτουν σε κίνδυνο άτομα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, ειδικά όταν αυτή συνδυάζεται με περιστατικά φυσικής βίας εναντίον τους.

– *Στα ΜΜΕ*, που παρουσιάζουν τις μειονότητες ως εμπόδιο για την ευημερία της εκάστοτε χώρας

– *Στην εκπαίδευση*, όπου ζητήματα γύρω από την χρήση των μειονοτικών γλωσσών, παραμένουν.

Οι μειονότητες έρχονται επίσης, αντιμέτωπες με την διάκριση, ακόμα και την άρνηση της ιθαγένειας. Συχνά, αποκλείονται από την εργασία, την στέγαση, την εκπαίδευση, την πρόσβαση στην υγεία και την δικαιοσύνη. Υπο-εκπροσωπούνται στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και θεσμούς, κάτι που εγείρει περαιτέρω εμπόδια στην αναζήτηση πολιτικής αποκατάστασης στις παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους.

Η έκταση του προβλήματος, αποτυπώνεται ανάγλυφα στις εκθέσεις της ECRI, τόσο τις ετήσιες, όσο και της κάθε χώρας ξεχωριστά.

Έτσι, ήδη από την δεύτερη ετήσια έκθεση της ECRI το 1998, εκφράζεται ανησυχία σχετικά με την αύξηση των εκδηλώσεων εθνικής βίας και υποκίνησης σε εθνική μισαλλοδοξία και μίσος.

Από την άλλη μεριά, από μια συνολική μελέτη των πέντε κύκλων εκθέσεων της ECRI, προκύπτουν μια σειρά από προβλήματα που αφορούν στις μειονότητες όπως:

– Οι περιορισμοί στην χρήση της μειονοτικής γλώσσας [π.χ. Κούρδοι στην Τουρκία, 12 αναγνωρισμένες μειονότητες στην Ουγγαρία (IV: 168-172), Τουρκοκύπριοι στην Κύπρο (III-79)]

– Τα εμπόδια στην εκπαίδευση [π.χ. Κούρδοι, συλλαμβάνονται ή αποβάλλονται από Πανεπιστήμια, επειδή έχουν υπογράψει αιτήσεις για την υποστήριξη της διδασκαλίας στα κουρδικά, 78-III],

– Ο μισαλλόδοξος μειονοτικός λόγος [π.χ. κατά Αρμενίων στην Τουρκία § 28]

– Οι μετατοπίσεις πληθυσμών στο εσωτερικό της χώρας- εμπόδια κατά την επιστροφή [Κούρδοι στην νοτιοανατολική Τουρκία' § III- 74-75' "minority returnees" Βοσνία Ερζεγοβίνη, I-

³⁵⁶ Μάλιστα, σύμφωνα με την FUEN, υπάρχουν περισσότερες από 400 μειονότητες στην Ευρώπη, βλ.: <<https://www.fuen.org/european-minorities/general/>>.

³⁵⁷ CoE: PACE, Doc. 13445, Report on *The situation and rights of traditional national minorities in Europe*, Committee on Equality and Non-Discrimination, (Rapporteur, Mr., Ferenc Kalmar, Hungary EPP), 24.3.2014 (§ 3).

40-45, οι μειονότητες που επιστρέφουν έρχονται αντιμέτωπες με τον ρατσισμό και τις φυλετικές διακρίσεις. Η πρόσβαση σε εργασία, υγεία, σύνταξη, εκπαίδευση, είναι ακόμα πιο δύσκολη από ότι για τον υπόλοιπο πληθυσμό. Τα στερεότυπα, ενθαρρυσμένα από το πολιτικό περιβάλλον, οδηγούν σε ζητήματα ασφάλειας, απειλές, επιθέσεις, ακόμα και θάνατοι έχουν καταγραφεί (41), Π-94-105 Τσετσένοι II(69)]

- Η απαγόρευση κομμάτων που αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντα μιας μειονοτικής κοινότητας, παραμένουν κοινός τόπος, παρά τις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ (Κούρδοι, 79-III)
- Οι κατάφωρες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, που λαμβάνουν την μορφή: φόνων, αναγκαστικών εξαφανίσεων, βασανισμών, βιασμών, αυθαιρέτων κρατήσεων (Τσετσενία, III Ρωσία, 82)
- Κακομεταχείριση από την αστυνομία (Τουρκοκύπριοι στην Κύπρο (III-79)
- Διακρίσεις στην πρόσβαση στην εργασία (Τουρκοκύπριοι, III-79)

A.1.3. Οι προσεγγίσεις του ΣοΕ στις διακρίσεις κατά των εθνικών/ παραδοσιακών μειονοτήτων

Όσον αφορά στο ΣοΕ, αν και η προστασία των εθνικών μειονοτήτων ήταν πάντα παρούσα στην ατζέντα του Οργανισμού, το ζήτημα σταδιακά απέκτησε ιδιαίτερη βαρύτητα. Τα γεγονότα του 1989, η πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων και η συνακόλουθη διεύρυνση του Οργανισμού με την προσχώρηση των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης και των κρατών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και η άνοδος του εθνικισμού και οι εθνικιστικές συρράξεις σε ορισμένα μέρη της Ευρώπης, ανήγαγαν το ζήτημα των μειονοτήτων σε προτεραιότητα³⁵⁸.

Υπό αυτό το πρίσμα, δεδομένης της διαφορετικής μεταχείρισης των εθνικών μειονοτήτων από τα κράτη μέλη του, το ΣοΕ ανέλαβε την υποχρέωση να προωθήσει την πλήρη και αποτελεσματική ισότητα των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες σε όλα τα πεδία (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό).

Για τον λόγο αυτόν, ο Οργανισμός ανέπτυξε ποικιλία δραστηριοτήτων, μέσω αφενός της παραγωγής ποικίλων προδιαγραφών και μηχανισμών προστασίας, που λειτουργούν στους κόλπους του και αφετέρου, της αντιμετώπισης μειονοτικών ζητημάτων σε *ad hoc* βάση.

A.1.3.1. Μειονοτική προστασία: Καθιερώνοντας τις προδιαγραφές του ΣοΕ (1990-...)

Το 1990, η ΚΣ, που δεν είχε εκφράσει τις απόψεις της για τα δικαιώματα των μειονοτήτων για 30 χρόνια, στην πρώτη σχετική αναφορά, υπογράμμισε ότι εκτός από τις νομικές πτυχές του ζητήματος των μειονοτήτων, εν όψει της αποκατάστασης της δημοκρατίας στα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, τίθεται και μια πολύ σημαντική πολιτική διάσταση της προστασίας των δικαιωμάτων τους. Για τον λόγο αυτόν, καθορίστηκαν οι βασικές αρχές για τις μειονότητες και τις υποχρεώσεις των κρατών. Ειδικότερα όσον αφορά στις εθνικές μειονότητες, δηλαδή «[...] τις ξεχωριστές ή διακριτές ομάδες, που είναι καλά ορισμένες και εγκατεστημένες στην επικράτεια ενός κράτους, τα μέλη της οποίας είναι υπήκοοι του συγκεκριμένου κράτους και έχουν συγκεκριμένα θρησκευτικά,

³⁵⁸ Για μια γενική θεώρηση του μειονοτικού ζητήματος, βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συμβούλιο της Ευρώπης- Ευρωπαϊκή Ένωση- ΟΑΣΕ. Μια σύνθεση σημειώσεων από τις Πανεπιστημιακές παραδόσεις, op.cit.,* υπ. 212, σελ. 89-96.

πολιτιστικά, γλωσσικά ή άλλα χαρακτηριστικά που τις διακρίνουν από την πλειοψηφία του πληθυσμού», σημειώθηκαν οι ακόλουθες αρχές:

«[...] Οι εθνικές μειονότητες θα πρέπει να έχουν το δικαίωμα: να αναγνωρίζονται ως τέτοιες από τα κράτη στα οποία ζουν' να διατηρούν και να αναπτύσσουν τον πολιτισμό τους' να διατηρούν τους δικούς τους εκπαιδευτικούς, θρησκευτικούς και πολιτιστικούς θεσμούς, για τους οποίους μάλιστα μπορούν να ζητήσουν εθελοντική οικονομική βοήθεια ή δημόσια βοήθεια' να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για ζητήματα που επηρεάζουν την διατήρηση και ανάπτυξη της ταυτότητας τους και της εφαρμογής των εν λόγω αποφάσεων' τέλος, κάθε άνθρωπος που ανήκει σε εθνική μειονότητα, απαιτείται να συμμορφώνεται με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ιθαγένεια ή την διαμονή του σε ένα ευρωπαϊκό κράτος»³⁵⁹.

Δυο χρόνια αργότερα, λόγω της διακύβευσης της ειρήνης, της δημοκρατίας, των ελευθεριών και του σεβασμού για τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Ευρώπη, αναγνωρίστηκε η «επείγουσα ανάγκη για διεθνείς αποφάσεις και δεσμεύσεις». Παρά το γεγονός ότι η ΕυρΣΔΑ, περιλαμβάνει διατάξεις που άπτονται της προστασίας των μειονοτήτων [όπως π.χ.: η θρησκευτική ελευθερία (άρθρο 9), η ελευθερία έκφρασης (άρθρο 10), και η μη διάκριση (άρθρο 14)]³⁶⁰, η απουσία «θετικών» διατάξεων, οδήγησε στην ανάγκη δημιουργίας νέων νομικών εργαλείων. Για τον λόγο αυτόν, δόθηκε ώθηση:

- Στο σχέδιο του Ευρωπαϊκού χάρτη περιφερειακών και μειονοτικών γλωσσών
- Στην επείγουσα εκπόνηση ενός πρόσθετου πρωτοκόλλου, σχετικού με τις μειονότητες στην ΕυρΣΔΑ, καθώς και
- Στην δημιουργία ενός κατάλληλου οργάνου διαμεσολάβησης, με σκοπό να ελέγχει τις αλλαγές στην κατάσταση των μειονοτήτων σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη και να λαμβάνει δράση για να αποτρέπει μια ανοικτή σύγκρουση³⁶¹.

Την επαύριο της υιοθέτησης του Χάρτη Μειονοτικών Γλωσσών, το 1992, του πρώτου νομικού εργαλείου του ΣοΕ για την προστασία των μειονοτήτων, η ΚΣ επέμεινε στην πρότασή της περί υιοθέτησης ενός Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στην ΕυρΣΔΑ, συστήνοντας μάλιστα το σχετικό κείμενο³⁶².

Ωστόσο, παρά την μέχρι εκείνη τη στιγμή, καταλυτική δράση του ΣοΕ και ιδιαιτέρως της ΚΣ του, ήταν η Σύνοδος Κορυφής του ΣοΕ στη Βιέννη το 1993, επηρεασμένη από τις αρχές του ΟΑΣΕ³⁶³, που αναγνωρίζοντας ότι οι εθνικές μειονότητες αποτελούν συστατικό στοιχείο της σταθερότητας και της δημοκρατικής ασφάλειας στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, αποτέλεσε την αρχή για την ανάπτυξη διεθνών νομικών πράξεων, με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες (όπως: η μη διάκριση,

³⁵⁹ CoE: PACE Rec. 1134 (1990), *Rights of minorities*, 1.10.1990.

³⁶⁰ Για μια αναλυτική προσέγγιση των μειονοτικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ΕυρΣΔΑ, βλ. THORNBERRY P., MARTÍN ESTEBANÉZ M.A., *Minority rights in Europe. A review of the work and standards of the Council of Europe*, Council of Europe Publishing, 2004, p. 39-87.

³⁶¹ CoE: PACE Rec. 1177 (1992), *on the rights of minorities*, 5.2.1992.

³⁶² CoE: PACE Rec. 1201 (1993), *on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*, 1.2.1993.

³⁶³ Ήδη, από την σύλληψη του ΟΑΣΕ, κύριο στόχο του αποτέλεσαν οι μειονότητες. Πράγματι, στην ιδρυτική πράξη του (Helsinki Final Act-1975), το μειονοτικό ζήτημα στο είναι παρόν, στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου. Ορόσημα, στην μειονοτική προστασία, αποτέλεσαν: το 1989 Vienna Concluding Document, το 1990 Document of the Copenhagen Conference on the Human Dimension of the (CSCE), το ίδιο έτος, ο Χάρτης του Παρισιού για μια Νέα Ευρώπη, το 1991, Geneva Meeting of Experts on National Minorities και το 1992, το Concluding Document of the 1992 Helsinki Follow-up Meeting. Παρότι, πρόκειται για πολιτικά κείμενα χωρίς νομική δέσμευση, οι προδιαγραφές που τέθηκαν από αυτά, αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης και επηρέασαν ουσιαστικά τα σχετικά κείμενα του ΣοΕ, με μια διαφορά: ότι το ΣοΕ, δεσμεύτηκε να μεταβάλλει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, αυτές τις πολιτικές δεσμεύσεις σε νομικές υποχρεώσεις.

η ισότητα ενώπιον του νόμου, οι ίσες ευκαιρίες, η ενεργή συμμετοχή στην πολιτική ζωή, αλλά και η διατήρηση του πολιτισμού, της θρησκείας, των παραδόσεων και εθίμων τους)³⁶⁴.

Στα πλαίσιά της προτάθηκε ο σχεδιασμός μιας σύμβασης πλαίσιο για τις μειονότητες, αλλά και ενός πρόσθετου πρωτοκόλλου στην ΕυρΣΔΑ με αντικείμενο ωστόσο, όχι τις μειονότητες γενικά (όπως είχε προτείνει η ΚΣ), αλλά την διασφάλιση των πολιτισμικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων³⁶⁵.

Κατ' εφαρμογήν των επιταγών της Συνόδου της Βιέννης, η ΕπΥπ σύστησε την Ad hoc Committee of Experts for the Protection of National Minorities (CAHMIN), με αρμοδιότητα την κατάρτιση μιας σύμβασης πλαίσιο, καθώς και ενός πρόσθετου πρωτοκόλλου στην ΕυρΣΔΑ. Παρά το γεγονός ότι η Σύμβαση-πλαίσιο υιοθετήθηκε άμεσα το 1994, οι εργασίες για το πρόσθετο πρωτόκολλο, μόλις ξεκίνησαν αναστάλθηκαν από την ΕπΥπ λόγω οικονομικών, συνταγματικών και νομικών δυσκολιών³⁶⁶.

Δεδομένου ότι στην Πρώτη Σύνοδο Κορυφής, δεν ακολουθήθηκε η παραπάνω πρόταση της ΚΣ, για την υιοθέτηση ενός Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για τις μειονότητες στην ΕυρΣΔΑ, αλλά η υιοθέτηση μιας Σύμβασης-πλαισίου, η ΚΣ εξέφρασε την δυσαρέσκειά της³⁶⁷, επαναλαμβάνοντας μάλιστα την πρότασή της, σε κάθε σχετική Σύσταση/Ψήφισμα, στα χρόνια που ακολούθησαν³⁶⁸. Η επιμονή της, σε αντίθεση με την άρνηση της ΕπΥπ, καταδεικνύουν την απροθυμία των κρατών να υιοθετήσουν και να συμμορφωθούν με νομικές προδιαγραφές σε αυτό το πεδίο³⁶⁹, κάτι που επίσης επισημάνθηκε επανειλημμένως:

Το 1997: "There is still insufficient political will to accept and implement the international political and legal instruments for the protection of minorities. Protection of minorities all too often remains an issue of foreign, rather than domestic, policy"³⁷⁰.

Το 2001: "The Assembly condemns the denial of the existence of minorities and of minority rights in several Council of Europe member states and the fact that many minorities in Europe are not afforded adequate protection"³⁷¹.

Το 2003, μέσω των προτάσεων που έκανε στα κράτη μέλη να επικυρώσουν ή/και να υπογράψουν τη Σύμβαση-πλαίσιο, τα μέλη που έχουν διατυπώσει επιφυλάξεις να

³⁶⁴ CoE, *Vienna Declaration, Vienna, 9 October 1993*, Appendix II on national minorities, όπου σημειώνεται ότι: «In consequence, we decide to instruct the Committee of Ministers: to draw up confidence-building measures aimed at increasing tolerance and understanding among peoples; to respond to requests for assistance for the negotiation and implementation of treaties on questions concerning national minorities as well as agreements on transfrontier co-operation; to draft with minimum delay a framework convention specifying the principles which contracting States commit themselves to respect, in order to assure the protection of national minorities. This instrument would also be open for signature by non-member States; to begin work on drafting a protocol complementing the European Convention on Human Rights in the cultural field by provisions guaranteeing individual rights, in particular for persons belonging to national minorities» (απόσπασμα).

³⁶⁵ *Ibid.*

³⁶⁶ CoE: CDCC, Report, *Cultural rights at the Council of Europe (1949-1996)*, doc. DECS/SE/DHRM (97), p. 5-7.

³⁶⁷ CoE: PACE Rec. 1231 (1994), *on the follow-up to the Council of Europe Vienna Summit*, 26.1.1994, § 4-5.

³⁶⁸ CoE: PACE Rec. 1255 (1995), *on the protection of the rights of national minorities*, 31.1.1995, § 7-8' PACE Rec. 1345 (1997), *on the protection of national minorities*, 24.9.1997, §7' CoE: PACE Rec. 1623 (2003), *Rights of national minorities*, 29.9.2003, § 12.1' CoE: PACE Res. 1866 (2012), *An additional protocol to the European Convention on Human Rights on national minorities*, 9.3.2012.

³⁶⁹ Για μια ενδελεχή ανάλυση, βλ. THONRN BERRY P., MARTIN ESTEBANEZ M.A., *op.cit.*, σπ. 360, p. 203-206.

³⁷⁰ CoE: PACE Rec. 1345 (1997), *Protection of national minorities*, 24.9.1997, § 10.

³⁷¹ CoE: PACE Rec. 1492 (2001), *Rights of national minorities*, 23.1.2001.

παραιτηθούν προκειμένου να αποκλείσουν αυθαίρετες και αδικαιολόγητες διακρίσεις, να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ελευθερία έκφρασης κ.ο.κ.³⁷².

Το 2014, εν όψει της ανόδου των εκδηλώσεων του ακραίου εθνικισμού, του ρατσισμού, της ξеноφοβίας και της μισαλλοδοξίας στην Ευρώπη, ανησυχία εκφράστηκε σχετικά με την κατάσταση των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων. Υπογραμμίστηκε η σημασία της σταθερότητας, της ειρηνικής συνύπαρξης και της ενότητας μέσω της ετερότητας μεταξύ των χωρών, ενώ τα δικαιώματα των μειονοτήτων προωθήθηκαν ως προτεραιότητα στην πολιτική ατζέντα. Έμφαση δόθηκε στην οικοδόμηση βιώσιμου μέλλοντος για την Ευρώπη, στις αρχές της αξιοπρέπειας, της ισότητας και μη διάκρισης, ενώ υπογραμμίστηκαν και τα δυνητικά οφέλη, όπως: η οικονομική ανάπτυξη και ευημερία για όλους.

Η προστασία των μειονοτήτων, θεωρήθηκε ως προϋπόθεση της οικοδόμησης ενός βιώσιμου μέλλοντος για την Ευρώπη, της οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας για όλους, αλλά και ως μέσο πρόληψης συγκρούσεων³⁷³.

A.1.3.2. Η Σύμβαση-πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, ως εργαλείο καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων

Όσον αφορά στην καθιέρωση των προδιαγραφών για τις μειονότητες, ειδικότερης μελέτης, χρήζει η Σύμβαση πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων. Αποτελεί το πιο περιεκτικό κείμενο του ΣοΕ που άπτεται των μειονοτικών δικαιωμάτων. Υιοθετήθηκε το 1994 και τέθηκε σε ισχύ το 1998. Είναι το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο, που αφορά στις μειονότητες σε διεθνές επίπεδο. Υιοθετημένη, την περίοδο της διάλυσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας, στόχος ήταν η πραγμάτωση της προστασίας και του σεβασμού των δικαιωμάτων ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες ως μέρος του παγκόσμιου πλαισίου των αναγνωρισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου, η οποία ήταν ζωτική για την διασφάλιση της δημοκρατικής ανάπτυξης, της ειρήνης και της ασφάλειας στην Ευρώπη³⁷⁴. Με άλλα λόγια, σκοπός της Σύμβασης πλαίσιο ήταν να προστατευτούν οι εθνικές μειονότητες με τρόπο ώστε να μην είναι θύματα συστηματικών διακρίσεων, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια νέα σύρραξη.

Παρά τον χαρακτηρισμό της ως Σύμβαση-πλαίσιο δημιουργεί υποχρεώσεις στο διεθνές δίκαιο. Για την ακρίβεια, η Σύμβαση-πλαίσιο, περιέχει περισσότερο προγραμματικού τύπου προβλέψεις που θέτουν στόχους προς εκπλήρωση για τα κράτη μέλη. Οι εν λόγω υποχρεώσεις, δεν είναι άμεσα εφαρμόσιμες. Δεν αποτελούν ατομικά ή συλλογικά δικαιώματα, αφήνοντας στα κράτη ένα περιθώριο διακριτικής ευχέρειας όσον αφορά στην εφαρμογή των στόχων³⁷⁵.

Ως προς το περιεχόμενο, η Σύμβαση-πλαίσιο καλύπτει μια ποικιλία από θέματα [όπως: το δικαίωμα στον αυτοπροσδιορισμό (άρθρο 3), η ανάπτυξη πολιτισμού (άρθρο 5), η μη διάκριση (άρθρο 4), η πλήρης και αποτελεσματική ισότητα (άρθρο 4), η ανεκτικότητα και ο διαπολιτισμικός διάλογος (άρθρο 6), η ελευθερία συνάθροισης (άρθρο 7), το δικαίωμα στην θρησκευτική πίστη και πρακτική (άρθρο 8), η πρόσβαση στα ΜΜΕ (άρθρο 9), η χρήση μειονοτικών γλωσσών (άρθρο 10), η χρήση μειονοτικών ονομάτων (άρθρο 11), η διαπολιτισμική εκπαίδευση (άρθρο 12), οι εγκαταστάσεις μειονοτικής εκπαίδευσης (άρθρο 13), το δικαίωμα εκπαίδευσης στη δική τους

³⁷² CoE: PACE Rec. 1623 (2003), *op.cit.* υπ. 368, § 11 (i-iv).

³⁷³ CoE: PACE Rec. 2040 (2014), *The situation and rights of national minorities in Europe*, 8.4.2014.

³⁷⁴ CoE: ADVISORY COMMITTEE OF THE FCNM, *9th activity report covering the period from 1 June 2012 to 31 May 2014*, 1207 Meeting, 17.9.2014, § 5-22.

³⁷⁵ Explanatory Report, §11.

(μειονοτική) γλώσσα (άρθρο 14), η αποτελεσματική συμμετοχή σε δημόσιες υποθέσεις (άρθρο 15), η αποτελεσματική συμμετοχή στην οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική ζωή (άρθρο 15), η απαγόρευση της λήψης μέτρων που μεταβάλλουν την πληθυσμιακή αναλογία σε περιοχή που κατοικούν μειονότητες, με σκοπό να πλήξουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που απορρέουν από τη Σύμβαση πλαίσιο (άρθρο 16), οι διασυννοριακές επαφές (άρθρο 17) και οι διμερείς συμφωνίες (άρθρο 18)].

Ιδιαίτερης σημασίας χρήζει το γεγονός ότι ως προς τον ορισμό της μειονότητας, σε αντίθεση με την προσέγγιση της Συνόδου, η ερμηνευτική έκθεση επισημαίνει ότι:

“[...] at this stage it is impossible to arrive at a definition capable of mustering general support of all Council of Europe member states”.

Ενδιαφέρουσα στο σημείο αυτό, είναι η προσέγγιση των κρατών μελών του ΣοΕ, που επί ευκαιρία της υπογραφής και επικύρωσης της Σύμβασης πλαισίου, με τις επιφυλάξεις ή τις διακηρύξεις τους, σημείωσαν είτε ότι δεν έχουν μειονότητες, είτε ότι οι μειονότητες περιορίζονται στους πολίτες του κράτους, είτε υπογράμμισαν το εδαφικό στοιχείο των μειονοτήτων, εγείροντας το ζήτημα των νομαδικών ομάδων³⁷⁶.

Όσον αφορά ειδικότερα, στην καταπολέμηση του ρατσισμού, δεδομένου ότι στην ΕυρΣΔΑ επισημαίνεται η επισημική αναφορά στην μειονοτική προστασία μέσω του άρθρου 14, περισσότερο σημαντική κρίνεται η συμβολή της Σύμβασης πλαίσιο για τις Μειονότητες στην καταπολέμηση του ρατσισμού. Στο πλαίσιο της, το άρθρο 4 §1 εγγυάται την ισότητα, που ορίζεται ως ισότητα ενώπιον του νόμου, αλλά και ίση προστασία από τον νόμο και μη διάκριση των μελών των μειονοτήτων. Η απαγόρευση της μη διάκρισης είναι ευρύτερη από αυτήν του άρθρου 14 της ΕυρΣΔΑ.

Επιπροσθέτως, το άρθρο 4 §2 (FCNM) διαβλέπει τη δυνατότητα λήψης θετικών μέτρων σε όλες τις περιοχές της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ζωής, με την υιοθέτηση –όπου είναι αναγκαίο– μέτρων για την προώθηση πλήρους και αποτελεσματικής ισότητας μεταξύ ατόμων που ανήκουν στην πλειοψηφία έναντι εκείνων που ανήκουν σε εθνική μειονότητα. Η εν λόγω διάταξη είναι κατάλληλη για να θεραπεύσει τις συνέπειες της διάκρισης κατά των μειονοτικών ομάδων.

Σημαντικά σε σχέση με τον ρατσισμό, είναι και τα μέτρα για την προστασία της διατήρησης και ανάπτυξης στοιχείων της ταυτότητας των μειονοτήτων (όπως: η θρησκεία, η γλώσσα, οι παραδόσεις και η πολιτισμική κληρονομιά), όπως προβλέπεται από το άρθρο 5§1, υπό την προϋπόθεση ωστόσο, ότι οι παραδόσεις δεν αποτελούν αποδοχή πρακτικών που είναι αντίθετες με τις εθνικές ή διεθνείς προδιαγραφές³⁷⁷.

Ωστόσο, παρά τις παραπάνω εγγυήσεις και παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες χώρες, αναγνωρίζουν την συμβολή της Σύμβασης-πλαίσιο ως αντικειμενικής νομικής προδιαγραφής και εργαλείου κατά των εξτρεμιστικών θέσεων –μολονότι η αντι-μειονοτική ρητορική είναι κοινός τόπος στην Ευρώπη– από την άλλη μεριά, σημειώνονται τέσσερα πεδία που επηρεάζουν αρνητικά την μειονοτική προστασία. Πρόκειται για:

- obligations of the local and regional authorities under the Framework Convention (taking into account the autonomy of the local and regional authorities, particularly in federal states);
- the continuity of minority policies following a change of government;
- the scope of application of the Framework Convention;

³⁷⁶ Για το ζήτημα αυτό, βλ. PHILIPS A., “The protection of national minorities: international law and domestic practice”, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-UDT(2005)022, Strasbourg 16.5.2005.

³⁷⁷ Explanatory Report §44.

- the effective participation of persons belonging to national minorities in cultural, social and economic life and public affairs”³⁷⁸.

Σε μια συνολική αποτίμηση της λειτουργίας του οργάνου, από την ΚΣ, το 2010, σημειώθηκε ότι πολλά έχουν επιτευχθεί σε όρους προστασίας μειονοτικών δικαιωμάτων. Από την άλλη ωστόσο, έχει επιδειχτεί πολύ ζήλος για την αποτροπή της εφαρμογής των αρχών της μειονοτικής προστασίας, ακόμα και αποφεύγοντας την ανάληψη ξεκάθαρων υποχρεώσεων.

Από την άποψη αυτή, αξίζει να αναφερθεί ότι τέσσερα κράτη μέλη του ΣοΕ –το Βέλγιο, η Ελλάδα, η Ισλανδία και το Λουξεμβούργο- δεν επικύρωσαν την Σύμβαση πλαίσιο, ενώ η Ανδόρρα, η Γαλλία, το Μονακό και η Τουρκία, δεν την έχουν υπογράψει καν. Σημαντικός, είναι επίσης και ο αριθμός των επιφυλάξεων και των περιοριστικών διακηρύξεων που συνόδευσαν την υπογραφή και επικύρωση ορισμένων κρατών μελών.

Επιπλέον, επισημαίνονται μερικά σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζονται όπως: η πολιτική θεώρηση της προστασίας των εθνικών μειονοτήτων, που συνεπάγεται την εξάρτησή της από την εκάστοτε τρέχουσα πολιτική κατάσταση, την ασυνέχεια των πολιτικών από τη διαδοχή των κυβερνήσεων, την διαφοροποίηση της εφαρμογής της Σύμβασης από κράτος σε κράτος ανάλογα με τον βαθμό της αποκέντρωσης, όπου η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων, δύνатаι να συνεπάγεται την υποβάθμιση της προστασίας τους³⁷⁹.

A.1.3.3. Η αντιμετώπιση *ad hoc* μειονοτικών ζητημάτων

Από μια άλλη σκοπιά, το ΣοΕ, πέρα από την καθιέρωση γενικών προδιαγραφών, ανέπτυξε μια προσέγγιση αντιμετώπισης *ad hoc* μειονοτικών ζητημάτων, τόσο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ενόπλων συρράξεων, όσο και σε ζητήματα μειονοτικής προστασίας συγκεκριμένων μειονοτήτων σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες.

Ως προς το πρώτο, το ΣοΕ, ανέλαβε και διαδραμάτισε έναν καθοριστικό ρόλο όσον αφορά στην προστασία των μειονοτήτων στο πλαίσιο ενόπλων συρράξεων. Ενδεικτικά, αναφέρονται:

– **Το Κόσοβο**, όπου η ΚΣ, ενώ απέρριψε την βία, ως μέσο επίτευξης πολιτικών στόχων από την αλβανική κοινότητα του Κοσόβου, καταδίκασε παράλληλα την χρήση βίας από τις σερβικές δυνάμεις ασφαλείας. Ζήτησε την αποκατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών της αλβανικής κοινότητας του Κοσόβου, ενώ ως μακροπρόθεσμη λύση στην κρίση, πρότεινε την μεγαλύτερη αυτονομία στο Κόσοβο εντός της ΠΓΔΜ. Επιπροσθέτως, υποστήριξε την διεθνική ανεκτικότητα και την οικοδόμηση εμπιστοσύνης³⁸⁰.

³⁷⁸ CoE: PACE Rec. 1766 (2006), *Ratification of the Framework Convention for the Protection of National Minorities by the member states of the Council of Europe*, 4.10.2006.

³⁷⁹ CoE: PACE Res. 1713 (2010), *Minority protection in Europe: best practices and deficiencies in implementation of common standards*, 12.3.2010, § 12.

³⁸⁰ Βλ. σχετικά, CoE: PACE Rec.: 1360 (1998), 1368 (1998), 1376 (1998), 1384 (1998), 1397 (1999)· PACE Res.1182 (1999)· CoE: PACE Rec.: 1403 (1999) (ιδ. § 9, 15, όπου γίνεται αναφορά στις μειονότητες)· CoE: PACE Res. 1213 (2000) (ιδ. § 13.1, όπου αναφέρεται ότι η κυβέρνηση πρέπει κυρίως να εστιάσει στην ένταξη των εθνικών μειονοτήτων και κυρίως της αλβανικής μειονότητας, σε συμφωνία με την Σύμβαση-πλαίσιο για τις μειονότητες)· CoE: PACE Rec.: 1509 (2001), 1510 (2001), 1511 (2001), 1508 (2001), 1255 (2001).

– **Τσετσενία**³⁸¹: Από την άλλη μεριά, στην περίπτωση της Τσετσενίας, η ΚΣ έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην δεύτερη σύρραξη στην Τσετσενία, που ξεκίνησε το 1999, ειδικότερα υπό το φως της προσχώρησης της Ρωσίας ως μέλους στο ΣοΕ. Εδώ, το ΣοΕ, φάνηκε ότι θέλησε να χρησιμοποιήσει την ιδιότητα του μέλους, ως μέσο πίεσης για την προστασία των μειονοτήτων, μέσω των προτάσεων της ΚΣ, να ανασταλεί η εν λόγω ιδιότητα υπό το άρθρο 8. Κάτι που όμως δεν έγινε αποδεκτό από το διακυβερνητικό όργανο του Οργανισμού.

Πέραν όμως από τα εν λόγω γεγονότα, που φαντάζουν σχεδόν μακρινά, το γεγονός είναι ότι όλα αυτά δεν ανήκουν στο χθες. Η πρόσφατη, η κρίση Ουκρανίας-Ρωσίας, που ήδη εγείρει ζητήματα μειονοτήτων στο εσωτερικό της Ουκρανίας³⁸², για παράδειγμα, θα μπορούσε να προκαλέσει εθνικό μίσος σε όλη την Ευρώπη.

Όσον αφορά στο δεύτερο θέμα, μειονοτικά ζητήματα που αφορούν σε ευρωπαϊκές χώρες, [όπως π.χ. το Βέλγιο (γαλλόφωνη μειονότητα), η Ελλάδα (μουσουλμανική μειονότητα), η Τουρκία (Κούρδοι), η Κύπρος (ελληνοκύπριοι στο Βόρειο κομμάτι της Κύπρου) κι όχι μόνο], δεν άφησαν αδιάφορο το ΣοΕ, που ανταποκρίθηκε τόσο μέσα από εκθέσεις του ΕπΔΑ, όσο και μέσα από τις εκθέσεις της Συμβουλευτικής Επιτροπής για την Σύμβαση πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, αλλά και την ΚΣ.

A.1.3.4. Ένα διαχρονικό και επίκαιρο ζήτημα: Μεταξύ αυτονομίας και ανεξαρτησίας των μειονοτήτων

Ξεχωριστά ίσως, θα πρέπει να εξεταστεί, εν όψει και της επικαιρότητάς του, το ζήτημα που τίθεται μεταξύ αυτονομίας και ανεξαρτησίας των μειονοτήτων. Ένα θέμα, που εκκινώντας από την πρόθεση για διατήρηση της ετερότητας, συγκεκριμένα της διαφορετικής πολιτισμικής ταυτότητας, τροφοδοτεί αυτονομιστικές τάσεις και ό,τι αυτές συνεπάγονται.

Η ΚΣ, το 2003, στο ψήφισμα σχετικά με τις αυτόνομες περιοχές ως πηγή έμπνευσης για την επίλυση συγκρούσεων, σημείωσε ότι:

*“[...] The Council of Europe, which is committed to peace and to the prevention of violence as essential to the promotion of human rights, democracy and the rule of law, believes that the positive experience of autonomous regions can be a source of inspiration in seeking ways to resolve internal political conflicts”*³⁸³.

³⁸¹ CoE: PACE Res.: 1201 (1999), 1227 (2000), 1221 (2000), 1201 (1999)· CoE: PACE Recommendations: 1456 (2000) and 1444 (2000). Βλ. επίσης: CoE: CommHR, *Report by Mr Alvaro Gil-Robles on his visits to the Russian Federation of 15 to 30 July 2004 and 19 to 29 September 2004*, CommDH (2005)3, 12.3.2005.

³⁸² Situation in Ukraine, Report of the Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Ad hoc visit to Ukraine 21-26 March 2014, 1196 Meeting, 2 April 2014. Ειδικότερα, όσον αφορά στους Τατάρους της Κριμαίας, μεταξύ άλλων σημειώνεται ότι: “[...] The Advisory Committee points to civil society reports of kidnappings, intimidation and ill-treatment in connection with these so-called “self-defence groups”, which constitute an immediate obstacle to the freedom of movement of Crimean residents, including persons belonging to national minorities. Given the open resistance to events unfolding in Crimea demonstrated by Crimean Tatar leaders and the fact that most Crimean Tatars boycotted the referendum called for by the local authorities on 16 March, persons belonging to the Crimean Tatars are exposed to particular risk”.

³⁸³ CoE: PACE Res. 1334 (2003), *Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*, 24.6.2003, § 7-10.

Πολλά ευρωπαϊκά κράτη³⁸⁴, έχουν αμβλύνει τις εσωτερικές εντάσεις, εισάγοντας εδαφική ή πολιτισμική αυτονομία, ενσωματώνοντας μια ευρεία γκάμα αρχών και μέτρων, τα οποία μπορούν να βοηθήσουν στην επίλυση των εσωτερικών συρράξεων.

Αν και η αυτονομία μπορεί να εκληφθεί ως απειλή για την εδαφική ακεραιότητα ενός κράτους ή ακόμα και ως το πρώτο βήμα για μια απόσχιση, κάτι τέτοιο δεν αποδεικνύεται. Μάλιστα, σύμφωνα με την ΚΣ, η αυτονομία περισσότερο θα πρέπει να ιδωθεί ως μια ρύθμιση υπό το κράτος (“sub-state arrangement”), που επιτρέπει σε μια μειονοτική ομάδα εντός του κράτους, να ασκεί τα δικαιώματά της, ενώ παράλληλα, παρέχει συγκεκριμένες εγγυήσεις για την κρατική ενότητα, κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα.

Το 2006, επαναλήφθηκε η υποχρέωση αναγνώρισης των παραδοσιακών και εθνικών μειονοτήτων, η εφαρμογή θετικής διάκρισης σε μέλη εθνικών μειονοτήτων και εν γένει η ενθάρρυνση μιας περισσότερο ανεκτικής προσέγγισης στο ζήτημα των σχέσεων μεταξύ εθνικών μειονοτήτων και κράτους³⁸⁵. Για τον λόγο αυτόν, συστήθηκε η υπογραφή της ΣΠΕΜ, η προώθηση στην εθνική νομοθεσία των πολιτιστικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων μέσω της εφαρμογής της εδαφικής αυτονομίας και της παροχής ειδικού status³⁸⁶.

Από την άλλη μεριά, το ΣοΕ, το οποίο υποστηρίζει την αυτονομία, ως μέσο αποτροπής συγκρούσεων μεταξύ κράτους- μειονότητας, δεν είναι σε καμία περίπτωση σύμφωνο με τις αποσχιστικές τάσεις.

“[...] The Assembly considers that even if international law were to recognise a right of national or ethnic minorities or even, in some cases, national majorities, to self-determination, *such a right would not give rise to an automatic right to secession*. The right to self-determination should first and foremost be implemented by way of the protection of minority rights as foreseen in the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities and Assembly Resolution 1334 (2003) on positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe, as well as in other relevant instruments of international law”³⁸⁷.

[Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποσχιστικών τάσεων αποτελούν οι πρόσφατες προσπάθειες ανεξαρτησίας από μέρους μειονοτήτων, μέσω διενέργειας δημοψηφισμάτων σε ευρωπαϊκές περιοχές όπως: η Σκωτία³⁸⁸ και η Καταλονία³⁸⁹.]

³⁸⁴ Βλ. σχετικά: CoE: PACE, Doc. 9824, Report on *Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*, Political Affairs Committee, (Rapporteur: Mr Gross, Switzerland, Socialist Group), 3.6.2003.

³⁸⁵ CoE: PACE Rec. 1735 (2006), *The concept of “nation”*, 26.1.2006, §11-12.

³⁸⁶ CoE: CLRA, Rec. 43 (1998), *on territorial autonomy and national minorities*, 27.5.1998.

³⁸⁷ CoE: PACE Res. 1832 (2011), *National sovereignty and statehood in contemporary international law: the need for clarification*, 4.10.2011, § 7.

³⁸⁸ Βλ. αντίδραση ΣοΕ, CoE: CLRA, “*The referendum in Scotland is a victory for democracy and the rule of law*” *Statement by the President of the Council of Europe Congress*, Press release - CG041(2014), Strasbourg, 19.9.2014.

³⁸⁹ «Το ένα τρίτο των Καταλανών, ενεργά υπέρ της ανεξαρτησίας», *Η Καθημερινή*, 11.11.2014.

A.2. Ρομά. Μέτρα κατά του Αντιαθιγγανισμού

Europe has a shameful history of discrimination and severe repression of the Roma. There are still widespread prejudices against them in country after country on our continent.'

Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights, Council of Europe

A.2.1. Καθορίζοντας την σκηνή. Ιστορικές και λοιπές ιχνηλατήσεις

Η ιστορία της ευρωπαϊκής δίωξης των Ρομά, προηγείται της εποχής της εκδήλωσης της ναζιστικής και φασιστικής θηριωδίας εναντίον τους. Νομάδες, αφιχθέντες στην Ευρώπη περί το 1400, υπέμειναν απελάσεις, βίαιη απομάκρυνση παιδιών, δουλεία και θανατικές ποινές, λόγω της ταυτότητάς τους, από τον 16^ο αιώνα στα Βαλκάνια. Η συγκέντρωση σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά και το Ολοκαύτωμα των Ρομά (Porrajmos ή “Devouring”, αλλά και Samudaripen ή “murder of everyone”, στη γλώσσα των Ρομά) στο Γ' Ράιχ, με την δολοφονία 200 με 500 χιλιάδων Ρομά, που έχει χαρακτηριστεί σαν μια διακοπή της φυσικής ιστορίας τους (“interruzione della storia naturale dei Rom”)³⁹⁰, αποτέλεσε απλώς το αποκορύφωμα. Οι διώξεις ωστόσο, συνεχίστηκαν και μεταγενέστερα από τα κομμουνιστικά καθεστώτα στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, όπου οι Ρομά αποτελούσαν το 10% του πληθυσμού χωρών, όπως η Βουλγαρία, η Σλοβακία και η Ρουμανία, με ιδιαίτερη έμφαση μετά το 1989³⁹¹.

Περνώντας μέσα από μια λαίλαπα διωγμών, απελάσεων, διακρίσεων, μέχρι και γενοκτονιών, οι Ρομά σήμερα αποτελούν την μεγαλύτερη μειονότητα στην Ευρώπη. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΣοΕ, ο αριθμός τους ανέρχεται περίπου σε 11 με 12 εκατ. (περίπου το 80% εκ των οποίων ζουν στην Ε.Ε.)³⁹². Η κατάσταση, ωστόσο, δεν φαίνεται να έχει διαφοροποιηθεί πολύ από το παρελθόν. Σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών, που βαίνουν διαρκώς αυξανόμενες με την παρέλευση του χρόνου, οι Ρομά στερούνται των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου, στιγματοποιούνται, περιθωριοποιούνται και μετατρέπονται για μια ακόμη φορά σε θύματα κατάφωρου ρατσισμού.

Ενδεικτικά προς αυτή την κατεύθυνση, είναι τα στοιχεία που προκύπτουν από πλήθος ερευνών ευρωπαϊκών οργανισμών, ΜΚΟ κι όχι μόνο, τα οποία μαρτυρούν την κατάσταση των Ρομά -που επηρεάζονται δυσανάλογα από τη φτώχεια, την ανεργία, τις κακές συνθήκες στέγασης, τις φτωχές προδιαγραφές υγείας και τις διακρίσεις σε πλήθος ευρωπαϊκών κρατών³⁹³.

³⁹⁰ PIASERE L., *I Rom d' Europa. Una storia moderna*, Laterza, 2009.

³⁹¹ Για ένα ιστορικό πανόραμα, βλ. CoE, *Factsheets on Roma History*, <www.coe.int/education/roma>.

³⁹² AMNESTY INTERNATIONAL, “*Stop forced evictions of Roma in Europe*”, Amnesty International Publications, 2010.

³⁹³ Βλ. έναντι πολλών: “The Situation of Roma in France and in Europe: Joint Information Note by Vice-President Viviane Reding, Commissioner László Andor and Commissioner Cecilia Malmström”, 1.9.2010 (copy on file with ERRC) FRA, *The situation of Roma in 11 Member States, Survey at a glance*, 2012 AMNESTY INTERNATIONAL, *Discrimination against Roma in Europe*, 4.4.2012 CoE: ComHR, *Human Rights of Roma and Travellers in Europe*, CoE Publishing, 2012 FRA, “*Roma survey – Data in focus Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*”, 2014 FRA, “*Roma survey – Data in focus Poverty and employment: the situation of Roma in 11 EU Member States*”, 2014 FRA, *Roma survey – Data in focus Education: the situation of Roma in 11 EU Member States*, 2014.

A.2.2. Ο αντιαθιγγανισμός και η έκφρασή του στις ευρωπαϊκές κοινωνίες

A.2.2.1. Ορολογική αποσαφήνιση

Παρότι το φαινόμενο του αντιαθιγγανισμού (“anti-Gypsyism”/“anti-Tsiganism”/“Romaphobia”), είναι -όπως είδαμε- βαθιά ριζωμένο στην ευρωπαϊκή κουλτούρα, ο όρος δεν εμφανίστηκε παρά τη δεκαετία του 1970, μαζί με την πολιτική χειραφέτηση των Ρομά, χωρίς ωστόσο να του δοθεί η πρέπουσα βαρύτητα³⁹⁴.

Αν και δεν υπάρχει κοινά αποδεκτός ορισμός για τον αντιαθιγγανισμό, πρόκειται για ένα περίπλοκο κοινωνικό φαινόμενο, μια μορφή ρατσιστικής ιδεολογίας ή ρατσιστικής ή πολιτισμικής ανωτερότητας, που συνεπάγεται: αρνητικά στερεότυπα, προκαταλήψεις, φόβους και μύθους κατά των Ρομά. Εκδηλώνεται μέσω της βίας, του μισαλλόδοξου λόγου, της εκμετάλλευσης, αλλά και της διάκρισης στην πιο ορατή μορφή της [συμπεριλαμβανομένου του διαχωρισμού, της «αποανθρωποποίησης» (“dehumanization”), καθώς και του κοινωνικό-οικονομικού αποκλεισμού]³⁹⁵.

Περιλαμβάνει λοιπόν, όλες εκείνες τις συμπεριφορές και τις πολιτικές που απορρίπτουν, αποκλείουν ή αρνούνται την ίση μεταχείριση κατά ατόμων βάσει του τοιγάνικου υπόβαθρού τους, ενώ χρησιμοποιείται για να δικαιολογήσει τον αποκλεισμό και την υποτιθέμενη κατωτερότητα των Ρομά, που βασίζεται στην ιστορική δίωξη και τα αρνητικά στερεότυπα.

Ο αντιαθιγγανισμός είναι μια διακριτή, αλλά ταυτόχρονα και όμοια μορφή ρατσιστικής ιδεολογίας, συνυφασμένη με πολλά άλλα είδη ρατσισμού. Εκκινώντας από μια μορφή βιολογικού ρατσισμού, κεντρικό σημείο του οποίου είναι η αποανθρωποποίηση, όπως αποτυπώθηκε με το Ολοκαύτωμα, αλλά είναι κεντρική και σήμερα στις αντιαθιγγανικές συζητήσεις³⁹⁶, λαμβάνει επίσης, τη μορφή της σύγκρουσης πολιτισμών, στις σύγχρονες ευρωπαϊκές πολιτείες (πολιτισμικός ρατσισμός). Σε χώρες τις Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης υπογραμμίζεται επίσης, ο δομικός ρατσισμός κατά των Ρομά, ακόμα και μετά την ένταξή τους στην Ε.Ε.³⁹⁷.

A.2.2.2. Τρόποι έκφρασης αντιαθιγγανισμού στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες

Πολλά από τα δεινά που βιώνουν οι Ρομά σήμερα, θα μπορούσαν να εκληφθούν και ως μορφές εκδήλωσης του αντιαθιγγανισμού.

³⁹⁴ Βλ. NICOLAE V., *The Role of Diplomacy in Achieving representation and Participation for the Roma*, Dissertation presented to the Faculty of Arts in Contemporary Diplomacy in Malta, July 2006, όπου αναφέρεται ότι: “[...] Despite the fact that anti-Gypsism fits academic descriptions of racism, until very recently the academy/ academics in writings/discussions/analyses of racism have by and large ignored of simply paid cursory attention to the plight of the Roma, and have not made much effort to theorize/analyze the discrimination faced by Roma”.

³⁹⁵ *Ibid*, p. 22-32 (23), όπου αναφέρεται ότι: “[...] Discourses and representations from the political, academic and civil society communities, segregation, dehumanization, stigmata as well as social aggression and socio economic exclusion are other ways which anti- Gypsism is spread”.

³⁹⁶ “[...] However in the case of Roma, we often still encounter virulent forms of biological racism, both in political and public discourse”, in OSCE, *Anti-Gypsyism in the European mass media*, Warsaw, 2005.

³⁹⁷ Δεδομένης της έλλειψης επίσημου ορισμού, βλ. προσεγγίσεις από: NICOLAE V., “Romaphobia – Europe’s ‘acceptable racism’”, *mediawise*, 2004’ WARINGO K., “Anti-Gypsyism on the agenda”, IRR, 3.11.2005’ NICOLAE V., “Towards a Definition of Anti-Gypsyism”, European Grassroot Roma Organization (ERGO), 2006’ MCGARY A., “Romaphobia: the last acceptable form of racism”, Open Society, 13.11.2013.

(i) Ρατσισμός (αντιαθιγγανική ρητορική και βία)

Ο αντιαθιγγανισμός λαμβάνει τη μορφή της αντιαθιγγανικής ρητορικής, που αποτυπώνεται σε πολιτικά κόμματα, εξτρεμιστικές οργανώσεις, αλλά και ξενοφοβικά ΜΜΕ³⁹⁸, σε κάθε γωνιά της Ευρωπαϊκής Ηπείρου. Η αντιαθιγγανική ρητορική στηρίζεται σε δυο πυλώνες: την στοχοποίηση των Ρομά στο παρόν, αλλά και την άρνηση της αναγνώρισης της γενοκτονίας τους κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η «αποανθρωποποίηση» των Ρομά, έχει λοιπόν, μια μακρά ιστορία και κατέστησε ευκολότερη την διαιώνιση και αγνόηση της γενοκτονίας του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. «Η άρνηση αναγνώρισης ή η παντελής άρνηση του Ολοκαυτώματος των Ρομά, συνέβαλε στην διατήρηση της περιθωριοποίησης των Ρομά-θυμάτων του Ολοκαυτώματος, καθώς και στο υπάρχον status quo που τοποθετεί τους Ρομά στη θέση των ανιθαγενών ή της παρίας».

Σε αυτό το πλαίσιο, οι Ρομά, πολλές φορές αναφέρονται ως: “Eternels étrangers de l'intérieur”³⁹⁹, “Il nemico interno/il nuovo nemico pubblico”, “inadaptables”, κ.ο.κ. Επιπροσθέτως, εκλαμβάνονται ως «απειλή»⁴⁰⁰, μερικοί μόνο από τους όρους που τους αποδίδονται είναι: “gypsy invasion”, “a threat against public security”, “threat to public safety”, “Gypsy terror”, “rising Gypsy criminality”, “Gypsy crime”.

Η εν λόγω ρητορική έχει αναβιώσει στερεότυπα για τους Ρομά, καταλήγοντας πολλές φορές σε «νομιμοποίηση» της βίας εναντίον τους. Μολονότι, φαινόμενο, χαρακτηριστικό της μεταψυχροπολεμικής περιόδου, ειδικά στα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, που έφτασε στο απόγειό του τη δεκαετία του 1990⁴⁰¹, η βία αναζωπυρώθηκε από το 2006, αυτή την φορά ωστόσο, σε όλη την Ευρώπη⁴⁰².

Παράλληλα, ο αντιαθιγγανισμός μπορεί να εκδηλωθεί σε πεδία όπως:

(ii) Η παραβίαση του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

Στο πλαίσιο της παραβίασης του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, συμπεριλαμβάνονται πράξεις όπως: οι εξαναγκαστικές στερώσεις εν αγνοία των γυναικών, η απομάκρυνση των παιδιών από τους βιολογικούς τους γονείς, καθώς και το trafficking⁴⁰³. Πρόκειται για πρακτικές, που αν και εμφανίστηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1970 από κομμουνιστικές χώρες, φαίνεται να συνεχίζονται μέχρι σήμερα σε χώρες όπως η Τσεχία⁴⁰⁴, η Σλοβακία⁴⁰⁵ και η Ουγγαρία⁴⁰⁶.

³⁹⁸ OSCE, “Report on Anti-Gypsyism in European Media”, OSCE Conference on Anti-Semitism and on Other Forms of Intolerance, Cordoba, 8- 9.6.2005. Η εν λόγω έκθεση, υπογραμμίζει τις τάσεις και πρακτικές των ΜΜΕ κατά των Ρομά. Σε γενικές γραμμές επισημαίνει ότι το υλικό είναι ελλιπές, κατακερματισμένο, μεροληπτικό αν όχι κατάφωρα ρατσιστικό.

³⁹⁹ Όρος που χρησιμοποιείται από τον ROBERT C, στο *Eternels étrangers de l'intérieur*? Les groups tsiganes en France, Desclée de Brouwer, 2007.

⁴⁰⁰ ROMEUROPE, “The Roma, scapegoats of a security policy which targets migrants and the poor”, Romeurope National Rights Collective Report 2010-2011, Romeurope, February 2012.

⁴⁰¹ Για ένα ιστορικό πανόραμα της βίας και των διώξεων κατά των Ρομά, βλ. BREARLY M., “The Persecution of Gypsies in Europe”, *American Behavioral Scientist*, Vol. 45, No. 4, December 2001, Sage Publications, p. 588-599.

⁴⁰² Για λεπτομερή στοιχεία, βλ. σχετικά, ERRC, “Factsheet: Roma Rights in Jeopardy”, 16.2.2012. Ενώ για μια λεπτομερή αποτύπωση του προβλήματος της βίας των Ρομά, βλ. την έκθεση του Ευρωπαϊκού Επιτρόπου που αποτελεί την πρώτη επισκόπηση των δικαιωμάτων των Ρομά και για τα 47 κράτη μέλη του ΣοΕ: ComHR, *Human Rights and Travellers in Europe*, Council of Europe Publications, February 2012, p. 63-74.

⁴⁰³ *Ibid* p. 15-17 και 93-109.

⁴⁰⁴ CoE: ECRI IV, Czech Republic, 2009, p. 38. Ενδιαφέρουσα εξέλιξη εδώ, παρουσιάζει και το γράμμα του ΕπΔΑ προς την Τσεχία, όταν η τελευταία αποφάσισε να μην προχωρήσει στην υιοθέτηση νόμου για την

(iii) Η καταπάτηση οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Η θεσμική διάσταση του αντιαθιγγανισμού

Εξάλλου, η αποστρόφη προς τους Ρομά, είναι εμφανής και σε μια σειρά κυβερνητικών μέτρων, που πολλές φορές, λαμβάνονται υπό το βάρος μιας εχθρικής κοινής γνώμης και αφορούν στον περιορισμό των οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων τους. Πρόκειται, για αντιαθιγγανικά μέτρα που αφορούν: την πρόσβαση στην κατάλληλη στέγαση, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας και αποτελούν τον θεσμικό βραχίονα του αντιαθιγγανισμού.

Σημαντική είναι εδώ, η παρατήρηση της ΚΣ, σύμφωνα με την οποία:

“[...] In fact, in many places in Europe today, as regards their social situation and exposure to discrimination, Roma face a situation of *de facto apartheid*”⁴⁰⁷.

Α. Στέγαση: Όσον αφορά στη στέγαση, ενδιαφέρον προκαλεί η «λύση της συγκέντρωσης» των Ρομά (“la soluzione del concentramento”) σε καταυλισμούς και γκέτο, που συνιστά από μόνη της, ένα μεγάλο εμπόδιο για την διάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων, την ανάπτυξη εργασιακής δραστηριότητας. Δηλαδή, έχει ακριβώς τα ίδια αποτελέσματα με ένα εμπάργκο.

Από την άλλη, αυτή η ενέργεια διαχωρισμού «επιτρέπει» την οριοθέτηση των προβληματικών τομέων και συνακόλουθα την ρύθμισή τους⁴⁰⁸. Ο διαχωρισμός συνοδεύεται ωστόσο, από επικίνδυνες συνθήκες διαβίωσης, όπου δεσπόζουν η έλλειψη ηλεκτρισμού, τρεχούμενου νερού, αποχετευτικού συστήματος, συστήματος αποκομιδής σκουπιδιών, μετατρέποντας την υγιεινή σε πραγματικό πρόβλημα.

Σύμφωνα με τις εκθέσεις του ΕπΔΑ και τις ετήσιες εκθέσεις της ECRI, σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες που εκτείνονται από την Δυτική, τη Νότια και Ανατολική Ευρώπη, τις πρώην χώρες της Σοβιετικής Ένωσης και την Τουρκία, οι Ρομά ζουν σε υποτυπώδεις οικότοπους. Στα κύρια χαρακτηριστικά συγκαταλέγονται: η διάκριση στην πρόσβαση σε κατάλληλη στέγαση που μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές από την άρνηση πρόσβασης σε δημόσια ή ιδιωτική ενοικίαση σπιτιών, έως την άρνηση πώλησης σπιτιών σε Ρομά. Περιλαμβάνει επίσης, προτιμησιακή μεταχείριση από μη Ρομά όσον αφορά στην ανάπτυξη υποδομών, αλλά και συστηματική αποτυχία κατασκευής κοινοτήτων Ρομά.

αποζημίωση Ρομά γυναικών- θύματων αναγκαστικών στείρωσεων. Βλ. σχετικά, CoE: ComHR, *Letter Commissioner Muižnieks urges the Czech authorities to adopt the bill on reparations for involuntary sterilisation of Roma women*, Strasbourg, 22.10.2015.

⁴⁰⁵ Οι σχετικά πρόσφατες αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ, σχετικά με το ζήτημα, καταδεικνύουν την επικαιρότητά του: ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *V.C./ Σλοβακίας*, (αρ. προσφυγής 18968), 8.9.2011 (8.2.2012 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *N.B./ Σλοβακίας*, (αρ. προσφυγής 29518), 12.6.2012 (12.9.2012 τελικό). Σημειώνεται ότι σε αμφότερες τις υποθέσεις, το ΕυρΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η αναγκαστική στείρωση συνιστά παραβίαση των άρθρων 3 και 8 της ΕυρΣΔΑ. Ωστόσο, για την πρώτη υπόθεση, το γεγονός ότι δεν εξετάστηκε η στείρωση, υπό το πρίσμα της μη διάκρισης (άρθρο 14), ότι δηλαδή λαμβάνοντας υπόψη ότι η συγκεκριμένη γυναίκα υπέστη αυτή την συμπεριφορά λόγω του ότι είναι Ρομά, άφησε ανέγγιχτη την ουσία του προβλήματος (βλ. *Dissenting Opinion Judge Mijovic*).

⁴⁰⁶ Σύμφωνα με τον Τσέχο Ombudsperson, από το τέλος του '80, έχουν στείρωθεί στην (πρώην) Τσεχοσλοβακία 90.000 γυναίκες.

⁴⁰⁷ Απόσπασμα από CoE: PACE, Doc. 12393, *Report on Roma asylum seekers in Europe*, Report, Committee on Migration Refugees and Population, (Rapporteur Mr. Milorad Pupovac, Croatia, Socialist Group), 7.10.2010, p. 10.

⁴⁰⁸ Για την ανάπτυξη της θεώρησης των καταυλισμών ως είδος εμπάργκο, βλ αναλυτικότερα: PETRONIO A., “*La questione Rom e la «soluzione del non-modello*”, *Politiche e servizi, Studi Z.*, n.3/2008, p. 35-46.

Συνέπεια των παραπάνω, είναι η ανεκτικότητα σε εξαιρετικά υποτυπώδεις συνθήκες στέγασης, που σε κάποιες περιπτώσεις ισοδυναμούν ακόμα και με απάνθρωπη ή διακρίνουσα μεταχείριση υπό το άρθρο 3 ΕυρΣΔΑ. Επιπροσθέτως, οι Ρομά υφίστανται άμεση ή έμμεση διάκριση, αντιμετωπίζοντας αποφάσεις εξώσεων ή άλλων επεμβατικών μέτρων.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι η απουσία κατάλληλων συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, αποτελεί κοινό παρονομαστή που χαρακτηρίζει τις εγκαταστάσεις σε όλη την Ευρώπη. Αυτή η κατάσταση, οδηγεί τους Ρομά σε γκετοποίηση, αναγκαστικό νομαδισμό και σε αναγκαστικές εξώσεις (“forced evictions”)⁴⁰⁹.

Β. Εκπαίδευση: Ένα από τα πιο βασικά ζητήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι οι Ρομά, είναι η ακατάλληλη εκπαίδευση.

Ένας αριθμός παιδιών Ρομά δεν έχουν καθόλου ή έχουν περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση, λόγω της απομακρυσμένης τοποθεσίας των καταυλισμών από τα σχολεία.

Από μια άλλη σκοπιά, πολλές είναι οι ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες τα παιδιά των Ρομά διαχωρίζονται με την αυτόματη τοποθέτησή τους σε σχολεία ή τάξεις για μαθητές με ειδικές ανάγκες (π.χ. Σλοβακία, Τσεχία), αλλά επίσης και στο ίδιο σχολικό σύστημα όπου τα παιδιά χωρίζονται σε τάξεις Ρομά και μη-Ρομά, έχουν διαφορετικά διαλείμματα, παρακολουθούν διαφορετικά (κατώτερα) εκπαιδευτικά προγράμματα.

Τέλος, η ανισότητα της πρόσβασης στην εκπαίδευση είναι απόρροια διακρινουσών πρακτικών και προκαταλήψεων, όπως: ο σχολικός εκφοβισμός (“bullying”), οι διαμαρτυρίες γονιών μη Ρομά, καθώς και οι ρατσιστικές συμπεριφορές από σχολικό προσωπικό και αρχές⁴¹⁰.

Γ. Εργασία: Ο αποκλεισμός των Ρομά σε γκέτο, σε συνδυασμό με το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης, οδηγούν σε έναν ακόμα αποκλεισμό, τον εργασιακό. Είναι άλλωστε, γεγονός, ότι το επίπεδο ανεργίας των Ρομά είναι σαφέστατα υψηλότερο από αυτό των μη Ρομά, φτάνοντας μάλιστα σε ορισμένες περιπτώσεις στο 100%. Επιπροσθέτως, οι Ρομά διατρέχουν τον κίνδυνο να υποστούν διακρίσεις στον εργασιακό χώρο.

(iv) Διακρίνουσα μεταχείριση Ρομά μεταναστών- αιτούντων άσυλο ή πολιτικές «ασφαλοποίησης» των Ρομά

Τέλος, μορφή έκφρασης αντιαθιγγανικών αισθημάτων στην Ευρώπη, αποτελεί και η τρέχουσα αναβίωση της πρακτικής των αναγκαστικών απελάσεων πολλών Ρομά από την Δυτική στην Ανατολική Ευρώπη, σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών (όπως: Γαλλία, Ιταλία, Γερμανία, Δανία και Σουηδία), τάση που σημειώνεται από το 2007-2008, μέχρι σήμερα.

Σύμφωνα και με διαπιστώσεις του ΕπΔΑ, οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις δεν παρέχουν την ίδια μεταχείριση στους Ρομά μετανάστες, σε σύγκριση με εκείνη των υπηκόων τρίτων χωρών. Μάλιστα, κράτη μέλη του ΣοΕ έχουν υπερτονίσει ως μέσο αντιμετώπισης της

⁴⁰⁹ Βλ. σχετικά: CoE, *Information on evictions collected by the Council of Europe Coordinator for activities concerning Roma from Roma Information Networks*, November 2008.

⁴¹⁰ Βλ. αναλυτικότερα: VALENTI S., “The protection of the rights of Roma people by national human rights structures”, Joint European Union- Council of Europe Programme Setting up an active network of independent non judicial human rights structures, Workshop debriefing Paper, University of Padua, p. 41-43.

μετανάστευσης Ρομά την απέλαση. Πράγματι, για τους Ρομά από τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία στη Γαλλία, το 2010 σηματοδότησε μια κλιμάκωση της πίεσης αυτής.

[("Affaire de Roms"). Ήταν Καλοκαίρι, όταν σε συνέχεια των περιστατικών βίας από μέλη της κοινότητας των Ρομά, ο -τότε- Πρόεδρος της Γαλλίας, *Nicolas Sarkozy* κήρυξε έναν «εθνικό πόλεμο» κατά του εγκλήματος⁴¹¹. Έναν πόλεμο που στράφηκε όμως, κυρίως κατά των Βουλγάρων και Ρουμάνων (μεταναστών Ρομά) και το ίδιο έτος κατέληξε στην απέλαση 1000 από αυτούς από την Γαλλία, την διάλυση μη εγκεκριμένων οικισμών Ρομά, με την εκκένωσή τους⁴¹². Ό,τι συνέβη στη Γαλλία, θα μπορούσε να αναφερθεί ως «εθνοκάθαρση» σε χώρες με λιγότερο κύρος⁴¹³.

Η πολιτική των εκκενώσεων συνεχίστηκε ωστόσο, παρά τις αντιδράσεις από ευρωπαϊκά όργανα και ΜΚΟ, θέτοντας το 2013 19.380 άτομα σε κατάσταση πιο επισφαλή⁴¹⁴, και μάλιστα χωρίς κανέναν ενδοιασμό. Τον Φεβρουάριο του 2013, ο Γάλλος Πρόεδρος δήλωνε ότι: "*Si vous me posez la question : est-ce que nous avons à rougir de ce que nous avons fait ? Non.*", ενώ έναν μήνα αργότερα, ο Υπουργός Εσωτερικών, *Manuel Valls*, υποστήριξε την ανάγκη συνέχειας: "*Plus que jamais, les démantèlements sont nécessaires et se poursuivront*" ...⁴¹⁵.

Παράλληλα, για τις απελάσεις, τον Σεπτέμβριο του 2013, ο Υπουργός Εσωτερικών δήλωνε: "*Les Roms ont vocation à revenir en Roumanie ou en Bulgarie*". Σημειώνεται ότι μέχρι το 2012, 36.822 άτομα απελάθηκαν από την γαλλική επικράτεια. Κατάσταση η οποία συνεχίστηκε το 2013 με σχεδόν 20.000 απελάσεις⁴¹⁶, το 2014, οπότε και έλαβαν χώρα 13.483 απελάσεις⁴¹⁷, ενώ σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία και το 2015 η Γαλλία απέλυσε 300 Ρομά εβδομαδιαίως⁴¹⁸]

Η Γαλλία, ωστόσο, δεν αποτέλεσε το μοναδικό παράδειγμα ευρωπαϊκής χώρας που εφάρμοσε πολιτική αναγκαστικών απελάσεων. Το παράδειγμά της ακολούθησε η Ιταλία. Εδώ, το ζήτημα των Ρομά ("*La questione Rom*"), αν και παλιό, επανήλθε στο προσκήνιο ήδη από το 2007-2008, οπότε εγκαινιάζεται ένας γύρος διώξεων⁴¹⁹, όταν η κυβέρνηση *Berlusconi* είχε προχωρήσει σε μαζικές απελάσεις, κηρύσσοντας «εθνικό συναγερμό» στο θέμα της ασφάλειας⁴²⁰.

Για τις χώρες της Ε.Ε., οι απελάσεις των Ρομά-υπηκόων τρίτων χωρών στις χώρες καταγωγής τους βασίζονται σε συμφωνίες επανεισοχής ή άλλους μηχανισμούς επιστροφής. Αντιθέτως στην Γαλλία, χώρα μέλος της Ε.Ε., το ζήτημα περιπλέχθηκε, λόγω

⁴¹¹ Σύμφωνα μάλιστα με δηλώσεις του, οι οικισμοί των Ρομά αποτελούν "sources of illegal trafficking, of profoundly shocking living standards, of exploitation of children for begging, of prostitution and crime".

⁴¹² FICHTNER U., "Driving out the Unwanted: Sarkozy's War Against the Roma", *Spiegel*, 15.9.2010.

⁴¹³ *Ibid*, Part two: It Might Be Called 'Ethnic Cleansing' in Less Prestigious Countries, *Spiegel*, 15 September 2010.

⁴¹⁴ Σημειώνεται μάλιστα, ότι πρόκειται για έναν διαρκώς αυξανόμενο αριθμό, που το 2011 ανερχόταν σε 8.455 άτομα, ενώ το 2012 σε 9.404.

⁴¹⁵ Βλ. αναλυτικότερα, στο: FANTACCI M., SCHULMAN L., "Harcèlement et stigmatisation : politiques et paroles publiques aggravent la précarité des habitants des bidonvilles", collectif national droits de l'homme Romeurope, Rapport 2012-2013, p. 10. Επίσης, MARTIN M., "Expulsion of Roma: the French government's broken promise", Statewatch Analysis, στο: <<http://www.statewatch.org/analyses/no-222-france-roma-expulsion.pdf>>.

⁴¹⁶ "France doubles number of Roma evictions", *The local. Fr*, 14.1.2014.

⁴¹⁷ LDH, "Recensement des évacuations forcées de lieux de vie occupés par des Roms étrangers en France", Année 2014, 3.2.2015, στο: <<http://www.ldh-france.org/wp-content/uploads/2015/02/FR-Report-forced-evictions-final-.pdf>>.

⁴¹⁸ EURACTIV, "France evicts 300 Roma per week", 5.2.2015.

⁴¹⁹ Τον Οκτώβριο του 2007, Διάταγμα για απελάσεις πολιτών σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Τον Μάιο του 2008, ένα Προεδρικό Διάταγμα, κήρυξε μια "Nomad Emergency", και παρέσχε ειδικές δυνάμεις στις τοπικές αρχές ορισμένων περιοχών. Τον Ιούλιο του 2009, ακολούθησε το: "Nomad Plan". Ένα αμφισβητούμενο σχέδιο στέγασης που ανοίγει τον δρόμο για αναγκαστικές εξώσεις χιλιάδων Ρομά και την επανεγκατάσταση των περισσότερων σε άλλους καταυλισμούς έξω από τις πόλεις.

⁴²⁰ Οι Ρομά στην Ευρώπη σήμερα, Εξάντας, <<http://www.exandasdocumentaries.com/series/without-homeland/exandas-roma-europe-today.php>>.

της απέλασης Ρομά-Ευρωπαίων πολιτών σε χώρες μέλη της Ε.Ε. (Βουλγαρία- Ρουμανία), αγνοώντας το δικαίωμα ελευθερίας κίνησης⁴²¹.

Παρόμοια με τη μετανάστευση, είναι η κατάσταση στο άσυλο, όπου στην σχετική έκθεση του ΟΑΣΕ-ΣοΕ, σημειώνεται ότι:

“[...] anti-Romani sentiment has in some cases resulted in an erosion of the right under international law to seek and enjoy asylum from persecution”⁴²².

Οι Ρομά πρόσφυγες αντιμετωπίστηκαν σε διαφορετική βάση σε σύγκριση με άλλους πρόσφυγες. Δυο τάσεις διακρίνονται εδώ. Η μία αφορά στην αναγνώριση του καθεστώτος του πρόσφυγα, ενώ η άλλη αφορά –όπως και στην περίπτωση των μεταναστών- τους επαναπατρισμούς.

[Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, αποτελεί η περίπτωση των Ρομά του Κοσσόβου. Εγκατεστημένοι στη Γερμανία, όπου είχαν καταφύγει στις αρχές της σύρραξης, δεν τους αναγνωρίστηκε ποτέ το καθεστώς ασύλου. Αντιθέτως, τους παραχωρήθηκε το επονομαζόμενο «Duldung» status, που σημαίνει καθεστώς ανεκτικότητας. Πρόκειται για ένα αβέβαιο νομικό καθεστώς, το οποίο ακολούθησε μια σύντομη διαδρομή από την ανεκτικότητα στη μη ανεκτικότητα, που την επαύριο της ανεξαρτησίας του Κοσσόβου το 2008, πήρε τη μορφή απελάσεων/ επαναπατρισμών. Κάτι το οποίο από πολλές απόψεις θεωρήθηκε απαράδεκτο για ανθρωπιστικούς λόγους, ενώ χαρακτηρίστηκε και ως ισοδύναμο της επαναπροώθησης⁴²³].

Εντελώς διαφορετική, είναι η περίπτωση χωρών της Κεντρικής Ευρώπης (Βουλγαρία, Τσεχία, Ουγγαρία, Ρουμανία, Μολδαβία, Σλοβακία). Είναι λυπηρό ότι ο Καναδάς, χορήγησε άσυλο σε Ρομά-Ευρωπαίους πολίτες, προερχόμενους από χώρες μέλη της Ε.Ε. όπως η Τσεχία και η Ουγγαρία, με την αιτιολογία ότι αντιμετώπιζαν σοβαρούς κινδύνους.

A.2.3. Τερματίζοντας τις διακρίσεις (;) Η απάντηση του ΣοΕ

Ο ρατσισμός, οι διακρίσεις και ο αντιαθιγγανισμός –έτσι όπως περιγράφηκαν παραπάνω- ουσιαστικά πρόκειται για ζητήματα που ευθύνονται για όλα τα κακώς κείμενα στη ζωή των Ρομά, η λύση των οποίων στους κόλπους του ΣοΕ, επιχειρείται μέσα από:

- Τη θεσμοθέτηση ειδικών οργάνων και την υιοθέτηση εγγράφων
- Την προσέγγιση των Ρομά ως μειονοτικού ζητήματος και της κατοχύρωσης των μειονοτικών δικαιωμάτων τους,
- Την αμιγώς αντιρατσιστική προσέγγιση, που δίνει έμφαση στην καταπολέμηση του αντιαθιγγανισμού και των συνεπειών του
- Την προσέγγιση καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και τέλος,
- Την προσέγγιση της αντιμετώπισης της διακρίνουσας/ρατσιστικής μεταχείρισης των Ρομά μεταναστών και αιτούντων άσυλο.

⁴²¹ Για μια αναλυτικότερη προσέγγιση του ζητήματος, βλ. CHAN C., GUILD E., “Recent Migration of Roma in Europe”, Commissioner for Human Rights- OSCE, 2nd edition, October 2010, p. 51-58.

⁴²² Ibid, p. 7.

⁴²³ Για μια λεπτομερή συζήτηση σχετικά με την επιστροφή των Ρομά στο Κόσοβο, βλ. αντί πολλών: TMAVA M., BEHA A., “Helplessness-RAE- Roma, Ashkalia and Egyptian Forced Returnees in Kosovo” RAD Centre, Prishtina August 2009’ AMNESTY INTERNATIONAL, “Not welcome anywhere. Stop the forced return of Roma to Kosovo”, Amnesty International publications 2010.

A.2.3.1. Γενικό πλαίσιο

Οι πολιτικές του ΣοΕ επικεντρώθηκαν στην επιτυχή ισότιμη ένταξη των Ρομά σε όλες τις πτυχές της ζωής της εκάστοτε ευρωπαϊκής κοινωνίας. Προς αυτή την κατεύθυνση, παρατηρείται από πολύ νωρίς, αφενός, μια θεσμοθέτηση αρμόδιων οργάνων, αλλά και αφετέρου, μια πλούσια παραγωγή εγγράφων πολιτικής επί του ζητήματος.

(i) Θεσμοθέτηση οργάνων

Ως προς το πρώτο ζήτημα, το ΣοΕ δημιούργησε ειδικούς φορείς και δομές, που ασχολούνται με τα δικαιώματα των Ρομά.

Ακολουθώντας μια χρονολογική παράθεση, το 1993 συστήθηκε στους κόλπους του ΣοΕ, το Τμήμα των Ρομά, για την αντιμετώπιση του ζητήματος των Ρομά.

Το επόμενο έτος, διορίστηκε ένας συντονιστής του ΣοΕ για τα ζητήματα των Ρομά και των Ταξιδιωτών, με αρμοδιότητα: τον συντονισμό των δραστηριοτήτων για τους Ρομά στο πλαίσιο του ΣοΕ, την ανάπτυξη σχέσεων με οργανισμούς που ασχολούνται με Ρομά, αλλά και με ενώσεις Ρομά, καθώς και την παροχή συμβουλών στον Γ. Γραμματέα.

Ακολουθώς, το 1995, συστήθηκε από την ΕπΥΠ, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τους Ρομά (MG-S-ROM)⁴²⁴, που αποτέλεσε το πρώτο όργανο αρμόδιο για την συχνή επανεξέταση της κατάστασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου για τους Ρομά στην Ευρώπη.

Περίπου δέκα χρόνια αργότερα, το 2004, θεσμοθετήθηκε το Ευρωπαϊκό Φόρουμ για τους Ρομά (ERTF), μια μη κυβερνητική οντότητα, με έδρα την Γαλλία και σκοπό την επίβλεψη της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών των Ρομά, όπως προστατεύονται από τις νομικές πράξεις του ΣοΕ και άλλα σχετικά διεθνή όργανα, συμπεριλαμβανόμενης της προαγωγής της καταπολέμησης του ρατσισμού και της διάκρισης και της διευκόλυνσης της ένταξης των Ρομά στις ευρωπαϊκές κοινωνίες⁴²⁵. Παράλληλα, υπογράφηκε συνεργασία μεταξύ του Φόρουμ και του ΣοΕ.

Το 2010, η ανανεωμένη –υπό το βάρος των εξελίξεων (βλ. απελάσεις σε πολλές χώρες)-εστίαση του ΣοΕ σε ζητήματα Ρομά αποτυπώθηκε με την σύσταση μιας εγκάρσιας ειδικής ομάδας (High Level Meeting), με επικεφαλής τον *Jeroen Schokkenbroek*, Ειδικό Αντιπρόσωπο του Γενικού Γραμματέα για Θέματα Ρομά. Η εν λόγω δομή, που συγκεντρώνει κυβερνήσεις, την Ε.Ε. και Ρομά, δρα ως κομβικό σημείο που αποτελεί τη γέφυρα μεταξύ διαφορετικών σχεδίων του ΣοΕ για τους Ρομά. Χτίζει πάνω στην δουλειά και τα αποτελέσματα του ΣοΕ σε αυτό το πεδίο τα 15 τελευταία χρόνια.

Τέλος, η Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τους Ρομά αντικαταστάθηκε από την *ad hoc* Επιτροπή Εμπειρογνομόνων σε Ζητήματα σχετικά με τους Ρομά (CAHROM), το 2011.

(ii) Παραγωγή εγγράφων πολιτικής

Όσον αφορά στην παραγωγή εγγράφων πολιτικής, το ΣοΕ προσέγγισε ένα προς ένα όλα τα επιμέρους ζητήματα, αναπτύσσοντας ξεχωριστές λύσεις για το καθένα από αυτά. Ειδικότερα, αν και σημείο εκκίνησης, αποτελεί το 1969, οπότε και υιοθετήθηκε το πρώτο

⁴²⁴ Για μια αναλυτικότερη παράθεση αρμοδιοτήτων και σχετικών εγγράφων, βλ. σχετικά: http://www.coe.int/t/dg3/romatravellers/mgsrom_en.asp.

⁴²⁵ CoE: CM, *Guidelines for the establishment of the European Roma and Travellers Forum*, 3.11.2004.

σχετικό κείμενο από την ΚΣ, είναι τα τελευταία 15 χρόνια, που το ΣοΕ προσπάθησε να δημιουργήσει ένα πλαίσιο αναφοράς και να καταρτίσει κατευθυντήριες γραμμές, για την αντιμετώπιση της συνεχώς επιδεινούμενης κατάστασης των Ρομά.

Το μωσαϊκό της εικόνας σχηματίζεται από:

- Τα σχετικά Ψηφίσματα και τις Συστάσεις της ΚΣ, που περιγράφουν την κατάστασή τους σε τακτά χρονικά διαστήματα
- Τις Συστάσεις της ΕπΥΠ, που από το 2000 και μετά, ασχολήθηκε με ζητήματα όπως: η ανιθαγένεια, η εκπαίδευση, η εργασία, η κινητικότητα, η στέγαση, καθώς και η υγειονομική περίθαλψη.
- Τις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ (πλέον των 20), που περιλαμβάνουν ζητήματα που καλύπτουν όλες τις πτυχές της ζωής των Ρομά, που εκτείνονται από τον τρόπο ζωής τους, το δικαίωμα στην κατοικία, την κακομεταχείριση από την αστυνομία, την εκπαίδευση των παιδιών και τις αναγκαστικές απελάσεις⁴²⁶.
- Τις επεμβάσεις του ΕπΔΑ, καθώς και
- Τις εκθέσεις της ECRI, που επισημαίνουν τα προβλήματα των Ρομά σε κάθε επιμέρους ευρωπαϊκή χώρα κι όχι μόνο.

A.2.3.2. Οι Ρομά ως μειονοτικό ζήτημα

(i) Από μετανάστες σε μειονότητα

Οι μεταβολές που ακολούθησαν τα κοσμοϊστορικά γεγονότα του 1989, όπως η μετανάστευση και η συνακόλουθη επιδείνωση της θέσης των Ρομά λόγω των πολιτικών ανακατατάξεων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, αλλά και η προσχώρηση νέων κρατών μελών στο ΣοΕ σηματοδότησαν αφενός, ένα αυξημένο ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών οργανισμών για τους Ρομά⁴²⁷ και αφετέρου, μια μεταστροφή στην μέχρι τότε κρατούσα αντίληψη της κοινωνικο-οικονομικής εικόνας των Ρομά.

Η νέα προσέγγιση (πολιτισμική και νομική) αναπτύχθηκε από την Σύσταση 1203 (1993) της ΚΣ⁴²⁸. Η εν λόγω Σύσταση αποτέλεσε την πρώτη πρωτοβουλία του ΣοΕ που ανέδειξε την «μειονοτική προσέγγιση» του ζητήματος των Ρομά. Πιο συγκεκριμένα, για πρώτη φορά, αποδόθηκε στους τελευταίους, μια «ειδική θέση» ανάμεσα στις μειονότητες, λόγω του μη εδαφικού χαρακτήρα τους (“non-territorial minorities”)⁴²⁹.

Ως εκ τούτου, τα κείμενα που αφορούν στις μειονότητες (βλ. διεξοδικότερα παραπάνω), ισχύουν και για τους Ρομά. Ωστόσο, ως μία μειονότητα χωρίς έδαφος, οι Ρομά χρήζουν περαιτέρω ειδικής προστασίας. Ως μέσο βελτίωσης της κατάστασής τους υπογραμμίστηκε

⁴²⁶ Για μια αναλυτικότερη προσέγγιση του ρόλου του ΕυρΔΔΑ, στη διασφάλιση των δικαιωμάτων των Ρομά, βλ. CARUSO U., *Ensuring access to rights for Roma and Travellers. The role of the European Court of Human Rights. A handbook for lawyers defending Roma and Travellers*, Council of Europe Publishing, April 2009, (ειδικότερα p. 67-89).

⁴²⁷ “La presunta minaccia rappresentata dall’ arrive in massa dei rom e stata la principale motivazione dell’ interessamento dell’ Unione Europea e delle altre principali organizzazioni europee del settore, Consiglio d’ Europa e OSCE, verso questa popolazione a partire dagli anni ‘90”, απόσπασμα από: SIGONA N., “I rom nell’ Europa neoliberale: tra antiziganismo e povertà”, *Jura Gentium, Rivista di filosofia del diritto internazionale e della politica globale*, 2009.

⁴²⁸ CoE: PACE Rec. 1203 (1993) on Gypsies in Europe, 2.2.1993, § 2-8.

⁴²⁹ A special place among the minorities is reserved for Gypsies. Living scattered all over Europe, not having a country to call their own, they are a true European minority, but one that does not fit into the definitions of national or linguistic minorities. “a nation with no compact territory and with no claim to such a territory” (5th Congress of the International Romani Union, Prague, 2000).

η προώθηση των ατομικών θεμελιωδών δικαιωμάτων, αλλά και των συλλογικών δικαιωμάτων τους ως μειονότητας, στο πεδίο της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, της ισότητας και της καθημερινής ζωής.

Με την υιοθέτηση της εν λόγω Σύστασης, η ΚΣ -ουσιαστικά- κάλεσε τα κράτη μέλη να αναγνωρίσουν επίσημα τους Ρομά, βελτιώνοντας με αυτόν τον τρόπο την «ορατότητα» και συνακόλουθα τη θέση τους στις ευρωπαϊκές κοινωνίες⁴³⁰.

Εκτιμώντας ωστόσο, ότι οι εν λόγω στόχοι επιτεύχθηκαν σε περιορισμένο βαθμό, (αφού οι διακρίσεις σε βάρος των Ρομά συνεχίζονταν και δεν είχε αναγνωριστεί το μειονοτικό τους status), η ΚΣ, το 2002 σχεδόν 10 χρόνια αργότερα, ανέπτυξε μια νέα, καθαρά νομική προσέγγιση. Πράγματι, επανέφερε το μειονοτικό ζήτημα για τους Ρομά, υπογραμμίζοντας αυτή την φορά το «διπλό μειονοτικό status»:

“Roma form a special minority group, in so far as they have a *double minority status*. They are an *ethnic community* and most of them belong to the *socially disadvantaged groups of society*. [...] From a legal point of view, the Romany community is still not regarded as an ethnic or national minority group in every member state, and thus it does not enjoy the rights pertaining to this status in all of the countries concerned. Roma must be treated as an ethnic or national minority group in every member state, and their minority rights must be guaranteed. The Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages exist and must be applied”⁴³¹.

Επιπροσθέτως, η ΚΣ για την βελτίωση του νομικού καθεστώτος, του επιπέδου ισότητας και των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, σύστησε την πλήρωση έξι γενικών όρων:

“[...] i. to recognise Romany individuals as members of an ethnic or national minority group; ii. to acknowledge the minority group status of Romany communities; iii. to guarantee individual and community minority rights for Roma; iv. to provide for Roma, legally residing in the country in which they live, with the full opportunity to obtain an identity card, in the countries where it exists; v. to sign, ratify and fully implement the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter for Regional or Minority Languages; vi. to provide Roma with the social rights protected by the revised European Social Charter”.

Παρά τις προσπάθειες, ωστόσο, η κατάσταση συνέχισε να επιδεινώνεται. Για τον λόγο αυτόν, το 2010 ξαναυπογραμμίστηκε από την ΚΣ, το διπλό status των Ρομά. Σε αυτή την βάση, κλήθηκαν και πάλι τα κράτη μέλη να χειριστούν το ζήτημα των Ρομά όχι μόνο από την οπτική της κοινωνικά μειονεκτούσας ομάδας, αλλά και από την οπτική της εθνικής μειονότητας που δικαιούται να απολαμβάνει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από την Σύμβαση- Πλαίσιο για τις Εθνικές Μειονότητες όπως ερμηνεύεται για το ΕυρΔΔΑ⁴³².

(ii) Ρομά: Από «Ευρωπαϊκή μειονότητα» σε «Ευρωπαϊκό πρόβλημα»

Σε συνέχεια της πτώσης των κομμουνιστικών καθεστώτων, οι Ρομά αντιμετωπίστηκαν ως “human emergency”, εγείροντας παράλληλα το ζήτημα της μειονοτικής προστασίας (1993). Ο εν λόγω «εξευρωπαϊσμός» του μειονοτικού τους status, θεωρήθηκε ως εργαλείο διευκόλυνσης της ένταξής τους, εγγύησης της πρόσβασής τους σε δημόσιες υπηρεσίες και

⁴³⁰ Για μια γενική θεώρηση του ζητήματος των Ρομά ως μειονότητα, βλ. Ο' NIONS H., *Minority Rights Protection in International Law. The Roma of Europe*, Ashgate Publishing, 2007.

⁴³¹ CoE: PACE Rec. 1557 (2002), *The legal situation of Roma in Europe*, 25.4.2002.

⁴³² CoE: PACE Res. 1740 (2010), *The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe*, 22.6.2010.

αποκήρυξης των απολυταρχικών ρατσιστικών προσεγγίσεων των Ρομά από τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

Η ρατσιστική μεταχείριση των Ρομά από την κυρίαρχη πλειοψηφία, σε συνδυασμό με τα μεγάλα ποσοστά ενέργειας, που δαπανήθηκαν -εκ μέρους εθνικών κυβερνήσεων- για την αιτιολόγηση ή και νομιμοποίηση πολιτικών, οικονομικού και κοινωνικού αποκλεισμού τους, αντιπροσωπεύει έναν παράγοντα δυνητικής αποσταθεροποίησης των ευρωπαϊκών κοινωνιών⁴³³. Αυτή η πρόκληση στην σταθερότητα, την ειρηνική συνύπαρξη εθνοτήτων, καταβλήθηκε προσπάθεια να γίνει κατανοητή ως ένα πανευρωπαϊκό κι όχι εθνικό ζήτημα. Σε μια προσπάθεια απέκδυσης των ευθυνών τους, τα κράτη μέλη του ΣοΕ θεωρούν ότι η ευθύνη εμπίπτει στους διεθνείς και ευρωπαϊκούς οργανισμούς.

Πράγματι, το 2010 αποτέλεσε ένα νέο ορόσημο στην πρόσληψη των Ρομά, καθώς οι τελευταίοι, άρχισαν να αντιμετωπίζονται ως «Ευρωπαϊκό πρόβλημα»⁴³⁴. Ιδιαίτερα, ήταν υπό το φως των διώξεων σε Γαλλία και Ιταλία, οπότε το ζήτημα των Ρομά από μειονοτικό ζήτημα, μεταβλήθηκε σε ευρωπαϊκό πρόβλημα. Ένα πρόβλημα δηλαδή, η «ευρωπαϊκή ταυτότητα» του οποίου χρησιμοποιήθηκε ως μέσο αποποίησης ευθυνών βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των Ρομά, από τα κράτη μέλη τόσο του ΣοΕ, όσο και της Ε.Ε.

Πρόκειται για μια νέα μεταβολή, αυτή την φορά από την “*human emergency*” στην “*public emergency*”, που είναι συμπτωματική της πανευρωπαϊκής ανόδου του εθνικισμού, του μισαλλόδοξου λόγου και της βίας κατά των Ρομά. Η «προβληματοποίηση» (“*problematization*”) του ζητήματος, δηλαδή, η προσέγγιση των Ρομά ως: εγκληματιών που εμπλέκονται σε παράνομες δραστηριότητες, νομάδων απρόθυμων να ενταχθούν, κερδοσκόπων που δεν θέλουν να εργαστούν, «νομιμοποιεί» την έξωση, την απέλαση, τις ακατάλληλες συνθήκες στέγασης, παιδείας, πρόσβασης στην υγεία και κατά συνέπεια την ασφαλοποίηση της πολιτικής που τους αφορά.

“[...] Roma’ s problematization -be it in terms of nomadism, illegality, or public or social security- is mobilized to create a legal state of exception and legitimate unorthodox policy interventions”⁴³⁵.

Ωστόσο, η εν λόγω τάση «εξευρωπαϊσμού» του ζητήματος, προσέκρουσε στην αντίδραση της ΚΣ του ΣοΕ, που ξεκαθάρισε ότι η κύρια ευθύνη ανήκει στα κράτη μέλη.

“ [...] the Assembly reiterates that the main responsibility lies with the member states. There should be no shirking of responsibility: education, employment, social inclusion, health services and housing are almost entirely national responsibilities”⁴³⁶.

A.2.3.3. Προστασία κατά του ρατσισμού. Αντιαθιγγανισμός: Το πρόβλημα, η αναγνώριση και η εξέλιξή του

Το ΣοΕ, μέσω της ΚΣ, αναγνώρισε τις διακρίσεις κατά των Ρομά και μάλιστα τόσο όσον αφορά στη στέγαση, όσο και την εκπαίδευση, την κοινωνική ασφάλεια και περίθαλψη, ήδη από το πρώτο κείμενο που υιοθέτησε σχετικά με αυτούς το 1969⁴³⁷.

⁴³³ NICOLAE V., “Towards a Definition of Anti-Gypsyism”, European Grassroot Roma Organization (ERGO), *op. cit.* σπ. 397.

⁴³⁴ HUUB VAN BAAR, “Europe's Romaphobia: problematization, securitization, nomadization”, *Environment and Planning D: Society and Space* 2011, vol. 29, p. 203 – 212, όπου αναφέρεται ότι: “[...] an ambiguous transformation of the representation of the Roma in Europe: they are now seen as a ‘European problem’ rather than a ‘European minority’”.

⁴³⁵ *Idid.*

⁴³⁶ CoE: PACE Rec. (1740) 2010, *op.cit.* σπ. 432.

⁴³⁷ CoE: PACE Rec. 563 (1969), *on the situation of Gypsies and other travellers in Europe*, 30.9.1969.

Το 1998, στην ΣΓΠ αριθ. 3, η ECRI σημείωνε ότι:

«[...] οι Ρομά/Τσιγγάνοι υποφέρουν σε ολόκληρη την Ευρώπη από επίμονες προκαταλήψεις, είναι θύματα ενός ρατσισμού που είναι βαθιά ριζωμένος στην κοινωνία, είναι ο στόχος, μερικές φορές βίαιων διαδηλώσεων ρατσισμού και μισαλλοδοξίας και ότι τα θεμελιώδη δικαιώματά τους παραβιάζονται ή απειλούνται τακτικά [...] Οι επίμονες προκαταλήψεις ενάντια στους Ρομά/Τσιγγάνους οδηγούν σε διακρίσεις εναντίον τους σε πολλούς τομείς της κοινωνικής και οικονομικής ζωής και ότι τέτοια διάκριση είναι ένας μέγιστος παράγων που επηρεάζει πολλούς Ρομά/Τσιγγάνους»⁴³⁸.

Ωστόσο, το πρώτο επίσημο κείμενο που αναφέρεται στον αντι-αθιγγανισμό, είναι ένα ψήφισμα του ΕυρΚ, που υιοθετήθηκε τον Απρίλιο του 2005⁴³⁹. Ακολούθησε το ΣοΕ:

“[...] From around 2005, the Council of Europe has made explicit reference to ‘anti-Gypsism’ as a specific form of racism on a par with anti-Semitism”⁴⁴⁰.

Ακολούθως, το 2011, η ECRI στην ΣΓΠ αριθμ. 13 όρισε τον αντιαθιγγανισμό ως εξής:

“[...] anti-Gypsyism is a specific form of racism, an ideology founded on racial superiority, a form of dehumanisation and institutional racism nurtured by historical discrimination, which is expressed, among others, by violence, hate speech, exploitation, stigmatisation and the most blatant kind of discrimination; Stressing that anti-Gypsyism is an especially persistent, violent, recurrent and commonplace form of racism, and convinced of the need to combat this phenomenon at every level and by every means”.

Παράλληλα, επισήμανε τις νέες κατεθυντήριες γραμμές για:

- την καταπολέμηση του αντιαθιγγανισμού και της διάκρισης κατά των Ρομά, στην παιδεία, στην εργασία, στην στέγαση, στην πρόσβαση στην υγεία.
- την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας και των εγκλημάτων κατά των Ρομά, της έκφρασης αντιαθιγγανισμού από την αστυνομία, από τα ΜΜΕ,
- την καταπολέμηση του αντιαθιγγανισμού όσον αφορά στην πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες (ιδίως στον τραπεζικό και ασφαλιστικό τομέα)
- τη συλλογή στατιστικών δεδομένων για τους Ρομά, την καταδίκη της αντιαθιγγανικής ρητορικής και στο διαδίκτυο
- την χρήση της ονομασίας που η κάθε κοινότητα επιθυμεί, την προώθηση και προστασία του πολιτισμού των Ρομά, την προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών Ρομά, την δήλωση της γέννησης των παιδιών, την έκδοση πιστοποιητικών ταυτότητας, την νομοθεσία περί ιθαγένειας για τους Ρομά, την εφαρμογή της νομοθεσίας περί ελευθερίας κίνησης, κατάλληλη πολιτική αντιπροσώπευση, πρόσβαση σε νομική βοήθεια, την προώθηση των αθλημάτων για τον σεβασμό της ετερότητας και διευκόλυνσης της ένταξης των Ρομά⁴⁴¹.

⁴³⁸ CoE: ECRI, ΣΓΠ ν° 3: *Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας κατά των Ρομά/Τσιγγάνων*, CRI(98) 29, Στρασβούργο, 6.3.1998.

⁴³⁹ E.E.: ΕυρΚ, *Resolution on the situation of the Roma in the European Union*, 28.4.2005, στο οποίο αναφέρεται ότι: “[...] υπογραμμίζοντας τη σημασία της επείγουσας εξάλειψης των συνεχιζόμενων και βίαιων τάσεων ρατσισμού και φυλετικών διακρίσεων εναντίον των Ρόμα και έχοντας επίγνωση του ότι οποιαδήποτε μορφή ατιμωρησίας για ρατσιστικές επιθέσεις, δημαγωγίας που υποθάλπει το μίσος εναντίον τους, φυσικών επιθέσεων από εξτρεμιστικές ομάδες, παράνομων διώξεων, παρενόχλησης εκ μέρους της αστυνομίας για εγκλήματα που έχουν ως κίνητρο τον αντι-αθιγγανισμό και την αθιγγανοφοβία αποτελεί εξασθένιση του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας, ενθαρρύνει την επανεμφάνιση τέτοιων εγκλημάτων και απαιτεί αποφασιστική δράση για την εξάλειψή της”, (απόσπασμα).

⁴⁴⁰ CoE, *Descriptive Glossary of terms relating to Roma issues*, Version dated 18.5.2012, p. 12.

⁴⁴¹ CoE: ECRI, GPR ν° 13: *Combating anti-Gypsyism and discrimination against Roma*, CRI(2011)37, Strasbourg, September 2011.

Εξάλλου, το 2012, η ΕπΥπ υιοθέτησε την *Διακήρυξη κατά της αύξησης του αντιαθιγγανισμού και του ρατσισμού και της βίας κατά των Ρομά στην Ευρώπη*⁴⁴².

A.2.3.4. Ο αγώνας κατά του κοινωνικού αποκλεισμού- Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

Η ανιθαγένεια των Ρομά, συνέπεια της διάλυσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας, της Σοβιετικής Ένωσης και της συνακόλουθης διαδοχής κρατών, η έλλειψη διοικητικών εγγράφων, καθώς και η εξαναγκαστική νομαδοποίηση των Ρομά (παρά το γεγονός ότι σύμφωνα με το ΣοΕ μόνο το 5% με 20% των Ρομά είναι νομάδες)⁴⁴³, προκαλούν προβλήματα διάκρισης της πρόσβασης στην στέγαση, στην εκπαίδευση, στην υγεία και στην εργασία, εμποδίζοντας τους Ρομά να κατοχυρώσουν τα δικαιώματά τους.

Συνακόλουθα, η βελτίωση/ προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων των Ρομά, μέσω της καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων σε αυτούς τους τομείς, είναι αναμφισβήτητη, ένα πολύ σημαντικό κομμάτι για την καταπολέμηση του ρατσισμού κατά των Ρομά⁴⁴⁴, κάτι που επισημάνθηκε επανειλημμένως, από πολλά όργανα του ΣοΕ. Έτσι, ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 1998, πρώτη η ECRI, στην ΣΓΠ αριθμ. 3, σημείωνε ότι:

«[...] οι επίμονες προκαταλήψεις ενάντια στους Ρομά/Τσιγγάνους οδηγούν σε διακρίσεις εναντίον τους σε πολλούς τομείς της *κοινωνικής* και οικονομικής ζωής και ότι τέτοια διάκριση είναι ένας μέγιστος παράγων στη διαδικασία του *κοινωνικού αποκλεισμού* που επηρεάζει πολλούς Ρομά/ Τσιγγάνους [...] να εξασφαλίσουν ότι η διάκριση αυτή καθεαυτή, καθώς και οι πρακτικές διάκρισης, καταπολεμούνται μέσω επαρκούς νομοθεσίας και να εισαγάγουν στο αστικό δίκαιο συγκεκριμένες προβλέψεις για το σκοπό αυτό, ιδιαίτερα στους τομείς της απασχόλησης, της στέγασης και της εκπαίδευσης».

Ακολούθως η αλληλεξάρτηση της κοινωνικής ένταξης και της καταπολέμησης των διακρίσεων και ως εκ τούτου, η ανάπτυξη στρατηγικής ή προγράμματος για την βελτίωση της κατάστασης των Ρομά, σε πεδία όπως η εκπαίδευση, η υγεία, η εργασία και η στέγαση, αναγνωρίστηκε από την ΕπΥπ⁴⁴⁵.

Τέλος και η ΚΣ επισήμανε ότι:

“[...] The situation of Roma with regard to education, employment, housing, health care and political participation is far from satisfactory. The Assembly is convinced that effective and sustainable access to education and decent housing are the first decisive steps towards breaking the vicious circle of discrimination in which most of the Roma are locked”⁴⁴⁶.

A. Στέγαση. Την εν λόγω ζοφερή κατάσταση⁴⁴⁷ -όπως αιοτυπώθηκε επανειλημμένως από την ΚΣ⁴⁴⁸- αντιμετώπισε το ΣοΕ κανονιστικά, με την διττή κατοχύρωση του δικαιώματος στη στέγαση:

⁴⁴² CoE: CM Declaration on the rise on anti-Gypsyism and racism violence against Roma in Europe, 1.2.2012.

⁴⁴³ Βλ. CoE: PACE, Doc. 12950, Report on Roma migrants in Europe, Report, 8.6.2012, Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons, (Rapporteur Groth A.), p. 5-6.

⁴⁴⁴ CoE: ECSR, *The European Social Charter and Roma rights, Thematic Factsheet*, updated May 2012, at: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Theme%20factsheets/RomaRightsFactsheet_en.pdf>. Βλ. επίσης, CoE: ECSR, *Collective complaints procedure 1998 – 2010, Summaries of decisions on the merits concerning Roma and Travellers*, 25.6.2010.

⁴⁴⁵ CoE: CM Rec. (2008)5 on policies for Roma and/or Travellers in Europe, 20.2.2008 ` CoE: CM Declaration on the rise on anti-Gypsyism and racism violence against Roma in Europe, *op. cit.* υπ. 442, § 6. Vi.

⁴⁴⁶ CoE: PACE Rec. 1740 (2010), *op. cit.* 432.

⁴⁴⁷ Housing discrimination, discriminatory harassment in housing, discriminatory boycotts, ghettoisation, racial and residential segregation, and other forms of discrimination against nomadic and semi-nomadic Roma/Gypsies and Travellers.

⁴⁴⁸ CoE: PACE Rec. 563 (1969), *op.cit.* υπ. 437 και 1203 (1993), *op. cit.*, υπ. 428.

– την άμεση, μέσω του ΕΚΧ (άρθρα 16, 31), αλλά και

– την έμμεση, με τα άρθρα 2, 3,6,8,13, 14 και 1 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου της ΕυρΣΔΑ.

Σε συνέχεια της εν λόγω κατοχύρωσης, σημαντικός είναι ο ρόλος της νομολογίας των μηχανισμών ελέγχου αμφοτέρων των πράξεων. Έτσι, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, διαπίστωσε, σε αρκετές περιπτώσεις, ότι πρακτικές όπως αυτές των διώξεων των Ρομά αποτελούν σοβαρή παραβίαση των υποχρεώσεών τους⁴⁴⁹. Παράλληλα, υπογράμμισε ότι η αναγκαστική έξωση χωρίς εναλλακτική παραβιάζει τα δικαιώματα του ανθρώπου⁴⁵⁰.

Από την άλλη, ο έτερος ελεγκτικός μηχανισμός του ΣοΕ, το ΕυρΔΔΑ αποφάνθηκε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, οι διακρίσεις σχετικά με το δικαίωμα της στέγασης, ισοδυναμούν ακόμα και με παραβίαση του άρθρου 3 ΕυρΣΔΑ [*Moldovan και λοιποί/Ρουμανίας-2005*]⁴⁵¹ ή και με παραβίαση του άρθρου 8 ΕυρΣΔΑ [*Yordanova και λοιποί / Βουλγαρίας-2012*]⁴⁵².

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, σημαντική είναι η Σύσταση (2005)2 της ΕπΥπ του ΣοΕ, που υποδεικνύει μερικές γενικές αρχές σχετικές με την διάρθρωση θετικών πολιτικών και δράσεων, για την μη διάκριση και την προστασία και βελτίωση των συνθηκών στέγασης⁴⁵³.

Σημαντική ήταν στο ζήτημα αυτό και η συμβολή του ΕπΔΑ, με απόψεις που εξέφρασε επανειλημμένως⁴⁵⁴, αλλά και την υιοθέτηση της Σύστασης για την εφαρμογή του δικαιώματος στην στέγαση⁴⁵⁵.

Ξεχωριστά, ίσως θα πρέπει να αναφερθεί το ζήτημα των αναγκαστικών εξώσεων και ο νομαδισμός⁴⁵⁶, που χρησιμοποιείται ως δικαιολογία για διακρίνουσες πολιτικές όσον αφορά στην στέγαση.

⁴⁴⁹ Ενδεικτικό παράδειγμα των τελευταίων γεγονότων στην Γαλλία, αποτελεί η προσφυγή των Γιατρών του Κόσμου κατά Γαλλίας, όπου η Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων διαπίστωσε 12 παραβιάσεις του Αναθεωρημένου Χάρτη οι 11 από τις οποίες ήταν σε συνδυασμό με το άρθρο Ε [Decision on the merits of Complaint No 67/2011, *Médecins du Monde-International/ Γαλλίας*].

⁴⁵⁰ CoE : ERRC, Collective Complaints ERRC/ *Ελλάδας* (2005), ERRC/ *Ιταλίας* (2005), ERRC/ *Βουλγαρία* (2006).

⁴⁵¹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Moldovan και λοιποί/Ρουμανίας*, (αρ. προσφυγής 41138/98 and 64320/01), 12.7.2005 (30.11.2005 τελικό).

⁴⁵² ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Yordanova και λοιποί / Βουλγαρίας*, (αρ. προσφυγή 25446/06), 24.9.2012. Για μια ανάλυση της απόφασης βλ. επίσης: JOHNSON C., "Landmark victory for Roma living in shanty town Bulgaria", 3.5.2012, στο: <http://gclaw.wordpress.com/2012/05/03/landmark-victory-for-roma-living-in-shanty-town-in-bulgaria/> > "European Court of Human Rights: Bulgaria should amend law allowing arbitrary evictions that can render vulnerable people homeless", Bulgarian Helsinki Committee, 24.4.2012, στο: <http://www.bghelsinki.org/en/news/press/single/presselease_24042012/>.

Στην υπόθεση *Yordanova και λοιποί/ Βουλγαρίας*, το ΕυρΔΔΑ αποφάνθηκε ότι το κράτος, δεν μπορεί να κάνει έξωση σε ανθρώπους από καταυλισμούς Ρομά, καθώς παραβιάζει το δικαίωμα στη στέγαση, αλλά και το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα και την οικογενειακή ζωή. Βλ. και σχετικές αποφάσεις [ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Öneryildiz /Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 48939/99), 30.11.2004 · ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Connors /HB*, (αρ. προσφυγής 66746/01), 27.5.2004, (27.8.2004, τελικό) · ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Stankova / Σλοβακίας*, (αρ. προσφυγής 7205/02), 9.10.2007 (31.3.2008)].

⁴⁵³ CoE: CM Rec(2005)4 on *improving the housing conditions of Roma and Travellers in Europe*, 23.2.2005.

⁴⁵⁴ CoE: ComHR, "No one should have to be homeless: adequate housing is a right", Viewpoint, of 29.10.2007 · CoE: ComHR, "Housing rights: the duty to ensure housing for all", Issue Paper, of 28.4.2008.

⁴⁵⁵ CoE: ComHR, Rec. on the *implementation of the right to housing*, Strasbourg, 30.6.2009, CommDH(2009)5.

⁴⁵⁶ Σε μια προσπάθεια αποποίησης των ευθυνών τους, τα κράτη μέλη, συνέχισαν να «νομαδοποιούν», δηλαδή να θεωρούν τους Ρομά ως νομάδες, παρά το γεγονός ότι οι περισσότεροι εξ αυτών, έχουν εγκατασταθεί μόνιμα πολλές γενεές πριν. "[...] The alleged nomadism of Roma has sometimes served as an excuse not to address the housing problems faced by Roma and as a justification of segregationist policies".

Ως προς το πρώτο, ο ΕπΔΑ του ΣοΕ διαπίστωσε ότι σε πολλές περιπτώσεις, οι εξώσεις συνοδεύτηκαν από ρατσιστική γλώσσα και βία, ενώ κύρια ανησυχία αποτελεί το γεγονός ότι:

“[...] There appears to be an alarming element of racism or anti-ziganism behind these actions and the way they are enforced”⁴⁵⁷.

Κάτι που εκφράστηκε και μεταγενέστερα:

“[...] In recent years, there has been an undeniable growth of anti-Romani sentiment or “anti-ziganism in Europe. [...] As a result, the rate and number of forced evictions of Roma have grown dramatically, and segregation and ghettoization in the housing field appears to have intensified and become entrenched in recent years”⁴⁵⁸.

Αξίζει τέλος, να σημειωθεί, ότι σε κάθε ευκαιρία επισημάνθηκε η κρισιμότητα του δικαιώματος στη στέγαση, καθώς συνδέεται με την απόλαυση άλλων δικαιωμάτων. Ως εκ τούτου, οι παραβιάσεις που αφορούν σε αυτήν, έχουν επίπτωση στην ικανότητα των Ρομά να απολαμβάνουν αποτελεσματικά το δικαίωμα στην ιδιωτικότητα, την ελευθερία από ταπεινωτική μεταχείριση, την εκπαίδευση, την εργασία, τη διατροφή, την υγεία, την κοινωνική ασφάλεια, την ελευθερία κίνησης, καθώς και εκλογικά δικαιώματα⁴⁵⁹.

Άλλωστε, ως προς το δεύτερο, δηλαδή τον νομαδισμό, σημειώνεται ότι:

“[...] evictions without any offer of alternative accommodation the Roma are slowly but surely being driven into nomadism [...] Forced nomadism destroys all possibility of integration [...]. Not only is forced nomadism a human rights violation. It is developing into a serious social problem with a sub-class of rejected individuals with no attachment to a given country”⁴⁶⁰.

Σήμερα, παρά τις προσπάθειες στο πεδίο της στέγασης, η κατάσταση παραμένει κρίσιμη, λόγω της αντίδρασης των κρατών να προσαρμοστούν ή να εφαρμόσουν τα συμφωνηθέντα⁴⁶¹.

Β. Εκπαίδευση. Ως προς την εκπαίδευση, μπορεί να σημειωθεί δράση σε δυο επίπεδα:

Σε επίπεδο πολιτικών⁴⁶², η πρώτη σχετική πρωτοβουλία του ΣοΕ ανατρέχει στο 1983, όπου οργανώθηκε ένα εκπαιδευτικό σεμινάριο για δασκάλους που δουλεύουν με παιδιά Ρομά. Ωστόσο, πολύ σημαντική είναι η υιοθέτηση δυο συστάσεων από την ΕπΥπ⁴⁶³.

Στην πρώτη εξ αυτών, υιοθετημένη το 2000, συνοψίστηκαν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην εκπαίδευση ως ακολούθως:

“[...] in the field of schooling are largely the result of long standing educational policies of the past, which led either to assimilation or to segregation of Roma/Gypsy children at school on the grounds that they were “socially and culturally handicapped”. Για τον λόγο αυτό

⁴⁵⁷ CoE: ComHR, “Forced eviction of Roma families must stop”, Viewpoint, 4.9.2006.

⁴⁵⁸ CoE: ComHR, Joint Statement by Council of Europe Commissioner for Human Rights Thomas Hammarberg and UN Special Rapporteur on the Right to Adequate Housing Millon Kothari, Strasbourg, 24 October 2007, CommDH/Speech(2007) 16.

⁴⁵⁹ *Ibid.*

⁴⁶⁰ SCILCUNA H., “Forced Nomadism: a new phenomenon”, Council of Europe Coordinator for Roma Issues, August 2007.

⁴⁶¹ SINGH S., “Rome Continues to Deny Adequate Housing on Roma”, Amnesty International, 30.10.2013. LATRAVERSE S., “Violation by France of Roma rights to housing, access to education, social protection and health”, European network of legal experts in the non-discrimination field, 19.2.2013.

⁴⁶² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. : *Education of Roma Children in Europe. Texts and activities of the Council of Europe concerning education*, Council of Europe Publishing, 2006, p. 27 επ. Επίσης, <http://www.coe.int/t/dg4/education/roma/default_en.asp>.

⁴⁶³ CoE: CM Rec. (2009)4 on the education of Roma and Travellers in Europe, 17.6.2009.

σημειώθηκε ότι: “[...] there is an urgent need to build new foundations for future educational strategies toward the Roma people in Europe”⁴⁶⁴.

Τα κύρια κεφάλαια της σύστασης αναφέρονται: στην αναγνώριση των Ρομά ως μειονότητα, την εκπαίδευση των δασκάλων και εκπαιδευτικού προσωπικού, την διανομή εκπαιδευτικού υλικού, την διδασκαλία της γλώσσας, μελέτες και τη διάδοση των πληροφοριών σχετικά με την ιστορία και τον πολιτισμό των Ρομά κτλ.

Για την εφαρμογή της, υιοθετήθηκε το Project “Education of Roma children in Europe” (2002-2009), η λειτουργία του οποίου ξεκίνησε το 2002. Το σχέδιο, χρησιμοποιεί μια σειρά από προσεγγίσεις, για την προσαρμογή των υφιστάμενων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στις πραγματικές ανάγκες των Ρομά και την αποτελεσματικότητά τους.

Αξιζει να σημειωθεί ότι ως follow-up της αποτίμησης του σχεδίου⁴⁶⁵, το ΣοΕ και ο ΟΑΣΕ, δημιούργησαν μια “Task Force for the Education of Roma”, με σκοπό την αποτελεσματική επίτευξη εκπαιδευτικών στόχων για τους Ρομά.

Στην δεύτερη σύσταση, το 2009, δηλαδή εννέα χρόνια μετά την πρώτη σύσταση, λαμβάνοντας υπόψη την επιμονή των ευρέως διαδεδομένων ανισοτήτων στην εκπαίδευση, η ΕπΥπ επανήλθε στο ζήτημα της εκπαίδευσης των Ρομά, θέτοντας αρχές για μελλοντικές εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, σε όφελός τους.

Ενδιαφέρουσα από την άποψη της εκπαίδευσης, είναι και η υιοθέτηση ψηφίσματος της ΚΣ σχετικά με το τέλος της διάκρισης κατά παιδιών Ρομά, όπου -μεταξύ άλλων- συστήνεται: η πιο εύκολη πρόσβαση στο σχολείο, το τέλος του σχολικού διαχωρισμού και η προώθηση της συμπερίληψης (inclusion), η απομάκρυνση των κοινωνικο-οικονομικών εμποδίων στην εκπαίδευση⁴⁶⁶.

Από την άλλη πλευρά σε νομολογιακό επίπεδο, το ζήτημα της εκπαίδευσης, αντιμετωπίστηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, στην απόφαση ορόσημο *D.H. και λοιποί/ Τσεχίας*, το 2007. Εκεί, διαπιστώθηκε ότι η φυλετική διάκριση παραβιάζει το άρθρο 14 ΕυρΣΔΑ (αρχή μη διάκρισης) και το άρθρο 2 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου (δικαίωμα στην εκπαίδευση).

Το ζήτημα της εκπαίδευσης δεν έπαυσε ωστόσο, να απασχολεί το ΕυρΔΔΑ. Έτσι, στα χρόνια που ακολούθησαν, ελήφθησαν και άλλες αποφάσεις για το ίδιο ζήτημα. Τον Ιούνιο του 2008 και το 2012, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 14 και στην Ελλάδα, στην υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί / Ελλάδας*. Ενώ ακολούθησε και η απόφαση στην υπόθεση *Λαβίδα και λοιποί /Ελλάδας*⁴⁶⁷.

Ακολούθησε, μια ακόμα καταδίκη, της Κροατίας αυτή την φορά, με την απόφαση στην υπόθεση *Oršuiš και λοιποί/ Κροατίας-2010*.

Γ. Εργασία. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, οι Ρομά απασχολούνται σε εργασίες όπως: η ανακύκλωση, η συλλογή σκουπιδιών, η οικοδομή, η συλλογή μετάλλων, εποχιακές εργασίες (π.χ. γεωργία) ή επαιτούν. Παράλληλα, οι Ρομά ήταν οι πρώτοι που έχασαν την δουλειά τους κατά την μετάβαση από τον κομμουνισμό στην δημοκρατία, όπως και τώρα εν όψει της οικονομικής κρίσης.

⁴⁶⁴ CoE: CM Rec. (2000)4 on the education of Roma/Gypsy children in Europe, 3.2.2000.

⁴⁶⁵ CoE, *Education for Roma: achievements, opportunities and challenges for the future*. Conference held in the framework of the Slovenian Presidency of the Council of Europe (May-November 2009) Brdo, Slovenia, 25th-26th May 2009, Conference report.

⁴⁶⁶ CoE: PACE Res. 1927 (2013), *Ending discrimination against Roma children*, 23.4.2013, § 7 (ιδ. 7.2-7.6).

⁴⁶⁷ Βλ. διεξοδικότερα στο τρίτο μέρος.

Το ΣοΕ επιλήφθηκε του ζητήματος το 2001 σε σχετική σύσταση της ΕπΥΠ, που συνόψισε το θέμα ως εξής:

“[...] the persistent problems of poverty and unemployment are the result of discrimination against and social exclusion of Roma/Gypsies and Travellers, and are closely interlinked to problems in areas such as accommodation, education, vocational training and health”⁴⁶⁸.

Τα κύρια κεφάλαια της σύστασης, περιλαμβάνουν τις αρχές, επί των οποίων οφείλουν να οικοδομηθούν οι πολιτικές εργασίας και πρόσβασης στην αγορά εργασίας, δραστηριότητες δημιουργίας εισοδήματος κτλ.

A.2.3.5. Απέναντι στις διακρίσεις των Ρομά μεταναστών/ αιτούντων άσυλο

Ως ξεχωριστό μέρος, λόγω και της διάστασης που έχει λάβει τα τελευταία χρόνια, θα πρέπει να εξεταστούν τα ειδικά μέτρα καταπολέμησης της διακρίνουσας μεταχείρισης των Ρομά μεταναστών / αιτούντων άσυλο.

(i) Ρομά μετανάστες: Αντιμέτωποι με διπλή διάκριση

Όσον αφορά στους Ρομά μετανάστες διαπιστώνεται ότι:

“[...] there exists a massive gap between international and European law, standards and commitments to eliminate racial discrimination on the one hand, and national policies concerning Romani migration on the other”.

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την σχετική Σύσταση του 2012, του ΣοΕ, οι Ρομά μετανάστες, είναι αντιμέτωποι με διπλή διάκριση:

“They have to face a *double discrimination*, first for being Roma, then for being migrants. [...]”⁴⁶⁹

Η εν λόγω διάκριση στηρίζεται σε τρεις βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις, ήτοι: ότι όλοι οι Ρομά είναι νομάδες, όλοι προέρχονται από το εξωτερικό και ότι η μετανάστευσή τους είναι παράτυπη, επιχειρήματα που αντικρούονται από την ΚΣ, καθώς:

– Μόνο το 5-20% των Ρομά είναι νομάδες. Αντιθέτως, οι Ρομά μεταναστεύουν για λόγους όπως: (α) για να αναζητήσουν νέες ευκαιρίες λόγω της άμεσης ή έμμεσης απόκλισης από την αγορά εργασίας, (β) για να διαφύγουν από τη βία ή την απειλή βίας, (γ) για να ακολουθήσουν τις αγορές (αγροτικές περίοδοι) ή για πωλήσουν τα εμπορεύματά τους και (δ) για να διατηρήσουν επαφή με την οικογένεια.

– Η πλειοψηφία των Ρομά είναι πολίτες στις χώρες που ζουν

– Ενώ τέλος, η μετανάστευση των Ρομά, ιδιαίτερα μετά την προσχώρηση κρατών μελών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην Ε.Ε., δεν είναι παράνομη πράξη, αλλά δικαίωμα της ελευθερίας κίνησης των Ρομά.

Παράλληλα, υπογραμμίζονται τα κύρια ζητήματα που αντιμετωπίζουν όπως: η διπλή διάκριση όσον αφορά στην πρόσβαση στην εκπαίδευση, την περίθαλψη, την εργασία και τη στέγαση, οι επιθετικές πολιτικές απέλασης που σε κάποιες περιπτώσεις ισοδυναμούν με *de facto* συλλογικές απελάσεις (όπως στις πρόσφατες περιπτώσεις της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Γερμανίας), οι συνεχόμενες αναγκαστικές επιστροφές Ρομά στο Κόσσοβο, η επισφαλής κατάσταση των Ρομά στην ανατολική Ευρώπη, απόρροια της διάλυσης της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και τέλος η ποινικοποίηση της επαιτείας (“*begging*”).

⁴⁶⁸ CoE: CM Rec. (2001)17 on improving the economic and employment situation of Roma/Gypsies and Travellers in Europe, 27.11.2001.

⁴⁶⁹ CoE : PACE, Doc. 12950, *op. cit.*, *υπ.* 443.

Για τον λόγο αυτόν, προτείνεται η παύση πράξεων που ισοδυναμούν με συλλογικές απελάσεις Ρομά, η επανεξέταση των αναγκαστικών επιστροφών στο Κόσσοβο, καθώς και η αναστολή των αναγκαστικών επιστροφών μέχρι να είναι ασφαλείς και βιώσιμες, η υιοθέτηση εθνικών στρατηγικών για την ενδυνάμωση της κοινωνικής ένταξης των Ρομά και η λήψη των κατάλληλων μέτρων για την πολιτογράφηση των απάτριδων Ρομά⁴⁷⁰.

(ii) Ρομά αιτούντες άσυλο

Σε ένα άλλο επίπεδο, για το διαφορετικό αλλά αλληλένδετο ζήτημα του ασύλου συνιστάται προσοχή στις ανησυχητικές τάσεις των κρατών μελών του ΣοΕ, όπου η στοχοποίηση των Ρομά και η αύξηση των ρατσιστικών επιθέσεων εναντίον τους, καταλήγει στην αναζήτηση προστασίας στο εξωτερικό.

Ειδικότερα, το ΣοΕ, το 2010, ασχολήθηκε με δυο κύρια ζητήματα. Το πρώτο αφορά στους πρώην Ρομά αιτούντες άσυλο από το Κόσσοβο και την τρέχουσα κατάστασή τους, με το ενδιαφέρον να επικεντρώνεται στους αναγκαστικούς επαναπατρισμούς, ενώ το δεύτερο, αφορά στην κατάσταση των νέων Ρομά αιτούντων άσυλο, απόρροια των διακρίσεων, της αύξησης της ρατσιστικής βίας και των καταχρήσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με το ενδιαφέρον να εστιάζεται στην ανάγκη αναζήτησης καταφυγίου και μάλιστα εκτός Ευρώπης.

(a) Αναγκαστικές επιστροφές

Το πρώτο ζήτημα, αφορά στην επιστροφή των Ρομά. Το ζήτημα των αναγκαστικών επιστροφών Ρομά αιτούντων άσυλο, επισημάνθηκε από την ΚΣ -για πρώτη φορά- το 2003, με την ευκαιρία των επιστροφών στην Πρώην Γιουγκοσλαβία, όπου αναγνωρίστηκε ότι οι Ρομά, συνιστούν ιδιαίτερα ευάλωτη ομάδα των εκτοπισμένων πληθυσμών. Σημειώθηκε παράλληλα, στο πλαίσιο των αναγκαστικών επιστροφών, (που διεξάγονταν στη βάση των διμερών συμφωνιών επιστροφής) ότι η ασφάλειά τους δεν ήταν εγγυημένη ούτε στο Κόσσοβο, αλλά ούτε και στη Σερβία και το Μαυροβούνιο, λόγω της αντιμετώπισης διακρίσεων από μέρους και του τοπικού πληθυσμού και των αρχών, που ήταν απρόθυμες να τους αποδεχθούν.

“The main concerns relating to forced returns of Roma can be divided into three areas. The first group of issues calls into question the legitimacy of certain decisions on expulsion taken by the host countries. The second group relates to the conditions in which forced returns take place, and the third to the situation in which forcibly returned Roma find themselves upon their return to Serbia and Montenegro”⁴⁷¹.

Ανησυχία εκφράστηκε επίσης, για τις «εθελοντικές επιστροφές», οι οποίες σε ορισμένες περιπτώσεις ενθαρρύνθηκαν τόσο πολύ που ισοδυναμούσαν με συγκαλυμμένες αναγκαστικές επιστροφές (“disguised forced returns”)⁴⁷².

Επτά χρόνια αργότερα (2010)⁴⁷³, η εικόνα εμφανίζεται απαράλλαχτη. Υπό το φως των συστάσεων του ΕπΔΑ, η ΚΣ θεώρησε ότι οι πολιτικές επιστροφών, που αφορούν πολλές χιλιάδες άτομα, θα πρέπει να επανεξεταστούν και οι προγραμματισμένες επιστροφές να

⁴⁷⁰ CoE: PACE Rec. 2003 (2012), *Roma migrants in Europe*, 28.6.2012.

⁴⁷¹ CoE: PACE Rec. 1633 (2003), *Forced returns of Roma from the former Federal Republic of Yugoslavia, including Kosovo, to Serbia and Montenegro from Council of Europe member states*, 25.11.2003, § 6.

⁴⁷² *Ibid*, § 8.

⁴⁷³ CoE: PACE Res. 1768 (2010), *Roma asylum seekers in Europe*, 12.11.2010.

ανασταλούν, έως ότου θεωρηθούν ασφαλείς και βιώσιμες. Για τον λόγο αυτόν, συστήθηκε: η εξέταση των βιώσιμων λύσεων, των νομικών και πραγματικών συνεπειών των επιστροφών στο Κόσσοβο, υπό το φως της Ευρωπαϊκής Σύμβασης – πλαίσιο για τις Εθνικές Μειονότητες, καθώς και η κατάσταση των ΜΜΕ, όσον αφορά τον μισαλλόδοξο λόγο⁴⁷⁴.

Συνάγεται λοιπόν, ότι η τρέχουσα περίοδος έλκει συγκρίσεις με αυτήν της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, οπότε και πρωτοεμφανίστηκε το ζήτημα της μετανάστευσης/ ασύλου για τους Ρομά. Τότε, σημαντική ήταν η αποστολή διερευνητικών αποστολών (“fact-finding missions”), όπως εκείνες στην Βοσνία-Ερζεγοβίνη ή το Κόσσοβο, που συνέβαλαν στην ανάδειξη των συμφερόντων των Ρομά και στη διασφάλιση ότι αυτά δεν θα αγνοηθούν. Και στις δυο περιπτώσεις ωστόσο, προκαλεί εντύπωση ότι τόσο τότε, όσο και τώρα, οι διαπιστώσεις των οργάνων του ΣοΕ συγκλίνουν στο ότι δεν εξασφαλίζεται καμία ασφάλεια για τους επαναπατριζόμενους⁴⁷⁵.

(β) Νέοι Ρομά αιτούντες άσυλο

Όσον αφορά στους νέους αιτούντες άσυλο, οι ξυλοδαρμοί, οι πυροβολισμοί, αλλά και η καταστροφή της περιουσίας των Ρομά, οι εμπρηστικές επιθέσεις κατά Ρομά, οι πορείες ακροδεξιών κομμάτων εναντίον τους, χαρακτηριστικά χωρών όπως η Ουγγαρία και η Τσεχία, οδήγησαν σε ένα νέο προσφυγικό κύμα, από την Ανατολική στη Δυτική Ευρώπη ή σε τρίτες χώρες, μεταξύ 2008-2010.

Εκτός από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, Ρομά υφίστανται δολοφονική βία σε άλλα κράτη μέλη του ΣοΕ, όπως: στη Βουλγαρία, την Ρουμανία, την Ελλάδα, όπως επιβεβαιώνεται και από τις σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ.

[*Bia*. Το ΕυρΔΔΑ, έχει ασχοληθεί με ζητήματα σχετικά με επιθέσεις κατά των Ρομά, επιβεβαιώνοντας ότι το κράτος, οφείλει να διώκει τα πρόσωπα που ασκούν βία σε βάρος Ρομά, είτε είναι ιδιωτικοί δράστες, είτε κρατικοί αξιωματούχοι. [Moldovan και λοιποί/ Ρουμανίας-2005, Šečić / Κροατίας-2007, Koky και λοιποί/Σλοβακίας-2012⁴⁷⁶]. Παρά ταύτα, οι περισσότεροι δράστες, ενεργούν υπό καθεστώς ατιμωρησίας. Για τον λόγο αυτό, η ΚΣ, μελέτησε το ζήτημα της ανόδου της συζήτησης για την εθνική ασφάλεια στην Ευρώπη, υπό το πρίσμα των Ρομά⁴⁷⁷.

Επιπροσθέτως, έχει υπογραμμιστεί από πολλά όργανα του ΣοΕ, η ατιμωρησία, όσον αφορά την διερεύνηση, τη δίωξη, την τιμωρία βιαιών πράξεων κατά των Ρομά. Σε αυτό το πλαίσιο, σχετική είναι η ΣΓΠ αριθμ. 3, της ECRI, στην οποία:

⁴⁷⁴ CoE: PACE Rec. 1941 (2010), *Roma asylum seekers in Europe*, 12.11.2010.

⁴⁷⁵ Στην πρώτη διερευνητική αποστολή, που πραγματοποιήθηκε στην Βοσνία- Ερζεγοβίνη το 1996, διαπιστώθηκε ότι δεν είχε φτάσει ακόμα η ώρα για την επιστροφή των Ρομά/Μουσουλμάνων προσφύγων ή κατόχων διεθνούς προστασίας, καθώς δεν εξασφαλιζόταν καμία ασφάλεια για τους επαναπατριζόμενους.

[Εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, πολλοί εκ των οποίων ήταν Ρομά, τράπηκαν σε φυγή από την πρώην Γιουγκοσλαβία και συγκεκριμένα τη Σερβία, το Μαυροβούνιο και το Κόσσοβο μεταξύ 1991 και 1999, αναζητώντας άσυλο στην Δυτική Ευρώπη. Προγράμματα εκούσιας επιστροφής, ήταν σε εξέλιξη, αλλά με το τέλος της σύρραξης, τη θέση τους πήραν αναγκαστικά προγράμματα επιστροφής Ρομά (π.χ. σόναψη σχετικού προγράμματος Γερμανίας- Σερβίας Μαυροβουνίου). Συνακόλουθα, τα δικαιώματα των επαναπατριζομένων ήταν σε κίνδυνο (δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή...)].

⁴⁷⁶ PERONI L., “Violence Against Roma: Unmasking Racist Motives”, Strasbourg Observers, 3.7.2012, <<http://strasbourgobservers.com/2012/07/03/violence-against-roma-unmasking-racist-motives-10/>>.

⁴⁷⁷ CoE: PACE, Doc. 12386, Report on *Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma*, Political Affairs Committee, (Rapporteur: Mrs Anne Brasseur, Luxembourg, Alliance of Liberals and Democrats for Europe), 5.10.2010` CoE: PACE Res. 1760 (2010), *Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma*, 7.10.2010.

«[...] (συνιστά στις κυβερνήσεις των κρατών μελών) ιδιαίτερα να εξασφαλίσουν ότι δεν είναι ανεκτός κανένας βαθμός ατιμωρησίας σε σχέση με τα εγκλήματα που γίνονται ενάντια στους Ρομά/Τσιγγάνους και αυτό να γίνει σαφώς γνωστό στο κοινό»

Σημαντικές προς την ίδια κατεύθυνση είναι και οι Κατευθυντήριες γραμμές της ΕπΥπ για την εκρίζωση της ατιμωρησίας για σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και η *Διακήρυξη για την Άνοδο του αντιαθιγγανισμού και της ρατσιστικής βίας κατά των Ρομά στην Ευρώπη*⁴⁷⁸ του ίδιου οργάνου.]

Άλλωστε, η κατάσταση –αν και χειρότερη στην Ανατολική Ευρώπη– δεν είναι καλή στην Δυτική Ευρώπη⁴⁷⁹, με την βία κατά των Ρομά να σημειώνεται σε κράτη όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιταλία. Έτσι, σύμφωνα με την έκθεση της ΚΣ:

“[...] Even if Roma in Western Europe have, for the most part, not been exposed to the level of violence described above, they do suffer from prejudice, xenophobia, discrimination and exclusion”⁴⁸⁰.

Παράλληλα, το γεγονός ότι στην Ε.Ε. η σχετική νομοθεσία για το άσυλο, θεωρεί ως «ασφαλείς χώρες» τα κράτη μέλη της Ε.Ε., απορρίπτοντας τις αιτήσεις από κράτος μέλος σε κράτος μέλος, φαίνεται πως επιδεινώνει την κατάσταση των Ρομά, που αναγκάζονται να αναζητήσουν καταφύγιο αλλού⁴⁸¹.

A.2.4. Σχολιασμός

Για πολλά χρόνια, το ζήτημα των Ρομά καταλαμβάνει μια θέση ψηλά στην πολιτική ατζέντα πολλών ευρωπαϊκών χωρών. Η μοναδική πολιτική που διαπιστώνεται ωστόσο, αφορά κυρίως μια «προσέγγιση ασφαλοποίησης» (“securitization”) του ζητήματος, που αποτυπώθηκε σε μέτρα όπως: η συλλογική ποινικοποίηση, οι εκκενώσεις καταυλισμών, καθώς και οι απελάσεις. Μέτρα, που ωστόσο, αποδείχτηκαν αναποτελεσματικά, καθώς όχι μόνο δεν επέλυσαν το πρόβλημα, αλλά το επιδείνωσαν.

Σε αυτό το πλαίσιο, το ΣοΕ -για μια ακόμα φορά- προέταξε ως εναλλακτική λύση την «προσέγγιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου», αναζητώντας την προστασία των Ρομά από πολιτικές περιθωριοποίησης και διώξεων.

Τα κράτη δηλαδή, λαμβάνουν μέτρα διάκρισης σε αντίθεση με το ΣοΕ. Η διαλεκτική ανάμεσα στα δυο επίπεδα διακυβέρνησης (εθνικό και διεθνές/διακυβερνητικό) φαίνεται να ταλαντεύεται ανάμεσα σε μια «αμυντική στάση» απόρριψης και έναν «μαχητικό ανθρωπισμό». Στο μεν πρώτο, οι Ρομά συνδέονται σταθερά με την αντιαθιγγανική ρητορική, που εκφράζεται με μέτρα αποκλεισμού, ενώ στο δεύτερο, οι Ρομά εκλαμβάνονται ως θύματα (“Roms, peuple victime”), κάτι που αποτυπώνεται σε μέτρα προστασίας και προώθησης της ισότητας.

Ωστόσο, παρά τις συντονισμένες και ειλικρινείς προσπάθειες, συγκρίνοντας το χθες με το σήμερα, δεν μπορεί παρά να προκαλέσει εντύπωση, η ομοιότητα που παρουσιάζουν

⁴⁷⁸ CoE: *CM Declaration on the Rise of Anti-Gypsyism and Racist Violence against Roma in Europe*, 1.2.2012.

⁴⁷⁹ Αυτό επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι όλες οι εκθέσεις της ECRI για όλες τις χώρες της Ευρώπης, μιλούν για τις διακρίσεις κατά των Ρομά.

⁴⁸⁰ CoE: PACE, Doc. 12393, Report on *Roma asylum seekers in Europe*, Report, (Former) Committee on Migration, Refugees and Population (Rapporteur: Mr Milorad Pupovac, Croatia, SOC), 7.10.2010.

⁴⁸¹ *Ibid*, “[...] Whereas hundreds of Roma from the Czech Republic and Hungary have been granted refugee status in Canada, applications for asylum in EU countries have automatically been rejected on the basis of EU legislation, which provides that all EU member states shall considered ‘safe countries of origin’ with regard to asylum applications from citizens of these countries”.

δυο τελείως διαφορετικές εποχές, παρά την παρεμβολή πληθώρας μέτρων και πρωτοβουλιών.

Όπως και στο παρελθόν, οι μέθοδοι καταστολής παραμένουν σχεδόν οι ίδιες, αφού η υποδούλωση του χθες έδωσε τη θέση της στη σύγχρονη δουλειά, το trafficking. Η αναγκαστική αφομοίωση υπάρχει και στις δυο εποχές, αν και με διαφοροποιημένη μορφή. Οι απελάσεις (π.χ. Ιταλία 1926, 2008) και οι φυλακίσεις επανέρχονται διαρκώς στο προσκήνιο. Η ανιθαγένεια ("statelessness"), που χαρακτήριζε τη ναζιστική Γερμανία («Νόμοι Νυρεμβέργης» 1935), ανθεί το 2015. Ακόμα και η ατιμωρησία του παρόντος, με την ανικανότητα ή ακόμα χειρότερα την άρνηση των αρχών να προστατέψουν τους Ρομά, μπορεί να παραλληλιστεί με την ατιμωρησία, χαρακτηριστικό της μετα-χιτλερικής περιόδου, όσον αφορά στη γενοκτονία των Τσιγγάνων.

Όλα αυτά, όχι μόνο δεν μας αφήνουν να ξεχάσουμε το αλγεινό παρελθόν, αλλά είναι εδώ, για να τονίσουν την αναποτελεσματικότητα των πρωτοβουλιών του παρόντος.

A.3. Μετανάστες/ αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες. Καταπολεμώντας την ξеноφοβία

Οι δημογραφικοί παράγοντες σε Ασία και Αφρική, οι οικονομικοί παράγοντες (υπανάπτυξη, φτώχεια) και οι πολιτικοί παράγοντες (πόλεμοι, ανασφάλεια, καταπίεση, εθνικές και θρησκευτικές συγκρούσεις σε όλο τον κόσμο), οδήγησαν στην αθρόα εισροή μεταναστών/προσφύγων στην Ευρώπη, από το 1990 και έπειτα. Με τον τρόπο αυτό, οι εν λόγω ομάδες χαρακτηρίστηκαν ως «απειλή» για την Ευρώπη, αναδείχτηκαν σε θύματα ρατσιστικών επιθέσεων και μετατράπηκαν σε εξιλαστήρια θύματα κάθε κοινωνίας από το τέλος του 20^{ου} αιώνα μέχρι σήμερα, αδιάλειπτα.

A.3.1. Οι μετανάστες ως πηγή ρατσισμού και στόχος διακρίσεων στην Ευρώπη. Προκλήσεις

Οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο και οι πρόσφυγες, αποτελούν από τις αντιπροσωπευτικότερες ομάδες/στόχο ρατσιστικής συμπεριφοράς στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Αν και η μετανάστευση αποτελεί μια περισσότερο διαχρονική τάση, που παρατηρείται ήδη από το 1949, οπότε απαντώνται και οι πρώτες πρωτοβουλίες του ΣοΕ για την πολιτική μετανάστευσης και ασύλου⁴⁸², η κατάσταση όπως είναι σήμερα, αρχίζει να διαμορφώνεται μετά το 1989. Αρχικά, με την πρώτη αύξηση της μετανάστευσης, λόγω του «ενδοευρωπαϊκού μεταναστευτικού/προσφυγικού κύματος», απόρροια του τέλους του Ψυχρού Πολέμου (1989) και της διάλυσης της πρώην Γιουγκοσλαβίας (1995, 1999). Μεταγενέστερα με το «εξωευρωπαϊκό μεταναστευτικό/προσφυγικό κύμα», αποτέλεσμα πολέμων στο Ιράκ, στο Αφγανιστάν, της «Αραβικής Άνοιξης» (2010) για να σημειώσουμε -ίσως- κάποια από τα πιο σημαντικά ορόσημα.

Αυτό το ιστορικό πανόραμα των μεταναστευτικών ρευμάτων της σύγχρονης Ευρώπης, σε αριθμητικούς όρους την έθεσε στην πρώτη θέση, ως την ήπειρο με την μεγαλύτερη μετανάστευση από το 1990 μέχρι το 2013, (δηλαδή την πριν από την τρέχουσα κρίση περίοδο που εκτίναξε τον αριθμό των εισερχομένων). Μάλιστα, σύμφωνα με τα τελευταία (διαθέσιμα) στατιστικά στοιχεία του Τμήματος Πληθυσμού των ΗΕ για το 2013, η Ευρώπη είχε 72.449.9 εκατ. μετανάστες, αριθμός που ισοδυναμούσε με το 9.8%

⁴⁸² Βλ. π.χ. CoE: PACE Rec. 36 (1949) *on migrant workers*.

του συνολικού πληθυσμού της⁴⁸³, στον οποίο μάλιστα, δεν συμπεριλαμβάνονταν ο «κρυμμένος πληθυσμός» των παράτυπων μεταναστών (που σύμφωνα με το ΣοΕ, υπολογίζεται σε 5 με 8 εκατ.). Παράλληλα, σύμφωνα με στοιχεία του ΣοΕ, για το 2012, ο αριθμός των προσφύγων στην Ευρώπη ισοδυναμούσε με το 5% του μεταναστευτικού πληθυσμού.

Ωστόσο, παρότι, το ποσοστό της μετανάστευσης επί του πληθυσμού της Ευρώπης – τουλάχιστον μέχρι το 2013-, απείχε πολύ από το να διαταράξει τη δημογραφική σύνθεση της εκάστοτε χώρας προορισμού, η παρουσία των μεταναστών προκαλούσε και συνεχίζει να προκαλεί τις αρνητικές αντιδράσεις των κοινωνιών υποδοχής, συμπεριλαμβανομένου του φόβου της «εισβολής» και του κινδύνου «εθνικής αλλοίωσης και αλλοίωσης της πολιτισμικής φυσιογνωμίας» που συνεπάγεται, λόγω της διαφοροποίησης (χρωματικής, γλωσσικής, φυλετικής, θρησκευτικής, πολιτισμικής), από τους γηγενείς πληθυσμούς. Επιπροσθέτως, οι μετανάστες επικρίνονται επειδή παίρνουν τις δουλειές, επωφελούνται των συστημάτων πρόνοιας και συμβάλλουν στην αύξηση της εγκληματικότητας και συνακόλουθα την αύξηση ανασφάλειας, αντίληψη που μεταβάλλει τα “zero migration” πολιτικά προγράμματα σε μαγική λύση κάθε κοινωνικού προβλήματος.

Σε αυτό το πλαίσιο, παρότι η εχθρότητα προς τους μετανάστες, αποτελεί μια τάση που σημειώνεται στην Ευρώπη, ήδη από το 1998, 1999 στην δεύτερη και τρίτη ετήσια έκθεση της ECRI –όπου επισημαίνεται η ευρέως διαδεδομένη και αυξανόμενη εχθρότητα κατά των μεταναστών, σε τομείς όπως τα ΜΜΕ, η πολιτική, αλλά και η περιοριστική/ «διακρίνουσα, ρατσιστική» νομοθεσία, που δεν εγγυάται τα δικαιώματα των μεταναστών⁴⁸⁴, δεν ήταν παρά το 2001, οπότε η κατάσταση επιδεινώθηκε⁴⁸⁵.

Υπό την απειλή της διεθνούς τρομοκρατίας, οι ανησυχίες για την παράτυπη μετανάστευση μετά το 2001, οδήγησαν αναπόφευκτα στην ανάπτυξη περιοριστικών μεταναστευτικών πολιτικών/ πολιτικών ασύλου, τόσο σε εθνικό, όσο και σε ευρωπαϊκό, επίπεδο. Οι αρνητικές εξελίξεις στην ευρωπαϊκή και παγκόσμια πολιτική σκηνή, συμπεριλαμβανομένης της οικονομικής κρίσης, της προσφυγικής κρίσης στη Μεσόγειο αλλά και της δράσης του ISIS, ενδυνάμωσαν το αντιμεταναστευτικό κλίμα και αναζωπύρωσαν την ξеноφοβία και τον ρατσισμό. Συνακόλουθα, η μετανάστευση μεταβλήθηκε και συνεχίζει να αποτελεί πηγή φόβου και αποστροφής. Χρησιμοποιείται ως στοιχείο διάκρισης μεταξύ των Ευρωπαίων/ «υπηκόων» μιας χώρας και των «μεταναστών»/ «ξένων». Ενώ γίνεται κατάχρησή της, από πολιτικούς που θέλουν να κερδίσουν δημοτικότητα μέσω ξеноφοβικών/ εθνικιστικών δηλώσεων και ριζοσπαστικών αντιμεταναστευτικών πολιτικών.

Από την άλλη, σε μια αμφίδρομη σχέση και η «[...] περιοριστική νομοθεσία και πολιτικές στο πεδίο της μετανάστευσης και του ασύλου, οδηγούν σε δυνητική διάκριση, αλλά μπορούν επίσης να έχουν αρνητικό αντίκτυπο στην κοινή γνώμη και το γενικό κλίμα στην κοινωνία»⁴⁸⁶, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο έναν φαύλο κύκλο.

⁴⁸³ UN, *International Migration 2013*, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, December 2013.

⁴⁸⁴ CoE: ECRI, *Annual Report 1998*, CRI (99) 28, March 1999, §5 και ECRI, *Annual Report 1999*, CRI (2000)20, April 2000, p. 2.

⁴⁸⁵ CoE: ECRI, *Annual Report 2001*, CRI(2002)19, May 2002, § 14.

⁴⁸⁶ CoE: ECRI *Annual Report 2000*, CRI (2001) 20, January 2001, (§6).

A.3.2. Ο ρατσισμός σε βάρος των μεταναστών / αιτούντων άσυλο και η έκφρασή του

A.3.2.1. Προσεγγίζοντας την έννοια

Απόρροια των παραπάνω, ήταν η ανάδυση μιας νέας μορφής ρατσισμού, του ξενο-ρατσισμού (βλ. εισαγωγικό κεφάλαιο, I.2.4) που αναδύθηκε ακριβώς, λόγω της μεταναστευτικής έκρηξης από το 1990 και έπειτα και απαντάται μέχρι σήμερα. Πρόκειται για μια μορφή ρατσισμού που:

“[...] which cannot tell a settler from an immigrant, an immigrant from an asylum seeker, an asylum seeker from a Muslim, a Muslim from a terrorist”⁴⁸⁷.

A.3.2.2. Μορφές εκδήλωσης αποστροφής σε βάρος μεταναστών/ προσφύγων

Ο ρατσισμός κατά των μεταναστών, μπορεί να λάβει ποικίλες μορφές:

(i) Αντιμεταναστευτική/ αντιπροσφυγική ρητορική και βία

Ιστορικές μεταφορές, όπως: «ορδές», «μάζες», «βαρβαρικές εισβολές», «βιβλικές Έξοδοι» ή μεταφορές που σχετίζονται με τη θάλασσα όπως: «πλημμυρίδα», «παλιρροϊκό κύμα», «τσουνάμι», που χρησιμοποιούνται τόσο από τα ΜΜΕ, όσο και από τα κόμματα, γεννούν αρνητικά αισθήματα ή αισθήματα ανασφάλειας στους Ευρωπαίους πολίτες⁴⁸⁸.

Τα επιχειρήματα που ακολουθούν αυτή την ρητορική, σύμφωνα με τα οποία οι μετανάστες είναι υπεύθυνοι για όλα τα κακώς κείμενα των ευρωπαϊκών κοινωνιών, όπως: η ανεργία, η οικονομική ανασφάλεια, οι χαμηλότεροι μισθοί, η αποδυνάμωση του κοινωνικού κράτους και του κράτους πρόνοιας, η αύξηση της εγκληματικότητας, οδηγούν στην άνοδο των αντιμεταναστευτικών πολιτικών, ενδυναμώνοντας τα στερεότυπα κατά των μεταναστών⁴⁸⁹.

Αποτέλεσμα της συνεχόμενης εχθρότητας έναντι των μεταναστών, προσφύγων και της σχετικής ρητορικής, είναι οι εκδηλώσεις φυλετικής ή εθνικής βίας και η υποκίνηση σε βία, που παρατηρήθηκαν σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ήδη, από την έκθεση της ECRI του 1998 (§6), 2000 (§4) και ενδυναμώθηκαν σταδιακά στα επόμενα χρόνια ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες.

(ii) Φυλετική ποινικοποίηση και θυματοποίηση μεταναστών. Ο δεσμός των μεταναστευτικών/ προσφυγικών πολιτικών και του ρατσισμού

Σε ένα άλλο επίπεδο, ως μορφή εκδήλωσης αισθημάτων ρατσισμού και ξενοφοβίας, σε σχέση με τις εν λόγω ομάδες, θα μπορούσε να εκληφθεί και (αν όχι κυρίως) η συζήτηση για την διάρθρωση των αντίστοιχων πολιτικών και την τελική μορφή τους.

Η έκφραση δηλαδή των ρατσιστικών αισθημάτων/ συμπεριφορών, επανέρχεται ή καλύτερα υποβόσκει συχνά στα επιχειρήματα που αφορούν στη διατύπωση των πολιτικών ασύλου και μετανάστευσης στην Ευρώπη, αλλά και ως απόρροια της υλοποίησης τέτοιων πολιτικών. Μάλιστα, η πρόσληψη αυτών των πληθυσμών από τους Ευρωπαίους πολίτες -αντικείμενο μελέτης του ευρωβαρομέτρου και όχι μόνο- ίσως να

⁴⁸⁷ SIVANANDAN A., “Race, Terror and Civil Society”, *Race and Class*, 47 (3), 2006, p. 1-8.

⁴⁸⁸ Βλ. σχετικά, *Migrants and their descendants. Guide to policies for the well-being of all in pluralist societies*, Council of Europe Publishing, 2010, p. 18.

⁴⁸⁹ *Ibid*, p. 109 επ.

αποτελεί και καθοριστικό παράγοντα διαμόρφωσης των σχετικών πολιτικών. Η αποστροφή δηλαδή προς τους αλλοδαπούς στη βάση της εθνικότητας σε ποσοστό 56% σε επίπεδο Ε.Ε., συμβάλλει στην διάρθρωση αυστηρών πολιτικών⁴⁹⁰.

Τα κράτη μέλη του ΣοΕ, αλλά και οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί υιοθέτησαν πολιτικές για την μετανάστευση, χωρίς να επιτύχουν μια κοινή πολιτική. Πράγματι, τα κράτη, σύμφωνα με τα οικονομικά συμφέροντα, τις πολιτικές ανησυχίες, την προέλευση των μεταναστών, προσέγγισαν το ζήτημα της μετανάστευσης είτε υπό το πρίσμα της ασφάλειας, είτε της οικονομίας ή της ανάπτυξης.

[(α) *Η μετανάστευση ως ζήτημα ασφάλειας*. Σύμφωνα με τον ΕπΔΑ: “[...] There is a trend in today’s Europe to criminalise the irregular entry and presence of migrants as part of a policy of “migration management”. Such a method of controlling international movement corrodes established principles of international law. It also causes many human tragedies without achieving its purpose of genuine control”⁴⁹¹.

(β) *Η καιροσκοπική προσέγγιση της μετανάστευσης*. Εδώ, συναντά κανείς και την ιδέα της εισαγωγής της ποσόστωσης όσον αφορά στον πληθυσμό αλλοδαπής προέλευσης, ώστε να μην δημιουργηθούν προβλήματα. Πρόκειται για το “threshold effect”, “tolerance threshold”. Θεωρία, τα επιχειρήματα της οποίας προέρχονται από μια ξενοφοβική αντίληψη, που επηρεάζει την συζήτηση και αναζητά να αποκτήσει μια επιστημονική νομιμοποίηση⁴⁹².

(γ) *Αναπτυξιακές πολιτικές στις χώρες προέλευσης*. Η εφαρμογή αναπτυξιακών πολιτικών στις χώρες προέλευσης, δεν αποτελεί παρά μια μορφή αναχαίτισης, στη βάση του ότι στοχεύει να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις, ώστε οι υπήκοοί τους να μην θέλουν να μεταναστεύσουν⁴⁹³.]

Πρόκειται για προσεγγίσεις, που σε κάθε περίπτωση μπορούν να οδηγήσουν σε στερεότυπα και ξενοφοβικές αντιλήψεις για τις υπό εξέταση ομάδες, ανοίγοντας την πόρτα σε ρατσιστικές συμπεριφορές⁴⁹⁴.

A.3.3. Η απάντηση του ΣοΕ. Η πολιτική οικοδόμηση ενός κοινού ευρωπαϊκού προβλήματος

A.3.3.1. Γενικό πλαίσιο δράσης του ΣοΕ

Σε αυτές τις προκλήσεις, το ΣοΕ έδωσε το παρόν από την πρώτη στιγμή. Πράγματι, στον αντίποδα των μέτρων σκληρότητας/ αυστηροποίησης των πολιτικών μετανάστευσης/ ασύλου σε εθνικό επίπεδο, αλλά και των μέτρων που χαρακτηρίστηκαν ως “Fortress Europe” σε επίπεδο Ε.Ε., ενισχύοντας τις εκδηλώσεις ρατσισμού, το ΣοΕ απάντησε με την προώθηση μιας κοινής μεταναστευτικής πολιτικής και πολιτικής ασύλου, σύμφωνα με τα δικαιώματα του ανθρώπου και όχι την ξενοφοβία.

A.3.3.2. Αναγνωρίζοντας το πρόβλημα

Με αφετηρία την εμφάνιση ξενοφοβικών συμπεριφορών και κινημάτων, σε πολλά κράτη μέλη του, το ΣοΕ αντέδρασε και συγκεκριμένα η ΚΣ αποτέλεσε το πρώτο όργανο

⁴⁹⁰ Πρόκειται για την τελευταία έκθεση του Ευρωβαρομέτρου για τις διακρίσεις: EUROBAROMETER, Special Eurobarometer 393, Discrimination in the EU in 2012 report, November 2012, p. 28-33.

⁴⁹¹ *Human rights in Europe: no grounds for complacency, Viewpoints by Thomas Hammarberg* Council of Europe Commissioner for Human Rights, Council of Europe Publishing, 2011, p. 87-91 (87).

⁴⁹² CoE, *Migrants and their descendants. Guide to policies for the well-being of all in pluralist societies*, op. cit. p. 25.

⁴⁹³ TEHINDRAZANARIVELO D.L., *Le racisme à l'égard des migrants en Europe*, op. cit. σπ. 53, p. 21-40.

⁴⁹⁴ BIGO D., “Europe passoire et Europe forteresse. La sécuritisation /humanitarisation de l’immigration”. In REA A. (ed.), *Immigration et racisme en Europe*, Editions Complexe, 1998, p. 203-241.

του Οργανισμού που αναφέρθηκε στην ξενοφοβία. Το 1983, με Σύστασή της⁴⁹⁵ αναγνώρισε ότι η κατάσταση σχετικά με τους μετανάστες εργαζομένους, επιδεινώνεται από ισχυρισμούς:

- *οικονομικής φύσης*, σύμφωνα με τους οποίους οι μετανάστες εργαζόμενοι θεωρείται ότι παίρνουν τις δουλειές των υπηκόων
- *κοινωνικής φύσης*, βάσει των οποίων οι ξένοι εργάτες και οι οικογένειές τους θεωρείται ότι απολαμβάνουν κοινωνικά δικαιώματα, που χρηματοδοτούνται από τους υπηκόους και καταλαμβάνουν στέγαση που θα μπορούσε να δοθεί στους υπηκόους
- *ηθικής φύσης*, καθώς, οι εργάτες θεωρούνται ο λόγος για την αύξηση της βίας και της εγκληματικότητας και
- *εκπαιδευτικής φύσης*, αφού, τα παιδιά των αλλοδαπών εργαζομένων, θεωρείται ότι καθυστερούν την πρόοδο των τάξεων τις οποίες παρακολουθούν.

Για τον λόγο αυτό, σύστησε στην ΕΠΥΠ -μεταξύ άλλων- να καλέσει τις κυβερνήσεις των κρατών μελών, να θεσπίσουν ή να εφαρμόσουν αυστηρά την νομοθεσία, για να αποτρέψουν ή να τιμωρήσουν διακρίνουσες ή ξενοφοβικές ενέργειες.

Παρά τον έγκαιρο εντοπισμό του προβλήματος, δέκα χρόνια αργότερα, η Ευρώπη βρέθηκε αντιμέτωπη με την αναζωπύρωση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και της μισαλλοδοξίας, που εκδηλώθηκε με βίαια περιστατικά κατά μεταναστών και αιτούντων άσυλο, σε όλη την Ευρώπη. Σε αυτό το πλαίσιο, σε νέα Σύστασή της⁴⁹⁶, η ΚΣ εξέφρασε την ανησυχία της, υπογραμμίζοντας ότι:

“From being a multinational continent, Europe, to a large extent, also became *multiracial*”⁴⁹⁷.

Ήταν μάλιστα, το 1993, όταν για πρώτη φορά, καταγράφηκε σε επίσημο έγγραφο, η διαδεδομένη αντίληψη ότι στην Ευρώπη έχει γίνει «εισβολή» από μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο από τον Τρίτο Κόσμο, κάτι που σε συνδυασμό με τις οικονομικές δυσχέρειες, οδήγησε στην αναβίωση του ρατσισμού βάσει του χρώματος, σε συνδυασμό με την ανάδυση ενός νέου ευρωκεντρισμού βασιζόμενου στον πολιτισμό (“culture-based Euro-centrism”)⁴⁹⁸. Οι εν λόγω απόψεις, μετατράπηκαν σε εργαλείο σε όφελος ορισμένων πολιτικών κομμάτων/ κινήματων, ενώ στηρίχθηκαν από την κοινή γνώμη, επιδεινώνοντας την κατάσταση.

Την τάση αναβίωσης του ρατσισμού κατά των μεταναστών, επιβεβαίωσε το ίδιο έτος, η πρώτη Σύνοδος Κορυφής του ΣοΕ, με την *Διακήρυξη της Βιέννης*, όπου επισημάνθηκε ότι:

“[...] Alarmed by the present resurgence of racism, xenophobia and antisemitism, the development of a climate of intolerance, the increase in acts of violence, *notably against migrants and people of immigrant origin*, and the degrading treatment and discriminatory practices accompanying them; [...] we instruct the Committee of Ministers to develop and implement as soon as possible the following plan of action and mobilise the necessary financial resources.”⁴⁹⁹ (έμφαση προστέθηκε).

Απόρροια αυτού του Σχεδίου, η ECRI, μετά τη δημιουργία της το 1993, συνέβαλε καταλυτικά, στην στοιχειοθέτηση του προβλήματος καθώς, ήδη από τις πρώτες εκθέσεις

⁴⁹⁵ CoE: PACE Rec. 968 (1983), *Xenophobic attitudes and movements in member countries with regard to migrant workers*, 27.9.1983.

⁴⁹⁶ CoE: PACE Rec. 1222 (1993), *on the fight against racism, xenophobia and intolerance*, 29.9.1993.

⁴⁹⁷ CoE: PACE, Doc. 6915, *Report on the fight against racism, xenophobia and intolerance* (Rapporteur: Mr. Espersen, Denmark, Socialist Group), 16.9.1993, § 7.

⁴⁹⁸ *Ibid*, § 9-12

⁴⁹⁹ CoE, Vienna Summit, *Declaration and Plan of Action on combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance*, Vienna, 9.10.1993, Appendix III.

της, επισήμανε το πρόβλημα του ρατσισμού κατά των μεταναστών σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών μελών του ΣοΕ⁵⁰⁰.

Ακολούθως, το 1997, στη δεύτερη Σύνοδο Κορυφής του ΣοΕ υπογραμμίστηκε επίσης, η σημασία της κοινής και ισορροπημένης προσέγγισης στο ζήτημα των αιτούντων άσυλο, ενώ, παράλληλα, τονίστηκε η αποφασιστικότητα των Υπουργών, για την προστασία των μεταναστών εργαζομένων.

Εξάλλου, και στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη κατά του ρατσισμού, το 2000 επιστήθηκε η προσοχή στην άνοδο των διακρίσεων, της μισαλλοδοξίας και των πράξεων βίας, που στρέφονται κατά των μεταναστών. Κλήθηκαν μάλιστα, τα συμμετέχοντα κράτη να ενδυναμώσουν και να εφαρμόσουν τα προληπτικά μέτρα για την καταπολέμηση των φαινομένων και την προώθηση της συμμετοχής των εν λόγω ομάδων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων⁵⁰¹.

Τέλος, ιδιαίτερη ώθηση δόθηκε για τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, στο πλαίσιο της 3ης Συνόδου Κορυφής του ΣοΕ, υπό το φως της οποίας κλήθηκε από την ΚΣ, η ΕπΥπ να δώσει προτεραιότητα: στην σφυρηλάτηση των δικαιωμάτων των μεταναστών και των αιτούντων άσυλο, την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου και την ενδυνάμωση της ανεκτικότητας, καθώς και την προώθηση της διαχείρισης της μετανάστευσης με την παράλληλη διασφάλιση της αποτελεσματικής πρόσβασης στο άσυλο⁵⁰².

A.3.3.3. Η κατοχύρωση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων

Η μετανάστευση, ως κατάσταση που θέτει τα δικαιώματα των ατόμων σε κίνδυνο, θα μπορούσε -νοητά- να χωριστεί σε δυο φάσεις. Στην πρώτη, απαντώνται οι προκλήσεις κατά την είσοδο στις χώρες υποδοχής. Αφορούν, κυρίως, σε παράτυπους μετανάστες και αιτούντες άσυλο. Σε αυτό το στάδιο, οι εν λόγω ομάδες είναι δυνητικά θύματα trafficking, ενώ έρχονται αντιμέτωπες με τον θάνατο, χωρίς πολλές φορές να μπορούν να τον αντιμετωπίσουν. Κατόπιν, όσοι καταφέρουν να ξεπεράσουν αυτόν τον σκόπελο, έρχονται αντιμέτωποι με τις «πολιτικές υποδοχής» των κρατών μελών, στο «μενού» των οποίων συμπεριλαμβάνονται προβληματικές ρυθμίσεις όπως: η κράτηση και οι απελάσεις, απόρροια της ξενοφοβικής αντίληψης που έχουν για τη διαχείριση της μετανάστευσης οι εθνικές κυβερνήσεις.

Σε μια δεύτερη φάση, συναντώνται οι προκλήσεις στις χώρες υποδοχής. Αφορούν τόσο στους νόμιμους/ παράτυπους μετανάστες, όσο και τους αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες, των οποίων οι οικονομικές, οι νομικές και οι κοινωνικές συνθήκες διαβίωσης, τους οδηγούν στην περιθωριοποίηση.

Προκύπτει λοιπόν ότι, ως μέρος της καταπολέμησης της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, θα μπορούσε να καταγραφεί η προσπάθεια κατοχύρωσης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μεταναστών (συμπεριλαμβανομένων των νόμιμων, παράτυπων και των αιτούντων άσυλο, προσφύγων).

⁵⁰⁰ Βλ. ενδεικτικά: I ECRI country report on Greece- 1996, Belgium -1996, France-1998, Italy-1998, Germany-1998, Spain-1999, Turkey-1998.

⁵⁰¹ CoE, *General Conclusions of the European Conference against Racism*, EUROCONF (2000) 7 final, 16.10.2000, §20.

⁵⁰² CoE: PACE Rec. 1757 (2006), *Migration, refugees and population in the context of the 3rd Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe*, 28.6.2006.

Το ΣοΕ, περιλαμβάνει τόσο γενικά, όσο και ειδικά νομικά εργαλεία, για την προστασία των μεταναστών. Οι μη υπήκοοι κράτους μέλους, απολαμβάνουν της προστασίας της ΕυρΣΔΑ. Το ίδιο ισχύει και για τον ΕΚΧ.

Ακόμα, το ΣοΕ, όσον αφορά στους μετανάστες, έχει στη διάθεσή του την Ευρωπαϊκή Σύμβαση περί του Νομικού Καθεστώτος των Μεταναστών Εργαζομένων⁵⁰³, αλλά και την Σύμβαση για την πάλη κατά του εμπορίου ανθρώπων, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης ή ποινής.

Ως προς τους πρόσφυγες, θα μπορούσαν επίσης να συμπληρωθούν η Ευρωπαϊκή Συμφωνία περί καταργήσεως της θεωρήσεως για τους πρόσφυγες, καθώς και η Ευρωπαϊκή Συμφωνία περί μεταβιβάσεως της ευθύνης των προσφύγων.

Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ΕπΥπ και η ΚΣ, έχουν επίσης, υιοθετήσει έναν αριθμό Συστάσεων και Ψηφισμάτων, που αφορούν στην εγγύηση συγκεκριμένων δικαιωμάτων αμφοτέρων.

(i) Κατοχύρωση δικαιωμάτων κατά την είσοδο

Πριν την εξέταση των δικαιωμάτων των μεταναστών/αιτούντων άσυλο κατά την είσοδο, το πρώτο ζήτημα που τίθεται είναι το «δικαίωμα εισόδου».

Όσον αφορά στο άσυλο, διεθνείς πράξεις κατοχυρώνουν σαφώς το εν λόγω δικαίωμα⁵⁰⁴. Αντιθέτως, ως προς την μετανάστευση, παρότι, σε διεθνές επίπεδο δεν αναγνωρίζεται δικαίωμα μετανάστευσης σε άλλο κράτος χωρίς τη συναίνεσή του⁵⁰⁵, η ΚΣ του ΣοΕ, αναγνωρίζει την μετανάστευση ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα:

“The Assembly recalls that emigration is a fundamental human right”⁵⁰⁶.

Αξίζει πάντως, να σημειωθεί ότι σε αμφοτέρες τις περιπτώσεις, το κράτος, έχει την υποχρέωση να προστατεύει τα βασικά δικαιώματα χωρίς διάκριση.

(a) Μεταναστευτικοί έλεγχοι/ «πολιτικές υποδοχής» σε συμφωνία με τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου

Τα ευρωπαϊκά κράτη, όλο και περισσότερο, χρησιμοποιούν τις «πολιτικές υποδοχής», ως εργαλείο μεταναστευτικού ελέγχου, μέσω της αποτροπής των αιτήσεων ασύλου, της πρόληψης ένταξης στις κοινωνίες, αλλά και της άσκησης ελέγχου στους αιτούντες άσυλο με σκοπό την διευκόλυνση της απέλασης. Με τον τρόπο αυτόν, η ρατσιστική αντίληψη και η εξ αυτής διακρίνουσα μεταχείριση των μεταναστών, αποτυπώνεται ανάγλυφα στις εν λόγω πολιτικές. Εύλογα λοιπόν, το ενδιαφέρον του ΣοΕ, επικεντρώθηκε στα «μελανά

⁵⁰³ <http://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Documentation/Legal_texts/093_Convention_Legal_Statut_Migrant_Workers_gr.pdf>.

⁵⁰⁴ “Everyone has the right to seek and to enjoy in other countries asylum from persecution” (article 14 of Universal Declaration of Human Rights).

⁵⁰⁵ Μολονότι το δικαίωμα να εγκαταλείψεις μια χώρα αναγνωρίζεται, στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (άρθρο 13), κάτι σύμφωνα με ορισμένους, αποτελεί κατοχύρωση του δικαιώματος στη μετανάστευση, συμπεριλαμβανομένων των μεταναστών, προσφύγων και αιτούντων άσυλο, άλλοι, υποστηρίζουν ότι η απόφαση σχετικά με την μετανάστευση παραμένει ζήτημα άσκησης κρατικής κυριαρχίας. Βλ. σχετικά: VON OSWALD A., “Does a human right of migration exist?”, Migration Citizenship Education, 2012, στο: <<http://migrationeducation.de/33.2.html?kaid=225&atcHash=6ce95b4a16466a0aace3f93af5e53804>>.

⁵⁰⁶ CoE: PACE Rec. 1449 (2000), *Clandestine migration from the south of the Mediterranean into Europe*, 28.1.2000, § 4.

σημεία» των πολιτικών υποδοχής, που μάλιστα, συμβάλλουν στην δημιουργία αρνητικού κλίματος/ στερεοτύπων, κατά των μεταναστών.

Στην Ευρωπαϊκή Διάσκεψη κατά του Ρατσισμού, υπογράμμιστηκε ότι:

“[...] promoting the social inclusion of migrants is a key instrument in combating racism, xenophobia and related intolerance. The European Conference notes that *undue stress on restrictive admission/immigration policies may produce negative stereotyping* and thus adversely affect persons belonging to vulnerable groups and the integration of non-nationals. It furthermore recognises the effect arbitrary detention of asylum-seekers and undocumented persons has on the growth of a climate of xenophobia”.

Σε συνέχεια αυτής της αναγνώρισης και σε διαφορετικές χρονικές στιγμές στην ιστορική διαδρομή της λειτουργίας του, το ΣοΕ έχει επισημάνει την πίεση που δέχτηκε η Ευρώπη από τη μαζική εισροή μεταναστευτικών / προσφυγικών ροών: στην Μεσόγειο, στην Νοτιο-ανατολική Ευρώπη, στην ευρω-ασιατική περιοχή και στις νότιες ακτές της Μεσογείου⁵⁰⁷. Σε αυτό το πλαίσιο, κάλεσε τα κράτη μέλη να μην αντιμετωπίζουν την μετανάστευση ως πρόβλημα, ούτε υπό το πρίσμα της ασφάλειας, να συμμορφώνονται με το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου σε όλες τις επιχειρήσεις αποτροπής ή διαχείρισης της παράτυπης μετανάστευσης, καθώς και να εξασφαλίζουν την πρόσβαση στο άσυλο.

Παράλληλα, για να ξεπεραστεί ο σκόπελος που δύνανται να θέσουν οι πολιτικές υποδοχής στα δικαιώματα των μεταναστών, η ΚΣ υιοθέτησε σειρά Ψηφισμάτων/Συστάσεων, με σκοπό την εγγύηση των δικαιωμάτων των παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο, μέσω της συμφωνίας των μέτρων μεταναστευτικού ελέγχου με τα δικαιώματα του ανθρώπου.

Ενδεικτικά, το 2000, σημειώθηκε ότι οι ευρωπαϊκές χώρες πρέπει να θυμούνται ότι η μετανάστευση είναι θεμελιώδες δικαίωμα και ότι οι παράτυποι μετανάστες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο όπως οι νόμιμοι. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να τους χορηγείται το δικαίωμα στην στέγαση, στην εργασία, σε αστικά και πολιτικά δικαιώματα, στην ιθαγένεια, στην κοινωνική ασφάλεια και την ελευθερία του συνέρχεσθαι⁵⁰⁸.

Το 2006, επισημάνθηκε, επίσης, η ανάγκη αποσαφήνισης των δικαιωμάτων που πρέπει να απολαμβάνονται από παράτυπους μετανάστες, στη βάση της ΕυρΣΔΑ και άλλων σχετικών Συνθηκών [όπως π.χ. το δικαίωμα στην κύρια και δευτερεύουσα εκπαίδευση στα παιδιά, το δικαίωμα στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, το δικαίωμα σε λογικές εργασιακές συνθήκες, το δικαίωμα σεβασμού στην ιδιωτική ζωή, το δικαίωμα στην ισότητα, το δικαίωμα αναζήτησης και απόλαυσης ασύλου και προστασίας από την μη επαναπροώθηση, καθώς και το δικαίωμα στην αποτελεσματική πρόσβαση σε ένδικα μέσα (remedy) πριν οποιαδήποτε απομάκρυνση]⁵⁰⁹.

Επιπροσθέτως, ανάλογα με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι υπό εξέταση ομάδες κατά την είσοδό τους στη χώρα υποδοχής, το ΣοΕ, έχει αναπτύξει πολιτικές για μια σειρά

⁵⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά: CoE: PACE Rec. 1737 (2006), *New trends and challenges for Euro-Mediterranean migration policies*, 17.3.2006' CoE: PACE Rec. 1802 (2007), *Situation of longstanding refugees and displaced persons in South-Eastern Europe*, 27.6.2007' CoE: PACE Res. 1639 (2008), *Migration and mobility in the Euro-Asian region – Prospects for the future*, 28.11.2008' CoE: PACE Res. 1805 (2011), *The large-scale arrival of irregular migrants, asylum seekers and refugees on Europe's southern shores*, 14.4.2011.

⁵⁰⁸ CoE: PACE, Doc. 8599, *Report on Clandestine migration from the south of the Mediterranean into Europe*, Committee on Migration, Refugees and Demography, (Rapporteur: Mrs Ana Guirado, Spain, Socialist Group), 21.12.1999, § 39.

⁵⁰⁹ CoE: PACE Res. 1509 (2006), *Human rights of irregular migrants*, 27.6.2006.

σχετικών επιμέρους ζητημάτων, όπως η εμπορία ανθρώπων, οι θάνατοι στη θάλασσα, η κράτηση, καθώς και η έκδοση/ απέλαση.

(β) *Trafficking – θάνατοι στη θάλασσα*

Αναλυτικότερα, όσον αφορά στην εμπορία ανθρώπων, το ΣοΕ, μέσω της ΚΣ, σε κάθε Σύσταση ή Ψήφισμα σχετικά με τις εν λόγω ομάδες και τα προβλήματα που τις αφορούν, εξέφρασε την ανησυχία του για το trafficking.

Το 2000, αναφερόμενο στην παράτυπη μετανάστευση μέσω της Μεσογείου στην Ευρώπη, επέκρινε την ενδυνάμωση των συννοριακών ελέγχων της Ε.Ε., επισημαίνοντας ότι αποτελούν ισχυρό κίνητρο για εκείνους που εκμεταλλεύονται τους μετανάστες⁵¹⁰.

Την καταδίκη της εμπορίας ανθρώπων και της παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, σε συνδυασμό με την επίδραση των δρακόντειων περιορισμών στην νόμιμη μετανάστευση, επανέλαβε με αφορμή τον θάνατο 58 Κινέζων μεταναστών σε ένα κιβώτιο στο Ντόβερ στο ΗΒ, απόρροια των μηνών που πέρασαν κατά τη μεταφορά τους στις οδούς διακίνησης ανθρώπων μέσα από μια σειρά ευρωπαϊκών χωρών⁵¹¹.

Παρά τις παραπάνω κινήσεις, το ΣοΕ, θεώρησε απαραίτητο να προχωρήσει στην υιοθέτηση ενός δεσμευτικού εργαλείου που να υπερβαίνει Συστάσεις ή συγκεκριμένες δράσεις, ενισχύοντας την προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την εξισορρόπηση των ζητημάτων που αφορούν στα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δίωξη⁵¹². Έτσι, το 2005 υπογράφηκε η *Σύμβαση για την πάλη κατά του εμπορίου ανθρώπων* που τέθηκε σε ισχύ από το 2008.

Από την άλλη μεριά, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στους θανάτους στη θάλασσα⁵¹³. Αν και πρόκειται για ένα παλιό φαινόμενο, νέα διάσταση δόθηκε με το απόγειο που σημειώθηκε με την άφιξη μεγάλου αριθμού παράτυπων μεταναστών στη Ν. Ευρώπη, το 2006. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2008, υιοθετήθηκε η Σύσταση για τους “boat people”, όπου εκφράστηκε ανησυχία για το επίπεδο εκμετάλλευσης των μεταναστών από τους εμπόρους, αλλά και για τους ισχυρισμούς εναντίον της Μάλτας και των ελληνικών αρχών ότι αγνόησαν τις κλήσεις κινδύνου και ταυτόχρονα απώθησαν αυτά τα πλοία μακριά από τις δικές τους ακτές ή τα χωρικά ύδατα, παραβιάζοντας την υποχρέωση διαφύλαξης για την προστασία επαναπροώθησης (“refoulement”). Υπό το πρίσμα αυτό, τα κράτη μέλη ενθαρρύνθηκαν να παρέχουν βοήθεια στα πεδία της έρευνας και διάσωσης, της υποδοχής, της αναγνώρισης της χώρας προέλευσης, της οργάνωσης επιστροφών και της μετεγκατάστασης ατόμων με ανάγκες διεθνούς προστασίας⁵¹⁴.

Ακολούθως, το 2011, με αφορμή την αντιμετώπιση των μεγάλων αφίξεων μεταναστών, συνέπεια των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης», η ΚΣ εξέφρασε εκ νέου την ανησυχία της, για τα μέτρα διαχείρισης των αφίξεων, που θέτουν μια σειρά από ζητήματα όπως:

⁵¹⁰ CoE: PACE Rec. 1449 (2000), *Clandestine migration from the south of the Mediterranean into Europe*, 28.1.2000.

⁵¹¹ CoE: PACE Rec. 1467 (2000) *on clandestine immigration and the fight against traffickers*, 29.6.2000.

⁵¹² CoE, *Convention on action against trafficking in human beings*, Explanatory report 925 Meeting, 3 and 4 May 2005 CM Documents, CM (2005) 32 Addendum, 2 final, 3.5.2005.

⁵¹³ Σύμφωνα με την Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2.000 άτομα έχασαν τη ζωή τους στην Μεσόγειο μεταξύ 2011-2013, ενώ, από το 1993- 2013 έχουν χαθεί πάνω από 20.000 ζωές στην ίδια περιοχή (707 μόνο για το 2013). Βλ. σχετικά: IOM, *It's Time to Take Action and Save Lives of Migrants Caught in Crisis*, Geneva, 17.12.2013. Επίσης, IOM, *Migrant Deaths on World Borders in 2013*, <<http://migrantsincrisis.iom.int/migrants/>>.

⁵¹⁴ CoE: PACE Res. 1637 (2008), *Europe's boat people: mixed migration flows by sea into southern Europe*, 28.11.2008.

αμφισβήτηση της αρχής της μη επαναπροώθησης, η τοποθέτηση των μεταναστών σε ασφαλές μέρος ("place of safety"), οι εγγυήσεις των δικαιωμάτων κατά τις επιχειρήσεις διάσωσης που διεξάγει ο FRONTEX, το δυσανάλογο βάρος για τα κράτη της Ν. Μεσογείου⁵¹⁵. Για τον λόγο αυτό, η ΚΣ κάλεσε τα κράτη μέλη, να σώζουν άτομα που βρίσκονται σε κίνδυνο και να εφαρμόζουν το διεθνές δίκαιο κατά την διαχείριση των μεταναστευτικών ροών.

Η αποτυχία διάσωσης 62 ανθρώπων προερχόμενων από την Τρίπολη της Λιβύης, από μια σειρά από αλιευτικά σκάφη, ένα στρατιωτικό ελικόπτερο και ένα μεγάλο πολεμικό πλοίο (του ΝΑΤΟ), οδήγησε την ΚΣ στην έναρξη έρευνας με σκοπό την ανακάλυψη της ευθύνης⁵¹⁶.

Οι καλούμενοι "left to die boat", οδήγησαν ένα χρόνο αργότερα, στην υιοθέτηση νέου Ψηφίσματος. Στόχος, ήταν η εφαρμογή μιας προσέγγισης μηδενικής ανεκτικότητας σχετικά με την απώλεια ανθρώπινων ζωών στη θάλασσα ("zero tolerance towards lives lost at sea")⁵¹⁷. Για τον σκοπό αυτό, προτάθηκαν μέτρα στα κράτη μέλη, την Ε.Ε., το ΝΑΤΟ και τον ΙΜΟ⁵¹⁸.

Η κατάσταση ωστόσο, συνεχίστηκε στα χρόνια που ακολούθησαν, λαμβάνοντας και νέες διαστάσεις. Ενδιαφέρον, παρουσιάζει από την άποψη αυτή, σχετικό Ψήφισμα του 2015⁵¹⁹, με το οποίο η ΚΣ εκφράζει εκ νέου την ανησυχία της για την ανθρώπινη τραγωδία στη Μεσόγειο, γεγονός το οποίο αποδίδει στις περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές της Ε.Ε. Παράλληλα, υπογραμμίζει και ένα νέο στοιχείο, αυτό της ασφάλειας, που τέθηκε σε νέα βάση, μετά από δηλώσεις μελών του ISIS, σύμφωνα με τις οποίες μέσω των πλοιαρίων που μεταφέρουν παράτυπους μετανάστες θα περνούσαν μέλη του στην Ευρώπη.

Μάλιστα, το ενδιαφέρον της ΚΣ σχετικά με το εν λόγω ζήτημα ακολούθησε και η ECRI, η οποία το 2015 σε σχετική δήλωσή της, εξέφρασε την ανησυχία της για τους θανάτους στη Μεσόγειο⁵²⁰.

(γ) Κράτηση

Απόρροια της αύξησης των αφίξεων, σε συνδυασμό με την σκλήρυνση των πολιτικών, η κράτηση των παράτυπων μεταναστών και των αιτούντων άσυλο έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια⁵²¹.

Παρότι η αποστέρηση της ελευθερίας, θεωρείται από το διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και το ευρωπαϊκό δίκαιο (άρθρο 5 §1.φ. ΕυρΣΔΑ), ως έσχατη λύση, γεγονός είναι ότι η κράτηση χρησιμοποιείται όχι μόνο ως πρώτη απάντηση, αλλά και ως αποτρεπτικό μέσο εισόδου. Οι μετανάστες, που συλλαμβάνονται από την αστυνομία,

⁵¹⁵ CoE: PACE Res. 1821 (2011), *The interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants*, 21.6.2011.

⁵¹⁶ CoE: PACE Res. 1872 (2012), *Lives lost in the Mediterranean Sea: Who is responsible?*, 24.4.2012.

⁵¹⁷ Για το μέγεθος της απώλειας των ζωών στη θάλασσα, που πήρε τεράστιες διαστάσεις, βλ. IOM, Missing migrants project, Mediterranean, στο: <<https://www.iom.int/infographics/missing-migrants-project-mediterranean-update-11-november-2015>> (τελευταία πρόσβαση: 11.10.2015).

⁵¹⁸ CoE: PACE Res. 1999 (2014), *The "left-to-die boat": actions and reactions*, 24.6.2014.

⁵¹⁹ CoE: PACE Res. 2050 (2015), *The human tragedy in the Mediterranean: immediate action needed*, 23.3.2015.

⁵²⁰ CoE: ECRI, *Statement by the Council of Europe Anti-Racism Commission on the current humanitarian crisis in the Mediterranean*, Strasbourg, 19.6.2015.

⁵²¹ Δεν υπάρχουν ακριβή στατιστικά για το σύνολο των κρατών μελών του ΣοΕ. Ωστόσο, για μια γενική εικόνα βλ. <<http://www.globaldetentionproject.org/countries/europe.html>>.

κρατούνται σε διοικητικά κέντρα ή φυλακές συχνά ως διαδικασία ρουτίνας, χωρίς διαδικαστικές εγγυήσεις⁵²². Εξίσου ανησυχητική είναι η κατάσταση για τους αιτούντες άσυλο, οι οποίοι θα έπρεπε να διαχωρίζονται σαφώς από τους μετανάστες, με τρόπο ώστε να διαφυλάσσεται το δικαίωμα στο άσυλο⁵²³.

Η χρήση της αυτόματης κράτησης, συνεπάγεται μια σειρά προβλημάτων όπως: η ποινικοποίηση των αιτούντων άσυλο, η μη εφαρμογή της κράτησης σε κάθε περίπτωση ξεχωριστά, η αυθαίρετη ή παράνομη κράτηση, η παράταση της κράτησης, οι άθλιες συνθήκες κράτησης. Υπερπλήρη κέντρα κράτησης, χαρακτηρίζονται συχνά από: έλλειψη πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη, ακατάλληλη διατροφή/πόσιμο νερό, έλλειψη ξεχωριστών εγκαταστάσεων υγιεινής για άνδρες και γυναίκες, που έχουν αποτελέσει αντικείμενο επίσημων εκθέσεων⁵²⁴, μελετών και αποφάσεων του ΣοΕ.

Δεδομένου ότι το κόστος της κράτησης σε χρήματα αλλά και κυρίως το ανθρώπινο κόστος, είναι συγκλονιστικό, επισημάνθηκαν από το ΣοΕ:

- 10 κατευθυντήριες γραμμές, που οριοθετούν πότε μια κράτηση είναι νόμιμη,
- 15 ευρωπαϊκοί κανόνες που πρέπει να διασφαλίζονται στα κέντρα κράτησης μεταναστών, καθώς και
- εναλλακτικά μέτρα στην κράτηση⁵²⁵.

Εξάλλου, πολύ σημαντική για τη βελτίωση των συνθηκών κράτησης, θα μπορούσε να θεωρηθεί τόσο η δράση της CPT, όσο και φυσικά η σχετική νομολογία του ΕυρΔΔΑ.

(δ) Έκδοση και απέλαση

Η εφαρμογή μέτρων απέλασης κατά μακροχρόνια διαμενόντων μεταναστών, θεωρήθηκε δυσανάλογη και διακρίνουσα. Δυσανάλογη, επειδή, έχει μακροχρόνιες συνέπειες για την ζωή του ατόμου που αφορά. Διακρίνουσα, επειδή, η εν λόγω διαδικασία, δεν αφορά και τους υπηκόους του κράτους (υποδοχής) που έχουν διαπράξει τις ίδιες παραβάσεις νόμου. Για τον λόγο αυτόν, η ΚΣ του ΣοΕ, υπογράμμισε ότι: “Under no circumstances should expulsion be applied to people born or brought up in the host country or to under-age children”. Αλλά ίσως μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις, όταν ο υπεύθυνος συνιστά απειλή για το κράτος⁵²⁶.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, δεδομένου ότι οι αλλοδαποί σε αναμονή απέλασης, υπόκεινται, κατά παράβαση της ΕυρΣΔΑ, σε διάκριση, ρατσιστική λεκτική κακοποίηση,

⁵²² UN: OHCHR, *Combating Discrimination against Migrants*, στο: http://www.ohchr.org/EN/Issues/Discrimination/Pages/discrimination_migrants.aspx.

⁵²³ Για την κράτηση των αιτούντων άσυλο, βλ. CoE: CM Rec. (2003)5 *on measures of detention of asylum seekers*, 16.4.2003. CoE: CM *Guidelines on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures*, 1.7.2009 (XI Detention). Βλ. επίσης, CoE: CDDH, *Draft Guidelines on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures – Explanatory memorandum*, 1.7.2009, § 90-113.

⁵²⁴ Βλ. σχετικά, CoE: CPT, *7th General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1996*. CoE: CPT, *20 years of combating torture*, 19th General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), (1 August 2008-31 July 2009), p. 35-44. Βλ. επίσης ετήσιες και περιοδικές εκθέσεις του οργάνου (CPT) για τα κράτη μέλη του ΣοΕ, όπως π.χ. Σουηδία (CPT/Inf (2009) 34), 41-45. Ελλάδα (CPT/Inf (2012) 1) p. 11-24. Γαλλία (CPT/Inf (2012) 13), p. 24-30. Μάλτα (CPT/Inf (2013) 12), p. 21-28. Ιταλία (CPT/Inf (2013) 32) p. 17-21.

⁵²⁵ CoE: PACE Res. 1707 (2010), *Detention of asylum seekers and irregular migrants in Europe*, 28.1.2010. (Βλ. Doc. 12105, Report of the Committee on Migration, Refugees and Population, rapporteur: Mrs Mendonça). See also PACE Rec.1900 (2010).

⁵²⁶ CoE: PACE Rec. 1504 (2001), *Non-expulsion of long-term immigrants*, 14.3.2001 (see Doc. 8986, report of the Committee on Migration, Refugees and Demography, rapporteur: Mrs Aguiar).

επικίνδυνες μεθόδους κράτησης, ακόμα και βία ή απάνθρωπη και εξευτελιστική μεταχείριση⁵²⁷, υποστηρίχθηκε ότι οι αξίες της ΕυρΣΔΑ θα απειληθούν αν δεν επιχειρηθεί τίποτα για την καταπολέμηση του κλίματος εχθρότητας προς τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες. Πρέπει λοιπόν να διαφυλαχθούν τα δικαιώματά τους και ειδικότερα, αυτά που κατοχυρώνονται από τα άρθρα 3, 5, 8, και 14 ΕυρΣΔΑ⁵²⁸.

Για την επίτευξη του εν λόγω στόχου, αναπτύχθηκαν από την ΕΠΥΠ 20 κατευθυντήριες γραμμές για την αναγκαστική επιστροφή το 2005⁵²⁹.

Εξάλλου, προς την ίδια κατεύθυνση, συνέβαλε και η κριτική που ασκήθηκε στην αντίστοιχη πολιτική της Ε.Ε. σχετικά με τις Συμφωνίες Επανεισοδοχής, όπου σημειώθηκε ότι θέτουν μια απειλή για τα δικαιώματα των παράτυπων μεταναστών και εκείνων που χρήζουν διεθνούς προστασίας⁵³⁰. Για τον λόγο αυτόν, η ΚΣ σύστησε ότι τέτοιες συμφωνίες, θα πρέπει να συνάπτονται υπό την προϋπόθεση ότι περιέχουν κατάλληλες δικλείδες ασφαλείας σε όρους δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Τα εθελοντικά προγράμματα επιστροφής, δεν διέλαθαν της προσοχής της ΚΣ που υιοθέτησε σχετική Σύσταση το 2010⁵³¹. Ενώ, σημαντική ήταν και συμβολή της, όσον αφορά στην πρόληψη βλάβης σε πρόσφυγες και μετανάστες κατά την έκδοση και την απέλαση, υπό το άρθρο 39 ΕυρΔΔΑ⁵³².

Άλλωστε, το ζήτημα της αδυναμίας επιστροφής μεγάλης μερίδας παράτυπων μεταναστών, καθώς πιθανή επιστροφή τους θα συνιστούσε επαναπροώθηση, εγείρει ζητήματα νομιμοποίησης. Αν και πρόκειται για ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα, η ΚΣ, το αντιμετώπισε με την Σύσταση 1807 (2007).

(ii) Κατοχύρωση δικαιωμάτων κατά την διαμονή

Η κατοχύρωση των δικαιωμάτων κατά την διαμονή στο κράτος υποδοχής, αφορά όλους τους μετανάστες (νόμιμους και παράτυπους), αλλά και τους αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες. Παρότι σε πολλές περιπτώσεις, οι εν λόγω ομάδες είναι καλά ενταγμένες στην οικονομία και την κοινωνία της χώρας υποδοχής, εκείνοι που βρίσκονται σε παράτυπη κατάσταση, είναι από τους πιο ευάλωτους.

Ζητήματα που σχετίζονται με την απόλαυση οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων είναι ζωτικής σημασίας για πολλούς από αυτούς, που συχνά βρίσκονται αντιμέτωποι με ρατσιστικές συμπεριφορές στην εργασία, την εκπαίδευση, την στέγαση, την υγεία.

Προσφάτως, η οικονομική κρίση στην Ευρώπη ήρθε να επιδεινώσει την ήδη άσχημη κατάσταση, καθώς ως συνέπεια είχε την αύξηση της ξενοφοβίας, του ρατσιστικού αισθήματος και της διακρίνουσας πρακτικής, που αναπόφευκτα επηρέασαν αστικά,

⁵²⁷ CoE: PACE Rec. 1547 (2002), *Expulsion procedures in conformity with human rights and enforced with respect for safety and dignity*, 22.1.2002.

⁵²⁸ CoE: PACE, Doc. 9671, *Report on Expulsion procedures in conformity with human rights and enforced with respect for safety and dignity*, Committee on Migration, Refugees and Demography, (Rapporteur: Mrs Ruth-Gaby Vermot-Mangold, Switzerland, Socialist Group), 24.1.2002, §12.

⁵²⁹ CoE: CM, *Twenty guidelines on forced return*, September 2005.

⁵³⁰ CoE: PACE Rec. 1925 (2010), *Readmission agreements: a mechanism for returning irregular migrants*, 22.6.2010.

⁵³¹ CoE: PACE Rec. 1926 (2010), *Voluntary return programmes: an effective, humane and cost-effective mechanism for returning irregular migrants*, 22.6.2010.

⁵³² CoE: PACE Res. 1788 (2011), *Preventing harm to refugees and migrants in extradition and expulsion cases: Rule 39 indications by the European Court of Human Rights*, 26.1.2011.

οικονομικά, πολιτισμικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα των μεταναστών. Οι μετανάστες, ήταν οι πρώτοι που έχασαν την δουλειά τους κατά την κρίση, αλλά και οι περικοπές σε υγεία, παιδεία, ασφάλεια, επηρέασαν πρώτα αυτή την κατηγορία του πληθυσμού.

(α) Ένταξη- Νομικό καθεστώς- κοινωνικά δικαιώματα

Η ένταξη στις χώρες υποδοχής, είναι μια σύνθετη διαδικασία, που απαιτεί την υιοθέτηση μέτρων που αφορούν ακριβώς, στο νομικό καθεστώς των μεταναστών, την εργασία, την εκπαίδευση, την στέγαση, τη σχέση με τις αρχές.

Ενδυναμωμένα από την νομοθεσία και τις πολιτικές, που σκοπό έχουν να περιορίσουν τις μεταναστευτικές ροές, ποινικοποιώντας την μετανάστευση και το άσυλο, τα αντιμεταναστευτικά αισθήματα και οι διακρίνουσες πρακτικές, αποτελούν μερικά από τα κύρια εμπόδια και για την ένταξη των μεταναστών (όπως και για την είσοδο) και την ισότιμη πρόσβαση στα δικαιώματα του ανθρώπου στις κοινωνίες υποδοχής. Δηλαδή, ο ρατσισμός παρεμποδίζει την ένταξη των μεταναστών, αλλά και αντιστρόφως, η επιτυχής ένταξη των μεταναστών, αποτελεί ένα εργαλείο για την καταπολέμηση του ρατσισμού. Για να σπάσει λοιπόν, ο φαύλος κύκλος των αρνητικών αντιδράσεων, είναι απαραίτητο οι μετανάστες να συμμετέχουν στην κοινοτική ζωή και να διασφαλιστεί η ισότητα σε όρους κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων. Επίσης, πρέπει να εξασφαλιστεί η συμμετοχή τους στην πολιτική διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Υπό το φως της μεταταπολεμικής μετανάστευσης, απόρροια της οποίας ήταν η δημιουργία περιθωριοποιημένων κοινοτήτων μεταναστών, πηγή έντασης και σύγκρουσης στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, το 1993, τέθηκε το ζήτημα της ένταξης των μεταναστών και των κοινοτικών σχέσεων. Στην σχετική Σύσταση, υπογραμμίστηκε ότι:

“[...] large communities of migrants living in most Council of Europe member states whose ethnic origins and cultural background are different from those of the host society. Members of these communities often find themselves in a marginal situation, lacking the means to integrate effectively on account of economic disadvantage, lack of qualifications, insecurity of residence, unfamiliarity with the host culture or deliberate or unconscious discrimination. (4). Society as a whole must adapt to the new situation and overcome the obstacles to the integration of migrants, whose continued marginality is a source of social tension and conflict. (5)”⁵³³.

Δέκα χρόνια αργότερα, το ζήτημα των πολιτικών ένταξης των μεταναστών, επανεξετάστηκε, υπό το πρίσμα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, όποτε στη συζήτηση για την μετανάστευση, κυριαρχούσαν τα ζητήματα ελέγχου και ασφάλειας των συνόρων σε βάρος των πολιτικών ένταξης, στιγματοποιώντας τους μετανάστες. Σε αυτό το πλαίσιο, επισημάνθηκε ωστόσο, ότι, εάν η τρομοκρατία, αποτελεί απειλή για την δημοκρατία, η αποτυχία ένταξης συνιστά εξίσου απειλή για τις ευρωπαϊκές αξίες της ισότητας, της δημοκρατικής αντιπροσώπευσης και της κοινωνικής συνοχής⁵³⁴. Για τον λόγο αυτόν, δόθηκε έμφαση στον διπλό στόχο των πολιτικών ένταξης, που είναι από την μια πλευρά, να παρέχουν στους μετανάστες τα μέσα για να λειτουργήσουν στην κοινωνία που ζουν, διατηρώντας την πολιτισμική και εθνική ταυτότητά τους και από την άλλη, να εξοικειώσουν τους γηγενείς με τα δικαιώματα, τον πολιτισμό και την παράδοση των

⁵³³ CoE: PACE Rec. 1206 (1993), *on the integration of migrants and community relations*, 4.2.1993.

⁵³⁴ CoE: PACE Rec. 1625 (2003), *Policies for the integration of immigrants in Council of Europe member states*, 30.9.2003, § 3-4.

μεταναστών. Ως λύσεις προτάθηκαν: το δικαίωμα ψήφου, το δικαίωμα στην διπλή ιθαγένεια, η διευκόλυνση της οικογενειακής επανένωσης, η καθιέρωση και εφαρμογή ενός νομικού πλαισίου κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, καθώς και η προώθηση των διαπολιτισμικών δράσεων.

Το 2005, εν όψει της συνεχόμενης αύξησης της ανθρώπινης κινητικότητας στην Ευρώπη, της αποτυχίας των πολιτικών ένταξης των κρατών μελών του ΣοΕ, που κατέληξε σε ενδυνάμωση των αισθημάτων του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας, η έμφαση από τις πολιτικές της ένταξης μετατέθηκε στην ανάδειξη της μετανάστευσης και της ένταξης ως πρόκλησης και ως ευκαιρίας. Όπως χαρακτηριστικά σημειώθηκε:

“[...] It is necessary to take up this challenge in order to be able to benefit fully from the opportunities that immigration offers Europe in terms of the supply of labour, intellectual input and cultural diversity”⁵³⁵.

Παρά το γεγονός ότι είναι δύσκολο να ανταποκριθεί κανείς στην δεύτερη και τρίτη γενιά μεταναστών, εξαιτίας ενός αρνητικού κλίματος στις χώρες υποδοχής, που οφείλεται στην «ροπή» των νέων γενεών μεταναστών προς τον φονταμενταλισμό, τη δυσκολία εύρεσης εργασίας, τον περιορισμό ορισμένων θρησκευτικών ελευθεριών κ.ο.κ, το ΣοΕ, οφείλει να διασφαλίσει ότι οι:

“[...] immigrants are not discriminated against in terms of access to and protection of their rights, with particular attention to certain sectors, such as education and employment. (§7)”

Η οικονομική κρίση, από το 2008, αποτέλεσε ένα ακόμα ορόσημο, που επιδείνωσε την θέση των μεταναστών και κατέστησε σχεδόν αδύνατη την ένταξή τους. Το εχθρικό κλίμα, απόρροια της αντίληψης ότι οι μετανάστες αποτελούν βάρος για τα δημοσιοοικονομικά, απειλή για την οικονομική ευημερία και την κοινωνική συνοχή, πρέπει να αντισταθμιστεί από μια πολιτική ένταξης ως διπλής διαδικασίας, όπου θα μεγιστοποιούνται τα οφέλη από τη μετανάστευση που μπορεί να είναι οικονομικής, δημογραφικής, αλλά και πολιτισμικής φύσης⁵³⁶.

Συνολικά, η οικονομική κρίση, οι ανησυχίες σχετικά με τον έλεγχο της νόμιμης και παράτυπης μετανάστευσης, οι φόβοι για την τρομοκρατία και τον εξτρεισμό και η ανησυχία για τη δημιουργία «παράλληλων κοινωνιών», ήταν οι παράγοντες που οδήγησαν στο ερώτημα εάν η ένταξη των μεταναστών στην Ευρώπη απέτυχε ή όχι. Με την μετανάστευση μάλιστα να αποτελεί το 9,8% του πληθυσμού στην Ευρώπη και την συνεχόμενη αύξηση και κορύφωσή της που έλαβε μάλιστα τη μορφή μιας ευρωπαϊκής κρίσης περί το 2014-2015, έφτασε στην κορυφή του πολιτικού θεματολογίου κάθε ευρωπαϊκής χώρας. Οι ανησυχίες σχετικά με την ένταξη αυξήθηκαν επίσης, επειδή στην Ευρώπη επικράτησε μια σχιζοφρενική αντίληψη για τους μετανάστες, κατά την οποία από την μια μεριά οι πολιτικοί και τα ΜΜΕ, συνεχίζουν να εκμεταλλεύονται τον φόβο κατακλυσμού από τους μετανάστες, αλλά από την άλλη, συνειδητοποιούν ότι ο γηράσκων πληθυσμός της Ευρώπης τους χρειάζεται.

Σε αυτό το πλαίσιο, και λαμβάνοντας υπόψη, τις εξελίξεις σε πέντε τομείς ένταξης (στην εργασία, την εκπαίδευση, την διάκριση, την δημοκρατική συμμετοχή και την οικογενειακή επανένωση), όπου οι μετανάστες βρίσκονται σε δυσμενέστερη θέση συγκριτικά με τους πολίτες της χώρας υποδοχής, το 2014, επισημάνθηκε ότι τα επίπεδα

⁵³⁵ CoE: PACE Res. 1437 (2005), *Migration and integration: a challenge and an opportunity for Europe*, 27.4.2005, § 3.

⁵³⁶ CoE: PACE Res. 1972 (2014), *Ensuring that migrants are a benefit for European host societies*, 29.1.2014.

ένταξης παραμένουν μη ικανοποιητικά και οι υπάρχουσες πολιτικές ανεπαρκείς⁵³⁷. Κατάσταση, η οποία υπό το φως των δυσμενών συνθηκών αναμένεται να επιδεινωθεί το προσεχές διάστημα.

A.3.3.4. Η ανάδυση ενός ευρωπαϊκού καθεστώτος μετανάστευσης και ασύλου. Μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, ως μέρος της λύσης του προβλήματος του ρατσισμού και των διακρίσεων κατά των μεταναστών, θα μπορούσε συμπληρωματικά με τα παραπάνω, να θεωρηθεί η προσπάθεια οικοδόμησης μιας κοινής ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής. Πολύ σημαντικός εδώ, είναι ο ρόλος των δύο ειδικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Μετανάστευση (CDMG) της ΕπΥπ, καθώς και της Επιτροπής για την Μετανάστευση, τους Πρόσφυγες και τον Πληθυσμό της ΚΣ, αν και δεν παράγουν δεσμευτικές πράξεις.

Το 2000, υποβλήθηκε η πρώτη έκθεση σχετικά με την προώθηση μιας Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Διαχείρισης της Μετανάστευσης⁵³⁸, η οποία βασίζεται σε τέσσερις κύριες αρχές, ήτοι: την ευταξία, την προστασία, την ένταξη και την συνεργασία⁵³⁹.

Το 2003, η Επιτροπή για την Μετανάστευση τους Πρόσφυγες και τον Πληθυσμό της ΚΣ, υιοθέτησε έκθεση σχετικά με την ανάγκη δημιουργίας μιας Κοινής πολιτικής για την μετανάστευση και το άσυλο από το ΣοΕ⁵⁴⁰.

Εν όψει της ασταθούς κατάστασης στη Ν. Μεσόγειο και της επικείμενης μαζικής άφιξης μεταναστών / προσφύγων στην Ευρώπη, το 2011, κατατέθηκε από τον Γενικό Γραμματέα ένα «Κοινό Πλαίσιο Εργασίας για θέματα μετανάστευσης του ΣοΕ». Κύριο σκοπό της προτεινόμενης αναδιοργάνωσης της μετανάστευσης (συμπεριλαμβανομένου του ασύλου), αποτέλεσε η διασφάλιση της συνοχής, του συντονισμού και της «ορατότητας» των δραστηριοτήτων του ΣοΕ, για την επίτευξη καλύτερου αποτελέσματος στο εν λόγω πεδίο⁵⁴¹. Στις κύριες περιοχές δράσης του Οργανισμού, συγκαταλέγεται η ένταξη των μεταναστών, με έμφαση στην καταπολέμηση της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, της μισαλλοδοξίας, της διάκρισης και του σεβασμού για την ετερότητα.

A.3.4. Τρέχοντα ζητήματα και εξελίξεις. Η όξυνση ρατσιστικών συμπεριφορών υπό το φως της κρίσης στη Μεσόγειο και η αντίδραση του ΣοΕ

Ξεχωριστά ίσως, θα έπρεπε να εξεταστεί η στάση και ο ρόλος του ΣοΕ στην πρόσφατη προσφυγική/ μεταναστευτική κρίση και τις συνέπειές της στην περαιτέρω όξυνση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Πιο συγκεκριμένα, τα νέα πρωτόγνωρα (σε αριθμητικούς όρους) δεδομένα για την Ευρώπη, που ξεπερνούν κάθε ιστορικό προηγούμενο εισροών και η συνακόλουθη

⁵³⁷ CoE: PACE Res. 2006 (2014), *Integration of migrants in Europe: the need for a pro-active, long-term and global policy*, 25.6.2014.

⁵³⁸ CoE, *Towards a Migration Management Strategy*. Report of the restricted Working Group on a Migration Management Strategy and Summary of the Proceedings of the Seminar on Managing Migration in the Wider Europe (Strasbourg 12-13 October 1998), Strasbourg, 3.5.2000.

⁵³⁹ *Ibid*, p. 13

⁵⁴⁰ CoE: PACE, Doc. 9889, *Report on Common policy on migration and asylum*, Report, Committee on Migration, Refugees and Demography, (Rapporteur: Mr Michael Hancock, United Kingdom, Liberal, Democratic and Reformers' Group), 23.7.2003.

⁵⁴¹ CoE: SG, *Framework for Council of Europe Work on Migration Issues 2011-2013*. Proposal by the Secretary General, Information Document, SG/Inf(2011)10 rev, 10.6.2011.

κατασταλτική/ περιοριστική αντιμετώπισή τους, από πλευράς Ε.Ε.- κρατών μελών, φαίνεται πως αποτελεί το αναγκαίο “υπόστρωμα” για την ισχυροποίηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων, κάτι που επισημάνθηκε στις ετήσιες εκθέσεις της ECRI για το 2014-2015 αντίστοιχα⁵⁴². Οι πρώτες επιθέσεις σε προσφυγικούς καταυλισμούς/ κέντρα υποδοχής στη Γερμανία και αλλού, οι συγκεντρώσεις ρατσιστικών ομάδων/ κινημάτων (όπως π.χ. Pegida στη Γερμανία) και ακόμα οι συνεχόμενες εκλογικές επιτυχίες της ακροδεξιάς σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη τους πρώτους μήνες του 2015⁵⁴³ το μαρτυρούν.

Σε αυτό το πλαίσιο, το ΣοΕ, διατηρώντας σταθερή την θέση του επισήμανε την «ανεπάρκεια» ή και «απροθυμία» της Ε.Ε. να σταθεί στο ύψος των περιστάσεων. Παράλληλα, τάχθηκε υπέρ μιας καλύτερης μεταχείρισης των προσφύγων.

Ειδικότερα, τα δύο κύρια θέματα που έθεσε η ECRI στις ετήσιες εκθέσεις του 2014-2015 ήτοι: η ποινικοποίηση της μετανάστευσης και τα εν γένει περιοριστικά μέτρα, αλλά και οι θάνατοι [βλ. παραπάνω Α.3.3.3. (β)], αποτέλεσαν και τα σημεία τα οποία επισημάνθηκαν και από τους υπόλοιπους θεσμούς/ όργανα.

Πράγματι, η ποινικοποίηση της παράτυπης μετανάστευσης, με έμφαση στις περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές, την πολιτική ελέγχου των εξωτερικών συνόρων, την επιβολή κυρώσεων στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας από ορισμένα κράτη μέλη (Οδηγία 2002/90/ΕΚ), την πρακτική της κράτησης, υπογραμμίστηκε -εκ νέου- από Ψήφισμα της ΚΣ το 2015, όπου μάλιστα σημειώθηκε ότι:

“[...] Inappropriate use of the terminology relating to migration plays a part in reinforcing xenophobic and racist attitudes and heightens fear of migrants, which is already being fed by the economic crisis and political instability, in particular in the countries of the southern Mediterranean.[...] 10. The Assembly underlines the need to adopt a more objective approach based on consideration of the human being, which would discourage any discriminatory or degrading practices towards migrants, including irregular migrants in Europe. [...] 11.3. combat misinformation and negative stereotypes concerning migrants; unreservedly condemn the exploitation of migrants for political purposes in populist discourse;”⁵⁴⁴.

Οξεία κριτική σε βάρος των πολιτικών της Ε.Ε., συνέχισε να ασκείται με την έμφαση να δίνεται στην έλλειψη αλληλεγγύης, στη μεταφορά ευθυνών (“burden-shifting”) και εν τέλει στην ακατάλληλη και αναποτελεσματική απάντηση της Ε.Ε. στην κρίση με δυο νέα Ψηφίσματα της ΚΣ ήτοι:

Το Ψήφισμα σχετικά με τις χώρες *transit*. Απαντώντας στις νέες προκλήσεις μετανάστευσης και ασύλου, όπου αναφέρεται ότι:

⁵⁴² CoE: ECRI, *Annual report 2013*, CRI (2014)32, July 2014, p. 8-9, § 5-6, σύμφωνα με την οποία: «[...] Drastic measures (including border fences) have been taken by some countries to prevent migrants from entering their territories, at the risk of violating their obligations under the 1951 Convention Relating to the Status of Refugees. Other forms of pushbacks, which often occur at sea, continued in 2013 in possible violation of the principle of non-refoulement. Certain countries’ asylum policies have become more restrictive. *Refugees have been subject to hate campaigns and the large majority of European states failed seriously to live up to the challenges of an unprecedented influx of refugees from Syria*” CoE: ECRI, *Annual report 2014*, CRI (2015)26, July 2-15, p. 13-14, §24, όπου μάλιστα σημειώνεται ότι: «[...] 24. The number of refugees, asylum seekers and other migrants entering Europe continues to increase, inter alia because of the ongoing civil war in Syria, as well as conflicts, insecurity and poverty in other parts of Asia and in Africa. Many migrants try to cross the Mediterranean Sea to reach the shores of member States, often resulting in ship wrecks and the deaths of hundreds of people at a time. Those who make it, often face a grim reception, characterised by detention, insufficient social assistance and a hostile public opinion in most European countries».

⁵⁴³ Πρβλ. χαρακτηριστικά εκλογικά αποτελέσματα: Ελβετίας, Φινλανδίας, Δανίας, Αγγλίας, Ελλάδας.

⁵⁴⁴ CoE: PACE Res. 2059 (2015), *Criminalisation of irregular migrants: a crime without a victim*, 22.5.2015.

“9. The Assembly is also deeply concerned about the ongoing situation in the eastern Mediterranean, western Balkans and central Europe. The current, incoherent European Union response is having disastrous effects for refugees in transit and for Greece and other transit countries in the western Balkans. The statement following the 23 September informal European Union summit, *whilst promising welcome and much-needed increases in support to countries of first asylum and transit and humanitarian agencies, focuses on keeping refugees out or at the periphery of the European Union. Beyond that, however, it reveals a reluctance to accept protection responsibilities, with no mention of resettlement, and a lack of solidarity in burden-sharing between states. This suggests that, overall, action will remain inadequate and ineffective.* The Assembly recalls that all European States are legally obliged to provide effective protection to people in need and are prohibited from sending them to countries where that protection is not guaranteed. It considers that States isolating themselves from European neighbours behind fences and strict border controls will have serious geopolitical consequences for wider European integration”⁵⁴⁵.

Αλλά και στο Ψήφισμα με τίτλο: *Μετά το Δουβλίνο- η επείγουσα ανάγκη για ένα πραγματικό ευρωπαϊκό Σύστημα ασύλου*, όπου σημειώνεται ότι:

“[...]The Dublin system has thus become a symbol of unfairness and lack of solidarity in European asylum policy, in particular the CEAS, which lacks an effective compensatory mechanism for redistributing the burden. The dysfunctionality inherent in the Dublin system has its adverse effects beyond the borders of the European Union”⁵⁴⁶.

Από μια άλλη σκοπιά, σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση ήταν και η σύμφωνη γνώμη του ΕπΔΑ, που σε μια σειρά *opinion articles*, εξέφρασε τη δική του ανησυχία για την τρέχουσα κατάσταση με συνέπειες στις εν λόγω ευάλωτες ομάδες⁵⁴⁷.

Τέλος, ως *ad hoc* απάντηση στην κρίση, ο Γεν.Γραμ. του ΣοΕ, εξέδωσε έναν οδηγό σχετικά με τις κύριες νομικές υποχρεώσεις των κρατών μελών υπό τις Συμβάσεις του ΣοΕ, για την προστασία των μεταναστών και αιτούντων άσυλο⁵⁴⁸.

Σε γενικές γραμμές, αξίζει να σημειωθεί ότι η εν λόγω κατάσταση που βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη κατά τη στιγμή της ολοκλήρωσης της παρούσας διατριβής, αναμένεται να έχει πολλαπλάσιες επιπτώσεις στο υπό μελέτη αντικείμενο.

A.4. Μουσουλμάνοι. Ρυθμίζοντας την ισλαμοφοβία

Η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση, η μετανάστευση, ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας, οδήγησαν σε μια ακόμα μεταβολή στην εξελισσόμενη φύση του ευρωπαϊκού ρατσισμού, στην δαιμονοποίηση (εκ νέου) των μουσουλμάνων και του Ισλάμ.

⁵⁴⁵ CoE: PACE Res. 2073 (2015), *Countries of transit: meeting new migration and asylum challenges*, 29.9.2015.

⁵⁴⁶ CoE: PACE Reso. 2072 (2015), *After Dublin – the urgent need for a real European asylum system*, 29.9.2015.

⁵⁴⁷ MUIŽNIEKS N., “Crisis in the Mediterranean: Europe must change course”, *Open Democracy*, 22.4.2015, όπου μάλιστα ως μέρος των απαιτούμενων αλλαγών, αναφέρεται και η εξάλειψη της αντιμεταναστευτικής ρητορικής που εκμεταλλεύεται τις ρατσιστικές και ξενοφοβικές τάσεις της Ευρώπης: “You are Better Than This, Europe”, *NY Times*, 29.6.2015, με την κριτική να κλιμακώνεται με αναφορές σε συγκεκριμένες πρακτικές κρατών και της Ε.Ε., αλλά και την έμφαση (από την πλευρά των Ευρωπαίων ηγετών) στην αντιμετώπιση της μετανάστευσης ως πρόβλημα ασφάλειας και милитарιστική γλώσσα: “Europe can do more to protect refugees”, *OpenDemocracy*, Berlingske, Index and others, 2.9.2015, στο οποίο σημειώνεται ότι: “The real problem is not the arrival of refugees, but this desultory, almost hysterical response to it. More than a refugee crisis, this is a political one, where States demand less Europe, when in reality we need more. To save a Europe of solidarity and human rights, we must rethink its approach to migration” “A to do list for the refugee crisis”, *Europe’s World*, 28.10.2015.

⁵⁴⁸ CoE, “Protection of migrants and asylum-seekers: States’ main legal obligations under the council of europe conventions”, διαθέσιμο στο: <[CouncilofEuropememberstates' mainlegalobligationsregardsmigrants asylum seekers.docx \(2\).docx](#)>. Βλ. επίσης, CoE: SG, *Thematic debate: “Migration challenges for Europe: need for collective action”*, SG/Inf(2015)33, 14.9.2015.

Χαρακτηριζόμενοι ως «πράσινοι κίνδυνοι» (“green perils”), οι μουσουλμάνοι αποτελούν τους τελευταίους από τους «παραδοσιακούς σατανάδες» (“folk devils”) που σε μια πορεία από το 1949 περιλαμβάνει τους Εβραίους, τους Ρομά, τους αιτούντες άσυλο/πρόσφυγες και τους μετανάστες⁵⁴⁹.

A.4.1. Οριοθετώντας την ισλαμοφοβία

Περί το 2000, σχεδόν ταυτόχρονα με την ανάδυση ενός νέου ρατσισμού, του ξενο-ρατσισμού, κάνει την εμφάνισή της η ισλαμοφοβία. Αν και δεν υπάρχει συμφωνία σχετικά με το πότε ανακαλύφθηκε ο όρος⁵⁵⁰, το βέβαιον είναι ότι κυριάρχησε την δεκαετία του 1990 και εδραιώθηκε, με την ευρεία διάδοσή του στην καθομιλουμένη, από ακροδεξιές οργανώσεις και κόμματα, αλλά και από διεθνείς (όπως π.χ. ΗΕ) και περιφερειακούς οργανισμούς (όπως π.χ. ΣοΕ, Ε.Ε.) και όργανα (όπως π.χ. EUMC, FRA) μετά το 2001⁵⁵¹.

Τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ήταν εκείνα που έθεσαν τις παραμέτρους αυτής της νέας εκδήλωσης του ρατσισμού, που επεκτάθηκε στους μουσουλμάνους. Οι τελευταίοι, εκλαμβάνονται ως «εχθροί εκ των έσω» στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Παράλληλα, οι ισλαμικές αξίες τους θεωρούνται ως απειλή για την ίδια την αντίληψη της «ευρωπαϊκότητας» (“Europeanness”). Με αυτόν τον τρόπο, η στιγματοποίηση στη βάση του χρώματος, δίνει την θέση της στην στιγματοποίηση στη βάση της εθνικότητας, του πολιτισμού και της πίστης.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ούτε το ΣοΕ, ούτε η Ε.Ε., ούτε τα ΗΕ, έχουν υιοθετήσει για την ισλαμοφοβία έναν κοινά αποδεκτό ορισμό. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί, η πρόσφατη προσπάθεια στα πλαίσια του ΟΑΣΕ από τον πρώην Personal Representative of the Chairman-in-Office of the OSCE on Combating Intolerance and Discrimination against Muslims, *Ömür Orhun*, σύμφωνα με τον οποίο:

“Islamophobia is a contemporary form of racism and xenophobia motivated by unfounded fear, mistrust, and hatred of Muslims and Islam. Islamophobia is also manifested through intolerance, discrimination, unequal treatment, prejudice, stereotyping, hostility and adverse public discourse. Differentiating from classical racism and xenophobia, Islamophobia is mainly based on stigmatization of a religion and its followers, and as such, Islamophobia is an affront to the human rights and dignity of Muslims”⁵⁵².

Πάντως, ενώ η ισλαμοφοβία, για κάποιους αναδύθηκε ως φόβος κατά των μουσουλμάνων μετά τα τρομοκρατικά γεγονότα⁵⁵³, για κάποιους άλλους, ως μια μορφή

⁵⁴⁹ RICHARDSON R., “Islamophobia or anti-Muslim racism – or what? – concepts and terms revisited”, στο: <<http://www.insted.co.uk/anti-muslim-racism.pdf>>.

⁵⁵⁰ Άλλα κείμενα την τοποθετούν το 1910, ενώ άλλα μεταγενέστερα περί το 1922. Το βέβαιο είναι ότι ο όρος, ξεκίνησε από την γαλλική (islamophobie) στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. [Άλλα κείμενα επισημαίνουν ως σημείο αφετηρίας το *La politique musulmane dans l’Afrique Occidentale*, του Alain Quellint (1910), ενώ άλλα σημειώνουν την πρώτη εμφάνιση στο *Delafosse, Maurice, Haut-Senegal Niger*, (1912) “Quoi qu’en dissent ceux pour qui l’islamophobie est un principe d’administration indigene, la France n’a rien plus a craindre des musulmans au Soudan que des non musulmans” (p. 211). Ενώ κάποια επισημαίνουν την αφετηρία στον *Dinet Etienne* το 1922].

⁵⁵¹ Για μια ιστορική επισκόπηση του όρου, βλ. RICHARDSON R., *op.cit.* 549.

⁵⁵² OSCE, “Supplementary Human Dimension” meeting in Vienna, 11-12.7.2013. Για μια κριτική κατά του εν λόγω ορισμού, βλ. ICLA, “The problematic Definition of ‘Islamophobia’”, 20.9.013. Ειδικότερα, δεδομένου ότι ο εν λόγω ορισμός είναι παρόμοιος με αυτόν που γίνεται αποδεκτός στα πλαίσια του ΟΙC, το 2011, σημειώνεται ότι: “[...] Organizations with a vested interest in defining a particular term to their own advantage must not be permitted to write the official definition of said term” (p. 3).

⁵⁵³ FEKETE L., *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, *op. cit.* vii. 353.

έκφρασης της παγκοσμιοποίησης και του ιμπεριαλισμού⁵⁵⁴, για άλλους, απλά αποτέλεσε την αιτιολόγηση για ανισότητα και αποκλεισμό, δεδομένου ότι μια μεγάλη μερίδα μουσουλμανικών κοινοτήτων επηρεάζονται από την φτώχεια, την ανεργία και τον κοινωνικό αποκλεισμό. [Πρβλ. το γνωστό απόφθεγμα: “slavery was not born racism. Rather, racism was the consequence of slavery”].

Μάλιστα, ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό, σημειώθηκε μια πολύ ενδιαφέρουσα άποψη, σύμφωνα με την οποία, ο όρος Ισλαμοφοβία, δεν αρκεί για να ερμηνεύσει την διακρίνουσα συμπεριφορά κατά των μουσουλμάνων, καθώς θα ήταν ανεπαρκές να υποθέσει κανείς την επικράτηση της θρησκευτικής διάκρισης, σε βάρος των άλλων μορφών διάκρισης που υφίστανται. Για τον λόγο αυτόν, προτείνεται ο όρος μουσουλμανοφοβία (“muslimphobia”), που χρησιμοποιείται για να περιγράψει την κοινωνική διάσταση του φόβου που συνοδεύει την Ισλαμοφοβία.

“*Muslimphobia* is distinct from *Islamophobia* in the sense that the former targets Muslims as citizens or residents of European countries rather than Islam as a religion [...] *Muslimphobia* is a sort of ‘new racism’ which targets cultures, lifestyles and physical appearances of Muslims. It is a phenomenon to be located and researched in the streets of major cities with large immigrant populations”⁵⁵⁵.

A.4.2. Μελετώντας τις προκλήσεις

Η παρουσία του Ισλάμ στην Ευρώπη, μετράει από την ίδια την ανάδυση της θρησκείας περί τον 7^ο αιώνα. Σήμερα, σύμφωνα με το ΣοΕ, ο αριθμός των Μουσουλμάνων που ζει στην Ευρώπη (συνολικά), έχει αυξηθεί από 800 χιλιάδες το 1950, σε περίπου 23 εκατ. το 2010, ενώ το Ισλάμ, αποτελεί τη δεύτερη θρησκεία στην Ευρώπη⁵⁵⁶. Τέσσερα κράτη μέλη του ΣοΕ, έχουν παραδοσιακά κυρίως μουσουλμανικό πληθυσμό, ενώ, η αύξησή του στη Δ. Ευρώπη τα τελευταία χρόνια αποδίδεται κυρίως στη μετανάστευση, λόγω των οικονομικών ή πολιτικών δυσκολιών της περιοχής προέλευσής τους (Μ. Ανατολή, Β. Αφρική, Ν. Ασία).

Αποτέλεσμα της εν λόγω αύξησης του αριθμού των μουσουλμάνων, είναι τόσο η αύξηση της ρατσιστικής συμπεριφοράς, στην εργασία, στην στέγαση, στην εκπαίδευση και στην υγεία, όσο και η αύξηση εντάσεων⁵⁵⁷ γύρω από ζητήματα όπως: η υποστήριξη της τρομοκρατίας, οι τόποι λατρείας, ο ρόλος των γυναικών, οι υποχρεώσεις των μεταναστών.

Τα πρώτα στοιχεία προκατάληψης, διάκρισης, αποκλεισμού και βίας κατά των μουσουλμάνων σε πολλές ευρωπαϊκές κοινωνίες, ανιχνεύονται περί το 1997, όπου στην σχετική έκθεση της Επιτροπής μουσουλμάνων⁵⁵⁸, ανάμεσα στα στοιχεία της ισλαμοφοβίας περιλαμβάνονται τα ακόλουθα:

⁵⁵⁴ SAEED A., “Islamophobia and Capitalism”, in *Thinking thru’ Islamophobia*. Symposium Papers, CERS, May 2008, p. 14-17.

⁵⁵⁵ ERDENIR B., “Islamophobia qua racial discrimination”, in TRIANDAFYLIDOU A. (ed.), *Muslims in 21st century Europe: Structural and Cultural Perspectives*, Routledge, 2010, p. 27-44 (29).

⁵⁵⁶ CoE: PACE, Doc. 12266, Report on *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*, Committee on Culture, Science and Education, (Rapporteur Mr. Mogens Jensen, Denmark, Socialist Group), 25.5.2010, (§23).

⁵⁵⁷ PEW RESEARCH CENTER, Muslim- Western Tensions Persist. Common Concerns about Islamic Extremism, Pew Research Center, Global Attitude Projects, 21.7.2011, στο: <<http://www.pewglobal.org/files/2011/07/Pew-Global-Attitudes-Muslim-Western-Relations-FINAL-FOR-PRINT-July-21-2011.pdf>>.

⁵⁵⁸ RYNNYMEDE TRUST, “Islamophobia: A Challenge for us all, Commission on British Muslims, Rynnymede Trust”, 1997.

“[...] (i) Islam is seen as a monolithic bloc, static and unresponsive to change; (ii) Islam is seen as “inferior” to the West, it is also seen as irrational and primitive; (iii) hostility towards Islam is used to justify discriminatory practices towards Muslims and exclusion of Muslims from mainstream society; and (iv) anti-Muslim feeling is seen as neutral or normal”⁵⁵⁹.

Κατόπιν, στην ετήσια έκθεση της ECRI, για το 1999, υπογραμμίστηκε ότι: Η προκατάληψη κατά των μουσουλμανικών κοινοτήτων (ισλαμοφοβία), συνιστά μια ανησυχητική τάση, που εκδηλώνεται με βία, διακρίσεις, αρνητικές συμπεριφορές και στερεότυπα. Έναν χρόνο αργότερα, υιοθετήθηκε η ΣΓΠ αριθμ. 5 όπου επισημάνθηκε ότι:

“[...] this prejudice may manifest itself in different guises, in particular through negative general attitudes but also to varying degrees, through discriminatory acts and through violence and harassment”⁵⁶⁰.

Το 2004, το ΣοΕ στην έκδοσή του σχετικά με την ισλαμοφοβία και τις συνέπειές της στους νέους, ως Ισλαμοφοβία όρισε:

“[...] the fear of or prejudiced viewpoint towards Islam, Muslims and matters pertaining to them. Whether it takes the shape of daily forms of racism and discrimination or more violent forms, Islamophobia is a violation of human rights and a threat to social cohesion”⁵⁶¹.

Εξάλλου, το γεγονός ότι η διάκριση και η ισλαμοφοβία παρέχουν παραδείγματα στεγαστικού και εκπαιδευτικού διαχωρισμού σε όλη την ήπειρο, υπογραμμίστηκε και από την πλευρά της Ε.Ε. από το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των Φαινομένων του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας (EUMC), όταν το 2006 σημειώθηκε ότι:

“(Muslims) Experience various levels of discrimination and marginalization in employment, education and housing... In addition, they are vulnerable to manifestations of prejudice and hatred in the form of anything from verbal threats through to physical attacks on people and property”⁵⁶².

Διαφορετική από την διάκριση κατά των μουσουλμάνων, είναι η περίπτωση του Ισλαμισμού που ωστόσο, οδήγησε στην ενδυνάμωση των διακρίσεων. Πιο συγκεκριμένα, ο Ισλαμισμός, ο Ισλαμικός φονταμενταλισμός, ή διαφορετικά το αποκαλούμενο και «πολιτικό Ισλάμ» είναι μια ιδεολογία, που στοχεύει στην κατάκτηση πολιτικής επιρροής, με θεμιτά (κατήχηση) ή αθέμιτα μέσα [προπαγάνδα, βία, δολοφονίες/ διατάγματα θανάτου (fatwa), τρομοκρατία], με σκοπό την εφαρμογή των ισλαμικών αρχών και της Sharia σε όλο τον κόσμο. Είναι ασύμβατος με τις αρχές της δημοκρατίας, την εκκοσμίκευση, τα δικαιώματα του ανθρώπου. Απορρίπτει τον πολυπολιτισμό και τις ευρωπαϊκές αξίες και νόρμες. Αυξάνεται μεταξύ των μεταναστών δεύτερης γενιάς, καθώς θεωρείται ως μέσο επανόρθωσης υφιστάμενων αδικιών (διακρίσεων, περιθωριοποίησης, αποξένωσης).

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις, στο όνομα του Ισλάμ, που εκδηλώθηκαν με μορφές όπως: η δολοφονία του *Theo van Gogh* στο Άμστερνταμ για την ταινία “Submission”, στην οποία ασκείται κριτική για τη μεταχείριση των γυναικών στις ισλαμικές κοινωνίες, οι βομβιστικές επιθέσεις αυτοκτονίας στην Μαδρίτη και το Λονδίνο (...) σκοπό έχουν να καλλιεργήσουν τον φόβο ανάμεσα στους μη μουσουλμάνους και να προκαλέσουν

⁵⁵⁹ OIC Observatory on Islamophobia, Foreword, By Professor Ekmeleddin Ihsanoglu, Secretary General of the Organization of Islamic Conference, OIC-CS-OBS-REP-FINAL-May 31, 2008, p. 8.

⁵⁶⁰ CoE: ECRI, ΣΓΠ ν° 5: *Η καταπολέμηση της μισαλλοδοξίας και των διακρίσεων κατά των μουσουλμάνων*, Συλλογή των γενικών συστάσεων της ECRI, CRI(2007) 38, σελ. 33-37 (35).

⁵⁶¹ RAMBERG I., “Islamophobia and its consequences on Young People”, European Youth Centre Budapest, 1-6 June 2004, Council of Europe, Hungary, 2004.

⁵⁶² EUMC, “Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia”, 2006.

αντιδράσεις κατά των Μουσουλμάνων, δημιουργώντας τους ένα αίσθημα δύναμης και ενότητας.

Η αύξηση του αριθμού των μουσουλμάνων, σε συνδυασμό με την ενδυνάμωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού στο διάβα των χρόνων, οδήγησαν σε μια φοβία ισλαμοποίησης (*“Islamisation”* ή *“Islamification”*) της Ευρώπης ή αποικιοποίησής της από το Ισλάμ και εν τέλει σε μια ισλαμοφοβία, που καταλήγει σε διακρίσεις.

Απόρροια αυτών των αισθημάτων ήταν η ασφαλοποίηση (*“securitisation”*) του Ισλάμ στην Ευρώπη. Πρόκειται για την καθιέρωση μιας παράδοξης εμπνευσμένης από την τρομοκρατική υστερία, πολιτικής εκ μέρους των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, που ταυτόχρονα φοβάται και ενδυναμώνει τη ριζοσπαστικοποίηση⁵⁶³. Η πολιτικοποίηση δηλαδή, της θρησκείας, οδήγησε σε μέτρα που έχοντας ως σημείο εκκίνησης ότι το Ισλάμ αποτελεί υπαρξιακή απειλή, στοχεύουν στην πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης. Ωστόσο, τελικά, ωθούν στον μετασχηματισμό του θρησκευτικού συντηρητισμού σε φονταμενταλισμό, οδηγώντας στην ασφαλοποίηση, που αποτυπώνεται ανάγλυφα στη σκλήρυνση των ευρωπαϊκών νομοθεσιών σε εθνικό επίπεδο σε τρεις κύριες περιοχές:

- *Την μετανάστευση*, που οδήγησε στην αυστηροποίηση των νόμων που ρυθμίζουν την τελευταία, ειδικότερα όσον αφορά σε μετανάστες που προέρχονται από μουσουλμανικές χώρες. Την ίδια στιγμή, που οι ευρωπαϊκές πολιτικές στοχεύουν στην διευκόλυνση της κοινωνικο-οικονομικής ένταξης των Μουσουλμάνων η αναγωγή της θρησκείας στο πιο σημαντικό ζήτημα της ένταξης, οδηγεί εν τέλει σε μέτρα αποκλεισμού.

- *Την θρησκεία*, όπου πολλές ευρωπαϊκές χώρες, προσπάθησαν να προσαρμοστούν στις πρακτικές του Ισλάμ. Το έκαναν ωστόσο, με μέσα που σκοπό είχαν να διευκολύνουν τον Χριστιανισμό παρά το Ισλάμ. Ενδεικτικά αναφέρονται οι νόμοι απαγόρευσης μαντήλας/ ποινικοποίησης μπουργκας σε ευρωπαϊκά κράτη, η απαγόρευση των τζαμιών/μιναρέδων, αλλά και ο τρόπος «διαχείρισης» της ελευθερίας του λόγου έναντι της βλασφημίας.

- *Την τρομοκρατία*. Παράλληλα, με την αυστηροποίηση των παραπάνω, τα ευρωπαϊκά κράτη, εν όψει της έκρηξης της ισλαμικής τρομοκρατίας, υιοθέτησαν μια σειρά μέτρων, με σκοπό την πρόληψη και καταπολέμησή της. Ωστόσο, η εφαρμογή τους, οδήγησε σε διακρίνουσες συμπεριφορές κατά των Μουσουλμάνων, αφού όλοι θεωρήθηκαν ύποπτοι τρομοκρατικών ενεργειών και αντιμετωπίστηκαν ως τέτοιοι, αποτυπώνοντας μάλιστα, μια νέα τάση μακαρθισμού στην Ευρώπη, (*anti- Muslim McCarthyism*)⁵⁶⁴.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, η τρέχουσα έξαρση του ισλαμικού φονταμενταλισμού, κορύφωση της οποίας αποτελεί η ανεξέλεγκτη δράση του ISIS, εκτός αλλά και -κυρίως- εντός Ευρώπης, έχει -ήδη- οξύνει την κατάσταση. Τα μέτρα, σε απάντηση στα γεγονότα της 13ης Νοεμβρίου στο Παρίσι (σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο), που συνίστανται στην εκ νέου αυστηροποίηση των πολιτικών μετανάστευσης/ ασύλου, στο κλείσιμο των συνόρων, την ενίσχυση των μέτρων ασφαλείας στις πληττόμενες -κι όχι μόνο- χώρες, συνθέτουν ξεκάθαρα ένα νέο σκληρό ισλαμοφοβίας (βλ. διεξοδικότερα στα αντίστοιχα κεφάλαια).

⁵⁶³ CESARI J., “The Securitisation of Islam in Europe”, Challenge Research Paper no. 14, April 2009.

⁵⁶⁴ Ο «κόκκινος φόβος», έχει αντικατασταθεί από τον «φόβο του Ισλάμ», βάσει του οποίου ορισμένα πιστεύω είναι τόσο επικίνδυνα που δικαιολογούν μέτρα περιορισμού τους.

A.4.3. Απάντηση ΣοΕ

Δεδομένου ότι οι μουσουλμάνοι είναι δέκτες πολλαπλής διάκρισης, δηλαδή μιας διάκρισης που στηρίζεται σε πολλές βάσεις (όπως π.χ. το χρώμα, η εθνικότητα, ο πολιτισμός, η θρησκεία ή ακόμα και το φύλο), δεν αναπτύχθηκε μια ξεχωριστή απάντηση/ πολιτικές, μόνο για τους μουσουλμάνους. Αντιθέτως, το ΣοΕ απάντησε στα προβλήματά τους, μέσω αντίστοιχων μέτρων για:

- Την μετανάστευση, το άσυλο, την ένταξη.
- Την τρομοκρατία, αν και την επαύριο των τρομοκρατικών επιθέσεων στην Αμερική, το ζήτημα των μουσουλμάνων ωστόσο, δεν είναι πρώτο στην ατζέντα. Προτεραιότητα, εκείνη την εποχή, αποτέλεσε το ζήτημα της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (βλ. παρακάτω).
- Την θρησκεία. Από μια άλλη σκοπιά, το ΣοΕ, εφαρμόζοντας το άρθρο 9 ΕυρΣΔΑ για την θρησκευτική ελευθερία, μέσω των οργάνων του, ανέπτυξε μια πλούσια νομολογία και πολιτικές, που σκοπό έχουν να διατηρήσουν τον θρησκευτικό πλουραλισμό στην Ευρώπη (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω).

Ξεχωριστά ωστόσο, θα έπρεπε εδώ να αναφερθεί ότι, παρά το ότι μορφές έκφρασης αντι-ισλαμικού ρατσισμού ("anti-muslim racism") απαντώνται στην Ευρώπη ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1980 και μάλιστα σε όλο τους το εύρος (μαντήλα, τζαμιά, ισλαμικός φονταμενταλισμός, κοινωνικός αποκλεισμός), χρονικά η έλευση της νέας χιλιετίας σηματοδότησε μια καμπή της κατάστασης.

Η ECRI, για πρώτη φορά αναφέρθηκε στον όρο ισλαμοφοβία, στην ετήσια έκθεση για το 1999. Έναν χρόνο αργότερα, υιοθέτησε την ΣΓΠ αριθμ. 5 για την καταπολέμηση της διάκρισης κατά των Μουσουλμάνων⁵⁶⁵, χωρίς καμία αναφορά στον όρο ισλαμοφοβία. Στο εν λόγω κείμενο, έμφαση δόθηκε περισσότερο στη θρησκευτική βάση διάκρισης κατά των μουσουλμάνων και την αντιμετώπισή της, σε πολλούς τομείς της ζωής (όπως: ιθαγένεια, εκπαίδευση, εργασία, κοινωνικός αποκλεισμός, ΜΜΕ).

Κλιμάκωση της προκατάληψης κατά των μουσουλμανικών κοινοτήτων, παρατηρήθηκε το 2001 (§11), ενώ το 2002 (§7) το πρόβλημα έγινε ιδιαίτερα οξύ σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες⁵⁶⁶. Έκτοτε, παραμένει μέχρι σήμερα, σε κάθε ετήσια έκθεση, ως μείζον πρόβλημα των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

Παρά τα παραπάνω γεγονότα καταλύτες, ωστόσο, εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι η ΚΣ του ΣοΕ, όργανο πρωτοπόρο στα ζητήματα των διακρίσεων, παρότι υιοθέτησε πλήθος *ad hoc* κειμένων κατά μορφών έκφρασης της ισλαμοφοβίας, δίνοντας έμφαση στις θρησκευτικές διακρίσεις κατά των μουσουλμάνων, δεν ήταν παρά το 2008, οπότε καταπιάστηκε με το γενικότερο ζήτημα του εξτρεμισμού στις μουσουλμανικές κοινότητες⁵⁶⁷ και μόλις το 2010, όταν ασχολήθηκε με την ίδια την ισλαμοφοβία⁵⁶⁸.

⁵⁶⁵ CoE: ECRI, ΣΓΠ ν° 5, *op. cit.* 560.

⁵⁶⁶ Βλ. ενδεικτικά: II ECRI Report on Sweden, CRI (2003)7, § 56' II ECRI Report on Spain, CRI (2003) 40, § 37 III ECRI Report on Switzerland, CRI(2004)5, § 41-43' III ECRI Report on United Kingdom, CRI(2005)27, § 66-67' III ECRI Report on Netherlands, CRI(2008)3, §135-147.

⁵⁶⁷ CoE: PACE Res. 1605 (2008), *European Muslim communities confronted with extremism*, 15.4.2008.

⁵⁶⁸ CoE: PACE Res. 1743 (2010), *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*, 23.6.2010.

Α.5. Εβραίοι. Μέσα αντιμετώπισης αντισημιτισμού

Α.5.1. Εβραίοι. Από το στίγμα στις διακρίσεις: η διαχρονικά συστηματική παραβίαση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους

Ο αριθμός των Εβραίων στην Ευρώπη, ανέρχεται (σύμφωνα με τα στοιχεία του 2013) περίπου σε 1.426.900⁵⁶⁹. Η χώρα με τον μεγαλύτερο αριθμό είναι αναμφισβήτητα η Γαλλία με 480.000. Ακολουθούν η Ρωσία με 194.000 και η Γερμανία με 119.000.

Σύμφωνα με στοιχεία⁵⁷⁰ και έρευνες⁵⁷¹ των τελευταίων δέκα ετών, ο αντισημιτισμός βρίσκεται σε έξαρση στην Ευρώπη⁵⁷². Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς πως σχεδόν 70 χρόνια μετά το Ολοκαύτωμα, η Ευρωπαϊκή Ήπειρος, γίνεται μάρτυρας μιας ανησυχητικής αναβίωσης του φαινομένου του αντισημιτισμού με νέες μορφές και εκφράσεις.

Πράγματι, σήμερα, από την έναρξη της “Operation Protective Edge”, τον Ιούλιο του 2014, ο αντισημιτισμός επανεμφανίστηκε στο προσκήνιο, υπό τη μορφή των ευρωπαϊκών διαμαρτυριών κατά των δράσεων των ενόπλων δυνάμεων του Ισραήλ (IDF) στην Γάζα.

Εκδηλώσεις αντισημιτικών επιθέσεων, αλλά και η «έξοδος των Εβραίων»⁵⁷³, που έλαβαν χώρα σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών, στο πλαίσιο των διαδηλώσεων κατά της επίθεσης του Ισραήλ στην Γάζα, οδήγησε τους Υπουργούς Εξωτερικών της Γαλλίας, της Γερμανίας και της Ιταλίας, να δηλώσουν ότι: “[...] anti-Semitic rhetoric and hostility against Jews, attacks on people of Jewish belief and synagogues, have no place in our society”⁵⁷⁴.

⁵⁶⁹ Antisemitism Worldwide 2013 General Analysis Draft, Moshe Kantor Database for the Study of Contemporary Antisemitism and Racism. Επίσης, για τον αριθμό των Εβραίων και το ποσοστό τους επί του πληθυσμού κάθε χώρας, βλ. Vital Statistics, Jewish population of the world (1882-present), στο: <<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/jewpop.html>>.

⁵⁷⁰ Ανησυχία έχει εκφραστεί από ευρωπαϊκούς οργανισμούς με σειρά κειμένων. Το 2004, η «Διακήρυξη του Βερολίνου», απόρροια του Συνεδρίου του ΟΑΣΕ για τον αντισημιτισμό, αναγνωρίζει ότι: “[...] anti-Semitism [...] has assumed new forms and expressions, which along with other forms of intolerance pose a threat to democracy, the values of civilization and therefore to overall security”. Ακολούθως, το 2006, στην ετήσια έκθεση “Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses”, επισημαίνεται ότι: “Anti-Semitic incidents and crimes continued to threaten stability and security in the OSCE region, remaining at high levels in terms of both frequency and intensity”. Την ίδια χρονιά, το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας, δημοσίευσε έκθεση με τίτλο: “Summary Overview of the Situation in the EU 2001-2005”, όπου διαπιστώθηκε η αύξηση του αντισημιτισμού. Επίσης, το 2006, στην All-Party Parliamentary Inquiry into Anti-Semitism, σημειώθηκε ότι: “It is clear that violence, desecration of property, and intimidation directed towards Jews is on the rise”. Πιο πρόσφατα, το 2012, έρευνα της ADL, σε 10 ευρωπαϊκές χώρες, διαπιστώθηκε ότι: “As with previous surveys, data from this latest 2012 European tracking poll indicates that significant percentages of European respondents continue to believe in some of the most pernicious anti-Semitic stereotypes”.

⁵⁷¹ Βλ. ενδεικτικά: FRA, “Discrimination and hate crime against Jews in EU Member states: experiences and perceptions of antisemitism”, 2013· FRA, “Antisemitism: Summary Overview of the situation in the European Union 2002-2012”, November 2013 κ.ο.κ.

⁵⁷² Τα μεγαλύτερα ποσοστά αντισημιτισμού σύμφωνα με πρόσφατη παγκόσμια έρευνα της ADL, για την περίοδο 2013-2014, στο πλαίσιο του ΣοΕ, τα έχει η Ελλάδα και η Τουρκία (69% εκάστη). Ακολουθούν, Βουλγαρία (44%), Σερβία (42%), Ουγγαρία (41%), Γαλλία (37%), Λιθουανία 36%, Λευκορωσία (38%), Ουκρανία (38%), Ρουμανία (35%). ADL Survey 2013, in: <<http://global100.adl.org/>>.

⁵⁷³ LEBOR A., “Exodus: Why Europe's Jews Are Fleeing Once Again”, *Newsweek*, 8.5.2014. A survey published in November 2013 by the Fundamental Rights Agency of the European Union found that 29% had considered emigrating as they did not feel safe.

⁵⁷⁴ HEWITT G, “Anti-semitism comes back to hunt Europe”, *BBC news*, 28.7.2014.

A.5.2. Αντισημιτισμός. Εννοιολογική προσέγγιση και σύγχρονες ευρωπαϊκές εκφάνσεις

A.5.2.1. Εννοιολογική προσέγγιση

Ο αντισημιτισμός αποτελεί από τις πιο παλιές μορφές ρατσισμού. Γνωστός, ήδη από το 1879 και τον *Wilhelm Marr*, τον «πατριάρχη του αντισημιτισμού»⁵⁷⁵, στο διάβα του χρόνου δέχτηκε πολλές ερμηνείες, αντανakλώντας το εκάστοτε πολιτικο-κοινωνικό πλαίσιο, χωρίς ωστόσο, να διαμορφωθεί ένας οικουμενικά αποδεκτός ορισμός.

Η δυσκολία ορισμού του, έγκειται στον συνδυασμό θρησκευτικών, βιολογικών και πολιτισμικών στοιχείων, που κατηγοριοποιούν τους ανθρώπους αρνητικά ως Εβραίους. Μπορεί να λάβει πολλές μορφές όπως: πολιτική (“Jewish world conspiracy”), κοσμική (τοκογλυφία), θρησκευτική (“responsible for the death of Jesus”), αλλά και ρατσιστική (“Jewish character”).

Ιστορικά, την επαύριο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και μέχρι το 1993, ο όρος δεν αναφέρθηκε σε συμφωνίες και συνθήκες. Η κατάσταση, άρχισε να διαφοροποιείται την δεκαετία του 1990 λόγω των διεθνών εξελίξεων (βλ. Πόλεμος στον Κόλπο 1991), που οδήγησαν σε έκρηξη των αντισημιτικών και αντι-ισραηλινών εκδηλώσεων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, στην *Διακήρυξη της Βιέννης* του 1993, αναφέρθηκε ότι:

“[...] Alarmed by the present resurgence of racism, xenophobia and antisemitism, the development of a climate of intolerance, the increase in acts of violence, notably against migrants and people of immigrant origin, and the degrading treatment and discriminatory practices accompanying them” (έμφαση προστέθηκε).

Την ίδια περίοδο (1994), ο αντισημιτισμός, αναγνωρίστηκε ως μορφή ρατσισμού σε οικουμενικό επίπεδο, από την Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου των ΗΕ⁵⁷⁶. Χρειάστηκαν δηλαδή, 48 ολόκληρα χρόνια από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, μέχρι να μπορέσει μόνο να αναφερθεί σε επίσημα κείμενα ο όρος αντισημιτισμός σε ευρωπαϊκό και 49 σε οικουμενικό επίπεδο, χωρίς ωστόσο και πάλι, να οριστεί το περιεχόμενό του⁵⁷⁷.

(i) *Η ανάδυση ενός «νέου αντισημιτισμού». La Nouvelle judéophobie*⁵⁷⁸

Η κατάσταση, διαφοροποιήθηκε άρδην από το 2000. Η δεύτερη Ιντιφάντα (λαϊκή εξέγερση, “al-Aqsa intifada”), που ξεκίνησε στις 28 Σεπτεμβρίου 2000, αποτέλεσε ένα νέο σημείο καμπής του αντισημιτισμού στην σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία, που

⁵⁷⁵ Ο Wilhelm Marr, εξέδωσε το 1979 φυλλάδιο με τίτλο: “The Victories of Judaism over Germanism” και ίδρυσε την “League for Antisemitism”.

⁵⁷⁶ UN: HRC/RES/1994/64, *Measures to combat contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, 9.3.1994, όπου αναφέρεται ότι: “The Commission requests the special rapporteur to examine according to his mandate incidents of contemporary forms of racism, racial discrimination, any form of discrimination against Blacks, Arabs and Muslims, xenophobia, anti-Semitism and related intolerance as well as governmental measures to overcome them, and to report on these matters to the Commission at its fifty first session”. Βλ. επίσης, LEWIS P., “A First for the U.N.: Condemning Anti-Semitism”, *The New York Times*, 10.3.1994.

⁵⁷⁷ PORAT D., “The International Working Definition of Antisemitism and Its Detractors”, *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol. 3, 2011, p. 93-101.

⁵⁷⁸ TAGGIEUF P.A., *La Nouvelle judéophobie*, Broché, 2002.

επιβεβαιώνεται από δημοσκοπήσεις⁵⁷⁹. Τα γεγονότα και η συνακόλουθη αναζωπύρωση του αντισημιτισμού, απαιτούσαν έναν επαναπροσδιορισμό του όρου, που θα αποτελούσε την βάση για την ανάληψη διεθνούς και κατ' επέκταση ευρωπαϊκής δραστηριότητας και υιοθέτησης νομοθεσίας επί του ζητήματος.

Ο όρος «νέος αντισημιτισμός», που χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει τη νέα κατάσταση, αποδεικνύει την προσαρμοστικότητα του φαινομένου. Αναφέρεται γενικά, στις αλλαγές που έλαβαν χώρα στις αρχές του 2000, όσον αφορά: τους υποκινητές του αντισημιτισμού (περισσότεροι μουσουλμάνοι, στην ατζέντα της Μ. Ανατολής), το *modus operandi* (περισσότερη βία κατά ατόμων), τον χαρακτήρα (περισσότερο λεκτικές και οπτικές προσβολές) και την αυξανόμενη taboo-breaking ατμόσφαιρα (ειδικά του αντισιωνισμού). Κύριο χαρακτηριστικό του «νέου αντισημιτισμού», αποτελεί η συμπερίληψη της κριτικής του Σιωνισμού ή της Ισραηλινής πολιτικής στα στοιχεία που προωθούν την προκατάληψη κατά όλων των Εβραίων, δαιμονοποιώντας το Ισραήλ και τους Ισραηλινούς.

Ιδιαίτερης μνείας, χρήζει το γεγονός ότι, ο νέος αντισημιτισμός, υπό την μορφή της εξίσωσης του αντισιωνισμού με τον αντισημιτισμό, θα μπορούσε κατά κάποιον τρόπο να αποδοθεί και σε διεθνείς οργανισμούς (όπως τα ΗΕ), που ασκώντας κριτική στις πολιτικές του Ισραήλ και τις επιπτώσεις τους, ιδιαίτερα στα δικαιώματα του ανθρώπου, ουσιαστικά έχουν ως αποτέλεσμα την ενδυνάμωση της αντίληψης ότι το εβραϊκό κράτος είναι μια από τις πηγές της κατάχρησης των δικαιωμάτων των άλλων. Ως εκ τούτου, υπό αυτήν την οπτική υποστηρίζεται ότι τα ΗΕ, ακούσια ενθαρρύνουν τον αντισημιτισμό (!)⁵⁸⁰.

(ii) Ο ορισμός εργασίας του EUMC

Στις 28 Ιανουαρίου 2005, ακολουθώντας την ανησυχητική αύξηση της αντισημιτικής βίας κατά πλάτος της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο κατά του Ρατσισμού και της ξеноφοβίας (EUMC), εξέδωσε έναν ορισμό εργασίας για το ζήτημα [Working Definition on Antisemitism (WDA)]".

"[...] Antisemitism is a certain perception of Jews which may be expressed as hatred toward Jews. Rhetorical and physical manifestations of anti-Semitism are directed toward Jewish or non-Jewish individuals and/or their property, toward Jewish community institutions and religious facilities [...]".

Η εν λόγω ερμηνεία του αντισημιτισμού, ουσιαστικά, δεν μπορεί να εκληφθεί ως ορισμός, λόγω του μεγέθους του (συνολικά 514 λέξεις). Σκοπός του, είναι να παράσχει έναν πρακτικό οδηγό για τον καθορισμό επεισοδίων, την συλλογή δεδομένων, καθώς και την υποστήριξη της εφαρμογής και επιβολής της αντισημιτικής νομοθεσίας. Διαφοροποιείται από εκείνον του Marr, στο ότι:

"The Marr manifestation was opposition to a claimed conspiracy of Jewish world control. The EU definition sets out this manifestation as one of many exhibiting hatred of Jews."

⁵⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά, BERGMANN W., WETZEL J., "Manifestations of anti-Semitism in the European Union First Semester 2002, Synthesis Report on behalf of the EUMC European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia". Στην εν λόγω έκθεση, διακρίνεται ξεκάθαρα, ένα κύμα αντισημιτικών περιστατικών, από την κλιμάκωση της σύγκρουσης στην Μέση Ανατολή το 2000, με κορύφωση τα γεγονότα της Άνοιξης του 2002.

⁵⁸⁰ Βλ. US DEPARTMENT OF STATE, "Antisemitism in the United Nations System", in Contemporary Global Anti-Semitism: A Report Provided to the United State Congress, 2008, p. 47-53. Επίσης, Anti-DEFAMATION LEAGUE, "Israel at the UN: A History of Bias and Progress", September 2013.

Εξάλλου, ο «παλιός αντισημιτισμός» της ρατσιστικής κατάχρησης, των βεβηλώσεων, που πλέον διαπράττονται κυρίως από Άραβες ή μουσουλμάνους, έχει δώσει την θέση του στον «νέο αντισημιτισμό», που στοχεύει το Ισραήλ και όχι τους Εβραίους.

Ο ορισμός, αν και έγινε αποδεκτός από την εβραϊκή κοινότητα, την οποία αφορά, δέχτηκε οξεία κριτική⁵⁸¹, από Παλαιστίνιους⁵⁸², ακροαριστερούς, Άραβες⁵⁸³, Πανεπιστημιακές ενώσεις⁵⁸⁴, για δυο κυρίως λόγους:

1^{ov}: Διότι ορίζει ως αντισημιτική την εξίσωση του Σιωνισμού με τον Ναζισμό⁵⁸⁵

2^{ov}: Διότι ορίζει ως αντισημιτικές τις φωνές για το τέλος του Εβραϊκού κράτους.

Ειδικότερα, ως προς τα δυο αυτά σημεία, θεωρήθηκε ότι αποτελούν προσπάθεια ποινικοποίησης της δημοκρατικής διαμαρτυρίας κατά του Ισραήλ ή προσπάθεια να καλυφθεί η αντίθεση στις ισραηλινές παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου. Μεταξύ των κριτικών που ασκήθηκαν αναφέρονται επίσης:

“The Working Definition is a form of McCarthyism designed to protect Israel and silence its critics”. “The Working Definition is nothing more than a tool to bolster Zionism and imperialism in the Middle East”.

Παρά ταύτα, ο ορισμός, χρησιμοποιήθηκε ευρέως, από ευρωπαϊκούς οργανισμούς, από εθνικά δικαστήρια, ακροάσεις του Κογκρέσου στις ΗΠΑ, διαδικτυακά εργαλεία, εφημερίδες, blogs, ακαδημαϊκά άρθρα, νομικά άρθρα, ραδιοφωνικές εκπομπές, φοιτητικές ομάδες, μουσεία, εθνικές κοινοβουλευτικές επιτροπές, και όχι μόνο⁵⁸⁶.

A.5.2.2. Μορφές εκδήλωσης αντισημιτισμού

Στις σύγχρονες μορφές έκφρασης του αντισημιτισμού, περιλαμβάνονται τα αντισημιτικά περιστατικά και εγκλήματα, που εκτείνονται από τρομοκρατικές επιθέσεις κατά των Εβραίων, πράξεις βίας, εκφοβισμό, βεβήλωση τάφων και καταστροφή εβραϊκής περιουσίας (όπως συναγωγές και νεκροταφεία).

⁵⁸¹ Για μια επισκόπηση της κριτικής κατά του ορισμού εργασίας, βλ.: MATAS D., “Assessing Criticism of the EU Definition of Antisemitism”, in *The Working Definition of Antisemitism- Six Years After. Unedited Proceedings of the 10th Biennial TAU Stephen Roth Institute’s Seminar on Antisemitism*, August 30-September 2, 2010, Memorial de la Shoah, Paris.

⁵⁸² RICH D., “Reactions, Uses and Abuses of the EUMC Working Definition on Antisemitism”, *ibid*.

⁵⁸³ WEBMAN E., “Arab Reactions to Combating Antisemitism”, *ibid*.

⁵⁸⁴ Στις 30 Μαΐου 2011, το Πανεπιστήμιο της Βρετανίας και η Ένωση Κολεγίων (UCU) επιτέθηκαν στον ορισμό, ζητώντας από τα ακαδημαϊκά σώματα να απέχουν από την χρήση του, καθώς: “[...] it includes passages about anti-Semitism being camouflaged as anti-Zionism”.

⁵⁸⁵ Ενδιαφέρον εδώ, προκαλεί η πορεία του Σιωνισμού, από το 1975 μέχρι το 2005. Έτσι, πρώτα τα ΗΕ, εξισώνουν τον Σιωνισμό με τον ρατσισμό. Κατόπιν το 1990 και πάλι τα ΗΕ κάνουν πίσω. Τριάντα χρόνια αργότερα, το 2005, τη σκυτάλη παίρνει η Ε.Ε., που με τον ορισμό εργασίας της, παρουσιάζει την εξίσωση του Σιωνισμού με τον Ναζισμό ως μορφή αντισημιτισμού. Πρόκειται δηλαδή, για μια πλήρη στροφή από τη εξίσωση Σιωνισμός= ρατσισμός, στην εξίσωση αντισιωνισμός= αντισημιτισμός (!).

Η εξίσωση “Zionism equals racism”, έχει τις ρίζες του στο Ψήφισμα 3379 της 10^{ης} Νοεμβρίου 1975 της Γενικής Συνέλευσης των ΗΕ, απόρροια Αραβικής και Σοβιετικής πρότασης, με σκοπό την άρνηση της πολιτικής νομιμότητας του Ισραήλ. Χαρακτηρίστηκε ως ένα “low point” στην ιστορία των ΗΕ από τον πρώην Γενικό Γραμματέα Kofi Annan. Ανακλήθηκε (reappeal), μετά από εκστρατεία των ΗΠΑ, τον Δεκέμβριο του 1991, αν και πολλές είναι οι προσπάθειες επανεισαγωγής του από Άραβες αντιπροσώπους.

⁵⁸⁶ Βλ. ενδεικτικά: “Addressing: Why and How? A Guide for Educators”, OSCE, ODIHR, 2007, p. 29’ US DEPARTMENT OF STATE, “Anti-Semitism Contemporary Global Anti-Semitism. A Report Provided to the United States Congress”, 2008, p. 6-9’ “The London Declaration on Combating Anti- Semitism”, Lancaster House 17.2.2009’ OSCE: PA, *Resolution on combating anti-semitism and other forms of intolerance*, στο: *Brussels Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly and Resolutions Adopted at the Fifteenth Annual Session*, Brussels, 3 to 7 July 2006, Brussels 2006, p. 37-38 (§4).

Από την άλλη σκοπιά, οι θεωρίες συνωμοσίας κατά των Εβραίων, που στοχοποιούν δηλαδή τους Εβραίους για όλα τα κακώς κείμενα του κόσμου, όπως τα χτυπήματα της 11/9, η παγκόσμια οικονομική κρίση, αποτελούν επίσης μορφή έκφρασης του αντισημιτισμού.

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, η άρνηση του Ολοκαυτώματος αποτελεί κύρια μορφή έκφρασης της αντισημιτικής ρητορικής.

Παράλληλα, παραδοσιακές μορφές αντισημιτισμού, όπως τα κλασικά κείμενα: “The Protocols of the Learned Elders of Zion” και το “Mein Kampf”, συνεχίζουν να ασκούν επιρροή και να «εμπνέουν» τους αντισημιτιστές όλης της γης. Επιπλέον, οι Εβραίοι, κατηγορούνται για διπλή πίστη (dual loyalty), blood libel.

Τέλος, ως έκφραση αντισημιτισμού, εξακολουθούν να εκλαμβάνονται σύμβολα και εικόνες από το παρελθόν.

A.5.3. Η αντιμετώπιση του ευρωπαϊκού αντισημιτισμού στους κόλπους του ΣοΕ

A.5.3.1. Η σύσταση του ΣοΕ ως απάντηση στο εβραϊκό ζήτημα

Το ΣοΕ και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που αναδύθηκαν την επαύριο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, θα μπορούσε να πει κανείς ότι αποτέλεσαν ουσιαστικά στο σύνολό τους, μια απάντηση στο Ολοκαύτωμα. Άλλωστε, η ΕυρΣΔΑ, δημιουργήθηκε ακριβώς, για να αποτρέψει ένα νέο Ολοκαύτωμα.

Εβραίοι νομομαθείς όπως οι: Sir Hersch Lauterpacht, Raphael Lemkin, και René Cassin, διαδραμάτισαν κύριο ρόλο στην δημιουργία του. Επίσης, μπροστά από την είσοδο των κεντρικών γραφείων του ΣοΕ, ένα μνημείο σε εκείνους που έχασαν τη ζωή τους στο Auschwitz, υποδηλώνει την πρόθεση της ΕυρΣΔΑ και του ΕυρΔΔΑ να εγγυηθούν ότι το Ολοκαύτωμα δεν θα εμφανιστεί ποτέ ξανά.

Ακόμα, η ΚΣ, το 1957, χορήγησε καθεστώς παρατηρητή στο Κοινοβούλιο του Ισραήλ – Knesset- το οποίο εκπροσωπείται από τριμελή αντιπροσωπεία, αποδεικνύοντας τη σημασία της ανάδειξης των φιλικών σχέσεων με το εν λόγω κράτος.

Από την σύσταση του ΣοΕ μέχρι το 1990 (με έμφαση στην περίοδο μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου) υπήρξε μια χρυσή περίοδος για τους Εβραίους της Ευρώπης. Η ζωή αποκαταστάθηκε και το άνοιγμα των συνόρων στην μεταεθνική Ευρώπη, προσέφερε νέες ευκαιρίες⁵⁸⁷. Ίσως, είναι γι’ αυτό τον λόγο, που δεν παρατηρείται ιδιαίτερη κινητικότητα ως προς το ζήτημα στο ΣοΕ την υπόψη περίοδο. Για την ακρίβεια, το εν λόγω χρονικό διάστημα, δεν απαντάται ο όρος αντισημιτισμός, ούτε και διαπιστώνονται ειδικά μέτρα για την καταπολέμησή του.

Ωστόσο, μετά το 1990, τα παραπάνω γεγονότα όξυναν την κατάσταση, οδηγώντας την πρώτη Σύνοδο Κορυφής του ΣοΕ, να επισημάνει την ανησυχητική αύξηση του αντισημιτισμού στην Ευρώπη.

A.5.3.2. Μέτρα καταπολέμησης αντισημιτισμού

Η πάταξη του αντισημιτισμού και συγκεκριμένα των γενεσιουργών αιτιών του, αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της καταπολέμησης του ρατσισμού⁵⁸⁸. Ως τέτοιο, ισχύουν

⁵⁸⁷ CHARLEMAGNE, “Of guns and ballot boxes. Jews are unnerved, but Europe is not sinking into violent anti-Semitism”, *Economist*, 7.6.2014.

⁵⁸⁸ CoE: PACE Rec. 1275 (1995), *fight against racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance*, 28.6.1995.

το άρθρο 14 της ΕυρΣΔΑ και το 12^ο Πρωτόκολλο. Ωστόσο, ο αντισημιτισμός, απαιτεί δράσεις με έμφαση στις ιδιαιτερότητές του φαινομένου.

Για τον λόγο αυτόν, το 2004, εν όψει της -τότε- ανόδου του αντισημιτισμού σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, που συνοδεύτηκε από νέες εκδηλώσεις αντισημιτισμού, υιοθετήθηκε η Γενική Σύσταση Πολιτικής 9 της ECRI, σχετικά με την καταπολέμηση του αντισημιτισμού.

Περαιτέρω, το 2007, επισημάνθηκε η όξυνση της κατάστασης,

“[...] Far from having been eliminated, anti-Semitism is today on the rise in Europe. It appears in a variety of forms and is becoming relatively commonplace, to varying degrees, in all Council of Europe member states. This upsurge should prompt Council of Europe member states to be more vigilant and tackle the threat which anti-Semitism represents for the fundamental values which it is the Council of Europe’s role to defend”⁵⁸⁹.

Παράλληλα, αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά, η νέα μορφή αντισημιτισμού, μέσω: της αναγνώρισης ως κύριων δραστών ακροδεξές οργανώσεις, ισλαμιστικές ιδεολογίες, ακροαριστερά πολιτικά κόμματα, τα οποία επιδεικνύουν εχθρότητα προς τους Εβραίους, την θρησκεία, τον πολιτισμό ή την συλλογική τους ταυτότητα, αλλά και της διαπίστωσης ότι η σύρραξη στην Μ. Ανατολή έχει αντίκτυπο στον αντισημιτισμό στην Ευρώπη.

“[...] The Assembly regrets that the Middle East conflict has had an impact on the growth of anti-Semitism in Europe. Although it is not the sole cause, the Israeli-Palestinian conflict continues to fuel anti-Semitic violence in Europe. This is especially the case among many immigrants in European cities. This new form of anti-Semitism is the cause of angry reactions among the majority of the population and will provoke hatred against immigrants in general, thereby inducing xenophobia”⁵⁹⁰.

Ενώ, τα κράτη μέλη κλήθηκαν, με 19 προτάσεις, να ενισχύσουν την νομοθεσία που ποινικοποιεί τον αντισημιτικό ή άλλο μισαλλόδοξο λόγο και την υποκίνηση σε βία.

Ως προς τα προτεινόμενα μέσα καταπολέμησης του αντισημιτισμού και τους τρόπους υλοποίησής τους, θα μπορούσαν να σημειωθούν τα παρακάτω:

–Η ποινικοποίησή του. Συγκεκριμένα, συστήθηκε στις κυβερνήσεις των κρατών μελών του ΣοΕ, να διασφαλίσουν ότι το ποινικό δίκαιο στον τομέα καταπολέμησης του ρατσισμού καλύπτει τον αντισημιτισμό και τιμωρεί τις αντισημιτικές πράξεις όταν διαπράττονται με πρόθεση⁵⁹¹

–Η καταπολέμηση οργανώσεων που υποδαυλίζουν τον αντισημιτισμό, μέσω της απαγόρευσης της δημόσιας χρηματοδότησης, αλλά και της πρόβλεψης νομικής δυνατότητας διάλυσής τους,

–Η γνώση της εβραϊκής ιστορίας και η αναγνώριση της συμβολής του εβραϊκού πολιτισμού,

–Η συμβολή του πολιτισμού ως μέσο καταπολέμησης του ρατσισμού, αποτυπώνεται σε έγγραφα και πολιτικές όπως:

Το Ψήφισμα της ΚΣ για την συμβολή της εβραϊκής κουλτούρας:

“Europe’s history would not have been what it was, and its present social, economic and cultural situation what it is, without the contribution of Jews”⁵⁹².

⁵⁸⁹ CoE: PACE Res. 1563 (2007), *combating anti-Semitism in Europe*, 27.6.2007, §3.

⁵⁹⁰ *Ibid*, §5.

⁵⁹¹ CoE: ECRI, ΣΓΠ ν^ο 9: *Η καταπολέμηση του αντισημιτισμού*, CRI(2004)39, Στρασβούργο, 25.6.2004, αλλά και PACE Res. 1563 (2007), *op. cit.* σπ. 589.

⁵⁹² CoE: PACE Res. 885 (1987), *on the Jewish contribution to European culture*, 5.10.1987.

Το “European Route of Jewish Heritage”, που ως μέρος της Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes δημιουργεί ευκαιρίες και κίνητρα για την προστασία της εβραϊκής κληρονομιάς⁵⁹³.

Η κρίσιμη κατάσταση της ερείπωσης και του επίμονου αντισημιτισμού στην Ευρώπη δημιούργησαν την ανάγκη για τα ειδικά μέτρα για την προστασία και τη διατήρηση εβραϊκών νεκροταφείων και μαζικών τάφων. Στο σχετικό ψήφισμα σημειώθηκε ότι:

“The Parliamentary Assembly recalls the historical contribution made by Jewish communities to creating the social, cultural and economic fabric of Europe and underlines the importance of preserving the religious, historical and cultural identity of Jewish communities”⁵⁹⁴.

–Τέλος, η προώθηση της γνώσης του Ολοκαυτώματος. Η μνήμη και η γνώση, αποτελούν βασικά συστατικά στοιχεία για την αποφυγή του τραγικού παρελθόντος. Για τον λόγο αυτό, όσον αφορά στην μνήμη, το 2000, ο –τότε- Γεν. Γραμματέας του ΣοΕ, *Walter Schwimmer*, πρότεινε την καθιέρωση μιας Ημέρας Μνήμης (Day of Holocaust Remembrance and Prevention of Crimes against Humanity). Η ιδέα επικροτήθηκε το ίδιο έτος, από τους Υπουργούς Παιδείας και πήρε σάρκα και οστά τον Οκτώβριο του 2002. Παρότι κάποιες χώρες (Γαλλία, Γερμανία), επέλεξαν ως ημερομηνία την 27^η Ιανουαρίου, λόγω της απελευθέρωσης του Auschwitz, η ημερομηνία ποικίλει από χώρα σε χώρα ανάλογα με την ιστορική εμπειρία της.

Ως προς την γνώση, το ΣοΕ, συμβάλλει στην προετοιμασία των δασκάλων, διαθέτοντας διδακτικό υλικό, που προωθεί την γνώση και ερευνά τα ζητήματα της γενοκτονίας και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, με σκοπό την προώθηση της πρόληψης, της κατανόησης, της ανεκτικότητας και της φιλίας μεταξύ λαών, φυλών και θρησκειών⁵⁹⁵.

Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν επίσης εδώ, τόσο η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση (1954), που υπογραμμίζει την αναγκαιότητα εκμάθησης της ιστορίας κάθε κράτους μέλους για την βελτίωση της αμοιβαίας κατανόησης, όσο και η Σύσταση της Επ.Υπ. (2001) 14, σχετικά με την διδασκαλία της ιστορίας της Ευρώπης στον 21^ο αιώνα.

Ακόμα, σημαντική είναι και η European Convention on the non-applicability of statutory limitation to crimes against humanity and war crimes, σκοπός της οποίας είναι να διασφαλιστεί η τιμωρία των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.

⁵⁹³ The Cultural Routes programme was launched by the Council of Europe in 1987. Its objective was to demonstrate, by means of a journey through space and time, how the heritage of the different countries and cultures of Europe contributes to a shared cultural heritage. The Cultural Routes put into practice the fundamental principles of the Council of Europe: human rights, cultural democracy, cultural diversity and identity, dialogue, mutual exchange and enrichment across boundaries and centuries. <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/Routes/Default_en.asp>.

⁵⁹⁴ CoE: PACE Res. 1883 (2012), *Jewish cemeteries*, 25.5.2012.

⁵⁹⁵ CoE, *Teaching Remembrance. Education for the prevention of crimes against humanity*, στο: <http://hub.coe.int/c/document_library/get_file?uuid=f2360320bdb94a6eab7e6eae16584f6d&groupId=10227>.

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Ειδικές πτυχές των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Μια οριζόντια προσέγγιση

Εισαγωγικά

Η κάθετη προσέγγιση του ρατσισμού και των διακρίσεων, η οποία επικεντρώθηκε σε συγκεκριμένες μορφές ρατσισμού (όπως: το εθνικό μίσος, ο αντιαθιγγανισμός, η ξενοφοβία/ ξενορατσισμός, η ισλαμοφοβία και ο αντισημιτισμός), που αφορούν στα προβλήματα της κάθε ευάλωτης ομάδας, καθώς και στα μέτρα αντιμετώπισής τους από το ΣοΕ, θα ήταν ελλιπής, αν δεν συμπληρωνόταν από μια οριζόντια προσέγγιση. Την παρουσίαση δηλαδή, των προβλημάτων εκείνων και των επιχειρούμενων λύσεων, που αγγίζουν περισσότερες από μία (αν όχι όλες) τις ομάδες / (δυννητικά) θύματα ρατσιστικής συμπεριφοράς.

Πρόκειται για την εξέταση ζητημάτων όπως: ο μισαλλόδοξος λόγος, ο κυβερνορατσισμός (δηλαδή ο ρατσισμός στο διαδίκτυο), ο πολιτισμικός ρατσισμός, ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός, ο πολιτικός εξτρεμισμός, η σχέση ρατσισμού-τρομοκρατίας και τις ειδικότερες «λύσεις» (κανονιστικά/ μη κανονιστικά μέτρα, προληπτικά μέτρα, εκστρατείες ευαισθητοποίησης και λοιπές πολιτικές), που προτείνονται στους κόλπους του ΣοΕ, από ποικίλα όργανά του.

Το ενδιαφέρον στο παρόν κεφάλαιο, φαίνεται να επικεντρώνεται στο γεγονός ότι μέσα από κάθε οριζόντια πτυχή του ρατσισμού, αναδύεται ένα ζήτημα εξισορρόπησης, μεταξύ αντικρουόμενων συμφερόντων (όπως π.χ. ελευθερία έκφρασης κατά θρησκευτικής ελευθερίας, μη διάκριση, κι όχι μόνο), γεγονός πολύ σημαντικό σε δημοκρατικές κοινωνίες, που χαρακτηρίζονται από ποικιλία πολιτισμών, θρησκειών και τρόπων ζωής γενικότερα.

Εξίσου ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι καθένα από αυτά τα ζητήματα, δεν είναι ανεξάρτητο από το άλλο. Για παράδειγμα, η τρομοκρατική προπαγάνδα μέσω του διαδικτύου, εμπνέει τους εξτρεμιστές· ο μισαλλόδοξος λόγος εκδηλώνεται στο διαδίκτυο, στον πολιτισμό, στη θρησκεία· ενώ τα μέσα αντιμετώπισης του ενός, συμβάλλουν σαφώς στην καταπολέμηση του άλλου.

B.1. Η αντιμετώπιση του μισαλλόδοξου λόγου

“Pas de liberté pour les ennemis de la liberté” (Louis de Saint-Just) ή “Je ne suis pas d’accord avec ce que vous dites, mais je me battrai pour que vous ayez le droit de le dire.” (Voltaire)

B.1.1. Μισαλλόδοξος λόγος. Οριοθετώντας την προβληματική

Ο μισαλλόδοξος λόγος δεν είναι ένα νέο φαινόμενο στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο. Αντιθέτως, έχει βιωθεί σε όλη την νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, από την εμπειρία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τις Δίκες της Νυρεμβέργης, που αποτέλεσαν το νομικό

προηγούμενο για τη δίωξη εκείνων που υποκινούν άλλους σε βία⁵⁹⁶, μέχρι την άμεση υποκίνηση σε εθνική βία από το ίδιο το κράτος, (όπως συνέβη στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας, όπου μάλιστα, υποστηρίζεται ότι ισοδυναμεί με έγκλημα κατά της ανθρωπότητας⁵⁹⁷), αλλά και την τρέχουσα έξαρση της ακροδεξιάς ρητορικής σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών.

Απαντάται σε πολλά πεδία της κοινωνικής ζωής: στην πολιτική, στην θρησκεία, στα ΜΜΕ και στο διαδίκτυο και λαμβάνει διαφορετικές μορφές όπως: (i) η δυσφήμιση ("Defamation"), (ii) η άρνηση γενοκτονίας / Ολοκαυτώματος- ιστορικός αναθεωρητισμός ("Negationism"/"Revisionism"), (iii) το δόξασμα των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και (iv) οι διακρίνουσες και ξενοφοβικές δηλώσεις κατά φυλετικών, εθνικών ή θρησκευτικών ομάδων (όπως: η αντι-ισλαμική, η αντιμεταναστευτική, η αντισημιτική και η αντιαθιγγανική ρητορική).

Όμως, με όποια μορφή κι αν εκδηλώνεται κάθε είδους λόγος που υποδαυλίζει φοβικά σύνδρομα και καταλύει την έννοια της δημοκρατίας, πρέπει να αντιμετωπιστεί. Ωστόσο, η ποινικοποίηση του μισαλλόδοξου λόγου, που προκρίνεται ως λύση, εγείρει ενστάσεις συγκριτικά με το δικαίωμα ελευθερίας έκφρασης. Ειδικότερα, ζήτημα τίθεται σχετικά με το εάν και κατά πόσον «νομιμοποιείται» μια δημοκρατική κοινωνία να περιορίζει το δικαίωμα της ελευθερίας έκφρασης. Δίλημμα, που σε συνδυασμό με την απουσία οικουμενικά αποδεκτού ορισμού, συμβάλλει στην πανευρωπαϊκή κανονιστική ασυμμετρία.

Πιο συγκεκριμένα, ο περιορισμός του λόγου, που αρνείται την αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την ισότητα για όλους, προωθώντας αντιθέτως το μίσος προς συγκεκριμένες ομάδες, θέτει μια από τις πιο σημαντικές προκλήσεις της ελευθερίας έκφρασης. Τις τελευταίες δεκαετίες, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ακολουθήθηκαν δύο προσεγγίσεις για την αντιμετώπιση του εν λόγω φαινομένου: μια *μινιμαλιστική*, που δίνει έμφαση στην ελευθερία της έκφρασης και την αντιμετώπιση του μισαλλόδοξου λόγου μέσω της ενίσχυσής της και μια *κανονιστική*, όπου η έμφαση δίνεται στον, υπό προϋποθέσεις, περιορισμό της ελευθερίας της έκφρασης για την αντιμετώπιση του μισαλλόδοξου λόγου⁵⁹⁸. Η πρώτη, χαρακτηρίζει τις ΗΠΑ, ενώ η δεύτερη, σε γενικές γραμμές αφορά στις ευρωπαϊκές χώρες⁵⁹⁹.

Η βαθύτερη ανάγκη για μια κανονιστική προσέγγιση στις τελευταίες, πηγάζει ακριβώς από την κληρονομιά του Πολέμου, σε συνδυασμό με την εξάτμιση της εδαφικής δικαιοδοσίας λόγω της εξάπλωσης του διαδικτύου, αλλά και γεγονότων όπως οι παγκόσμιες κρίσεις (βλ. Rushdie affair, cartoon crises, φόβος μετά την 11/9). Σε αυτό το πλαίσιο, ενεργοποιήθηκαν νόμοι κατά του μισαλλόδοξου λόγου, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, σύμφωνα με τις διεθνείς υποχρεώσεις που απορρέουν από τα Διεθνή Σύμφωνα.

⁵⁹⁶ ARZT, D. E., "Nuremberg, denazification and democracy: the hate speech problem at the international military tribunal", *New York Law School Journal of Human Rights*, Vol. 12, 1995, p. 689.

⁵⁹⁷ GORDON G., "Hate Speech and Persecution: A Contextual Approach", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 46, no. 2, March 2013.

⁵⁹⁸ HARASZTI M., "Foreword: Hate Speech and the Coming Death of the International Standard before It Was Born", in HERZ M., MOLNAR P., *The content and context of hate speech. Rethinking Regulation and Responses*, Cambridge, University Press, 2012, p. xiii-xviii.

⁵⁹⁹ Για μια συγκριτική προσέγγιση των δυο μοντέλων, βλ. αντί πολλών: ROSENFELD M., "Hate Speech in Constitutional Jurisprudence", *ibid*, p. 242-289 (281-288) PAREKH B., "Is There a Case for Banning Hate Speech?", *ibid*, p. 37-56. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός, ότι και οι δυο συγγραφείς, συμφωνούν υπέρ του κανονιστικού μοντέλου.

Ωστόσο, παρά την γενική τάση απαγόρευσης του μισαλλόδοξου λόγου, η απάντηση δεν είναι κοινή.

Έτσι, όλα τα κράτη μέλη του ΣοΕ, με εξαίρεση το Σαν Μαρίνο⁶⁰⁰, προβλέπουν αδικήματα για υποκίνηση σε μίσος. Ωστόσο, σημαντικές παραλλαγές διαπιστώνονται όσον αφορά στη φύση του αδικήματος και το χρονικό διάστημα ποινής φυλάκισης (που κυμαίνεται από ένα έως δέκα χρόνια).

Εξάλλου, σε αυτή την ασυμμετρία της αντιμετώπισης του μισαλλόδοξου λόγου, φαίνεται να συμβάλλει -για τα κράτη μέλη της Ε.Ε.- και η Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου, η οποία αφήνει στη διακριτική ευχέρειά τους, τον τρόπο συμμόρφωσης με αυτήν.

Συμπερασματικά, η αναζωπύρωση του μισαλλόδοξου λόγου, σε συνδυασμό με την ανομοιομορφία αντιμετώπισης του φαινομένου σε επίπεδο εθνικών κρατών -λόγω διαφορετικών ιστορικών καταβολών και συγκυριών- δυσχεραίνει το δίχως άλλο τις πολιτικές του ΣοΕ για την αντιμετώπισή του σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

B.1.2. Αναζητώντας λύση

Το ΣοΕ αναπτύσσει πληθώρα στρατηγικών για την καταπολέμηση του μισαλλόδοξου λόγου. Κινούμενο προς το κανονιστικό μοντέλο, που υιοθετείται άλλωστε, από όλους τους διεθνείς οργανισμούς⁶⁰¹, περιλαμβάνει:

- την ποινικοποίηση του μισαλλόδοξου λόγου,
- την διευκόλυνση και την δημιουργία ευκαιριών έκφρασης για τις μειονότητες, καθώς και
- την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου.

B.1.2.1. Η ελευθερία της έκφρασης και η νομολογιακή διάπλωση του περιορισμού του μισαλλόδοξου λόγου. Μια γενική θεώρηση

Η ΕυρΣΔΑ, σε αντίθεση με την UN CERD (άρθρο 4) και την CCPR (άρθρο 20), δεν περιέχει άρθρο που να επιβάλλει συγκεκριμένη υποχρέωση απαγόρευσης του μισαλλόδοξου λόγου. Στο άρθρο 10 ωστόσο, που εγγυάται την ελευθερία της έκφρασης, στην παράγραφο 2, παρέχεται η δυνατότητα περιορισμού του δικαιώματος, κάτι που αναδείχτηκε σαφώς από την πλούσια νομολογία του ΕυρΔΔΑ σχετικά με το ζήτημα αυτό.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε από πολύ νωρίς, τη θεμελιώδη σημασία της ελευθερίας της έκφρασης, ως μιας απαραίτητης προϋπόθεσης όχι μόνο για την ύπαρξη, αλλά και τη διαμόρφωση και καλλιέργεια μιας δημοκρατικής κοινωνίας. Για τον λόγο αυτό, στην

⁶⁰⁰ CoE: ECRI, *National legal measures to combat racism and intolerance in the member States of the Council of Europe*. San Marino, 1.12.1997.

⁶⁰¹ Πρβλ. αποφάσεις διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων όπως η Human Rights Committee, όπου για παράδειγμα στην περίπτωση *Faurisson /Γαλλίας*, επικρότησε την καταδίκη του καθηγητή βάσει του “Gayssot Act”, λόγω της προώθησης της άποψης ότι οι θάλαμοι αερίων στο Auschwitz δεν χρησιμοποιήθηκαν για λόγους εξολόθρευσης. [(UN GAOR, Human Rights Committee, 58th Session, UN Doc., CCPR/C/58/D/550/1993 (1996)].

υπόθεση *Handyside/ Ην. Βασιλείου*-1976, απόφαση ορόσημο για την νομολογιακή διάπλαση όσον αφορά στον μισαλλόδοξο λόγο, επισημάνει ότι η εν λόγω ελευθερία:

“[...] is applicable not only to ‘information’ or ‘ideas’ that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population. Such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no “democratic society” (έμφαση προστέθηκε)⁶⁰².

Ωστόσο, το ΕυρΔΔΑ χρησιμοποίησε τον όρο «μισαλλόδοξος λόγος» για πρώτη φορά το 1999⁶⁰³. Αν και δεν όρισε ποτέ ρητά τον όρο, αναγνώρισε σε πλήθος αποφάσεων, ότι παρόλη τη σημασία του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης σε κάθε δημοκρατική κοινωνία,

«[...] δεν υπάρχει αμφιβολία ότι όπως οποιοδήποτε άλλο σχόλιο που στρέφεται κατά των αρχών της Σύμβασης, εκφράσεις που επιδιώκουν να διαδώσουν, υποκινήσουν ή να δικαιολογήσουν μίσος βασισμένο στη μισαλλοδοξία, συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, δεν απολαμβάνουν την προστασία που παρέχεται από το άρθρο 10 της Σύμβασης» (έμφαση προστέθηκε)⁶⁰⁴.

Αντιθέτως μάλιστα, δεδομένου ότι η ελευθερία του λόγου αποτελεί ένα από τα θεμέλια της δημοκρατικής πλουραλιστικής κοινωνίας, μπορεί να θεωρηθεί απαραίτητο σε μερικές δημοκρατικές κοινωνίες να ποινικοποιήσουν ή να αποτρέψουν όλες τις μορφές έκφρασης που μεταδίδουν, υποκινούν, προωθούν ή αιτιολογούν μίσος βασισμένο στην μισαλλοδοξία, (συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας), υπό την προϋπόθεση ότι οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί ή κυρώσεις είναι ανάλογοι του επιδιωκόμενου σκοπού⁶⁰⁵.

Για τον λόγο μάλιστα, αυτόν, δοθέντος ότι η ελευθερία της έκφρασης στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο δεν αποτελεί «απόλυτο δικαίωμα», το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει καθιερώσει ορισμένες παραμέτρους, για τον χαρακτηρισμό ενός λόγου ως μισαλλόδοξου, με σκοπό ο τελευταίος, να εξαιρεθεί από την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης (άρθρο 10 ΕυρΣΔΑ).

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την δικαιοδοτική πρακτική, κατά την εξέταση μιας σύγκρουσης ελευθερίας έκφρασης κατά άλλης συμβατικά κατοχυρωμένης ελευθερίας, το ΕυρΔΔΑ μπορεί είτε να αποφασίσει να εξαιρέσει την αμφισβητούμενη έκφραση από την παρεχόμενη από τη Σύμβαση προστασία, εφαρμόζοντας το άρθρο 17 ΕυρΣΔΑ, είτε να αποτιμήσει τη νομιμότητα του περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης, εφαρμόζοντας το άρθρο 10 §2 ΕυρΣΔΑ.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι το άρθρο 17 ΕυρΣΔΑ («Απαγόρευση κατάχρησης δικαιώματος»), δεν χρησιμοποιήθηκε πολύ, παρά μόνο σε υποθέσεις: (i) για την καταδίκη ολοκληρωτικών δογμάτων κατά της Σύμβασης, (ii) για την αποτροπή της χρήσης της ελευθερίας της έκφρασης με σκοπό την προώθηση της άρνησης των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, καθώς και (iii) την καταδίκη του φυλετικού ρατσιστικού λόγου⁶⁰⁶.

⁶⁰² ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Handyside/ Ην. Βασιλείου*, (αρ. προσφυγής 5394/72), 7.12.1976, (§49).

⁶⁰³ Πρβλ. υποθέσεις ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Sürek / Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 26682/95), 8.7.1999, (§62) ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Erdoglu και Ince/ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγών 25067/94 and 25068/94), 8.7.1999 (§54).

⁶⁰⁴ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Jersild / Δανίας*, (αρ. προσφυγής 15890), 23.9.1994 (§ 35) ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Gündüz / Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 35071/97), 3.12.2003, (14.6.2004 τελικό) (§ 51).

⁶⁰⁵ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Erbakan/ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 59405/00), 6.7.2006 (6.10.2006 τελικό), (§56).

⁶⁰⁶ Για μια ανάλυση του λόγου που εμπίπτει στο άρθρο 17, καθώς και αντιπροσωπευτικών παραδειγμάτων αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ, βλ.: WEBER A., *Manual on hate speech*, Council of Europe Publishing Editions, 2009, p.22-29.

Από την άλλη μεριά, η χρήση του άρθρου 10 §2 («Ελευθερία έκφρασης»)⁶⁰⁷, που συνιστά εξωτερικό δικαίωμα ("*forum externum*"), υπόκειται σε περιορισμούς. Έτσι, η ελευθερία έκφρασης μπορεί να περιοριστεί υπό την προϋπόθεση ότι οι περιορισμοί:

(α) προβλέπονται από τον νόμο,

(β) επιδιώκουν έναν νόμιμο στόχο, νοώντας ως τέτοιον: την προστασία του γενικού συμφέροντος, την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων, καθώς και τη διατήρηση του κύρους και της αμεροληψίας του νομικού συστήματος και

(γ) είναι «απαραίτητοι σε μια δημοκρατική κοινωνία», με την έννοια ότι ανταποκρίνονται σε μια «πιεστική κοινωνική ανάγκη» και ότι τα χρησιμοποιούμενα μέσα είναι ανάλογα με τον νόμιμο επιδιωκόμενο στόχο⁶⁰⁸. Ιδιαίτερης σημασίας χρήζει για ακόμα μια φορά εδώ, το περιθώριο διακριτικής ευχέρειας των κρατών στον ορισμό των «απαραίτητων» περιορισμών.

Προκειμένου το ΕυρΔΔΑ, να καταλήξει σχετικά με το εάν έχει παραβιαστεί το άρθρο 10 ή όχι, εξετάζει τα συγκεκριμένα περιστατικά κάθε υπόθεσης. Από την άποψη αυτή, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον επιδιωκόμενο στόχο του αιτούντος (πρόθεση διάδοσης ρατσιστικών ιδεών ή προσπάθεια ενημέρωσης), το περιεχόμενο της έκφρασης υπό αμφισβήτηση (πολιτικός, θρησκευτικός λόγος), καθώς και το πλαίσιο της αμφισβητούμενης έκφρασης [status αιτούντος (πολιτικός, δημοσιογράφος, δημόσιος λειτουργός), status των προσώπων που είναι στόχοι, διάδοση και αντίκτυπος των σχολίων]⁶⁰⁹.

B.1.2.2. Άλλες στρατηγικές για την αντιμετώπιση του μισαλλόδοξου λόγου

Παρά το γεγονός ότι το άρθρο 10 ΕυρΣΔΑ και η ερμηνευτική προσέγγισή του από το ΕυρΔΔΑ, παραμένει το αδιαμφισβήτητο σημείο αναφοράς, όσον αφορά στον μισαλλόδοξο λόγο, ως σχετικά με το ζήτημα, θα μπορούσαν να αναφερθούν και:

- η Σύμβαση –πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων. Εδώ οι στρατηγικές για την καταπολέμηση του μισαλλόδοξου λόγου πηγάζουν από την συνεργιστική αλληλεπίδραση των άρθρων 6 και 9, που αναζητούν να διευθετήσουν το πρόβλημα, μέσω της ενδυνάμωσης της διεθνικής και διαπολιτισμικής κατανόησης και ανεκτικότητας μεταξύ των κοινοτήτων,
- το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης του Κυβερνοεγκλήματος (άρθρο 2) (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω B.2.2.2.), καθώς και
- η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Διασυννοριακή Τηλεόραση (άρθρο 7)⁶¹⁰.

Παράλληλα με το κανονιστικό πλαίσιο, έχοντας επίγνωση της σοβαρότητας του προβλήματος, όπως επανειλημμένα επισημάνθηκε και από τις ετήσιες εκθέσεις της ECRI, που συγκαταλέγει το μισαλλόδοξο λόγο στις ανησυχητικές τάσεις εκδήλωσης του ρατσισμού στην Ευρώπη σταθερά από την πρώτη κιόλας έκθεσή της, το ΣοΕ επιλήφθηκε του ζητήματος με μια σειρά μη κανονιστικών μέτρων.

⁶⁰⁷ CoE: ECtHR, *Hate speech*, Factsheet, July 2013 <http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf>.

⁶⁰⁸ Βλ. αναλυτικότερα, CoE: CDDH, *Report Human Rights in a Multicultural Society. Hate Speech*, (DH-DEV), Working Group A, GT-DH-DEV A (2006) 008, Strasbourg, 9.2.2007, p. 9 επ.

⁶⁰⁹ WEBER A., *Manual on hate speech*, op. cit., υπ. 606, p. 30-48.

⁶¹⁰ Για μια διεξοδικότερη ανάλυση της συμβολής της καταπολέμησης του μισαλλόδοξου λόγου από τις εν λόγω Συνθήκες, βλ. MCGONAGLE T., "Council of Europe Strategies for Countering 'Hate Speech'", in HERZ M., MOLNAR P., *The content and context of hate speech. Rethinking Regulation and Responses*, op. cit., υπ. 598, p. 456-498 (467-474).

Έτσι, το 1996, η ECRI στην πρώτη ΣΓΠ σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της μισαλλοδοξίας, κάνοντας λόγο για “hate expression” κι όχι “hate speech”, σημείωσε ότι:

«[...] σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που έχουν αναλάβει τα Κράτη κατά τα διεθνή συμβατικά κείμενα και ιδιαίτερα με τα άρθρα 10 και 11 της ΕυρΣΔΑ, προφορικές, γραπτές, οπτικοακουστικές εκφράσεις και άλλες μορφές έκφρασης, περιλαμβανομένων και των ηλεκτρονικών ΜΜΕ, οι οποίες παρακινούν σε μίσος, διακρίσεις ή βία εναντίον φυλετικών, εθνικών ή θρησκευτικών ομάδων ή εναντίον των μελών τους, λόγω του ότι ανήκουν σε μια τέτοια ομάδα, νομικά ανήκουν στην κατηγορία των εγκληματικών ενεργειών, οι οποίες θα πρέπει επίσης να καλύπτουν την παραγωγή, τη διανομή και την αποθήκευση για διανομή του εν λόγω υλικού» (έμφαση προστέθηκε)

Κατόπιν, το 1997, εμφανίστηκε για πρώτη φορά εντός του ΣοΕ, ο όρος μισαλλόδοξος λόγος, όταν η ΕπΥπ υιοθέτησε σχετική με το θέμα Σύσταση. Εδώ, για πρώτη φορά, καταβλήθηκε μια προσπάθεια ορισμού, σύμφωνα με τον οποίο:

“The term ‘hate speech’ shall be understood as covering all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-Semitism or other forms of hatred based on intolerance, including: intolerance expressed by aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities, migrants and people of migrant origin”⁶¹¹.

Εκτός από την προσπάθεια ορισμού, στο κύριο μέρος της ίδιας Σύστασης η ΕπΥπ, συντασσόμενη με την ΣΓΠ της ECRI, ούστησε επίσης, την απαγόρευση του μισαλλόδοξου λόγου στο εθνικό δίκαιο. Παράλληλα, καθόρισε επτά αρχές, οι οποίες διευθετούν μια ποικιλία θεμάτων και πάνω στις οποίες πρέπει να στηρίζεται η σχετική νομοθεσία και πρακτική των κρατών⁶¹².

Ως λογικό συμπλήρωμα της εν λόγω Σύστασης, που θεωρείται ως αμυντικό ή reactive όργανο στον αγώνα της καταπολέμησης του μισαλλόδοξου λόγου, υιοθετήθηκε η Σύσταση (97) 21 για τα ΜΜΕ και την προώθηση μιας κουλτούρας ανεκτικότητας με σκοπό την ενεργητική (proactive) προώθηση της ανεκτικότητας⁶¹³.

Αμφότερες, οι επονομαζόμενες διδύμες Συστάσεις (“twin recommendations”), υπηρετούν ως ένα σημείο αναφοράς μεταξύ των νομικών κειμένων του ΣοΕ. Αναφέρονται συχνά σε σχετικές Συστάσεις και Διακηρύξεις [πρβλ. Declaration on Freedom of Political Debate, Declaration on Freedom of Expression and Information in the Media in the Context of the Fight against Terrorism κτλ.]

Ποινικές διατάξεις για την καταπολέμηση μορφών ρατσιστικής έκφρασης, κλήθηκαν να υιοθετήσουν τα κράτη μέλη του ΣοΕ και στην ΣΓΠ νο. 7 της ECRI, σχετικά με την εθνική νομοθεσία για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, σύμφωνα με την οποία:

«[...] 18. Ο νόμος θα πρέπει να επιβάλλει ποινές για τις ακόλουθες πράξεις, όταν αυτές διαπράττονται εσκεμμένα: α) δημόσια υποκίνηση βίας, μίσους ή διακρίσεων, β) δημόσιες προσβολές και δυσφήμιση ή γ) απειλές, εναντίον ενός ατόμου ή ενός συνόλου ατόμων λόγω της φυλής, του χρώματος, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιθαγένειας ή της εθνικής ή εθνοτικής τους καταγωγής· δ) δημόσια έκφραση, με ρατσιστικές προθέσεις, ιδεολογίας η οποία προβάλλει την ανωτερότητα ενός συνόλου ατόμων ή υποτιμά ή δυσφημεί το σύνολο αυτό λόγω της φυλής, του χρώματος, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιθαγένειας ή της εθνικής ή εθνοτικής του καταγωγής· ε) δημόσια άρνηση, υποβάθμιση, δικαιολόγηση ή υπεράσπιση, με ρατσιστικές προθέσεις, εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων

⁶¹¹ CoE: CM Rec. (97) 20, on Hate Speech, 30.10.1997.

⁶¹² Ibid, Appendix.

⁶¹³ CoE: CM Rec. (97) 21, on the media and the promotion of a culture of 30.10.1997.

πολέμου· στ) δημόσια διάδοση ή δημόσια διανομή -ή παραγωγή ή αποθήκευση με σκοπό τη δημόσια διάδοση ή διανομή- με ρατσιστικές προθέσεις έγγραφου, εικονογραφημένου ή άλλου υλικού σχετικού με τις πράξεις που αναφέρονται στα στοιχεία α), β), γ), δ) και ε) της παραγράφου 18· ζ) συγκρότηση ή ανάληψη της ηγεσίας ομάδας η οποία υποδαυλίζει το ρατσισμό· παροχή υποστήριξης στην εν λόγω ομάδα· συμμετοχή στις δραστηριότητές της με σκοπό τη συνέργεια στα αδικήματα που αναφέρονται στα στοιχεία α), β), γ), δ), ε) και στ) της παραγράφου 18· η) φυλετικές διακρίσεις κατά την άσκηση καθηκόντων στο πλαίσιο δημόσιου λειτουργήματος ή επαγγέλματος».

Αξιζει να σημειωθεί ότι η ECRI προτρέπει τα κράτη μέλη να υιοθετήσουν ποινικό δίκαιο, καθώς πιθανή ατιμωρησία του μισαλλόδοξου λόγου, δημιουργεί έμμεσα προϋποθέσεις στις οποίες οι ομάδες είναι πιο πιθανό να υποστούν διάκριση και μπορεί να οδηγήσει σε σοβαρότερες παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επίσης, πολύ σημαντικό είναι ότι σύμφωνα με την ECRI, ο μισαλλόδοξος λόγος απευθύνεται κατά προσώπων ή ομάδας ατόμων, αλλά όχι κατά μιας θρησκείας ή ιδεών, φιλοσοφιών, ενός πολιτικού κόμματος, κρατικών οργάνων, κράτους ή έθνους ή της ανθρωπότητας ως τέτοιας⁶¹⁴.

Για την κατανόηση του φαινομένου, σημαντική είναι και η πρωτοβουλία σύνθεσης ενός Εγχειριδίου Μισαλλόδοξου λόγου, με σκοπό να διευκρινιστεί αυτή η έννοια στη βάση της νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου⁶¹⁵, που εκδόθηκε το 2008.

Εξάλλου, το 2010, η ΕπΥπ υιοθέτησε την *Διακήρυξη σχετικά με τα μέτρα που προωθούν τον σεβασμό του άρθρου 10 ΕυρΣΔΑ*⁶¹⁶. Τρία χρόνια αργότερα, το 2013, καταρτίστηκε έκθεση εφαρμογής της εν λόγω διακήρυξης, όπου εκτός από την ικανοποίηση που εκφράστηκε ως προς τη σημειωθείσα πρόοδο, αποφασίστηκε να δοθεί προτεραιότητα –μεταξύ άλλων- στην καταπολέμηση του μισαλλόδοξου λόγου⁶¹⁷.

Ωστόσο, παρά τα ληφθέντα μέτρα/ πρωτοβουλίες, η συνειδητοποίηση της ολοένα και αυξανόμενης χρήσης του μισαλλόδοξου λόγου, οδήγησε το 2013, την ECRI, να συμπεριλάβει στον 5^ο κύκλο επιθεωρήσεων, την επικέντρωση σε τέσσερα θέματα (βλ. διεξοδικότερα παραπάνω), ένα εκ των οποίων είναι ο μισαλλόδοξος λόγος⁶¹⁸.

Τέλος, εκτός από τα παραπάνω μέτρα, η προώθηση των αξιών της πολυπολιτισμικότητας και της διαφορετικότητας, αποτελούν βασικά όπλα προστασίας του δημόσιου λόγου από παρεκκλίνουσες μορφές του.

⁶¹⁴ Βλ. CoE: DGHL, Relevant Council of Europe Standards and Policies on the Prohibition and Prevention of 'Hate Speech', Prepared by the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs (DGHL), στο: <<http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Expression/ICCPR/Others2011/CouncilofEurope.pdf>>

⁶¹⁵ WEBER A., *op. cit.* σπ. 606.

⁶¹⁶ CoE: CM, *Declaration on measures to promote the respect of Article 10 of the European Convention of Human Rights*, 13.1.2010.

⁶¹⁷ CoE: Steering Committee on Media and Information Society (CDMSI)- *Implementation of the Declaration of the Committee of Ministers on measures to promote the respect of Article 10 of the European Convention on Human Rights-Report by the Secretary General*, CM(2013) 29 final, 10.7.2013.

⁶¹⁸ Ήδη στις πρώτες εκθέσεις σε Γερμανία και Βέλγιο σημειώνεται ότι για τη μεν πρώτη εκφράστηκε ανησυχία σχετικά με την έλλειψη δημόσιας αντίδρασης στις ξενοφοβικές δηλώσεις (όπως εκείνες κατά των μεταναστών). Για τη δεύτερη, διαπιστώθηκε η οξεία άνοδος του μισαλλόδοξου λόγου στο διαδίκτυο.

B.2. Η επίδραση της «ψηφιακής εποχής» στην διάδοση του ρατσισμού και των διακρίσεων και οι τρόποι καταπολέμησής της

B.2.1. Ο «κυβερνο-ρατσισμός». Προέλευση και σύγχρονες προκλήσεις

Οι ρίζες του «κυβερνο- ρατσισμού» στην Ευρώπη⁶¹⁹, ανατρέχουν στα μέσα της δεκαετίας του 1990, όπου ανιχνεύτηκε για πρώτη φορά η χρήση της ηλεκτρονικής επικοινωνίας από ομάδες με πιστεύω όπως: η λευκή ανωτερότητα, ο νεοναζισμός, η άρνηση του Ολοκαυτώματος, η Ισλαμοφοβία. Παράλληλα, η εξάπλωση του ρατσισμού και της ξενοφοβικής προπαγάνδας μέσω του διαδικτύου γενικότερα, διαπιστώθηκε και επισήμως –για πρώτη φορά- από τον Γενικό Γραμματέα των ΗΕ, *Boutros Boutros-Ghali*, το 1996⁶²⁰.

Έκτοτε, οι ιστοσελίδες με ρατσιστικό/ ξενοφοβικό περιεχόμενο (“hate sites”)⁶²¹, αυξάνονται με ρυθμό γεωμετρικής προόδου. Έτσι, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Simon Wiesenthal Center, από μία ρατσιστική ιστοσελίδα το 1995, ο αριθμός έφτασε τις 5000 το 2005, το 2009 ξεπέρασε τις 10.000 και το 2011 έφτασε τις 14.000⁶²², αγγίζοντας κάθε ευάλωτη ομάδα⁶²³.

Παράλληλα, το ρατσιστικό περιεχόμενο απέκτησε περισσότερο ελκυστική μορφή με τη χρήση τεχνολογίας Web 2.0, νοώντας ως τέτοια: τα διαδικτυακά βίντεο, τη μουσική, τα ηλεκτρονικά παιχνίδια⁶²⁴, τα blogs⁶²⁵, αλλά και τα λεγόμενα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως: το MySpace, το Facebook και το Twitter. Μάλιστα, σύμφωνα με την έκθεση και πάλι του Wiesenthal Center του 2013, το Twitter επικοινωνήσε το λιγότερο 20000 *hashtags*

⁶¹⁹ Η εξάπλωση του ρατσισμού μέσω του διαδικτύου στην Αμερική ξεκίνησε περίπου μια δεκαετία νωρίτερα. Πρβλ. “Fictional Neo-Nazis plot inspires White Supremacists”, *The Tuscalosa*, December 1984.

⁶²⁰ UN: SG, *Elimination of Racism and Racial Discrimination: Measures to combat contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, UN GA, 51st Sess, UN Doc. A/51/301 (1996).

⁶²¹ “An internet hate site is a web site (or web page) maintained by an organized hate group on which hatred is expressed, through any form of textual, visual, or audio-based rhetoric, for a person or persons, or which provides information about how individuals can support the group’s ideological objectives”, BARNETT B., *Untangling the Web of Hate*, Cambria Press, 2007, p. 18-19.

⁶²² Βλ. σχετικά, “2011 Digital Terrorism και Hate Report Launched at Museum of Tolerance New York”, Simon Wiesenthal Center, στο: <<http://www.wiesenthal.com/site/apps/nlnet/content2.aspx?c=lsKWLbPJLnFkaib=4441467&caid=9141065#.VBWtXJS1Zhx>>.

⁶²³ “While anti-Semitism is a prevalent theme among online extremists, no group is immune from attack and at the same time, no group is immune from having online extremists in their midst”, στο: WIESENTHAL CENTRE, “Facebook, YouTube+: How Social Media Outlets Impact Digital Terrorism and Hate”, press release, στο: <www.wiesenthal.com>.

⁶²⁴ Ομάδες μίσους δημιουργούν τα δικά τους online παιχνίδια για να υποκινήσουν βία και γενοκτονία. Ως παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί το «παιχνίδι» Ethnic Cleansing, αντικείμενο του οποίου αποτελεί ο θάνατος των μαύρων, Λατίνων, Εβραίων.

Προς επίρρωση του ρόλου που διαδραματίζουν τα παιχνίδια στην αντίληψη των παικτών σήμερα, βλ. επίσης: ZANDRONZY B., “Can a Video Game Make you Racist? New study says Yes.”, *The daily beast*, 21.3.2014. BUSHMAN B., “Playing as black: Avatar race affects white video game players. Whites act more aggressively after they play as black avatars”, Ohio State University, 21.3.2014.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι το ΣοΕ, από πολύ νωρίς αναγνώρισε τη σχέση των βιντεοπαιχνιδιών με ρατσιστικό περιεχόμενο με τη μεταφορά μηνύματος επιθετικού εθνικισμού, εθνοκεντρισμού, ξενοφοβίας, αντι-Σημιτισμού ή μισαλλοδοξίας κρυμμένο ή συνδυασμένο με βία ή εμπαιγμό [πρβλ. CoE: CM Rec. (92) 19 *on video games with a racist content*, 19.10.1992.]

⁶²⁵ Ειδικότερα, τα Hate blogs, provide one form in which individuals are able to display racist or intolerant views for general view, but ‘haters’ also target the blogs of potential victims through comments on their sites. Στο: *Young People Combating Hate Speech On-line. Mapping study on projects against hate speech online*, CoE, Strasbourg, 15.4.2012, p. 21.

και *handles* που εξέπεμπαν μίσος, σημειώνοντας μια αύξηση της τάξεως του 30% σε σύγκριση με το 2012 (15000)⁶²⁶. Εξάλλου, βάσει της ίδιας έκθεσης για το 2014, η ανοδική πορεία συνεχίστηκε αμείωτη, με 30.000 websites, forums, αλλά και μέσα κοινωνικής δικτύωσης να προωθούν το μίσος και την τρομοκρατία (+ 30% σε σύγκριση με το 2013)⁶²⁷.

Εξαιρετικά σημαντικός είναι επίσης, ο ρόλος που διαδραματίζει το διαδίκτυο με τη διάδοση τέτοιων ιδεών, στην υποκίνηση της ρατσιστικής βίας. Σύμφωνα με την έκθεση του ΟΑΣΕ:

“[...] The relationship between hate speech on the Internet and hate-motivated violence has not been investigated in a comprehensive manner, but numerous cases strengthen the assumption that *there is a link under specific circumstances*”⁶²⁸.

Παραδείγματα δεν είναι δύσκολο να βρεθούν. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση *Breivik* στην Νορβηγία το 2011, όπου την ημέρα των επιθέσεων, ο δράστης διέθεσε ηλεκτρονικά το μανιφέστο του με τίτλο: “2083: A European Declaration of Independence”. Ενισχυτική της σχέσης μανιφέστο-πράξης, ήταν η διαπίστωση του Γεν. Γραμματέα του ΣοΕ, *Thorbjørn Jagland*, σύμφωνα με τον οποίο: “There was a clear connection between words on the internet that were used by certain groups and this awful act (...) It would only happen if a group of people being killed is not seen as human beings”⁶²⁹.

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, από τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η καταπολέμηση του ρατσισμού στο διαδίκτυο, αποτελεί αναμφίβολα η δυσκολία αντιμετώπισής του, τα κανονιστικά δηλαδή προβλήματα, στο πεδίο του καταλογισμού της ευθύνης και της δικαιοδοσίας.

Δεδομένης της παγκόσμιας και αποκεντρωμένης φύσης του, με τα αόρατα εθνικά σύνορα, το διαδίκτυο έχει χαλαρώσει την αποκλειστικότητα του κρατικού ελέγχου στην επικράτειά του, μειώνοντας τις ικανότητες πολιτιστικού ελέγχου και ομογενοποίησης⁶³⁰. Η αποτυχία των κρατών να αντιμετωπίσουν κατά μόναν τα προβλήματα περιεχομένου του διαδικτύου μέσω της επιβολής νέων νόμων, (ποινικοποιώντας δηλαδή την έκδοση ή διανομή του ρατσιστικού λόγου), μετατρέπει την εξωεδαφικότητα (“extraterritoriality”) σε μείζον πρόβλημα, αφού το «απαγορευμένο» υλικό μπορεί να διατίθεται εκτός δικαιοδοσίας του κράτους στο οποίο είναι παράνομο⁶³¹. Η εν λόγω πρακτική επιλογής πιο ευνοϊκής ή ανεκτικής δικαιοδοσίας στον μισαλλόδοξο λόγο, αποκαλούμενη και ως

⁶²⁶ REYNALDS J., “Simon Wiesenthal Center’s 2013 Digital Terror and Hate Report; Instances of Online Hate Up 30 Percent, Assist News Service. Twitter identified as a key facilitator for online extremists”, *assist news*, 11.3.2013, στο: <<http://www.assistnews.net/Stories/2013/s13030052.htm>>. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην εν λόγω έκθεση, οι online πηγές «ψηφιακού μίσους», βαθμολογούνται για τις «επιδόσεις» τους στην αντιμετώπιση της ψηφιακής προκατάληψης και μίσους. Έτσι, για το 2013, πρώτο ήταν το Facebook με βαθμό Α. Ακολούθησε το YouTube με C, ενώ, τη χειρότερη βαθμολογία έλαβε το Twitter F, κύρια πηγή ανησυχίας.

⁶²⁷ WIESENTHAL CENTER, “District Attorney Vance and Rabbi Abraham Cooper Announce the Simon Wiesenthal Center’s Report on Digital Terrorism and Hate”, 1.5.2014, in: <<http://www.wiesenthal.com/site/apps/nlnet/content.aspx?c=lsKWLBpJLnFkaub=8776547&uact=13928897>>

⁶²⁸ OSCE: ODIHR, *Hate Crimes in the OSCE Region: Incidents and Responses, Annual Report for 2006, 2007*, p. 83.

⁶²⁹ WILSON R., “Indignity, indifference, indignation: tackling hate speech online. Report of the conference ‘Tackling hate speech: Living together online’”, Budapest, 27-28.11.2012.

⁶³⁰ AKDENİZ Y., *Racism on the Internet*, Council of Europe Publishing, 2009, p. 21.

⁶³¹ Ενδεικτικά αναφέρονται οι περιπτώσεις γνωστών αρνητών του Ολοκαυτώματος: των Ernst Zündel και Fredrick Töben στη Γερμανία, αλλά και του David Irving στην Αυστρία, που παρά τις επιτυχείς διώξεις τους, οι ιστοσελίδες τους συνεχίζουν να διατίθενται έξω από τη δικαιοδοσία της χώρας στην οποία ποινικοποιούνται. [βλ. σχετικά: <<http://www.zundelsite.org/>>, <<http://www.toben.biz/>>, <<http://www.fpp.co.uk/>> (τελευταία πρόσβαση 10.4.2014)].

“forum- shopping”⁶³², οδηγεί στην κανονιστική καταστρατήγηση και επιχειρεί να διαφύγει τη νομική ευθύνη για περιεχόμενο που εκφράζει μίσος.

Από παράδειγμα αυτού του είδους των επιπλοκών, αποτελεί η υπόθεση *Yahoo*, όπου η Γαλλία, άσκησε δίωξη στη Yahoo με έδρα το Sunnyvale των ΗΠΑ, για την πώληση αναμνηστικών Ναζί online, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Στο ίδιο μήκος κύματος, οι περιπτώσεις γνωστών αρνητών του Ολοκαυτώματος: των *Ernst Zündel* (εκδίκαση σε Καναδά/Γερμανία) και *Fredrick Töben* (εκδίκαση σε Αυστραλία/Γερμανία), αλλά και του *David Irving* στην Αυστρία, παρά τις επιτυχείς διώξεις τους, οι ιστοσελίδες τους συνεχίζουν να διατίθενται έξω από τη δικαιοδοσία της χώρας στην οποία ποινικοποιούνται⁶³³.

Συνολικά, η έλευση της «ψηφιακής εποχής» προσέδωσε μια νέα διάσταση στο ήδη πιεστικό πρόβλημα του ρατσισμού, παρέχοντας ισχυρά μέσα διάδοσης και υποστήριξης του, δυσχεραίνοντας συνάμα την αντιμετώπισή του. Το «ψηφιακό μίσος» (“digital hate” ή “cyberhate”)⁶³⁴ ή ο «κυβερνο-ρατσισμός» (“cyber racism”)⁶³⁵ ή ο «Διαδικτυακός μισαλλόδοξος λόγος» (“online hate speech”), αποτέλεσαν σταδιακά, συστατικά στοιχεία της εικόνας της έκφρασης του ρατσισμού της μεταμοντέρνας περιόδου στην Ευρώπη κι όχι μόνο, που ζητούν επίμονα λύση.

B.2.2. Η αντίδραση του ΣοΕ

B.2.2.1. Η πορεία προς τη θέσπιση ενός Πρωτοκόλλου (Από το soft στο hard law)

Δεδομένου ότι ο μισαλλόδοξος λόγος με τον οποίο ο κυβερνορατσισμός εκφράζεται, είναι ίδιος τόσο on όσο και offline, τα μέτρα που ισχύουν offline ισχύουν και για το διαδίκτυο. Έτσι, ο ορισμός της σύστασης 97(20) της ΕπΥΠ, θα μπορούσε να εφαρμοστεί και σε αυτή την περίπτωση, ενώ αυτονόητη είναι η εφαρμογή του άρθρου 10 ΕυρΣΔΑ και των σχετικών συστάσεων της ECRI.

Ωστόσο, καθώς το διαδίκτυο κάνει τον μισαλλόδοξο λόγο να πάει μακρύτερα και γρηγορότερα, καθιστά ικανή την «δράση από απόσταση». Το θύμα του μισαλλόδοξου λόγου δεν είναι στον ίδιο φυσικό χώρο με τον δράστη, που μπορεί επιπροσθέτως να

⁶³² MCGONAGLE T., “The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges”, Expert Paper, Council of Europe Conference of Ministers responsible for Media Information Society. Freedom of Expression and democracy in the digital age. Opportunities, rights, responsibilities. Belgrade, 7-8 November 2013, p. 29-31.

⁶³³ Για μια ενδελεχή ανάλυση βλ. AKDENIZ Y., *Racism on the Internet, op.cit.*, σπ. 630, p. 60-74.

⁶³⁴ Σύμφωνα με την Anti-Defamation League, το κυβερνο-μίσος ορίζεται ως εξής: “ADL defines Cyber hate as any use of electronic communications technology to spread anti-Semitic, racist, bigoted, extremist or terrorist messages of information. These electronic communications technologies include the Internet (i.e., Web-sites, social networking sites, ‘Web 2.0’ user-generated content, dating sites, -blogs, on-line games, instant messages, and E-mail) as well as other computer- and cell phone- based information technologies (such as text messages and mobile phones)”, στο Responding to cyberhate. Toolkit for action, Anti-defamation League, August 2010, p. 1.

⁶³⁵ Σημειώνεται ότι ο όρος “cyber racism”, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά το 2002, από τον Les Back για να περιγράψει το φαινόμενο του διαδικτυακού ρατσισμού. Αν και αρχικά, αφορούσε τις ιστοσελίδες της «Λευκής ανωτερότητας», σύντομα αγκάλιασε όλες τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται ο ρατσισμός στο διαδίκτυο. [Η πρώτη τέτοια σελίδα ήταν η Stormfront που υπάρχει μέχρι σήμερα, στο: <<http://www.stormfront.org/forum/>>, στην αρχή της οποίας αναφέρεται ότι: “We are a community of racial realists and idealists. We are White nationalists who support true diversity and a homeland for all peoples. Thousands of organizations promote the interests, values and heritage of non-white minorities. We promote ours. We are the voice of the new, embattled White minority!”].

διατηρήσει την ανωνυμία του, διευκολύνοντας την απο-ανθρωποποίηση (“dehumanisation”) του πρώτου από τον δεύτερο. Για τους λόγους αυτούς, έγινε αντιληπτό ότι απαιτούνταν ειδικά μέτρα για την αντιμετώπισή του⁶³⁶.

Σημαντικός εδώ, ήταν -εξαρχής- ο διπλός ρόλος της ECRI, τόσο στη διαπίστωση, όσο και την καταπολέμηση του ζητήματος.

Ως προς τη διαπίστωση, η ECRI, από νωρίς, επισήμανε στις ετήσιες εκθέσεις της, την ανησυχητική τάση αύξησης της χρήσης των νέων τεχνολογιών μαζικής επικοινωνίας από ρατσιστές (άτομα ή ομάδες), συμπεριλαμβανομένης ιδιαιτέρως της χρήσης του διαδικτύου για τη διάδοση ρατσιστικών μηνυμάτων⁶³⁷.

Επιπλέον, το 1998, με την ανάθεση κατάρτισης έκθεσης σχετικά με τα υπάρχοντα εθνικά όργανα καταπολέμησης του ρατσισμού στο διαδίκτυο, στο Ελβετικό Ινστιτούτο Συγκριτικού Δικαίου της Λωζάννης, η ECRI συνέβαλε περαιτέρω στην κατανόηση του προβλήματος⁶³⁸.

Όσον αφορά στην αντιμετώπισή του, η ECRI, εξέδωσε το 2000 τη ΣΓΠ αριθμ. 6 σχετικά με την καταπολέμηση και τη διάδοση ρατσιστικού, ξενοφοβικού και αντισημιτικού υλικού μέσω του διαδικτύου⁶³⁹. Στην εν λόγω Σύσταση, η ECRI σύστησε στα κράτη μέλη του ΣοΕ να διασφαλίσουν ότι η σχετική εθνική νομοθεσία, εφαρμόζεται επίσης σε ρατσιστικά, ξενοφοβικά και αντισημιτικά αδικήματα, που διαπράττονται μέσω διαδικτύου και διώκουν τους υπεύθυνους για αυτού του είδους τα αδικήματα.

Ενώ και στην ΣΓΠ αριθμ. 7 του ίδιου οργάνου, προτάθηκε οι εθνικοί νόμοι να ποινικοποιούν μεταξύ άλλων τη δημόσια διάδοση ή δημόσια διανομή -ή παραγωγή ή αποθήκευση με σκοπό τη δημόσια διάδοση ή διανομή- με ρατσιστικές προθέσεις έγγραφου, εικονογραφημένου ή άλλου υλικού σχετικού με τις πράξεις που σχετίζονται με δημόσια υποκίνηση βίας, μίσους ή διακρίσεων, δημόσιες προσβολές και δυσφήμιση, απειλές, εναντίον ενός ατόμου ή ενός συνόλου ατόμων λόγω της φυλής, του χρώματος, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιθαγένειας ή της εθνικής ή εθνοτικής τους καταγωγής· δημόσια έκφραση, με ρατσιστικές προθέσεις, ιδεολογίας η οποία προβάλλει την ανωτερότητα ενός συνόλου ατόμων ή υποτιμά ή δυσφημεί το σύνολο αυτό λόγω της φυλής, του χρώματος, της γλώσσας, της θρησκείας, της ιθαγένειας ή της εθνικής ή εθνοτικής του καταγωγής.

Ωστόσο, καθώς οι συστάσεις δεν είναι νομικά δεσμευτικές και ως εκ τούτου δεν ακολουθήθηκαν υποχρεωτικά από όλα τα κράτη μέλη του ΣοΕ, η επακόλουθη έλλειψη εναρμόνισης οδήγησε το ΣοΕ στην ανάπτυξη κανονιστικής εναρμονισμένης πολιτικής μέσω της υιοθέτησης ενός Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση του Κυβερνοεγκλήματος.

⁶³⁶ WILSON R., “Indignity, indifference, indignation: tackling hate speech online”, Report of the conference “Tackling hate speech: Living together online” Budapest, 27-28 November 2012.

⁶³⁷ Πρβλ. CoE: ECRI *Annual Report 1998*, CRI (99)28, March 1999, §14· CoE: ECRI *Annual Report 1999*, CRI (2000)20, April 2000, p. 2· CoE: ECRI *Annual Report 2001*, CRI (2002) 19, May 2002, §17.

⁶³⁸ CoE: ECRI, *Legal instruments to combat racism on the internet. Report prepared by the Swiss Institute of Comparative Law (Lausanne)*, CRI (2000) 27, August 2000. Αξίζει να σημειωθεί ότι η έκθεση επικεντρώθηκε στην ποινική νομοθεσία, δεδομένου ότι συνιστά την καλύτερη απάντηση στην καταπολέμηση του μισαλλόδοξου λόγου. Ωστόσο, δεδομένης της ιδιαίτερης φύσης του διαδικτύου, περιλαμβάνει επίσης και μέτρα soft law. Τέλος, εξαιτίας της εμβρυϊκής φάσης στην οποία βρισκόταν εκείνη την περίοδο το διαδίκτυο στις Ανατολικές χώρες (Εσθονία, Πολωνία, Τσεχία, Ρωσία), δεν περιλαμβάνονται στην έρευνα.

⁶³⁹ CoE: ECRI, ΣΓΠ ν° 6: *Καταπολέμηση της διάδοσης ρατσιστικού, ξενοφοβικού και αντισημιτικού υλικού μέσω ίντερνετ*, CRI (2001) 1, Στρασβούργο, 15.12.2000.

Η σύναψη ενός Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση του Κυβερνοεγκλήματος προτάθηκε –για πρώτη φορά– και πάλι από την ECRI, στην ετήσια έκθεση του 2000, με σκοπό να διαχειριστεί αδικήματα ρατσιστικής, ξενοφοβικής και αντισημιτικής φύσης⁶⁴⁰.

Παράλληλα ωστόσο, με το κάλεσμα της ECRI, για την υιοθέτηση Πρωτοκόλλου και λόγω της απόρριψης της συμπερίληψης και άλλων κυβερνοεγκλημάτων στη Σύμβαση για το Κυβερνοέγκλημα (λόγω αδυναμίας επίτευξης consensus)⁶⁴¹, η ΚΣ του ΣοΕ στη Γνώμη 226(2001) εν όψει της σύναψης της Σύμβασης για το Κυβερνοέγκλημα σύστησε επίσης, την άμεση θέσπιση Πρωτοκόλλου στη νέα Σύμβαση, με σκοπό τη διεύρυνση του πεδίου της Σύμβασης, συμπεριλαμβάνοντας τον καθορισμό και την ποινικοποίηση της ρατσιστικής προπαγάνδας⁶⁴², καθώς και της καταχρηστικής αποθήκευσης μισαλλόδοξων μηνυμάτων⁶⁴³. Κάτι που επανέλαβε στη Σύσταση 1543 (2001) για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία στον κυβερνοχώρο⁶⁴⁴, καθώς και στη Γνώμη 240 (2002) για το Πρόσθετο Πρωτόκολλο⁶⁴⁵.

Αποτέλεσμα των παραπάνω, ήταν η υιοθέτηση ενός μέτρου με σκοπό την ποινικοποίηση του διαδικτυακού μισαλλόδοξου λόγου, συμπεριλαμβάνοντας τους υπερσυνδέσμους (“hyperlinks”) σε σελίδες που περιέχουν προσβλητικό περιεχόμενο, του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο σχετικά με την ποινικοποίηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης οι οποίες διαπράττονται μέσω συστημάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών.

B.2.2.2. Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 2003. Αναλόοντας το περιεχόμενο και την αποτελεσματικότητα του βασικού εργαλείου αντιμετώπισης του διαδικτυακού ρατσισμού

Το Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε το 2002. Άνοιξε για υπογραφές το 2003. Από το 2006 που τέθηκε σε ισχύ, έχει επικυρωθεί από δέκα τέσσερα (14) κράτη μέλη του ΣοΕ, ενώ ακόμα είκοσι-τέσσερα (24) κράτη το έχουν υπογράψει χωρίς να το έχουν επικυρώσει⁶⁴⁶.

Σκοπό του, αποτελεί η εναρμόνιση του ουσιαστικού ποινικού δικαίου σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στο διαδίκτυο, καθώς και η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας στο πεδίο. Για τον λόγο αυτό, στο δεύτερο μέρος του Πρωτοκόλλου, προτείνεται η λήψη μέτρων από τις εθνικές αρχές (άρθρα 3-7).

[Ειδικότερα, στο άρθρο 3 (Dissemination of racist and xenophobic material through computer systems), απαιτείται από τα μέρη του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, να υιοθετήσουν νομοθετικά και άλλα απαραίτητα μέτρα, προκειμένου να καθιερώσουν ως ποινικές παραβάσεις υπό το εθνικό δίκαιο, τη διάθεση και διανομή του ρατσιστικού και ξενοφοβικού υλικού μέσω διαδικτύου, όταν διαπράττεται σκόπιμα και χωρίς δικαίωμα.

⁶⁴⁰ CoE: ECRI, *Annual Report 2000*, CRI (2001) 20, January 2001, §8.

⁶⁴¹ Το πεδίο της Σύμβασης περιορίζεται στις παραβιάσεις που προβλέπονται στα άρθρα (2-11) και δεν εκτείνονται σε άλλα ποινικά αδικήματα (άρθρο 14 α) που διαπράττονται μέσω υπολογιστή.

⁶⁴² Ο όρος ρατσιστική προπαγάνδα, σύμφωνα με την Έκθεση της Επιτροπής Νομικών Υποθέσεων και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ορίζεται ως: “[...] any message, text, sound or other content hosted on a server for the purpose of promoting the superiority of one race or group of persons of one colour or ethnic origin” (§21).

⁶⁴³ CoE: PACE Opinion no. 226 (2001), *Draft convention on cybercrime*, 24.4.2001, §13.

⁶⁴⁴ CoE: PACE Rec. 1543 (2001), *Racism and xenophobia in cyberspace*, 8.11.2001.

⁶⁴⁵ CoE: PACE Opinion 240 (2002), *Draft additional Protocol to the Convention on Cybercrime concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems*, 27.9.2002.

⁶⁴⁶ Βλ. σχετικά: <http://www.coe.int/en/web/conventions/fulllist/conventions/treaty/189/signatures?p_auth=L11ZMaMq>, (τελευταία πρόσβαση: 31.10.2015).

Ωστόσο, στην δεύτερη παράγραφο του συγκεκριμένου άρθρου, διαβλέπεται ότι τα μέρη διατηρούν το δικαίωμα να μην επισυνάψουν ποινική ευθύνη σε τέτοια συμπεριφορά, όταν το υλικό προωθεί ή παρακινεί σε διάκριση, που δεν σχετίζεται με μίσος ή βία, υπό την προϋπόθεση ότι άλλα ένδικα μέσα είναι διαθέσιμα.

Ενώ στην τρίτη παράγραφο, κατά παρέκκλιση της 2^{ης} παραγράφου, σημειώνεται ότι ένα Μέρος, μπορεί να επιφυλαχθεί του δικαιώματος να μην εφαρμόσει την παράγραφο 1, σε εκείνες τις περιπτώσεις των διακρίσεων, που λόγω των καθιερωμένων αρχών στο εθνικό νομικό του σύστημα που αφορούν στην ελευθερία έκφρασης, δεν μπορεί να παρέχει αποτελεσματικά έννομα μέσα προστασίας, όπως περιγράφονται στην παράγραφο δυο.

Το εύρος του εν λόγω άρθρου, περιορίζεται από: την απαίτηση της πρόθεσης ή *mens rea*, το γεγονός ότι οι παραβιάσεις πρέπει να γίνονται “without right” και τέλος, από το γεγονός ότι τα κράτη μέρη επιτρέπεται να μην ποινικοποιήσουν σχετικές πράξεις όπου παρέχονται άλλα αποτελεσματικά μέτρα.

Με το άρθρο 4 (Racist and xenophobic motivated threat), απαιτείται τα μέρη να υιοθετήσουν νομικά ή άλλα μέτρα με σκοπό την ποινικοποίηση απειλής διάπραξης σοβαρής εγκληματικής πράξης μέσω διαδικτύου με πρόθεση και χωρίς δικαίωμα, ενάντια:

- ανθρώπων για το λόγο ότι ανήκουν σε μια διακριτή ομάδα λόγω: φυλής, χρώματος, καταγωγής ή εθνικής προέλευσης, καθώς και θρησκείας
- μιας ομάδας ανθρώπων που διακρίνεται από οποιοδήποτε από τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά.

Σημειώνεται ότι εδώ, σε αντίθεση με το άρθρο 3, δεν παρέχονται εξαιρέσεις και τα μέρη δεν διατηρούν το δικαίωμα να μην ποινικοποιήσουν τέτοιες συμπεριφορές.

Στο άρθρο 5 (Racist and xenophobic motivated insult), κάθε Συμβαλλόμενο Μέρος, θα υιοθετήσει νομοθετικά ή άλλα μέτρα, για να καθιερώσει ως ποινικό αδίκημα, υπό το εθνικό δίκαιο, τη δημόσια προσβολή μέσω ενός συστήματος ηλεκτρονικού υπολογιστή. Ωστόσο, στην παράγραφο 2 β, προβλέπεται ότι το Μέρος, διατηρεί το δικαίωμα να μην εφαρμόσει, εν όλω ή εν μέρει, την παράγραφο 1 του παρόντος άρθρου.

Ποινικοποιείται επίσης, η άρνηση, η μείωση στο ελάχιστο, η έγκριση ή η αιτιολόγηση της γενοκτονίας ή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, όπως προσδιορίζεται από το διεθνές δίκαιο και αναγνωρίζεται ως τέτοιο από τις αποφάσεις του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου, ή άλλου Διεθνούς δικαστηρίου που καθιερώνεται από σχετικά διεθνή όργανα και των οποίων η δικαιοδοσία αναγνωρίζεται από αυτό το Μέρος (άρθρο 6).

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει εδώ, ότι το εν λόγω άρθρο, αποτελεί το πρώτο διεθνές κείμενο δικαιωμάτων του ανθρώπου που εφαρμόζει την παραβίαση της άρνησης της γενοκτονίας, σε γενοκτονίες άλλες εκτός του Ολοκαυτώματος⁶⁴⁷, κάτι που ανταποκρίνεται στις αυξανόμενες υποθέσεις εθνικών δικαστηρίων που αφορούν σε άρνηση γενοκτονίας και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, αλλά και στη συμπερίληψη πιο πρόσφατων γενοκτονιών. Ωστόσο, και εδώ τα Συμβαλλόμενα Μέρη, διατηρούν το δικαίωμα να μην το εφαρμόσουν εν όλω ή εν μέρει (παράγραφος 2β).

Στο άρθρο 7 (Aiding and abetting), ποινικοποιείται η αυτουργία και συνέργια στη διάπραξη οποιονδήποτε από τα αδικήματα που καθιερώνονται σε συμφωνία με το Πρωτόκολλο.

Τέλος, επεκτείνεται το πεδίο της Σύμβασης κατά του Κυβερνοεγκλήματος, συμπεριλαμβάνοντας τις διατάξεις περί διαδικαστικής και διεθνούς συνεργασίας, για να καλύψει αδικήματα ρατσιστικής και ξενοφοβικής προπαγάνδας (άρθρο 8).]

Παρά το γεγονός ότι η υπογραφή και θέση σε ισχύ του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, φέρει αναμφίβολα πολιτική σημασία, μένει να αποδειχτεί ο αντίκτυπός του σε όρους μείωσης του προβλήματος.

⁶⁴⁷ MCGONAGLE T., “Council of Europe Strategies for Countering ‘Hate Speech’”, *op. cit.*, *οπ.* 632, p. 470-473.

Από την μέχρι σήμερα εφαρμογή του πάντως, τα όρια της αποτελεσματικότητας του εν λόγω κανονιστικού μέτρου γίνονται φανερά αφενός, μέσω της δυσκολίας υπογραφής και επικύρωσής του, αλλά και αφετέρου, των επιφυλάξεων που έχουν διατυπωθεί ως προς την εφαρμογή του.

Έτσι, από τη μια μεριά, τα κράτη εμφανίζονται διστακτικά να το υπογράψουν/ επικυρώσουν, δεδομένου ότι κάτι τέτοιο, ίσως απαιτεί ουσιώδεις αλλαγές στους εθνικούς νόμους ή και το Σύνταγμά τους. Η απαγόρευση του λόγου μπορεί να απαγορεύεται σε συγκεκριμένο κράτος, ενώ, μπορεί να απουσιάζουν νόμοι που αφορούν στην ποινικοποίηση της άρνησης των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.

Από την άποψη αυτή, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η Γερμανία, κύριος υποστηρικτής του Πρωτοκόλλου, το επικύρωσε μόλις το 2011. Αντιθέτως, απολύτως φυσιολογική φαντάζει η στάση της Αμερικής, που παρά τις αλλαγές που σημειώθηκαν στο πεδίο της ελευθερίας έκφρασης υπό την Προεδρία του Obama⁶⁴⁸, δεν φαίνεται πιθανό να το υπογράψει.

Από την άλλη, η διατύπωση επιφυλάξεων, όσων το έχουν -ήδη- υπογράψει/ επικυρώσει, που αφορά 12⁶⁴⁹ από τις 24 χώρες και ειδικότερα, τα άρθρα 3 («Διάδοση ρατσιστικού και ξενοφοβικού υλικού μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών»), 5 («Προσβολή με ρατσιστικά και ξενοφοβικά κίνητρα») και 6 («Η άρνηση, προσβλητική μείωση, έγκριση ή αιτιολόγηση της γενοκτονίας ή των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας»), μπορεί να οδηγήσει σε ανομοιότητες και αποτυχία εναρμόνισης⁶⁵⁰.

Παράλληλα, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί η έλλειψη υποστήριξης από τα -μέχρι σήμερα- μη υπογράφοντα μέρη-μέλη του ΣοΕ, ήτοι: το Αζερμπαϊτζάν, τη Βουλγαρία, τη Γεωργία, την Ουγγαρία, την Ιρλανδία, το Μονακό, τη Ρωσία, το Σαν Μαρίνο, τη Σλοβακία, την Τουρκία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

Στα αρνητικά στοιχεία, θα μπορούσε να συγκαταλεχθεί το γεγονός ότι το Πρωτόκολλο, με τη δυνατότητα που παρέχει στα μέρη να μην υιοθετήσουν μέτρα ποινικοποίησης (όπως στο άρθρο 3§3, 6§2), αναγνωρίζοντας τις εθνικές διαφοροποιήσεις, διατηρεί τις ανομοιομορφίες που η υιοθέτησή του κλήθηκε να υπερκεράσει (!).

Συμπερασματικά, ο μικρός αριθμός επικυρώσεων, ο μεγάλος αριθμός επιφυλάξεων, ο αριθμός κρατών που δεν το υπέγραψαν καθόλου, το γεγονός ότι πάντα θα υπάρχουν «καταφύγια» ρατσιστικού λόγου, όχι μόνο εκτός αλλά και εντός Ευρώπης, σε συνδυασμό με τη διατήρηση των ανομοιογενειών και τη διατύπωση της ΚΣ κατά την οποία:

«[...] Ένα Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση του Κυβερνοεγκλήματος που στοχεύει στον κολασμό του ρατσισμού στο διαδίκτυο, δεν θα έχει κανένα αποτέλεσμα, εκτός εάν κάθε κράτος που φιλοξενεί ρατσιστικές ιστοσελίδες ή μηνύματα είναι μέρος σε αυτό»

⁶⁴⁸ Βλ. σχετικά: ZENEL J., "Obama Signs Hate Crimes Bill", *New York Times*, 28 October 2009. Για την αντίδραση στο νόμο που μετατρέπει σε ομοσπονδιακό αδίκημα τον μισαλλόδοξο λόγο, «παραβιάζοντας» την 1st Amendment, βλ. ενδεικτικά: PIKE T., "Hate Bill ends Free Speech", *truthtellers*, <<http://www.truthtellers.org/hatebillendsfreespeechflyer.pdf>>.

Για τις διαφανόμενες «αλλαγές» από την Προεδρία Obama στο ζήτημα, βλ. επίσης πιο πρόσφατα, την πρόταση δημοκρατικών για νομοσχέδιο σχετικά με τον μισαλλόδοξο λόγο στο διαδίκτυο, τα κινητά τηλέφωνα, την τηλεόραση και το ράδιο, κάτι αδιανόητο μερικά χρόνια πριν. GREENFIELD D., "13 Dems Propose Bill to Study Hate Speech on the Internet 'Outside Zone of First Amendment Protection'", 21 January 2014 <<http://www.frontpagemag.com/>>.

⁶⁴⁹ Ήτοι: Κροατία, Δανία, Γαλλία, Λιθουανία, Φινλανδία, Μαυροβούνιο, Ολλανδία, Νορβηγία, Πολωνία, Ισπανία, Ρουμανία και Ουκρανία.

⁶⁵⁰ AKDENIZ Y., *Racism on the Internet*, op. cit., σπ. 630, p. 107-109.

καταδεικνύουν τα όρια των κανονιστικών πολιτικών και συνακόλουθα, την ανάγκη δημιουργίας «εναλλακτικών» μέτρων για την καταπολέμηση του φαινομένου στο διαδίκτυο.

B.2.2.3. Η πλουραλιστική διαδικτυακή διακυβέρνηση ως έτερο μέσο καταπολέμησης του διαδικτυακού μισαλλόδοξου λόγου

Πρόκειται για τα μέτρα/πολιτικές στο πεδίο της συρρύθμισης (“co-regulation”) και αυτορρύθμισης (“self-regulatory”). Στο πλαίσιο αυτό, το ΣοΕ πρόκρινε μια σειρά μέτρων σε πλήθος Συστάσεων και Διακηρύξεων, αναγνωρίζοντας την ανάγκη να προωθηθούν οι εν λόγω πολιτικές. Πρόκειται για:

–Τη Σύσταση R(2001)8 σχετικά με τον αυτοέλεγχο όσον αφορά το διαδικτυακό περιεχόμενο

–Τη Διακήρυξη της Ελευθερίας Επικοινωνίας στο Διαδίκτυο (2003) [αρχή 2]

–Τη Σύσταση CM/Rec(2007)11 σχετικά με την προώθηση της ελευθερίας έκφρασης και επικοινωνίας στο νέο περιβάλλον πληροφορίας και επικοινωνιών.

–Τη Σύσταση CM/Rec(2008)6 σχετικά με τα μέτρα που προωθούν το σεβασμό της ελευθερίας της έκφρασης ως προς τα διαδικτυακά φίλτρα.

Παράλληλα, το ΣοΕ αναγνωρίζοντας ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου-συμπεριλαμβανομένων του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή (άρθρο 8 ΕυρΣΔΑ), την ελευθερία έκφρασης (άρθρο 10 ΕυρΣΔΑ), την ανθρώπινη αξιοπρέπεια- απειλούνται από αυτό το νέο περιβάλλον των ψηφιοποιημένων επικοινωνιών, που μεταξύ άλλων αποτελεί και «καταφύγιο» ρατσιστικών πρακτικών, υπογράμμισε τη σημασία του Διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης ως καταλύτες των δικαιωμάτων και της δημοκρατίας, σε πλήθος Συστάσεων/Διακηρύξεων⁶⁵¹.

Τέλος, προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της πλουραλιστικής διακυβέρνησης του διαδικτύου, θα μπορούσε να σημειωθεί και η Στρατηγική του ΣοΕ για την περίοδο 2012-2015, βάσει της οποίας:

“The Council of Europe is promoting an Internet based on its core values and objectives, namely human rights, pluralist democracy and the rule of law; developing Europe’ s cultural identity and diversity; finding common solutions to the challenges facing European society; and consolidating democratic stability in Europe”⁶⁵².

Στο εν λόγω κείμενο πολιτικής, σε συμφωνία με τις αρχές περί διαδικτυακής διακυβέρνησης καθώς και της σύστασης CM/Rec(2011)8, επισημαίνονται πέντε γραμμές δράσης: (1) Η προστασία της οικουμενικότητας του διαδικτύου, (2) η μεγιστοποίηση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των χρηστών του, (3) η πρόοδος της ιδιωτικότητας και της προστασίας δεδομένων, (4) η επαύξηση του κράτους δικαίου και της αποτελεσματικής συνεργασίας κατά του κυβερνοεγκλήματος (συμπεριλαμβανομένης της επιτήρησης του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου), καθώς και (5) η μεγιστοποίηση της δυνατότητας του διαδικτύου να προωθήσει τη δημοκρατία και την πολιτισμική διαφορετικότητα μέσω ειδικότερα της προώθησης ενεργού και συμμετοχικού διαπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου, κάνοντας χρήση των μέσων κοινωνικής

⁶⁵¹ Πρβλ. ενδεικτικά: CoE: CM Declaration on the management of the Internet protocol address resources in the public interest, 29.9.2010’ CoE: CM Declaration on human rights and the rule of law in the information society, 13.5.2005’ CoE: CM Declaration on Internet governance principles, 21.9.2011’ CM/Rec (2012)4, on the protection of human rights with regard to social networking services, 4.4.2012.

⁶⁵² CoE: CM, Internet Governance. Council of Europe Strategy 2012-2015, CM(2011)175 final, 15.3.2012.

δικτύωσης και άλλων online εργαλείων, και τέλος, την προστασία και ενδυνάμωση των παιδιών και νέων.

Παρά το γεγονός ότι η πλουραλιστική διακυβέρνηση του διαδικτύου, παρέχει ίσως μια καλύτερη λύση, περισσότερο ευέλικτη, με λιγότερο κόστος, γεγονός είναι ότι και εδώ δεν εκλείπουν τα προβλήματα.

Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός, ότι την ώρα που σύμφωνα με τις ετήσιες εκθέσεις του Wiesenthal Center, οι ιστοσελίδες με μισαλλόδοξο περιεχόμενο πολλαπλασιάζονται με ρυθμό γεωμετρικής προόδου, στην «Έκθεση Διαφάνειας της Google», οι αιτήσεις για αποσύρσεις σελίδων με τέτοιο περιεχόμενο, αντιστοιχούν σε 0% (αιτήματα δικαστικής παρέμβασης) και 2% (αιτήματα ιδιωτών ή αστυνομίας)⁶⁵³.

Από μια άλλη σκοπιά, τη στιγμή που τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά ως εργαλείο για τις επαναστατικές κινήσεις της «Αραβικής Άνοιξης»⁶⁵⁴, οι νέοι τρόποι μπλοκαρίσματος, φιλτραρίσματος και η με οποιονδήποτε τρόπο «χειραγώγηση» του διαδικτύου, έχουν δημιουργήσει έναν χώρο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον περιορισμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών. Σύμφωνα, με τον ΕπΔΑ, *Nils Muižnieks*: “[...] resort has been made to various provisions such as those concerning incitement to racial, national and religious hatred (...) to prosecute bloggers, or –more generally- to silence undesired voices”⁶⁵⁵.

B.3. Απέναντι στις θρησκευτικές διακρίσεις

B.3.1. Από την θρησκευτική μισαλλοδοξία στον θρησκευτικό φονταμενταλισμό/εξτρεμισμό. Οι σύγχρονες προκλήσεις

Βαθιά ριζωμένη στην ευρωπαϊκή κουλτούρα, η θρησκευτική μισαλλοδοξία, δηλαδή, η άρνηση της ανοχής πρακτικών, προσώπων ή πεποιθήσεων για θρησκευτικούς λόγους, δεν ανήκει στο μακρινό παρελθόν. Ο αντισημιτισμός και το Ολοκαύτωμα, κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και η εθνικο-θρησκευτική κάθαρση στα Βαλκάνια συνέβη μόλις δυόμισι δεκαετίες πριν.

Την αυγή του 21^{ου} αιώνα, χρειάστηκε μια αφορμή αναζωπύρωσης, που δόθηκε απλόχερα, από την αύξηση των αλλόθρησκων στην Ευρωπαϊκή Ήπειρο, σε συνδυασμό με την 11/9 (το πιο επιφανές παράδειγμα «θρησκευτικής τρομοκρατίας»⁶⁵⁶), που αποτέλεσε ίσως το σημείο καμπής για την ανάπτυξη μιας «νέας εποχής φονταμενταλισμού» ή μιας «νέας εποχής θρησκευτικών πολέμων» στην Ευρώπη, ιδωμένων υπό το πρίσμα κυρίως της ισλαμοφοβίας⁶⁵⁷ (βλ. παραπάνω).

Η μεταβολή της Ευρώπης, με την προσθήκη νέων προκλήσεων, συμπεριλαμβανομένου του ζητήματος του πολυπολιτισμού, συνθέτει ένα νέο θρησκευτικό σκηνικό. Το μωσαϊκό

⁶⁵³ MCGONAGLE T., “The Council of Europe against online hate speech: condorms and challenges”, *op. cit.* σπ. 632, p. 30.

⁶⁵⁴ LINDSEY R., “What the Arab Spring tell us about the future of social media in Revolutionary Movements”, *Small Wars Journal*, 29.7.2014. KASSIM S., “Twitter Revolution: How the Arab Spring was helped by social media”, *Policy Mic*, 3.7.2012.

⁶⁵⁵ MUIŽNIEKS N., “How to ensure that the Internet remains an open and public forum for exercising freedom of opinion and expression and facilitating other human rights and fundamental freedoms”, *Dublin Conference on Internet Freedom*, 18-19.6.2012, *CommDH/Speech*(2012)8.

⁶⁵⁶ Κάτι που βρίσκει αντίθετη την ΚΣ του ΣοΕ (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω B.3.2.7, αλλά και B.5.2.3).

⁶⁵⁷ Ο φονταμενταλισμός, παρότι απαντάται σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες με τη μορφή του αντισημιτισμού ή του χριστιανισμού, ταυτίζεται στην Ευρώπη περισσότερο με τη μουσουλμανική εκδοχή του.

των θρησκειών, με προεξάρχουσα το Ισλάμ και τις χαρακτηριζόμενες ως «ξένες» ή «ασύμβατες» προς την ευρωπαϊκή κουλτούρα παραδόσεις του, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι εισήχθησαν στην Ευρώπη μέσω της μετανάστευσης, περιπλέκει ακόμα περισσότερο τη συζήτηση, εμπλέκοντας τον θρησκευτικό πλουραλισμό με ζητήματα όπως η αφομοίωση, η ένταξη και η ιθαγένεια⁶⁵⁸.

Σήμερα, το ζήτημα της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, της θρησκευτικής ελευθερίας και κυρίως των ορίων της, επανέρχονται στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή με ένταση. Πλέον, το –άλλοτε– αποδυναμωμένο ζήτημα της θρησκείας, αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης επίκαιρης συζήτησης σχετικά με τον πολυπολιτισμό στην Ευρώπη και την ανάγκη για ενεργότερες προσπάθειες ένταξης εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων.

Ενισχυτικό αυτής της κατάστασης, είναι το διεθνές περιβάλλον όπου οι συγκρούσεις στην Ιρλανδία, η χρήση της θρησκείας από τα ακροδεξιά κόμματα, εντός Ευρώπης, αλλά και η κατάσταση στην Παλαιστίνη, η έλευση ενός Ισλαμικού Χειμώνα στη θέση της «Αραβικής Άνοιξης», καθώς και η έκρηξη με τους τζιχαντιστές, εκτός αλλά και εντός Ευρώπης, διατηρούν ανοικτή την πληγή της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας στην σύγχρονη Ευρώπη και τον κόσμο. Προς επίρρωση αυτού, ενδεικτικά είναι τα πορίσματα της διεθνούς έρευνας για την θρησκευτική ελευθερία του 2013, όπου υπογραμμίζεται ότι:

“In 2013, the world witnessed the largest displacement of religious communities in recent memory”⁶⁵⁹.

Από μια άλλη σκοπιά, υπό το φως των παραπάνω δεδομένων, από τις κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η καταπολέμηση της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, αποτελεί η σκλήρυνση των εθνικών μέτρων κατά της θρησκευτικής ελευθερίας, που επιδεινώνει το πρόβλημα σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ενδεικτικά της κατάστασης, είναι τα αποτελέσματα έρευνας σύμφωνα με τα οποία, το 1/3 του παγκόσμιου πληθυσμού βιώνει περιορισμούς στη θρησκεία. Για την Ευρώπη και για την περίοδο μεταξύ 2006-2009, αναφέρεται ότι:

“Europe had the largest proportion of countries in which social hostilities related to religion were on the rise”⁶⁶⁰.

Εν όψει των παραπάνω συγκυριών, αρκετά κράτη μέλη του ΣοΕ, επέλεξαν την οδό της επιβολής «περιορισμών» στη θρησκευτική ελευθερία, ως εργαλείο διαχείρισης του θρησκευτικού πλουραλισμού⁶⁶¹, οι περισσότεροι από τους οποίους ωστόσο, αφορούν στις θρησκευτικές μειονότητες. Η νομική προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας μειώθηκε, καθώς η αρχή της ελευθερίας έδωσε τη θέση της σε μεταμοντέρνες αντιλήψεις επιλογής και η αρχή της ισότητας αντικαταστάθηκε από την αρχή της μη διάκρισης, που είναι

⁶⁵⁸ ALIDADI K., FOBLETS M.-C., “Framing Multicultural Challenges in Freedom of Religion Terms”, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 30, no. 4, 2012, p. 388-416 (394).

⁶⁵⁹ International Religious Freedom Report for 2013, Bureau on Democracy, Human Rights and Labor, U.S. Department of State, at: <<http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>>.

⁶⁶⁰ PEW RESEARCH CENTER, “Rising Restrictions on Religion-One third of the world’s population experiences an increase”, Pew Research, Religion και Public Life Project, 9.9.2011.

⁶⁶¹ Από την άποψη αυτή, ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι όσον αφορά στους θρησκευτικούς περιορισμούς, δεν πρόκειται για μια ευρωπαϊκή προσέγγιση. Σύμφωνα με την έκθεση για τις θρησκευτικές ελευθερίες του 2014: “[...] The types of violations we see today span a wide range of repressive policies and actions. They include repression by authoritarian governments; abusive laws that target particular religious activity or religious communities for activity deemed illegal or inappropriate; suppression of religious minorities under majoritarian domination in democratic contexts; and sectarian violence and attacks by extremist groups and non-state actors in failed or failing states”. (βλ. ιδ. Annual Report of the US Commission on International Religious Freedom. 15th Anniversary Retrospective: Renewing the Commitment, 2014).

αδιάφορη σε διαφορές και ανεκτική στην μισαλλοδοξία⁶⁶². Ακόμα και στα κράτη του ΣοΕ, που επιβάλλουν μέτριους περιορισμούς στη θρησκευτική ελευθερία, η θρησκεία εξακολουθεί να απεικονίζεται από τα ΜΜΕ ως πηγή κοινωνικής διαίρεσης. Το παράδοξο, είναι ότι τη στιγμή που η αξία της θρησκευτικής ελευθερίας ανέρχεται, η διεθνής συναίνεση πίσω από αυτήν, αποδυναμώνεται: δεχόμενη επίθεση από θεοκρατικές κινήσεις, παραβιάζεται από τις επιθετικές κοσμικές πολιτικές και υπονομεύεται από την αυξανόμενη εχθρότητα ή άγνοια των ελίτ⁶⁶³. Όσο περισσότερο το κοσμικό, μεταφυσικό, μεταθρησκευτικό κράτος στοχεύει να είναι ένα κράτος χωρίς αποκλεισμούς (“inclusive”), τόσο περισσότερο γίνεται μισαλλόδοξο (“the paradox of secularism”).

Ενδεικτική εδώ, είναι η συζήτηση γύρω από το Ισλάμ, λόγω της κυριαρχίας της στην Ευρώπη, όπου για μια ακόμα φορά οι συγκρούσεις σχετικά με τα θρησκευτικά σύμβολα [με έμφαση στη μπούργκα], τα τζαμιά, αλλά και η σύγκρουση της θρησκευτικής ελευθερίας με την ελευθερία του λόγου, αναζητούν επιτακτικά επίλυση⁶⁶⁴.

[(i) «*Το ζήτημα της μαντίλας/μπούργκας*» (“*les affaires du foulard*”/ “*headscarf affair*”). Η συζήτηση για την απαγόρευση της μαντίλας στην Ευρώπη, τίθεται στο πλαίσιο της θρησκευτικής ελευθερίας. Παράλληλα, σε μια προσπάθεια απομάκρυνσης από τη θρησκεία, τίθεται επίσης, στο πλαίσιο της συζήτησης περί της φυλετικής ισότητας, των κοσμικών παραδόσεων, ακόμα και των τρομοκρατικών φόβων. Αν και έχει ξεκινήσει ήδη από την δεκαετία του 1980 οπότε και καταργήθηκε πρώτα στην Τουρκία⁶⁶⁵, στη Δυτική Ευρώπη, σημείο εκκίνησης αποτελεί το 2004, με τον νόμο της Γαλλίας για την απαγόρευση στα σχολεία.

Καταλυτικό, ωστόσο, ήταν το έτος 2010, όταν πρώτη (και πάλι) η Γαλλία, με νόμο, που τέθηκε σε ισχύ τον Απρίλιο του 2011, απαγόρευσε τα ρούχα που κρύβουν το πρόσωπο⁶⁶⁶. Το μέτρο μάλιστα, επιβάλλει πρόστιμο 150 ευρώ και μαθήματα ιθαγένειας, ενώ, ανέρχεται σε 30.000 σε οποιονδήποτε βρεθεί να εξαναγκάζει γυναίκα να καλύψει το πρόσωπό της. Σημειώνεται ότι αν και η μουσουλμανική θρησκεία ή η μαντίλα δεν αναφέρονται ξεκάθαρα, είναι φανερό ότι ο νόμος στοχεύει ακριβώς σε αυτή την κατηγορία πληθυσμού.

Κατόπιν, τον Ιούλιο του 2011, ακολούθησε το Βέλγιο, που έθεσε σε ισχύ την απαγόρευση της κάλυψης προσώπων, λόγω της ασυμβατότητας με μια φιλελεύθερη κοινωνία, επιβάλλοντας

⁶⁶² GLENDON M.A., “Religious Freedom in the 21st Century. Old biases, fresh challenges, new frontiers”, Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 17, 2012, p. 651-664, in: <www.pass.va/content/dam/scienzesociali/pdf/acta17/acta17-gleendon.pdf>.

⁶⁶³ HERTZKE A., “Religious Freedom in the World Today: Paradox and Promise”, Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom, Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 17, 2012, p. 108-132 <www.pass.va/content/dam/scienzesociali/pdf/acta17/acta17-hertzke.pdf>.

⁶⁶⁴ BLEICH E., “Religion, violence and the State in 21st Century Europe”, Paper prepared for the conference “Migration, religion and secularism- a comparative approach”, June 17th and 18th 2005, Paris, France.

⁶⁶⁵ Turkish Dress Regulations Act of 3/12/34, απαγόρευσε τη θρησκευτική ενδυμασία, εκτός από χώρους λατρείας και θρησκευτικές τελετές, καθώς εκλαμβάνεται ως σύμβολο του πολιτικού Ισλάμ από τους κεμαλιστές. Η εν λόγω απαγόρευση, πάντως, άρθηκε το 2013 για τις δημόσιες υπηρεσίες και ιδρύματα. Η κατάργησή της παρουσιάζεται από την τουρκική κυβέρνηση ως μέτρο της πολιτικής της άρσης των διακρίσεων, ενώ εκλαμβάνεται από τους κεμαλιστές ως μέτρο προώθησης της ισλαμικής ατζέντας του κυβερνώντος κόμματος και διάβρωσης των θεμελίων της κοσμικής δημοκρατίας.

⁶⁶⁶ “Loi n° 2010-1192 du 11 octobre 2010 interdisant la dissimulation du visage dans l'espace public”, στο πρώτο άρθρο του οποίου προβλέπεται ότι: “Nul ne peut, dans l'espace public, porter une tenue destinée à dissimuler son visage”.

πρόστιμο 137.50 ευρώ και μέχρι 7 μέρες φυλάκιση, σε όποια γυναίκα φοράει μπουργκα σε δημόσιο χώρο⁶⁶⁷.

Παράλληλα, αιτήματα για υιοθέτηση παρόμοιων νόμων, προέρχονται από όλες τις γωνιές της Ευρώπης:

- την Ισπανία, όπου πρόκειται για τοπικό ζήτημα, καθώς όχι μόνο δεν υπάρχει σχετικός εθνικός νόμος, αλλά και σε έναν από τους έξι δήμους που υιοθέτησαν απαγόρευση, την καταλωνική πόλη Lleida, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ισπανίας, την ανακάλεσε⁶⁶⁸.
 - την Ιταλία, όπου τον Αύγουστο του 2011, ενέκρινε σχέδιο νόμου για την απαγόρευση της μπουργκας⁶⁶⁹
 - την Ελβετία, στο Ticino, που με δημοψήφισμα, απαγορεύτηκε η κάλυψη προσώπου⁶⁷⁰
 - την Δανία
- εγείροντας ωστόσο αντιδράσεις⁶⁷¹.

(ii) «*Το ζήτημα του τζαμιού*» (“the mosque issue”): Ένα ακόμα ζήτημα, θρησκευτικών διακρίσεων σε βάρος του Ισλάμ, αποτελεί το «ζήτημα των τζαμιών», όπου θα μπορούσαν να σημειωθούν ζητήματα που αφορούν σε δυο κατηγορίες: (α) την ανέγερση τζαμιών/ μιναρέδων και (β) τους κανόνες λειτουργίας των τζαμιών.

Ως προς το πρώτο, το ζήτημα της ανέγερσης τζαμιών, στην σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία, συνδέεται με τους μετανάστες προερχόμενους από μουσουλμανικές χώρες. Προσεγγίζοντας συγκριτικά τις χώρες, θα μπορούσε να σημειωθεί ότι η Αγγλία, τα Βαλτικά και Σκανδιναβικά κράτη, είναι περισσότερο ανοικτά και ως εκ τούτου παρατηρήθηκαν πολύ λιγότερες έως καθόλου συγκρούσεις επί του ζητήματος, σε αντίθεση με κράτη όπως: η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Αυστρία και οι χώρες του ευρωπαϊκού Νότου, (Ελλάδα, Ισπανία, Ιταλία) όπου παρουσιάζονται οι περισσότερες αντιδράσεις⁶⁷².

Το γεγονός, ότι οι μιναρέδες εγέρθηκαν ως πρόβλημα ακόμα και σε κοινωνίες όπου υπήρχαν, οδηγεί στην αντιμετώπιση του Ισλάμ υπό το πρίσμα του «εξεπιοναλισμού» (“exemptionalism”). Έτσι, παρότι, μορφές διάκρισης στη βάση της θρησκείας είναι παρούσες στην Ευρώπη, σε καμία χώρα και καμία άλλη θρησκεία δεν προκλήθηκε τόσο μεγάλο θέμα όσο με την κατασκευή ισλαμικών τόπων λατρείας, κατεχοχήν πηγή σύγκρουσης, καθώς η παρουσία τους, συνιστά: Αφενός, μια μορφή «ορατοποίησης» (“visibilization”) της μουσουλμανικής θρησκείας και αφετέρου, έναν συμβολισμό του τζαμιού, ως μορφή ιδιοκτησίας, αλλά και κυριαρχίας και ισχύος επί μιας περιοχής, που αποδίδεται στην ιδιαίτερη αρχιτεκτονική τους.

⁶⁶⁷ Chambre des représentants de Belgique, 28 avril 2011. Projet de Loi visant à interdire le port de tout vêtement cachant totalement ou de manière principale le visage, texte adopté en séance plénière et transmis au Sénat, doc 53 0219 (S.E. 2010) <<http://www.lachambre.be/FLWB/PDF/53/0219/53K0219005.pdf>>.

⁶⁶⁸ “Case Watch: Spanish Supreme Court Repeals City Burqa Ban”, Open Society, 22.3.2013 in: <<http://www.opensocietyfoundations.org/voices/case-watch-spanish-supreme-court-repeals-city-burqa-ban>>.

⁶⁶⁹ Proposta di legge C. 3205, “Modifica dell’ articolo 5 della legge 22 maggio 1975, n. 152, in materia di tutela dell’ ordine pubblico e di uso di indumenti indossati per ragioni di natura religiosa o etno-culturale” “Italy approves draft law to ban burqa”, The Guardian, 3 August 2011.

⁶⁷⁰ “Burka ban approved in Italian-speaking Switzerland”, 22.9.2013, in: <http://www.swissinfo.ch/eng/swiss_news/Burka_ban_approved_in_Italianspeaking_Switzerland.html?cid=36951992>.

⁶⁷¹ Σημειώνεται ότι πρόκειται τόσο για αντιδράσεις προερχόμενες από τις ενδιαφερόμενες μουσουλμάνες και τον μουσουλμανικό κόσμο γενικότερα, όπως: CHRYSAFIS A., “Muslim women protest on first day of France’s face ban”, *The guardian*, 11.4.2011· SABA M., “France’s Islamic veil ban spurs passionate reaction worldwide”, *CNN*, 27.7.2011.

Αλλά και για αντιδράσεις από ΜΚΟ, από την ίδια την Δύση. Βλ. ενδεικτικά: AMNESTY INTERNATIONAL, *Choice and Prejudice. Discrimination against Muslims in Europe*, 2012, p. 23, 113· “Libertés religieuses: Washington critique la loi contre la burqa en France”, *France 24*, 31.7.2012.

⁶⁷² Για μια αναλυτική παρουσίαση, βλ. ALLIEVI S., *Conflicts over Mosques in Europe. Policy issues and trends*, NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe, Published by Alliance Publishing Trust, 2009, p. 26-36.

Η σύγκρουση πήρε την μορφή διαμαρτυριών, συλλογής υπογραφών, εχθρικής αντιμετώπισης από τα ΜΜΕ, αλλά και πιο ακραίων αντιδράσεων, συμπεριλαμβανομένων βανδαλισμών, αλλά και μορφών αποτύπωσης περιοχής⁶⁷³. Η κατάσταση επιδεινώθηκε υπό την επίδραση ακροδεξιών πολιτικών κομμάτων.

Ξεχωριστά, θα πρέπει ίσως να αναφερθούν εδώ, τα σχετικά ζητήματα των μιναρέδων, αλλά και του *adhan* (δηλαδή του καλέσματος σε προσευχή).

Ως προς το πρώτο, ο μιναρές, εκλαμβάνεται ως σύμβολο κυριαρχίας. Ως ζήτημα εισβολής στην χώρα υποδοχής των μουσουλμάνων, ακόμα κι αν οι ίδιοι οι μουσουλμάνοι δεν το βλέπουν έτσι. Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού, θα μπορούσε να αναφερθεί η καταστροφή των μιναρέδων στην πρώην Γιουγκοσλαβία, που θεωρήθηκε ως δείγμα κυριαρχίας. Ως εκ τούτου, διαφωνίες σχετικά με τους μιναρέδες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως συγκρούσεις ισχύος. Το αμφισβητούμενο ζήτημα, οδήγησε για μια ακόμα φορά σε αντι-ισλαμική νομοθεσία.

[Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η αυστριακή περιοχή Carinthia, ήταν η πρώτη που ενέκρινε ένα σχετικό νόμο το 2008. Ακολούθησαν αιτήματα και από άλλες αυστριακές περιοχές και την Ελβετία⁶⁷⁴ και την Γερμανία⁶⁷⁵]

Όσον αφορά στο δεύτερο ζήτημα, αυτό του *adhan*, περιλαμβάνει επίσης μια συμβολική πτυχή, ήτοι την κατοχή «ακουστικού χώρου» (“acoustic space”) από τους μουσουλμάνους. Η απαγόρευση του έξω είναι κοινή σε πολλές χώρες, συνιστώντας μια ακόμα μορφή διάκρισης (;) κατά των μουσουλμάνων.

Σχετικό με τους μιναρέδες, είναι και το ζήτημα των κληρικών, όπου ένας άγραφος κώδικας, φάνηκε να αναδύεται στην Ευρώπη, βάσει του οποίου, η είσοδος των κληρικών στην Ευρώπη, απαγορεύτηκε ή αντιστρόφως, άνοιξε ο δρόμος για την απέλασή τους υπό το πρόσχημα της απειλής της δημόσιας ασφάλειας.

[Παράδειγμα, αποτελούν οι σαλαφιστές κληρικοί, μερικοί από τους οποίους χαρακτηρίστηκαν ως “preachers of hate” και απελάθηκαν από πολλά ευρωπαϊκά κράτη, (π.χ. Ολλανδία, Ιταλία και αλλού)]

Επιπροσθέτως, τα τζαμιά, την επαύριο των τρομοκρατικών επιθέσεων, στοχοποιήθηκαν από τις μυστικές υπηρεσίες, ως διεθνή δίκτυα τζιχαντιστών και ριζοσπαστικοποίησης.

[Ενδεικτική είναι εδώ, η δήλωση του Επιτρόπου Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων της Ε.Ε., *Franco Frattini*, σύμφωνα με την οποία: “Europe had experienced the misuse of mosques, which instead of being places of worship are used for other ends”]⁶⁷⁶

Τέλος, σημαντικό είναι το γεγονός ότι ελλείπει τζαμιών οι προσευχές σε δημόσιους χώρους έχουν επίσης απαγορευτεί δια νόμου σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. Γαλλία)⁶⁷⁷.

Άξιο αναφοράς, είναι και εδώ, όπως και στην περίπτωση της απαγόρευσης της μαντήλας, ότι στο πλαίσιο των κοσμικών ευρωπαϊκών κρατών, μια θρησκευτική μειονότητα δικαιούται να απολαμβάνει το δικαίωμα να ασκεί την θρησκεία της. Ωστόσο, οι αντίπαλοι των τζαμιών, για να αποφύγουν τον σκόπελο της κοσμικότητας, προέβαλαν ως επιχείρημα την κατηγοριοποίηση του Ισλάμ, όχι ως θρησκεία, αλλά ως πολιτική ιδεολογία.

(iii) Μισαλλόδοξος λόγος και θρησκεία/ Παρέμβαση της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας στην τέχνη/ Βλασφημία. Σε ένα άλλο επίπεδο, οι θρησκευτικές διακρίσεις πήραν τη μορφή του

⁶⁷³ Ως τέτοιες νοούνται για παράδειγμα οι αποκεφαλισμοί χοίρων σε τόπους προορισμένους για κατασκευή τζαμιών, με σκοπό ακριβώς, την αποτροπή της κατασκευής.

⁶⁷⁴ Με δημοψήφισμα τον Νοέμβριο του 2009, πέρασε μια συνταγματική τροποποίηση απαγόρευση κατασκευής νέων μιναρέδων, που εγκρίθηκε με ποσοστό 57.5% των συμμετεχόντων ψηφοφόρων.

⁶⁷⁵ CROSSLAND D., “The World from Berlin: ‘Germany Would Also Have Voted to Ban Minarets’”, *Spiegel*, 30.11.2009.

⁶⁷⁶ BARRY C., “EU proposes Monitoring Radical Mosques”, *Washington Post*, 12.5.2007.

⁶⁷⁷ SOEREN K., France Bans Muslim Street Prayers “An Occupation Without Tanks and Soldiers”, *Gatestone Institute International Policy Council*, 20.9.2011. CURTIS R., “Religious Freedom and the French Law Banning Prayer in Paris’ Public Streets”, *Human Rights Brief*, 25.10.2011.

θρησκευτικού μισαλλόδοξου λόγου, αλλά και της παρέμβασης της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας στην τέχνη.

Όσον αφορά στο πρώτο σημείο, θα μπορούσε να παρατηρηθεί η αυξανόμενη ισλαμοφοβική ρητορική των ακροδεξιών κομμάτων σε όλη την Ευρώπη (ισλαμοφοβικό πολιτικό κλίμα), στην οποία μάλιστα στηρίχτηκε και η εκλογική επιτυχία τους (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω). Σημαντική, είναι επίσης και η αποτύπωση του μισαλλόδοξου λόγου σε βιβλία και άρθρα εφημερίδων.

Ως προς την τέχνη, θα μπορούσαν να σημειωθούν ως παραδείγματα τα ακόλουθα:

– *“The Salman Rushdie case”*. Σε αντίδραση στο βιβλίο του Salman Rushdie, *“The Satanic Verses”*, ο Ayatollah Komeini, το 1989, τον ανακήρυξε αποστάτη και τον καταδίκασε σε θάνατο σύμφωνα με τον Ισλαμικό νόμο (death fatwa).

Το 2012, ο Hassan Sanei, αύξησε την επικήρυξη για το κεφάλι του συγγραφέα, από \$500,000 σε \$3.3 εκατ., υποστηρίζοντας ότι η «ισλαμοφοβική λογοτεχνία» και παραγωγή ταινιών δεν θα είχαν «ανθίσει» αν δεν ήταν το βιβλίο του Rushdie⁶⁷⁸.

Το ίδιο έτος, ο Rushdie έγινε αντικείμενο παιχνιδιού στον υπολογιστή στο Ιράν, αποκαλούμενο *“The Stressful Life Of Salman Rushdie And Implementation Of His Verdict”*. 25 χρόνια αργότερα (το 2014), ο Ιρανός μουλάς αναβίωσε την fatwa⁶⁷⁹.

Οι πρώτες υποθέσεις βλασφημίας απασχόλησαν το ΕυρΔΔΑ, στα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1990. Αφορούν ωστόσο, ταινίες και βίντεο κι όχι έντυπο υλικό. Πρόκειται για τις υποθέσεις *Otto-Preminger-Institut/ Αυστρίας- 1994* και *Wingrove/ Ηνωμένου Βασιλείου-1996* (βλ. παρακάτω Β.3.2.3).

– *«Η κρίση των καρτούνς»*, (*“Cartoon crisis”/ “Muhammad cartoons controversy”*). Η δημοσίευση και αναδημοσίευση σε ευρωπαϊκά μέσα ενημέρωσης των καρτούνς του προφήτη Μωάμεθ, που έγινε αντιληπτή ως προσβλητική και βλάσφημη από τον μουσουλμανικό κόσμο, πρόσθεσε εντάσεις μεταξύ των χωρών της μουσουλμανικής πλειοψηφίας με την Δύση, μεταβαλλόμενες σε ένα ζήτημα διεθνούς ασφάλειας και διπλωματίας⁶⁸⁰.

Πρόκειται για μια κρίση που ξεκινάει το 2005 από τη Δανία και το περιοδικό Jyllands-Posten. Συνεχίζει με την Σουηδική περίπτωση των καρτούνς το 2007 και τον δεύτερο κύκλο της Δανίας το 2008. Ακολουθεί στη Γαλλία τον Νοέμβριο του 2011, με τη δημοσίευση από το σατιρικό περιοδικό Charlie Hebdo αφιερώματος με τίτλο *“Charia Hebdo”*, που αναπαριστά σκίτσα που σατιρίζουν τον Μωάμεθ και καταλήγει στην βομβιστική επίθεση στο εν λόγω περιοδικό το 2015 με συνέπειες: το διχασμό της κοινής γνώμης στην Ευρώπη⁶⁸¹, τις εκδηλώσεις αντιθέσεων⁶⁸²/συμπαράστασης⁶⁸³, τη λήψη νέων αντιτρομοκρατικών μέτρων, αλλά και τη νέα ώθηση της συζήτησης περί ελευθερίας της έκφρασης.

⁶⁷⁸ 'Surely if the sentence of the Imam had been carried out, the later insults in the form of caricatures, articles and the making of movies would not have occurred'.

⁶⁷⁹ DRAAF DE M., “Iranian mullah revives death fatwa against Salman Rushdie over Satanic Verses 25 years after it was issued”, *mail online*, 14.2.2014.

⁶⁸⁰ LINDEKILDE L., MOURITSEN P., ZAPATA-BARRERO R., “The Muhammad cartoons controversy in comparative perspective”, *Ethnicities*, Vol. 9, Issue 3, p. 291-313 (296).

⁶⁸¹ Βλ. π.χ. WILSHER K., “42% of French people say cartoons that upset Muslims shouldn’t be published”, *The guardian*, 18 January 2015. Σύμφωνα με έρευνα που περιγράφεται στο εν λόγω άρθρο, το 42% των Γάλλων υποστηρίζουν ότι καρτούν που θίγουν τους μουσουλμάνους δεν θα πρέπει να δημοσιεύονται, ενώ το 57% υποστηρίζει ότι εφημερίδες και περιοδικά πρέπει να είναι ελεύθερα να δημοσιεύουν καρτούνς ανεξαρτήτως αντιδράσεων.

⁶⁸² Όπως π.χ. “Up to 800,000 Chechens protest over cartoons of prophet Muhammad”, *The Guardian*, 19 January 2015 GRAHAM HARRISON E., “Niger rioters torch churches and attack French firms in Charlie Hebdo protest”, *The Guardian*, 17.1.2015.

⁶⁸³ NUGAYREDE N., “Paris unity rally: France on the march for fraternity and freedom”, *The guardian*, 1.1.2015.

Αποτελεί μια ειδική υποκατηγορία «πολυπολιτισμικών κρίσεων», αποκαλούμενη “Muhammad cartoons controversies”⁶⁸⁴.

Η ECRI, στην έκθεσή της για την Δανία⁶⁸⁵, θεώρησε ότι ο στόχος της έναρξης ενός δημόσιου διαλόγου για την ελευθερία της έκφρασης, θα πρέπει να γίνει χωρίς προσφυγή σε προκλητικές ενέργειες που θα προκαλέσουν προβλέψιμα συναισθηματική αντίδραση.

Το ΕυρΔΔΑ στην υπόθεση *Ben El Mahi/ Δανίας*, δεδομένου ότι δεν βρήκε δικαιοδοτικό δεσμό μεταξύ του μαροκινού αιτούντος και της Δανίας κήρυξε απαράδεκτη τη συζήτηση της υπόθεσης⁶⁸⁶.

– Σε μια εποχή επιβαρυνόμενη από την κρίση της Δανίας, την αναζωπύρωσή της από το γαλλικό περιοδικό (2011), την ήδη έκρυθμη κατάσταση επιδεινώνει μια ακόμα ταινία με αντι-ισλαμικό περιεχόμενο και τίτλο “*The Innocence of Muslims*”. Πρόκειται για το τρέιλερ για την «προσβλητική» ταινία για τον Μωάμεθ με τίτλο: «Η αθωότητα των μουσουλμάνων», αποσπάσματα της οποία ανέβηκαν στο YouTube, τον Ιούλιο του 2012. Παρουσιάζοντας τον Μωάμεθ ως λάγνο, παιδόφιλο, ομοφυλόφιλο και κλέφτη, ήγειρε ακραίες αντιδράσεις σε όλο τον ισλαμικό κόσμο, που κατέληξαν σε εκατοντάδες τραυματίες, 50 θανάτους, αλλά και στην έκδοση ενός fatwa κατά των συμμετεχόντων στο βίντεο⁶⁸⁷ και μιας επικήρυξης για τον παραγωγό⁶⁸⁸.]

B.3.2. Η απάντηση του ΣοΕ στις θρησκευτικές διακρίσεις: νομικές, πολιτικές και νομολογιακές όψεις

Υιοθετημένο στον απόηχο των θρησκευτικών διώξεων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το σύστημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου που κατοχυρώνει η ΕυρΣΔΑ, αποτελεί το κύριο νομικό οπλοστάσιο για την καταπολέμηση της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας (άρθρο 9 ΕυρΣΔΑ) που κατοχυρώνει το δικαίωμα στην θρησκευτική ελευθερία.

Ωστόσο, λαμβάνοντας υπόψη την διατύπωση του άρθρου 9 §2, γίνεται κατανοητό ότι το σύστημα της παρεχόμενης προστασίας της ΕυρΣΔΑ, δεν παρέχει μια *carte blanche* για τις θρησκευτικές πρακτικές των μειονοτήτων. Τουναντίον, το εν λόγω άρθρο, υπογραμμίζει ότι οι περιορισμοί της θρησκευτικής ελευθερίας μπορεί να είναι δικαιολογημένοι, υπό την προϋπόθεση ότι ο εκάστοτε περιορισμός προβλέπεται από τον νόμο, είναι αναγκαίος για τη δημόσια ασφάλεια, την προάσπιση της δημόσιας τάξης, υγείας και ηθικής ή την προάσπιση άλλων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Είναι ακριβώς αυτή η διάταξη που «εκμεταλλεύτηκαν» οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για την υιοθέτηση μέτρων κατά των θρησκευτικών μειονοτήτων, υπό το πρόσχημα του προτάγματος της δημόσιας ασφάλειας και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Μια πλουραλιστική προσέγγιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου ακολουθήθηκε από το Δικαστήριο του Στρασβούργου⁶⁸⁹, μέσω της αντίληψης ότι σε κάθε χώρα πρέπει να παρέχεται ένα λογικό «περιθώριο εκτίμησης», καθώς αναπτύσσει τη δική της προστασία δικαιωμάτων υπό το φως των περιστάσεων και των αναγκών του δικού της πληθυσμού.

⁶⁸⁴ LINDEKILDE L., MOURITSEN P., ZAPATA-BARRERO R., “The Muhammad cartoons controversy in comparative perspective”, *op. cit.* *υπ.* 680, p. 297.

⁶⁸⁵ Third Report on Denmark, adopted on 16 December 2005, Strasbourg 16 May 2006, p. 25-26 (§89), <http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/DNK-CbC-III-2006-18-ENG.pdf>.

⁶⁸⁶ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Ben El Mahi / Δανία*, (αρ. προσφυγής 5853/06), 11.12.2006.

⁶⁸⁷ Βλ. σχετικά: TAYLOR B., “Fatwa issued by Muslim cleric against participants in an Anti-Islamic film”, *The Washington Times Communities*, 18.9.2012 “Fatwa issued against 'Innocence of Muslims' film producer”, *The Telegraph*, 18.9.2012.

⁶⁸⁸ HUSSAIN T., “Pakistani government minister offers bounty for killing Innocence of Muslims makers”, *The Telegraph*, 22.9.2012.

⁶⁸⁹ Για μια γενική επισκόπηση της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, βλ. CoE: ECtHR, *Overview of the Court's case-law on freedom of religion*, Research Division, 31.10.2013.

Και το ΕυρΔΔΑ ωστόσο, ακολουθώντας τις περιοριστικές ερμηνείες των εθνικών κυβερνήσεων, δεν εφάρμοσε πάντα αυτή την αντίληψη, σε όφελος της θρησκευτικής ελευθερίας (βλ. περιπτώσεις μπούργκας).

Από την άλλη μεριά, ακολουθώντας την εκάστοτε συγκυρία, τα όργανα του ΣοΕ, παράλληλα με το κανονιστικό πλαίσιο, υιοθέτησαν μια σειρά μέτρων, με σκοπό την καταπολέμηση των θρησκευτικών διακρίσεων και την προώθηση/ διαχείριση του θρησκευτικού πλουραλισμού.

Σε μια προσπάθεια ομαδοποίησης των ζητημάτων που αντιμετώπιστηκαν στους κόλπους του ΣοΕ από τα όργανά του, με σκοπό την καταπολέμηση των θρησκευτικών διακρίσεων/θρησκευτικού φονταμενταλισμού, θα μπορούσαν να επισημανθούν τα ακόλουθα:

B.3.2.1. Ανάδειξη των πολιτιστικών και κοινωνικών πτυχών της θρησκείας- Διαθρησκευτικός διάλογος

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η ΚΣ έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στον πολιτισμό και τις κοινωνικές πτυχές της θρησκείας. Σε αυτό το πλαίσιο, σε μια σειρά Ψηφίσματα και Συστάσεις, υπογραμμίστηκε η συμβολή των Εβραίων⁶⁹⁰, του Ισλαμικού πολιτισμού⁶⁹¹ και της εβραϊκής κουλτούρας⁶⁹² στον ευρωπαϊκό πολιτισμό και τη διαμόρφωση των ηθικών αξιών, ιδεωδών και αρχών που συνιστούν την κοινή κληρονομιά της Ευρώπης.

Εκτοτε, όλα τα όργανα του ΣοΕ συνέβαλαν στην προώθηση της θρησκείας, ως μέσο για την προαγωγή των αξιών του, μέσω της ενδυνάμωσης της θρησκευτικής διάστασης του διαπολιτισμικού διαλόγου.

Επιπροσθέτως, η ΕπΥπ στην Τρίτη Σύνοδο Κορυφής του ΣοΕ, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του διαθρησκευτικού διαλόγου, συμπεριλαμβάνοντάς την ως στόχο στη *Διακήρυξη της Βαρσοβίας*⁶⁹³.

Η θρησκευτική ελευθερία σε ένα πολυπολιτισμικό πλαίσιο, αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας σχετικά με την «θρησκευτική διάσταση του διαπολιτισμικού διαλόγου», που υποστηρίζει τόσο τον διάλογο μεταξύ θρησκευτικών κοινοτήτων και δημόσιων αρχών, όσο και τον διάλογο μεταξύ των αντιπροσώπων διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων.

Όσον αφορά στο πρώτο, ο ΕπΔΑ οργάνωσε πέντε σεμινάρια μεταξύ 2000 και 2006 ως μέρος του διαλόγου με τις θρησκευτικές κοινότητες. Περαιτέρω, το “Volga Forum Declaration”, κάλεσε το ΣοΕ να εισέλθει σε έναν ανοικτό και διαφανή διάλογο με θρησκευτικές οργανώσεις, αναγνωρίζοντας ότι αυτό πρέπει να ενισχυθεί από τις οικουμενικές αξίες και αρχές⁶⁹⁴. Το γεγονός ότι οι θρησκείες μπορούν να ενισχύσουν τον διαπολιτισμικό διάλογο, επισημάνθηκε το 2007 στην *Διακήρυξη του Σαν Μαρίνο*⁶⁹⁵.

⁶⁹⁰ CoE: PACE Res. 885(1987) *on the Jewish contribution to European culture*, 5.10.1987.

⁶⁹¹ CoE: PACE Rec. 1162 (1991) *on the contribution of the Islamic civilization to European culture*, 19.9.1991.

⁶⁹² CoE: PACE Rec. 1291 (1996) *on Yiddish culture*, 20.3.1996.

⁶⁹³ CoE: *Warsaw Declaration 2005*, “We are resolved to ensure that our diversity becomes a source of mutual enrichment, inter alia, by fostering political, inter-cultural and inter-religious dialogue”.

⁶⁹⁴ Final Document of the International Conference “Dialogue of Cultures and Inter-Faith Cooperation” (Volga Forum), Nizhniy Novgorod Russian Federation, 7-9.9.2006.

⁶⁹⁵ CoE, *San Marino Declaration*, Final Declaration of the European Conference on “The religious dimension of intercultural dialogue”, San Marino, 23-24.4.2007.

Ως προς το δεύτερο, οι ετήσιες ανταλλαγές, οργανωμένες από την ΕπΥπ, σχετικά με το θέμα αυτό, αποτελούν το σημαντικότερο επίτευγμα αυτής της προσέγγισης⁶⁹⁶. Με αφετηρία το 2008, μέχρι σήμερα έχουν διενεργηθεί οκτώ συναντήσεις⁶⁹⁷.

B.3.2.2. Διάκριση των ρόλων θρησκείας και κράτους. Διασφαλίζοντας την αρχή της κοσμικότητας

Σε ένα άλλο επίπεδο, ως μέσο αντιμετώπισης του θρησκευτικού πλουραλισμού, θεωρήθηκε η διάκριση των ρόλων θρησκείας και κράτους.

Από το 1945, η ανάπτυξη του μοντέλου της «κοσμικής δημοκρατίας», εντός της οποίας -θεωρητικά- είναι ανεκτή μια ποικιλία θρησκευτικών πεποιθήσεων αποτελεί μια κοινή αξία στην οποία οικοδομήθηκαν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη.

Το ΣοΕ, συγκεκριμένα η ΚΣ αισθάνθηκε την ανάγκη να υπογραμμίσει την εν λόγω αρχή, το 1993, εν όψει της ανανεωμένης εμφάνισης της ξενοφοβίας, του ρατσισμού και της θρησκευτικής μισαλλοδοξίας στην Ευρώπη. Για την προώθηση μάλιστα της θρησκευτικής ανεκτικότητας, η ΚΣ σύστησε σε όλα τα εμπλεκόμενα μέρη: την τήρηση των νομικών εγγυήσεων, την προώθηση της παιδείας, την ευαισθητοποίηση του κοινού και την έρευνα⁶⁹⁸.

Εν συνεχεία, το 1999, η ΚΣ επανήλθε στην αρχή της εκκοσμίκευσης. Σημειώνοντας ότι: «Υπάρχει μια θρησκευτική πτυχή σε πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σύγχρονη ευρωπαϊκή κοινωνία όπως η μισαλλοδοξία, τα φονταμενταλιστικά κινήματα και οι τρομοκρατικές ενέργειες, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία, οι εθνικές συγκρούσεις» επισήμανε ότι η πολιτική και η θρησκεία πρέπει να κρατούνται χωριστά. Ο εξτρεμισμός, είναι ανθρώπινη επινόηση, που εκτρέπει τη θρησκεία, μετατρέποντάς την σε όργανο εξουσίας. Για τον λόγο αυτό, σύστησε: τη διασφάλιση της θρησκευτικής ελευθερίας και έκφρασης, αλλά και την προώθηση: της παιδείας για τις θρησκείες, καλύτερων σχέσεων μεταξύ των θρησκειών και της πολιτιστικής και κοινωνικής έκφρασης των θρησκειών⁶⁹⁹.

Το 2007, η ΚΣ με τη Σύσταση 1804, επαναλαμβάνει ότι μια από τις κοινές αξίες της Ευρώπης αποτελεί ο διαχωρισμός της εκκλησίας από το κράτος⁷⁰⁰. Απόρροια της παγκοσμιοποίησης, της ραγδαίας ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών, είναι η ορατότητα θρησκευτικών ομάδων και η επαναφορά του ζητήματος της θρησκείας στη δημόσια συζήτηση στις κοινωνίες μας. Και ενώ, η θρησκευτική ελευθερία κατοχυρώνεται με το άρθρο 9 ΕυρΣΔΑ, η ΚΣ υπογραμμίζει ότι: “[...] a religion whose doctrine or practice ran counter to other fundamental rights would be unacceptable”.

Η αρχή της εκκοσμίκευσης, αποτελεί τη βάση των σύγχρονων ευρωπαϊκών κοινωνιών. Σφυρηλατήθηκε από πράξεις των οργάνων του ΣοΕ και την υπερασπίστηκε το ΕυρΔΔΑ,

⁶⁹⁶ CoE: PACE Rec. 1962 (2011), The religious dimension of intercultural dialogue, 12.4.2011.

⁶⁹⁷ CoE 2008 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 08.4.2008, Strasbourg, France' CoE 2009 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 29.6.2009, Strasbourg, France' CoE 2010 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 13.9.2010, Ohrid, "the former Yugoslav Republic of Macedonia" CoE 2011 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 28.11.2011, Luxembourg' CoE 2012 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 03.9.2012, Durrës, Albania' CoE 2013 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 02.9.2013, Yerevan, Armenia' CoE 2014 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue / 01.9.2014, Baku, Azerbaijan' "Building inclusive societies together: -the role and place of religion in public space; -teaching about religions and non-religious beliefs at school", 2-3.11.2015 (Sarajevo, Bosnia and Herzegovina).

⁶⁹⁸ CoE: PACE Rec. 1202 (1993) on religious tolerance in a democratic society, 2.2.1993.

⁶⁹⁹ CoE: PACE Rec. 1396 (1999) on religion and democracy, 27.1.1999.

⁷⁰⁰ CoE: PACE Rec. 1804 (2007), State, religion, secularity and human rights, 29.6.2007.

σε πλήθος αποφάσεων, αρκετές φορές σε βάρος της θρησκευτικής ελευθερίας σε κράτη που επιθυμούσαν να διατηρήσουν τον κοσμικό χαρακτήρα τους και να ελαχιστοποιήσουν τις κατακερματιστικές επιπτώσεις της θρησκείας στις κοινωνίες τους (βλ. υποθέσεις μαντήλας).

Οι υποθέσεις της μαντήλας αποτελούν χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αντίληψης, όχι ωστόσο χωρίς αντιδράσεις. Το Human Rights Watch επισημαίνει ότι η αναγνώριση της ελευθερίας να φοράει κανείς μπούργκα, σε καμία περίπτωση δεν υπονομεύει την αρχή της κοσμικότητας του κράτους. "On the contrary, it demonstrates respect for religious diversity, a position fully consistent with maintaining the strict separation of public institutions from a particular religious message"⁷⁰¹.

Αμφισβητήθηκε ωστόσο, από πράξεις, όπως οι απεχθείς τρομοκρατικές ενέργειες, αλλά και τέθηκε σε κίνδυνο με την επαναφορά της θρησκείας στην προσκήνιο. Πιο συγκεκριμένα, αυτή η επιθυμία του κράτους, στο όνομα της διαφύλαξης της κοσμικότητας, να αστυνομεύσει τη δημόσια σφαίρα της θρησκείας και της θρησκευτικής έκφρασης, όπως αποτυπώθηκε ανάγλυφα στην περίπτωση της μουσουλμανικής θρησκείας (βλ. διεξοδικότερα παραπάνω), έρχεται ουσιαστικά σε πλήρη αντίθεση με την αρχή της κοσμικότητας που το χαρακτηρίζει. Μάλιστα, εξ αυτού του λόγου, υποστηρίζεται ότι: «[...] δεν είμαστε μάρτυρες μιας σύγκρουσης πολιτισμών, αλλά της σύγκρουσης της νεωτερικής αρχής (εντός της οποίας μπορούν να συνυπάρχουν διαφορετικοί θρησκευτικοί πολιτισμοί, εφόσον σέβονται τις αξίες του ανθρωπισμού, την αυτονομία και ανάδειξη του ατομικού, της κοινωνίας των πολιτών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων) και της θεοκεντρικο-πολιτικής αρχής (εντός της οποίας μπορούν επίσης να συνυπάρχουν διαφορετικοί -θρησκευτικοί και μη- πολιτισμοί, οι οποίοι επιδιώκουν την υποταγή του ανθρώπου σε αξίες που βρίσκονται πέρα και έξω απ' αυτόν)»⁷⁰².

Β.3.2.3. Σχέση σεβασμού της θρησκείας με την ελευθερία έκφρασης

Όσον αφορά στην άσκηση κριτικής, την αρνητική απεικόνιση ή την σάτιρα της θρησκείας, η ελευθερία της έκφρασης έχει περιοριστεί σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες μέσω των νόμων περί βλασφημίας.

Το ΕυρΔΔΑ, από πολύ νωρίς, κλήθηκε να διευθετήσει ζητήματα σύγκρουσης θεμελιωδών δικαιωμάτων και συγκεκριμένα της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας έκφρασης.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα πρώτα τουλάχιστον χρόνια της λειτουργίας του, έλαβε περισσότερο περιοριστικές -θα μπορούσαμε να πούμε αποφάσεις- επικροτώντας τις αντίστοιχες αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων που ελήφθησαν στη βάση νόμων περί βλασφημίας. Ως παραδείγματα, θα μπορούσαν να αναφερθούν οι υποθέσεις *Otto-Preminger-Institut/ Αυστρίας-1994*⁷⁰³, καθώς και *Wingrove/ Ηνωμένου Βασιλείου-1996*⁷⁰⁴.

Σε αμφότερες τις υποθέσεις, η κατάσχεση κινηματογραφικής ταινίας, με τίτλο "Liebeskonzil", για τη ζωή του Χριστού σε επαρχιακή πόλη της Αυστρίας, καθώς και η απαγόρευση στην Αγγλία της κυκλοφορίας βιντεοταινίας με τίτλο "Visions of Ecstasy"

⁷⁰¹ HUMAN RIGHTS WATCH, "France: Headscarf Ban Violates Religious Freedom", Human Rights Watch press release, 27.2.2004.

⁷⁰² ΣΙΑΚΑΝΤΑΡΗΣ Γ., «Πόλεμος πολιτισμών ή πόλεμος αρχών;», *Ελευθεροτυπία*, 23.7.2005.

⁷⁰³ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Preminger-Institut/ Αυστρίας*, (αρ. προσφυγής 13470/87), 20.9.1994. LOON V. A., "European Court of Human Rights. Seizure of "blasphemous" film does not violate Article 10 ECHR", *European Audiovisual Observatory, IRIS* 1995, 1:3/1.

⁷⁰⁴ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Wingrove/ Ηνωμένου Βασιλείου*, (αρ. προσφυγής 17419/90), 25.11.1996.

και θέμα το ερωτικό παραλήρημα μοναχής του 16ου αιώνα κρίθηκαν θεμιτές, διότι το ΕυρΔΔΑ θεώρησε ότι η δύναμη της ζωντανής εικόνας μπορεί να αποβεί ασύγκριτα βλαπτικότερη για τους θρησκευόμενους χριστιανούς από την επιρροή των λέξεων ενός γραπτού κειμένου⁷⁰⁵. Δηλαδή, η ελευθερία έκφρασης περιορίστηκε μπροστά στην προστασία των θρησκευτικών συναισθημάτων.

Τον Σεπτέμβριο του 2005, αυτή η νομολογία επιβεβαιώθηκε αυτή την φορά για την ισλαμική θρησκεία, επ' ευκαιρία της έκδοσης ενός βιβλίου που θεωρήθηκε προσβλητικό από τους μουσουλμάνους. Στην υπόθεση *I.A./ Τουρκίας-2005*, το ΕυρΔΔΑ αποφάνθηκε ότι: "A State may therefore legitimately consider it necessary to take measures aimed at repressing certain forms of conduct, including the imparting of information and ideas, judged incompatible with respect for the freedom of thought, conscience and religion of others"⁷⁰⁶.

Και στις τρεις περιπτώσεις, ασκήθηκε κριτική κατά την οποία: "[...] the case law of European Court seems to protect moral standards which are equated with the religious feelings of the majority in the respective countries, of the feelings of minorities for which there is a strong sympathy. One may detect in this approach a discriminatory element"⁷⁰⁷.

Ωστόσο, το ζήτημα της ελευθερίας της έκφρασης *έναντι* της θρησκείας, τέθηκε σε εντελώς διαφορετική βάση την επαύριο του "Danish Cartoon Controversy", οπότε και πάλι η θρησκεία που «δέχτηκε επίθεση» ήταν όχι αυτή της πλειοψηφίας, αλλά της «αναφομοίωσης» μειοψηφίας.

Υπό αυτό το πρίσμα, από το 2005 και μετά, η ΚΣ⁷⁰⁸ αντιμετώπισε – με τη σειρά της- το ζήτημα της ελευθερίας της έκφρασης και του σεβασμού της θρησκευτικής πίστης, θέτοντας μερικές κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με το ζήτημα του μισαλλόδοξου λόγου.

Στο ψήφισμα 1510 (2006) σχετικά με την ελευθερία της έκφρασης και του σεβασμού για τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, υπογραμμίστηκε ότι τόσο η ελευθερία της έκφρασης, όσο και αυτή της θρησκείας, αποτελούν πολώνες της δημοκρατικής κοινωνίας. Για τον λόγο αυτόν, αμφότερες οι ελευθερίες πρέπει να επιτρέπουν τον ανοιχτό διάλογο για τα ζητήματα που σχετίζονται με την θρησκεία και την πίστη.

Σε αυτό το πλαίσιο, σημειώθηκε ότι παρότι, οι επιθέσεις σε άτομα στη βάση της θρησκείας δεν επιτρέπονται (ως ασύμβατες με την ΕυρΣΔΑ και την σχετική νομολογία του ΕυρΔΔΑ)⁷⁰⁹, την ίδια στιγμή, οι νόμοι που τιμωρούν τη βλασφημία και την κριτική σε θρησκευτικές πρακτικές και δόγματα και που είχαν αρνητικό αντίκτυπο στην επιστημονική και κοινωνική πρόοδο στο παρελθόν, δεν πρέπει να χρησιμοποιούνται για να περιορίσουν την ελευθερία της έκφρασης.

Από μια άλλη σκοπιά, υπογραμμίστηκε επίσης, ότι η καλλιτεχνική ελευθερία στην Ευρώπη θεωρείται ως θετική και απαραίτητη για κάθε άτομο και την κοινωνική πρόοδο.

⁷⁰⁵ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., «Η δίκη των βιβλίων», *Βήμα*, 14.5.2000.

⁷⁰⁶ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *I.A./ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 42571/98), 13.9.2006 (13.12.2005 τελικό), (§ 26).

⁷⁰⁷ NOWAK M., VOSPERNIK T., "Permissible Restrictions on Freedom of Religion or Belief", in LINDHOLM T., DURHAM W.C., TAHZIB-LIE B.G., *Facilitating Freedom of Religion or Belief: a Deskbook*, Leiden, Martinus Nijhof Publishers, 2004, p. 163.

⁷⁰⁸ Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την κρίση που δημιουργήθηκε από τα καρτούνς, το ΕυρΔΔΑ, δεν επιλήφθηκε του ζητήματος, καθώς, η προσφυγή σε αυτό από δυο Μαροκινούς υπηκόους, κρίθηκε απαράδεκτη, λόγω ανυπαρξίας δικαιοδοτικού δεσμού μεταξύ Δανίας-Μαροκινών υπηκόων. Βλ. ECtHR, υπόθεση *Ben El Mahi v. Denmark* (dec.)- 5853/06, Decision 11.12.2006, Information note on the Court's case law No. 92.

⁷⁰⁹ Πρβλ. "[...] hate speech against any religious group is not compatible with the fundamental rights and freedoms guaranteed by the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights".

“[...] Critical dispute, satire, humour and artistic expression should, therefore, enjoy a wider degree of freedom of expression and recourse to *exaggeration should not be seen as a provocation*”.

Επίσης, η ΚΣ λαμβανομένης υπόψη της αντίδρασης του μουσουλμανικού κόσμου στην περίπτωση της κρίσης των καρτούνς, σημείωσε ότι: “[...] freedom of expression as protected under article 10 of the ECHR, should not be further restricted to meet increasing sensitivities of certain religious groups”⁷¹⁰.

Ακολούθως, το 2007, η ΚΣ με τη Σύσταση 1805 (2007) σχετικά με την βλασφημία, τις θρησκευτικές προσβολές και τον μισαλλόδοξο λόγο κατά ανθρώπων στη βάση της θρησκείας τους, επισήμανε ότι θα πρέπει να γίνει ένας διαχωρισμός μεταξύ της καταδίκης των θρησκευτικών προσβολών και των σχετικών πράξεων και της ποινικοποίησής τους. Υποστήριξε ακόμα, ότι ο εθνικός νόμος πρέπει να ποινικοποιεί τέτοιες εκφράσεις μόνο όταν διαταράσσουν εκ προθέσεως την δημόσια τάση και καλούν σε βία, μίσος ή διάκριση⁷¹¹. Υπογράμμισε ωστόσο, ότι:

“[...] in a democratic society, *religious groups must tolerate critical public statements and debate about their activities, teachings and beliefs, provided that such criticism does not amount to intentional gratuitous insults of hate speech and does not constitute incitement to disturb the peace or to violence and discrimination against adherents of a particular religion*”⁷¹².

Το 2008, κατ’ εφαρμογή του εν λόγω Ψηφίσματος της ΚΣ, η Επιτροπή της Βενετίας υιοθέτησε την Έκθεση για την σχέση της ελευθερίας της έκφρασης με την ελευθερία της θρησκείας⁷¹³. Σύμφωνα με τα πορίσματά της, η υποκίνηση σε μίσος πρέπει να αποτελεί ποινικό αδίκημα, όπως άλλωστε συμβαίνει σε όλα τα κράτη μέλη του ΣοΕ (με εξαίρεση το Σαν Μαρίνο και την Ανδόρα). Ωστόσο, δεν είναι απαραίτητο να δημιουργηθεί ένα αδίκημα για την θρησκευτική προσβολή, που υπάρχει στα μισά περίπου κράτη μέλη⁷¹⁴. Τέλος, η βλασφημία που είναι αδίκημα σε μειοψηφία κρατών μελών⁷¹⁵, είναι αναχρονιστική και αναποτελεσματική. Για τον λόγο αυτό, πρέπει να καταργηθεί και να μην επανεισαχθεί στα κράτη μέλη του ΣοΕ⁷¹⁶.

Πρέπει να σημειωθεί ότι αν και η Επιτροπή της Βενετίας δεν υποστηρίζει τον απόλυτο φιλελευθερισμό⁷¹⁷, συντάσσεται με την ΚΣ, υπογραμμίζοντας ότι οι δημοκρατικές κοινωνίες δεν πρέπει να γίνουν όμηροι στις θρησκευτικές ευαισθησίες και ότι η ελευθερία της έκφρασης δεν πρέπει να υποχωρεί όταν έρχεται αντιμέτωπη με βίαιες αντιδράσεις,

⁷¹⁰ CoE: PACE Res. 1510 (2006) *on freedom of expression and respect for religious beliefs*, 28.6.2006.

⁷¹¹ CoE: PACE Rec. 1805 (2007), *Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion*, 29.6.2007.

⁷¹² Σημειώνεται ότι πρόκειται για μια έκφραση, που υπογραμμίστηκε και από το ΕυρΔΔΑ, που επισήμανε ότι εκείνος που ασκεί την θρησκευτική ελευθερία: “[...] whether a majority of a minority, cannot reasonably expect to be exempt from all criticism” [Otto-Preminger §47].

⁷¹³ CoE: VENICE COMMISSION, Report on the relationship between Freedom of Expression and Freedom of Religion: the issue of regulation and prosecution of Blasphemy, Religious Insult and Incitement to Religious Hatred, (Venice, 17-18.10.2008), CDL-AD(2008)026e.

⁷¹⁴ Στην έκθεση του 2008, καταγράφονται: η Ανδόρα, η Κύπρος, η Κροατία, η Τσεχική Δημοκρατία, η Δανία, η Ισπανία, η Φινλανδία, η Γερμανία, η Ελλάδα, η Ισλανδία, η Ιταλία, η Λιθουανία, η Νορβηγία, η Ολλανδία, η Πολωνία, η Πορτογαλία, η Ρωσία, η Σλοβακία, η Ελβετία, η Τουρκία και η Ουκρανία.

⁷¹⁵ Αυστρία, Δανία, Φινλανδία, Ελλάδα, Ιταλία, Λιχτενστάιν, Ολλανδία, Σαν Μαρίνο.

⁷¹⁶ Πολύ σημαντική στο σημείο αυτό, είναι η διαφοροποίηση του Οργανισμού του Στρασβούργου, όσον αφορά στο ζήτημα της βλασφημίας από τον ΟΗΕ. (βλ. UN: HRC/RES/7/19, on “*Defamation of Religion*”, 27.3.2007 που ωθεί τα κράτη τα παρέχουν ενός του νομικού και συνταγματικού πλαισίου τους, κατάλληλη προστασία κατά των πράξεων μίσους, διάκριση που απορρέουν από τη δυσφήμιση της θρησκείας.

⁷¹⁷ CoE: VENICE COMMISSION Report, *op. cit.* υπ. 713, §73.

όπως οι ανεξέλεγκτες αντιδράσεις των Μουσουλμάνων στην κριτική της θρησκείας τους⁷¹⁸.

Παρατηρείται λοιπόν, μια εξελικτική πορεία της κατοχύρωσης του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης στους κόλπους του ΣοΕ. Μολονότι η ελευθερία του λόγου δεν συνιστά απόλυτο δικαίωμα, η ποινικοποίηση της βλασφημίας, παρά την αρχική «επικρότησή» της από το ΕυρΔΔΑ, στην πορεία βρήκε αντίθετα τα υπόλοιπα όργανα του ΣοΕ (βλ. ΕπΔΑ, Επιτροπή Βενετίας και Ψηφίσματα ΚΣ). Ταυτόχρονα, όμως, λάθος είναι και η διαφαινόμενη διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των θρησκευτικών συναισθημάτων πλειοψηφίας/ μειοψηφίας. Ενώ το ΕυρΔΔΑ στην υπόθεση *Otto-Preminger*, κατηγορήθηκε ότι πήγε πολύ μακριά για να προστατεύσει τις θρησκευτικές ευαισθησίες (που αφορούσαν στην πλειοψηφία), λίγα χρόνια αργότερα, με αφορμή μια θρησκευτική μειονότητα (Ισλάμ), η ΚΣ επισήμανε ότι δεν είναι δυνατόν να γίνονται υποχωρήσεις βάσει ακριβώς της θρησκευτικής ευαισθησίας...

(i) *Δυσφήμιση θρησκείας: ΣοΕ έναντι ΗΕ. Η περίπτωση της εισαγωγής των ισλαμικών διατάξεων κατά της βλασφημίας για την καταπολέμηση του αντι-μουσουλμανισμού*

Η συζήτηση των νόμων περί βλασφημίας ή υπέρ ή κατά της δυσφήμισης των θρησκειών, παίρνει άλλες διαστάσεις στο πλαίσιο του Ισλάμ⁷¹⁹, που δεδομένου ότι μονοπωλεί το ενδιαφέρον στην Ευρώπη, χρήζει ειδικής διερεύνησης.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα από την άποψη αυτή, είναι η συζήτηση για την ελευθερία της έκφρασης έναντι της θρησκείας, όπως λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο του ΣοΕ, σε αντίθεση με τον τρόπο διεξαγωγής του ίδιου θέματος στα ΗΕ⁷²⁰.

Στα πλαίσια των τελευταίων, για μια σχεδόν δεκαπενταετία⁷²¹, τα μέλη του ΟΙC, επιδόθηκαν σε μια προσπάθεια προώθησης ενός κανόνα κατά της δυσφήμισης των θρησκειών, ως μέσου αντιμετώπισης των αντι-μουσουλμανικών επιθέσεων

⁷¹⁸ *Ibid* §78-83.

⁷¹⁹ Ιδιαίτερης μνείας στο σημείο αυτό, χρήζει η διαφοροποίηση της έννοιας της ελευθερίας έκφρασης μεταξύ Ισλάμ και Δύσης. Η οικουμενικότητα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αμφισβητήθηκε με την ισλαμική επανάσταση στο Ιράν το 1979. Έκτοτε, ο αντιπρόσωπος του Ιράν στα ΗΕ, δήλωσε ότι η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι: “secular interpretation of the Judeo-Christian tradition” και για τον λόγο αυτόν δεν πρέπει να εφαρμόζεται στους μουσουλμάνους.

Η κατάσταση, επιδεινώθηκε περαιτέρω, όταν το 1990, ο Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙC), υιοθέτησε την δική του «διακήρυξη δικαιωμάτων του ανθρώπου», την “Cairo Declaration on Human Rights in Islam (CDHR)”, όπου το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης ορίζεται ως ακολούθως: “Everyone shall have the right to express his opinion freely in such manner as would not be contrary to the principles of the Shari ‘ah. Everyone shall have the right to advocate what is right, and propagate what is good, and warn against what is wrong and evil according to the norms of Islamic Shari ‘ah. Information is a vital necessity to society. It may not be exploited or misused in such a way as may violate sanctities and the dignity of Prophets, [...] corrupt of harm society of weaken its faith” (άρθρο 22).

Κάτι που εξηγεί την θέση των κρατών του ΟΙC σε σχέση με την «δυσφήμιση των θρησκειών», αλλά και την αντίδραση των μουσουλμάνων, σε κάθε τι που νοείται ως ελευθερία έκφρασης στην Δύση.

⁷²⁰ Βλ. σχετικά: LANGER L., “The Rise (and Fall) of Defamation of Religions”, *Yale Journal of International Law*, vol. 35, 2010

⁷²¹ Πρόκειται για μια πορεία που ξεκινάει από το 1999, όπου και πρωτοπαρουσιάζεται μια ψήφισμα για την «δυσφήμιση του Ισλάμ». Κορυφώνεται με την πρόταση μετατροπής της ICERD, περιλαμβάνοντας διάταξη σχετικά με την ποινικοποίηση της «θρησκευτικής παρακίνησης» (religious incitement). Βλ. σχετικά: UN Watch, “The Islamic-sponsored protocol to ban criticism of religion under international racism convention”, 21.3.2009.

Βλ. ακόμα, LINDHAL K., “Monitoring the UN Human Rights Council, Defamation of Religions in the Second session of the Human Rights Council”, Islamic Human Rights Commission, 2007.

παγκοσμίως⁷²². Συνέπεια αυτού ήταν η υιοθέτηση, το 2010, Σύστασης του Συμβουλίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των ΗΕ, με τίτλο: “Combating Defamation of Religions”⁷²³. Το εν λόγω κείμενο, σε πλήρη αντίθεση με τις πρωτοβουλίες της ΚΣ του ΣοΕ, για την κατάργηση των νόμων περί βλασφημίας (βλ. παραπάνω), αλλά και την αποποινικοποίηση της δυσφήμισης⁷²⁴, ούστησε στα κράτη να αποτρέψουν την στοχοποίηση των θρησκευτικών συμβόλων στα ΜΜΕ. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, προτείνοντας δηλαδή έμμεσα την επέκταση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου από άτομα σε σύμβολα, στοχεύει στον περιορισμό της ελευθερίας των ατόμων να ασκούν κριτική σε θρησκευτικές ιδέες⁷²⁵. Αυτό, έρχεται σε αντίθεση με το διεθνές δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παράλληλα, ο κανόνας για την δυσφήμιση της θρησκείας, δυσκολεύει την καταπολέμηση του ρατσισμού.

Άμεση, ήταν η αντίδραση της ΚΣ, όπου στο *Ψήφισμα 1743 (2010), σχετικά με το Ισλάμ, την Ισλαμοφοβία, και τον Ισλαμισμό στην Ευρώπη*, σημείωσε ότι οι πρωτοβουλίες που λήφθηκαν από ορισμένα κράτη μέλη του ΣοΕ, κατέληξαν στην υιοθέτηση από τα ΗΕ ψηφισμάτων κατά της δυσφήμισης των θρησκειών, κάτι που συνιστά μια απειλή του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης. Η επίθεση κατά των μουσουλμάνων σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών στη βάση της θρησκείας, δεν αποτελεί επιχείρημα υπέρ της δυσφήμισης της θρησκείας⁷²⁶.

Ωστόσο, παρά την αντίδραση του ΣοΕ, οι νόμοι περί βλασφημίας, όπως υφίστανται ακόμα σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών⁷²⁷, που προστατεύουν την χριστιανική πίστη, όπως αποδέχτηκε το ΕυρΔΔΑ σχεδόν 20 χρόνια πριν, φαίνεται πως έρχονται σε άμεση

⁷²² Στην προσπάθεια προώθησης της κανονιστικής προσέγγισης της «δυσφήμισης των θρησκειών», άκρως ενδιαφέρουσα είναι και η επιχειρηματολογία της σύγκρουσης αντι-μουσουλμανισμού κατά αντισημιτισμού. Έτσι, στην αραβική δημόσια συζήτηση σχετικά με τα Δανικά καρτούνς, το επιχείρημα της ελευθερίας έκφρασης που εγέρθηκε από την Δύση, αντιπαρατέθηκε με την μη ανεκτικότητα προς τον αντισημιτισμό. Συγκεκριμένα, ο Amr Musa, ο Γενικός Γραμματέας του Αραβικού Συνδέσμου (Arab League), έθεσε το ζήτημα ως εξής: “What about freedom of expression when anti-Semitism is concerned? Then it is not freedom of expression. It is crime. Yet when Islam is insulted, certain powers raise the issue of freedom of expression”.

Ένας εκδότης, υποστήριξε ότι: “In the West, anti-Semitism is a crime, but anti-islamism is an ordinary matter that is classified under freedom of expression. Any protest is met with denunciations and charges of backwardness”.

⁷²³ UN: A/HRC/Res./13/16, *Combating defamation of religions*, 25.3.2010.

⁷²⁴ CoE: PACE Res. 1577(2007), *Towards decriminalization of defamation*, 4.10.2007.

⁷²⁵ Για μια αναλυτικότερη προσέγγιση του ζητήματος βλ. αντί πολλών: APPIAH K.A., “What’s Wrong with Defamation of Religion?”, in HERZ M., MOLNAR P., *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking Regulation and Responses*, op. cit. σπ. 598, p. 164-182 (όπου παρουσιάζονται ειδικότερα τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της ποινικοποίησης της δυσφήμισης της θρησκείας, καταλήγοντας ότι τα δεύτερα είναι ισχυρότερα από τα πρώτα) Freedom House Fact Sheet: Defamation of Religions (όπου υποστηρίζεται ότι: “attempting to provide rights to a belief of idea, rather than a group of individuals [...] fundamentally contradict the standards set by existing international law”.

⁷²⁶ “[...] The Assembly firmly condemns death decrees and threats against people who criticise Islam or political views linked to Islam. It regrets, however, the initiatives taken by a number of United Nations member states that have resulted in the Human Rights Council adopting resolutions on action against defamation of religions, and in particular Islam, as this strategy constitutes a threat to freedom of expression”. [απόσπασμα από CoE: PACE Res. 1743 (2010), *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*, 23.6.2010, §5].

⁷²⁷ Σημειώνεται μάλιστα, ότι νέοι σχετικοί με το ζήτημα νόμοι εισηγήσαν προσφάτως σε χώρες όπως η Ιρλανδία (2009).

αντίθεση με την άρνηση της αποδοχής της πρότασης νόμου περί δυσφήμισης των θρησκειών, που υποτίθεται ότι θα προστάτευε το Ισλάμ⁷²⁸.

Μένει να δούμε, πόσο θα επηρεάσει η θέση των ΗΕ τη στάση του ΣοΕ. Μπορεί, άραγε, να οδηγήσει ακόμα και σε διάβρωση των ευρωπαϊκών φιλελεύθερων αξιών;

B.3.2.4. Ο ρόλος των θρησκευτικών συμβόλων στις διακρίσεις

Ως θρησκευτικά σύμβολα, ορίζονται όλα εκείνα τα θρησκευτικά αντικείμενα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που συνιστούν ένα στοιχείο της θρησκευτικής ζωής του πιστού και συμβάλλουν στην άσκηση της ελευθερίας έκφρασης της πίστης, της θρησκείας, της διδασκαλίας, της πρακτικής και της παρακολούθησης. Για τον λόγο αυτόν, μπορεί να περιλαμβάνει αντικείμενα όπως ρούχα, σκεύη, γραπτό υλικό, εικόνες, κτίρια και μια σειρά από πρόσθετα στοιχεία που δεν είναι δυνατό να καθοριστούν⁷²⁹.

Σε αυτό το πλαίσιο, ακολουθώντας την κατάργηση θρησκευτικών πρακτικών που αντιτίθενται στις αρχές της Ευρώπης και παραβιάζουν άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, πρώτο το ΕυρΔΔΑ συνέβαλε στην προώθηση της συζήτησης που αναπτύχθηκε για τα θρησκευτικά σύμβολα, με τις αποφάσεις του για την μαντήλα, αλλά και τους σταυρούς, και όχι μόνο.

Πιο συγκεκριμένα, το Δικαστήριο του Στρασβούργου, σε μια σειρά αποφάσεων του [*Dahlab/ Ελβετίας*-2001, *Leyla Sahin/ Τουρκίας*-2004, *Dogru/Γαλλίας*-2009, *S.A.S./ Γαλλίας*-2011], επικρότησε την τάση ποινικοποίησης της μαντήλας, διαπιστώνοντας ότι οι επιβαλλόμενοι περιορισμοί ικανοποιούν τις προϋποθέσεις και ως εκ τούτου, χαρακτηρίζουν τις παρεμβάσεις από μέρους των εθνικών αρχών ως αιτιολογημένους περιορισμούς της θρησκευτικής ελευθερίας⁷³⁰.

Έτσι, στην υπόθεση *Dahlab*, το ΕυρΔΔΑ αποδέχτηκε μια πολιτική, που απαγορεύει σε μια δασκάλα να φοράει μαντήλα κατά την εκτέλεση των διδακτικών καθηκόντων της, με την αιτιολογία ότι μια τέτοια «πράξη πίστης» μπορεί να παρερμηνευτεί από άλλους, ως δήλωση υποστήριξης στο πολιτικό Ισλάμ⁷³¹.

Παρομοίως, στην υπόθεση *Sahin*, το Δικαστήριο έκρινε δικαιολογημένο το ψήφισμα του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης, που απαγορεύει την μαντήλα στην πανεπιστημιούπολη. Λόγω του περιθωρίου εκτίμησης της Τουρκίας και της προστασίας της κοσμικής ταυτότητας του κράτους (§109), το ΕυρΔΔΑ επικρότησε την απαγόρευση της μαντήλας, «ως συμβόλου του πολιτικού Ισλάμ» (§35), ως αναγκαία για την κοινωνία. Αξίζει να σημειωθεί ότι κάτι τέτοιο συνέβη, δεδομένου ότι οι αρχές της εκκοσμίκευσης, συνάδουν με την προώθηση της αρχής της ισοότητας (§111)⁷³².

Προκύπτει λοιπόν, ότι η απόφαση να διατηρήσει την απαγόρευση της μαντήλας σε συγκεκριμένα πανεπιστήμια της Τουρκίας, είναι ένα παράδειγμα του πώς η θρησκευτική ελευθερία μπορεί να περιοριστεί από την ερμηνεία του άρθρου 9 από το ΕυρΔΔΑ. Πράγματι, σύμφωνα με κριτική που ασκήθηκε, το τελευταίο, δεν κατάφερε να

⁷²⁸ Για μια αναλυτική προσέγγιση του ζητήματος, βλ. KAHN R., "Tragedy, A Margin of Appreciation for Muslims? Viewing the Defamation of Religions Debate through *Otto-Preminger v., Institut v. Austria*", Working, University of St. Thomas School of Law Legal Studies Research Paper, no. 10-21. 2010.

⁷²⁹ EVANS M., "Manual on the Wearing of Religious Symbols in Public Areas", *Council of Europe Manuals Human Rights in Culturally Diverse Societies*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008, p. 62-73 (63).

⁷³⁰ NANWANI S., "The burqa ban: An unreasonable limitation on religious freedom or a justified restriction?", *Emory International Law Review*, Vol. 25, issue 3, 2011, p. 1431-1475.

⁷³¹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Dahlab/ Ελβετίας*, (αρ. προσφυγής 42393/98), 15.2.2001.

⁷³² ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Leyla Sahin/ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 44774/98), 10.11.2005.

επεξεργαστεί την ιδέα ότι οι γυναίκες μπορεί νόμιμα να αισθάνονται την ανάγκη να φορέσουν μαντήλα ως μέρος των προσωπικών καθηκόντων στην πίστη τους και όχι ως εξαναγκασμό από εξωτερικές δυνάμεις. Ένας μελετητής χαρακτηρίζει αυτή την απαγόρευση ως “[...] a backdoor means to deprive girls of education”⁷³³.

Στην υπόθεση *Dogru*, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η αποβολή μαθήτριας λόγω άρνησης αφαίρεσης της μαντήλας κατά τη διάρκεια της γυμναστικής, δεν παραβιάζει το άρθρο 9 ΕυρΣΔΑ⁷³⁴.

Τέλος, στην πρόσφατη υπόθεση *S.A.S./ Γαλλίας*, όπου κρίθηκε ο νόμος της Γαλλίας που απαγορεύει την κάλυψη προσώπου σε δημόσιο μέρος του 2011, για μια ακόμα φορά, το ΕυρΔΔΑ επικύρωσε την απαγόρευση της μαντήλας, εγείροντας αντιδράσεις⁷³⁵.

Παρά τις αποφάσεις υπέρ της απαγόρευσης της χρήσης των θρησκευτικών συμβόλων σε εκπαιδευτικά ιδρύματα, το ΕυρΔΔΑ, πάντως, κήρυξε την γενική απαγόρευση των θρησκευτικών ενδυμάτων δημόσια ως παράνομη⁷³⁶.

Ενδιαφέρουσα, από την άποψη της σύγκρισης των θρησκευτικών συμβόλων μεταξύ πλειοψηφίας - μειοψηφίας (και συγκεκριμένα χριστιανισμού κατά Ισλάμ), είναι η απόφαση του ΕυρΔΔΑ, στην υπόθεση *Lautsi/Ιταλίας*- 2009 για την απεικόνιση της σταύρωσης σε δημόσια σχολεία στην Ιταλία, όπου αποκρυσταλλώνοντας τις παραδοσιακές θρησκευτικές αντιλήψεις των Ιταλών, αποφάνθηκε ότι δεν παραβιάζεται απαραίτητα η θρησκευτική ελευθερία των άλλων πιστών ή μη πιστών⁷³⁷.

[Αξιοσημείωτο είναι ότι η υπόθεση *Lautsi*, έχει μερικούς παραλληλισμούς με την υπόθεση *Sahin*. Αμφότερες οι υποθέσεις, αφορούν σε χρήση θρησκευτικών συμβόλων σε σχολεία. Ωστόσο, το Δικαστήριο, φαίνεται πως υιοθέτησε διαφορετική προσέγγιση, αφού ενώ, στην περίπτωση της Τουρκίας, τα σύμβολα θεωρήθηκαν απειλή για την κοσμική νομική τάξη, το Δικαστήριο δεν αποδέχτηκε το ίδιο για τα χριστιανικά σύμβολα στην Ιταλία. Στην δεύτερη περίπτωση, το ΕυρΔΔΑ, έκρινε ότι, το κράτος απολαμβάνει ένα περιθώριο ευχέρειας στην διατήρηση των παραδόσεών του, αλλά και στην οργάνωση του σχολικού προγράμματος και περιβάλλοντος. Ως εκ τούτου, οι επιλογές του γίνονται σεβαστές, εφόσον βέβαια δεν οδηγούν σε κατήχηση των μαθητών σε μια θρησκεία¹⁸. Το ΕυρΔΔΑ φαίνεται να ερμηνεύει με διαφορετικό τρόπο την Συνθήκη, ίσως όταν δεν υπάρχει αιτιολογημένος παράγοντας διάκρισης.]

Στη συζήτηση περί θρησκευτικών συμβόλων, συνέβαλε και η ΚΣ. Ενδεικτική είναι εδώ, η έκθεση σχετικά με τις γυναίκες και την θρησκεία στην Ευρώπη, όπου καταγράφεται η αντίθεση της Εισηγήτριας στην αποδοχή της μαντήλας ως θρησκευτικού συμβόλου, λόγω της αρνητικής φόρτισής της, που έγκειται στην αίσθηση της υποταγής του πεπρωμένου μιας γυναίκας στον έλεγχο ενός άνδρα⁷³⁸.

⁷³³ BLEIBERG B., “Unveiling the Real Issue: Evaluating the European Court of Human Rights' Decision to Enforce the Turkish Headscarf Ban in *Leyla Sahin v. Turkey*”, *Cornell Law Review*, Vol. 91, issue 1, 2005, 129-169 (162).

⁷³⁴ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Dogru/ Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 27058/05), 4.12.2008, (4.3.2009 τελικό). Βλ. σχετικά, EVANS C., “The ‘Islamic scarf’ in the European Court of Human Rights”, *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 57, Issue 3, 2006.

⁷³⁵ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *S.A.S./Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 43835/11), 1.7.2014` HUMAN RIGHTS WATCH, “France: Face-Veil Ruling Undermines Rights. European Court Upholds Discriminatory Ban”, 3.7.2014.

⁷³⁶ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Ahmet Arslan και λοιποί/ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 41135/98), 23.2.2010 (4.10.2010 τελικό).

⁷³⁷ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Lautsi / Ιταλίας*, (αρ. προσφυγής 30814/06), 18.3.2011.

⁷³⁸ CoE: PACE, doc. 10670, *Report on Women and religion in Europe, Report*, Committee on Equal Opportunities for Women and Men, (Rapporteur Mrs. Rosmarie Zapfl-Helbing, Switzerland, Group of the European People’s Party), 16.9.2005, §20-23.

Εξάλλου, στο ίδιο επίπεδο, θα μπορούσε να σημειωθεί και το διαφορετικό Ψήφισμα 1952 (2013), σχετικά με το δικαίωμα των παιδιών στη σωματική ακεραιότητα⁷³⁹, στο οποίο απαγορεύεται η περιτομή (θρησκευτική πρακτική για Μουσουλμάνους και Εβραίους) στα αγόρια⁷⁴⁰, αλλά και ο ακρωτηριασμός των γενετικών οργάνων στα κορίτσια⁷⁴¹, ο οποίος θεωρείται ένα μείγμα από πολιτιστικούς, θρησκευτικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Συμπερασματικά, από τα παραπάνω διαπιστώνεται ότι, όσον αφορά στο ζήτημα των θρησκευτικών συμβόλων, παρατηρείται -όπως και στην περίπτωση της οριοθέτησης της ελευθερίας έκφρασης έναντι της θρησκείας, υπέρ της πλειοψηφίας- μια διαφορετική μεταχείριση των συμβόλων της πλειοψηφίας από αυτά της μειοψηφίας, που εύλογα θέτει το ερώτημα μήπως όμως ο περιορισμός της ελευθερίας των θρησκευτικών συμβόλων των θρησκευτικών μειονοτήτων έναντι εκείνων της πλειοψηφίας, φανερώνει την ύπαρξη δυο μέτρων και δυο σταθμών από το ίδιο το ΕυρΔΔΑ.

Από μια άλλη σκοπιά, όσον αφορά στο ζήτημα της μαντήλας, που κυριάρχησε τη σχετική συζήτηση, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει σύμπνοια των οργάνων του ΣοΕ, αφού ο μεν ΕπΔΑ υποστηρίζει ότι η ποινικοποίηση της μαντήλας είναι αρνητική⁷⁴², ενώ, το ΕυρΔΔΑ και η ΚΣ σε σειρά αποφάσεών/ συστάσεών τους, συνηγορούν υπέρ της.

B.3.2.5. Η συμβολή της παιδείας στην καταπολέμηση των θρησκευτικών διακρίσεων

Δεδομένου ότι πολλές καταστάσεις κρίσης είναι βαθιά ριζωμένες σε θρησκευτικές εντάσεις, η γνώση όλων των θρησκειών ως αναπόσπαστο μέρος της ιστορίας της ανθρωπότητας και των πολιτισμών, αποτελεί απαραίτητο εργαλείο για την καταπολέμηση της άγνοιας, των στερεοτύπων και της παρανόησης των θρησκειών⁷⁴³.

Από την άλλη μεριά, σύμφωνα με το ΕυρΔΔΑ, το κράτος πρέπει να σεβεται το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν ότι η εκπαίδευση των παιδιών τους είναι σύμφωνη με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις, όπως ορίζεται από το άρθρο 2 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου ΕυρΣΔΑ.

B.3.2.6. Η καταπολέμηση των θρησκευτικών διακρίσεων κατά των γυναικών

Την επαύριο της υιοθέτησης της κατάργησης της μαντήλας -για πρώτη φορά σε ευρωπαϊκό επίπεδο- στην Γαλλία, υιοθετήθηκε Ψήφισμα με τίτλο: *Γυναίκες και θρησκεία στην Ευρώπη*⁷⁴⁴. Σκοπό του Ψηφίσματος της ΚΣ είναι να ρίξει φως στην δυνητική σύγκρουση της ελευθερίας της θρησκείας⁷⁴⁵ με τα δικαιώματα των γυναικών.

Για τον λόγο αυτόν, σημειώνεται ότι διακρίσεις κατά των γυναικών και παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους, γίνονται ανεκτά, ακόμα και από ευρωπαϊκές κοινωνίες στη βάση

⁷³⁹ CoE: PACE Res. 1952 (2013), *Children's right to physical integrity*, 1.10.2013.

⁷⁴⁰ CoE: PACE, Doc. 13297, Report on *Children's right to physical integrity*, 6.9.2013, § 13-34.

⁷⁴¹ *Ibid*, §35-48 (39).

⁷⁴² HAMMARBERG T., "Penalising women who wear the burqa does not liberate them", 20.7.2011, διαθέσιμο στο: <<http://www.coe.int/en/web/commissioner/-/penalising-women-who-wear-the-burqa-does-not-liberate-th-1?inheritRedirect=true>>.

⁷⁴³ CoE: PACE Rec. 1720 (2005) on *education and religion*, 4.10.2005.

⁷⁴⁴ CoE: PACE Res. 1464 (2005) *Women and religion in Europe*, 4.10.2005.

⁷⁴⁵ Στην σχετική έκθεση της Επιτροπής για την Ισότητα των Ευκαιριών για τους Άνδρες και τις γυναίκες γίνεται αναφορά και σε όλες τις κύριες θρησκείες της Ευρώπης (ήτοι: Καθολικισμός, Προτεσταντισμός, Ορθοδοξία, Ισλαμισμός και Ιουδαϊσμός). Βλ. PACE, Doc. 10670 *op. cit.* υπ. 738.

της επικρατούσας θρησκευτικής κουλτούρας της χώρας και λόγω της θρησκευτικής ελευθερίας ή υποχρέωσης. Το επιχείρημα του θρησκευτικού/πολιτισμικού σχετικισμού ("cultural relativism")⁷⁴⁶, δηλαδή το γεγονός της παραβίασης δικαιωμάτων των γυναικών, που σε ορισμένες περιπτώσεις αγγίζουν το δικαίωμα στη ζωή, στην σωματική ακεραιότητα, την ελευθερία της κίνησης και της επιλογής συντρόφου, είναι σε αύξηση σε κοινότητες μεταναστών στην Ευρώπη. Μάλιστα, η κατάσταση επιδεινώνεται από την σύναψη συμφωνιών με τρίτες χώρες που αναγνωρίζουν τον νόμο της προσωπικής τους κατάστασης ("personal status law")⁷⁴⁷.

Η μισαλλοδοξία κατά των γυναικών στο όνομα της θρησκείας, στην Ευρώπη είναι απαράδεκτη. Για τον λόγο αυτόν, το ΣοΕ και συγκεκριμένα η ΚΣ έχει υιοθετήσει μη κανονιστικά μέτρα, με σκοπό την διαφύλαξη αυτής της ελευθερίας. Πρόκειται, για την ανάληψη πρωτοβουλιών από το 1998 μέχρι σήμερα, που αφορούν σε ζητήματα όπως: τα εγκλήματα τιμής⁷⁴⁸, ο ακρωτηριασμός γενετικών οργάνων των κοριτσιών⁷⁴⁹/γυναικών⁷⁵⁰, αλλά και η πολλαπλή διάκριση στις μουσουλμάνες⁷⁵¹.

B.3.2.7. Η απάντηση στις θρησκευτικές εντάσεις/θρησκευτικό εξτρεμισμό

Τέλος, δεδομένου ότι ο πολιτικός εξτρερισμός και η τρομοκρατία εκδηλώθηκαν στην Ευρώπη του 20^{ου} αιώνα, στο όνομα μιας θρησκείας, του Ισλάμ, γεγονός μάλιστα, που οδήγησε σε πληθώρα θρησκευτικών περιορισμών/διακρίσεων ως απάντηση (βλ. παραπάνω), η αντιμετώπιση του θρησκευτικού εξτρεισμού και ειδικότερα του ισλαμισμού, αποτέλεσε επίσης μέρος της καταπολέμησης των θρησκευτικών διακρίσεων, στο πλαίσιο του ΣοΕ.

Ενδεικτικά εδώ είναι τα *Ψηφίσματα 1831 (2008)*⁷⁵² και *1927 (2010)* της ΚΣ⁷⁵³. Στο μεν πρώτο, αναγνωρίζεται η σοβαρότητα της τρομοκρατικής απειλής από ανθρώπους που επικαλούνται τον ισλαμικό φονταμενταλισμό ως πηγή έμπνευσης. Από την άλλη μεριά όμως, γίνεται μια διάκριση της πιθανής σύγχυσης μεταξύ του Ισλάμ ως πίστεως και του Ισλάμ ως ιδεολογίας. Στο δεύτερο, υπογραμμίζεται ότι:

⁷⁴⁶ “Cultural relativism is the assertion that human values, far from being universal, vary a great deal according to different cultural perspectives. Some would apply this relativism to the promotion, protection, interpretation and application of human rights which could be interpreted differently within different cultural, ethnic and religious traditions. In other words, according to this view, human rights are culturally relative rather than universal.” στο AYTON-SHENKER D., “The Challenge of Human Rights and Cultural Diversity”, United Nations Background Note, Published by the United Nations Department of Public Information DPI/1627/HR--March 1995.

⁷⁴⁷ Νόμο προσωπικής κατάστασης διαθέτουν: τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το Ιράκ, η Ιορδανία, ο Λίβανος, Αίγυπτος. Βλ. GIHANE T., *Women in personal status laws: Iraq, Jordan, Lebanon, Palestine, Syria*, SHS Papers in Women's Studies/ Gender, Research, UNESCO, July 2005.

⁷⁴⁸ Βλ. σχετικά: CoE: PACE Rec. 1450 (2000), *Violence against women in Europe*, 3.4.2000⁷ CoE: PACE Res. 1327 (2003), *So-called "honour crimes"*, 4.4.2003⁸ CoE: PACE Res. 1681 (2009), *Urgent need to combat so-called "honour crimes"*, 26.6.2009.

⁷⁴⁹ PACE Rec. 1371 (1998), *Abuse and neglect of children*, 23.4.1998, § 13 [h. to eliminate mutilation and discriminatory practices affecting girls (i-vii)].

⁷⁵⁰ CoE: PACE Res. 1247 (2001), *Female genital mutilation*, 22.5.2001; PACE Res. 1743 (2010), *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*, *op. cit.* *op.* 726, 18.

⁷⁵¹ CoE: PACE Res. 1887 (2012). *Multiple discrimination against Muslim women in Europe: for equal opportunities*, 26.6.2012.

⁷⁵² CoE: PACE Res. 1605 (2008) *on European Muslim communities confronted with extremism*, 15.4.2008.

⁷⁵³ CoE: PACE Res. 1743 (2010) and PACE Rec. 1927 (2010) *op.cit.* вп. 726.

“[...] Islamism is the view that Islam is not only a religion but also a social, legal and political code of conduct”.

Ως λύσεις στον ισλαμικό εξτρεμισμό, προβάλλονται:

“[...] 10. As regards Islamist extremism, Council of Europe member states need to deal with this threat effectively while *avoiding the stigmatisation of Islam as a religion*. More efforts should be made to fight against Islamophobia and to combat the negative stereotyping of Islam and Muslims in society, along the lines set out in General Policy Recommendation No. 5 of the European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) on combating intolerance and discrimination against Muslims”⁷⁵⁴.

Για την προστασία των θρησκευτικών κοινοτήτων από τον θρησκευτικό εξτρεμισμό, συνεχίζουν να λαμβάνονται μέτρα, εντός και εκτός της ευρωπαϊκής επικράτειας.

Άξιες αναφοράς εδώ, είναι δύο πράξεις της ΚΣ: η Σύσταση 1957 (2011) για τη βία κατά των Χριστιανών στη Μ. Ανατολή, που καταδικάζει όλες τις μορφές του θρησκευτικού φονταμενταλισμού. Επίσης, το Ψήφισμα 1846 (2011) για την καταπολέμηση όλων των μορφών της διάκρισης που βασίζεται στη θρησκεία⁷⁵⁵.

Η ΕπΥΠ από την πλευρά της, εν όψει των τραγικών γεγονότων του 2011, υιοθέτησε τη Διακήρυξη για την θρησκευτική ελευθερία, καταδικάζοντας όλες τις μορφές της υποκίνησης σε θρησκευτικό μίσος και βία⁷⁵⁶.

Στο ίδιο πνεύμα, με σκοπό την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου όσον αφορά στη θρησκεία, υιοθετήθηκε και από την ΚΣ Ψήφισμα το 2013⁷⁵⁷. Εκεί, εκφράστηκε ανησυχία για την αύξηση των βίαιων επιθέσεων κατά θρησκευτικών κοινοτήτων ή ατόμων στη βάση της πίστης. Επίσης, καταδικάστηκαν όλες οι περιπτώσεις των αρνητικών στερεοτύπων των ατόμων με βάση τη θρησκεία, καθώς και η υπεράσπιση του θρησκευτικού μίσους που αποτελεί υποκίνηση διακρίσεων, εχθρότητας ή βίας.

Με αφορμή την κατάσταση στη Συρία και το Ιράκ, εν όψει της τρομοκρατικής δράσης του “IS”, η προσοχή εστιάστηκε αναπόφευκτα στις χριστιανικές και άλλες θρησκευτικές και εθνικές κοινότητες, η κατάσταση των οποίων εξελίχθηκε από ανησυχητική σε απελπιστική. Σημειώθηκε ωστόσο, ότι:

“[...]7. The Assembly is well aware that the “IS” and other similar terrorist groups active in the Middle East *do not act in the name of Islam nor do they represent a majority of Muslims*. Indeed, a substantial number of victims are Muslims. Therefore, it welcomes the mobilisation of the Muslim community against the actions of “IS”, notably in the “Not In My Name” campaign”⁷⁵⁸.

Παράλληλα, στο ίδιο πλαίσιο, αυτό της δράσης του ISIS (ιδ. κατά το 2015), οφείλει να εξεταστεί και η ειδική απάντηση του ΣοΕ στα τρομοκρατικά χτυπήματα που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη, όπου ως μείζονος σημασίας προβάλλει η απάντηση με σεβασμό στις δημοκρατικές αρχές του ΣοΕ.

Άξια αναφοράς είναι εδώ η αντίδραση των οργάνων του ΣοΕ στις επιθέσεις στη Γαλλία. Ειδικότερα, την επαύριο της επίθεσης στο Charlie Hebdo, η ΕπΥΠ σε Δήλωσή της καταδίκασε τα γεγονότα στο Παρίσι ως άμεση επίθεση στη δημοκρατία, ακρογωνιαίο λίθο

⁷⁵⁴ CoE: PACE Res. 1754 (2010), *Fight against extremism: achievements, deficiencies and failures*, 5.10.2010, § 10.

⁷⁵⁵ CoE: PACE Res. 1846 (2011), *Combating all forms of discrimination based on religion*, 25.11.2011. CoE: PACE Rec. 1987 (2011), *Combating all forms of discrimination based on religion*, 25.11.2011.

⁷⁵⁶ CoE: CM Declaration on religious freedom, 20.1.2011.

⁷⁵⁷ CoE: PACE Res. 1928 (2013), *Safeguarding human rights in relation to religion and belief, and protecting religious communities from violence*, 24.4.2013.

⁷⁵⁸ CoE: PACE Res. 2016 (2014), *Threats against humanity posed by the terrorist group known as “IS”: violence against Christians and other religious or ethnic communities*, 2.10.2014.

της οποίας αποτελεί η ελευθερία της έκφρασης και της γνώμης⁷⁵⁹. Ακολούθησε η ΚΣ, που σε Ψήφισμά της, αν και επισήμανε ότι οι εν λόγω τρομοκρατικές επιθέσεις βασίζονται στο μίσος, σημείωσε παράλληλα ότι:

"[...] (they) were obviously not the result of an alleged plot to stigmatise Islam or Muslims but a co-ordinated act designed to silence, through crime, journalists and a newspaper that symbolise freedom of expression, and to kill people for the sole reason that they are Jewish or members of the police force because they embody the defence of institutions and the rule of law".

Ταυτόχρονα, υπογραμμίστηκε ότι απόρροια των επιθέσεων ήταν η έναρξη ενός δημοσίου διαλόγου αφενός, για την αντιμετώπιση της απειλής που θέτουν οι τζιχαντιστές και αφετέρου της ανάγκης να εξαλειφθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός, η διάκριση, η βία και ο διαχωρισμός, καθώς αποτελούν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της τρομοκρατίας και του θρησκευτικού φανατισμού⁷⁶⁰.

Τέλος, όσον αφορά στις επιθέσεις της 13ης Νοεμβρίου 2015 στο Παρίσι, το ΣοΕ για μια ακόμα φορά, η ΕπΥΠ σχετικά με το ζήτημα υπογράμμισε ότι:

*"[...] the Council of Europe is determined to resolutely continue the fight against terrorism in full respect of the principles of freedom, democracy, human rights and the rule of law which unite its member States and which constitute the best protection against the spiral of hate. It reaffirms its determination to fight against all misassociations, all forms of intolerance and discrimination as well as any acts of violence on religious or any other grounds"*⁷⁶¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Γεν. Γραμ., *Thorbjørn Jagland*, σε δήλωσή του την επαύριο των γεγονότων, πρόβαλε ως λύση την προστασία των αξιών της Ευρώπης:

*"[...] The terrorists aimed to attack our freedom, democracy and human rights. But Europe will stand strong in defending our common values"*⁷⁶².

Τέλος, σχετική ήταν και η δήλωση της Προέδρου της ΚΣ, Anne Brasseur, σύμφωνα με την οποία:

*"We must unite to defend democracy. To do so, we must overcome political divisions to focus on the root causes of extremism and radicalisation. We must denounce hatred, discrimination and intolerance, and reaffirm the values of 'living together'"*⁷⁶³.

B.3.3. Σχολιασμός

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η θρησκευτική ελευθερία όπως αποτυπώνεται στις επιμέρους εθνικές δικαιοταξίες και αποκρυσταλλώνεται στις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ και των οργάνων του ΣοΕ, δεν διευκολύνει μια βαθιά κανονιστική ποικιλομορφία (*"deep normative diversity"*). Τουναντίον, στο όνομα της διαχείρισης του θρησκευτικού πλουραλισμού, αλλά και του εκκοσμικευμένου κράτους (*secularism, laïcité*) επιτρέπει μια ποικιλομορφία υπό προϋποθέσεις (*"conditioned diversity"*)⁷⁶⁴.

Η κινητοποίηση του εργαλείου των θεμελιωδών δικαιωμάτων για την αντιμετώπιση της θρησκευτικής ανομοιογένειας και ο ιδιαίτερος τρόπος εφαρμογής του, μακροπρόθεσμα, φαίνεται πως ανοίγει τον δρόμο για την μεταβολή της ευρωπαϊκής αντίληψης για τα δικαιώματα.

⁷⁵⁹ CoE: CM Declaration on the recent attacks in Paris, 14.1.2015.

⁷⁶⁰ CoE: PACE Res. 2031(2015), *Terrorist attacks in Paris: together for a democratic response*, 28.1.2015.

⁷⁶¹ CoE: CM Statement on the terrorist attacks in Paris, 17.11.2015.

⁷⁶² CoE: SG, "Attacks in Paris: Statement by Thorbjørn Jagland", 14.11.2015.

⁷⁶³ CoE: PACE, Anne Brasseur: 'Our common objective must be to combat terrorism, not to combat migrants', 27.11.2015.

⁷⁶⁴ ALIDADI K., FOBLETS M.-C., "Framing Multicultural Challenges in Freedom of Religion Terms", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 30/4, 2012, p. 388-416.

Πάντως, γεγονός είναι ότι η «ασύμμετρη ανοχή», που προέρχεται από τη διαφορετικότητα των εθνικών νομοθεσιών, δεν έχει αντικατασταθεί από μια «συμμετρική θρησκευτική ελευθερία»⁷⁶⁵, η οικοδόμηση της οποίας δεν φαίνεται να βοηθείται από τις τρέχουσες προκλήσεις.

B.4. Πολυπολιτισμική ομαλότητα ή ανωμαλία; Η οδός του διαπολιτισμικού διαλόγου και προσεγγίσεις για την προώθησή του

B.4.1. “Multicultural crises”, “ethnocultural dilemmas”, “clash of civilizations”, “cultural fundamentalism”: Οι σύγχρονες προκλήσεις της πολιτισμικής ετερότητας

Οι πολυπολιτισμικές κρίσεις, αποτέλεσμα ρατσιστικών συμπεριφορών και διακρίσεων και συνάμα τροφή ακροδεξιών αντιδράσεων, αποτελούν ένα ακόμα χαρακτηριστικό στοιχείο των σύγχρονων ευρωπαϊκών κοινωνιών, που αντλεί την δύναμή του από το παρελθόν, αγγίζοντας όλες τις ευάλωτες ομάδες. Σήμερα, δυο κύρια στοιχεία συμβάλλουν στην επιδείνωση της κατάστασης: αφενός, οι ολοένα και περισσότερο πολιτισμικά ετερόκλητες ευρωπαϊκές κοινωνίες και αφετέρου, η σφυρηλάτηση της κοινής ταυτότητας (τόσο της εθνικής, όσο και της ευρωπαϊκής).

Όσον αφορά στο πρώτο, οι ευρωπαϊκές κοινωνίες είναι πολιτισμικά ετερόκλητες για ποικίλους λόγους μέσω: της μετανάστευσης της παρουσίας εθνικών μειονοτικών ομάδων (π.χ. Καταλανοί και Βάσκοι στην Ισπανία, Ουαλοί και Σκωτσέζοι στην Αγγλία) της παρουσίας μακρά εγκατεστημένων μειονοτικών κοινοτήτων (όπως Εβραίοι ή Ρομά) αλλά και της παρουσίας θρησκευτικών μειονοτήτων (όπως π.χ. οι μουσουλμάνοι)⁷⁶⁶. Η εν λόγω ανομοιογένεια, αν και θεωρείται από κάποιους πηγή πλούτου, εκλαμβάνεται από τις εθνικές κυβερνήσεις και τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς ως ζήτημα που χρήζει ιδιαίτερης αντιμετώπισης.

Από μια άλλη σκοπιά, ως προς το δεύτερο, η «βιολογική ανωτερότητα» των Ευρωπαίων, την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, έδωσε τη θέση της στην έμφαση στην «πολιτισμική ανωτερότητα» τους. Η μετάβαση συντελέστηκε σταδιακά και ενισχύθηκε με τη δημιουργία μιας κοινής ευρωπαϊκής συλλογικής συνείδησης και ταυτότητας, που υπογραμμίστηκε σε κάθε ευρωπαϊκή Σύμβαση στην πορεία της εγκαθίδρυσης μιας Ενωμένης Ευρώπης⁷⁶⁷, ενώ, ενδυναμώθηκε περαιτέρω, φτάνοντας μέχρι το σημείο της δημιουργίας της «ευρωπαϊκής ιθαγένειας» σε επίπεδο Ε.Ε. Η νέα πραγματικότητα ωστόσο, παρά τη θετική συμβολή της στην οικοδόμηση της κοινής ταυτότητας, είχε ως συνέπεια και την ενίσχυση της διαφοροποίησης των Ευρωπαίων από τους «άλλους», στη βάση των πολιτισμικών διαφορών (παράδοξο της διαφορετικότητας)⁷⁶⁸.

⁷⁶⁵ VAN DER VEN J.A., *Human Rights or Religious Rules?* Brill Leiden, 2010, p. 265-266.

⁷⁶⁶ BARRETT M., “Introduction-Interculturalism and multiculturalism: concepts and controversies” in BARRETT M., *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, Council of Europe Publishing, 2013, p. 15-41 (16).

⁷⁶⁷ Έτσι, τόσο στο προοίμιο του Καταστατικού του ΣοΕ, όσο και στο προοίμιο των Ιδρυτικών Συνθηκών των Ε.Κ./Ε.Ε., τονίζεται η κοινή πολιτισμική παράδοση, οι κοινές αξίες, ο χριστιανισμός και ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός.

⁷⁶⁸ Βάσει του οποίου: The more diverse societies have become and the more people have been exposed to difference, the more they seem to retreat into their own identity, embrace identity politics and support separatist ideologies.

Παράλληλα, η ενδυνάμωση των επιμέρους εθνικών ταυτοτήτων ως αντίδραση στην ομοιογένεια και στην απώλεια ταυτότητας, που επιτάσσει και επιβάλλει η παγκοσμιοποίηση, οδήγησαν σε όξυνση των πολιτικών ταυτότητας (“identity policies”) και διαφορετικότητας.

Αμφότερα τα στοιχεία οδήγησαν στην «κορύφωση» του πολιτισμικού ρατσισμού (όπου η πολιτισμική αιτιολόγηση, πήρε την θέση της φυλετικής αιτιολόγησης) στην νεότερη ιστορία της Ευρώπης, στα άκρα του οποίου απαντώνται ο «πολιτισμικός φονταμενταλισμός» (“cultural fundamentalism”)⁷⁶⁹, αλλά και η επιβεβαίωση (;) της θεωρίας περί «σύγκρουσης πολιτισμών» στο πλαίσιο της Ευρώπης, βάσει της οποίας ένας νέος ψυχρός πόλεμος λαμβάνει χώρα, όχι βάσει της πολιτικής ή της οικονομίας, αλλά βάσει του πολιτισμού (απτά παραδείγματα της οποίας θεωρήθηκαν τόσο η εθνοκάθαρση στην Γιουγκοσλαβία, όσο και κυρίως ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας)⁷⁷⁰.

Η εν λόγω σύγκρουση, που μέσα στα χρόνια που ακολούθησαν πήρε κυρίως τη μορφή Ισλάμ *έναντι* Δύσης, επιδεινώθηκε υπό το βάρος της παγκοσμιοποίησης, των μεγάλων μεταναστευτικών ρευμάτων (κυρίως από χώρες μουσουλμανικές)⁷⁷¹, της οικονομικής κρίσης και προσφάτως του πολέμου στη Συρία και της δράσης του ISIS, αποτελώντας ένα νέο χαρακτηριστικό των πολιτισμικά ετερόκλητων κοινωνιών⁷⁷².

Τα παραπάνω, προκάλεσαν διακρίνουσες συμπεριφορές στην εργασία, στην παιδεία, στην υγεία, στη στέγαση, υπό το πρίσμα του πολιτισμού. Πολιτισμικά και θρησκευτικά παραδείγματα –πλέον- χρησιμοποιούνται για να εξηγήσουν κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα. Απότοκος είναι μια άλλη μεγάλη πρόκληση, αυτή της διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας. Η τελευταία, δεν αποτελεί νέα ανάγκη στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή. Αντιθέτως, πρόκειται για ένα διαχρονικό αίτημα των κοινωνιών, που αντιμετωπίστηκε στη βάση τριών προσεγγίσεων: της αφομοίωσης, του πολυπολιτισμού και –προσφάτως- του διαπολιτισμικού διαλόγου.

B.4.1.1. Η διαχείριση πολυπολιτισμικών κρίσεων. Από την αφομοίωση στον πολυπολιτισμό και vice versa

Η αφομοίωση αποτελεί –ίσως- το πρώτο μοντέλο διαχείρισης πολυπολιτισμικών κρίσεων, που χαρακτήρισε το ευρωπαϊκό έθνος κράτος από το 1870 μέχρι το 1945. Χρησιμοποιήθηκε από αυταρχικά περισσότερο καθεστώτα, με σκοπό την εξάλειψη οποιασδήποτε πολιτισμικής διαφοροποίησης των μειονοτικών ομάδων και την αφομοίωση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών τους από την κυρίαρχη κουλτούρα.

Στη συνέχεια, υπό το φως της εμπειρίας της μετανάστευσης της μεταπολεμικής περιόδου, η πολυπολιτισμική προσέγγιση φάνηκε –αρχικά- να διαδέχεται (χρονικά) την

⁷⁶⁹ Ο όρος αναφέρεται από STOLCHE V., “Talking culture: new boundaries, new rhetorics of exclusion in Europe”, Sidney W. Mintz lecture for 1993, *Current Anthropology*, Vol. 36, No. 1, February 1995, p. 1-24.

⁷⁷⁰ “In the Wake of Xenophobia: The New Racism in Europe”, *UN Chronicle*, Vol. xlv, no. 3, September 2007, όπου αναφέρεται ότι: “[...] In the new millennium, there is a step change with new political racism in Europe. For one, Jewish conspiracy and Holocaust denial have given way to the clash of civilizations and Islamic fundamentalism”.

⁷⁷¹ “[...] Dans nos pays ouest-européens habitués à une multi-culturalité millénaire, le racisme se serait développé avec les dernières vagues d’immigrations musulmanes et/ou africaines. A tel point que nous parlons de «choc des civilisations» et de «guerre des religions”, in *Berlanda O.*, “Immigration : racisme, islamophobie ou simplement rejet d’un sous-prolétariat importé?”, in : http://french.ruvr.ru/2013_07_18/Immigrationracismeislamophobieousimplementrejetdunsousproletariatimporte-0744/.

⁷⁷² WILSON R., “The urgency of intercultural dialogue in a Europe of insecurity”, in BARRETT M., *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, op. cit., σπ. 766, p. 53-68.

αφομοίωση, αποτελώντας μάλιστα, μια εξελιγμένη προσέγγιση διαχείρισης πολυπολιτισμικών κοινωνιών και πρότυπο ένταξης, υπό την έννοια ότι προκρίνει τις δημοκρατικές αξίες και αρχές, απορρίπτοντας την εγκατάλειψη των διακριτών πολιτισμικών πρακτικών και της αφομοίωσης από την κουλτούρα της εθνικής πλειοψηφίας. Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, παρέχεται η ίδια αναγνώριση και διευκολύνσεις στον πολιτισμό των μη κυρίαρχων μειονοτικών ομάδων με τον πολιτισμό της κυρίαρχης ομάδας.

Ωστόσο, στο διάβα του χρόνου, ήταν η συζήτηση για την εθνική ταυτότητα και κυρίως ο φόβος για την απώλειά της, που άνοιξε τον δρόμο για την αλλαγή πορείας της εθνικής πολιτικής των «φυλετικών σχέσεων» από τον πολυπολιτισμό στον μονοπολιτισμό ή την πολιτισμική ομογενοποίηση⁷⁷³.

Η συζήτηση περί διαφορετικότητας, άνοιξε υπό την πίεση διαφορετικών γεγονότων σε κάθε χώρα. Στηρίχτηκε σε «μύθους» στους οποίους το κάθε έθνος είναι οικοδομημένο⁷⁷⁴, οδήγησε ωστόσο, στην απόρριψη του πολυπολιτισμικού μοντέλου.

Έτσι, παρά τις παλιές επιτυχίες του, σταδιακά, ο πολυπολιτισμός έχασε και την κυβερνητική και την λαϊκή υποστήριξη στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών κοινωνιών⁷⁷⁵. Παράλληλα, ορισμένοι πολιτικοί επιτέθηκαν στον πολυπολιτισμό. Στην Αυστρία ο *Peter Westenthaler* δήλωσε ότι: “[...] multicultural society was buried on 11 September 2001”, στην Ιταλία ο *Silvio Berlusconi* είπε ότι: “We don’t want Italy to become a multiethnic, multicultural country. We are proud of our traditions”. Από την πλευρά του, ο Πρωθυπουργός της Ισπανίας, *Jose Maria Aznar* υποστήριξε επίσης ότι: “Multiculturalism is precisely what splits society. It is not living together. It is not integration”. Με τον τρόπο αυτόν, της αμφισβήτησης δηλαδή του πολυπολιτισμικού μοντέλου από τους πολιτικούς, έγινε φανερό και μια ακόμα διάσταση του πολιτισμικού ρατσισμού.

Μάλιστα, οι «συστάσεις» περί αποτυχίας του πολυπολιτισμικού μοντέλου, πρέπει να ιδωθούν και υπό το πρίσμα της «σύγκρουσης των πολιτισμών» και ειδικότερα των διαφοροποιημένων αρχών των μουσουλμανικών κοινοτήτων από αυτές των δυτικών δημοκρατιών. Πράγματι, η διατεινόμενη αποτυχία του, σε πολιτικό επίπεδο, από: την *Angela Merkel* το 2010, τον *David Cameron* το 2011, και τον *Nicolas Sarkozy* 2011, έγινε με αφορμή τους μουσουλμάνους⁷⁷⁶. Το εν λόγω γεγονός, σε συνδυασμό με την επείγουσα ανάγκη ανάδυσης ενός νέου προτύπου πολιτισμικής διαχείρισης στην Ευρώπη, σε συνέχεια σειράς πολιτισμικών διεθνικών κρίσεων, μεταξύ 2001-2005, οδήγησε σε μια επανεξέταση των πολιτικών ένταξης, που οδήγησαν στο «συμβόλαιο ένταξης» (“integration contract”), το πρώτο βήμα προς το τέλος του πολυπολιτισμικού μοντέλου⁷⁷⁷.

⁷⁷³ FEKETE L., *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, op. cit., σπ. 353, p. 62-66.

⁷⁷⁴ Στην Ολλανδία, το ζήτημα τέθηκε στη βάση των «αρχών και αξιών», στην Σουηδία και Νορβηγία, στα πολιτισμικά εμπόδια στην ένταξη, στο ΗΒ, στην “community cohesion”, στην Γαλλία, στην αρχή της “laïcité”, στην Γερμανία στην “Leitkultur”, στην Δανία στην “intolerant culture”, στην Ισπανία, στην Ελλάδα και στην Ιταλία, στη δημόσια ασφάλεια.

⁷⁷⁵ FEKETE L., op. cit. 353, p. 62-66. [Αξίζει να αναφερθεί ότι ήδη από το 2001, μετά την «επίθεση» της τρομοκρατίας στον πολυπολιτισμό, ένα προς ένα, τα ευρωπαϊκά κοινοβούλια της Αγγλίας, της Σουηδίας, της Ολλανδίας και της Γαλλίας, σύστησαν κοινοβουλευτικές διερευνητικές επιτροπές για το ζήτημα των πολιτικών ένταξης, που κατάληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ενταξιακές πολιτικές του παρελθόντος απέτυχαν].

⁷⁷⁶ Merkel A., speech to members of the Junge Union, Potsdam, 16.10.2010; Cameron D., speech to the Munich Security Conference, 5.2.2011; Sarkozy N., interviewed on Paroles de Français (TF1), 11.2.2011.

⁷⁷⁷ Η λέξη «συμβόλαιο», υπογραμμίζει την διπλή έννοια της ένταξης. Ο μετανάστες δηλαδή έχει δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις. Αξίζει να σημειωθεί ότι είναι διαφορετικό από την πολυπολιτισμική προσέγγιση στο ότι επικεντρώνεται σε άτομα κι όχι κοινότητες. Για αυτόν τον λόγο όμως, πρόκειται για μια εξέλιξη που υπονομεύει την πολυπολιτισμικότητα και αποτελεί μια επιστροφή στην αφομοίωση. Έχει χρησιμοποιηθεί σε

Παράλληλα, κατέληξαν και σε μια μεταβολή ορολογίας και συνακόλουθα στην αναζήτηση νέου μοντέλου διαχείρισης της πολυπολιτισμικής πολλαπλότητας.

Έτσι, η επίθεση στον πολυπολιτισμό συνοδεύτηκε –σε εθνικό επίπεδο- από μια έμφαση στην αφομοίωση ως μοντέλο ένταξης και διαχείρισης της πολιτισμικής ετερότητας. Αυτή η τάση εκφράστηκε κυρίως μέσω των τεστ που δρουν ως εμπόδιο στην πολιτογράφηση, κατά την οποία οι αιτούντες οφείλουν να αποδείξουν ότι υποστηρίζουν «εθνικές αξίες» προκειμένου να διασφαλίσουν την ιθαγένεια⁷⁷⁸.

Από μια άλλη σκοπιά, η απαγόρευση της μπουργκας/νικάμπ σε δημόσιους χώρους, το 2011 σε Γαλλία και Βέλγιο, το γεγονός ότι οι μουσουλμάνοι και Ρομά θεωρούνται «αναφομοίωτοι» από πολιτικές δυνάμεις της Γερμανίας, της Ιταλίας και άλλων ευρωπαϊκών χωρών, οι μαζικές απελάσεις των Ρομά ή και οι τρομοκρατικές επιθέσεις του Breivik στην Νορβηγία, θα μπορούσαν να θεωρηθούν επίσης, ως ακραία μορφή έκφρασης αφομοίωσης.

Δεδομένης της αποτυχίας του προτύπου του πολυπολιτισμού στην αντιμετώπιση των πραγματικών γεγονότων της ζωής του 21^{ου} αιώνα, μια αποτυχία που βασίζεται:

- από την μια μεριά, στην αποτυχία της επικέντρωσης στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, της μετανάστευσης, της διασποράς του διεθνισμού, της εθνικής *super-diversity*, των πολλαπλών ταυτοτήτων και της αύξησης των πληθυσμών μεικτής κληρονομιάς, αλλά και
- από την άλλη, στην ενίσχυση του κοινοτικού διαχωρισμού και της αμοιβαίας μη κατανόησης, στην συμβολή της υπονόμευσης των δικαιωμάτων των ατόμων και ειδικότερα των γυναικών εντός των μειονοτικών κοινοτήτων, στην ενθάρρυνση των ακροδεξιών εξτρεμιστικών κομμάτων, την θεσμοποίησης των πολιτισμικών διαφορών,

το εν λόγω πρότυπο πρέπει να αντικατασταθεί από ένα νέο μοντέλο που να απαντά στις εν λόγω προκλήσεις.

B.4.2. Αντιμετωπίζοντας τον πολυπολιτισμό. Η απάντηση του ΣοΕ

B.4.2.1. Προς μια δημοκρατική διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας

Την ώρα που οι εθνικές κυβερνήσεις υπό το βάρος της παγκοσμιοποίησης (δηλαδή των «θολών συνόρων», της απώλειας της εθνικής κυριαρχίας) και της αίσθησης απειλής που αυτή συνεπάγεται, προωθούν πολιτικές που μοιάζουν να προκρίνουν την αφομοίωση, τις διακρίνουσες πολιτικές και συνακόλουθα τις ρατσιστικές συμπεριφορές, το ΣοΕ προχωράει ένα βήμα παρακάτω, με την αναγωγή του πολιτισμού σε μείζονα βραχίονα αντιμετώπισης του ρατσισμού, καθώς και την προώθηση μιας νέας προσέγγισης

χώρες όπως η Ολλανδία, η Γαλλία, όπου ξεκίνησε από το 2002 και μεταβλήθηκε σε εθνική πολιτική από το 2007 (*Contrat d'accueil et d'intégration*), η Αγγλία από το 2008 (Green Paper on the path to citizenship). Βλ. σχετικά: GUIRAUDON V., "Integration Contracts for Immigrants: Common Trends and Differences in the European Experience", (ARI) ARI 43/2008 - 7/5/2008' FEKETE L., *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, *op. cit.* σπ. 353, p. 66-68.

⁷⁷⁸ Τέτοια τεστ, λαμβάνουν χώρα στο ΗΒ, στην Ελβετία. Αν και η εκμάθηση της γλώσσας και η ένταξη δεν μπορούν να θεωρηθούν ρατσιστικές, ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των τεστ, ο αρνητικός τρόπος διεξαγωγής της συζήτησης, καθώς και η εισαγωγή του «τιμωρικού στοιχείου» (αυτοί που αποτυγχάνουν στα τεστ ή οφείλουν να εγκαταλείψουν την χώρα (Αυστρία), ή υποβάλλονται σε πρόστιμα (Ολλανδία, Αυστρία), ή μειώθηκαν οι κοινωνικές πληρωμές τους (Ολλανδία), τους δίνει αναπόφευκτα έναν ρατσιστικό χαρακτήρα.

προσαρμοσμένης στις ανάγκες της νέας εποχής που χαρακτηρίζεται από μια “super-diversity”⁷⁷⁹.

Απαντά σε όλες τις προκλήσεις:

- Απορρίπτοντας την πρόσληψη των πολιτισμικά ετερόκλητων κοινωνιών ως πηγή σύγκρουσης και προκρίνοντας τον διαπολιτισμικό διάλογο ως μέσο πρόληψης συγκρούσεων
- Απορρίπτοντας ρητά τη θεωρία περί σύγκρουσης πολιτισμών
- Προωθώντας τον –νομικά δεσμευτικό– σεβασμό των πολιτιστικών καταβολών όλων των μειονοτικών κοινοτήτων ως μέρος της Ευρωπαϊκής κοινής ταυτότητας
- Προωθώντας τον διαπολιτισμικό διάλογο, ως απάντηση στα παρωχημένα πλέον πρότυπα διαχείρισης πολυπολιτισμικών κρίσεων του παρελθόντος.

B.4.2.2. Η προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου

(i) Μια κανονιστική προσέγγιση

Πολιτισμικά δικαιώματα ή δικαιώματα με πολιτισμική διάσταση, συμπεριλαμβάνονται, από πολύ νωρίς, σε πράξεις του ΣοΕ: στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (1949), στην Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση (1954), στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση- πλαίσιο για την προστασία των μειονοτήτων (1995).

Ως προς την πρώτη, σημειώνονται τα άρθρα 9, 10, 11, και 14 ΕυρΣΔΑ, που συμβάλλουν αφενός, στην διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και αφετέρου, στην ανάπτυξη του διαπολιτισμικού διαλόγου.

Από την άλλη, η Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση επιβεβαιώνει την «κοινή πολιτιστική κληρονομιά» της ηπείρου και την σχετική ανάγκη για διαπολιτισμική μάθηση.

Το 2005, υιοθετήθηκε η Σύμβαση Πλαίσιο για την Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στην Κοινωνία, η οποία καθόρισε πώς η γνώση της πολιτισμικής κληρονομιάς ενθαρρύνει την εμπιστοσύνη και την κατανόηση.

Άλλωστε, η προστασία της ετερότητας σε ένα πνεύμα ανεκτικότητας αποτελεί τον στόχο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης- πλαίσιο για την προστασία των μειονοτήτων, στο άρθρο 6 της οποίας τα κράτη μέλη της καλούνται να ενθαρρύνουν ένα πνεύμα ανεκτικότητας και διαπολιτισμικού διαλόγου, καθώς και να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα για την προώθηση του αμοιβαίου σεβασμού, της κατανόησης και της συνεργασίας μεταξύ όλων των ατόμων που ζουν στην επικράτειά τους, ανεξάρτητα από την εθνική, πολιτισμική, γλωσσική ή θρησκευτική ταυτότητα, ειδικότερα στα πεδία της εκπαίδευσης, του πολιτισμού και των ΜΜΕ.

(ii) Η πορεία προς την Λευκή Βίβλο (1993-2008)

Με την ευρεία έννοια, το ΣοΕ ασχολήθηκε από την απαρχή της σύστασής του, με την διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας και του διαπολιτισμικού διαλόγου. Ήδη από τη

⁷⁷⁹ Όρος που χρησιμοποιείται από τον CANTLE T., “Interculturalism as a new narrative for the era of globalization and super-diversity”, in BARRETT M., *op.cit.* σπ. 766, p. 69-91.

δεκαετία του 1980 σημειώνονται πρωτοβουλίες σχετικά με την «διαπολιτισμική κατανόηση» και την «διαπολιτισμική εκπαίδευση»⁷⁸⁰.

Ωστόσο, το πολιτικό σκηνικό της δεκαετίας του 1990 ήταν εκείνο που σηματοδότησε την γένεση μιας Λευκής Βίβλου⁷⁸¹. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, οι βίαιες συρράξεις και η επακόλουθη επαναχάραξη των ευρωπαϊκών συνόρων, κατέληξε στη μεταβολή μεγάλου μέρους του πληθυσμού σε μειονότητες και συνακόλουθα στην ανάγκη εύρεσης τρόπου συνύπαρξης μεταξύ τους. Για τον λόγο αυτό, ήδη στην πρώτη Σύνοδο Κορυφής του ΣοΕ, υπογραμμίστηκε ότι η πολιτισμική πολλαπλότητα χαρακτηρίζει την πλούσια κληρονομιά της Ευρώπης, ενώ το 1997 η “European Task Force on Culture and Development” του ΣοΕ, υποστήριξε ότι:

“The co-existence of different cultures entails dialogue, not confrontation. It is not a matter of delimiting, but of opening up”⁷⁸².

Αν και σημαντική ήταν η ώθηση που δόθηκε στο ζήτημα το 2000, με την *Διακήρυξη για την πολιτισμική ετερότητα*⁷⁸³, καταλυτική στην διαμόρφωση του ζητήματος ήταν η συμβολή της 11ης Σεπτεμβρίου. Τα γεγονότα έθεσαν την διεθνή κοινότητα απέναντι σε ένα από τα πιο επικίνδυνα προβλήματα της εποχής, την διεθνή τρομοκρατία. Αποδείχτηκε ωστόσο, ανεπαρκής η δυναμική, τόσο όσον αφορά στα πολιτικά και νομικά μέσα, όσο και στην δυνατότητα ευρύτερης προσέγγισης του ζητήματος της τρομοκρατίας, με την έννοια της προσέγγισης των ιδεολογικών και πολιτισμικών πυλών της. Την επαύριο των γεγονότων, η ΕπΥπ του ΣοΕ, επαναβεβαίωσε τη σημασία της στήριξης για την προώθηση του «[...] πολυπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου στις Ευρωπαϊκές Κοινωνίες και με τους γείτονες της Ευρώπης» ως ένα από τα μέσα για την αντιμετώπιση των ριζών της τρομοκρατίας.

Κατ’ αυτόν τον τρόπο, περνώντας μέσα από πολλά στάδια, το ζήτημα της πολιτισμικής πολλαπλότητας συνδέθηκε με αυτό της πρόληψης συγκρούσεων και των νέων μορφών συγκρούσεων, που μπορούν να τροφοδοτήσουν μίσος, ξενοφοβία και αναμέτρηση μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων, καθώς:

“In Europe, as in other continents, culture is sometimes diverted from its purpose to justify intercultural and inter-religious conflicts affecting both Western and Eastern Europe. The events of 11 September 2001 showed that this can lead to tragic events on a world scene”⁷⁸⁴.

Πράγματι, η Επιτροπή Κουλτούρας γαλβανισμένη από την δέσμευση του Γεν. Γραμματέα για τον διαπολιτισμικό διάλογο, αποφάσισε το 2002, την έναρξη του σχεδίου: “Action Plan for 2002-2004 of the intercultural dialogue and conflict prevention Project”. Επακόλουθα, σε μια προσπάθεια απόρριψης της αντίληψης της πολιτισμικής πολλαπλότητας ως πρόβλημα, -λόγω των δυνητικών συγκρούσεων που μπορούν να εμφανιστούν από την συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμών-, το ΣοΕ με την *Διακήρυξη*

⁷⁸⁰ CoE: CM Rec. (84) 18 on the training of teachers in education for intercultural understanding, notably in a context of migration, 25.9.1984.

⁷⁸¹ BUNJES U., “The intercultural milestone: the history of the Council of Europe’s ‘White Paper on intercultural dialogue’”, in BARRETT M., *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, op. cit., σπ. 766, p. 43-52 (43).

⁷⁸² CoE, *In from the margins. A contribution to the debate on culture and development in Europe*, 1997, p. 47.

⁷⁸³ CoE: CM Declaration on Cultural Diversity, 7.12.2000.

⁷⁸⁴ CoE: CM, “The new role and new responsibilities of Ministers of Culture in initiating intercultural Dialogue, with due regard for cultural diversity”, Informal meeting of the European Ministers responsible for Cultural Affairs: Strasbourg, 17-18.2.2003.

της *Opatija* το 2003, προέβαλε τον διαπολιτισμικό διάλογο ως μέσο πρόληψης των συγκρούσεων⁷⁸⁵.

Η προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου ως μέσου κατανόησης, πρόληψης συγκρούσεων, προώθησης συμφιλίωσης και διασφάλισης κοινωνικής συνοχής στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών, αλλά και ως μέσο διασφάλισης της σταθερότητας και της συνοχής και του εμπλουτισμού της αμοιβαίας κατανόησης και σεβασμού με τη νότια ακτή της Μεσογείου, συμπεριλήφθηκε επίσης στις κατευθυντήριες γραμμές για μια Ευρώπη χωρίς διαχωριστικές γραμμές που περιλαμβάνονται στη Διακήρυξη για τα πεντηκοστά γενέθλια της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Σύμβασης (*Wroclaw Declaration*)⁷⁸⁶.

Η παραπάνω ανάδειξη του ζητήματος από Συνόδους Υπουργών Πολιτισμού, Παιδείας, σε κάθε ευκαιρία, οδήγησε στην νομοτελειακή αναγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου, σε μείζονα πολιτική προτεραιότητα του ΣοΕ. Έτσι, το 2004, στην Τρίτη Σύνοδο Κορυφής του ΣοΕ, συμφωνήθηκε:

“[...] to foster European identity and unity, based on shared fundamental values, respect for our common heritage and cultural diversity. We are resolved to ensure that our diversity becomes a source of mutual enrichment, inter alia, by fostering political, inter-cultural and inter-religious dialogue”.

Σημαντικό ορόσημο για την εφαρμογή της εν λόγω πολιτικής, αποτέλεσε η Υπουργική Σύνοδος των Ευρωπαίων Υπουργών Πολιτισμού, που έλαβε χώρα στο Φάρο της Πορτογαλίας, το 2005. Με την *Διακήρυξη του Φάρο*⁷⁸⁷, υιοθετήθηκε μια στρατηγική του ΣοΕ για την ανάπτυξη του διαπολιτισμικού διαλόγου, στο πλαίσιο της συνολικής δικαιοδοσίας του ΣοΕ σχετικά με την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Έτσι, στην εν λόγω Διακήρυξη απορρίφθηκε η ιδέα της σύγκρουσης πολιτισμών, προωθήθηκε η ιδέα ενός μοντέλου δημοκρατικού πολιτισμού, καταδικάστηκαν οι διακρίσεις. Ως μέσα, για την επίτευξη του εν λόγω οράματος, προτάθηκε η έναρξη μιας Λευκής Βίβλου. Επίσης, συστήθηκε η εγκαθίδρυση νέων οργάνων διαπολιτισμικού διαλόγου μεταξύ της Ευρώπης και των γειτονικών περιοχών, αλλά και υπογραμμίστηκε η ένταξη (“mainstreaming”) του διαπολιτισμικού διαλόγου σε όλα τα πεδία εργασίας του ΣοΕ.

Στη βάση των παραπάνω, το 2006 ξεκίνησαν οι προετοιμασίες για την *Λευκή Βίβλο για τον Διαπολιτισμικό Διάλογο*, η οποία υιοθετήθηκε το 2008⁷⁸⁸. Για τον συντονισμό των διαφορετικών δραστηριοτήτων σε αυτό το πεδίο δράσης, η Gabriella Battaini-Dragoni, ορίστηκε ως “Coordinator for Intercultural Dialogue”, ενώ δημιουργήθηκε μια inter-service Task Force on Intercultural Dialogue, ως πλατφόρμα ανταλλαγής πληροφοριών.

⁷⁸⁵ CoE: CM Declaration on Intercultural dialogue and conflict prevention, Conference of the European Ministers of Culture, 20-22 October 2003, Opatija, Croatia. Βλ. επίσης και Action Plan, Informal meeting of the European Ministers responsible for Cultural Affairs: “The new role and new responsibilities of Ministers of Culture in initiating intercultural dialogue, with due regard for cultural diversity”, Strasbourg, 17-18 February 2003.

⁷⁸⁶ Declaration, Opening Conference for the 50th Anniversary of the European Cultural Convention, Wroclaw, Poland, 9-10.12.2004.

⁷⁸⁷ CoE: Faro Declaration on the Council of Europe’s Strategy for Developing Intercultural Dialogue, Ministerial Conference, Intercultural Dialogue: The Way Ahead, Closing Conference of the 50th Anniversary of the European Cultural Convention, 27-28.10.2005, Faro, Portugal.

⁷⁸⁸ CoE, White Paper on Intercultural Dialogue, “Living Together as Equals in Dignity”, Strasbourg, 7.5.2008.

(iii) Το περιεχόμενο και η σημασία της Λευκής Βίβλου. Διαπολιτισμός: Η νέα αφήγηση

Υπό το φως της ευρωπαϊκής ιστορίας, της επαναχάραξης των συνόρων, της αθρόας εισροής μεταναστών και αιτούντων άσυλο, καθώς και της έλευσης της παγκοσμιοποίησης, η διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας της Ευρώπης (όπως είδαμε ήδη) μετατράπηκε σε προτεραιότητα. Δεδομένου ότι οι παλαιότερες προσεγγίσεις της διαχείρισης της πολιτισμικής πολλαπλότητας κρίθηκαν ακατάλληλες για την αντιμετώπιση της κατάστασης, μια νέα προσέγγιση επιβλήθηκε. Αυτή του διαπολιτισμικού διαλόγου.

Ως διαπολιτισμικός διάλογος, στη Λευκή Βίβλο, ορίζεται:

“[...] a process that comprises an open and respectful exchange of views between individuals, groups with different ethnic, cultural, religious and linguistic backgrounds and heritage on the basis of mutual understanding and respect”⁷⁸⁹.

Δεδομένου του περιβάλλοντος στο οποίο διεξάχθηκε η συζήτηση περί διαπολιτισμικού διαλόγου (μεταξύ 2006-2008), εκφράστηκε ανησυχία στη φάση της διαβούλευσης σχετικά με τον σεβασμό των ευρωπαϊκών αξιών κατά την διεξαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου⁷⁹⁰. Για τον λόγο αυτόν, για την επιτυχή διεξαγωγή του, ως προϋπόθεση ορίστηκαν ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η δημοκρατία και το κράτος δικαίου, ο σεβασμός στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ισότητα των φύλων. Ειδικότερα υπογραμμίστηκε ότι:

«[...] οι εθνικοί, πολιτισμικοί, θρησκευτικοί ή γλωσσικοί δεσμοί, δεν μπορούν να επικληθούν για να αποτρέψουν τα άτομα από την άσκηση των δικαιωμάτων τους ή από την ευθύνη της συμμετοχής στην κοινωνία».

Υπό αυτό το πρίσμα, οι παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όπως οι αναγκαστικοί γάμοι, τα εγκλήματα τιμής ή οι ακρωτηριασμοί των γενετικών οργάνων δεν μπορούν να δικαιολογηθούν υπό οποιοδήποτε πολιτισμικό πλαίσιο. Στα προαπαιτούμενα συγκαταλέχθηκε επίσης και η καταπολέμηση των εμποδίων που αποτρέπουν την διεξαγωγή του διαπολιτισμικού διαλόγου (όπως, π.χ. η διάκριση, η φτώχεια, η εκμετάλλευση)⁷⁹¹.

Για την προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου, σημειώθηκαν πέντε προσεγγίσεις πολιτικής, ήτοι: Η προώθηση της δημοκρατικής διακυβέρνησης της πολιτισμικής πολλαπλότητας, η δημοκρατική ιθαγένεια και συμμετοχή, η ανάπτυξη διαπολιτισμικών ικανοτήτων, η εξασφάλιση τόπων διεξαγωγής του διαλόγου, καθώς και η εφαρμογή των αρχών της προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου του διεθνούς δικαίου, στον διαπολιτισμικό διάλογο, που εκτυλίσσεται στην διεθνή σφαίρα, αποτελώντας ένα σημαντικό καθήκον στην διευκόλυνση της αμοιβαίας κατανόησης.

Σημειώθηκε τέλος, ότι, ο διαπολιτισμικός διάλογος συμβάλλει στην δημοκρατική σταθερότητα, στην καταπολέμηση των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων στη δημόσια ζωή και την πολιτική συζήτηση, στην πολιτική, κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική ένταξη και κατ' επέκταση στην κοινωνική συνοχή των πολιτισμικά ετερόκλητων κοινωνιών, καθώς και στην πρόληψη συγκρούσεων

⁷⁸⁹ *Ibid*, p. 17.

⁷⁹⁰ *Ibid*, “[...] provided the framework for a culture of tolerance, and made clear its limits –notably vis-à-vis any form of discrimination or acts of intolerance. Cultural traditions, whether they be ‘majority’ or ‘minority’ traditions, could not trump principles and standards of the ECHR and of other CoE instruments concerning civil and political, social, economic and cultural rights”.

⁷⁹¹ *Ibid*, p. 19-21.

(συμπεριλαμβανομένων των “post conflict” καταστάσεων και των “frozen conflicts”). Το πλεονέκτημά του, έγκειται στο ότι περιλαμβάνει τα πλεονεκτήματα των παλαιότερων προσεγγίσεων:

“[...] It takes from assimilation the focus on the individual; it takes from multiculturalism the recognition of cultural diversity. And it adds the new element, critical to integration and social cohesion, of dialogue on the basis of equal dignity and shared values” p. 19

(iv) Εφαρμογή, follow-up, πολιτικές προεκτάσεις (2009-...)

Τρία χρόνια μετά την υιοθέτηση της Λευκής Βίβλου, η ιδέα της οποίας χρειάστηκε σχεδόν μια δεκαετία και την παρεμβολή πολλών εξωγενών μεταβλητών για να ωριμάσει, το 2011, με πρωτοβουλία της τουρκικής Προεδρίας, ο Γενικός Γραμματέας του ΣοΕ όρισε μια επιτροπή Διαπρεπών Προσωπικοτήτων του ΣοΕ, σκοπό της οποίας αποτέλεσε η μελέτη των προκλήσεων που εγείρονται από την αναβίωση της μη ανεκτικότητας και των διακρίσεων στην Ευρώπη. Η έκθεση “*Living Together-Combining diversity and freedom in 21st – century Europe*”⁷⁹², το έργο αυτής της Επιτροπής, έδωσε συνέχεια στο καινοτόμο εγχείρημα, της Λευκής Βίβλου, του 2008, περιλαμβάνοντας τις προκλήσεις από την άνοδο των διακρίσεων και την απάντηση⁷⁹³.

Από μια άλλη σκοπιά, ο διαπολιτισμικός διάλογος πήρε νέα διάσταση, υπό την Προεδρία του Αζερμπαϊτζάν (β’ εξάμηνο 2014), καθώς, η προώθησή του, συμπεριλήφθηκε στις κύριες προτεραιότητές της, ως όπλο καταπολέμησης της διάκρισης και της μισαλλοδοξίας⁷⁹⁴.

Ως προς τις πολιτικές προεκτάσεις, ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν:

– Η πρωτοβουλία «διαπολιτισμικές πόλεις»: πρόκειται για ένα πιλοτικό πρόγραμμα, με αφετηρία το 2008 και σκοπό την εξέταση του αντικτύπου της πολιτισμικής πολλαπλότητας και της μετανάστευσης υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών πόλεων και τον προσδιορισμό στρατηγικών, που θα συμβάλλουν στην προαγωγή της ετερότητας ως παράγοντα ανάπτυξης⁷⁹⁵.

– Το «πλεονέκτημα της ποικιλομορφίας» (diversity advantage). Πρόκειται για μια νέα προσέγγιση της διαχείρισης των ετερόκλητων ευρωπαϊκών κοινωνιών, που σκοπό έχει να αναδείξει την ετερότητα ως φιλοσοφία διακυβέρνησης, διαχείρισης και λήψης αποφάσεων και όχι ως απειλής⁷⁹⁶.

⁷⁹² CoE: “Living Together-Combining diversity and freedom in 21st – century Europe”, Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe. Βλ. επίσης, CoE: PACE Rec. 1975 (2011), *Living together in 21st-century Europe: follow-up to the report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe*, 22.6.2011.

⁷⁹³ Αξίζει να σημειωθεί ότι όσον αφορά στις προκλήσεις, επισημαίνονται 8 κίνδυνοι, ήτοι: αύξηση της μη ανεκτικότητας, αυξανόμενη διάκριση (ιδ. μετανάστες και Ρομά), αυξημένη υποστήριξη σε ξενοφοβικά κόμματα, παράλληλες κοινωνίες, ισλαμικός εξτρεμισμός, απώλεια δημοκρατικών ελευθεριών, παρουσία πληθυσμών χωρίς δικαιώματα, καθώς και δυναμική σύγκρουση μεταξύ θρησκευτικής ελευθερίας και ελευθερίας έκφρασης.

Από την άλλη μεριά, ως προς την απάντηση, συστήνονται 50 προτάσεις, οι πρώτες 17 από τις οποίες βρίσκονται υπό τον τίτλο «στρατηγικές συστάσεις», αλλά και προσδιορίζονται οι κύριοι δρώντες.

⁷⁹⁴ Βλ. σχετικά: Mammadyarov Elmar, Minister for Foreign Affairs of Azerbaijan and Chairman of the Committee of Ministers, presented his communication to the Parliamentary Assembly on 23 June, on the activities of the Committee of Ministers.

⁷⁹⁵ Βλ. αναλυτικότερα: WOOD P., *Intercultural Cities. Towards a model for intercultural integration*, CoE Publishing, France, 2009.

⁷⁹⁶ Σχετικά με το ζήτημα αυτό: <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/diversity/default_en.asp?>

B.5. Η τρομοκρατία ως μέσο όξυνσης του ρατσισμού

Είναι αδύνατον να διαχωρίσει κανείς την τρέχουσα συζήτηση σχετικά με τα όρια τις πολιτισμικής πολλαπλότητας και την αποτυχία ένταξης, από την τρομοκρατία και κυρίως, τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας», παρενέργεια της οποίας ήταν και εξακολουθεί να είναι η θυματοποίηση των αλλοδαπών, ήτοι: των μεταναστών, των αιτούντων άσυλο, ακόμα και των προσφύγων, αλλά και των μουσουλμάνων.

Το γεγονός ότι την επαύριο των τρομοκρατικών επιθέσεων της 11/9, ξεκίνησε η άρνηση του πολυπολιτισμικού μοντέλου, καταδεικνύει την «επίθεση» της τρομοκρατίας σε αυτό και συνακόλουθα στον μέχρι εκείνη την στιγμή τρόπο διαμόρφωσης/διαχείρισης των πολιτικών των «φυλετικών σχέσεων».

B.5.1. Ο ρατσισμός υπό το πρίσμα της πρόκλησης της τρομοκρατίας. «Φυλετικοποιώντας» (“racializing”) την ατζέντα ασφαλείας σε εθνικό επίπεδο

Η αλλαγή της «ταυτότητας» της τρομοκρατίας⁷⁹⁷, όπως αναδείχτηκε από τις τρομοκρατικές ενέργειες –αρχικά- στις ΗΠΑ, την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και κατόπιν στην Ευρώπη [Μαδρίτη (2004) και Λονδίνο (2005)], οδήγησαν σε μια δυσανάλογη απάντηση⁷⁹⁸ και σε έναν παροξυσμό διακρίσεων, αναβιώνοντας τον ρατσισμό την αυγή του 21^{ου} αιώνα. Ακόμα χειρότερα, τα εν λόγω γεγονότα, άνοιξαν παράλληλα (όπως είδαμε ήδη), το δρόμο για την πιθανότητα μιας «αποδεκτής» ξενοφοβίας, της ισλαμοφοβίας.

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις μετέβαλαν σε ύψιστη πολιτική προτεραιότητα την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Μια προτεραιότητα ωστόσο, που υλοποιήθηκε όχι μέσω του κοινού ποινικού δικαίου, καθώς, το τελευταίο, θεωρήθηκε ότι δεν επέτρεπε μια αποτελεσματική απάντηση στο πρόβλημα, αλλά στη βάση τροποποιήσεων και ειδικών νόμων, που αιτιολογούνται μόνο υπό την προϋπόθεση της «εξαιρετικής ανάγκης». Μερικές χώρες στην Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένου του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας, υιοθέτησαν δρακόντεια μέτρα για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, παρακάμπτοντας το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης, μέσα από τη χρήση της διοικητικής κράτησης και απέλασης σε χώρες με κακές επιδόσεις σχετικά με τα βασανιστήρια. Άλλες, όπως η Πολωνία, η Ρουμανία⁷⁹⁹ και η Λιθουανία, συνεργάστηκαν με την CIA για την παράνομη μεταφορά, κράτηση και βασανισμό υπόπτων για τρομοκρατία.

Με τον τρόπο αυτό, το ειδικό καθεστώς διαχείρισης της τρομοκρατίας, επιπροσθέτως των απειλών που έθεσε για την κοινωνία και το μέλλον, κατέληξε σε άμεση επίθεση στις θεμελιώδεις αρχές των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Σύμφωνα με τον Γεν. Γραμματέα του ΣοΕ:

“[...] The temptation for governments and parliaments in countries suffering from terrorist action is to fight fire with fire, setting aside the legal safeguards that exist in a democratic state”⁸⁰⁰.

⁷⁹⁷ Μέχρι εκείνη την στιγμή, στην Ευρώπη, η τρομοκρατία εκδηλώνεται περισσότερο μέσω αυτονομιστών ομάδων (π.χ. Βάσκοι στην Ισπανία, Ιρλανδοί, Κούρδοι).

⁷⁹⁸ Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι βάσει στοιχείων της έκθεσης της Europol, δεν τεκμηριώνεται –εκείνη την εποχή- η ισλαμική τρομοκρατία. Στην ίδια διαπίστωση καταλήγει και έκθεση του Clingendael Institute, που επισημαίνει ότι “[...] there is no standard jihadi terrorist in Europe”.

⁷⁹⁹ Βλ., The Council of Europe's investigation into illegal transfers and secret detentions in Europe: a chronology, <<http://assembly.coe.int/ASP/APFeaturesManager/defaultArtSiteView.asp?ID=362>>.

⁸⁰⁰ Κατά την ρήση του Γενικού Γραμματέα του ΣοΕ, *Walter Schwimmer*, στο, CoE: CM, *Guidelines on human rights and the fight against terrorism*, 11.7.2002, p. 5.

Η σκλήρυνση των μέτρων, που ακολούθησαν τις τρομοκρατικές ενέργειες στην Ευρώπη, σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών με θύματα κυρίως αλλοδαπούς, αλλόθρησκους, «άλλους» και η διεξαγωγή του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», έδωσε ώθηση σε ανανεωμένες «τεχνικές» κρατικού ρατσισμού⁸⁰¹, που εκφράστηκαν μέσω νέων πρακτικών όπως:

- Το “racial profiling”, που σύμφωνα με την ECRI, ορίζεται ως:
“The use by the police, with no objective and reasonable justification, of grounds such as race, colour, language, religion, nationality or national or ethnic origin in control, surveillance of investigation activities”⁸⁰²
- Το “religious profiling”⁸⁰³,
- Την “sexualization of racist violence”. Πρόκειται για σεξουαλικό βασανισμό και βία, που εμφανίζεται να χρησιμοποιεί μια εκδοχή πολιτισμικής γνώσης του άλλου για να επιτείνει την ταπείνωση. Στην περίπτωση των μουσουλμάνων: “[...] the deployment of this supposed cultural knowledge in the processes of torture reveals an image of an essentialised Muslim man, a man who truly can be broken only through the cultural pressure point of sexual humiliation”⁸⁰⁴.

Σε ένα άλλο επίπεδο, η τρομοκρατία αποτέλεσε επίσης, μια δικαιολογία για την άσκηση μιας περιοριστικής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου, που οδήγησε με την σειρά της στην εισαγωγή νομοθεσίας με επιπτώσεις σε ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων και διοικητικών πρακτικών κατά των αλλοδαπών.

Τα παραπάνω δεδομένα, επιβεβαιώθηκαν σε πλήθος εκθέσεων ΜΚΟ, που υπογράμμισαν ότι:

“[...] Measures adopted by governments to counter terrorism are causing serious concerns for the protection of human rights and the racialisation of the security agenda... evidence available raises serious questions in terms of how government responses are both targeting minorities in a discriminatory manner and failing to protect minorities”⁸⁰⁵.

Με τον τρόπο αυτό, δόθηκε το έναυσμα για την ανάπτυξη μιας πολιτικής καταπολέμησης του διπλού φαινομένου: της τρομοκρατίας και του ρατσισμού, με σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου και των πολιτισμών, από το ΣοΕ.

[Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για πρακτικές που αν και εμφανίστηκαν την επαύριο των τρομοκρατικών επιθέσεων σε ΗΠΑ και Ευρώπη στις αρχές του 2000, επανεμφανίστηκαν υπό το φως των τζιχαντιστικών επιθέσεων στην Ευρώπη (2015)].

⁸⁰¹ Ο ρατσισμός στο όνομα του πολέμου κατά της τρομοκρατίας και ιδιαίτερα η σχετική δραστηριότητα ενός αναμορφωμένου κρατικού ρατσισμού, προσεγγίζεται ως μια νομιμοποιημένη απάντηση στις διαφορές πίστης και πολιτισμού. “If the other is hiding their adherence to a demonic, violent and destructive culture and set of beliefs, it is not racist to use the surveillance and categorization techniques of a modern state to limit the threat that this poses”.

⁸⁰² CoE: ECRI, GPR n° 11: *Combating racism and racial discrimination in policing*, CRI (2007)39, Strasbourg, 29.7.2007.

⁸⁰³ Βλ. FEKETE L., *op. cit.*, υπ. 353, p. 48-51.

⁸⁰⁴ Για μια ενδιαφέρουσα ανάλυση της επίδρασης της τρομοκρατίας στον τρόπο έκφρασης του ρατσισμού, βλ. BHATTACHARYYA G., “Dangerous Brown Men and the War on Terror”, in *Thinking thru’ Islamophobia*, Symposium Papers, CERS, May 2008, p. 18-22.

⁸⁰⁵ ENAR, *European Shadow Report 2005, 2006*, p. 29.

B.5.2. Καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του ρατσισμού μέσω των δικαιωμάτων του ανθρώπου

B.5.2.1. Η συμβολή της ECRI στην αναγνώριση του αντικτύπου των τρομοκρατικών επιθέσεων στην όξυνση του ρατσισμού

Παρά την μακρά πορεία του ΣοΕ στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας, που χρονολογείται από την δεκαετία του 1970⁸⁰⁶, δεν ήταν παρά μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, όταν η φυλετικοποίηση (“racialization”) των μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου, συνέδεσαν την τρομοκρατία με την δημοκρατία, τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και την καταπολέμηση του ρατσισμού.

Καταλυτικός, ήταν ο ρόλος της ECRI στην αναγνώριση και ανάδειξη της εν λόγω σχέσης. Συγκεκριμένα, την επαύριο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, η ECRI αποτέλεσε το πρώτο όργανο του ΣοΕ, που στην *Διακήρυξή της για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, υπογράμμισε ότι:

“[...] Terrorism should be combated, but it should not become a pretext under which discrimination and intolerance are allowed to flourish” ⁸⁰⁷.

Παράλληλα, επισήμανε ότι οι προσπάθειες καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας δύνανται να συμβάλλουν στην πρόληψη της ανάπτυξης προϋποθέσεων από τις οποίες η τρομοκρατία μπορεί να κερδίσει έδαφος⁸⁰⁸.

Η ECRI συνέβαλλε επίσης, στη διαπίστωση του αρνητικού αντικτύπου των στρατηγικών και των μέτρων κατά της τρομοκρατίας στις εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες στην Ευρώπη, μέσα από την επισημάνση τους, στις αντίστοιχες εκθέσεις των χωρών του ΣοΕ⁸⁰⁹.

Το 2004, αναγνωρίζοντας την επίδραση του αγώνα κατά της τρομοκρατίας σε συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων (ιδ. Άραβες, Εβραίους, Μουσουλμάνους, αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες, μετανάστες και ορατές μειονότητες), σε πολλά πεδία της δημόσιας ζωής (όπως: στην εκπαίδευση, την πρόσβαση σε δημόσια αγαθά, την εργασία, την ελευθερία κίνησης), εξέδωσε την *ΣΓΠ αριθμ. 8*. Εδώ, περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, τονίστηκε η ανάγκη καταπολέμησης του ρατσισμού στο πλαίσιο της τρομοκρατίας. Η ECRI καταδίκασε απερίφραστα την τρομοκρατία, ως ακραία μορφή μισαλλοδοξίας, που δεν συμβιβάζεται με τις αξίες της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και

⁸⁰⁶ Τα μέτρα καταπολέμησης της τρομοκρατίας γενικά, εκφεύγουν του πεδίου έρευνας της παρούσας εργασίας. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. *The fight against terrorism. Council of Europe Standards*, 3rd Edition, Council of Europe Publishing, August 2005.

⁸⁰⁷ CoE: ECRI, *Declaration on fighting terrorism and the protection of human rights*, Strasbourg 11-14.12.2001.

⁸⁰⁸ Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ECRI, είναι το πρώτο αρμόδιο όργανο όχι μόνο σε ευρωπαϊκό, αλλά σε οικουμενικό επίπεδο, που έκανε λόγο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας από την άποψη του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στην Απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας 1373, που λήφθηκε άμεσα, και που προέβλεπε τη λήψη σκληρών ποινικών, οικονομικών και διοικητικών μέτρων κατά ατόμων ή οντοτήτων που εμπλέκονται σε τρομοκρατικές ενέργειες, δεν έγινε καμία αναφορά στην υποχρέωση των κρατών μελών για συμβατότητα με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Η εξισορρόπηση της κατάστασης, δεν εμφανίστηκε παρά το 2002, στην πολιτική των δικαιωμάτων του ανθρώπου της Επιτροπής κατά της Τρομοκρατίας: “The Counter-Terrorism Committee is mandated to monitor the implementation of resolution 1373 (2001). “Monitoring performance against other international conventions, including human rights law, is outside the scope of the Counter-Terrorism Committee’s mandate. But we will remain aware of the interaction with human rights concerns, and will keep ourselves briefed as appropriate. It is, of course, open to other organisations to study States’ reports and take up their content in other forums”.

⁸⁰⁹ Βλ. ενδεικτικά: III ECRI country report on United Kingdom (§99-107) (υπό τον τίτλο new developments), IV ECRI country report on Italy (§ 148-150) (deportations under counter-terrorism provisions).

των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Αποδεχόμενη την υποχρέωση του κράτους να καταπολεμά την τρομοκρατία, υπογράμμισε ωστόσο, ότι αυτό πρέπει να γίνει με τρόπο που ούτε πλήττει, ούτε αποδυναμώνει με οποιονδήποτε τρόπο τις εν λόγω αξίες, επαναλαμβάνοντας ότι: «η καταπολέμηση της τρομοκρατίας δεν πρέπει να μετατραπεί σε πρόσχημα για την ανάπτυξη του ρατσισμού, των φυλετικών διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας»⁸¹⁰.

B.5.2.2. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του ρατσισμού, μέσω των θεμελιωδών δικαιωμάτων

Η αναγνώριση της επίπτωσης της τρομοκρατίας στην σταθερότητα και κυρίως την ποιότητα της δημοκρατίας, την διάβρωση των θεμελιωδών ελευθεριών και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, οδήγησαν στην υιοθέτηση μιας σειράς Ψηφισμάτων και Συστάσεων από την ΚΣ και την ΕπΥΠ, που επέδειξαν ιδιαίτερη προσοχή στο ζήτημα.

Έτσι, μερικές μέρες μετά τις επιθέσεις της 11/9, η ΚΣ στο *Ψήφισμα 1258 (2001)*⁸¹¹, εξέφρασε τις ανησυχίες της και την πεποίθηση ότι η «νέα τρομοκρατία», που δεν γνωρίζει σύνορα, που επιτίθεται σε αρχές και όχι σε χώρες, επιβάλλει έναν νέο τρόπο αντιμετώπισης, με έμφαση στις δημοκρατικές αξίες, το κράτος δικαίου και την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών⁸¹². Μακροπρόθεσμα, η πρόληψη, πρέπει να βασιστεί στην καταπολέμηση των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και θρησκευτικών αιτιών της. Ενώ, η τιμωρία ή πρόληψη δεν πρέπει να ασκείται με διακρίνοντα τρόπο⁸¹³. Σημαντική είναι και η επισήμανση ότι περαιτέρω περιορισμοί στην ελευθερία κίνησης, που περιλαμβάνουν περισσότερα εμπόδια στην μετανάστευση και την πρόσβαση στο άσυλο, είναι απολύτως ακατάλληλη απάντηση για την καταπολέμηση της ανόδου της τρομοκρατίας⁸¹⁴.

Ακολούθησε το *Ψήφισμα 1271 (2002)*, στο οποίο η ΚΣ υπογράμμισε ότι ο αγώνας κατά της τρομοκρατίας όχι μόνο πρέπει να διεξάγεται σύμφωνα με το εθνικό και διεθνές δίκαιο, με σεβασμό στα δικαιώματα του ανθρώπου, αλλά και ειδικότερα όσον αφορά στα κράτη μέλη του ΣοΕ, επισήμανε ότι, δεν μπορούν να προβάλουν την τρομοκρατία ως δικαιολογία για παρέκκλιση από την ΕυρΣΔΑ (άρθρο 15), ότι δεν μπορούν να εκδίδουν υπόπτους σε χώρες όπου ισχύει η θανατική ποινή ή όπου τα εκδοθέντα άτομα κινδυνεύουν να υποστούν κακομεταχείριση κατά παράβαση του άρθρου 3 ΕυρΣΔΑ, ή να υποβληθούν σε δίκη που δεν σέβεται τις θεμελιώδεις αρχές της δίκαιης δίκης ή που δεν εγγυώνται τα δικαιώματα της Σύμβασης της Γενεύης σε περίπτωση συρράξεων⁸¹⁵. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι η ΚΣ επισημαίνει ως λύσεις για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης, την πρόσβαση σε αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης και τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Εξάλλου, στην έκθεση του Ψηφίσματος, υπογραμμίζεται ότι: “The events of 11 September must on no account be regarded as the early signs of a so-called clash of civilisations, and even less so a war

⁸¹⁰ CoE: ECRI ΣΓΠ ν° 8: *Καταπολεμώντας τον ρατσισμό στο πλαίσιο της τρομοκρατίας*, CRI (2004)26, 8.6.2004.

⁸¹¹ CoE: PACE Res. 1258 (2001), *on Democracies fighting terrorism*, 26.9.2001.

⁸¹² *Ibid*, (§7).

⁸¹³ The recent terrorist acts appear to have been undertaken by extremists who have used violence with a view to provoking a serious clash between the West and the Islamic world. Therefore, the Assembly emphasises that any action to prevent or punish terrorist acts *must not discriminate on ethnic or religious grounds and must not be directed against any religious or ethnic community* (§11) (έμφαση προστέθηκε).

⁸¹⁴ *Ibid*, (§13).

⁸¹⁵ CoE: PACE Res. 1271 (2002) *on combating terrorism and respect for human rights*, 24.1.2002.

of religions”, απορρίπτοντας για μια ακόμα φορά την αντίληψη περί «σύγκρουσης των πολιτισμών» στο πλαίσιο του ΣοΕ.

[Ιδιαίτερης μνείας χρήζει εδώ, ένας παραλληλισμός με την κατάσταση σήμερα. Παρά την επικαιρότητα αμφοτέρων των Ψηφισμάτων εν όψει των επιθέσεων στην Γαλλία (Νοέμβριος 2015), η λύση που προκρίθηκε είναι η περαιτέρω έγερση εμποδίων στην μετανάστευση (βλ. αναλυτικότερα κεφ. «Χώρου»), αλλά και η ενεργοποίηση του άρθρου 15 ΕυρΣΔΑ από την Γαλλία (πρβλ. “France informs Secretary General of Article 15 Derogation of the European Convention of Human Rights”, CoE, 25.11.2015)].

Αξιοσημείωτο επίτευγμα του ΣοΕ, στο εν λόγω πεδίο, αποτελούν οι «*Κατευθυντήριες γραμμές για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας*», που υιοθετήθηκαν από την ΕπΥπ το 2002. Η σημασία τους, έγκειται στο ότι αποτελούν το πρώτο διεθνές νομικό κείμενο που αφορά στην τρομοκρατία και τα δικαιώματα του ανθρώπου. Κινούνται στη βάση του ότι τα κράτη έχουν την υποχρέωση να λαμβάνουν μέτρα προστασίας για όλους εντός της δικαιοδοσίας τους κατά των τρομοκρατικών ενεργειών, προστατεύοντας παράλληλα τα δικαιώματα του ανθρώπου. Έτσι, ενώ αναγνωρίζεται ότι ο αγώνας κατά της τρομοκρατίας απαιτεί σε ορισμένες περιπτώσεις προσαρμογή των συνήθων διαδικασιών, ταυτόχρονα, τίθενται οι βασικές προϋποθέσεις που πρέπει να τηρούνται όπως: η απαγόρευση οποιασδήποτε μορφής αυθαιρεσίας, καθώς και διακρίνουσας ή ρατσιστικής μεταχείρισης· η απαγόρευση των βασανιστηρίων ή της απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης της τιμωρίας σε όλες τις περιστάσεις (ιδ. κατά τη σύλληψη/ανάκριση)· η απαγόρευση της αναδρομικότητας των νόμων· η απαγόρευση έκδοσης ατόμου σε χώρα που κινδυνεύει να καταδικαστεί σε θάνατο· η απαγόρευση της επαναπροώθησης και απέλασης⁸¹⁶.

Στην ίδια λογική ακολούθησαν οι «*Κατευθυντήριες γραμμές για την προστασία των θυμάτων των τρομοκρατικών ενεργειών*»⁸¹⁷. Επιπλέον, δεδομένου ότι ο τρόπος περιγραφής/χρωματισμού ενός γεγονότος είναι πολύ σημαντικός για την διάρθρωση κυβερνητικής πολιτικής, του σχηματισμού της κοινής γνώμης, σημαντική είναι και η υιοθέτηση “*Declaration on Freedom of expression and information in the media in the context of the fight against terrorism*”⁸¹⁸.

Την επαύριο των επιθέσεων σε πολλές χώρες μέλη του ΣοΕ, δεδομένης της επίθεσης στις θεμελιώδεις αξίες της κοινωνίας και τις προκλήσεις για την ύπαρξη της δημοκρατίας, επισημάνθηκε για ακόμα μια φορά ότι η προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην αντιμετώπιση του φαινομένου⁸¹⁹. Σε αυτό το πλαίσιο, συνέχισαν να υπογραμμίζονται: η συμβατότητα των μέτρων καταπολέμησης της τρομοκρατίας με τις θεμελιώδεις αρχές και τα δικαιώματα του ανθρώπου, καθώς και τις αρχές που απορρέουν από την Σύμβαση για τους πρόσφυγες. Καλωσορίστηκαν επίσης, η υιοθέτηση από την ΕπΥπ των κατευθυντηρίων γραμμών για τα δικαιώματα του ανθρώπου στον αγώνα κατά της τρομοκρατίας και η σχετική Διακήρυξη της ελευθερίας της έκφρασης και της πληροφορίας στα ΜΜΕ στο πλαίσιο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας.

Από τα θετικά σημεία του Ψηφίσματος αποτελεί η επανάληψη, ότι μέρος της καταπολέμησης του τρομοκρατικού φαινομένου πρέπει να αποτελέσει η εξάλειψη: της

⁸¹⁶ BELLELI R., “The Council of Europe”, in NESI G. (ed.), *International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight against Terrorism*, Ashgate Publishing, 2006, p. 141-148.

⁸¹⁷ CoE: CM *Guidelines on the Protection of Victims of Terrorist Acts*, 2.3.2005.

⁸¹⁸ CoE: CM *Declaration on freedom of expression and information in the media in the context of the fight against terrorism*, 2.3.2005.

⁸¹⁹ CoE: PACE Res. 1400 (2004), *Challenge of terrorism in Council of Europe member states*, 6.10.2004.

φτώχειας, του αποκλεισμού, της ανισότητας, της απελπισίας, της ατιμωρησίας σε σοβαρές παραβιάσεις δικαιωμάτων των ανθρώπων και της κατάφωρης περιφρόνησης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, δεδομένου ότι τροφοδοτούν την τρομοκρατία.

Στα μείον ωστόσο, θα πρέπει να αναφερθεί η εξομοίωση των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων με τους τρομοκράτες και μια εξίσωση των τρομοκρατικών επιθέσεων με τις απελευθερωτικές κινήσεις, όπου πλέον αμφότερες εκλαμβάνονται ως εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

“[...] The Assembly firmly reiterates its condemnation and utter rejection of terror as a means of achieving political ends. Every act of terrorism, regardless of the reasons given, aims pursued, methods used or demands made by the terrorists, is a challenge to democracy and must be considered a crime against humanity. It is unacceptable and dangerous to apply double standards to terrorists, depending on their alleged motives. There are no “good” or “bad” terrorists” (§ 9).

B.5.2.3. Η καταπολέμηση της τρομοκρατίας μέσω του πολιτισμού

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, ο πολιτισμός συνδέεται άμεσα με την τρομοκρατία, με δυο τρόπους. Αφενός, μπορεί να διαδραματίσει έναν μείζονα ρόλο στην πρόληψη της ανάπτυξης της τρομοκρατικής νοοτροπίας και αφετέρου, την ίδια στιγμή, ο πολιτισμός (ο δυτικός αρχικά), γίνεται ο στόχος της τρομοκρατίας, καταλήγοντας έτσι, στο κυνήγι όπως είδαμε του πολιτισμού του Ισλάμ.

Ωστόσο, παρότι η τρομοκρατία, σε ορισμένες περιπτώσεις “[...]choose to operate under a religious banner, playing on people’s faith and appealing to the most sensitive and profound elements of the human mind”, ουσιαστικά έχει μια “a-territorial” και “a-cultural” διάσταση, even though it may claim affiliation with a particular territory or culture⁸²⁰.

Σύμφωνα με την ΚΣ:

“[...] There is no such thing as religious terrorism, only terrorism disguised as religious dogma. Cases where religious dogma is used as a pretext for committing large-scale criminal acts sharply highlight the need to build an adequate and effective system of measures to counter this threat, without, however, resorting to violence or intimidating entire populations.”

Δεδομένης λοιπόν, της σύνδεσης πολιτισμού-τρομοκρατίας, εκτός από την επισήμανση του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η ΚΣ έδωσε και μια ενδιαφέρουσα εναλλακτική λύση, προτείνοντας πλάι στην πολιτική, την οικονομική, τη νομική και την ανάπτυξη της πολιτισμικής προσέγγισης του προβλήματος, την ανάπτυξη ενός πολιτισμικού μετώπου. Η κουλτούρα της ανεκτικότητας, όχι μόνο δεν πρέπει να υποτιμάται, αλλά η δημιουργία της, οφείλει να αποτελέσει μέρος της λύσης του προβλήματος⁸²¹:

“[...] Culture in all its aspects – the arts, heritage, religion, the media, science, education, youth and sport – can play an important role in preventing the development of a terrorist

⁸²⁰ Για την συνθετότητα της σχέσης τρομοκρατίας- πολιτισμού, βλ. την ενδιαφέρουσα ανάλυση του της ΚΣ, μέσω της απάντησης 5 κύριων ερωτημάτων (1. Αποτελεί ο πολιτισμός πηγή τρομοκρατίας; 2. Είναι ο πολιτισμός κύριος στόχος της τρομοκρατίας; 3. Πώς η παγκοσμιοποίηση του πολιτισμού ενδυναμώνει την τρομοκρατία; 4. Μπορεί ο πολιτισμός να χρησιμοποιηθεί ως προληπτικό όπλο κατά της τρομοκρατίας; 5. Μπορεί ο πολιτισμός να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο την επαύριο μιας τρομοκρατικής απειλής;), στο: CoE: PACE, Doc. 10341, *Report Combating terrorism through culture*, Committee on Culture, Science and Education, (Rapporteur: Mr Valéry Sudarenikov, Russia, Socialist Group), 19.10.2004, §5.

⁸²¹ CoE: PACE Rec. 1687 (2004) *on combating terrorism through culture*, 23.11.2004.

mentality, in dissuading would-be terrorists and in cutting them off from wider support. Its importance in this respect is, however, often underestimated (§ 2)".

B.6. Ακροδεξιός εξτρεμισμός. Ο «νέος» (;) πολιτικός ρατσισμός

B.6.1. Προκλήσεις

Ο ακροδεξιός εξτρεμισμός, αποτελεί ένα ακόμα γνώριμο φαινόμενο. Ο ναζισμός και φασισμός του 1945, η άνοδος της άκρας δεξιάς τη δεκαετία του 1980, καθώς και η αναζωπύρωση αμφοτέρων των φαινομένων, από το 2000 μέχρι τις μέρες μας, μαρτυρά τη συνεχή παρουσία του, σε κάθε ευκαιρία⁸²².

Σήμερα, ο ακροδεξιός πολιτικός εξτρεμισμός έρχεται να εκμεταλλευτεί τα ξενοφοβικά αισθήματα, την οικονομική δυσφορία, την μεταναστευτική/ προσφυγική κρίση, αλλά και τις τρομοκρατικές επιθέσεις τζιχαντιστών, λαμβάνοντας ανησυχητικές διαστάσεις. Ξενοφοβικά, ακροδεξιά ή ναζιστικά κόμματα, έχουν καταφέρει με όχημα την αντι-ισλαμική, αντιμεταναστευτική, αντιαθιγγανική ή και αντισημιτική ρητορική, κατά περίπτωση, να εισχωρήσουν σε εθνικά κοινοβούλια πολλών ευρωπαϊκών χωρών, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε πολύ επικίνδυνες ατραπούς.

Τα τελευταία χρόνια τα ακροδεξιά κόμματα, έχουν επικεντρωθεί σε επιθέσεις σε βάρος όλων των ευάλωτων ομάδων, ανάλογα με την ευρωπαϊκή χώρα στην οποία δρουν (μετανάστες/πρόσφυγες σε νότια Ευρώπη, Ρομά στην Κεντρική Ευρώπη, μουσουλμάνοι σε όλη σχεδόν την ήπειρο). Πλέον, οι αντιλήψεις των εν λόγω κομμάτων δεν κινούνται στις παρυφές του πολιτικού συστήματος. Αντιθέτως, υπό την πίεση των περιστάσεων και για λόγους πολιτικού καιροσκοπισμού, ακραίες αντιλήψεις έχουν ενσωματωθεί στα mainstream κόμματα, οδηγώντας σε μια «ρατσιστικοποίηση» ("racialisation") της πολιτικής ατζέντας. Ο νατιβισμός της άκρας δεξιάς και των αντιμεταναστευτικών κινημάτων δεν έχει επηρεάσει μόνο τον λόγο των κομμάτων, αλλά με όχημα την υφιστάμενη μισαλλοδοξία και προκατάληψη προς τους αιτούντες άσυλο, Ρομά, μετανάστες, καθώς και συγκεκριμένες εθνικές μειονότητες, έχει εγγραφεί και στην ευρωπαϊκή νομοθεσία για το άσυλο, την μετανάστευση, την ιθαγένεια, την ασφάλεια, κι όχι μόνο.

Λόγω ακριβώς αυτών των γεγονότων, υποστηρίζεται ότι :

"[...] Europe is at a Weimar moment," and that "by appeasing a totalitarian ideology" it "was imperiling its liberty." "Political correctness", is keeping Europeans from defending themselves, resulting in Europe's "self-destructive passivity, its softness towards tyranny, its reflexive inclination to appease"⁸²³.

Από μια άλλη σκοπιά, η διάλυση των ακροδεξιών κομμάτων, η οποία προωθήθηκε ως «κατάλληλη» απάντηση από χώρες όπως: η Ολλανδία, η Γερμανία, η Ουκρανία, η Τουρκία και η Ελλάδα, φαίνεται να αποτελεί το έμμεσο «ράπισμα» του ρατσισμού στην δημοκρατία, αφού η καταπολέμηση των ακροτήτων μοιάζει να περνάει για μια ακόμα φορά (όπως και στην περίπτωση της τρομοκρατίας) μέσα από την καταστολή δημοκρατικών ελευθεριών (εν προκειμένω της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και της ελευθερίας έκφρασης).

⁸²² CoE: PACE Doc. 10341, Report, 19.10.2004, *op.cit.* σπ. 820. Βλ. εισαγωγικό κεφάλαιο II.4 (iii).

⁸²³ COHEN P., "In Books, A clash of Europe and Islam", *The New York Times*, 8.2.2007.

B.6.2. Η προώθηση της δημοκρατίας ως έτερο μέσο αντιμετώπισης του ρατσισμού/ ακροδεξιού εξτρεμισμού

B.6.2.1. Η ανάδειξη του (ακροδεξιού) εξτρεμισμού ως διαλυτικού στοιχείου για την δημοκρατία/ Το ΣοΕ απέναντι στον εξτρεμισμό

Το ΣοΕ, με το Καταστατικό του, αλλά και την ΕυρΣΔΑ⁸²⁴, αναγνώρισε ήδη από το 1949-50, τον πρωταρχικό ρόλο της δημοκρατίας για τη δημιουργία μιας Ευρώπης χωρίς διαχωριστικές γραμμές. Ωστόσο, παρά την ελπιδοφόρα αρχή, από πολύ νωρίς, διαφάνηκε μια τάση αναβίωσης της μισαλλοδοξίας.

Ειδικότερα, το 1981, η ΕπΥπ με την *"Declaration regarding intolerance - a threat to democracy"*, εξέφρασε την ενόχλησή της για την άνοδο της μισαλλοδοξίας, αναγνωρίζοντας συνάμα ότι ο καλύτερος τρόπος για την αντιμετώπισή της είναι η διατήρηση και η σταθεροποίηση των δημοκρατικών θεσμών, η ενδυνάμωση της εμπιστοσύνης των πολιτών σε αυτούς, καθώς και η ενθάρρυνση της ενεργούς συμμετοχής στην λειτουργία τους⁸²⁵. Για τον λόγο αυτόν, αποφάσισε –μεταξύ άλλων:

*"[...] to reinforce efforts, at national and international levels, and particularly in the framework of the Council of Europe, to prevent the spread of totalitarian and racist ideologies and to act effectively against all forms of intolerance"*⁸²⁶.

Κατόπιν, το 1995 επισημάνθηκε ότι παρά το γεγονός ότι η πτώση των ολοκληρωτικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη αποτέλεσε μια νίκη της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου, το τέλος του Ψυχρού Πολέμου άνοιξε μια νέα εποχή διλημάτων, ειδικότερα όσον αφορά στους «δαίμονες» του ακραίου εθνικισμού και του εθνικού μίσους.

*"[...] The "demons" of extreme nationalism and ethnic hatred, both on the international arena and in domestic politics, have resurfaced with the re-opening of old border disputes and the revival of buried animosities. Too often nationalism is used as a means, for example by communist dictators, to halt the decline of their absolute power - the war in former Yugoslavia is an extreme example of this. Nationalistic tendencies however, have not spared Western Europe, either, where extreme right movements are gaining growing popular support"*⁸²⁷.

Το 2000, ωστόσο, αποτέλεσε ένα σημείο καμπής, που οδήγησε στην υιοθέτηση πληθώρας Ψηφισμάτων, με θέμα την καταπολέμηση του εξτρεμισμού.

Για πρώτη φορά, τα ακροδεξιά κόμματα που ενθαρρύνουν την ξενοφοβία και τον ρατσισμό, υποδείχτηκαν ως απειλή για την δημοκρατία και τις αρχές του ΣοΕ, ενώ, αναγνωρίστηκε ρητά, ο κριτικός ρόλος της ΚΣ στην καταπολέμηση του φαινομένου. Σημειώθηκε ότι η αυξανόμενη υποστήριξη αυτών των κομμάτων/κινημάτων, συνεπάγεται πολιτικές και νομικές απαντήσεις, στις οποίες συγκαταλέγονται:

- η διευθέτηση κοινωνικο-οικονομικών προβλημάτων (όπως π.χ. η ανεργία, η μετανάστευση και η ασφάλεια), που αποτελούν τη βάση της εκλογικής τους υποστήριξης
- η υιοθέτηση αντιδιακρίνουσας νομοθεσίας,
- η ενίσχυση διακρατικής συνεργασίας λόγω της διεθνούς διάστασης των εξτρεμιστικών κινημάτων/ δικτύων

⁸²⁴ CoE Καταστατικό προοίμιο §3, ΕυρΣΔΑ προοίμιο § 4-6.

⁸²⁵ CoE: CM Declaration regarding intolerance - a threat to democracy, 14.5.1981.

⁸²⁶ Ibid, §8

⁸²⁷ CoE: PACE, Doc. 7318, Report on the fight against racism, xenophobia, anti-semitism and intolerance, Committee on Legal Affairs and Human Rights, (Rapporteur: Mr López Henares Spain, Group of the European People's Party), 8.6.1995.

– η διασφάλιση (από μέρους των κρατών μελών) ότι τα προγράμματα και η κοινοτική δράση σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, τις ελευθερίες, την δημοκρατία και το κράτος δικαίου, ενώ ταυτόχρονα, αρνούνται την στήριξη -είτε ρητή, είτε σιωπηρή- των εξτρεμιστικών κομμάτων ρατσιστικού ή ξενοφοβικού χαρακτήρα και συνακόλουθα, οποιαδήποτε συμμαχία προκειμένου να σχηματίσουν πλειοψηφίες για την άσκηση της πολιτικής εξουσίας⁸²⁸.

Επίσης, το ίδιο έτος στην Πολιτική Διακήρυξη, που υιοθετήθηκε με τη λήξη της Διάσκεψης κατά του Ρατσισμού, το 2000, σημειώθηκε ότι: “Racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance threaten democratic societies and their fundamental values”. Για τον λόγο αυτόν, εκφράστηκε ανησυχία τόσο για την εχθρότητα όπως εκφράζεται από πολιτικούς προς ευάλωτες ομάδες, όσο και για την υποστήριξη πολιτικών κομμάτων και οργανισμών που διαδίδουν ξενοφοβικές ιδεολογίες στην Ευρώπη και σε άλλα μέρη του κόσμου⁸²⁹. Ως εκ τούτου, στα Συμπεράσματα του Συνεδρίου, υπογραμμίστηκε ο μειζών ρόλος των πολιτικών κομμάτων στην καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της σχετικής μισαλλοδοξίας⁸³⁰.

Τον κώδωνα του κινδύνου έκρουσε και πάλι η ΚΣ, το 2003, υπογραμμίζοντας ότι ο εξτρεμισμός, οποιαδήποτε κι αν είναι η φύση του, συνιστά μια μορφή πολιτικής δραστηριότητας που φανερά ή συγκαλυμμένα, απορρίπτει τις αρχές της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και πολύ συχνά βασίζει την ιδεολογία, τις πολιτικές πρακτικές και την συμπεριφορά του στην μισαλλοδοξία, τον αποκλεισμό, την ξενοφοβία, τον αντισημιτισμό και τον υπερεθνικισμό (§3). Περαιτέρω, υπογραμμίστηκε ότι μερικά εξτρεμιστικά κινήματα, αναζητούν αιτιολόγηση για τις πράξεις τους στην θρησκεία (§ 4), ενώ, ο εξτρεμισμός αποτελεί κίνδυνο για όλα τα δημοκρατικά κράτη:

“[...] 7. Extremism is a danger for all democratic states because the fanaticism it involves can serve as a pretext for the use and justification of violence. Even if it does not directly advocate violence, it generates a climate conducive to the escalation of violence. It is both a direct threat

⁸²⁸ CoE: PACE Rec. 1438 (2000), *Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe*, 25.1.2000, § 7-11. Βλ. σχετική έκθεση, CoE: PACE, Doc. 8607, *Report on Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe, Report*, Political Affairs Committee, (Rapporteur: Mr Henning Gjellerod, Denmark, Socialist Group), 3.1.2000 [Βλ. ειδικότερα, την ενδιαφέρουσα προσέγγιση του ΣοΕ, όσον αφορά την κατηγοριοποίηση των εξτρεμιστικών κομμάτων/κινήματων σε 5 κατηγορίες, αλλά και τους παράγοντες που οδηγούν στην ανάπτυξη των εξτρεμιστικών οργανώσεων (A. Disappointment caused by other political parties' policies and practices, B. Main political themes: i. Immigration and economic difficulties, ii. National identity and security, iii. Religious identity)].

⁸²⁹ CoE: CM, *Political Declaration*, adopted by Ministers of Council of Europe member States on Friday 13.10.2000 at the concluding session of the European Conference against Racism, 13.10.2000

⁸³⁰ CoE: General Conclusions of the European Conference against Racism, EUROCONF (2000) 7 final, Strasbourg, 16.10.2000, p. 11 (§22). “[...] 21. The European Conference underlines the key role that politicians and political parties can play in combating racism, xenophobia, antisemitism and related intolerance, by shaping and leading public opinion. In this respect, it calls upon politicians to provide a clear political message welcoming diversity in European societies and condemning political discourse which incites or attempts to incite racial and ethnic hatred or prejudice. It encourages political parties in Europe to take concrete steps to promote solidarity and tolerance and to explain issues to the general public in such a way as to increase understanding and acceptance of difference. Such steps may include:

- to sign the *Charter of European political parties for a non-racist society* and follow its principles concerning responsible behaviour on issues of racism, both with regard to the parties' own organisation and to their activities in the political field (see Appendix III);

- to include anti-racist policies in election programmes and to condemn racist exploitation of issues such as immigration and asylum for electoral purposes, ensuring that any candidate for elected office is committed to anti-racist policies;

- to refuse any support, explicit or implicit, to parties that advocate racist and xenophobic positions”.

because it jeopardises the democratic constitutional order and freedoms, and an indirect threat because it can distort political life. Traditional political parties may be tempted to adopt the stance and the demagogic discourse specific to extremist parties in order to counter their increasing electoral popularity”.

Από την άλλη μεριά, για πρώτη φορά, το ίδιο έτος, σημειώθηκε ότι ο αγώνας κατά του εξτρεμισμού θέτει στις δημοκρατίες ένα δίλημμα, μεταξύ από την μια μεριά της εγγύησης της ελευθερίας της έκφρασης και του συνέρχεσθαι, επιτρέποντας σε όλες τις πολιτικές ομάδες να υπάρχουν και να εκπροσωπούνται πολιτικά και από την άλλη, της εισαγωγής δικλείδων ασφαλείας κατά της δραστηριότητας εξτρεμιστικών ομάδων που περιφρονούν δημοκρατικές αξίες και δικαιώματα του ανθρώπου⁸³¹.

Περαιτέρω, ενώ το 2000, ο νεοναζισμός καταγράφηκε ως μορφή ακροδεξιού κινήματος, που συνιστά πολύ μικρή μειοψηφία στην Δ. Ευρώπη, χωρίς κοινωνική βάση ή εκλογική επιτυχία, το 2006 διαπιστώθηκε μια ανησυχητική αναβίωση και της ναζιστικής ιδεολογίας. Παρότι, ο ναζισμός υπέστη όχι μόνο στρατιωτική, αλλά και ιδεολογική ήττα, διαλύθηκε ως πολιτικό καθεστώς το 1945, ο ναζισμός ως ιδεολογία φυλετικής ανωτερότητας, μολονότι καταδικάστηκε ως τέτοια στην δίκη της Νυρεμβέργης, εξακολουθεί να είναι ζωντανός και να έχει υποστηρικτές. Πλέον, η ναζιστική ιδεολογία απαντάται σε πολιτικές δυνάμεις που χρησιμοποιούν ξενοφοβικό, ρατσιστικό λόγο, ακόμα και ανοικτά ναζιστικά επιχειρήματα για δικούς τους σκοπούς. Δοθέντος μάλιστα του γεγονότος, ότι οι πολιτικοί αρχηγοί δεν δίνουν προσοχή στο ζήτημα την στιγμή που η κοινή γνώμη είναι πιο δεκτική στις ναζιστικές ιδέες, συστήθηκε η επείγουσα συντονισμένη δράση κατά της αναβίωσης της ναζιστικής ιδεολογίας, της καταπολέμησης της ξενοφοβίας, της μη ανεκτικότητας, του μίσους που βασίζεται σε εθνικό, πολιτικό και θρησκευτικό εξτρεμισμό, στο πλαίσιο της οποίας το ΣοΕ, πρέπει να διαδραματίσει καθοδηγητικό ρόλο (§14)⁸³².

Ενώ, ουσιαστικά, η τρομοκρατία αποτέλεσε το πρώτο μεγάλο πλήγμα για την δημοκρατία και την ισότητα, περί το 2007, το δεύτερο πλήγμα αποτέλεσε η οικονομική κρίση. Τον Απρίλιο του 2007, η ΚΣ, για πρώτη φορά, διεξήγαγε συζήτηση σχετικά με την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την δημοκρατία στην Ευρώπη. Ακολούθως, η σημασία της διεξαγωγής παρόμοιων συζητήσεων, μέσα σε ένα πλαίσιο κρίσης της δημοκρατίας, αποτυπώθηκε σε συζητήσεις σε διετή βάση όπως: το 2008, η συζήτηση σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, η περίπτωση της ετερότητας και της μετανάστευσης⁸³³, αλλά και το 2010, η Δημοκρατία στην Ευρώπη: κρίση και προοπτικές⁸³⁴.

Έκτοτε, σε κάθε περίπτωση, υπογραμμίστηκαν οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης στην άνοδο των ακροδεξιών/ρατσιστικών κομμάτων και συνακόλουθα στην ίδια την δημοκρατία. Ειδικότερα, από το 2010 σε επαναλαμβανόμενα Ψηφίσματα, σημειώθηκε η ανησυχία ότι οι συνέπειες της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, έχουν επιτείνει τα συμπτώματα της κρίσης της δημοκρατίας –παρόντα αρκετό καιρό⁸³⁵.

⁸³¹ CoE: PACE Res. 1344 (2003) on *Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe*, 29.9.2004.

⁸³² CoE: PACE Res. 1495 (2006), *Combating the resurrection of Nazi ideology*, 12.4.2006.

⁸³³ CoE: PACE Res. 1617 (2008), *State of democracy in Europe Specific challenges facing European democracies: the case of diversity and migration*, 25.6.2008.

⁸³⁴ CoE: PACE Res. 1746 (2010), *Democracy in Europe: crisis and perspectives*, 23.6.2010.

⁸³⁵ CoE: PACE Res. 1745 (2010), *The political consequences of the economic crisis*, 29.1.2009, § 5-6' PACE Res. 1746 (2010), *Democracy in Europe: crisis and perspectives*, 23.6.2010, §1.5, 4' PACE Res. 1888 (2012), *The crisis of democracy and the role of the State in today's Europe*, 27.6.2012, §6.

Ως τρίτο ίσως χτύπημα κατά της δημοκρατίας, θα μπορούσε να θεωρηθεί η περίοδος που διανύουμε σήμερα (2014-2015). Αν ο εξτρεμισμός, η τρομοκρατία, οι μεταναστευτικές ροές και η οικονομική κρίση, γεγονότα που –εύλογα- βύθισαν τις ευρωπαϊκές κοινωνίες σε ανασφάλεια, αποτελούν τα αίτια της –κατά καιρούς- ανόδου των ακροδεξιών κομμάτων, σε μια εποχή που επιδρούν σωρευτικά όλοι οι παραπάνω παράγοντες, η κατάσταση δεν μπορεί παρά να εξελιχθεί σε εκρηκτική.

Η απουσία αποτελεσματικής έγκαιρης αντιμετώπισης των ζητημάτων της ξενοφοβίας, του ρατσισμού, οδήγησαν στην ιδιαίτερα ανησυχητική διπλή τάση στην Ευρώπη. Πρόκειται από την μια μεριά για την εκλογή ακροδεξιών κομμάτων σε αυξανόμενο αριθμό εθνικών κοινοβουλίων. Από την άλλη, πρόκειται για την χρήση ριζοσπαστικού, ξενοφοβικού, διακρίνοντας λόγου από τα mainstream κόμματα, στην προσπάθεια απόσπασης ψηφοφόρων από την άκρα δεξιά⁸³⁶.

Ως απάντηση, το ΣοΕ –διαχρονικά- προβάλλει σε κάθε ευκαιρία την προώθηση της δημοκρατίας, ως μέσο αντιμετώπισης του ρατσισμού. Ειδικότερα, δίνεται έμφαση στον ρόλο των πολιτικών κομμάτων και τον τρόπο αντιμετώπισης των ακραίων κομμάτων με μέσα όπως: η απαγόρευση των ακραίων πολιτικών κομμάτων υπό προϋποθέσεις, αλλά και ο τρόπος διεξαγωγής της πολιτικής συζήτησης.

B.6.2.2. Η «άμυνα» της δημοκρατίας (;) έναντι των ακροδεξιών κομμάτων

Η απειλή που θέτουν για την ύπαρξη της δημοκρατίας, η άνοδος των ακροδεξιών, εξτρεμιστικών, ακόμα και ναζιστικών κομμάτων, καθώς και η επιδείνωση του φαινομένου εν όψει της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη, οδήγησε τις εθνικές κυβερνήσεις, στην αναζήτηση διεξόδου. Η τελευταία, ανασύρθηκε ωστόσο, μέσα από τα λάθη του παρελθόντος, βασιζόμενη, αφενός, στην διάλυση των κομμάτων, μέτρο που ανήκε στην εποχή του Ψυχρού Πολέμου, αλλά και αφετέρου, στην υιοθέτηση μέτρων κατά της ρητορικής μίσους στον πολιτικό λόγο.

(i) Διάλυση κομμάτων υπό το πρίσμα του ρατσισμού και των διακρίσεων

Όσον αφορά στο πρώτο ζήτημα, από την δεκαετία του 1990, ίσως και λόγω της αλλαγής της φύσης των απειλών για την δημοκρατία, το φαινόμενο της διάλυσης κομμάτων, επανήλθε στο προσκήνιο. Τα κόμματα, διαλύονται κυρίως είτε για λόγους υποκίνησης μίσους, διάκρισης ή επειδή ενθαρρύνουν την βία, την τρομοκρατία ή ακόμα και διότι εκλαμβάνονται ως απειλητικά ορισμένων χαρακτηριστικών της φιλελεύθερης συνταγματικής ταυτότητας του κράτους (όπως π.χ. η αρχή μη διάκρισης ή η αρχή της κοσμικότητας)⁸³⁷. Η πρακτική διαφέρει από χώρα σε χώρα μέλος του ΣοΕ. Μέτρα, ποικίλουν από υλικούς περιορισμούς μέχρι την διάλυση πολιτικών κομμάτων.

Ο περιορισμός ωστόσο, και ακόμα περισσότερο η διάλυση των κομμάτων συνεπάγεται μια σύγκρουση δυο δικαιωμάτων: από τη μια μεριά του δικαιώματος του συνέρχεσθαι και από την άλλη, της διαφύλαξης της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου (ιδ. της ελευθερίας έκφρασης και του δικαιώματος του συνέρχεσθαι) από ακραία κόμματα. Από την άποψη αυτή, θα μπορούσε να προκαλέσει –ίσως- εντύπωση η

⁸³⁶ CoE: PACE Res. 1760 (2010), *Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma*, 7.10.2010, §8.

⁸³⁷ BLIGH G., “Defending Democracy: A New understanding of the Party-Banning Phenomenon”, *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 46, issue 5, November 2013, p.1321-1379 (1345).

ομόφωνη απάντηση από όλα τα όργανα του ΣοΕ, υπέρ της κατάργησης κομμάτων/οργανώσεων, που επιδιώκουν ρατσιστικούς σκοπούς, υπό προϋποθέσεις.

Πιο συγκεκριμένα, η ΚΣ τάχθηκε υπέρ της διάλυσης των κομμάτων σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν η ύπαρξή τους απειλεί την δημοκρατία της χώρας⁸³⁸, σε πληθώρα ψηφισμάτων⁸³⁹.

Από μια άλλη σκοπιά, δεδομένου ότι στα περισσότερα κράτη μέλη του ΣοΕ, παράλληλα με την κατοχύρωση της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, προβλέπεται η δυνατότητα επιβολής κυρώσεων σε πολιτικά κόμματα που δεν σέβονται τους κανόνες, με τρόπο που δύναται να παραβιάσει το εν λόγω δικαίωμα, ιδιαίτερης προσοχής χρήζουν οι επτά κατευθυντήριες γραμμές για την απαγόρευση και διάλυση πολιτικών κομμάτων, που υιοθετήθηκαν από την Επιτροπή Βενετίας το 2000, κατόπιν αιτήματος του Γεν. Γραμματέα του ΣοΕ⁸⁴⁰.

Η ECRI, συνέβαλλε επίσης, στην σχετική συζήτηση, με την ΣΓΠ αριθμ.7 όπου διαβλέπεται ότι: «Ο νόμος θα πρέπει να προβλέπει τη δυνατότητα διάλυσης των οργανώσεων που υποδαυλίζουν το ρατσισμό» (§ 17).

Τέλος, καθοριστικός υπήρξε και ο ρόλος του ΕυρΔΔΑ, που ανέπτυξε μια πλούσια σχετική νομολογία. Μεταξύ των αποφάσεων που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, από την άποψη ότι αφορούν σε κόμματα που επιδιώκουν να υπερασπιστούν μειονοτικά δικαιώματα, σημειώνονται οι ακόλουθες: *Dicle for the democratic party of Turkey /Τουρκίας-2002*· *Demokratik Kitle Partisi and Elçi/ Τουρκίας- 2007*· *Democracy and change party και λοιποί/ Τουρκίας-2005*· *Emek Partisi and Senol / Τουρκίας-2005*· *HADEP and Demir/Τουρκίας-2010*⁸⁴¹. Πρόκειται για υποθέσεις όπου τα κόμματα διαλύθηκαν από το Συνταγματικό Δικαστήριο της Τουρκίας, με την δικαιολογία: της αυτονομιστικής προπαγάνδας, του κινδύνου υπονόμευσης της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους και της ενότητας του έθνους. Ωστόσο, σε όλα, το ΕυρΔΔΑ διαπίστωσε την παραβίαση του άρθρου 11 ΕυρΣΔΑ

⁸³⁸ CoE: PACE Res. 1308 (2002), *Restrictions on political parties in the Council of Europe member states*, 18.11.2002.

⁸³⁹ CoE: VENICE COMMISSION, "Prohibition of Political Parties and Analogous Measures", (12-13.6.1998) CDL-INF (98)14, §3· CoE: PACE Res. 1308 (2002), *ibid*, § 5,7· CoE: VENICE COMMISSION, *Opinion on Turkey*, §17· CoE: PACE 1343 (2003), Res., *Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe*, § 13.1-13.3

⁸⁴⁰ 1^{ov}: Τα κράτη θα πρέπει να αναγνωρίσουν ότι όλοι έχουν το δικαίωμα να συναθροίζονται ελεύθερα σε πολιτικά κόμματα. 2^{ov}: Οποιαδήποτε εξαίρεση πρέπει να είναι σύμφωνη με τις διατάξεις της ΕυρΣΔΑ και των διεθνών συνθηκών. 3^{ov}: Η απαγόρευση ή αναγκαστική διάλυση των πολιτικών κομμάτων, μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο στην περίπτωση κομμάτων που συνηγορούν υπέρ της χρήσης βίας ή χρησιμοποιοούν την βία ως πολιτικό μέσο για την ανατροπή της δημοκρατικής συνταγματικής τάξης, υπονομεύοντας τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα. Το γεγονός ότι ένα κόμμα συνηγορεί μιας ειρηνικής αλλαγής του Συντάγματος δεν είναι επαρκής λόγος για την απαγόρευση ή διάλυση. 4^{ov}: Ένα πολιτικό κόμμα δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνο για την συμπεριφορά των μελών του. 5^{ov}: Η απαγόρευση ή διάλυση των πολιτικών κομμάτων θα πρέπει να γίνεται με μέγιστη αυτοσυγκράτηση, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την αποτίμηση της κατάστασης από κρατικά όργανα ή κυβερνήσεις, όσο και την απόφαση των δικαιοδοτικών οργάνων. 6^{ov}: Τα νομικά μέτρα που στοχεύουν στην απαγόρευση ή νομικά αναγκαστική διάλυση, πρέπει να είναι συνέπεια μιας δικαιοδοτικής απόφασης αντισυνταγματικότητας και πρέπει να θεωρούνται εξαιρετικά στην φύση και αναλογικά. 7^{ov}: Η απαγόρευση ή διάλυση ενός πολιτικού κόμματος, θα πρέπει να αποφασίζεται από το Συνταγματικό Δικαστήριο ή άλλο δικαιοδοτικό σώμα, μέσω δίκαιης δίκης. (7)] CoE: VENICE COMMISSION, *Guidelines on prohibition and dissolution of political parties and analogous measures*, Adopted at its 41st plenary session (Venice, 10 - 11 December, 1999)

⁸⁴¹ Βλ. διεξοδικότερα: ΣοΕ:ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Dicle for the democratic party of Turkey /Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 25141), 10.12.2002, (21.5.2003 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Demokratik Kitle Partisi and Elçi/ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 51290/99), 2.5.2007, (3.8.2007)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Democracy and change party και λοιποί/ Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 39210/98 et 39974/98), 26.4.2005· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Emek Partisi and Senol / Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 39434), 31.5.2005 (31.8.2005 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *HADEP and Demir/Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 28003/2003), 14.12.2010 (14.3.2011 τελικό).

και αποφάνθηκε υπέρ της χορήγησης αποζημίωσης. Ενδιαφέρον, παρουσιάζει επίσης, η πιο πρόσφατη υπόθεση, *Vona/Ουγγαρίας-2013*⁸⁴², όπου το δικαστήριο, υποστήριξε ότι δεν υπάρχει παραβίαση του άρθρου 11 ΕυρΣΔΑ με την διάλυση του ουγγρικού (παραστρατιωτικού) συλλόγου, του οποίου οι δραστηριότητες σκοπό είχαν τον αποκλεισμό των Ρομά, με την αιτιολογία ότι:

“[...] intimidations from the association are linked to the promotion of racist policies, incompatible with the fundamental values of democracy”.

(ii) Η «ρητορική μίσους» στο πλαίσιο της πολιτικής/ Ελευθερία πολιτικής γνώμης

Ως προς το δεύτερο στοιχείο, δεδομένου ότι τα ακροδεξιά κόμματα στηρίζουν την εκλογική τους επιτυχία στον ρατσιστικό/ ξενοφοβικό λόγο που αναπτύσσουν, το ΣοΕ έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην καταπολέμηση αυτής της πτυχής του πολιτικού λόγου.

Το ζήτημα φαίνεται πως εμφανίστηκε ήδη το 1966, οπότε διαπιστώθηκε για πρώτη φορά η πρόθεση στοιχείων να καταχραστούν τις προσωπικές ελευθερίες των συνταγμάτων και της ΕυρΣΔΑ, προσπαθώντας να ενθαρρύνουν το κοινό και ιδίως τους νέους, σε φυλετικό, εθνικό ή θρησκευτικό μίσος, μέσω πολιτικών ή οιονεί πολιτικών οργανισμών⁸⁴³. Ακολούθως, το 1980, απαντάται η ανάγκη καταπολέμησης της αναζωπύρωσης της φασιστικής προπαγάνδας και των ρατσιστικών πτυχών της. Εδώ, σε νέο ψήφισμα, καταδικάστηκε η ρατσιστική προπαγάνδα κατά Εβραίων, μεταναστών και προσφύγων που:

“[...] Stridently exploited by extremist groups, finds, in a climate of economic and social uncertainty, an audience among certain sectors of the population, and is *even seeking, more subtly, to find a place in the ideologies of certain widely supported political parties*”⁸⁴⁴.

Ως μέτρα προωθήθηκαν ο περιορισμός της ελευθερίας του λόγου με την υιοθέτηση ειδικής νομοθεσίας, όπου δεν υπάρχει.

Στο ίδιο μήκος κύματος, περίπου 20 χρόνια αργότερα, η ΚΣ σε σχετικό ψήφισμα επισήμανε ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από τα άρθρα 10 και 11 ΕυρΣΔΑ δεν είναι απόλυτα. Η πρόληψη της διαταραχής, η προστασία της ηθικής και η προστασία των δικαιωμάτων των άλλων, αποτελούν βάσιμους λόγους, που επιτρέπουν τον περιορισμό των εν λόγω δικαιωμάτων, όταν αυτά ασκούνται με τέτοιον τρόπο ώστε να προκαλούν, υποκινούν, ενθαρρύνουν ή δικαιολογούν τον ρατσισμό, την ξενοφοβία και την μισαλλοδοξία. Δοθέντος ότι, τέτοιες εκφράσεις προέρχονται από όλα τα κόμματα του πολιτικού φάσματος, συστήθηκε:

«[...] Η υπογραφή του Πρωτοκόλλου 12' η διασφάλιση ότι όλα τα κατάλληλα μέτρα είναι διαθέσιμα και εφαρμόζονται αποτελεσματικά κατά περιστατικών ρατσιστικού, ξενοφοβικού ή μισαλλόδοξου λόγου στην πολιτική ζωή (όπως π.χ. η αναστολή καθηκόντων ατόμων που κατέχουν πολιτικό ή δημόσιο αξίωμα ή σε εξαιρετικές περιπτώσεις η απόλυση) η διασφάλιση ότι η ποινική νομοθεσία περιλαμβάνει κατάλληλα αδικήματα και κυρώσεις που εφαρμόζονται αποτελεσματικά, χωρίς διάκριση ή δισταγμό κατά πολιτικών ή πολιτικών κομμάτων, λαμβάνοντας υπόψη ότι το δημόσιο προφίλ, ο ρόλος επιρροής και το προνομιακό καθεστώς τους, συνεπάγονται μεγαλύτερη ευθύνη και γνώση και μεγαλύτερες ποινές κατά αυτών' η καθιέρωση νομικών διαδικασιών για την αναστολή, την απαγόρευση ή διάλυση πολιτικών ομάδων και κομμάτων ως τελευταία λύση σε εξαιρετικές περιπτώσεις ρατσιστικού, ξενοφοβικού ή μισαλλόδοξου λόγου εξαιρετικής σοβαρότητας, διασφαλίζοντας ότι τέτοια μέτρα είναι ανάλογα της αμφισβητούμενης συμπεριφοράς και εφαρμόζονται υπό διαδικασίες που εγγυώνται την δίκαιη δίκη και αποτελεσματικές δικλείδες ασφαλείας κατά της αυθαιρεσίας, με πλήρη αναγνώριση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών της ΕυρΣΔΑ όπως

⁸⁴² ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Vona/Ουγγαρίας*, (αρ. προσφυγής 35943/10), 9.7.2013 (9.12.2013 τελικό).

⁸⁴³ CoE: PACE Rec. 453 (1966), *Measures to be taken against incitement to racial, national and religious hatred*, 27.1.1966, § 3.

⁸⁴⁴ CoE: PACE Res. 743 (1980) *on the need to combat resurgent fascist propaganda and its racist aspects*, 1.10.1980.

ερμηνεύεται από την νομολογία του ΕυρΔΔΑ και σε συμφωνία με τις Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής της Βενετίας· η επικύρωση και εφαρμογή της CERD, η πλήρη και άμεση εφαρμογή των διατάξεων των ΓΣΠ της ECRI»⁸⁴⁵.

Εξάλλου, το 2005, και η ECRI στην «*Διακήρυξη σχετικά με την χρήση ρατσιστικών, αντισημιτικών και ξενοφοβικών στοιχείων στην πολιτική συζήτηση*»⁸⁴⁶, καταδίκασε ως ηθικά απαράδεκτη την ξενοφοβική ρητορική σε πολιτικό επίπεδο, η χρήση της οποίας από τα mainstream κόμματα, κινδυνεύει να την νομιμοποιήσει. Υπογράμμισε δε, ότι η εν λόγω συζήτηση: μεταφέρει προκαταλήψεις, στερεότυπα, για τις μειονοτικές ομάδες, ενδυναμώνει το ρατσιστικό περιεχόμενο των συζητήσεων για την μετανάστευση και το άσυλο, μεταφέρει μια διαστρεβλωμένη εικόνα για το Ισλάμ, αλλά και ενθαρρύνει τον αντισημιτισμό. Αποτέλεσμα αυτού είναι η υιοθέτηση μέτρων που επηρεάζουν δυσανάλογα αυτές τις ομάδες και τα δικαιώματά τους, η καταστροφή της κοινωνικής συνοχής, καθώς και η ενδυνάμωση της φυλετικής διάκρισης και βίας. Τα μέτρα που προτείνονται για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης είναι τόσο αυτορυθμιστικά μέτρα (self-regulatory), η υπογραφή και εφαρμογή του Χάρτη των ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων για μια μη ρατσιστική κοινωνία, η αποτελεσματική εφαρμογή των ποινικών διατάξεων κατά ρατσιστικών αδικημάτων, η υιοθέτηση και εφαρμογή διατάξεων που ποινικοποιούν την ηγεσία των ομάδων που προωθούν τον ρατσισμό, καθώς και η υποστήριξη αυτών των ομάδων και τέλος, η απαγόρευση δημόσιας χρηματοδότησης οργανισμών που προωθούν τον ρατσισμό.

Τον ίδιο χρόνο, κατ' εφαρμογή της έκθεσης της Επιτροπής Πολιτικών Υποθέσεων, υιοθετήθηκε η έκθεση του *Yves-Camus*, σχετικά με την χρήση αντισημιτικών και ξενοφοβικών στοιχείων στην πολιτική συζήτηση, κύρια διαπίστωση της οποίας αποτελεί το γεγονός ότι παρότι -τότε- τα κόμματα με τέτοια ρητορική δεν είχαν ευρεία εκλογική βάση, τα ρατσιστικά, ξενοφοβικά και αντισημιτικά επιχειρήματα δεν αποτελούν πια το προνόμιο της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη⁸⁴⁷.

Άλλωστε, σημαντική είναι η συμβολή του ΕυρΔΔΑ, βάσει των αποφάσεων του οποίου, η πολιτική συζήτηση δεν θα πρέπει να περιορίζεται χωρίς επιτακτικούς λόγους, ενώ ταυτόχρονα, η ελευθερία του λόγου δεν θα πρέπει να αποτελεί αιτιολογία για μισαλλόδοξο λόγο⁸⁴⁸.

Τέλος, σημαντική αναμένεται να είναι η συμβολή της επικείμενης (Δεκέμβριος 2015) ΣΓΠ της ECRI για τον μισαλλόδοξο λόγο (hate speech).

⁸⁴⁵ CoE: PACE Res. 1345 (2003), *Racist, xenophobic and intolerant discourse in politics*, 29.9.2003, § 5.

⁸⁴⁶ CoE: ECRI Declaration on the use of racist, antisemitic and xenophobic elements in political discourse, 7.3.2005.

⁸⁴⁷ CAMUS J.Y., *The use of racist, antisemitic and xenophobic arguments in political discourse*, ECRI, March 2005

⁸⁴⁸ Βλ. υποθέσεις που αφορούν στον μισαλλόδοξο λόγο στην πολιτική:

ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Jersild/ Δανίας*, (αρ. προσφυγής 15890/89), 23.9.1994· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Lehideux and Isorni/ Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 55/1997/839/1045), 23.9.1998· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Garaudy /Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 65831/01), 24.6.2003· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Gündüz/Τουρκίας*, (αρ. προσφυγής 35071/97), 4.12.2003 (14.6.2004 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Seurot /Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 57383/00), 18.5.2004· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Norwood /HB*, (αρ. προσφυγής 23131/03), 16.11.2004· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Witzsch/ Γερμανίας*, (αρ. προσφυγής 7485/03), 13.12.2005· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *London, Otchakovsky-Laurens και July/ Γαλλίας*, (αρ. προσφυγών 21279/02 and 36448/02), 22.10.2007· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Soulas a.o/ Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 15948/03), 10.7.2008 (10.10.2008 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Balsytė-Lideikienė / Λιθουανίας* (αρ. προσφυγής 72596/01), 4.11.2008 (4.2.2009 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Willem / Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 10883/05), 16.7.2009, (10.12.2009 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Féret/ Βελγίου*, (αρ. προσφυγής 15615/07), 16.7.2009 (10.12.2009 τελικό)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Gözel και Özer /Τουρκίας*, (αρ. προσφυγών 43453/04 και 31098/05), 6.7.2010 (6.10.2010)· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Le Pen /Γαλλίας*, (αρ. προσφυγής 18788/09), 20.4.2010.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η Δικαιοπολιτική Θεμελίωση Μιας Πολιτικής Κατά Του
Ρατσισμού και Των Διακρίσεων Στην Ε.Κ./Ε.Ε.

Εισαγωγικά. Η καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων υπό το πρίσμα της Ε.Κ./Ε.Ε.

Παρά το γεγονός ότι το αρχικό όραμα της Ενωμένης Ευρώπης, ήταν η ανοικοδόμηση μιας κατεστραμμένης Ηπείρου από τις φρικαλεότητες του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που αποτέλεσε κατά κάποιο τρόπο ένα προϊόν μιας ρατσιστικής ιδεολογίας, η πολιτική κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων δεν περιλαμβανόταν στους στόχους της Ε.Κ., στην απαρχή του ενοποιητικού εγχειρήματος. Σε αντίθεση με το ΣοΕ, η αναγκαιότητα ανάπτυξης μιας τέτοιας πολιτικής στην Ε.Κ./Ε.Ε., λόγω του γεγονότος ότι ο αρχικός χώρος δράσης της (δηλαδή η οικονομική ολοκλήρωση) δεν θεωρήθηκε ως περιοχή με σημαντικές απειλές για τα δικαιώματα του ανθρώπου (συμπεριλαμβανόμενης της ισότητας/ μη διάκρισης), εμφανίστηκε αρκετά χρόνια αργότερα, με τη βοήθεια των θεσμών και την αναθεώρηση των Συνθηκών.

Σήμερα πλέον, η Ε.Ε. ορμώμενη από τα διδάγματα μιας σύρραξης, που βασιζόταν στο εθνικό μίσος, έχει το καθήκον να διασφαλίσει ότι τέτοια φαινόμενα δεν μπορούν να έχουν συνέχεια. Όχι μόνο λόγω αυτού του αλγεινού παρελθόντος, αλλά και λόγω των κινδύνων που συνεπάγονται για το ευρωπαϊκό κεκτημένο.

Πράγματι, το ΕυρΚ έχει καταδείξει τους κινδύνους που απορρέουν από τον ρατσισμό, για όλο το ενοποιητικό οικοδόμημα, καθώς, ο τελευταίος, χτυπάει στην καρδιά αυτού που αποκαλείται «Ευρωπαϊκή Ιδέα»⁸⁴⁹.

Στο ίδιο πλαίσιο, οι φυλετικές διακρίσεις υπονομεύουν επίσης, έναν από τους κεντρικούς στόχους της ενοποιητικής διαδικασίας, ήτοι του δικαιώματος της ελεύθερης κυκλοφορίας των ατόμων.

Τέλος, από μια άλλη σκοπιά, ο ρατσισμός συνιστά επίσης κίνδυνο για τα δικαιώματα του ανθρώπου, που –πλέον– αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της ευθύνης της Ε.Ε., εντός αλλά και εκτός της ενωσιακής επικράτειας.

Για αυτούς τους λόγους, τα τελευταία είκοσι περίπου χρόνια, αναπτύχθηκε μια ενωσιακή πολιτική κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, που αποτελείται από πρωτογενές δίκαιο, παράγωγο δίκαιο, καθώς και τη συμβολή των θεσμικών αλλά και *ad hoc* οργάνων. Ιδιαίτερη έμφαση πάντως, πρέπει να δοθεί στο γεγονός ότι ο στόχος της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Ε. γίνεται περισσότερο κατανοητός, μέσα από την ενσωμάτωσή του σε επιμέρους πολιτικές (όπως, π.χ. στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, που συναντάει κανείς, τόσο μέτρα για τους μετανάστες/ αιτούντες άσυλο, πρόσφυγες, όσο και τους Ρομά κτλ. στην εξωτερική πολιτική, η οποία προσφέρεται για την μελέτη των διακρίσεων κατά των μειονοτήτων, αλλά και των μέτρων κατά του μισαλλόδοξου λόγου, των θρησκευτικών διακρίσεων, της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων κτλ.).

Έχοντας λοιπόν, αναλύσει υπό το πρίσμα της δράσης του ΣοΕ, τις μορφές και τις έννοιες του ρατσισμού, καθώς και το *status* της κάθε ευάλωτης ομάδας, σκοπός του παρόντος τμήματος είναι η ανάλυση της καταπολέμησης των αντίστοιχων φαινομένων αυτή τη φορά υπό το φως της Ε.Ε..

⁸⁴⁹ Η «Ευρωπαϊκή ιδέα», υποδηλώνει ότι οι αρμονικές κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από εθνική και πολιτισμική ποικιλομορφία, αποτελούν μια έκφραση πολιτισμού και ότι η διαφορετικότητα των ποικίλων πολιτισμών και παραδόσεων, αποτελεί ένα θετικό παράγοντα.

ΤΜΗΜΑ 1^ο :

Η δικαιοθεσμική προσέγγιση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Κ./ Ε.Ε.

Ι. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Η εξελικτική πορεία της Ε.Κ./Ε.Ε. στις πολιτικές καταπολέμησης του ρατσισμού/ διακρίσεων. Νομικές οριοθετήσεις (πρωτογενές και παράγωγο κοινοτικό/ενωσιακό δίκαιο)

Εισαγωγικά

Την αρχική απουσία κοινοτικής αρμοδιότητας, διαδέχεται περί τα τέλη της δεκαετίας του 1980, η ανάπτυξη ενός *soft law*. Πολύ περισσότερο όμως, πραγματική αφετηρία της πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Ε., αποτελούν τα κείμενα των αναθεωρήσεων των Ιδρυτικών Συνθηκών της, ιδιαίτερα, από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και έπειτα, με αποκορύφωση την πιο πρόσφατη εξ αυτών, τη Συνθήκη της Λισσαβώνας, που παρείχαν τη νομική βάση για την ανάπτυξη σχετικών πολιτικών και μέτρων.

A.1. Πρωτογενές δίκαιο

A.1.1. Η μακροχρόνια κοινοτική απραξία (;) και η πορεία προς τη θεσμοθέτηση της κοινοτικής αρμοδιότητας

A.1.1.1. Η Συνθήκη της Ρώμης και η απουσία κοινοτικής αρμοδιότητας

Οι Ιδρυτικές Συνθήκες των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων – κυρίως, η Συνθήκη της Ρώμης, 1957- περιλάμβαναν την έννοια της μη διάκρισης σε πολύ περιορισμένο βαθμό. Πρόκειται για το άρθρο 6 ΣΕΚ, που απαγόρευε οποιαδήποτε διάκριση στη βάση της ιθαγένειας, εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης⁸⁵⁰. Από την άλλη μεριά, το άρθρο 48 §2, εξασφάλιζε την ελευθερία κίνησης των εργαζομένων, που όφειλε να περιλαμβάνει την κατάργηση οποιασδήποτε διάκρισης όσον αφορά στην εργασία, την αμοιβή και

⁸⁵⁰ “Article 6. Within the scope of application of this Treaty, and without prejudice to any special provisions contained therein, any discrimination on the grounds of nationality shall be prohibited. The Council, acting in accordance with the procedure referred to in Article 189c may adopt rules designed to prohibit such discrimination”.

άλλες συνθήκες εργασίας, μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών της Ε.Κ.⁸⁵¹ Επιπροσθέτως, το άρθρο 119 σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φύλου στον τομέα της απασχόλησης, αποσκοπούσε στη διαμόρφωση ισότιμων όρων ανταγωνισμού μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Κ.⁸⁵²

Δυο πράγματα μπορούν να σημειωθούν εδώ. Αφενός, η οικονομική λογική, που φαίνεται να διέπει τις πρώτες τουλάχιστον πρωτοβουλίες υπέρ της ισότητας, απόλυτα συμβατή με την «αφήγηση» της οικονομικής ολοκλήρωσης, είναι εξ ολοκλήρου αντίθετη με τις αρχές της ισότητας και μη διάκρισης, έτσι όπως τις γνωρίζουμε από το διεθνές δίκαιο στο οποίο υπάγεται και η Ε.Κ..

Αφετέρου, είναι γεγονός ότι τα παραπάνω άρθρα, αφορούσαν τη μη διάκριση μεταξύ υπηκόων κρατών μελών της Ε.Κ. Δεν περιείχαν καμία αναφορά στο ρατσισμό και τις διακρίσεις σε βάρος των υπηκόων τρίτων χωρών. Πολύ περισσότερο, δεν παρείχαν κανένα αποτελεσματικό εργαλείο ή μηχανισμούς για την καταπολέμηση των (φυλετικών) διακρίσεων.

A.1.1.2. 1986-1996: Τα πρώτα βήματα (soft law)

Το τοπίο άρχισε να μεταβάλλεται περί τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Με αφορμή την άνοδο της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη- μια σειρά «πολιτικών πρωτοβουλιών» από όλα τα θεσμικά της όργανα, με πρωτοστάτη το ΕυρΚ, αφυπνίζει την Ε.Κ. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για: Κοινές Δηλώσεις του ΕυρΚ, του Συμβουλίου και της ΕυρΕπ⁸⁵³, Ψηφίσματα⁸⁵⁴ και εκθέσεις⁸⁵⁵ του ΕυρΚ, Ανακοινώσεις της ΕυρΕπ⁸⁵⁶, καθώς και Κοινές θέσεις του Συμβουλίου, που συνιστούν το «μαλακό δίκαιο» της Ε.Ε.

⁸⁵¹ “[...] 2. Such freedom of movement shall entail the abolition of any discrimination based on nationality between workers of the Member States as regards employment, remuneration and other conditions of work and employment”.

⁸⁵² “Article 119. Each Member State shall during the first stage ensure and subsequently maintain the application of the principle that men and women should receive equal pay for equal work. For the purpose of this Article, ‘pay’ means the ordinary basic or minimum wage or salary and any other consideration, whether in cash or in kind, which the worker receives, directly or indirectly, in respect of his employment from his employer.

Equal pay without discrimination based on sex means:

(a) that pay for the same work at piece rates shall be calculated on the basis of the same unit of measurement; (b) that pay for work at time rates shall be the same for the same job”.

⁸⁵³ Ε.Ε.: Κοινή Δήλωση κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής, 11.6.1986.

⁸⁵⁴ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με την άνοδο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας και τον κίνδυνο ακροδεξιάς βίας, 21.4.1993’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με το ρατσισμό και την ξενοφοβία, 2.12.1993’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση των αθιγγάνων στην Κοινότητα, 21.4.1994’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα της σχετικά με τις επιχειρήσεις εθνικής κάθαρσης, 20.4.1994’ ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό, 27.4.1995’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με την καθιέρωση ημέρας αφιερωμένης στη μνήμη του ολοκαυτώματος, 15.6.1995’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με τις διακρίσεις εις βάρος των Roma, 13.6.1995’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα, σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό, 26.10.1995.

⁸⁵⁵ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Έκθεση της εξεταστικής του επιτροπής σχετικά με την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη (Έκθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας, Στρασβούργο, Δεκέμβριος 1986)’ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Έκθεση εξ ονόματος της εξεταστικής επιτροπής για το ρατσισμό και την ξενοφοβία σχετικά με τα πορίσματα της εξεταστικής επιτροπής, 17.6.1990.

⁸⁵⁶ Η πρώτη τέτοια Ανακοίνωση, υιοθετήθηκε το 1995 [Ε.Ε.: ΕυρΕπ, Ανακοίνωση σχετικά με το ρατσισμό, τη ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό και Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου περί ανακήρυξης του 1997 ως Ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού, Com (95) 653 τελικό.]

Προκύπτει λοιπόν ότι ακόμα όμως και υπό την απουσία μιας ρητά δεσμευτικής αρμοδιότητας, η -τότε- Ε.Κ. υπήρξε αρκούντως δραστήρια, θα μπορούσαμε να πούμε, κατά την πρώτη περίοδο στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, στην πορεία προς τη θεσμοθέτηση της κοινοτικής αρμοδιότητας.

Το κυριότερο χαρακτηριστικό, των ποικίλων πρωτοβουλιών της εν λόγω περιόδου, υπήρξε η επικέντρωση στο *συμβολισμό*⁸⁵⁷. Συνέπεια αυτού, ήταν η κριτική που ασκήθηκε συνολικά στην Ε.Ε. αναφορικά με την πολιτική της κατά των διακρίσεων: “The EU is long on rhetoric, but short on action”⁸⁵⁸. Πρόκειται ωστόσο, για μια κριτική, μάλλον άδικη, δεδομένου ότι, το «μαλακό δίκαιο» συμβάλλει, όπως έκανε και στην εν λόγω περίπτωση: στην αφύπνιση της κοινής γνώμης, την ανάληψη πρωτοβουλιών εθνικής πολιτικής, καθώς και την προαναγγελία των μελλοντικών εξελίξεων σε υπερεθνικό επίπεδο.

A.1.1.3. Συνθήκη του Μάαστριχ. Προς έναν «εξευρωπαϊσμό» μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

Ως πρώτο βήμα, προς την κατεύθυνση της καταπολέμησης του ρατσισμού και των (φυλετικών) διακρίσεων, θα μπορούσε -ίσως- να σημειωθεί η ειδική πρόνοια, που εισάγεται με την Συνθήκη του Μάαστριχ και αφορά στην αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου και στους τρεις πυλώνες του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Πιο συγκεκριμένα, με το άρθρο ΣΤ §2, προβλέπεται ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, έτσι όπως κατοχυρώνονται από την ΕυρΣΔΑ, καθώς και τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, γεγονός που αποτελεί επίσημη αναγνώριση και αποδοχή του νομολογιακού κεκτημένου (πρώτος πυλώνας). Επιπλέον, στο άρθρο Ι.1 §2 καθορίζεται ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως ένας από τους στόχους της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής (δεύτερος πυλώνας). Τέλος, στο άρθρο Κ.2 §1, προβλέπεται ο σεβασμός των δικαιωμάτων στον τομέα της Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (τρίτος πυλώνας), όπου ως θέματα «κοινού ενδιαφέροντος», ορίζονται -μεταξύ άλλων- η πολιτική ασύλου, η διέλευση εξωτερικών συνόρων και η μετανάστευση (άρθρα Κ-Κ.9), δηλαδή ζητήματα που αφορούν στην διαχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών.

Παράλληλα, από τις μεγάλες καινοτομίες της ΣυνθΜ αποτελεί και η καθιέρωση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, που ωστόσο, συνεπάγεται νέα δικαιώματα για τους Ευρωπαίους πολίτες σε αντιδιαστολή με τους υπηκόους τρίτων χωρών.

Από τα παραπάνω προκύπτει, ότι στα ίχνη της Συνθήκης της Ρώμης, η Συνθήκη του Μάαστριχ, παρά τη «συγκρατημένη» πρόοδο που σημείωσε με αναφορά στα δικαιώματα του ανθρώπου, δεν επέφερε καμία -ουσιαστική τουλάχιστον- αλλαγή στο πεδίο της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ως αποτέλεσμα, η νομική βάση των πρώτων σχετικών μέτρων κατά των εν λόγω φαινομένων, απαιτούσε κάποια «δημιουργικότητα». Έτσι, στα πλαίσια της διακυβερνητικής συνεργασίας στον Τρίτο Πυλώνα -Συνεργασία στους τομείς Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων- τα κράτη μέλη της Ε.Ε. συμφώνησαν να βασίσουν τη δράση τους, στο άρθρο Κ.3 ΣΕΕ, ήτοι τη δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις. Μάλιστα, πάνω σε αυτή ακριβώς τη βάση,

⁸⁵⁷ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *European Union Anti-Discrimination Policy: From equal opportunities between women and men to combating racism*, Directorate- General for Research, Working document, Public Liberties Series LIBE, 102.

⁸⁵⁸ *Ibid.*

υιοθετήθηκε η «κοινή δράση» (“Joint Action”), της 15^{ης} Ιουλίου 1996, που αφορά στον ρατσισμό και την ξενοφοβία.

Από την άλλη πλευρά, ο «εξευρωπαϊσμός» των μέτρων καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, που άρχισε να αχνοφαίνεται αυτή την περίοδο, μ’ αυτό τον τρόπο, μετατρέποντας ένα εθνικό πρόβλημα σε υπερεθνικό, οφείλεται σε τρεις κυρίως λόγους:

1^{ον}: Στην συνειδητοποίηση του προβλήματος από τα κράτη μέλη, ως κοινού προβλήματος. Αποτέλεσμα της αύξησης των μεταναστευτικών ροών περί το τέλος της δεκαετίας του 1980, ήταν οι ρατσιστικές/ ξενοφοβικές εντάσεις, που οδήγησαν σε αναγνώριση της κατάστασης ως κοινού προβλήματος. Αυτό, ως αποτέλεσμα είχε η μετανάστευση και ό,τι αυτή συνεπάγεται, να γίνεται αντιληπτή ως ζήτημα «κοινού ενδιαφέροντος».

2^{ον}: Στην αύξηση της σημασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, με τα άρθρα 6§1,2 ΣΕΕ, η ενοποιητική διαδικασία χάραξε ένα νέο βηματισμό. Από την οικονομική στην πολιτική ολοκλήρωση, σε κοινές αξίες και αρχές. Η νέα έμφαση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, πρέπει να ιδωθεί υπό το φως αυτών των εξελίξεων.

3^{ον}: Στην αυξημένη διεθνοποίηση των σύγχρονων προκλήσεων. Στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής αστυνομικής συνεργασίας, παρασχέθηκαν στοιχεία σχετικά με τη διασυνοριακή συνεργασία των ρατσιστικών ομάδων⁸⁵⁹.

A.1.2. Από την «παθητικότητα» στην ενεργό δράση: Η εξέλιξη των νομικών βάσεων

A.1.2.1. Η εισαγωγή κύριων ρυθμίσεων κατά των διακρίσεων με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ

Οι φόβοι περί επανεμφάνισης ακροδεξιών κομμάτων σε ορισμένα κράτη μέλη της Ε.Ε. (βλ. Γαλλία), ήταν εκείνοι που έδωσαν την αναγκαία πολιτική ώθηση στους Ευρωπαίους εταίρους, ώστε να επιτρέψουν την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ε.Κ., εκχωρώντας στην τελευταία νομοθετικές αρμοδιότητες στους υπό εξέταση τομείς.

Πράγματι, με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ –που τέθηκε σε ισχύ το 1999- παρέχεται στην Ε.Ε., η αρμοδιότητα να υιοθετήσει δεσμευτική νομοθεσία –inter alia- σχετικά με τη φυλετική διάκριση, γεγονός που μεταβάλλει εξ ολοκλήρου την μέχρι τότε κατάσταση.

(i) Η 1^η νομική βάση

Πλέον, υπό το φως των αναθεωρημένων διατάξεων, τα μέτρα κατά του ρατσισμού και των (φυλετικών) διακρίσεων αποκτούν ρητή νομική βάση –την πρώτη σε επίπεδο Ε.Ε.- τόσο υπό τον πρώτο –κοινοτικό-, όσο και υπό τον τρίτο –διακυβερνητικό- πυλώνα.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στον πρώτο πυλώνα, το άρθρο 13 ΣΕΚ (το οποίο ισχύει αναλλοίωτο σήμερα ως άρθρο 19 ΣΛΕΕ)⁸⁶⁰, εισάγει μια εκτεταμένη ρήτρα μη διάκρισης, αποτελώντας το θεμέλιο λίθο για την ανάπτυξη κατάλληλων μέτρων καταπολέμησης του ρατσισμού. Δίνει την εξουσία στο Συμβούλιο, δρώντας ομόφωνα, κατόπιν πρότασης της ΕυρΕπ και διαβούλευσης με το ΕυρΚ, να λάβει την κατάλληλη δράση για την

⁸⁵⁹ Για το ζήτημα αυτό βλ. αναλυτικότερα στο: MONAR J., “The EU’s role in the fight against racism and xenophobia: Evaluation and prospects after Amsterdam and Tampere”, *Liverpool Law Review* 22, 2000, p. 7-20.

⁸⁶⁰ «1. Με την επιφύλαξη των άλλων διατάξεων των Συνθηκών και εντός των ορίων που παρέχουν αυτές στην Ένωση, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία, μετά από έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μπορεί να αναλάβει κατάλληλη δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού».

καταπολέμηση της διάκρισης, που βασίζεται στο φύλο, τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τη θρησκεία ή την πίστη, την αναπηρία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό⁸⁶¹.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι –ήδη– από τη διατύπωση του άρθρου 13 προκύπτουν ορισμένα μειονεκτήματα, που θα μπορούσαν να μειώσουν την αποτελεσματικότητά του, όσον αφορά στην προστασία των υπηκόων τρίτων χωρών. Έτσι, σε αντίθεση με το άρθρο 12 της ΣΕΚ, που απαγορεύει την διάκριση στη βάση της ιθαγένειας εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης, η διάταξη του άρθρου 13 δεν είχε άμεση εφαρμογή. Επιπροσθέτως, το περιεχόμενο της νομοθεσίας είναι πιθανό να περιοριστεί από την διαβούλευση με το ΕυρΚ και την ομοφωνία στο Συμβούλιο. Τέλος, προβληματικό στοιχείο, αποτελεί και η εξαντλητική λίστα βάσεων διάκρισης, που περιλαμβάνει την φυλετική ή εθνική καταγωγή, ενώ εξαιρεί την εθνικότητα.

Εξάλλου, ως προς τον διακυβερνητικό (τρίτο) πυλώνα, η Συνθήκη του Άμστερνταμ, με το άρθρο 29 ΣΕΕ (αντικαταστάθηκε από το άρθρο 67ΣΛΕΕ), παρέχει μια βάση εκτεταμένων δυνατοτήτων δράσης, στους τομείς της αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις. Περαιτέρω, η εν λόγω διάταξη, προβαίνει σε δυο καινοτομίες: αφενός, τοποθετεί τον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στην αναδυόμενη αντίληψη της κοινής εσωτερικής ασφάλειας και καθιερώνει για πρώτη φορά έναν άμεσο σύνδεσμο με το ενδιαφέρον των πολιτών για την ασφάλεια. Αφετέρου, για πρώτη φορά επίσης, με την εν λόγω διάταξη η Ένωση καθίσταται ικανή να λάβει προληπτικά μέτρα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στη διακυβερνητική σφαίρα συνεργασίας.

(ii) *Η καταπολέμηση του ρατσισμού υπό το φως της αναβάθμισης της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*

Από μια άλλη σκοπιά, ιδιαίτερης μνείας χρήζει το γεγονός ότι η ΣυνθΑμ. καίτοι τοποθετεί την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών στο επίκεντρο του ενοποιητικού εγχειρήματος, τα μέτρα καταπολέμησης των του ρατσισμού και των διακρίσεων δεν τίθενται άμεσα εντός αυτού του πλαισίου⁸⁶². Μολαταύτα, η δράση κατά των εν λόγω φαινομένων, θα μπορούσε επιπροσθέτως, να στηριχτεί στο άρθρο 6§ 2 ΣΕΕ, βάσει του οποίου, η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ελευθερίες όπως καθορίζονται στην ΕυρΣΔΑ του 1950 και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Από αυτό, συνάγεται ότι και η νέα διαδικασία –πραγματική καινοτομία– που καθιερώνει το άρθρο 7 ΣΕΕ, –σύμφωνα με το οποίο η παραβίαση των αναγόμενων σε αρχές της Ένωσης, αποκτά εφεξής άμεσες και ρητά ρυθμιζόμενες συνέπειες επιτρέποντας την αναστολή συγκεκριμένων δικαιωμάτων της ιδιότητας του μέλους– θα μπορούσε να εφαρμοστεί και

⁸⁶¹ Για μια ενδελεχή ανάλυση του άρθρου 13, βλ. έναντι πολλών: BELL M., WADDINGTON L., “The 1996 Intergovernmental Conference and the Prospects of a Non-Discrimination Treaty Article”, *Industrial Law Journal* 25, 4, 1996, p. 320-336· ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π., *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ. Νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή σύμπτωμα από-ολοκλήρωσης*, εκδ. Θεμέλιο, 1998, σελ. 83-85· BELL M., “The New Article 13 EC: A Sound Basis for EU Anti-Discrimination Law?”, *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 6, 1999, p. 5-24· ΠΕΡΡΑΚΗΣ Σ., ΚΟΤΖΙΑΣ Ν., *Στόχοι και τακτικές στη Διακυβερνητική Διάσκεψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 1996-1997. Η αναθεώρηση των Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας/Ένωσης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999.

⁸⁶² MONAR J., *op.cit*, υπ. 859, p. 11.

στην περίπτωση που κράτος μέλος της Ε.Ε., επιδιώκει ρατσιστικές πολιτικές ή ανέχεται ρατσιστικές ενέργειες⁸⁶³.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της εφαρμογής της εν λόγω ρύθμισης με σκοπό την καταπολέμηση του ρατσισμού, θα μπορούσε να αναφερθεί η περίπτωση της Αυστρίας, όπου μετά την εκλογική νίκη του ακροδεξιού κόμματος του *Jorg Haider*, FPÖ (27%) (1999), τα κράτη μέλη της Ε.Ε., δρώντας από κοινού, επέβαλαν διπλωματικές κυρώσεις κατά της Αυστρίας (Φεβρουάριος 2000), πράξη δίχως προηγούμενο⁸⁶⁴.

(iii) Η συμβολή άλλων καινοτομιών

Άλλωστε, ο νέος τίτλος: «Θεωρήσεις, άσυλο, μετανάστευση και άλλες πολιτικές σχετικές με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων» (άρθρα 61-69), όπου προβλέπεται το πέρασμα της πολιτικής ασύλου, της διέλευσης των εξωτερικών συνόρων και της μετανάστευσης, στην κοινοτική μέθοδο διαδικασίας λήψης αποφάσεων («κοινοτικοποίηση»), θα μπορούσε επίσης, να συμβάλλει θετικά στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Στις θετικές θεσμικές καινοτομίες αναφορικά με την αντιμετώπιση του ρατσισμού, θα μπορούσε επίσης να συμπεριληφθεί και η –λόγω των αλλαγών που επιφέρει η Συνθήκη-υπαγωγή στη δικαιοδοσία του ΔΕΚ για αμφότερες τις νομικές βάσεις (άρθρα 13 ΣΕΚ, 29 ΣΕΕ). Σημειώνεται ωστόσο, ότι η εν λόγω δικαιοδοσία είναι περιορισμένη στο διακυβερνητικό πεδίο (πρβλ. άρθρο 35 §5 ΣΕΕ)⁸⁶⁵, γεγονός με αρνητικές προεκτάσεις.

Από μια άλλη σκοπιά, με το άρθρο 3 §2 ΣΕΚ⁸⁶⁶, η ισότητα των φύλων ενσωματώνεται στην ευρωπαϊκή διαδικασία λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, μια ευρύτερη προσέγγιση της ισότητας που να περιλαμβάνει και άλλες βάσεις διάκρισης, συμπεριλαμβανόμενης της εθνικής καταγωγής και της θρησκείας, φαινόταν ακόμα μακριά.

⁸⁶³ Η διαπίστωση ότι ένα Κράτος-μέλος παραβιάζει «διαρκώς και σοβαρά» τις αρχές της Ένωσης γίνεται από τους αρχηγούς Κυβερνήσεων και Κρατών με ομοφωνία, οι συνέπειες καθορίζονται από το (απλό) Συμβούλιο με ειδική πλειοψηφία, με σύμφωνη γνώμη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου: οι ψήφοι αντισταθμίζονται ώστε να εξαιρεθούν εκείνες του περί ου ο λόγος Κράτους-μέλους, ενώ το Ευρωκοινοβούλιο αποφασίζει με διπλά ενισχυμένη πλειοψηφία (2/3 των ψηφισάντων, πάντως πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των μελών). Βέβαια, το Συμβούλιο υποχρεούται ρητώς να «λάβει υπόψη τις συνέπειες της αναστολής στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις φυσικών και νομικών προσώπων», δηλαδή αναγνωρίζεται ο εντελώς έκτακτος χαρακτήρας της ρύθμισης.

⁸⁶⁴ Σημειώνεται μάλιστα ότι Υπό την Πορτογαλική Προεδρία, υιοθετήθηκε δήλωση σύμφωνα με την οποία: "[...] the governments of the fourteen Member States will not promote or accept any official bilateral contacts at political level with an Austrian government integrating the FPÖ; there will be no support for Austrian candidates seeking positions in international organizations; Austrian Ambassadors in EU capitals will only be received at a technical level."

Για το ζήτημα αυτό, μεταξύ πολλών βλ. SCHWARZ P., "The European Union's sanctions against Austria", World Socialist Web Site (WSWS), 22.2.2000, διαθέσιμο στο: <<http://www.wsws.org/en/articles/2000/02/haide-f22.html>> FREEMAN B.H., "Austria: the 1999 Parliament Elections and the European Union Members' Sanctions", *Boston College International and Comparative Law*, Vol. 25, issue 1, 12.1.2002, p. 109-124; FALKNER G., "The EU 14's "Sanctions" Against Austria: Sense and Nonsense", *Journal of the European Union Studies Association*, Vol. 14, 2001, p. 14-15; SEIDENDORF S., "Defining Europe Against its Past? - Memory Politics and the Sanctions Against Austria in France and Germany", *German Law Journal*, Vol. 6, No. 2, 2005, p. 339-464.

⁸⁶⁵ MONAR J., *op.cit.*, υπ. 859, p. 7-20.

⁸⁶⁶ «[...] σε όλες τις δραστηριότητες που αναφέρονται στο παρόν άρθρο, η Κοινότητα επιδιώκει να εξαλειφθούν οι ανισότητες και να προαχθεί η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών».

Συμπερασματικά, παρά τα αρνητικά σημεία της αναθεωρημένης Συνθήκης, με αναφορά στην καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων, ήτοι: την απουσία μιας οριζόντιας ρήτρας ένταξης (*"mainstreaming clause"*, *"horizontal clause"*) και τα θεσμικά ελλείμματα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων⁸⁶⁷, που ανέδειξαν για μια ακόμη φορά –μεταξύ άλλων- το δημοκρατικό έλλειμμα της Ε.Ε. και σ' αυτό το πεδίο, γεγονός είναι ότι η ΣυνθΑμ., σηματοδότησε το σημείο εκκίνησης για την ανάπτυξη μιας πραγματικής προστασίας κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Α.1.2.2. Οι συμπληρωματικές τροποποιήσεις της Συνθήκης της Νίκαιας

Λίγο αργότερα, το 2000, με τη Συνθήκη της Νίκαιας - η οποία τέθηκε σε ισχύ την πρώτη Φεβρουαρίου του 2003- οι νομικές βάσεις για την ανάπτυξη πολιτικής κατά του ρατσισμού ενισχύθηκαν τόσο άμεσα, όσο και έμμεσα.

Άμεσα, με την τροποποίηση του άρθρου 13 ΣΕΚ και την προσθήκη της δεύτερης παραγράφου, δυνάμει της οποίας η θέσπιση κοινοτικών μέτρων ενθάρρυνσης των δράσεων της πρώτης παραγράφου υπάγονται στη διαδικασία συναπόφασης.

Σημαντικό στοιχείο εδώ, αποτελεί το γεγονός ότι η αλλαγή της νομικής βάσης του άρθρου 13 ΣΕΚ, με την εισαγωγή ουσιαστικά της ενισχυμένης πλειοψηφίας σχετικά με προγραμματικές δράσεις, συνεπάγεται την πιθανή «ομηρία» μελλοντικών προγραμμάτων δράσης κατά του ρατσισμού, λόγω πολιτικών προκαταλήψεων ορισμένων εχθρικών κυβερνήσεων⁸⁶⁸.

Από μια άλλη σκοπιά, με τη ΣυνθΝικ. η πολιτική καταπολέμησης του ρατσισμού ενισχύθηκε έμμεσα. Η πολιτική αποτυχία του άρθρου 7 ΣΕΕ, με αφορμή την εφαρμογή του στην περίπτωση της Αυστρίας, οδήγησε στην αναθεώρησή του⁸⁶⁹. Έτσι, στον πολιτικό μηχανισμό των κυρώσεων που προέβλεπε η ΣυνθΑμ., προσετέθη ένας ακόμη μηχανισμός πρόληψης και καταπολέμησης σε περίπτωση παραβίασης δικαιωμάτων του ανθρώπου, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνεται και ο ρατσισμός, οι διακρίσεις και η ξενοφοβία.

Ειδικότερα, σύμφωνα με την εν λόγω τροποποίηση, προβλέπεται *προληπτικός μηχανισμός* σε περίπτωση που υπάρχει κίνδυνος σοβαρής παραβίασης θεμελιωδών δικαιωμάτων από κράτος μέλος, καθώς και *μηχανισμός κυρώσεων* σε περίπτωση σοβαρής διαρκούς παραβίασης από κράτος μέλος των ιδίων δικαιωμάτων. Με τον τρόπο αυτόν, καταβάλλονται οι πρώτες προσπάθειες καθιέρωσης: αφενός, των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως αρχών της Ε.Ε. και αφετέρου, των κυρώσεων που η παραβίασή τους συνεπάγεται.

⁸⁶⁷ Πρόκειται για την ομοφωνία στο Συμβούλιο, την περιορισμένη αρμοδιότητα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (διαδικασία διαβούλευσης, χωρίς αρμοδιότητα τροποποίησης ή απόρριψης), καθώς και την περιορισμένη δικαιοδοσία ΔΕΚ.

⁸⁶⁸ SHAW J., *"Mainstreaming equality in European Union Law and Policymaking"*, Enar, April 2004, p. 23.

⁸⁶⁹ HOMEYER I., *"Participation Governance in the European Union"*, στο: GIORGI L., HOMEYER I., PARSONS W., *Democracy in the European Union: Towards the Emergence of a Public Sphere*, Routledge, 2006, p. 43-78 (ιδ. 58 επ.).

Α.1.3. Νέες εξελίξεις και προοπτικές στην προώθηση των νομικών βάσεων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων

Α.1.3.1. Η Συνθήκη της Λισσαβώνας. Προς μια «συνταγματοποίηση» της ισότητας

Η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη, αποτελεί την πιο πρόσφατη από μια σειρά αναθεωρήσεων των Ιδρυτικών Συνθηκών της Ε.Ε., που υπογράφηκε τον Δεκέμβριο του 2007 και τέθηκε σε ισχύ –μετά από πολλές διακυμάνσεις- δυο χρόνια αργότερα, την 1^η Δεκεμβρίου 2009. Η εν λόγω Συνθήκη, ήρθε να επιβεβαιώσει και να ενισχύσει την προσήλωση της Ε.Ε. στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Υπό το πρίσμα αυτό, θα πρέπει να ιδωθεί και η συμβολή της στην προώθηση των νομικών βάσεων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των συναφών διακρίσεων.

Ειδικότερα, μεταξύ των καινοτομιών με δυνητικές συνέπειες στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων θα μπορούσαν να σημειωθούν τα ακόλουθα:

(i) Η συμπερίληψη της ισότητας μεταξύ των θεμελιωδών αξιών και αρχών της Ε.Ε.

Η Συνθήκη της Λισσαβώνας, περισσότερο από οποιαδήποτε προγενέστερη Συνθήκη, οριοθετεί μια νέα εποχή για τα δικαιώματα του ανθρώπου⁸⁷⁰. Η εν λόγω αναμφισβήτητη πλέον, πρόοδος, δεν θα μπορούσε φυσικά να αφήσει ανέγγιχτο το δικαίωμα της ισότητας και μη διάκρισης.

Έτσι, στο προοίμιο, ήδη, της Συνθήκης, αναφέρεται ότι οι ηγέτες της Ευρώπης, συμφώνησαν στις διατάξεις της : «[...] εμπνεόμενοι από την πολιτιστική, τη θρησκευτική και την ανθρωπιστική κληρονομιά της Ευρώπης, από την οποία αναπτύχθηκαν οι παγκόσμιες αξίες των απαράβατων και αναφαίρετων δικαιωμάτων του ανθρώπου, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας και του κράτους δικαίου».

Κατόπιν, μέσα στα πρώτα κιόλας άρθρα, υπό τον τίτλο: «Ι Κοινές Διατάξεις», αποτυπώνονται για πρώτη φορά σε καταστατικό κείμενο Συνθήκης με τόση λεπτομέρεια τα θεμελιώδη δικαιώματα, που αποτελούν τις αξίες, στις οποίες εδράζεται η Ένωση⁸⁷¹.

Συγκεκριμένα, το άρθρο 2 ΣΛΕΕ, συμπυκνώνοντας την πεμπουσία του ευρωπαϊκού θεσμικού πολιτισμού, προβλέπει, εκτός από τη ρητή συμπερίληψη της ισότητας και της απαγόρευσης διακρίσεων, στις αξιακές αρχές στις οποίες βασίζεται η Ένωση, την αναγνώριση για πρώτη φορά, του σεβασμού των δικαιωμάτων που ανήκουν σε μειονότητες, αναφορά η οποία ενσωματώνεται και στην τελική διατύπωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (πρβλ. διατύπωση άρθρου 21).

Περαιτέρω, η καταπολέμηση των διακρίσεων και του κοινωνικού αποκλεισμού, περιλαμβάνεται και στους σκοπούς του ενοποιητικού εγχειρήματος, όπως αυτοί αποτυπώνονται στο άρθρο 3§ 3 ΣΛΕΕ.

⁸⁷⁰ Για το κεντρικό αυτό ζήτημα, βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ε.Ε. και δικαιώματα του ανθρώπου: κεκτημένο και προκλήσεις μετά τη Μεταρρυθμιστική Συνθήκη, παρέμβαση στη συζήτηση στρογγυλής τραπέζης* (20.12.2007), ΕΚΕΚΔΑΑΔ, Αθήνα, 2008, σ. 8-13, 50-56, 56-67 ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συμβόλαιο της Ευρώπης- Ευρωπαϊκή Ένωση-ΟΑΣΕ. Μια σύνθεση Σημειώσεων από τις Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*, *op.cit*, υπ. 212, σελ. 141-162.

⁸⁷¹ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π.Κ., *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2008, σελ. 93-96.

(ii) Η συμβολή του άρθρου 6 ΕΣΕΕ στην ενδυνάμωση της καταπολέμησης των φαινομένων του ρατσισμού και των διακρίσεων

Ο ακρογωνιαίος λίθος όμως, της νέας Συνθήκης, ως προς τα δικαιώματα, με συνέπειες στην υπό εξέταση πολιτική, είναι –εύλογα– το άρθρο 6. Σε όρους δικαιωμάτων του ανθρώπου, το εν λόγω άρθρο εισάγει δυο σημαντικές καινοτομίες, που αναμένεται να ενισχύσουν την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένης της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Ε.. Πρόκειται για:

a. Την νομική δεσμευτικότητα του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

Η αναγνώριση της νομικής δεσμευτικότητας του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, υπήρξε μια από τις σημαντικότερες καινοτομίες που εισήγαγε η Μεταρρυθμιστική Συνθήκη. Πλέον, οι Ευρωπαίοι πολίτες αποκτούν επιτέλους έναν ενιαίο, πλήρη, συνεκτικό και σύγχρονο κατάλογο δικαιωμάτων με δεσμευτική ισχύ, όπως συμβαίνει κατά βάση στην Πολιτεία και επιπλέον, αποκτούν τη δυνατότητα να υπερασπιστούν τα δικαιώματά τους ενώπιον του ΔΕΕ⁸⁷². Με αυτό τον τρόπο, αντιμετωπίζεται ένα από τα μεγάλα θεσμικά ελλείμματα, που εξακολουθούσαν να σκιάζουν την Ε.Ε. για πολλά χρόνια.

Ο Χάρτης, που υιοθετήθηκε ως πολιτικό κείμενο από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας το 2000, προστατεύει τα ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα τα οποία κατατάσσει σε έξι κατηγορίες, ήτοι: την αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την ισότητα, την αλληλεγγύη, τη δημοκρατία και τη δικαιοσύνη και «[...] θεωρείται ότι αποτελεί σταθμό στην πορεία προς τη θεσμική ωρίμανση της Ε.Ε. και προδιαγράφει τη νέα αρχιτεκτονική της»⁸⁷³.

Πρόκειται για ένα πρωτοπόρο κείμενο με ευρύ περιεχόμενο, ιδίως στο πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων και με μεγάλη ενοποιητική δυναμική, αφού έχει ήδη επηρεάσει τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων.

Υπογράφηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2007 και οι βασικές ρυθμίσεις που διέπουν την εφαρμογή του είναι οι ακόλουθες τρεις. Ο χάρτης εφαρμόζεται στα όργανα της Ένωσης και στα κράτη μέλη στο μέτρο που τα τελευταία εφαρμόζουν το κοινοτικό δίκαιο (πεδίο εφαρμογής). Επιβεβαιώνει τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως κατοχυρώνονται από την ΕυρΣΔΑ και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών που είναι κοινές για τα κράτη μέλη (πηγές). Τέλος, οι διατάξεις του δεν συνεπάγονται καμία επέκταση αρμοδιοτήτων της Ένωσης⁸⁷⁴.

Στα μειονεκτήματα του ωστόσο, συγκαταλέγεται η συμπερίληψη ενός καθεστώτος εξαιρέσης από την καθ' ολοκληρίαν νομική δεσμευτικότητά του, που αναγνωρίστηκε (μέσω ειδικών πρωτοκόλλων) στη Μ. Βρετανία, την Πολωνία και την Τσεχία, λόγω

⁸⁷² JO LEINEN, “50 χρόνια περιμέναμε το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων”, στο *Διεθνής Ευρωπαϊκή Πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, τεύχος 9, Ιανουάριος – Μάρτιος 2008.

⁸⁷³ ΠΑΠΑΔΗΜΗΡΙΟΥ Γ., *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001.

⁸⁷⁴ Βλ. επίσης και Πρωτόκολλο (Αρ. 8), σχετικά με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για την Προσχώρηση της Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, ΕΕ C 115/273. Ακόμα πρβλ. Δήλωση αριθ. 1, σχετικά με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., σύμφωνα με την οποία: Ο Χάρτης, δεν θεσπίζει νέες αρμοδιότητες, ούτε τροποποιεί τις υφιστάμενες. Αυτό ορίζεται ρητά και στο κείμενο του Χάρτη και στην Δήλωση αρ. 1.

αντιρρήσεων που εγέρθηκαν στη βάση δυνητικής σύγκρουσης είτε με την εθνική έννομη τάξη, είτε με τα εθνικά συμφέροντα.

Παρά ταύτα, σε κάθε περίπτωση, όσον αφορά ειδικότερα, στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, το νέο καθεστώς του Χάρτη, θεωρείται ότι αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την προστασία των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων σε όλη την Ευρώπη, μέσω της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων της μη διάκρισης, αλλά και των θρησκευτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ειδικότερα, ο Χάρτης απαγορεύει οποιαδήποτε διάκριση βασισμένη στη φυλή, το χρώμα, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή (Απαγόρευση διακρίσεων, άρθρο 21). Επιπλέον, τα κεφάλαια σχετικά με την ελευθερία και την αλληλεγγύη, κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση και την πρόσβαση στην προληπτική υγειονομική και ιατρική περίθαλψη. Εγγυάται ακόμα, τον σεβασμό για την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική ετερότητα.

Αξιίζει να σημειωθεί ότι από την θέση σε ισχύ του μέχρι σήμερα, η ΕυρΕπ συνέβαλε στην εφαρμογή της αρχής της μη διάκρισης, όπως απορρέει από το άρθρο 21 με την υιοθέτηση μιας Στρατηγικής για την αποτελεσματική εφαρμογή του⁸⁷⁵ και τις ετήσιες εκθέσεις σχετικά με την υλοποίησή της.

β. Την προσχώρηση στην ΕυρΣΔΑ

Αν και η ΕυρΕπ από το 1979 είχε προτείνει την προσχώρηση της -τότε- Κοινότητας στην ΕυρΣΔΑ και το ΕυρΚ είχε συμφωνήσει με Ψηφίσματα⁸⁷⁶ προς αυτή την κατεύθυνση, ωστόσο, η πλειοψηφία των κρατών μελών στο Συμβούλιο υπήρξαν πολύ επιφυλακτικά.

Ιδιαίτερα, κατόπιν αιτήματος του Συμβουλίου προς το ΔΕΚ, το τελευταίο αποφάνθηκε στη γνωμοδότηση 2/94⁸⁷⁷ του 1996, αναφορικά με τη δυνατότητα της Κοινότητας να προσχωρήσει στην ΕυρΣΔΑ, ότι η Κοινότητα δεν έχει τη δυνατότητα να προσχωρήσει στη Σύμβαση δεδομένου ότι η συνθήκη της Ε.Κ. δεν προέβλεπε καμία αρμοδιότητα για θέσπιση κανόνων ή σύναψη διεθνών συμφωνιών σε θέματα δικαιωμάτων του ανθρώπου. Εξ αυτού, συνάγεται ότι για να μπορέσει η Κοινότητα να προσχωρήσει στην ΕυρΣΔΑ απαιτείται προηγούμενη τροποποίηση της Συνθήκης⁸⁷⁸.

Μολονότι, οι πρωτοβουλίες για την αναθεώρηση της Συνθήκης προς αυτή την κατεύθυνση δεν τελεσφόρησαν στο Άμστερνταμ και στη Νίκαια, με τη ΣυνθΛισ θεωρήθηκε ότι δόθηκε λύση και σε αυτή τη χρονίζουσα εκκρεμότητα. Καθώς, το άρθρο (6 §2), παρείχε το έρεισμα για την προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ⁸⁷⁹, προσχώρηση η οποία σύμφωνα με το σχετικό Πρωτόκολλο⁸⁸⁰ θα έπρεπε να γίνει με τη διαφύλαξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του δικαίου της Ένωσης⁸⁸¹.

⁸⁷⁵ Ε.Ε.: ΕυρΕπ, Στρατηγική για την αποτελεσματική εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, COM(2010) 573 τελικό, Βρυξέλλες, 19.10.2010.

⁸⁷⁶ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψηφίσματα της 18/1/94 (JO Ψ44, σελ. 32) και της 16/3/2000 στο έγγραφο Α5-οο64/2000.

⁸⁷⁷ BETTEN L. – GRIEF N., *EU Law and human rights*, p. Longman, London and New York, 1998, p. 111-120.

⁸⁷⁸ ΠΑΤΑΓΑΝΑΣ Ξ., *Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2003, σελ.85-87.

⁸⁷⁹ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ., «Τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρώπη σήμερα», στο *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινωνία Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή 2007, σελ. 87-93.

⁸⁸⁰ Πρωτόκολλο *op. cit.* υπ. 874.

⁸⁸¹ ΙΩΛΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π. Κ., *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας, Παρουσίαση, Ανάλυση, Αξιολόγηση*, *op. cit.*, υπ. 871, σελ. 96-99.

Ωστόσο, λαμβανομένων υπόψη των εξελίξεων, αξίζει να σημειωθεί ότι με απόφαση του ΔΕΕ απορρίφθηκε η προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ, καθώς το Σχέδιο Συμφωνίας που καταρτίστηκε σύμφωνα με την εν λόγω διάταξη, κρίθηκε ως ασύμβατο με το ενωσιακό δίκαιο (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω, Β.1.5.3.).

(iii) *Η μη διάκριση υπό το πρίσμα του εκδημοκρατισμού της Ε.Ε.*

Στον «Τίτλο II: Διατάξεις περί Δημοκρατικών Αρχών» ΕΣΕΕ, προβλέπονται οι πολιτευματικές αρχές της Ε.Ε. Έτσι, εκτός από αρχή της *δημοκρατικής ισότητας* των πολιτών (άρθρο 9 ΕΣΕΕ), στο οποίο αναγνωρίζεται η ισότητα των πολιτών της Ένωσης σε όλες τις δραστηριότητές της⁸⁸², η Συνθήκη της Λισσαβώνας εισάγει μια πραγματικά ρηξικέλευθη διάταξη, από την οπτική των ομάδων υποστήριξης κατά του ρατσισμού. Πρόκειται για το άρθρο 11 ΕΣΕΕ, που υιοθετώντας την *αρχή της συμμετοχικής δημοκρατίας*, συνεπάγεται: την παροχή κατάλληλων μέσων στους πολίτες και σε αντιπροσωπευτικές οργανώσεις ώστε να μπορούν να ανταλλάσουν απόψεις για τη δράση της Ένωσης (§§1,2), τη διεξαγωγή από πλευράς της ΕυρΕπ διαβουλεύσεων με τα ενδιαφερόμενα μέρη (§3) και το δικαίωμα τουλάχιστον ενός εκατομμυρίου πολιτών προερχόμενων από σημαντικό αριθμό κρατών να αναλάβουν πρωτοβουλία με την οποία θα καλείται η ΕυρΕπ, να υποβάλει προτάσεις στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων της, σχετικά με θέματα που εκείνοι κρίνουν απαραίτητα για την εφαρμογή των Συνθηκών (§4).

Ιδιαίτερης σημασίας, εδώ, κρίνεται η παράγραφος 4, που καθιερώνει την «πρωτοβουλία των πολιτών»⁸⁸³, η οποία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την καταπολέμηση του ρατσισμού από ΜΚΟ. Ωστόσο, προσοχή θα πρέπει να δοθεί, στο γεγονός ότι, η εν λόγω πρωτοβουλία θα μπορούσε εξίσου να χρησιμοποιηθεί από τους υπέρμαχους του ρατσισμού, για την επιδίωξη των δικών τους σκοπών.

(iv) *Απαγόρευση των διακρίσεων και ιθαγένεια της Ένωσης*

Αλληλένδετη με την έννοια του εκδημοκρατισμού της Ε.Ε. είναι η τοποθέτηση του πολίτη στο επίκεντρο του ευρωπαϊκού πολιτικού συστήματος, που συντελείται με τη ΣΛΕΕ. Εδώ, παρά τη -σε γενικές γραμμές- διατήρηση του προϋπάρχοντος status, σημαντική είναι η οριακή βελτίωση του περιεχομένου των διατάξεων (18-25) αναφορικά με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια, προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των ρυθμίσεων για την καταπολέμηση των διακρίσεων⁸⁸⁴.

Ειδικότερα, με το άρθρο 18 ΣΛΕΕ απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας, εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών και υπό την επιφύλαξη ειδικών διατάξεων της Συνθήκης. Μάλιστα, στη δεύτερη παράγραφο, το ΕυρΚ και το Συμβούλιο εξουσιοδοτούνται να λαμβάνουν μέτρα για την απαγόρευση των διακρίσεων, αποφασίζοντας σύμφωνα με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία.

Ωστόσο, η εν λόγω σημαντική εξέλιξη παραμένει ημιτελής, δεδομένου ότι η απαγόρευση της διάκρισης λόγω ιθαγένειας εφαρμόζεται μόνο στους Ευρωπαίους πολίτες κι όχι στους υπηκόους τρίτων χωρών.

⁸⁸² «Σε όλες τις δραστηριότητές της, η Ένωση σέβεται την αρχή της ισότητας των πολιτών της, οι οποίοι τυγχάνουν ίσης προσοχής από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της».

⁸⁸³ Πρβλ. και τον ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 211/2011, *σχετικά με την πρωτοβουλία των πολιτών* [ΕΕ L 65/1, 11.3.2011].

⁸⁸⁴ ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π.Κ., *op. cit.* σελ. 871, σελ. 96.

Υπό το πρίσμα της σχέσης απαγόρευση διάκρισης-ιθαγένεια, θα πρέπει να οράται και το άρθρο 19 ΣΛΕΕ, με το οποίο παρέχεται η νομική βάση για τη δράση του Συμβουλίου αποφασίζοντας ομόφωνα, σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία και μετά την έγκριση του ΕυρΚ, με σκοπό την καταπολέμηση των διακρίσεων σε έξι προσδιορισμένες βάσεις, ήτοι λόγω: φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού.

(v) Η μη διάκριση ως θεμελιώδες στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής

Η μη διάκριση ή διαφορετικά η ισότητα, δεν θα μπορούσε να απουσιάζει από τη νέα – υπό τη Συνθήκη της Λισσαβώνας- εξωτερική δράση της Ένωσης.

Έτσι, στον τίτλο: «V Γενικές διατάξεις για την εξωτερική δράση της Ένωσης και ειδικές διατάξεις σχετικά με την ΚΕΠΠΑ» ΣΛΕΕ, στο άρθρο 21 § 1, αναγνωρίζεται ότι στις εξωτερικές σχέσεις η Ε.Ε. ενεργεί με στόχο την προώθηση των αρχών που έχουν εμπνεύσει τη δημιουργία της, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η αρχή της ισότητας.

Από αυτό, συνεπάγεται ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου καθώς και οι αρχές της ισότητας, αλλά και αυτές του διεθνούς δικαίου [στις οποίες περιλαμβάνεται η αρχή της ισότητας και μη διάκρισης] με τις διατάξεις της ΣυνθΛισ. και την αναγνώριση του Χάρτη, έχουν ως αποδέκτες και τρίτες χώρες που έχουν συμβατικό δεσμό με την Ένωση. Μπορεί μάλιστα να ειπωθεί ότι όσο εγγύτερα στην κοινοτική έννομη τάξη βρίσκονται οι τρίτες χώρες, τόσο εντονότερα επενεργούν τα δικαιώματα. Αυτή η επίδραση των δικαιωμάτων σε τρίτους (τρίτενέργεια) εκπέμπει ξεκάθαρα το μήνυμα ότι η Ένωση δεν εφαρμόζει δυο μέτρα και δυο σταθμά θεμελιωδών δικαιωμάτων, διαψεύδοντας όσους υποστηρίζουν το αντίθετο⁸⁸⁵.

(vi) Διατάξεις γενικής εφαρμογής

Ως προς τις «Διατάξεις γενικής εφαρμογής», το άρθρο 10, ωστόσο, αποτελεί την πραγματική συμβολή της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης. Με αυτό⁸⁸⁶, εισάγεται, για πρώτη φορά, μια οριζόντια ρήτρα (*“mainstreaming clause”*), που στοχεύει στην ένταξη της προώθησης της ισότητας σε όλες τις δράσεις της Ε.Ε., επαναλαμβάνοντας την αντίστοιχη ρήτρα του άρθρου 3 ΣΕΚ περί φυλετικής ισότητας.

(vii) Εσωτερικές πολιτικές και μη διάκριση

Περαιτέρω, σε μια σειρά διατάξεων, που αφορούν στην ανάπτυξη εσωτερικών πολιτικών, διαπιστώνεται –πολλές φορές εν τη απουσία κάποιου νεωτερισμού- με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, η προώθηση της αρχής της ισότητας, του σεβασμού της διαφορετικότητας, της προώθησης μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.

(a) Ευρωπαϊκός Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Μακράν σημαντικότερος χώρος λόγω της ευάλωτης φύσης του (βλ. μετανάστευση, άσυλο, σύνορα), για την

⁸⁸⁵ ΚΑΡΙΨΙΑΔΗΣ Γ., «Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων σε προοπτική», στο *Το Σύνταγμα*, τεύχος 6, Αθήνα, 2001.

⁸⁸⁶ «Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεών της, η Ένωση επιδιώκει να καταπολεμήσει κάθε διάκριση λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού».

προώθηση μέτρων και συνακόλουθα την ανάπτυξη αντιρατσιστικών πολιτικών αποτελεί ο Ευρωπαϊκός Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Εδώ, το άρθρο 67 §3 ΣΛΕΕ, αποτελεί απλή επανάληψη του άρθρου 29 της ΣυνθΑμ προβλέποντας ότι: «Η Ένωση καταβάλλει προσπάθεια για να εξασφαλίζει υψηλό επίπεδο ασφάλειας με τη θέσπιση μέτρων πρόληψης και καταπολέμησης της εγκληματικότητας, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας».

Επιπλέον, σημειώνεται ότι, στην εν λόγω διάταξη δεν γίνεται αναφορά στην πρόληψη του ρατσιστικού εγκλήματος. Παράλληλα, η αναφορά ρατσιστικών/ ξενοφοβικών εγκλημάτων, παραλείπεται από τους *τομείς ιδιαιτέρως σοβαρής εγκληματικότητας με διασυνοριακή διάσταση*⁸⁸⁷, για τους οποίους κατά το άρθρο 83 ΣΛΕΕ (Δικαστική Συνεργασία σε Ποινικές Υποθέσεις), το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το Κοινοβούλιο, μπορούν να αποφασίσουν με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία, για τη θέσπιση ελάχιστων κανόνων για τα ποινικά αδικήματα και κυρώσεις.

Περαιτέρω, σε όρους μεταναστευτικής πολιτικής και πολιτικής ασύλου, η Συνθήκη της Λισσαβώνας, διαγράφει ένα σημαντικό βήμα, ιδιαίτερα στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με τη μείωση των εθνικών veto και τη συνακόλουθη καθιέρωση της διαδικασίας ειδικής πλειοψηφίας στο Συμβούλιο.

Έτσι, σημαντική είναι η αναφορά του άρθρου 79 §1 ΣΛΕΕ στην ανάπτυξη μιας κοινής μεταναστευτικής πολιτικής, με στόχο την εξασφάλιση σε όλα τα στάδια, της δίκαιης μεταχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στα κράτη μέλη⁸⁸⁸.

(β) *Κοινωνική πολιτική*. Περνώντας σε κάτι εντελώς διαφορετικό, στα πλαίσια της κοινωνικής πολιτικής, η Ένωση δρα συμπληρωματικά με τα κράτη μέλη –μεταξύ άλλων– σε ζητήματα: απασχόλησης των υπηκόων των τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στο έδαφος της Ένωσης, αφομοίωσης των αποκλεισμένων από την αγορά εργασίας προσώπων, καθώς και καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού (πρβλ. άρθρο 153 ΣΛΕΕ).

(γ) *Παιδεία- πολιτισμός*. Όσον αφορά στην παιδεία και τον πολιτισμό, πρόκειται για δυο διακριτές πολιτικές, στα πλαίσια της ανάπτυξης των οποίων, η Ε.Ε. σέβεται αφενός την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία των κρατών μελών (άρθρο 165 §1 ΣΛΕΕ- Παιδεία) και αφετέρου την εθνική και περιφερειακή πολυμορφία τους (άρθρο 167 §1 ΣΛΕΕ - Πολιτισμός).

Α.1.3.2. Ο αντίκτυπος της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης στις πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

Συμπερασματικά, όσον αφορά στις ειδικότερες επιπτώσεις των (παραπάνω) νέων διατάξεων αλλά και των καινοτομιών της ΣυνθΛισ, σχετικά με την απαγόρευση των διακρίσεων και ιδιαίτερα την ανάπτυξη και προώθηση σχετικών πολιτικών, ως γενικό

⁸⁸⁷ Υπογραμμίζεται, ότι σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, τέτοιοι τομείς είναι: «τρομοκρατία, εμπορία ανθρώπων και γενετήσια εκμετάλλευση γυναικών και παιδιών, παράνομη εμπορία ναρκωτικών, παράνομη εμπορία όπλων, ξέπλυμα χρήματος, διαφθορά, παραχάραξη μέσων πληρωμής, εγκληματικότητα στον χώρο της πληροφορικής και οργανωμένο έγκλημα», αφήνοντας ωστόσο την πόρτα ανοικτή σε περαιτέρω συμπλήρωση της λίστας, ανάλογα με την εξέλιξη της εγκληματικότητας με ομόφωνη απόφαση του Συμβουλίου, μετά από έγκριση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

⁸⁸⁸ «Η Ένωση αναπτύσσει κοινή μεταναστευτική πολιτική, η οποία έχει ως στόχο να εξασφαλίζει, σε όλα τα στάδια, την αποτελεσματική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών, τη δίκαιη μεταχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα στα κράτη μέλη καθώς και την πρόληψη της παράνομης μετανάστευσης και της εμπορίας ανθρώπων και την ενισχυμένη καταπολέμησή της».

σχόλιο θα μπορούσε να σημειωθεί ότι οι αρχές της ισότητας και της μη διάκρισης, διαπνέουν όλο το κείμενο της Συνθήκης, καθώς επαναλαμβάνονται σε διαφορετικά σημεία και διατάξεις της.

Ωστόσο, σύμφωνα με κριτικές που έχουν ασκηθεί⁸⁸⁹, γεγονός είναι ότι η εν λόγω Συνθήκη δεν εισάγει νέους μηχανισμούς, ενώ διατηρεί –εν πολλοίς– το *status quo* των προϋπαρχουσών συνθηκών. Μάλιστα, το κείμενο, συχνά υπολείπεται ακρίβειας ως προς το πεδίο των δικαιωμάτων που χορηγούνται. Παράλληλα, αποτυγχάνει να αναφέρει τους τρόπους εφαρμογής τους.

Έτσι, ενώ η Συνθήκη επιφέρει αναμφισβήτητα τομές –ρηξικέλευθες σε κάποιες περιπτώσεις– στον τομέα της προστασίας και προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου και ειδικότερα ανοίγει το δρόμο για λήψη νέων αντιδιακριτικών/αντιρατσιστικών μέτρων, δεν καταφέρνει ωστόσο, να μεταβάλλει ριζικά το ευρωπαϊκό τοπίο, στο πεδίο της πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Σύμφωνα πάντως, με σχετικό Ψήφισμα του ΕυρΚ, η νέα αρχιτεκτονική δικαιωμάτων του ανθρώπου, θα αποτυπωθεί στον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπιστούν οι πιεστικές προκλήσεις της σύγχρονης εποχής, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται:

- Η απαγόρευση και η εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων, βάσει του άρθρου 21 του Χάρτη σε όλα τα πεδία της ζωής, συμπεριλαμβανομένου του ethnic profiling
- Η σε ενωσιακό επίπεδο δράση για την ενδυνάμωση της ένταξης των Ρομά
- Η προώθηση της κοινωνικής ένταξης των περισσότερο ευάλωτων ανθρώπων μέσω της εκπαίδευσης και της θετικής δράσης
- Η προστασία των μεταναστών και ειδικότερα των αιτούντων άσυλο
- Η καταπολέμηση όλων των μορφών του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού
- Η προώθηση της διαθρησκευτικής και διαπολιτισμικής κατανόησης
- Η προστασία της ελευθερίας σκέψης και συνείδησης⁸⁹⁰.

A.2. Αναλύοντας τους κύριους πυλώνες του σύγχρονου κεκτημένου κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων (παράγωγο δικαιο)

Συνέπεια της εξέλιξης των νομικών βάσεων για ανάληψη ενωσιακής δράσης κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, ήταν η ανάπτυξη ενός *corpus* παράγωγου ευρωπαϊκού δικαίου κατά των φυλετικών διακρίσεων.

Πιο συγκεκριμένα, αξιοποιώντας τη νομική βάση του άρθρου 13 της ΣυνθΑμ. εκδόθηκαν δυο Οδηγίες. Αμφότερες, στόχο είχαν την παροχή αποτελεσματικής νομικής προστασίας από τη διάκριση στη βάση της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, της θρησκείας ή της πίστης⁸⁹¹. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί μια ειδοποιός διαφορά όσον αφορά στην προστασία από διακρίσεις λόγω φύλου και λόγω φυλής, που έγκειται στο γεγονός ότι η πρώτη, είναι πιο ευρεία, περιλαμβάνοντας και την κοινωνική προστασία και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες. Η Ε.Ε. αναγνωρίζοντας αυτό το έλλειμμα

⁸⁸⁹ ZAHN R., “The EU Lisbon Treaty: What implications for anti-racism?”, ENAR, November 2009, p. 11.

⁸⁹⁰ Ε.Ε.: ΕυρΕΚ, Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2009) – ουσιαστική εφαρμογή μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, 15.12.2010.

⁸⁹¹ Πρόκειται για τις ΟΔΗΓΙΕΣ 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής [ΕΕ L 180, 19.7.2000, σ. 22], και 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία [ΕΕ L 303, 2.12.2000, σ. 16]

προστασίας, βρίσκεται από το 2008, σε διαδικασία αναζήτησης μιας «οριζόντιας οδηγίας», όσον αφορά στην επέκταση της προστασίας από τις διακρίσεις λόγω: γενετήσιου προσανατολισμού, θρησκευτικών πεποιθήσεων, αναπηρίας και ηλικίας, στον τομέα της πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες.

Εξάλλου, πολύ σημαντική είναι και η χρήση της βάσης του άρθρου 29 ΣΕΕ, με την υιοθέτηση της Απόφασης-πλαισίου 2008/913/ΔΕΥ για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου.

ΠΡΑΞΕΙΣ	ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ
Οδηγία 2000/43/ΕΚ, απαγόρευση διακρίσεων λόγω φυλετικής/ εθνικής καταγωγής	απασχόληση, αυτοαπασχόληση και εργασία (πρόσληψη/ προαγωγή/ απολύσεις/ αμοιβές) επαγγελματική εκπαίδευση/ επιμόρφωση συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, κοινωνική ασφάλιση, πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και παροχή αυτών, συμπεριλαμβανόμενης της στέγασης.
Οδηγία 2000/78/ΕΚ, απαγόρευση διακρίσεων λόγω θρησκείας/ πεποιθήσεων/ ειδικών αναγκών/ ηλικίας/ γενετήσιου προσανατολισμού	απασχόληση/ εργασία
Απόφαση-πλαίσιο, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου	Δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις (προσέγγιση κανονιστικών διατάξεων κρατών μελών για την καταπολέμηση του ρατσισμού)
Πρόταση Οδηγίας, απαγόρευση διακρίσεων λόγω θρησκείας/ αναπηρίας/ ηλικίας/ γενετήσιου προσανατολισμού	κοινωνικές παροχές/ εκπαίδευση πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και παροχή αυτών, συμπεριλαμβανόμενης της στέγασης

Α.2.1. Οδηγία 2000/43/ΕΚ: Ο θεμέλιος λίθος της πολιτικής της Ε.Ε. κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων

Μέχρι το 1999, η κοινοτική νομοθεσία κατά των διακρίσεων κάλυπτε μόνο τις διακρίσεις λόγω φύλου και μόνο σχετικά με την απασχόληση και την κοινωνική ασφάλιση. Η κατάσταση διαφοροποιήθηκε μεταγενέστερα, μετά την εκχώρηση στην Ε.Ε. νομοθετικών αρμοδιοτήτων στους τομείς των διακρίσεων στηριζόμενων και σε άλλες βάσεις (όπως π.χ. η φυλή, η εθνοτική καταγωγή, ο γενετήσιος προσανατολισμός, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, η ηλικία και η αναπηρία) με τη ΣυνθΑμ.

A.2.1.1. Η πορεία/ ώθηση για την υιοθέτηση νομοθεσίας κατά του ρατσισμού σε ενωσιακό επίπεδο

Το έτος 2000, αποτέλεσε το σημείο καμπής για την υιοθέτηση νομοθεσίας κατά των διακρίσεων σε ενωσιακό επίπεδο. Παρά το γεγονός ότι η καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων εισήλθε στην ατζέντα της -τότε- Ε.Κ. από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, καμία νομοθετική δράση δεν είχε αναληφθεί από αυτήν στο εν λόγω πεδίο, λόγω του γεγονότος ότι η καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων εκλαμβάνονταν ως ζήτημα δικαιωμάτων του ανθρώπου και ως εκ τούτου ενέπιπτε κυρίως στην αρμοδιότητα του ΣοΕ κι όχι της Ε.Ε. Επίσης, η ανάληψη δράσης στο εν λόγω πεδίο, εμποδίστηκε λόγω του ότι η καταπολέμηση της ισοτήτας των φύλων στην οικονομική λογική της πρόληψης των στρεβλώσεων που αντιμετωπιζόταν στο πλαίσιο της αγοράς ήδη από το 1970, θεωρήθηκε επαρκής. Άλλωστε, η καταπολέμηση της φυλετικής διάκρισης ήταν πιο ευαίσθητο ζήτημα και δεν συγκέντρωνε την απαιτούμενη πολιτική βούληση για την αντιμετώπιση του σε Κοινοτικό επίπεδο (βλ. παρακάτω τις συνεχείς αντιδράσεις του Συμβουλίου)⁸⁹².

Παρά τα κωλύματα ωστόσο, αφ' ης στιγμής, καθιερώθηκε αρμοδιότητα με τη ΣυνθΑμ., το πρώτο νομοθετικό μέτρο κατά των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής υιοθετήθηκε σε χρόνο ρεκόρ. Ως καταλύτες λειτούργησαν αφενός, η αναβίωση του ρατσισμού στις ευρωπαϊκές κοινωνίες από την δεκαετία του 1990 εξαιτίας της αυξανόμενης μετανάστευσης στην Ε.Ε. και αφετέρου, η ανάγκη απάντησης στην πολιτική ένταση που σημειώθηκε σε επίπεδο Ε.Ε. με την συμμετοχή στην κυβέρνηση του ακροδεξιού κόμματος της Αυστρίας *FPÖ* κι όχι μόνο. Επίσης, σημαντική ήταν και η ώθηση που δόθηκε στο ζήτημα, τόσο από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς, όσο και από την κοινωνία των πολιτών.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς το τελευταίο σημείο, από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και η «*Εκθεση Ευρυγένη*» (1985)⁸⁹³ και η «*Εκθεση Ford*» (1990)⁸⁹⁴ (βλ. και παρακάτω), κάλεσαν για υιοθέτηση νομοθετικών μέτρων κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Σε αμφότερες τις εκθέσεις, σε αντίθεση με το Συμβούλιο και την ΕυρΕπ, που επικαλούνταν την έλλειψη νομοθετικής αρμοδιότητας για ανάληψη δράσης κατά των διακρίσεων, επισημάνθηκε ότι η αρμοδιότητα για λήψη νομοθετικών μέτρων, ήταν απλώς ζήτημα πολιτικής βούλησης κι όχι ερμηνείας των Ευρωπαϊκών Συνθηκών, καθώς το άρθρο 235

⁸⁹² ŠIMONOVIC EINWALTER T., "Far, But Not Far Enough: An Idealist Critique of the Racial Equality Directive", *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, Vol. 4, 2008, p. 195-222.

⁸⁹³ Ε.Ε.: ΕυρΚ, *Εξεταστική επιτροπή για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1987, σελ. 133. Εκεί, στις συστάσεις της Εξεταστικής επιτροπής συμπεριλαμβάνεται και η ακόλουθη: «[...] (ι) Να καταβληθούν προσπάθειες προς την κατεύθυνση ευρύτερου καθορισμού των κοινοτικών αρμοδιοτήτων και ευθυνών στον τομέα των διαφυλετικών σχέσεων, μέσω τεολογικής ερμηνείας των Συνθηκών βασισμένης, μεταξύ άλλων, στην αναζήτηση των ωφελίμου αποτελέσματος των οικείων διατάξεων και των σιωπηρών εξουσιών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, καθώς και μέσω προσφυγής στη διαδικασία του άρθρου 235 ΣΕΚ ή και εάν καταστεί απαραίτητο, μέσω αναθεώρησης των Συνθηκών».

⁸⁹⁴ Ε.Ε.: ΕυρΚ, *Εξεταστική επιτροπή για το ρατσισμό και την ξενοφοβία, Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών*, Λουξεμβούργο, 1991, σελ.130, όπου αναφέρεται ότι: «[...] υπάρχει ακόμα μεγάλη αμφιβολία ως προς τον προσδιορισμό των δικαιοδοσιών της Κοινότητας και εάν επιτρέπεται στα Κοινοτικά Όργανα να εφαρμόζουν πολιτικές κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας». Επίσης, βλ. σελ. 184, σύσταση 32: «Να ετοιμαστεί ένα σχέδιο οδηγίας έως τις 31 Μαρτίου 1991 με στόχο την εναρμόνιση των νομοθετικών διατάξεων σε ολόκληρη την Κοινότητα ώστε να απαγορευθεί η διάδοση αντισημιτικού και ρατσιστικού υλικού», σελ. 190 Σύσταση 56 «Τα κράτη μέλη να εγγυηθούν ότι η προσεχής Διακυβερνητική Διάσκεψη θα αποφασίσει να εισαγάγει ρητώς στις Συνθήκες σαφή αρμοδιότητα όσον αφορά τους υπηκόους τρίτων χωρών που κατοικούν στην Κοινότητα...».

ΣΕΚ (Γενική εξουσιοδότηση)⁸⁹⁵ θα μπορούσε να αποτελέσει τη νομική βάση για τη λήψη μέτρων. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αντιπαράθεσης σχετικά με την «έλλειψη ή μη νομοθετικής αρμοδιότητας της Ε.Ε.» μεταξύ των θεσμικών οργάνων της, ένας συνασπισμός 400 ΜΚΟ στο πεδίο της καταπολέμησης των διακρίσεων, ο επονομαζόμενος ως Starting Line Group, εξαιτίας:

- Της διαφοροποίησης του επιπέδου προστασίας μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε., σε όρους φυλετικής και εθνικής διάκρισης⁸⁹⁶

- Της δυνητικής παραβίασης των δικαιωμάτων ελεύθερης κυκλοφορίας, αποτέλεσμα των διαφορετικών επιπέδων ή /και της έλλειψης προστασίας σε ορισμένα κράτη μέλη, (καθώς πολίτες θα ήταν λιγότερο διατεθειμένοι να ασκήσουν το δικαίωμα της ελευθερίας κίνησης, εάν δεν ήταν επαρκώς εξασφαλισμένοι κατά των διακρίσεων), αλλά και λόγω

- Της βούλησης των σχεδιαστών, να επεξεργαστούν τις δεσμεύσεις της Ε.Ε. τις σχετικές με τα δικαιώματα του ανθρώπου και να επεκτείνουν την νομοθεσία της ισότητας των φύλων στη φυλή και την εθνικότητα⁸⁹⁷,

ανέλαβε την πρωτοβουλία να προωθήσει τη συζήτηση, συντάσσοντας τις δικές του προτάσεις για μια Οδηγία⁸⁹⁸.

Οι τελευταίες, λήφθηκαν υπόψη και από ευρωπαϊκούς θεσμούς, ειδικότερα το ΕυρΚ⁸⁹⁹, στην πορεία της σύνταξης και υιοθέτησης της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ⁹⁰⁰.

A.2.1.2. Το περιεχόμενο της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ

Σύμφωνα με τη σχετική πρόταση της ΕυρΕπ του 1999⁹⁰¹ και κατόπιν διαπραγματεύσεων διάρκειας μόλις επτά μηνών⁹⁰², η Οδηγία για την φυλετική ισότητα, ήταν η πρώτη

⁸⁹⁵ Σύμφωνα με το οποίο: «Αν ενέργεια της Κοινότητας θεωρείται αναγκαία για την πραγματοποίηση ενός από τους στόχους της στο πλαίσιο της λειτουργίας της κοινής αγοράς και δεν προβλέπονται από την παρούσα Συνθήκη οι προς το σκοπό αυτόν απαιτούμενες εξουσίες, το Συμβούλιο, προτάσσει της Επιτροπής και κατόπιν διαβουλεύσεως με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, θεσπίζει ομοφώνως της κατάλληλης διατάξεις».

⁸⁹⁶ Ε.Ε.: COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, "Legal instruments to combat racism and xenophobia", December 1992` FORBES I., MEAD J., "Measure for Measure. A Comparative Analysis of Measures to Combat Racial Discrimination in the Member Countries of the European Community", University of Southampton, Research Series N. 1992.

⁸⁹⁷ NIESSEN J., CHOPIN I., "The Starting Line and the Racial Equality Directive", στο NIESSEN J., CHOPIN I., *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, op. cit. σπ. 222, p. 95-110.

⁸⁹⁸ Πρόκειται για δυο προτάσεις πριν και μετά την αναθεώρηση των Ιδρυτικών Συνθηκών με το Άμστερνταμ: Starting Line Proposal 1993 και New Starting Line Proposal on racial and religious discrimination 1998.

⁸⁹⁹ Συγκεκριμένα το ΕυρΚ, σε ψήφισμά του το 1993: "[...] called on the Commission to draw up as a matter of urgency a directive laying down measures to strengthen the legal instruments existing in this field in the Member states using the document 'the Starting Line' (απόσπασμα από: European Parliament, Resolution on Racism and Xenophobia, 2.12.1993). Ακολούθως το 1994: "[...] repeat once more its request to the Commission to draw up as a matter of urgency a directive laying down measures to reinforce the relevant legal instruments in the member states, using the document "Starting Line" as a basis and taking into account Parliament's guidelines for anti-racist policy..."⁸⁹⁹ (απόσπασμα από European Parliament Resolution on Racism, Xenophobia and Anti-semitism, 1994).

⁹⁰⁰ Βλ. σχετικά: CHOPIN I., "The Starting Line Group: A Harmonised Approach to Fight Racism and to Promote Equal Treatment", *European Journal of Migration and Law*, Vol. 1, Issue 1, 1999, p. 111-129` CHOPIN I., "Campaigning against racism and xenophobia: from a legislative perspective at European level", ENAR, November 1999` NIESSEN I., CHOPIN I., "The Starting Line and Racial Equality Directive", στο NIESSEN I., CHOPIN I., *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, op. cit., σπ. 222, p 96-110` CHOPIN I., NIESSEN I., "The Starting Line and the incorporation of the Racial Equality Directive into the national law of the EU member states and accession states", Migration Policy Group, Brussels, 2001.

Οδηγία, που υιοθετήθηκε ομόφωνα από το Συμβούλιο στη βάση του άρθρου 13 της ΣΕΚ. Ο σκοπός της, όπως ορίζεται στο πρώτο άρθρο της είναι:

«[...] να θεοπισθεί πλαίσιο για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, με στόχο να πραγματωθεί στα κράτη μέλη η αρχή της ίσης μεταχείρισης».

Με άλλα λόγια, σκοπός της Οδηγίας (όπως διαφαίνεται και από το συνολικό κείμενό της) ήταν να προστατευθούν τα θύματα ρατσισμού/διακρίσεων, να αποθαρρυνθεί η διακρίνοντας συμπεριφορά και να ενδυναμωθούν τα μέτρα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Εκτός όμως από αυτό τον σκοπό, η εν λόγω Οδηγία «νομιμοποιήθηκε» από το τρέχον –τότε– πολιτικό πλαίσιο, το οποίο ανέδειξε και τα άλλα πεδία στα οποία η συμβολή της ήταν σημαντική. Ειδικότερα, η Οδηγία:

1^ο: Ανέδειξε τον νέο ρόλο της Ε.Ε. στη μετά Άμστερνταμ εποχή, όσον αφορά στα δικαιώματα του ανθρώπου, κάτι που αποδεικνύεται από την αναφορά του άρθρου 6 (προοίμιο § 2), αλλά και από την επίκληση των βασικών διεθνών νομικών πράξεων σχετικών με την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων (προοίμιο § 3).

2^ο: Επίσης, συνέδεσε την οικονομική λογική της ισότητας με την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων, αναγνωρίζοντας ότι οι τελευταίες δύνανται να υπονομεύσουν την πρώτη (προοίμιο §9).

3^ο: Εξάλλου, ως προς την πολιτική διάσταση, τη χρονική στιγμή της υιοθέτησής της, η Οδηγία είχε μια πολύ ισχυρή «συμβολική αξία». Στέλνοντας μηνύματα προς τρεις κατευθύνσεις, αποτέλεσε μια δήλωση προς τους Ευρωπαίους πολίτες, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. και τον ευρύτερο κόσμο, ότι η Ένωση δεσμεύεται για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων⁹⁰³. Αναλυτικότερα:

– Σε εσωτερικό επίπεδο, η ανάγκη να λάβει η Ε.Ε. μια ξεκάθαρη θέση στο ζήτημα του ρατσισμού και των διακρίσεων εν όψει της συμμετοχής του ακροδεξιού κόμματος *FPÖ* της Αυστρίας στην κυβέρνηση, έδωσε ανανεωμένη πολιτική ώθηση στο ζήτημα της ενωσιακής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων, υπογραμμίζοντας παράλληλα –έμμεσα– ότι ως προς το ζήτημα της ακροδεξιάς η Ε.Ε. δεν θα ανεχτεί παρόμοιες συμπεριφορές.

– Σε περιφερειακό επίπεδο, στο πλαίσιο της διεύρυνσης, το μήνυμα είναι επίσης, σαφές. Δηλαδή τα μελλοντικά κράτη μέλη οφείλουν να καταπολεμήσουν τη φυλετική και εθνική διάκριση για να προσχωρήσουν στην Ε.Ε. και

– Σε διεθνές επίπεδο, την παραμονή της Παγκόσμιας Διάσκεψης κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας (Durban I), με την υιοθέτηση της Οδηγίας, εκφράζεται έμμεσα η έμπρακτη αλληλεγγύη/δέσμευση της Ε.Ε. στους σκοπούς των ΗΕ⁹⁰⁴.

⁹⁰¹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Communication from the Commission, on certain Community measures to combat discrimination*, Com(1999) 564 final, Brussels, 25.11.1999.

⁹⁰² TYSON A., *The Negotiation of the European Community Directive on Racial Discrimination*, *European Journal of Migration Law*, vol. 1, n° 3, 2001, p. 111-229.

⁹⁰³ HOWARD E., “The EU Race Directive: Its Symbolic Value- Its Only Value?”, *International Journal of Discrimination and the Law*, Vol. 6, 2004, p. 141-163. Σημειώνεται ότι στο εν λόγω άρθρο, ως «συμβολική αξία», καθορίζεται η αξία της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων ως σύμβολο της απόρριψης της διάκρισης και της πρόθεσης καταπολέμησης του ρατσισμού. “This symbolic value is present when anti-discrimination legislation is adopted, but this value is not always a lasting value. It is a value that wears off over time if the legislation is not followed up by action to ensure proper implementation and enforcement and is not supported by other measures”.

⁹⁰⁴ ŠIMONOVIC EINWALTER T., “Far, But Not Far Enough: An Idealist Critique of the Racial Equality Directive”, *op.cit.* *οπ.* 892.

(i) *Καινοτομίες Οδηγίας*

Ως προς το περιεχόμενό της, στις καινοτομίες της Οδηγίας υπάγονται μια σειρά ρυθμίσεων. Πιο συγκεκριμένα, η Οδηγία απαγορεύει τέσσερις τύπους διακρίσεων, ήτοι: της άμεσης διάκρισης, της έμμεσης διάκρισης, της παρενόχλησης και της εντολής για την εφαρμογή της διακρίνουσας μεταχείρισης (πρβλ. άρθρο 2).

Καλύπτει επίσης, όλα τα πρόσωπα στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, σε τομείς όπως: η απασχόληση, αυτοαπασχόληση και εργασία (πρόσληψη/ προαγωγή/ απολύσεις/ αμοιβές), η επαγγελματική εκπαίδευση/ επιμόρφωση, η συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις, η κοινωνική ασφάλιση, η πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και η παροχή αυτών, συμπεριλαμβανόμενης της στέγασης (Πρβλ. άρθρο 3 Οδηγίας).

Περαιτέρω, παρέχει ενισχυμένη προστασία των θυμάτων, προβλέποντας τη δυνατότητα πρόσβασης του ζημιωθέντος προσώπου σε δικαστικές ή διοικητικές διαδικασίες (άρθρο 7), τον καθορισμό του βάρους της αποδείξεως (άρθρο 8), καθώς και της προστασίας έναντι των αντιποίνων «[...] σε περίπτωση δυσμενούς μεταχείρισης ή επίπτωσης ως αντίδρασης σε κάποια καταγγελία» (άρθρο 9).

Επιπροσθέτως, υποχρεώνει τα κράτη μέλη, να συστήσουν φορέα ισότητας (άρθρο 13). Η εν λόγω υποχρέωση, από τα πλέον διακριτά της στοιχεία, διείσδυσε στις εθνικές δομές με σκοπό τον σχηματισμό μιας εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού, αναγνωρίζοντας με τον τρόπο αυτόν, τους περιορισμούς που τίθενται από μια στρατηγική βασισμένη στις ατομικές προσφυγές. Ως αντίβαρο σε αυτόν τον «ευρωπαϊκό επεμβατισμό» (“European interventionism”), μπορεί να εκληφθεί ο βαθμός διακριτικής ευχέρειας, που παρασχέθηκε στα κράτη μέλη αναφορικά με τη μορφή και τη δομή των σωμάτων⁹⁰⁵.

Τέλος, περιλαμβάνεται ένα σύνολο ελάχιστων απαιτήσεων: τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή να διατηρούν διατάξεις που είναι πιο ευνοϊκές για την προστασία της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Μπορούν επίσης, να αναλάβουν "θετική δράση" για την αποκατάσταση της μειονεκτικής θέσης στην οποία περιέρχονται ομάδες ατόμων συγκεκριμένης φυλετικής ή εθνικής καταγωγής.

(ii) *Μειονεκτήματα / περιορισμοί*

Από την άλλη μεριά ωστόσο, δεν θα μπορούσαν να παραβλεφθούν τα μειονεκτήματα/ οι περιορισμοί της Οδηγίας, όπως αποτυπώθηκαν τόσο κατά το στάδιο της διαπραγματεύσεως, όσο και κυρίως της εφαρμογής της.

Από την άποψη αυτή, το πρώτο ζήτημα που τίθεται, αφορά στην ίδια την *έννοια της λέξης «φυλή»* και την διαφωνία που σημειώθηκε κατά τις διαπραγματεύσεις, σχετικά με το εάν η συγκεκριμένη λέξη θα έπρεπε να αναφέρεται στην κοινοτική δικαιοταξία. Με τα κράτη να υποστηρίζουν την απόρριψη ή την συμπερίληψή της προκειμένου να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα, η λύση που προκρίθηκε ήταν -τελικά- η συμπερίληψη της ακόλουθης παραγράφου στο προοίμιο βάσει της οποίας:

«[...] Η Ε.Ε. απορρίπτει θεωρίες που προσπαθούν να καθορίσουν την ύπαρξη χωριστών ανθρωπίνων φυλών η χρησιμοποίηση του όρου «φυλετική καταγωγή» στην παρούσα οδηγία δεν συνεπάγεται την αποδοχή τέτοιων θεωριών».

⁹⁰⁵ BELL M., “The Implementation of European Anti-Discrimination Directives: Converging towards a Common Model?”, *The Political Quarterly*, Vol. 79, no. 1, January-March, 2008, p. 36-44.

Ένα άλλο ζήτημα, αφορά στο γεγονός ότι η εν λόγω Οδηγία *δεν καλύπτει ως βάσεις διάκρισης την θρησκεία ή την πίστη*, δυο έννοιες στενά συνυφασμένες με την φυλή και την εθνικότητα, οι οποίες καλύφθηκαν ωστόσο, αργότερα, από διαφορετική Οδηγία (2000/78/EK). Τοποθετώντας μάλιστα, στην κορυφή της ιεραρχίας ως βάση διάκρισης την φυλή και την εθνικότητα (“racial and ethnic discrimination”) και επιχειρώντας να διαχωρίσει την εθνικότητα από την θρησκεία (με την παροχή ευρύτερης προστασίας στην πρώτη), στέλνει ένα μήνυμα ότι μερικές βάσεις διάκρισης είναι πιο σημαντικές από άλλες⁹⁰⁶, κάτι που μπορεί να ερμηνευτεί ως μια «αποδοχή» της θρησκευτικής διάκρισης σε ορισμένες περιοχές στην Ε.Ε.

Ως τρίτο ζήτημα, θα μπορούσε να θεωρηθεί η *(αμφισβητούμενη) αποτελεσματικότητα της Οδηγίας στην αντιμετώπιση των διακρίσεων κατά των εθνικών μειονοτήτων, των Ρομά και των μεταναστών*.

(α) Εδώ, όσον αφορά στις *εθνικές μειονότητες*, σημαντικό είναι το γεγονός ότι δεν αναφέρονται ρητά στο κείμενο της Οδηγίας. Παράλληλα, παρότι στο άρθρο 13 ΣΕΚ κατοχυρώνεται αρμοδιότητα για την καταπολέμηση των φυλετικών και εθνικών διακρίσεων, δεν υπάρχει κοινοτική αρμοδιότητα όσον αφορά στη μειονοτική προστασία⁹⁰⁷.

Έτσι, παρατηρείται το παράδοξο, ότι ενώ, στα κράτη μέλη της Ε.Ε., που αποτελούν προορισμούς μεταναστευτικών ροών, η καταπολέμηση της φυλετικής διάκρισης σημαίνει ουσιαστικά την καταπολέμηση των διακρίσεων σε βάρος των μεταναστών, σε κράτη μέλη της Ε.Ε. που δεν αποτελούν μεταναστευτικούς προορισμούς, ο στόχος μεταβάλλεται με την καταπολέμηση της διάκρισης να ερμηνεύεται ως καταπολέμηση της διάκρισης κατά των ιστορικών μειονοτήτων, κάτι που ωστόσο, δεν φαίνεται να καλύπτεται από την Οδηγία.

(β) Ως προς τους *Ρομά*, παρά το γεγονός ότι η Οδηγία δεν αναφέρεται ρητά ούτε σε αυτούς, στην αξιολόγηση του 2006 σημειώθηκε ότι:

«[...] στην πλειονότητα των 10 νέων κρατών μελών της ΕΕ οι Ρομ αποτελούν την αντιπροσωπευτικότερη ομάδα στο πλαίσιο των καταγγελιών. [...] Ο αριθμός των περιπτώσεων που αφορούν τους Ρομ καταδεικνύει ότι η οδηγία εφαρμόζεται επιτυχώς για την αντιμετώπιση των διακρίσεων κατά της εν λόγω ομάδας»

(γ) Εξάλλου, σχετικά με τους *υπηκόους τρίτων χωρών*, μολονότι αποτελούν τη μόνη ομάδα ατόμων που ρητά αναφέρονται στην Οδηγία, παρέχεται μόνο περιορισμένη προστασία⁹⁰⁸. Ιδιαίτερης προσοχής εδώ, χρήζει το άρθρο 3 όπου προβλέπεται ότι:

«Η παρούσα Οδηγία *δεν καλύπτει* τη διαφορετική μεταχείριση λόγω υπηκοότητας και *δεν θίγει* τις διατάξεις και τις προϋποθέσεις που αφορούν την εισδοχή και την παραμονή των υπηκόων τρίτων χωρών και απατρίδων στην επικράτεια των κρατών μελών, ούτε τη μεταχείριση που απορρέει από τη νομική κατάσταση των εν λόγω υπηκόων τρίτων χωρών ή απατρίδων».

Το εν λόγω άρθρο, σε συνδυασμό με την παράγραφο 13 του προοιμίου, προστέθηκαν κατά τη φάση των διαπραγματεύσεων, μετά από επιμονή ορισμένων κρατών μελών που

⁹⁰⁶ Για μια ενδελεχή έρευνα σχετικά με την ιεραρχία των βάσεων διάκρισης, βλ. HOLZLEITHNER E., “Mainstreaming Equality: Dis/Entangling Grounds of Discrimination”, 2005, p. 927-957, στο: <<http://homepage.univie.ac.at/elisabeth.holzleithner/HolzleithnerDisEntangling.pdf>>.

⁹⁰⁷ ŠIMONOVIC EINWALTER T., “Far, But Not Far Enough: An Idealist Critique of the Racial Equality Directive”, *op.cit.* νη. 892, p. 209.

⁹⁰⁸ HOWARD E., “The EU Race Directive. Time for a Change?”, *International Journal of Discrimination and the Law*, vol. 8, 2007, p. 237-261. ŠIMONOVIC EINWALTER T., “Far, But Not Far Enough: An Idealist Critique of the Racial Equality Directive”, *op.cit.* νη. 892, p. 195-222.

εξέφρασαν ανησυχία για την πιθανή επίπτωση της Οδηγίας, στη μεταναστευτική τους πολιτική.

Ένα τελευταίο ζήτημα, αφορά στην εγκαθίδρυση της τυπικής και όχι της ουσιαστικής ισοτιμίας.

(iii) Ζητήματα εφαρμογής

Σύμφωνα με το άρθρο 17 της Οδηγίας, υιοθετήθηκαν δυο εκθέσεις εφαρμογής της, το 2006⁹⁰⁹ και το 2014⁹¹⁰ αντίστοιχα.

Στην πρώτη, αν και τα περισσότερα κράτη μέλη είχαν μεταφέρει την Οδηγία στο εθνικό τους δίκαιο μέχρι το τέλος του 2004, τέσσερα από αυτά (ήτοι: η Γερμανία, το Λουξεμβούργο, η Αυστρία και η Φινλανδία) παραπέμφθηκαν ενώπιον του ΔΕΚ για μη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της Οδηγίας. Επιπροσθέτως, ορισμένα κράτη δεν είχαν θεσπίσει φορέα ισοτιμίας με σκοπό την αρωγή των θυμάτων διακρίσεων, ούτε για την προώθηση της ίσης μεταχείρισης.

Παράλληλα με τα προβλήματα μεταφοράς, διαπιστώθηκαν και ορισμένα άλλα ζητήματα που αφορούν: στη διαφορετική αντιμετώπιση της προστασίας των ατόμων κατά των διακρίσεων από τις πολιτικές των μειονοτήτων σε ορισμένα από τα νέα κράτη μέλη της Ε.Ε., τα προβλήματα ορισμών στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας λόγω της διαφοροποίησής τους από τους προβλεπόμενους ορισμούς της Οδηγίας, οι ευρύτερες εξαιρέσεις από την αρχή της μη διάκρισης από αυτές που προβλέπονται από την Οδηγία, προβλήματα σχετικά με την επιβολή δικαιωμάτων των θυμάτων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε ωστόσο: στο δικαίωμα αποκατάστασης, τους φορείς ισοτιμίας, τη διάδοση πληροφοριών, τον ρόλο των κοινωνικών εταίρων και ΜΚΟ, την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου και των πολλαπλών διακρίσεων, καθώς και της θετικής δράσης, όπου σημειώθηκαν και οι περισσότερες αδυναμίες.

Επιπλέον, μολονότι υπήρχε πρόβλεψη να συμπεριληφθούν (αν κρινόταν αναγκαίο) προτάσεις αναθεώρησης, η ΕυρΕπ δεν διαπίστωσε τέτοια αναγκαιότητα. Πρόκειται για μια συμπεριφορά μάλλον προβλέψιμη, δεδομένου ότι το 2006, δεν συνέτρεχε πίεση ανάλογη με αυτή του 2000 (βλ. Αυστρία). Οι προτεραιότητες εν όψει των γεγονότων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου είχαν μεταβληθεί και τέλος, άλλες βάσεις διάκρισης όπως η θρησκεία, φαινόταν να έχουν προτεραιότητα λόγω της επιδείνωσής τους⁹¹¹.

Από την άλλη μεριά, στην έκθεση αξιολόγησης του 2014 διαπιστώθηκε ο «εξευρωπαϊσμός» της νομοθεσίας και των θεσμών στο πεδίο της μη διάκρισης. Το γεγονός ότι πλέον και τα 28 κράτη μέλη της Ε.Ε. έχουν εισάγει μεταρρυθμίσεις στην εθνική νομοθεσία τους, υποδεικνύει ότι οι Οδηγίες της Ε.Ε. έχουν συμβάλλει στην αναδιαμόρφωση των εθνικών νόμων. Και η δημιουργία νέων θεσμών ή η προσαρμογή των υπάρχοντων βάσει των επιταγών του άρθρου 13, φαίνεται να έχει οδηγήσει επίσης

⁹⁰⁹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Εφαρμογή της οδηγίας 2000/43/ΕΚ της 29ης Ιουνίου 2000 περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής*, Com(2006) τελικό, 30.10.2006.

⁹¹⁰ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Κοινή έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της οδηγίας 2000/43/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 2000, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής («οδηγία για τη φυλετική ισοτιμία») και της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία («οδηγία για την ισοτιμία στην απασχόληση»)*, COM(2014) 2 final, Βρυξέλλες, 17.1.2014.

⁹¹¹ ŠIMONOVIC EINWALTER T., “Far, But Not Far Enough: An Idealist Critique of the Racial Equality Directive”, *op. cit.* σπ. 892, p. 204.

σε έναν εξευρωπαϊσμό των θεσμών κατά των διακρίσεων. Ωστόσο, σε συμφωνία και με τη γνώμη του FRA⁹¹², διαπιστώθηκε ότι προβλήματα, φαίνεται να παραμένουν.

A.2.2. Οδηγία 2000/78/EK. Αναδεικνύοντας την καταπολέμηση των διακρίσεων βάσει και της θρησκείας στην απασχόληση

Την υιοθέτηση της Οδηγίας για την «Φυλετική Ισότητα», ακολούθησε τον Νοέμβριο του ίδιου έτους η υιοθέτηση της Οδηγίας για την «Ισότητα στην Εργασία και την Απασχόληση». Υιοθετημένη, χωρίς ιδιαίτερα εμπόδια στη φάση των διαπραγματεύσεων, λόγω του γεγονότος ότι τα περισσότερα κράτη μέλη της Ε.Ε. διέθεταν ήδη σχετική νομοθεσία, η Οδηγία δημιουργεί ένα γενικό πλαίσιο ώστε να εξασφαλιστεί ο σεβασμός της ίσης μεταχείρισης των προσώπων στην Ε.Ε., στον τομέα της απασχόλησης, ανεξάρτητα από φυλετική ή εθνική καταγωγή, θρησκεία ή πεποιθήσεις, αλλά και ενδεχόμενη αναπηρία, ηλικία ή γενετήσιο προσανατολισμό (άρθρο 1).

Όσον αφορά στην έννοια των διακρίσεων, η Οδηγία συμπεριλαμβάνει την άμεση διάκριση, την έμμεση διάκριση, αλλά και την παρενόχληση (άρθρο 2).

Ως προς το πεδίο εφαρμογής, στην εν λόγω Οδηγία παρέχεται προστασία κατά των διακρίσεων στην πρόσβαση σε μισθωτή απασχόληση ή ελεύθερο επάγγελμα, συμπεριλαμβανομένης της προαγωγής· την επαγγελματική κατάρτιση· τις εργασιακές συνθήκες και τους όρους απασχόλησης (συμπεριλαμβανομένων των όρων αμοιβής και απόλυσης)· την ιδιότητα του μέλους και την ενεργό συμμετοχή σε οργάνωση εργαζομένων ή εργοδοτών ή σε οποιαδήποτε άλλη επαγγελματική οργάνωση, ενώ απαγορεύονται οι διακρίσεις κατά φυσικών και νομικών προσώπων στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα. Ιδιαίτερης μνείας ωστόσο, χρήζει η παράγραφος 2 του άρθρου 3 όπου προβλέπεται ότι:

«Η παρούσα οδηγία δεν καλύπτει τη διαφορετική μεταχείριση λόγω υπηκοότητας και δεν θίγει τις διατάξεις και τις προϋποθέσεις που αφορούν την εισδοχή και την παραμονή υπηκόων τρίτων χωρών και απατρίδων στην επικράτεια των κρατών μελών, ούτε στη μεταχείριση που απορρέει από τη νομική κατάσταση των εν λόγω υπηκόων τρίτων χωρών ή απατρίδων».

Εκτός από την «επιτρεπόμενη» διαφορετική μεταχείριση λόγω υπηκοότητας, η Οδηγία προβλέπει επίσης, εξαιρέσεις (άρθρο 4) που αφορούν σε επαγγελματικές απαιτήσεις. Σύμφωνα με αυτές, σε ορισμένες περιπτώσεις η διαφορετική μεταχείριση μπορεί να αιτιολογείται όταν η φύση της θέσης ή οι συνθήκες με τις οποίες ασκείται η δραστηριότητα το δικαιολογούν. Επίσης, διαφορετική μεταχείριση προβλέπεται και λόγω ηλικίας, αλλά και λόγω ανάληψης θετικής δράσης.

Στο άρθρο 8, προβλέπεται «ρήτρα μη υποβάθμισης» που αφορά τα κράτη μέλη στα οποία εφαρμόζεται η νομοθεσία που προβλέπει υψηλότερο επίπεδο προστασίας από εκείνο που εξασφαλίζει η οδηγία.

Εξάλλου, και εδώ, όπως και στην Οδηγία 2000/43/EK, προβλέπονται μηχανισμοί για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας των δικαιωμάτων που θεσπίζονται σε ό,τι αφορά την καταπολέμηση των διακρίσεων. Αυτοί οι μηχανισμοί βασίζονται:

«- στη βελτίωση και υπεράσπιση των δικαιωμάτων μέσω της ενίσχυσης της πρόσβασης στη δικαιοσύνη ή στις διαδικασίες συνδιαλλαγής (τόσο ατομικής όσο και παρέχοντας τη δυνατότητα σε οργανώσεις να ασκήσουν αυτό το δικαίωμα για λογαριασμό ενός θύματος)·

⁹¹² FRA, “The Racial Equality Directive: application and challenges”, Luxembourg Publications Office of the EU”, 2012 και FRA, “Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the situation of equality in the European Union 10 years on from initial implementation of the equality directives”` FRA Opinion- 1/2013, Vienna, 1.10.2013.

- στη ρύθμιση του βάρους της απόδειξης: αφού διαπιστωθούν τα γεγονότα που επιτρέπουν να θεωρηθεί ότι υπάρχει διάκριση, το βάρος της απόδειξης έχει η υπεράσπιση, σύμφωνα με την οδηγία 97/80 και τη νομολογία του Δικαστηρίου για τις διακρίσεις λόγω φύλου ·
- στην προστασία των θυμάτων διακρίσεων από αντίποινα και ιδίως από απόλυση·
- στη διάδοση επαρκών πληροφοριών σχετικά με τις διατάξεις της οδηγίας, αφού εκδοθεί αυτή, στους οργανισμούς επαγγελματικής κατάρτισης και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα, καθώς και στο χώρο εργασίας»⁹¹³.

Τέλος, αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος των κοινωνικών εταίρων στο ζήτημα της καταπολέμησης των διακρίσεων, ενώ προβλέπεται και η κατάργηση ή ακύρωση πράξεων που συνεπάγονται διακρίσεις, όπως και κυρώσεις σε περίπτωση παραβίασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης.

Βάσει των επιταγών του άρθρου 19, που προβλέπει σύνταξη έκθεσης εφαρμογής ανά πενταετία, η Οδηγία έχει αξιολογηθεί δυο φορές, το 2008 και το 2014 αντίστοιχα.

«[...] Η μεταφορά της οδηγίας μπορεί να θεωρηθεί γενικά επιτυχής, αφού όλα τα κράτη μέλη έχουν θέσει σε ισχύ νομοθεσία κατά των διακρίσεων για όλους τους λόγους που αναφέρονται στην οδηγία, σε νέους, για πολλές χώρες, τομείς. Για τα περισσότερα κράτη μέλη το νομικό πλαίσιο μπορεί να θεωρηθεί επαρκές, ενώ η εφαρμογή στην πράξη είναι εκείνη που αποτελεί τη μεγάλη πρόκληση»⁹¹⁴.

A.2.3. Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ: Η ποινική προσέγγιση της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων

A.2.3.1. Η δυσκολία υιοθέτησης

Με ψήφισμά του το ΕυρΚ το 2000, ζήτησε την υιοθέτηση μιας Απόφασης-πλαισίου για να αντικαταστήσει την Κοινή Δράση του 1996, καθότι, η τελευταία δεν είχε σημειώσει αξιόλογη πρόοδο για την καταπολέμηση του ρατσισμού. Παράλληλα, η νέα πράξη θα έπρεπε να καλύψει την καταστολή ρατσιστικών συμπεριφορών στο διαδίκτυο⁹¹⁵.

Κατόπιν τούτου, η ΕυρΕπ τον Νοέμβριο του 2001, πρότεινε την υιοθέτηση μιας Απόφασης –πλαισίου κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, με στόχο:

«[...] να ενισχύσει τα μέτρα ποινικού δικαίου για την προσέγγιση των νομοθετικών και κανονιστικών διατάξεων των κρατών μελών που αφορούν τα αδικήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, καθώς και να διευκολύνει και να ενθαρρύνει τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών για την καταστολή αυτών των αξιοποιώνων πράξεων»⁹¹⁶.

Η συμφωνία σχετικά με την Απόφαση-πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, επιτεύχθηκε τελικά υπό την Γερμανική Προεδρία⁹¹⁷. Σκοπό της, αποτελεί η διασφάλιση ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία επισύρουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές ποινικές κυρώσεις στην Ε.Ε., αλλά και συνάμα, η βελτίωση

⁹¹³<http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_rights_and_work_organisation/c10823_el.htm>

⁹¹⁴ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Πρόταση Οδηγίας του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, COM(2008) 225 τελικό, Βρυξέλλες, 19.6.2008.

⁹¹⁵ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα σχετικά με τη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Παγκόσμια Διάσκεψη κατά του ρατσισμού και με την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στην Ένωση, 21.9.2000.

⁹¹⁶ Ε.Ε.: ΕυρΕπ, Πρόταση Απόφασης πλαισίου του Συμβουλίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, Com(2001) 664 final, Βρυξέλλες, 28.11.2001.

⁹¹⁷ COUNCIL OF EU, Framework decision on Racism and Xenophobia, Luxembourg, 19 April 2007, 8665/07 (Presse 84)· EU: Common Criminal Provisions Against Racism and Xenophobia, Press Release 20.4.2007, <http://www.eu2007.de/en/News/Press_Releases/April/0420BMJRassismus.html>.

και ενθάρρυνση της δικαστικής συνεργασίας στον τομέα. Αν και αποτελεί συνέχεια της Κοινής δράσης του 1996⁹¹⁸, την οποία και καταργεί (άρθρο 11 Απόφασης-πλαίσιο 913/ΔΕΥ), η προστιθέμενη αξία της συνίσταται στο ότι εμπλουτίζει το υπάρχον δικαιοσύνη πλαίσιο προσφέροντας ένα νέο εργαλείο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

A.2.3.2. Το (συμβαστικό) περιεχόμενο

(i) Νέες ρυθμίσεις

Πιο συγκεκριμένα, η Απόφαση-πλαίσιο καλεί τα κράτη μέλη να λάβουν τα αναγκαία μέτρα, με σκοπό να ποινικοποιήσουν την εκ προθέσεως «ρητορική μίσους» ή τα «εγκλήματα μίσους» λόγω ρατσισμού και ξενοφοβίας.

Όσον αφορά στην «ρητορική μίσους», ποινικοποιείται:

«[...] -η δημόσια υποκίνηση βίας ή μίσους που στρέφεται κατά ομάδας ατόμων ή μέλους ομάδας που προσδιορίζεται βάσει της φυλής, του χρώματος, των γενεαλογικών καταβολών, της θρησκείας ή της πίστης ή της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής

-η διάδοση, με κάθε μέσο, γραπτού υλικού, εικόνων ή άλλων στοιχείων που εκφράζουν ρατσισμό ή ξενοφοβία

-η δημόσια υπεράσπιση, η άρνηση ή η χονδροειδής υποτίμηση της σοβαρότητας εγκλημάτων γενοκτονίας, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας ή εγκλημάτων πολέμου, όπως ορίζονται από τον οργανισμό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (άρθρα 6, 7 και 8) και εγκλημάτων τα οποία ορίζονται στο Καταστατικό του Διεθνούς Στρατοδικείου όταν η συμπεριφορά εκδηλώνεται κατά τρόπο που είναι πιθανόν να υποκινήσει βία ή μίσος στρεφόμενο κατά μιας τέτοιας ομάδας ή μέλους μιας τέτοιας ομάδας».

Παράλληλα και η ηθική αυτουργία, συνεργία και προτροπή, επίσης τιμωρείται (άρθρο 2) από ένα έως τρία έτη (άρθρο 3).

Ως προς το «*εγκλημα μίσους*», κατά τον καθορισμό των κυρώσεων για ένα συμβατικό αδίκημα, ρατσιστικά ή ξενοφοβικά κίνητρα πρέπει να κατατάσσονται ως επιβαρυντικός παράγοντας ή εναλλακτικά θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την επιμέτρηση της ποινής (άρθρο 4). Με την εν λόγω διάταξη, αναγνωρίζεται η ποικιλία των μεθόδων που διευθετούν ζητήματα φυλετικού εγκλήματος σε όλη την Ε.Ε. και ειδικότερα ότι η νομοθεσία για την προτροπή σε μίσος δεν αποτελεί τον μοναδικό τρόπο για την αντιμετώπιση του εγκλήματος με ρατσιστικά κίνητρα.

Η ευθύνη των νομικών προσώπων και οι κυρώσεις που τους επιβάλλονται, στις οποίες περιλαμβάνονται οι χρηματικές ποινές ή πρόστιμα και ενδεχομένως, άλλες κυρώσεις, όπως:

«[...] α) μέτρα αποκλεισμού από δημόσιες παροχές ή ενισχύσεις, β) μέτρα προσωρινής ή μόνιμης απαγόρευσης άσκησης εμπορικής δραστηριότητας, γ) επιβολή δικαστικής εποπτείας, δ) δικαστική εκκαθάριση».

ρυθμίζονται στα άρθρα 5 και 6 της εν λόγω πράξης.

Τέλος, προβλέπεται ότι η έναρξη των ερευνών της αστυνομίας και της ποινικής δίωξης ρατσιστικών και ξενοφοβικών αδικημάτων δεν πρέπει να εξαρτάται από αναφορά ή καταγγελία θύματος (άρθρο 8), ενώ ρυθμίζεται και η δικαιοδοσία (άρθρο 9).

⁹¹⁸ ΣυμΕΕ, Κοινή δράση 96/443/ΔΕΥ που ενέκρινε το Συμβούλιο βάσει του άρθρου Κ.3 της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας [ΕΕ L185, 24.7.1996].

Αξίζει να σημειωθεί ότι για τη συνδρομή των κρατών μελών σε ζητήματα μεταφοράς και εφαρμογής της Απόφασης-πλαίσιου, το 2009, συστάθηκε από την ΕυρΕπ, Ειδική Ομάδα, αποτελούμενη από έναν αντιπρόσωπο από κάθε κράτος μέλος.

(ii) *Αδυναμίες*

Παρά τα θετικά της στοιχεία, ωστόσο, η εν λόγω Απόφαση-πλαίσιο επικρίθηκε, εξαιτίας της μη παροχής αποφασιστικής προστασίας για την καταπολέμηση του ρατσιστικού εγκλήματος και της βίας⁹¹⁹.

Σε σύγκριση με τις Οδηγίες του 2000, η αντιστροφή του «θετικού» για την υιοθέτησή της κλίματος, που μετά τα γεγονότα της 11/9 χαρακτηρίζεται από μια νέα άνοδο της άκρας δεξιάς, αύξηση της ισλαμοφοβίας, του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, αλλά και οι διαφορές των νομικών συστημάτων και παραδόσεων των κρατών μελών όσον αφορά στην προστασία του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης και τα όριά της, συνέβαλαν στην μακροχρόνια καθυστέρηση της υιοθέτησης της Απόφασης-πλαίσιου.

Μετά από επτά χρόνια διαπραγματεύσεων, το τελικό κείμενο αποδυναμώθηκε⁹²⁰ και διαφοροποιήθηκε, με την αφαίρεση μεγάλου μέρους του περιεχομένου της αρχικής πρότασης της ΕυρΕπ⁹²¹ και την εισαγωγή «ρητρών διαφυγής» (“escape clauses”).

Πιο αναλυτικά, μειώθηκαν οι πράξεις που έπρεπε να ποινικοποιηθούν, με την προσθήκη προϋποθέσεων και παρεκκλίσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, εγκαταλείφθηκε η ποινικοποίηση της συμμετοχής σε ομάδες και οργανισμούς που προωθούν το φυλετικό μίσος και τη βία (κάτι που προβλεπόταν ωστόσο στην Κοινή Δράση του 1996, (άρθρο Α(ε)⁹²²). Ακόμα, απομακρύνθηκε η διάταξη η σχετική με την ποινικοποίηση δημόσιων προσβολών και απειλών φυλετικού χαρακτήρα, όπως συστήνεται από την ΣΓΠ αριθμ. 7, της ECRI. Επιπροσθέτως, παρότι ποινικοποιήθηκε η ρητορική μίσους αναφορικά με τα εγκλήματα γενοκτονίας, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή τα εγκλήματα πολέμου, εισήχθη ως προϋπόθεση «[...] η συμπεριφορά (να) εκδηλώνεται κατά τρόπο που είναι πιθανόν να υποκινήσει βία ή μίσος στρεφόμενο κατά μιας τέτοιας ομάδας ή μέλους μιας τέτοιας ομάδας». Με δυο λόγια, με τις εν λόγω ρυθμίσεις: “Ce qui veut dire qu’en elles-mêmes l’apologie, la négation ou la banalisation de ces crimes ne son pas punishables”⁹²³.

Επιπροσθέτως, χρησιμοποιήθηκε ασαφής γλώσσα, δυνάμει της οποίας:

«[...] τα κράτη μέλη *μπορούν να επιλέγουν να τιμωρούν* μόνον συμπεριφορά η οποία είτε (α) εκδηλώνεται κατά τρόπο που *ενδέχεται να διαταράξει τη δημόσια τάξη* είτε (β) έχει απειλητικό,

⁹¹⁹ Βλ. ENAR, Letter from the European Network against Racism (ENAR) to Members of the EP Committee of Civil Liberties, Justice and Home Affairs regarding the Framework Decision on Racism and Xenophobia, November 2007.

⁹²⁰ Ενδεικτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι η Βουλή των Λόρδων, επανήλθε στο θέμα με εκθέσεις, υπογραμμίζοντας ζητήματα που εγείρονται, στα οποία περιλαμβάνονται: Ο ορισμός των ποινών που αφορούν στον ρατσισμό και την ξενοφοβία (άρθρο 1 πρότασης), η ελευθερία της έκφρασης (άρθρο 7 πρότασης), η σχέση με το Ευρωπαϊκό Ένταλμα σύλληψης, όπου μεταξύ των αδικημάτων που μπορούν να οδηγήσουν σε παράδοση χωρίς έλεγχο του διττού αξιόποινου της πράξης, συγκαταλέγονται και ο ρατσισμός και η ξενοφοβία, αλλά και το πεδίο της ποινικής ευθύνης/αμοιβαίας βοήθειας. Βλ. σχετικά House of Lords, The proposed framework decision on racism and xenophobia—an update, Select Committee on the European Union, Session 2002–03, 32nd Report, <<http://www.publications.parliament.uk/pa/ldselect/lddeucom/136/136.pdf>>.

⁹²¹ E.E.: Com(2001) 664 τελικό, *op. cit.* σπ. 916.

⁹²² «[...] συμμετοχή σε δραστηριότητες ομάδων, οργανώσεων ή ενώσεων, που συνεπάγονται διακρίσεις, βία και φυλετικό, εθνοτικό ή θρησκευτικό μίσος».

⁹²³ TEHINDRAZANARIVELO D.L., *Le racisme à l'égard des migrants en europe*, *op. cit.* σπ. 53, p. 107-110 (109).

υβριστικό ή προσβλητικό χαρακτήρα. Επίσης, κράτος μέλος, μπορεί να καταστήσει αξιόποινη την πράξη άρνησης ή χονδροειδούς υποτίμησης των προαναφερθέντων εγκλημάτων, *μόνον εφόσον* τα εν λόγω εγκλήματα έχουν διαπιστωθεί με οριστική απόφαση εθνικού δικαστηρίου του εν λόγω κράτους μέλους και/ή διεθνούς δικαστηρίου, ή με οριστική απόφαση διεθνούς δικαστηρίου και μόνον».

Ακόμα, αφαιρέθηκαν διατάξεις σχετικά με την αμοιβαία βοήθεια, [οι οποίες μάλιστα, συμπεριλαμβάνονταν και στην Κοινή Δράση (άρθρο Β) του 1996], που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση του διασυννοριακού ρατσισμού.

Εισήχθησαν επίσης, μέγιστες ποινές, που κυμαίνονται από ένα έως τρία χρόνια (άρθρο 3)⁹²⁴.

Προβλέφθηκαν τέλος, εξαιρέσεις και ειδικότερα σχετικά με τον περιορισμό του πεδίου εφαρμογής της στο πλαίσιο της ελευθερίας του λόγου (άρθρο 7), σύμφωνα με την οποία:

«[...] 2. Η παρούσα απόφαση-πλαίσιο *δεν συνεπάγεται υποχρέωση των κρατών μελών να λαμβάνουν μέτρα που αντιβαίνουν προς τις θεμελιώδεις αρχές τους σχετικά με την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και την ελευθερία της έκφρασης, ιδίως την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία της έκφρασης σε άλλα μέσα ενημέρωσης, όπως προκύπτουν από τις συνταγματικές παραδόσεις ή τους κανόνες που διέπουν τα δικαιώματα, τις ευθύνες και τις διαδικαστικές εγγυήσεις για τον τύπο ή άλλα μέσα ενημέρωσης, όταν οι κανόνες αυτοί αναφέρονται στον καθορισμό ή τον περιορισμό της ευθύνης*».

Παράλληλα, εξαιρέσεις εισήχθησαν και σχετικά με την συμπεριφορά σε άτομα βάσει της θρησκείας τους (άρθρο 1§3)⁹²⁵.

«[...] Για τους σκοπούς της παραγράφου 1, η αναφορά στη θρησκεία θεωρείται ότι καλύπτει, τουλάχιστον, συμπεριφορά *η οποία συνιστά πρόσχημα* για να κατευθύνονται οι πράξεις κατά ομάδας προσώπων ή μέλους τέτοιας ομάδας που προσδιορίζεται βάσει φυλής, χρώματος, γενεαλογικών καταβολών, ή εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής».

(iii) Ζητήματα εφαρμογής/ κριτική

Η διαπιστωθείσα «ανεπάρκεια» του κειμένου, που επισημάνθηκε ήδη από την υιοθέτησή της, υπογραμμίστηκε εκ νέου, με αφορμή την εκπνοή της ημερομηνίας μεταφοράς της Απόφασης-πλαισίου το 2010. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη Διεθνή Αμνηστία, η Απόφαση - πλαίσιο έχει αποδειχτεί αναποτελεσματική για την καταπολέμηση της ρατσιστικής βίας⁹²⁶.

Στο ίδιο μήκος κύματος, η ENAR σημείωσε ότι όσον αφορά στην προστασία των θυμάτων ρατσιστικής βίας, η Απόφαση - πλαίσιο -δυστυχώς- παραμένει στον ελάχιστο κοινό παρονομαστή⁹²⁷.

⁹²⁴ ENAR, "EU governments must make the framework decision on racism and xenophobia a minimum standard for action rather than inaction", Public statement on the occasion of the Justice and Home Affairs Council, 19-20 April 2007, Brussels, 17.4.2007, in: <http://www.eerstekamer.nl/eu/documenteu/public_statement_naar_aanleiding/f=/vhk0ce4rtkttd.pdf> .

⁹²⁵ Response of the European Network against Racism (ENAR), Framework Decision on Racism and Xenophobia: Europe cannot afford to fail a third time, February 2007' TEHINDRAZANARIVELO D., *Le racism à l'égard des migrants en Europe*, op. cit. σπ. 53, p. 107-110.

⁹²⁶ AMNESTY INTERNATIONAL, "Amnesty International submission to the European Commission and the Council of the European Union on the Framework Decision on racism and xenophobia (Council Framework Decision 2008/913/JHA)", October 2013.

⁹²⁷ "[...] Though essential, the Framework Decision *unfortunately remains the smallest legal common denominator in protecting victims of racist crime*. Indeed, the Decision has critical weaknesses: the range of offences was reduced during the years of negotiations and many escape clauses were introduced to allow member states to circumvent their responsibilities. We therefore strongly encourage member states to adopt higher levels of

Ως προς την προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων ρατσιστικών διακρίσεων, η Γνώμη του FRA φαίνεται να συγκλίνει με την παραπάνω άποψη, καθώς ο τελευταίος, επισήμανε επίσης, ότι η παρεχόμενη προστασία από την Απόφαση-πλαίσιο είναι μικρότερη συγκρινόμενη με άλλες Οδηγίες που σχετίζονται με την προστασία θυμάτων (όπως η Οδηγία για το Trafficking ή η Οδηγία για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας)⁹²⁸.

Από τη μεριά της, από μια άλλη οπτική, η ΕυρΕπ στην πρώτη αξιολόγηση της Απόφασης -πλαισίου το 2014, σημείωσε -βάσιμα- ότι:

«[...] Προς το παρόν φαίνεται ότι ορισμένα κράτη μέλη δεν έχουν μεταφέρει πλήρως ή/και ορθά όλες τις διατάξεις της απόφασης-πλαίσιο, όσον αφορά, συγκεκριμένα, τα αδικήματα της άρνησης, επιδοκιμασίας και χονδροειδούς υποβάθμισης ορισμένων εγκλημάτων. Τα περισσότερα κράτη μέλη έχουν θεσπίσει διατάξεις για την παρότρυνση σε ρατσιστική και ξενόφοβη βία και μίσος, οι οποίες όμως δεν αποτελούν πάντα πλήρη μεταφορά των διατάξεων της απόφασης-πλαίσιο σχετικά με τα αδικήματα. Ορισμένα κενά έχουν παρατηρηθεί και σε σχέση με το ρατσιστικό και ξενόφοβο κίνητρο εγκλημάτων, την ευθύνη των νομικών προσώπων και τη δικαιοδοσία»⁹²⁹.

A.2.4. Ενδυναμώνοντας τη δράση κατά των διακρίσεων. Η πρόταση του 2008 και η εξέλιξή της

“The 2000 Directives have always carried an aura of unfinished business”⁹³⁰...

Μολονότι, η αναγκαιότητα για την κάλυψη του κενού προστασίας μεταξύ των δυο Οδηγιών του 2000 σχετικά με την καταπολέμηση των διακρίσεων, ήταν εμφανής στον ακαδημαϊκό χώρο, αλλά και στην κοινωνία των πολιτών, την επαύριο της υιοθέτησής τους, η πολιτική βούληση για το επόμενο βήμα εμφανίστηκε μόνο το 2004, όταν ο -τότε- Πρόεδρος της ΕυρΕπ δήλωνε:

“[...] I also intend to initiate work with a view to a framework directive on the basis of Article 13 of the European Community Treaty, which will replace the directives adopted in 2000 and extend them to all forms of discriminations”⁹³¹.

Η πρόταση κατατέθηκε τελικά, μόλις το 2008⁹³². Σκοπός της, ήταν η θέσπιση πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας,

protection, beyond the minimum Decision requirements, to ensure full protection of victims of racist hate crimes, and to establish effective mechanisms of consultation with NGOs to ensure that the Decision’s provisions respond to different victims’ specificities”.

ENAR, “Time’s up for EU member states to combat racist crime seriously”, Press release, Brussels, 26.11.2010.

⁹²⁸ Για μια ανάλυση της ειδικότερης επίπτωσης της Απόφασης-πλαισίου σχετικά με τα δικαιώματα των θυμάτων, βλ. FRA, Opinion – 02/2013 on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime, Vienna, 15.10.2013.

⁹²⁹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Έκθεση για την εφαρμογή της απόφασης-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ του Συμβουλίου για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου, COM(2014) 27 final, Βρυξέλλες, 27.1.2014, σελ.10.

⁹³⁰ BELL M., Advancing EU Anti-Discrimination Law: the European Commission’s 2008 Proposal for a New Directive, *The Equal Rights Review*, vol. 3, 2009, p. 7-18.

⁹³¹ European Parliament Debates, 26.10.2004.

⁹³² Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Πρόταση Οδηγίας του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, Com(2008), 426 τελικό, Βρυξέλλες, 2.7.2008. Για την γνώμη του ΕυρΚ επί της προτάσεως, βλ. Ε.Ε.: ΕυρΚ, Νομοθετικό ψήφισμα σχετικά με την πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου που αφορά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων

ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, με στόχο την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης στα κράτη μέλη σε τομείς άλλους από τους τομείς της απασχόλησης της εργασίας (άρθρο 1 πρότασης).

Παρά το γεγονός ότι η εν λόγω πρόταση θα συμπλήρωνε τις ελλείψεις της υπάρχουσας νομοθεσίας κατά των διακρίσεων⁹³³, η υιοθέτηση της Οδηγίας έχει μπλοκαριστεί από το διακυβερνητικό όργανο της Ε.Ε., το Συμβούλιο, από το 2009, επειδή εκλαμβάνεται από τα κράτη μέλη ως πρόκληση στην εθνική τους κυριαρχία⁹³⁴.

Από την άποψη αυτή, σημαντική είναι η επανάληψη της δέσμευσης ότι οι πολίτες πρέπει να προστατευτούν από τις διακρίσεις. Συγκεκριμένα, πέντε χρόνια μετά την υιοθέτηση της πρότασης οδηγίας, ομάδες του ΕυρΚ επισημαίνουν τόσο τις προσπάθειες δέκα διαδοχικών Προεδριών, (που είχαν την ολοκλήρωσή της Οδηγίας στην ατζέντα τους, η οποία ωστόσο, προσκρούει στις πολιτικές φύσεως επιφυλάξεις ενός μικρού αριθμού κρατών), όσο και την αναγκαιότητα ψήφισης της εν λόγω πράξης⁹³⁵.

ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (COM(2008)0426 – C6-0291/2008 – 2008/0140(CNS)), 2.4.2009.

⁹³³ Βλ. ειδικότερα, BELL M., “Extending EU Anti-Discrimination Law: Report of an ENAR Ad Hoc Expert Group on Anti-Discrimination law”, Enar, Brussels, 26.3.2008.

⁹³⁴ MARTIN M., “Growing racism in the EU not just a Member State issue”, Statewatch Analysis, September 2012.

⁹³⁵ Statement, Political groups remain committed to the Anti-Discrimination Directive, Strasbourg, 2.7.2013.

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η θεσμική διάσταση της αντιρατσιστικής/ αντιδιακρίνουσας πολιτικής της Ε.Ε.

Εισαγωγικά

Οι πολιτικές δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ε.Ε. γενικότερα, περιλαμβάνουν το εξής παράδοξο. Από τη μια πλευρά, η Ένωση είναι ένας αφοσιωμένος (:) υπερασπιστής των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις εσωτερικές και εξωτερικές υποθέσεις. Από την άλλη, ελλείπεται μιας κατανοητής, συνεκτικής πολιτικής και υπάρχουν αμφιβολίες σχετικά με το αν οι θεσμοί της Ένωσης κατέχουν την κατάλληλη αρμοδιότητα σε σχέση με την ποικιλία θεμάτων δικαιωμάτων του ανθρώπου, που προκύπτουν από το πλαίσιο πολιτικών της.

Ειδικότερα, όσον αφορά στο ζήτημα του ρατσισμού και των διακρίσεων, πλάι στο θεσμικό σύνολο της Ε.Ε., αναπτύχθηκαν σταδιακά *ad hoc* όργανα, με αρμοδιότητα την καταπολέμηση των φαινομένων.

Σε γενικές γραμμές, ως προς το πρώτο, αξίζει να σημειωθεί ότι η εμφάνιση του ρατσισμού στο ευρωπαϊκό πολιτικό σκηνικό, δημιούργησε ένα ζήτημα εξουσίας μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε.:

“[...] La maîtrise du dossier sensible de la lutte contre le racisme a fait l’objet à l’échelon communautaire d’une intense compétition entre un Parlement européen soucieux d’imprimer sa marque et d’élargir le champ des compétences intégrées et un Conseil désireux en la matière d’avancer avec prudence sur la voie de la coopération intergouvernementale”⁹³⁶.

Έτσι, παρά την συνέργια ΕυρΚ- ΕυρΕπ, με σκοπό να προωθήσουν την ανάπτυξη μιας κοινοτικής πολιτικής κατά του ρατσισμού, το Συμβούλιο διατήρησε μια «αμυντική στάση», που απέβη σε βάρος της ανάπτυξης μιας τέτοιας αποτελεσματικής πολιτικής σε επίπεδο Ε.Ε.

Όσον αφορά στα δεύτερα, και εδώ, μετά από μια πρώτη ώθηση του ζητήματος (Επιτροπή Kahn, EUMC), με την σύσταση του FRA, παρατηρείται μια οπισθοχώρηση, υπό την έννοια ότι από την αποκλειστική αρμοδιότητα του EUMC σε ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, περάσαμε σε μια πιο γενική αρμοδιότητα περί δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Β.1. Η εμπλοκή των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε. στα ζητήματα ρατσισμού/ διακρίσεων

Πρόκειται για τους κύριους θεσμούς της Ε.Ε., ήτοι: το ΕυρΚ, την ΕυρΕπ, το Συμβούλιο της Ε.Ε., το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και το ΔΕΚ/ΔΕΕ. Τα εν λόγω όργανα, αν και δεν έχουν ως κύριο/ μοναδικό στόχο τους, την εκστρατεία κατά του ρατσισμού, ωστόσο,

⁹³⁶ ROSENBERG D., “La lutte contre le racisme et la xénophobie dans l’Union européenne”, *R.T.D.E.* 1999, p. 213.

περιλαμβάνουν –άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο- στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων και του προγράμματός τους, δράσεις για την καταπολέμησή του.

Β.1.1. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ο πρωτοπόρος θεσμός στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων

Όσον αφορά στην καταπολέμηση της ανόδου των εκδηλώσεων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, το ΕυρΚ υπογράμμισε σε όλη την πορεία του συστηματικά, την ανησυχία του για τους κινδύνους που συνεπάγονται οι εξτρεμιστικές ιδεολογίες για τις αξίες της Ε.Ε. όπως τα δικαιώματα του ανθρώπου και η δημοκρατία.

Σε αυτό το πλαίσιο, διαδραμάτισε έναν καταλυτικό ρόλο στη δημιουργία σχετικής πολιτικής κατά των εν λόγω φαινομένων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρώιμη ανησυχία του, που εκφράστηκε υπό τη μορφή κοινοβουλευτικής ερώτησης, η οποία υποβλήθηκε από τον Βρετανό ευρωβουλευτή, *Dick Taverne* (σοσιαλιστής) το 1973, με αφορμή τις ρατσιστικές εκδηλώσεις υποκινούμενες από ακροδεξιά στοιχεία στη Γαλλία⁹³⁷.

Ωστόσο, η ανάληψη ουσιαστικής δράσης αυτού του θεσμού, ξεκινάει από το 1985 και για λόγους ευκολίας, θα μπορούσε να χωριστεί σε δυο περιόδους.

Β.1.1.1. ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1985-2000): Η προώθηση του ζητήματος και η υιοθέτηση των πρώτων νομοθετικών ρυθμίσεων

Η πρώτη (περίοδος), αφορά το χρονικό διάστημα από το 1985 μέχρι το 2000. Πρόκειται για την περίοδο εκείνη, που το Κοινοβούλιο, πρώτο από τους υπόλοιπους θεσμούς της Ε.Ε., όχι μόνο ανέδειξε την επικινδυνότητα των υπό μελέτη φαινομένων, αλλά και με την επιμονή του (όπως εκφράστηκε μέσα από συνεχείς εκθέσεις και ψηφίσματα), συνέβαλε καταλυτικά στην υιοθέτηση των πρώτων νομοθετικών ρυθμίσεων.

(i) Εξεταστικές Επιτροπές- Έρευνες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Ως πρώτη προσπάθεια ανάδειξης του προβλήματος του ρατσισμού, προβάλλει αρχικά η ανάθεση και διεξαγωγή *ad hoc* ερευνών, από δυο ειδικές Εξεταστικές Επιτροπές και την Επιτροπή ΛΙΒΕ του ΕυρΚ.

Πρόκειται για:

(α) *Την Έκθεση Ευρυγένη*. Σε συνέχεια των ευρωεκλογών του 1984, εξαιτίας της ανόδου της άκρας δεξιάς και πάλι στη Γαλλία, το ΕυρΚ συγκρότησε Εξεταστική Επιτροπή, επιφορτισμένη με τη μελέτη της ανόδου του ρατσισμού και του φασισμού στην Ευρώπη, εισηγητής της οποίας ορίστηκε ο Έλληνας ευρωβουλευτής, *Δημήτριος Ευρυγένης*.

Παρά την αντίδραση που συνάντησαν οι εργασίες της Επιτροπής από την Ομάδα των Κομμάτων της Ευρωπαϊκής δεξιάς και κυρίως, τον πρόεδρό της, *Jean-Marie Lepen*, ο οποίος την 1η Απριλίου 1985, κατέθεσε προσφυγή στο ΔΕΚ, ζητώντας την ακύρωση της απόφασης του Κοινοβουλίου, οι εργασίες της Επιτροπής συνεχίστηκαν⁹³⁸.

⁹³⁷ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Written Question No 225/73 by Mr Taverne to the Commission of the European Communities, Subject: Xenophobia and racialism in the Community*, JO C 111, 18.12.1973.

⁹³⁸ Λόγω του ότι: Η επιτροπή δεν ήταν εξεταστική, το αντικείμενο της έρευνας δεν ανήκε στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων των Κοινοτήτων καθώς και ότι ο αντικειμενικός σκοπός της ενέργειας αποτελούσε διάκριση εις βάρος μια πολιτικής ομάδας του ΕυρΚ βλ. σχετικά, *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Εξεταστική Επιτροπή για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη, Εισηγητής Δημήτριος Ευρυγένης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 11.

Στα πορίσματα της έρευνας που κατατέθηκε το 1985, ο Ευρυγένης έκρουσε των κώδωνα του κινδύνου σχετικά με το ναζισμό. Επισήμανε ότι η σύμπλευση του ρατσισμού και του φασισμού δεν είναι αναγκαία. Αναγκαία είναι όμως, η σύγκρουσή του με τη δημοκρατία.

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι, αν και τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή ο φασισμός και ο ρατσισμός δεν απειλούσαν άμεσα την Ευρώπη, διέθεταν ωστόσο, υπόστρωμα (ήτοι την ξενοφοβία), που θα μπορούσε να ευνοήσει την ανάπτυξή τους. Υπογραμμίστηκε επίσης, ότι η οικονομική κρίση μπορεί να μην είναι άμεσα η αιτία της ανόδου αυτών των φαινομένων, οι επιπτώσεις της στην οικονομία ωστόσο, όπως η ανεργία σαφώς τα ενισχύουν⁹³⁹.

Η έκθεση Ευρυγένη συνοδεύτηκε το 1986 από Ψήφισμα του ΕυρΚ, που εγκρίθηκε με ιδιαίτερα ισχυρή πλειοψηφία σχετικά με την άνοδο του ρατσισμού και του φασισμού στην Ευρώπη⁹⁴⁰. Συνοδεύτηκε επίσης και από Διακήρυξη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας⁹⁴¹, σηματοδοτώντας την αφετηρία για την επίλυση του προβλήματος.

(β) *Την Έκθεση Ford*. Μέσα σε διάρκεια πέντε ετών από την εκπόνηση της «Έκθεσης Ευρυγένη», το ΕυρΚ αποφάσισε για δεύτερη φορά, να συστήσει νέα Εξεταστική Επιτροπή, με σκοπό τη διερεύνηση των προβλημάτων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, την συμπλήρωση της προγενέστερης έκθεσης, καθώς και την εξασφάλιση απών αποτελεσμάτων από τότε.

Τα ευρήματα της Εξεταστικής Επιτροπής για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία το 1990 (Committee of Enquiry into Racism and Xenophobia) ή της Έκθεσης Ford (από το όνομα του εισηγητή της), ήταν μάλλον αποθαρρυντικά, αφού ούτε σε ευρωπαϊκό, αλλά ούτε και σε εθνικό επίπεδο, δεν υλοποιήθηκαν σε όλη την έκτασή τους οι συστάσεις της «Έκθεσης Ευρυγένη»⁹⁴².

(γ) *Την Έκθεση De Piccoli*. Επιπροσθέτως, το 1993, ακολούθησε μια τρίτη έκθεση (De Piccoli Report)⁹⁴³, της Επιτροπής LIBE αυτή τη φορά, που συνοδεύτηκε από ψήφισμα για την αναβίωση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ευρώπη και τον κίνδυνο από την ακροδεξιά εξτρεμιστική βία⁹⁴⁴.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, το ΕυρΚ υιοθέτησε την «Έκθεση De Piccoli», μετά την απόσυρση της πρότασης για χορήγηση της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας σε υπηκόους τρίτων χωρών, νομίμων διαμενόντων στην Ε.Κ. για περισσότερα από πέντε έτη. Για το λόγο αυτό, το ΕυρΚ, ανάμεσα στα άλλα ζητήματα, κάλεσε την ΕυρΕπ και το Συμβούλιο και τα κράτη μέλη, να χορηγούν στους μετανάστες που κατοικούν νόμιμα για πέντε έτη το

⁹³⁹ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ε., «Έλληνας, φύλακας της τιμής της Ευρώπης», Καθημερινή, 26.4.2013· ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π., «Ρατσισμός και ξενοφοβία στην Ευρώπη: Από την έκθεση Ευρυγένη στην πρόσφατη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άλλων ευρωπαϊκών οργανισμών», *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τεύχος 1, 2001, σελ. 1-53.

⁹⁴⁰ Ε.Ε.: ΕυρΚ, *Ψήφισμα για την άνοδο του ρατσισμού και του φασισμού στην Ευρώπη*, 16.1.1986.

⁹⁴¹ *Op. cit.* σπ. 853.

⁹⁴² Ε.Ε.: ΕυρΚ, *Εξεταστική Επιτροπή για το ρατσισμό και την ξενοφοβία. Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών*, Λουξεμβούργο 1991. Στις σελ. 116-129 αναφέρονται οι συστάσεις για τις οποίες αναλήφθηκε κάποια δράση σε κοινοτικό επίπεδο, σε αντίθεση με τις σελ. 130-139, όπου αναφέρονται οι συστάσεις στις οποίες δεν δόθηκε η απαιτούμενη προσοχή.

⁹⁴³ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Report of the Committee on Civil Liberties and Internal Affairs and resolution on the resurgence of racism and xenophobia in Europe and the danger of right-wing extremist violence*, Rapporteur: C. De Piccoli, EP A3-0127/93, 1.4.93.

⁹⁴⁴ *Op. cit.*, σπ. 854.

δικαίωμα ψήφου στις δημοτικές εκλογές, ενώ κάλεσε τα κράτη μέλη, να αναγνωρίσουν την εθνική ιθαγένεια στα παιδιά των μεταναστών και των προσφύγων που γεννιούνται στις χώρες της Ε.Κ.

(ii) *Ψηφίσματα ΕυρΚ*

Μετά τις Εξεταστικές Επιτροπές και τα ανησυχητικά πορίσματά τους, που παρά τις συστάσεις για ανάληψη δράσης δεν έτυχαν καμίας επίσημης απάντησης/ ανάληψης πρωτοβουλίας από την Ε.Κ./Ε.Ε., ακολούθησε μια περίοδος από το 1992 μέχρι το 1998, κατά την οποία υιοθετήθηκαν πλήθος Ψηφισμάτων, σχετικά με την προώθηση του ζητήματος. Πρόκειται για Ψηφίσματα με θέματα όπως: ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο αντισημιτισμός⁹⁴⁵, η εξτρεμιστική βία της δεξιάς και οι διακρίσεις κατά των Ρομά⁹⁴⁶, οι πολιτικές μνήμης⁹⁴⁷, που αποτυπώνουν τη σταθερή πολιτική γραμμή που υιοθέτησε το ΕυρΚ για το θέμα.

(iii) *Συγκρότηση Εσωτερικής Ομάδας κατά του ρατσισμού (Anti-racism and Diversity Intergroup-ARDI)*

Μια ακόμα σημαντική θεσμική εξέλιξη, αποτέλεσε η συγκρότηση Εσωτερικής Ομάδας με σχετική αρμοδιότητα, το 1999 ⁹⁴⁸.

Σκοπό της ARDI, αποτελεί η προώθηση της φυλετικής ισότητας, της καταπολέμησης του ρατσισμού, καθώς και της επιμόρφωσης σχετικά με τη μη διάκριση στο πλαίσιο των εργασιών του Κοινοβουλίου.

Ειδικότερα, η ARDI στοχεύει να διατηρήσει την καταπολέμηση του ρατσισμού και του σεβασμού των μειονοτικών δικαιωμάτων στην κορφή του ευρωπαϊκού πολιτικού θεματολογίου. Επίσης, υπηρετεί ως πλατφόρμα εντός της οποίας τα μέλη, οι ΜΚΟ και οι άλλοι stakeholders μπορούν να συνεργαστούν και να συμβάλλουν ενεργά για την προώθηση των δράσεων της Ε.Ε. για την προώθηση της ισότητας, ανεξάρτητα από τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή. Παράλληλα, προωθεί τη φυλετική και πολιτιστική ποικιλομορφία σε δράσεις και προγράμματα της Ε.Ε. ⁹⁴⁹.

Σήμερα, αποτελείται από 31 εκλεγμένα μέλη του ΕυρΚ, προερχόμενα από ποικίλα κράτη μέλη και πολιτικές ομάδες. Προεδρεύεται από 7 μέλη, ενώ, το 2015 ανακοινώθηκε και ο διορισμός ενός συντονιστή (full-time coordinator), υπεύθυνου για την διεύθυνση/ λειτουργία της.

⁹⁴⁵ Ε.Ε.: ΕυρΚ, Ψήφισμα, σχετικά με την άνοδο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας και τον κίνδυνο ακροδεξιάς βίας, 21.4.1993· ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με το ρατσισμό και την ξενοφοβία, 2.12.1993· ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό, 27.4.1995· ΕυρΚ., Ψήφισμα της σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό, 26.10.1995.

⁹⁴⁶ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα, σχετικά με την κατάσταση των αθιγγάνων στην Κοινότητα, 21.4.1994· Ψήφισμα, σχετικά με τις διακρίσεις εις βάρος των Roma, 13.7.1995.

⁹⁴⁷ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα, σχετικά με την καθιέρωση ημέρας αφιερωμένης στη μνήμη του ολοκαυτώματος, 15.6.1995.

⁹⁴⁸ Σημειώνεται ότι οι εσωτερικές ομάδες του ΕυρΚ ("European Parliament Intergroups"), είναι διακομματικές ομάδες από μέλη του ΕυρΚ, που συνέρχονται για να συζητήσουν πιεστικά προβλήματα, να παράγουν έγγραφα θέσεων (position papers) και οργανώνουν events γύρω από το θέμα της εσωτερικής ομάδας.

⁹⁴⁹ <<http://euknowhow.blogspot.gr/2011/12/european-parliament-intergroups.html>>.

(iv) Η (τοπική) συμβολή στην υιοθέτηση των πρώτων ρυθμίσεων

Η παραπάνω διαδρομή, κατέληξε στην υιοθέτηση γνώμης σχετικής με την προτεινόμενη Οδηγία της ΕυρΕπ [Νομοθετικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την πρόταση οδηγίας του Συμβουλίου που αφορά την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξάρτητα από τη φυλετική ή εθνική τους καταγωγή (COM(1999) 566 - C5-0067/2000 - 1999/0253(CNS))], που οδήγησε στην υιοθέτηση της σχετικής Οδηγίας.

Β.1.1.2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (2000-2015): Η συνεχής επαγρύπνηση και η ανάδειξη νέων διαστάσεων του προβλήματος

Πάντως, και ενώ το ζήτημα διατηρήθηκε ψηλά στην ατζέντα του ΕυρΚ την περίοδο από το 1989 μέχρι το 2000 περίπου, στην αρχή της επόμενης περιόδου, παρατηρήθηκε - αρχικά τουλάχιστον- μια μείωση της έντασης του ενδιαφέροντος για το θέμα του ρατσισμού, δίχως ωστόσο, αυτό να σημαίνει την απάλειψη του θέματος από την ατζέντα του ΕυρΚ.

Συμπεριεχόμενο -ίσως- με τις εξελίξεις, που ακολούθησαν τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, το ΕυρΚ -αρχικά- φαίνεται πως ήταν δύσκολο να αναλάβει πρωτοβουλία, για την καταπολέμηση του ρατσισμού σε ένα περιβάλλον που έτεινε να λάβει τα χαρακτηριστικά του «κυνηγιού των μαγισσών».

Στην μετά το 2006 εποχή ωστόσο, που επιπλέον, χαρακτηριζόταν και από μια νέα άνοδο της άκρας δεξιάς, φαίνεται πως σημειώνεται μια νέα στροφή στο ζήτημα της αντιμετώπισης του φαινομένου του ρατσισμού. Ιδιαίτερης προσοχής εδώ, χρήζουν τα ψηφίσματα, που μπορούν να ομαδοποιηθούν (για λόγους μεθοδολογικής ευκολίας) σε τέσσερις θεματικές κατηγορίες, δίνοντας παράλληλα και το στίγμα των προβλημάτων της κάθε εποχής.

Πιο συγκεκριμένα, από τη μια πλευρά, από το 2008 περίπου, αναδείχτηκε το ζήτημα των Ρομά. Ειδικότερα, καταδικάστηκαν απερίφραστα οι διακρίσεις εναντίον τους, ενώ, όλα τα μέρη (θεσμοί της Ε.Ε. και κράτη μέλη), κλήθηκαν να ανανεώσουν τη δέσμευσή τους, για την καταπολέμηση του αρνητικού κλίματος προς τους Ρομά⁹⁵⁰.

Από την άλλη, υπογραμμίστηκαν επίσης, ζητήματα που αφορούν στις πολιτικές μνήμης. Από την άποψη αυτή, ιδιαίτερη μνεία έγινε στη διατήρηση της μνήμης των θυμάτων από ολοκληρωτικά καθεστώτα με πρωτοβουλίες όπως η υιοθέτηση: Ψηφίσματος, σχετικά με τη διατήρηση της μνήμης του ολοκαυτώματος, τον αντισημιτισμό και το ρατσισμό⁹⁵¹, Δήλωσης σχετικά με την ανακήρυξη της 23ης Αυγούστου ως Ευρωπαϊκής Ημέρας Μνήμης για τα Θύματα του Σταλινισμού και του Ναζισμού⁹⁵², καθώς και Ψηφίσματος σχετικά με την ευρωπαϊκή συνείδηση και τον ολοκληρωτισμό. Παράλληλα, καταδικάστηκαν τα εγκλήματα γενοκτονίας, μέσω της

⁹⁵⁰ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με ευρωπαϊκή στρατηγική για τους Ρομά, 31.1.2008 ΈυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τη στρατηγική της ΕΕ για την ενσωμάτωση των Ρομά, 9.3.2011 ΈυΚ., Ψήφισμα σχετικά με τη διάσταση του φύλου στο ευρωπαϊκό πλαίσιο εθνικών στρατηγικών ένταξης των Ρομά, 10.12.2013 ΈυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την πρόοδο που έχει σημειωθεί όσον αφορά την εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής για την ένταξη των Ρομά, 12.10.2013.

⁹⁵¹ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τη διατήρηση της μνήμης του ολοκαυτώματος, τον αντισημιτισμό και το ρατσισμό, 12.1.2005.

⁹⁵² Ε.Ε.: ΕυρΚ., Δήλωση σχετικά με την ανακήρυξη της 23ης Αυγούστου ως Ευρωπαϊκής Ημέρας Μνήμης για τα Θύματα του Σταλινισμού και του Ναζισμού, 2008.

αναγνώρισης του τεχνητού λιμού στην Ουκρανία (Holodomor)⁹⁵³, αποτιόντας επίσης, φόρο τιμής για τα θύματα της σφαγής της Σρεμπρένιτσα, που διαπράχτηκε στο όνομα μιας εθνικής ιδεολογίας⁹⁵⁴.

Υιοθετήθηκαν ακόμα ψηφίσματα, που αφορούν στις θρησκευτικές διακρίσεις γενικά⁹⁵⁵, ενώ, παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στις διώξεις χριστιανών σε χώρες όπως: η Αίγυπτος και η Μαλαισία⁹⁵⁶, η Συρία⁹⁵⁷, το Πακιστάν, το Ιράν⁹⁵⁸ κ.ο.κ.

Ενώ τέλος, επισημάνθηκε σε δυο διαφορετικές χρονικές στιγμές της περιόδου, το 2006 και το 2013 αντίστοιχα, αφενός, η έξαρση της ρατσιστικής βίας και αφετέρου, η ενίσχυση του αγώνα κατά των εγκλημάτων μίσους⁹⁵⁹.

Από τα παραπάνω, που συνιστούν το αποτύπωμα του έργου του ΕυρΚ στο πεδίο του ρατσισμού και των διακρίσεων, συνάγεται ότι ο εν λόγω θεσμός, συνέβαλλε από την αρχή της λειτουργίας του όχι μόνο στην ανάδειξη του προβλήματος και του τρόπου εκδήλωσής του σε κάθε εποχή, αλλά και την εξεύρεση τρόπων για την αντιμετώπισή του. Αυτό επιτεύχθηκε μέσω της υιοθέτησης Ψηφισμάτων, της υποβολής κοινοβουλευτικών ερωτήσεων, της σύστασης εξεταστικών επιτροπών και της κατάρτισης εκθέσεων, της συγκρότησης εσωτερικών ομάδων, καθώς και της συμμετοχής στην νομοθετική διαδικασία, αν και αξίζει να σημειωθεί ότι ως προς την τελευταία, ο ρόλος του, θα ήταν σαφώς αποτελεσματικότερος, εάν προβλεπόταν η διαδικασία της συναπόφασης και όχι η απλή διαβούλευση.

B.1.2. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ο «συνοδουπόρος» του Κοινοβουλίου σε ζητήματα αντιμετώπισης ρατσισμού και διακρίσεων

Η ΕυρΕπ, ως μείζον υπερεθνικό όργανο, έχει διαδραματίσει έναν ζωτικό και εποικοδομητικό ρόλο όσον αφορά στη στήριξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικά, αλλά και στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων ειδικότερα.

⁹⁵³ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τον εορτασμό της επετείου της μνήμης του Holodomor, τεχνητού λιμού στην Ουκρανία, 23.10.2008.

⁹⁵⁴ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου σχετικά με τη Σρεμπρένιτσα δέκα χρόνια μετά τη σφαγή, 2005' Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τη Σρεμπρένιτσα, 15.1.2009.

⁹⁵⁵ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τη θρησκευτική ελευθερία στο Πακιστάν, 20.5.2010. Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση των Χριστιανών στο πλαίσιο της ελευθερίας της θρησκείας, 20.1.2011. Ε.Ε.: ΕυρΚ., Σύσταση του σχετικά με το σχέδιο κατευθυντήριων γραμμών της ΕΕ για την προαγωγή και την προστασία της ελευθερίας θρησκευτικής συνείδησης ή πεποιθήσεων, 13.6.2013. Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση των μουσουλμάνων Rohingya, 13.6.2013. Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την εξωτερική πολιτική της ΕΕ σε έναν κόσμο στον οποίο επικρατούν πολιτισμικές και θρησκευτικές διαφορές, 17.4.2014. Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με το Πακιστάν: πρόσφατα κρούσματα διώξεων, 17.4.2014.

⁹⁵⁶ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τις πρόσφατες επιθέσεις εναντίον χριστιανικών κοινοτήτων, 21.1.2010.

⁹⁵⁷ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση στην Αίγυπτο και τη Συρία, ιδίως όσον αφορά τις χριστιανικές κοινότητες, 27.10.2011.

⁹⁵⁸ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τα πρόσφατα κρούσματα βιαιοτήτων και διώξεων εις βάρος χριστιανών, συγκεκριμένα στη Μααλούλα (Συρία) και την Πεσαβάρ (Πακιστάν), και την περίπτωση του πάστορα Saeed Abedini (Ιράν), 10.10.2013.

⁹⁵⁹ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την έξαρση της ρατσιστικής βίας στην Ευρώπη, 6 Ιουνίου 2006. ΕυρΚ., σχετικά με την ενίσχυση του αγώνα κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των εγκλημάτων μίσους, 14.3.2013.

B.1.2.1. Οι πρώτες ενέργειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και η συμβολή της στην ανάδειξη του ζητήματος

«Συνοδοιπόρος» του ΕυρΚ, στα υπό εξέταση ζητήματα, η ΕυρΕπ έχει υποστηρίξει πολλές καινοτομίες. Στα πρώτα βήματα, θα μπορούσε να σημειώσει κανείς και τη σύμπραξή της με τα άλλα δυο θεσμικά όργανα (ΕυρΚ και Συμβούλιο), για την υιοθέτηση της *Κοινής Δήλωσης κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*, το 1986.

Ωστόσο, χρειάστηκε να περάσουν δέκα ολόκληρα χρόνια, για να εκδώσει την πρώτη σχετική της Ανακοίνωση, με θέμα: «...σχετικά με το ρατσισμό, τη ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό και Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου περί ανακήρυξης του 1997 ως Ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού»⁹⁶⁰. Απαιτήθηκε επίσης, η υιοθέτηση της ΣυνθΑμ, για την έκδοση του πρώτου κειμένου κατεύθυνσης που υιοθετήθηκε το 1998, του *Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού*.

B.1.2.2. Η νομοθετική πρωτοβουλία και ο ρόλος της στην υιοθέτηση των ειδικών νομοθετικών ρυθμίσεων

Παράλληλα, το 1999, την επαύριο της θέσης σε ισχύ της ΣυνθΑμ, που εισήγαγε τις πρώτες νομικές βάσεις για την υιοθέτηση νομοθετικού πλαισίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού, η ΕυρΕπ υπέβαλε τις πρώτες προτάσεις νομοθετικής πρωτοβουλίας για την καταπολέμηση του φαινομένου⁹⁶¹, που κατέληξαν πολύ σύντομα στην υιοθέτηση της σχετικής νομοθεσίας, η αξιολόγηση των οποίων πραγματοποιήθηκε αργότερα από το ίδιο όργανο.

Τέσσερα χρόνια αργότερα, με αφορμή την επικείμενη -τότε διεύρυνση- εκδόθηκε η «*Πράσινη Βίβλος για Ισότητα και μη διακριτική μεταχείριση στη διευρυμένη Ε.Ε.*»⁹⁶², που κατέληξε στην κατάρτιση μιας *Στρατηγικής-πλαίσιο*⁹⁶³.

Αντλώντας από την επιτυχημένη εφαρμογή της παραπάνω στρατηγικής, σε συνδυασμό με τα αποτελέσματα του Ευρωπαϊκού Έτους Ισών Ευκαιριών για όλους, το 2008, παρουσιάστηκε μια νέα ολοκληρωμένη προσέγγιση για την εντατικοποίηση της καταπολέμησης των διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας των ευκαιριών⁹⁶⁴. Η εν λόγω ανανεωμένη δέσμευση, συνοδεύτηκε και από μια νέα πρόταση Οδηγίας για την καταπολέμηση της διάκρισης στη βάση της θρησκείας ή της πίστης εκτός της σφαίρας της απασχόλησης.

⁹⁶⁰ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση σχετικά με το ρατσισμό, τη ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό και Πρόταση απόφασης του συμβουλίου περί ανακήρυξης του 1997 ως Ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού*, Com (95) 653 τελικό., Βρυξέλλες, 13.12.1995.

⁹⁶¹ Πρόκειται για: αφενός δυο προτάσεις Οδηγίας, ήτοι: περί εφαρμογής της αρχής της ισότητας μεταχείρισης μεταξύ προσώπων ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής [COM(1999) 566], 25.11.1999], καθώς και για τη θέσπιση ενός γενικού πλαισίου για την ισότητα στην απασχόληση [COM(1999) 565, 25.11.1999] και αφετέρου, μια πρόταση απόφασης για τη θέσπιση ενός κοινοτικού προγράμματος δράσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων 2001-2006 [COM(1999) 567], 25.11.1999].

⁹⁶² Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Com (2004) 379, Βρυξέλλες, 28.5.2004.

⁹⁶³ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση, Απαγόρευση των διακρίσεων και ίσες ευκαιρίες για όλους - Στρατηγική-πλαίσιο*, Com(2005) 224, Βρυξέλλες, 1.6.2005.

⁹⁶⁴ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση, Καταπολέμηση των διακρίσεων και ίσες ευκαιρίες: ανανεωμένη δέσμευση*, Com(2008) 420, Βρυξέλλες, 2.7.2008.

Ταυτόχρονα, με τα ειδικά μέτρα κατά του ρατσισμού, συναφής, είναι και η νομοθετική πρωτοβουλία της ΕυρΕπ σε σχετικά πεδία (όπως π.χ. το άσυλο, η μετανάστευση, τα σύνορα κτλ.), καθώς και η αξιολόγηση της εφαρμογής τους.

B.1.2.3. Η δράση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, κατά του ρατσισμού σε άλλα επίπεδα

Εκτός όμως, από την αρχική ανάδειξη του προβλήματος και την υλοποίηση της κύριας αρμοδιότητάς της, δηλαδή την άσκηση νομοθετικής πρωτοβουλίας, η ΕυρΕπ χρησιμοποίησε επίσης και άλλα συμπληρωματικά μέσα για την καταπολέμηση του ρατσισμού καθ' όλη την πορεία της δράσης της.

(α) Πιο συγκεκριμένα, για την *χρηματοδότηση* πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, κινητοποιούνται από την ΕυρΕπ κοινοτικοί πόροι, στο πλαίσιο προγραμμάτων με διαφορετικό αντικείμενο όπως: το πρόγραμμα PROGRESS για την εφαρμογή της αρχής της μη διάκρισης, το Ταμείο Προσφύγων και το Ταμείο Ένταξης, για τη διευκόλυνση της ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών, το Πρόγραμμα Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ιθαγένειας, για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισιμιτισμού.

(β) Επίσης, στους στόχους της ΕυρΕπ περιλαμβάνεται και η *ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης*, η οποία πραγματοποιείται από εκστρατείες πληροφόρησης και αφύπνισης της κοινής γνώμης, όπως η καμπάνια: “For diversity. Against Discrimination”, του 2003. Ομοίως, τον ίδιο σκοπό έχει και η καθιέρωση Ευρωπαϊκών ετών, όπως: το Ευρωπαϊκό Έτος κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας- 1997, το Ευρωπαϊκό Έτος Ίσων Ευκαιριών για όλους – 2007⁹⁶⁵, το Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου- 2008, καθώς και το Ευρωπαϊκό Έτος για την Καταπολέμηση της Φτώχειας και του Κοινωνικού Αποκλεισμού -2010. Τέλος, προς την ίδια κατεύθυνση, θα μπορούσε να συμβάλλει και η έκδοση μελετών με σχετικό αντικείμενο⁹⁶⁶.

(γ) Περαιτέρω, για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, η ΕυρΕπ, πλάι στους (συν)αρμόδιους για την καταπολέμηση του ρατσισμού Επιτρόπους και τις αντίστοιχες ΓΔ⁹⁶⁷, προχώρησε και στην *θεσμοθέτηση ειδικών οργάνων* όπως: η *Ομάδα Επιτρόπων*, που καθίστανται αρμόδιοι για τα θεμελιώδη δικαιώματα, την αποφυγή των διακρίσεων και τις ίσες ευκαιρίες. Πρόκειται για μια πρωτοβουλία, που ανακοινώθηκε από τον Πρόεδρο της ΕυρΕπ *José Manuel Barroso*, κατά την ομιλία του στο ΕυρΚ, στις 26 Οκτωβρίου 2004, αναφέροντας ότι η Ομάδα (της οποίας θα προεδρεύει) θα έχει την αποστολή να παρακολουθεί όλες τις δραστηριότητες και τις βασικές πρωτοβουλίες της ΕυρΕπ σε αυτούς τους τομείς και παράλληλα να ενεργεί ως πολιτική δύναμη ώθησης.

Το ίδιο έτος, συστάθηκε επίσης και το *Ευρωπαϊκό Δίκτυο Νομικών Ειδικών στο Πεδίο της Μη Διάκρισης* (European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Field), στα πλαίσια του Προγράμματος Δράσης (2001-2006). Το εν λόγω όργανο, απαρτίζεται από 28 εθνικούς εμπειρογνώμονες (έναν από κάθε κράτος μέλος της Ε.Ε.), εμπειρογνώμονες

⁹⁶⁵ ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Ευρώπη: Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις είναι το βασικό πρόβλημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα», 21.3.2007.

⁹⁶⁶ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., “Beyond Formal Equality: Positive Action under Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC”, Οκτώβριος 2007.

⁹⁶⁷ Στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων της, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, προωθεί την ισότητα και την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων με τη συμμετοχή πολλών Γενικών Διευθύνσεων [όπως: τη ΓΔ Δικαιοσύνης (JUST), τη ΓΔ Εσωτερικών Υποθέσεων (HOME), η ΓΔ Απασχόλησης, Κοινωνικών Υποθέσεων και Ισότητας Ευκαιριών (EMPL), η ΓΔ Εξωτερικών Σχέσεων, η ΓΔ Διεύθυνσης κ.ο.κ.]

προερχόμενους από την Τουρκία και την ΠΓΔΜ, καθώς και πέντε συντονιστές, καθέναν από τους οποίους πραγματεύεται διαφορετικές πτυχές της διάκρισης. Είναι αρμόδιο να παρέχει ανεξάρτητη πληροφόρηση όσον αφορά: στην εθνική εφαρμογή των ενωσιακών Οδηγιών κατά των διακρίσεων· τις εθνικές πρωτοβουλίες, προτάσεις για νέα νομοθεσία και άλλες πολιτικές εξελίξεις· την εθνική νομολογία και το εάν αυτή συμμορφώνεται με το ενωσιακό δίκαιο· σχετικές αποφάσεις του ΔΕΕ και του ΕυρΔΔΑ, καθώς και καλές πρακτικές σχετικά με την παροχή νομικής προστασίας κατά της διάκρισης. Επιπλέον, το Δίκτυο, εκδίδει το “European Anti-discrimination Law Review”, θεματικές και εθνικές εκθέσεις⁹⁶⁸.

Σε ένα άλλο επίπεδο, η ειδική προσοχή και οι καινοτόμες προσεγγίσεις, που απαιτούνται για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων των εθνικών μειονοτήτων, οδήγησε στη σύσταση μιας ακόμα ομάδας εμπειρογνομόνων για την προώθηση της ένταξης των εθνικών μειονοτήτων στην Ε.Ε., την *Expert Group to Promote Inclusion of Ethnic Minorities in the European Union*. Η εν λόγω ομάδα, απόρροια της Στρατηγικής για την καταπολέμηση των διακρίσεων, συστήθηκε το 2005. Απαρτίζεται από προσωπικότητες από τον χώρο των επιχειρήσεων, της πολιτικής, της κοινωνίας των πολιτών, τον ακαδημαϊκό χώρο και τα ΜΜΕ. Συνήλθε για πρώτη φορά το 2006 υπό την Προεδρία της Προέδρου του γερμανικού Κοινοβουλίου, *Rita Süßmuth*. Επικεντρώνεται σε ζητήματα όπως οι καλές πρακτικές όσον αφορά την ένταξη των μειονεκτούντων εθνικών ομάδων στην αγορά εργασίας, αλλά και η προώθηση σχεδίων στην περιοχή.

Εξάλλου, το 2008, δημιουργήθηκε από την ΕυρΕπ, η ομάδα κυβερνητικών εμπειρογνομόνων για την καταπολέμηση των διακρίσεων⁹⁶⁹. Πρόκειται για μια διακυβερνητική ομάδα, που επιτρέπει τη συνεργασία μεταξύ των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών και της ΕυρΕπ, σε ζητήματα που σχετίζονται με την καταπολέμηση της διάκρισης που βασίζεται: στην φυλετική ή εθνική καταγωγή, την θρησκεία ή την πίστη, την αναπηρία, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Η εν λόγω ομάδα, στοχεύει στην ανταλλαγή εμπειρίας και καλών πρακτικών σε ζητήματα που σχετίζονται με την μη διάκριση και την προώθηση της ισότητας, την παρακολούθηση της εξέλιξης εθνικών και ευρωπαϊκών πολιτικών και την καθιέρωση συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων αρχών των κρατών μελών και της ΕυρΕπ (άρθρο 2 Απόφασης Επιτροπής)⁹⁷⁰.

Πάντως, παρά την αναμφίβολα θετική συμβολή της στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων και την προώθηση της ισότητας, αξίζει να σημειωθεί ότι αυτή θα ήταν πολλαπλάσια, εάν δεν υπήρχαν εγγενείς αδυναμίες: όπως ο εσωτερικός της κατακερματισμός, η έλλειψη προσωπικού, η έλλειψη αρμοδιότητας, η έλλειψη γραφειοκρατικής επιρροής (“*ascendant bureaucratique*”)⁹⁷¹, αλλά και η μεταφορά ή / και διάσπαση της αρμοδιότητας για την καταπολέμηση των διακρίσεων σε διαφορετικές ΓΔ⁹⁷².

⁹⁶⁸ Institutions Of The EU Commission And Parliament, in: <<http://www.gwi-boell.de/en /2011/02/04/institutions-eu-commission-and-parliament>>.

⁹⁶⁹ EU: Commission Decision of 2.VII.2008 setting up a non-discrimination governmental expert group, C(2008) 3261 final, Brussels, 2.VII.2008.

⁹⁷⁰ <http://ec.europa.eu/justice/discrimination/experts/index_en.htm>.

⁹⁷¹ ALSTON P., *L'Union Européenne et les Droits de l' Homme*, Bruylant, Bruxelles, 2001.

⁹⁷² Ενδεικτικά αναφέρεται ότι το 2011, οι δραστηριότητες της ΓΔ για την Ισότητα (“The Equality Directorate”) που περιλαμβάνει τις πολιτικές μη διάκρισης, καθώς και την Roma coordination Unit) μετακινήθηκαν από την ΓΔ Εργασίας στην ΓΔ Δικαιοσύνης (Ιανουάριος 2011). Βλ. European Commission anti-discrimination activities, Equality and Diversity Forum, 11 August 2011. Βλ. επίσης, συνέντευξη Παπαμιχαλοπούλου Λ., Head of the Non-discrimination policies and Roma coordination Unit at the European Commission,

Β.1.3. Το Συμβούλιο της Ε.Ε. και η «αμυντική» στάση του στην ανάπτυξη πολιτικής καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων

Το Συμβούλιο αποτελεί το διακυβερνητικό όργανο λήψης αποφάσεων της Ε.Ε. Διαπραγματεύεται και εγκρίνει τη νέα ευρωπαϊκή νομοθεσία, την προσαρμόζει, όποτε κρίνεται απαραίτητο και συντονίζει τις πολιτικές. Συνέρχεται σε διαφορετικές «συνθέσεις», αναλόγως του προς συζήτηση θέματος.

Από την άποψη αυτή, το Συμβούλιο και ειδικότερα οι συνθέσεις: Δικαιοσύνη και Εσωτερικές Υποθέσεις (ΔΕΥ)· Εξωτερικές Υποθέσεις· Απασχόληση, κοινωνική πολιτική υγεία και καταναλωτές, είναι αυτές που ασχολούνται με ζητήματα ρατσισμού / διακρίσεων.

Στα πλαίσιά του, έχει υιοθετηθεί η σχετική -τρέχουσα- νομοθεσία κατά των διακρίσεων της Ε.Ε. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, είναι το όργανο που «μπλοκάρει» την εξέλιξη της νομοθεσίας στο εν λόγω πεδίο. Αυτό, θα μπορούσε να αποδοθεί στην απροθυμία των κρατών μελών να υιοθετήσουν μέτρα σε ενωσιακό επίπεδο λόγω:

- (1) Του ότι η φυλετική διάκριση εκλαμβάνονταν ως ζήτημα που όφειλε να διευθετηθεί από την εθνική νομοθεσία
- (2) Της ύπαρξης αντίστοιχων εθνικών νόμων ή συνταγματικών αρχών
- (3) Δεδομένου ότι όλα τα κράτη μέλη ήταν μέλη της ΕυρΣΔΑ ή της CERD⁹⁷³.

Σε αυτό το πλαίσιο, το Συμβούλιο -αρχικά- υιοθέτησε μια καθαρά «αμυντική στάση» απέναντι στο ζήτημα της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, μετριάζοντας το ύψος των κειμένων των άλλων θεσμικών οργάνων και φροντίζοντας να αποτελούν μόνο δηλώσεις καλών προθέσεων⁹⁷⁴. Από την άποψη αυτή, οι διαφορές των απόψεων μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε., εξηγούν την οριοθέτηση της κανονιστικής δράσης της Ε.Ε. και την ροπή προς τις μη δεσμευτικές αποφάσεις⁹⁷⁵.

Ενδεικτική είναι εδώ η πρώτη περίοδος κατά την ανάπτυξη της κοινοτικής αρμοδιότητας, όπου παρά τις συστάσεις του ΕυρΚ, σύμφωνα με τις οποίες τα εθνικά μέτρα έπρεπε να συμπληρωθούν από μέτρα σε κοινοτικό επίπεδο, το Συμβούλιο απέφυγε δεσμευτικές αποφάσεις όσον αφορά στο ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων⁹⁷⁶.

Και μεταγενέστερα ωστόσο, με την εξέλιξη των νομικών βάσεων μέσω της συνεχούς αναθεώρησης των Ιδρυτικών Συνθηκών, η κατάσταση δεν μεταβλήθηκε ουσιαστικά. Η

Directorate-General (DG) Justice στο: "Equality - driving forward regional and local development. Stop Discrimination Newsletter", European Commission Justice, Winter 2011, p. 5, όπου σημειώνεται ότι: "The Unit continues to develop anti-discrimination policies both in the workplace and in society in general, as it did before moving to DG Justice. However, the change strengthens our work in fighting discrimination as we now have closer contact with the EU's activities in the field of fundamental rights. At the same time, we continue to work with key players, including trade unions and business, to promote equality in the labour market. This cooperation was an integral part of the Unit's activities at DG Employment."

⁹⁷³ HOWARD E., "The EU Race Directive: Its Symbolic Value- Its Only Value?", *op. cit.*, *οπ.* 903, p. 141-163 (144)

⁹⁷⁴ FLAUSS J.F., "L'action de l'Union Européenne dans le domaine de la lutte contre le racisme et la xénophobie", *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, vol. 12, n° 46, 2001, p. 487-515 (488).

⁹⁷⁵ Πρόκειται για μια τάση η πρακτική της οποίας συνεχίστηκε και μεταγενέστερα, με την υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.

⁹⁷⁶ GROENLEER M., *The Autonomy of European Union Agencies. A Comparative Study on Institutional Development*, Eburon, 2009, p. 243-274 (244). Επίσης, βλ. ενδεικτικά: Ε.Ε.: Δήλωση Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Δουβλίνου 25-26 Ιουλίου 1990· Ε.Ε.: Δήλωση Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Μάαστριχ 9-10 Δεκεμβρίου 1991 για ρατσισμό και ξενοφοβία. Βλ. επίσης Ε.Ε.: Συμπεράσματα Προεδρίας Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Εδιμβούργου, Δεκέμβριος 1992, της Κοπεγχάγης- Ιούνιος 1993, της Κέρκυρας- Ιούνιος 1994, του Έσσεν- το Δεκέμβριος 1994, των Καννών- Ιούνιος 1995, της Μαδρίτης- Δεκέμβριος 1995.

απαίτηση ομοφωνίας για την υιοθέτηση δεσμευτικών μέτρων για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, έδωσε τη δυνατότητα στο Συμβούλιο να αποδυναμώνει τις πρωτοβουλίες της ΕυρΕπ⁹⁷⁷. Παρά την μεταβολή της στάσης του Συμβουλίου, υπό την πίεση των γεγονότων, που αποτυπώθηκε στην θεσμοθέτηση της Επιτροπής Kahn το 1993 (βλ. παρακάτω Β.2.1), η αρνητική στάση διαπιστώθηκε λοιπόν και μεταγενέστερα, κατά την υιοθέτηση της Απόφασης-πλαισίου 2008/913/ΔΕΥ, όπου το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την πρόταση μέχρι την υιοθέτησή της ήταν επτά χρόνια, ενώ, το υιοθετηθέν κείμενο απείχε παρασάγγας από την πρόταση της ΕυρΕπ. Τέλος, πρόσφατο παράδειγμα, αποτελεί η πρόταση Οδηγίας 2008, που ακόμα εκκρεμεί (2015).

Από την άλλη μεριά, ωστόσο, στα πλαίσια της αντιρατσιστικής δράσης του, έχουν θεσμοθετηθεί μέτρα όπως η Κοινή Δράση 96/443, αλλά και έχουν συμφωνηθεί μια σειρά από κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων (βλ. παρακάτω Εξωτερικές σχέσεις), που αν και δεν είναι νομικά δεσμευτικές, αντιπροσωπεύουν μια ισχυρή πολιτική δέσμευση ότι αποτελούν προτεραιότητες της Ένωσης.

Επιπλέον, το Συμβούλιο εκδίδει από το 2008 ετήσια έκθεση ανθρωπίνων δικαιωμάτων (EU Annual Report on Human Rights) όπως και το ΕυρΚ, παρέχοντας μια γενική εικόνα των ευρωπαϊκών πολιτικών και δράσεων στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, συμπεριλαμβανομένων ζητημάτων ρατσισμού και διακρίσεων⁹⁷⁸.

Β.1.4. Ο καθοδηγητικός ρόλος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

Καθοριστική ήταν και η συμβολή του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στην προώθηση του διαλόγου σχετικά με την αντιμετώπιση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής.

Β.1.4.1. Η καταπολέμηση του ρατσισμού, υπό το πρίσμα Δηλώσεων και Διακηρύξεων

Ειδικότερα, στους κόλπους του εν λόγω θεσμού, το θέμα του ρατσισμού και της ξеноφοβίας αναδύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Ήδη από το 1991, στην «Δήλωση για τα Δικαιώματα του ανθρώπου» περιλαμβάνεται –μεταξύ άλλων– το ζήτημα των μειονοτήτων και των διακρίσεων, όπου μάλιστα, υπενθυμίζεται η θεμελιώδης φύση της αποφυγής των διακρίσεων και τονίζεται η εξίσου θεμελιώδης ανάγκη να προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα του ατόμου, είτε τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ανήκουν σε μειονότητες, είτε όχι⁹⁷⁹.

⁹⁷⁷ “If proposals and initiatives were not completely abandoned, they were often subject to severe delays or watered down by the Commission to achieve unanimous approval in the Council” στο, GROENLEER M., *The Autonomy of European Union Agencies: A Comparative Study of Institutional Development*, Eburon, 2009, p. 244.

⁹⁷⁸ Βλ. ειδικότερα: EU: EEAS, *Human Rights and Democracy in the world. Report on EU action*, July 2008 December 2009, European Union External Action, p. 63-66, 74-81· EU: EEAS, *EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the world*, in 2010, (ιδ. σελ. 31-34, 45, 48-54, 57)· EU: EEAS, *Human Rights and Democracy in the world. Report on EU action in 2011*, European Union, 2012 (ιδ. σελ. 61-72, 98-113)· EU: EEAS, *EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World in 2013*, Brussels, 23.6.2014 (ιδ. σελ. 82-87, 94-97)· EU: EEAS, *EU Annual Report on Human Rights and Democracy in the World in 2014*, Brussels, 22.6.2015 (ιδ. σελ. 90-92).

⁹⁷⁹ Ε.Ε.: Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Λουξεμβούργο, 28-29 Ιουνίου, 1991, Δήλωση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Παράρτημα V, σελ. 25-28.

Το ίδιο έτος, υιοθετείται και η πρώτη *ad hoc* «Δήλωση για τον ρατσισμό και την ξενοφοβία», στην οποία: «Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ζητά από τους Υπουργούς και την Επιτροπή να καταβάλουν ακόμη μεγαλύτερες προσπάθειες για την καταπολέμηση των διακρίσεων και της ξενοφοβίας και να ενισχύσουν τη νομική προστασία των υπηκόων τρίτων χωρών στην επικράτεια των κρατών μελών»⁹⁸⁰.

Ένα χρόνο αργότερα, το 1992, η ανάγκη να ενισχυθεί ο αγώνας κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, επισημάνθηκε επίσης, στο πλαίσιο της «Δήλωσης για τις αρχές που διέπουν τις εξωτερικές πτυχές της μεταναστευτικής πολιτικής»⁹⁸¹.

Ακολουθώς, το 1993,

«Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, υπενθυμίζει τις προηγούμενες δηλώσεις του για το ρατσισμό και την ξενοφοβία και αποφασίζει να εντείνει τις προσπάθειες για τον εντοπισμό και την εξάλειψη των αιτιών τους, υπόσχεται δε ότι τα κράτη μέλη θα καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου να προστατεύσουν τους μετανάστες, τους πρόσφυγες και τα άλλα άτομα κατά των εκφράσεων και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας»⁹⁸².

Η καταπολέμηση του ρατσισμού, συμπεριλήφθηκε επίσης και στη «Διακήρυξη της Ε.Ε. για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα της 10ης Δεκεμβρίου 1998», όπου σημειώνεται ότι:

«Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τονίζει ότι είναι ανάγκη να καταπολεμηθούν όλες οι εκδηλώσεις ρατσισμού, ξενοφοβίας και αντισημιτισμού τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και στις τρίτες χώρες. Εξαιρεί εν προκειμένω το ρόλο του Παρατηρητηρίου για το ρατσισμό και την ξενοφοβία. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καλεί την Επιτροπή να καταρτίσει προτάσεις μέτρων για την καταπολέμηση του ρατσισμού στις υποψήφιες χώρες ενόψει της συνόδου του στην Κολωνία και καλεί τα κράτη μέλη να εξετάσουν το ενδεχόμενο λήψης ανάλογων μέτρων εντός της Ένωσης»⁹⁸³.

B.1.4.2. Η καταπολέμηση του ρατσισμού στο πλαίσιο των γενικών κατευθύνσεων για τον ΧΕΑΔ

Από το 1999, η κατάσταση διαφοροποιείται. Από τις Διακηρύξεις και τις Δηλώσεις περνάμε στον προγραμματισμό. Πράγματι, οι γενικές κατευθύνσεις για την καταπολέμηση του ρατσισμού, πλέον, συμπεριλαμβάνονται –μεταξύ άλλων- και στον 5ετή προγραμματισμό για την δημιουργία ενός Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

Συγκεκριμένα, από τα Συμπεράσματα του Τάμπερε το 1999⁹⁸⁴, της Χάγης το 2004⁹⁸⁵ και της Στοκχόλμης, η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας

⁹⁸⁰ Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας, Μάαστριχ, 9-10 Δεκεμβρίου 1991, Δήλωση για τον ρατσισμό και την ξενοφοβία (Παράρτημα III, σελ. 12-13).

⁹⁸¹ Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας, Εδιμβούργο, 12 Δεκεμβρίου, 1992, §25 και Παράρτημα 5 Δήλωση αρχών που διέπουν τις εξωτερικές πτυχές της μεταναστευτικής πολιτικής.

⁹⁸² Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας, Κοπεγχάγη, 21-22 Ιουνίου 1993, σελ. 22-23, § 17.

⁹⁸³ Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας, Βιέννη, 1998.

⁹⁸⁴ Βλ. αναλυτικότερα:

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας - Λάακεν, 14 και 15 Δεκεμβρίου 2001: 40. Μια πραγματική κοινή πολιτική για το άσυλο και τη μετανάστευση προϋποθέτει τη λήψη των ακόλουθων μέτρων: [...]Κατάρτιση ειδικών προγραμμάτων στον τομέα της καταπολέμησης των διακρίσεων και του ρατσισμού.

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας- Σεβίλλη, 21 και 22 Ιουνίου 2002, §26-39: 29. Η δράση της Ένωσης στον τομέα αυτόν (άσυλο και μετανάστευση) θα πρέπει να εδράζεται στις ακόλουθες αρχές:

Η θεμιτή επιδίωξη μιας καλύτερης ζωής θα πρέπει να συμβιβάζεται με την δυνατότητα υποδοχής της Ένωσης και των κρατών μελών της και τα μεταναστευτικά ρεύματα πρέπει να διοχετεύονται μέσω των προς τούτο προβλεπομένων νομίμων οδών' η ένταξη των νομίμων μεταναστών στην Ένωση συνεπάγεται ταυτόχρονα δικαιώματα και υποχρεώσεις όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται μέσα στην Ένωση' στα πλαίσια αυτά η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας αποκτά ουσιαστική σημασία.

συμπεριλαμβάνεται είτε ως μέρος της πολιτικής άσφου ή της μετανάστευσης ή της ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών.

B.1.4.3. Η συμβολή των trios των Ευρωπαϊκών Προεδριών

Παράλληλα με την παραπάνω εξέλιξη, η καταπολέμηση των διακρίσεων, συνέχισε να περιλαμβάνεται στους στόχους των Προεδριών με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με μια μικρή διαφοροποίηση από το 2007. Έκτοτε, το rotating των προεδριών της Ε.Ε., χωρίστηκε σε ομάδες τριών διαδοχικών Προεδριών, τα επονομαζόμενα «τρίο» (“Trio presidencies” / “Trios”), με σκοπό την διασφάλιση μιας πιο συνεκτικής προσέγγισης των εργασιών του Συμβουλίου και τον καθορισμό μακροπρόθεσμων προτεραιοτήτων και στρατηγικών για την επίτευξη των τιθέμενων στόχων, για μια 18μηνη περίοδο. Σήμερα, διανύουμε την έκτη περίοδο, έτσι όπως έχει καθοριστεί με υπουργική Απόφαση⁹⁸⁶.

Συνοπτικά, η τρόικα της Γερμανικής, της Πορτογαλικής και της Σλοβενικής Προεδρίας, έθεσε ως στόχο την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας με έναν σαφή τρόπο, υπό τον τίτλο «ΧΕΑΔ- Ενδυναμώνοντας τα αστικά δικαιώματα». Για την επίτευξη αυτού του στόχου, επισημάνθηκε ο σχεδιασμός της επανέναρξης των διαπραγματεύσεων σχετικά με την Απόφαση-πλαίσιο⁹⁸⁷.

Μετά την επίτευξη του εν λόγω στόχου, με την υιοθέτηση δηλαδή της Απόφασης-πλαισίου από την γερμανική προεδρία, στόχο των ακόλουθων προεδριών, αποτέλεσε η προώθηση της Οδηγίας για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ

Συμπεράσματα της Προεδρίας- Θεσσαλονίκης, 29 και 20 Ιουνίου 2003, § 28-35 (ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών).

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας- Βρυξέλλες, 16 και 17 Οκτωβρίου 2003, § 25-36: Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο επιβεβαίωσε την υψηλή πολιτική προτεραιότητα που αποδίδει στο θέμα της υποδοχής και ένταξης των νόμιμων μεταναστών, σύμφωνα με τις αρχές και τις προτεραιότητες που καθορίστηκαν στα Ευρωπαϊκά Συμβούλια του Τάμπερε, του Λάακεν, της Σεβίλλης, της Θεσσαλονίκης.

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας- Βρυξέλλες, 12 και 13 Δεκεμβρίου 2003, § 18- 30.

Βλ. ειδικότερα, τον τίτλο «Διάλογος θρησκειών», § 28-30, όπου σημειώνεται ότι: «Οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων επαναβεβαιώνουν τη σταθερή δέσμευση της Ε.Ε. να αντισταθεί σε κάθε μορφή εξτρεμισμού, μισαλλοδοξίας, και ξενοφοβίας που υπονομεύουν την ειρηνική και δημοκρατική συνύπαρξη και καταδικάζουν κάθε μορφή βίας και τρομοκρατίας» .

⁹⁸⁵ Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας- Βρυξέλλες, 4 και 5 Νοεμβρίου 2004, §14-20. Πρόγραμμα της Χάγης (§14-20) και Παράρτημα Ι, σελ. 11-42. Και μεταγενέστερα,

Συμπεράσματα της Προεδρίας - Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξέλλες, 16/17 Δεκεμβρίου 2004, § 38-39. Πολιτική ένταξης των μεταναστών.

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας - Βρυξέλλες, 16 και 17 Ιουνίου 2005, §12-20.

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας - Βρυξέλλες, 15/16 Δεκεμβρίου 2005, Παγκοσμία προσέγγιση της μετανάστευσης :Δράσεις προτεραιότητας εστιαζόμενες στην Αφρική και τη μεσόγειο, (Παράρτημα Ι, σελ. 9-14).

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας - 15/16 Ιουνίου 2006, § 5-15.

Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας - Βρυξέλλες, 14/15 Νοεμβρίου 2006 , § 16-27.

«ε) προώθηση της ένταξης και του διαπολιτισμικού διαλόγου και της καταπολέμησης κάθε μορφής διακρίσεων σε επίπεδο κρατών μελών και ΕΕ, ενίσχυση των πολιτικών ένταξης και συμφωνία για κοινούς στόχους και στρατηγικές· η υπουργική διάσκεψη για την ένταξη που θα διεξαχθεί το Μάιο του 2007 θα έχει ιδιαίτερη σημασία εν προκειμένω».

⁹⁸⁶ Πρβλ. EU: Council Decision (2007/5/EC, Euratom), determining the order in which the office of President of the Council shall be held [EE L 1/11, 4.1.2007]

⁹⁸⁷ EU: The future German, Portuguese and Slovenian Presidencies, 18-month Programme of the German, Portuguese and Slovenian Presidencies, Brussels, 21.12.2006, p. 57, §125.

ατόμων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, χωρίς καμία επιτυχία μέχρι σήμερα (Δεκέμβριος 2015).

Πιο συγκεκριμένα, στο Πρόγραμμα της τριόικας της Ισπανικής, της Βελγικής και της Ουγγρικής Προεδρίας, επισημαίνεται ότι:

“[...] In order to promote equal treatment in all areas, they will continue the work on the proposal of the Directive on equal treatment (former Article 13)”⁹⁸⁸.

Η καταπολέμηση των διακρίσεων, συμπεριλαμβάνεται ως στόχος και στις Προεδρίες της Γαλλίας, της Τσεχίας και της Σουηδίας, υπό τον τίτλο “Employment and social policy gender equality and non-discrimination”:

“[...] Discrimination violates the very core values of the Union and must be combated at all levels. Existing Directives apply outside the employment sphere only for discrimination on the basis of sex and racial and ethnic origin. As a consequence, the protection against discrimination on other grounds, such as disability, is weaker. The forthcoming proposal for a new Directive implementing the principle of equal treatment outside employment will be addressed”⁹⁸⁹.

Υπό τον τίτλο: “Employment, social policy, health and consumer affairs”, βρίσκεται η καταπολέμηση των διακρίσεων, για την Πολωνική, Δανική και Κυπριακή Προεδρία:

“[...] The Presidencies will continue to work on the proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation. Efforts will be pursued to advance the social and economic inclusion of marginalised groups in line with the commitments that the Council has made in recent years”⁹⁹⁰.

Η προώθηση της Οδηγίας για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης μεταξύ ατόμων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, συγκαταλέγεται και στους στόχους των Προεδριών της Ιρλανδίας, της Λιθουανίας και της Ελλάδας.

“Discrimination

[...] 186. The Presidencies will continue to work on the proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation. The promotion of the social and economic inclusion of persons with disabilities and marginalised groups, including Roma, will continue in accordance with the Council's commitments and competences”⁹⁹¹.

Τέλος, στον ίδιο στόχο με την προκάτοχο τριόικα, τάχθηκαν και οι Προεδρίες Ιταλίας, Λετονία και Λουξεμβούργου:

“[...] The three Presidencies will continue to work on the proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation. The promotion of the social and economic inclusion of persons with disabilities and of marginalised groups, including Roma, will continue in accordance with the Council's commitments and competences”⁹⁹².

⁹⁸⁸ EU: The future Spanish, Belgian and Hungarian Presidencies, Brussels, 27.11.2009, <<http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?l=EN&cat=ST%2016771%202009%20INIT>>, p. 39.

⁹⁸⁹ EU: The future French, Czech and Swedish Presidencies, 18-month programme of the Council, Brussels, 30.6.2008, <<http://www.eu2009.cz/assets/czech-presidency/presidency-trio/programme-of-french-czech-and-swedish-presidencies.pdf>>, p. 45.

⁹⁹⁰ EU: Council of the EU, The future Polish, Danish and Cypriot Presidencies. 18 month programme of the Council (1.7.2011 – 31.12.2012), Brussels, 17.6.2011, p. 31, § 54.

⁹⁹¹ EU: Council of the EU, The future Irish, Lithuanian and Greek Presidencies, 18 month programme of the Council (1.1.2013 – 30.6.2014), Brussels, 7.12.2012.

⁹⁹² EU: Council of the EU, The future Italian, Latvian and Luxembourg Presidencies, 18 month programme of the Council (1.7.2014 – 31.12.2015), Brussels, 17.6.2014, p. 67.

B.1.5. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας/ Ένωσης (ΔΕΚ/ΔΕΕ)

Η συμβολή του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου, στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, στηρίζεται σε γενικές γραμμές σε τρεις πυλώνες: στην αναγνώριση της αρχής της μη διάκρισης ως γενικής αρχής του κοινοτικού δικαίου, στην νομολογία του, καθώς και στον ρόλο που διαδραμάτισε σχετικά με την προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ.

B.1.5.1. Η αρχή της μη διάκρισης ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου⁹⁹³

Το 1969, το ΔΕΚ αναγνώρισε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου θα μπορούσαν να καταχωρηθούν ως «γενικές αρχές του Κοινοτικού δικαίου και για αυτό τον λόγο προστατεύονται από το Δικαστήριο»⁹⁹⁴.

Το ίδιο, θα μπορούσε να σημειωθεί και για την αρχή της μη διάκρισης που περιλαμβάνεται επίσης, στις γενικές αρχές του Κοινοτικού δικαίου⁹⁹⁵.

Ωστόσο, όσον αφορά ειδικότερα στη φυλετική διάκριση, αν και καμία απόφαση του ΔΕΚ ή του ΠΕΚ δεν έχει αφιερωθεί ρητά στην ύπαρξη μιας γενικής αρχής του κοινοτικού δικαίου, η οποία θα περιλαμβάνει την απαγόρευση των φυλετικών διακρίσεων, είναι λογικό να υποστηρίζεται ότι μια τέτοια αρχή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της κοινοτικής νομιμότητας. Κάτι τέτοιο, πηγάζει από τις Ιδρυτικές Συνθήκες⁹⁹⁶.

B.1.5.2. Η συμβολή της νομολογίας του ΔΕΚ/ΔΕΕ στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων

Σε αντίθεση με την πλούσια νομολογία του ΕυρΔΔΑ σχετικά με τις φυλετικές διακρίσεις, το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου, δεν έχει να παρουσιάσει αντίστοιχο έργο. Η αρχική απουσία αρμοδιότητας στα δικαιώματα του ανθρώπου, σε συνδυασμό με την έλλειψη νομικής βάσης για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων από τις Ιδρυτικές Συνθήκες της Ε.Κ. μέχρι το 1999 και τη ΣυνθΑμ, οδήγησε σε αναρμοδιότητα του Δικαστηρίου σε συναφή ζητήματα.

Σε γενικές γραμμές αξίζει να σημειωθεί, ότι η νομολογία στον τομέα των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής είναι λιγότερο αναπτυγμένη, διότι είναι λιγότερες οι υποθέσεις που παραπέμπονται.

Επίσης, σημειώνεται ότι μέχρι το 2014, το ΔΕΕ δεν είχε την ευκαιρία να αποφανθεί επί διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων. Επιπλέον, το ΔΕΕ δεν είχε εκδώσει –μέχρι

⁹⁹³ MCCRUDDEN C., PRECHAL S., “The Concepts of Equality and Non-Discrimination in Europe: A practical approach”, European network of legal experts in the field of gender equality, 2009, p. 4-5’ HOWARD E., “ECJ Advances Equality in Europe by Giving Horizontal Direct Effect to Directives”, *European Public Law*, Vol. 17, issue 4, 2011, p. 729-743’ HOWARD E., *The EU Race Directive. Developing the Protection against racial discrimination within the EU*, Routledge, 2013, p. 39.

⁹⁹⁴ CJEU, *Stauder v. City of Ulm*, 1969 ECR 419, 425.

⁹⁹⁵ CJEU, Judgment of 19. 10. 1977 – Joined cases 117/76 and 16/77, p. 1768, §7, όπου αναφέρεται ότι: [...] This does not alter the fact that the prohibition of discrimination laid down in the aforesaid provision is merely a specific enunciation of the general principle of equality which is one of the fundamental principles of Community law.

⁹⁹⁶ “Aucune décision de la Cour de justice des Communautés ou du Tribunal de première instance n’a consacré explicitement l’existence d’un principe général du droit communautaire qui comporterait prohibition de la discrimination raciale.”, FLAUSS J.F., “L’action de l’Union Européenne dans le domaine de la lutte contre le racisme et la xénophobie”, *op. cit.* VII. 974, p. 498

εκείνη τη στιγμή- αποφάσεις σε υποθέσεις που αφορούσαν σε Ρομά⁹⁹⁷ (βλ. παρακάτω εξελίξεις).

Πάντως (σε γενικές γραμμές) τη «δικαιολογημένη απουσία» της πρώτης περιόδου, διαδέχτηκε η περίοδος από το 2003, οπότε και έληξε η ημερομηνία μεταφοράς της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ έως το 2009. Τότε, παρατηρούνται οι πρώτες σχετικές αποφάσεις του ΔΕΕ, οι οποίες κινήθηκαν από την ΕυρΕπ [διαδικασία/ προσφυγή επί παραβάσει, άρθρο 258 (πρώην 226)]⁹⁹⁸ λόγω της εκπρόθεσμης μεταφοράς της Οδηγίας ή εξαιτίας της μη γνωστοποίησης στην ΕυρΕπ των μέτρων μεταφοράς. Πρόκειται συγκεκριμένα, για τέσσερις αποφάσεις, ήτοι: *Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Γερμανίας, Λουξεμβούργου, Φινλανδίας και Αυστρίας*⁹⁹⁹.

Σήμερα, αν και η κοινοτική / ενωσιακή νομοθεσία κατά των διακρίσεων έχει ενσωματωθεί επιτυχώς στις εθνικές έννομες τάξεις των «28» κρατών μελών της Ε.Ε., υπό την εποπτεία του ΔΕΚ/ΔΕΕ, αξίζει να επισημανθεί η πρόσφατη νέα παραπομπή της Φινλανδίας από την ΕυρΕπ στο ΔΕΕ, λόγω του γεγονότος ότι δεν διαθέτει φορέα φυλετικής ισοτήτας για θέματα απασχόλησης¹⁰⁰⁰.

Σε ένα άλλο επίπεδο, το 2009 αποτελεί το έτος ορόσημο, καθώς τότε ήταν που εκδόθηκε η πρώτη απόφαση (βάσει της διαδικασίας έκδοσης προδικαστικής απόφασης- άρθρο 267 ΣΛΕΕ) σχετικά με την Οδηγία για τη φυλετική διάκριση, στην υπόθεση *Feryn*¹⁰⁰¹, σύμφωνα με την οποία:

«1) Το γεγονός ότι ένας εργοδότης δηλώνει δημοσίως ότι δεν θα προσλάβει μισθωτούς με ορισμένη εθνική ή φυλετική καταγωγή συνιστά άμεση δυσμενή διάκριση κατά την πρόσληψη, υπό την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/43/ΕΚ, του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 2000, περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής, δεδομένου ότι τέτοιου είδους δηλώσεις είναι ικανές να αποτρέψουν σοβαρά ορισμένους υποψηφίους από την υποβολή της υποψηφιότητάς τους και, επομένως, να εμποδίσουν την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας.

2) Οι δημόσιες δηλώσεις με τις οποίες ο εργοδότης καθιστά γνωστό ότι, στο πλαίσιο της πολιτικής του προσλήψεων, δεν θα προσλαμβάνει μισθωτούς ορισμένης εθνικής ή φυλετικής

⁹⁹⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Com(2014) 2 final, *op.cit.*, υπ. 910.

⁹⁹⁸ Άρθρο 258 (πρώην άρθρο 226 της ΣΕΚ): Αν η Επιτροπή κρίνει ότι ένα κράτος μέλος έχει παραβεί υποχρέωσή του εκ των Συνθηκών, διατυπώνει αιτιολογημένη γνώμη επί του θέματος, αφού προηγουμένως παρέχει τη δυνατότητα στο κράτος αυτό να διατυπώσει τις παρατηρήσεις του.

Αν το κράτος δεν συμμορφωθεί με τη γνώμη αυτή εντός της προθεσμίας που του τάσσει η Επιτροπή, η τελευταία δύναται να προσφύγει στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

⁹⁹⁹ CJEU, C-329/04 *Commission v Federal Republic of Germany* (OJ C 143, 11.06.2005, p.13); C-320/04 *Commission v Luxembourg* (OJ C 93, 16.04.2005, p. 2); C-327/04 *Commission v Republic of Finland* (OJ C 93, 16.04.2005, p. 3); C-335/04 *Commission v Austria* (OJ C 171, 09.07.2005, p. 5).

¹⁰⁰⁰ Στο άρθρο 13 της Οδηγίας για τη φυλετική ισότητα (2000/43/ΕΚ) προβλέπεται η υποχρέωση των κρατών μελών να συγκροτούν εθνικό φορέα ισότητας στον οποίο να αναθέτουν επισήμως συγκεκριμένα καθήκοντα όπως: παροχή συνδρομής στα θύματα, διενέργεια ανεξάρτητων ερευνών, δημοσίευση ανεξάρτητων εκθέσεων και διατύπωση συστάσεων όσον αφορά τις διακρίσεις. Η Επιτροπή παρακολουθεί αυστηρά τη σωστή εφαρμογή της οδηγίας όσον αφορά τους φορείς ισότητας, δεδομένου ότι οι εν λόγω φορείς αποτελούν εποπτικά όργανα για τη διασφάλιση της ισότητας επιτόπου και, ως εκ τούτου, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διασφάλιση της αποτελεσματικής υλοποίησης και εφαρμογής της οδηγίας για τη φυλετική ισότητα. Παρά τις εκτεταμένες συζητήσεις με τη Φινλανδία ύστερα από μια προειδοποιητική επιστολή και μια αιτιολογημένη γνώμη, δεν σημειώθηκε έμπρακτη πρόοδος. <http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-14-470_el.htm>.

¹⁰⁰¹ ΔΕΕ, υπόθεση C-54/07, Απόφαση του Δικαστηρίου (δεύτερο τμήμα), της 10ης Ιουλίου 2008, «Οδηγία 2000/43/ΕΚ -Κριτήρια επιλογής του προσωπικού ενέχοντα δυσμενή διάκριση - Βάρος αποδείξεως - Κυρώσεις».

καταγωγής αρκούν προκειμένου να τεκμαίρεται, υπό την έννοια του άρθρου 8, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/43, η ύπαρξη πολιτικής προσλήψεων ενέχουσας άμεση δυσμενή διάκριση. Στην περίπτωση αυτή, στον εν λόγω εργοδότη εναπόκειται να αποδείξει ότι δεν παραβίασε την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως. Μπορεί να το πράξει, μεταξύ άλλων, αποδεικνύοντας ότι η πραγματική πολιτική προσλήψεων της επιχειρήσεως δεν αντιστοιχεί στις δηλώσεις αυτές. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξακριβώσει αν έχουν αποδειχθεί τα προσαπτόμενα πραγματικά περιστατικά και να εκτιμήσει αν επαρκούν τα στοιχεία που προσκομίζονται προς στήριξη των ισχυρισμών του εργοδότη αυτού ότι δεν παραβίασε την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως.

3) Το άρθρο 15 της οδηγίας 2000/43 επιτάσσει όπως, ακόμη και όταν δεν μπορεί να εντοπισθεί συγκεκριμένο θύμα, το σύστημα κυρώσεων που έχουν εφαρμογή στις παραβάσεις των εθνικών διατάξεων που έχουν θεσπισθεί για τη μεταφορά της οδηγίας αυτής στο εσωτερικό δίκαιο είναι αποτελεσματικό, ανάλογο προς τις παραβάσεις και αποτρεπτικό».

Αξίζει να σημειωθεί ότι με την εν λόγω απόφαση¹⁰⁰², παρά την κριτική που ασκήθηκε¹⁰⁰³, το ΔΕΕ, ουσιαστικά διευρύνει την προστασία της ίσης μεταχείρισης¹⁰⁰⁴.

Στις εξελίξεις, θα μπορούσε να επίσης, να προστεθεί και η απόφαση σχετικά με Ρομά, το 2014¹⁰⁰⁵.

Τέλος, από μια άλλη σκοπιά, αν και το ΔΕΚ/ΔΕΕ, δεν έχει αναπτύξει -τουλάχιστον όχι ακόμα- εκτενή νομολογία περί των φυλετικών διακρίσεων, η νομολογία του σε πεδία όπως:

– Η Ισότητα δυο φύλων¹⁰⁰⁶, που χρονολογείται από το 1970.

– Η πρόσφατη -από το 2009 και μετά- ανάπτυξη νομολογίας σχετικά με τον Χώρο Ελευθερίας Ασφάλειας και Δικαιοσύνης¹⁰⁰⁷, που αφορά σε υποθέσεις σχετικές με το άσυλο, την επιστροφή υπηκόων τρίτων χωρών¹⁰⁰⁸, κ.ο.κ.,

¹⁰⁰² Για μια ανάλυση της απόφασης, βλ. SOLANKE I., *Making Anti-Racial Discrimination Law. A comparative history of social action and anti racial discrimination law*, Routledge, 2009, p. 185-188· ULADZISLAU BELAVUSAU, "Fighting hate speech through EU law", *Amsterdam law forum*, Vol. 4, issue 1, 2012, p. 20-35.

¹⁰⁰³ HENRARD K., "The First Substantive ECJ Judgment on the Racial Equality Directive: A Strong Message in a Conceptually Flawed and Responsively Weak Bottle", Jean Monnet Working Paper 09/09, 2009.

¹⁰⁰⁴ «Η διεύρυνση της αρχής της ίσης προστασίας στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Υπόθεση C-54/07». Συνήγορος, Κυριακή 9.2.2009, <<http://synigoros.blogspot.gr/2009/02/c-5407-c-5407-10-2008-1-firma-feryn-nv.html>>.

¹⁰⁰⁵ CJEU, Υπόθεση C-83/14, Απόφαση του Δικαστηρίου (τμήμα μείζονος συνθέσεως) της 16ης Ιουλίου 2015. Για μια ανάλυση της απόφασης βλ. COX S., "When all the people in a district are victims of race discrimination: CJEU ruling in CHEZ v. Nikolova, 24.7.2015" του ίδιου, "Case Watch: Inaccessible Electricity Meters for Roma Challenged under EU Law", Open Society Foundations, 12.1.2015· GROZEV R., "A Landmark Judgment of the Court of Justice of the EU - New Conceptual Contributions to the Legal Combat against Ethnic Discrimination", *The Equal Rights Review*, Vol. 15 (2015), p. 168-187.

¹⁰⁰⁶ PARMAR S., "The European Court of Justice and Anti-Discrimination Law: Some Reflections on the Experience of Gender Equality Jurisprudence for the Future Interpretation of the Racial Equality Directive", στο NIESSEN I., CHOPIN I., *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, op.cit., σπ. 222, 2004, p. 131-154.

¹⁰⁰⁷ HATZOPOULOS V., "With or without you... judging politically in the field of Area of Freedom, Security and Justice", *Research Papers in Law*, 3/2007· KOEN L., "The contribution of the European Court of Justice to the area of freedom, security and justice", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 59, 2010, p. 255-301· HATZOPOULOS V., "Casual but Smart: The Court's New Clothes in the Area of Freedom, Security and Justice (AFSJ) after the Lisbon Treaty, στο MONAR J., *The Institutional Dimension of the European Union's Area of Freedom, Security and Justice*, College of Europe Studies, Vol. 11, 2010, p. 145-169.

¹⁰⁰⁸ RAFAELLI R., "Illegal migration: the 'Returns' Directive in the recent case law of the ECJ, 7.3.2012, <<http://free-group.eu/2012/03/07/illegal-migration-the-returns-directive-in-the-recent-case-law-of-the-ecj/>>.

Θα μπορούσαν να έχουν θετικό αντίκτυπο (όσον αφορά στις πρώτες) ή και να συμβάλλουν (στην περίπτωση του «Χώρου») στην επίτευξη της ίσης μεταχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών στην Ε.Ε.

B.1.5.3. Ο «αμφίβολος» (;) ρόλος του ΔΕΚ/ΔΕΕ σχετικά με την προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ

Ξεχωριστά ίσως, θα πρέπει να αναφερθεί ο καταλυτικός -με την αρνητική όμως, έννοια του όρου- ρόλος του ΔΕΚ/ΔΕΕ στην προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ¹⁰⁰⁹, η οποία θα συνέβαλε -αναμφίβολα- στην αναβάθμιση της προώθησης της ισότητας στην Ε.Ε. Σημαντικές εδώ, είναι τόσο η γνωμοδότηση του 2/94, που απέρριψε τη δυνατότητα προσχώρησης της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ, λόγω έλλειψης αρμοδιότητας της Ε.Κ., όσο και η γνωμοδότησή του 2/13 είκοσι χρόνια αργότερα, το 2014 (δυνάμει του άρθρου 218 §11)¹⁰¹⁰, που επίσης, απέρριψε το Σχέδιο Συμφωνίας της προσχώρησης, αυτή τη φορά, ως ασύμβατο με το ενωσιακό δίκαιο¹⁰¹¹.

«[...] Η συμφωνία προσχωρήσεως της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών δεν είναι συμβατή με το άρθρο 6, παράγραφος 2, ΣΕΕ ούτε με το πρωτόκολλο (αριθ.8) σχετικά με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για την προσχώρηση της Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών»¹⁰¹².

Σε συνέχεια τεχνικών συζητήσεων, που διήρκεσαν 3 χρόνια, ολοκληρώθηκε ένα σχέδιο συμφωνίας μεταξύ των 47 κρατών μελών του ΣοΕ και της ΕυρΕπ, τον Απρίλιο του 2013. Ακολούθως, τον Ιούνιο του ίδιου έτους, η ΕυρΕπ ζήτησε τη γνώμη του ΔΕΕ σχετικά με το εάν το σχέδιο συμφωνίας συνάδει με τις Συνθήκες της Ε.Ε.¹⁰¹³. Το τελευταίο, εξέφρασε την αντίθεσή του, επισημαίνοντας τα νομικά ελαττώματα της συμφωνίας.

Άξια μνείας είναι η οξεία κριτική που ασκήθηκε την επαύριο κίολας της υιοθέτησης της απόφασης, βάσει της οποίας το ΔΕΕ ενδιαφέρθηκε περισσότερο για τη διατήρηση του δικού του status, παρά για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα οποία άλλωστε η Ε.Ε. θεμελιώνεται.

¹⁰⁰⁹ Για μια περιεκτική επισκόπηση του κεντρικού ζητήματος της προσχώρησης της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ, βλ. CALLEWAERT J., *The accession of the European Union to the European Convention on Human Rights*, Council of Europe Publishing, 2014.

¹⁰¹⁰ «Ένα κράτος μέλος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο ή η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από το Δικαστήριο να γνωμοδοτήσει εάν η σχεδιαζόμενη συμφωνία είναι συμβατή με τις Συνθήκες. Εάν η γνώμη του Δικαστηρίου είναι αρνητική, η σχεδιαζόμενη συμφωνία μπορεί να τεθεί σε ισχύ μόνο εφόσον τροποποιηθεί ή εάν αναθεωρηθούν οι Συνθήκες».

¹⁰¹¹ CJEU, *The Court of Justice delivers its opinion on the draft agreement on the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and identifies problems with regard to its compatibility with EU law*, Press Release No 180/14, Luxembourg, 18.12.2014. Βλ. επίσης, EURACTIV, “Court of Justice rejects draft agreement of EU accession to ECHR”, 19.12.2014· BUYSE A., “CJEU Rules: Draft Agreement on EU Accession to ECHR Incompatible with EU Law”, echrblog, 20.11.2014, <<http://echrblog.blogspot.gr/2014/12/cjeu-rules-draft-agreement-on-eu.html>>· LAZOWSKI A., WESSEL R., “The European Court of Justice blocks the EU’s accession to the ECHR”, CEPS, 8.1.2015.

¹⁰¹² ΔΕΕ, *Γνωμοδότηση 2/13 Του Δικαστηρίου (Ολομέλεια)*, 18.12.2014.

¹⁰¹³ «Είναι το σχέδιο συμφωνίας για την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, στο εξής: ΕΣΔΑ] συμβατό με τις Συνθήκες».

“[...] appears to be more about the Court of Justice’s fears about its constitutional position rather than about the closing of any gap in human rights protection in the EU”¹⁰¹⁴.

“[...] It is far too early for an in-depth assessment of this morning’s opinion. It is notable that the CJEU takes a firm stance and asserts its desire to protect EU principles, among which its own powers”¹⁰¹⁵.

“[...] the Court’s ruling is fundamentally flawed. In short, the Court is seeking to protect the basic elements of EU law by disregarding the fundamental values upon which the Union was founded”¹⁰¹⁶.

B.2. Η δημιουργία ad hoc συμβουλευτικών οργάνων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

Εκτός από τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., με γενική αρμοδιότητα στο πεδίο της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, αναπτύχθηκαν επίσης, ειδικά όργανα, που συστάθηκαν ως μέσα για την αντιμετώπιση του φαινομένου με αποκλειστική αρμοδιότητα στον εν λόγω τομέα.

Ακολουθώντας την χρονολογική σειρά θεσμοθέτησής τους, πρόκειται για: την Συμβουλευτική Επιτροπή για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία (Επιτροπή Kahn), το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας (EUMC), καθώς και τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (FRA).

B.2.1. Η Συμβουλευτική Επιτροπή για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία- Επιτροπή Kahn. Ο πρόδρομος του Παρατηρητηρίου

Από την εξέλιξη της νομικής βάσης για την ανάληψη πρωτοβουλιών σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού, αλλά και την δραστηριότητα των θεσμικών οργάνων της Ε.Ε., διαπιστώνεται μια καταρχήν βούληση όσον αφορά στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Ε. Η εν λόγω βούληση, αποτυπώθηκε στην εγκαθίδρυση από το 1994, ενός ανεξάρτητου οργάνου, με σκοπό την μελέτη του φαινομένου.

Απόρροια Γαλλο-γερμανικής πρωτοβουλίας (*Helmut Kohl- François Mitterand*), η σύσταση της Συμβουλευτικής Επιτροπής για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία, στο πλαίσιο του Συμβουλίου, η επονομαζόμενη και ως Επιτροπή Kahn, από το όνομα του Προέδρου της, χαιρετίστηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο υπό ελληνικής Προεδρίας, που έλαβε χώρα στις 24 - 25 Ιουνίου του 1994, στην Κέρκυρα.

Στην Επιτροπή Kahn, που αποτελείτο από: αντιπροσώπους των κρατών μελών, του ΣοΕ, της ΕυρΕπ και του ΕυρΚ, ανατέθηκε:

«[...] να υποβάλλει συστάσεις προσαρμοσμένες, κατά το δυνατόν σε εθνικές και τοπικές συνθήκες, για την καλύτερη συνεργασία των κυβερνήσεων και των διαφόρων κοινωνικών εταίρων για την προώθηση της ανοχής, της κατανόησης και της συνεννόησης με τους αλλοδαπούς»¹⁰¹⁷,

με στόχο, την ανάπτυξη «Παγκόσμιας Στρατηγικής της Ένωσης» για την καταπολέμηση πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής βίας.

¹⁰¹⁴ “Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR: The CJEU as Humpty Dumpty”, *Utopia Law*, 18.12.2014.

¹⁰¹⁵ “Court of Justice Bars EU Accession to the ECHR!”, *Maastricht Law News και Views*, 18.12.2014.

¹⁰¹⁶ PEERS S., “The CJEU and the EU’s accession to the ECHR: a clear and present danger to human rights protection”, *EU Law Analysis*, 18.12.2014.

¹⁰¹⁷ Σημειώνεται ότι το Έργο της Επιτροπής καθορίστηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και διευκρινίστηκε περαιτέρω από το Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων.

Το έργο της, δύναται να χωριστεί σε δυο χρονικές περιόδους: Την περίοδο από τη δημιουργία της, τον Σεπτέμβριο του 1994 έως τον Ιούνιο του 1995, καθώς και την περίοδο που αφορά από τον Ιούνιο του 1995 έως τον Ιούνιο του 1996¹⁰¹⁸.

Πρώτη Περίοδος. Την πρώτη περίοδο, η Επιτροπή Kahn συγκρότησε τρεις υποεπιτροπές για: (i) την εκπαίδευση, (ii) την πληροφόρηση, (iii) τις επικοινωνίες, τα μέσα, την αστυνομία και δικαιοσύνη, καθώς και μια *ad hoc* ομάδα εργασίας σχετικά με την Τροποποίηση της Συνθήκης και τα Θεσμικά Ζητήματα, για να την επικουρήσουν στο έργο της. Μια ενδιάμεση έκθεση (*interim report*), υποβλήθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, που πραγματοποιήθηκε στο Έσσεν, τον Δεκέμβριο του 1994.

Με στόχο την δημιουργία μιας συνολικής στρατηγικής κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, η Επιτροπή υπέβαλε τη δεύτερη έκθεση στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Καννών του Ιουνίου 1995. Σύμφωνα με τα μακροπρόθεσμα συμπεράσματα της έκθεσης θα έπρεπε: η υποχρέωση καταπολέμησης των φυλετικών διακρίσεων να εμπίπτει στην κοινοτική αρμοδιότητα, επιτρέποντας στο ΔΕΚ, να εξασφαλίσει την συμμόρφωση το Συμβούλιο, να διαθέτει αρμοδιότητα να υιοθετεί οδηγίες με ειδική πλειοψηφία, σε αντίθεση με την απαίτηση ομοφωνίας· η Επιτροπή να έχει την εξουσία να λαμβάνει μέτρα επιβολής· να υιοθετηθεί κοινή νομοθεσία για την απαγόρευση των διακρίσεων στην απασχόληση· να δημιουργηθεί ρητό ποινικό αδίκημα στα κράτη μέλη για υποκίνηση σε φυλετικό μίσος, καθώς και συγκεκριμένα αδικήματα για την άρνηση του Ολοκαυτώματος και την υποτίμηση άλλων εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας· να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός ελέγχου διανομής ρατσιστικού υλικού κατά μήκος των συνόρων. Τέλος, υποστηρίχθηκε η θέση ότι:

"[...] an explicit Treaty change, confirming Community competence, will be the clearest expression of a real intent of the European Union to combat and not merely protest against, the rising tide of racism and xenophobia."

Δεύτερη Περίοδος: Με την υποβολή της εν λόγω έκθεσης, σηματοδοτήθηκε και η έναρξη της δεύτερης περιόδου. Το Συμβούλιο των Καννών, αντί να υιοθετήσει μια συνολική στρατηγική, παρέτεινε την εντολή της Επιτροπής. Με καθορισμένο καθήκον την εξέταση του εφικτού της δημιουργίας ενός Παρατηρητηρίου, η Επιτροπή συνέχισε τις δραστηριότητές της, μέχρι τον Ιούνιο του 1996, όπου υποβλήθηκε η τελευταία έκθεσή της¹⁰¹⁹.

Κατόπιν αιτήσεως του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, η Συμβουλευτική Επιτροπή κατήρτισε έκθεση με περισσότερες από εκατό συστάσεις για ληπτέα μέτρα στο πλαίσιο της Ε.Ε. και μελέτη σκοπιμότητας για ένα ευρωπαϊκό παρατηρητήριο σχετικά με τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας. Η έκθεση παρουσιάστηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο των Καννών στις 26 και 27 Ιουνίου 1996.

«Στη μελέτη της, η συμβουλευτική επιτροπή υπέβαλε προτάσεις για ένα σχέδιο καταστατικού ενός μελλοντικού παρατηρητηρίου: το Παρατηρητήριο πρέπει να έχει ως πρωταρχικό στόχο την επαγρύπνηση όσον αφορά τα φαινόμενα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, συμπεριλαμβανομένου του αντισημιτισμού μέσα στην Κοινότητα, την ανάλυση των κινδύνων που εγκυμονεί για την Ένωση η αναζωπύρωση αυτών των φαινομένων και την παροχή στα θεσμικά όργανα της Ένωσης και στα κράτη μέλη της αντικειμενικών, αξιόπιστων και

¹⁰¹⁸ Διαχωρισμός που απαντάται στο: LEMAN J., "Europe's Consultative Commission on Racism and Xenophobia and the Slow Progress towards a European Antiracism Observatory", 18 *Loy. L.A. Int'l και Comp. L. Review* 603, 6.1.1996.

¹⁰¹⁹ COUNCIL OF EU, Consultative Commission on Racism and Xenophobia, Final Report, Brussels, 23.5.1995.

συγκρίσιμων στοιχείων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς και συστάσεων, προκειμένου να εκπονηθούν και να τεθούν σε εφαρμογή οι αναγκαίες πολιτικές».

B.2.2. Το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας (EUMC)

Δύο χρόνια αργότερα, το Συμβούλιο Υπουργών, ανταποκρινόμενο στην πρόταση της Συμβουλευτικής Επιτροπής, συνέστησε το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας με έδρα τη Βιέννη¹⁰²⁰, ως μέρος της συντονισμένης δράσης της Ε.Ε. να αναπτύξει πολιτική κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Η μετάβαση από μια Συμβουλευτική Επιτροπή σε ένα Παρατηρητήριο, με νομική προσωπικότητα, επιτεύχθηκε με τον *Κανονισμό 1035/97, για την ίδρυση Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας*¹⁰²¹. Σκοπός του ήταν:

«[...] να παρέχει στην Κοινότητα και στα κράτη μέλη της, ιδίως στους τομείς του άρθρου 3 §3 (ελεύθερη κυκλοφορία, ενημέρωση και τηλεοπτικές εκπομπές καθώς και τα άλλα μέσα ενημέρωσης και τα μέσα επικοινωνίας, εκπαίδευση, επαγγελματική κατάρτιση και νεολαία, κοινωνική πολιτική, συμπεριλαμβανομένης και της απασχόλησης, ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, πολιτισμός), αντικειμενικές, αξιόπιστες και συγκρίσιμες πληροφορίες για τα φαινόμενα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στο ευρωπαϊκό επίπεδο, οι οποίες μπορούν να βοηθήσουν όταν λαμβάνουν μέτρα ή καθορίζουν δράσεις στους αντιστοιχούς τομείς αρμοδιότητός τους»¹⁰²².

Η ίδρυση του Παρατηρητηρίου, παρείχε επίσης τη δυνατότητα αξιοποίησης των επιτευγμάτων του Ευρωπαϊκού Έτους κατά του Ρατσισμού (1997) και μετεξέλιξής τους σε συγκεκριμένα μέτρα, ανάγκη η οποία ενισχύθηκε από σχετική έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, βάσει της οποίας διαπιστώθηκε έκρηξη του ρατσισμού (1 στους τρεις Ευρωπαίους θεωρούσε τον εαυτό του αρκετά ή πολύ ρατσιστή) συγκριτικά με την πρώτη τέτοια έκθεση που διενεργήθηκε το 1989¹⁰²³.

Στις 21 Δεκεμβρίου του 1998, υπογράφηκε συμφωνία συνεργασίας με το ΣοΕ, δυνάμει του άρθρου 7 του Κανονισμού 1035/97. Εξαιτίας της απουσίας ρητής νομικής βάσης από τις Συνθήκες μέχρι το 1999, το Παρατηρητήριο, ξεκίνησε επίσημα την λειτουργία του, τον Απρίλιο του 2000, όπως προβλέφθηκε από τον Κανονισμό του.

Ένα από τα βασικά συστατικά της αποστολής του Παρατηρητηρίου αποτέλεσε η συγκρότηση του «Ευρωπαϊκού Δικτύου Πληροφόρησης για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία» (RAXEN)¹⁰²⁴. Το τελευταίο, δημιουργήθηκε το 2000, με την συγκρότηση Εθνικών Εστιακών Πόλων ("National Focal Points"), που αποτέλεσαν την βασική πηγή δεδομένων για την άντληση πληροφοριών σχετικά με την τρέχουσα κατάσταση για το ρατσισμό, την ξενοφοβία, τον αντισημιτισμό και τα συναφή υπό μελέτη φαινόμενα του EUMC¹⁰²⁵.

¹⁰²⁰ Ε.Ε.: Απόφαση των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών για τον καθορισμό της έδρας του ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας [ΕΕ C 194, 25.6.1997, σ.4].

¹⁰²¹ ΕΕ L 151, 10.06.1997.

¹⁰²² *Ibid*, Άρθρο 2 §1.

¹⁰²³ FRA, «Το ανθρώπινο πρόσωπο της Ευρώπης. Ίδρυση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας», 25.11.1999, στο: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1943-AR_1998_summary-gr.pdf>.

¹⁰²⁴ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1035/97, *op.cit.* υπ. 1021, άρθρα 2 §2 (η), 4.

¹⁰²⁵ Βλ. σχετικά: "The EUMC: a new independent EU institution to combat xenophobia, racism and anti-Semitism", διαθέσιμο στο: <<http://www.efecot.net/about/newsline/newsline25/EUMC.pdf>>.

«[...] Η συλλογή δεδομένων καλύπτει κυρίως τις φυλετικές και εθνοτικές διακρίσεις στην απασχόληση, την εκπαίδευση και τη στέγαση. Το RAXEN συντάσσει, επίσης, εκθέσεις σχετικά με τις εξελίξεις στη νομοθεσία κατά των διακρίσεων και συλλέγει επίσημα και ανεπίσημα δεδομένα για τη ρατσιστική βία και τα εγκλήματα, με επίκεντρο τα περιστατικά αντισιμιτισμού και ισλαμοφοβίας. Στις εκθέσεις RAXEN επισημαίνονται επίσης οι “ορθές πρακτικές” και οι θετικές πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του ρατσισμού των κυβερνήσεων και της κοινωνίας των πολιτών».

Βάσει του άρθρου 16 του Κανονισμού δημιουργίας του Παρατηρητηρίου, διενεργήθηκαν δυο αξιολογήσεις, το 2000 και το 2003 αντίστοιχα. Το 2000, στην πρώτη έκθεση αξιολόγησης από την ΕυρΕπ παρουσιάστηκε το πρόγραμμα δραστηριότητας, καθώς και τα πρώτα επιτεύγματα¹⁰²⁶. Το 2003, λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα της εξωτερικής αξιολόγησης του Παρατηρητηρίου από το Centre for Strategy and Evaluation Services, παρόλο που σημειώθηκε σημαντική πρόοδος από την άποψη της αντικειμενικότητας και της αξιοπιστίας των δεδομένων, διαπιστώθηκε ότι η επίτευξη του στόχου της συγκρισιμότητας μεταξύ των καταστάσεων που επικρατούν στα διάφορα κράτη μέλη, ήταν ακόμα μακριά¹⁰²⁷. Για τον λόγο αυτόν, στις 12 και 13 Δεκεμβρίου του 2003, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, αποφασίστηκε η επέκταση της αποστολής του Παρατηρητηρίου, με σκοπό την μετατροπή του σε Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε..

Παρά το γεγονός ότι, μέχρι το 1997, υπήρξε αυξημένη ροή εγγράφων πολιτικής σχετικά με την καταπολέμηση των φαινομένων του ρατσισμού, των διακρίσεων, της ξενοφοβίας στην Ε.Ε., χαρακτηριστική ήταν η απουσία νομικά δεσμευτικής ενωσιακής νομοθεσίας ή και πολιτικής. Για αυτό τον λόγο, εκφράζοντας περισσότερο την δέσμευση της Ε.Ε. στον εν λόγω τομέα, το Παρατηρητήριο, είχε περισσότερο πολιτικό χαρακτήρα¹⁰²⁸.

Παρά ταύτα, συνολικά, στα οκτώ χρόνια λειτουργίας του, το Παρατηρητήριο, μέσω των ετήσιων εκθέσεων, που παρείχαν μια σύνοψη των εξελίξεων και των μέτρων στα κράτη μέλη της Ε.Ε., καθώς και των εκθέσεων σε ειδικά ζητήματα (θεματικές εκθέσεις), όπως π.χ. οι μουσουλμάνοι στην Ε.Ε.¹⁰²⁹, ο αντισιμιτισμός και η κατάστασή του στην Ε.Ε.¹⁰³⁰, αλλά και η εκπαίδευση των Ρομά¹⁰³¹, συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση καλύτερα ενημερωμένων και περισσότερο στοχευμένων πολιτικών για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

¹⁰²⁶ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση σχετικά με τις δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας*, Com (2000) 625 τελικό, Βρυξέλλες, 6.10.2000.

¹⁰²⁷ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1035/97, *op.cit.* υπ. 1021. Βλ. επίσης, Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση σχετικά με τις δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας και προτάσεις για την αναδιάρθρωση του κανονισμού (ΕΚ) 1035/97 του Συμβουλίου*, COM (2003) 483 final, Βρυξέλλες, 5.8.2003.

¹⁰²⁸ GROENLEER M., *The Autonomy of European Union Agencies. A Comparative Study on Institutional Development*, Eburon, 2009, p. 243-274.

¹⁰²⁹ EUMC, *Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia*, Vienna, 2006' EUMC, *Perceptions of discrimination and Islamophobia. Voices from members of muslim communities in the European Union*, Vienna, 2006' EUMC, *The Impact of 7 July 2005 London Bomb Attacks on Muslim Communities in the EU*, Vienna, 2005.

¹⁰³⁰ EUMC, *Manifestations of Antisemitism in the EU 2002 - 2003. Based on information provided by the National Focal Points of EUMC - RAXEN information Network*, Vienna 2004' FRA, *Antisemitism Summary overview of the situation in the European Union 2001-2005* (updated version December 2006), Vienna 2006' FRA, *Antisemitism. Summary overview of the situation in the European Union 2001-2005 (working paper)*, Vienna 2006.

¹⁰³¹ EUMC, *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States*, Vienna, 2006.

B.2.3. Ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA): Ο διάδοχος του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου

Παρά την αρχική πολιτική βούληση, που αποτυπώθηκε τόσο σε πράξεις, όσο και στη θεσμοθέτηση αρμόδιων οργάνων για την καταπολέμηση του ρατσισμού κατά την δεκαετία του 1990, τη δεκαετία του 2000 παρατηρείται μια οπισθοχώρηση. Κύριο παράδειγμα εδώ, αποτελεί η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, που διαδέχτηκε το Παρατηρητήριο, αρμοδιότητα του οποίου δεν αποτελεί πλέον μόνο ο ρατσισμός, αλλά τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικά. Η καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και εν γένει της μισαλλοδοξίας παραμένουν μεταξύ των βασικών προτεραιοτήτων του Οργανισμού.

Πιο συγκεκριμένα, το 2007, το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας, αντικαταστάθηκε από τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (FRA). Ο Οργανισμός, δημιουργήθηκε με τον *Κανονισμό 186/2007*¹⁰³², *διευρύνοντας την εντολή του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας*¹⁰³³. Παρά το γεγονός ότι η Επιτροπή LIBE του Ευρκ, ζήτησε την διεύρυνση της εντολής του μελλοντικού οργανισμού και στον διακυβερνητικό πυλώνα (δηλαδή σε αστυνομία και τρομοκρατία)¹⁰³⁴, κάτι τέτοιο δεν έγινε αποδεκτό.

Ο FRA, άρχισε τη λειτουργία του την 1^η Μαΐου 2007. Σε γενικές γραμμές, σύμφωνα με το άρθρο 2 του Κανονισμού, σκοπός του είναι να παρέχει στα αρμόδια όργανα και τις αρχές της Ε.Ε., καθώς και στα κράτη μέλη της, βοήθεια και εμπειρογνώσια στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων κατά την εφαρμογή της κοινοτικής νομοθεσίας και παράλληλα υποστήριξη για τη λήψη μέτρων και την κατάρτιση κατάλληλων σχεδίων δράσης. Πρόκειται δηλαδή κυρίως, για μια συμβουλευτική υπηρεσία τεκμηρίωσης σχετικά με την κατάσταση των δικαιωμάτων του ανθρώπου στα κράτη μέλη της Ε.Ε.

Σύμφωνα με τον ιδρυτικό κανονισμό του:

«Δεδομένου ότι ο οργανισμός θα βασίζεται στο υφιστάμενο Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας, οι εργασίες του πρέπει να εξακολουθήσουν να καλύπτουν τα φαινόμενα ρατσισμού, ξενοφοβίας και αντι-σημιτισμού, την προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες καθώς και την ισότητα των φύλων, ως ουσιαστικά στοιχεία για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων»¹⁰³⁵.

Επιπροσθέτως, στο άρθρο 5 με τίτλο «Τομείς δραστηριότητας», επισημαίνεται ότι στο πολυετές πλαίσιο εργασίας που υιοθετείται από το Συμβούλιο βάσει πρότασης της Επιτροπής, ο ΟΘΔ:

«[...] β) καθορίζει τους θεματικούς τομείς δραστηριότητας του οργανισμού, οι οποίοι πρέπει να περιλαμβάνουν την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και συναφείς μορφές μισαλλοδοξίας»

Οι τομείς δραστηριοτήτων του ΟΘΔ καθορίστηκαν μέσω ενός πενταετούς πλαισίου, με την Απόφαση 2008/203/ΕΚ για την περίοδο 2007-2012 ¹⁰³⁶.

¹⁰³² ΕΕ L 053, 22.02.2007.

¹⁰³³ Για το ζήτημα αυτό, βλ. σχετικά: WINKLER B., «Το ευρωπαϊκό παρατηρητήριο των φαινομένων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας», στο ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π. (επιμ.), *Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Εισηγήσεις και συζητήσεις στοργυλής τράπεζας*, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου ρατσισμού και ξενοφοβίας, *op.cit.* *υπ.* 939, σελ.17-29.

¹⁰³⁴ EURACTIV, «Human rights agency remit 'must include terrorism'», 14.9.2006.

¹⁰³⁵ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 168/2007, *op. cit.* *υπ.* 1032, προοίμιο §10.

¹⁰³⁶ ΕΕ L 063, 07.03.2008.

Κατόπιν πρωτοβουλίας της ΕυρΕπ, υιοθετήθηκε το νέο πλαίσιο για την περίοδο 2013-2017¹⁰³⁷. Πρόκειται για την Απόφαση Συμβουλίου 252/2013/ΕΕ, σχετικά με τη θέσπιση πολυετούς προγράμματος-πλαισίου για την περίοδο 2013-2017 του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁰³⁸. Σημειώνεται ωστόσο, ότι σημαντικό βήμα προς τα πίσω, αποτέλεσε η άρνηση του Συμβουλίου να ακολουθήσει την πρόταση της ΕυρΕπ¹⁰³⁹, να επεκταθεί η αρμοδιότητα του Οργανισμού και στους τομείς της αστυνομικής συνεργασίας, καθώς και της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις. Μ' αυτό τον τρόπο, η παροχή εμπειρογνωμοσύνης του Οργανισμού, αποκλείεται σε μια θεματική περιοχή που τα δικαιώματα του ανθρώπου διακυβεύονται¹⁰⁴⁰.

Στα θετικά στοιχεία του Οργανισμού, ωστόσο, συγκαταλέγεται το έργο του, που περιλαμβάνει πλήθος εκθέσεων για όλα τα θέματα της αρμοδιότητάς του, αναδεικνύοντας τη σημασία του ρόλου του και τη συμβολή του, σε «προβληματικές» πτυχές της κατάστασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην Ε.Ε. Και εδώ όμως, το γεγονός ότι καμία σύνθεση του Συμβουλίου, δεν είναι υποχρεωμένη να δρα σύμφωνα με τις εκθέσεις του Οργανισμού, καθιστά κατανοητό τον περιορισμένο, συμβουλευτικό ρόλο του τελευταίου στο πεδίο.

Από την άλλη μεριά ωστόσο, οι εν λόγω εκθέσεις συμβάλλουν τόσο στο έργο της ΕυρΕπ, του Συμβουλίου της Ε.Ε., αλλά και στοιχεία τους αναφέρονται σε ψηφίσματα του ΕυρΚ. Επιπλέον, στοιχεία που παρέχονται από τον ΟΔΘ, έχουν χρησιμοποιηθεί ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων του ΣοΕ, όπως: το ΕυρΔΔΑ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων¹⁰⁴¹.

Το FRANET, αντικατέστησε το 2011, το RAXEN. Αποτελεί το διεπιστημονικό ερευνητικό δίκτυο του FRA. Απαρτίζεται από National Focal Points και στόχος είναι η παροχή με αντικειμενικά, αξιόπιστα και συγκρίσιμα κοινωνικο-νομικά δεδομένα σχετικά με ζητήματα θεμελιωδών δικαιωμάτων για την διευκόλυνση των συγκριτικών αναλύσεων του FRA σε ενωσιακό επίπεδο¹⁰⁴².

¹⁰³⁷ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου για την τροποποίηση της απόφασης (2008/203/ΕΚ), για την εφαρμογή του κανονισμού 168/2007 σχετικά με τη θέσπιση πολυετούς προγράμματος-πλαισίου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2007-2012*, COM(2010) 708 τελικό, Βρυξέλλες, 2.12.2010.

¹⁰³⁸ ΕΕ L 79, 21.3.2013.

¹⁰³⁹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *σχετικά με τη θέσπιση πολυετούς προγράμματος πλαισίου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2013-2017*, COM(2011) 880 τελικό, Βρυξέλλες, 13.12.2011.

¹⁰⁴⁰ Βλ. σχετικά τις θεματικές περιοχές αρμοδιότητας του Οργανισμού, όπως καθορίζονται στο άρθρο 2 της Απόφασης: «α) η πρόσβαση στη δικαιοσύνη· β) τα θύματα εγκληματικών πράξεων, καθώς και η αποζημίωση των θυμάτων εγκληματικών πράξεων· γ) η κοινωνία των πληροφοριών, και ιδίως ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα· δ) η ένταξη των Ρομά· ε) η δικαστική συνεργασία, εξαιρουμένου του τομέα των ποινικών υποθέσεων· στ) τα δικαιώματα του παιδιού· ζ) οι διακρίσεις λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών ή άλλων φρονημάτων, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού· η) η μετανάστευση και η ένταξη των μεταναστών· οι θεωρήσεις και οι έλεγχοι στα σύνορα και το άσυλο· θ) ο ρατσισμός, η ξενοφοβία και οι συναφείς μορφές μισαλλοδοξίας».

¹⁰⁴¹ Βλ. σχετικά, FRA, *Respect for and Protection of persons belonging to minorities 2008-2010*, p.14-15.

¹⁰⁴² <<http://fra.europa.eu/en/research/franet>>.

Τμήμα 2^ο:

Ενσωματώνοντας (“mainstreaming”) τον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε άλλες πολιτικές της Ε.Ε.

«Η αδυναμία επίδειξης προόδου στην επίτευξη ισότητας σημαίνει την ‘παρακράτηση’ ενός θεμελιώδους δικαιώματος από μειονεκτούσες ομάδες στην Ε.Ε.»

EUMC-2006

Εκτός, από την δικαιοθεσμική απάντηση, ο αγώνας κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ε.Ε., θα μπορούσε να ιδωθεί και υπό το πρίσμα άλλων συνολικότερων πολιτικών.

Από την άποψη αυτή, άξιο μνείας, είναι το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, ήτοι η πρόβλεψη της ενσωμάτωσής της (“mainstreaming”), σε άλλες κοινοτικές/ ενωσιακές πολιτικές¹⁰⁴³.

Πρόκειται για ένα μέτρο, που προβλέφθηκε ήδη από το 1998, στο *Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού*, σύμφωνα με το οποίο πολλές κοινοτικές πολιτικές και προγράμματα, θα μπορούσαν να συμβάλλουν θετικά στην καταπολέμησή του. Μάλιστα, ως τομείς που θα μπορούσαν να συμβάλουν προς αυτή την κατεύθυνση σημειώθηκαν μεταξύ άλλων: η στρατηγική για την εργασία, τα Διαρθρωτικά Ταμεία, η εκπαίδευση, οι εξωτερικές υποθέσεις, καθώς και η δικαιοσύνη και εσωτερικές υποθέσεις¹⁰⁴⁴.

Η αναγκαιότητα ένταξης των μέτρων κατά του ρατσισμού σε άλλες πολιτικές, επισημάνθηκε επίσης, από το *Σχέδιο Δράσης της Βιέννης*, όπου ο ρατσισμός και η ξеноφοβία προσδιορίστηκαν ως «οριζόντια προβλήματα» της Αστυνομικής και Δικαστικής Συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις, τα οποία χρήζουν μιας «ευρωπαϊκής προσέγγισης»¹⁰⁴⁵.

Το μέτρο, θεσμοθετήθηκε, ωστόσο, μόλις το 2007, με το άρθρο 10 της Συνθήκης της Λισσαβώνας, που εισάγει μια «οριζόντια ρήτρα» μη διάκρισης, δυνάμει της οποίας:

¹⁰⁴³ Για μια χρήσιμη σκιαγράφηση του ζητήματος, βλ. μεταξύ άλλων: SHAW J., “Mainstreaming equality in European Union law and policymaking”, ENAR, April 2004· BELL M., *Racism and Equality in the European Union*, Oxford University Press, 2008, p. 43-62· Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Compendium of practice on Non-Discrimination/Equality Mainstreaming*, European Commission Justice, Publications Office of the EU, Luxembourg, 2011.

¹⁰⁴⁴ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Συμβολή στην Παγκόσμια Διάσκεψη κατά του ρατσισμού, των φυλετικών Διακρίσεων, της ξеноφοβίας και της σχετιζόμενης μισαλλοδοξίας (Durban, Νότιος Αφρική, 31 Αυγούστου - 7 Σεπτεμβρίου 2001)*, Com (1998)183 final, Βρυξέλλες, 1.6.2001, όπου αναφέρεται ότι: “[...] Many Community policies and programmes could contribute positively to the fight against racism.” Αξίζει να σημειωθεί ότι το Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού, διαρθρώθηκε γύρω από τέσσερις κλάδους ήτοι: Την προετοιμασία του εδάφους για νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες, την ενσωμάτωση του αγώνα κατά του ρατσισμού στις πολιτικές, την ανάπτυξη και ανταλλαγή νέων προτύπων, την ενίσχυση των ενεργειών πληροφόρησης και επικοινωνίας.

¹⁰⁴⁵ Ε.Ε.: Πρόγραμμα δράσης του Συμβουλίου και της Επιτροπής όσον αφορά την άριστη δυνατή εφαρμογή των διατάξεων της συνθήκης του Άμστερνταμ για τη δημιουργία ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης - Κείμενο εγκριθέν από το Συμβούλιο «Δικαιοσύνη και εσωτερικές υποθέσεις» της 3ης Δεκεμβρίου 1998 (1999/C 19/01), σελ. 15.

«Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δράσεών της, η Ένωση επιδιώκει να καταπολεμήσει κάθε διάκριση λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων...».

Στο πλαίσιο αυτό, τα μέτρα της Ε.Ε. κατά του ρατσισμού ή ακόμα καλύτερα ο στόχος της καταπολέμησης του ρατσισμού, εντάχθηκαν –σταδιακά- σε όλες τις πολιτικές της¹⁰⁴⁶. Ιδιαίτερης μνείας ωστόσο, χρήζει ο ρόλος της δημιουργίας ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, αλλά και της εξωτερικής δράσης της Ένωσης στην καταπολέμησή τους¹⁰⁴⁷.

¹⁰⁴⁶ Βλ. για παράδειγμα την Ε.Ε.: *Commission Report on the implementation of the Action Plan against Racism, Mainstreaming the fight against racism*, January 2000. Σε συνέχεια της δέσμευσης της Επιτροπής, να εκδώσει μια έκθεση αποτίμησης της προόδου και του αντικτύπου του Σχεδίου Δράσης, το 2000 υιοθετήθηκε η σχετική έκθεση όπου σημειώθηκε η σημειωθείσα πρόοδος της «ενσωμάτωσης» στις προβλεπόμενες από το Σχέδιο Δράσης πολιτικές (ιδ. σελ. 7-14).

¹⁰⁴⁷ Η σπουδαιότητα της συμβολής αυτών των δυο πολιτικών πεδίων στην καταπολέμηση του ρατσισμού υπογραμμίστηκε από πολύ νωρίς από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή που επισήμανε ότι: «[...] η ΕΚ κατέστησε προτεραιότητα την ενσωμάτωση της διάστασης κατά του ρατσισμού σε όλες τις πολιτικές. Έως τώρα αυτό έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματικό στις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ με άλλα κράτη αλλά και εσωτερικά όσον αφορά την αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε ποινικές υποθέσεις» [COM (2001) 291 τελικό, Βρυξέλλες, 1.6.2001, σελ. 5]

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Καταπολεμώντας το ρατσισμό και τις διακρίσεις σε έναν Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (Τάμπερε- Χάγη - Στοκχόλμη)

Εισαγωγικά

(i) *Δημιουργία ΧΕΑΔ έναντι πολιτικών “Ευρώπης Φρούριο”: Προς την κατεύθυνση της εξάλειψης ή της «ενδυνάμωσης» του ρατσισμού;*

Πρώτο σταθμό –λόγω της σημασίας του¹⁰⁴⁸- στην ανάπτυξη μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, αλλά και της ένταξής τους σε άλλες συναφείς πολιτικές (όπως π.χ. η διαχείριση των συνόρων, η μετανάστευση και το άσυλο), αποτελεί ο ρόλος της δημιουργίας ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (εφεξής «Χώρος»). Ένας χώρος, η διακυβερνητική πτυχή του οποίου επισημαίνεται ήδη από το Μάαστριχ (γ’ πυλώνας), κοινοτικοποιείται με το Άμστερνταμ και ανάγεται σε στόχο της Ε.Ε. με τη Συνθήκη της Λισσαβώνας.

Δεδομένου ότι οι διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνικής καταγωγής μπορούν να υπονομεύσουν τον στόχο ανάπτυξης της Ε.Ε. ως Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης¹⁰⁴⁹, μέτρα κατά των διακρίσεων περιλαμβάνονται και στα τρία Προγράμματα υλοποίησης του «Χώρου» (Τάμπερε, Χάγη, Στοκχόλμη)¹⁰⁵⁰. Στα πλαίσιά τους, που συνιστούν το κύριο χαρακτηριστικό του «Χώρου», καθορίζοντας τους στρατηγικούς στόχους, τις προθεσμίες και τις μεθόδους επίτευξης προόδου, υιοθετήθηκε το θεσμικό πλαίσιο (ήτοι: τα κύρια νομικά εργαλεία, αλλά και όργανα) για την καταπολέμηση του ρατσισμού, που ισχύει μέχρι σήμερα. Υιοθετήθηκαν επίσης πράξεις και πολιτικές, που άπτονται της καταπολέμησης του ρατσισμού, καθώς περιλαμβάνουν μέτρα για ευάλωτες ομάδες (όπως π.χ. οι μετανάστες, οι αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες, οι Ρομά). Ακόμα, αναπτύχθηκαν προληπτικές πολιτικές “For Diversity. Against Discrimination” (2003)¹⁰⁵¹. Παράλληλα, αναδείχτηκε η επίδραση του Χάρτη των

¹⁰⁴⁸ Καθώς: “The most obvious field where mainstreaming is required in respect of racial equality is immigration and asylum policy [...] Mainstreaming offers a fresh approach to immigration policy, placing more stress on the need to consider the impact policy measures may have on ethnic relations and encouraging a greater emphasis on the protection of the fundamental rights of immigrants and refugees, thereby rebalancing policy away from a focus on measures directed at control.”, στο EU: EUROPEAN PARLIAMENT, *European Union Anti-Discrimination Policy: From equal opportunities between women and men to combating racism*, Directorate-General for Research Working document, Public Liberties Series, LIBE 102 EN.

¹⁰⁴⁹ Πρβλ. ΟΔΗΓΙΑ 2000/43/ΕΚ, περί εφαρμογής της αρχής ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής, αιτιολογική σκέψη, αριθμ. 9.

¹⁰⁵⁰ Για μια αναλυτική προσέγγιση του ζητήματος, βλ. ΑΝΑΓΝΟΥ Μ., *Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης (1999-2013). Αποτιμώντας τα Προγράμματα Δράσης του: Τάμπερε, Χάγη, Στοκχόλμη*, εκδ. Παπαζήση, 2014.

¹⁰⁵¹ Για μια ανάλυση της εν λόγω εκστρατείας και αποτίμησης της λειτουργίας της κατά τα πέντε πρώτα έτη, βλ. : “The ‘For Diversity. Against Discrimination’ information campaign. 5 years of raising awareness in the

Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στις ενωσιακές πολιτικές, ενώ, τέλος, δόθηκε ώθηση και στην διαπραγμάτευση της προσχώρησης της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ.

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι παρά την παραπάνω αναμφίβολη πρόοδο, η υλοποίηση των Προγραμμάτων, επηρεασμένη σαφώς από την εκάστοτε γεωπολιτική, οικονομική, κοινωνική, συγκυρία, φάνηκε να κινείται προς μια διαφορετική –αντίθετη από την δημιουργία ενός ΧΕΑΔ με την κυριολεκτική σημασία του- κατεύθυνση. Έτσι, παρά τα θετικά μέτρα για την καταπολέμηση του ρατσισμού, τα Προγράμματα του «Χώρου», η στοχοθεσία και κυρίως ο τρόπος υλοποίησής τους, πρόκριναν πολιτικές με κατεύθυνση προς μια «Ευρώπη Φρούριο».

Οι πολιτικές του εν λόγω οικοδομήματος- φρουρίου, ως –ανομολόγητη- αφετηρία, έχουν το γεγονός ότι οι υπήκοοι τρίτων χωρών (μετανάστες, αιτούντες άσυλο, Ρομά, κ.ο.κ.) αποτελούν «απειλή» ή «βάρος»¹⁰⁵² και ως τέτοιο, οφείλει να αντιμετωπιστεί ή να μετατεθεί (burden-shifting)¹⁰⁵³ χωρίς να φαίνεται να λαμβάνεται υπόψη (τουλάχιστον όχι από το διακυβερνητικό όργανο της Ένωσης, το Συμβούλιο και ειδικότερα όχι εν όψει αντιμετώπισης κρίσεων, όπως συνέβη στην περίπτωση της «Αραβικής Άνοιξης»), αφενός, η έκταση κατά την οποία η Ένωση οφείλει να τηρεί τις διεθνείς υποχρεώσεις της για σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου, να υιοθετεί πολιτικές που συνάδουν με τις αξίες της, αλλά και αφετέρου, η έκταση κατά την οποία η Ε.Ε. εξαρτάται από την μετανάστευση.

Η εν λόγω αντίληψη, που αποτέλεσε και αποτελεί τον οδηγό της διαμόρφωσης των σχετικών πολιτικών, μέσα από την έμμεση διάχυση μιας φοβίας προς κάθε τι ξένο, συνετέλεσε σε ορισμένες περιπτώσεις στη «νομιμοποίηση» ρατσιστικών συμπεριφορών, ανατινάζοντας με τον τρόπο αυτό τα θεμέλια του πολιτισμού, της δημοκρατίας, του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, με δυο λόγια ό,τι συνιστά την ευρωπαϊκή ταυτότητα.

(ii) Οι υπήκοοι τρίτων χωρών ως «απειλή» και οι πολιτικές «διαχείρισής» τους ως πηγή ρατσιστικών αντιδράσεων (;)

Με τον επαναπροσδιορισμό του περιεχομένου της ασφάλειας, τη μεταδιπολική περίοδο, που ορίζει ότι οι απειλές στη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια δύνανται να

European Union”, Published and produced by media consulta On behalf of the European Commission, Directorate-General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Anti-Discrimination Unit, διαθέσιμο στο: <http://www.igfse.pt/upload/docs/gabdoc/2008/10-Out/5years08_en.pdf>.

¹⁰⁵² Ενδεικτικά, αξίζει να αναφερθεί ότι ήδη από το 1995, οι πρόσφυγες, για παράδειγμα, αντιμετωπίζονται ως «βάρη». Πρβλ. σχετικά, Ε.Ε.: Ψήφισμα Συμβουλίου για την κατανομή των βαρών υποδοχής και προσωρινής διαμονής μετακινουμένων προσώπων [ΕΕ C 262/1, 7.10.1995], αλλά και ΑΠΟΦΑΣΗ 96/198/ΔΕΥ, περί συναγεμίου και επείγοντος για την κατανομή των βαρών της υποδοχής και προσωρινής διαμονής των μετακινουμένων ατόμων [ΕΕ L 63/10, 13.3.1996]

¹⁰⁵³ Οι πιο κάτω παραπομπές, είναι ένα δείγμα μόνο του τεράστιου σώματος της σχετικής βιβλιογραφίας σχετικά με το εν λόγω ζήτημα: UNHCR, “UNHCR welcomes EU asylum plans, warns against burden-shifting”, Press Releases, 5.11.2004 <<http://www.unhcr.org/418baeb24.html>>· THIELEMANN E., Why Asylum Policy Harmonisation Undermines Refugee Burden-Sharing, *European Journal of Migration and A*, Vol. 6, 2004, p. 47-65· THIELEMANN E., “Towards A Common EU Asylum Policy: The Political Economy of Refugee Burden-Sharing”, Paper prepared for the conference ‘Immigration Policy after 9/11: US and European Perspectives’, University of Texas, Austin, 2-3 March 2006· Barry Junker, Burden sharing or burden shifting? Asylum and expansion in the European Union, *Georgetown Immigration Law Journal*, winter, 2006, 293.

προέλθουν και από μη στρατιωτικές πηγές αστάθειας, η μετανάστευση μεταβάλλεται από «ζήτημα χαμηλής» σε «ζήτημα υψηλής» πολιτικής. Ως τέτοιο, πλέον η μετανάστευση εκλαμβάνεται αφενός, ως *ζήτημα διεθνούς ασφάλειας*, επηρεάζοντας τις διεθνείς διασυννοριακές πολιτικές και πολιτικές ελέγχου των συνόρων. Σε αυτή την περίπτωση εμπίπτουν οι «απειλές» οι προερχόμενες από: τα διασυννοριακά εγκλήματα, τα δίκτυα εμπορίας ανθρώπων και παράτυπων μεταναστευτικών ροών που πρέπει να τεθούν υπό έλεγχο. Και αφετέρου, ως *ζήτημα εσωτερικής ασφάλειας*. Εδώ, οι μετανάστες εκλαμβάνονται ως «απειλή» για την οικονομική ευημερία, την αγορά εργασίας, τις κοινωνικές υπηρεσίες, τη δημόσια τάξη, τη δημόσια υγεία, την εθνική ταυτότητα, οδηγώντας σε επιδείνωση των συνθηκών ζωής, στην αναβίωση των ρατσιστικών / ξενοφοβικών κομμάτων/ κινήσεων, στο τέλος του πολυπολιτισμικού μοντέλου.

Ως εκ τούτου, σε αμφότερες τις περιπτώσεις, οι υπήκοοι τρίτων χωρών υφίστανται ρατσιστικές/διακρίνουσες συμπεριφορές, συγκεντρώνοντας στην ετερότητά τους, την οργή των πολιτών για όλα τα κακώς κείμενα της κάθε ευρωπαϊκής κοινωνίας. Υφίστανται επίσης, μια “racialization” των πολιτικών που τους αφορούν, που οδηγεί με τη σειρά της, σε διακρίνουσα μεταχείριση τους¹⁰⁵⁴.

Ιδιαίτερα στην Ε.Ε., η σύνδεση της μετανάστευσης με την ασφάλεια, αποτελεί μια διαδικασία που αν και αντλεί τις ρίζες της από το 1970 με τη συγκρότηση της ομάδας TREVI και την υιοθέτηση μιας “zero migration” προσέγγισης, ενδυναμώθηκε σταδιακά από τις αναθεωρήσεις των Ιδρυτικών Συνθηκών ενώ πυροδοτήθηκε από το 2001 και έπειτα. Η συμβολή του «Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» σε αυτή την ώθηση ήταν καθοριστική.

Πιο αναλυτικά, με την υπογραφή της Συμφωνίας Σένγκεν το 1985, η άρση των εσωτερικών συνοριακών εμποδίων με στόχο την επίτευξη και διασφάλιση των αγαθών της ασφάλειας και ελευθερίας της κυκλοφορίας στο εσωτερικό της -τότε- Ε.Κ., αύξησε τις συνοριακές απειλές ασφάλειας, όπως: το διασυννοριακό οργανωμένο έγκλημα (π.χ. η εμπορία των ανθρώπων, το εμπόριο των ναρκωτικών, εμπορία ανθρώπων), αλλά και η παραβίαση των εξωτερικών συνόρων, η παράτυπη δηλαδή μετανάστευση, υπογραμμίζοντας με αυτόν τον τρόπο από νωρίς τη σχέση μεταξύ μετανάστευσης και ασφάλειας στην Ε.Ε.

Η σχέση μεταξύ μετανάστευσης και ασφάλειας ενδυναμώθηκε μέσα στην Ένωση από το μεταβαλλόμενο πλαίσιο των προκλήσεων των εκλαμβανόμενων ως «απειλών» στα χρόνια που ακολούθησαν, όπως: οι πόλεμοι στα Βαλκάνια, οι τρομοκρατικές επιθέσεις σε ΗΠΑ και Ευρώπη, η αυξανόμενη πίεση των μεταναστευτικών ροών στο «μαλακό υπογάστριο» της Ε.Ε. (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία, Μάλτα).

Τα προγράμματα του «Χώρου»¹⁰⁵⁵, αντιμετωπίζοντας τις εκάστοτε προκλήσεις, «θεσμοποίησαν» κατά κάποιο τρόπο τη σχέση μεταξύ μετανάστευσης/ συνόρων και ασφάλειας, υιοθετώντας ολοένα και περισσότερο περιοριστικές πολιτικές, που συλλήβδην στηρίζονται στο τετράπτυχο:

– Αυστηροποίηση των πολιτικών υποδοχής

– Ποινικοποίηση της πολιτικής μετανάστευσης¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵⁴ GARNER S., “The European Union and the Racialization of Immigration, 1985-2006”, *Race Ethnicity Multidisciplinary Global Contexts*1 (1), 2007, p. 61-87.

¹⁰⁵⁵ Σχετικά με το ζήτημα αυτό βλ. ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ. (επιμ.), *Ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης της Ε.Ε. Από το Τάμπερε στη Χάγη και επείκεια*, Αντ. Ν. Σάκουλα, 2007.

¹⁰⁵⁶ Για μια αναλυτική επισκόπηση της τάσης αλλά και της ανάλυσης των ειδικότερων μέτρων ποινικοποίησης της μετανάστευσης στην Ε.Ε., βλ. CoE: ComHR, “Criminalization of Migration in Europe:

– «Στρατιωτικοποίηση» των συνόρων ή διαφορετικά «επανασυννοριοποίηση»¹⁰⁵⁷, καθώς και

– Επανεθνικοποίηση πολιτικών που ενέπιπταν στην κρατική κυριαρχία.

Προσεγγίσεις με προφανείς συνέπειες στα υπό εξέταση ζητήματα του ρατσισμού και των διακρίσεων κατά ευάλωτων ομάδων.

A.1. Τάμπερε -Τρομοκρατία (1999-2004): Οι πρώτες ρυθμίσεις για τον ρατσισμό και τις πολιτικές του «Χώρου» στην Ε.Ε. υπό το πρίσμα της «νέας τάξης πραγμάτων»

Οι εξελίξεις που σημειώθηκαν από το 1997, το έτος δηλαδή, που υπογράφηκε η ΣυνθΑμ. και ανακηρύχθηκε επίσης ως Ευρωπαϊκό Έτος κατά του Ρατσισμού¹⁰⁵⁸, αποτέλεσαν ορόσημο στην πορεία του «εξευρωπαϊσμού» της καταπολέμησης του ρατσισμού και της ξеноφοβίας. Η πληθώρα πρωτοβουλιών για την καταπολέμησή τους που ακολούθησε (όπως π.χ. η σύσταση του EUMC-1997, η υιοθέτηση του Σχεδίου Δράσης κατά του Ρατσισμού-1998), κορυφώθηκε με την Ειδική Σύνοδο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που συνήλθε στο Τάμπερε, με στόχο τη συγκεκριμενοποίηση των διατάξεων της ΣυνθΑμ για την σταδιακή επίτευξη ενός Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης.

A.1.1. Πρόνοιες και μέτρα καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων

Στα Συμπεράσματα της Συνόδου, που αποτέλεσαν το πρώτο πρόγραμμα εργασίας του «Χώρου» (Πρόγραμμα Τάμπερε), η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, τέθηκε υπό τον τίτλο «Δίκαιη μεταχείριση των πολιτών τρίτων χωρών», όπου υπογραμμίστηκε ότι:

«[...] Βασιζόμενο στην ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με το σχέδιο δράσης κατά του ρατσισμού, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο προτρέπει να ενταθεί η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας. [...] Επιπλέον, η Επιτροπή καλείται να υποβάλει το συντομότερο δυνατόν προτάσεις περί εφαρμογής του άρθρου 13 της ΣΕΚ σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας»¹⁰⁵⁹.

Κατ' εφαρμογήν των παραπάνω επιταγών, οι *Οδηγίες για την φυλετική ισότητα*¹⁰⁶⁰ και την *ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία*¹⁰⁶¹, υιοθετημένες αμφότερες το 2000, σε ένα -αρχικά- θετικό κλίμα, αποτέλεσαν τις πρώτες πράξεις με σκοπό να συμβάλλουν στην επίτευξη της διασφάλισης της ισότητας των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των υπηκόων τρίτων χωρών με αυτά των Ευρωπαίων πολιτών (βλ. διεξοδικότερα παραπάνω).

Επιπροσθέτως, την ίδια περίοδο και με ίδιο σκοπό, με Απόφαση του Συμβουλίου, υιοθετήθηκε το *Σχέδιο Δράσης κατά του ρατσισμού για την περίοδο 2000-2006*¹⁰⁶². Τέλος, το

Human Rights Implications", Issue Paper commissioned and published by Thomas Hammamberg, CommDH/Issue Paper 2010/1, Strasburg, 4.2.2010.

¹⁰⁵⁷ Ο όρος είναι «δάνειο» από το PETER A., "The Re-bordering of America after 11 September", *The Brown Journal of World Affairs*, vol. VIII, issue 2, winter 2002, p. 195-202.

¹⁰⁵⁸ Ε.Ε.: ΕυρΚ., γνωμοδότηση για την πρόταση απόφασης του Συμβουλίου που ανακηρύσσει το 1997 «Ευρωπαϊκό έτος κατά του ρατσισμού», 9.5.1996.

¹⁰⁵⁹ Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας- Τάμπερε, 15 και 16 Οκτωβρίου 1999, § 18-20.

¹⁰⁶⁰ ΟΔΗΓΙΑ 2000/43/ΕΚ, *op.cit.*

¹⁰⁶¹ ΟΔΗΓΙΑ 2000/78/ΕΚ, *op.cit.*

¹⁰⁶² ΑΠΟΦΑΣΗ 2000/750/ΕΚ, σχετικά με τη θέσπιση κοινοτικού προγράμματος δράσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων (2001-2006) [ΕΕ L 303, 2.12.2000]

2001, η ΕυρΕπ με Ανακοίνωσή της, πρότεινε επίσης, την υιοθέτηση μιας Απόφασης – πλαισίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας¹⁰⁶³, που όμως, μέχρι και την εκπνοή του Προγράμματος δεν είχε υιοθετηθεί.

A.1.2. Η επίδραση της τρομοκρατίας στην καταπολέμηση του ρατσισμού. Μέτρα που δύνανται να «ενισχύσουν» το ρατσιστικό φαινόμενο

Ωστόσο, την επαύριο της 11/9 (που αποτέλεσε το πρόσχημα για την ενίσχυση της εικόνας του «εχθρού» στο πρόσωπο των μουσουλμάνων, των μεταναστών, των αιτούντων άσυλο)¹⁰⁶⁴, η καταπολέμηση της τρομοκρατίας ή επακριβέστερα ο «πόλεμος κατά της τρομοκρατίας» και ο –ανομολόγητος – «πόλεμος κατά του ασύλου» –αρχικά– στην Αμερική, διαδόθηκε στην Ευρώπη¹⁰⁶⁵. Εδώ, μετατράπηκε σε ένα επιχείρημα «νομιμοποίησης» περιοριστικών μεταναστευτικών πολιτικών που οδήγησε στη “securitization” και κατ’ επέκταση στην “racialization”¹⁰⁶⁶ της μετανάστευσης¹⁰⁶⁷ και του ασύλου¹⁰⁶⁸, μετασχηματίζοντας τις βάσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής κουλτούρας. Συνακόλουθα, τα πρώτα θετικά –παρά τα όποια μειονεκτήματά τους– μέτρα περί ίσης μεταχείρισης, έδωσαν τη θέση τους στην σκλήρυνση της μετανάστευσης και σε μια κατάσταση που υπό τη μια ή την άλλη πραγματική αιτία ή πρόσχημα, ευνόησαν την υιοθέτηση –με τη θέληση της Ε.Ε. ή δρώντας υπό πίεση¹⁰⁶⁹– μέτρων με λανθάνοντα «ρατσιστικό» χαρακτήρα, σε πολιτικές όπως τα σύνορα, το άσυλο και η μετανάστευση, μέχρι και σήμερα.

¹⁰⁶³ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Πρόταση Απόφαση πλαισίου του Συμβουλίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, COM(2001) 664 τελικό, Βρυξέλλες, 28.11.2001

¹⁰⁶⁴ Για μια γενική προσέγγιση του ζητήματος βλ. OOSTING D., “EU security policy: terrorism, racism and human rights”, Euractiv, 7.6.2002.

¹⁰⁶⁵ Κατ’ εφαρμογή των Συμπερασμάτων του Συμβουλίου του Λάσκεν, δρομολογήθηκαν δυο μέτρα μια Απόφαση – πλαίσιο και μια κοινή θέση για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. FEKETE L, “Racism: the hidden cost of September 11”, Institute for Race Relations, 2002, p. 3. ATHWAL H., Death trap: the human cost of the war on asylum, Institute for Race Relations, 23 November 2004.

¹⁰⁶⁶ GARNER S., “The European Union and the Racialization of Immigration, 1985-2006”, *Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts* 1(1), 2007, p. 61-87, όπου υποστηρίζεται ότι: “[...] racialized immigration in Europe by rendering the conditions of entry and settlement more difficult for those people not racialized as “white.”

¹⁰⁶⁷ Σχετικά με τη securitization της μετανάστευσης βλ. αντί πολλών: DIJCK VAN D., “Is the EU policy on illegal immigration securitized? Yes Of Course! A study into the dynamics of institutionalized securitization”, paper to be presented at the 3rd Pan- European Conference on EU Politics, Istanbul, 21-23 September 2006. HUYSMANS J., “The European Union and the Securitization of Migration”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 5, December 2000, pp. 751-777. BERMEJO R, “Migration and Security in the EU: Back to Fortress Europe?”, *Journal of Contemporary European Research*, Vol. 5 (2), 2009, pp. 207-224. Για την αντίθετη άποψη, βλ. BOSWELL C., “Migration Control in Europe After 9/11: Explaining the Absence of Securitization”, *JCMS*, vol 35, no. 3, 2007, pp. 589-610.

¹⁰⁶⁸ SCHLENTZ D., “Did 9/11 matter? Securitization of asylum and immigration in the European Union in the period from 1992 to 2008”, Refugees Studies Center, University of Oxford, Working Paper Series no. 56, January 2010.

¹⁰⁶⁹ Ενδεικτικό παράδειγμα, αποτελεί ίσως εδώ, η πίεση που δέχτηκε η Ε.Ε. από την Αμερική, εν όψει της συνεργασίας κατά της τρομοκρατίας, αφενός με γράμμα που έστειλε ο Πρόεδρος Bush, στον Πρόεδρο της Επιτροπής Prodi, αλλά και των κατευθύνσεων που δόθηκαν από την Αμερική στην Ένωση σε μυστική συνάντηση με θέμα το άσυλο. Βλ. αναλυτικότερα: <<http://www.statewatch.org/analyses/no-2-useu.pdf>>

A.1.2.1. (Αν)αποτελεσματικές προσπάθειες προστασίας υπηκόων τρίτων χωρών

Έτσι, μολονότι την υπόψη περίοδο, τέθηκαν οι βάσεις για μια κοινή μεταναστευτική πολιτική και στις δυο πράξεις, που αφορούν στη ρύθμιση της νόμιμης μετανάστευσης/ δίκαιης μεταχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών, ήτοι: την *Οδηγία για την οικογενειακή επανένωση*¹⁰⁷⁰, καθώς και εκείνη που ρυθμίζει το καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών¹⁰⁷¹, παρά την πρόθεση για διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων με τους Ευρωπαίους πολίτες διαπιστώνεται μια διστακτικότητα.

Πιο συγκεκριμένα, παρότι και οι δύο Οδηγίες στα προοίμιά τους, αναφέρονται στην απαίτηση της εφαρμογής τους χωρίς διακρίσεις¹⁰⁷² και περιλαμβάνουν και τη διασφάλιση ότι καθεμία εξ αυτών οφείλει να σέβεται και να τηρεί τα δικαιώματα και τις αρχές όπως κατοχυρώνονται στην ΕυΣΔΑ και τον Χάρτη¹⁰⁷³, το περιεχόμενο αμφοτέρων, αποδυναμώθηκε κατά την ψήφισή τους (σε σύγκριση με τις αρχικές προτάσεις της ΕυΕπ)¹⁰⁷⁴, με αποτέλεσμα στην τελική εκδοχή τους, να είναι λιγότερο αποτελεσματικές όσον αφορά στην προστασία των υπηκόων τρίτων χωρών.

A.1.2.2. Η αναγωγή της μετανάστευσης και της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων σε ζήτημα ασφάλειας

Από μια άλλη σκοπιά, λόγω της «ασφαλοποίησης» (“securitization”) της μετανάστευσης, εξαιτίας τόσο της τρομοκρατίας, όσο και των αυξημένων μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών,

(α) τα μέτρα ενδυνάμωσης της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων, με κυριότερο τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για τη Διαχείριση των Εξωτερικών Συνόρων (Frontex)¹⁰⁷⁵, που αποτέλεσε και το πρώτο βήμα αυτού που μεταγενέστερα αποκλήθηκε ως «στρατιωτικοποίηση» των ενωσιακών συνόρων, αλλά και

(β) η ανάπτυξη πολιτικών καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης -με μέτρα που εκτείνονται στα πεδία: της υποβοήθησης της παράτυπης εισόδου, της διέλευσης και

¹⁰⁷⁰ ΟΔΗΓΙΑ 2003/86/ΕΚ, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης [ΕΕ L 251, 3.10.2003]

¹⁰⁷¹ ΟΔΗΓΙΑ 2003/109/ΕΚ, σχετικά το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμενόντες. [ΕΕ L 016, 23.01.2004]

¹⁰⁷² «Τα κράτη μέλη θα πρέπει να εφαρμόσουν τις διατάξεις της παρούσας οδηγίας χωρίς να προβαίνουν σε διακρίσεις λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών ή άλλων φρονημάτων, ιδιότητα μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού».

¹⁰⁷³ «[...] σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τηρεί τις αρχές που αναγνωρίζονται ιδίως από την ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών και από τον χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

¹⁰⁷⁴ Ειδικά για την Οδηγία περί οικογενειακής επανένωσης, βλ. CHOLEWINSKI R., “Family Reunification and Conditions Placed on Family Members: Dismantling a Fundamental Right”, *European Journal of Migration and Law*, 4, p. 271-290, 2002. PEERS S., “Family Reunion and Community Law”, στο WALKER N., *Europe’s Area of Freedom, Security and Justice*, Oxford University Press, 2004, p. 143-197. STAPLES- OOSTEROM H., “The Family Reunification Directive: A Tool Preserving Member State Interest or Conducive to Family Unity?”, στο BALDACCINI A., GUILD E., TONER H., *Whose Freedom, Security and Justice?*, Hart Publishing, 2007, p. 451-489.

¹⁰⁷⁵ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 2007/2004, σχετικά με τη σύσταση ευρωπαϊκού οργανισμού για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης [ΕΕ L 349, 25.11.2004]

διαμονής (Facilitator Directive)¹⁰⁷⁶, της καταπολέμησης της παράνομης διακίνησης και της εμπορίας¹⁰⁷⁷, της ευθύνης των μεταφορέων (Carrier Sanctions Directive)¹⁰⁷⁸, καθώς και της πολιτικής επιστροφής¹⁰⁷⁹, μετατράπηκαν σε εργαλεία κλειδί για την αποφυγή των «ανεπιθύμητων». Ιδιαίτερα, η επικέντρωση των εν λόγω μέτρων στην ασφάλεια, οδήγησε πολλούς να τοποθετήσουν την υπόψη περίοδο την απαρχή της συστηματικής οικοδόμησης μιας «Ευρώπης Φρούριο».

A.1.2.3. Άσυλο: Σκλήρυνση πολιτικών υποδοχής

Προς την ίδια κατεύθυνση, η –ανολοκλήρωτη στο τέλος του ΠτΤ- 1^η φάση στην πορεία προς την καθιέρωση ενός ΚΕΣΑ, παρά το γεγονός ότι εξασφάλισε ένα ελάχιστο επίπεδο προστασίας και διαδικαστικών εγγυήσεων σε όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε., αποτελεί ίσως, το πιο αντιπροσωπευτικό παράδειγμα σκλήρυνσης των πολιτικών υποδοχής, καθώς υιοθετήθηκε στη βάση του σκεπτικού ότι λιγότερο γενναιόδωρη συμπεριφορά εκλαμβάνεται ως μέσο αποθάρρυνσης προσφυγικών ροών¹⁰⁸⁰.

Πράγματι, από την μια πλευρά οι Οδηγίες σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής συρροής εκτοπισθέντων¹⁰⁸¹, για τους όρους υποδοχής των ατόμων που ζητούν άσυλο¹⁰⁸², αλλά και η πρόταση Οδηγίας για τους όρους χορήγησης και ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, αυτής της περιόδου, περιέχουν μια ειδική διάταξη σχετικά με τη μη διάκριση κατά την υλοποίηση των διατάξεων των οδηγιών, ιδίως με βάση τη φυλή, την εθνική προέλευση ή τη θρησκεία. Παράλληλα, και στους Κανονισμούς Δουβλίνο II¹⁰⁸³ και Eurodac¹⁰⁸⁴,

¹⁰⁷⁶ ΟΔΗΓΙΑ 2002/90/ΕΚ για τον ορισμό της υποβολής της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής [ΕΕ L 328, 5.12.2002] και ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΙΣΙΟΥ 2002/946/ΔΕΥ, για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου για την πρόληψη της υποβολής της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής [ΕΕ L 328, 5.12.2002].

¹⁰⁷⁷ ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΙΣΙΟ 2002/629/ΔΕΥ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων [ΕΕ L 203, 1.8.2002].

¹⁰⁷⁸ ΟΔΗΓΙΑ 2004/82/ΕΚ, σχετικά με την υποχρέωση των μεταφορέων να κοινοποιούν στοιχεία των επιβατών [ΕΕ L 261, 6.8.2004].

¹⁰⁷⁹ Που συνίσταται σε τρεις πράξεις ήτοι: τις ΟΔΗΓΙΕΣ 2001/40/ΕΚ, σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση αποφάσεων απομάκρυνσης υπηκόων τρίτων χωρών [ΕΕ L 149 2.6.2001] και 2003/110/ΕΚ, όσον αφορά τη συνδρομή κατά τη διέλευση σε περίπτωση απομάκρυνσης διά της αεροπορικής οδού [ΕΕ L 321, 6.12.2003] την ΑΠΟΦΑΣΗ 2004/191/ΕΚ, σχετικά με τη θέσπιση κριτηρίων και των πρακτικών λεπτομερειών εφαρμογής για την αντιστάθμιση των οικονομικών ανισορροπιών που προκύπτουν από την εφαρμογή της οδηγίας 2001/40/ΕΚ σχετικά με την αμοιβαία αναγνώριση αποφάσεων απομάκρυνσης υπηκόων τρίτων χωρών [ΕΕ L 60, 27.2.2004], καθώς και τις Συμφωνίες Επανεισδοχής.

¹⁰⁸⁰ HAILBONNER K., “Asylum Law in the Context of European Migration Policy”, in WALKER N., *op.cit.* υπ. 1074, p. 41-88 (79). Επίσης, HANDOLL J., “Directive 2003/9 on Reception Conditions of Asylum Seekers: Ensuring ‘mere Subsistence’ or a ‘Dignified standard of Living’”, in BALDACCINI A., GUILD E., TONER H., *Whose Freedom, Security and Justice? EU Immigration and Asylum Law and Policy*, *op.cit.* υπ. 1074, p. 195-228.

¹⁰⁸¹ ΟΔΗΓΙΑ 2001/55/ΕΚ, σχετικά με τις ελάχιστες προδιαγραφές παροχής προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων και μέτρα για τη δίκαιη κατανομή των βαρών μεταξύ κρατών μελών όσον αφορά την υποδοχή και την αντιμετώπιση των συνεπειών της υποδοχής αυτών των ατόμων, [ΕΕ L 212, 7.8.2001].

¹⁰⁸² ΟΔΗΓΙΑ 2003/9/ΕΚ, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη [ΕΕ L 31, 6.2.2003].

¹⁰⁸³ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 343/2003, για τη θέσπιση των κριτηρίων και μηχανισμών για τον προσδιορισμό του κράτους μέλους που είναι υπεύθυνο για την εξέταση αίτησης ασύλου που υποβάλλεται σε κράτος μέλος από υπήκοο τρίτης χώρας, [ΕΕ L 50, 25.2.2003].

¹⁰⁸⁴ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 2725/2000, σχετικά με τη θέσπιση του «Eurodac» για την αντιπαραβολή δακτυλικών αποτυπωμάτων για την αποτελεσματική εφαρμογή της σύμβασης του Δουβλίνου [ΕΕ L 316, 15.12.2000].

προβλέπεται η τήρηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και των αρχών όπως ορίζονται από τον ΧΘΔ της Ε.Ε. στον οποίο συμπεριλαμβάνεται η αρχή της μη διάκρισης.

Ωστόσο, από την άλλη, η επικράτηση της ανησυχίας των κρατών μελών για: τον έλεγχο της πρόσβασης στην περιοχή τους, την κατανομή των βαρών και την κατάχρηση της διαδικασίας άσυλου¹⁰⁸⁵, οδήγησαν σε πλημμελή παροχή της απαραίτητης προστασίας που οι ανθρωπιστικές παραδόσεις απαιτούν και που συνίσταται σε μέτρα όπως: η πρόβλεψη κράτησης (άρθρο 7) στην Οδηγία υποδοχής, ο μηχανισμός “burden-shifting” που απαντάται στον Κανονισμό Δουβλίνο II. Προβλέψεις, που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στα στοιχεία που όχι μόνο μπορούν υπό προϋποθέσεις να επιδεινώσουν τα δικαιώματα των εν λόγω ευάλωτων ομάδων, αλλά και να φορτίσουν – έστω έμμεσα- αρνητικά την κοινή γνώμη σε σχέση με αυτές.

Συνολικά, μπορεί να σημειωθεί ότι:

*“[...] Nowhere is racialization more striking, and the migrants more “unwanted,” than in the matter of asylum. Indeed, the convergence of European states’ asylum policies has led to a process in which the safeguards and conditions for asylum-seekers have fallen to a bare minimum across Europe”*¹⁰⁸⁶.

A.1.2.4. Εξωτερικές διαστάσεις των πολιτικών του «Χώρου»

Τέλος, η ‘επέκταση’ των συνόρων, των προτύπων ασφάλειας και η εν γένει «εξωτετικοποίηση» των πολιτικών του «Χώρου», που έλαβε χώρα αυτή την περίοδο, εκτός της Ε.Ε., μέσω: τόσο της ανάπτυξης εξωτερικής διάστασης του «Χώρου»¹⁰⁸⁷, όσο και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Ασφάλεια¹⁰⁸⁸, αποτελεί ένα ακόμα μέσο με στόχο την επίτευξη ασφάλειας της Ε.Ε., που πραγματοποιήθηκε ωστόσο, σε βάρος των δικαιωμάτων των μεταναστών/αιτούντων άσυλο/ προσφύγων¹⁰⁸⁹.

A.1.3. Η αλληλεπίδραση ρατσιστικών εκδηλώσεων - πολιτικών του «Χώρου» κατά την περίοδο 1999-2004

Σε αυτό το πλαίσιο, υπό το ΠτΤ, μέσα και από τις εκθέσεις του EUMC, διαπιστώνεται μια αύξηση των ρατσιστικών εγκλημάτων, έκρηξη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού και της ισλαμοφοβίας.

Πιο συγκεκριμένα, ήδη από το 1999, επισημαίνονται σοβαρές πράξεις ρατσιστικής βίας (όπως ανθρωποκτονίες ή απόπειρες ανθρωποκτονίας για ρατσιστικούς, εθνικούς,

¹⁰⁸⁵ KLAUW VAN DER J., “The Future of Common Asylum System: Between a Closed-Circuit and an Open-Ended Scheme?”, στο APAP J., *Justice and Home Affairs in the EU, Liberty and Security after enlargement*, Edward Elgar Publishing Ltd., σελ. 235.

¹⁰⁸⁶ GARNER S., “The European Union and the Racialization of Immigration, 1985-2006”, *op. cit.* σπ. 1054, p. 15.

¹⁰⁸⁷ Πρόκειται για τις εξωτερικές προτεραιότητες της Ε.Ε. για τον «Χώρο», που προσδιορίστηκαν στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Φέιρα το 2000. Πρβλ. Έγγραφο 7653/00.

¹⁰⁸⁸ Μια ασφαλής Ευρώπη σε έναν καλύτερο κόσμο ευρωπαϊκή στρατηγική ασφαλείας, Βρυξέλλες, 12 Δεκεμβρίου 2003. Σημαντική εδώ, είναι η ανάδειξη της τρομοκρατίας στην νούμερο ένα κύρια απειλή, γεγονός επιβαρυντικό για τις πολιτικές του «Χώρου», καθώς η υποψία των τρομοκρατικών απειλών στρέφεται κατά μεταναστών/αιτούντων άσυλο/ προσφύγων, επιδεινώνοντας τη θέση τους.

¹⁰⁸⁹ STATEWATCH, “Killing me softly? “Improving access to durable solutions”: doublespeak and the dismantling of refugee protection in the EU”, Statewatch Analysis, July 2004, όπου σχολιάζεται η Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής COM(2004) 410 final, περί της οργανωμένης εισόδου στην ΕΕ ατόμων που χρήζουν διεθνούς προστασίας και ενίσχυσης της δυνατότητας προστασίας των περιοχών καταγωγής “βελτίωση της πρόσβασης σε βιώσιμες λύσεις”.

θηρσκευτικούς ή πολιτιστικούς λόγους) που αναφέρθηκαν στα εθνικά μέσα ενημέρωσης της Αυστρίας, της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ισπανίας, της Σουηδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, αλλά και ανθρωποκτονίες και υλικές ζημιές που διαπράττονται από ομάδες ρατσιστικής ιδεολογίας, νεοναζί ή “skinheads”¹⁰⁹⁰. Πρακτικές, που παρατηρούνται όλη την περίοδο από το 2001-2004¹⁰⁹¹.

Ακολουθώς, με αφορμή τα γεγονότα στο Κόσσοβο στην έκθεση του Παρατηρητηρίου, υπογραμμίζεται ότι:

«[...] Το 1999 μπορεί να θεωρηθεί ως το έτος το οποίο συνόψισε την εξέλιξη της Ευρώπης κατά τη διάρκεια του περασμένου αιώνα. Ανεξάρτητα από το μέγεθος των επιτευγμάτων, η Ευρώπη έγινε μάρτυρας ενός ακόμα κλονισμού των θεμελίων της μόλις πενήντα χρόνια μετά το Ολοκαύτωμα. Η συστηματική εξόντωση των Αλβανών του Κοσσυφοπεδίου, μας έδειξε πάλι ότι ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, η μισαλλοδοξία και η βία είναι φαινόμενα που εξακολουθούν να κυριαρχούν στην Ευρώπη κατά το τέλος της χιλιετίας. Οι σφοδρές συγκρούσεις στα Βαλκάνια και ταυτόχρονα οι συνεχιζόμενες ωμές διακρίσεις που γνωρίζουν οι εθνικές μειονότητες σε πολλά κράτη μέλη καταδεικνύει οφθαλμοφανέστατα ότι η μάχη εναντίον της ξενοφοβίας και του ρατσισμού απαιτεί περισσότερο από ποτέ τις συντονισμένες προσπάθειες μας το πνεύμα και την αφοσίωση μας»¹⁰⁹².

Κατόπιν, λόγω των γεγονότων της 11/9, από το 2001 και μετά, η υιοθέτηση νέων αντιτρομοκρατικών μέτρων από την Ε.Ε. και τα κράτη μέλη της, που κινήθηκε στον άξονα της αφαίρεσης των αστικών δικαιωμάτων από τους αλλοδαπούς και την έκθεσή τους σε ειδικά μέτρα με λιγότερο προστατευτικό και περισσότερο τιμωρητικό χαρακτήρα, συνέβαλαν στην όξυνση του φαινομένου του ρατσισμού και οδήγησαν στην υστερία κατά των υπηκόων τρίτων χωρών.

Τα υιοθετηθέντα στο πλαίσιο του «Χώρου» μέτρα (όπως η ενδυνάμωση των συνόρων και η κράτηση των αιτούντων άσυλο, που βασίζονται στην τρομοκρατική απειλή) μάλιστα, παρήγαγαν μια κουλτούρα υποψίας σε βάρος των ξένων στην Ε.Ε., με τους Άραβες, τους προερχόμενους από τη Μ. Ανατολή να ανάγονται στους νέους “enemy aliens” ή “enemies within”¹⁰⁹³. Η «δαιμονοποίηση» των προσφύγων ως τρομοκρατών, οδήγησε αναπόφευκτα σε μείωση των προδιαγραφών της προσφυγικής προστασίας, της

¹⁰⁹⁰ Πρόκειται για στοιχεία που περιλαμβάνονται στην πρόταση Απόφασης-πλαισίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, COM(2001) 664 τελικό, Βρυξέλλες, 28.11.2001.

¹⁰⁹¹ EUMC, “Racist violence in 15 EU member states a comparative overview of findings from the RAXEN National Focal Points Reports 2001-2004”, April 2005. Η εν λόγω έκθεση εξετάζει την έκταση, τη φύση και τις πολιτικές αντιμετώπισης της ρατσιστικής βίας στην ΕΕ 15. Ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός ότι στα περισσότερα κράτη μέλη δεν υπάρχει νομικός ορισμός της «ρατσιστικής βίας». Οι κοινωνικοί επιστήμονες που εξειδικεύονται στον εν λόγω τομέα και οι ΜΚΟ συνήθως ορίζουν ως ρατσιστική βία τις εγκληματικές πράξεις με φυλετικό κίνητρο κατά φυσικών προσώπων ή/και υλικών αγαθών, ενώ ορισμένες φορές συμπεριλαμβάνουν στον ορισμό τη λεκτική κακοποίηση και την παρότρυνση σε φυλετικό μίσος.

Η συλλογή δεδομένων σχετικά με το ρατσιστικό έγκλημα και τη ρατσιστική βία παρουσιάζει ευρείες διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών μελών, λόγω του ότι παρεμποδίζεται από το γεγονός ότι οι εκδηλώσεις του φαινομένου αυτού δεν καταγγέλλονται και δεν καταγράφονται επαρκώς, στα περισσότερα κράτη μέλη δεν υφίσταται ή απαγορεύεται η συλλογή δεδομένων που σχετίζονται με την εθνότητα ενός ατόμου.

Διαπιστώνεται ότι οι πιο ευάλωτες ομάδες είναι οι εξής (με αλφαβητική σειρά): άνθρωποι από την πρώην Γιουγκοσλαβία, Βορειοαφρικανοί, Εβραίοι, εθνικές μειονότητες εντός του εθνικού πληθυσμού, Μουσουλμάνοι, παράνομοι μετανάστες, πρόσφυγες/άτομα που έχουν ζητήσει πολιτικό άσυλο, Ρόμα/Σίντι/Τσιγγάνοι.

Οι κύριοι δράστες είναι συνήθως: νεαροί άνδρες, μέλη εξτρεμιστικών οργανώσεων με πολιτικά κίνητρα και άλλα άτομα που δεν ανήκουν σε τέτοιες ομάδες.

¹⁰⁹² Απόσπασμα από: EUMC, *Ετήσια Έκθεση 1999*.

¹⁰⁹³ FEKETE L., “Anti-Muslim racism and the Anti-Muslim racism and the European security state”, *Race Class*, Vol. 46, issue 3, 2004, p. 3-29.

προστασίας των δικαιωμάτων των υπηκόων τρίτων χωρών, αυξάνοντας παράλληλα, την δυνατότητα αποκλεισμού. Η τελευταία, μάλιστα, νομιμοποιήθηκε περαιτέρω από την «επίθεση» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στους πρόσφυγες¹⁰⁹⁴, μια επίθεση που -παρά τις περί του αντιθέτου προσπάθειες¹⁰⁹⁵- πραγματοποιήθηκε και μέσω της αποτυχίας του ευρωπαϊκού δικαίου να διαχωρίσει μεταξύ τρομοκρατίας και νομιμοποίησης πολιτικής βίας¹⁰⁹⁶. Ενδεικτικά της κατάστασης, είναι τα πορίσματα της έκθεσης του EUMC του 2001 σχετικά με την ισλαμοφοβία, βάσει των οποίων οι ισλαμικές κοινότητες και άλλες ευάλωτες ομάδες έχουν μετατραπεί σε στόχους αυξημένης εχθρότητας μετά την 11^η Σεπτεμβρίου¹⁰⁹⁷.

¹⁰⁹⁴ STATEWATCH, "New EU measure on terrorism criminalises all refugees and asylum-seekers", *Statewatch analysis* no 8. Βλ. επίσης, PEERS S., "Critique of the European Commission's paper on asylum, protection and internal security", *A Statewatch analysis*: no 10, όπου υπογραμμίζεται ότι η σχέση εσωτερικής ασφάλειας και διεθνούς προστασίας όπως παρουσιάζεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή [Com(2001 743) τελικό], φαίνεται να περιφρονεί τις βασικές υποχρεώσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, να προτείνει λύσεις που δεν είναι συνεκτικές και που μπορούν να εφαρμοστούν και σε περιπτώσεις άσχετες με την τρομοκρατία.

¹⁰⁹⁵ Παρότι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, επιλήφθηκε του ζητήματος της τρομοκρατίας, άμα τη εμφανίσει του, η συμπερίληψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της πολιτισμικής διάστασης του ζητήματος, επήλθε λίγο μεταγενέστερα. Πράγματι:

– Ε.Ε.: Συμπεράσματα και σχέδιο δράσης του Έκτακτου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 21ης Σεπτεμβρίου 2001 [...] Προς τούτο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τονίζει ότι θα πρέπει να καταπολεμηθεί κάθε εθνικιστική, ρατσιστική και ξενόφοβη εκτροπή, και απορρίπτει κάθε εξομοίωση της τρομοκρατίας με τον αραβικό και μουσουλμανικό κόσμο (σελ. 4)

– Ε.Ε.: Δήλωση των αρχηγών κρατών ή κυβερνήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του πρόεδρου της επιτροπής, «Η κατάσταση μετά τις επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου και η καταπολέμηση της τρομοκρατίας», Βρυξέλλες, 19 Οκτωβρίου 2001, «8. Προκειμένου να αποφευχθεί η ταύτιση μεταξύ τρομοκρατίας και αραβικού και μουσουλμανικού κόσμου, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο κρίνει αναγκαίο να ευνοήσει το διάλογο επί ίσοις όροις μεταξύ των πολιτισμών μας, ιδίως στο πλαίσιο της διαδικασίας της Βαρκελώνης αλλά και μέσω μιας δραστηριότητας πολιτικής πολιτιστικών ανταλλαγών.»

– Ε.Ε.: 2001-Συμπεράσματα Προεδρίας Λάακεν, [...] 17. Η Ευρωπαϊκή Ένωση επιβεβαιώνει την απόλυτη αλληλεγγύη της προς τον αμερικανικό λαό και τη διεθνή κοινότητα στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας με πλήρη σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

– Ε.Ε.: Δήλωση για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας, Βρυξέλλες, 25 Μαρτίου 2004

– Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας - Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξέλλες, 16/17 Δεκεμβρίου 2004, §24-30

«25. [...] Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τόνισε ότι είναι σημαντικό να προωθηθούν ο σεβασμός, βάσει καθολικών αξιών, η ανοχή, ο διαθρησκευτικός και διαπολιτισμικός διάλογος και η πλήρης συμμετοχή στην κοινωνία.»

¹⁰⁹⁶ ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΙΣΙΟ 2002/475/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 2002 για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας [ΕΕ L 164, 22.6.2002]. Το κείμενο, καθορίζει τις αξιόποινες πράξεις που σχετίζονται με την τρομοκρατία, και προσδιορίζει τις ποινές που πρέπει να προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο των κρατών μελών.

¹⁰⁹⁷ «[...] Islamic communities and other vulnerable groups have become targets of increased hostility since 11 September. A greater sense of fear among the general population has exacerbated already existing prejudices and fuelled acts of aggression and harassment in many European Member States. At the same time, attempts to allay fears sometimes led to a new interest in Islamic culture and to practical inter-faith initiatives». ALLEN C., NIESSEN J., "Summary Report on Islamophobia Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001", EUMC, Vienna, May 2002. Τα ίδια πορίσματα, επαναλαμβάνονται και στην ετήσια έκθεση του Παρατηρητηρίου για το 2001, πρβλ. EUMC, "Diversity and Equality for Europe. Annual Report 2001, Summary".

Από την άλλη μεριά, την περίοδο από το 2002-2003, σημειώθηκαν ανησυχίες για την αύξηση των πράξεων αντισημιτισμού στην Ε.Ε., κάτι που οδήγησε και στην πρώτη συστηματική συλλογή δεδομένων για το ζήτημα¹⁰⁹⁸.

Τέλος, ακόμα και το έτος λήξης του Προγράμματος (2004), επιφύλασσε εκπλήξεις στα υπό μελέτη φαινόμενα καθώς, δυο περιστατικά (ήτοι οι βομβιστικές επιθέσεις στη Μαδρίτη και η δολοφονία του Theo van Gogh στην Ολλανδία) συνδέθηκαν με εκδηλώσεις ρατσιστικής βίας (αντιμουσουλμανικών και αντισημιτικών επιθέσεων στη Γαλλία, επιθέσεων κατά τεμένων στην Ολλανδία, αλλά και με τον ισχυρό αντίκτυπο στον δημόσιο διάλογο σε θέματα μετανάστευσης σε Δανία και Γερμανία)¹⁰⁹⁹ και έμελλαν να αποτελέσουν το πρόσχημα για το επερχόμενο νέο πρόταγμα της ασφάλειας την επόμενη περίοδο (ΠτΧ).

Σε ένα άλλο επίπεδο, ενδιαφέρον παρουσιάζει σε επίπεδο εφαρμογής η αντιφατικότητα των εξελίξεων. Έτσι, ενώ τα περισσότερα κράτη μέλη, ενσωμάτωσαν στο εθνικό τους δίκαιο τις Οδηγίες περί Φυλετικής Ισότητας και Ίσης μεταχείρισης στην απασχόληση και εργασία, την ίδια στιγμή, ορισμένα από αυτά, εισήγαγαν περιοριστικές νομοθεσίες σχετικά με δικαιώματα μεταναστών και μειονοτήτων, σε πεδία όπως η πρόσβαση στην υπηκοότητα και η αμφίεση με θρησκευτικά σύμβολα¹¹⁰⁰.

Άλλωστε, αξίζει να σημειωθεί ότι το παραπάνω αρνητικό κλίμα, επιβεβαιώνεται και από την συγκριτική έκθεση του Ευρωβαρομέτρου για τα έτη 1997, 2000, 2003¹¹⁰¹, όπου μέσα από την αυξανόμενη αρνητική στάση των Ευρωπαίων προς τους αλλοδαπούς, διαπιστώνονται επίσης, τα πρώτα ψήγματα υποχώρησης του πολυπολιτισμικού μοντέλου¹¹⁰².

Α.2. Οι εξελίξεις και προκλήσεις των πολιτικών του «Χώρου» και οι επιπτώσεις τους σε όρους καταπολέμησης ρατσισμού, υπό το φως του Προγράμματος της Χάγης (2004-2009)

Στο Πρόγραμμα της Χάγης, που ήρθε να αντικαταστήσει το προγενέστερο του Τάμπερε, η καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, συμπεριλήφθηκαν στο κείμενο τόσο υπό τον στόχο *Θεμελιώδη δικαιώματα και ιθαγένεια: χάραξη ολοκληρωμένων πολιτικών*, όσο και υπό τον στόχο: *Ενσωμάτωση: μεγιστοποίηση των θετικών επιπτώσεων της μετανάστευσης στην κοινωνία και στην οικονομία μας*. Για το μεν πρώτο, σημειώθηκε ότι:

«Η Επιτροπή θα εξακολουθήσει τη δράση της για καταπολέμηση κάθε μορφής διακρίσεων, ιδίως με την αποτελεσματική ενσωμάτωση και εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ σχετικά με την καταπολέμηση των διακρίσεων. Η υλοποίηση αυτού του στόχου, αναμένεται να επιτευχθεί μέσω: Της προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕυρΣΔΑ (έναρξη ανεπίσημων συζητήσεων το 2005), καθώς και της πρότασης για διεύρυνση της αποστολής του Ευρωπαϊκού

¹⁰⁹⁸ Βλ. EUMC, *Manifestations of Antisemitism in the EU 2002 – 2003. Based on information by the National Focal Points of the EUMC - RAXEN Information Network*, όπου επιχειρείται η παρουσίαση της νομοθεσίας για την καταπολέμηση του αντισημιτισμού στα 15 κράτη μέλη της Ε.Ε.

¹⁰⁹⁹ *Ibid*, σελ. 20.

¹¹⁰⁰ EUMC, *Ετήσια Έκθεση 2005*, σελ. 8-9 και 16.

¹¹⁰¹ COENDERS M., LUBBERS M., SCHEEPERS P., “Majorities’ attitudes towards minorities in European Union Member States Results from the Standard Eurobarometers 1997-2000-2003”, Report 2 for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, Ref. no. 2003/04/01.

¹¹⁰² Αντίσταση στην πολυπολιτισμική κοινωνία (1 στους 4 Ευρωπαίους, 25%) Όρια στην πολυπολιτισμική κοινωνία (2 στους 3 Ευρωπαίους, 60%) Αντίθεση στα αστικά δικαιώματα για νόμιμους μετανάστες (4 στους 10, 39%) Υπέρ των πολιτικών επαναπατριsmού των νομίμων μεταναστών (1 στους 5, 22%) Συμμόρφωση των μεταναστών με τον νόμο (2 στους 3, 67%).

Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας και δημιουργία ενός Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (πρόταση το 2005) [...]

Όσον αφορά στο δεύτερο επισημάνθηκε η:

«[...] Λήψη μέτρων στήριξης που θα βοηθήσουν τα κράτη μέλη να χαράξουν καλύτερες πολιτικές για τη μετανάστευση ώστε να μεγιστοποιηθούν οι θετικές επιπτώσεις της στην κοινωνία και την οικονομία μας και να αποτραπεί η απομόνωση και ο κοινωνικός αποκλεισμός των μεταναστευτικών κοινοτήτων. Αυτό θα συμβάλλει στην κατανόηση και τον διάλογο μεταξύ των θρησκειών και των πολιτισμών σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης»¹¹⁰³.

A.2.1. Μέτρα με θετική συμβολή στην καταπολέμηση του ρατσισμού

Τα μέτρα με δυνητικό θετικό αντίκτυπο στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, λήφθηκαν κατ' εφαρμογήν του ΠτΧ, σε τρία επίπεδα:

A.2.1.1. Στο πεδίο της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις

Μείζον επίτευγμα της εν λόγω περιόδου, αποτελεί η -μετά από επτά χρόνια διαπραγματεύσεων- υιοθέτηση υπό την Γερμανική Προεδρία, της Απόφασης-πλαίσιου 2008/913/ΔΕΥ, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου¹¹⁰⁴ (για μια διεξοδική ανάλυση της εν λόγω πρότασης βλ. παραπάνω).

Παράλληλα, στην καταπολέμηση του φαινομένου, θα μπορούσε να συμβάλει αφενός, η αξιολόγηση των δυο Οδηγιών κατά των διακρίσεων¹¹⁰⁵ που τυπικά -τουλάχιστον- θα μπορούσε να οδηγήσει στην βελτίωση της εφαρμογής τους και αφετέρου, η πρόταση Οδηγίας για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού¹¹⁰⁶, η υιοθέτηση της οποίας θα ενδυνάμωνε την τρέχουσα ενωσιακή νομοθεσία κατά των διακρίσεων.

A.2.1.2. Στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου

Σε ένα άλλο επίπεδο, κατ' εφαρμογή των επιταγών του Προγράμματος, υιοθετήθηκε ο FRA, το νέο -αν και αποδυναμωμένο (λόγω της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων του) σε σύγκριση με το προγενέστερο- αρμόδιο όργανο και για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας εντός της ευρωπαϊκής επικράτειας (βλ. διεξοδικότερα παραπάνω B.2.3).

¹¹⁰³ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Το πρόγραμμα της Χάγης: Δέκα προτεραιότητες για την επόμενη πενταετία. Η εταιρική σχέση για την ανανέωση της Ευρώπης στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης, COM(2005) 184 τελικό, Βρυξέλλες, 10.5.2005, σελ. 7, 10.

¹¹⁰⁴ [EE L 328, 6.12. 2008]

¹¹⁰⁵ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Έκθεση σχετικά με την Εφαρμογή της οδηγίας 2000/43/ΕΚ της 29ης Ιουνίου 2000 περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής, COM(2006) 643 τελικό, Βρυξέλλες, 30.10.2006 και ΕυρΕπ., Η εφαρμογή της οδηγίας 2000/78/ΕΚ, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, COM(2008) 225 τελικό, Βρυξέλλες, 8.7.2008.

¹¹⁰⁶ COM(2008) 426 τελικό, Βρυξέλλες, 2.7.2008.

A.2.1.3. Στο πεδίο της προώθησης ίσης μεταχείρισης υπηκόων τρίτων χωρών- Ένταξη

Παράλληλα, σημαντική όσον αφορά στην προώθηση της ίσης μεταχείρισης των υπηκόων τρίτων χωρών, ήταν η έστω και μικρή πρόοδος, που σημειώθηκε σε όρους ένταξης. Συγκεκριμένα, υπό το φως του ΠτΧ, αναδόθηκαν σχετικά, τρία κύρια στοιχεία, ήτοι: οι Κοινές Βασικές Αρχές για την ένταξη, η σύσταση του Ταμείου Ένταξης και ο διαπολιτισμικός διάλογος.

(α) Ως προς το πρώτο, με την υιοθέτησή τους υπό την Δανική Προεδρία¹¹⁰⁷, οι «Κοινές Βασικές Αρχές για την Ένταξη», ήρθαν να διαχειριστούν την αποτυχία συγκρότησης μιας ενιαίας μεταναστευτικής πολιτικής, προτείνοντας τη διατήρηση των ωφελημάτων από την μετανάστευση, ταυτόχρονα με την αντιμετώπιση των κοινωνικών εντάσεων, του ρατσισμού και του αποκλεισμού¹¹⁰⁸. Οι Κοινές Βασικές Αρχές λειτούργησαν σαν βάση για την «Κοινή ατζέντα για την ενσωμάτωση» που προωθήθηκε από την ΕυρΕπ το 2005¹¹⁰⁹ και περιλαμβάνει τη δημιουργία: ενός δικτύου εθνικών σημείων επαφής για την ενσωμάτωση, οδηγών ενσωμάτωσης και ενός σχετικού διαδικτυακού τόπου.

(β) Από την άλλη μεριά, η σύσταση του Ταμείου Ένταξης Υπηκόων Τρίτων Χωρών, με σκοπό τη χρηματοδότηση σχετικών πολιτικών, θεωρείται πολύ σημαντικό εργαλείο¹¹¹⁰.

(γ) Στο ίδιο επίπεδο, ιδιαίτερης μνείας χρήζει και η προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου, ως μέρος της πολιτικής ένταξης στο πλαίσιο του «Χώρου». Εδώ, πιο συγκεκριμένα, τόσο το τρίο Προεδρίας Γερμανίας, Πορτογαλίας, Σλοβενίας¹¹¹¹, όσο και το επόμενο Γαλλίας, Τσεχίας, Σουηδίας¹¹¹², συμπεριέλαβαν υπό τον τίτλο «Ελευθερία, Ασφάλεια, Δικαιοσύνη», ειδικό υπότιτλο: «Ένταξη και Διαπολιτισμικός Διάλογος». Παράλληλα, ιδιαίτερα ενδιαφέρον, είναι το γεγονός ότι παρά την αύξηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, σύμφωνα με έρευνα του Ευρωβαρομέτρου το 2007¹¹¹³, διαπιστώθηκε και η στήριξη των Ευρωπαίων πολιτών στο εν λόγω εγχείρημα¹¹¹⁴. Στη βάση των

¹¹⁰⁷ E.E.: Council Document 14615/04, p. 15.

¹¹⁰⁸ HYWEL C., PINENDA P., "Beyond the Common Basic Principles on integration: The next steps" EPC/KBF multicultural Europe Team, Issue Paper 27, 15 April 2005.

¹¹⁰⁹ Com(2005) 389, Βρυξέλλες, 1.9.2005.

¹¹¹⁰ ΑΠΟΦΑΣΗ 2007/435/ΕΚ, για τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών, για την περίοδο 2007 έως 2013, ως μέρος του γενικού προγράμματος «Αλληλεγγύη και διαχείριση των μεταναστευτικών ροών» [EE L 168, 28.6.2007].

¹¹¹¹ The future German, Portuguese and Slovenian Presidencies, 18-month Programme of the German, Portuguese and Slovenian Presidencies, Brussels, 21 December 2006, p. 54 §118 Particular priority will be given to developing a coherent approach to integration policy and to fostering mutual understanding between people from different backgrounds and cultures through dialogue. This will include exchanging views on experience on integration policy and implementing the conclusions of the Council of 1-2 December 2005 on this issue.

¹¹¹² The future French, Czech and Swedish Presidencies, Draft 18-month programme of the Council, p. 69: Intercultural dialogue has become an important instrument in fostering integration of citizens of different origin, cultural background and religion, in counteracting racism and extremism and in preventing radicalisation and recruitment in the area of terrorism. The exchange of experience between Member States on intercultural dialogue will therefore be taken forward. The possibility of widening the perspective of intercultural dialogue to include the respect for democracy and human rights will be examined.

¹¹¹³ EUROBAROMETER, "Intercultural dialogue in Europe Summary", Flash Eurobarometer 217, December 2007.

¹¹¹⁴ Περίπου ¾ των πολιτών της Ε.Ε. πιστεύουν ότι άτομα με διαφορετικό υπόβαθρο (εθνικό, θρησκευτικό ή εθνοτικό) εμπλουτίζουν την πολιτιστική ζωή της χώρας τους.

Τα 2/3 (65%) των Ευρωπαίων υποστηρίζουν ότι η καθημερινή αλληλεπίδραση μεταξύ ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικές κουλτούρες είναι μια πραγματικότητα στην Ευρώπη

παραπάνω, κυριότερη εξέλιξη της περιόδου, πάντως, αποτελεί ο ορισμός του 2008, ως Ευρωπαϊκού Έτους Διαπολιτισμικού Διαλόγου¹¹¹⁵, αλλά και η προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου ως εργαλείου, που συμβάλει στην διακυβέρνηση της πολιτισμικής ετερότητας εντός των ευρωπαϊκών κοινωνιών, διεθνικά μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών και διεθνώς με άλλα μέρη του κόσμου και στην “Agenda for Culture in a Globalising World”, που εκδόθηκε από την ΕυρΕπ το 2007. Τέλος, η στήριξη αυτού του θεματολογίου, χρηματοδοτήθηκε και επεκτάθηκε μέσω του νέου Προγράμματος Culture 2007-2013, του Προγράμματος Ευρώπη για τους Πολίτες και του Έτους Διαπολιτισμικού Διαλόγου¹¹¹⁶.

A.2.2. Μέτρα με αρνητικό αντίκτυπο σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων

Ωστόσο, παρά τα παραπάνω θετικά βήματα, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, με την έναρξή του, το ΠτΧ ήρθε αντιμέτωπο με πίεση στα εξωτερικά σύνορα λόγω της αθρόας προσέλευσης παράτυπων μεταναστών, ιδίως στο «μαλακό υπογάσριο» της Ε.Ε. (Ιταλία, Μάλτα, Ελλάδα, Ισπανία). Συνέπεσε επίσης, με την διεύρυνση της Ε.Ε. προς ανατολάς, με την προσχώρηση δέκα νέων κρατών μελών σε αυτήν. Αμφότερα τα γεγονότα, σε συνδυασμό με ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές περιβάλλον που σημαδεύτηκε από νέα τρομοκρατικά χτυπήματα στην Ευρώπη (Λονδίνο-2005), δεν επέτρεψαν στο νέο Πρόγραμμα να πραγματοποιήσει ουσιαστική πρόοδο στο πεδίο καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Αντιθέτως. Οι αντικρουόμενοι στόχοι του προγράμματος, κυριότερη μορφή έκφρασης των οποίων αποτελεί η ενίσχυση της ασφάλειας έναντι της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, ώθησαν τη σχέση μετανάστευσης και ασφάλειας ένα βήμα παραπάνω. Πράγματι, το ΠτΧ, ανάγοντας την ασφάλεια στο «πιο επείγον ζήτημα», άναψε το πράσινο φως για την άσκηση μιας ακόμα περισσότερο περιοριστικής πολιτικής, με μέτρα που πρόκριναν τη «διακυβέρνηση μέσω της ανησυχίας» και την «αστυνόμευση από απόσταση». Ιδωμένες υπό αυτό το πρίσμα, οι μετακινήσεις συλλήβδην, αντιμετωπίστηκαν ως «δίλημμα ασφάλειας», οξύνοντας έτι περαιτέρω τις εκδηλώσεις ρατσισμού και διακρίσεων.

A.2.2.1. Αδυναμία ολοκλήρωσης Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (ΚΕΣΑ)

Σε αυτό το πλαίσιο, λόγω ακριβώς του προτάγματος της ασφάλειας, η ολοκλήρωση ενός ΚΕΣΑ δεν επιτεύχθηκε, όπως είχε προγραμματιστεί. Αντιθέτως, την υπόψη περίοδο, παρά την έναρξη της δεύτερης φάσης του ΚΕΣΑ με την υιοθέτηση της Πράσινης Βίβλου για το άσυλο¹¹¹⁷, παρατηρείται μια αξιοπρόσεκτη επιβράδυνση της νομοπαραγωγικής διαδικασίας, με την υιοθέτηση μόνο μιας πράξης, σε σύγκριση με το ΠτΤ. Παράλληλα, τα

Το κυρίαρχο συναίσθημα (83%) στην ΕΕ είναι ο διαπολιτισμικός διάλογος είναι ευεργετικός, αλλά για πολλούς (2/3), οι οικογενειακές πολιτιστικές παραδόσεις πρέπει να διατηρούνται από τις νέες γενιές

¹¹¹⁵ ΑΠΟΦΑΣΗ 1983/2006/ΕΚ, σχετικά με το Ευρωπαϊκό Έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου (2008) [ΕΕ L 412, 30.12.2006].

¹¹¹⁶ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., “Sharing Diversity National Approaches to Intercultural Dialogue in Europe”, Study for the European Commission, Report, March 2008.

¹¹¹⁷ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Πράσινη Βίβλος σχετικά με το μέλλον του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου, Com(2007) 301 τελικό, Βρυξέλλες, 6.6.2007.

όποια βήματα, σημειώθηκαν με κατεύθυνση προς μια «Ευρώπη Φρούριο» κι όχι μια Ευρώπη των δικαιωμάτων¹¹¹⁸.

Άλλωστε, και η υιοθέτηση ακόμα ενός Ευρωπαϊκού Συμφώνου για την Μετανάστευση και το Άσυλο, παρά τις δυνητικές δυνατότητες συμβολής του στην καταπολέμηση του ρατσισμού, με την επικέντρωση στην ποινική προσέγγιση της διαχείρισης της παράτυπης μετανάστευσης, φαίνεται πως όχι μόνο υπονομεύει αυτόν τον στόχο, αλλά επίσης, θέτει σε κίνδυνο και την καταπολέμηση του ρατσισμού¹¹¹⁹.

A.2.2.2. Μικρή πρόοδος σε όρους διαχείρισης της νόμιμης μετανάστευσης

Επιπροσθέτως, κατά την υλοποίηση του ΠτΧ, αμφίβολη, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η συμβολή στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, από την μικρή πρόοδο, που σημειώθηκε σε όρους νόμιμης μετανάστευσης, για λόγους που σχετίζονται και πάλι με το πρόταγμα της ασφάλειας, αφού υιοθετήθηκαν μόνο δυο σχετικές Οδηγίες, που ρυθμίζουν τις προϋποθέσεις εισόδου υπηκόων τρίτων χωρών για σκοπούς επιστημονικής έρευνας¹¹²⁰ και με σκοπό την απασχόληση υψηλής ειδίκευσης (Μπλε κάρτα)¹¹²¹.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον εδώ, είναι το γεγονός ότι σε αντίθεση με την εναρμόνιση των διατάξεων διαχείρισης της νόμιμης μετανάστευσης της πρώτης περιόδου οικοδόμησης του «Χώρου», η οποία αναπτύχθηκε πάνω σε ζητήματα όπως η εκτίμηση της οικογενειακής αξίας (βλ. Οδηγία οικογενειακής επανένωσης), η αναγνώριση της επιτυχούς ένταξης των επί μακρόν διαμενόντων (πρβλ Οδηγία επί μακρών διαμενόντων), αλλά και προώθησης της γνώσης που βασίζεται στην μετανάστευση (Οδηγία μαθητών και Οδηγία Ερευνητών), με τις οποίες τέθηκαν στο επίκεντρο της

¹¹¹⁸ Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα από την άποψη αυτή, είναι η Οδηγία 2005/85/ΕΚ, με την οποία ολοκληρώθηκε η 1^η φάση προς ένα ΚΕΣΑ, που παρά τις εγγυήσεις που παρείχε δύνατο να οδηγήσει σε παραβίαση του διεθνούς προσφυγικού δικαίου. Πιο συγκεκριμένα, πρόβλημα διαπιστώθηκε σχετικά με την έννοια των «ασφαλών τρίτων χωρών». Δεδομένου ότι η Οδηγία, υιοθετήθηκε χωρίς να ληφθούν υπόψη οι προτεινόμενες τροποποιήσεις από το ΕΚ, το τελευταίο, προσέφυγε στο ΔΕΚ ζητώντας είτε την αποκοπή των διατάξεων 29§2,3 και 36 §3, είτε την ακύρωση της Οδηγίας στο σύνολό της. Το ΔΕΚ ακύρωσε τις προβαλλόμενες διατάξεις, με απόφασή του στις 6 Μαΐου 2008.

Ανησυχία εκφράστηκε επίσης για ζητήματα όπως: οι περιορισμοί στο δικαίωμα στη μετάφραση (άρθρο 10 1β), η αρνητική διατύπωση του δικαιώματος επικοινωνίας με την Ύπατη Αρμοστεία των ΗΕ για τους πρόσφυγες (10 1 γ), ο περιορισμός του δικαιώματος σε προσωπική συνέντευξη σε ορισμένες περιπτώσεις (άρθρο 12), η επίσης περιορισμένη διάταξη για δωρεάν νομική βοήθεια (άρθρο 15), η ακαταλληλότητα των δικλίδων ασφαλείας κατά την κράτηση (άρθρο 18), η διακριτική ευχέρεια των κρατών να καθιερώσουν διαδικασίες που παρεκκλίνουν από τις βασικές αρχές και εγγυήσεις (άρθρο 24), η συμπερίληψη της «ασφαλούς τρίτης χώρας» που υπόκειται σε ακατάλληλες δικλίδες ασφαλείας (άρθρο 27) και οι οποίες επίσης εμπίπτουν στο πεδίο των απαράδεκτων αιτήσεων (άρθρο 25 γ), η εφαρμογή της έννοιας των ευρωπαϊκών ασφαλών τρίτων χωρών, η οποία επιτρέπει στα κράτη μέλη να αρνούνται την πρόσβαση σε διαδικασία για οποιονδήποτε αιτούντα εισέρχεται παράνομα από ασφαλή τρίτη χώρα, δημιουργώντας κίνδυνο επαναπροώθησης (άρθρο 36). Βλ. αναλυτικότερα, ECRE Information Note on the Council Directive 2005/85/EC of 1 December 2005 on minimum standards on procedures in Member States for granting and withdrawing refugee status, IN1/10/2006/EXT/JJ.

¹¹¹⁹ ENAR, "The Immigration Pact: The Immigration Pact: Can the French Presidency's Can the French Presidency's French Presidency's Immigration Pact contribute to Immigration Pact contribute to a Europe without racism?", Press Release, Brussels, 10 July 2008.

¹¹²⁰ ΟΔΗΓΙΑ 2005/71/ΕΚ, σχετικά με ειδική διαδικασία εισδοχής υπηκόων τρίτων χωρών για σκοπούς επιστημονικής έρευνας [ΕΕ L 289, 3.11.2005]. Βλ. προσίμιο παρ. 6, 24, 25 και άρθρο 12 για την Ίση μεταχείριση.

¹¹²¹ ΟΔΗΓΙΑ 2009/50/ΕΚ, σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό την απασχόληση υψηλής ειδίκευσης [ΕΕ L 155, 18.6.2009]

ευρωπαϊκής δικαιοταξίας οι αξίες της Ε.Ε., την δεύτερη περίοδο του ΠτΧ, τα στοιχεία που εντάχθηκαν στο Σχέδιο Πολιτικής για την Νόμιμη μετανάστευση¹¹²², μοιάζουν να επικεντρώνονται στην οικονομική ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα, θέτοντας με τον τρόπο αυτό πρώτα τα συμφέροντα και όχι τόσο τις αξίες της Ένωσης.

Α.2.2.3. Ενίσχυση περιοριστικών και κατασταλτικών μέτρων για την καταπολέμηση της παράτυπης μετανάστευσης

Σε αντίθεση με τη νόμιμη, ιδιαίτερη ώθηση δόθηκε από το ΠτΧ, στην διαχείριση της παράτυπης μετανάστευσης, όπου προωθήθηκαν μέτρα περιοριστικά και κατασταλτικά, με αρνητικές επιπτώσεις στο υπό μελέτη φαινόμενο.

Πράγματι, τα υιοθετηθέντα μέτρα, επικεντρώθηκαν στην καταπολέμηση της παράνομης απασχόλησης και κυρίως την πολιτική επιστροφής, με τρόπο ωστόσο, που ποινικοποιεί τόσο την εργασία, όσο και την είσοδο των παράτυπων μεταναστών.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στην παράνομη απασχόληση, σκοπό της Οδηγίας 2009/52/ΕΚ, αποτέλεσε ο αποκλεισμός της πρόσβασης στην αγορά εργασίας των παράτυπων μεταναστών, αποτρέποντάς τους ουσιαστικά από το να μεταναστεύσουν παράτυπα στην Ε.Ε.¹¹²³.

Από την άλλη μεριά, ως προς την επιστροφή, η Οδηγία 2008/115/ΕΚ, που καθορίζει τις κοινές προδιαγραφές για την επιστροφή εκείνων που δεν έχουν ή δεν έχουν πια δικαίωμα διαμονής σε ένα από τα κράτη μέλη της Ε.Ε.¹¹²⁴, σε συνδυασμό με τη σύσταση αντίστοιχου Ταμείου¹¹²⁵, τις Συμφωνίες Επανεισδοχής¹¹²⁶, αλλά και την ενδυνάμωση της επιχειρησιακής συνεργασίας για την επιστροφή, κωδικοποίησαν ένα «καθεστώς απέλασης» σε επίπεδο Ε.Ε. που στερείτο μιας προοπτικής δικαιωμάτων του ανθρώπου¹¹²⁷.

Α.2.2.4. «Στρατιωτικοποίηση» των συνόρων

Παράλληλα, ως ανάγκη καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης και ως εκ τούτου, ενδυνάμωσης της ασφάλειας στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε., εκλαμβάνεται και η προτεραιότητα που δόθηκε στη διαχείριση των συνόρων.

Ακολουθώντας χρονικά τα μέτρα, σε μια πρώτη φάση, το 2006, επικεντρώθηκαν στην παγίωση του κεκτημένου Σένγκεν, με μέτρα όπως: ο Κώδικας Συνόρων Σένγκεν, με σκοπό την καθιέρωση κοινών κανόνων όσον αφορά στην είσοδο και διαμονή των

¹¹²² Com(2005) 669 τελικό, 21.12.2005.

¹¹²³ ΟΔΗΓΙΑ 2009/52/ΕΚ, σχετικά με την επιβολή ελάχιστων προτύπων όσον αφορά τις κυρώσεις και τα μέτρα κατά των εργοδοτών που απασχολούν παράνομα διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών [ΕΕ L 168, 30.6.2009].

¹¹²⁴ ΟΔΗΓΙΑ 2008/115/ΕΚ, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παράνομως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών [ΕΕ L 348, 24.12.2008].

¹¹²⁵ ΑΠΟΦΑΣΗ 575/2007/ΕΚ, για τη σύσταση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Επιστροφής για την περίοδο 2008 έως 2013, ως μέρος του γενικού προγράμματος «Αλληλεγγύη και διαχείριση των μεταναστευτικών ροών», [ΕΕ L 144, 6.6.2007].

¹¹²⁶ Κατά τη διάρκεια του ΠτΧ, υπογράφηκαν Συμφωνίες με: τη Σρι Λάνκα (2005), τη Ρωσία (2006), την ΠΓΔΜ, τη Σερβία, τη Βοσνία -Ερζεγοβίνη, το Μαυροβούνιο, την Ουκρανία, τη Μολδαβία, (2007), και το Πακιστάν (2009).

¹¹²⁷ Άξια αναφοράς εδώ, είναι τόσο η αντίδραση από ΜΚΟ, όσο και η πρωτοφανής παρέμβαση για τα δεδομένα της Κοινότητας, του Συμβουλίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των ΗΕ, οι οποίοι με γράμμα τους στην Γαλλική -τότε- Προεδρία, εξέφρασαν την ανησυχία τους για την έλλειψη δικλίδων ασφαλείας των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Βλ. σχετικά, United Nations Press Release: United Nations experts concern about the proposed European Union Return Directive, 18 July 2008.) Εξίσου καινοφανής ήταν κι η παρέμβαση αρχηγών κρατών χωρών της Λατινικής Αμερικής, οι οποίοι εξέφρασαν επίσης τις αμφιβολίες τους για το νέο καθεστώς (Πρβλ. Latin America could halt the EU trade talks over return directive, euobserver, 23 June 2008).

υπηκόων τρίτων χωρών στην ζώνη Σένγκεν¹¹²⁸, αλλά και το Σύστημα Πληροφόρησης Σένγκεν δεύτερης γενιάς (SIS II), που καθορίζει τη λειτουργία του συστήματος και τις προϋποθέσεις εισαγωγής καταχωρίσεων υπηκόων τρίτων χωρών, με σκοπό την άρνηση εισόδου ή την απαγόρευση διαμονής¹¹²⁹.

Κατόπιν, το 2007, ενισχύθηκε η επιχειρησιακή διάσταση των συνόρων, με τη σύσταση Ομάδων Ταχείας Επέμβασης (RABIT), που παρεμβαίνουν κατόπιν αιτήματος κράτους μέλους σε εξαιρετικά επείγουσες καταστάσεις, οι οποίες προκύπτουν από τη μαζική εισροή παράτυπων μεταναστών¹¹³⁰. Το ίδιο έτος, για την οικονομική ενίσχυση των κρατών μελών, με σκοπό την υποστήριξή τους, για την επίτευξη υψηλού και ομοιόμορφου επιπέδου ελέγχου προσώπων και επιτήρησης των εξωτερικών συνόρων στο πλαίσιο κοινών κανόνων, συστάθηκε επίσης, το Ταμείο Εξωτερικών Συνόρων¹¹³¹.

Τέλος, προς την εκπνοή του Προγράμματος, για την περαιτέρω ενίσχυση της διαχείρισης των εξωτερικών συνόρων, προτάθηκε ακόμα ένα νέο πακέτο μέτρων με σκοπό την εγκαθίδρυση του Eurosur, την ενίσχυση του Frontex και την εγκαθίδρυση των «ευφυών συνόρων»¹¹³².

Αξιοσημείωτο είναι ότι, στο σύνολό τους, πρόκειται για μέτρα, που αν και περιλαμβάνουν στο προοίμιό τους τον σεβασμό του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και συνακόλουθα τον σεβασμό του δικαιώματος της μη διάκρισης, «δρομολογώντας» την ενδυνάμωση της εποπτείας και του ελέγχου, περιέχουν τόσο το στοιχείο της «ποινικοποίησης», όσο και της «στρατιωτικοποίησης» των συνόρων, γεγονός που έρχεται σε αντιδιαστολή με το σκεπτικό μιας Ε.Ε. ως περιοχής χωρίς σύνορα. Παράλληλα, εγείρουν εμπόδια στην είσοδο των ατόμων που μπορεί να χρήζουν διεθνούς προστασίας, ενώ δημιουργούν και την αίσθηση της «άμυνας» ή ασφάλειας των «εντός των τειχών», εντείνοντας περαιτέρω τα αισθήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας.

A.2.2.5. (Αντι)τρομοκρατικά μέτρα

Από μια άλλη σκοπιά, ιδιαίτερα σημαντική είναι η επίπτωση των αντιτρομοκρατικών μέτρων της Ε.Ε. στην όξυνση του ρατσισμού, που και αυτή την περίοδο, τίθενται στην καρδιά της πολιτικής ατζέντας της Ένωσης.

Μάλιστα, η πραγματικότητα αυτή, αντλώντας και από το προηγούμενο του ΠτΤ, φαίνεται πως απασχόλησε την Ε.Ε. Έτσι, στο *Σχέδιο Δράσης της Ε.Ε. για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας*, που υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το 2007, ανάμεσα στις 138 δράσεις για την καταπολέμηση του φαινομένου, συγκαταλέχθηκαν και προληπτικά μέτρα, που υπάγονται στους τέσσερις πυλώνες: της πρόληψης, της προστασίας, της δίωξης και της απάντησης. Πράγματι, ως δράση κατά της τρομοκρατίας,

¹¹²⁸ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 562/2006, για τη θέσπιση του κοινοτικού κώδικα σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν) [ΕΕ L 105, 13.4.2006].

¹¹²⁹ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1987/2006, σχετικά με τη δημιουργία, τη λειτουργία και τη χρήση του συστήματος πληροφοριών Σένγκεν δεύτερης γενιάς (SIS II) [ΕΕ L 381, 28.12.2006].

¹¹³⁰ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 836/2007, για τη θέσπιση μηχανισμού σύστασης ομάδων ταχείας επέμβασης στα σύνορα και την τροποποίηση του κανονισμού 2007/2004, όσον αφορά τον εν λόγω μηχανισμό για τη ρύθμιση των καθηκόντων και αρμοδιοτήτων των προσκεκλημένων υπαλλήλων [ΕΕ L 199, 31.7.2007].

¹¹³¹ ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΙΣΙΟ 574/2007, σχετικά με τη σύσταση του Ταμείου Εξωτερικών Συνόρων για την περίοδο 2007 έως 2013, ως μέρους του γενικού προγράμματος «Αλληλεγγύη και διαχείριση των μεταναστευτικών ροών» [ΕΕ L 144, 6.6.2007].

¹¹³² Βλ. Com(2008) 68 τελικό, Βρυξέλλες, 13.2.2008· Com (2008) 67 τελικό, Βρυξέλλες, 13.2.2008· Com (2008) 69 τελικό, Βρυξέλλες, 13.2.2008.

συμπεριλήφθηκε η καταπολέμηση των ανισοτήτων και της διάκρισης, όπου υπήρχαν εντός της Ε.Ε. και η προώθηση της μακροπρόθεσμης ενσωμάτωσης όπου είναι αναγκαίο, χωρίς ωστόσο, να γίνεται αναφορά στον ρόλο της Οδηγίας για την φυλετική ισότητα (2000/43/ΕΚ). Στο Σχέδιο συγκαταλέχθηκε επίσης, η ανάγκη να κατατεθούν προτάσεις για την ενίσχυση του διαπολιτισμικού διαλόγου, αλλά δεν έγινε αναφορά στο Έτος Διαπολιτισμικού Διαλόγου. Τέλος, προβλέφθηκε ακόμα, η ανάγκη προστασίας των μειονοτικών κοινοτήτων, ενώ επισημάνθηκε και ο ρόλος του Παρατηρητηρίου (EUMC) ως προς το ζήτημα αυτό¹¹³³.

Παρά την κατανόηση του προβλήματος, ο αγώνας κατά της τρομοκρατίας, είχε αρνητικές επιπτώσεις στις ευρύτερες προσπάθειες να ξεπεραστεί η μισαλλοδοξία. Για την ακρίβεια, οι νομικές, πολιτικές και πρακτικές εξελίξεις στο εν λόγω πεδίο, συνέβαλλαν στην δημιουργία ενός περιβάλλοντος, όπου οι μορφές άμεσης και έμμεσης διάκρισης, γίνονταν όλο και περισσότερο ανεκτές¹¹³⁴.

Ειδικότερα, η λανθασμένη έμφαση στην «ισλαμική τρομοκρατία» (αφού βάσει στοιχείων της Europol, για το 2007 μόνο 1 από τις 498 επιθέσεις που έλαβαν χώρα στην ΕΕ χαρακτηρίστηκε ως ισλαμική, το 2006), φαίνεται όχι μόνο πως στιγματίσε τους μουσουλμάνους που κατοικούσαν στην Ε.Ε., αλλά και υπονόμωσε τον ίδιο τον στόχο της καταπολέμησης της τρομοκρατίας¹¹³⁵.

A.2.2.6. Εξωτερική διάσταση πολιτικών «Χώρου»

Ακόμα, οι μηχανισμοί για την υλοποίηση της Στρατηγικής για την Εξωτερική Διάσταση του ΧΕΑΔ, τέθηκαν στην υπηρεσία του προτάγματος της ασφάλειας. Στόχος, είναι και αυτή την περίοδο, η εξαγωγή του προτύπου της ασφάλειας της Ε.Ε. σε τρίτες χώρες, μέσω της εξωτερικοποίησης (“externalisation”) ή εξευρωπαϊσμού (“europeanisation”) των παραδοσιακών εργαλείων ελέγχου των εξωτερικών συνόρων, χωρίς ουσιαστική μέριμνα για τις ευάλωτες ομάδες.

A.2.3. Εκδηλώσεις ρατσισμού – πολιτικές «Χώρου», μια αλληλοδιαδραστική σχέση υπό το φως του ΠτΧ

Μέσα σε ένα περιβάλλον σκλήρυνσης των πολιτικών του «Χώρου» -εύλογα- παρατηρήθηκε μια νέα άνοδος των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων στους κόλπους της Ε.Ε.

Παρά την έλλειψη αξιόπιστων και συγκρίσιμων στατιστικών στοιχείων από όλα τα κράτη μέλη, υπό το ΠτΧ καταγράφηκε αυξημένη τάση ρατσιστικού εγκλήματος για την περίοδο 2000-2006, που επιβεβαιώθηκε και σε σχετικό ψήφισμα του ΕυρΚ¹¹³⁶.

¹¹³³ COUNCIL OF THE EU, *EU Action Plan on combating terrorism*, 7233/07, 9 March 2007.

¹¹³⁴ “[...] the fight against terrorism is having a detrimental impact on broader efforts to overcome intolerance. Legal, policy and practice developments in the fight against terrorism have contributed to an environment whereby direct and indirect forms of discrimination are increasingly tolerated and even mandated”. ENAR, “Counter-terrorism and combating racism”, General Policy Paper No. 4, November 2007.

¹¹³⁵ Βλ. έναντι πολλών: ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ: «Η έλλειψη εγγυήσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα υπονομεύει την αντιτρομοκρατική προσπάθεια της Ε.Ε.», Δελτίο Τύπου, 31.5.2005.

¹¹³⁶ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την έξαρση ρατσιστικής βίας στην Ευρώπη*, 2006. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον στο εν λόγω ψήφισμα είναι ότι παρά την επίγνωση της επιπτώσης των περιοριστικών πολιτικών στην έξαρση της ρατσιστικής βίας στην Ευρώπη, ζητεί τη δημιουργία κλίματος αποδοχής των αυστηρών μέτρων...: «Ζητεί από τους φορείς της κοινής γνώμης και λήψης αποφάσεων να αποφεύγουν να δημιουργούν με τη στάση ή τα λόγια τους, ηθελημένα ή όχι, κλίμα ρατσισμού, λανθάνουσας ξενοφοβίας

Προκειμένου να καλυφθεί η έλλειψη αξιόπιστων στοιχείων για τις εμπειρίες διακρίσεων και θυματοποίησης των μεταναστών και των εθνικών μειονοτήτων, ο FRA, το νέο όργανο με αρμοδιότητα στα ζητήματα του ρατσισμού, διεξήγαγε το 2008 για πρώτη φορά μια μεγάλης κλίμακας Έρευνα (καλύπτοντας και τα 27 κράτη μέλη της ΕΕ) για τις διακρίσεις και τις μειονότητες (EU-MIDIS)¹¹³⁷. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα¹¹³⁸, τα οποία μπορούν επίσης, να χρησιμοποιηθούν ως δείκτες κοινωνικής ένταξης ή περιθωριοποίησης, οι Ρομά υπέστησαν διακρίσεις λόγω της εθνικής τους καταγωγής περισσότερο από άλλες ομάδες.

Επιπροσθέτως, το Ευρωβαρόμετρο του 2008, έδειξε ότι το 62% των Ευρωπαίων πολιτών πίστευαν ότι η διάκριση βάσει της εθνικής καταγωγής, ήταν ευρέως διαδεδομένη στη χώρα τους, ενώ, ακολουθούσαν με χαμηλότερα ποσοστά άλλες μορφές διάκρισης¹¹³⁹.

Την παραπάνω διαπίστωση περί αύξησης του ρατσισμού, ήρθε να επαληθεύσει η ίδια η πραγματικότητα στα κράτη μέλη. Πιο συγκεκριμένα, μπορούν να επισημανθούν τρία σημαντικά ζητήματα, που αφορούν στις πολιτικές του «Χώρου» και την επίδρασή τους σε ζητήματα εκδήλωσης ρατσισμού και διακρίσεων. Πρόκειται για:

1. *Ζητήματα ασφάλειας.* Την εν λόγω περίοδο, η τρομοκρατική απειλή συνεχίζει να πλανάται πάνω από την Ε.Ε.¹¹⁴⁰, σε χώρες όπως η Γαλλία, η Βρετανία και η Γερμανία να βρίσκονται σε συναγερμό¹¹⁴¹. Αυτό, δείχνει ότι η τρομοκρατική απειλή, παρά την προσπάθεια καταπολέμησής της, δεν αντιμετωπίστηκε επαρκώς, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να έχει περαιτέρω επιπτώσεις στα δικαιώματα των υπηκόων τρίτων χωρών, που εξακολουθούσαν να είναι οι κύριοι ύποπτοι για τρομοκρατικές ενέργειες.

2. *Απόρροια του κλίματος της καχυποψίας λόγω της τρομοκρατικής απειλής,* ήταν ένα δεύτερο ζήτημα, που αφορούσε στα προβλήματα ένταξης, τις παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Ε.Ε. και τις μαζικές διακρίσεις και όπου διαπιστωνόταν μια αδυναμία της Ε.Ε. να συμβαδίσει με τις αξίες και τις αρχές της. Τα εν λόγω προβλήματα, εντοπιζόνταν με ιδιαίτερη μάλιστα οξύτητα κυρίως, στις ακόλουθες ευάλωτες ομάδες:

(α) *Τους μετανάστες, αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες,* με τα προβλήματα να τίθενται με ιδιαίτερη οξύτητα σε χώρες, που συνιστούν τα εξωτερικά (κυρίως νότια) σύνορα της Ε.Ε., (σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία), αλλά, επηρεάζουν και τα υπόλοιπα κράτη μέλη της Ε.Ε.. Ως ενδεικτικά της κατάστασης, θα μπορούσαν επίσης, να σημειωθούν:

αντισιμιτισμού, ισλαμοφοβίας, θρησκευτικού μίσους, ομοφοβίας, ιδιαίτερα όσον αφορά τις πολιτικές για τη μετανάστευση και το άσυλο ζητεί τη δημιουργία κλίματος αποδοχής των νέων νομοθετικών μέτρων με τα οποία θεσπίζονται οι αυστηροί έλεγχοι και η εποπτεία που προβλέπουν οι αντιτρομοκρατικοί νόμοι».

¹¹³⁷ FRA, *EU-MIDIS Technical Report Methodology, Sampling and Fieldwork* European Union Agency for Fundamental Rights, 2008.

¹¹³⁸ FRA, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey. Main Results Report*, European Union Agency for Fundamental Rights, December 2009, <<http://fra.europa.eu/en/publication/2012/eu-midis-main-results-report>>.

¹¹³⁹ EUROBAROMETER, “Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences, Attitudes”, Special Eurobarometer 296, July 2008 (51% λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού, 45% λόγω αναπηρίας, 42% λόγω θρησκείας/πίστης ή ηλικίας και 36% λόγω φύλου).

¹¹⁴⁰ Ενδεικτικά εδώ, είναι και τα ευρήματα της TE-SAT Report, για τα έτη 2007, 2008 και 2009 αντίστοιχα (στο: EUROPOL, *EU Terrorism Situation and Trend Report*, 2008, 2009, 2010), που ανατρέπουν την έκφραση: “[...] not all Muslims are terrorists, but (nearly) all terrorists are Muslims.” Βλ. επίσης σχετικά: DANIOS, “Europol Report: All Terrorists are Muslims...Except the 99.6% that Aren’t”, Loonwatch, 28.1.2010.

¹¹⁴¹ Από αναφορές του διεθνούς τύπου βλ. ενδεικτικά: “France raises anti-terror security after tip-offs”, *BBC News*, 21.9.2010· “France on alert for potential terror threat”, *Deutsche Welle*, 21.9.2010· «Σε επιφυλακή η Γαλλία λόγω τρομοκρατικής απειλής», *Καθημερινή*, 12.11.2010· «Σε κατάσταση συναγερμού οι Γερμανία» *Καθημερινή*, 18.11.2010.

- Ο αναγκαστικός επαναπατρισμός τουλάχιστον 4.800 Κοσσοβάρων το 2009, υπό την πίεση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, που υπέγραψαν διμερείς συμφωνίες επανεισδοχής την επαύριο της διακήρυξης ανεξαρτησίας του Κοσσοβού (2008) με το Βέλγιο, τη Γαλλία, την Γερμανία, η Ελβετία και η Αυστρία¹¹⁴².
 - Η σύναψη συμφωνίας για τη μετανάστευση και το άσυλο με χώρες όπως η Λιβύη, που δεν αποτελεί μέρος της Σύμβασης της Γενεύης για τους Πρόσφυγες και τον Ιούνιο του 2010 το καθεστώς της Λιβύης διέταξε το κλείσιμο των γραφείων της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες και δεν διαθέτει σύστημα προστασίας προσφύγων, ούτε και διαδικασία χορήγησης ασύλου.
 - Η διαπίστωση βασανιστηρίων σε χώρες της Ε.Ε.¹¹⁴³
- (β) *Τους Ρομά*, όπου το κυριότερο πρόβλημα –αυτή την περίοδο– διαπιστώνεται ιδίως από το 2008 και μετέπειτα, σε Ιταλία¹¹⁴⁴ και Γαλλία¹¹⁴⁵. Εδώ, ιδιαίτερης μνείας, εκτός φυσικά από την παραβίαση του κοινοτικού δικαίου με τις απελάσεις Ρομά-πολιτών της Ε.Ε., χρήζει και η έλλειψη πολιτικής βούλησης για επίλυση του ζητήματος με σεβασμό στην ισότητα των δικαιωμάτων της εν λόγω ομάδας, κάτι, που αναδείχτηκε με αφορμή την αντιμετώπιση του προβλήματος από τη γαλλική κυβέρνηση. Έτσι, μετά την παραβίαση του κοινοτικού δικαίου και συγκεκριμένα της Οδηγίας για την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της Ε.Ε., από τον –τότε– Γάλλο Πρόεδρο *Nicolas Sarkozy*, αντί του γεγονότος να καταδικαστεί ομόφωνα από τους άλλους Ευρωπαίους ηγέτες, παρατηρήθηκε μια στοίχιση πίσω του¹¹⁴⁶.
- (γ) *Τους μουσουλμάνους*¹¹⁴⁷. Όσον αφορά στους μουσουλμάνους, αρχικά την επαύριο των βομβιστικών επιθέσεων στο Λονδίνο, παρατηρήθηκε μια αύξηση αντιμουσουλμανικών επιθέσεων στο Ηνωμένο Βασίλειο, σύμφωνα με έκθεση του EUMC.
- “[...] The report confirms that in the immediate period after the attacks there was a temporary and disturbing increase in faith related hate crimes across the UK [...] In the immediate aftermath of the bombing attacks, the diversity became a target for some individuals who misused the religious background of the bombers as an excuse for racist attacks and abuses against members of minority communities, British Muslims in particular”¹¹⁴⁸.
- Επιπλέον, την επαύριο της “διαμάχης των σκίτσων”¹¹⁴⁹ το 2006, πυροδοτήθηκε στην Ε.Ε., μια θερμή συζήτηση για την εξισορρόπηση της ελευθερίας της έκφρασης με το σεβασμό της ετερότητας, η οποία προκάλεσε ποικιλόμορφες αντιδράσεις, αναβιώνοντας

¹¹⁴² COLLAKU P., “Thousands of Kosovars Face Expulsion to Forgotten Homeland”, *Balkan Insight*, 14 October 2010.

¹¹⁴³ Σε ευρωπαϊκό επίπεδο βλ. ενδεικτικά εκθέσεις της Επιτροπής κατά των Βασανιστηρίων του ΣοΕ (CPT). Σε οικουμενικό επίπεδο βλ. επίσης: Greece: detention facilities in crisis, warns UN expert on torture, Athens (20 October 2009).

¹¹⁴⁴ SIGONA N., “Locating ‘The Gypsy Problem’. The Roma in Italy: Stereotyping, Labelling and ‘Nomad Camps’, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 31, No. 4, July 2005, p. 741- 756’ FRA, “Incident Report – Violent Attacks Against Roma in the Ponticelli district Naples, Italy”, August 2008’ AMNESTY INTERNATIONAL, Europe’s Roma community still facing massive discrimination, 8.4.2009.

¹¹⁴⁵ Ειδικά για την Γαλλία, βλ. CONSTANT B., “Reding divides the EU with attack on France”, *European Voice*, 16.9.2010’ DALEY S., “Roma on Move, Test Europe’s ‘Open Borders’”, *The New York Times*, 16.9.2010.

¹¹⁴⁶ Βλ. ενδεικτικά δημοσιεύματα εποχής: “La convergenza Roma-Parigi”, *Corriere della Sera*, 15.9.2010’ “Chech PM backs France over Roma expulsion”, *EuBusiness*, 16.9. 2010’ CENDROWICZ L., “Sarkozy Lashes Out as Roma Row Escalates”, *Time*, 17.9.2010.

¹¹⁴⁷ HUMAN RIGHTS FIRST, *Islamophobia 2007 Hate Crime Survey*.

¹¹⁴⁸ EUMC, “The impact of 7 July 2005 London bomb attacks on Muslim communities in the EU”, November 2005.

¹¹⁴⁹ FRA, “Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU” 2007, σελ. 127, 145.

αισθήματα ισλαμοφοβίας. Μοναδική, απάντηση της Ε.Ε., αποτέλεσε ψήφισμα του ΕυρΚ, το οποίο:

«[...] 5. θεωρεί ότι η ελευθερία της έκφρασης και η ανεξαρτησία του Τύπου, ως καθολικά δικαιώματα, δεν μπορούν να υπονομεύονται από οποιονδήποτε, άτομο ή ομάδα, που αισθάνεται προσβεβλημένος από ό,τι λέγεται ή γράφεται· εκφράζει παράλληλα το σεβασμό του σε εκείνους που αισθάνθηκαν προσβεβλημένοι από τις γελοιογραφίες με τον Προφήτη Μωάμεθ, επισημαίνει ωστόσο ότι τα όποια αδικήματα μπορούν να παραπεμφθούν στη δικαιοσύνη σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική και ευρωπαϊκή νομοθεσία [...]»

11. εκφράζει την πλήρη υποστήριξη και αλληλεγγύη του προς τη Δανία και τις πληγείσες χώρες και τους λαούς τους σε αυτές τις πρωτοφανείς και δύσκολες συνθήκες· υπενθυμίζει τη ρήτρα περί αλληλεγγύης στο άρθρο 11 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση [...]»¹¹⁵⁰

Ακολουθώντας το ρεύμα, την ίδια χρονιά, το EUMC ανέδειξε το ζήτημα της ισλαμοφοβίας, μέσα από δυο ακόμα εκθέσεις του¹¹⁵¹, όπου υπογραμμίστηκε ότι οι μουσουλμάνοι υφίστανται διακρίνουσα μεταχείριση στους τομείς της απασχόλησης, της εκπαίδευσης και της στέγασης, λόγω ισλαμοφοβίας ή /και ρατσιστικής ξеноφοβικής εμπάθειας. Επίσης, επισημάνθηκε ότι πέφτουν θύματα ισλαμοφοβικών πράξεων που ποικίλουν από φραστικές απειλές έως σωματικές επιθέσεις.

Τα παραπάνω, αν μη τι άλλο, καταδεικνύουν όχι μόνο την αναποτελεσματικότητα, της ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής, αλλά και την αδήριτη αναγκαιότητα για περαιτέρω μέτρα με ζητούμενο την εξάλειψη των διακρίσεων.

3. Τα προβλήματα ένταξης σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση, οδήγησαν σε ένα τρίτο συναφές ζήτημα που αφορά στην *έκρηξη αντιμεταναστευτικού αισθήματος* και την *αναβίωση του εξτρεμισμού στην Ε.Ε.*¹¹⁵². Η έκρηξη αυτή, εκτείνεται από τη Μεσόγειο μέχρι και τις σκανδιναβικές χώρες, όπου το τελευταίο προπύργιο του φιλελευθερισμού, η Σουηδία, έπεσε όταν το αντιμεταναστευτικό κόμμα του *Jimmy Akesson* εισήλθε στη Βουλή (εθνικές εκλογές της 19ης Σεπτεμβρίου του 2010)¹¹⁵³.

Το πρόβλημα τέθηκε ωστόσο, με ιδιαίτερη έμφαση στη Γερμανία, λόγω της νωπής συλλογικής μνήμης του ναζισμού. Εξαιρετικά ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι, ο *Tilo Sarrazin* στο βιβλίο του: «Η Γερμανία τα καταφέρνει μόνη της» έκανε λόγο για την ύπαρξη κατώτερης φυλής (εννοώντας τους μουσουλμάνους), ενώ την ίδια στιγμή, μερίδα της γερμανικής κοινής γνώμης εν όψει της κρίσης αναζητούσε έναν Φύρερ, χαρακτηρισμός, που όπως γνωρίζουμε αποδιδόταν μόνο στον Χίτλερ...

Εν όψει αυτού του φαινομένου, δεν ήταν λίγοι εκείνοι που υποστήριζαν ότι η Ε.Ε. είναι θεατής της πραγμάτωσης της θεωρίας του *Samuel Huntington*, καθώς δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για «σύγκρουση πολιτισμών» στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κοινωνιών. Φυσικά, όπως είναι κατανοητό, θα συνιστούσε παταγώδη αποτυχία για το ενωσιακό οικοδόμημα, αν μέσα στην πολυπολιτισμική, πολυφυλετική Ευρώπη, επιβεβαιωνόταν κάτι τέτοιο.

¹¹⁵⁰ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης και το σεβασμό της θρησκευτικής πίστης, 16.2.2006.

¹¹⁵¹ EUMC, "Perceptions of discrimination and Islamophobia voices from members of Muslim communities in the European Union", 2006. Επίσης, EUMC, "Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia", 2006.

¹¹⁵² BARKIN N., "Analysis-Anti-immigrant wave spreads across Europe", *Reuters*, 14.9.2010. "Factbox - Immigration backlash spreads in Europe", *Reuters*, 19.9.2010. "Continent of Fear. The Rise of Europe's Right -Wing Populists", *Spiegel Online*, 28.9.2010. TRAYNOR I., "First Netherlands, then Sweden. Now Austria witnesses rise of far right", *guardian*, 11.10.2010. FOLLATH E., "Europe's Capital of Antisemitism. Budapest Experiences A New Wave of Hate", *Spiegel Online*, 14.10.2010.

¹¹⁵³ "Swedish far-right success underscores larger European trend", *Deutsche Welle*, 20.9.2010. "Even Sweden", *The New York Times*, 27.10.2010.

A.3. Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης (2010-0214). Νέες αφορμές (:) για επιδείνωση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων

A.3.1. Μέτρα που συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού

A.3.1.1. Συννόπαρξη στην πολυμορφία

Το ΠτΣ, όπως ακριβώς και τα προγενέστερα προγράμματα, αφιερώνει συγκεκριμένο χώρο όσον αφορά στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, υπό τον τίτλο: «*Συννόπαρξη σε ένα χώρο που σέβεται την πολυμορφία και προστατεύει τους πλέον ευάλωτους*», προτρέποντας κυρίως σε αξιολόγηση των ήδη ληφθέντων μέτρων και προστασία των ευάλωτων ομάδων¹¹⁵⁴.

(α) Εξελίξεις στον τομέα της ενωσιακής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων

Ως προς το πρώτο σημείο, την αξιολόγηση δηλαδή, της *ενωσιακής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων*, την υπόψη περίοδο, καταρτίστηκαν τόσο η Κοινή Έκθεση εφαρμογής των Οδηγιών για την Φυλετική Ισότητα (2000/43/ΕΚ) και την Ισότητα στην Απασχόληση (2000/78/ΕΚ)¹¹⁵⁵, όσο και εκείνη για την εφαρμογή της Απόφασης-πλαίσιου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας (2008/913/ΔΕΥ)¹¹⁵⁶.

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι δεν καταγράφηκε ουσιαστική πρόοδος ως προς την πρόταση Οδηγίας για την αρχή της ίσης μεταχείρισης προσώπων, που εκκρεμούσε από το 2008¹¹⁵⁷, αφού τελικά ούτε αυτή την περίοδο επιτεύχθηκε η υιοθέτησή της.

(β) Η περίπτωση των Ρομά

Από την άλλη μεριά, όσον αφορά στους *Ρομά*, ακολουθώντας τα γεγονότα, διαπιστώνεται εξέλιξη σε δυο άξονες, ήτοι: τα μέτρα που λήφθηκαν κατ' εφαρμογή του ΠτΣ και τα μέτρα, που υιοθετήθηκαν ως απάντηση στην πρόκληση που συνιστούν για τον «Χώρο», οι απελάσεις των Ρομά-Ευρωπαίων πολιτών που συνεχίζονται και αυτή την περίοδο, σε εθνικό επίπεδο.

Έτσι, ως προς τον πρώτο άξονα, το 2010, υιοθετήθηκε η *Ανακοίνωση σχετικά με την κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ρομά στην Ευρώπη*¹¹⁵⁸. Εκεί, αναγνωρίστηκε ότι οι διακρίσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η απομόνωση, που αντιμετωπίζουν οι Ρομά, είναι στοιχεία αλληλένδετα και αλληλοενισχυόμενα. Για τον λόγο αυτόν, απαιτείται μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, στην οποία θα λαμβάνονται υπόψη όλες οι πτυχές της άνιστης μεταχείρισής τους.

¹¹⁵⁴ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης-Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους πολίτες [ΕΕ C 115, 4.5.2010], σελ. 9-10. Βλ. επίσης και Για έναν χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην υπηρεσία των πολιτών της Ευρώπης. Σχέδιο δράσης για την εφαρμογή του Προγράμματος της Στοκχόλμης, Com(2010) 171 τελικό, Βρυξέλλες, 20.4.2010.

¹¹⁵⁵ COM(2014) 2 final, Brussels, 17.1.2014.

¹¹⁵⁶ COM(2014) 27 final, Brussels, 27.1.2014.

¹¹⁵⁷ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Πρόταση Οδηγίας του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, Com(2008) 426 τελικό, Βρυξέλλες, 2.7.2008.

¹¹⁵⁸ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Η κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ρομ στην Ευρώπη, Com(2010) 133 τελικό, Βρυξέλλες, 14.4.2010.

Ακολουθώντας, υπό την Ουγγρική Προεδρία, μετά από προτροπή και του ΕυρΚ¹¹⁵⁹ τον Απρίλιο του 2011, η ΕυρΕπ εξέδωσε νέα *Ανακοίνωση για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020*¹¹⁶⁰. Στόχο, αποτελεί η εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης των Ρομά σε όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα. Υποστηρίζεται ότι: η οικονομική ενσωμάτωση των Ρομά: θα συμβάλλει στην κοινωνική συνοχή, θα ενισχύσει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες και θα συμβάλει στην μείωση των διακρίσεων με βάση τη φυλή, το χρώμα, την εθνική καταγωγή, την κοινωνική προέλευση κάποιου ή την ιδιότητα μέλους μειονότητας. Η σημασία αυτού του μέτρου, υπογραμμίζεται από τις πράξεις που ακολούθησαν την υιοθέτησή του. Έτσι, η πρόοδος που σημειώθηκε αναφορικά με την εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής για την ένταξη των Ρομά επισημάνθηκε από την ΕυρΕπ το 2012¹¹⁶¹ και το 2014¹¹⁶², το ΕυρΚ το 2013¹¹⁶³, ενώ και το Συμβούλιο συνέβαλε στην προώθηση της ένταξης με Σύσταση που υιοθετήθηκε το 2013¹¹⁶⁴.

Περνώντας στον δεύτερο άξονα, εντός του Τρίτου Προγράμματος εργασίας του «Χώρου», συνεχίστηκε, η πανευρωπαϊκή έκρηξη του αντιαθιγγανισμού, η οποία πήρε μια ιδιαίτερη διάσταση στο πλαίσιο της Ε.Ε., λόγω των απελάσεων των Ρομά μεταναστών-πολιτών της Ε.Ε., που ήρθαν σε πλήρη αντίθεση με το δικαίωμα της ελευθερίας κίνησης των Ευρωπαίων πολιτών¹¹⁶⁵.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το 2010, το ΕυρΚ, με ψήφισμά του, κάλεσε την Γαλλία και άλλα κράτη μέλη, να αναστείλουν άμεσα τις μαζικές απελάσεις των Ρομά, καθόσον οι τελευταίες αποτελούν διακρίσεις με βάση την φυλή. Περαιτέρω, κάλεσαν τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να αποφύγουν την «εμπρηστική ρητορική», ενώ κριτική ασκήθηκε στα όργανα της Ε.Ε. (Συμβούλιο και ΕυρΕπ) για την έλλειψη σχετικών δεσμεύσεων¹¹⁶⁶.

Τις σχετικές εξελίξεις, αποτίμησε και η ΕυρΕπ, σε συζήτηση σχετικά με την κατάσταση των Ρομά και τον νόμο για την ελευθερία κίνησης των Ευρωπαίων πολιτών¹¹⁶⁷, όπου επισημάνθηκε ότι τα κράτη μέλη έχουν την ευθύνη να λαμβάνουν μέτρα προστασίας της

¹¹⁵⁹ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα σχετικά με τη στρατηγική της ΕΕ για την ενσωμάτωση των Ρομά*, 9.3.2011.

¹¹⁶⁰ Com(2011) 173 τελικό, Βρυξέλλες 5.4.2011.

¹¹⁶¹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Εθνικές στρατηγικές για την ένταξη των Ρομά: ένα πρώτο βήμα προς την εφαρμογή του πλαισίου της ΕΕ*, Com(2012) 226 final, Brussels, 21.5.2012.

¹¹⁶² Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies*, Com(2014) 209 final - 2.4.2014.

¹¹⁶³ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα σχετικά με την πρόοδο που έχει σημειωθεί όσον αφορά την εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής για την ένταξη των Ρομά*, 12.12.2013.

¹¹⁶⁴ Σύσταση του Συμβουλίου για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη (2013/C 378/01)

¹¹⁶⁵ Οι πιο κάτω παραπομπές, είναι ένα δείγμα μόνο της σχετικής συζήτησης: CARRERA S., FAURE ATGER A., "L'affaire des Roms. A Challenge to the EU's Area of Freedom, Security and Justice, 29 September 2010, p. 869-889" VLADAN JEREMIĆ, "From migration to deportation. Contributions to the critical analysis of the policy against Roma migrants in Europe", Rosa Luxemburg Stiftung, Belgrade, 2012' CARRERA S., "Shifting Responsibilities for EU Roma Citizens. The 2010 French affair on Roma evictions and expulsions continued", CEPS, No. 55 / June 2013.

¹¹⁶⁶ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση των Ρομά και την ελευθερία κυκλοφορίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, 9.9.2010, όπου σημειώθηκε ότι οι μαζικές απελάσεις απαγορεύονται από το Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και την ΕυρΣΔΑ και ότι αυτά τα μέτρα συνιστούν παραβίαση των Συνθηκών της ΕΕ και της ενωσιακής νομοθεσίας, εφόσον αποτελούν διακρίσεις με βάση τη φυλή και την εθνική καταγωγή, και συνιστούν επίσης παράβαση της οδηγίας 2004/38/EK για την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών και των μελών

¹¹⁶⁷ European Commission assesses recent developments in France, discusses overall situation of the Roma and EU law on free movement of EU citizens, IP/10/1207, Brussels, 29.9.2010.

ασφάλειας και της δημόσιας τάξης στην επικράτειά τους, υπό την προϋπόθεση του σεβασμού της Οδηγίας για την ελεύθερη κυκλοφορία, των βασικών δικαιωμάτων των πολιτών της Ε.Ε. και την αποφυγή της διάκρισης (ιδ. στη βάση της εθνικότητας ή του ανήκειν σε εθνική μειονότητα).

Παρά τις παραπάνω πρωτοβουλίες, λόγω της εξακολούθησης της πρακτικής διώξεων, το ΕυρΚ, αναγκάστηκε να επιστρέψει στο ζήτημα με νέο μη νομοθετικό ψήφισμα το 2013¹¹⁶⁸.

A.3.1.2. Ολοκλήρωση του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου

Πλάι σε αυτά τα βήματα, που αφορούν στη «Συνύπαρξη στην πολυμορφία», στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων θα μπορούσε –τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο- να συμβάλει η ολοκλήρωση του ΚΕΣΑ, με την –μετά από πέντε χρόνια διαπραγματεύσεων- υιοθέτηση νέων ρυθμίσεων ασύλου¹¹⁶⁹.

Ωστόσο, αν και πρόκειται για μια ίσως από τις σημαντικότερες εξελίξεις της συγκεκριμένης περιόδου, δεν φαίνεται να μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά στην καταπολέμηση του ρατσισμού, καθώς, καταλαμβάνεται από την επιθυμία των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων για ανάπτυξη μιας περιοριστικής πολιτικής. Έτσι, αντί να οδηγήσει σε μια υπερεθνική διακυβέρνηση μιας «Κοινής περιοχής προστασίας»¹¹⁷⁰, αφήνει μεγάλη διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη και βελτιώνει μόνο οριακά τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο, καθώς οι τελευταίοι υπό το πρίσμα των αναθεωρημένων διατάξεων, είναι πιθανό να βρεθούν αντιμέτωποι με εμπόδια κατά την πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου, τις ανεπαρκείς ή και ακατάλληλες συνθήκες υποδοχής, αφού οι νέες πράξεις δεν κατάφεραν να ευθυγραμμιστούν πλήρως με τη σχετική νομολογία σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Οι θάνατοι στη Μεσόγειο (Ιταλία, Μάλτα, Ισπανία, Ελλάδα), καθώς και η αποτυχία του επιμερισμού των ευθυνών στην πολιτική ασύλου¹¹⁷¹, με δυο λόγια η κατάρρευση του Δουβλίνου αποτελεί αιπή απόδειξη αυτής της αποτυχίας.

A.3.1.3. Βήματα προόδου στη διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης

Από την άλλη μεριά, σημαντική είναι η πρόοδος που σημειώθηκε όσον αφορά στη διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης, με την υιοθέτηση πολύ σημαντικών μέτρων που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην ισότιμη μεταχείριση υπηκόων τρίτων χωρών.

¹¹⁶⁸ Τέλος στις παράνομες εκδιώσεις των Ρομά και την καταχώριση σε μητρώα με βάση την εθνική καταγωγή, Δικαιώματα της γυναίκας/Ισότητα των ευκαιριών / Δικαιώματα των πολιτών, 12.12.2013, Σύνοδος Ολομέλειας.

¹¹⁶⁹ Πρόκειται για τις ακόλουθες πράξεις: την ΟΔΗΓΙΑ 2011/95/ΕΚ («Οδηγία περί αναγνώρισης»), την ΟΔΗΓΙΑ 2013/32/ΕΚ («Οδηγία για τις συνθήκες υποδοχής»), την ΟΔΗΓΙΑ 2013/33/ΕΕ («Οδηγία για τις διαδικασίες ασύλου»), τον ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 603/2013 (Κανονισμός Eurodac) και τον ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 604/2013 (Δουβλίνο III).

¹¹⁷⁰ KAUNERT C., LEONARD S., “The European Union Asylum Policy after the Treaty of Lisbon and the Stockholm Programme: Towards Supranational Governance in a Common Area of Protection?”, *Refugee Survey Quarterly*, vol. 31, issue 4, 2012, p. 1-20.

¹¹⁷¹ που υπό το βάρος της συγκυρίας («Αραβική Άνοιξη», πόλεμος στη Λιβύη και τη Συρία»), παρά τη συμβολή των νεωτεριστικών ερεισμάτων της ΣυνθΛισ. (πρβλ. άρθρο 80), για ακόμα μια φορά κυρίαρχος της περιόδου είναι το burden-shifting.

Σημαντικό επίτευγμα, της εν λόγω περιόδου, αποτέλεσε, η υιοθέτηση της *Οδηγίας για την ενιαία άδεια διαμονής και εργασίας των αλλοδαπών*¹¹⁷², που επιδιώκει να καθιερώσει μια απλοποιημένη και εναρμονισμένη διαδικασία χορήγησης άδειας παραμονής και εργασίας και να προσδιορίσει ένα σύνολο κοινών δικαιωμάτων, με σκοπό να εξαιρεθεί το κενό μεταξύ υπηκόων τρίτων χωρών και Ευρωπαίων πολιτών.

Ακολούθησε, η υιοθέτηση της *Οδηγίας για τους εποχιακούς εργαζομένους*¹¹⁷³. Πρόκειται, για την πρώτη Οδηγία, που αγγίζει το ζήτημα των ανειδίκευτων εργατών, βάσει της οποίας οι δικαιούχοι, θα απολαύουν ίσης μεταχείρισης με τους υπηκόους του κράτους μέλους υποδοχής όσον αφορά στους όρους απασχόλησης και τις συνθήκες εργασίας, ενώ παράλληλα, τα κράτη μέλη θα πρέπει να ασκούν έλεγχο, ώστε οι εν λόγω εργαζόμενοι να έχουν πρόσβαση σε κατάλληλο κατάλυμα. Ωστόσο, αν και οι διατάξεις της, εισήχθησαν με τρόπο ώστε να ενθαρρύνουν την προσωρινή διαμονή των μεταναστών, και για τον λόγο αυτό μάλιστα, δεν αναμένεται να οδηγήσει σε διαρροή εγκεφάλων στις αναπτυσσόμενες χώρες, από την άλλη μεριά, σε όρους ίσης μεταχείρισης, η εν λόγω Οδηγία, διαφοροποιεί μεταξύ συγκεκριμένων ομάδων υπηκόων τρίτων χωρών ως προς τα κριτήρια υποδοχής, εγείροντας ηθικά ζητήματα¹¹⁷⁴.

Την ίδια περίοδο, ένα πρόσθετο μέτρο, αποτέλεσε και η *Οδηγία σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταίρικής μετάθεσης*¹¹⁷⁵. Περιλαμβάνει ένα λειτουργικό σύστημα για την κινητικότητα εντός της ΕΕ και επαρκή δικαιώματα και εργασιακές συνθήκες των ενδοϋπηρεσιακώς μετατιθέμενων.

Σημασία για τα υπό εξέταση ζητήματα, έχει και η πρόοδος που σημειώθηκε όσον αφορά στην καλύτερη εφαρμογή της ισχύουσας νομοθεσίας για την νόμιμη μετανάστευση, με την αξιολόγηση της Οδηγίας για την Μπλε κάρτα¹¹⁷⁶, την υιοθέτηση κατευθυντηρίων γραμμών για την οικογενειακή επανένωση¹¹⁷⁷, αλλά και την πρόταση υιοθέτησης ενός Κώδικα μετανάστευσης, που προβλέπει την κωδικοποίηση, την ενοποίηση και συνεπώς την απλοποίηση της νομοθεσίας στον τομέα της νόμιμης μετανάστευσης¹¹⁷⁸.

Εξελίξεις, καταγράφηκαν και στη συναφή πολιτική ένταξης μεταναστών, όπου τα κράτη μέλη με σύμμαχο την ειδική νομική βάση (άρθρο 79 §4 ΕΣΛΕΕ), η οποία επιτρέπει την περαιτέρω ανάληψη συντονισμένης δράσης, το 2010, υιοθέτησαν τη «*Δήλωση της Σαραγόσα*», όπου τονίστηκε η εκ νέου σημασία της ένταξης στο πλαίσιο ανάπτυξης μιας κατανοητής μεταναστευτικής πολιτικής¹¹⁷⁹. Το 2011, υιοθετήθηκε από την ΕυρΕπ και η Ευρωπαϊκή ατζέντα για την ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών¹¹⁸⁰. Αργότερα, το 2013, με σκοπό τη δημιουργία εργαλείου ελέγχου της ένταξης των μεταναστών και της

¹¹⁷² ΟΔΗΓΙΑ 2011/98/ΕΕ, σχετικά με ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους υπηκόους τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος [ΕΕ L 343, 23.12.2011].

¹¹⁷³ ΟΔΗΓΙΑ 2014/66/ΕΕ, σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταίρικής μετάθεσης [ΕΕ L 157, 27.5.2014].

¹¹⁷⁴ ÁGNES TÖTTÖS, "The Past, the Present and the Future of the Seasonal Workers Directive", *Pécs Journal of International and European Law*, 2014, p. 45-60.

¹¹⁷⁵ ΟΔΗΓΙΑ 2014/66/ΕΕ, σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών στο πλαίσιο ενδοεταίρικής μετάθεσης [ΕΕ L 157, 27.5.2014].

¹¹⁷⁶ Com (2014) 287, τελικό, Βρυξέλλες, 22.5.2014.

¹¹⁷⁷ Com (2014) 210 τελικό, Βρυξέλλες, 3.4.2014.

¹¹⁷⁸ PEERS S., A proposal for an EU Immigration Code, Statewatch Analysis, 16.1.2012, in: <<http://www.statewatch.org/analyses/no-167-immigration-code-steve-peers.pdf>>.

¹¹⁷⁹ Ε.Ε.: Συμπεράσματα του Συμβουλίου και των εκπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών σχετικά με την Ένταξη ως Μοχλό Ανάπτυξης και Κοινωνικής Συνοχής, Βρυξέλλες, 4.5.2010.

¹¹⁸⁰ Com(2011) 455, τελικό, Βρυξέλλες, 20.7.2011.

αποτίμησης των σχετικών πολιτικών, καταρτίστηκε έκθεση με τίτλο: «Χρησιμοποιώντας τους δείκτες της Ε.Ε. της ενσωμάτωσης των μεταναστών»¹¹⁸¹.

A.3.1.4. Η σημασία των εξελίξεων της δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις

Από τα θετικά στοιχεία του διαστήματος 2010-2014, δεν θα μπορούσε να παραληφθεί και η πρόοδος που σημειώθηκε σε επίπεδο δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις. Πολύ σημαντική εδώ, είναι η υιοθέτηση της *Οδηγίας 2012/29/ΕΕ σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των θυμάτων*¹¹⁸², που αφορά και τα θύματα ρατσιστικών εγκλημάτων.

A.3.2. Μέτρα που δυνητικά οδηγούν στην ενδυνάμωση ρατσιστικών συμπεριφορών

Από μια άλλη σκοπιά ωστόσο, το ΠτΣ σε διακηρυκτικό επίπεδο, φαίνεται να διαφοροποιείται από το προκάτοχό του, το ΠτΧ, σημειώνοντας στροφή από την ασφάλεια στην «προώθηση της Ευρώπης των πολιτών»¹¹⁸³. Σ' αυτό το πλαίσιο, στη θέση του προτάγματος της ασφάλειας, προβάλλεται η συμπόρευση των αρχών της ελευθερίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων με την ασφάλεια¹¹⁸⁴, κατά την αντιμετώπιση των αυξανόμενων διασυνοριακών προβλημάτων. Η πραγματικότητα ωστόσο, φαίνεται να το διαψεύδει. Οι τρέχουσες προκλήσεις κατά την έναρξη του Προγράμματος, ειδικότερα η «Αραβική Άνοιξη», ο πόλεμος στη Λιβύη και η κρίση στη Συρία, συνέπεια των οποίων είναι η αυξανόμενη άσκηση πίεσης στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε., σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης, είναι αυτές που ουσιαστικά έρχονται να δώσουν νέα ώθηση στη σχέση μετανάστευσης/ συνόρων και ασφάλειας, ενδυναμώνοντας ίσως περισσότερο από ποτέ, τα ίχνη του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ε.Ε.

A.3.2.1. Σκλήρυνση των περιοριστικών και κατασταλτικών μέτρων που αφορούν στην παράτυπη μετανάστευση και τα σύνορα. Οι «αμφισβητούμενες μέθοδοι» (;) για την αποτροπή της παράτυπης μετανάστευσης

Έτσι, στον αντίποδα των -υπό προϋποθέσεις- θετικών στοιχείων για την καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων, όπως αναλύθηκαν παραπάνω, θα μπορούσαν να σημειωθούν η σκλήρυνση των περιοριστικών και κατασταλτικών μέτρων που αφορούν στην αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης και τη διαχείριση των συνόρων. Τα εν λόγω μέτρα, για μία ακόμη φορά πηγάζουν από τη δυσφορία των Ευρωπαίων πολιτών μπροστά στην ασφυκτική κατάσταση ενός χρόνιου πια προβλήματος και συνάμα την ενισχύουν, οδηγώντας σε έναν φαύλο κύκλο ρατσιστικών εκδηλώσεων.

(α) Παράτυπη μετανάστευση

¹¹⁸¹ HADDLESTON T., NIESSEN I., TJADEN D.J., "Using EU indicators of Immigration Integration", Final Report for Directorate-General for Home Affairs, Brussels, March 2013.

¹¹⁸² ΟΔΗΓΙΑ 2012/29/ΕΕ, για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων σχετικά με τα δικαιώματα, την υποστήριξη και την προστασία θυμάτων της εγκληματικότητας και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαισίου 2001/220/ΔΕΥ του Συμβουλίου [ΕΕ L 315, 14.11.2012].

¹¹⁸³ Com(2009) 262 τελικό, Βρυξέλλες, 10.6.2009.

¹¹⁸⁴ Σχέδιο Στρατηγικής Εσωτερικής Ασφάλειας για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Προς ένα Ευρωπαϊκό Πρότυπο Ασφάλειας, Λουξεμβούργο, Υπηρεσία εκδόσεων Ε.Ε., Μάρτιος 2010.

Μέσα σε ένα δυσμενές πλαίσιο, που διαμορφώνεται από τις αυξημένες μεταναστευτικές ροές στα ελληνοτουρκικά σύνορα, τις επιπτώσεις της «Αραβικής Άνοιξης» και σηματοδεύεται από την οικονομική κρίση, που κατέστησε δύσκολη έως αδύνατη τη διαχείριση του προβλήματος στα περισσότερα πληττόμενα κράτη μέλη, η Ε.Ε. –εύλογα– συνέχισε να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στον προσδιορισμό μέτρων που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης.

Από την άποψη αυτή, η σχέση μετανάστευσης και ασφάλειας, ενδυναμώθηκε μέσω της οικοδόμησης ενός γενικού πλαισίου αντιμετώπισης του προβλήματος. Κύριο ρόλο εδώ, διαδραμάτισαν μέτρα, όπως η υιοθέτηση του χάρτη πορείας με τίτλο: «Δράση της Ε.Ε. για τις μεταναστευτικές πιέσεις-Στρατηγική αντίδραση», όπου ως έξι στρατηγικοί τομείς προτεραιότητας, ορίστηκαν: (1) Η ενίσχυση της συνεργασίας ως προς τη διαχείριση της μετανάστευσης με τις τρίτες χώρες διέλευσης και καταγωγής (2) Η ενισχυμένη συνοριακή διαχείριση στα εξωτερικά σύνορα (3) η πρόληψη της παράτυπης μετανάστευσης διαμέσου των ελληνοτουρκικών συνόρων (4) η καλύτερη αντιμετώπιση της κατάχρησης των νόμιμων μεταναστευτικών διαύλων (5) η διαφύλαξη και προστασία της ελεύθερης κυκλοφορίας μέσω της πρόληψης της κατάχρησης από υπηκόους τρίτων χωρών καθώς και (6) η ενίσχυση της διαχείρισης της μετανάστευσης, περιλαμβανομένης και της συνεργασίας ως προς τις πολιτικές επιστροφής¹¹⁸⁵.

Ως γενική απάντηση στην αντιμετώπιση του προβλήματος, θα μπορούσε να εκληφθεί και η συγκρότηση της Ειδικής Ομάδας «Μεσόγειος» (Task Force for the Mediterranean) που προσδιόρισε με τη σειρά της, τους ακόλουθους τομείς δράσης:

(1) Δράσεις σε συνεργασία με τρίτες χώρες (2) Περιφερειακή προστασία, επανεγκατάσταση και ενίσχυση των νόμιμων οδών για την Ευρώπη (3) Καταπολέμηση της παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων και του οργανωμένου εγκλήματος (4) Ενισχυμένη επιτήρηση των συνόρων, που συντελεί ώστε να ενισχυθεί η εικόνα της κατάστασης στη θάλασσα, καθώς και στην προστασία και τη διάσωση της ζωής των μεταναστών στη Μεσόγειο (5) Βοήθεια και αλληλεγγύη προς τα κράτη μέλη που αντιμετωπίζουν μεγάλη μεταναστευτική πίεση¹¹⁸⁶.

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, περνώντας από το γενικότερο στο ειδικότερο, εξελίξεις σημειώθηκαν και όσον αφορά στα δυο κύρια εργαλεία καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης της προγενέστερης περιόδου. Πρόκειται για την αξιολόγηση της Οδηγίας κυρώσεων εργοδοτών (2009/52/ΕΚ)¹¹⁸⁷, καθώς και της Οδηγίας επιστροφής (2008/115/ΕΚ)¹¹⁸⁸, η εφαρμογή των οποίων ανέδειξε ζητήματα παραβίασης δικαιωμάτων των παράτυπων μεταναστών.

Τέλος, δεδομένου ότι η προσέγγιση του ακανθώδους ζητήματος της λαθρομετανάστευσης, προϋποθέτει διάλογο και συνεργασία με τις χώρες καταγωγής και διέλευσης των παράτυπων μεταναστών, η Ε.Ε. ενέκρινε μια Στρατηγική για την επανεισοδοχή¹¹⁸⁹, στη βάση της οποίας υπογράφηκαν νέες συμφωνίες (με κυριότερη την Συμφωνία Επανεισοδοχής με την Τουρκία).

¹¹⁸⁵ Συμ.Ε.Ε., «Δράση της ΕΕ για τις μεταναστευτικές πιέσεις Στρατηγική αντίδραση», 8714/1/12 Rev., Βρυξέλλες, 23.4.2012.

¹¹⁸⁶ Ε.Ε.: Ευρ.Επ., Ανακοίνωση σχετικά με τις εργασίες της Ειδικής ομάδας «Μεσόγειος», COM(2013) 869 final, Βρυξέλλες, 4.12.2013. Ε.Ε.: Commission staff working document, Implementation of the Communication on the Work of the Task Force Mediterranean, SWD(2014) 173 final, Brussels, 22.5.2014.

¹¹⁸⁷ COM(2014) 286 final, Brussels, 22.5.2014.

¹¹⁸⁸ Ε.Ε.: Ευρ.Επ., Evaluation on the application of the Return Directive (2008/115/EC), Final Report, European Commission – DG Home Affairs, 22.10.2013.

¹¹⁸⁹ EU: Council conclusions defining the EU strategy on readmission, 3096th Justice and Home Affairs Council meeting Luxembourg, 9 -10 June 2011.

Από τα παραπάνω, είναι προφανές, ότι δεν υιοθετήθηκε καμία νέα σχετική νομική πράξη την υπό εξέταση περίοδο. Αντιθέτως, υιοθετήθηκαν μέτρα και υπογράφηκαν συμφωνίες, με έμφαση –όπως πολύ χαρακτηριστικά φαίνεται από τις κατευθύνσεις που περιγράφονται παραπάνω- στην αποτροπή εισροής παράτυπων μεταναστών, χωρίς ουσιαστική πρόνοια για τα δικαιώματά τους...

(β) «Επανασυνοριοποίηση»

Ως προς τα σύνορα, παρόλο που η Ευρώπη –την υπόψη περίοδο- δέχτηκε πολύ μικρότερο μέρος των μεταναστών από αυτό που ονομάστηκε «Αραβική Άνοιξη» σε σχέση με τις αρχικές προβλέψεις που έκαναν μάλιστα λόγο για μια «πλημμυρίδα», «εισβολή», «παλιρροϊκό κύμα», «βιβλική έξοδο», «ανθρώπινο τσουνάμι» μεταναστών, οι θεσμικές εξελίξεις με στόχο την ενδυνάμωση της ασφάλειας και των συνοριακών ελέγχων, που παρατηρήθηκαν ως επακόλουθο των γεγονότων ήταν εξαιρετικά σημαντικές. Πρόκειται για μέτρα που εγγράφονται σε δυο επίπεδα.

Το πρώτο εξ αυτών, αφορά στο *καθεστώς Σένγκεν*, το οποίο το 2011, σηματοδεύτηκε από μια συστημική κρίση λόγω της γαλλοϊταλικής διαμάχης για τα σύνορα¹¹⁹⁰, που πυροδότησε εξελίξεις, θέτοντας σε τροχιά τη μεταρρύθμιση της διακυβέρνησης του¹¹⁹¹, που υλοποιήθηκε με την υιοθέτηση δυο Κανονισμών που δημιουργούν δυο ξεχωριστούς ευρωπαϊκούς μηχανισμούς¹¹⁹².

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα μπορούσε να σημειωθεί, η προσπάθεια *τεχνολογικής θωράκισης των εξωτερικών συνόρων*. Πρώτο σημείο εδώ, αποτέλεσε η ενδυνάμωση του Frontex, που επιτεύχθηκε μέσω της αναθεώρησης του Κανονισμού λειτουργίας του Frontex¹¹⁹³. Ακολούθησαν επίσης, τόσο η υιοθέτηση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Επιτήρησης Συνόρων (Eurosur)¹¹⁹⁴, αλλά και της προώθησης των «ευφυών συνόρων» (smart borders)¹¹⁹⁵.

Πρόκειται για εξελίξεις που στο σύνολό τους, ήγειραν οξείες αντιδράσεις σε όρους προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς δύνανται να οδηγήσουν σε

¹¹⁹⁰ Βλ. ενδεικτικά: CARRERA S., GUILD E., MERLINO M., “A Race against Solidarity: The Schengen Regime and the Franco- Italian Affair”, CEPS, 29.4.2011 ` ZAIOTTI R., “The Beginning of the End? The Italo-French Row over Schengen and the Lessons of Past ‘Crises’ for the Future of Border Free Europe”, European Union Centre of Excellence (EUCE), Dalhousie University, Occasional Paper no. 12, June 2011.

¹¹⁹¹ Βλ. σχετικά, Com (2011) 248 τελικό, και μεταγενέστερα Com(2011) 561 τελικό, Βρυξέλλες 16.9.2011.

¹¹⁹² Ο πρώτος, αφορά στην αναθεώρηση του Κανονισμού του Κώδικα Συνόρων Σένγκεν. Με τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού μηχανισμού για την αντιμετώπιση εξαιρετικών περιστάσεων, ως έσχατη λύση, προτείνεται η «ρήτρα διασφάλισης», που επιτρέπει την κατ’ εξαίρεση επαναφορά των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα σε πραγματικά κρίσιμες καταστάσεις, με αντικειμενικά κριτήρια, για αυστηρά περιορισμένο εύρος και χρονικό διάστημα (Κανονισμός 1051/2013).

Ο δεύτερος, αφορά στην αναθεώρηση του μηχανισμού εφαρμογής των κανόνων Σένγκεν από τα κράτη μέλη (Κανονισμός 1053/2013).

¹¹⁹³ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1168/2011, για την τροποποίηση του κανονισμού 2007/2004 σχετικά με τη σύσταση ευρωπαϊκού οργανισμού για τη διαχείριση της επιχειρησιακής συνεργασίας στα εξωτερικά σύνορα των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης [EE L 304, 22.11.2011].

¹¹⁹⁴ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1052/2013, για τη θέσπιση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Επιτήρησης των Συνόρων (Eurosur) [EE L 295, 6.11.2013].

¹¹⁹⁵ E.E.: ΕυρΕπ., Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing an Entry/Exit System (EES) to register entry and exit data of third country nationals crossing the external borders of the Member States of the European Union, COM(2013) 95 final, Brussels, 28.2.2013. E.E.: ΕυρΕπ., Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council, establishing a Registered Traveller Programme, COM(2013) 97 final, Brussels, 28.2.2013.

παραβίαση του δικαιώματος στην αξιοπρέπεια, της απαγόρευσης της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, της μη απέλασης, της μη διάκρισης κ.ο.κ.¹¹⁹⁶.

A.3.2.2. Η απόρριψη προσχώρησης στην ΕυρΣΔΑ

Στα μείον αυτής της περιόδου, εγγράφεται -παρά τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν βάσει του ΠτΣ-, η απόρριψη από το ΔΕΕ της προσχώρησης της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ.

Αναλυτικότερα, το ΠτΣ, ζήτησε την «ταχεία» προσχώρηση στην ΕυρΣΔΑ και κάλεσε την «Επιτροπή να υποβάλει "επείγουσα" σύσταση στο Συμβούλιο». Σε αυτό το πλαίσιο, σημειώθηκαν αποφασιστικά βήματα, που φαινόταν πως άνοιγαν το δρόμο για την προσχώρηση στην ΕυρΣΔΑ. Από τη μεριά της Ε.Ε., στις 17 Μαρτίου του 2010, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, πρότεινε διαπραγματευτικές οδηγίες¹¹⁹⁷. Κατόπιν, λαμβάνοντας υπόψη το άρθρο 6 ΕΣΕΕ, με το οποίο παρέχεται η δυνατότητα προσχώρησης στην ΕυρΣΔΑ, αλλά και το Πρωτόκολλο 8 της Συνθήκης¹¹⁹⁸, το Συμβούλιο ΔΕΥ ενέκρινε μια διαπραγματευτική εντολή¹¹⁹⁹, δυνάμει της οποίας η ΕυρΕπ ξεκίνησε στις 7 Ιουλίου 2010 τις διαπραγματεύσεις με το ΣοΕ. Οι αντιρρήσεις, που εγέρθηκαν σχετικά με πτυχές του Σχεδίου από τις αντιπροσωπείες της Βρετανίας και της Γαλλίας, στην έκτακτη συνεδρίαση στις 12-14 Οκτωβρίου του 2011¹²⁰⁰, και ύψωσαν φραγμούς στην προσχώρηση της Ε.Ε. στην ΕυρΣΔΑ, τελικά, κάμφθηκαν στις 5 Απριλίου 2013, οπότε και επιτεύχθηκε η μείζονος σημασίας, οριστικοποίηση της Συμφωνίας του Σχεδίου Προσχώρησης, μια Συμφωνία, που ωστόσο βάσει της γνωμοδότησης του ΔΕΕ δεν συνάδει με το Ευρωπαϊκό δίκαιο (βλ. παραπάνω).

A.3.2.3. Η επίπτωση των αντιτρομοκρατικών μέτρων

Τέλος, δεν θα μπορούσε να παραληφθεί και η εξέλιξη σε επίπεδο τρομοκρατίας κυρίως λόγω της ισλαμικής τρομοκρατίας¹²⁰¹, που εγείρει ανησυχία για την ασφάλεια της Ε.Ε.

¹¹⁹⁶ PEERS S., "New EU rules on maritime surveillance: will they stop the deaths and push-backs in the Mediterranean?", Analysis, Statewatch, February 2014.

¹¹⁹⁷ Ε.Ε., *Η Ευρωπαϊκή Ένωση ενισχύει το σύστημα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ε.Ε.*, IP/10/291, Βρυξέλλες, 17.3.2010.

¹¹⁹⁸ Πρωτόκολλο σχετικά με το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για την προσχώρηση της Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.

¹¹⁹⁹ Ε.Ε.: *Σχέδιο απόφασης του Συμβουλίου με την οποία εξουσιοδοτείται η Επιτροπή να διαπραγματευτεί τη συμφωνία προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ)*, Βρυξέλλες, 3.6.2010.

¹²⁰⁰ Συγκεκριμένα, έλλειψη συναίνεσης διαπιστώθηκε όσον αφορά στα άρθρο 1 παρ.2 (e-c), άρθρο 3 παρ. 2, 3, και 7, καθώς και άρθρο 7 του Σχεδίου, με αποτέλεσμα το πάγωμα των διαπραγματεύσεων, CoE: CDDH, *Report to the Committee of Ministers on the elaboration of legal instruments for the accession of the European Union to the European Convention of Human Rights*, Στρασβούργο, 14.10.2011, §11-12. Βλ. επίσης: "MEPs clash over EU accession to ECHR", BBC, 19.4.2012.

¹²⁰¹ Ιδιαίτερα, αξίζει να σημειωθεί εδώ, ότι σε αντίθεση με τα στοιχεία του 2007 (βλ. υποσημείωση 1111 παραπάνω), στην Έκθεση της Europol για το 2014, σημειώνεται ότι για το έτος 2013 σημειώθηκε σημαντική αύξηση του αριθμού των συλλήψεων της θρησκευτικά εμπνευσμένης τρομοκρατίας ("religiously inspired terrorism). Από 179 για το 2012, σε 216 για το 2013. Επιπροσθέτως, αξίζει εδώ να σημειωθεί, ότι παρότι κάτω από αυτό το κεφάλαιο, απαντώνται μόνο επιθέσεις μουσουλμάνων, η έκθεση δεν κάνει λόγο για ισλαμική (κάτι που θα στοχοποιούσε τους μουσουλμάνους) αλλά για θρησκευτική τρομοκρατία. Βλ. σχετικά: EUROPOL, TE-SAT 2014, *European Union Terrorism Situation and Trend Report 2014*, p. 21-29.

κάτι που αποτυπώθηκε στα Συμπεράσματα της Προεδρίας του Σεπτεμβρίου 2014, σύμφωνα με τα οποία:

«Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο φρονεί ότι η δημιουργία ισλαμικού χαλιφάτου στο Ιράκ και τη Συρία και η εξαγωγή τρομοκρατίας από ισλαμιστές εξτρεμιστές στην οποία βασίζεται αποτελούν άμεση απειλή κατά της ασφάλειας των ευρωπαϊκών χωρών»¹²⁰².

θα μπορούσε να ανοίξει έναν νέο κύκλο ρατσισμού και ισλαμοφοβίας.

A.3.3. Η υλοποίηση των πολιτικών του «Χώρου» και οι επιπτώσεις της στην όξυνση των εκδηλώσεων ρατσισμού και διακρίσεων υπό το πρίσμα του ΠτΣ

Σε πρακτικό επίπεδο, την εξεταζόμενη περίοδο θα μπορούσαν να σημειωθούν τα ακόλουθα ζητήματα:

(1) Με αφορμή τις πιέσεις στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε. (π.χ. Έβρος), την «Αραβική Άνοιξη» και την υιοθέτηση ή /και υλοποίηση μέτρων για την αντιμετώπιση των συνεπειών τους, αναδείχθηκαν αφενός, *ορισμένες παθογένειες των πολιτικών του «Χώρου» που υλοποιήθηκαν με ρατσιστικό τρόπο και αφετέρου, το κόστος της «Ευρώπης Φρούριο»*. Ενδεικτικός αυτής της κατάστασης, είναι:

– ο τρόπος δράσης του Frontex¹²⁰³, ιδιαίτερα στην Ελλάδα¹²⁰⁴

– η εφαρμογή του Κανονισμού Δουβλίνο II, με τρόπο που παραβιάζει τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο¹²⁰⁵ και συνεχίζει να επιβαρύνει μόνο τα κράτη μέλη που αποτελούν τα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε., αλλά και γενικότερα ο τρόπος λειτουργίας του ΚΕΣΑ¹²⁰⁶

– η λειτουργία της ζώνης Σένγκεν και εν γένει των νέων συνοριακών ρυθμίσεων, που σε συνδυασμό με τα μέτρα μετανάστευσης και ασύλου οδήγησαν σε θανάτους (ειδικά στη Μεσόγειο), κρατήσεις/ απελάσεις¹²⁰⁷,

ζητήματα, τα οποία έγιναν αντικείμενα οξείας κριτικής από διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, ΜΚΟ, που έκρουσαν τον κώδωνα του κινδύνου για τα δικαιώματα των

¹²⁰² Ε.Ε.: Έκτακτη σύνοδος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (30 Αυγούστου 2014) – Συμπεράσματα, § 14-18 (§ 17).

¹²⁰³ FRA, *EU solidarity and Frontex: fundamental rights challenges*, 2013.

¹²⁰⁴ MARIN L., “Protecting the EU’s borders from ... fundamental rights? Squaring the circle between Frontex’s border surveillance and human rights”, in HOLZHACKER R., LUIF P. (eds), *Freedom, Security and Justice after Lisbon: Internal and External Dimensions of Increased Cooperation in the European Union*, Springer, New York, 2013.

¹²⁰⁵ UNHCR “Discussion Paper, “The Dublin II Regulation”, April 2006’ ECRE, “Report on Application of Dublin II Regulation in Europe”, March 2011’ ECRE, “Sharing Responsibility for Refugee Protection in Europe: Dublin Reconsidered”, March 2008’ LENART J., “Fortress Europe: Compliance of the Dublin Regulation with the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms”, *Merkourios Utrecht Journal of International and European Law*, vol. 28, No. 75, pp. 04-19, June 2012’ CoE: ECtHR, “Dublin” cases, Press Unit, European Court of Human Rights, November 2014, <http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Dublin_ENG.pdf>’ Dublin II Regulation. Lives on Hold. European Comparative Report, February 2013, in: <<file:///C:/Users/USER1/Downloads/Dublin%20FINAL%20REPORT.pdf>>. The report reveals the harsh consequences of the Dublin system for asylum seekers whereby families are separated, people are left destitute or detained and despite the objective of the Regulation, access to an asylum procedure is not always guaranteed. Επίσης, βλ. GOUDAPPEL F., RAULUS H. (eds), *The Future of asylum in the European Union. Problems, Proposals and Human Rights*, Asser Press, 2011.

¹²⁰⁶ GUILD E., MORENO LAX V., “Current challenges for international refugee law, with a focus on EU policies and EU co-operation with the UNHCR”, briefing paper, directorate-general for external policies of the union directorate b policy department, December 2013.

¹²⁰⁷ FRA, *Detention of third-country nationals in return procedures, 2010’ IRR, Accelerated removals: a study of the human cost of EU deportation policies, 2009-2010*, <http://www.irr.org.uk/pdf2/ERA_BriefingPaper4.pdf>.

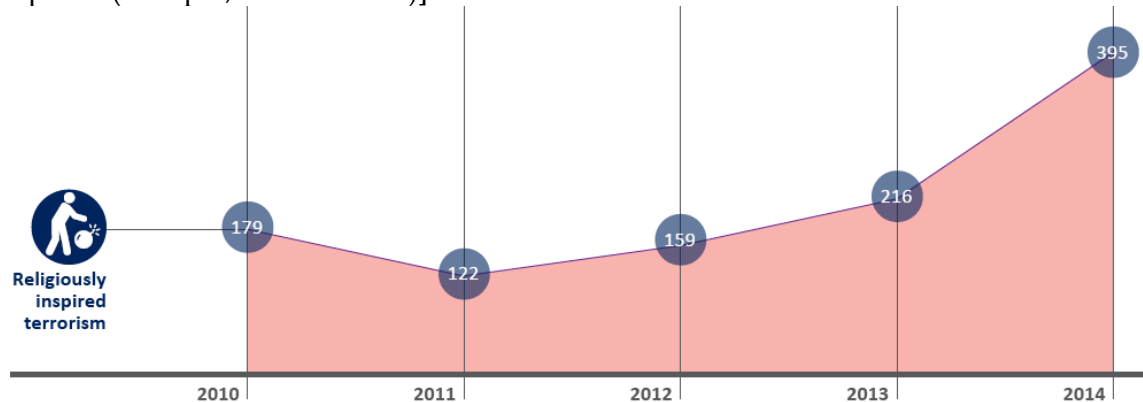
μεταναστών και αιτούντων άσυλο που σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, έφτασαν μέχρι και να χαρακτηριστούν ως «ανθρωπιστική κρίση»¹²⁰⁸.

(2) Αφετέρου, η οικονομική κρίση, η άλλη μεγάλη πρόκληση της εποχής, στα περισσότερα κράτη μέλη της Ε.Ε., οδήγησε σε μια κρίση ανεργίας αλλά και κοινωνικής συνοχής. Μέσα σε αυτό ακανθώδες οικονομικό-κοινωνικό περιβάλλον, οι μετανάστες, ιδιαίτερα οι παράτυποι, εκλαμβάνονται ως «απειλή». Μετατρέπονται έτσι, στα περισσότερα κράτη μέλη, σε αποδιοπομπαίους τράγους, οδηγώντας τις μεν κοινωνίες σε αύξηση του ρατσισμού¹²⁰⁹, τις δε κυβερνήσεις και κατ' επέκταση την Ε.Ε. στη λήψη αποτρεπτικών μέτρων¹²¹⁰ κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την ανάγκη μιας Ε.Ε. για νόμιμη μετανάστευση λόγω της πρωτόγνωρης γήρανσης του πληθυσμού της¹²¹¹. Ανάγκη η οποία μετουσιώθηκε σε λίγα μόνο μέτρα, καθώς σύμφωνα με την Επίτροπο *Cecilia Malmström*:

«Η ανάγκη για μετανάστες είναι δύσκολο να εξηγηθεί σε ένα κλίμα ανεργίας, εξεγέρσεων, οικονομικής κρίσης και ανθρώπων σε δυσκολία».

(3) Σε ένα άλλο επίπεδο, η *ανάδυση νέων μορφών τρομοκρατίας*, οδήγησε σε νέα μονοπάτια αύξησης ρατσισμού στην Ε.Ε. Πρόκειται κυρίως για τον ακροδεξιό εξτρεμισμό, που πήρε νέες διαστάσεις υπό το φως της δράσης του *Breivik*¹²¹², αλλά και του ισλαμικού φονταμενταλισμού (ISIL) που αποκάλυψε νέες τάσεις ισλαμοφοβίας στην Ε.Ε.

[Ενισχυτικά της άποψης αυτής, περί έξαρσης του θρησκευτικού φονταμενταλισμού στην Ε.Ε., είναι τα στοιχεία συλλήψεων υπόπτων για θρησκευτική τρομοκρατία την υπόψη περίοδο (Europol, TE-SAT 2015)]

(4) Από μια άλλη σκοπιά, τα προβλήματα ένταξης, με κύρια μορφή τους Ρομά¹²¹³ και τους μουσουλμάνους, παραμένουν και την υπό μελέτη περίοδο.

¹²⁰⁸ UNHCR says asylum situation in Greece is 'a humanitarian crisis', <<http://www.unhcr.org/4c98a0ac9.html>> CRISP J., "Missing the boat: Europe's asylum and immigration crisis", Open Democracy, 4.11.2013.

¹²⁰⁹ Βλ. σχετικά PAPADEMETRIOU D., "Migration and the Economic Downturn: What to Expect in the EU", Migration Policy Institute, January 2009.

¹²¹⁰ Βλ. σχετικά, AGRAMUND P., The impact of the global economic crisis on migration in Europe, Report, Committee on Migration, Refugees and Population, Parliamentary Assembly, Doc. 12200, 9.4.2010.

¹²¹¹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *The 2012 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 27 EU member states (2010-2060)* Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Demography Report 2010. Older, more numerous and diverse Europeans*, Commission Staff Working Document- Eurostat, EU 2011· βλ. Ακόμα, MALSTROM C., "Migration is an opportunity not a threat", *Global hearing on refugee and migration*, Hague, 5.6.2012.

¹²¹² TIETZE T., RUNDLE G., HUMPHRYS E. (eds), *On Utøya: Anders Breivik, Right Terror, Racism and Europe*, Elguta Press, 2011.

¹²¹³ AMNESTY INTERNATIONAL, "We ask for justice. Europe's failure to protect Roma from racist violence", 2014.

Όσον αφορά στους πρώτους, οι απελάσεις των Ρομά, που συνεχίστηκαν και αυτή την περίοδο, αποτέλεσαν μια πρόκληση για τις πολιτικές του «Χώρου», για τον λόγο ότι η απέλαση των Ρομά Ευρωπαίων πολιτών (σε αντίθεση με την κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ρομά, η οποία είναι πρωτίστως ευθύνη των κρατών μελών), θέτει ζητήματα ευρωπαϊκού δικαίου (ελευθερία κίνησης), ζητήματα δικαιωμάτων του ανθρώπου¹²¹⁴, καθώς και ζητήματα διεθνούς δικαίου¹²¹⁵. Ουσιαστικά, ωστόσο, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι παρά την πρόοδο που σημειώθηκε, οι Ρομά βρίσκονται σε έναν φαύλο κύκλο: καθώς όσο περισσότερα προγράμματα σχεδιάζονται και εφαρμόζονται ειδικά για αυτούς, η στιγματοποίηση και η απομόνωση αυξάνεται. Έτσι, ακόμη και αν έχουν υπάρχουν τέτοια προγράμματα, τα «δεινά» τους αναμένεται να συνεχιστούν αμείωτα¹²¹⁶.

Από την άλλη μεριά, όσον αφορά στους μουσουλμάνους, καταφθάνοντας αρχικά ως επισκέπτες εργαζόμενοι, αυξήθηκαν ως αποτέλεσμα της οικογενειακής επανένωσης, αλλά και το υψηλό ποσοστό γεννήσεων. Ο αυξανόμενος αριθμός των μουσουλμάνων στην Ε.Ε., το πολιτισμικά συγκρουσιακό τοπίο λόγω της διατεινόμενης απροθυμίας ή ανικανότητάς τους να ενταχθούν στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, ο περιορισμός των θρησκευτικών πρακτικών, χαρακτηριστικό της εν λόγω περιόδου (με την κατάργηση της μαντήλας σε Γαλλία και Βέλγιο το 2011, η διεξαγωγή σχετικής συζήτησης σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών (βλ. διεξοδικότερα Τμήμα πρώτο), καθώς και ο φόβος για τον ισλαμικό εξτρεμισμό¹²¹⁷, δημιούργησαν προβλήματα ένταξης στους μουσουλμάνους της Ευρώπης. Προβλήματα, που επιδεινώθηκαν από την δράση των τζιχαντιστών, επαναφέροντας στις μνήμες τα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου και την τρομοκρατική απειλή και επιδεινώνοντας ακόμα περισσότερο τη θέση των μουσουλμάνων σε πλήθος ευρωπαϊκών χωρών¹²¹⁸.

(5) Τα προβλήματα ένταξης, σε συνδυασμό με την εχθρική αντιμετώπιση του φαινομένου της πολυμορφίας στις ευρωπαϊκές κοινωνίες, οδήγησαν στην «αποκήρυξη» του πολυπολιτισμικού μοντέλου από τους Ευρωπαίους ηγέτες, γεγονός που συνετέλεσε στη σύνθεση ενός αρνητικού περιβάλλοντος για τις εύαλτες ομάδες.

(6) Οι παθογένειες του «Χώρου» που υπογραμμίστηκαν από την «Αραβική Άνοιξη», οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης, η ανάδυση νέων μορφών τρομοκρατίας, τα προβλήματα ένταξης, η αποκήρυξη του πολυπολιτισμικού μοντέλου, οδήγησαν

¹²¹⁴ Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., άρθρο 19, «Προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης».

¹²¹⁵ ΕυρΣΔΑ (άρθρο 4, Πρωτόκολλο 4), μαζί με τις αντίστοιχες αντι-διακριτικές διατάξεις που απαγορεύουν την επιβολή μέτρων μετανάστευσης ή επιβολής του νόμου σε συγκεκριμένες ομάδες στη βάση της εθνικότητας.

¹²¹⁶ ROSENFELD E., "Combating Discrimination against the Roma in Europe: Why Current Strategies Aren't Working and What Can Be Done", Topical research digest: minority rights, <<https://www.du.edu/korbel/hrhw/researchdigest/minority/Roma.pdf>>. Ενδεικτικά της συνεχιζόμενης κατάστασης κατά των Ρομά, βλ. HARRIS K., "For Europe's Roma, Racism Gets Worse in Tough Economic Times. For the 6 million Roma people in the E.U., the recession has seen a rise in populist anti-Roma rhetoric", *Time*, 21.9.2013.

¹²¹⁷ BENTON M., NIELSEN A., "Integrating Europe's Muslim Minorities: Public Anxieties, Policy Responses", MPI, 10.5.2013. Βλ. ακόμα, OPEN SOCIETY INSTITUTE, "Muslims in Europe. A Report on 11 EU Cities", 2010.

¹²¹⁸ Βλ. ενδεικτικά: HAMEED M., "Italian Muslims Face Uncertain Future", *Huffingtonpost*, 28.5.2013· SOEREN K., "The Islamization of France in 2013", 6.1.2014, in: <<http://www.gatestoneinstitute.org/4120/islamization-france>>· SOEREN K., "The Islamization of Germany in 2013", 15.1.2014, <<http://www.gatestoneinstitute.org/4130/islamization-germany>>· SENNELS N., Sweden: Police point out 55 Muslim-dominated areas where "criminals" have taken control of the area, 29.10.2014 <<http://www.jihadwatch.org/2014/10/sweden-police-point-out-55-muslim-dominated-areas-where-criminals-have-taken-control-of-the-area>>.

αναπόφευκτα στην *έκρηξη του ακροδεξιού αισθήματος* με αντίκτυπο στο ιδεώδες της «δημοκρατίας», που τίθεται εν αμφιβόλω και την περίοδο εφαρμογής του ΠτΣ.

Τα παραπάνω, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, συντείνουν στην αύξηση του ρατσισμού, των διακρίσεων και της ξενοφοβίας, που μάλιστα, αποδεικνύεται (ενδεικτικά) από τις συνεχόμενες εκθέσεις του FRA (βλ. έτη 2011, 2012, 2013, 2014), όσο και την ειδική έκθεση του Ευρωβαρομέτρου το 2012¹²¹⁹, αλλά και την Ετήσια έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο για το 2012, όπου υπογραμμίστηκε ότι: είναι ανησυχητικό το γεγονός ότι αυξήθηκε ο αριθμός των κρουσμάτων ξενοφόβου βίας εις βάρος των μεταναστών σε ολόκληρη την ΕΕ ¹²²⁰.

A.4. Η θέση του στόχου της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων στη νέα εποχή του «Χώρου» (2015-2020)

Την επαύριο της λήξης του ΠτΣ, ξεκίνησε μια νέα εποχή στο πεδίο του Ευρωπαϊκού ΧΕΑΔ. Με βάση τα δεδομένα του Μαρτίου 2014 από την ΕυρΕπ, εκείνη τη στιγμή, είχε θεσπιστεί ένα ΚΕΣΑ, για τη βελτίωση των προτύπων για τα άτομα που χρήζουν προστασίας. Ο χώρος Σένγκεν είχε ενισχυθεί. Οι διάυλοι νόμιμης μετανάστευσης ενδυναμώθηκαν· υπήρχαν σαφέστερες προϋποθέσεις εισόδου και παραμονής και ένα κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους μετανάστες. Η κοινή πολιτική θεωρήσεων είχε επίσης, υποστεί σημαντικές τροποποιήσεις, οι οποίες έχουν απλοποιήσει την είσοδο νόμιμων ταξιδιωτών στην Ε.Ε., συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξή της. Οι απαιτήσεις θεώρησης για ορισμένες χώρες είχαν καταργηθεί¹²²¹.

Από την άλλη μεριά, ωστόσο, τα προβλήματα παρέμεναν. Η αναμενόμενη αύξηση της διεθνούς κινητικότητας, οι δημογραφικές αλλαγές και ελλείψεις της αγοράς εργασίας, η κρίση στην Συρία, η «Αραβική Άνοιξη», η επανάληψη των τραγωδιών στη θάλασσα, απαιτούσαν λύση. Επιπροσθέτως, όσον αφορά στο πρόβλημα του ρατσισμού διαπιστωνόταν ότι:

«Αυτός ο στρατηγικός προβληματισμός συμπίπτει χρονικά με μια περίοδο κατά την οποία η Ευρώπη σταδιακά υπερβαίνει την οικονομική και κοινωνική κρίση που έχει αφήσει τα ίχνη της, με ακόμη υψηλά ποσοστά ανεργίας και *τις κοινωνίες μας πιο εάλωτες και επιρρεπείς στην ξενοφοβία*»¹²²².

Λαμβάνοντας ίσως περισσότερο υπόψη τα οφέλη και λιγότερο τις νέες προκλήσεις, αυτές οι παρατηρήσεις συνέβαλαν στην εκτίμηση ότι οι καιροί είχαν αλλάξει. Ως εκ τούτου, δεν θεωρήθηκε απαραίτητο ένα νέο Πρόγραμμα. Στη θέση του, πρώτη η ΕυρΕπ σε αυτή την Ανακοίνωσή της, καθόρισε τις πέντε πολιτικές προτεραιότητες για τον «Χώρο», ήτοι:

1. Μια αποτελεσματική πολιτική για την μετανάστευση και κινητικότητα
2. Σένγκεν, θεωρήσεις, εξωτερικά σύνορα
3. Ένα ΚΕΣΑ στην πράξη
4. Περαιτέρω ενίσχυση της Συνολικής Προσέγγισης της Μετανάστευσης και Κινητικότητας

¹²¹⁹ EUROBAROMETER, *Discrimination in the EU in 2012*, Special Eurobarometer 393, Report, <http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_393_en.pdf> .

¹²²⁰ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Ανακοίνωση, 4^η Ετήσια έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο (2012), Com(2013) 422 τελικό, Βρυξέλλες, 17.6.2013, σελ. 9. Για την βία κατά εθνοτικών ομάδων, βλ. επίσης: BURNETT J., “When the state is complicit in hate”, Institute for Race Relations, 29 May 2014.

¹²²¹ Βλ. Ε.Ε.: ΕυρΕπ., Ανακοίνωση, *Μια ανοικτή και ασφαλή Ευρώπη: από τη θεωρία στην πράξη*, COM(2014) 154 final, Στρασβούργο, 11.3.2014.

¹²²² *Ibid.*

5. Μια Ευρώπη που προστατεύει.

Κατόπιν, τέσσερις μήνες αργότερα, υιοθετήθηκαν οι κατευθυντήριες γραμμές για την περίοδο 2015-2020, που ελλείπει άλλης ονομασίας, πήραν το όνομα από την πόλη του Βελγίου (Ypres) στην οποία πραγματοποιήθηκε η Σύνοδος Κορυφής του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για τον εορτασμό του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου¹²²³. Το τελευταίο, καθόρισε τις στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τον νομοθετικό και επιχειρησιακό σχεδιασμό για τα επόμενα έτη συγκεκριμένα για την περίοδο 2015-2020, στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης¹²²⁴.

Υπό το φως αυτών των κατευθυντηρίων, ως «γενική προτεραιότητα» του ΧΕΑΔ, ορίστηκε: «[...] η συνεκτική μεταφορά στο εθνικό δίκαιο, η αποτελεσματική εφαρμογή και η ενοποίηση των υφιστάμενων νομικών πράξεων και μέτρων πολιτικής».

Σε αυτό το πλαίσιο, καθοριστικής σημασίας θεωρήθηκαν:

«[...] η εντατικοποίηση της επιχειρησιακής συνεργασίας με παράλληλη αξιοποίηση των δυνατοτήτων που προσφέρουν οι καινοτομίες των τεχνολογιών της πληροφορίας και της επικοινωνίας, η ενίσχυση του ρόλου των διαφόρων οργανισμών και υπηρεσιών της ΕΕ και η εξασφάλιση της στρατηγικής χρήσης των κεφαλαίων της ΕΕ».

Ως προς το υπό μελέτη αντικείμενο, εντός των κατευθυντηρίων γραμμών, παρά τη διαπίστωσή του (βλ. κείμενο ΕυρΕπ), δεν σημειώθηκε καμία ευθεία αναφορά στα φαινόμενα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Πολύ περισσότερο, δεν έγινε καμία αναφορά στην εκκρεμούσα πρόταση Οδηγίας του 2008 και τη συνέχειά της. Ελλείπει αυτών, ως δυνητικές λύσεις με συνέπειες στην καταπολέμηση του φαινομένου, θα μπορούσαν -ίσως- να υπογραμμιστούν οι κατευθυντήριες γραμμές, σχετικά με τις πολιτικές μετανάστευσης, ασύλου και συνόρων.

Πριν από όλα όμως, πρέπει να επισημανθεί για μια ακόμα φορά ο ανυπέρβλητος συνδυασμός της προστασίας και προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της αντιμετώπισης ζητημάτων ασφάλειας, που φαινόταν πως θα καθορίσει την αντικρουόμενη σχέση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου έναντι της ασφάλειας και στα επόμενα χρόνια, επηρεάζοντας τη σχέση των εν λόγω πολιτικών με την άνοδο του ρατσισμού και των διακρίσεων. Κάτι που αναδείχτηκε πλέον την τρέχουσα περίοδο κρίσης (2015) όπου ασφάλεια και ανθρωπιστική προσέγγιση φαίνεται να αντιπαράτιθενται (βλ. διεξοδικότερα παρακάτω).

Σε όρους ασύλου και μετανάστευσης, η σχέση δικαιωμάτων - ασφάλειας, ερμηνεύτηκε ως ανάπτυξη μιας νόμιμης μετανάστευσης σε συνδυασμό με την καταπολέμηση της παράτυπης. Ανοικτών συνόρων σε συνδυασμό με την ύψιστη προστασία τους.

Ειδικότερα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Σύνοδο του Ιουνίου 2015, υπογράμμισε την ανάγκη για ανάπτυξη μιας αποτελεσματικής πολιτικής διαχείρισης:

– της νόμιμης μετανάστευσης, με στρατηγικές για τη μεγιστοποίηση των ευκαιριών νόμιμης μετανάστευσης και στήριξη των προσπάθειών των κρατών μελών να ακολουθούν πολιτικές ενεργού ένταξης που προωθούν την κοινωνική συνοχή και τον οικονομικό δυναμισμό

– του ασύλου, με δέσμευση της Ένωσης ως προς τη διεθνή προστασία

¹²²³ BRUYCKER DE P., “The Missed Opportunity of the “Ypres Guidelines” of the European Council Regarding Immigration and Asylum”, European University Institute, 29.7.2014.

¹²²⁴ Ε.Ε.: Συμπεράσματα Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 26/27 Ιουνίου 2014, σελ. 1-6, § 1-13. “Strategic Agenda for the Union in times of change” consisting of five priorities among which was a “Union of Freedom, Security and Justice”.

–των συνόρων, όπου το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας που παρέχει η ζώνη Σένγκεν πρέπει να αντισταθμιστεί από την διασφάλιση ισχυρής προστασίας στη βάση της αλληλεγγύης, σε συνδυασμό με την αποφασιστική αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης, που θα συμβάλει στην αποτροπή της απώλειας της ζωής μεταναστών που επιχειρούν επικίνδυνα ταξίδια¹²²⁵.

A.4.1. Οι τρέχουσες «αιτίες ανάφλεξης» των ρατσιστικών εκδηλώσεων στην Ε.Ε.

Ωστόσο, και την υπόψη περίοδο, τα δεδομένα ήρθαν να ανατρέψουν αυτή τη φορά όχι μόνο τον «προγραμματισμό», αλλά και να θέσουν σε κίνδυνο το ίδιο το κεκτημένο του «Χώρου».

Πιο συγκεκριμένα, η νέα εποχή του «Χώρου», υπό το φως των νέων κατευθυντηρίων γραμμών αρχής γενομένης από τον Ιούνιο του 2014 μέχρι και τον Δεκέμβριο του 2015 (δηλαδή κατά τον πρώτο ενάμιση περίπου χρόνο υπό το «νέο καθεστώς») έτσι όπως περιγράφηκε παραπάνω, χωρίς Πρόγραμμα, δίχως προθεσμίες και στόχους, χωρίς καμία πυξίδα για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, σημαδεύτηκε την επαύριο κιόλας της έναρξής της, από κρίσεις σε δυο πεδία (ήτοι την ασφάλεια και τη μετανάστευση) με (δυνητικές) αρνητικές συνέπειες στην ενδυνάμωση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των συναφών διακρίσεων στην Ε.Ε..

Όσον αφορά στο πεδίο της ασφάλειας, η τρομοκρατική επίθεση από τζιχαντιστές στο γαλλικό περιοδικό Charlie Hebdo, που από πολλούς χαρακτηρίστηκε ως η 11/9 της Ευρώπης¹²²⁶, ήγειρε νέα ζητήματα ρατσισμού, ισλαμοφοβίας και φυλετικών διακρίσεων (ιδίως εναντίων Εβραίων και μουσουλμάνων) στην Ε.Ε.¹²²⁷. Συνακόλουθα, οι διαδοχικές τρομοκρατικές επιθέσεις στην Κοπεγχάγη, με τη μία να λαμβάνει χώρα σε κτίριο όπου διεξαγόταν συζήτηση περί ισλαμισμού και ελευθερίας έκφρασης και την άλλη σε εβραϊκή συναγωγή, δίνουν το στίγμα αφενός, της ενδυνάμωσης αντιϊσλαμικών, αντιεβραϊκών συναισθημάτων και αφετέρου, της ενίσχυσης των εθνικών πολιτικών ασφάλειας που καλλιεργούν ένα πνεύμα καχυποψίας¹²²⁸. Τέλος, ακολουθώντας μια χρονολογική παράθεση των εξελίξεων, τα γεγονότα της 13^{ης} Νοεμβρίου, με τις τρομοκρατικές επιθέσεις που έλαβαν χώρα σε έξι σημεία στο Παρίσι σπέρνοντας τον τρόμο όχι μόνο στη Γαλλία, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο και πάλι από τζιχαντιστές, αναμένεται να έχουν συνέπειες σε όρους όξυνσης εκδηλώσεων ρατσισμού και διακρίσεων κατά των μουσουλμάνων.

¹²²⁵ Για τη νέα εποχή των εν λόγω πολιτικών του «Χώρου», βλ. ενδεικτικά: GARLICK M., “European Union Asylum: Beyond 2014. Strengthening Refugee protection and meeting challenges: The European Union’s next steps on asylum” MPI, June 2014’ BALLEIX C., Border control and the right of asylum: where is the EU heading?, Notre Europe, Jacques Delors Institute, Policy Paper 214, 19.6.2014’ GHIMIS A., PASCOUAY Y., LAZAROWICZ A., “EPC Policy Update for the European Programme for Integration and Migration”, June 2014’ EU: EUROPEAN PARLIAMENT, “New approaches, alternative avenues and means of access to asylum procedures for persons seeking international protection”, Study, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ rights and constitutional affairs, justice, freedom and security, 23.10.2014’ PASCOUAY Y., The European Council’s strategic guidelines and immigration: can the EU be bold and innovative?, EPC, 25.6.2014.

¹²²⁶ YETKIN M., “Paris attack is Europe’s 9/11”, *Hurriyet Daily News*, 8.1.2015’ DORSEY J., “Charlie Hebdo Attack: Refining the Post-9/11 Model”, *faierobserver*, 9.1.2015’ MASI A., “Why Paris Is Calling The Charlie Hebdo Attack ‘France’s 9/11’”, *ibtimes*, 15.1.2015.

¹²²⁷ Βλ. σχετικά: FRA, “FRA expresses shock and outrage at attacks in France”, 14.11.2015.

¹²²⁸ FRA, “FRA mourns deaths in Copenhagen, an attack on the rights to life, dignity and freedom of expression”, 16.2.2015.

Σε επίπεδο Ε.Ε., τα παραπάνω γεγονότα κίνησαν διαδικασίες ενδυνάμωσης της «Ευρωπαϊκής Ατζέντας για την ασφάλεια», που υιοθετήθηκε τον Απρίλιο του 2015¹²²⁹. Παράλληλα, τον Ιούνιο του 2015, υιοθετήθηκαν δυο προτάσεις που εξουσιοδοτούσαν την ΕυρΕπ να υπογράψει εκ μέρους της Ε.Ε. την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την πρόληψη της τρομοκρατίας του ΣοΕ και το Πρόσθετο Πρωτόκολλο αυτής¹²³⁰, κάτι το οποίο πραγματοποιήθηκε τον Οκτώβριο του ίδιου έτους¹²³¹. Επίσης, την επαύριο των επιθέσεων της 13^{ης} Νοεμβρίου στο Παρίσι, συμφωνήθηκε η ενδυνάμωση των αρμοδιοτήτων της Europol κατά της τρομοκρατίας¹²³².

Εν όψει της κατάστασης αυτής, δεν προκαλεί -ίσως- εντύπωση το γεγονός ότι η καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων αν και γίνεται επίκλησή της από όλες τις πλευρές, ωστόσο δεν αποτελεί πρώτη προτεραιότητα για κυβερνήσεις και οργανισμούς. Ως μόνη εξαίρεση, αποτελεί εν όψει των παραπάνω γεγονότων, η αντίδραση του FRA, που με ανακοινώσεις/ πρωτοβουλίες του, φαίνεται να προσπαθεί να συμβάλλει στην εξομάλυνση της κατάστασης, προτρέποντας την Ε.Ε. αφενός, στη συμπερίληψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου στην ατζέντα ασφαλείας¹²³³ και αφετέρου, σε λήψη περαιτέρω αντιρατσιστικών μέτρων.

“[...] All of these events nonetheless had one aspect in common, which led to a reframing of the interpretation of the issues at stake: the perpetrators were young, Muslim, EU citizens with immigrant background, who have been radicalised home [...]”

The identities of the perpetrators and victims of the attacks greatly affected Jewish and Muslim communities in France and elsewhere, with community leaders expressing grave concerns over the safety of Jews and Muslims. Increased fear and feelings of insecurity among Muslim communities were reported in the majority of EU Member States. Jewish communities in several Member States increased their security measures, with some schools closed and appeals made to the police for enhanced protection”¹²³⁴.

«[...] Οι επιθέσεις που σημειώθηκαν εφέτος στη Γαλλία, τη Δανία και άλλες χώρες της ΕΕ εντάσσονται σε ένα ευρύτερο κλίμα μισαλλοδοξίας στο οποίο πρέπει να αντιταχθούμε με όλα τα μέσα που έχουμε στη διάθεσή μας», δήλωσε ο προσωρινός διευθυντής του FRA Κωνσταντίνος Μανωλόπουλος. «Υπάρχουν πολλές θετικές πρωτοβουλίες ανά την ΕΕ, αλλά στην τρέχουσα κατάσταση αυτό δεν είναι αρκετό. Η ΕΕ και τα κράτη μέλη της πρέπει να αναλάβουν άμεση και αποφασιστική δράση για την καταπολέμηση του ακραίου, ξενοφοβικού και αντισημιτικού λόγου και εγκληματικών δράσεων»¹²³⁵.

Ως προς το δεύτερο πεδίο, την ίδια περίοδο, περισσότερο ίσως από ποτέ, ανησυχία προκαλεί η κατάσταση στη Μεσόγειο¹²³⁶. Η αθρόα -άνευ προηγούμενου σε ευρωπαϊκό

¹²²⁹ Com(2015) 185 final, Strasbourg, 28.4.2015.

¹²³⁰ E.E.: ΕυρΕπ., *European Agenda on Security: Combating terrorism*, 15.6.2015.

¹²³¹ E.E.: ΕυρΕπ., *A European Agenda on Security: EU signs Convention on prevention of terrorism*, 22.10.2015.

¹²³² EUROPOL, “Ministers commit to reinforcing Europol’s counter-terrorism capabilities”, The Hague, The Netherlands, 20.11.2015.

¹²³³ FRA, “*Embedding fundamental rights in the security agenda*”, February 2015.

¹²³⁴ Βλ. σχετικά: FRA, “*Reactions to the Paris attacks in the EU: Fundamental Rights considerations*”, FRA Paper, 1/2015.

¹²³⁵ FRA, «Ο αγώνας κατά του μίσους και της μισαλλοδοξίας πρέπει να ενταθεί όσο επιδεινώνεται το κοινωνικό κλίμα», Δελτίο Τύπου, Βιέννη, 30.9.2015· FRA, “*Promoting respect and diversity. Combating intolerance and hate. Contribution to the Annual Colloquium on Fundamental Rights*”, September 2015· FRA, “*Reactions to the Paris attacks in the EU: fundamental rights considerations*”, February 2015.

¹²³⁶ For a general approach of this issue, see indicative: HUMAN RIGHTS WATCH, “The Mediterranean Migration Crisis. Why people flee, What the EU should do”, 19.6.2015· HEINRICH BOLL STIFTUNG, “Event Report The Humanitarian Crisis in the Mediterranean: How to Fix the EU’s Failed Approach to Irregular Migration?”, 27.5.2015· PARK J., “Europe’s Migrant Crisis, Council of Foreign Relations (cfr), 16.9.2015.

επίπεδο- εισορή παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο (ιδ. Συριών), ειδικά στα νότια κράτη της Ε.Ε., που ως αποτέλεσμα έχει –σε κάποιες περιπτώσεις- και την σύγκρουση μεταξύ ομάδων μεταναστών/ αιτούντων άσυλο, αλλά και την αντίδραση των τοπικών κοινωνιών, οδήγησε σε νέα έκρηξη ξενοφοβικών αισθημάτων, που πήρε τη μορφή τόσο ρατσιστικών επιθέσεων σε τόπους φιλοξενίας προσφύγων, όσο και τη μορφή των θετικών εκλογικών αποτελεσμάτων σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη το 2015.

Η εν λόγω κατάσταση, σε συνδυασμό με την κατακόρυφη αύξηση των θανάτων, έφερε την Ε.Ε. ενώπιον των ευθυνών της, αναγκάζοντάς την να προβεί στην λήψη νέων μέτρων για να καλύψει την ανεπαρκή πολιτική μετανάστευσης και ασύλου. Ως λύσεις, προτάθηκαν μέτρα στα οποία –για μια ακόμα φορά σε μια απέλπιδα προσπάθεια εύρεσης διεξόδου- παρατηρείται μια προσπάθεια ενδυνάμωσης των συννοριακών ελέγχων (σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο)¹²³⁷, “burden-shifting”¹²³⁸, που έθεσαν σε κίνδυνο όχι μόνο το κοινοτικό κεκτημένο του «Χώρου», αλλά και ένα μείζον επίτευγμα της Ε.Ε., αυτό της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων (Σένγκεν). Ενώ, αξίζει να σημειωθεί ότι κανένα νέο μέτρο/ πρωτοβουλία δεν υιοθετήθηκε με σκοπό την εξάλειψη των ξενοφοβικών αισθημάτων.

A.5. Συμπεράσματα

A.5.1. Αντικειμενικές δυσκολίες ένταξης μέτρων καταπολέμησης ρατσισμού στις πολιτικές του «Χώρου»

Παρότι το πεδίο των πολιτικών του «Χώρου» είναι εκείνο, που θα μπορούσαμε να πούμε ότι πρωτοστατεί στην υιοθέτηση και προώθηση των μέτρων κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, την ίδια στιγμή, είναι φανερό ότι ο «Χώρος», λόγω της φύσης των πολιτικών του, εγείρει εμπόδια στην επίτευξη της ισότητας.

Η ένταξη των μέτρων καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, στον Χώρο Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, αποδεικνύεται ιδιαίτερα δύσκολη, γιατί:

Οι πολιτικές μετανάστευσης, ασύλου και συνόρων, εμπίπτουν στην κρατική κυριαρχία και ως εκ τούτου, τα κράτη στην εξελικτική πορεία οικοδόμησης του «Χώρου», φάνηκαν διστακτικά ή και απρόθυμα να παραχωρήσουν εξουσίες στην Ε.Ε.

Περαιτέρω, βασιζόμενα σε αυτή τη λογική, τα κράτη θεωρούν τους υπηκόους τρίτων χωρών ως «βάρη» που πρέπει να αποφευχθούν ή σε κάθε περίπτωση να μετατεθούν ή ακόμα χειρότερα ως «απειλή» που πρέπει να εξαλειφθεί, αντιλήψεις που σε καμία περίπτωση δεν βοηθούν στην ισότιμη μεταχείριση των υπηκόων τρίτων χωρών.

¹²³⁷ Ενδιαφέρον εδώ, παρουσιάζουν οι εξελίξεις, σύμφωνα με τις οποίες σε αναγνώριση του προβλήματος της απώλειας ζωών μεταναστών στη θάλασσα, ως λύση προτάθηκε μια *επιχείρηση της ΚΠΑΑ (EUNAVFOR MED)*. Παράλληλα, ιδιαίτερης μνείας, χρήζουν το «*Σχέδιο Δράσης των 10 σημείων*», που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων και Δικαιοσύνης¹²³⁷, βάσει του οποίου υιοθετήθηκε ένα μήνα αργότερα το «*Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα Δράσης για τη Μετανάστευση*»¹²³⁷, που έχει ήδη αξιολογηθεί μία φορά.

¹²³⁸ Ενδεικτικά προς αυτή την κατεύθυνση είναι μέτρα όπως: Η έναρξη του EU's Emergency Trust Fund for stability and addressing root causes of irregular migration and displaced persons in Africa (Valletta Summit: Launch of the EU Trust Fund for Africa, 12.11.2015)· Η συνεργασία με την Τουρκία, EU-Turkey joint action plan, in: <http://ec.europa.eu/priorities/migration/docs/20151016-eu-revised-draft-action-plan_en.pdf>· Αλλά και συλλογικές δράσεις όπως: οινομική, επιχειρησιακή ενίσχυση, συνεργασία με τρίτες χώρες, ενδυνάμωση εξωτερικών συνόρων, δημιουργία hot spots, επανεγκατάσταση κτλ. (βλ. αναλυτικότερα State of implementation of commitments and operational decisions taken on the refugee crisis since September 2015, European Commission, Valletta, 12.11.2015).

Συνέπεια των παραπάνω, είναι η δημιουργία ενός «νομιμοποιημένου» διαχωρισμού ή μιας φυλετικής ταξινόμησης (“racist classification”), εντός των πολιτικών του «Χώρου», η οποία δυσχεραίνει έτι περαιτέρω την επίτευξη της μη διακρίνουσας μεταχείρισης. Ενδεικτικά εδώ, θα μπορούσαν να αναφερθούν:

–Ο διαχωρισμός μεταξύ Ευρωπαίων πολιτών και υπηκόων τρίτων χωρών, που ενδυναμώνεται μέσα από την δημιουργία της ευρωπαϊκής ιθαγένειας και που μάλιστα, συνεπάγεται δικαιώματα για τους πρώτους που δεν έχουν οι δεύτεροι (βλ. ενδεικτικά πίνακα).

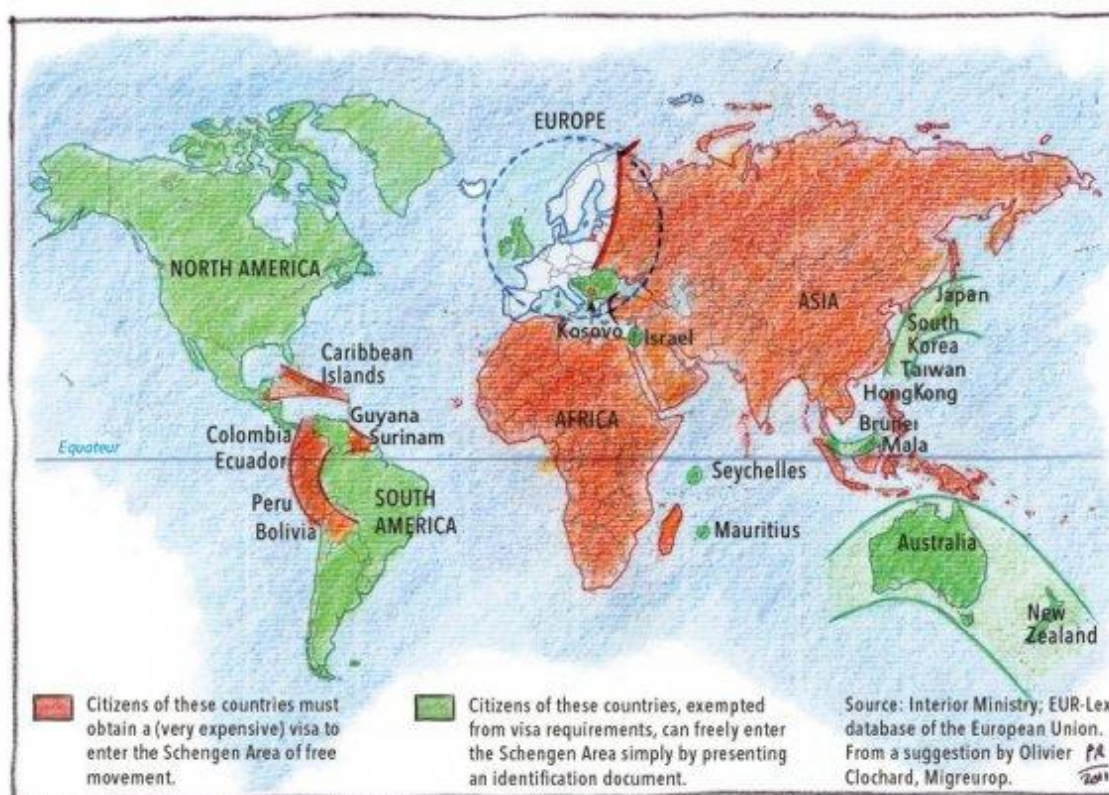
Tier	Freedom of movement and rights
1. EU nationals	Absolute right to residence, employment, movement, welfare in other EU states.
2. Highly skilled professional non-EU migrant	Right to residence, limited family reunion, welfare, employment within an industry.
3. Short-term non-EU documented migrants	Limited right to residence in one state; right to employment by specified employer
4. Undocumented migrants	Limits on movement, employment and residence are entirely contingent on finding actors willing to provide them - outside the law.
5. Asylum-seekers	Severe restrictions on movement (possibly detention); not allowed to work. Welfare at below levels of EU nationals.

Πηγή¹²³⁹

–Ο διαχωρισμός μεταξύ υπηκόων τρίτων χωρών που υπόκεινται σε υποχρέωση θεώρησης (προερχόμενοι κυρίως από μουσουλμανικές ή αναπτυσσόμενες χώρες) και υπηκόων τρίτων χωρών που δεν υπόκεινται (σε υποχρέωση θεώρησης), ο οποίος ουσιαστικά αντικατοπτρίζει την διαίρεση του κόσμου σε χώρες των οποίων οι υπήκοοι είναι ευπρόσδεκτοι στην Ε.Ε. και υπηκόους οι οποίοι είναι ανεπιθύμητοι.

¹²³⁹ GARNER S., “The European Union and the Racialization of Immigration, 1985-2006”, *Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts*, 2007, p. 61-87.

“The geography of an unwanted humanity”

Πηγή: *Le Monde Diplomatique*¹²⁴⁰

–Ο διαχωρισμός μεταξύ μεταναστών, προσφύγων/αιτούντων άσυλο, που επίσης συνεπάγεται διαφορετικό επίπεδο δικαιωμάτων.

–Ο διαχωρισμός μεταξύ των ιδίων των Ευρωπαίων πολιτών, όπου διαπιστώνεται μια διαφορετική μεταχείριση π.χ. μεταξύ Ευρωπαίων πολιτών και Ευρωπαίων πολιτών Ρομά ή Ευρωπαίων πολιτών παλαιών και νεοεισερχόμενων χωρών.

A.5.2. Η συμβολή του «Χώρου»

Ωστόσο, παρά τις εν λόγω αντικειμενικές δυσκολίες, μετά από μια πορεία 16 χρόνων (1999-2015), μετρώντας από το πρώτο Πρόγραμμα εργασίας μέχρι και σήμερα, η συμβολή του «Χώρου» είναι σημαντική/ θετική αφού στα πλαίσιά του: υιοθετήθηκε το νομικό καθεστώς κατά των διακρίσεων της Ε.Ε., αποτελούμενο από: την Οδηγία για την φυλετική ισότητα, την Οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση, την Απόφαση πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας με μέτρα ποινικού δικαίου.

Από μια άλλη πλευρά, όσον αφορά στις ευάλωτες ομάδες, δημιουργήθηκε ένα δικαϊκό πλαίσιο προστασίας δικαιωμάτων των μεταναστών που αφορά στις προϋποθέσεις εισόδου, την καταπολέμηση του trafficking, την αντιμετώπιση των συνωριακών θανάτων, καθώς και τις προϋποθέσεις υποδοχής και ένταξης. Αναδύθηκε επίσης, ένα έτερο δικαϊκό πλαίσιο προστασίας δικαιωμάτων που αφορά στους αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες, το οποίο περιλαμβάνει τον προσδιορισμό του υπεύθυνου κράτους, την

¹²⁴⁰ REKACEWICZ P., “Mapping Europe’s war on migration”, *Le Monde Diplomatique*, October 2013

αναγνώριση, τις προϋποθέσεις υποδοχής και τα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο. Άλλωστε, έχει αναπτυχθεί ακόμα, ένα πλαίσιο προστασίας των δικαιωμάτων κίνησης και ένταξης των Ρομά.

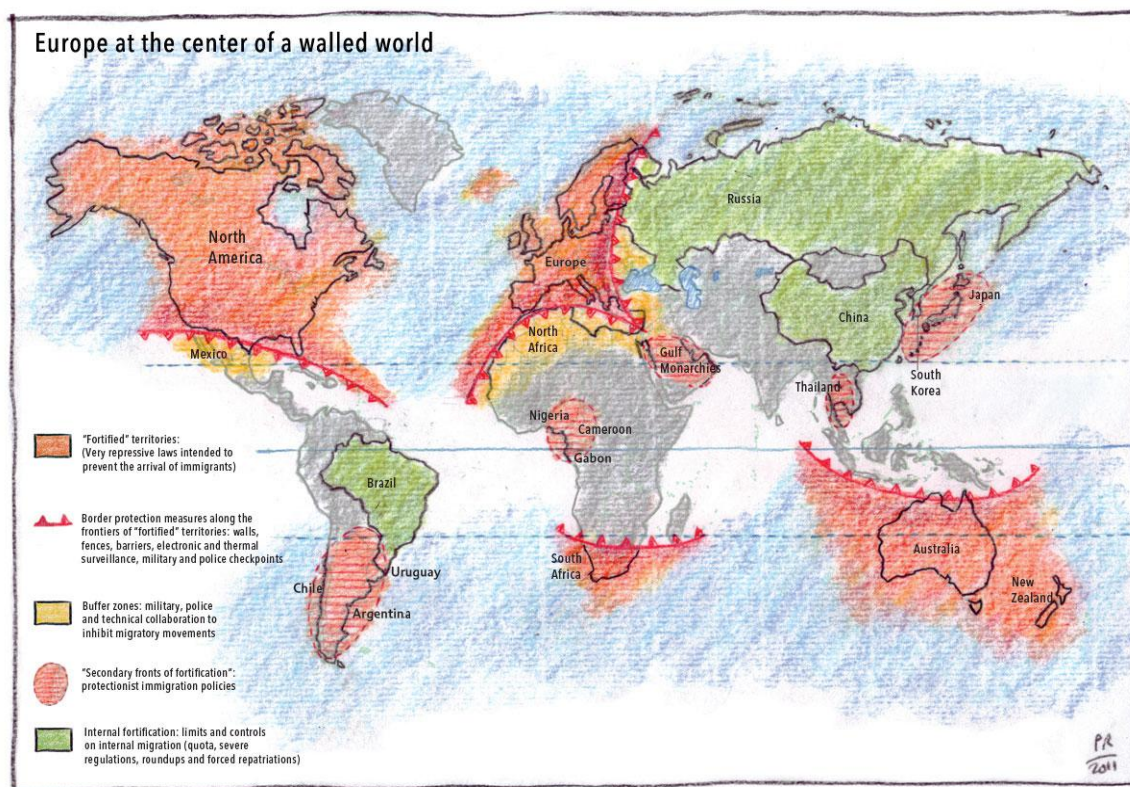
A.5.3. Αρνητική επίδραση των πολιτικών του «Χώρου»

Παρόλα ταύτα, το 2014, επ' ευκαιρία του εορτασμού των 25 ετών από την Πτώση του Τείχους του Βερολίνου, σημειώθηκε ότι:

"[...] But the hangover should jog everyone's memory that *new European walls have taken the place of the Berlin monolith*, effectively cementing the borders of "Fortress Europe" against all unwanted migrants in the name of empty sentences like "security" and "internal protection"¹²⁴¹.

Κριτική έχει ασκηθεί στις πολιτικές του «Χώρου» καθώς, διαδοχικές συμφωνίες, συνθήκες και «σχέδια δράσης» οδήγησαν στη δημιουργία της Ευρώπης-φρουρίου, προκαλώντας χιλιάδες θανάτους των προσφύγων και των αιτούντων άσυλο, καθώς και την ποινικοποίηση και την περιθωριοποίηση των μεταναστών εντός της Ε.Ε.¹²⁴².

Σήμερα, αποτελεί οξύμωρο σχήμα ότι παράλληλα με τις δικλείδες ασφαλείας, ένα νέο «Σιδηρούν Παραπέτασμα» που χωρίζει την ενοποιημένη (πλέον) Ευρώπη από τον υπόλοιπο κόσμο, υψώνεται στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε.

Πηγή: Le Monde Diplomatique

¹²⁴¹ MEZZOFIORE G., "The Berlin Wall has been Replaced by 'Fortress Europe', *International Business Times*, 10.11.2014.

¹²⁴² "Fortress Europe. Increased integration of EU asylum and immigration policy", στο: <[http:// struggle.ws/wsm/pamphlets/eu/fortress.html](http://struggle.ws/wsm/pamphlets/eu/fortress.html)>.

Πρόκειται για μια «πανοπλία» που οικοδομήθηκε από την ίδια την Ε.Ε. για λόγους προστασίας από την «απειλή» που θέτουν οι υπήκοοι τρίτων χωρών και πλέον απαρτίζεται από:

–Ένα πολυεπίπεδο σύστημα επιτήρησης εξωτερικών συνόρων, το λεγόμενο ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης συνόρων, που αποτελείται από: το Frontex, τη Συμφωνία Σένγκεν, το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Περιπολιών (EPN), τις Ομάδες Ταχείας Επέμβασης (Rabit), το Ευρωπαϊκό Σώμα Συνοριοφυλάκων (EBGC), το Ευρωπαϊκό Σύστημα Επιτήρησης Εξωτερικών Συνόρων (Eurosir), το Σύστημα Πληροφοριών Θεωρήσεων (VIS), το Σύστημα Πληροφοριών Σένγκεν (SIS, SIS II), το Eurodac.

–Τις αυξανόμενες επιχειρήσεις του Frontex, τόσο στα χερσαία όσο και τα θαλάσσια σύνορα της Ε.Ε

–Την με κάθε τρόπο τεχνολογική θωράκιση των συνόρων (Eurosir, smart borders)

–Ένα ολόκληρο πλέγμα κέντρων υποδοχής ή «στρατοπέδων συγκεντρώσεως» -κατά πολλούς- στα εξωτερικά σύνορα, της Ένωσης¹²⁴³ καθώς και

–Την «εξωτερικοποίηση» των πολιτικών ασύλου, μετανάστευσης και συνόρων¹²⁴⁴, μέσω μεταξὺ άλλων της αύξησης των Συμφωνιών Επανειδοχής

“[...] Such global apartheid geopolitics –loaded with rhetoric on selective access, burden and masses- provokes the dehumanization and illegalization of the travel of those who were born in what the EU has defined as the ‘wrong country’, the wastable and deportable lives from countries on the negative list [...] What we see is a constant border-work trying to separate the wanted from the unwanted the barbarians from civilized and the global rich from the global poor in the territorial society” ¹²⁴⁵ .

Στα πλαίσια λοιπόν, της άρσης των συνόρων, της ελευθερίας κίνησης και του ΧΕΑΔ, η Ε.Ε. τα τελευταία χρόνια οικοδόμησε το πιο εκτεταμένο, μακροπρόθεσμο πρόγραμμα επιβολής συνοριακών ελέγχων. Αυτό το παράδοξο της «στρατιωτικοποίησης» των εξωτερικών ενωσιακών συνόρων, έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις αξίες των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της αλληλεγγύης, της κοινωνικής ένταξης και της διαφάνειας ό,τι έχει οριστεί ως ο ακρογωνιαίος λίθος της πολιτικής ταυτότητας της Ε.Ε.

Βαδίζοντας πάνω στις πολιτικές κατευθύνσεις της Ε.Ε, *ορισμένες κυβερνήσεις έχουν δημιουργήσει αυθαίρετα ζώνες (waiting zones) σε αεροδρόμια και λιμάνια υπό εθνική δικαιοδοσία ώστε να αποφύγουν τις νομικές υποχρεώσεις τους για την επεξεργασία αιτήσεων ασύλου. Άλλες, έχουν διεξάγει μαζικές απελάσεις αιτούντων άσυλο χωρίς να εξετάσουν τις αιτήσεις ασύλου ή έχουν πραγματοποιήσει “pushbacks” στα θαλάσσια σύνορα¹²⁴⁶, αναγκάζοντας πλοία με μεταναστών να απομακρυνθούν από τα χωρικά τους ύδατα. Μια σειρά κυβερνήσεων, έχουν εισάγει σκληρές πολιτικές μετα-εισόδου (“post-entry”), που περιθωριοποιούν και απομονώνουν τους αιτούντες άσυλο που καταφθάνουν στην Ευρώπη. Άλλες, κατέφυγαν μέχρι και στη «λύση» της ανέγερσης τεχνητών εμποδίων (φραχτών), προκειμένου να αποτρέψουν την εισροή λαθρομεταναστών στην εθνική και ευρωπαϊκή επικράτεια [πρβλ. Ισπανία (Ceuta-*

¹²⁴³ From European Migration and Asylum Policies to Camps for Foreigners, Migreurop, available at: <http://www.noborder.org/files/040719eu_camps_map.pdf>.

¹²⁴⁴ RED CROSS OFFICE, “Shifting borders. Externalising migrant vulnerabilities and rights?”, 2013

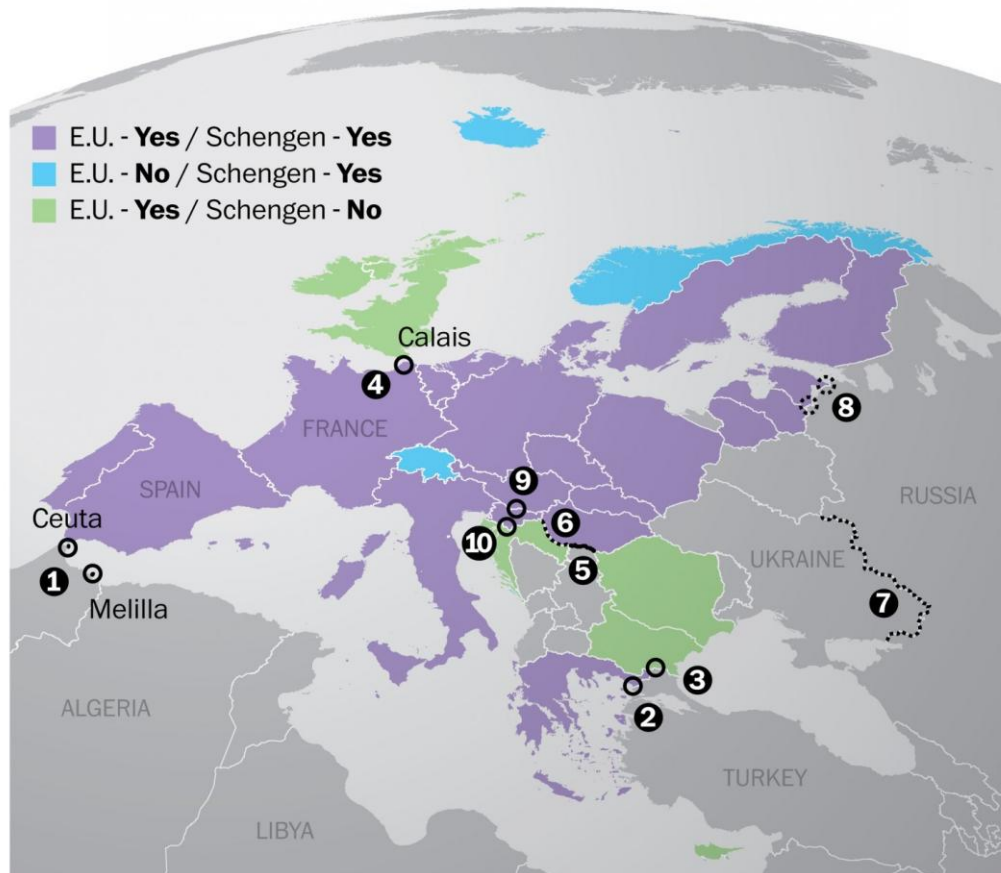
¹²⁴⁵ HOUTUM VAN H., “Human blacklisting: The global apartheid of the EU’s external border regime”, *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 28, 2010, p. 957-976.

¹²⁴⁶ PAVAN M., “Can/Will Italy be held accountable for its ‘push back’ policy in relation to international refugee, human rights and European Union law?”, Migration Studies Unit, Working Paper, No. 2001/12, LSE, 2011` BORELLI S., STANFORD B., “Troubled Waters in the Mare Nostrum: Interception and Pushbacks of Migrants in the Mediterranean and the European Convention on Human Rights”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 10, Sayı: 37, 2014, p. 29-69.

Melilla)-1998, Ελλάδα (Εβρος)-2010, Βουλγαρία (Λέσσοβο)-2013, Ουγγαρία (κατά μήκος των συνόρων με τη Σερβία)- 2015, Σλοβενία (στα σύνορα με την Κροατία)-2015, Αυστρία (στα σύνορα με την Σλοβενία)- 2015, Σκόπια (στα σύνορα με την Ελλάδα)-2015].

Fortressing Europe

A spate of construction and planned construction of fences in Europe in the last decade hints at a new normal in illegal migration and a straining of old political ties.

1 Ceuta and Melilla (Spanish possessions in North Africa) – Both extended fences in **2005**

2 Greece – Completed **2012**

3 Bulgaria – Completed **2015**

4 Calais, France – Extended **2015**

5 Hungary – Completed **2015**

6 Hungary – Scheduled for completion **2015**

7 Ukraine – Scheduled for completion **2018**

8 Estonia – Construction scheduled to begin **2018**

9 Austria – Considering fence on border with Slovenia

10 Slovenia – Considering fence on border with Croatia

Sources: Schengenvisainfo.com and news reports

THE WASHINGTON POST

Τα παραπάνω μέτρα σκλήρυνσης, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, έχουν δυο ειδών συνέπειες:

1^{ov}: Αφενός, δεν έχουν ή τουλάχιστον δεν έχουν πάντα, τα αναμενόμενα κατά τη σχεδίασή τους αποτελέσματα¹²⁴⁷. Μάλιστα, η καταπολέμηση της παράτυπης μετανάστευσης ως απειλής, αντί να εξαλείψει το φαινόμενο, επέφερε τα ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα, ευνοώντας το οργανωμένο έγκλημα, το λαθρεμπόριο και την εμπορία ανθρώπων (trafficking)¹²⁴⁸. Επιπροσθέτως, οι περιοριστικές μεταναστευτικές πολιτικές δεν βάζουν τέλος στις προσπάθειες των παράτυπων μεταναστών να φτάσουν στην Ευρώπη. Απλώς τους οδηγούν σε λιγότερο ελεγχόμενους δρόμους.

2^{ov}: Αφετέρου, από μια ηθική και ανθρωπιστική σκοπιά, τα «σκληρά σύνορα» και τα κατασταλτικά μέτρα της Ευρώπης ή διαφορετικά η ποινικοποίηση της μετανάστευσης και του ασύλου και η στρατιωτικοποίηση των συνόρων, συνιστούν μια μνημειώδη αποτυχία. Από αυτή την άποψη, η πρόσληψη των εν λόγω πολιτικών ως «απειλή», καταφέρει ένα πλήγμα στις ανθρωπιστικές πτυχές του ζητήματος. Ειδικότερα, το 2011 η Μεσόγειος Θάλασσα χαρακτηρίστηκε ως «το πιο θανατηφόρο θαλάσσιο πέρασμα για πρόσφυγες και μετανάστες», καθότι «περισσότεροι από 1.500 άνθρωποι πνίγηκαν ή χάθηκαν στην προσπάθεια τους να διασχίσουν τη Μεσόγειο και να φτάσουν στην Ευρώπη»¹²⁴⁹, αριθμός ο οποίος έχει ξεπεραστεί κατά πολύ σήμερα (πρβλ. στοιχεία διαγραμμάτων). Αυτοί οι θάνατοι είναι τα θύματα μιας μάχης κατά της παράτυπης μετανάστευσης, που συχνά στηρίζεται στη ρητορική του «πολέμου» και της «εισβολής»¹²⁵⁰.

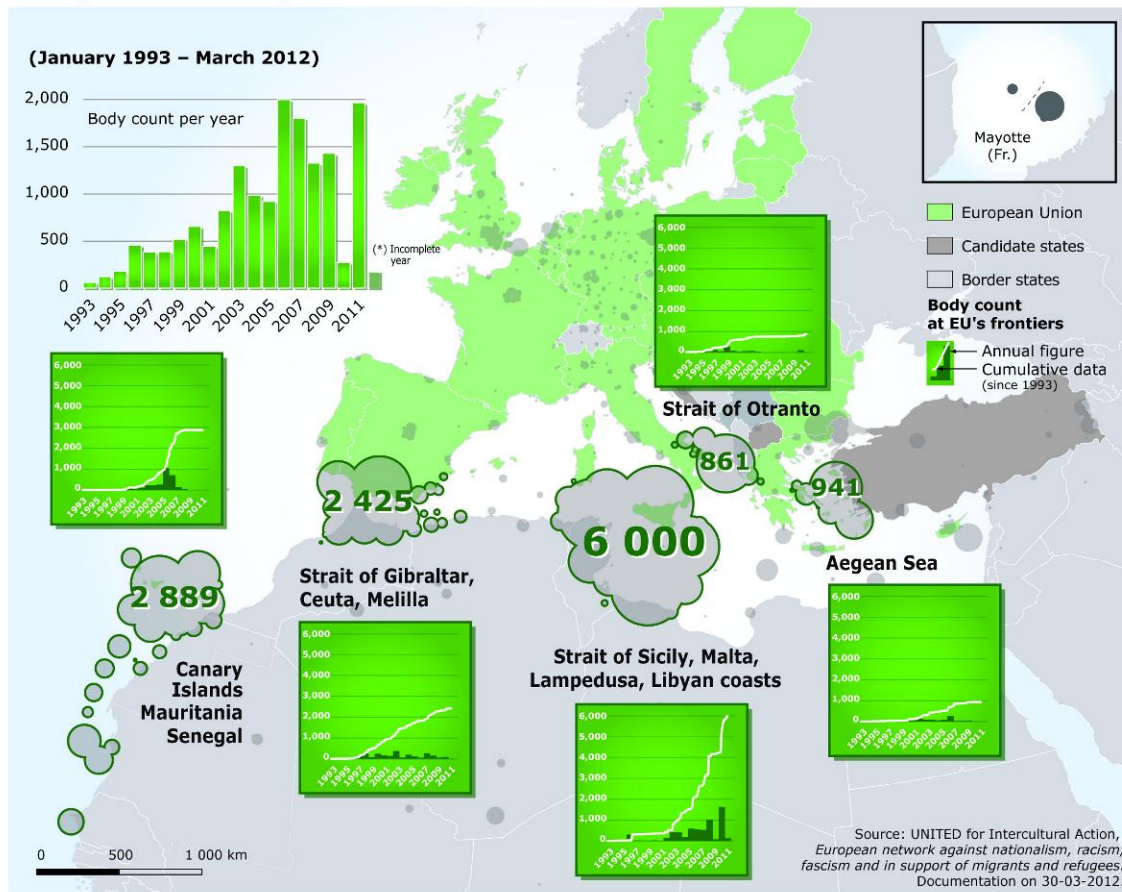
¹²⁴⁷ Σημαντική εδώ, θα ήταν μια συγκριτική αποτίμηση των εναλλαγών (αύξης, μείωσης) των ποσοστών μετανάστευσης και αιτήσεων ασύλου στην Ε.Ε. στο διάβα του χρόνου, μέσα από τις ετήσιες εκθέσεις του Frontex, τα δεδομένα της Eurostat κτλ.

¹²⁴⁸ Ε.Ε.: ΕupΕπ, "EU Home Affairs Background Statistics", Home Affairs, 10.3.2014, p. 13.

¹²⁴⁹ UNHCR, "Mediterranean takes record as most deadly stretch of water for refugees and migrants in 2011", Briefing Notes, 31.1.2012' UNHCR, "Mediterranean crossings more deadly a year after Lampedusa tragedy", News Stories, 2.10.2014.

¹²⁵⁰ Αντί πολλών βλ. SUNDERLAND J., "Hidden Emergency. Migrant Deaths in the Mediterranean", Human Rights Watch, August 2012' UNHCR, "Mediterranean takes record as most deadly stretch of water for refugees and migrants in 2011", Briefing Notes, 31.1.2012, in: <<http://www.unhcr.org/4f27e01f9.html>>' IOM, "Fatal Journeys. Tracking Lives Lost during Migration", 2014, p. 85-107. HELLER C., PEZZANI L., STUDIO S., "Report on the "Left-To-Die Boat", Forensic Oceanography, 2012' SHERWOOD H., SMITH H., DAVIES L., GRANT H., "Europe faces 'colossal humanitarian catastrophe' of refugees dying at sea", The Guardian, 2.6.2014' HELLER C., PEZZANI L., "Time to end the EU's left-to die policy", Open Democracy, 25.6.014' ANDERSSON R., "Mare Nostrum and migrant deaths: the humanitarian paradox at Europe's Frontex", Open Democracy, 30.10.2014.

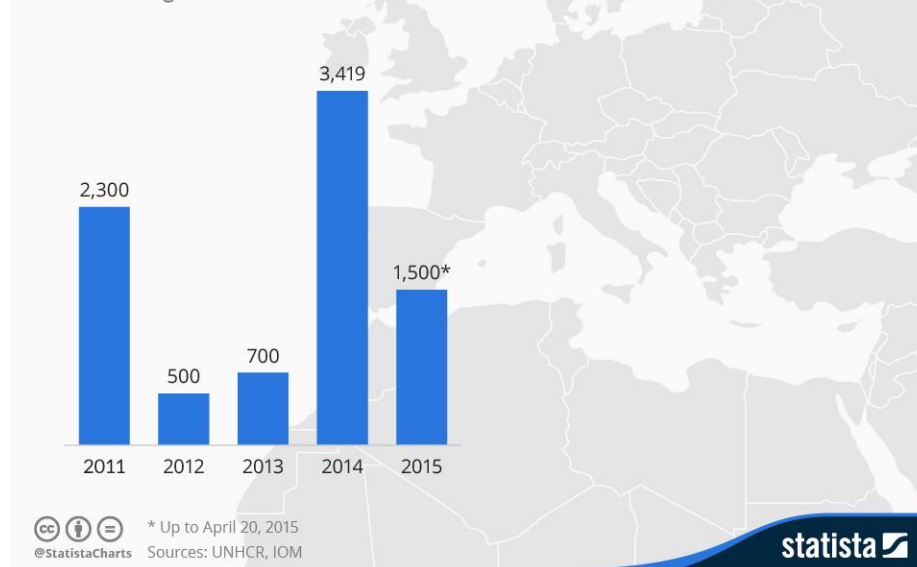
Dangerous Crossings to the South of the EU

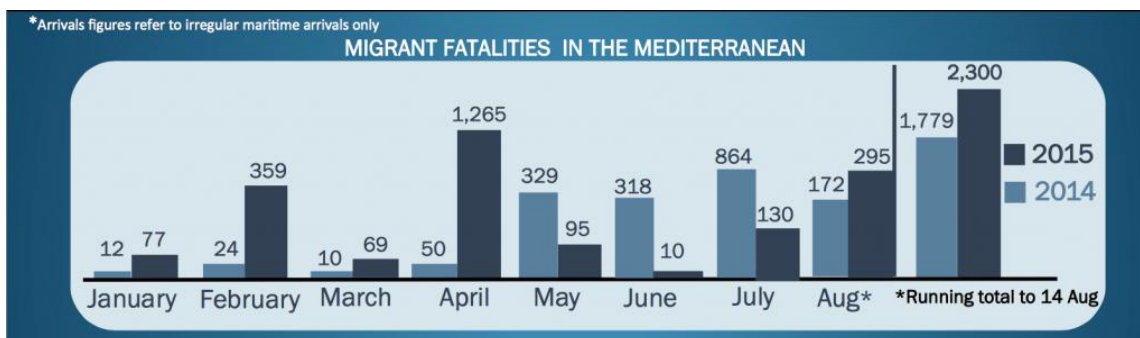

© Nicolas Lambert in Migreurop (2013) *Atlas of migration in Europe. A critical geography of migration policies*, Oxford, New Internationalist, 150 p.

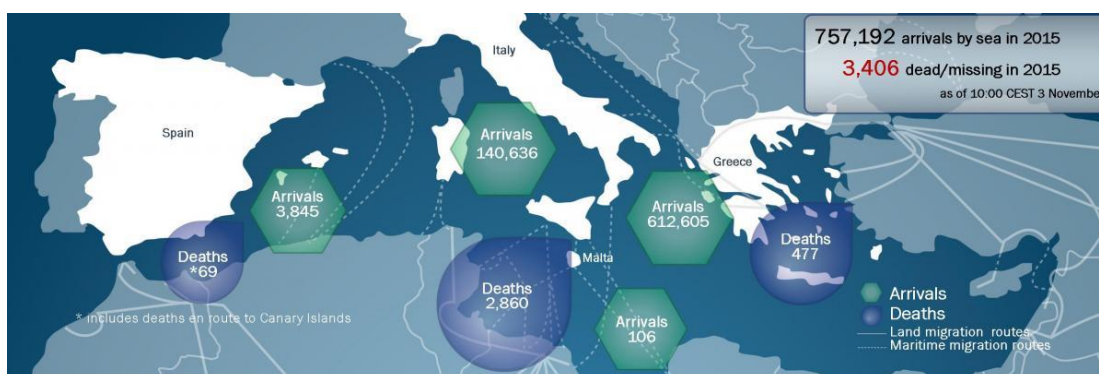
Migrant Deaths Are Soaring In The Mediterranean

Estimated migrant deaths in the Mediterranean from 2011 to 2015

Πηγή: <http://missingmigrants.iom.int/>

Πηγή: <http://missingmigrants.iom.int/>

Στο ίδιο μήκος κύματος καταγράφονται η καταπάτηση θεμελιωδών δικαιωμάτων/ελευθεριών μεταναστών, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών απέλασης¹²⁵¹, εικόνα που αποτυπώνεται ανάγλυφα τόσο στις σχετικές εκθέσεις διεθνών οργανισμών¹²⁵², ειδικευμένων υπηρεσιών της Ε.Ε.¹²⁵³, όσο και στις συνεχείς καταδίκες του ΕυρΔΔΑ, αλλά και προσφάτως του ΔΕΕ.

Συνέπεια τόσο της αναποτελεσματικότητας των ενωσιακών πολιτικών αποκλεισμού, όσο και του ανθρώπινου κόστους της «Ευρώπης Φρούριο»¹²⁵⁴ ήταν η αύξηση ξενοφοβίας¹²⁵⁵/ διακριτικών πρακτικών. Ειδικότερα, οι πολιτικές μετανάστευσης, ασύλου και προσφύγων, αν και παρουσιάστηκαν ως αντίδοτο στον ρατσισμό, την ξενοφοβία και ως προϋπόθεση για την ένταξη, μέχρι σήμερα, δεν έχουν συμβάλλει ουσιαστικά στην καταπολέμηση των εν λόγω φαινομένων. Αντιθέτως, σε ορισμένες περιπτώσεις οδήγησαν στην ενδυνάμωσή τους...

¹²⁵¹ FEKETE L, "Accelerated removals: the human cost of EU deportation policies", *Race Class*, vol. 52, April 2011, p. 489-97.

¹²⁵² Πιο πρόσφατη από τις οποίες είναι η έκθεση του Ύπατου Αρμοστή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: UN: OHCHR, *Management of the External Border of the EU and its Impact on Human Rights of Migrants*, Regional Thematic Study, στο: <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/RegionalThematicStudy.aspx>>.

¹²⁵³ Ειδικότερα, όσον αφορά στην καταπάτηση των δικαιωμάτων των παράνομων μεταναστών, βλ. FRA, "Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union, Comparative Report", 2011. FRA, "Fundamental rights at Europe's southern sea borders", Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013.

¹²⁵⁴ Για το κόστος της «Ευρώπης Φρούριο», βλ. αναλυτικότερα: ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΙΑ, *Το ανθρώπινο κόστος του φρούριου Ευρώπης. Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων μεταναστών και προσφύγων στα σύνορα της Ευρώπης*, 2014.

¹²⁵⁵ EUROBAMETER, *Discrimination in the EU in 2012*, Report, Special Eurobarometer 393, November 2012.

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων ως ζήτημα εξωτερικής πολιτικής/ εξωτερικών σχέσεων

“Racial discrimination is contrary to the values on which the EU is based, and we work hard both at home and around the world to stamp it out”.

Catherine Ashton, EU High Representative, 2012

Εισαγωγικά. Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις, υπό το πρίσμα της προώθησης των δικαιωμάτων και της δημοκρατίας στις εξωτερικές σχέσεις της Ε.Ε.

Στο πλαίσιο της ένταξης των μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου του ρατσισμού και των διακρίσεων σε πολιτικές της Ε.Ε., ιδιαίτερος είναι ο ρόλος που διαδραματίζει η εξωτερική δράση της, καθώς, η προστασία και η προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου - συμπεριλαμβανομένης της καταπολέμησης του ρατσισμού - αλλά και ο συναφής στόχος της προώθησης της δημοκρατίας, αποτελούν μια σημαντική συνιστώσα των εξωτερικών σχέσεων της Ε.Ε.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, η Ε.Ε. σε σειρά Ανακοινώσεων της ΕυρΕπ¹²⁵⁶, Ψηφισμάτων του ΕυρΚ¹²⁵⁷ και Συμπερασμάτων του Συμβουλίου σχετικά με τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δημοκρατία, έχει συμπεριλάβει τον στόχο της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, ως στόχο των εξωτερικών της σχέσεων.

Σε αυτό το πλαίσιο, όλοι οι μηχανισμοί της εξωτερικής πολιτικής (όπως π.χ. η ενταξιακή διαδικασία, η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, η αναπτυξιακή πολιτική), αλλά και όλα τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την εφαρμογή αυτών των πολιτικών (όπως π.χ. οι ρήτρες δικαιωμάτων του ανθρώπου, η επιβολή κυρώσεων, η χρηματοδοτική ενίσχυση, οι διάλογοι δικαιωμάτων του ανθρώπου κ.ο.κ.) τίθενται στην υπηρεσία της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, εισάγοντας ως προϋπόθεση

¹²⁵⁶ Πρβλ.: Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *The European Union and the external dimension of human rights policy: from Rome to Maastricht and beyond*, COM (95) 567 final, 22.11.1995^{*} Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ένθεση του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις συμφωνίες μεταξύ της Κοινότητας και των τρίτων χωρών*, COM (95) 216 τελικό^{*} Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Εκδημοκρατισμός, κράτος δικαίου, σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου και χρηστή διακυβέρνηση: οι προκλήσεις της εταιρικής σχέσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των χωρών ΑΚΕ*, COM (98) 146 τελικό και Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στις υποψήφιες για προσχώρηση χώρες*, COM (99) 256 τελικό^{*} Ε.Ε.: ΕυρΕπ. Ανακοίνωση, *Ο ρόλος της ευρωπαϊκής ένωσης στην προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του εκδημοκρατισμού στις τρίτες χώρες*, COM(2001) 252 τελικό, Βρυξέλλες, 8.5.2001, σελ. 21.

¹²⁵⁷ Βλ. ενδεικτικά: Ε.Ε.: ΕυρΚ, *Ψήφισμά σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο «Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του εκδημοκρατισμού στις τρίτες χώρες»*, 25.3.2002^{*} Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα σχετικά με την οικοδόμηση της δημοκρατίας στις εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 22.10.2009^{*} Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα σχετικά με τις εξωτερικές πολιτικές της ΕΕ υπέρ του εκδημοκρατισμού*, 7.7.2011^{*} Ε.Ε.: ΕυρΚ, *Ψήφισμα σχετικά με την αναθεώρηση της στρατηγικής της ΕΕ στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, 13.12.2012.

συνεργασίας με την Ένωση τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της δημοκρατίας από τις τρίτες χώρες.

Αυτό ενισχύθηκε περαιτέρω, με την θέση σε ισχύ της ΣυνθΛισ, αλλά και με την υιοθέτηση το 2012 –για πρώτη φορά- ενός Στρατηγικού πλαισίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τη Δημοκρατία¹²⁵⁸.

B.1. Πολιτικές «διεθνοποίησης» (;) των μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων της Ε.Ε. Πολιτικές μεταλαμπάδευσης αξιών ή πολιτικές αντιφάσεων (;)

B.1.1. Διεύρυνση. (Οι μειονότητες στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος)

«Η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ εξασφαλίζει στην Ευρώπη μεγαλύτερη ασφάλεια και σταθερότητα. Της επιτρέπει να γίνει πιο δυνατή και να προαγάγει τις αξίες της, και την βοηθά να αναλάβει τον ρόλο της ως σημαντικού παράγοντα στην παγκόσμια σκηνή.»

Štefan Füle, Επίτροπος Διεύρυνσης της Ε.Ε.

Η πολιτική διεύρυνσης, έθεσε δυο ζητήματα συναφή με το υπό μελέτη αντικείμενο: αφενός, την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων γενικά και αφετέρου, την προώθηση της μειονοτικής προστασίας, στις υπό ένταξη χώρες¹²⁵⁹.

B.1.1.1. Προενταξιακή ενωσιακή μειονοτική πολιτική υπό το φως της διεύρυνσης προς Ανατολάς

Εν όψει της μεγάλης διεύρυνσης προς ανατολάς στις αρχές του 1990, υιοθετήθηκε μια σειρά εγγράφων, που αντιμετωπίζουν το ζήτημα της καταπολέμησης του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού, αλλά και της προώθησης του ζητήματος των μειονοτήτων στις υποψήφιες χώρες.

Πρώτο σταθμό προς αυτή την κατεύθυνση, αποτέλεσαν τα πολιτικά κριτήρια που πρέπει να πληρούνται για την προσχώρηση υποψηφίων κρατών μελών στην Ε.Ε., όπως καθορίστηκαν από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης το 1993, στο πλαίσιο των οποίων, η συμπερίληψη του σεβασμού και της προστασίας των μειονοτήτων, συνιστά ένα στοιχείο κλειδί για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στις υποψήφιες χώρες¹²⁶⁰.

¹²⁵⁸ EU: COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, “EU adopts Strategic Framework on Human Rights and Democracy”, Luxembourg, 25.6.2012. Βλ. επίσης, COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, “EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy”, Luxembourg, 25.6.2012, αλλά και Συμπεράσματα Προεδρίας, 28/29 Ιουνίου 2012, βάσει του οποίου: «[...] ζ) Δικαιώματα του ανθρώπου και δημοκρατία: το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο εξέφρασε ικανοποίηση για την έγκριση του Στρατηγικού Πλαισίου της ΕΕ για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δημοκρατία και του σχετικού σχεδίου δράσης από το Συμβούλιο και τόνισε τη σημασία που έχει η διατήρηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της δημοκρατίας στο επίκεντρο της εξωτερικής πολιτικής ΕΕ».

¹²⁵⁹ Για μια διεξοδική προσέγγιση για το ζήτημα αυτό βλ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ Φ., *Δικαιώματα του Ανθρώπου και διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Εξέλιξη, ρόλος και συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2011.

¹²⁶⁰ «Για τη συμμετοχή απαιτείται η υποψήφια χώρα να έχει επιτύχει την σταθερότητα των θεσμών που εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων...». Συμπεράσματα Προεδρίας-Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Κοπεγχάγης, 21-22 Ιουνίου 1993, σελ. 13.

Η κλίμακα των προβλημάτων των μειονοτήτων στις υποψήφιες χώρες ωστόσο, δεν τέθηκε παρά το 1997, στην «Ατζέντα 2000: Για μια ισχυρότερη και διευρυνόμενη Ένωση», όπου υπογραμμίστηκε ότι οι μειονότητες αντιπροσώπευαν το 44% στην Λετονία (εκ των οποίων 34% είναι Ρώσοι), 38% στην Εσθονία (30% Ρώσοι), 20% στην Λιθουανία (9% Ρώσοι, 7 % Πολωνοί), 18 % στη Σλοβακία (1% Ούγγροι, 5% Ρομά), 14 % στην Βουλγαρία (9% Τούρκοι, 5% Ρομά) και 13% στην Ρουμανία (8% Ούγγροι, 4% Ρομά)¹²⁶¹.

Από την άλλη μεριά, στο ίδιο έγγραφο, σημειώθηκε επίσης, η ανεπαρκής προστασία των μειονοτήτων σε μερικές από τις υπό ένταξη χώρες, καθώς η Λετονία, η Λιθουανία, η Πολωνία και η Τουρκία, δεν είχαν επικυρώσει την Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων του ΣοΕ¹²⁶², ενώ η Βουλγαρία δεν την είχε καν υπογράψει.

Συνολικά, η ύπαρξη μειονοτήτων, το ανεπίλυτο ζήτημα των Ρομά, η ελλιπής προστασία τους, σε συνδυασμό με την δυσλειτουργία της δημοκρατίας και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ολοκλήρωναν την εικόνα των υποψηφίων προς ένταξη χωρών το 1997.

Εν όψει των παραπάνω, η ΕυρΕπ κατ' εφαρμογή των κατευθυντηρίων γραμμών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Βιέννης¹²⁶³, εξέδωσε *Ανακοίνωση σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στις υποψήφιες χώρες*, το 1999. Σκοπός της εν λόγω Ανακοίνωσης, ήταν να προβεί σε μια επισκόπηση των μέτρων τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού στις υποψήφιες χώρες¹²⁶⁴.

Υπό το πρίσμα αυτό, σε γενικές γραμμές, στο πλαίσιο των ενταξιακών τους υποχρεώσεων, οι υποψήφιες χώρες όφειλαν να διευθετήσουν τα μειονοτικά ζητήματα που θίγονταν από τις Γνώμες (Opinions) και τις Τακτικές Εκθέσεις (Regular Reports) της ΕυρΕπ, να υλοποιήσουν τις προτεραιότητες που απορρέουν από τις Ενταξιακές Εταιρικές Σχέσεις (Accession Partnerships)¹²⁶⁵, να εφαρμόσουν το κοινοτικό κεκτημένο το σχετικό με τις διακρίσεις¹²⁶⁶ και φυσικά να σέβονται τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναφέρονται στις Ιδρυτικές Συνθήκες.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο έλεγχος της πλήρωσης των κριτηρίων (συμπεριλαμβανομένου του κριτηρίου της προστασίας των μειονοτήτων), περιέκλειε και μια δυνητική κύρωση. Πράγματι, η προενταξιακή πολιτική περιλάμβανε την απειλή μη προσχώρησης, σε

¹²⁶¹ Com 97(2000), 15 July 1997, p. 41.

¹²⁶² Αξίζει να σημειωθεί ότι η Σύμβαση πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην προενταξιακή στρατηγική. Αντιθέτως, η εφαρμογή της, εμφανίζεται αδύναμη στην μεταενταξιακή μειονοτική πολιτική, λόγω αδυναμίας της Ένωσης να προωθήσει την μειονοτική προστασία στο εσωτερικό της. Για το ζήτημα αυτό, βλ. αναλυτικότερα: HILLION C., "The Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Union", Conference: Enhancing the Impact of the Framework Convention, Palais de l' Europe, Strasbourg, 9-10 October 2008.

¹²⁶³ Ε.Ε.: Συμπεράσματα της Προεδρίας, Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Βιέννης, 11-12 Δεκεμβρίου, 1998, §6, βάσει του οποίου: «κλήθηκε η Επιτροπή να καταρτίσει προτάσεις μέτρων για την καταπολέμηση του ρατσισμού στις υποψήφιες χώρες ενόψει της συνόδου του στην Κολωνία».

¹²⁶⁴ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Communication from the Commission of 26 May 1999 to the Cologne European Council meeting on 3 and 4 June 1999: countering racism, xenophobia and anti-Semitism in the candidate countries*, Com (99) 256 final, 26.5.1999.

¹²⁶⁵ Π.χ. η ένταξη των Ρομά, συμπεριλήφθηκε ως προτεραιότητα στις Accession Partnerships της Βουλγαρίας, της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Ουγγαρίας και της Ρουμανίας. Στη Σλοβακία, προτεραιότητα δόθηκε στην ενδυνάμωση των πολιτικών προστασίας των μειονοτήτων.

¹²⁶⁶ Για την μεταφορά της εθνικής νομοθεσίας των Οδηγιών κατά των διακρίσεων, βλ. σχετικά την έκθεση: Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Equality, Diversity and Enlargement. Report on measures to combat discrimination in acceding and candidate countries*, European Commission, Employment and Social Affairs, 2003.

περίπτωση που η υποψήφια χώρα δεν εκπλήρωνε τα όσα είχαν προβλεφθεί από την Ενταξιακή Εταιρική Σχέση (αιρεσιμότητα προσχώρησης)¹²⁶⁷.

Άξιος αναφοράς εδώ, είναι ο *Κανονισμός 622/98 σχετικά με τη βοήθεια στα υποψήφια κράτη στο πλαίσιο της προενταξιακής στρατηγικής, και ιδίως για τη θέσπιση εταιρικών σχέσεων ενόψει της προσχώρησης*, το άρθρο 4 του οποίου, αποτελεί τη νομική βάση της αιρεσιμότητας. Σύμφωνα με αυτό:

«Όταν λείπει ένα στοιχείο που είναι ουσιώδες για τη συνέχιση της χορήγησης της προενταξιακής βοήθειας, ιδίως όταν δεν τηρούνται οι υποχρεώσεις που περιέχονται στην ευρωπαϊκή συμφωνία ή/και είναι ανεπαρκής η πρόοδος για την πλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με ειδική πλειοψηφία μετά από πρόταση της Επιτροπής, *δύνатаι να λάβει τα προσηκόντα μέτρα σχετικά με οιαδήποτε προενταξιακή βοήθεια χορηγούμενη σε ένα υποψήφιο κράτος*»¹²⁶⁸.

Προς τον σκοπό της πλήρωσης των κριτηρίων, συνέβαλλαν τα χρηματοδοτικά προγράμματα της Ένωσης, όπως το Πρόγραμμα Phare για τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και το Πρόγραμμα Meda για την Τουρκία, για την υλοποίηση των οποίων υιοθετήθηκαν αντίστοιχα προγράμματα προστασίας και προώθησης των μειονοτήτων και καταπολέμησης του ρατσισμού. Επιπλέον, θεωρήθηκε δυνατή: η συμμετοχή των υποψηφίων χωρών σε κοινοτικά προγράμματα, θεσμούς (όπως το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας) και σχέδια δράσης, καθώς επίσης, θεωρήθηκε δυνατή και η εφαρμογή των διατάξεων της ΣυνθΑμ σχετικά με την μη διάκριση.

Κορύφωση της ενταξιακής διαδικασίας (προς ανατολάς), εκτός από την προσχώρηση δέκα νέων κρατών μελών στην Ε.Ε. υπό την Ελληνική Προεδρία, αποτέλεσε η *Διακήρυξη των Αθηνών* στις 16.4.2003, που συνόδευσε την τελετή υπογραφής της Συνθήκης Προσχώρησης, στην οποία επισημάνθηκαν οι αρχές και δεσμεύσεις που διέπουν την Ε.Ε.

Στη Διακήρυξη αυτή, μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι: «Η Ένωση εκφράζει την βούληση να ξεκινήσουμε ένα νέο μέλλον βασισμένο στη συνεργασία, το σεβασμό της πολυμορφίας και την αλληλοκατανόηση». Επισημαίνεται η δέσμευση της Ε.Ε. για την διακήρυξη και προάσπιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου τόσο μέσα στην Ένωση, όσο και έξω από τα όριά της κάτι το οποίο «[...] συμπεριλαμβάνει και τον αγώνα εναντίον κάθε μορφής διακρίσεων λόγω φύλου, φυλής, εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού». Επίσης, τονίζεται ότι τα κράτη μέλη θα σεβαστούν την αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα των υπηκόων τρίτων χωρών που εργάζονται και ζουν στο εσωτερικό της Ε.Ε., καθώς οι αξίες που πρεσβεύει το ενωσιακό οικοδόμημα, «*δεν περιορίζονται στους υπηκόους της ΕΕ, αλλά ισχύουν και για όλους όσους υπακούουν στους νόμους των χωρών της*». Περαιτέρω, σημειώνεται ότι η Ένωση έχει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στον κόσμο. Ο στόχος μιας πιο ανοικτής οικονομίας σε όφελος όλων των λαών, θα επιτευχθεί μέσω της προώθησης του διαλόγου μεταξύ των πολιτισμών, της ενδυνάμωσης των θεσμών της παγκόσμιας διακυβέρνησης, καθώς και της επέκτασης της

¹²⁶⁷ Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η εφαρμογή της αιρεσιμότητας όσον αφορά την μη διάκριση, ποικίλει μεταξύ των υποψηφίων κρατών μελών. Μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ μιας γενικής, μάλλον αδύναμης αιρεσιμότητας που αφορά όλα τα υποψήφια κράτη και μιας δυνατής αιρεσιμότητας σε προβληματικές περιπτώσεις (π.χ. Ρομά). Για το θέμα αυτό βλ. WIENER A., SCHWELLNUS G., "Contested Norms in the Process of EU Enlargement: Non-discrimination and Minority Rights", Webpapers on Constitutionalism και Governance beyond the State, Year 2004.

¹²⁶⁸ ΕΕ L 85, 20.3.1998

εμβέλειας του διεθνούς δικαίου. Τέλος, σημαντική είναι η περιεκτική κατακλείδα, σύμφωνα με την οποία: «Η Ευρώπη μας είναι μια Ευρώπη για όλους»¹²⁶⁹.

B.1.1.2. Ο επανακαθορισμός της μειονοτικής προστασίας υπό το πρίσμα της διεύρυνσης προς τα Βαλκάνια

Στο πλαίσιο της προενταξιακής μειονοτικής πολιτικής, παρότι αναπτύσσεται την ίδια περίοδο, ξεχωριστά θα έπρεπε να εξεταστεί η πολιτική για το καλούμενο «τρίτο κύμα» διεύρυνσης της Ε.Ε. προς τα Δυτικά Βαλκάνια. Πρόκειται για τη *Διαδικασία Σταθεροποίησης και Σύνδεσης* ("Stabilisation and Association Process-SAP")¹²⁷⁰, που θεσμοθετεί την ενισχυμένη προσέγγιση έναντι των χωρών της Νοτιοανατολικής Ευρώπης. Εδώ, ιδιαίτερης σημασίας για τα υπό μελέτη φαινόμενα είναι η περαιτέρω εξέλιξη του μοντέλου διεύρυνσης ως προς την μειονοτική προστασία.

Πιο συγκεκριμένα, ήδη το 1997, στα «*Συμπεράσματα εφαρμογής της αιρεσιμότητας*» του Συμβουλίου, σημειώνεται ότι: η οικονομική βοήθεια, προϋποθέτει τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων και την προσφορά πραγματικών ευκαιριών στους εκτοπισθέντες πληθυσμούς¹²⁷¹.

Περαιτέρω, σε δεσμευτικό επίπεδο, ο *Κανονισμός για την Κοινοτική Βοήθεια για την Ανοικοδόμηση, την Ανάπτυξη και την Σταθεροποίηση* ή διαφορετικά το πρόγραμμα CARDS, δηλαδή το χρηματοδοτικό μέσο με αντικείμενο την στήριξη της Διαδικασίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης στο άρθρο 5 αναφέρει ότι:

«1. Ο σεβασμός των δημοκρατικών αρχών και του κράτους δικαίου, καθώς και ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των μειονοτήτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, αποτελούν πρωταρχικό στοιχείο για την εφαρμογή του παρόντος κανονισμού καθώς και *αναγκαία προϋπόθεση για τη χορήγηση της κοινοτικής βοήθειας*. Σε περίπτωση παραβίασης αυτών των αρχών, το Συμβούλιο, αποφασίζοντας με ειδική πλειοψηφία, μετά από πρόταση της Επιτροπής, μπορεί να λάβει τα κατάλληλα μέτρα.

2. Η κοινοτική βοήθεια υπόκειται επίσης στους όρους που έθεσε το Συμβούλιο στα συμπεράσματα της 29ης Απριλίου 1997, ιδίως όσον αφορά τη δέσμευση των δικαιούχων να προβούν σε δημοκρατικές, οικονομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις»¹²⁷².

Αποτελώντας τη νομική βάση της αιρεσιμότητας για τις υποψήφιες χώρες των Βαλκανίων.

¹²⁶⁹ Ε.Ε.: Άτοπο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο: Η Διακήρυξη των Αθηνών, 16.4.2003 <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/75541.pdf>.

¹²⁷⁰ Ε.Ε.: ΕυΚ., Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με τη διαδικασία σταθεροποίησης και σύνδεσης για χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης - Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και Αλβανία, Com(99) 235, τελικό.

¹²⁷¹ General Affairs, Council conclusions, Luxembourg 29/30 April 1997, Annex III, Council Conclusions on the Application of Conditionality with a view to developing a Coherent EU-Strategy for the Relations with the Countries in the Region. Βλ. επίσης, Annex to Annex III, όπου ως στοιχεία ελέγχου συμμόρφωσης αναφέρονται: ο σεβασμός και η προστασία των μειονοτήτων (συμπεριλαμβανομένων: -Right to establish and maintain their own educational, cultural and religious institutions, organisations or associations ;- Adequate opportunities for these minorities to use their own language before courts and public authorities ;- Adequate protection of refugees and displaced persons returning to areas where they represent an ethnic minority).

¹²⁷² ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 2666/2000 για την παροχή βοήθειας προς την Αλβανία, τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, την Κροατία, την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, για την κατάργηση του κανονισμού 1628/96 και για την τροποποίηση των κανονισμών 3906/89 και 1360/90, και των αποφάσεων 97/256/ΕΚ και 1999/311/ΕΚ [ΕΕ L 306, 7.12.2000].

Από την άλλη μεριά, αξίζει να σημειωθεί ότι η προστασία των μειονοτικών δικαιωμάτων υπό τις Συμφωνίες Σταθεροποίησης και Σύνδεσης¹²⁷³, δεν αναφέρεται ρητά. Αντιθέτως, συνάγεται έμμεσα από την αναφορά στις γενικές αρχές στο σεβασμό της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι και του Χάρτη των Παρισίων για μια νέα Ευρώπη του ΟΑΣΕ¹²⁷⁴, αλλά και από την αναφορά σύμφωνα με την οποία «[...] Η σύναψη και εφαρμογή της παρούσας συμφωνίας, εντάσσονται στο πλαίσιο των συμπερασμάτων του Συμβουλίου της Ε.Ε. της 29ης Απριλίου 1997»¹²⁷⁵. Ως εκ τούτου, το Συμβούλιο δεν δύναται να αναστείλει τις συμφωνίες για παραβίαση μειονοτικών δικαιωμάτων¹²⁷⁶.

Β.1.1.3. Η μεταεταξιακή μειονοτική πολιτική και οι νέες εξελίξεις σε όρους μειονοτικής προστασίας

Για την μελλοντική εξέλιξη της πολιτικής στον τομέα της καταπολέμησης των διακρίσεων, εισακούοντας τις εκκλήσεις του ΕυρΚ και όχι μόνο, η ΕυρΕπ, την επαύριο κιάλας της διεύρυνσης, εξέδωσε την *Πράσινη Βίβλο για την ισότητα και μη διακριτική μεταχείριση στην διευρυμένη Ε.Ε.* Στο εν λόγω κείμενο, εκτός από τα επιτεύγματα, σημειώθηκαν οι νέες προκλήσεις, μεταξύ των οποίων και η διεύρυνση. Υπό αυτό το πρίσμα κι ενώ επισημαίνεται ο θετικός αντίκτυπος που αναμένεται να έχει η διεύρυνση σε όλα τα κράτη μέλη προκειμένου να εντείνουν τις προσπάθειές τους για την αντιμετώπιση των προκλήσεων στο θέμα των μειονοτήτων¹²⁷⁷, από την άλλη μεριά, υπογραμμίζεται η δυσκολία στην υιοθέτηση σχετικής κοινοτικής νομοθεσίας, λόγω της απαίτησης της ομοφωνίας σε ένα Συμβούλιο, αποτελούμενο πλέον από εικοσιπέντε κράτη μέλη.

Σε γενικές γραμμές πάντως, αυτό που μπορεί να ειπωθεί για την μετα-εταξιακή μειονοτική πολιτική της Ε.Ε., είναι ότι η τελευταία χάνει το μέσο πίεσης προς τα –άλλοτε-υποψήφια κράτη μέλη. Δεδομένου, ότι πλέον δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί η προσχώρηση ως μέσο πίεσης και λόγω της έλλειψης αντίστοιχης εσωτερικής πολιτικής, η Ε.Ε. χάνει τη δύναμη να προωθήσει την μειονοτική προστασία στα νεοεισερχόμενα πλέον κράτη μέλη.

Σε αυτό το πλαίσιο, λόγω ακριβώς της απώλειας ελέγχου της κατάστασης επί των εκάστοτε νεοεισερχομένων κρατών μελών και του κινδύνου «εκτροπής» τους, η Ε.Ε. αναγνώρισε την ανάγκη «εσωτερικοποίησης» της πολιτικής των μειονοτήτων¹²⁷⁸, κάτι που αποτυπώθηκε ανάγλυφα στις αναθεωρήσεις των Ιδρυτικών Συνθηκών, την

¹²⁷³ Τέτοιες συμφωνίες έχουν υπογραφεί με την ΠΓΔΜ (2004), την Κροατία (2005), την Αλβανία (2009), το Μαυροβούνιο (2010) και τη Σερβία (2010).

¹²⁷⁴ Πρβλ. άρθρο 2 των εν λόγω Συμφωνιών βάσει του οποίου: Ο σεβασμός των δημοκρατικών αρχών και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως διακηρύσσονται στην οικουμενική διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ορίζονται στην Ευρωπαϊκή σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, στην Τελική Πράξη του Ελσίνκι και στο Χάρτη των Παρισίων για μια νέα Ευρώπη, η τήρηση των αρχών του διεθνούς δικαίου και του κράτους δικαίου, καθώς και των αρχών της οικονομίας της αγοράς, όπως περιέχονται στο κείμενο της ΔΑΣΕ της Βόννης για την οικονομική συνεργασία, αποτελούν τη βάση της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής των μερών και συνιστούν θεμελιώδη στοιχεία της παρούσας συμφωνίας.

¹²⁷⁵ *Ibid*, άρθρο 3.

¹²⁷⁶ TOGGENBURG G., “The EU’s evolving policies vis-à-vis Minorities: A Play in Four Parts and an Open End”, EURAC, 2008.

¹²⁷⁷ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Πράσινη Βίβλο για την ισότητα και μη διακριτική μεταχείριση στην διευρυμένη Ε.Ε.*, Βρυξέλλες, 28.5.2004, Com(2004) 379 τελικό, σελ. 15-16.

¹²⁷⁸ EUMC, «Η προσχώρηση 10 νέων κρατών μελών συνέβαλε στο να συμπεριληφθούν θέματα σχετικά με τις εθνικές μειονότητες στην κοινοτική ατζέντα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων», 2005.

ανάπτυξη σχετικού κοινοτικού κεκτημένου βασισμένου στο άρθρο 13 ΣΕΚ και προσφάτως με την υιοθέτηση και τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβώνας.

Υπό το φως της τελευταίας, και της διάταξης του άρθρου 2 ΕΣΕΕ, το μειονοτικό ζήτημα, έλαβε νέες διαστάσεις. Πρόκειται για μια εξέχουσας σημασίας ρύθμιση, καθόσον, αφορά σε ένα ζήτημα, η ευθεία αντιμετώπιση του οποίου -μέχρι και την εισαγωγή της εν λόγω διάταξης- σε επίπεδο Ε.Ε. αποφευγόταν συστηματικά, λόγω της επικινδυνότητας της κατάστασης στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη και στην περιοχή της Βαλκανικής όπως έχει διαμορφωθεί από την αρχή του αιώνα από τους δυο περιφερειακούς και δυο παγκόσμιους πολέμους που χάραξαν νέα σύνορα και δημιούργησαν μειονότητες. Από μια άλλη σκοπιά όμως, αν και παρέμενε ζήτημα εξόχως αμφιλεγόμενο, τόσο στην ευρωπαϊκή δικαιοταξία, όσο και την ευρωπαϊκή πολιτική, επιβαλλόταν να διευθετηθεί, με την εν λόγω Συνθήκη, εν όψει της -τότε- προσχώρησης νέων κρατών μελών που αντιμετώπιζαν τέτοια προβλήματα (π.χ. Ρουμανία, Βουλγαρία- Ρομά).

Ωστόσο, παρότι η ΣυνθΛισ και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων περιλαμβάνουν τον όρο «μειονότητες» για πρώτη φορά, και ανοίγουν τον δρόμο για την «εσωτερικοποίηση» (“internalization”) της πολιτικής των μειονοτήτων με διατάξεις όπως αυτή του άρθρου 6 ΕΣΕΕ για την προσχώρηση στην ΕυρΣΔΑ, ουσιαστικά ούτε με την νέα Συνθήκη παρέχονται στην Ένωση νέες νομοθετικές αρμοδιότητες στο πεδίο.

B.1.1.4. Ακόμα μια πολιτική αντιφάσεων; Τα διπλά standards και η «υποκριτική»(;) συμπεριφορά της Ε.Ε.

Κύριο πρόβλημα της πολιτικής διεύθυνσης, γενικά αλλά και ειδικά (με συνέπειες δηλαδή στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων) αποτελεί η εφαρμογή της λογικής δύο μέτρα και δυο σταθμά (“double standards”)¹²⁷⁹, ιδιαίτερα όσον αφορά στην προστασία των μειονοτήτων, όπου παρατηρείται μια υποκρισία μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.

Πιο συγκεκριμένα, παρά το γεγονός ότι κατά την ανάπτυξη και εφαρμογή της ενταξιακής πολιτικής, απουσίαζε -τουλάχιστον σε ενωσιακό επίπεδο- μια συνεκτική πολιτική μειονοτικής προστασίας, την ίδια στιγμή επιβλήθηκε η προστασία των μειονοτήτων, στα υποψήφια προς προσχώρηση κράτη¹²⁸⁰.

Εύλογα εδώ, γεννάται ίσως το ερώτημα, γιατί η Ε.Ε. έθεσε ως προϋπόθεση προσχώρησης ένα κριτήριο το οποίο δεν πληρούνταν ούτε από τα κράτη μέλη της, όπως αποδεικνύεται για παράδειγμα από την άρνηση της αναγνώρισης μειονοτήτων π.χ. στην Ελλάδα, στην Γαλλία κτλ, αλλά και την μη υπογραφή ή και επικύρωση της Σύμβασης-πλαίσιο για τις μειονότητες του ΣοΕ, από χώρες όπως η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ελλάδα. Η απάντηση εδώ, αν και κυνική, είναι ότι η Ε.Ε., δρώντας με γνώμονα τη διατήρηση των «κεκτημένων»

¹²⁷⁹ Για το ζήτημα αυτό βλ. JOHNS M., “Do As I Say, Not As I Do: The European Union, Eastern Europe and Minority Rights”, *East European Politics and Societies*, Vol 17, 2003, p. 682-699.

¹²⁸⁰ “The EU has been subjected to criticism because the emphasis given to the minority issue in external relations presents a kind of double standards as the Community still ignores, at least formally, the issue of minority protection within its own borders. Concern for minorities seems to be primarily an export article and not one for domestic consumption”. Απόσπασμα από: JOHNSON C., “The Use and Abuse of Minority Rights: Assessing Past and Future EU Policies towards Accession Countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe”, *International Journal on Minority and Group Rights*, Vol. 13, 2006, p 27-51.

της, νοώντας ως τέτοια την ειρήνη και την ευμάρεια, συνειδητοποίησε την ανάγκη πλήρωσης ενός τέτοιου κριτηρίου¹²⁸¹.

Απόρροια των παραπάνω, είναι ότι παρά το γεγονός ότι το μειονοτικό ζήτημα τέθηκε ψηλά στην πολιτική ατζέντα στις νεοεισερχόμενες χώρες, η απουσία σχετικής ενωσιακής πολιτικής επέτρεψε εγχώρια ιστορικά προηγούμενα να επανεμφανιστούν μετά την ένταξή τους¹²⁸². Σήμερα, έντεκα χρόνια μετά την μεγάλη διεύρυνση, μια γρήγορη ματιά στην κατάσταση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων στις νεοεισερχόμενες χώρες του 2004, (όπως π.χ. των δικαιωμάτων των μειονοτήτων στην Τσεχία) καταδεικνύει τα κενά της πολιτικής της αιρεσιμότητας μετά την προσχώρηση.

Στο ίδιο επίπεδο, η κατάσταση των Ρομά στην Βουλγαρία και τη Ρουμανία οκτώ περίπου χρόνια μετά την ένταξή τους (2007)¹²⁸³, μαρτυρά την αναποτελεσματικότητα της «εσωτερικοποίησης» των διευρυνσιακών πολιτικών.

Από μια άλλη σκοπιά, σε επίπεδο συμβολισμού, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η αντίδραση που προκλήθηκε από την κυκλοφορία διαφήμισης της διεύρυνσης που αποσύρθηκε από την ΕυρΕπ, επειδή το περιεχόμενό της χαρακτηρίστηκε ρατσιστικό. Το βίντεο, απεικόνιζε την επίθεση σε μια (Ευρωπαϊά- λευκή) γυναίκα από εθνικές μειονότητες (έναν Κινέζο, έναν Μαύρο κι έναν Άραβα). Η σκηνή τελείωνε με τον πολλαπλασιασμό της μιας γυναίκας σε δώδεκα, όσα και τα αστέρια της σημαίας της Ε.Ε. που ανάγκαζε τους επιτιθέμενους να πετάξουν τα όπλα... και την φράση: "The more we are, the stronger we are"¹²⁸⁴, υπονοώντας ότι ο πολλαπλασιασμός της «λευκής Ένωσης», μπορεί να τρέψει σε φυγή τους «επιτιθέμενους εισβολείς/ξένους».

Σε επίπεδο ουσίας, περισσότερη εντύπωση ωστόσο, προκαλεί η διαφαινόμενη απώλεια της αξιοπιστίας της διευρυνσιακής πολιτικής¹²⁸⁵, που μάλιστα, ενισχύθηκε από την δήλωση του Προέδρου της ΕυρΕπ *Jean-Claude Juncker*, σύμφωνα με τον οποίο κατά τη διάρκεια της θητείας του δεν θα πραγματοποιηθεί καμία διεύρυνση¹²⁸⁶. Φυσικά, είναι αυτονόητο τι συνέπειες θα είχε η απώλεια της αξιοπιστίας σε επίπεδο προστασίας των μειονοτήτων, σε μια περιοχή της οποίας οι διεθνικές συγκρούσεις που την ακολουθούν διαχρονικά, την καθιστούν «πυριτιδαποθήκη των Βαλκανίων»...

¹²⁸¹ *Ibid.* "It appears the EU is concerned far more with its own narrow self-interests, such as migration and continental stability, than any normative values it is assumed to hold regarding the protection of minorities"

¹²⁸² HUGUES J., SASSE G., "Monitoring the Monitors: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEEC's, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2003, p. 1-36 (25).

¹²⁸³ RAM M., "Anti-discrimination policy and the Roma: Assessing the impact of EU enlargement", *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, Vol. 3, 2007, p. 491-513.

¹²⁸⁴ RYAN S., "Anti-racism group criticises 'bizarre' EU enlargement ad", the journal, 7.3.2012 "EU withdraws 'racist' video clip", BBC, 6.3.2012 WATT N., "European commission criticised for 'racist' ad", the guardian, 6.3.2012. Ο Stefano Sannino, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δήλωσε ότι: "The clip was absolutely not intended to be racist and we obviously regret that it has been perceived in this way. We apologise to anyone who may have felt offended. Given these controversies, we have decided to stop the campaign immediately and to withdraw the video".

¹²⁸⁵ FOUÉRE E., "The EU's Enlargement Agenda -Credibility at stake?", CEPS Policy Brief, No. 324, 31.10.2014.

¹²⁸⁶ Statement by Jean-Claude Juncker when presenting the political guidelines for the next Commission, Strasbourg, 15.7.2014.

B.1.2. Πολιτική Γειτονίας

Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας (εφεξής ΕΠΓ)¹²⁸⁷, σηματοδοτώντας την κόπωση της πολιτικής διεύρυνσης (“enlargement fatigue”), θεσπίστηκε το 2004, ως εναλλακτική της, για τους Ανατολικούς και Νότιους γείτονες της Ε.Ε., χωρίς προοπτική προσχώρησης¹²⁸⁸. Αν και αποτελεί μια διμερή πολιτική, που διαμορφώνεται μεταξύ της Ε.Ε. και της κάθε χώρας εταίρου, εμπλουτίστηκε περαιτέρω από πρωτοβουλίες περιφερειακής συνεργασίας, ήτοι: την Ανατολική Εταιρική Σχέση και την Ένωση για τη Μεσόγειο¹²⁸⁹.

Καθώς η εν λόγω πολιτική, βασίζεται στις αρχές της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων, θρησκευτικής μισαλλοδοξίας, ρατσισμού και ξενοφοβίας, συνιστά μέρος της δέσμευσης που αναλαμβάνουν οι εταίροι. Συνακόλουθα, οι εν λόγω στόχοι, αντανakλώνται στο κύριο μέσο δράσης της ΕΠΓ, ήτοι τα Σχέδια Δράσης (“Action Plans”).

[Ενδεικτικά θα μπορούσαν να αναφερθούν τα Σχέδια Δράσης για το Ισραήλ, την Παλαιστίνη, την Αίγυπτο και την Ουκρανία¹²⁹⁰].

¹²⁸⁷ COM(2003) 104 final, 11.3.2003 · Com (2003) 293, COM(2004) 373 final, 12.5.2004.

¹²⁸⁸ Καλύπτει 16 χώρες, ήτοι: την Αλγερία, την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν, την Λευκορωσία, την Αίγυπτο, την Γεωργία, το Ισραήλ, την Ιορδανία, το Λίβανο, τη Λιβύη, την Μολδαβία, το Μαρόκο, τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη, την Συρία, την Τυνησία και την Ουκρανία.

¹²⁸⁹ Για μια γενική επισκόπηση σχετικά με την ΕΠΓ, βλ. *Garcés de los Fayos F., Hakala P., Ramet V.*, «Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας», Θεματολογικά Δελτία για την Ε.Ε., 4/2014, στο: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html>.

¹²⁹⁰ *Ισραήλ*: Ως πρώτη προτεραιότητα στο Σχέδιο Δράσης του Ισραήλ σημειώνεται:

Enhance political dialogue and co-operation, based on shared values, including issues such as facilitating efforts to resolve the Middle East conflict, strengthening the fight against terrorism and proliferation of Weapons of Mass Destruction, promoting the protection of human rights, improving the dialogue between cultures and religions, co-operating in the fight against anti-Semitism, racism and xenophobia (σελ. 3)- Δράσεις (σελ. 4-5)

Παλαιστίνη: Στους συμπληρωματικούς στόχους (Παράρτημα Ι), η καταπολέμηση του ρατσισμού, τίθεται ξεκάθαρα ως στόχος, τόσο υπό τον τίτλο «Θεμελιώδεις Ελευθερίες», όπου σημειώνεται ότι:

§34. Strengthen the legal framework at all levels to combat racism, xenophobia and Discrimination, Σελ. 17 Όσο και υπό τον τίτλο «Συνεργασία στη Δικαιοσύνη και τις Εσωτερικές Υποθέσεις», “Combating racism and xenophobia; fight against discrimination” υπογραμμίζονται ως στόχοι:

(40) Strengthen the legal framework at all levels to combat racism, xenophobia and discrimination.

(41) Combat hate crimes, including cases motivated by Islamophobia, anti-Semitism and Christianophobia and other beliefs, which can be fuelled by racist and xenophobic propaganda and incitement in the media and on the Internet.

Ουκρανία: (c.) Ensuring respect for the rights of persons belonging to minorities

- exchanging best practices on measures to protect minorities from discrimination and exclusion in accordance with European and international standards, with the objective of developing a modern legal framework. Developing close cooperation between the authorities and representatives of minority groups;
- cooperate on measures to combat the growth in intolerance and the incidence of hate crimes (whether due to racism, xenophobia, anti-semitism or homophobia). (σελ. 8)

Αίγυπτος: Στις προτεραιότητες δράσης περιλαμβάνεται:

- Promote the protection of human rights in all its aspects; improve the dialogue between cultures and religions, cooperate in the fight against intolerance, discrimination, racism and xenophobia and in the promotion of respect for religions and cultures. Such priorities would be pursued based on the principles of respect, understanding and equality. (σελ. 4)

Στις δράσεις, ο παραπάνω στόχος θα υλοποιηθεί μέσω:

Fight against discrimination, intolerance, racism and xenophobia

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η ΕΠΓ, αποτελεί μια πολιτική που προσφέρει στους γείτονες της Ε.Ε. μια προνομιακή σχέση [π.χ. στενότερη οικονομική ολοκλήρωση με την Ε.Ε., απελευθέρωση για την προώθηση της ελεύθερης μετακίνησης - ατόμων, αγαθών, υπηρεσιών και κεφαλαίων (τέσσερις ελευθερίες)]¹²⁹¹, σε ανταπόκριση στην ουσιαστική πρόοδο με βάση κοινές αξίες και την αποτελεσματική εφαρμογή των πολιτικών, οικονομικών και θεσμικών μεταρρυθμίσεων, συμπεριλαμβανομένης της ενσωμάτωσης του κοινοτικού κεκτημένου στην εθνική νομοθεσία, γεγονός είναι ότι σε αντίθεση με την πολιτική διεύρυνσης, ελλείπεται ενός ισχυρού μέσου πίεσης (βλ. άμεση προσχώρηση). Για τον λόγο αυτόν, η αποτελεσματικότητά της, μεταξύ άλλων και στον τομέα της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων κρίνεται μάλλον αμφίβολη, ειδικά αν λάβει κανείς υπόψη την σημερινή κατάσταση των εταίρων (π.χ. Αίγυπτος, προβλήματα θρησκευτικών διακρίσεων Ισραήλ, πολιτικές απαρνητχάντ Συρία, προβλήματα μειονοτήτων κτλ.)

B.1.2.1. Ευρω-μεσογειακή εταιρική σχέση

Ενδιαφέρουσα πάντως, από την άποψη των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του εκδημοκρατισμού, είναι η προσέγγιση της μεσογειακής εταιρικής σχέσης. Εδώ, ήδη από το 1995 (δηλαδή πριν από την διάρθρωση μιας ΕΠΓ), σημειώθηκε η σημασία της καταπολέμησης του ρατσισμού, στο πλαίσιο της *Δήλωσης της Βαρκελώνης* όπου σημειώθηκε ότι:

«Οι συμμετέχοντες αναλαμβάνουν την υποχρέωση μεταξύ άλλων να σέβονται τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας έκφρασης, του συνεταιρίζεσθαι, της σκέψης, της συνείδησης και του θρησκεύματος·

- να εξετάζουν ευνοϊκά, μέσω του διαλόγου μεταξύ των μερών, τις ανταλλαγές πληροφοριών για ζητήματα που αφορούν τα δικαιώματα του ανθρώπου, τις θεμελιώδεις ελευθερίες, τον ρατσισμό και την ξενοφοβία·

Στον κοινωνικό, τον πολιτιστικό και τον ανθρώπινο τομέα, οι συμμετέχοντες: τονίζουν τη σπουδαιότητα της αποφασιστικής καταπολέμησης των φαινομένων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, καθώς και της έλλειψης ανοχής και συμφωνούν να συνεργάζονται προς τον σκοπό αυτό»

Μεταγενέστερα, στο ίδιο μήκος κύματος, συγκαταλέγεται και η Ανακοίνωση της ΕυρΕπ για τις στρατηγικές κατευθύνσεις για τα δικαιώματα και τον εκδημοκρατισμό, αναφορικά με τους μεσογειακούς εταίρους, που εκδόθηκε το 2003¹²⁹².

Στο εν λόγω κείμενο, θα μπορούσαν να υπογραμμιστούν τρία σημαντικά σημεία σχετικά με το υπό μελέτη αντικείμενο:

- Cooperate to combat all forms of discrimination, intolerance, racism and xenophobia and in particular hate or defamatory discourse based on religion, beliefs, race or origin, inter alia through exchange of best practices and legislative action, as required.

- Strengthen the role of media in combating xenophobia and discrimination on the grounds of religious belief or culture and assume its responsibilities in this regard.

- Promote efforts, in Egypt and the EU, towards increasing tolerance, understanding and respect of all religions and cultures. (σελ. 8)

¹²⁹¹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση, Ευρύτερη Ευρώπη - Γειτονικές σχέσεις: ένα νέο πλαίσιο σχέσεων με τους γείτονές μας στα ανατολικά και νότια σύνορά μας*, COM(2003) 104 τελικό, 11.3.2003, σελ. 11.

¹²⁹² Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση Νέα ώθηση στις δράσεις που αναλαμβάνει η ΕΕ με τους μεσογειακούς εταίρους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον εκδημοκρατισμό. Στρατηγικές κατευθύνσεις*, COM(2003) 294 τελικό, Βρυξέλλες, 21.05.2003.

1^{ον}: Η διαπίστωση ασυμφωνίας της εφαρμογής των κανόνων για τα δικαιώματα του ανθρώπου με τα διεθνή πρότυπα, κάτι που

2^{ον}: περιπλέκεται περαιτέρω και από «το γεγονός ότι έχει εμφανιστεί ως ισχυρή πολιτική εναλλακτική λύση ο θρησκευτικός εξτρεμισμός». Μάλιστα, ορισμένες πολιτικές ερμηνείες του Ισλάμ, επιχειρούν την εκμετάλλευση των πολιτιστικών διαφορών για να αμφισβητηθεί η οικογενειακή των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

3^{ον}: Η ιδιαίτερη κατάσταση του Ισραήλ. Καθώς, ενώ, λειτουργεί ως εδραιωμένη κοινοβουλευτική δημοκρατία, εντούτοις, η συμμόρφωσή του με διεθνώς αποδεκτά πρότυπα δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι αμφίβολη (ιδ. όσον αφορά στα δικαιώματα των μειονοτήτων, αλλά και αυτά στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη).

B.1.2.2. Ανατολική Εταιρική Σχέση

Με αφορμή την σύγκρουση στην Γεωργία και τις ευρύτερες επιπτώσεις της, η ΕυρΕπ σε Ανακοίνωσή της, κατ' εφαρμογή των Συμπερασμάτων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου¹²⁹³ εξέδωσε Ανακοίνωση με θέμα την Ανατολική Εταιρική Σχέση. Όπως άλλωστε όλες οι πολιτικές της Ε.Ε., έτσι και η ΑΕΣ,

«[...] θα βασιζείται στην αμοιβαία προσήλωση στο κράτος δικαίου, στη χρηστή διακυβέρνηση, στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στο σεβασμό και την προστασία των μειονοτήτων»¹²⁹⁴.

B.1.3. Αναπτυξιακή πολιτική της Ε.Ε.

Η αναπτυξιακή πολιτική συνδέεται άμεσα με τον ρατσισμό και τις διακρίσεις, υπό την έννοια ότι αποτελεί ένα αντίδοτο στη φτώχεια, την πείνα, τον αναλφαριθμητισμό, την απουσία πρόσβασης στην υγεία, που μπορούν να αποτελέσουν τις ρίζες του ρατσισμού και των διακρίσεων και πηγή βίαιων συρράξεων. Ως εκ τούτου, ο ρατσισμός, είτε εκδηλώνεται ως επιθετική και βίαιη συμπεριφορά, είτε υπό την μορφή του κοινωνικού αποκλεισμού και της άρνησης της πρόσβασης σε ίσες ευκαιρίες, συνιστά ένα κύριο εμπόδιο στην ανάπτυξη¹²⁹⁵. Για τον λόγο αυτό, σύμφωνα με την Ε.Ε., ο πολιτικός διάλογος με τις αναπτυσσόμενες χώρες, μπορεί να συμβάλει στην καταπολέμηση του ρατσισμού.

Σύμφωνα με το άρθρο 208 ΕΣΛΕΕ: «Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα της συνεργασίας για την ανάπτυξη *ασκείται στο πλαίσιο των αρχών και των στόχων της εξωτερικής δράσης της Ένωσης*». Δυνάμει αυτού του άρθρου, η προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η δημοκρατία, το κράτος δικαίου και η καλή διακυβέρνηση αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της εν λόγω πολιτικής¹²⁹⁶.

Ανάμεσα στα κύρια διαθέσιμα όργανα της Ε.Ε. για την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου κατά την άσκηση της αναπτυξιακής πολιτικής, είναι οι Συμφωνίες Εταιρικής Σχέσης και Συνεργασίας (“Cooperation and partnership agreements”), που συνάπτονται μεταξύ Ε.Ε. και τρίτων (αναπτυσσόμενων) χωρών, όπως η σύμβαση με τις

¹²⁹³ 19-20 Ιουνίου 2008.

¹²⁹⁴ COM(2008) 823 τελικό, Βρυξέλλες, 3.12.2008.

¹²⁹⁵ UN: OHCHR, *Racism and Discrimination Obstacles to Development, International Day for the Elimination of Racial Discrimination*, 21.3.2007.

¹²⁹⁶ Βλ. επίσης, Ε.Ε.: ΕυρΕπ., «Διεθνής Συνεργασία και Ανάπτυξη. Καταπολέμηση της φτώχειας σε έναν κόσμο που αλλάζει», Λουξεμβούργο, 2014.

χώρες της ΑΚΕ (Cotonou), αλλά και η ανάπτυξη προνομιακών σχέσεων με υπερπόντιες χώρες και εδάφη.

Ως προς τις δεύτερες, μάλιστα, σημειώνεται ότι οι 21 υπερπόντιες χώρες και εδάφη (ΥΧΕ) υπάγονται συνταγματικά σε τέσσερα κράτη μέλη της Ε.Ε. ήτοι: στη Δανία, στη Γαλλία, στις Κάτω Χώρες και στο Ηνωμένο Βασίλειο. Οι υπήκοοί τους είναι Ευρωπαίοι πολίτες. Ωστόσο, οι χώρες αυτές δεν αποτελούν τμήμα του εδάφους της Ε.Ε. Συνεπώς, δεν υπάγονται άμεσα στο ευρωπαϊκό δίκαιο και απολαύουν καθεστώτος σύνδεσης με τα κράτη μέλη, το οποίο προβλέπεται στη ΣυνθΛισ. Στόχος αυτής της σύνδεσης είναι κυρίως η συμβολή στην οικονομική και κοινωνική τους ανάπτυξη.

Για αμφότερες τις περιπτώσεις, ωστόσο, όπως και στην περίπτωση της πολιτικής διεύρυνσης, σημαντικό είναι το γεγονός ότι έχει ασκηθεί οξεία κριτική, που επικεντρώνεται στην εξάρτηση της αναπτυξιακής βοήθειας και οικονομικής συνδρομής από τους όρους προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, που χαρακτηρίστηκε από τις αναπτυσσόμενες χώρες, ως *ανεπιθύμητη επέμβαση και επίθεση στην εθνική τους κυριαρχία*¹²⁹⁷ ή ως μια *νέα μορφή αποικιοκρατίας* της Ένωσης. Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι ηγέτες από χώρες στις οποίες είχαν επιβληθεί κυρώσεις από την Ε.Ε., όπως ο Castro στην Κούβα ή ο Mugabe στη Ζιμπάμπουε, συχνά ανέδειξαν ως «αποτυχίες» της Ε.Ε. την νεοαποικιοκρατία, τον ρατσισμό κτλ.

B.2. Μέσα/ εργαλεία εξωτερικής πολιτικής για την καταπολέμηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού και των διακρίσεων

Η Ε.Ε. ενέταξε προοδευτικά το ζήτημα της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων στην εξωτερική πολιτική της.

Εκτός από τις επιμέρους πολιτικές, ανάμεσα στα πιο αποτελεσματικά εργαλεία για την καταπολέμηση του ρατσισμού, που χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο τους, συμπεριλαμβάνονται επίσης: Οι διάλογοι των δικαιωμάτων του ανθρώπου, η επιβολή κυρώσεων, η χρηματοδοτική/αναπτυξιακή βοήθεια, οι κατευθυντήριες γραμμές- EEAS, οι ρήτρες των δικαιωμάτων του ανθρώπου, καθώς και η συνεργασία με Δ.Ο με αρμοδιότητα στο πεδίο.

Αναλυτικότερα,

B.2.1. Διάλογοι δικαιωμάτων του ανθρώπου

Ζητήματα μη διακρίσεων και προώθησης της προστασίας και των δικαιωμάτων των μειονοτήτων, εγείρονται στο πλαίσιο των διαλόγων των δικαιωμάτων του ανθρώπου με τρίτες χώρες. Οι διάλογοι δικαιωμάτων του ανθρώπου, ως μέρος της συνεργασίας της Ε.Ε. με τρίτες χώρες, θεσμοποιήθηκαν το 2001, οπότε και η επικέντρωση στους στόχους των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της δημοκρατίας, οδήγησε στην ανάπτυξη συγκεκριμένων κατευθυντηρίων γραμμών σχετικά με τους όρους διεξαγωγής τους¹²⁹⁸. Οι διάλογοι μπορεί να είναι γενικής φύσης ή να βασίζονται σε συμφωνίες.

Η Ε.Ε. διεξάγει διαλόγους με περισσότερες από 30 χώρες. Τα ζητήματα που καλύπτουν την καθεμία από αυτές καθορίζονται ξεχωριστά. Μεταξύ των χωρών στις οποίες η

¹²⁹⁷ ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ Ι., *Ανθρώπινα δικαιώματα και εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 78-80.

¹²⁹⁸ EU: *European Union guidelines on human rights dialogues*, στο: <http://eeas.europa.eu/delegations/china/documents/eu_china/human_rights/guidelines3_en.pdf>.

εξάλειψη των διακρίσεων βρίσκεται στην κορυφή της ατζέντας θα μπορούσαν ενδεικτικά να αναφερθούν ο διάλογος μεταξύ:

- Ε.Ε.-Ν. Αφρικής, στον οποίο συγκαταλέγεται η καταπολέμηση του ρατσισμού, της φυλετικής διάκρισης και της μισαλλοδοξίας¹²⁹⁹.
- Ε.Ε.-Ουκρανίας, που περιλαμβάνει ζητήματα που άπτονται της αντιδιακρίνουσας πολιτικής και της προστασίας των εθνικών μειονοτήτων¹³⁰⁰.

Β.2.2. Ο ρόλος των πολιτικών κυρώσεων στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων σε τρίτες χώρες

Η Ε.Ε. επιβάλλει κυρώσεις σε τρίτες χώρες που καταπατούν τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις δημοκρατικές αρχές, τόσο στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ, όσο και υπό το φως της πρακτικής της αιρεσιμότητας, που πήρε τη μορφή της ρήτρας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Ως προς το πρώτο, οι κυρώσεις ή τα περιοριστικά μέτρα κατά τρίτων χωρών, ατόμων ή οντοτήτων, μπορούν να λάβουν μια ποικιλία μορφών, συμπεριλαμβανομένων της διακοπής των διπλωματικών δεσμών, της αναστολής συνεργασίας, του μποϊκοτάζ αθλητικών και πολιτιστικών εκδηλώσεων, των εμπορικών συναλλαγών, του εμπάργκο όπλων, των οικονομικών κυρώσεων, του περιορισμού επενδύσεων ή εξαγωγών, της δέσμευσης κεφαλαίων, της απαγόρευσης πτήσεων, της απαγόρευσης θεωρήσεων για αξιωματούχους... Αποτελούν ένα ακόμα ουσιαστικό όπλο για την επίτευξη των αρχών της ΚΕΠΠΑ¹³⁰¹. Ωστόσο, παρότι η επιβολή κυρώσεων έχει αυξηθεί τα τελευταία χρόνια (ενδεικτικά σημειώνεται ότι για το 2010 λήφθηκαν 22 σχετικές αποφάσεις και 69 το 2011), η αποτελεσματικότητά τους αποδεικνύεται χαμηλή.

Ως ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, με επιπτώσεις σε ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων, θα μπορούσε να αναφερθεί η εφαρμογή περιοριστικών κυρώσεων σε αυταρχικά καθεστώτα. Εδώ, εξαιρετικής σημασίας είναι η ανάγκη ανάπτυξης μιας συνεπούς πολιτικής της Ε.Ε. απέναντι σε αυταρχικά καθεστώτα, στα πλαίσια των οποίων εφαρμόζονται συνήθως, πολιτικές γενοκτονίας, εγκλημάτων πολέμου, εθνοκάθαρσης και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, κάτι που επισημάνθηκε το 2011 (εν όψει των προβλημάτων που προέκυψαν από την «Αραβική Άνοιξη») από το ΕυρΚ¹³⁰².

¹²⁹⁹ EU: Council conclusions on the establishment of a Human Rights Dialogue with South Africa 3199th Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 19.11.2012.

¹³⁰⁰ EU: EEAS, *EU-Ukraine Human Rights Dialogue*, Press Release, Kyiv, 4.7.2014.

¹³⁰¹ Council of the European Union, *Guidelines on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy*, Brussels, 15.6.2012.

¹³⁰² Βλ σχετικά: Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Σύσταση σχετικά με μια συνεπή πολιτική έναντι καθεστώτων, κατά των οποίων η ΕΕ εφαρμόζει περιοριστικά μέτρα, όταν αυτά προωθούν τα προσωπικά και εμπορικά τους συμφέροντα εντός των συνόρων της ΕΕ*, 2.2.2012.

«ΣΤ. λαμβάνοντας υπόψη ότι οι διαφωνίες μεταξύ των κρατών μελών έχουν συχνά ως αποτέλεσμα την ασυνεπή εφαρμογή περιοριστικών μέτρων η οποία πλήττει την αξιοπιστία της ΕΕ και επιδρά δυσμενώς στην αποτελεσματικότητα των εν λόγω μέτρων·

Ζ. λαμβάνοντας υπόψη ότι η ΕΕ εφαρμόζει συχνά με ασυνεπή τρόπο την πολιτική της για την επιβολή κυρώσεων, επιφυλάσσοντας διαφορετική μεταχείριση σε τρίτες χώρες, με παρόμοιο ιστορικό στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας, και, ως εκ τούτου, έχει προκαλέσει επικρίσεις για την εφαρμογή «δύο μέτρων και δύο σταθμών»· [...]

(θ) να εφαρμόσει τα υφιστάμενα καθεστώτα κυρώσεων με αυστηρό και συνεκτικό τρόπο, επιδιώκοντας να αποφευχθεί η εφαρμογή δύο μέτρων και δύο σταθμών επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής τους ώστε να περιλαμβάνει περιπτώσεις παραβίασης θεμελιωδών ελευθεριών και, ιδίως, της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας της έκφρασης· να διασφαλίσει ότι οι χώρες που ανήκουν στο Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο

Από την άλλη μεριά, κυρώσεις μπορούν να επιβληθούν επίσης και στο πλαίσιο της ενεργοποίησης των ρητρών δικαιωμάτων του ανθρώπου¹³⁰³ ή ρητρών αιρεσιμότητας¹³⁰⁴, που προβλέπουν την αναστολή προνομίων/ενισχύσεων, που ωστόσο, εφαρμόζεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις ως *ultimum remedium*.

Αναλυτικότερα, η Ε.Ε. επιδιώκει να συμπεριλάβει ρήτρα δικαιωμάτων του ανθρώπου σε όλες τις συμφωνίες πλαίσιο που συνάπτει με τρίτες χώρες, όπως στις Συμφωνίες Σύνδεσης (*“Association Agreements”*), τις Συμφωνίες Εταιρικής σχέσης και Συνεργασίας (*“Partnership and Cooperation Agreements”*), τις Συμφωνίες εμπορίου κ.ο.κ.

Από το 1992, η Ε.Ε. έχει συμπεριλάβει σχεδόν σε όλες τις συμφωνίες που έχει συνάψει με τις τρίτες χώρες ρήτρα, που ορίζει τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της δημοκρατίας ως ‘ουσιαστικό στοιχείο’ των σχέσεων με την Ε.Ε.. Κάτι, που συνεπάγεται την δυνατότητα λήψης μέτρων ή και αναστολής της συμφωνίας, σε περίπτωση που η εν λόγω ρήτρα παραβιαστεί¹³⁰⁵.

Κατόπιν, το 1995, η ΕυρΕπ εξέδωσε σχετική Ανακοίνωση με τίτλο: *Η συμπερίληψη και ο σεβασμός των δημοκρατικών αρχών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε συμφωνίες μεταξύ της Κοινότητας και των τρίτων χωρών*¹³⁰⁶.

Σε αυτό το πλαίσιο, η αρχή της μη διακρίνουσας μεταχείρισης επαναβεβαιώθηκε επί παραδείγματι στη συμφωνία Κοτονού (πρβλ. άρθρο 13), που συνήφθη μεταξύ της Ε.Ε. και 78 χωρών της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού και αποτελεί ένα από τα θέματα που καλύπτει ο πολιτικός διάλογος με τις χώρες αυτές.

Αξίζει πάντως, να σημειωθεί ότι στο εν λόγω εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, απαντώνται ορισμένα δομικής φύσης προβλήματα, όπως:

- 1^{ον}: Το γεγονός ότι οι συμφωνίες, δύνανται να διακριθούν σε συμφωνίες εμπεριέχουσες προωθητικές ρυθμίσεις, που αφορούν κυρίως, τα υπανάπτυκτα κράτη και συμφωνίες με αναπτυγμένα κράτη, στην πλειοψηφία των οποίων δεν προβλέπεται παρόμοια ρήτρα¹³⁰⁷.
- 2^{ον}: Πολλές από τις διεθνείς συμφωνίες που προβλέπουν την εν λόγω ρήτρα, δεν περιέχουν «ρήτρα μη εκτέλεσης»¹³⁰⁸ σε περίπτωση κατάφωρης παραβίασης των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

και οι υποψήφιος προς ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση χώρες εφαρμόζουν εξίσου τα περιοριστικά μέτρα και προβαίνουν σε ανταλλαγή σχετικών πληροφοριών με την Ένωση [...]

(ιγ) να διασφαλίσει ότι δεν θα χρησιμοποιούνται δύο στάθμα κατά τη λήψη αποφάσεων σχετικά με τα περιοριστικά μέτρα ή τις κυρώσεις, και ότι θα εφαρμόζονται ανεξαρτήτως πολιτικών, οικονομικών συμφερόντων και συμφερόντων στον τομέα της ασφάλειας».

¹³⁰³ MILLER V., “The human rights clause in the EU’s External Agreements”, House of Commons, Research Paper 04/33, 16.4.2004· BARTELS L., “A Model Human Rights Clause for the EU’s International Trade Agreements”, German Institute for Human Rights, 2014.

¹³⁰⁴ Ε.Ε.: ΕυρΚ, “The application of human rights conditionality in the EU’s bilateral trade agreements and other trade arrangements with third countries”, Policy Department External Policies, November 2008.

¹³⁰⁵ Com(2001) 252, Βρυξέλλες, 8.5.2001, σελ. 12. Όπου αναφέρεται ότι: In the event that those principles are breached, the EU may take certain measures, such as imposing targeted restrictive measures as it has done against Zimbabwe or Uzbekistan. These range from a refusal to give visas to senior members of the regime to freezing assets held in EU countries. The human rights “essential elements” clause also offers the possibility of suspending the agreement.

¹³⁰⁶ Com(95) 216 final, Brussels, 23.5.1995. Βλ. επίσης και ΕυρΚ., Ψήφισμα για την ανακοίνωση της Επιτροπής για τη συμπερίληψη του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις συμφωνίες μεταξύ της Κοινότητας και των τρίτων χωρών (COM(95)0216 - C4-0197/95).

¹³⁰⁷ ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ Ι., *Ανθρώπινα δικαιώματα και εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, *op.cit.* υπ. 1297, σελ. 29-66.

¹³⁰⁸ Η εν λόγω ρήτρα ορίζει ότι: (τα μέρη) «λαμβάνουν τα γενικά ή ειδικά μέτρα που απαιτούνται για την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους βάσει της διεθνούς συμφωνίας και να μεριμνούν για την επίτευξη των

3ον: Η ασύμμετρη και ανομοιογενής ενεργοποίηση της ρήτηρας, ανάλογα με οικονομικά και λοιπά συμφέροντα¹³⁰⁹.

Μετά το πέρας μιας δεκαετίας από την αρχική διατύπωσή της, το 2006, το ΕυρΚ, σε Ψήφισμά του, επισήμανε τα παραπάνω κωλύματα, προτείνοντας παράλληλα δυνητικές διεξόδους¹³¹⁰.

B.2.3. Χρηματοδοτική/ αναπτυξιακή βοήθεια

Από το 2007, η ΕυρΕπ έχει στη διάθεσή της, τουλάχιστον πέντε χρηματοδοτικά εργαλεία για την προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της δημοκρατίας, στα οποία συγκαταλέγονται:

1. Το Ευρωπαϊκό Μέσο για τη Δημοκρατία και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (European Instrument for Democracy and Human Rights)¹³¹¹ αντικαθιστά από το 2006 την Ευρωπαϊκή Πρωτοβουλία για τη Δημοκρατία και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου¹³¹².
2. Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης (European Development Fund), που αποτελεί το κύριο μέσο παροχής κοινοτικής βοήθειας υπέρ της συνεργασίας για την ανάπτυξη των κρατών ΑΚΕ καθώς και των Υπερπόντιων Χωρών και Εδαφών (ΥΧΕ).
3. Ο Μηχανισμός Αναπτυξιακής Συνεργασίας (Development Cooperation Instrument).
4. Το Ευρωπαϊκό Μέσο Γειτονίας και Εταιρικής Σχέσης (European Neighbourhood and Partnership Instrument)¹³¹³.
5. Ο Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας (Instrument for Pre-accession Assistance), που επιτυγχάνει την παροχή βοήθειας στις χώρες που έχουν ενταχθεί σε μία διαδικασία προσχώρησης στην Ε.Ε.¹³¹⁴, καθώς και

στόχων που καθορίζονται σε αυτή. Εάν ένα μέρος θεωρεί ότι το άλλο μέρος δεν εκπλήρωσε υποχρέωση βάσει της συμφωνίας, μπορεί να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα. [...] Κατά την επιλογή των μέτρων, δίδεται προτεραιότητα στα μέτρα εκείνα τα οποία διαταράσσουν, στον ελάχιστο βαθμό, τη λειτουργία της συμφωνίας» (άρθρο 118 Συμφωνίας Σύνδεσης ΕΚ-Βουλγαρίας, 31.12.1994).

¹³⁰⁹ ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ Ι., *op. cit.* σπ. 1297, σελ. 78-84.

¹³¹⁰ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με τη ρήτρα για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δημοκρατία στις συμφωνίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2005 (ιδ. § ΙΓ, 8, 17).

¹³¹¹ Για μια αναλυτική παρουσίαση του Μέσου, βλ. <<http://www.eidhr.eu/>>.

¹³¹² ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 235/2014, για την καθιέρωση χρηματοδοτικού μέσου για τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα παγκοσμίως [ΕΕ L 77, 15.3.2014]. Όπου σημειώνεται στο άρθρο 2β, ότι η βοήθεια της Ένωσης εστιάζει στα ακόλουθα:

iv. την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, των διακρίσεων κάθε μορφής, όπως αυτών που βασίζονται στο φύλο, στην φυλή, στο χρώμα, στην κοινωνική τάξη, στην εθνοτική ή κοινωνική προέλευση, στα γενετικά χαρακτηριστικά, στη γλώσσα, στην θρησκεία ή στις πεποιθήσεις, στα πολιτικά ή σε οιαδήποτε άλλα φρονήματα, στην ιδότητα του μέλους εθνικής μειονότητας, στην περιουσία, στη γέννηση, στην αναπηρία, στην ηλικία, στον γενετήσιο προσανατολισμό και στην ταυτότητα φύλου·

v. την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας ή των πεποιθήσεων, μεταξύ άλλων με μέτρα εξάλειψης κάθε μορφής μίσους, μισαλλοδοξίας και διάκρισης που βασίζεται στη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις και με ενίσχυση της ανοχής και του σεβασμού της θρησκευτικής και πολιτιστικής ποικιλομορφίας εντός και μεταξύ των κοινωνιών·

vi. τα δικαιώματα των αυτοχθόνων λαών, όπως καθορίζονται στην Διακήρυξη των ΗΕ για τα Δικαιώματα των Αυτοχθόνων Πληθυσμών, μεταξύ άλλων, τονίζοντας τη σημασία της συμμετοχής τους στην ανάπτυξη των έργων που τους αφορούν και συμπεριλαμβανομένης της στήριξης για τη διευκόλυνση της αλληλεπίδρασης των αυτοχθόνων πληθυσμών καθώς και της συμμετοχής σε διεθνείς μηχανισμούς·

vii. τα δικαιώματα των ατόμων που ανήκουν σε εθνικές ή εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες, όπως προβλέπονται στη Δήλωση των ΗΕ για τα δικαιώματα των ατόμων που ανήκουν σε εθνικές ή εθνοτικές, θρησκευτικές και γλωσσικές μειονότητες.

¹³¹³ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1638/2006, για τον καθορισμό γενικών διατάξεων σχετικά με τη θέσπιση ευρωπαϊκού μηχανισμού γειτονίας και εταιρικής σχέσης [ΕΕ L 310 της 9.11.2006].

6. Το Χρηματοδοτικό Μέσο Σταθερότητας (Instrument for Stability).

B.2.4. Κατευθυντήριες γραμμές- ΕΕΑΣ

Οι κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε., δεν είναι νομικά δεσμευτικές. Η υιοθέτησή τους ωστόσο, σε υπουργικό επίπεδο, τις μετατρέπει σε προτεραιότητες της Ένωσης, αποδίδοντάς τους ένα δυνατό πολιτικό σήμα. Αποτελούν πραγματικά όργανα της πολιτικής δικαιωμάτων του ανθρώπου της Ε.Ε. και πρακτικά εργαλεία που συμβάλουν στην καλύτερη μεταλαμπάδευση των ιδεωδών της Ε.Ε. στον κόσμο¹³¹⁵.

Αν και πολλές από τις θεματικές των υιοθετημένων κατευθυντηρίων γραμμών, θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού, ειδικότερο και ουσιαστικότερο ρόλο διαδραματίζουν:

– Οι κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. για την προαγωγή και την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας των πεποιθήσεων¹³¹⁶, με στόχο η Ε.Ε.:

«[...] να προάγει κατά την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της για τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη θρησκευτική ελευθερία και την ελευθερία των πεποιθήσεων ως δικαίωμα που μπορεί να ασκείται από τον καθένα και οπουδήποτε, βάσει των αρχών της ισότητας, της απαγόρευσης των διακρίσεων και της καθολικότητας. Μέσω των εργαλείων της εξωτερικής πολιτικής της, η Ε.Ε. επιδιώκει να συνδράμει, με τρόπο συνεπή και συγκροτημένο, στην έγκαιρη πρόληψη και την αντιμετώπιση των παραβιάσεων του δικαιώματος αυτού».

καθώς και

– Οι κατευθυντήριες γραμμές για την ελευθερία της έκφρασης εντός και εκτός διαδικτύου, στις οποίες:

“[...] the EU reaffirms its determination to promote, in its external human rights policy, the freedoms of opinion and expression as rights to be exercised by everyone everywhere, based on the principles of equality, non-discrimination and universality. Through its external policy instruments, the EU intends to help address and prevent violations of these rights in a timely, consistent and coherent manner”¹³¹⁷.

B.2.5. Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA)

Στα εργαλεία της εξωτερικοποίησης των μέτρων κατά του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, συμπεριλαμβάνεται και η δράση του Οργανισμού των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. Στον Κανονισμό του, και συγκεκριμένα στο άρθρο 28, με τίτλο: «Συμμετοχή και πεδίο εφαρμογής υποψήφιων χωρών και χωρών με τις οποίες έχει συναφθεί συμφωνία σταθεροποίησης και σύνδεσης» προβλέπεται ότι: «Ο οργανισμός είναι ανοικτός στη συμμετοχή υποψήφιων χωρών ως παρατηρητών». Παράλληλα, στις παραγράφους 2 και 3 της διάταξης, καθορίζονται οι προϋποθέσεις και ο τρόπος συμμετοχής των υποψηφίων χωρών σε αυτόν.

¹³¹⁴ Ο εν λόγω μηχανισμός δημιουργήθηκε με τον ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 1085/2006 [ΕΕ L 210 της 31.7.2006] και αναθεωρήθηκε με τον ΚΑΝΟΝΙΣΜΟ 540/2010 [ΕΕ L 158 της 24.6.2010].

¹³¹⁵ Βλ. σχετικά: <http://eeas.europa.eu/human_rights/guidelines/index_en.htm>.

¹³¹⁶ EU: COUNCIL OF THE EU, *Conclusions on freedom of religion or belief*, 16.11.2009. Ε.Ε.: ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε., Κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. για την προαγωγή και την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας των πεποιθήσεων, Βρυξέλλες, 24.6.2013.

¹³¹⁷ EU: COUNCIL OF THE EU, *EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline*, Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 12.5.2014.

B.2.6. Κοινό μέτωπο κατά του ρατσισμού με άλλους διεθνείς οργανισμούς

Η συμμετοχή και/ ή συνεργασία της Ε.Ε. με άλλους διεθνείς ή περιφερειακούς οργανισμούς¹³¹⁸ για την από κοινού αντιμετώπιση του ζητήματος ρατσισμού, των διακρίσεων, της μισαλλοδοξίας, συγκαταλέγεται στα πολύ σημαντικά όπλα καταπολέμησής τους.

Εκτός από την αναμφισβήτητη επιρροή που έχει δεχτεί η Ε.Ε. κατά την διαμόρφωση της νομοθεσίας κατά των διακρίσεων και πολιτικής της από τους εν λόγω οργανισμούς, σταδιακά, η ανάδειξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως βασική συνιστώσα της εξωτερικής της δράσης, οδήγησε στην ανάπτυξη όλο και εντονότερης συνεργασίας, σε οικουμενικό επίπεδο με τα Ηνωμένα Έθνη, σε περιφερειακό επίπεδο με το ΣοΕ, τον ΟΑΣΕ κι όχι μόνο.

B.2.7. Στρατηγικό πλαίσιο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τη Δημοκρατία

Το Στρατηγικό πλαίσιο ("Action Plan"), υιοθετείται –για πρώτη φορά– το 2012¹³¹⁹. Θέτει τις αρχές, τους στόχους και τις προτεραιότητες, με στόχο την αύξηση της αποτελεσματικότητας και συνοχής της πολιτικής της Ένωσης για τα δικαιώματα του ανθρώπου και την δημοκρατία, το προσεχές δεκαετές διάστημα. Στα βασικά μηνύματα του στρατηγικού πλαισίου συγκαταλέγονται:

- Τα ανθρώπινα δικαιώματα στην πολιτική της ΕΕ
- Η προαγωγή της οικουμενικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Η επιδίωξη συνεκτικών στόχων
- Τα ανθρώπινα δικαιώματα σε όλες τις εξωτερικές πολιτικές της ΕΕ
- Η υλοποίηση των προτεραιοτήτων της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα
- Η συνεργασία με διμερείς εταίρους
- Η συνεργασία μέσω πολυμερών θεσμών
- Η συνεργασία όλης της ΕΕ.

Για την εφαρμογή του, προτάθηκε από το πλαίσιο και κατ' εφαρμογήν των συστάσεων του ΕυρΚ¹³²⁰, ο διορισμός ενός Ειδικού Εντεταλμένου της Ε.Ε. για τα ανθρώπινα δικαιώματα, με αρχική διετή θητεία. Στη θέση αυτή, πρώτος Ειδικός Εντεταλμένος, διορίστηκε ο Έλληνας *Σταύρος Λαμπρινίδης*.

Στις θετικές εξελίξεις από την εφαρμογή του πλαισίου, θα μπορούσε να περιληφθεί η υιοθέτηση των κατευθυντηρίων γραμμών για την ελευθερία της θρησκείας και της έκφρασης (βλ. παραπάνω).

Σε συνέχεια του πρώτου πλαισίου, το οποίο εξέπνευσε το 2014, τον Ιούλιο του 2015, υιοθετείται το νέο Στρατηγικό πλαίσιο για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και την Δημοκρατία για την περίοδο 2015-2019¹³²¹, στο οποίο μεταξύ άλλων σημειώνεται ότι η Ε.Ε. θα προωθήσει την αρχή της μη διάκρισης. Ειδικότερα, στο νέο Σχέδιο δράσης, ως σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα θα μπορούσαν να σημειωθούν: ο στόχος της προστασίας και προώθησης της ελευθερίας της έκφρασης τόσο off όσο και online, η

¹³¹⁸ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Ψήφισμα σχετικά με την ΕΕ ως παγκόσμιος παράγων: ο ρόλος της σε πολυμερείς οργανισμούς*, 11.5.2011.

¹³¹⁹ "EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy", *op. cit.* υπ. 1258.

¹³²⁰ Ε.Ε.: ΕυρΚ., *Σύσταση σχετικά με τον ειδικό εντεταλμένο της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα*, 13.6.2012.

¹³²¹ EU: *Council Conclusions on the Action Plan on Human Rights and Democracy 2015 – 2019*, Brussels, 20.7.2015.

προστασία και προώθηση της θρησκευτικής ελευθερίας και πίστης, καθώς και η καλλιέργεια ενός περιβάλλοντος μη διάκρισης¹³²².

B.3. Ο ρόλος της Ε.Ε. στον αγώνα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, υπό το φως διαχείρισης ειδικών περιπτώσεων /εξωτερικών κρίσεων

Παρά το γεγονός ότι στόχο της εξωτερικής πολιτικής της Ε.Ε. αποτελεί η μεταλαμπάδευση των αρχών και αξιών (συμπεριλαμβανομένης της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων και της προώθησης της ισότητας) στις οποίες εδράζεται η Ένωση, σε όλες τις χώρες με τις οποίες γειτονεύει, συνεργάζεται ή συνάπτει συμφωνίες, η πραγματικότητα και ο τρόπος διαχείρισης εξωτερικών «κρίσεων», έρχεται να διαψεύσει – τουλάχιστον σε κάποιες περιπτώσεις- την εξυπηρέτηση αυτών των στόχων.

Εν όψει καταστάσεων όπως: το apartheid στη Ν. Αφρική, η χαρακτηριζόμενη ως πολιτική apartheid του Ισραήλ στην Παλαιστίνη, η περίπτωση της «Αραβικής Άνοιξης» και προσφάτως της Ουκρανίας (για να αναφέρουμε μόνο κάποια παραδείγματα), καταδεικνύεται ότι η δράση της Ε.Ε. στην εξωτερική πολιτική της, δεν συνάδει πάντα με τις πολιτικές διακηρύξεις της. Πολύ περισσότερο δε, δεν συνάδει πάντα με την καταπολέμηση του ρατσισμού, την προώθηση της ισότητας και της προστασίας των μειονοτήτων.

B.3.1. Ν. Αφρική- Συνεργασία με το καθεστώς apartheid

B.3.1.1. Η στάση της Ε.Κ. κατά την περίοδο του apartheid

Ως πρώτο παράδειγμα, θα μπορούσε να αναφερθεί η στάση της –τότε- Ε.Κ. ως προς το καθεστώς apartheid της Ν. Αφρικής. Εντόπωση εδώ, προκαλεί η κατά την εποχή του apartheid συνεργασία κρατών μελών της Ε.Κ. με το καθεστώς και η ως εκ τούτου απροθυμία τους, να επιβάλουν κυρώσεις¹³²³. Την εν λόγω περίοδο (1977-1985), την Ε.Κ., απασχολεί η ανάγκη πίεσης για πολιτική αλλαγή (την οποία αναγνωρίζει), χωρίς υψηλό κόστος. Για τον λόγο αυτό, η «αντίδραση» περιορίζεται σε διακηρυκτικού χαρακτήρα καταδίκες του καθεστώτος¹³²⁴, χωρίς ουσιαστικά μέτρα σε κοινοτικό επίπεδο, ενώ, σημειώνεται και η καταψήφιση των σχετικών κυρώσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας (1976), από χώρες μέλη της, όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Δυτική Γερμανία, σε οικουμενικό επίπεδο.

¹³²² Εδώ άξιοι μνείας είναι οι ιδιαίτεροι στόχοι με σκοπό την επίτευξη του στόχου μη διάκρισης που παρατίθενται αυτούσιοι: “[...] a. Develop an EU Toolkit on Anti-discrimination, outlining tools for antidiscrimination measures against all forms of discrimination, including multiple forms of discrimination. b. Promote the exchange of best practices with partner countries on strategies and policies to combat racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance. c. Support partner countries’ efforts and relevant initiatives by the UN, as well as regional organisations aimed at protecting and promoting the rights of persons belonging to minorities and engage with their representatives and civil society working on these issues. d. Further develop EU policy in line with the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples and the outcome document of the 2014 World Conference on Indigenous Peoples. [...]”.

¹³²³ Ειδικότερα, στις κυρώσεις αντιτίθεντο η Μ. Βρετανία, η Πορτογαλία και η Δ. Γερμανία.

¹³²⁴ Βλ. π.χ. Statement by the Nine Foreign Ministers on Southern Africa, Luxembourg, 23.2.1976 ` Statement by the European Council on Rhodesia, Luxembourg, 2 April 1976 ` Statement by the Nine Foreign Ministers on Zimbabwe, Rome, 18.4.1980.

Παρά τα μη δεσμευτικά μέτρα που υιοθετήθηκαν το 1977, ως μια πρώτη προσπάθεια συμβιβασμού¹³²⁵, χρειάστηκαν 38 ολόκληρα χρόνια από την επιβολή του καθεστώτος του apartheid στην Ν. Αφρική (1948), εννέα χρόνια από την ανάληψη δράσης σε διεθνές επίπεδο, μέχρι την αντίδραση της Ε.Κ. υπό τη μορφή κυρώσεων (1985)¹³²⁶. Ενώ κάποιες μορφές κυρώσεων, υπήρχαν ήδη για δεκαετίες, δεν ήταν λοιπόν, παρά στα μέσα της δεκαετίας του 1980 όταν η -τότε- Ε.Κ., μέχρι εκείνη τη στιγμή σύμμαχος του καθεστώτος, αποφάσισε να στραφεί εναντίον του.

Το 1985, η κήρυξη κατάστασης ανάγκης από την νοτιοαφρικανική κυβέρνηση, που αποτέλεσε το αποκορύφωμα του apartheid, οδήγησε στην υιοθέτηση από τους Υπουργούς Εξωτερικών της Ε.Κ., διττής πολιτικής περιοριστικών και θετικών μέτρων για την ενθάρρυνση της ειρηνικής μετάβασης στη δημοκρατία, σε απάντηση της εντεινόμενης καταστολής στην Ν. Αφρική. Οι κυρώσεις, συνίσταντο στον εμπορικό αποκλεισμό, μέσω της απαγόρευσης πώλησης πετρελαίου στη Ν. Αφρική και της απαγόρευσης επενδύσεων, αλλά και σε οικονομικές και πολιτικές κυρώσεις, που πήραν τη μορφή: του τερματισμού της στρατιωτικής συνεργασίας, καθώς και της αποθάρρυνσης των πολιτιστικών, επιστημονικών και αθλητικών δεσμών.

Ως προς τα θετικά μέτρα, μια από τις δράσεις με περισσότερη επιρροή, ήταν η εφαρμογή ενός Ειδικού Προγράμματος για τα Θύματα του Απαρτχάιντ (European Special Programme for the Victims of Apartheid -EPVA, φάση I, '86- '90), με στόχο να ενθαρρυνθεί η μετάβαση σε μια ειρηνική, σταθερή, δημοκρατική και μη φυλετική Ν. Αφρική με την στήριξη των θυμάτων πολιτικής καταπίεσης, μέσω ανθρωπιστικών και κοινωνικών πρωτοβουλιών, επιμόρφωσης και εκπαίδευσης, καθώς και παροχής νομικής βοήθειας.

Σημαντική εδώ, ήταν η υλοποίηση του εν λόγω προγράμματος βάσει του οποίου οι Αφρικανοί εταίροι σημείωσαν ότι: «They used the opportunity to underline the fact that they are convinced they can operate to overcome the apartheid system with non-violent means, using inter alia the funds of the special programme. However, their constituencies feel that a more active policy by the Western World, including the Community, would accelerate the movement to eliminate apartheid»¹³²⁷.

B.3.1.2. Η μετά apartheid εποχή

Στη μετά apartheid εποχή, η Ν. Αφρική υπέστη μια ριζική και δραματική αλλαγή των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συστημάτων της. Η συμβολή της Ε.Ε. σε αυτή την μεταμόρφωση ήταν καταλυτική.

¹³²⁵ Code of Conduct for EC Firms in South Africa (1977).

¹³²⁶ Press Statement by the Ten Foreign Ministers on South Africa, 10 September 1985` Conclusions of the European Council on South Africa, The Hague, 27.6.1986` Statement by the Twelve Foreign Ministers on South Africa, Brussels, 16.9.1986` Declaration by the European Council on Southern Africa, Dublin, 25-26.6.1986. Βλ. επίσης, LAVERTY A., "Impact of Economic and Political Sanctions on Apartheid", Final Paper: MMW 6 Spring 2007. Το εν λόγω άρθρο υποστηρίζει τον καταλυτικό ρόλο των επιβληθέντων διεθνών κυρώσεων, στην αλλαγή του καθεστώτος στη Ν. Αφρική. Nelson Mandela, the first president in post-apartheid South Africa, believes the results from the anti-apartheid movement, sanctions, were effective. De Klerk continued to deny the importance of sanctions in his acceptance of the Nobel Prize for Peace in 1993 in Oslo.

¹³²⁷ Implementation of a Special Programme for the Victims of Apartheid, <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-87-438_en.htm?locale=en>.

Το διαφοροποιημένο πολιτικό σκηνικό στις αρχές της δεκαετίας του 1990¹³²⁸, το οποίο χαρακτηριζόταν από τις αποφυλακίσεις πολιτικών φυλακισμένων, την άρση της απαγόρευσης των αντίθετων πολιτικών οργανώσεων, που ουσιαστικά σηματοδότησαν την αρχή της παρακμής του apartheid, ώθησαν την Ε.Ε. στην βαθμιαία άρση του εμπορικού αποκλεισμού και των άλλων κυρώσεων¹³²⁹ και την μεταβολή του Προγράμματος Βοήθειας, σε Ειδικό Πρόγραμμα για την Ν. Αφρική (SPSA, φάση II, '91-'94). Στα πλαίσια του εν λόγω Προγράμματος, ως κύρια πεδία υποστήριξης επισημάνθηκαν: η εκπαίδευση, η υγεία και η ευημερία, η αγροτική και γεωργική ανάπτυξη, η κοινοτική/αστική ανάπτυξη, η καλή διακυβέρνηση και ο εκδημοκρατισμός. Στόχος ήταν: «Να ενθαρρυνθεί η μετάβαση σε μια δημοκρατική και ευημερούσα Ν. Αφρική με την ένταξη αναπτυξιακών στόχων και τη στήριξη μειονεκτικών κοινοτήτων».

Από την άλλη μεριά το European Programme for Reconstruction and Development (EPRD φάση III '94- '99), που διαδέχτηκε το SPSA, κύριο στόχο είχε τη συμβολή στη μετάβαση σε μια ειρηνική, δημοκρατική και ευημερούσα Αφρική με τη στήριξη πολιτικών μεταρρυθμίσεων που έχει αναλάβει η νοτιοαφρικανική κυβέρνηση

Από το 1994 και μετά, νέα ώθηση δόθηκε επίσης, στην ανάπτυξη διμερών σχέσεων με την υπογραφή της Συμφωνίας για το εμπόριο, την ανάπτυξη και τη συνεργασία (ΣΕΑΣ) το 2004¹³³⁰ και την Στρατηγική Συνεργασία το 2007¹³³¹. Όλες οι Συμφωνίες, περιείχαν ρήτρες δικαιωμάτων του ανθρώπου και αναστολής σε περίπτωση μη τήρησής τους¹³³².

Συμπερασματικά, η συνεργασία με το καθεστώς του φυλετικού διαχωρισμού της Ν. Αφρικής, η καταπήφιση των κυρώσεων σε οικουμενικό επίπεδο, αλλά και η καθυστέρηση της επιβολής κυρώσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, σε αντίθεση με τη μεταγενέστερη (και υπό την πίεση των γεγονότων) λήψη θετικών και αρνητικών μέτρων, μαρτυρούν μια ανακόλουθη και αντιδραστική πολιτική (reactive), εντός της οποίας οι εθνικές πολυμορφίες, οφειλόμενες σε εθνικά αλλά και ευρωπαϊκά συμφέροντα¹³³³, ευθύνονται για την -αρχική τουλάχιστον- αδράνεια και ασυνέπεια της ακολουθούμενης πολιτικής με τις αρχές της Ένωσης.

¹³²⁸ Για μια περιγραφή της κατάστασης, βλ. Ε.Ε.: Συμπεράσματα Προεδρίας, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Λουξεμβούργου, 28-29.6.1991, Ε.Ε.: Δήλωση σχετικά με τη Ν. Αφρική, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Παράρτημα IV, σελ. 24.

¹³²⁹ Κάτι που είχε προαναγγελθεί στα Ευρωπαϊκά Συμβούλια της Ρώμης, 14-15 Δεκεμβρίου 1990 (Παράρτημα IV, σελ. 23) και του Στρασβούργου, 8-9.12.1989 (Δήλωση για τη Μεσημβρινή Αφρική, σελ. 19, §3).

¹³³⁰ <http://europa.eu/legislation_summaries/development/south_africa/r12201_el.htm>.

¹³³¹ EU: COUNCIL OF THE EU, *The South Africa-European Union Strategic Partnership Joint Action Plan*, Brussels, 15.5.2007.

¹³³² Για μια συνολική εικόνα των σχέσεων Ε.Κ./Ε.Ε.- Ν. Αφρικής, βλ. ενδεικτικά: FIORAMONTI L., "The European Union promoting democracy in South Africa: strengths and weaknesses" 2004, διαθέσιμο στο: <<http://www.edpsg.org/Documents/DP30.doc>>· MARGARITIS K., "An outline of the Europe-South Africa relations During and Post the Apartheid Era", CES Working Papers, 4, 2012, p. 758-771.

¹³³³ Πολύ σημαντικό είναι το γεγονός ότι σήμερα η Ν. Αφρική αποτελεί τον μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο της Ε.Ε. Βλ. αναλυτικότερα στο: <<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/south-africa/>>.

B.3.2. Ισραήλ- Συνεργασία με κράτος οι πολιτικές του οποίου χαρακτηρίζονται ως πολιτικές apartheid

B.3.2.1. Η έναρξη και ενδυνάμωση της συνεργασίας

Η περίπτωση του Ισραήλ, αποτελεί μια ακόμα περίπτωση κατά την οποία η πολιτική της Ε.Ε. θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντιφατική, ανακόλουθη¹³³⁴ και υλοποιούμενη σε βάρος των ευρωπαϊκών αξιών.

Η συνεργασία της Ε.Κ. με το Ισραήλ, ανατρέχει στο 1975, πρώτο ενδιαφέρον σημείο, αφού η Συμφωνία Συνεργασίας (Cooperation Agreement) υπογράφηκε μετά τον πόλεμο του 1967. Είκοσι χρόνια αργότερα, το 1995, εντός του πλαισίου της Διαδικασίας της Βαρκελώνης, η εν λόγω Συμφωνία, αντικαταστάθηκε από την Συμφωνία Σύνδεσης (EU-Israel Association Agreement), που τέθηκε σε ισχύ το 2000 και αποτελεί τη νομική βάση για την συνεργασία μεταξύ Ε.Ε. και Ισραήλ¹³³⁵.

Σε αυτήν την διαδρομή η συνεργασία Ε.Ε.- Ισραήλ δοκιμάστηκε από:

- τις πολυάριθμες δηλώσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που καταδικάζουν τις παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου από το Ισραήλ,
- τις σχετικές αποφάσεις διεθνών οργανισμών, καθώς και του ΔΔ, που ρητά κατονομάζουν τις πολιτικές του Ισραήλ ως πολιτικές apartheid
- την παραβίαση του ευρωπαϊκού δικαίου¹³³⁶
- τον κύριο ρόλο που διαδραματίζει η Ε.Ε., στην ειρηνευτική διαδικασία της Μέσης Ανατολής υπέρ μιας συνολικής ειρηνευτικής συμφωνίας που θα βασίζεται στην λύση των δύο κρατών.

Παρά ταύτα, η συνεργασία με το Ισραήλ όχι μόνο διατηρήθηκε σταθερή, αγνοώντας τον φυλετικό διαχωρισμό, τις κατάφωρες παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τις διακρίσεις σε βάρος των Παλαιστινίων, αλλά ενισχύθηκε και επεκτάθηκε σε τομείς όπως: το εμπόριο, η επιστήμη, η τεχνολογία, το δορυφορικό πρόγραμμα πλοήγησης (Galileo), το ακαδημαϊκό πρόγραμμα ανταλλαγής (Erasmus), οι μεταφορές, η γεωργία, η αστυνομία (EUROPOL), το ερευνητικό πρόγραμμα Horizon 2020, κι όχι μόνο.

Εύλογα λοιπόν, προκύπτει το ερώτημα, πώς η Ε.Ε., συνεργάζεται με ένα κράτος που ασκεί πολιτικές apartheid που αντιβαίνουν στις θεμελιώδεις αρχές και αξίες τις οποίες η ίδια προσβέυει; Πώς συνεργάζεται με ένα κράτος που παραβιάζει το διεθνές και το ευρωπαϊκό δίκαιο; Πώς και δεν ενεργοποίησε τους μηχανισμούς εκείνους (αναστολή συμφωνιών, πολιτικές κυρώσεων) που θα στόχευαν στη «συμμόρφωση» του Ισραήλ;

Η απάντηση είναι απλή. Η παθητικότητα, οφείλεται σε ξεκάθαρα ωφελιμιστικούς λόγους. Καθώς η Ε.Ε. αποτελεί τον μεγαλύτερο εμπορικό εταίρο του Ισραήλ¹³³⁷,

¹³³⁴ “Campaigning for Palestinian Rights in Europe”, European Coordination of Committees and Associations for Palestine, 1.12.2013.

¹³³⁵ Euro-Mediterranean Agreement establishing an association between the European Communities and their Member States, of the one part, and the State of Israel, of the other part, EE L 147/3, 21.6.2000.

¹³³⁶ Πρόκειται για: τις αρχές στις οποίες βασίζεται η Ε.Ε. και οι οποίες υπογραμμίζονται σε όλες τις Ιδρυτικές Συνθήκες και τις αναθεωρήσεις τους· τη ρήτρα δικαιωμάτων του ανθρώπου της Συμφωνίας Σύνδεσης (άρθρο 2), η εφαρμογή της οποίας ως αποτέλεσμα θα έπρεπε να είχε ως συνέπεια την αναστολή της· την Κοινή θέση 2008/944/ΚΕΠΠΑ, για τον καθορισμό κοινών κανόνων που διέπουν τον έλεγχο των εξαγωγών στρατιωτικής τεχνολογίας και εξοπλισμού, άρθρο 2 (όπου στο δεύτερο Κριτήριο προβλέπεται ότι: «ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα τελικού προορισμού και σεβασμός του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου από τη χώρα τελικού προορισμού», βάσει του οποίου οι στρατιωτικές εξαγωγές της Ε.Ε. στο Ισραήλ, παραβιάζουν ξεκάθαρα την εν λόγω αρχή) κ.ο.κ.

οποιαδήποτε οικονομική / εμπορική κύρωση κατά του Ισραήλ, θα ήταν καταστροφική. Επιπλέον, η ενδεχόμενη επιβολή κυρώσεων, θα υπονόμει την πολιτική αξιοπιστία της Ε.Ε. στο Ισραήλ¹³³⁸ και θα οδηγούσε στην απώλεια του status του νόμιμου συνομιλητή¹³³⁹. Από αυτό, καθίσταται φανερό, ότι τα κράτη μέλη της Ε.Ε., έκλεισαν τα μάτια μπροστά σε παραβιάσεις διεθνούς δικαίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, αλλά και ευρωπαϊκού δικαίου, ακολουθώντας για μια ακόμα φορά (όπως και στην περίπτωση της Νοτίου Αφρικής) μια πολιτική στη βάση του ελάχιστου κοινού παρονομαστή.

Ακόμα χειρότερα, τα τελευταία χρόνια, παρατηρήθηκαν αρκετές περιπτώσεις κατά τις οποίες η Ε.Ε. προσπάθησε να «χαϊδέψει» τον πολύτιμο εταίρο. Πιο χαρακτηριστική, είναι η αποχώρηση της Τσεχικής Προεδρίας από την “Durban Review Conference”, κατά τη διάρκεια του λόγου του Ιρανού Προέδρου, που χαρακτήρισε το Ισραήλ ρατσιστικό κράτος¹³⁴⁰. Παρά ταύτα, τα κράτη μέλη της Ε.Ε., με εξαίρεση την Ολλανδία, την Ιταλία, την Πολωνία, την Γερμανία και την Τσεχία, συνέχισαν να συμμετέχουν στη Διάσκεψη.

Στο ίδιο επίπεδο, είναι τραγική ειρωνεία, την ώρα που ένα κράτος ασκεί πολιτικές φυλετικού διαχωρισμού σε κατεχόμενα μάλιστα εδάφη, η Ε.Ε. να καταβάλει αγωνιώδεις προσπάθειες για την υποστήριξη της εκδήλωσης «ρατσισμού» (αντισημιτισμού) εναντίον του, ειδικά όταν ως τέτοια εκδήλωση ρατσισμού, νοείται ακριβώς η έκφραση της αντίθεσης στις εν λόγω πολιτικές (apartheid). Εδώ, σημαντική είναι η ενδιαφέρουσα όσο και οξύμωρη διοργάνωση σεμιναρίων Ε.Ε.-Ισραήλ (οκτώ μέχρι το 2014), κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού.

B.3.2.2. Η αλλαγή στάσης (;). Από την αδράνεια στα πρώτα «μέτρα»

Ωστόσο, παρά την γενική εικόνα της Ε.Ε. (που ποικίλει από την απροθυμία λήψης μέτρων κατά του Ισραήλ, μέχρι την πλήρη υπεράσπιση των πολιτικών του) αντίσταση στις πολιτικές του Ισραήλ εντός της ευρωπαϊκής επικράτειας σημειώθηκε τόσο από θεσμικά όργανα της Ένωσης (βλ. ΕυρΚ)¹³⁴¹, όσο και από την ίδια την ευρωπαϊκή κοινή

¹³³⁷ Για την αποτύπωση της εμπορικής εικόνας των σχέσεων Ε.Ε.-Ισραήλ, βλ.: <<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/israel/>>.

¹³³⁸ Εκτός από τα Συμπεράσματα Προεδριών, όπου διαχρονικά υπάρχουν δηλώσεις, αποσπάσματα σχετικά με την ειρηνευτική διαδικασία στην Μ. Ανατολή, για τις θέσεις της Ε.Ε. στην ειρηνευτική διαδικασία βλ. <http://eeas.europa.eu/mepp/eu-positions/eu_positions_en.htm>.

¹³³⁹ TAYLAN ÖZGÜR KAYA, *The Middle East Peace Process and the EU: Foreign Policy and Security Strategy in International Politics*, L.B. Tauris Publications, 2012, p. 200.

¹³⁴⁰ POP V., “EU states walk out during Ahmadinejad speech”, *eu observer*, 21.4.2009. Βλ. επίσης, την σχετική δήλωση της Προεδρίας σύμφωνα με την οποία: “As is the case with a number of our democratic partners – whether they are among the EU Member States or not – we cannot allow our presence at this conference to legitimise the completely unacceptable anti-Israeli attacks” (διαθέσιμο στο: <<http://www.eu2009.cz/en/newsanddocuments/pressreleases/theczechrepublicwithdrawscompletelyfromthedurbanrevi17825/index.html>>).

¹³⁴¹ Ενδεικτικά, θα μπορούσαν να αναφερθούν οι διαρκείς προσπάθειες του ΕυρΚ για αναστολή της Συμφωνίας Σύνδεσης.

– Όπως το μη δεσμευτικό Ψήφισμα στις 10^{ες} Απριλίου 2002, που συνηγόρησε υπέρ της αναστολής της Συμφωνίας Σύνδεσης, στη βάση της μη συμμόρφωσης με τις αξίες και τα δικαιώματα. Κάλεσε ακόμα, για οικονομικές κυρώσεις στο Ισραήλ και εμπάργκο όπλων και στα δυο μέρη. Ωστόσο η Επιτροπή και το Συμβούλιο, απέτυχαν να το υλοποιήσουν, με το πρόσχημα ότι η ψήφος δεν είναι δεσμευτική.

– Το Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 13ης Δεκεμβρίου 2012, σχετικά με την απόφαση της ισραηλινής κυβέρνησης να επεκτείνει τους οικισμούς στη Δυτική Όχθη, το οποίο μεταξύ άλλων ζήτησε την

γνώμη, όπου ήδη από το 2003 Έρευνα Ευρωβαρομέτρου, φανέρωνε ότι 60% των Ευρωπαίων θεωρούσαν το Ισραήλ ως απειλή για την ειρήνη, αφήνοντας πίσω χώρες όπως το Ιράν, η Β. Κορέα και οι ΗΠΑ¹³⁴².

Ενδιαφέρουσα ίσως εξέλιξη, αποτελεί η -με καθυστέρηση πολλών ετών- υιοθέτηση κατευθυντηρίων γραμμών του 2013 σχετικά με την επιλεξιμότητα των ισραηλινών οντοτήτων και των δραστηριοτήτων τους στο έδαφος που καταλαμβάνεται από το Ισραήλ από τον Ιούνιο του 1967, όσον αφορά στις επιδοτήσεις, τα έπαθλα και τα χρηματοδοτικά μέσα που θα χρηματοδοτούνται από την ΕΕ¹³⁴³. Η υιοθέτηση μιας ξεκάθαρης θέσης σχετικά με εταιρίες ή θεσμούς ενεργούς στους ισραηλινούς οικισμούς στην Παλαιστίνη¹³⁴⁴, η επιλεξιμότητα των οποίων αποκλείεται από ευρωπαϊκά δάνεια, αποτελεί το πρώτο βήμα προς την υποχρέωση μη αναγνώρισης του ισραηλινού εποίκισμού, της προσάρτησης των κατεχόμενων παλαιστινιακών εδαφών και συνακόλουθα της πολιτικής apartheid, αποκαλύπτοντας ίσως μια διαφαινόμενη αλλαγή στάσης προς το Ισραήλ.

Έντονες ήταν οι αντιδράσεις από όλα τα μέρη. Από την μεριά της Παλαιστίνης σημειώθηκαν οι πρώτες θετικές αντιδράσεις, που έκαναν λόγο για την έναρξη μιας νέας εποχής κυρώσεων κατά του Ισραήλ¹³⁴⁵.

Στις θετικές αντιδράσεις, εκτός από αυτές που εύλογα προέρχονται από την πλευρά της Παλαιστίνης και των πάσης φύσεως υποστηρικτών της, θα πρέπει να προστεθεί και η σιωπηρή συμφωνία των ΗΠΑ, (από διπλωματικές πηγές των οποίων υποστηρίχτηκε ότι οι εν λόγω κατευθυντήριες γραμμές θα συμβάλλουν στην προσπάθεια επανέναρξης των διαπραγματεύσεων)¹³⁴⁶.

«πλήρη και αποτελεσματική εφαρμογή της υφιστάμενης ενωσιακής νομοθεσίας και των διμερών συμφωνιών ΕΕ-Ισραήλ από την ΕΕ και τα κράτη μέλη της» § 7.

– Την επιστολή 23 μελών του ΕυρΚ, τον Μάρτιο του 2013, με την οποία κάλεσαν την Catherine Ashton να ανακαλέσει η Συμφωνία Σύνδεσης ΕΕ-Ισραήλ¹³⁴¹.

Ως επιχείρημα υπέρ της αναστολής της Συμφωνίας Σύνδεσης, χρησιμοποιήθηκε προσφάτως, η σύγκριση με την αναστολή των αντίστοιχων Συμφωνιών και Σρι Λάνκα και Ρωσία (λόγω Ουκρανίας), από την οποία προκύπτει η εφαρμογή δυο μέτρων και σταθμών από την Ε.Ε.

Ιδιαίτερης σημασίας ωστόσο, κρίνεται η πολιτική της Ε.Ε., όσον αφορά στην εφαρμογή των προϊόντων που προέρχονται από τα κατεχόμενα εδάφη. (Βλ. Perrin C., “Products from the colonies: Labeling or prohibition?”, Mondoweiss, The war of ideas in the Middle East, 5.4.2013.).

¹³⁴² <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3237277.stm>.

¹³⁴³ 2013/C 205/05 Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την επιλεξιμότητα των ισραηλινών οντοτήτων και των δραστηριοτήτων τους στο έδαφος που καταλαμβάνεται από το Ισραήλ από τον Ιούνιο του 1967 όσον αφορά τις επιδοτήσεις, τα έπαθλα και τα χρηματοδοτικά μέσα που θα χρηματοδοτούνται από την ΕΕ από το 2014 και έπειτα [ΕΕ C 205/9, 19.7.2013]. Βλ. επίσης: Al- Haq, “Feasting on the Occupation: Illegality of Settlement Produce and the Responsibility of EU member states under International Law”, Position Paper, 2013.

¹³⁴⁴ Πρόκειται για τα Υψίπεδα του Γκολάν, τη Λωρίδα της Γάζας και τη Δυτική Όχθη, καθώς και την Ανατολική Ιερουσαλήμ όπως ορίζεται στην παράγραφο 2 των κατευθυντηρίων γραμμών.

¹³⁴⁵ “Regardless of the scope and reach of these European measures they are already sending strong signals around Europe and the world at large that *the era of sanctions against Israel has started*. These guidelines will undoubtedly further erode Israel’s standing in international public opinion and encourage European and other citizens to seriously consider joining the fast growing BDS movement for Palestinian freedom, justice and equality. The ‘S’ in BDS is becoming more realistic, as a result.” *Palestinian BSD National Committee*, “The era of sanctions against Israel has started: Officials BDS movement statement on new EU regulations against settlements”, Mondoweiss, 18.7.2013.

¹³⁴⁶ “A senior EU official told an Israeli diplomat last week that the U.S. is quietly supporting new EU sanctions against the settlements...senior State Department officials said that publishing the guidelines...actually contributed to the effort to restart [Israeli-Palestinian] negotiations. The EU move

Από την άλλη μεριά, δεν προκαλεί εντύπωση η αρνητική αντίδραση εκ μέρους του Ισραήλ, η κυβέρνηση του οποίου σε πρώτη φάση, ανακοίνωσε περιορισμούς σε σχέδια βοήθειας της Ε.Ε. για χιλιάδες Παλαιστίνιους στη Δυτική Όχθη. Επίσης, σε διάσκεψη που έλαβε χώρα στο ΕυρΚ, από την Επιτροπή Εξωτερικών υποθέσεων με τίτλο: "EU-Israel Relations: Impact of the New EU Guidelines on Israel and Their Effects on the EU, Israeli and Palestinian Economies", ενδιαφέρον προκαλούν δηλώσεις Ισραηλινών, που χαρακτήρισαν την απονομιμοποίηση τμημάτων του Ισραήλ από την Ευρώπη, ως νέα μορφή αντισημιτισμού¹³⁴⁷.

Με τον τρόπο αυτόν, οι πολιτικές κατά του εποίκισμού και του apartheid, παρομοιάζονται με τον αντισημιτισμό, τον ρατσισμό και το Ολοκαύτωμα. Οι Ισραηλινοί, δεν δέχονται ότι τα μέτρα της Ε.Ε. πηγάζουν από την παραβίαση κανόνων του διεθνούς δικαίου. Αντ' αυτού, προβάλλουν το επιχείρημα του αντισημιτισμού... Ενδεικτικά, αναφέρεται η δήλωση του Ισραηλινού Υπουργού Στέγασης, σύμφωνα με τον οποίον: "This is a decision marked with racism and discrimination against the Jewish people that is reminiscent of boycotts against the Jews from over 66 years ago"¹³⁴⁸.

Ωστόσο, το γεγονός ότι το «χαρτί» του Ολοκαυτώματος χρησιμοποιείται ως δικαιολογία για εφαρμογή πολιτικών ρατσισμού, στηλιτεύεται από συγγραφείς όπως:

"But Israel's right wing (and the Americans who support it) want the world to simply give up and give in, to adopt its ideological position and red-roofed West Bank homes as a *fait accompli* and play a supporting role in denying the Palestinian people their civil and human rights into perpetuity. And they're not above exploiting the deaths of six million people to do it"¹³⁴⁹.

Παρά ταύτα, ιδιαίτερη σημασία έχει η δήλωση Εβραίου αξιωματούχου, ο οποίος σημείωσε -ίσως- το αυτονόητο. Ότι δηλαδή, εδαφικές ρήτρες, υπήρχαν σε όλες τις

bolstered...Mahmoud Abbas, they said, making it easier for him to agree to hold talks despite Israel's refusal to freeze settlement construction. At the same time, it pressured...Netanyahu to agree to the talks by making it clear that if negotiations didn't resume, Israel's international isolation would worsen." Brownfeld A. C., "Israel Reacts to EU Sanctions With Charges Of Anti-Semitism, Comparisons to Nazis", Special Report, Washington Report on Middle East Affairs, December 2013, Pages 45-46.

¹³⁴⁷ SOEREN K., "Europe: Anti-Israel or Anti-Semitic?", Gatestone Institute, International Policy Council, 20 September 2013. "If Europe thinks Jews will return to the days where we were forced to mark our products - you can forget it. *De-legitimization of parts of Israel by Europe is the new anti-Semitism*. The old anti-Semitism led to the destruction of our people in gas chambers. We will not allow the new anti-Semitism to hurt us. Such conduct creates a sense among Israelis that Europe is lost, that it is occupied by the forces of radical Islam." (Μέλος του Κοινοβουλίου του Ισραήλ-Ayelet Shaked).

¹³⁴⁸ "Anger in Israel: EU Issues Disputed Settlement Guidelines", *Spiegel*, 19.7.2013.

¹³⁴⁹ HAUSER E., "Dear Israeli Right: This is what anti-Semitism means", 23.9.2013, in: <<http://emilylhauserinmyhead.wordpress.com/2013/09/23/dear-israeli-right-this-is-what-anti-semitism-means/>>.

Περαιτέρω, για εξέταση των δυο διαφορετικών αντιλήψεων, βλ. σχετικά τα άρθρα: KERSTEIN B., "Yes, all criticism of Israel is anti-Semitic!", *Jerusalem Post*, 20.5.2012, βάσει του οποίου: "All criticism of Israel is anti-Semitic because of the specific historical circumstances under which we currently live. That is to say, the historical circumstances under which Israel and the Jews exist in the world today render any non-anti-Semitic criticism of Israel impossible. And, ironically, these are circumstances that Israel's opponents have themselves created. [...] Yes, all criticism of Israel is anti-Semitic. Yes, it is so because of specific historical circumstances. Yes, it is inescapable. Yes, it holds true however well-intentioned such criticism may be. Yes, it holds as true for Jewish as for non-Jewish critics of Israel." Σε αντίθεση με το SHEIZAF N., "No, criticism of Israel is not anti-Semitism", στο *972mag*, 21.5.2012, όπου υποστηρίζεται ότι: "Israel is currently engaged in the longest-lasting military occupation on earth, a racist colonial project, which involves violence and human rights abuses on a structural, large-scale basis. Perhaps it's not the worst regime on earth and it's certainly not the worst in history, but it's bad enough to deserve all the attention it gets, and more. *Fighting it is not anti-Semitism*. It's called having a conscience".

ευρωπαϊκές συμφωνίες με το Ισραήλ. Συνεπώς: “This whole thing is much ado about nothing. I don’t know why they are making so much noise about it in Jerusalem.”

Συνολικά, παρά την αλλαγή στάσης της Ε.Ε., η μη δεσμευτικότητα των μέτρων και το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν έχουν θεσπιστεί κυρώσεις κατά του Ισραήλ, καθιστούν ουσιαστικά την Ε.Ε. συνένοχη του ισραηλινού apartheid και συνάμα –σύμφωνα με ορισμένους¹³⁵⁰- ανάξια ενός Νόμπελ Ειρήνης, ακόμη κι αν οι κατευθυντήριες γραμμές εφαρμοστούν πλήρως.

Σε συνέχεια μιας δειλής προσπάθειας επιβολής κυρώσεων προς το Ισραήλ, το 2014 οι φωνές στην Ε.Ε. πληθαίνουν¹³⁵¹. Πρόκειται για φωνές τόσο από την μεριά των κρατών μελών που προειδοποιούν επιχειρήσεις που συνεργάζονται ή επενδύουν στους ισραηλινούς εποικισμούς, όσο και ευρωπαϊκούς θεσμούς¹³⁵², αλλά και ΜΚΟ που ασκούν πίεση για την υποχρέωση της Ε.Ε. να θέσει τέλος στις πολιτικές της αποικιοκρατίας και του apartheid.

Προσφάτως, η αντικαταστάτρια της Catherine Ashton, Federica Mogherini, δήλωσε ότι μέχρι το τέλος της θητείας της, θέλει να δει τη δημιουργία ενός παλαιστινιακού κράτους¹³⁵³.

Στις θετικές εξελίξεις, θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και η κίνηση εκ μέρους του ΕυρΚ για αναγνώριση της Παλαιστίνης. Η ψηφοφορία που διεξήχθη την επαύριο της αναγνώρισης της Παλαιστίνης από την Σουηδία, βρήκε τα μέλη του ΕυρΚ σύμφωνα στη λύση των δύο κρατών, αλλά διχασμένα ως προς την αναγνώριση του παλαιστινιακού κράτους. Η σχετική ψηφοφορία μετατέθηκε για τον Δεκέμβριο του 2014¹³⁵⁴, όπου υπογραμμίστηκε –μεταξύ άλλων- ότι το ΕυρΚ:

«[...] υποστηρίζει καταρχήν την αναγνώριση παλαιστινιακής κρατικής οντότητας και τη λύση των δύο κρατών και εκτιμά ότι οι ενέργειες αυτές θα πρέπει να συμβαδίζουν με την εξέλιξη των ειρηνευτικών συνομιλιών, στις οποίες θα πρέπει να σημειωθεί πρόοδος¹³⁵⁵».

¹³⁵⁰ BARGHOUTI O., “EU Support for Israeli Crimes Makes It Unworthy of Nobel Peace Prize”, Electronic Intifada, 16/10/2012, <<http://www.commondreams.org/views/2012/10/16/eu-support-israeli-crimes-makes-it-unworthy-nobel-peace-prize>>.

¹³⁵² Βλ. σχετικά: 17 EU countries warn against doing business with Israeli, Friday, 4.7.2014, <<https://www.middleeastmonitor.com/news/europe/12554-17-eu-countries-warn-against-doing-business-with-israeli-settlements>> “It’s time for the EU to impose sanctions on Israel”, *aljazeera*, 29.8.2014 “EU policy on Israel: ‘More-for-more’ or carrots and sticks?”, στο +972, 21.2.2014 “End “booming military trade” between EU and Israel, say Palestinian rights groups”, Electronic Intifada, 22.9.2014 “EU to Ban Food Produced In Palestine’s Jewish Settlements Including West Bank and Golan Heights ‘Future EU Sanctions Against Israel? Real, Imagined, and Somewhere in Between - See more at: <<http://jcpa.org/article/future-eu-sanctions-against-israel/#sthash.S9YSptxH.dpuf>>” EU sanctions on Hamas and Israel ‘no longer taboo’, says Skaid leader’ European Coordination of Committees and Associations for Palestine, “EU obligations and duty to end Israeli policies of forced transfer, colonialism and apartheid in occupied east Jerusalem”, Brussels, September 2014.

¹³⁵³ LAZAROFF T., “New EU foreign policy chief: I’d like to see a Palestinian state by the time I leave office”, *The Jerusalem Post*, 11.4.2014.

¹³⁵⁴ «Σε αναγνώριση της Παλαιστίνης θα προβεί η Ευρωβουλή», *EurActiv*, 25.11.2014, στο: <<http://www.euractiv.gr/i-eyropi-kai-o-kosmos/se-anagnorisi-tis-palaistinis-tha-probei-i-eyroboyli>> “Debate on whether Palestine should be recognised as a state”, Plenary sessions, 26-11-2014.

¹³⁵⁵ Ε.Ε.: ΕυρΚ., Ψήφισμα σχετικά με την αναγνώριση παλαιστινιακής κρατικής οντότητας, 17.12.2014.

B.3.3. «Αραβική Άνοιξη»- Συνεργασία με Αδελφούς Μουσουλμάνους/ Στήριξη ισλαμιστών

B.3.3.1. Από τη στήριξη ολοκληρωτικών καθεστώτων στην «υποκίνηση» της «Αραβικής Άνοιξης». Ο ρόλος της Ε.Ε. στην αλλαγή του αραβικού status

Μια συνολική αποτίμηση της εικόνας πριν, κατά τη διάρκεια και μετά την «Αραβική Άνοιξη» στην Λιβύη για παράδειγμα, είναι απολύτως ενδεικτική του τι επιδιώκει η Ε.Ε. στην περιοχή και πώς.

Σε διάστημα μόνο μερικών χρόνων, από το 2009 μέχρι το 2014, η Ε.Ε. συνεργάζεται με το καθεστώς Καντάφι, προκειμένου να διαχειριστεί την αθρόα ροή μεταναστών από την Μαύρη Ήπειρο, παρά την έλλειψη εγγυήσεων¹³⁵⁶. Στη συνέχεια, καταδικάζει το καθεστώς Καντάφι με το οποίο συνεργαζόταν και συμβάλλει στην πτώση του, κάτι που προϋποθέτει ωστόσο, συνεργασία με τους φονταμενταλιστές «Αδελφούς Μουσουλμάνους». Τέλος, μετά την «Αραβική Άνοιξη», η Ε.Ε. στηρίζει την κυβέρνηση των Αδελφών Μουσουλμάνων που αναδείχτηκαν νικητές των εκλογών.

Σε γενικές γραμμές, όπως και στην περίπτωση της Ν. Αφρικής, έτσι και εδώ, χρησιμοποιείται εναλλακτικά, τόσο το χαρτί των μέτρων άσκησης πίεσης και κυρώσεων, όσο και των θετικών μέτρων με σκοπό την μετάβαση σε μια δημοκρατία. Παράλληλα, ωστόσο, σε αντίθεση με την περίπτωση της Ν. Αφρικής, που η -τότε- Ε.Κ., προστατεύοντας τα συμφέροντά της, δεν ψήφισε υπέρ των Αποφάσεων του Συμβουλίου Ασφαλείας, στην περίπτωση της «Αραβικής Άνοιξης» ήταν η ίδια η Ε.Ε. που και πάλι για λόγους ιδίου συμφέροντος, πίεσε τα ΗΕ για ανάληψη δράσης εκ μέρους της διεθνούς κοινότητας, που όμως μέχρι σήμερα δεν έχει οδηγήσει σε μια «Άνοιξη».

[Αξίζει να σημειωθεί ότι ενώ στην Τυνησία και την Λιβύη, φαίνεται πως επικράτησε ένα πιο μετριοπαθές πολιτικό Ισλάμ¹³⁵⁷, η Αίγυπτος βίωσε -αρχικά- μια ισλαμική επανάσταση.

Στις εκλογές του 2012, η μουσουλμανική αδελφότητα επικράτησε, λαμβάνοντας το 45% των θέσεων του Κοινοβουλίου με το κόμμα Ελευθερία και Δικαιοσύνη ("Freedom and Justice Party"). Το πιο φανατικό σαλαφιστικό κόμμα, κέρδισε το 28% των θέσεων. Ο *Mohament Morsi*, αρχηγός της Αδελφότητας εξελέγη πρόεδρος, λίγες μέρες αργότερα. Από την στιγμή της ανάληψης της εξουσίας, το κόμμα των Αδελφών Μουσουλμάνων προσπάθησε να «ισλαμοποιήσει» την κοινωνία και τους θεσμούς, να χτίσει δεσμούς με το Ιράν και να ακυρώσει την Συμφωνία Ειρήνης με το Ισραήλ. Από την άλλη μεριά, ο ίδιος ο Πρόεδρος, εκπροσώπησε μια πιο μετριοπαθή στάση, και συνηγόρησε υπέρ της μετάβασης σε μια ισλαμική δημοκρατία με ανεκτικότητα στις θρησκευτικές μειονότητες και μια εξωτερική πολιτική δομημένη στη βάση των εθνικών συμφερόντων κι όχι την ιδεολογία¹³⁵⁸.

Πρόκειται ωστόσο για μια κατάσταση που ανατράπηκε, με πραξικόπημα το 2013. Κατόπιν, στην διεξαγωγή εκλογών, ο πρώην Πρόεδρος Morsi, έχασε την στήριξη του λαού, καθώς αθέτησε τον λόγο του. Έτσι, έγινε κατανοητό ότι: "In the first wave of elections, many voters thought if they were Muslim -- as most Egyptians are -- they should vote for the Muslim Brotherhood. And they thought secular was synonymous with atheist. Now they're discovering how religion can be exploited for power". Για τον λόγο αυτό, στην Αίγυπτο, το κόμμα της Μουσουλμανικής

¹³⁵⁶ Βλ. ΑΝΑΓΝΟΥ Μ., «Σύσταση ευρωπαϊκού κοινοβουλίου για τη συμφωνία πλαίσιο ΕΕ.- Λιβύη. Διαπραγματεύσεις σε νέα βάση», *Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης*, τεύχος 25, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2011, διαθέσιμο στο: <<http://des.panteion.gr/ekeddaad.html>>.

¹³⁵⁷ Βλ. Τυνησία - Εκλογές Οκτωβρίου 2011: al-Nahda (41%) ισλαμικό κόμμα Λιβύη- Εκλογές Ιουλίου 2012: National Forces Alliance.

¹³⁵⁸ MA'OZ Μ., "Political Islam and the Arab Spring", The Israeli Institute for Regional Foreign Policies, διαθέσιμο στο: <<http://www.mitvim.org.il/political-islam-and-the-arab-spring>>.

Αδελφότητας καταργήθηκε και οι υποστηρικτές του καταδικάστηκαν σε θάνατο. Πλέον, μετά τις προεδρικές εκλογές του 2014, νέος πρόεδρος της Αιγύπτου είναι ο *El Sisi*, που έλαβε το 96% των ψήφων.]

Σε κάθε περίπτωση πάντως, η αναδυόμενη αραβική Νέα Τάξη, δεν φαινόταν να έχει καμία σχέση με την δημοκρατία. Τουναντίον. Επρόκειτο για μια δημοκρατική (εκλογική) διαδικασία μετάβασης από ολοκληρωτικά σε ισλαμικά καθεστώτα υπό την αιγίδα της Ε.Ε..

B.3.3.2. Η προσαρμογή στην αραβική Νέα Τάξη και ο επανακαθορισμός της στάσης της Ε.Ε. απέναντι στο Ισλάμ

Κρίνοντας λοιπόν, εκ του αποτελέσματος, η έκφραση «Αραβική Άνοιξη», δεν φαίνεται πλέον να εκφράζει την κατάσταση στην περιοχή. Αντιθέτως, η ακριβώς αντίθετη έκφραση ήτοι: ο «Αραβικός Χειμώνας» μοιάζει να αποτυπώνει ανάγλυφα την έλευση του πολιτικού Ισλάμ στη θέση της πολυαναμενόμενης (ίσως περισσότερο από τη Δύση κι όχι από τους ίδιους τους λαούς) δημοκρατίας.

Αυτό το γεγονός, ανάγκασε την Ε.Ε., να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα. Να συμβιβαστεί και να συνεργαστεί με τους Αδελφούς μουσουλμάνους, που αναδείχτηκαν από νόμιμες δημοκρατικές εκλογικές διαδικασίες, νικητές και συνακόλουθα ρυθμιστές της Νέας Τάξης, όχι μόνο στις χώρες στις οποίες εξελέγησαν, αλλά και στην ευρύτερη γειτονιά της Ε.Ε.

Αυτή η συνεργασία, έρχεται σε αντίθεση με τη θέση της Ε.Ε. όπως είχε διατυπωθεί στο παρελθόν, σύμφωνα με την οποία: “Islamist parties were observed by EU as essentialist, arguing that Islamic tradition is incompatible with the European concept of democracy”¹³⁵⁹. Για αυτόν τον λόγο, η Ε.Ε. για την διαφύλαξη των συμφερόντων της, συνεργάστηκε –αρχικά– με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα της περιοχής και διαχρονικά απέκλειε από τον διάλογο και τις πολιτικές (Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, Ευρωμεσογειακή Συνεργασία) τις ισλαμιστικές ομάδες.

Ήταν μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, όταν η στάση της Ε.Ε. επανακαθορίστηκε με τρόπο ώστε να αναπτυχθεί μια νέα πολιτική προσέγγιση του Ισλάμ. Υπό το φως αυτής της νέας προσέγγισης, η Ε.Ε. συνέχισε τη συνεργασία με τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, λαμβάνοντας υπόψη της τους Αδελφούς Μουσουλμάνους, ανοίγοντας τον δρόμο της συνεργασίας. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Romano Prodi, σύμφωνα με τον οποίο: “We must avoid at all cost the association between terrorism and the Arab and Islamic world (European Commission 2001)”.

Η εν λόγω νέα προσέγγιση, πήρε –σταδιακά– πιο απτή μορφή από την στήριξη των Ευρωπαίων ηγετών στον νικητή των τουρκικών εκλογών, του κόμματος ΑΚΡ (Ισλαμιστικό Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης της Τουρκίας)¹³⁶⁰.

Κατόπιν, η συνεργασία με το πολιτικό Ισλάμ, αντικατοπτρίστηκε μετά την νίκη της Χαμάς το 2006, όταν η Γενική Διεύθυνση των Εξωτερικών Υποθέσεων σύστησε μια Task

¹³⁵⁹ CASTAÑO RIAÑO S., “The contradictory position of the EU towards Political Islam and the new rapprochement to Islamist Governments”, PINTO M. (ed.), *Thinking Out of the Box: Devising New European Policies to Face the Arab Spring*, Diario Bordo Editores, Lisboa 2014, p. 100-110.

¹³⁶⁰ Υπογραμμίζεται σε αντίθεση με τα προηγούμενα ισλαμικά κόμματα που καταργήθηκαν από το Συνταγματικό Δικαστήριο της Τουρκίας (βλ. διεξοδικότερα Τμήμα 1^ο), το κόμμα του Recep Tayyip Erdoğan στις εκλογές του Ιουνίου του 2011, σημείωσε ιστορική νίκη, πετυχαίνοντας μια τρίτη συνεχόμενη εκλογική νίκη, λαμβάνοντας το 49.90% των ψήφων. Για μια ανάλυση επί του ζητήματος, βλ. TASPINAR Ö, “Turkey: The New Model?”, Paper, The Woodrow Wilson Centre, Brookings, April, 2012.

Force on Political Islam. Ωστόσο, ιδωμένες υπό το φως των τρομοκρατικών επιθέσεων σε Μαδρίτη και Λονδίνο, οι προτάσεις του εν λόγω οργάνου απορρίφθηκαν, και η παρουσία των ισλαμιστών θεωρήθηκε ως απειλή για την ισορροπία της περιοχής¹³⁶¹.

Παρά ταύτα και παρά τις προσπάθειες, παρεμπόδισης της ανόδου του πολιτικού Ισλάμ, η Ε.Ε. φαίνεται να συμβιβάζει τις πολιτικές της με την υπόθεση ότι το φαινόμενο ήρθε για να μείνει¹³⁶², επιλέγοντας να οικοδομήσει τις σχέσεις της με τα νέα καθεστώτα¹³⁶³ με εργαλεία όπως: (i) Η Εταιρική σχέση με τις χώρες της Νότιας Μεσογείου για τη δημοκρατία και την κοινή ευημερία¹³⁶⁴, (ii) η αναθεώρηση της ΕΠΓ¹³⁶⁵, αλλά και (iii) η νέα Συνολική Προσέγγιση για τη Μετανάστευση και Κινητικότητα 2011¹³⁶⁶, στη βάση μιας προσέγγισης “more-for-more”¹³⁶⁷. Δηλαδή, η Ε.Ε. προσφέρει ως ανταλλάγματα την κατά περίπτωση ελευθέρωση θεωρήσεων και διευκολύνσεις κινητικότητας υπό την προϋπόθεση της ασφάλειας στη Μεσόγειο. Ασφάλεια που επιτυγχάνεται μέσω: θέσπισης ρυθμίσεων εκούσιας επιστροφής, σύναψης συμφωνιών επανεισδοχής, δημιουργία υποδομών στον τομέα της ολοκληρωμένης διαχείρισης συνόρων, συμφωνίας συνεργασίας με τον Frontex κτλ. Υπό το φως αυτής της πολιτικής, φαίνεται πως κι εδώ, την επαύριο της «Αραβικής Άνοιξης», η Ε.Ε., συνεργάζεται τελικά με τους «Αδελφούς Μουσουλμάνους», που διακηρυγμένο στόχο τους έχουν την επιβολή του νόμου της Sharia, η ερμηνεία και εφαρμογή της οποίας έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τις αρχές, τις αξίες και τα ευρωπαϊκά ιδεώδη.

Από μια άλλη σκοπιά, αξίζει να σημειωθεί ότι υπό την πίεση των συγκεκριμένων γεγονότων – όπως μεταξύ άλλων: ο πόλεμος στη Συρία, η δράση του ISIS κτλ- και της εξ αυτών επιδείνωσης των διακρίσεων και ρατσιστικών συμπεριφορών, η Ε.Ε. σκληραίνει τις πολιτικές μετανάστευσης, που αντί να επιλύσουν το πρόβλημα, συμβάλλουν στην έκρηξή του (βλ. κεφάλαιο «Χώρου»).

B.3.4. Ουκρανία -Στήριξη άκρας δεξιάς

Πιο πρόσφατα, στην περίπτωση της Ουκρανίας, παρότι η Ε.Ε. καθυστέρησε την υπογραφή της συμφωνίας εμπορίου και σύνδεσης με την χώρα αυτή, το 2014, λόγω ανησυχιών σχετικά με την υποχώρηση της δημοκρατίας, μετά την διεξαγωγή εκλογών το 2012, συνεργάστηκε με τις φερόμενες ως «φιλοευρωπαϊκές δυνάμεις», τους νεοναζί και την άκρα δεξιά¹³⁶⁸!

¹³⁶¹ CASTAÑO RIAÑO S., *op.cit.* σπ. 1359.

¹³⁶² HISHAM A., “The Arab Spring, the West and Political Islam”, January-February 2012, στο <<http://www.solidarity-us.org/node/3492>> .

¹³⁶³ BL. CARRERA S., HERTOOG L., PARKIN J., “EU Migration Policy in the wake of Arab Spring. What Prospects for EU- Southern Mediterranean Relations?”, MED Pro, 2012.

¹³⁶⁴ Com(2011) 200, τελικό, Βρυξέλλες, 8.3.2011.

¹³⁶⁵ Com (2011) 839 τελικό, «Μια νέα απάντηση σε μια γειτονιά που αλλάζει», Βρυξέλλες, 7.12.2011, σελ. 13-15 (σχετικά με τη μετανάστευση και κινητικότητα)

¹³⁶⁶ Com(2011) 743 τελικό, Βρυξέλλες, 18.11.2011.

¹³⁶⁷ BALFOUR R., “EU Conditionality after the Arab Spring”, 16 Papers IE Med, Euromesco, June 2012, p. 19-23. FARGUES P., FANDRICH C., “Migration after the Arab Spring”, Migration Policy Center, European University Institute, MPS Research Report 2012/09, p.5.

¹³⁶⁸ «Οι μετατοπίσεις στην Ανατολική Ευρώπη: Καθώς η Δύση παίζει και με το χαρτί της ακροδεξιάς στην Ουκρανία, η Ρωσία εμφανίζεται ευρύτερα ως εναλλακτικός πόλος», Δεύτερη Ανάγνωση, 24.1.2014

Συγκεκριμένα, μετά τις εκλογές του 2012, που ανέδειξαν το ακροδεξιό κόμμα, Svoboda¹³⁶⁹ σε ρυθμιστή του καθεστώτος, με 10% επί των ψήφων, 37 αντιπροσώπους στο Verkhovna Rada (ουκρανικό Κοινοβούλιο), καθώς και Υπουργούς στην νέα μεταβατική κυβέρνηση, η Ε.Ε. δήλωσε τη στήριξή της στο νέο καθεστώς.

Πράγματι, παρά την πολιτική που ακολουθήθηκε στις ευρωπαϊκές χώρες, όπου επιδιώκεται η απαγόρευση νεοναζιστικών κομμάτων (όπως το NDP στην Γερμανία) ή την αντίδραση σε ακροδεξιά κόμματα (όπως η Χρυσή Αυγή στην Ελλάδα), βλέπουμε η Ε.Ε. στο εξωτερικό να ακολουθεί άλλη προσέγγιση, χωρίς ωστόσο να είναι ούτε αυτή συνεκτική...¹³⁷⁰ «Εκεί που τα συμφέροντα προέχουν, στηρίζονται και τζιχαντιστές και ναζιστές»¹³⁷¹.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τον Φεβρουάριο 2014, η Υπατος Εκπρόσωπος της Ε.Ε. για τις Εξωτερικές Υποθέσεις και την Πολιτική Ασφάλειας:

"[...] promised Ukraine's new leaders strong international support on Tuesday, including to fight an economic crisis, and urges Russia to let the country move forward "in the way it chooses"

Στο έκτακτο Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων της Ε.Ε., (δηλαδή το διακυβερνητικό όργανο της Ένωσης), στις 3 Μαρτίου 2014, η Ε.Ε. στήριξε την ουκρανική κυβέρνηση στις προσπάθειες σταθεροποίησης της κατάστασης. Παράλληλα, επιβεβαίωσε και την προσφορά για υπογραφή της Συμφωνίας Συνεργασίας¹³⁷².

Τρεις μέρες αργότερα, η ΕυρΕπ, δια μέσω του Προέδρου της, Barroso, σε συμφωνία με την έκτακτη συνεδρία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, δήλωσε επίσης, τη στήριξή της, στον Πρωθυπουργό Yatseniuk και την κυβέρνησή του¹³⁷³.

Από την άλλη μεριά, σε αντίθεση με τα παραπάνω όργανα, το ΕυρΚ, υπέρμαχος των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε ψήφισμά του σχετικά με την κατάσταση στην Ουκρανία,

¹³⁶⁹ SHEKHOVTSOV A., "Assessing the role and consequences of the far right 's involvement in the Ukrainian Revolution", Searchlight, Autumn 2014, διαθέσιμο στο: <http://www.academia.edu/8613130/Assessing_the_Role_and_Consequences_of_the_Far_Rights_Involvement_in_the_Ukrainian_Revolution>.

Επίσης: SHEKHOVTSOV A., "The old and new friends of Ukraine's far-right Svoboda party", Investigation, August-September 2013, p. 5-7.

¹³⁷⁰ POLYAKOVA A., "Should the West cooperate with the 'fascists in Ukraine's interim government?", 28.3.2014, διαθέσιμο στο: <<http://www.geremek.pl/assets/files/Aktualnosci/040415/Polyakova%20Should%20the%20West%20cooperate%20with%20the%20fascists%20.pdf>>.

Ενδιαφέρουσα εδώ, είναι η άποψη, σύμφωνα με την οποία σε περίπτωση που η Ε.Ε. δεν πρέπει να συνεργαστεί με την Ουκρανία, λόγω της συμμετοχής ακροδεξιών στοιχείων στην κυβέρνηση, κατά τον ίδιο λόγο δεν θα πρέπει να συνεργάζεται ούτε με την Ελβετία ή ακόμα και τα κράτη μέλη της Ε.Ε. μεταξύ τους (Αυστρία, Γαλλία, Δανία, Ολλανδία) λόγω της συμμετοχής τους στις αντίστοιχες εθνικές κυβερνήσεις.

¹³⁷¹ «Η «δημοκρατική» Δύση στηρίζει και συμμορίες νεοναζί», Χαραυγή, 2.2.2014, στο: <<http://haravgi.com.cy/site-article-47614-gr.php#axzz3J9azUOKT>>.

¹³⁷² "The European Union stands by the efforts of the new Ukrainian Government to stabilize the situation and pursue the course of reforms [...] The EU reaffirms the utmost importance of ensuring inclusiveness at all levels of government by the Ukrainian authorities, including through steps designed to reach out to all Ukrainian regions, population groups and to ensure full protection of national minorities in accordance with Ukraine's international commitments. In this regard, it encourages Ukraine to draw on the expertise of the Council of Europe and the OSCE [...]

The Council reconfirms its offer of the Association Agreement, including a Deep and Comprehensive Free Trade Area. The Agreement would bring opportunities for sustainable economic development and prosperity to all the regions of Ukraine, including Crimea, as well as to its neighbours. The Agreement does not constitute the final goal in EU-Ukraine cooperation. The EU reiterates its commitment to enhance people to people contacts between the EU and Ukraine, i.a. through the visa liberalisation process, in line with agreed conditions in the framework of the VLAP".

¹³⁷³ Remarks by President Barroso following the extraordinary meeting of EU Heads of State and Government on Ukraine, Press conference, Brussels, 6.3.2014.

εξέφρασε την υποστήριξή του για τους διαδηλωτές, τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις ευρωπαϊκές αξίες, ενώ εξέφρασε και την ικανοποίησή του για τις στοχοθετημένες κυρώσεις εναντίον όσων ευθύνονται για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹³⁷⁴.

Η συνεργασία με ακροδεξιά/νεοναζιστικά στοιχεία που συμμετέχουν στην ουκρανική κυβέρνηση, μέσα από το «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», «νομιμοποιείται». Η Ε.Ε. αποτελεί σημαντικό εμπορικό εταίρο της Ουκρανίας¹³⁷⁵. Περισσότερο σημαντικό όμως, είναι το γεγονός ότι η Ουκρανία αποτελεί την χώρα από την οποία περνούν οι αγωγοί φυσικού αερίου¹³⁷⁶, κάτι που «νομιμοποιεί» οποιαδήποτε καταπάτηση ευρωπαϊκών ιδεωδών...

Ενδιαφέρον από την άποψη αυτή, αποτελεί το γεγονός ότι παρά την κατάσταση των μειονοτήτων που μετατράπηκαν σε υψηλά πολιτικοποιημένο ζήτημα¹³⁷⁷ λόγω της πολιτικής και κοινωνικής αναταραχής που ακολούθησε το κίνημα EuroMaidan και την επακόλουθη είσοδο στην Βουλή εθνικιστικών ομάδων όπως το Snoboda και ο Δεξίος Τομέας, που έχουν εκφράσει ανοιχτά αντιρωσικά, αντισημιτικά αισθήματα και εθνικιστική ατζέντα, η Ε.Ε. προχώρησε σε Συμφωνία με την Ουκρανία¹³⁷⁸.

Από την άλλη μεριά, αξίζει να σημειωθεί τη στιγμή που η ακροδεξιά δεν αποθαρρύνει την βοήθεια της Ε.Ε., αποτελεί διαπραγματευτικό χαρτί για την ρωσική επέμβαση. Αξίζει να σημειωθεί η δήλωση του Προέδρου Πούτιν:

«Φοβόμαστε ενδεχόμενη επιθυμία για εθνοκάθαρση. Φοβόμαστε τη στροφή στο νεοναζισμό. Υπάρχουν άτομα με σβάστικες στα μανίκια τους και ένοπλες δυνάμεις με σύμβολα των SS στα κράνη τους...»¹³⁷⁹.

B.4. Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω, συνάγεται ότι από τη μια πλευρά, η Ε.Ε. έχει κάνει πραγματικά άλματα στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αν λάβει κανείς υπόψη και την αρχική έλλειψη αρμοδιότητας στο πεδίο. Έχει αναπτύξει μια διατομεακή προσέγγιση ("cross-cutting"), καθώς τα δικαιώματα του ανθρώπου, στα οποία περιλαμβάνεται η καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, εντάσσονται σε όλες τις επιμέρους πολιτικές και προωθούνται μέσω αυτών.

Ωστόσο, από την άλλη πλευρά, η ανάλυση της ένταξης της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων ως μέρος της ενωσιακής εξωτερικής πολιτικής, εγείρει δυο θεμελιώδη ζητήματα. Το πρώτο, αφορά στην στάση της Ε.Ε. στην εξωτερική της πολιτική. Πόσο συνεπής είναι με τις αξίες που προεβύει και κυρίως την ισότητα και την

¹³⁷⁴ Ε.Ε.: Ευρκ., *Ψήφισμα σχετικά με την κατάσταση στην Ουκρανία*, § 5-8.

¹³⁷⁵ Για μια αποτύπωση του αυξανόμενου αριθμού των εξαγωγών της Ε.Ε. στην Ουκρανία, που την καθιστούν σημαντική αγορά διανομής ευρωπαϊκών προϊόντων βλ. <<http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/ukraine/>>.

¹³⁷⁶ Η Ε.Ε., αφού στήριξε την κυβέρνηση της Ουκρανίας, την έσπρωξε κατόπιν σε μια κακή συμφωνία με την Ρωσία όσον αφορά στο φυσικό αέριο για να προστατεύσει τα συμφέροντά της. Βλ. Roderick G., "A Bad Gas Deal For Ukraine As Europe Looks After Its Own Interests", Forbes, 31.10.2014.

¹³⁷⁷ Σχετικά με την κατάσταση των μειονοτήτων στην Ουκρανία, βλ. Report of the Special Rapporteur on minority issues, Rita Izsák, Addendum, Mission to Ukraine (7 to 14 April 2014), 26 August 2014, p. 7-9, § 19-28 (ιδ. § 19, 22). Για το ίδιο ζήτημα βλ. επίσης, Human rights assessment mission in Ukraine human rights and minority rights situation, ODIHR (HRAM: 6 March - 1 April 2014, HCNM HRAM: 8 March - 17 April 2014), The Hague/Warsaw, 12.5.2014.

¹³⁷⁸ Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part [EE L 161/3, 29.5.2014].

¹³⁷⁹ EURACTIVE, «Πούτιν: Νεοναζιστικές τάσεις στην ανατολική Ουκρανία, φοβόμαστε 'εθνοκάθαρση'», 17.11.2014.

καταπολέμηση των διακρίσεων; Το δεύτερο, σχετίζεται με την διαφοροποίηση της αντιμετώπισης εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής για το ίδιο ζήτημα (βλ. ιδ. μειονότητες).

Ως προς το πρώτο, από τα ζητήματα που τίθενται, προκύπτει ότι η Ε.Ε. προκειμένου να υποστηρίξει τα συμφέροντά της, συνεργάστηκε και από ότι φαίνεται είναι πρόθυμη να το ξανακάνει, τόσο με καθεστώτα apartheid (Ν. Αφρική- Ισραήλ), αυταρχικά/ ολοκληρωτικά καθεστώτα (Συρία, Λιβύη, πριν την επανομαζόμενη «Αραβική Άνοιξη»), ισλαμιστές και τζιχαντιστές στη Συρία, αλλά και ακροδεξιά κόμματα (Ουκρανία). Στο ίδιο μήκος κύματος, η Ε.Ε. φαίνεται πως είναι πρόθυμη να στηρίξει τα δικαιώματα των μειονοτήτων για λόγους ιδίου συμφέροντος, ανεξαρτήτως από τις αρχές και αξίες της:

“The apparently widespread interest in human and minority rights is rarely devoid of ulterior motives and thus subjected to ensuing limitations. It would be naïve to believe that any country views respect for civil rights as a priority at home and abroad and does not subjugate them to stability of narrow minded national interests”¹³⁸⁰.

Σε μια προσπάθεια ερμηνείας, η εν λόγω στάση/ το πρόταγμα του συμφέροντος κατά την άσκηση της εξωτερικής ενωσιακής πολιτικής, θα μπορούσε ίσως να επιδεχτεί διπλή ανάγνωση.

Πιο συγκεκριμένα, αν εκλάβει κανείς την Ε.Ε. αποκλειστικά ως ένα οικονομικό ενοποιητικό εγχείρημα, τότε δεν μπορεί παρά να διαπιστώσει την απολύτως συνεπή στάση της, με τον οικονομικό χαρακτήρα του.

Από την άλλη μεριά όμως, αν λάβει κανείς σοβαρά υπόψη του, την εξέλιξη της σημασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών αξιών εντός της Ε.Ε., ειδικότερα από τη ΣυνθΑμ και μετά, σε συνδυασμό με την ανάδυσή της ως διεθνούς δρώντος με εξέχοντα ρόλο στην προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τότε μοιραία προκύπτει ότι η Ε.Ε. διατηρεί –σε ορισμένες περιπτώσεις- μια μάλλον «υποκριτική» στάση απέναντι στις αξίες της.

Ως προς το δεύτερο ζήτημα, η εφαρμογή δύο μέτρων και δύο σταθμών, όσον αφορά στην υλοποίηση πολιτικών δικαιωμάτων του ανθρώπου (συμπεριλαμβανομένης της μειονοτικής προστασίας, του σεβασμού των υπηκόων τρίτων χωρών κ.ο.κ.) αποτέλεσε σημείο οξείας κριτικής, που οδήγησε στην «εσωτερικοποίηση» πολιτικών (κυρίως όπως αυτή των μειονοτήτων) με αμφίβολα ωστόσο, αποτελέσματα.

Σε αντίθεση πάντως, με τον «Χώρο», η εξωτερική πολιτική, ως πεδίο ενωσιακής πολιτικής δράσης δεν αφήνει κανένα περιθώριο «ιδεαλισμού», «ουτοπίας». Ασκούμενη, είτε στη βάση κοινών δράσεων, είτε –μεταγενέστερα (1993-2009)- στο πλαίσιο του δεύτερου διακυβερνητικού πάντα πυλώνα (ΚΕΠΠΑ), είτε υπό το νέο ενιαίο καθεστώς της Συνθ.Λισ., η εξωτερική πολιτική της Ε.Ε. αποτελεί περισσότερο μια άσκηση ρεαλισμού. Δηλαδή, ασκείται, ασκείται και θα ασκείται με γνώμονα πάντα το συμφέρον της Ε.Ε. ή ακόμα πιο σωστά το συμφέρον των κρατών μελών της.

¹³⁸⁰ DIMITRAS P., PAPANIKOLATOS N., “Reflections on Minority Rights Politics for East Central European Countries” in KYMLICKA W. (ed), *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press, New York, 2001, p. 190.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ:

Η Εφαρμογή Των Ευρωπαϊκών Πολιτικών κατά του
ρατσισμού και των διακρίσεων. Διεθνείς Δοκιμασίες Και
Η Περίπτωση Της Ελλάδας.

(A Case Study)

Εισαγωγικά. Διαστάσεις του ρατσισμού στην Ελλάδα του σήμερα. Τρέχοντα ζητήματα και προκλήσεις

Στην Ελλάδα, αν και πρόκειται για ένα μέλος αμφοτέρων των εξεταζόμενων ευρωπαϊκών περιφερειακών οργανισμών, δηλαδή τόσο του ΣοΕ (από το 1949, με την εξαίρεση της περιόδου 1969-1974, όταν αποχώρησε από τον Οργανισμό το δικτατορικό καθεστώς¹³⁸¹), όσο και της Ε.Ε. (από το 1981 αδιάκοπα) και ως εκ τούτου πρόκειται για μέτοχο και κοινωνό των ευρωπαϊκών ιδεωδών, αξιών και αρχών, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα δικαιώματα του ανθρώπου, η πραγματικότητα εξελίχθηκε -μάλλον- διαφορετικά, με την κατάσταση μάλιστα, να επιδεινώνεται ιδίως τα τελευταία χρόνια, σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων.

Η συνεχόμενη εισροή κυρίως παράτυπων αλλά και νόμιμων μεταναστών, καθώς και αιτούντων άσυλο σε μια περίοδο που ξεκινά από τη δεκαετία του 1990 και που μετέβαλε την -άλλοτε- ομοιογενή σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας¹³⁸² και δευτερευόντως ο αντίκτυπος της οικονομικής κρίσης¹³⁸³ στη χώρα, από το 2007 και έπειτα, μοιάζουν να συγκαταλέγονται στις κύριες αιτίες μεταστροφής τμήματος της ελληνικής κοινωνίας από την «ξενοφιλία» στην «δαιμονοποίηση» των ξένων και εν τέλει στην αύξηση των ρατσιστικών/ξενόφοβων αισθημάτων και συμπεριφορών.

Η «ανθρωπιστική κρίση»¹³⁸⁴ στα σύνορα και την πρωτεύουσα, σε συνδυασμό με την αδυναμία διαχείρισης του προβλήματος, οδήγησε στην αύξηση του αντιμεταναστευτικού αισθήματος¹³⁸⁵. Σε μια αλληλοδιαδραστική σχέση, η αύξηση του αντιμεταναστευτικού αισθήματος -μεταξύ άλλων- συνέβαλε στα αυξανόμενα θετικά εκλογικά αποτελέσματα της άκρας δεξιάς, που προώθησαν την ρητορική μίσους και κυρίως την ρατσιστική βία, τροφοδοτώντας περαιτέρω, τα αισθήματα μισαλλοδοξίας και συνθέτοντας την εικόνα ενός πολυδιάστατου προβλήματος.

Παράλληλα, κι ενώ το πρόβλημα στη χώρα φαίνεται να επικεντρώνεται περισσότερο -αν όχι κυρίως- στους μετανάστες/ πρόσφυγες, γεγονός είναι ότι τα «φοβικά σύνδρομα» επεκτείνονται -αν και σε πολύ μικρότερο ποσοστό- σε άλλες (προϋπάρχουσες των μεταναστών) ευάλωτες ομάδες (Ρομά, μειονότητα).

¹³⁸¹ ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Η "ελληνική υπόθεση" ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974). Δίκαιο και πολιτική της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997.

¹³⁸² Σχετικά με την ομοιογενή σύνθεση της ελληνικής κοινωνίας, βλ. ενδεικτικά μεταξύ άλλων: "State of the World's Minorities and Indigenous Peoples 2014 - Greece", Minorities Rights Group International, 3.7.2014. Για την αντίθετη άποψη βλ. : PAVLOU M., "Migrants, Minorities and Discrimination in Greece. The Myth of Greece as an Ethnically Homogeneous Emigration Country", HLHR - KEMO, 2006.

¹³⁸³ Βλ. «Μια σκληρή έρευνα: Η οικονομική κρίση οδηγεί τους ανθρώπους στον ρατσισμό», *iefimerida*, 10.6.2014. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας, καταδεικνύεται ότι, από ψυχολογική άποψη, η οικονομική κρίση τείνει ασυνείδητα να ενισχύει τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις και τις ρατσιστικές διακρίσεις.

¹³⁸⁴ PICUM, "The Silent Humanitarian Crisis in Greece: Devising Strategies to Improve the Situation of Migrants in Greece", Workshop Report, 2012.

¹³⁸⁵ ΧΙΩΤΗΣ Β., "Δημοσκοπήση: Οι Έλληνες μεταξύ οργής και ανασφάλειας", *Το Βήμα*, 11.11.2012, όπου σημειώνεται ότι: «Σύμφωνα με πανελλαδική της Κάπα Research το 73,9% όσων συμμετείχαν πιστεύουν ότι οι μετανάστες αυξάνουν τις πράξεις βίας και την εγκληματικότητα και γι' αυτό το 47,3% ζητούν να φύγουν όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή είναι παράνομοι. Ένα ποσοστό 75,4% εγκρίνει την εφαρμογή του σχεδίου «Ξένιος Ζευς». Την ίδια στιγμή όμως το 63% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι Έλληνας είναι όποιος έχει λάβει την ελληνική παιδεία και μόνο ένα ποσοστό 32,5% θεωρεί ότι Έλληνας είναι μόνο όποιος έχει Έλληνες γονείς. Εντυπωσιακό πάντως είναι πως, παρ' ότι οι απόψεις αυτές εκφράζονται με δυναμισμό από τα στελέχη της Χρυσής Αυγής, η πλειοψηφία συμφωνεί να τεθεί εκτός νόμου (67,5%) εφόσον εξακολουθήσει να παραβιάζει διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας».

Η κατάσταση, που εξελίχθηκε σταδιακά, με την Ελλάδα να βιώνει όλες τις μορφές έκφρασης του ρατσισμού –την ξενοφοβία, την ισλαμοφοβία, τον θεσμικό ρατσισμό, τον πολιτισμικό ρατσισμό, τις φυλετικές διακρίσεις κτλ (σε επίπεδο κοινωνίας όσο και πολιτικό)- διαπιστώθηκε από πολύ νωρίς από τα αρμόδια όργανα των ευρωπαϊκών οργανισμών κι όχι μόνο. Παράλληλα, η εν λόγω εξέλιξη του ρατσισμού στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια της εθνικής νομοθεσίας, την απουσία ειδικών θεσμών, καθώς και την έλλειψη σχετικών πολιτικών, όπως επισημάνθηκαν επίσης, από τα ευρωπαϊκά όργανα, έδωσαν ώθηση στη δημιουργία ενός σχετικού πλαισίου κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Έτσι, υπό την πίεση της συμμόρφωσης με το κεκτημένο της Ε.Ε., καθώς και των προδιαγραφών/συστάσεων του ΣοΕ, συντελέστηκε ο «εξευρωπαϊσμός» του εθνικού νομοθετικού πλαισίου κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ακόμα, θεσμοθετήθηκαν όργανα κατά του ρατσισμού. Καταρτίστηκαν επίσης, πολιτικές και προγράμματα για ευάλωτες ομάδες (π.χ. Ρομά, μετανάστες κτλ.). Ενώ, προωθήθηκε και σειρά μέτρων που εκτείνονται από την αντιμετώπιση της ανόδου των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας, του μισαλλόδοξου λόγου, μέχρι και την διαχείριση του ζητήματος της Χρυσής Αυγής.

Ωστόσο, σήμερα (Νοέμβριος 2015), υπό το φως των νέων εξελίξεων στη Μεσόγειο και της συνακόλουθης διαρκούς επιδείνωσης της κατάστασης τόσο στα σύνορα, όσο και στο εσωτερικό της χώρας, με την εικόνα εκατοντάδων μεταναστών / προσφύγων «εγκλωβισμένων», η κατάσταση γίνεται για μια ακόμα φορά εκρηκτική...

Παράλληλα, η σύνδεση των «εγκλωβισμένων» με δυνητικούς τρομοκράτες του ISIS, σε συνδυασμό πάντα με την αδυναμία διαχείρισης του ζητήματος, αναμένεται όχι μόνο να ξεπεράσει τα όποια βήματα πολιτικής προόδου έχουν σημειωθεί στο πεδίο, αλλά και να οξύνει το πρόβλημα του ρατσισμού και των διακρίσεων στη χώρα.

Τμήμα 1^ο:

Η διαμόρφωση και εξέλιξη του εθνικού δικαιοθεσμικού πλαισίου κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων υπό το φως των ευρωπαϊκών επισημάνσεων

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Το δικαιοσύνη πλαίσιο

Εισαγωγικά

Πρώτο σταθμό, στην μελέτη της επιρροής των επισημάνσεων των ευρωπαϊκών θεσμών στη διαμόρφωση μιας εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, αποτελεί αναμφίβολα η δημιουργία ενός *ad hoc* δικαιοθεσμικού πλαισίου.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον εδώ είναι το γεγονός ότι στην Ελλάδα, απουσίαζε ένα θεσμικό πλαίσιο κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Από το 1975, με την υιοθέτηση του ισχύοντος Συντάγματος και έπειτα, αρχίζει να διαφαίνεται ο σχηματισμός ενός συνταγματικού, νομοθετικού (αστικού και ποινικού) πλαισίου, καθώς και η σύσταση οργάνων, τόσο για την κατοχύρωση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, όσο και της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Αξιοσημείωτο ωστόσο, είναι το γεγονός ότι παρά την εμφάνιση και σταδιακή εξάπλωση του ρατσιστικού φαινομένου στην Ελλάδα ιδίως, από τη δεκαετία του 1990 και μετά:

«[...] το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού στην Ελλάδα δεν προήλθε από μια εσωτερική αναγκαιότητα της εγχώριας κοινωνικής και πολιτικής ζωής, αλλά μάλλον ως 'έξωθεν' επιβληθέν κατόπιν άτυπων πιέσεων που ασκήθηκαν σε διαφορετικές μάλιστα περιόδους προς την ελληνική κυβέρνηση από διεθνείς οργανισμούς και φορείς της διεθνούς κοινωνίας των πολιτών»¹³⁸⁶.

«[...] Πάντα στη χώρα μας η νομοθεσία κατά των φυλετικών διακρίσεων, του ρατσισμού και της ξеноφοβίας θεσπιζόταν καθυστερημένα, σε σχέση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Επιπλέον, αυτό γινόταν με παραλείψεις. Ενώ συνήθως πρόβαλλε ως ανάγκη εναρμονισμού του εσωτερικού δικαίου με διεθνείς συμβάσεις, κοινοτικές αποφάσεις και οδηγίες της ΕΕ. Κι όχι λόγω κάποιου υπαρκτού ρατσιστικού ζητήματος»¹³⁸⁷.

Η απάντηση του προβλήματος από τη μια πλευρά, αφού το πρόβλημα άργησε πολύ να επισημανθεί από τα επίσημα χείλη σε εθνικό επίπεδο μετά την εμφάνισή του και η υποχρεωτική συμμόρφωση από την άλλη, αποτελούν ίσως και τους λόγους που

¹³⁸⁶ ΓΑΖΑΚΗΣ Α., ΣΥΡΡΗ Δ., ΤΑΚΗΣ Α., «Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα», Heinrich Böll Stiftung, Ελλάδα, Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 14.

¹³⁸⁷ ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Αναδρομή σε ένα Ελληνικό παράδοξο. Αντιρατσιστική νομοθεσία με ατέλειες ή παραλείψεις», *Έθνος*, 9.6.2013.

συνέβαλαν –μεταξύ άλλων- στην ελλιπή εφαρμογή των υιοθετηθέντων με δυσκολία μέτρων.

Α.1. Συνταγματικό υπόβαθρο. Η ενσωμάτωση των διεθνών προδιαγραφών και η πρόνοια υπέρ των αλλοδαπών και κατά των διακρίσεων στο Ελληνικό Σύνταγμα

Η καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, όπως προκύπτει από τα όσα εκτενώς εθίγησαν παραπάνω (μέρη Α και Β), βασίστηκε στην αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων και θεμελιώθηκε στην αρχή της ίσης μεταχείρισης. Αμφότερες οι αρχές, κατοχυρώθηκαν σε Διεθνείς Συνθήκες, που κυρώθηκαν από την Ελληνική Βουλή, όπως: Η Σύμβαση των ΗΕ για την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας (Ν. 3091/1954), η Σύμβαση των ΗΕ για την κατάργηση κάθε μορφής φυλετικών διακρίσεων (Ν.Δ. 494/1970), καθώς και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (Ν.Δ. 256/1974).

Από την άποψη αυτή, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τις εν λόγω διεθνείς πράξεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, οι οποίες είχαν ήδη κυρωθεί από την Ελλάδα τη στιγμή της υιοθέτησης του (ισχύοντος) Συντάγματος αντικατοπτρίστηκαν στο –τότε- νέο, μεταπολιτευτικό ελληνικό Σύνταγμα, το 1975.

Ειδικότερα, σημειώνεται ότι στις πρωταρχικές υποχρεώσεις της Πολιτείας, περιλαμβάνεται η προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 2§1). Επίσης, σημειώνεται ότι σκοπός της Ελλάδας, βάσει των κανόνων του διεθνούς δικαίου, είναι η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών (άρθρο 2§2). Επιπροσθέτως, στο Β' Μέρος του Συντάγματος, με τίτλο: «Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα», περιλαμβάνονται διατάξεις, οι οποίες –σε εναρμόνιση με τις διεθνείς δεσμεύσεις- θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων όπως: η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και η προσωπική ελευθερία (άρθρο 5), το δικαίωμα στην πληροφόρηση (άρθρο 5^Α), το δικαίωμα της θρησκευτικής ελευθερίας (άρθρο 13), η ελευθερία γνώμης και Τύπου (άρθρο 14), αλλά και η γενικότερη προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου (άρθρο 25)¹³⁸⁸. Κύρια διάταξη πάντως, που απαγορεύει ρητά τη φυλετική διάκριση αποτελεί η διάταξη του άρθρου 5 §2, δυνάμει του οποίου:

«Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας τους, *χωρίς διάκριση* εθνικότητας, φυλής, γλώσσας και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται στις περιπτώσεις που προβλέπει το διεθνές δίκαιο».

¹³⁸⁸ Σημειώνεται ότι με την αναθεώρηση του 2001 στο άρθρο 25 προβλέφθηκε η τριτενέργεια των δικαιωμάτων κι έτσι διευρύνθηκε η προστασία των πολιτών όχι μόνο έναντι του κράτους αλλά και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών. (βλ. σχετικά: ΣΑΡΡΗΣ Ν., «Το θεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων», ΕΚΚΕ-Ινστιτούτο Κοινωνικής πολιτικής, 2012). Επίσης, σε μεταγενέστερο στάδιο: The Court of First Instance of Thessalonica in its Decision n. 5251/2004 declared that Article 25 of the Greek Constitution entitles foreigners to equal treatment, as that right is recognised for nationals in the field of human rights, explaining that the phrase “human rights” includes not only nationals but also foreigners who reside in Greece.

Ωστόσο, εκτός από την κατοχύρωση ορισμένων συνταγματικών δικαιωμάτων σε όλους ανεξαιρέτως (όπως π.χ. τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα¹³⁸⁹), το ελληνικό Σύνταγμα –όπως άλλωστε, όλα τα Συντάγματα- προσδιορίζει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται μόνο υπέρ των πολιτών της χώρας (κυρίως πολιτικά δικαιώματα ή δικαιώματα που περιέχουν αξίωση διεκδίκησης ή εξασφάλισης παροχής υπηρεσίας)¹³⁹⁰. Έτσι, στο άρθρο 4, κατοχυρώνεται η ισοότητα των Ελλήνων. Επίσης, «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνέρχονται ήσυχα και χωρίς όπλα» (άρθρο 11). Ακόμα, «Οι Έλληνες έχουν το δικαίωμα να συνιστούν ενώσεις και μη κερδοσκοπικά σωματεία...» (άρθρο 12). Αλλά και: «Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια» (άρθρο 14 § 4).

Δεδομένων πάντως, των προβλημάτων που μπορούν να προκύψουν (επί του προκειμένου από μια ενδεχόμενη σύγκρουση του εσωτερικού με το διεθνές δίκαιο) στο πεδίο των διακρίσεων όσον αφορά στους αλλοδαπούς, πέρα από την κατοχύρωση αρχών (που προβλέπονταν από διεθνείς νομικές πράξεις) στο ίδιο το κείμενο του Συντάγματος, εξαιρετικά σημαντική είναι και η διάταξη του άρθρου 28, βάσει της οποίας, οι εν λόγω διεθνείς κανόνες:

«[...] αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου».

Σε κάθε περίπτωση, αξίζει να σημειωθεί ότι οι παραπάνω σημαντικές διατάξεις του Συντάγματος, δεν είναι από μόνες τους ικανές να παράσχουν αποτελεσματική προστασία κατά των φυλετικών διακρίσεων. Πρακτικά, για την αποτελεσματική εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων, απαιτείται η υιοθέτηση σχετικής νομοθεσίας, η οποία δεν υιοθετήθηκε παρά το 2005¹³⁹¹. Συνάγεται λοιπόν, ότι μέχρι το 2005,

“[...] the principle of racial equality in Greece has not acquired a fully-fledged legal character either on the constitutional or on the statutory level”¹³⁹².

A.2. Νομοθετικό πλαίσιο κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Οι σταθμοί προς έναν «εξευρωπαϊσμό» της εθνικής νομοθεσίας (:)

A.2.1. Η διαμόρφωση του Ποινικού Κώδικα, υπό το φως των συστάσεων του ΣοΕ και της Ε.Ε.

A.2.1.1. Ο «αντιρατσιστικός» Νόμος 927/1979: Οι πρόνοιες, οι ανεπάρκειες και οι τροποποιήσεις του

Ως αφετηρία της αντιμετώπισης του ζητήματος του ρατσισμού στην ελληνική κοινωνία, εκλαμβάνεται η υπογραφή από την Ελλάδα της Διεθνούς Σύμβασης για την Κατάργηση κάθε

¹³⁸⁹ Βλ. σχετικά: ΚΑΪΔΑΤΖΗ Α., «Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και μετανάστες», στο: ΚΑΒΟΥΝΙΔΗ Τ. (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Εμπειρίες, πολιτικές, προοπτικές*, Τόμος Β', Εκδ. ΙΜΕΠΟ, Αθήνα 2008, σ. 70-83.

¹³⁹⁰ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Τα Συνταγματικά δικαιώματα των αλλοδαπών στην Ελλάδα», Περίληψη διάλεξης που πραγματοποιήθηκε στην Αμαλιάδα 17.11.2001, στο: <<http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/348.pdf>>.

¹³⁹¹ SITAROPOULOS N., Executive Summary on race equality directive State of play in Greece 12 October 2003, <http://www.antigone.gr/files/en/library/researchandstudiesspecificallyforgreece/2003/Sitaropoulos_Greece.pdf>.

¹³⁹² ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ Υ., SITAROPOULOS N., “Executive Summary Discrimination based on Racial or Ethnic Origin GREECE”, στο *Chopin I., Cormack J., Niessen I (eds), The implementation of European anti-discrimination legislation: work in progress*, Migration Policy Group, December 2004, p. 41-46.

Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων, το 1966. Ήταν οι δεσμεύσεις που απέρρεαν από την εν λόγω Σύμβαση, που οδήγησαν το δικτατορικό καθεστώς να την επικυρώσει το 1970, χωρίς ωστόσο, αυτή η επικύρωση να συνοδεύεται και από τις απαιτούμενες εθνικές νομοθετικές προσαρμογές.

Η Σύμβαση παρέμεινε πάντως, ο γενεσιουργός λόγος του βασικού νομοθετήματος της ελληνικής έννομης τάξης, αφού κατόπιν πιέσεων σχετικά με την ενσωμάτωσή της στο εθνικό δίκαιο, η Κυβέρνηση Καραμανλή προχώρησε στην έκδοση σχετικού νόμου. Πρόκειται για τον Ν. 927/1979 «*περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις*», σύμφωνα με τον οποίο:

1. «Όστις δημοσίως, είτε προφορικώς είτε διά του τύπου ή διά γραπτών κειμένων ή εικονογραφήσεων ή παντός ετέρου μέσου *εκ προθέσεως προτρέπει εις πράξεις ή ενεργείας* δυνάμενας να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βίαν κατά προσώπων ή ομάδος προσώπων εκ μόνου του λόγου της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των, τιμωρείται με φυλάκισιν μέχρι δύο ετών ή με χρηματικήν ποινήν ή και διά αμφοτέρων
2. «Όστις δημοσίως [...] *εκφράζει ιδέας προσβλητικές* κατά προσώπου ή ομάδος προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής των, τιμωρείται με φυλάκισιν μέχρις ενός έτους ή χρηματικήν ποινήν ή και διά αμφοτέρων».

Ο εν λόγω νόμος εισήχθη με απροθυμία, καθώς και «οφθαλμοφανείς ουσιαστικές και τεχνικές ατέλειες» (όπως η εξαίρεση των θρησκευτικών διακρίσεων από τον νόμο, αλλά και η μη αυτεπάγγελτη δίωξη, που τον κατέστησαν στην ουσία ανενεργό) από τους Υπουργούς Εξωτερικών και Δικαιοσύνης *Ράλλη* και *Σταμάτη* αντίστοιχα, μόνο επειδή η Ελλάδα:

«[...] *ανέλαβε την υποχρέωσιν* όπως αφ' ενός καταδικάσῃ πάσαν φυλετικήν διάκρισιν, αφ' ετέρου δε προβήῃ εις την λήψιν και εφαρμογήν μέτρων, τα οποία απαιτούνται διά την πραγματοποίησιν των υπό της Συμβάσεως επιδιωκομένων σκοπών διά την καταπολέμησιν ενεργειών αποσκοπούσων εις την διάδοσιν ιδεών ή θεωριών περί ανωτερότητος μιας φυλής ή ομάδος προσώπων ενός χρώματος, ή προκαλουσών το φυλετικόν μίσος και διακρίσεις, ως και διά την εξάλειψιν πάσης φυλετικής διακρίσεως»¹³⁹³.

Ομοίως, η ίδια επιχειρηματολογία, που κινείται στα όρια της «συμμόρφωσης» με τις διεθνείς υποχρεώσεις, καταδεικνύοντας την υποτίμηση του εγχώριου ρατσιστικού προβλήματος¹³⁹⁴, προβλήθηκε και από τον *Γ.Α. Μαγκάκη* –τότε Υπουργό Δικαιοσύνης– κατά την πρώτη αναθεώρηση του αντιρατσιστικού νόμου, το 1984 (άρθρο 24)¹³⁹⁵.

«[...] Εμείς προσθέτουμε (στον υπάρχοντα νόμο του 1979) μόνο μια φράση («του Θρησκευματος»). *Γιατί το κάνουμε; Διότι υφίσταται συνεχώς πίεση η Ελλάδα στους διεθνείς οργανισμούς και στον ΟΗΕ. Και έχει καταστεί η χώρα μας αδικαιολόγητα ύποπτος*».

Εξάλλου, παρά την υιοθέτηση του σχετικού πλαισίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού, ήταν και πάλι η «συμμόρφωση» με τις ευρωπαϊκές –αυτή τη φορά– προδιαγραφές/ συστάσεις και συγκεκριμένα αυτές του ΣοΕ, που οδήγησαν στην εκ νέου τροποποίησή του.

Πιο συγκεκριμένα, ήταν η ανεπαρκής εφαρμογή του ν. 927/1979, που διαπιστώθηκε από την 1^η Έκθεση της ECRI, σύμφωνα με την οποία:

«[...] Παρόλο που η Ελληνική νομοθεσία περιέχει προβλέψεις που στοχεύουν στην καταστολή πράξεων φυλετικής διάκρισης (Ν. 927/1979), φαίνεται πως υπάρχουν κάποιες δυσκολίες στην

¹³⁹³ Βλ. εισηγητική έκθεση του ν. 927/1979.

¹³⁹⁴ ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία: «Γεννήθηκε» το 1979, αλλά ακόμη δεν έχει ενηλικιωθεί...», *Ημερησία*, 1.6.2013.

¹³⁹⁵ «Όπου στον παρόντα νόμο αναφέρεται η φυλετική ή εθνική καταγωγή προστίθεται και η περίπτωση «του θρησκευματος».

εφαρμογή αυτού του νόμου και πολύ λίγες υποθέσεις έχουν εκδικαστεί με βάση αυτό το νόμο»¹³⁹⁶.

Πρόκειται για επισήμανση, που αναλύθηκε περαιτέρω το 1999, οπότε συμπληρώθηκε ότι: «[...] Στην Ελλάδα ωστόσο, τα ρατσιστικά αδικήματα δεν ορίζονται ως ιδιώνυμα αδικήματα και δεν αναφέρεται ρητά ότι τα ρατσιστικά κίνητρα συνιστούν επιβαρυντικές περιστάσεις»¹³⁹⁷.

Κατόπιν αυτών, με μεγάλη καθυστέρηση, το 2001 τροποποιήθηκε η νομοθεσία του 1979 και του 1984. Με το άρθρο 39 §4, του Ν. 2910/2001 «Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις», προστέθηκε ότι:

«Οι πράξεις που περιγράφονται στα άρθρα 1 έως 3 του Ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α') διώκονται αυτεπαγγέλτως».

Παράλληλα, με το άρθρο 72 του ίδιου νόμου «[...] καταργείται το άρθρο 4 του Ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α')».

Κατόπιν, με τον Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» συμπληρώθηκε και πάλι ο εν λόγω νόμος (με την κατάργηση του άρθρου 3 από το άρθρο 16) ως εξής:

«Ποινικές κυρώσεις 1. Όποιος παραβιάζει την κατά τον παρόντα νόμο απαγόρευση της διακριτικής μεταχείρισης για λόγους εθνοτικής ή φυλετικής καταγωγής ή θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά τη συναλλακτική διάθεση αγαθών ή προσφορά υπηρεσιών στο κοινό τιμωρείται με φυλάκιση έξι (6) μηνών μέχρι τριών (3) ετών και με χρηματική ποινή χιλίων (1.000) έως πέντε χιλιάδων (5.000) ευρώ. 2. Το άρθρο 3 του ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α~) καταργείται».

Στις πιο μεταγενέστερες αναθεωρήσεις, που επήλθαν με τον Ν. 3719/2008 «Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί, την κοινωνία και άλλες διατάξεις», συγκαταλέγεται το άρθρο 23, το οποίο ορίζει ότι:

«Η τέλεση πράξης από μίσος εθνικό, φυλετικό, θρησκευτικό ή μίσος λόγω διαφορετικού γενετήσιου προσανατολισμού κατά του παθόντος, συνιστά επιβαρυντική περίσταση».

Σύμφωνα με αυτό το άρθρο, η Ελλάδα, ευθυγραμμιζόμενη με το δεσμευτικό δίκαιο της Ε.Ε., προχώρησε το 2008 στην τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα καθιερώνοντας το ρατσιστικό κίνητρο ως επιβαρυντική περίσταση κατά την επιμέτρηση της ποινής.

A.2.1.2. Η νομολογιακή εξέλιξη. Ποινικά αόρατο το στίγμα του ναζισμού/ρατσισμού;- Προβλήματα εφαρμογής

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στην 36χρονη σχεδόν πορεία του, το μέγιστο πρόβλημα του ν. 927/1979, εκτός από τα όποια νομικής φύσης κενά του, ήταν η μη εφαρμογή του, κάτι το οποίο ευθύνεται και για τις διαρκείς τροποποιήσεις του (1984, 2001, 2008), παρά τις οποίες, μάλιστα, οι καταδίκες με την παρέλευση του χρόνου, συνέχιζαν να παραμένουν ελάχιστες. Σε γενικές γραμμές, σημειώνεται ότι:

«Από το 1979 υπάρχει μόνο μία καταγεγραμμένη αμετάκλητη καταδίκη για παράβαση της αντιρατσιστικής νομοθεσίας¹³⁹⁸, ενώ καταγράφεται ένας μικρός αριθμός πρωτόδικων καταδικαστικών αποφάσεων. Απ' αυτές άλλες καταπέσανε στα δευτεροβάθμια δικαστήρια ή με νομοθετική παρέμβαση ή αμνηστεύτηκαν»¹³⁹⁹.

¹³⁹⁶ I Έκθεση ECRI, 1997, σελ. 8, § 5.

¹³⁹⁷ II Έκθεση ECRI, 1999, σελ. 7, § 6-7.

¹³⁹⁸ Α' Τριμελές Εφετείο Αθηνών Πλημμελημάτων - Απόφαση 5800 και 5919/08.

¹³⁹⁹ ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Ιστορία. Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία: «Γεννήθηκε» το 1979, αλλά ακόμη δεν έχει ενηλικιωθεί...», *Ημερησία*, 1.6.2013.

Η μη εφαρμογή /ατιμωρησία απασχόλησε έντονα όλες τις σχετικές εκθέσεις ελέγχου (monitoring) ευρωπαϊκών και διεθνών οργάνων. Πράγματι, παρά τις όποιες τροποποιήσεις, γεγονός είναι ότι το 2009, οπότε απαντώνται: τόσο η 4^η έκθεση της ECR¹⁴⁰⁰, όσο και η έκθεση της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (UN CERD)¹⁴⁰¹, επισημάνθηκε ότι προβλήματα εφαρμογής παρέμεναν.

Από το 2008 έως το 2012, παρά τον ορισμό του ρατσιστικού κινήτρου ως επιβαρυντικής περίπτωσης (άρθρο 79§3 του ΠΚ), το άρθρο δεν εφαρμόστηκε. Σύμφωνα με την ετήσια έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω) για το 2012, σημειώθηκε ότι:

«Στην πράξη, η ατιμωρησία των δράσεων είναι αποτέλεσμα του γεγονότος ότι η σχετική διάταξη του άρθρου 79 παρ. 3 του Ποινικού Κώδικα [...] δεν εφαρμόζεται ούτε από την Αστυνομία, ούτε από τον Εισαγγελέα στο στάδιο της ποινικής δίωξης. Εφαρμόζεται μόνο κατά το στάδιο της απόφασης σχετικά με την ποινή, και ως εκ τούτου, αφού η ενοχή ή η αθώωση του δράστη έχει αποφασιστεί. Αξίζει να σημειωθεί ότι το άρθρο αυτό δεν έχει χρησιμοποιηθεί ποτέ από τις δικαστικές αρχές μέχρι σήμερα»¹⁴⁰².

Το ίδιο, επισημάνθηκε και από ΜΚΟ με αρμοδιότητα στο πεδίο, όπως η Human Rights Watch, που το 2013 υπογράμμισε ότι:

«Μέχρι σήμερα, κανείς δεν έχει καταδικαστεί για την τέλεση πράξεων βίας υποκινούμενων από ρατσιστικό κίνητρο βάσει νομοθετικής διάταξης του 2008 που αφορά τα εγκλήματα μίσους»¹⁴⁰³.

Ενδεικτικά επίσης, είναι τα στοιχεία που παρέθεσε ο Υπουργός Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για τα έτη 2011, 2012, 2013, σε απάντηση κατά την άσκηση κοινοβουλευτικού ελέγχου, βάσει των οποίων αποδεικνύεται η ανεφαρμογή του ν. 927/1979, ακόμα και σε ρατσιστικές υποθέσεις που παραπέμφθηκαν στη δικαιοσύνη¹⁴⁰⁴.

Από παράδειγμα αποτελεί, η απόφαση στην περιβόητη «Δίκη Σαχζάτ Λουκμάν», όπου το δικαστήριο δεν αναγνώρισε την επιβαρυντική περίπτωση του άρθρου 79 §3 του ΠΚ, αποδεικνύοντας για ακόμα μια φορά την μη εφαρμογή του ν. 927/1979 εις το διηνεκές¹⁴⁰⁵, μια απόφαση ωστόσο, που ανατράπηκε το 2014, θέτοντας τα ζητήματα σε σωστή βάση (βλ. παρακάτω Β.2.1.).

¹⁴⁰⁰ βάσει της οποίας: « [...] εκφράζει τη λύπη της, καθώς οι αρχές ομολογούν ότι ο Νόμος 927/1979 εξακολουθεί να εφαρμόζεται οπάνια παρόλο που πληροφορίες υποδεικνύουν περιπτώσεις υποκίνησης φυλετικού μίσους στην Ελλάδα» (σελ. 16).

¹⁴⁰¹ Βλ. Καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων (UN CERD), CERD/C/GRC/CO, 19 Αυγούστου 2009, σε μετάφραση του ΕΠΣΕ στην ιστοσελίδα <<http://cm.greekhelsinki.gr/index.php?sec=192&cid=3511>> .

¹⁴⁰² ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, *Ετήσια Έκθεση 2012*, Αθήνα, Απρίλιος 2013.

¹⁴⁰³ HUMAN RIGHTS WATCH, «Ελλάδα: Να τεθεί στο επίκεντρο του νομοσχεδίου η αντιμετώπιση ρατσιστικών επιθέσεων», 9.10.2013.

¹⁴⁰⁴ Βλ. ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Θέμα: Παροχή στοιχείων για εγκλήματα με ρατσιστικό λόγο ή άλλο κίνητρο κατά τα έτη 2009-2014. Ενέργειες Υπηρεσιών, Ερώτηση 4661/17-11-2014, 4.12.2014, στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/9105582.pdf>>.

(Απάντηση Υπουργού Δημοσίας Τάξης, κ. Κικιλιά). Ερώτηση 4661/17.11.2014, Απάντηση, 11.12.2014, στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/9112667.pdf>>

(Απάντηση Υπουργού Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, κ. Αθανασίου).

¹⁴⁰⁵ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, «Δίκη Σαχζάτ Λουκμάν: Το έγκλημα είναι ρατσιστικό», Δελτίο Τύπου, 7.1.2014 ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Ισόβια για έναν ανομολόγητο φόνο», 21.4.2014, books journal COSSE E., “Dispatches: Greece- A Historic Conviction But Not There Yet”, Human Rights Watch, 1.4.2014, όπου σημειώνεται ότι: “[...] Without a doubt, this was a historic conviction and a landmark in the

A.2.1.3. Οι «παλινδρομήσεις» στην ψήφιση του νέου «αντιρατσιστικού» νόμου. Ασυμφωνία, αδιαφορία ή απροθυμία «συμμόρφωσης» με το ενωσιακό κεκτημένο (;)

Στην ελληνική έννομη τάξη, οι συμπεριφορές που αποβλέπουν σε φυλετικές διακρίσεις, ποινικοποιήθηκαν ήδη με τον Νόμο 927/1979, «περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικές διακρίσεις». Δεδομένης ωστόσο, της ανεπαρκούς εφαρμογής του, που επισημάνθηκε πολλακίς τόσο από ευρωπαϊκούς, όσο και διεθνείς θεσμούς, αλλά και κυρίως, λόγω της υποχρέωσης της «συμμόρφωσης» αυτή τη φορά με το ενωσιακό κεκτημένο και συγκεκριμένα με την Απόφαση-πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ, θεωρήθηκε αναγκαία η επικαιροποίηση και αντικατάστασή του, με σκοπό την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση σοβαρών μορφών εκδήλωσης ρατσιστικών και ξενοφοβικών συμπεριφορών, μεταξύ άλλων με τη λήψη περαιτέρω μέτρων ποινικού δικαίου.

(i) «Νομοσχέδιο Καστανίδη»

Για τον λόγο αυτό, Σχέδιο Νόμου κατατέθηκε για πρώτη φορά, τον Μάρτιο του 2011, από τον -τότε- Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Χ. Καστανίδη («νομοσχέδιο Καστανίδη»). Η προώθησή του συνεχίστηκε ωστόσο, (μετά την ολοκλήρωση της διαβούλευσης¹⁴⁰⁶), υπό την μεταβατική κυβέρνηση Παπαδήμου και τον νέο -τότε- Υπουργό Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Μ. Παπαϊωάννου, τη στιγμή που υπήρχαν ήδη, δυο ειδοποιήσεις από την Ε.Ε. σχετικά με την καθυστέρηση της Ελλάδας και υπό τον κίνδυνο επιβολής κυρώσεων.

Αναλυτικότερα, η σχετική συζήτηση για το επικαιροποιημένο νομικό πλαίσιο, υπό την πίεση των χρονικών ορίων της συμμόρφωσης με το ενωσιακό κεκτημένο (Απόφαση πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ), ξεκίνησε στα τέλη του 2011¹⁴⁰⁷. Το περιεχόμενο του νομοσχεδίου, επικρίθηκε έντονα από όλα τα πολιτικά κόμματα¹⁴⁰⁸. Μεταξύ των επικρίσεων σημειώθηκε μάλιστα, ότι θα αποδυναμώνόταν ουσιαστικά το νομικό πλαίσιο κατά του ρατσισμού, αφού το προτεινόμενο σχέδιο νόμου, αφαιρούσε διατάξεις για την ποινικοποίηση του ρατσιστικού λόγου και περιόριζε το πεδίο εφαρμογής του νόμου στην "δημόσια υποκίνηση βίας και μίσους"¹⁴⁰⁹.

Στον αντίποδα της άποψης αυτής, φαίνεται πως κινήθηκε η γνώμη των πολιτών, που επίσης, τάχθηκαν (αν και για τελείως διαφορετικούς λόγους) κατά των ρυθμίσεων του

fight against the alarming phenomenon of racist violence in Greece. But the successful outcome is not all good news".

¹⁴⁰⁶ Δημόσια Διαβούλευση για το Σχέδιο Νόμου «Καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου», στο: <http://www.opengov.gr/_ministryofjustice/?p=1012>.

¹⁴⁰⁷ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Σχέδιο νόμου: Καταπολέμηση ιδιαίτερα σοβαρών εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας, Βουλή των Ελλήνων περίοδος ΙΓ' - Σύνοδος Γ' Διαρκής Επιτροπή Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης, 22.12.2011. «Η Εισηγήτρια της Πλειοψηφίας εισηγήθηκε την ψήφιση του ανωτέρω σχεδίου νόμου, ο Ειδικός Αγορητής του ΛΑΟΣ και ο Ειδικός Αγορητής του ΣΥΡΙΖΑ το καταψήφισαν, ενώ η Εισηγήτρια της Μειοψηφίας ΝΔ και ο Ειδικός Αγορητής του ΚΚΕ επιφυλάχθηκαν για την τελική τοποθέτησή τους κατά τη διάρκεια της συζήτησης του σχεδίου νόμου στην Ολομέλεια της Βουλής.»

¹⁴⁰⁸ Βλ. σχετικά: ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ Β., «Οι απόψεις των βουλευτών για το αντιρατσιστικό νομοσχέδιο», 23.11.2011, στο: <http://elawyer.blogspot.gr/2011/12/blog-post_5483.html>.

¹⁴⁰⁹ ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ Β., «Τη Δευτέρα στην Ολομέλεια της Βουλής το αντιρατσιστικό νομοσχέδιο», 13.1.2012, στο: <http://elawyer.blogspot.gr/2012/01/blog-post_13.html>.

νομοσχεδίου. Άξια αναφοράς, είναι και η συνοπτική παρουσίαση των σχολίων των πολιτών επί του προσχεδίου νόμου, σύμφωνα με τα οποία:

«Κατά τη διάρκεια της δημόσιας διαβούλευσης, υποβλήθηκαν σχόλια από πολύ μεγάλο αριθμό πολιτών, οι οποίοι στη συντριπτική πλειοψηφία τους, τάχθηκαν κατά των ρυθμίσεων του Σχεδίου Νόμου. Η κριτική των πολιτών εστιάστηκε στον ισχυρισμό ότι η παρούσα νομοθετική πρωτοβουλία *ποινικοποιεί ουσιαστικά την ελευθερία έκφρασης* και επιστημονικής έρευνας και προσβάλλει ευθέως συνταγματικές διατάξεις, όπως και διατάξεις της ΕυρΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ. Ζητήθηκε από πολλά σχόλια να αποσυρθεί άμεσα το Σχέδιο Νόμου και να αποφασίσει ο λαός με δημοψήφισμα»¹⁴¹⁰.

Το νομοσχέδιο τελικά, δεν ψηφίστηκε ποτέ από την Ολομέλεια του Κοινοβουλίου.

(ii) «Αντιρατσιστικό Ρουπακιώτη»

Ο επόμενος Υπουργός Δικαιοσύνης, Α. Ρουπακιώτης, επανήλθε με νέο Σχέδιο Νόμου με τίτλο: «Καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω Ποινικού Δικαίου», το 2013. Το «αντιρατσιστικό Ρουπακιώτη», όπως ονομάστηκε, αποτέλεσε αυστηροποιημένη έκδοση του νομοσχεδίου που είχαν προσπαθήσει να περάσουν κατά την θητεία τους οι προκάτοχοί του, Υπουργοί Δικαιοσύνης Καστανίδης και Παπαϊωάννου.

Βάσει των προτάσεων, προβλέπονταν πολύ αυστηρότερες ποινές για όλες τις μορφές ρητορικής μίσους, με ποινές φυλάκισης από 3 έως 6 χρόνια και χρηματικά πρόστιμα που ανέρχονταν έως 20.000 ευρώ, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις εξεταζόταν και η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων.

Η τύχη ωστόσο και του εν λόγω νομοσχεδίου ήταν ίδια με του προηγούμενου. Πιο συγκεκριμένα, αυτή τη φορά, μετά από γνωμάτευση της Κεντρικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής (ΚΕΝΕ), η οποία διαπίστωσε όχι μόνο την επάρκεια του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου, αλλά και την αντισυνταγματικότητα του επίμαχου νομοσχεδίου, το τελευταίο αποσύρθηκε¹⁴¹¹. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν η έκρηξη μιας ενδοκυβερνητικής κρίσης¹⁴¹², που κατέληξε στην κατάθεση ξεχωριστών προτάσεων νόμου από όλα σχεδόν τα κόμματα της Βουλής (ΝΔ¹⁴¹³, ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ¹⁴¹⁴, ΣΥΡΙΖΑ¹⁴¹⁵ και ΧΑ¹⁴¹⁶)¹⁴¹⁷.

¹⁴¹⁰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Έκθεση δημόσιας διαβούλευσης, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Τίτλος προτεινόμενου νομοσχεδίου «Καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας», 22 Φεβρουαρίου 2011-3 Μαρτίου 2011, στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/ddrats.pdf>>.

¹⁴¹¹ Για το πρακτικό της ΚΕΝΕ, βλ. www.scribd.com/doc/143939870/KENE-αντιρατσιστικό-παρατηρήσεις>. Ωστόσο, αξίζει να μελετηθεί και η αντίθετη άποψη κατά την οποία διαπιστώνονται κενά στο πρακτικό της ΚΕΝΕ. Βλ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ Β., «Αντίφαση και κενά στο πρακτικό της ΚΕΝΕ για το αντιρατσιστικό ν/σ», 28.5.2013, στο: <http://elawyer.blogspot.gr/2013/05/blog-post_28.html>.

¹⁴¹² Ενστάσεις συνταγματικότητας και ενδοκυβερνητικές τριβές προκαλούν οι δρακόντειες ρυθμίσεις που πήραν χθες τον δρόμο για τη Βουλή, 17.5.2013, <<http://www.newsbeast.gr/politiki/arthro/532895/anaveifoties-o-nomos-kata-tou-ratsismou/>>.

¹⁴¹³ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Πρόταση νόμου (ΝΔ) «Τροποποιήσεις του ν. 927/1979 και άλλες διατάξεις», 30.5.2013, <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2fK026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/t-trop927proeis.pdf>>.

¹⁴¹⁴ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Πρόταση νόμου (ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ), «Για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά», 30.5.2013, στο: <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Katatethenta-Nomosxedia?law_id=9f31ad56-95c0-419c-8509-346e9d7f2de1>.

Σημασία έχει πάντως το γεγονός ότι η Ε.Ε. δεν παρακολούθησε την εν λόγω διαμάχη αμέτοχη. Αντιθέτως, με δηλώσεις τους την υπόψη περίοδο, τόσο η Επίτροπος Εσωτερικών Υποθέσεων *Cecilia Malmström*, όσο και ο Πρόεδρος του ΕυρΚ *Martin Schulz*, άσκησαν πίεση στη χώρα, ζητώντας την ψήφιση του συγκεκριμένου νόμου¹⁴¹⁸.

(iii) Το νομοσχέδιο Αθανασίου και ο ν. 4285/2014

Το ζήτημα του αντιρατσιστικού νόμου επαναφέρθηκε από τον επόμενο υπουργό Δικαιοσύνης, *Χ. Αθανασίου*, στο τέλος του 2013¹⁴¹⁹. Μετά την ψήφιση σε πρώτη ανάγνωση του τρίτου κατά σειρά σχεδίου νόμου, ακολούθησε ωστόσο, εννεάμηνη καθυστέρηση, που κατέληξε σε κοινοβουλευτική ερώτηση σχετικά με την πορεία του. Η απάντηση ήταν αποσοπωτική, αφού παρά το γεγονός ότι η καθυστέρηση αποδόθηκε στον φόρτο εργασίας του Υπουργείου Δικαιοσύνης, η επίδειξη μεγάλου ενδιαφέροντος αποδόθηκε, για μια ακόμα φορά στην ιστορία των αντιρατσιστικών τροποποιήσεων, στην «έξωθεν πίεση»¹⁴²⁰.

Παρά την πίεση, ωστόσο, προκαλεί εντύπωση η συνεχής αντίδραση σε ρυθμίσεις του, ακόμα και λίγο πριν την υιοθέτησή του, όπως για παράδειγμα το αίτημα 38 βουλευτών της ΝΔ, σχετικά με την εξομοίωση της γενοκτονίας των Χριστιανών της Ανατολής (Ποντίων, Μικρασιατών, Αρμενίων και Ασσυρίων) με το Ολοκαύτωμα των Εβραίων¹⁴²¹.

Όμως, τελικά, αυτή τη φορά, μετά από τέσσερα χρόνια, τρία σχέδια νόμου, τουλάχιστον τέσσερις προτάσεις νόμου προερχόμενες από όλα σχεδόν τα κόμματα της Βουλής,

¹⁴¹⁵ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Πρόταση Νόμου (ΣΥΡΙΖΑ) «Για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά», 4.6.2013 <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Katatethenta-Nomosxedia?law_id=4cc23309-71ed-423f-8478-88f9b064333d>.

¹⁴¹⁶ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Πρόταση Νόμου (Χ.Α.), «Για την Αντιμετώπιση της αυξημένης εγκληματικότητας λόγω λαθρομετανάστευσης και τη διαφύλαξη της εθνικής μνήμης», 4.6.2013, στο: <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Katatethenta-Nomosxedia?law_id=c74f8786908c4496a336d868b8008ddc>.

¹⁴¹⁷ Για μια σύγκριση των προτάσεων, βλ. «Οι διαφορές του ΣΥΡΙΖΑ από τις προτάσεις νόμου των άλλων κομμάτων για το ρατσισμό», *Η Καθημερινή*, 4.6.2013.

¹⁴¹⁸ Για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Μάλστρομ και Σουλτς ζητούν από την Ελλάδα την ψήφιση του αντιρατσιστικού ν/σ, *Πρώτο Θέμα*, 28.5.2013.

¹⁴¹⁹ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Σχέδιο Νόμου, «Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α 139) και προσαρμογή του στην απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις», 20.11.2013 <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/PsifisthentaNomoschedia/?law_id=1fddd6cf874b-4b4a-b01d-05f37f9c598d>.

¹⁴²⁰ «[...] ήδη επιδεικνύει μεγάλο ενδιαφέρον τόσο ο πρωθυπουργός όσο και ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης και υπουργός Εξωτερικών για το νομοσχέδιο αυτό, διότι πράγματι και στην ΕΕ μας ρωτούν συχνά τι θα γίνει». Επίκαιρη ερώτηση προς τον κ. Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Θέμα: Καθυστέρηση ψήφισης αντιρατσιστικού νόμου, 25.2.2014 <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d-7550-4265-8e0b-078e1bc7375a/8378357.pdf>>. «Καμία αλλαγή στις διατάξεις» Αθανασίου: Σύντομα επανέρχεται το αντιρατσιστικό νομοσχέδιο στη Βουλή, *Το Βήμα*, 20.3.2014.

¹⁴²¹ Αίτημα 38 βουλευτών της ΝΔ. Στο αντιρατσιστικό και η Γενοκτονία των χριστιανών της Ανατολής, Έθνος, 20.8.2014, αλλά και αντιδράσεις της ΕΕΔΑ, για το νέο νομοσχέδιο στο: ΕΕΔΑ, «Ο όψιμος κυβερνητικός «αντι-ρατσισμός» δεν πείθει», *Δελτίο τύπου*, 26.11.2013.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το εν λόγω αίτημα, έγινε τελικά αποδεκτό, όπως αποτυπώνεται στο άρθρο 2§1 του νόμου όπου σημειώνεται ότι: «1. Όποιος με πρόθεση, δημόσια, προφορικά ή δια του τύπου, μέσω του διαδικτύου ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο ή τρόπο, επιδοκιμάζει, ευτελίζει ή κακόβουλα αρνείται την ύπαρξη ή τη σοβαρότητα εγκλημάτων γενοκτονιών, εγκλημάτων πολέμου, εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, του Ολοκαυτώματος και των εγκλημάτων του ναζισμού που έχουν αναγνωριστεί με αποφάσεις διεθνών δικαστηρίων ή της Βουλής των Ελλήνων...»

ενδοκυβερνητικές και διακυβερνητικές διαμάχες, υιοθετήθηκε τελικά ο Ν. 4285/2014, «Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση - πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου και άλλες διατάξεις».

Από την άποψη αυτή, η Ελλάδα συμμορφώθηκε εν τέλει με το κοινοτικό κεκτημένο και τις συστάσεις της ECRI. Ωστόσο, τι σημαίνει αυτή η «συμμόρφωση» σε πρακτικό επίπεδο; Μπορεί να επιλύσει τα προβλήματα που έχουν προκύψει από την αύξηση των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας στη χώρα; Η απάντηση που δόθηκε από τον Επ. Καθηγητή Α. Τάκη είναι μάλλον αποστομωτική, γι' αυτό και παρατίθεται αυτούσια:

«Παρά τις όποιες βελτιώσεις του, το 'αντιρατσιστικό' νομοσχέδιο, όπως και ο νυν ισχύων και μηδέποτε εφαρμοσθείς ν. 927/1979 ακολουθούν ένα μοντέλο που στηρίζεται στην καταπολέμηση της διακίνησης 'προσβλητικών ιδεών' και πολύ λιγότερο στην καθαυτό καταπολέμηση των ρατσιστικών πρακτικών που είναι τόσο έκδηλες στην καθημερινότητα της κοινωνικής μας ζωής. Προωθεί τη συμβολική τιμώρηση ιδεών στο πρόσωπο των φορέων τους, χωρίς να είναι σε θέση να ανακόψει πραγματικά τη διάδοσή τους, που θα εξακολουθεί εύκολα στο διαδίκτυο, και τις 'ηρωοποιεί'. Κυρίως, όμως είναι μια εύκολη αλλά επικίνδυνη για τη δημοκρατία λύση που επιτρέπει στους κυβερνώντες να παριστάνουν ότι κάτι κάνουν για το πρόβλημα του ρατσισμού»¹⁴²².

Από μια άλλη σκοπιά, κριτική -αν και σε διαφορετικό επίπεδο- ασκήθηκε στον νέο αντιρατσιστικό νόμο και από την ECRI. Στις παραλείψεις του νέου νόμου συγκριτικά με τη ΣΓΠ υπ' αριθμόν 7 της ECRI, συμπεριλήφθηκε ότι ο νόμος 4285/2014, παραλείπει την ποινικοποίηση ορισμένων αδικημάτων όπως: οι ύβρεις και η δυσφήμιση, αλλά και η δημόσια διανομή ή παραγωγή ή αποθήκευση ρατσιστικού υλικού. Ακόμα, στους λόγους δημόσιας υποκίνησης μίσους ή βίας (άρθρο 1), δεν περιλαμβάνεται η γλώσσα και η θρησκεία. Επιπλέον, οι φυλετικές διακρίσεις κατά την άσκηση του δημόσιου λειτουργήματος ή επαγγέλματος κάποιου δεν ποινικοποιούνται. Δεν ποινικοποιείται επίσης, η δημόσια έκφραση με ρατσιστικό σκοπό των ιδεολογιών με ισχυρισμό ανωτερότητας. Τέλος, σημειώνεται ότι η νέα διάταξη του άρθρου 81 του Π.Κ., δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην §21 της ΣΓΠ 7, βάσει της οποίας ο νόμος θα πρέπει να ορίζει ότι σε όλα τα ποινικά αδικήματα τα ρατσιστικά κίνητρα αποτελούν επιβαρυντικές περιστάσεις¹⁴²³.

Η κυβέρνηση (ΣΥ.ΡΙΖ.Α-ΑΝ.ΕΛ., Ιανουάριος -Αύγουστος 2015), ήδη από τις προγραμματικές της δηλώσεις, φάνηκε πως έχει κατανοήσει το νομικό κενό, αφού πρότεινε την αναθεώρηση του νεοψηφισθέντος νόμου¹⁴²⁴. Συγκεκριμένα, ο Υπουργός Δικαιοσύνης, Ν. Παρασκευόπουλος δήλωνε ότι:

«Η χώρα μας έχει έναν νόμο που έχει ως κύριο γενικό αντικείμενο τον ρατσιστικό λόγο και όχι τις ρατσιστικές πράξεις. Χρειάζεται να τροποποιηθεί ώστε να καλύψει τις βλαβερές ή επικίνδυνες ρατσιστικές συμπεριφορές»¹⁴²⁵.

¹⁴²² ΤΑΚΗΣ Α., «Δυο λάθη δεν κάνουν ένα σωστό», Η εφημερίδα των συντακτών, 22.8.2014. Για μια κριτική στον νέο νόμο βλ. επίσης: COSSE E., "Dispatches: Limiting Free Speech Won't Stop Violence in Greece", Human Rights Watch, 17.9.2014' UNHCR, «Σχετικά με τις πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις για την καταπολέμηση των ρατσιστικών εγκλημάτων», <<http://www.unhcr.gr/1againstracism/schetika-me-tis-prosfates-nomothetikes-rithmisis-gia-tin-katapolemisi-ton-ratsistikon-egklimatou/>>.

¹⁴²³ ECRI V, σελ. 11-13, §3-15.

¹⁴²⁴ COSSE E., "Dispatches: A Human Rights Agenda for New Greek Government", Human Rights Watch, 2.2.2015.

¹⁴²⁵ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, Προγραμματικές Δηλώσεις του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων κ. Ν. Παρασκευόπουλου, 9.2.2014.

A.2.1.4. Νέες εξελίξεις

Αξίζει να σημειωθεί ότι τη στιγμή της ολοκλήρωσης της παρούσας διατριβής, σε συμμόρφωση με τις συστάσεις της 5^{ης} Έκθεσης της ECRI, ο νέος νόμος (4356/2015, βλ. διεξοδικότερα παρακάτω) σχετικά με το «Σύμφωνο Συμβίωσης», περιλαμβάνει στο άρθρο 20 την αντικατάσταση του άρθρου 81Α του ΠΚ.

«Ειδικότερα καταργείται το στοιχείο της τέλεσης της πράξης «λόγω μίσους» και το ποινικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται σε περισσότερα αντικειμενικά στοιχεία που προκύπτουν από τις σχετικές περιστάσεις του εγκλήματος, όπως είναι η διαδικασία επιλογής του θύματος δυνάμει συγκεκριμένων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του. Ταυτόχρονα, αναδιαμορφώνονται τα απειλούμενα πλαίσια ποινής, όπου το περιορισμένο εύρος τους εμποδίζει την ευχερή επιμέτρηση από το δικαστή. Τέλος, αυστηροποιείται η μετατροπή της ποινής»¹⁴²⁶.

A.2.2. Αστικό/διοικητικό δίκαιο: Νομοθεσία- πλαίσιο κατά των φυλετικών διακρίσεων. Διαπλάθοντας έναν νέο κανόνα για την ίση μεταχείριση υπό το φως της «συμμόρφωσης» με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές

Η αποσπασματική αντιμετώπιση του προβλήματος των διακρίσεων, σε όρους αστικού/διοικητικού δικαίου, επισημάνθηκε ήδη από την δεύτερη Έκθεση της ECRI (1999), για την Ελλάδα. Αποδόθηκε δηλαδή στην απουσία ειδικής νομοθεσίας για τις διακρίσεις στην εκπαίδευση, την εργασία και στις δημόσιες ή κοινωνικές υπηρεσίες¹⁴²⁷. Παράλληλα, την ίδια περίπου εποχή και πιο συγκεκριμένα ένα χρόνο αργότερα (2000), η Ε.Ε. υιοθέτησε τις Οδηγίες κατά των διακρίσεων, με τις οποίες η Ελλάδα όφειλε να συμμορφωθεί¹⁴²⁸.

Για μια ακόμα φορά, λοιπόν, η σχετική νομοθεσία αποτέλεσε προϊόν της «συμμόρφωσης» με το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο κατά των διακρίσεων, όπως οριοθετήθηκε από τις Εκθέσεις επιτήρησης και τη ΣΓΠ υπ' αριθμόν 7 της ECRI, αλλά και κυρίως, το κεκτημένο της Ε.Ε. κι όχι από την αναγνώριση της αναγκαιότητας υιοθέτησης μιας τέτοιας νομοθεσίας λόγω του εγχώριου προβλήματος.

Με δυο χρόνια καθυστέρηση¹⁴²⁹ και υπό την απειλή παραπομπής στο ΔΕΚ, η Ελλάδα ψήφισε τον Νόμο 3304/2005: «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού». Σκοπό του εν λόγω νομοθετήματος, αποτελεί η θέσπιση ενός γενικού πλαισίου ρύθμισης κατά των διακρίσεων (άρθρο 1), καθώς:

«Με τις ρυθμίσεις του παρόντος νόμου καλύπτονται συγκεκριμένες και ειδικότερες πτυχές του θέματος, εισάγονται νομικά μέσα προστασίας και προβλέπονται αποτελεσματικές κυρώσεις,

¹⁴²⁶ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ, Βασικά σημεία Σχεδίου Νόμου: «Σύμφωνο Συμβίωσης και άλλες Διατάξεις», Ανακοίνωση Δικαιοσύνης, 9.11.2015.

¹⁴²⁷ CRI(2000) 32, σελ. 8.

¹⁴²⁸ Για την εφαρμογή των Οδηγιών της Ε.Ε., βλ. εκθέσεις: ΚΤΙΣΤΑΚΙΣ Υ., Report on measures to combat discrimination directives 2000/43/ec and 2000/78/ec country report/update 2005, Greece State of affairs up to 8.1.2007 <http://edz.bib.uni-mannheim.de/daten/edz-ath/gdem/07/elrep07_en.pdf> THEODORIDIS A., Report on measures to combat discrimination directives 2000/43/ec and 2000/78/ec country report 2011 greece, <<http://www.refworld.org/pdfid/525534c10.pdf>> THEODORIDIS A., Report on measures to combat discrimination Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC Country Report 2013 Greece. State of affairs up to 1st January 2014, European network of legal experts in the non-discrimination field <[file:///C:/Users/USER1/Downloads/Greece_Report_Measures_combat_Discrimination ENLE non disc r_2013_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/USER1/Downloads/Greece_Report_Measures_combat_Discrimination_ENLE_non_disc_r_2013_en%20(1).pdf)>.

¹⁴²⁹ Η σχετική προθεσμία μεταφοράς της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ -δυνάμει του άρθρου 16- είχε εκπνεύσει από τις 19 Ιουλίου 2003, ενώ, της Οδηγίας 2000/78/ΕΚ, από τις 2 Δεκεμβρίου 2003.

οὕτως ὥστε να αποφεύγεται κάθε διάκριση λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, καθώς και λόγω θρησκευτικών και άλλων πεποιθήσεων»¹⁴³⁰.

Πρόκειται δε, για την συμπλήρωση ενός κενού στο ελληνικό νομικό σύστημα, όπου προηγουμένως δεν υπήρχε συγκεκριμένη νομοθεσία κατά των διακρίσεων εν ισχύ¹⁴³¹.

Ωστόσο, κι ενώ με τον εν λόγω νόμο ενσωματώνεται το κοινοτικό δίκαιο, η προστασία που παρέχεται, υπολείπεται αν συγκριθεί με τις προδιαγραφές που τίθενται από το ΣοΕ και συγκεκριμένα από τη ΣΓΠ 7 της ECRI. Για τον λόγο αυτό, μετά την ψήφισή του, στην 4^η Έκθεση του οργάνου, σημειώθηκαν τα ακόλουθα:

«[...] Υπάρχουν ωστόσο, αρκετά κενά στο Ν. 3304/2005 [...] Ο Ν. 3304/2005 δεν καλύπτει διακρίσεις που βασίζονται στο χρώμα, τη γλώσσα ή την ιθαγένεια και το Κεφάλαιο II, το οποίο απαγορεύει τις διακρίσεις που βασίζονται, μεταξύ άλλων, σε θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις, δεν επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής αυτής της απαγόρευσης στην κοινωνική προστασία, την παιδεία και την πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες. [...] δεν ισχύει για τις περιπτώσεις διαφορετικής μεταχείρισης με βάση την ιθαγένεια, στον κανονισμό εισόδου και παραμονής υπηκόων τρίτων χωρών... [...] (τα νομικά πρόσωπα) απαιτείται να έχουν τη συγκατάθεση των τελευταίων (θυμάτων)»¹⁴³².

Οι εν λόγω επισημάνσεις ωστόσο, λόγω του ότι δεν λήφθηκαν υπόψη από την Ελλάδα, επαναλήφθηκαν και στην επόμενη έκθεση του οργάνου¹⁴³³, στην οποία προστέθηκε μια νέα διάσταση. Αφορά στο γεγονός ότι ο ν. 3304/2005, δεν προβλέπει τη δυνατότητα κατάργησης της δημόσιας χρηματοδότησης πολιτικών κομμάτων που υποδαυλίζουν το ρατσισμό ή διάλυσή τους, κάτι το οποίο αποτέλεσε και μια νέα σύσταση της ECRI (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω).

¹⁴³⁰ Εισηγητική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», 19.11.2004.

¹⁴³¹ GAVALAS N., Report on measures to combat discrimination Directives 2000/43/EC and 2000/78/EC country report Greece, December 2004.

¹⁴³² ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009 σελ. 17, §21.

¹⁴³³ ΣοΕ: V Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 13-14, §16-24.

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η θεσμική διάσταση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε εθνικό επίπεδο

B.1. Θεσμικό πλαίσιο. Από την απουσία ειδικευμένου οργάνου στην ποικιλία δρώντων

B.1.1. Η απουσία ad hoc οργάνου και οι ευρωπαϊκές συστάσεις

Εκτός από την νομοθετική (Βουλή), την εκτελεστική (Κυβέρνηση/αρμόδια Υπουργεία) και τη δικαστική εξουσία, που διαδραματίζουν τον κύριο ρόλο στην διαμόρφωση πολιτικών, που θα μπορούσαν να συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, η απουσία μιας εθνικής πολιτικής των εν λόγω φαινομένων (κάτι που απέρρεε από το γεγονός/ την άποψη ότι -αρχικά- δεν υπήρχε ανάγκη για μια τέτοια πολιτική), συνοδεύτηκε, -εύλογα- και από απουσία ειδικών δρώντων.

Πράγματι, στις τρεις πρώτες εκθέσεις της ECRI για την Ελλάδα, σημειώθηκε η απουσία ειδικευμένου σώματος με αρμοδιότητα την καταπολέμηση του ρατσισμού, των φυλετικών διακρίσεων και της μισαλλοδοξίας και η ως εκ τούτου, ανάγκη για τη θεσμοθέτησή του.

Πιο αναλυτικά, στην 1^η Έκθεση της ECRI, σημειώθηκε η εν λόγω έλλειψη ως εξής:

«[...] Επί του παρόντος στην Ελλάδα δεν υπάρχει ειδικευμένο σώμα υπεύθυνο για ζητήματα σχετικά με φυλετικές διακρίσεις και μισαλλοδοξία»¹⁴³⁴.

Το ίδιο, επαναλήφθηκε και στη 2^η Έκθεση, το 1999, όπου επισημάνθηκε ότι:

«[...] θα ήταν επιθυμητή η συγκρότηση στην Ελλάδα ενός ειδικευμένου, ανεξάρτητου, οργάνου με ρητή αποστολή την αντιμετώπιση ζητημάτων φυλετικών διακρίσεων και μισαλλοδοξίας»¹⁴³⁵.

Ενώ και στην 3^η Έκθεση της ECRI (2003), το πρόβλημα παρέμενε:

«[...] υπάρχει ακόμα ανάγκη σύστασης ειδικού οργάνου για την καταπολέμηση συγκεκριμένα του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων»¹⁴³⁶.

Από την άλλη μεριά και η Ε.Ε. το 2000, με την υιοθέτηση της Οδηγίας 2000/43/ΕΚ, επέβαλε επίσης, την θεσμοθέτηση ειδικού οργάνου. Έτσι, δυνάμει του άρθρου 13 η Ελλάδα (όπως άλλωστε και όλα τα κ-μ της Ε.Ε.) όφειλε να ορίσει:

«[...] ένα φορέα ή φορείς για την προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης όλων των προσώπων χωρίς διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής. Οι φορείς αυτοί μπορεί να αποτελούν μέρος οργανισμών επιφορτισμένων σε εθνικό επίπεδο με την προάσπιση των ανθρωπίνων ή των ατομικών δικαιωμάτων».

¹⁴³⁴ ΣοΕ: I Έκθεση ECRI, 1996, σελ. 8, §7.

¹⁴³⁵ ΣοΕ: II Έκθεση ECRI, 1999, σελ. 9, §13-14.

¹⁴³⁶ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 14, § 33-35.

Β.1.2. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ). Η ίδρυση και μετεξέλιξη του προδρόμου των φορέων προώθησης ισότητας

Η ΕΕΔΑ είναι το επίσημο, καταστατικό, συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας, σε θέματα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ελέγχεται από τον Πρωθυπουργό. Ιδρύθηκε με τον ν. 2667/98, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 15 του ν.2790/2000, το άρθρο 18 του Ν. 3051/2002 και το άρθρο 23 του Ν. 3156/2003. Είναι εναρμονισμένη με τις Αρχές των Παρισίων ("Paris Principles") των Ηνωμένων Εθνών¹⁴³⁷. Αποστολή της είναι: (α) Η διαρκής παρακολούθηση των θεμάτων για τα οποία είναι αρμόδια (βλ. δικαιώματα του ανθρώπου), η δημόσια ενημέρωση και η προώθηση της σχετικής έρευνας, (β) η ανταλλαγή εμπειριών σε διεθνές επίπεδο με ανάλογα όργανα διεθνών οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ, το ΣοΕ, ο ΟΑΣΕ ή άλλων κρατών καθώς και η διαμόρφωση προτάσεων πολιτικής σε θέματα του αντικειμένου της (άρθρο 5, ιδρυτικού νόμου).

Με την έναρξή της να τοποθετείται το 2000, η ΕΕΔΑ σήμερα, μετράει 15 χρόνια λειτουργίας. Σε αυτήν, συμμετέχουν 32 φορείς, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται: κυβερνητικοί εκπρόσωποι, εκπρόσωποι πολιτικών κομμάτων, καθηγητές πανεπιστημίου, συνδικαλιστικά στελέχη, καθώς και δικαστές Ανωτάτων Δικαστηρίων.

Παρά το γενικό χαρακτήρα της αποστολής της, συνεπής είναι η στάση της απέναντι στον ρατσισμό και τις διακρίσεις. Αυτό προκύπτει από το πλούσιο έργο της, στο οποίο συγκαταλέγονται: οι Αποφάσεις της, οι σχετικές συστάσεις προς τα όργανα της ελληνικής πολιτείας, η αναφορά σε περιπτώσεις ρατσισμού και διακρίσεων στις ετήσιες εκθέσεις της. Παράλληλα, από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα της δράσης της στο εν λόγω πεδίο, αποτελεί (προσφάτως) η σύμπραξή της, για την σύσταση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας με την Ύπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες¹⁴³⁸.

Η αδιαμφισβήτητη συμβολή της, στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας έχει αναγνωριστεί από τα διεθνή ελεγκτικά όργανα¹⁴³⁹. Πρόσφατη, απόδειξη αυτού, αποτελεί το γεγονός ότι στην 5^η έκθεση της ECRI για την Ελλάδα, συστήνεται θεσμοθέτηση εθνικού οργάνου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, με τη συμμετοχή της ΕΕΔΑ.

Β.1.3. Η δημιουργία εξειδικευμένων φορέων προώθησης ίσης μεταχείρισης

Σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, υπό το φως των επικρίσεων για την έλλειψη ad hoc οργάνου, βάσει των συστάσεων της ECRI, μα κυρίως λόγω της «συμμόρφωσης» με το ενωσιακό κεκτημένο, με τον ν. 3304/2005, ο οποίος ενσωμάτωσε τις Οδηγίες 2000/43/ΕΚ και 2000/78/ΕΚ, προβλέφθηκε η σύσταση φορέων προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης. Συγκεκριμένα, ο νομοθέτης, επέλεξε τον επιμερισμό των αρμοδιοτήτων σε τρεις φορείς (άρθρα 19-24). Πρόκειται αναλυτικότερα για:

(α) *Τον Συνήγορο του Πολίτη*, που ορίζεται ως φορέας προώθησης ισότητας, σε περίπτωση που η αρχή της ίσης μεταχείρισης παραβιάζεται από δημόσιες υπηρεσίες (άρθρο 19 §1).

Όργανο συστημένο από το 1997 (Ιδρυτικός ν. 2477/1997), κατοχυρωμένο ως ανεξάρτητη αρχή από το άρθρο 103 §9 του Συντάγματος (αναθεώρηση 2000/2001),

¹⁴³⁷ UN: GA, A/RES/48/134, *National institutions for the promotion and protection of human rights*, 20.12.1993.

¹⁴³⁸ Δημιουργία Δικτύου Καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας, Αθήνα, 14.10.2011.

¹⁴³⁹ ΣοΕ: ECRI III, 2003, σελ. 14, §34.

υπέστη σημαντικές ρυθμίσεις με τις διατάξεις του ν. 3304/2005, που ενίσχυσαν τον ρόλο του ως φορέα προώθησης της αρχής της ίσης μεταχείρισης όλων των προσώπων χωρίς διάκριση λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, ηλικίας, αναπηρίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (άρθρο 20 §1).

Στο πλαίσιο της ειδικότερης αποστολής του, έχει αρμοδιότητα να παρεμβαίνει με δική του πρωτοβουλία σε θέματα που τον αφορούν και να απευθύνει συστάσεις στη δημόσια διοίκηση, νοώντας ως τέτοια: το δημόσιο τομέα, τις τοπικές περιφερειακές αρχές, καθώς και άλλα δημόσια όργανα, εταιρείες ιδιωτικού δικαίου, επιχειρήσεις, οργανισμούς που ελέγχονται από το κράτος ή ΝΠΔΔ. Μια άλλη σημαντική αρμοδιότητά του ως φορέα ισότητας, αποτελεί η επέκταση της εντολής του με την παροχή δυνατότητας διερεύνησης καταγγελιών, που αφορούν στην υπηρεσιακή κατάσταση του προσωπικού των δημοσίων υπηρεσιών (άρθρο 20 §2). Επίσης, διενεργεί έρευνες και δημοσιεύει ειδικές εκθέσεις για την εφαρμογή και την προώθηση της ίσης μεταχείρισης χωρίς διάκριση λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, ηλικίας, αναπηρίας ή γενετήσιου προσανατολισμού (άρθρο 20 §3).

Ωστόσο, ο ΣτΠ δεν εκπροσωπεί το θύμα σε δικαστήριο, δεν επιβάλλει κυρώσεις ή πρόστιμα και δεν επιδικάζει αποζημιώσεις.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ΣτΠ, ήδη πριν την επέκταση των αρμοδιοτήτων του, είχε αναλώσει μέρος της δραστηριότητάς του στη διερεύνηση αναφορών σχετικά με τις παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου από δημόσια όργανα σε σχέση με ευάλωτες ομάδες¹⁴⁴⁰.

Από το 2005, μετά την επέκταση της εντολής του, έχει ασχοληθεί με την κατάσταση των Τσιγγάνων, όπου κυριαρχούν οι αναφορές σχετικά με ζητήματα στέγασης, παράνομων κατεδαφίσεων πρόχειρων καταλυμάτων και εξώσεων Ρομά, συνθηκών διαβίωσης, αλλά και οχλήσεων από τους περιοίκους.

Πάντως, ενδιαφέρον, παρουσιάζει η διαπίστωση του οργάνου, σχετικά με τον χαμηλό αριθμό των σχετικών υποβαλλόμενων αναφορών, κάτι που επισημαίνεται από το 2006.

(β) *Την Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης*, όταν η αρχή παραβιάζεται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Πρόκειται για μη ανεξάρτητο όργανο του Υπουργείου Δικαιοσύνης που υπάγεται απευθείας στον Υπουργό. Ως αρμοδιότητες της Επιτροπής, ορίζονται οι ακόλουθες:

«[...] α) να εποπτεύει την προσπάθεια συμφιλίωσης σε περίπτωση καταγγελίας για παράβαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, β) να διατυπώνει πόρισμα σε περίπτωση που αποτυγχάνει η συμφιλιωτική δράση. Εάν πιθανολογείται η τέλεση αξιόποινης πράξης, το πόρισμα διαβιβάζεται στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών, γ) να διατυπώνει γνώμη, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν ερωτήματος του Υπουργού Δικαιοσύνης ή αρχής στο πλαίσιο αρμοδιότητας της οποίας εμπίπτει παράβαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ως προς την ερμηνεία διατάξεων του παρόντος νόμου, δ) να συντάσσει εκθέσεις για την εφαρμογή και προώθηση της αρχής της ίσης μεταχείρισης.»

(γ) *Το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας*, όποτε η αρχή παραβιάζεται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας.

¹⁴⁴⁰ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, «Ο Συνήγορος του Πολίτη, φορέας προώθησης της αρχής ίσης μεταχείρισης», Εθνικό Τυπογραφείο, 2005, στο: <http://www.synigoros.gr/resources/docs/201_synig_2005_32sel_gr_internet.pdf>.

B.1.4. Τα «κενά» και οι νέες συστάσεις

Παρά ταύτα, και ενώ, για μια ακόμα φορά η Ελλάδα ευθυγραμμίστηκε με το ενωσιακό δίκαιο, οι προβλεπόμενοι φορείς δεν πληρούσαν τις προδιαγραφές του ΣοΕ. Έτσι, το 2009, κορύφωση των τριών πρώτων συστάσεων της ECRI αποτέλεσε η 4^η έκθεση, με την οποία το όργανο επανήλθε στο ζήτημα, υπογραμμίζοντας τα ακόλουθα κενά:

Ως προς τον Συνήγορο του Πολίτη σημειώθηκε ότι:

«[...] Ο ΣτΠ δεν μπορεί να παρέμβει εάν έχουν περάσει περισσότεροι από έξι μήνες από τη στιγμή που ο ενάγων έμαθε αρχικά για την παράνομη ενέργεια της δημόσιας διοίκησης ή την αδυναμία της να ενεργήσει» «[...] ο ΣτΠ δεν παρέχει γενικές πληροφορίες ή νομικές συμβουλές»¹⁴⁴¹.

Όσον αφορά στην Επιτροπή Ίσης Μεταχείρισης, τα ελλείμματα υπήρξαν επίσης σημαντικά, καθώς:

«[...] η ΕΙΜ, παραδέχεται ότι οι εκστρατείες ενημέρωσης για την ύπαρξη της είναι απαραίτητες, καθώς το όργανο αυτό έχει λάβει πολύ λίγες καταγγελίες (10 συνολικά) [...] ως μέρος της διοικητικής δομής του Υπουργείου Δικαιοσύνης, *δεν είναι ανεξάρτητο* όπως συνίσταται στην υπ' αριθμό 2 ΣΓΠ [...] Επιπλέον, είναι απαραίτητη μια σημαντική αύξηση στους ανθρώπινους και χρηματικούς πόρους του για να του δώσουν τη δυνατότητα να λειτουργήσει πιο αποτελεσματικά»¹⁴⁴².

Η αντίδραση στην εν λόγω επισήμανση υπήρξε οξεία από τις ελληνικές αρχές, σύμφωνα με τις οποίες: «Η περιγραφή της ΕΙΜ ως 'μη ανεξάρτητου οργάνου' είναι απαράδεκτη.» Καθώς η σύνθεση της Επιτροπής (από δικαστές, πανεπιστημιακούς, νομικούς εγνωσμένης επιστημονικής κατάρτισης και επαγγελματικής εμπειρίας) διασφαλίζει επαρκή εχέγγυα ανεξαρτησίας.

Τέλος, η Επιθεώρηση Εργασίας κρίθηκε αναποτελεσματική, δεδομένου ότι:

«[...] Έχει υποδείξει ότι δεν έχει λάβει καμία καταγγελία για τις φυλετικές διακρίσεις»¹⁴⁴³.

Η βαρύτητα που αποδίδεται στην ύπαρξη ενός ειδικευμένου οργάνου για την καταπολέμηση των διακρίσεων που να πληροί τις προϋποθέσεις της ΣΓΠ 2, φαίνεται από το γεγονός ότι στις συστάσεις ενδιαμέσσης παρακολούθησης, το πρώτο ζήτημα που προβάλλεται είναι ο ρόλος του Συνηγόρου του Πολίτη. Λυπηρό είναι ωστόσο το γεγονός ότι, κατά τον έλεγχο της εν λόγω σύστασης, διαπιστώθηκε η μερική μόνο συμμόρφωση της Πολιτείας:

“[...] However, its recommendation has only been partially complied with since the Ombudsman is not empowered to represent alleged victims of grant them legal aid and the deadline for filing complaints before her has not been extended”¹⁴⁴⁴.

Η μη συμμόρφωση με τις ως άνω συστάσεις, οδήγησε την ECRI, να επαναλάβει την ανάγκη ενδυνάμωσης του ΣτΠ, μέσω της τροποποίησης του ν. 3304/2005, καθώς και τη σύσταση για την ανεξαρτητοποίηση των δυο έτερων αρχών, της Επιτροπής Ίσης Μεταχείρισης και της Επιθεώρησης Εργασίας. Εναλλακτικά, συστήνει την δημιουργία μιας ανεξάρτητης αρχής ισότητας σύμφωνα με τις προδιαγραφές της ΣΓΠ 7¹⁴⁴⁵.

Τέλος, σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, η δυσαρέσκεια της ECRI από τη λειτουργία του υπάρχοντος θεσμικού πλαισίου, όπως περιγράφηκε παραπάνω, ήταν ίσως εκείνη,

¹⁴⁴¹ ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, σελ. 19-20, § 31.

¹⁴⁴² *Ibid*, σελ. 21, § 36.

¹⁴⁴³ *Ibid*, σελ. 22, § 39.

¹⁴⁴⁴ CoE: ECRI *conclusions on the implementation of the recommendations in respect of greece subject to interim follow-up*. 22.6.2012, p. 5-6.

¹⁴⁴⁵ ΣοΕ: V Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 15-16, §28-33.

που την οδήγησε να συμπεριλάβει στις ενδιάμεσες συστάσεις του νέου κύκλου επιτήρησης (2015), τη δημιουργία μιας Ομάδας Δράσης, αποτελούμενης από τους δυο ανεξάρτητους φορείς ισότητας (ήτοι τον ΣτΠ και την ΕΕΔΑ) για την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας.

Β.2. Το Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. Το πρώτο *ad hoc* εθνικό όργανο

Εννέα μόλις μήνες μετά την δημοσίευση της 5ης Έκθεσης της ECRI για την Ελλάδα, σε συμμόρφωση με τις συστάσεις της, αποφασίστηκε η θέσπιση του πρώτου *ad hoc* οργάνου σε ζητήματα καταπολέμησης ρατσισμού και μισαλλοδοξίας.

Η εν λόγω πρόνοια, συμπεριλαμβάνεται στο νομοσχέδιο: «*Σύμφωνο συμβίωσης και άλλες διατάξεις*»¹⁴⁴⁶ (άρθρα 15-19). Εκεί, εκτός από τη σύσταση του (άρθρο 15), καθορίζονται επίσης η σύνθεση (άρθρο 16), οι αρμοδιότητες (άρθρο 17), η λειτουργία (άρθρο 18), καθώς και η συνεργασία με φορείς- κοινωνικός διάλογος.

Αναλυτικότερα, με το άρθρο 15 προβλέπεται η σύσταση συλλογικού-γνώμοδοτικού οργάνου, καλούμενου «Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας», υπαγόμενου στη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στο εν λόγω Συμβούλιο, προβλέπεται η συμμετοχή εκπροσώπων (αρμόδιων) Υπουργείων, της ΕΛ.ΑΣ, των δήμων, του ΕΣΡ, του UNHCR, της ΕΣΗΕΑ, καθώς και του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας.

Σύμφωνα με το Σχέδιο του άρθρου 17, στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του το Συμβούλιο αναλαμβάνει:

«[...] α. Το σχεδιασμό πολιτικών πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας προς διασφάλιση της προστασίας ατόμων και ομάδων που στοχοποιούνται λόγω φυλής, χρώματος, θρησκείας, γενεαλογικών καταβολών, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, φύλου ή αναπηρίας.

β. Την επίβλεψη της εφαρμογής της νομοθεσίας κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας και της συμμόρφωσής της με το διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο.

γ. Την προώθηση και το συντονισμό της δράσης των εμπλεκόμενων φορέων για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του φαινομένου, καθώς και την ενίσχυση της συνεργασίας με την κοινωνία των πολιτών στα ζητήματα».

Επίσης,

«α. Εκπονεί μελέτες, εκδίδει κατευθυντήριες οδηγίες και συστάσεις και προτείνει μέτρα για την πρόληψη και καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας και την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας και της διοικητικής πρακτικής προς τις διατάξεις του διεθνούς και ευρωπαϊκού δικαίου και τις συστάσεις των διεθνών οργανισμών.

β. Σχεδιάζει και προτείνει πολιτικές κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας για όλο το φάσμα της κυβερνητικής πολιτικής και της δημόσιας διοίκησης και αναπτύσσει πρωτοβουλίες για την προώθηση της εταιρικής – κοινωνικής ευθύνης των νομικών προσώπων για τα ως άνω θέματα.

γ. Μεριμνά για την προώθηση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, της ισότητας και του σεβασμού της ετερότητας μέσα από την τυπική εκπαίδευση.

δ. Αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για την επιμόρφωση δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών, υπηρετούντων στα σώματα ασφαλείας και υπαλλήλων υπηρεσιών και φορέων

¹⁴⁴⁶ Για το ζήτημα αυτό βλ. <<http://www.opengov.gr/ministryofjustice/wpcontent/uploads/downloads/2015/11/Asymfonosimvioshs.pdf>>.

του στενού και του ευρύτερου δημοσίου τομέα σε θέματα αντιμετώπισης του ρατσισμού και της ρατσιστικής βίας.

ε. Συγκεντρώνει και αξιοποιεί στατιστικά στοιχεία σχετικά με το ρατσισμό και τη μισαλλοδοξία. Οι αρμόδιες διοικητικές υπηρεσίες υποχρεούνται να παρέχουν τα αιτούμενα στοιχεία.

στ. Προωθεί την πρόληψη και την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας, καθώς και την ενίσχυση των μηχανισμών καταγραφής του φαινομένου.

ζ. Μεριμνά για την ευαισθητοποίηση των πολιτών για τα φαινόμενα του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας μέσα από τα ΜΜΕ, καθώς και για την καταγραφή και αντιμετώπιση της ρητορικής του μίσους στο δημόσιο λόγο.

η. Συντάσσει Εθνικό Σχέδιο Δράσης κατά του Ρατσισμού, παρακολουθεί συστηματικά την εφαρμογή του και μεριμνά για την τακτική επικαιροποίησή του. Συντάσσει ετήσιο απολογισμό δράσης, ο οποίος υποβάλλεται έως το τέλος Ιανουαρίου κάθε έτους στον Πρόεδρο της Βουλής».

Το εν λόγω Σχέδιο Νόμου, η δημόσια διαβούλευση του οποίου έλαβε χώρα από τις 9 Νοεμβρίου μέχρι τις 23 Νοεμβρίου 2015, ψηφίστηκε στις 24 Δεκεμβρίου 2015¹⁴⁴⁷.

¹⁴⁴⁷ Ν. 4356/2015, *Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις*, ΦΕΚ Α'181/24-12-2015. Βλ. αναλυτικότερα στο: <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=a047bb62-62db-4380-b889-a569016d954f>

Τμήμα 2^ο:

Ο «εξευρωπαϊσμός» της εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Οριζόντιες και κάθετες προσεγγίσεις

I. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

Οι ευρωπαϊκές νοθεσίες και η διατύπωση της (εθνικής) πολιτικής για τις ευάλωτες ομάδες ως μέσο για την καταπολέμηση του ρατσισμού

Εισαγωγικά

Σε αντίθεση, με το γενικότερο ευρωπαϊκό πλαίσιο, που όπως είδαμε, είχε μια μακρά ιστορία στο ζήτημα της μεταχείρισης των εθνικών μειονοτήτων ως “enemy aliens”, στην Ελλάδα δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι ίσχυε ανέκαθεν το ίδιο.

Παρά την-σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα- διακρίνουσα αντιμετώπιση τόσο της μιας και μοναδικής αναγνωρισμένης μειονότητας στην Ελλάδα, όσο και των Ρομά, το κύριο πρόβλημα ρατσισμού στην Ελλάδα, εμφανίζεται από το 1990 και έπειτα με την αθρόα εισροή μεταναστών/ αιτούντων άσυλο. Αφορά τόσο την κοινωνία που πλέον αρχίζει να χαρακτηρίζεται ως ξενοφοβική, με ρατσιστικά αισθήματα που σταδιακά εκδηλώνονται με διάφορες μορφές (που εκτείνονται από το μισαλλόδοξο λόγο μέχρι τα κρούσματα ρατσιστικής βίας και την υποστήριξη ακροδεξιών κομμάτων), όσο και την πολιτική ζωή/ Πολιτεία, όπου η διακρίνουσα μεταχείριση κάνει την εμφάνισή της με την υιοθέτηση περιοριστικών/κατασταλτικών μέτρων, που επιδεινώνουν το φαινόμενο.

Με άλλα λόγια, η παρουσία του «ξένου», κυρίως από την χρονική στιγμή της μεταβολής της Ελλάδας από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής/ διέλευσης μεταναστών, ήρθε να εντείνει τις επιφυλάξεις που υπάρχουν παραδοσιακά κατά της ετερότητας σε κάθε κοινωνία, δημιουργώντας την ανάγκη ανάπτυξης σχετικών πολιτικών για όλες τις ευάλωτες ομάδες.

A.1. Μειονότητες

A.1.1. Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης. Η μοναδική αναγνωρισμένη μειονότητα

“Greece’s longstanding and categorical official position is that there is no other minority except the Muslim minority that lives in Western Thrace”¹⁴⁴⁸

Congress, 2012

Η μουσουλμανική μειονότητα Ελλάδος, είναι η μόνη ρητά αναγνωρισμένη μειονότητα στην Ελλάδα δυνάμει του άρθρου 45 της Συνθήκης της Λωζάνης¹⁴⁴⁹. Σύμφωνα με στοιχεία του ελληνικού ΥΠΕΞ, αποτελείται από 100.000 έως 120.000 περίπου άτομα, εκ των οποίων 50% είναι τουρκικής καταγωγής, 35% Πομάκοι και 15% Ρομά (τρεις συνιστώσες της μουσουλμανικής μειονότητας).

Όπως και σε κάθε άλλο κράτος, έτσι και στην Ελλάδα, το μειονοτικό ζήτημα άπτεται ιστορικών, αλλά και ζωτικών θεμάτων εξωτερικής πολιτικής (ελληνοτουρκικές σχέσεις). Για τον λόγο αυτόν, αποτελεί ένα ευαίσθητο θέμα, αφού συνδέεται με την απειλή της εθνικής κυριαρχίας και εγείρει ζητήματα ασφάλειας του έθνους, κάτι που όπως αναγνωρίστηκε και από την ΚΣ του ΣοΕ σε σχετικό ψήφισμά της, σαφώς επηρεάζει τη διαχείρισή του¹⁴⁵⁰.

Άλλωστε, το θέμα του αντικτύπου της ιστορίας στη διαχείριση του μειονοτικού ζητήματος, βρίσκει σύμφωνο και τον ΕπΔΑ, που επισημαίνει ωστόσο, πως η ιστορία δεν θα έπρεπε να περιορίζει τη μελλοντική εξέλιξη των εθνών κρατών¹⁴⁵¹.

Πράγματι, η πολιτική του ελληνικού κράτους προς τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, έχει περάσει από τέσσερις βασικές φάσεις¹⁴⁵², που συνδέονται άμεσα με την εξέλιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς η διαχείριση της μειονότητας στην Ελλάδα, εξαρτιόταν άμεσα, από τα όσα συνέβαιναν στην ελληνική μειονότητα στην Κωνσταντινούπολη (αμοιβαιότητα). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η μειονοτική πολιτική μετατράπηκε –σταδιακά, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των ελεγκτικών οργάνων– σε μια διακρίνουσα πολιτική από το 1951¹⁴⁵³, επιδεινώθηκε λόγω του κυπριακού

¹⁴⁴⁸ “Greece: Status of Minorities”, The Law Library of Congress, Global Legal Research Center, October 2012.

¹⁴⁴⁹ Δυνάμει του οποίου: «Τα αναγνωρισθέντα δια των διατάξεων του παρόντος Τμήματος δικαιώματα εις τας εν Τουρκία μη μουσουλμανικάς μειονότητες, αναγνωρίζονται επίσης υπό της Ελλάδος εις τας εν τω εδάφει αυτής ευρισκομένας μουσουλμανικάς μειονότητας».

¹⁴⁵⁰ Βλ. CoE: PACE Res. 1704(2010), *Freedom of Religion and Other Human Rights of Non-muslim Minorities in Turkey and for the Muslim Minority in Thrace (Eastern Greece)*. “[...] the Parliamentary Assembly is aware that – heavily influenced by History- the question of religious minorities in Greece and in Turkey is emotionally very highly charged. It notes that the tenor of bilateral relations between Greece and Turkey during the 20th century largely determined the treatment of their respective minorities”.

¹⁴⁵¹ CoE: ComHR, “The Commissioner is aware of the complexity of the minority questions that arise naturally in ‘nation states’, especially those of south-east Europe, a region where various civilisations have mixed and thrived in turbulent historical contexts. On many occasions, the emerged states there have not managed to view social pluralism as a valuable asset and source of development for all members of their societies. History has indeed shaped all nation states’ past and present. It should not however confine or hamper their future development”, CommDH(2009)9, p.10, §37.

¹⁴⁵² Πρόκειται για τις περιόδους: 1923-1950, 1951-1967, 1968-1989, 1990-σήμερα. Βλ. αναλυτικότερα: Συρίγος Α., Το ελληνικό κράτος και η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, *Ελευθεροτυπία*, 27.4.2014.

¹⁴⁵³ ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Τα Σεπτεμβριανά», *Καθημερινή*, 9.3.2014.

ζητήματος (με τη λήψη διοικητικών μέτρων σε βάρος της μειονότητας) και εξομαλύνθηκε από το 1990 και έπειτα¹⁴⁵⁴.

Ωστόσο, -σύμφωνα πάντα με τις εκθέσεις των ευρωπαϊκών οργάνων κι όχι μόνο- το ελληνικό κράτος, παρά τη στροφή στην ισονομία και ισοπολιτεία του 1990 και τα συνεχόμενα θετικά βήματα, φαίνεται να ασκεί -σε ορισμένα τουλάχιστον πεδία- μια πολιτική που λειτουργεί σε βάρος της μειονότητας (βλ. παρακάτω θέσεις ECRI, ΕπΔΑ, νομολογία ΕυρΔΔΑ).

Προς την ίδια κατεύθυνση, θα μπορούσε να σημειωθεί τα τελευταία χρόνια και η δράση της Χρυσής Αυγής, που με αφορμή το άνοιγμα των γραφείων της στην Κομοτηνή (που οφείλεται στο άνοιγμα κέντρων κράτησης και τη μεταφορά παράτυπων μεταναστών σε Ξάνθη και Κομοτηνή), προέβη σε ρατσιστικούς χαρακτηρισμούς κατά της μειονότητας¹⁴⁵⁵. Κατόπιν, ακολούθησαν σε εβδομαδιαία -σχεδόν- βάση, μηχανοκίνητες πορείες μελών της Χρυσής Αυγής όπου:

«[...] με προτεταμένα τα εθνικά σύμβολα και με προκηρύξεις καλούν τον τοπικό πληθυσμό να ενστερνιστεί τα ιδεώδη του ελληνισμού και να καταγγείλει τη δράση και την επιρροή της Τουρκίας στην περιοχή, σε χωριά και οικισμούς με μειονοτικό πληθυσμό»¹⁴⁵⁶.

Με την έκφραση αυτής της μορφής του λόγου και των πράξεων, φαίνεται πως ίσως, ανοίγει μια νέα σελίδα ρατσιστικής έκφρασης κατά της μειονότητας που δεν ήταν γνωστή...

A.1.2. Οι διακρίσεις κατά της μειονότητας υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων και οι αντιδράσεις της Ελλάδας

A.1.2.1. Το νομικό καθεστώς προστασίας των μειονοτήτων και η «άρνηση» εφαρμογής του. Το γενικό πλαίσιο

Το κυριότερο ζήτημα που τίθεται ίσως από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα, αφορά στο νομικό πλαίσιο σχετικά με την προστασία των μειονοτήτων και την εφαρμογή του. Παρότι, σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, το τοπίο διαφοροποιήθηκε ριζικά σε όρους μειονοτικής προστασίας με την υιοθέτηση πληθώρας διεθνών νομικών πράξεων από την εποχή της Συνθήκης της Λωζάνης και μολονότι και η ίδια η θέση της Ελλάδας στο διεθνές γίνεσθαι, μεταβλήθηκε επίσης και μάλιστα ριζικά, έκτοτε, το νομικό καθεστώς για τη διαχείριση του ζητήματος της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης, μοιάζει αναχρονιστικό, κάτι το οποίο προκύπτει τόσο από τη στάση της χώρας στο εξωτερικό, όσο και στο εσωτερικό.

Πιο συγκεκριμένα, σε εξωτερικό επίπεδο, μέλος αμφότερων των ευρωπαϊκών περιφερειακών οργανισμών (ΣοΕ και Ε.Ε.), η χώρα εμφανίστηκε (για εθνικούς λόγους) απρόθυμη να συμμορφωθεί με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές στο πεδίο της μειονοτικής προστασίας. Μέλος του ΣοΕ εμφανίζεται διστακτική να επικυρώσει οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή Συνθήκη κατοχυρώνει δικαιώματα στις μειονότητες, κυρίως την Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων¹⁴⁵⁷, αλλά και τον Ευρωπαϊκό Χάρτη

¹⁴⁵⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵⁵ Χρυσή Αυγή: «Μούλοι» και «μογγόλοι» οι Έλληνες μουσουλμάνοι της Θράκης, *Το Βήμα*, 9.12.2012.

¹⁴⁵⁶ ΔΑΜΙΑΝΟΣ Δ., «Ο άγνωστος πόλεμος κατά της μειονότητας», *Το Βήμα*, 26.9.2013.

¹⁴⁵⁷ Και στις πέντε εκθέσεις της, η ECRI επανέλαβε τη σύσταση για επικύρωση της Σύμβασης πλαίσιο, χωρίς καθυστέρηση. Το ίδιο, και ο Επίτροπος για τα δικαιώματα του ανθρώπου, που στη σχετική με τις μειονότητες έκθεσή του, σημείωσε ότι: “The Commissioner recalls the similar recommendation made by the previous Commissioner in his 2002 and 2006 reports on Greece, and urges once again the Greek authorities to proceed,

μειονοτικών γλωσσών, το 12^ο Πρωτόκολλο της ΕυρΣΔΑ¹⁴⁵⁸, κάτι που υπογραμμίστηκε επανειλημμένα από τόσο από την ECRI, όσο και τον ΕπΔΑ¹⁴⁵⁹, προκαλώντας σε κάποιες περιπτώσεις και την αντίδραση των ελληνικών αρχών.

Από την άλλη μεριά, ως μέλος της Ε.Ε., έχοντας προσχωρήσει πριν το 1993, οπότε και υιοθετήθηκαν τα Κριτήρια της Κοπεγχάγης (στα οποία συμπεριλαμβάνεται ο σεβασμός και η προστασία των μειονοτήτων), η Ελλάδα δεν «αναγκάστηκε» να υιοθετήσει πιο θετική συμπεριφορά απέναντι στις μειονότητες εν όψει της προσχώρησής της. Παρά ταύτα, δεσμεύεται από τη σημερινή, πιο εξελιγμένης μορφής προστασία που παρέχεται από τη ΣυνθΛισ. σε σύγκριση με τις προγενέστερες Συνθήκες.

Στην ίδια κατεύθυνση, στο εσωτερικό επίπεδο, οι αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων φανερώνουν μια επίσης, επιφυλακτική προσέγγιση στο ζήτημα. Ως ενδεικτική, αναφέρεται η Απόφαση 4/2005 του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με την οποία η Συνθήκη της Λωζάνης αποτελεί *lex specialis* και ως τέτοια δεν έχει αντικατασταθεί από νεώτερη συμφωνία¹⁴⁶⁰. Αξιζει πάντως να σημειωθεί ότι αυτή η άποψη δεν βρίσκει σύμφωνη: αφενός, την ECRI, που στην 2^η Έκθεσή της, είχε σημειώσει ότι:

«[...] Το καθεστώς της μουσουλμανικής μειονότητας της Δυτικής Θράκης προσδιορίζεται από την Συνθήκη της Λωζάνης του 1923 και από διάφορες άλλες διεθνείς συμφωνίες»¹⁴⁶¹, και αφετέρου, τον ΕπΔΑ, ο οποίος επισήμανε ότι: «[...] οποιεσδήποτε υποχρεώσεις απορρέουν από τη Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάνης του 1923 ή οποιαδήποτε άλλη συνθήκη των αρχών του 20^{ου} αιώνα, θα πρέπει να οράται και να ερμηνεύεται σε πλήρη και αποτελεσματική συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις που έχουν αναληφθεί από την κύρωση ευρωπαϊκών και διεθνών οργάνων δικαιωμάτων του ανθρώπου»¹⁴⁶².

Τέλος, ενδεικτική της άρνησης ορισμένων τουλάχιστον δικαιωμάτων των μειονοτήτων, είναι και η «απροθυμία» εφαρμογής της σχετικής νομολογίας του ΕυρΔΔΑ από τα εθνικά

as soon as possible, to the ratification by Greece of the FCNM and accession to the 1992 European Charter for Regional or Minority Languages. The Commissioner is in no doubt that the incorporation of these important Council of Europe treaties will be a major step towards the advancement of minority protection in Greece and will set an example" [CommDH(2009)9, p. 12, §47]. Από την άλλη πλευρά, ενδιαφέρον, είναι έγγραφο του ελληνικού ΥΠΕΞ, με τίτλο: «Πρακτικά προβλήματα κατά την ενδεχόμενη εφαρμογή στη Θράκη της Σύμβασης-πλαίσιο του ΣοΕ για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων» (ΑΠΦ 1151.100/ΑΣ 548, Α2 ΔΔΣ/Τμήμα Μειονοτικών Θεμάτων, 11.8.1998), που διέρρευσε στην δημοσιότητα το 2006 (Πρβλ. «Η Σύμβαση-Φάντασμα. Ντοκουμέντο για τα δικαιώματα της μειονότητας, *Ελευθεροτυπία*, 10ς, 11.6.2006). Βάσει του άρθρου, το έγγραφο ξεκινάει ως ακολούθως: «κρίνουμε σκοπιμότερο να απαριθμήσουμε τα σημεία εκείνα της Σύμβασης που θα επιβάλουν, εάν αυτή εφαρμοσθεί, αλλαγή της μέχρι τώρα ακολουθούμενης επίσημης ή και άτυπης μειονοτικής πολιτικής»[...] «Οι εκτιμήσεις που παρατίθενται εδράζονται στην άποψη ότι η τουρκική πλευρά θα επιχειρήσει, μέσω του προξενείου Κομοτηνής και των Μουσουλμάνων που επηρεάζονται από αυτό, κακόπιστη ερμηνεία της Σύμβασης με βασικό σκοπό όχι τη βελτίωση της ζωής των Μουσουλμάνων, αλλά την άντληση πολιτικών οφελών. Οι εκτιμήσεις αυτές βασίστηκαν στην κατά λέξη διατύπωση των άρθρων της Σύμβασης, χωρίς δηλαδή να ληφθούν υπόψη ούτε ενδεχόμενες δυνατότητες των κρατών να μην εφαρμόσουν πλήρως ορισμένες από τις προβλέψεις της, ούτε η νοοτροπία από την οποία διέπεται το Συμβούλιο της Ευρώπης για την εφαρμογή της, παράγοντες που εκφεύγουν των γνώσεων της Α2 Διευθύνσεως».

¹⁴⁵⁸ Στην 3^η, 4^η και προσφάτως στην 5^η Έκθεσή της για την Ελλάδα, η ECRI, συνέστησε στην Ελλάδα να επικυρώσει το συντομότερο δυνατό το 12^ο Πρωτόκολλο. Ωστόσο, οι αρχές απάντησαν αρνητικά, προβάλλοντας ως δικαιολογία το γεγονός ότι το εν λόγω κείμενο δεν έχει υπογραφεί από πολλά κράτη μέλη, ενώ επίσης, δεν υπάρχει εδραιωμένη σχετική νομολογία του ΕυρΔΔΑ.

¹⁴⁵⁹ CommDH(2009)9, p. 12, §47.

¹⁴⁶⁰ Για το ζήτημα αυτό, βλ. "Greece: Status of Minorities", The Law Library of Congress, Global Research Center, 2012, p. 5.

¹⁴⁶¹ ΣοΕ: II Έκθεση ECRI, 1999, σελ. 18, §41.

¹⁴⁶² CoE: CommDH(2009) 9, p. 11, §41.

δικαστήρια, με την οποία ωστόσο, είναι υποχρεωμένα να συμμορφωθούν δυνάμει του άρθρου 46 ΕυρΣΔΑ.

A.1.2.2. Οι επιμέρους προβληματικές πτυχές της διαχείρισης του μειονοτικού ζητήματος...

Σε μια ομοιογενή κοινωνία, η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης αποτέλεσε μια δυνητική εστία ρατσισμού στην Ελλάδα, σύμφωνα με την 1^η Έκθεση της ECRI, στην οποία ως περιοχή που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, υπογραμμίστηκε η:

«[...] κατάσταση των μειονοτήτων στην Ελλάδα, περιλαμβανομένης της μουσουλμανικής μειονότητας όπως αυτή αναγνωρίστηκε από τη Συνθήκη της Λωζάνης το 1923 και η ανάγκη να εξασφαλιστεί το ότι τέτοιες ομάδες δεν βρίσκονται σε μειονεκτική θέση εξαιτίας της ισχύουσας νομοθεσίας ή της έντονης αίσθησης της Ελληνικής εθνικής ταυτότητας».

Κατόπιν, το ζήτημα της μουσουλμανικής μειονότητας, τέθηκε εκ νέου από την ECRI, στη 2^η Έκθεσή της το 1999, υπό τον τίτλο: «Προβλήματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής», όπου σημειώθηκε ότι:

«[...] Πολλά μέλη της μειονότητας, *τουρκικής καταγωγής*, νιώθουν ότι είναι θύματα διακρίσεων και διώξεων για λόγους οι οποίοι πηγάζουν από την εφαρμογή της Συνθήκης της Λωζάνης»¹⁴⁶³.

Ως παραδείγματα διακρίσεων, αναφέρθηκαν σε όλους σχεδόν τους κύκλους επιτήρησης της ECRI: η απαγόρευση της επίσημης χρήσης του όρου «Τούρκοι» (από άτομα που αυτοπροσδιορίζονται ως τέτοιοι ή από οργανώσεις), το δικαίωμα διορισμού του μουφτί από το ελληνικό κράτος, οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και ο ΕπΔΑ του ΣοΕ, όταν κατά την πρώτη επίσκεψή του στην Ελλάδα το 2002, επέστησε την προσοχή του –μεταξύ άλλων- στην κατάσταση των μειονοτήτων¹⁴⁶⁴, ενώ η ειδική κατάσταση στην Ελλάδα, έδωσε το έναυσμα για μια δεύτερη *ad hoc* επίσκεψη το 2008.

Οι εκθέσεις των εν λόγω οργάνων, συμπληρώθηκαν και από τη σχετική νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου για το ζήτημα.

Λαμβάνοντας υπόψη, τα παραπάνω σημεία, που συνιστούν μια γενική εικόνα (μη) εφαρμογής του ευρωπαϊκού πλαισίου για την προστασία των μειονοτήτων σε εθνικό επίπεδο, μπορούν να σημειωθούν αναλυτικότερα τα ακόλουθα επιμέρους ζητήματα:

(i) Το ζήτημα του δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού

Από τη 2^η Έκθεση της ECRI (1999), τέθηκε το ζήτημα του αυτοπροσδιορισμού των μουσουλμάνων. Συγκεκριμένα, επισημάνθηκε ότι:

«[...]Αν και άτομα τουρκικής καταγωγής αυτοπροσδιορίζονται ως 'Τούρκοι', η επίσημη χρήση αυτού του όρου απαγορεύεται, για παράδειγμα στους τίτλους ορισμένων οργανώσεων ή ως συλλογικός προσδιορισμός»¹⁴⁶⁵.

Παρά τη λήψη μέτρων με σκοπό τη βελτίωση της θέσης των μουσουλμάνων της Δ. Θράκης, όσον αφορά στον αυτοπροσδιορισμό, η κατάσταση παρέμενε ίδια στα χρόνια που ακολούθησαν. Έτσι, το 2003, στην 3^η Έκθεση της ECRI σημειώθηκε ότι:

«[...] Ακόμη και σήμερα, άτομα που επιθυμούν να εκφράσουν [...] την Τουρκική ή άλλη ταυτότητα, επισύρουν την εχθρότητα του πληθυσμού. Είναι στόχοι προκαταλήψεων και στερεοτύπων, και ενίοτε αντιμετωπίζουν διακρίσεις, ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας»¹⁴⁶⁶.

¹⁴⁶³ ΣοΕ: II ECRI, 1999, σελ.19, § 41.

¹⁴⁶⁴ CoE: ComHR, *Report by Mr. Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights on his visit to the Hellenic Republic, 2-5 June 2002*, Strasbourg, 17.7.2002, CommDH (2002)5.

¹⁴⁶⁵ ΣοΕ: II Έκθεση ECRI, 1999, σελ. 19, §43.

Ενδεικτική είναι εδώ, η προσπάθεια της τουρκογενούς συνιστώσας της μειονότητας, να αναγνωρισθεί ως εθνική μειονότητα από το ΕυρΔΔΑ, με προσφυγές όπως του *Σαδίκ/Ελλάδας*, που αφορούσε την καταδίκη και τρίμηνη φυλάκιση, του μουσουλμάνου πρώην βουλευτή για διατάραξη της δημόσιας τάξης, με τη διανομή διακηρύξεων στις οποίες η μουσουλμανική μειονότητα αποκαλείτο «τουρκική». Υπόθεση, που ωστόσο, κρίθηκε από το ΕυρΔΔΑ ως απαράδεκτη λόγω μη εξαντλήσεως των εσωτερικών ενδίκων μέσων.

Παρά τις ευρωπαϊκές επισημάνσεις, είναι γεγονός ότι η Ελλάδα είναι σχεδόν απόλυτη¹⁴⁶⁷, όσον αφορά στο ζήτημα του αυτοπροσδιορισμού. Εξαιρετικά ενδιαφέρον, είναι το γεγονός ότι στις παρατηρήσεις της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με τον αυτοπροσδιορισμό στην 3^η Έκθεση της ECRI, εμμένει με σχεδόν τυπολατρικό τρόπο στην διατύπωση του κειμένου, αφιερώνοντας τρεις παραγράφους στην αντικατάσταση ή τον προσδιορισμό της λέξης Τούρκος¹⁴⁶⁸.

Λαμβάνοντας υπόψη του τα παραπάνω, στη σχετική Έκθεσή του, ο ΕπΔΑ στηλίτευσε την εν λόγω στάση της χώρας, σημειώνοντας την ανησυχία του για την εμμονή των ελληνικών αρχών στην αναγνώριση μόνο μιας μειονότητας στην Ελλάδα, παρά τις συστάσεις αρμόδιων οργάνων επί του ζητήματος¹⁴⁶⁹.

(ii) Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι (απόρριψη αιτήσεων/διάλυση σωματείων)

Σε ένα άλλο επίπεδο, η άρνηση του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού, συνέπεια είχε –σύμφωνα με το ΕυρΔΔΑ– την αδυναμία συγκρότησης/ σύστασης σωματείων με προφανείς συνέπειες στο δικαίωμα της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι. Η σταθερή πολιτική της Ελλάδας, εδώ, κατά την ECRI, είναι να μην αναγνωρίζει το εν λόγω δικαίωμα στις μουσουλμανικές οργανώσεις που εγγράφονται ως «τουρκικές».

Το εν λόγω ζήτημα τέθηκε με ένταση από όλα τα σχετικά όργανα του ΣοΕ. Έτσι, μετά την επισημάνση του ζητήματος του αυτοπροσδιορισμού από την ECRI, το Δικαστήριο του Στρασβούργου ήταν εκείνο που με τρεις ομόφωνες καταδίκες της Ελλάδας, κατά τα έτη 2007 και 2008, έθεσε το ζήτημα της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι της μειονότητας. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για τις υποθέσεις:

– *Μπεκίρ Ούστα και Άλλοι / Ελλάδας*¹⁴⁷⁰, αλλά και *Εμίν και Άλλοι/ Ελλάδας*¹⁴⁷¹, που αφορούν αμφότερες, την απόρριψη από τα εθνικά δικαστήρια της αίτησης αναγνώρισης

¹⁴⁶⁶ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 25, §81.

¹⁴⁶⁷ Για μια διαφορετική προσέγγιση του ζητήματος του αυτοπροσδιορισμού, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις του Γ. Παπανδρέου όταν ήταν ΥΠΕΞ. Συγκεκριμένα, το 1999 είχε μιλήσει για το εν λόγω δικαίωμα, αναγνωρίζοντας τις φοβικές πολιτικές που είχε ακολουθήσει μέχρι εκείνη τη στιγμή το ελληνικό κράτος. Βλ. σχετικά: Συνέντευξη Γιώργου Παπανδρέου στην Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 1 Αυγούστου 1999.

¹⁴⁶⁸ «Στην παρ. 79 της Έκθεσης η λέξη «Τούρκοι» χρήζει διευκρινήσεων, καθότι ως «Τούρκοι» θεωρούνται άτομα Τουρκικής ιθαγένειας, συμπεριλαμβανομένων των Κούρδων εκ Τουρκίας που διαμένουν στην Ελλάδα ως οικονομικοί και πολιτικοί πρόσφυγες [...] Το ίδιο ισχύει για την παρ. 80 [...] Στην παρ. 86». Πρβλ. III Έκθεση ECRI, σελ. 45-46.

¹⁴⁶⁹ “[...] the Commissioner remains deeply concerned about the persistent denial by Greek authorities of the existence on Greece’s territory of minorities other than the tripartite ‘Muslim’ one in Western Thrace, despite the recommendations made so far by ECRI, the UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights and the UN Human Rights Committee”, Comm(2009)9, Strasbourg, 19.2.2009.

¹⁴⁷⁰ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Μπεκίρ Ούστα και Άλλοι / Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 35151/05), 11 Οκτωβρίου 2007. Για μια κριτική ματιά στην υπόθεση βλ. ΤΣΟΛΑΚΟΥ Θ., «Σχόλιο στην Απόφαση ΕΔΔΑ της 11.10.200, *Bekir Ousta* και λοιποί κατά Ελλάδος», 10.6.2010, «Ομίλος Αριστόβουλος Μάνεσης», στο: <<http://constitutorialism.gr/site/wp-content/mgdata/pdf/9tsolakoubekir2752010.pdf>>.

¹⁴⁷¹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Εμίν και Άλλοι/ Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 34144/05), 27.3.2008.

σωματείου με την επωνυμία «Σύλλογος Νεολαίας Μειονότητας του νομού Έβρου» και «Πολιτιστικός Σύλλογος Τούρκων Γυναικών Νομού Ροδόπης», αντίστοιχα.

– *Τουρκική Ένωση Ξάνθης και Άλλοι / Ελλάδας*, σχετικά με την αποδοχή αίτησης του Νομάρχη Ξάνθης, για τη διάλυση του σωματείου με την επωνυμία «Τουρκική Ένωση Ξάνθης», το οποίο υφίστατο από το 1927¹⁴⁷².

Κύριο επιχείρημα της Ελλάδας, αποτέλεσε το γεγονός ότι η Συνθήκη της Λωζάνης αναγνωρίζει μόνο μουσουλμανική κι όχι τουρκική μειονότητα, καθώς και ότι ένας από τους σκοπούς των οργανισμών ήταν η προώθηση της ιδέας ότι Τούρκοι υπήκοοι ζούσαν στην Ελλάδα. Από την πλευρά του ΕυρΔΔΑ, κοινό σκεπτικό των αποφάσεων αποτέλεσε ότι η απόρριψη αιτήσεων ή η διάλυση των σωματείων δεν συνιστούσε «αναγκαίο μέτρο» σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα πάντως, είναι η συνέχεια που δόθηκε στις εν λόγω υποθέσεις. Το παράδοξο εδώ, έγκειται στις θετικές, όσο και τις αρνητικές συνέπειες της «συμμόρφωσης» με τις αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ. Έτσι, παρότι κατά την περίοδο 2008-2012, τα αρμόδια εθνικά δικαστήρια έκαναν δεκτή τη συντριπτική πλειοψηφία των αιτήσεων αναγνώρισης σωματείων, «που φέρουν στην επωνυμία τους τον όρο «μειονοτικός» ή έχουν κάποια μειονοτική αναφορά¹⁴⁷³, από την άλλη μεριά, δεν αναγνωρίστηκαν ποτέ οι συγκεκριμένες τρεις οργανώσεις. Παρά το γεγονός ότι ασκήθηκαν νέες αιτήσεις αναγνώρισης από τους ενδιαφερομένους, απορρίφθηκαν από τα εθνικά δικαστήρια ως απαράδεκτες¹⁴⁷⁴.

Το ζήτημα της μη αναγνώρισης απασχόλησε μάλιστα και τον ΕπΔΑ, το 2009, όταν σημείωσε με ιδιαίτερη ανησυχία την εν λόγω άρνηση:

“[...] The Commissioner has taken note with particular concern that the Greek authorities’ refusal to recognise the existence of any other kind of minority apart from the ‘Muslim’ one has led in fact to a number of applications before the ECtHR, especially concerning minority members’ right to freedom of association”¹⁴⁷⁵.

Παράλληλα, το ίδιο έτος, ακολούθησε και η 4^η Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα, που επιβεβαίωσε τη συνέχιση της κατάστασης.

«[...] Η κατάσταση της αναγνώρισης του δικαιώματος της ελευθερίας του συνεταιρίζεσθαι αναφορικά με κάποιες ομάδες που ζουν στην Ελλάδα [...] παραμένει»¹⁴⁷⁶.

¹⁴⁷² ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Τουρκική Ένωση Ξάνθης και Άλλοι / Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 26698/05), 27.3.2008.

¹⁴⁷³ Συνολικά 43 αιτήσεις έχουν γίνει δεκτές και μόνο 4 απορρίφθηκαν», Νομικό Συμβούλιο Κράτους, «Το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου – Οι ελληνικές υποθέσεις», <[file:///C:/Users/USER1/Downloads/DocumentName%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/USER1/Downloads/DocumentName%20(1).pdf)>· ΖΟΛΩΤΑΣ Τ., «Η δέσμευση του εθνικού δικαστή από το νομολογιακό προηγούμενο και δεδουλευμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ», Όμιλος Αριστοβούλος Μάνεσης, στο: <<http://www.constitutionalism.gr/site/1600-i-desmeysi-toy-etnikoy-dikasti-apo-to-nomologiako/>>.

¹⁴⁷⁴ Κάτι που έρχεται σε αντίθεση με προγενέστερη απόφαση (818/2008) του Αρείου Πάγου βάσει της οποίας: «[...] Βέβαια, το ΕΔΔΑ δεν είναι αναθεωρητικό ή ακυρωτικό δικαστήριο και δεν έχει εξουσία να ακυρώσει ή να ανατρέψει την απόφαση του εθνικού δικαστηρίου, με την οποία πραγματώθηκε η προσβολή του δικαιώματος του προσφεύγοντος ή κρίθηκε εσφαλμένα, ότι δεν προσβλήθηκε ατομικό δικαίωμά του (ενώ, όπως αποφάνθηκε το ΕΔΔΑ, είχε προσβληθεί). Συνέπεια αυτών είναι, ότι το δεδουλευμένο της απόφασης του εθνικού δικαστηρίου δεν ανατρέπεται με την απόφαση του ΕΔΔΑ για προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων του προσφεύγοντος. Αν όμως εξακολουθεί η νομική κατάσταση, η οποία κρίθηκε από το ΕΔΔΑ ως αντίθετη προς τη Σύμβαση, πράγμα που συμβαίνει όταν η προσβολή του θεμελιώδους δικαιώματος του προσφεύγοντος είναι διαρκής, τότε οφείλει ο ημεδαπός δικαστής, κατόπιν σχετικής αιτήσεως του προσφεύγοντος, να καταργήσει για το μέλλον την ισχύ της ημεδαπής απόφασης.».

¹⁴⁷⁵ CommDH(2009)9, *ibid*.

¹⁴⁷⁶ ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, σελ. 40, §112.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι έντονη δυσαρέσκεια, εκφράστηκε επίσης, επανειλημμένως¹⁴⁷⁷, από την ΕπιΥπ του ΣοΕ, αρμόδια για την εφαρμογή των Αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ, ενώ και το τελευταίο γνωστοποίησε στην ελληνική κυβέρνηση τον Δεκέμβριο του 2014, ότι θα ξαναδικαστούν οι σχετικές υποθέσεις, λόγω περιφρόνησης των τριών καταδικών¹⁴⁷⁸.

(iii) *“Denaturalization”*. Η αποστέρηση της ιδιότητας του πολίτη (ελληνικής ιθαγένειας) από μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας

Η διακρίνουσα μεταχείριση των μελών της μουσουλμανικής μειονότητας, καθρεφτίστηκε -σύμφωνα πάντα με τα ευρωπαϊκά όργανα- και στην υιοθέτηση και εφαρμογή του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας (Ν.Δ. 3370/1955) την περίοδο 1955-1998.

Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για την διάταξη του άρθρου 19, που προέβλεπε λόγους απώλειας της ιθαγένειας «Ένεκεν εγκαταλείψεως ελληνικού εδάφους», σύμφωνα με την οποία:

«Αλλογενής εγκαταλιπών το Ελληνικόν έδαφος άνευ προθέσεως παλιννοστήσεως δύναται να κηρυχθή απολέσας την Ελληνικήν ιθαγένειαν».

Συνέπεια της εν λόγω διάταξης, η οποία -σύμφωνα με τον ΕπΔΑ- ήταν αντίθετη με τις ανειλημμένες διεθνείς συμβατικές υποχρεώσεις της χώρας (πρβλ. άρθρο 12 §4 του ΔΣΑΠΔ¹⁴⁷⁹), ήταν η απώλεια ιθαγένειας περίπου 60.000 Ελλήνων πολιτών, οι περισσότεροι εκ των οποίων ήταν τουρκικής καταγωγής.

Το εν λόγω ζήτημα, τέθηκε επανειλημμένως στο μικροσκόπιο της ECRI ήδη, από την πρώτη της έκθεση, όπου διαπιστώθηκε ότι:

«[...] Παρόλο που κατά τον ελληνικό νόμο απαγορεύεται η διάκριση βάσει ιθαγένειας, το άρθρο 19 του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας προβλέπει ότι από Έλληνες υπηκόους που δεν είναι Ελληνικής εθνικότητας μπορεί να αφαιρεθεί η υπηκοότητα αν φύγουν από τη χώρα και οι Ελληνικές αρχές θεωρήσουν ότι δεν σκοπεύουν να επιστρέψουν»¹⁴⁸⁰.

Με την κατάργηση του άρθρου 19, με το άρθρο 9 §14 του ν. 2623/1998, που χαιρετίστηκε από την 2^η Έκθεση της ECRI, η προσοχή στα επόμενα χρόνια στράφηκε -εύλογα- στα ανύπαρκτα μέτρα από μέρους της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με την διόρθωση των συνεπειών του καταργηθέντος άρθρου.

«[...] Η ECRI σημειώνει με ανησυχία τις πληροφορίες ότι, έως τώρα, δεν υπήρξε καμία επανόρθωση ως προς τις σοβαρές συνέπειες που προέκυψαν από την αφαίρεση ιθαγένειας δυνάμει του άρθρου 19»¹⁴⁸¹.

Ενδεικτικά μάλιστα αναφέρονται τα ακόλουθα:

«[...] η κατάργηση του άρθρου 19 δεν έχει αναδρομική ισχύ [...] Οι κάτοικοι του εξωτερικού δεν έχουν καμία δυνατότητα να ανακτήσουν την ιθαγένειά τους. [...] (όσοι ζουν στην Ελλάδα) μπορούν να ανακτήσουν την ιθαγένειά τους με την συνήθη διαδικασία πολιτογράφησης [...]

¹⁴⁷⁷ CoE: CM/ResDH(2014)84, *Interim Resolution, Execution of the judgments of the European Court of Human Rights: Bekir-Ousta and Others against Greece, Emin and Others against Greece, Tourkiki Enosi Xanthis against Greece*.

¹⁴⁷⁸ ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Νέα Ευρωδίκη της Ελλάδας για τα τουρκικά μειονοτικά σωματεία», *booksjournal*, 5.1.2015· «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θα ξανασυζητήσει τις δικαστικές υποθέσεις Μπεκίρ Ούστα και άλλων», *Xanthi News*, 12.1.2015.

¹⁴⁷⁹ «4. Κανείς δεν στερείται αυθαίρετα του δικαιώματος εισόδου στη χώρα του.»

¹⁴⁸⁰ ΣοΕ: I ECRI, 1996, σελ. 7, § 3.

¹⁴⁸¹ ΣοΕ: II ECRI, 1999, σελ. 6, § 4.

διαδικασία μακρόχρονη, πολυδάπανη και αβέβαιη ως προς την έκβασή της, καθώς και ταπεινωτική για άτομα τα οποία απώλεσαν την ιθαγένειά τους αδικαιολογήτως»¹⁴⁸².

«Η ECRI, (λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις του ΣτΠ, βάσει των οποίων διαπιστώθηκαν υπερβολικές και αδικαιολόγητες καθυστερήσεις για την επαναπρόκτηση της ιθαγένειας), σημειώνει με ανησυχία ότι σε μεγάλο βαθμό το παραπάνω πρόβλημα επιμένει»¹⁴⁸³.

Με τις απόψεις περί λήψης μέτρων επανόρθωσης, συντάχθηκε και ο ΕπΔΑ, ο οποίος μάλιστα, προχωρώντας ένα ακόμα βήμα παραπέρα, ζήτησε και την επικύρωση σχετικών με την ιθαγένεια διεθνών πράξεων¹⁴⁸⁴.

Τέλος, στην 5^η Έκθεσή της, η ECRI σύστησε εκ νέου στις ελληνικές αρχές να ενισχύσουν τις προσπάθειές τους για να διορθώσουν τις αρνητικές συνέπειες του άρθρου 19 που ακόμα επιμένουν.

(iv) *Περιορισμός αυτονομίας θρησκευτικής κοινότητας. Η εκλογή, ο ρόλος του Μουφτή και η εφαρμογή του νόμου της Σαρία στην Ελλάδα*¹⁴⁸⁵

Μέρος της διακρίνουσας μεταχείρισης της θρησκευτικής μειονότητας στην Ελλάδα, αποτελούν και τα μέτρα «περιορισμού» της θρησκευτικής αυτονομίας. Πρόκειται ειδικότερα, για ζητήματα που αφορούν στην εκλογή του Μουφτή και την εφαρμογή του νόμου της Σαρία στην Ελλάδα.

Όσον αφορά στο Μουφτή, πρόκειται για τον Έλληνα μουσουλμάνο δημόσιο υπάλληλο, που σύμφωνα με το ισχύον νομικό πλαίσιο¹⁴⁸⁶, με νόμο του ελληνικού κράτους, το 1990, επιπροσθέτως των θρησκευτικών καθηκόντων του, του εκχωρήθηκε και επισήμως, το δικαίωμα άσκησης και δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων, ιδίως όσον αφορά οικογενειακό και κληρονομικό δίκαιο (γάμοι, διαζύγια/ διατροφές, κηδεμονίες, ισλαμικές διαθήκες κτλ. άρθρο 5 §2)¹⁴⁸⁷. Ωστόσο, από την εφαρμογή του παραπάνω νόμου, προκύπτουν δυο

¹⁴⁸² ΣοΕ: III ECRI, 2003, σελ. 8-9, § 8-11.

¹⁴⁸³ ΣοΕ: IV ECRI, 2009, σελ. 14-15, §10-13.

¹⁴⁸⁴ «58. As regards the persons who were deprived of Greek nationality under former Article 19 of the Greek Nationality Code and remain in Greece, the Commissioner welcomes the efforts made by the Greek authorities and urges them to proceed to the immediate restoration of their nationality. Particular care should also be provided by the competent authorities to any of these persons who are elderly and/or with limited financial resources to cover welfare and medical services of which they are in need. As for the denationalised persons who have remained abroad and are not willing to return, the Commissioner calls upon the authorities to consider the possibility of providing them, or their descendants, with satisfaction, in accordance with the general principles of international law.

59. In this context, the Commissioner calls upon the Greek authorities to proceed promptly to the ratification of the 1997 European Convention on Nationality, which was signed on 6 November 1997, the 1963 Fourth Protocol to the European Convention on Human Rights and the 1961 UN Convention on the Reduction of Statelessness».

¹⁴⁸⁵ Βλ. σχετικά, Αποφάσεις Ολομέλειας Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδας, «Οι δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του μουφτή και η αντίθεση τους με την ελληνική και ευρωπαϊκή έννομη τάξη», 18.5.2009, στο: <<http://www.nomikosodigos.info/guide/thessaloniki-bar-associationnotifications/286apofaseisolomeleias-dikigorikon-sylogon-ellados.html>>. EU Network of Independent Experts on Fundamental Rights, Thematic Comment No. 3: The Protection of Minorities in the EU, p. 72.

¹⁴⁸⁶ Παλαιότερα, το ζήτημα των αρμοδιοτήτων του Μουφτή, καθοριζόταν από τη Σύμβαση των Αθηνών (1913), τη Συνθήκη των Σεβρών (1920), καθώς και τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923). Πρώτος σχετικός νόμος ήταν ο ν. 2345/1990.

¹⁴⁸⁷ Ν. 1920/1991(ΦΕΚ 11/4-2-1991), «Κύρωση της από 24 Δεκεμβρίου 1990 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Περί Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργών (ΦΕΚ 182,Α)». Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το ζήτημα αυτό, βλ.: ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ Κ., «Η θέση του μουφτή στην ελληνική έννομη τάξη. Η νομική απροσδιοριστία ως παράγοντας της θρησκευτικής ελευθερίας των μουσουλμάνων της Θράκης», στο

ζητήματα, που αποτελούν σημείο τριβής, μεταξύ της Ελλάδας και της μουσουλμανικής μειονότητας, ενώ, έχουν χρωματιστεί και από τα ευρωπαϊκά όργανα με μελανές αποχρώσεις. Πρόκειται αφενός, για την ανάδειξη του μουφτή και αφετέρου, για την εφαρμογή του νόμου της Σαρία στην Ελλάδα.

Ως προς το πρώτο ζήτημα, ο διορισμός του Μουφτή από το ελληνικό κράτος, προκάλεσε την αντίδραση της μουσουλμανικής μειονότητας, που εφαρμόζει την πρακτική του διορισμού ξεχωριστού Μουφτή. Η εν λόγω πρακτική διορισμού από το κράτος, κατέληξε στην ομόφωνη καταδίκη της χώρας από το ΕυρΔΔΑ, στις υποθέσεις *Σερίφ/ Ελλάδας*¹⁴⁸⁸ και *Αγγά/ Ελλάδας*¹⁴⁸⁹, λόγω παραβίασης του άρθρου 9 ΕυρΣΔΑ.

Και ο ΕπΔΑ όμως, έλαβε θέση υπέρ της άμεσης εκλογής του Μουφτή από το ποίμνιο του:

“[...] With regard to the appointed Muftis and their application of the Sharia Law, the Commissioner recommends that Greece institutionalise an open, sincere and continuous dialogue with representatives of the Muslim minority on all matters affecting their everyday life and human rights. Any solutions to the issues raised in the present Report should be reached following consultations with the minority concerned and in accordance with the wish of the majority of its members”¹⁴⁹⁰.

Ενδιαφέρουσα είναι πάντως, η άποψη της ελληνικής πλευράς στις παραπάνω επικρίσεις, βάσει της οποίας:

«[...] Όσον αφορά στο διορισμό των μουφτήδων, που αναφέρεται στην ίδια παράγραφο, θα ήταν χρήσιμο να αποσαφηνισθεί ότι η μουσουλμανική κοινότητα συμμετέχει στη διαδικασία διορισμού, αφού η ίδια η μειονότητα επιλέγει και υποβάλλει στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων κατάλογο τριών υποψηφίων, από τους οποίους ο Υπουργός κάνει τον τελικό διορισμό»¹⁴⁹¹.

Ενώ και πάλι στα σχόλια των ελληνικών αρχών στο σχέδιο έκθεσης του ΕπΔΑ του 2008, όπως παραθέτονται στο σχετικό παράρτημα της Έκθεσης, σημειώνεται ότι:

“[...] The above-mentioned procedural reglementation is necessary given the judicial authority of the Muftis are vested with (namely that of applying the Sharia law in matters of family and inheritance law)”¹⁴⁹².

Ως προς το έτερο αμφιλεγόμενο ζήτημα, δηλαδή τις δικαιοδοτικές αρμοδιότητες του Μουφτή και τις νομικές επιπλοκές και ασυμβατότητες που προκύπτουν από την εφαρμογή του νόμου της Σαρία σε μέρος της ελληνικής επικράτειας, αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα αποτελεί τη μοναδική χώρα του ΣοΕ, στην οποία εφαρμόζεται η Σαρία, η οποία μάλιστα έχει καταργηθεί στην Τουρκία από το 1926(!)¹⁴⁹³. Παρότι, οι μουσουλμάνοι διατηρούν το δικαίωμα να επιλέξουν μεταξύ της εφαρμογής του ελληνικού Αστικού Δικαίου και της Σαρία και μολονότι, σύμφωνα με τον νόμο, οι

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, εκδ. Κριτική/ΚΕΜΟ, Αθήνα, 1999 <<http://www.kemo.gr/doc.php?fld=dockaidoc=96.pdf>> · ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ., *Ιερός Νόμος του Ισλάμ και μουσουλμάνοι έλληνες πολίτες. Μεταξύ κοινοτισμού και φιλελευθερισμού*, Εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006.

¹⁴⁸⁸ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Serif/ Greece*, (αρ. προσφυγής 38178/97), 4.12.1999.

¹⁴⁸⁹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Agga/ Greece*, (αρ. προσφυγής 37439/97), 25.1.2000· ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Agga/ Greece* (no. 2), (αρ. προσφυγής 50776/99 και 52912/99), 17.10.2002· ΕΥΡΔΔΑ, *Agga/Greece* (no. 3) (αρ. προσφυγής 32186/02), 13.7.2006· ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Agga/ Greece* (no.4), (αρ. προσφυγής 33331/02), 13.7.2006.

¹⁴⁹⁰ CommDH(2009)9, p. 13-14, §60.

¹⁴⁹¹ ΣοΕ: Η Έκθεση ECRI, 1999, σελ. 30.

¹⁴⁹² CommDH(2009)9, op. cit., p. 17.

¹⁴⁹³ ΒΕΡΓΟΥ Μ., «Η εφαρμογή του ιερού μουσουλμανικού νόμου (Σαρία) στην ελληνική έννομη τάξη», Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, Αθήνα, 2013.

αποφάσεις του Μουφτή που αντίκεινται στις διατάξεις του ελληνικού Συντάγματος δεν εφαρμόζονται (άρθρο 5 §3), έχει εκφραστεί ιδιαίτερη ανησυχία σχετικά με την αποτελεσματικότητα του ελέγχου των δικαιοδοτικών αποφάσεων του Μουφτή από τα εθνικά αστικά δικαστήρια.

Για το ζήτημα αυτό, εκφράστηκε σχετικά και ο ΕπΔΑ, ο οποίος τάχθηκε ξεκάθαρα υπέρ της κατάργησης των δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του Μουφτή, λόγω της ασυμβατότητας της Σαρία με τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ελλάδας, όπως απορρέουν από την επικύρωση του πυρήνα των διεθνών και ευρωπαϊκών συμφωνιών για τα δικαιώματα του ανθρώπου¹⁴⁹⁴.

Ως προς αυτό το σημείο, θετική ήταν η απόκριση των ελληνικών αρχών, που στα επισυναπτόμενα στην Έκθεση του ΕπΔΑ σχόλια υπογράμμισαν ότι:

“[...] Greece will study any possible readjustments, such as the abolition of the Sharia law, taking into account the legal obligations as well as the potential changes of the wishes of the Muslim minority”¹⁴⁹⁵.

Ενδιαφέρον πάντως, παρουσιάζει το γεγονός ότι παρά το παραπάνω σχόλιο/απάντηση των ελληνικών αρχών στη σύσταση του ΕπΔΑ, τέσσερα περίπου χρόνια αργότερα, ο Γεν. Γραμματέας Θρησκευμάτων, κ. Γ. Καλαντζής, δήλωνε ότι:

«[...] Για την Ελληνική Πολιτεία δεν υφίσταται ζήτημα μονομερούς κατάργησης των δικαιοδοτικών αρμοδιοτήτων του Μουφτή [...] Ποτέ καμία ελληνική κυβέρνηση δεν πρόκειται να καταργήσει τη Σαρία αν η μουσουλμανική μειονότητα δεν το ζητήσει η ίδια»¹⁴⁹⁶.

Στα επιχειρήματά του, επικαλείται ιστορικούς λόγους, που ανάγονται στην εποχή του *Ελευθερίου Βενιζέλου* και την -τότε- επιλογή του να διατηρήσει την εφαρμογή του νόμου της Σαρία. Όμως, ακόμα πιο ενδιαφέρον, φαντάζει το ακόλουθο:

«[...] Οφείλω επίσης να παρατηρήσω ότι η ύπαρξη της Σαρία στην Θράκη είναι ένα πρόβλημα για την Τουρκία διότι υπενθυμίζει πάντα σε ολόκληρο τον κόσμο ότι η Ελλάδα, ένα κράτος που στο Σύνταγμά του αναγνωρίζει ως επικρατούσα θρησκεία την Ορθοδοξία, παραχωρεί στους μουσουλμάνους της ένα δικαίωμα που μια χώρα όπως η Τουρκία που θέλει να εμφανίζεται ως παγκόσμια προστάτιδα του Ισλάμ, το έχει καταργήσει και τους το αρνείται ακόμα και σήμερα».

Στο ίδιο πλαίσιο θα πρέπει -ίσως- να ιδωθεί και η Απόφαση του Υπουργού Παιδείας, το 2014, βάσει της οποίας συγκροτήθηκε -κατόπιν αιτήματος των τριών μουφτήδων- επιτροπή με αποκλειστικό σκοπό τη σύνταξη εγχειριδίου, εν είδει οδηγού, με ενδεικτικό τίτλο: «Εγχειρίδιο Διαπροσωπικών Σχέσεων κατά το Ιεροδικαιϊκό Σύστημα Χάναφι». Δηλαδή η εφαρμογή της Σαρία ως «δίκαιο», όχι μόνο δεν καταργείται, αλλά για πρώτη

¹⁴⁹⁴ CoE: ComHR, “[...] The Commissioner, however, wishes to note that *he is favourably positioned towards the withdrawal of the judicial competence from Muftis, given the serious, aforementioned issues of compatibility of this practice with international and European human rights standards, and towards the subsequent, direct election of the Muftis (solely as Sharia Law experts) by the members of the Muslim minority, in conformity with Article 15 and the standards set by the Advisory Committee of the Framework Convention for the Protection of National Minorities. In the meantime, the Greek authorities are urged to take promptly all necessary measures for strengthening the substantive review and control by domestic courts of the Muftis’ judicial decisions so that they are effectively and fully in line with the standards of international and European human rights law*», CommDH(2009)9, p. 13-14, § 60-61.

¹⁴⁹⁵ CommDH(2009), 9 *op.cit.* p. 17.

¹⁴⁹⁶ ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ Γ., «Ποτέ καμία ελληνική κυβέρνηση δεν πρόκειται να καταργήσει τη Σαρία αν η μουσουλμανική μειονότητα δεν το ζητήσει η ίδια», Ομιλία, στο Συνέδριο «Η Συνθήκη της Λωζάνης 90 χρόνια μετά: Οι μειονοτικές ρυθμίσεις», Κομοτηνή 22.11.2013.

φορά αποκτά γραπτό κείμενο, μη δεσμευτικού περιεχομένου, που θα εκδοθεί στα ελληνικά και αραβικά¹⁴⁹⁷.

(v) Διακρίνουσα μεταχείριση στην εκπαίδευση

Η μειονοτική εκπαίδευση, αποτελεί ένα ακόμα μείζον και διαχρονικό σημείο τριβής, της Ελλάδας με τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα.

Τα ζητήματα εκπαίδευσης της μειονότητας, καλύπτονται από τα άρθρα 40 και 41 της Συνθήκης της Λωζάνης, το Μορφωτικό Πρωτόκολλο μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας του 1968 και της Πολιτιστικής Συνεργασίας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας του 2001. Κατ' εφαρμογήν των εν λόγω συμφωνιών, υιοθετήθηκαν από πολύ νωρίς σειρά νόμων στον τομέα της παιδείας¹⁴⁹⁸.

Παρά τις εν λόγω ρυθμίσεις ωστόσο, οι (δυνητικές) σημαντικές επιδράσεις στην μειονότητα από τις αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος και η ως εκ τούτου εξαιρετικά επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισής τους, επισημάνθηκε από πολύ νωρίς από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Σημειώθηκαν τόσο η έλλειψη παροχής αυτονομίας σχετικά με την παροχή μειονοτικών βιβλίων και δασκάλων¹⁴⁹⁹, οι λίγες θέσεις στη δευτεροβάθμια μειονοτική εκπαίδευση (μόνο 2 σχολεία)¹⁵⁰⁰, το πολύ χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των μειονοτικών σχολείων, καθώς και οι ανεπαρκώς εκπαιδευμένοι διδάσκοντες¹⁵⁰¹, η διαρροή μαθητών, η ελλιπής κατάρτιση των δασκάλων λόγω της ανεπάρκειας της Παιδαγωγικής Ακαδημίας, η έλλειψη διγλωσσών νηπιαγωγείων¹⁵⁰²...

Σε μια προσπάθεια βελτίωσης της κατάστασης και ίσως ως απάντηση στα παραπάνω θα μπορούσαν να σημειωθούν τα ακόλουθα:

(α) *Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Κυριότερο βήμα εδώ, αποτελεί το Πρόγραμμα «Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων» με αφετηρία το 1997. Συγχρηματοδοτούμενο από την Ελλάδα και την Ε.Ε., το εν λόγω ενιαίο έργο διήνυσε τέσσερις φάσεις. Σε γενικές γραμμές:

– Η 1^η φάση (1997-2000), επικεντρώθηκε στη δημοτική εκπαίδευση με στόχο τη βελτίωση του ελληνόφωνου προγράμματος στα μειονοτικά σχολεία.

– Η 2^η φάση (2002-2004), παράλληλα με τη συνέχιση της παρέμβασης στα δημοτικά μειονοτικά σχολεία, επικεντρώθηκε και σε επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, με σκοπό τη μείωση της διαρροής που ανερχόταν σε ποσοστό 60%, αλλά και τη σύνδεση με την τοπική κοινωνία μέσω της ίδρυσης δυο Κέντρων Στήριξης Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων.

– Κατά τη διάρκεια της 3^{ης} φάσης (2005-2008), εκτός από την παρέμβαση στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το πρόγραμμα εστίασε στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών/καθηγητών.

¹⁴⁹⁷ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, Απόφαση, Θέμα: Συγκρότηση Επιτροπής για την σύνταξη εγχειριδίου με τίτλο «Εγχειρίδιο Διαπροσωπικών Σχέσεων κατά το ιεροδικαϊκό Σύστημα Χάναφι», ΑΔΑ: ΒΙΡ59-ΟΚΨ.

¹⁴⁹⁸ Ενδεικτικά αναφέρονται: ο Ν. 694/1977, *Περί Μειονοτικών Σχολείων της Μουσουλμανικής Μειονότητας εις Δ. Θράκην* (ΦΕΚ 264 Α'), ο Ν. 695/1977, *Περί ρυθμίσεως θεμάτων τινών του διδακτικού και εποπτικού προσωπικού των Μειονοτικών Σχολείων και της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας* (ΦΕΚ 264 Α').

¹⁴⁹⁹ ΣοΕ: I ECRI, 1996, σελ. 9-10, §12-14.

¹⁵⁰⁰ ΣοΕ: II ECRI, 1999, σελ. 20, §45.

¹⁵⁰¹ ΣοΕ: III ECRI, 2003, σελ. 27, §89.

¹⁵⁰² ΣοΕ: IV ECRI, 2009, σελ. 27-28, § 57-68.

–Τέλος, την περίοδο 2010-2013 το πρόγραμμα με νέο όνομα («Πρόγραμμα για την εκπαίδευση των παιδιών της μειονότητας στη Θράκη»), αποτέλεσε την 4^η φάση του έργου που ξεκίνησε το 1997¹⁵⁰³.

Από τα παραπάνω μέτρα, παρά το γεγονός ότι ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην πρωτοβάθμια μειονοτική εκπαίδευση, οι μεγαλύτερες αλλαγές επήλθαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου παρατηρήθηκε μια ραγδαία διεύρυνση της φοίτησης των μουσουλμανοπαίδων¹⁵⁰⁴.

Ενδιαφέρουσα εξέλιξη στο εν λόγω πεδίο, αποτελούν δυο νέοι νόμοι το 2011 και το 2014, αντίστοιχα. Το 2011 δημιουργήθηκε το Τμήμα Γ' ξένων και μειονοτικών σχολείων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης¹⁵⁰⁵. Ενώ, με εκείνον του 2014, ρυθμίστηκαν μια σειρά από ζητήματα που αφορούν στο μειονοτικό σχολείο όπως: θέματα διοίκησης και οργάνωσης, θέματα εκπαιδευτικού προσωπικού, θέματα λειτουργίας και Επιστημονικής-Παιδαγωγικής Υποστήριξης Μειονοτικών Σχολείων κτλ.¹⁵⁰⁶.

(β) *Εισαγωγή στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση.* Στα πολύ σημαντικά μέτρα «θετικής διάκρισης», θα μπορούσε να περιληφθεί η εισαγωγή σπουδαστών σε ΑΕΙ και ΤΕΙ με ποσοστ看ση 0.5%¹⁵⁰⁷. Πρόκειται για ένα μέτρο, που συνοδεύόμενο και από την απαλλαγή από την βάση του 10 ανά εξεταζόμενο μάθημα, εισήχθη το 1995¹⁵⁰⁸. Αξίζει ωστόσο, να σημειωθεί ότι παρά την επιτυχία του μέτρου, που εκτός από την ποσοτική επιτυχία¹⁵⁰⁹, αποτυπώνεται επίσης, στη μείωση της μαθητικής και φοιτητικής μετανάστευσης¹⁵¹⁰, εγέρθηκαν πολλές αντιδράσεις¹⁵¹¹.

¹⁵⁰³ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <<http://www.museduc.gr/el/>>.

¹⁵⁰⁴ Αξίζει να σημειωθεί ότι την περίοδο (1989-2008) ο αριθμός των μαθητών της μειονότητας που φοιτούν στο γυμνάσιο υπερτετραπλασιάστηκε: από 769 μαθητές το έτος 1989-90 έφτασε σε 3.381 το 2007-08. Στο επίπεδο του λυκείου ο αριθμός είναι δέκα φορές μεγαλύτερος: μόλις 231 μαθητές φοιτούσαν σε αυτή τη βαθμίδα το 1989-90, ενώ το 2007-08 ο αριθμός τους σε όλους τους τύπους λυκείου φτάνει τους 2.256. *Ασκούνη Ν.*, «Η εκπαίδευση της μειονότητας: δομή και θεσμικό πλαίσιο», 2011, στο: <http://www.museduc.gr/images/stories/docs/ekpaideysi_meionotitas_domi_kai_thesmiko_plaisio.pdf>.

¹⁵⁰⁵ Ν. 4027/2011, *Μέρος δ' διεύθυνση παιδείας ομογενών και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης* (άρθρο 29 §γ Τμήμα Γ' Ξένων και Μειονοτικών Σχολείων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης).

¹⁵⁰⁶ Ν. 4310/2014 (ΦΕΚ 258 Α', 8 Δεκεμβρίου 2014), άρθρα 63 επ.

¹⁵⁰⁷ <<http://curia.gr/peri-tis-sintagmatikotitas-tis-posostosis-stin-eisagogi-ton-mousoulmanon-se-aei-tei/>>.

¹⁵⁰⁸ Άρθρο 2, ν. 2341/1994 (ΦΕΚ 208 Α') «Ρύθμιση θεμάτων του εκπαιδευτικού προσωπικού σχολείων της Θράκης και της Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και άλλες διατάξεις».

¹⁵⁰⁹ Σημειώνεται ότι κατά την πρώτη χρονιά εφαρμογής του μέτρου, 98 υποψήφιοι κατάφεραν να εισαχθούν σε σχολές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, το 2011 ο αριθμός αυτός ανήλθε σε 482 άτομα. Βλ. σχετικά: ΑΣΚΟΥΝΗ Ν. *op cit.* υπ. 1503.

¹⁵¹⁰ ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Νέες δυναμικές στη μειονότητα», *Έμφαση*, Απρίλιος 2007.

¹⁵¹¹ «Τεράστια αδικία στις πανελλήνιες: Επιμένει να επιδοτεί τους μουσουλμάνους η ΝΔ», Χρυσή Αυγή, 29.3.2013, στο: <<http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/terastia-adikia-stis-panellhnies-epimenei-na-epidotei-tous-mousoulmanous-h#ixzz3SmFTm4sK>> ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ Β., «Στους 468 οι φοιτητές μουσουλμανικής μειονότητας στα ΑΕΙ και ΤΕΙ με χαμηλές βάσεις», 19.9.2013, στο: <<http://kathigitis.org/stous-468-i-fitites-mousoulmanikis-mionotitas-sta-ai-ke-ti-me-chamiles-vasis/>>. Στον αντίποδα των αντιδράσεων, για μια επιχειρηματολογία υπέρ του μέτρου «θετικής διάκρισης», βλ.: ΚΑΛΑΝΤΖΗΣ Γ., «Γιατί θεομοθετήθηκε η ποσοστ看ση εισαγωγής στα ΑΕΙ-ΤΕΙ υπέρ των μουσουλμάνων της Θράκης», 26.9.2013, στο: <<http://www.gkalantzis.gr/?p=1448>>. Σύμφωνα με την άποψη αυτή: « Η απόφαση αυτή είναι απολύτως συμβατή με το Ελληνικό Σύνταγμα και τις Ευρωπαϊκές Συνθήκες και αποτελεί μια από τις αυτονόητες και αποτελεσματικές επιλογές, ώστε νέοι Έλληνες πολίτες, οι οποίοι για τους προαναφερθέντες λόγους δεν γνωρίζουν επαρκώς την ελληνική γλώσσα, να έχουν τη δυνατότητα να σπουδάσουν στην πατρίδα τους κι όχι σε ξένες χώρες [...]».

(γ) *Η Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης και η εξέλιξή της.* Η Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης, ένα ακόμα θετικό μέτρο υιοθετηθέν το 1968¹⁵¹², καταργήθηκε (επί υπουργίας Άννας Διαμαντοπούλου), το 2011¹⁵¹³, λόγω του χαμηλού επιπέδου της παρεχόμενης εκπαίδευσης¹⁵¹⁴, κάτι που σηματοδότησε την έλευση μιας νέας εποχής στο μειονοτικό εκπαιδευτικό σύστημα. Έκτοτε, καθορίστηκε η διαδικασία εξομοίωσης των αποφοίτων της Ε.Π.Α.Θ. με τους πτυχιούχους Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης των Α.Ε.Ι.¹⁵¹⁵. Τέλος, παρότι η ECRI, στην τελευταία έκθεσή της σημείωσε την ανησυχία της «[...] για την καθυστερημένη διαπίστευση της νέας σχολής για την διδασκαλία της τουρκικής μητρικής γλώσσας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, που αντικατέστησε την παλαιά Ειδική Παιδαγωγική Ακαδημία»¹⁵¹⁶, γεγονός είναι ότι με πρόσφατη τροπολογία προβλέπεται ότι:

«Από το ακαδημαϊκό έτος 2015–2016 ιδρύεται Διδασκαλείο Εκπαιδευτικών Μειονοτικού Προγράμματος (Δ.Ε.Μ.Π.) της Μειονοτικής Εκπαίδευσης στην Αλεξανδρούπολη, που εντάσσεται στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης (Δ.Π.Θ.). Δικαίωμα φοίτησης σε αυτό έχουν αποκλειστικά μέλη της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης που είναι απόφοιτοι Παιδαγωγικών Τμημάτων Δημοτικής Εκπαίδευσης της ημεδαπής... (άρθρο 66)»¹⁵¹⁷.

A.1.2.3. Το ζήτημα των Σλαβομακεδόνων

Εξχωριστά, ίσως, θα πρέπει να εξεταστεί το ζήτημα των Σλαβομακεδόνων. Παρότι στην ελληνική Μακεδονία υπάρχει ένας αριθμός Ελλήνων που αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες, υποστηρίζοντας ότι αποτελούν μειονότητα, κάτι που άμεσα ή έμμεσα έχει υποστηριχτεί και από εκθέσεις ελέγχου των διεθνών οργάνων, η ελληνική Πολιτεία δεν αναγνωρίζει -επ' ουδενή λόγω- την ύπαρξη τέτοιας μειονότητας.

Πράγματι, για λόγους που σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική και τα εθνικά συμφέροντα της χώρας (βλ. Μακεδονικό ζήτημα), αξίζει να σημειωθεί, ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις εμφανίζονται απολύτως αρνητικές, υποστηρίζοντας σε κάθε ευκαιρία ότι υπάρχει μόνο μια αναγνωρισμένη μειονότητα στην Ελλάδα. Χρειάστηκαν οι επανειλημμένες παρεμβάσεις/διορθώσεις των ελληνικών αρχών κατά τον δεύτερο και τρίτο κύκλο επιτήρησης της ECRI, ώστε στην 4^η πλέον έκθεση να γίνεται λόγος για μακεδονική κοινότητα κι όχι μειονότητα, ενώ στην 5^η Έκθεση δεν διαπιστώθηκαν ζητήματα τριβής για τους Σλαβομακεδόνες.

Σε κάθε περίπτωση, αξίζει πάντως, να σημειωθεί η αυστηρή διατύπωση των εν λόγω παρατηρήσεων. Έτσι, στην 2^η Έκθεση οι ελληνικές αρχές σημειώνουν ότι:

¹⁵¹² Β.Δ.31/1968 «Περί ιδρύσεως Ειδικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας ενός τμήματος εν τη πόλει της Θεσσαλονίκης», Α' 8.

¹⁵¹³ Άρθρο 59, παρ.10 του Ν.3966/2011, Α' 118 όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 35 του Ν.4186/2013, Α' 193

¹⁵¹⁴ ΚΟΙΝΑ Λ., «Μας πληγώνει η κατάργηση του προγράμματος Μειονοτικής Εκπαίδευσης στο ΑΠΘ», Αγγελιοφόρος, 6.2.2015. Βλ. επίσης, ECRI IV: «[...] Κάποιοι αντιπρόσωποι της μουσουλμανικής μειονότητας της δυτικής Θράκης έχουν ενημερώσει την ECRI ότι το πρόβλημα της έλλειψης κατάλληλα καταρτισμένων δασκάλων παραμένει, επειδή η Παιδαγωγική Ακαδημία Θεσσαλονίκης παρέχει στους δασκάλους τουρκικής γλώσσας ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα διάρκειας 2-3 χρόνων, ενώ άλλες παιδαγωγικές ακαδημίες παρέχουν εκπαίδευση για μια περίοδο 4 ή περισσότερων ετών» (σελ. 28, §60).

¹⁵¹⁵ με το άρθρο 15 του ν.4283/2014 (ΦΕΚ Α' 189/10-9-2014).

¹⁵¹⁶ ΣοΕ: V Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 136.

¹⁵¹⁷ του ν. 4310/2014 (ΦΕΚ 258 Α', 8.11.2014). Βλ. επίσης, Τροπολογία για τη μειονοτική εκπαίδευση στη Θράκη. Μεχμέτ Ντερντιμάν: Ήρθε η ριζική αλλαγή στη μειονοτική εκπαίδευση, *Χρόνος*, online ενημέρωση από τη Θράκη, 13.11.2014.

«Στην παράγραφο 24, η έκφραση που χρησιμοποιείται για την αναφορά σε μια ομάδα Ελλήνων πολιτών, τόσο στον τίτλο όσο και στο κύριο μέρος, *προδίδει κάποια μεροληψία από πλευράς των συντακτών σε ένα ζήτημα προδήλως αμφιλεγόμενο*. Μια πιο ουδέτερη διατύπωση που χρησιμοποιείται στην παράγραφο 5 θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και εδώ: *‘Έλληνες πολίτες που αυτοχαρακτηρίζονται ως Μακεδόνες’*»¹⁵¹⁸.

Ενώ στην 3^η Έκθεση υπογραμμίζεται ότι:

«[...] Η αναφορά του κειμένου της Εκθέσεως στην «μακεδονική» μειονότητα δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα και είναι εσφαλμένη.

Πράγματι, 2.500.000 Έλληνες που διαβιούν στην Ελληνική Μακεδονία αυτοπροσδιορίζονται ως Μακεδόνες. Η χρήση του όρου «Μακεδονική» μειονότητα από έναν μικρό αριθμό Ελλήνων της Βορείου Ελλάδος, που ομιλούν ένα σλαβικό ιδίωμα, *αντιποιείται το όνομα και την ταυτότητα της ανωτέρω ευρείας πλειονότητας των Ελλήνων Μακεδόνων*. Δημιουργεί, επίσης, σοβαρά προβλήματα στις Ελληνικές Αρχές, καθώς ο οποιοσδήποτε επίσημος αυτοπροσδιορισμός μιας τέτοιας ομάδας *ενδέχεται να δημιουργήσει σύγχυση και να οδηγήσει στην διατάραξη της κοινωνικής ειρήνης στην περιοχή της Βορείου Ελλάδος*.

Επιπλέον, δεν υφίσταται κανένας κανόνας του διεθνούς δικαίου που υποχρεώνει τα Κράτη να αναγνωρίζουν επισήμως την ύπαρξη μειονοτήτων, με βάση και μόνο το κριτήριο ότι ένας μικρός αριθμός πολιτών ομιλεί ένα δεύτερο ιδίωμα. Τα Κράτη είναι σε καλύτερη θέση να εκτιμούν πότε μια ορισμένη ομάδα πληροί τα κριτήρια για την επίσημη αναγνώρισή της ως μειονότητα. Εντούτοις, ακόμα και εν τη απουσία μιας τέτοιας αναγνώρισης, τα Κράτη υποχρεούνται να σέβονται πλήρως τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ελευθερίες αυτών των ατόμων, συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας εκφράσεως όπως και των αρχών της ισότητας και της μη - διάκρισης»¹⁵¹⁹.

Οι εν λόγω παρατηρήσεις, κατέληξαν στην προσθήκη υποσημείωσης στην λέξη Μακεδόνες στην 4^η Έκθεση της ECRI, σύμφωνα με την οποία:

«Μια ομάδα-ξεχωριστή από την πλειοψηφία- στην ελληνική διοικητική περιοχή της Μακεδονίας. Η ECRI θυμίζει ότι οι εθνικά Έλληνες που αποτελούν την πλειοψηφία στην παραπάνω ελληνική διοικητική περιοχή αποκαλούνται επίσης Μακεδόνες»¹⁵²⁰.

Αντίστοιχη, ήταν η αντίδραση της Ελλάδας και στην έκθεση του ΕπΔΑ τη σχετική με τις μειονότητες, στα επισυναπτόμενα σχόλια της οποίας σημειώθηκε ότι:

“[...] There is no ‘Macedonian’ minority in Greece. In this regard, Greece reiterates its position, that any recommendation by UN treaty bodies and, *a fortiori*, by other monitoring mechanisms, on the protection of rights of persons claiming to belong to a “minority” cannot determine the existence of a minority group or impose on States an obligation to officially recognize a group as a “minority””¹⁵²¹.

Συναφές με το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού είναι και στην περίπτωση της Μακεδονικής κοινότητας, οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ στις υποθέσεις: *Σιδηρόπουλος και λοιποί/ Ελλάδα*¹⁵²², καθώς και *Ουράνιο Τόξο/ Ελλάδα*¹⁵²³, αφού και στις δυο υποθέσεις, η αίτηση για την ίδρυση σωματείων απορρίφθηκε, με την αιτιολογία ότι η δράση τους ήταν ύποπτη για υπονόμευση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας.

Ενδιαφέρον εδώ, είναι το γεγονός ότι σε αντίθεση με την μη εφαρμογή των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ στις περιπτώσεις των «τουρκικών» ενώσεων, σε αμφότερες τις περιπτώσεις των ενώσεων της «μακεδονικής μειονότητας», οι αποφάσεις –σύμφωνα

¹⁵¹⁸ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 29.

¹⁵¹⁹ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 45.

¹⁵²⁰ ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, σελ. 49, υποσημειώσεις 1 και 76 (Έκθεσης).

¹⁵²¹ CommDH(2009)9, *op. cit.*, p. 15.

¹⁵²² ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Σιδηρόπουλος και λοιποί/ Ελλάδα*, (αρ. προσφυγών 57/1997/841/1047), 10.7.1998.

¹⁵²³ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Ουράνιο Τόξο και λοιποί/ Ελλάδα*, (αρ. προσφυγής 74989/01), 20.10.2005.

πάντα με τα ψηφίσματα της ΕπΥπ, εφαρμόστηκαν¹⁵²⁴. Επιπλέον, σημειώνεται επίσης, ότι στην περίπτωση του Ουράνιου Τόξου, σε συνέχεια της εν λόγω νομολογίας, το 2014 εγκρίθηκε από τον Άρειο Πάγο, η συμμετοχή στις ευρωεκλογές του κόμματος: «Ευρωπαϊκή Ελεύθερη Συμμαχία- Ουράνιο Τόξο».

Εντύπωση ωστόσο, προκαλεί το γεγονός ότι ενώ, στην υπόθεση της «Στέγης Μακεδονικού Πολιτισμού», η ΕπΥπ εξέδωσε από το 2000 ψήφισμα με το οποίο έκλεισε την υπόθεση, η ECRI επανήλθε στο ζήτημα το 2003 σημειώνοντας ότι:

«[...] αποδοκιμάζει το γεγονός ότι μετά παρέλευση πενταετίας από την εν λόγω απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ο σύνδεσμος ακόμη δεν έχει εγγραφεί παρά τις επανειλημμένες αιτήσεις που έχουν κάνει τα μέλη του»¹⁵²⁵.

Επιπροσθέτως, συνέχεια στο θέμα, δόθηκε όταν το 2009, με απόφαση του Αρείου Πάγου, επικυρώθηκε η μη αναγνώριση του σωματείου¹⁵²⁶. Στις πιο πρόσφατες εξελίξεις, θα μπορούσε να σημειωθεί η διαπίστωση της παραβίασης του άρθρου 11 από το ΕυρΔΔΑ στην υπόθεση *Στέγη Μακεδονικού Πολιτισμού και λοιποί / Ελλάδα*, στις 19 Ιουλίου 2015¹⁵²⁷.

A.1.3. Η οπτική της μουσουλμανικής μειονότητας

Από τα παραπάνω λοιπόν, εξετάζοντας τις εκθέσεις των διεθνών οργανισμών, προκύπτει ότι η Ελλάδα εφαρμόζει διακρίνουσες πρακτικές, παραβιάζοντας τα δικαιώματα προσώπων που ανήκουν στην αναγνωρισμένη μειονότητα. Έμφαση ωστόσο, φαίνεται να δίνεται στην τουρκογενή συνιστώσα της μειονότητας, αφού η συνεχής επισημάνση του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού και του συνεταυριζέσθαι γίνεται με αναφορά στον προσδιορισμό Τούρκος. Εξαίρεση αποτελεί το ζήτημα των περιορισμών της θρησκευτικής ελευθερίας, που αφορά στο σύνολο της μειονότητας. Ποια είναι ωστόσο, η γνώμη των συνιστωσών της μειονότητας;

A.1.3.1. Η άποψη των τριών συνιστωσών της μειονότητας για τον ρατσισμό και τις διακρίσεις

Όσον αφορά στην πλειοψηφία της μειονότητας, δηλαδή το τουρκογενές τμήμα του πληθυσμού, μοιάζει να συντάσσεται πλήρως με τις εκθέσεις των οργάνων, επικαλούμενη –σε κάθε ευκαιρία– τα δεινά που υπομένει.

Πιο συγκεκριμένα, οι Τουρκογενείς υποστηρίζουν –σε κάθε ευκαιρία– ότι υπάρχει ρατσισμός από μέρους του ελληνικού κράτους. Ενδεικτική είναι και η δήλωση του Μουσταφά Αλή Τσαβούς, Προέδρου του κόμματος ΚΙΕΦ, στο συνέδριο της FUEN που έλαβε χώρα στη Θράκη, τον Μάιο του 2015, σύμφωνα με την οποία:

«[...] Εμείς συνεχίσαμε μέχρι σήμερα τον νομικό μας αγώνα. Παρά την τόσο καλή βούληση της μειονότητας, το ελληνικό κράτος συνεχίζει να πράττει αδικίες»¹⁵²⁸.

¹⁵²⁴ CoE: ComHR, Res. DH (2000) 99, *concerning the judgment of the ECHR of 10 July 1998 in the case of Sidiropoulos and others against Greece* CoE: CM/ResDH(2011)218, *Execution of the judgment of the European Court of Human Rights Ouranio Toxo and others against Greece*.

¹⁵²⁵ ΣοΕ: ΙΙΙ Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 25, § 81.

¹⁵²⁶ ΕΠΣΕ/ΕΟΔΜ, «Άρειος Πάγος επικυρώνει μη αναγνώριση «Στέγης Μακεδονικού Πολιτισμού»», 30.9.2009 ΈΠΣΕ, «Νέα Ευρωδίκη της Ελλάδας για τη Στέγη Μακεδονικού Πολιτισμού», 18.9.012.

¹⁵²⁷ Βλ. διεξοδικότερα: ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Στέγη Μακεδονικού Πολιτισμού και λοιποί / Ελλάδα* (αρ. προσφυγής 1295/10), 9.7.2015.

¹⁵²⁸ «Ομιλίες Προέδρου DEB και του προϊσταμένου του (τουρκικού προξενείου)», *Τουρκικά νέα*, 17.5.2015, στο: <<http://tourkikanea.gr/2015/05/deb-167/#more-52428>>.

Ακολουθώντας και συμπληρώνοντας τα όσα υποστηρίζονται και από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα, ο Τσαβούς εντόπισε τα προβλήματα στον αυτοπροσδιορισμό, το κλείσιμο των τουρκικών συλλόγων, την παιδεία, το θέμα των μουφτειών και το πλαφόν του 3%, που εμποδίζει την εκλογή ανεξάρτητου βουλευτή της μειονότητας.

Παράλληλα, ως προς τη σχέση μεταξύ μειονότητας-πλειονότητας, υποστηρίχτηκε ότι: «[...] είμαστε μια κοινωνία-υπόδειγμα για την συμβίωση μουσουλμάνων και χριστιανών. Ωστόσο η Ελλάδα προσπαθεί να μας εξοντώσει διασπώντας μας σε τρία στοιχεία. Αυτό είναι κάτι βέβαιο που έληξε με αποτυχία. Προσπάθησε να μας αποτελειώσει χωρίζοντας μας σε Τούρκους, Πομάκους και Ρωμά. Το ελληνικό κράτος όμως έναντι τούτου, ίδρυσε πομακικούς και τσιγγανικούς συλλόγους. Την ώρα που κατέβαζε τις τουρκικές πινακίδες και την ώρα που απαγόρευε να πει κάποιος “είμαι Τούρκος”, προσπάθησε να κάνει τους ανθρώπους μας να καταπιούν πως είναι Πομάκοι και Τσιγγάνοι και στήριξε αυτή την προσπάθεια. Αλλά επαναλαμβάνω πως αυτό είναι κάτι που έληξε με αποτυχία. Διότι όλοι οι άνθρωποι μας με αυτές τις υπο-ταυτότητες μιλάνε τουρκικά και λένε πως “είμαστε Τούρκοι”. Μπορεί να μιλάνε τσιγγάνικα, αλβανικά, πομάκικα και αγγλικά, αλλά το σημαντικό είναι το τι δηλώνουν. Και εάν η δήλωση μας δεν έχει αξία τότε να, στην Δυτική Θράκη υπάρχουν 150 χιλιάδες Τούρκοι, εγώ προτείνω να γίνει ένα δημοψήφισμα. Τότε να δούνε όλοι οι άνθρωποι και τα κράτη το τι και ποιοι είναι οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης»¹⁵²⁹.

Από την άλλη πλευρά ωστόσο, συναντάει κανείς την άποψη των Πομάκων και των Ρομά. Σύλλογοι και τοπικές εφημερίδες των εν λόγω συνιστώσων της μειονότητας (όπως π.χ. Ζαγάλιστα), επικαλούνται την σκληρή καθημερινότητά τους, για να δηλώσουν ότι υφίστανται διακρίνους συμπεριφορά και βιώνουν τον ρατσισμό, όχι από την Ελλάδα, αλλά από την Τουρκία.

(α) Πομάκοι. Πράγματι, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζονται από την τουρκογενή συνιστώσα, οι Πομάκοι υποστηρίζουν ότι δεν υφίστανται ρατσισμό από την Ελλάδα. Ενδεικτική προς την κατεύθυνση αυτή, είναι η συνέντευξη του Προέδρου του Πανελλήνιου Πομακικού Συλλόγου *Ιμάμ Αχμέτ*, που με αφορμή την προσπάθεια τρομοκράτησης (όπως ο ίδιος τη χαρακτήρισε) των Πομάκων, από την τουρκική πλευρά κατά τη διάρκεια συνόδου του ΟΑΣΕ το 2009, δήλωσε:

«[...] Οι αντιπροσωπείες που υπήρχαν από εδώ και από Γερμανία, Δυτικοθρακιωτών, λέγανε άλλα πράγματα. Ότι η μειονότητα εδώ, καταπιέζεται από την Ελλάδα. Και εμείς βέβαια, είπαμε όχι. Δεν υπάρχει κάτι τέτοιο. Η καταπίεση προέρχεται περισσότερο σε εμάς τους Πομάκους, που θέλουν να μας αφομοιώσουν και να μας κάνουν Τούρκους».

(β) Ρομά. Στο ίδιο μήκος κύματος, και οι Ρομά, υποστηρίζουν ότι η καταπίεση προέρχεται από την Τουρκία. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η ομιλία της Σαμπιχά Σουλεϊμάν στα ΗΕ το 2012, όπου ανέφερε ότι:

«Οι μουσουλμάνοι τουρκικής καταγωγής προσπαθούν να μας επιβάλλουν εκτός από τη γλώσσα τους και την ταυτότητά τους. Στη Θράκη μας καταπιέζει η Τουρκία και όχι η Ελλάδα»¹⁵³⁰.

¹⁵²⁹ «Ομιλία του μισέλληνα ψευδομουφτή Μέτε στο Συνέδριο της FUEN στην Κομοτηνή», *Τουρκικά νέα*, 14.5.2015.

¹⁵³⁰ Σαμπιχά Σουλεϊμάν, ΟΗΕ, 5ο Συνέδριο για τις μειονότητες (17-18.12.2012).

Α.1.3.2. *Τουρκογενείς έναντι Πομάκων και Ρομά: Παραβιάζοντας τα μειονοτικά δικαιώματα των Τσιγγάνων/Πομάκων*

“Καταπιέζουν κατά κύριο λόγο τους φιλήσυχους Έλληνες μουσουλμάνους, προκειμένου να τους πείσουν ότι είναι τουρκογενείς, με κύρια στόχευση τους Πομάκους και τους Ρομά”¹⁵³¹.

Ενώ οι εκθέσεις των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων, φαίνεται να εστιάζουν περισσότερο στις διακρίνουσες συμπεριφορές που υφίσταται η τουρκογενής συνιστώσα της μειονότητας, γεγονός είναι ότι υπάρχει παραβίαση των μειονοτικών δικαιωμάτων των πολιτών που ανήκουν και στην πομακική και τσιγγάνικη συνιστώσα. Πρόκειται για διακρίσεις, που αφορούν στη διαχρονική προσπάθεια του τουρκικού Προξενείου, (που εκφράζεται μέσω του εκτουρκισμού των άλλων συνιστωσών), να εμφανίσει τη μουσουλμανική μειονότητα ως μια συμπαγή μειονότητα, προσπάθεια η οποία εκτείνεται σε όλα τα πεδία των μειονοτικών δικαιωμάτων.

Διακρίσεις, που ωστόσο, αναφέρθηκαν μόνο στην 4^η Έκθεση της ECRI¹⁵³², καθώς και σε σχετικό ψήφισμα της ΚΣ του ΣοΕ¹⁵³³. Ενώ, διαπιστώνονται από το 2007 και έπειτα κάθε χρόνο στις ετήσιες εκθέσεις του State Department για τα δικαιώματα του ανθρώπου¹⁵³⁴.

(i) Δικαίωμα ελευθερίας του συνεταιριζέσθαι έναντι δικαιώματος αυτοπροσδιορισμού

Πιο συγκεκριμένα, παρά την αναγνώριση των τριών συνιστωσών της μουσουλμανικής μειονότητας

«[...] η πραγματικότητα είναι ότι μεταξύ των μειονοτικών υπάρχει ελευθερία ατομικού αυτοπροσδιορισμού μόνον εάν κάποιος επιθυμεί να δηλώσει ότι είναι Τούρκος. Όσοι Πομάκοι ή Τσιγγάνοι εκφράζουν τη διαφορετική τους ταυτότητα γίνονται στόχος συντονισμένων επιθέσεων της τουρκόφωνης ηγεσίας της μειονότητας»¹⁵³⁵.

Συναφής με το δικαίωμα του αυτοπροσδιορισμού, η ελευθερία του συνεταιριζέσθαι, (που –όπως είδαμε- απασχόλησε έντονα τις επισημάνσεις της ECRI, ενώ παράλληλα,

¹⁵³¹ <<http://www.newsbomb.gr/ellada/ethnika/story/462920/fr-fragkos-i-elliniki-thraki-ekpemppei-sos>> .

¹⁵³² Όπου σημειώθηκε ότι: «127. Η ECRI έχει λάβει αντικρουόμενες εκθέσεις από τις ελληνικές αρχές και κάποιους αντιπροσώπους της μουσουλμανικής μειονότητας της δυτικής Θράκης για την ταυτότητα των Ρομά και των Πομάκων της περιοχής. Από τη μια πλευρά, οι αρχές υπέδειξαν ότι η ταυτότητα των Ρομά και των Πομάκων δεν αναγνωρίζεται πάντα από την πλειοψηφία των πολιτών με εθνοτική τουρκική καταγωγή στην περιοχή και ότι αυτοί είναι κάποιες φορές τα θύματα των διακρίσεων από την πλευρά τους. Από την άλλη πλευρά, κάποιοι αντιπρόσωποι της μουσουλμανικής μειονότητας της δυτικής Θράκης το αντικρούουν. Για το ζήτημα αυτό, η ECRI επιθυμεί να υπενθυμίσει ότι η αρχή για εθελοντικό αυτοπροσδιορισμό θα πρέπει να επιβληθεί για όλους και να ληφθούν μέτρα για τη διασφάλιση του σεβασμού για την ταυτότητα όλων των ομάδων που ζουν στη δυτική Θράκη.»

¹⁵³³ CoE: PACE Res. 1704 (2010), *Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey and for the Muslim minority in Thrace (eastern Greece)*. Εδώ, συστήνεται στο ελληνικό κράτος –μεταξύ άλλων- «18.6. (to) ensure that no attempts are made to impose an identity on a person or a group of persons, even by representatives of other groups within the minority concerned, in keeping with the spirit of Article 3 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities».

¹⁵³⁴ Βλ. ενδεικτικά: U.S. DEPARTMENT OF STATE, 2007 *Country Reports on Human Rights. Greece*, 11.3.2008, όπου αναφέρεται ότι: “Some members of the Pomak community claimed they were pressured by members of the Turkish speaking community to deny the existence of a Pomak identity as separate from a Turkish identity”.

¹⁵³⁵ ΣΥΡΙΓΓΟΣ Α., «Μειονότητες μέσα στη μειονότητα: Πομάκοι και Τσιγγάνοι», εισήγηση στην Ημερίδα που διοργανώθηκε στην Κομοτηνή, με θέμα «Η Προστασία των Δικαιωμάτων των Μειονοτήτων στα Πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης», 16.5.2010, σελ. 14.

αναπτύχθηκε μια νομολογία του ΕυρΔΔΑ επί του ζητήματος), πίσω από το επιφανειακό ζήτημα της χρήσης της λέξης τουρκικός, κρύβει μια άλλη αλήθεια.

«[...] Πρόκειται για μια διαμάχη που στόχο έχει να επιβάλλει την τουρκική ταυτότητα σε όλες τις εθνοτικές ομάδες της μειονότητας. Από την απόφαση του ΕΔΔΑ, επηρεάζονται άμεσα οι ταυτότητες των Πομάκων και Τσιγγάνων»¹⁵³⁶.

Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια σύγκρουση των εν λόγω δικαιωμάτων, αφού η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι η ικανοποίηση του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι (για τους τουρκογενείς), οδηγεί σε καταπάτηση του δικαιώματος του αυτοπροσδιορισμού (για τους Πομάκους/Ρομά). Ως ενδεικτικό παράδειγμα, θα μπορούσε να αναφερθεί η δράση της Τουρκικής Ένωσης Ξάνθης, η οποία ασκεί πίεση για συμμετοχή στους πομακικούς πληθυσμούς, με σκοπό την ισοπέδωση οποιασδήποτε άλλης φωνής μέσα στη μειονότητα.

(ii) Επιβολή τουρκικής παιδείας/γλώσσας

Από μια άλλη σκοπιά, κυρίαρχο χαρακτηριστικό της προσπάθειας εκτουρκισμού των Τσιγγάνων και Πομάκων, αποτελεί η επιβολή τουρκικής γλώσσας. Κύριο όχημα σε αυτή την προσπάθεια, αποτελεί το μειονοτικό σχολείο, όπου οι μαθητές διδάσκονται ελληνικά και τουρκικά, ακρωτηριάζοντας ουσιαστικά την Πομακική και Ρομανί γλώσσα. Η δίγλωσση εκπαίδευση, αποτελεί ένα μέσο αλλοίωσης της εθνοτικής ταυτότητας των Ελλήνων Μουσουλμάνων.

Ενδεικτικά εδώ, θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά άρθρα αφιερωμένα στο εν λόγω ζήτημα της επιβολής τουρκικής γλώσσας όχι μόνο μέσω της εκπαίδευσης¹⁵³⁷, αλλά και μέσω πινακίδων σε καταστήματα, δημόσιες υπηρεσίες, κτλ.¹⁵³⁸

Φυσικά, άξια μνείας είναι η ευθύνη της ελληνικής πολιτείας, που επέτρεψε, αν δεν ενθάρρυνε αυτή τη συμπεριφορά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελούν τα εκπαιδευτικά ατοπήματα του «Προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων» όπου για παράδειγμα, ως αποκλειστική γλώσσα στήριξης για την εκμάθηση της ελληνικής, χρησιμοποιήθηκε η τουρκική¹⁵³⁹.

(iii) Εκτουρκισμός/απαξίωση της πομακικής και τσιγγανικής εθνοτικής ταυτότητας

Σημαντικός είναι και ο «πόλεμος» από την πλευρά της Τουρκίας κατά της εθνικής ταυτότητας των Τσιγγάνων και Πομάκων, που έλαβε πολλές μορφές.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, εκφράστηκε με επιθέσεις (λεκτικές¹⁵⁴⁰, αλλά ακόμα και σωματικές¹⁵⁴¹) σε όσους αυτοπροσδιορίζονται ως Πομάκοι- Τσιγγάνοι και γενικά υπερασπίζονται την ταυτότητά τους.

¹⁵³⁶ ΣΥΡΙΓΟΣ Α., *ibid*, σελ. 24.

¹⁵³⁷ IMAM Α., «Βαθαίνει η τουρκοποίηση της παιδείας. Η μητρική μας γλώσσα. Η αδιαφορία της Ελλάδας», *Ζαγάλισα*, Τεύχος 70, Δεκέμβριος 2013 - Ιανουάριος 2014.

¹⁵³⁸ ΦΑΡΖΛΗ Κ., «Τουρκικές πινακίδες και αφίσες στην Κομοτηνή. Εμφανίστηκε οργανωμένη αντίδραση», *Ζαγάλισα*, Τεύχος 74, Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2014· «Επιβολή τουρκογλωσσίας. Προτρήσεις εθνικιστών σε χριστιανούς της Θράκης. Και η Καβάλα στο χορό...», *Ζαγάλισα*, Τεύχος 77, Φεβρουάριος - Μάρτιος 2015.

¹⁵³⁹ ΚΟΚΚΑΣ Ν., «Ένταξη, ενσωμάτωση ή γκετοποίηση; Τα αδιέξοδα της μειονοτικής εκπαίδευσης», *Natpress*, η ανεξάρτητη εφημερίδα των Πομάκων, 21.4.2010.

¹⁵⁴⁰ «Μας απειλούν γιατί δεν αρνούμαστε την καταγωγή μας...» Καταγγελία του Δ.Σ. και των μελών του Πολιτιστικού συλλόγου Πομάκων Ν. Ξάνθης, Προξενείο ΣΤΟΠ, 17.9.2009.

Επίσης, κύριος είναι και ο ρόλος, τόσο της μουσουλμανικής θρησκείας, στον εκτουρκισμό των άλλων δύο συνιστώσων της μειονότητας, αφού ταυτίστηκε με την τουρκική εθνική ταυτότητα, όσο και η στάση των θρησκευτικών λειτουργών, με την επιρροή που ασκούν ως «πεφωτισμένοι» χαρακτηρίζοντας τους τσιγγάνους και Πομάκους ως «πουλημένους», «προδότες» και «όργανα των Ελλήνων».

Από μια άλλη σκοπιά, ο πόλεμος κατά της εθνικής ταυτότητας έλαβε τη μορφή της συστηματικής προσπάθειας αλλοίωσης του τοπικού παραδοσιακού πολιτισμού –πολλοί μιλούν για πολιτισμική γενοκτονία- που επιχειρείται τόσο μέσω της επίθεσης κατά εθίμων και παραδόσεων των Πομάκων και Τσιγγάνων, όσο και μέσω της επιβολής τουρκικών εθίμων¹⁵⁴².

Παράλληλα, ως μέσο εκτουρκισμού σημειώθηκαν και τα μαθήματα στα «Κουράν κουρσού», που χαρακτηρίστηκαν ως «φυτώρια τουρκικού εθνικισμού»¹⁵⁴³.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι η προσπάθεια υποτίμησης της πομακικής και τσιγγανικής ταυτότητας, διευκολύνθηκε από την κυριαρχία της τουρκικής γλώσσας.

Εξάλλου, ενδιαφέρον αποτελεί το γεγονός ότι οξύτερες αντιδράσεις σημειώθηκαν από επίσημους φορείς του κράτους στην αναφορά των όρων Πομάκος, πομακικό, πομακοχώρια κ.ο.κ. αποδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό, ότι ο πόλεμος δεν περιορίζεται στους κόλπους της μειονότητας.

A.1.4. Σχολιασμός

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι από τη μια πλευρά, τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα, κυρίως του ΣοΕ, συνέβαλλαν στην βελτίωση της κατάστασης των δικαιωμάτων των μειονοτήτων. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, δεν μπορεί να παραγνωριστεί το γεγονός, ότι οι

¹⁵⁴¹ Ενδεικτικά θα μπορούσε να αναφερθεί, από την μεριά της συνιστώσας των Ρομά, ο ξυλοδαρμός της Σαμπιχά Σουλεϊμάν, που όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε συνέντευξή της: «όταν η Σαμπιχά και οι φίλες της δεν το έβαλαν κάτω, άρχισαν οι απειλές και οι ξυλοδαρμοί: «Η μέθοδος που χρησιμοποιούν οι Τούρκοι είναι απάνθρωπη. Δεν μας χτυπούν οι ίδιοι αλλά πληρώνουν - και μάλιστα αδρά - δικούς μας ανθρώπους, Ρομά, να μας χτυπήσουν και να μας απειλήσουν. Κτηνώδης τακτική» λέει», στο ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΣ Ν., «Σαμπιχά Σουλεϊμάν: Ελληνίδα, Ρομά, μουσουλμάνη, γυναίκα...», *Το Βήμα*, 27.4.2014.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα από την πλευρά των Πομάκων, αποτελούν οι επιθέσεις στελεχών ή συγγενών της εφημερίδας Ζαγάλιστα. Ενδεικτικά αναφέρονται:

– η επίθεση στον εκδότη της εφημερίδας, Κεμάλ Ερίνογλου, που έλαβε χώρα στην Ξάνθη, στις 9.4.2008 και επίθεση, η οποία γνωστοποιήθηκε και επί ευκαιρία του της εκδήλωσης «Οι Αγνοημένες μειονότητες στην Ελλάδα: Οι Τούρκοι της Δυτικής Θράκης και οι Μακεδόνες» στο ΕυρΚ, βλ. «Φιάσκο η τουρκική εκδήλωση στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι Πομάκοι ύψωσαν φωνή, *Ζαγάλιστα*, 7.5.2008.

η «αναίτια επίθεση» της συζύγου συντάκτη της πομακικής εφημερίδας Ζαγάλιστα, ο οποίος, φώναζε: «η οικογένειά σας είναι ...Πομάκοι και γράφετε και στις εφημερίδες για τους Πομάκους!», βλ. σχετικά στο «Παρακράτος- Απώτερος στόχος η Ζαγάλιστα», *Ζαγάλιστα*, Τεύχος 62, Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2012.

¹⁵⁴² Μεταξύ πολλών βλ.: Κέντρο Πομακικών Ερευνών, «Έβρος. Ύψωμα 'Χίλια'. Αντιποίηση Εθίμων», Αρχείο Κέντρου Πομακικών Ερευνών, 21.8.2000, διαθέσιμο στην Ζαγάλιστα ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ Κ., «Ελληνική Θράκη: Πολιτική για τα Πανηγύρια», *Αντιφωνητής*, 2010, στο: <<http://www.antifonitis.gr/parekliseis/greece/18.htm>> ΜΠΑΚΙΡΤΖΑΚΗΣ Δ., «Τουρκοποίηση μιας θρησκευτικής εκδήλωσης των μπεκτασιδων-κιζιλμπάσιδων. Οι Ρομά και οι μπεκτασιδες έρμαια του τουρκικού προξενείου και της βουλίας της Αγκυρας», *Χρόνος*, 7.11.2012 ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ Δ., «Το μπεκτασικό πανηγύρι που έγινε πεδίο σύγκρουσης ελληνικού και τουρκικού εθνικισμού», *Χρόνος*, 11.6.2013 ΚΑΡΑΧΟΤΖΑ Σ., «Είμαι Έλληνας σημαίνει περπατώ με το κεφάλι ψηλά. Μεθοδευμένη διείσδυση τουρκικών εθίμων στη ζωή των Πομάκων Ελλήνων», *Διυλιστήριο*, 31.12.2013.

¹⁵⁴³ ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Μειονότητες μέσα στη μειονότητα: Πομάκοι και Τσιγγάνοι», *op. cit.*, σελ. 19. Βλ. επίσης: «Διδασκαλία στα Κουράν - κουρσού: 'Ο γενναίος Κεμάλ που σκότωσε τους Έλληνες!', *Ζαγάλιστα*, Τεύχος 59, Φεβρουάριος - Μάρτιος 2012.

εκθέσεις τους, ειδικότερα, σε ό,τι αφορά στη μειονότητα (όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε κάθε χώρα), δεν μπορούν να είναι απολύτως αντικειμενικές/πλήρεις. Αυτό, ωστόσο, δεν οφείλεται στην κακή πρόθεση των οργάνων, αλλά στη μεθοδολογία τους.

Επί παραδείγματι, στην ελληνική περίπτωση, το πρόβλημα έγκειται στο γεγονός ότι, η τουρκογενής συνιστώσα της μειονότητας, έχει κράτος-μητέρα (την Τουρκία), ΜΚΟ και χρήματα για την προώθηση του ζητήματος, σε αντίθεση με τους Ρομά και τους Πομάκους, που δεν διαθέτουν τίποτα από τα τρία. Οι Τούρκοι χρησιμοποιούν την ισχύ τους, αλλά και εκμεταλλεύονται πολύ σωστά το σύστημα των δικαιωμάτων του ανθρώπου στο έπακρο, προς όφελός τους.

A.2. Ρομά

A.2.1. Οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα. Γενικό πλαίσιο

«Η Ελλάδα υπήρξε ένας βασικός σταθμός για τη διασπορά των Τσιγγάνων στην Ευρώπη και ένας τόπος διαμονής, όπου δεν παρατηρήθηκαν διωγμοί, θανατώσεις ή νομοθετικές απαγορεύσεις σε σχέση με τη γλώσσα ή την κουλτούρα τους, όπως παρατηρήθηκαν σε άλλες χώρες με αποκορύφωμα τη γενοκτονία από το Γ' Ράιχ»¹⁵⁴⁴.

Περί τα 265.000 (περίπου 2,5% του πληθυσμού)¹⁵⁴⁵ άτομα τσιγγάνικης καταγωγής, η πλειονότητα των οποίων είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, ενώ μόνο ένα μέρος συγκαταλέγεται στην μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης, ζουν διασκορπισμένα στο σύνολο της ελληνικής επικράτειας.

Πρόκειται για έναν αριθμό κατά προσέγγιση, αφού οι Τσιγγάνοι είναι Έλληνες πολίτες και ως εκ τούτου, απογράφονται με τον ίδιο τρόπο που απογράφεται και ο υπόλοιπος ελληνικός πληθυσμός. Μόνο, οι δήμοι στα όρια των οποίων διαβιούν Τσιγγάνοι, τους καταγράφουν ξεχωριστά. Ωστόσο, κι εκεί, τα κριτήρια δεν είναι ασφαλή, καθώς στηρίζονται στον αυτοπροσδιορισμό των ίδιων.

Αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του ελληνικού πληθυσμού, υπαγόμενοι στο Σύνταγμα και τους Νόμους του κράτους και είναι δικαιούχοι όλων των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται για τους Έλληνες πολίτες. Παράλληλα, ωστόσο, «αναγνωρίζονται από την πολιτεία ως κοινωνικά ευπαθής ομάδα του πληθυσμού, προς όφελος της οποίας υιοθετούνται μέτρα και δράσεις θετικής διάκρισης»¹⁵⁴⁶.

Δεδομένου, του διαφορετικού *status* τους (εγκατεστημένοι σε σπίτια, νομάδες/σκηνίτες σε καταυλισμούς), διαφοροποιούνται και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν. Οι μεν πρώτοι, ως καλύτερα ενταγμένοι στην ελληνική κοινωνία, αντιμετωπίζουν προβλήματα ισότιμης αντιμετώπισης από το κράτος. Από την άλλη μεριά, οι σκηνίτες αντιμετωπίζουν προβλήματα επιβίωσης¹⁵⁴⁷. Σε κάθε περίπτωση, αντιμετωπίζονται με καχυποψία από τους μη Τσιγγάνους και συχνά επικρίνονται για τον τρόπο ζωής τους.

¹⁵⁴⁴ Παραδοτέο Ε.Ε.Τ.Α.Α., σελ. 5.

¹⁵⁴⁵ Πρόκειται για τα στοιχεία που περιλαμβάνονται στον 5^ο κύκλο επιτήρησης της ECRI. Πάντως, λόγω έλλειψης επίσημων δεδομένων, ο αριθμός υπολογίζεται σύμφωνα με το ΣοΕ μεταξύ 50.000 και 300.000, με τον Οργανισμό να χρησιμοποιεί το 175.000. Βλ. "Estimates on Roma Population in European Countries", Updated 2.7.2012, στο: <<http://www.coe.int/en/web/portal/roma>>.

¹⁵⁴⁶ ΥΠΕΣ, *Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων*, Updated Report, 2008.

¹⁵⁴⁷ ΔΙΒΑΝΗ Λ., «Η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα», ΕΕΔΑ, Αθήνα, 29.11.2001.

A.2.2. Ο ρατσισμός κατά των Ελλήνων Τσιγγάνων σύμφωνα με την άποψη των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων

Η -αναμφίβολα- δυσμενής κατάσταση των Ρομά, καταγράφηκε από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα. Ειδικότερα, οι Ρομά συμπεριλήφθηκαν -ήδη- στην 1^η Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα, πριν την εμφάνιση άλλων ευάλωτων ομάδων. Εντάχθηκαν στα ζητήματα που χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και έκτοτε, τα προβλήματα που τους αφορούν διατηρούν μια αναλλοίωτη θέση, με την τοποθέτησή τους, είτε μεταξύ των ευάλωτων ομάδων, είτε των ευπαθών ομάδων ή των ομάδων στόχου.

Πιο συγκεκριμένα, σε ένα γενικό επίπεδο, επισημάνθηκε ότι «[...] Ο πληθυσμός των Ρομά /Τσιγγάνων στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες, είναι ιδιαίτερα ευάλωτος σε μειονεκτική μεταχείριση και αποκλεισμό από πολλούς τομείς.[...]»¹⁵⁴⁸. Πρόκειται για μια κατάσταση, που στο διάβα του χρόνου, παρέμεινε αμετάβλητη, με τους Τσιγγάνους, να είναι εξαιρετικά ευάλωτοι και να αντιμετωπίζουν εν γένει τις ίδιες δυσκολίες, περιλαμβανομένων των διακρίσεων - σε ό,τι αφορά στην στέγαση, την απασχόληση, την εκπαίδευση και την πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες¹⁵⁴⁹, γνώμη, που βρήκε απολύτως σύμφωνο και τον ΕπΔΑ στην 1^η Έκθεσή του για την χώρα¹⁵⁵⁰.

Από την μεριά του, ο FRA τόσο στις ετήσιες εκθέσεις του, όσο και στις ειδικές εκθέσεις για τους Ρομά επεσήμανε τα ίδια προβλήματα.

A.2.2.1. Διάκριση στη στέγαση. Συνθήκες διαβίωσης, διώξεις/ διάλυση καταυλισμών

Ως μεγαλύτερο πρόβλημα των Ελλήνων Τσιγγάνων, αναφέρονται οι συνθήκες διαβίωσής τους (οι καταυλισμοί αποτελούνται από αυτοσχέδια καταλύματα, χωρίς καμία πρόσβαση σε τρεχούμενο νερό και ηλεκτρικό ρεύμα, χωρίς αποχετευτικό σύστημα, τοποθετημένα σε υποβαθμισμένες περιοχές), σε συνδυασμό με τις διώξεις/ διάλυση καταυλισμών, αφού συνήθως καταλαμβάνουν γη που ανήκει στο κράτος ή σε ιδιώτες¹⁵⁵¹.

Η αμετάβλητη κατάσταση στη στέγαση, παρά τις προσπάθειες, με την ολοκλήρωση του πρώτου και την αρχή του νέου -τότε- Προγράμματος (ΟΠΔ) για τη βελτίωση της θέσης τους (βλ. παρακάτω), οδήγησαν το 2003 στην επαναδιατύπωση του προβλήματος:

«[...]παραμένουν αρκετοί καταυλισμοί των Ρομά που ευρίσκονται απομακρυσμένοι από όλες τις υποδομές στους οποίους οι Ρομά διαβιούν υπό απαράδεκτες συνθήκες»¹⁵⁵². «[...] έχουν λάβει χώρα βίαιες μαζικές εξώσεις οικογενειών Ρομά χωρίς να προτείνεται καμία εναλλακτική πρόταση για την μετεγκατάστασή τους»¹⁵⁵³.

Το εν λόγω γεγονός, προκάλεσε την αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης στις επισυναπτόμενες παρατηρήσεις, βάσει των οποίων υπογραμμίστηκε η ανάληψη δράσης από την κυβέρνηση για τη βελτίωση του φαινομένου, αλλά και ο «περιστασιακός χαρακτήρας» των διώξεων.

¹⁵⁴⁸ ΣοΕ: ECRI I, 1996, σελ. 12, § 24.

¹⁵⁴⁹ ΣοΕ: ECRI II, 1999, σελ.15-17· ECRI III, 2003 σελ. 22, § 67· ECRI IV, 2009: «[...] οι Ρομά συνεχίζουν να υποφέρουν από διακρίσεις και κοινωνικό αποκλεισμό σε διάφορους τομείς όπως η παιδεία, η στέγαση και η απασχόληση από μέλη της πλειοψηφίας καθώς και δημόσιους λειτουργούς».

ECRI V: «Προβλήματα εξακολουθούν να υφίστανται ιδίως όσον αφορά τον διαχωρισμό στη στέγαση και την εκπαίδευση, που συχνά βασίζεται σε ευρέως διαδεδομένες προκαταλήψεις σε βάρος των Ρομά στις τοπικές κοινότητες».

¹⁵⁵⁰ CommDH(2002)5, §21-26.

¹⁵⁵¹ ΣοΕ: II ECRI, 1999, σελ. 16, §32.

¹⁵⁵² ΣοΕ: III ECRI, 2003, σελ. 22, §67.

¹⁵⁵³ ΣοΕ: III ECRI, 2003, σελ. 23, §68.

«[...] Ως προς τη σύσταση της Επιτροπής που προτρέπει τις ελληνικές αρχές να εφοδιάσουν με όλες τις απαραίτητες οικονομικές πηγές την κοινότητα των Ρομά πρέπει να σημειωθεί ότι το αρμόδιο Υπουργείο Εσωτερικών ήδη έχει ξεκινήσει την χορήγηση δανείων στους Έλληνες Ρομά που ζουν σε καταυλισμούς, σε σκηνές ή άλλες κατασκευές που δεν πληρούν τα κριτήρια μόνιμης κατοικίας [...] Επιπλέον, σχετικώς με την αναφορά στην Έκθεση της Επιτροπής ότι η βίαιη συλλογική εκδίωξη οικογενειών Ρομά έχει λάβει χώρα, χωρίς να έχει προταθεί (εναλλακτική εγκατάσταση), θα θέλαμε να τονίσουμε ότι παρόμοια περιστατικά, *αν έχουν συμβεί περιστασιακά*, αφορούν περιπτώσεις εκδίωξης Ρομά κατόπιν δικαστικής αποφάσεως, λόγω παράνομης καταλήψεως ιδιωτικής ή δημόσιας γης από αυτούς»¹⁵⁵⁴.

Η επισήμανση πάντως, της εν λόγω πρακτικής, ακολούθησε και στη συνέχεια, όταν επ' ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, οργανώθηκε η συστηματική εκδίωξη των Τσιγγάνων από πολλές περιοχές, υπό το πρόσχημα της ανέγερσης ολυμπιακών ακινήτων¹⁵⁵⁵. Κάτι τέτοιο, υπογραμμίστηκε από τον ΕπΔΑ, ο οποίος μάλιστα, πραγματοποίησε επιτόπια έρευνα στο Μαρούσι (ΟΑΚΑ). Αν και λίγους μήνες μετά την πρώτη του επίσκεψη στην Ελλάδα, έλαβε διαβεβαιώσεις από τις ελληνικές αρχές ότι ειδικά μέτρα είχαν ληφθεί για την επανεγκατάσταση των εκδιωχθέντων, που πήραν τη μορφή συμφωνίας¹⁵⁵⁶, κατά τον επανέλεγχο (follow-up), διαπιστώθηκε ότι δεν τηρήθηκαν τα συμφωνηθέντα¹⁵⁵⁷.

Για το δικαίωμα στη στέγαση ως θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, έκανε λόγο σε επιστολή του, στον -τότε- Υπουργό Εσωτερικών Π. Παυλόπουλο, ο ΕπΔΑ, εκφράζοντας την ανησυχία του για την κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα και κατά τα έτη 2006 και 2007 αντίστοιχα, επιβεβαιώνοντας την επιμονή του προβλήματος εις το διηνεκές¹⁵⁵⁸.

Άλλωστε, παρά τα μέτρα περί αποκατάστασης Ελλήνων Τσιγγάνων που διαβιούν σε καταυλισμούς της χώρας, το πρόβλημα συνεχίστηκε αμείωτα και τα επόμενα χρόνια, με χρονιά ορόσημο το 2009¹⁵⁵⁹, όπου εκτός από την επιμονή του προβλήματος σημειώθηκε και μια έτερη ανησυχητική διάσταση:

¹⁵⁵⁴ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 44.

¹⁵⁵⁵ Για το ζήτημα αυτό βλ. «Η σκιά των Ολυμπιακών Αγώνων: Παραβιάσεις των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων Ρομά», στο: Διεθνής Αμνηστία, Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας: Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως», Οκτώβριος 2005, σελ. 52-68.

¹⁵⁵⁶ Μεταξύ του δήμου Αμαρουσίου και της οργάνωσης Ρομά, Ελπίδα) υπό την οποία ο δήμος αναλάμβανε την υποχρέωση: προσωρινής επανεγκατάστασης σε διαμερίσματα που ανήκουν στο δήμο, ακολούθως, μόνιμη εγκατάσταση σε σπίτια που θα χτιζονταν από τον δήμο, παροχή οικονομικής βοήθειας της τάξεως των 440-1150 ευρώ, ειδική βοήθεια σε όρους φαγητού και ρουχισμού, καθώς και ένα ειδικό σχέδιο για την ένταξη στην τοπική κοινωνία.

¹⁵⁵⁷ Για την ακρίβεια, έξι μόλις μήνες μετά την έξωση, οι αρχές επικαλέστηκαν οικονομική αδυναμία να πληρώσουν τα ενοίκια των διαμερισμάτων, σταμάτησαν τα σχέδια κατασκευής για τους Ρομά. Βλ. CoE: ComHR, *Follow-up Report on the Hellenic Republic (2002-2005). Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights*, CommDH (2006) 13, Strasbourg, 29.3.2006.

¹⁵⁵⁸ CoE: ComHR, *The situation of Roma in Greece, Letter addressed to Mr Prokopis Pavlopoulos, Hellenic Minister for the Interior, Public Administration και Decentralisation*, by Mr Thomas Hammarberg, Strasbourg, 1.12.2006, και CommDH(2006)23, 19.12.2007 και CommDH(2007)27.

¹⁵⁵⁹ PAVLOU M., Thematic Study Housing Conditions of Roma and Travellers, Greece RAXEN National Focal Point, March 2009, <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/582-RAXEN-Roma%20Housing-Greece_en.pdf> ΣΩΤΗΡΧΟΥ Ι., «Άστεγοι ελέω ρατσισμού οι Έλληνες Τσιγγάνοι», *Ελευθεροτυπία*, 21.10.2009.

«[...] Όσον αφορά στο σχέδιο στεγαστικών δανείων, παρόλο που οι αρχές έχουν υποδείξει ότι αξιολογείται, οι εκθέσεις δείχνουν ότι μπορεί να έχουν υπάρξει *παρατυπίες* στην εφαρμογή του σχεδίου αυτού, όπως δάνεια που δεν παρέχονται στους προοριζόμενους δικαιούχους τους»¹⁵⁶⁰. Το γεγονός ότι οι Ρομά δικαιούχοι φαίνεται να μην ωφελήθηκαν πάντα από το σχέδιο στεγαστικών δανείων, ήταν εκείνο που ώθησε την ECRI, να συμπεριλάβει τη δημιουργία συστηματικών και μακροπρόθεσμων μηχανισμών για την παρακολούθηση και την αξιολόγηση της εφαρμογής του, στις «Συστάσεις Ενδιάμεσης Παρακολούθησης», που ωστόσο, δεν εφαρμόστηκαν από την ελληνική κυβέρνηση¹⁵⁶¹.

Παραδόξως, το οικιστικό ζήτημα των Τσιγγάνων, αν και φαίνεται να αποτελεί το μείζον και διαχρονικό πεδίο διάκρισης και ως εκ τούτου, αυτό στο οποίο φαίνεται να επικεντρώθηκε η ελληνική πολιτεία, μέσω των εθνικών σχεδίων δράσης, δεν έχει βρει ακόμα τη λύση του, κάτι το οποίο φανερώνεται και από την προτεραιότητα που δόθηκε στο εν λόγω ζήτημα από τη νέα στρατηγική για την περίοδο 2012-2020. Παράλληλα, το πρόβλημα, αναγνωρίστηκε για μια ακόμα φορά και στην 5^η έκθεση της ECRI, όπου σημειώθηκε ότι:

«[...] Οι συνθήκες διαβίωσης σε πολλούς καταυλισμούς Ρομά στην Ελλάδα εξακολουθούν να αποτελούν ένα λόγο ανησυχίας. Μερικοί οικισμοί βρίσκονται σε πλήρη απομόνωση από τον υπόλοιπο πληθυσμό, χωρίς τρεχούμενο νερό ή ηλεκτρικό ρεύμα, χωρίς θέρμανση το χειμώνα και στέγες που στάζουν, σε ορισμένες περιπτώσεις και χωρίς αποχετευτικό σύστημα ή πρόσβαση σε μέσα μαζικής μεταφοράς. Επιπλέον, αναγκαστικές εξώσεις των Ρομά έλαβαν χώρα χωρίς να προσδιορίζεται ένα κατάλληλο μέρος για την εγκατάσταση ενός ασφαλούς και νόμιμου οικισμού και χωρίς επαρκή πρόσβαση σε ένδικα μέσα»¹⁵⁶².

Χαρακτηριστικότερη περίπτωση σήμερα, αποτελεί ο «παράνομος» καταυλισμός του Χαλανδρίου και η φερόμενη καταπάτηση δικαιωμάτων του ανθρώπου για τους κατοίκους/ιδιοκτήτες (καταπατηθείσας) γης από τους Τσιγγάνους¹⁵⁶³.

Τέλος, σε ένα άλλο επίπεδο προσέγγισης, αξίζει να σημειωθεί ότι σε όλη την παραπάνω διαδρομή, παρόμοιες ανησυχίες με αυτές της ECRI και του ΕπΔΑ, εκφράστηκαν και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η οποία καταδίκασε την Ελλάδα δυο φορές για τις συνεχόμενα απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης στους καταυλισμούς το 2003 και το 2008 αντίστοιχα¹⁵⁶⁴.

Από την άλλη μεριά, η Ε.Ε. και ειδικότερα, ο FRA σε συμφωνία με τα όσα προκύπτουν από τις εκθέσεις της ECRI, το 2011 σημείωνε ότι: το 30% των Ρομά ζούσε σε καταυλισμούς, το 21% ζούσε σε κατοικίες χωρίς σύστημα ύδρευσης, το 66% θεωρούσε ότι

¹⁵⁶⁰ ΣοΕ: IV ECRI, 2009, σελ. 30, §71, Κάτι το οποίο επισημάνθηκε και μεταγενέστερα και από την Ευρωπαϊά Επιτροπο, Βίβιαν Ρέντινγκ.

¹⁵⁶¹ CoE: ECRI *Conclusions on the implementation of the recommendations in respect of Greece subject to interim follow-up*, Adopted on 22.6.2012. Για το ίδιο θέμα, βλ. επίσης, ΚΛΩΝΤΖΑ Ο., «Εκατομμύρια χωρίς αντίκρουσμα για δράσεις ένταξης Ρομά», *Το Βήμα*, 25.10.2013' ΔΑΜΑ Γ., «Τι αποκαλύπτεται από απάντηση της επιτροπού Ρέντινγκ. «Τα ευρωκονδύλια πήγαν στις ΜΚΟ, όχι στους Τσιγγάνους», *Ελευθεροτυπία*, 2.10.2010.

¹⁵⁶² ΣοΕ: V Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 34, §110.

¹⁵⁶³ Καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κάθε έννοιας δικαίου στο Νομισματοκοπείο- Χαλάνδρι, Δ.Σ. Συλλόγου Ιδιοκτητών και περιοίκων της περιοχής του νομισματοκοπείου- Χαλάνδρι, 25.7.2014.

¹⁵⁶⁴ *European Roma Rights Centre / Greece* (No. 15/2003) Decision on the merits of 8.12.2004. Violation of Article 16 (right of the family to social, economic and legal protection) of the 1961 Charter, Resolution ResChS(2005)11 on 8.06.2005. *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) v. Greece* (No. 49/2008) Decision on the merits of 11 December 2009. Violation of Article 16 (right of the family to social, economic and legal protection) of the 1961 Charter, Resolution CM/ResChS(2011)1 on 6.07.2011.

ζει απομονωμένο από την υπόλοιπη πόλη ή χωριό, ενώ τέλος σε 16% ανερχόταν το ποσοστό εκείνων που ζούσαν σε κατοικίες χωρίς ηλεκτρισμό¹⁵⁶⁵.

A.2.2.2. Διάκριση στην εκπαίδευση. Σχολικός διαχωρισμός/ αποκλεισμός Τσιγγανοπαίδων

Το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης των Ρομά¹⁵⁶⁶, αποτέλεσμα της διακρίνουσας μεταχείρισης των Τσιγγανοπαίδων στην εκπαίδευση, αποτελεί ένα ακόμα ζήτημα που τέθηκε στο μικροσκόπιο των ευρωπαϊκών οργάνων.

Ο σχολικός διαχωρισμός και ο αποκλεισμός των Τσιγγανοπαίδων από τα σχολεία αποτελεί ένα ακόμα διαχρονικό φαινόμενο, που παρατηρήθηκε από τη 2^η Έκθεση της ECRI, βάσει της οποίας:

«[...]η ανεπάρκεια των εκπαιδευτικών δομών συντείνει στην αύξηση του αναλφαριθμητισμού και του χαμηλού ποσοστού σχολικής φοίτησης, που παρατηρείται στους πληθυσμούς των Ρομά/τσιγγάνων που ζουν σε καταυλισμούς»¹⁵⁶⁷.

Ακολούθως, στην 3^η Έκθεση σημειώθηκε επίσης, ότι:

«Εισ ό,τι αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση τα παιδιά των Ρομά αντιμετωπίζουν μεγάλες δυσκολίες που σχετίζονται με τις γενικότερες δυσκολίες που ταλανίζουν την κοινότητα των Ρομά στην Ελλάδα [...] Η ECRI οικτίρει το γεγονός ότι οι γονείς των Ελληνοπαίδων ενίοτε υιοθετούν αρνητική στάση έναντι της παρουσίας των παιδιών των Ρομά [...] στα σχολεία που φοιτούν τα παιδιά τους σε βαθμό που να ασκούν πιέσεις στις σχολικές αρχές ώστε να αρνούνται παιδιά από μειονοτικές ομάδες, ή να τοποθετούν τα παιδιά τους σε άλλο σχολείο»¹⁵⁶⁸.

Η παιδεία, αν και άξονας της πολιτικής κοινωνικής ένταξης, εξακολούθησε να αποτελεί «αγκάθι» στο πέρασμα του χρόνου, με την ECRI να σημειώνει το 2009 ότι:

«[...] Υπάρχουν ακόμα περιπτώσεις σχολείων που αρνούνται να εγγράψουν παιδιά Ρομά για να φοιτήσουν, σε κάποιες περιπτώσεις εξαιτίας της πίεσης από γονείς που δεν είναι Ρομά [...] υπάρχουν επίσης περιπτώσεις παιδιών Ρομά που διαχωρίζονται από τα άλλα παιδιά στο ίδιο σχολείο ή κοντινή περιοχή»¹⁵⁶⁹.

Εκτός όμως, από τον ελεγκτικό ρόλο της ECRI, στο πλαίσιο του οποίου –όπως είδαμε– υπογραμμίστηκε η ανεπαρκής εκπαίδευση των Ρομά, στο πεδίο της εκπαίδευσης δεσπόζων είναι ο ρόλος του Δικαστηρίου του Στρασβούργου και η νομολογία του, δυνάμει της οποίας η Ελλάδα έχει καταδικαστεί τρεις φορές –μέχρι σήμερα– για σχολικό διαχωρισμό μαθητών Ρομά.

Ειδικότερα, το ζήτημα της εκπαίδευσης των Τσιγγάνων στην Ελλάδα αντιμετωπίστηκε για πρώτη φορά από το ΕυρΔΔΑ, στην υπόθεση *Σαμπάνης και άλλοι /Ελλάδας -2008*¹⁵⁷⁰. Αφορά την καταδίκη της Ελλάδας, για εγγραφή σε ξεχωριστή εγκατάσταση στο ίδιο σχολείο. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το Άρθρο 2 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου ΕυρΣΔΑ, σχετικά με τον αποκλεισμό από το δημόσιο σχολείο, Τσιγγανοπαίδων της περιοχής Ψάρι (Ασπροπύργου) και την τοποθέτησή τους σε

¹⁵⁶⁵ FRA, *The Situation of Roma in 11 EU member states*, 2012.

¹⁵⁶⁶ Μόνο 65% γυναικών και ανδρών ηλικίας 16-24 είναι εγγράμματοι. Τα στοιχεία για τη μη παρακολούθηση είναι υψηλότερα στην Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες 11 ευρωπαϊκές χώρες, βάσει των οποίων 49% γυναικών Τσιγγάνων δεν παρακολούθησαν ποτέ σχολείο, 38% δεν πήγαν ποτέ άνδρες, FRA 2011.

¹⁵⁶⁷ ΣοΕ: II Έκθεση ECRI, 1999, σελ. 16, § 34.

¹⁵⁶⁸ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 17 § 46.

¹⁵⁶⁹ ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, σελ. 25, §53.

¹⁵⁷⁰ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Σαμπάνης και άλλοι /Ελλάδας -2008*, (αρ. προσφυγής 32526/05), 5.6.2008. Για την απόφαση στα ελληνικά βλ. <<http://www.nsk.gov.gr/webnsk/pdf.jsp?fileid=1330929>>.

σχολείο-γκέτο, που ονομάστηκε παράρτημα του 10^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ασπροπύργου (2005-2008).

Ωστόσο, παρά την πρώτη καταδίκη και την συνακόλουθη μετονομασία του «παραρτήματος» σε 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπύργου από το 2008, η Ελλάδα καταδικάστηκε εκ νέου, για μη συμμόρφωση με την πρώτη απόφαση για τους ίδιους λόγους (παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου) στην υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί / Ελλάδας* -2012¹⁵⁷¹. Απόφαση, που κατέστη τελεσίδικη, μετά την απόρριψη του αιτήματος επανεξέτασης από το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης, που κατατέθηκε από την Ελλάδα¹⁵⁷².

Σύμφωνα με την ειδική έκθεση του ΕπΔΑ, παρά την καταδίκη από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, στην εν λόγω υπόθεση, κάποια σχολεία εξακολουθούσαν να αρνούνται να εγγραφούν παιδιά Ρομά, σε ορισμένες περιπτώσεις εξαιτίας άσκησης πίεσης από γονείς παιδιών μη Ρομά¹⁵⁷³. Αξιοσημείωτη είναι επίσης, η περίοδος 2009-2012 επί Υπουργίας Α. Διαμαντοπούλου, που σύμφωνα με το ΕΠΣΕ συνέβαλε ενεργά στη διαιώνιση της σχολικής γκετοποίησης των Ρομά Ασπροπύργου και Σοφάδων για να ικανοποιήσει τις τοπικές κοινωνίες και τους αντίστοιχους δημάρχους, οδηγώντας τη χώρα σε τρίτη καταδίκη. Πρόκειται για την υπόθεση *Λαβίδα και λοιποί / Ελλάδας*-2013, σχετικά με εγγραφή σε ξεχωριστό σχολείο. Αφορά την προσφυγή γονέων 23 παιδιών Ρομά από την πόλη Σοφάδες της Θεσσαλίας¹⁵⁷⁴, που διαμαρτυρήθηκαν για την υποχρεωτική εκπαίδευση σε σχολεία-γκέτο μόνο για Ρομά (4^ο Δημοτικό Σχολείο Σοφάδων), με αποκλεισμό τους από τα δημοτικά σχολεία της περιοχής. Στην εν λόγω υπόθεση, στην οποία διαπιστώθηκε η παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του 1^{ου} Πρωτοκόλλου ΕυρΣΔΑ, για μια ακόμα φορά, επισημάνθηκε επίσης, ότι:

«[...] η συνεχιζόμενη φύση αυτής της κατάστασης και η άρνηση του κράτους να λάβει μέτρα κατά του διαχωρισμού, συνεπάγεται διάκριση και παραβίαση του δικαιώματος στην εκπαίδευση».

Μετά την πρώτη καταδίκη, προσπάθειες καταβλήθηκαν προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της κατάστασης μέσω κυρίως τριών εγκυκλίων¹⁵⁷⁵ και δυο εισαγγελικών παραγγελιών¹⁵⁷⁶.

Προς την ίδια κατεύθυνση, φαίνεται πως συνέβαλε και η εισαγωγή Εθνικής Στρατηγικής Ένταξης των Ρομά, το 2011, που εφαρμόζει πολιτικές κινήτρων με σκοπό

¹⁵⁷¹ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Σαμπάνης και λοιποί / Ελλάδας* -2012, (αρ. προσφυγής 59608), 11.12.2012. Για την απόφαση στα ελληνικά βλ. <<http://www.nsk.gov.gr/webnsk/pdf.jsp?fileid=30706112>>.

¹⁵⁷² ΕΠΣΕ, «Οριστική ευρωκαταδίκη Ελλάδας για ρατσισμό λόγω σχολείου-γκέτο για Ρομά Ασπροπύργου», 30.4.2013.

¹⁵⁷³ CoE: ComHR, *Human Rights of Roma and Travellers in Europe*, CoE Publishing Editions, 2012, p. 117.

¹⁵⁷⁴ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Λαβίδα και λοιποί / Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 7973/10), 30.5.2013. ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο επιπλήττει ξανά την Ελλάδα για διακρίσεις εις βάρος των μαθητών Ρομά», Δελτίο Τύπου, 30.5.2014. ΕΠΣΕ, «Τρίτη ευρωκαταδίκη Ελλάδας για ρατσισμό λόγω σχολείου-γκέτο για Ρομά Σοφάδων», 30.5.2014.

¹⁵⁷⁵ Βλ. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, Εγκύκλιος 116184/Γ1/10-9-2008, Θέμα: Εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά 2010-2011. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, Εγκύκλιος Φ.3/960/102679/Γ1, Θέμα: Εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά 2010-2011, 20.8.2010, αλλά και ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, Εγκύκλιος, Θέμα: Σχολική φοίτηση παιδιών Ρομά: Οδηγίες, κατευθύνσεις και υποστηρικτικές δράσεις. Η υλοποίηση των Πράξεων «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» του Εθνικού και Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και δια βίου μάθηση» του ΕΣΠΑ, 26.11.2013 <http://www.keda.gr/roma/files/1_Egk_A_Vathmia.pdf>.

¹⁵⁷⁶ ΕΠΣΕ, «Καταλυτική παρέμβαση Εισαγγελίας Αρείου Πάγου για εκπαιδευτικό αποκλεισμό Ρομά», Δελτίο Τύπου, 21.3.2011.

την αύξηση της σχολικής παρακολούθησης μέσω δυο συγχρηματοδοτούμενων από την Ε.Ε. Προγραμμάτων: «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά»¹⁵⁷⁷ και «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά στη Μακεδονία και τη Θράκη»¹⁵⁷⁸. Παρά ταύτα, γεγονός είναι ότι το πρόβλημα παραμένει¹⁵⁷⁹.

Δεν προκαλεί λοιπόν εντύπωση, η επαναφορά του ζητήματος σε δυο επίπεδα:

– Σε εθνικό επίπεδο, κατά την άσκηση του κοινοβουλευτικού ελέγχου με τη μορφή της υποβολής σχετικών ερωτήσεων το 2013¹⁵⁸⁰ και το 2014¹⁵⁸¹.

– Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, άξια αναφοράς είναι η εκ νέου επισημάνση του ζητήματος από την ECRI το 2015, όπου για μια ακόμα φορά, δίνεται έμφαση στον σχολικό διαχωρισμό των Ρομά, με ιδιαίτερη αναφορά στο 12^ο Δημοτικό Σχολείο Ασπροπόργου, όπου το Υπουργείο Παιδείας αποφάσισε «να κρατήσει τα παιδιά Ρομά στο 12^ο Δημοτικό σχολείο για «τη δική τους ασφάλεια», καθώς και το συμπέρασμα ότι:

«[...] Η Ελλάδα σήμερα εξακολουθεί ακόμα να αποτυγχάνει στην εξασφάλιση της πρόσβασης σε μεκτική, χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση για όλους τους μαθητές».

A.2.2.3. Κακομεταχείριση Τσιγγάνων από την αστυνομία

Το ζήτημα της κατάχρησης εξουσίας της αστυνομίας απέναντι στους Ρομά, αλλά και των ανολοκλήρωτων αστυνομικών ερευνών σε περιστατικά, που αφορούν βίαια επεισόδια σε βάρος των Ρομά, καθώς και της ατιμωρησίας των αστυνομικών οργάνων, αποτελούν ένα ακόμα σημείο όπου εντοπίζεται το πρόβλημα της διάκρισης κατά των Τσιγγάνων.

Επισημάνθηκε από την 2^η Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα, σύμφωνα με την οποία:

«[...] Οι Ρομά/Τσιγγάνοι, ιδιαίτερα, φέρονται συχνά ως θύματα υπερβολικής χρήσης βίας –με μοιραίες κάποιες φορές συνέπειες-, κακομεταχείρισης και υβριστικής συμπεριφοράς από την αστυνομία».

Υπογραμμίστηκε επίσης, στην 3^η Έκθεση, σύμφωνα με την οποία:

«Η ECRI εκφράζει την ανησυχία της σχετικά με τις σοβαρές καταγγελίες μελών μειονοτικών ομάδων, όπως Ρομά, [...] για κακομεταχείριση που υπέστησαν [...] επισημαίνει εκθέσεις συνεχούς βίας από την αστυνομία κατά Ρομά»¹⁵⁸².

Ενώ δεν διέλαθε της προσοχής της 4^{ης} Έκθεσης όπου σημειώθηκε ότι υπάρχουν επίσης περιπτώσεις αστυνομικής βίας κατά των Ρομά και ως εκ τούτου συνέστησε στις ελληνικές αρχές να λάβουν δυναμικά μέτρα για την καταπολέμηση των διακρίσεων που

¹⁵⁷⁷ Βλ. αναλυτικότερα τον διαδικτυακό τόπο του Προγράμματος: <<http://www.keda.gr/roma/>>.

¹⁵⁷⁸ Η επίσημη ιστοσελίδα του προγράμματος: <<http://roma.eled.auth.gr/>> .

¹⁵⁷⁹ Για μια αναλυτική παρουσίαση του ζητήματος βλ. Σκιώδης έκθεση (shadow report) για τον διαχωρισμό των Ρομά στην εκπαίδευση, Αντιγόνη, Ελλάδα 2014, στο: <<http://www.dare-net.eu/cms/upload/file/shadow-report-greek-december-2014.pdf>>.

¹⁵⁸⁰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Ερώτηση της βουλευτού Β' Πειραιά Μαρίας Γιαννακάκη προς τον υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού σχετικά με την κατάργηση «σχολείων-γκέτο» για παιδιά Ρομά, Παρασκευή, 12.4.2013, <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8060792.pdf>>.

¹⁵⁸¹ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Απάντηση στην Ερώτηση με αριθμό 5293/10.1.2014, με θέμα: «Μη εκτέλεση αποφάσεων ΕΔΔΑ Σαμπάνη και Λαβίδα για σχολεία-γκέτο για παιδιά Ρομά», <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8397502.pdf>>.

Θέμα: Κατάργηση σχολείου-γκέτο για Ρομά Σοφάδων, <<http://www.repousi.g/parliament/questions/2015-01-23-11-07-38>> .

¹⁵⁸² ΣοΕ: ΙΙΙ Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 31 §105.

αντιμετωπίζουν οι Ρομά, σε διάφορους τομείς, περιλαμβανομένου και του συστήματος δικαίου¹⁵⁸³.

Ωστόσο, η κακομεταχείριση των Τσιγγάνων από την αστυνομία δεν αποτυπώνεται πουθενά καλύτερα, από ότι στις σχετικές καταδικαστικές αποφάσεις του ΕυρΔΔΑ, σε μια σειρά υποθέσεων που ξεκινούν από το 1998 και φτάνουν μέχρι και σήμερα.

– Η πρώτη καταδικαστική απόφαση, στην υπόθεση *Μπέκος Κουτρόπουλος/ Ελλάδα*- 2006, αφορά στην ομόφωνη καταδίκη της Ελλάδας, για παραβίαση του άρθρου 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 ΕυρΣΔΑ, για την κακοποίηση του Λάζαρου Μπέκου και Ελευθέρου Κουτρόπουλου, κατά τη διάρκεια κράτησής τους σε αστυνομικό τμήμα του Μεσολογγίου. Πρόκειται, για την πρώτη καταδίκη της χώρας για παραβίαση δικαιωμάτων Ρομά. Ωστόσο, αν και το ρατσιστικό κίνητρο αναγνωρίστηκε στο διαδικαστικό ζήτημα της μη διερεύνησης του περιστατικού, επί της ουσίας, η κακομεταχείριση από την αστυνομία δεν αποδόθηκε σε ρατσιστικά κίνητρα¹⁵⁸⁴.

– Στην υπόθεση *Καραγιαννόπουλος / Ελλάδα*-2007, που αποτελεί τη δεύτερη απόφαση για άσκηση αστυνομικής βίας σε βάρος Ρομά, το θύμα έμεινε 100% παράλυτος από σφαίρα αστυνομικού, κατά τη διάρκεια εφόδου στο σπίτι του, στις Σέρρες, για αναζήτηση ναρκωτικών. Η υπόθεση αποτέλεσε τη δεύτερη καταδίκη της Ελλάδας για δικαιώματα των Ρομά. Ωστόσο, εδώ, παρά την ομόφωνη καταδίκη της χώρας για παραβίαση του άρθρου 2 ΕυρΣΔΑ δεν διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 14 ΕυρΣΔΑ¹⁵⁸⁵.

– Μια ακόμα καταδίκη για χρήση αστυνομικής βίας κατά Ρομά, απαντάται στην υπόθεση *Πετροπούλου Τσακίρης/ Ελλάδα*-2008. Αυτή τη φορά, επρόκειτο για την κακοποίηση νεαρής εγκύου, η οποία απέβαλε κατά τη διάρκεια εφόδου σε καταυλισμό της Νέας Ζωής στον Ασπρόπυργο, το 2002¹⁵⁸⁶. Το ΕυρΔΔΑ αποφάνθηκε ότι η Ελλάδα παραβίασε το άρθρο 3 ΕυρΣΔΑ για τη μη αποτελεσματική ανάκριση για το περιστατικό αστυνομικής βίας, αλλά και το άρθρο 14 σε συνδυασμό με το άρθρο 3 σχετικά με τη μη διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου κατά την καταγγελλθείσα κακοποίηση σε συνδυασμό με ρατσιστικά σχόλια του αρμόδιου αστυνομικού.

– Τέλος, η υπόθεση *Στεφάνου / Ελλάδα*-2010, αποτέλεσε την τέταρτη κατά σειρά καταδίκη της χώρας για αστυνομική βία σε βάρος ενός 16χρονου Ρομά κατά την ανάκριση για κλοπή περιπτέρου στην Κεφαλονιά (παραβίαση άρθρων 3 και 6§1 ΕυρΣΔΑ)¹⁵⁸⁷.

Θετική εξέλιξη πάντως, αποτελεί η απουσία αναφοράς σε περιπτώσεις αστυνομικής βίας σε βάρος Ρομά στην 5^η έκθεση της ECRI.

¹⁵⁸³ ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, σελ. 34.

¹⁵⁸⁴ ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Μπέκος Κουτρόπουλος/ Ελλάδα*, (αρ. προσφυγής 15250/02), 13.3.2006. *Φραγκάκης Ν.*, «Ζητήματα εφαρμογής του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε ποινικές υποθέσεις», στο: <<http://www.fralaw.gr/Docs/ArticlesGr/ESDA.pdf>>.

¹⁵⁸⁵ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Καραγιαννόπουλος / Ελλάδα*, (αρ. προσφυγής 27850/03), 21.6.2007. CoE: ECtHR, Press release issued by the Registrar Chamber judgment *Karagiannopoulos v. Greece*, Press release – 436(2007), 21.06.2007. Βλ. επίσης, ΕΠΣΕ, «Ευρωκαταδίκη Ελλάδας για τραυματισμό από αστυνομικό Ρομ που έμεινε παράλυτος. Τρίτη δικαίωση ΕΠΣΕ από Ευρωπαϊκό Δικαστήριο σε υποθέσεις αστυνομικής βίας», Δελτίο Τύπου, 22.6.2007.

¹⁵⁸⁶ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Πετροπούλου Τσακίρης/ Ελλάδα*, (αρ. προσφυγής 44803/04), 6.3.2008 (τελικό). CoE: ECtHR, Press release issued by the Registrar, Chamber Judgment *Petropoulou-Tsakiris v. Greece*, 6.12.2007. ΕΠΣΕ, «Ευρωκαταδίκη Ελλάδας για αστυνομική βία κατά Ρομνί που απέβαλε. Απόφαση κόλαφος για ΕΛΑΣ, Εισαγγελία και Συνήγορο του Πολίτη. Τέταρτη φετινή καταδίκη μετά από προσφυγές Παρατηρητηρίου Ελσίνκι για αστυνομική βία», Δελτίο Τύπου, 6.12.2007.

¹⁵⁸⁷ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Στεφάνου / Ελλάδα*, (αρ. προσφυγής 2954/07), 4.10.2010 (τελικό).

A.2.2.4. Λοιπές διακρίσεις σε βάρος των Τσιγγάνων

Στην Ελλάδα κυριαρχούν οι διακρίσεις σε βάρος των Τσιγγάνων στις ιδιωτικές υπηρεσίες (30%). Οι διακρίσεις που αφορούν στην εργασία έρχονται δεύτερες (24%) και οι διακρίσεις που προέρχονται από μέλη ιατρικού προσωπικού έρχονται τρίτες (23%)¹⁵⁸⁸.

Όσον αφορά στην απασχόληση, συνέπεια του κοινωνικού αποκλεισμού και της ελλιπούς εκπαίδευσης, είναι τα υψηλά ποσοστά ανεργίας, αλλά και η απασχόληση σε εποχιακές εργασίες, χειρωνακτικά επαγγέλματα και στο εμπόριο, που οδηγούν τους Ρομά σε ασταθή οικονομική κατάσταση. Γενικά, το εισόδημα της συντριπτικής πλειοψηφίας των νοικοκυριών των Ρομά είναι χαμηλό, πιο χαμηλό από το όριο της φτώχειας στην Ελλάδα¹⁵⁸⁹.

Από την άλλη μεριά, το ζήτημα της υγείας είναι εγγενώς συνδεδεμένο με το οικιστικό ζήτημα των Τσιγγάνων, αφού οι συνθήκες διαβίωσης είναι εκείνες οι οποίες ευθύνονται – στις περισσότερες περιπτώσεις – για μολύνσεις και μικρόβια. Επιπλέον, η ανεπαρκής πρόσβαση σε υγειονομική περίθαλψη, λόγω διακρίσεων που υφίστανται από ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό, δεν καλύπτονται από την κοινωνική ασφάλιση που οφείλεται σε έλλειψη εγγράφων (π.χ. δελτία ταυτότητας). Συνέπεια των παραπάνω, είναι το χαμηλό προσδόκιμο ζωής των Τσιγγάνων και το μεγάλο ποσοστό παιδικής θνησιμότητας.

Συμπερασματικά, τόσο ο FRA της Ε.Ε., όσο και τα όργανα του ΣοΕ σημείωσαν επανειλημμένα τις παραβιάσεις σχετικά με τις διακρίσεις σε βάρος των Τσιγγάνων, από μέρους της Ελλάδας. Ειδικότερα, τα δικαιοδοτικά και ελεγκτικά όργανα του ΣοΕ, εγκάλεσαν την Ελλάδα όσον αφορά στην αποτυχία να λάβει δράση για να διορθώσει την κατάσταση και κυρίως για την αγνόηση των αποφάσεων, εκθέσεων και επιστολών, που στάλθηκαν από τα εν λόγω όργανα¹⁵⁹⁰.

Ως αποτέλεσμα, από μια συγκριτική μελέτη των σχετικών εκθέσεων, ως κύριο χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτικής (σύμφωνα με τη γνώμη των ευρωπαϊκών οργάνων) προβάλλει η μη εφαρμογή του ευρωπαϊκού πλαισίου δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά και της εθνικής νομοθεσίας κατά των διακρίσεων, που στοιχειοθετείται στις διακρίσεις που διαπιστώνονται να διαπράττονται σε βάρος των Τσιγγάνων, σε όλους τους τομείς, κατά παράβαση της ΕυρΣΔΑ, του ΕΚΧ, αλλά και άλλων ευρωπαϊκών και διεθνών πράξεων, οι οποίες υπογραμμίστηκαν εξ αρχής από τα όργανα του ΣοΕ.

A.2.3. Η στάση της Ελλάδας απέναντι στους Ρομά

Στα όσα σωστά παρατίθενται από τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς, θα μπορούσαν να προστεθούν και τα ακόλουθα.

¹⁵⁸⁸ ZIOMAS D., BOUZAS N., SPYROPOULOU N., “Greece. Promoting the Social Inclusion of Roma. A Study of National Policies”, European Commission, DG Employment, Social Affairs and Inclusion, July 2011.

¹⁵⁸⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την απασχόληση των Ρομά, βλ.: <http://www.oikokoinonia.gr/roma_special_thematic_work.asp?submenu_id=1>.

¹⁵⁹⁰ DIMITRAS P., “Greece’s Non-Implementation of International (Quasi-)Judicial Decisions on Roma Issues”, ERRC, 5.9.2010.

Α.2.3.1. Το πλαίσιο πολιτικής

(i) Η απονομή ιθαγένειας

Η Ελλάδα, από πολύ νωρίς –πριν τις ευρωπαϊκές συστάσεις- ανέπτυξε πολιτικές υπέρ των Τσιγγάνων. Πιο συγκεκριμένα, προσπάθειες προς την επίλυση του ζητήματος της ανιθαγένειας των Τσιγγάνων που βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια από τον 14^ο αιώνα¹⁵⁹¹, λήφθηκαν από το 1955 (ΝΔ 3370/55). Ωστόσο, το ζήτημα λύθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970, οπότε με τις Γενικές Διαταγές του Υπουργείου Εσωτερικών «Για την τακτοποίηση από απόψεως ιθαγένειας των διαβιούντων στην χώρα μας Αθίγγανων» και «Περί εγγραφής αδήλων Αθίγγανων», παρουσιάστηκαν οι πρώτες θεσμικές εξελίξεις¹⁵⁹². «Οι Τσιγγάνοι λογίστηκαν ως άτομα ακαθορίστου ιθαγένειας που γεννήθηκαν στην Ελλάδα και άρα αυτοδικαίως απέκτησαν την ελληνική ιθαγένεια»¹⁵⁹³.

Μολονότι, στα κύρια προβλήματά τους, συγκαταλέγεται η αδυναμία απόδειξης της Ελληνικής Ιθαγένειας και η αδυναμία άσκησης όλων των δικαιωμάτων του απορρέουν από αυτήν, οι Τσιγγάνοι σήμερα, είναι πολιτογραφημένοι Έλληνες πολίτες.

(ii) Οι πρώτες αποσπασματικές προσπάθειες διαχείρισης του ζητήματος (1990-1996)

Το βάθος και η έκταση του προβλήματος συνέβαλαν σε μια πρώτη προσπάθεια συνολικής προσέγγισης του ζητήματος τη δεκαετία του 1990, οπότε και εφαρμόστηκαν Προγράμματα Κοινωνικής Υποστήριξης για τους Τσιγγάνους. Αν και η αναποτελεσματική υποστήριξη των δράσεων εμπόδισε την ενεργοποίηση του θεσμικού πλαισίου, ως σημαντική εξαίρεση θα μπορούσαν να σημειωθούν οι Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης, που συνέβαλαν στην καταγραφή και ανάδειξη των προβλημάτων των Τσιγγάνων, συνδέοντας τα προβλήματα εκπαίδευσης με τα οικιστικά¹⁵⁹⁴.

Τον Ιούνιο του 1996, δημιουργήθηκε, χάρη σε ευρωπαϊκά προγράμματα, ένα πλαίσιο πολιτικής για την αντιμετώπιση των προβλημάτων των Τσιγγάνων. Το Πλαίσιο Εθνικής Πολιτικής Υπέρ των Ελλήνων Τσιγγάνων (1996-1999), περιλάμβανε ενέργειες στο πεδίο της στέγασης, της εκπαίδευσης, της κατάρτισης-απασχόλησης, της υγείας και υγιεινής, του πολιτισμού και του αθλητισμού.

Την ίδια χρονιά, συστάθηκε επίσης, άτυπη διυπουργική επιτροπή, για τον πολιτικό σχεδιασμό των σχετικών με Έλληνες Τσιγγάνους θεμάτων. Στην πορεία, η διυπουργική επιτροπή θεσμοθετήθηκε με απόφαση του πρωθυπουργού¹⁵⁹⁵.

¹⁵⁹¹ ΤΣΑΚΙΡΗΣ Δ., Πολιτική ευρωπαϊκών κρατών και Τσιγγάνοι-Rom. Μια ιστορική επισκόπηση, υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο, Ιωάννινα 2004, σελ. 17-21, στο: <<http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/1664/284.pdf>>.

¹⁵⁹² ΤΣΙΩΤΣΗ Χ., «Ποιά είναι τα κυριότερα προβλήματα των Ρομά», new.gr, 30.9.2014 <<http://www.news.gr/ellada/koinonia/article/161723/poia-einai-ta-kyrioter-provhlmata-tonroma.html>>.

¹⁵⁹³ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;» Θέσεις, Τεύχος 87, Απρίλιος- Ιούνιος 2004.

¹⁵⁹⁴ «Εκπόνηση Μελέτης για την Καταγραφή της Υφιστάμενης Κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα. Απολογισμός Δράσεων και Εκπόνηση Σχεδίου Δράσης για την 4^η Προγραμματική Περίοδο». Παραδοτέο Α.1.: Τεύχος Μελέτης με τον τίτλο: «Αποτίμηση των δράσεων που εντάσσονται στο Εθνικό Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα καθώς και άλλων δράσεων που αφορούν τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα», Υπουργείο Απασχόλησης και Προστασίας, Ε.Ε., Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.

¹⁵⁹⁵ ΦΕΚ 24, τευχ. 2, 18.1.2000.

(iii) Το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων (2001-2008)

Το Εθνικό Πολιτικό Σχέδιο διαδέχτηκε ένα νέο Πρόγραμμα, το ΟΠΔ, το οποίο εντάχθηκε στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την κοινωνική ένταξη των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού. Το ΟΠΔ αποτέλεσε το βασικό εργαλείο έκφρασης της εθνικής πολιτικής και των κατευθύνσεων του Γ' ΚΠΣ για τους Έλληνες Τσιγγάνους. Ο κύριος στόχος του, ήταν η εφαρμογή στεγαστικής πολιτικής για τους Έλληνες Ρομά (άξονας 1 κατασκευαστικά έργα), σε συνδυασμό με ενέργειες που θα υποστήριζαν και θα προωθούσαν την κοινωνική τους ένταξη (άξονας 2 άυλες ενέργειες).

Επιπροσθέτως, την ίδια περίοδο, με απόφαση του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας (ΦΕΚ 412/Β' /29 - 03 - 2000) αποφασίστηκε η -υπό προϋποθέσεις- χορήγηση δανείων στους Έλληνες Τσιγγάνους προκειμένου να αντιμετωπιστεί κάθε στεγαστικό πρόβλημα που δεν συμπεριλαμβανόταν στο Ο.Π.Δ.

(iv) Η κατάσταση σήμερα. Πλαίσιο Εθνικής Στρατηγικής για τους Ρομά. Πάλι από την αρχή;

Ο περιορισμένος βαθμός επίτευξης των γενικών επιδιωκόμενων συνεργειών του ΟΠΔ ωστόσο, οδήγησε στο *Πλαίσιο Εθνικής Στρατηγικής για τους Ρομά*¹⁵⁹⁶. Το τελευταίο, υιοθετήθηκε το 2011, σε συμμόρφωση με τις επιταγές της Ε.Ε.¹⁵⁹⁷. Αποτελεί συνέχεια του ΟΠΔ και λαμβάνει υπόψη του, τόσο τα αποτελέσματά του, όσο και τη μελέτη που εκπονήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο με τίτλο: 'Καταγραφή Υφιστάμενης Κατάστασης των Ρομά στην Ελλάδα. Απολογισμός Δράσεων και Εκπόνηση Σχεδίου Δράσης για την 4η Προγραμματική Περίοδο'.

Ο πρωταρχικός στόχος του Σχεδίου Δράσης είναι η άρση των όρων του κοινωνικού αποκλεισμού και η δημιουργία των προϋποθέσεων της κοινωνικής ένταξης των Ρομά, Ελλήνων και αλλοδαπών που διαβιούν νόμιμα στην χώρα, που εξυπηρετείται μέσα από τρεις επιμέρους στόχους, ήτοι την: «Α. Εξασφάλιση και εγγύηση του «κατοικείν», Β. Ανάπτυξη υποστηρικτικού πλέγματος κοινωνικής παρέμβασης (στους τομείς της απασχόλησης, εκπαίδευσης, υγείας και Κοινωνικής ένταξης). Γ. Ανάπτυξη Κοινωνικού διαλόγου και συναίνεσης, μέσω της κοινωνικής χειραφέτησης και της συμμετοχής των ίδιων των Ρομά»¹⁵⁹⁸.

Οι εν λόγω στόχοι, διακρίνονται στους εξής άξονες προτεραιότητας: Στέγαση και βασικές υποδομές, Προώθηση στην απασχόληση και επαγγελματική κατάρτιση, Εκπαίδευση, Υγεία - Κοινωνική Φροντίδα.

Σημαντικό επίσης, είναι το γεγονός ότι, εκτός από τους παραπάνω άξονες και για την επιτυχή επίτευξη των προτεραιοτήτων τους, ορίζονται οριζόντιες δράσεις στους τομείς: της τακτοποίησης της αστικοδημοτικής κατάστασης, του πολιτισμού και της ευαισθητοποίησης.

Ωστόσο, πρόκειται για ένα πρόγραμμα πρόχειρα σχεδιασμένο και ως εκ τούτου χωρίς προοπτικές επιτυχίας. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι:

¹⁵⁹⁶ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ, *Πλαίσιο Εθνικής Στρατηγικής για τους Ρομά*, Ελληνική Δημοκρατία, Δεκέμβριος 2011.

¹⁵⁹⁷ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών με θέμα Πλαίσιο της ΕΕ για εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά μέχρι το 2020*, COM(2011)173 τελικό.

¹⁵⁹⁸ <<http://www.ekka.org.gr/files/roma3414.pdf>>.

«Στην Ελλάδα δόθηκε μια διορία μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2012 για να καταθέσει πρόταση. Όπως όμως γίνεται συνήθως, φτιάχτηκε μια πρόταση στο πόδι στα όρια της προθεσμίας, την οποία έστειλαν έξω και αφορούσε μόνο τρεις περιφέρειες στην Ελλάδα»¹⁵⁹⁹.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει η αναφορά της αξιολόγησης της εφαρμογής του εν λόγω προγράμματος από την ΕυρΕπ (στην οποία περιλαμβάνεται και η όποια πρόοδος έχει σημειωθεί από την πλευρά της Ελλάδας), που διενεργήθηκε τέσσερις φορές μέχρι σήμερα (το 2012¹⁶⁰⁰, το 2013¹⁶⁰¹, το 2014¹⁶⁰² και το 2015¹⁶⁰³ αντίστοιχα).

Με αφορμή την επίσκεψη του Ειδικού Εισηγητή του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ *Mutuma Ruteere* το 2015, ο Υπουργός Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, *Ν. Βούτσης*, με δήλωσή του, φάνηκε να επανεκκινεί το ζήτημα των Ρομά.

«Είναι προτεραιότητά μας να μπορέσουμε επιτέλους σαν κράτος να συντάξουμε ένα πραγματικά βιώσιμο στρατηγικό σχέδιο που αφορά τα χρόνια προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Ρομά στην Ελλάδα και δίπλα σε αυτούς και η υπόλοιπη κοινωνία. Δομικές ανεπάρκειες σε ό,τι αφορά τη στέγαση, την εκπαίδευση, τη δημόσια υγεία και τη δημοτολογική κατάσταση των Ελλήνων τσιγγάνων παγιώνονται σε ένα καθεστώς αδιαφορίας και άγνοιας. Ειδικά ως προς το θέμα της στέγασης, η νέα ελληνική κυβέρνηση σε συνεργασία με τις τοπικές αρχές και τους άμεσα ενδιαφερόμενους, προτίθεται να αναλάβει πρωτοβουλία ώστε να μπορέσει να θέσει σε λειτουργία ένα συντεταγμένο σχέδιο μετεγκατάστασης των Ρομά σε χώρους στους οποίους να μπορέσουν να ζήσουν ανθρώπινα. Το σχέδιο αυτό επιχειρεί την αναζήτηση μίας κοινά αποδεκτής και συναινετικής λύσης από όλους τους εμπλεκόμενους ώστε να διασφαλίζεται η αξιοπρεπής διαβίωση των Ρομά στα όρια του αστικού ιστού, η πρόσβαση σε υπηρεσίες και αγαθά και η ομαλή κοινωνική τους ένταξη[...]».

A.2.4. Η θέση των Ελλήνων Τσιγγάνων¹⁶⁰⁴

*«Δεν έχουμε υποστεί τη βία και το ρατσισμό που βίωσαν οι Τσιγγάνοι σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και γι' αυτό ποτέ δεν θελήσαμε τη δημιουργία δικού μας κράτους. Είμαστε αντίθετοι σε όποιο σκεπτικό μας θέλει ξεχωριστή εθνότητα»*¹⁶⁰⁵

Χ. Λάμπρου, Πρόεδρος της «Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Σωματείων Ελλήνων Ρομά»

Η οπτική των ευρωπαϊκών οργανισμών ωστόσο, και η στάση της ελληνικής Πολιτείας, θα ήταν ελλιπής, αν δεν συμπληρωνόταν και από την ίδια την θέση των Ελλήνων Τσιγγάνων.

¹⁵⁹⁹ Σχόλιο του Μ. Ράντη, στο ΓΕΩΡΓΙΑΚΩΔΗ Ν., «Ρομά: Στον καιρό των Ελλήνων Τσιγγάνων», in 2 life, 8 Απριλίου 2013.

¹⁶⁰⁰ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Εθνικές στρατηγικές για την ένταξη των Ρομά: ένα πρώτο βήμα προς την εφαρμογή του πλαισίου της ΕΕ*, COM(2012) 226 final, Βρυξέλλες, 21.5.2012.

¹⁶⁰¹ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Βήματα προόδου στην υλοποίηση των εθνικών στρατηγικών για την ένταξη των Ρομά*, COM(2013) 454 final, Βρυξέλλες, 26.6.2013.

¹⁶⁰² Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Report on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies*, Com 2014, 209 final, Brussels, 2.4.2014, p. 27-28.

¹⁶⁰³ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Έκθεση του 2015 σχετικά με την εφαρμογή του πλαισίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τις εθνικές στρατηγικές ένταξης των Ρομά*, COM(2015) 299 final, Βρυξέλλες, 17.6.2015.

¹⁶⁰⁴ Οι απόψεις που εκφράζουν τη θέση των Ελλήνων Τσιγγάνων, προκύπτουν από συνέντευξη με τον Ράντη Μανώλη, πρώην Διευθυντή του Δικτύου Ρομ.

¹⁶⁰⁵ ΔΑΜΑ Γ., «Οι Έλληνες Τσιγγάνοι δεν θέλουν άλλη εθνική ταυτότητα», *Ελευθεροτυπία*, 2.8.2000.

A.2.4.1. Η διαφοροποίηση από το ευρωπαϊκό πλαίσιο: Διεκδίκηση, υπεράσπιση και πρόταξη της ελληνικότητας

Το πρώτο και σημαντικότερο σημείο, που θα μπορούσε να σημειωθεί, είναι η διαφοροποίηση της ελληνικής περίπτωσης των Ρομά από το ευρωπαϊκό πλαίσιο. Πράγματι, στην Ελλάδα οι Τσιγγάνοι (με εξαίρεση εκείνους που συνιστούν μια εκ των τριών συνιστωσών της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης), δεν αποτελούν μειονότητα.

Σε αντίθεση με τους υπόλοιπους Ρομά της Ευρώπης, που θεωρούν εαυτούς ως μειονοτική ομάδα, οι Τσιγγάνοι στην Ελλάδα αυτοπροσδιορίζονται ως Έλληνες, με τρόπο μάλιστα, που χρήζει ιδιαίτερης μνείας.

Το 5^ο Παγκόσμιο Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Ρομά, που πραγματοποιήθηκε περί τα τέλη του Ιουλίου 2000 στην Πράγα, κατέληξε στην "Declaration of Nation", που περιλάμβανε την ομόφωνη αναγνώριση των Ρομά ως «έθνους χωρίς κράτος», απόφαση ωστόσο, που λήφθηκε χωρίς τη συμμετοχή των Ελλήνων Ρομά. Οι τελευταίοι, ως αποστομωτική απάντηση, στο Πανελλήνιο Συνέδριο Ρομά, με τη συμμετοχή 41 συλλόγων Τσιγγάνων, που διοργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη ένα χρόνο αργότερα, εξέδωσαν την παρακάτω δήλωση:

«Εμείς οι Έλληνες Τσιγγάνοι, δηλώνουμε κατηγορηματικά και προς πάσα κατεύθυνση ότι αποτελούμε ένα άρρηκτα συνδεδεμένο τμήμα του απανταχού ελληνισμού. Οποιαδήποτε άλλη θεώρηση από οπουδήποτε κι αν εκφράζεται ή εκπορεύεται δεν θα μας βρίσκει απλώς διαφωνούντες, αλλά και αντιμέτωπους»¹⁶⁰⁶.

Έκτοτε, οι αντιπροσωπευτικές οργανώσεις τους, έχουν υποστηρίξει σε αρκετές περιπτώσεις και στην ελληνική κυβέρνηση και σε συλλογικά όργανα των Ρομά σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ότι οι Έλληνες Τσιγγάνοι δεν αποτελούν μειονότητα και ότι η ελληνική τους ταυτότητα είναι αδιαπραγμάτευτη¹⁶⁰⁷.

A.2.4.2. «Δεν υπάρχει ρατσισμός σε επίπεδο κοινωνίας, αλλά στερεότυπα. Δεν υφίσταται θεσμικός ρατσισμός, αλλά αδιαφορία της Πολιτείας»

Παράλληλα, ωστόσο, θεωρούν ότι αποτελούν μια ξεχασμένη, περιθωριοποιημένη και ευάλωτη κοινωνική ομάδα της Ελλάδας, που έρχεται αντιμέτωπη με σοβαρά προβλήματα στα πεδία της στέγασης, της εκπαίδευσης, της εργασίας κτλ.

Ταυτόχρονα, υποστηρίζεται ότι στην Ελλάδα, σε επίπεδο κοινωνίας, σαφώς, υπάρχουν στερεότυπα/ προκαταλήψεις κατά των Τσιγγάνων¹⁶⁰⁸. Αυτό ωστόσο, διαφοροποιείται από τον ρατσισμό, τη συστηματική χρήση βίας και από τη διεξαγωγή πογκρόμ, όμοιων με αυτών που έχουν συμβεί ή συμβαίνουν, σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

¹⁶⁰⁶ Πανελλήνιο Συνέδριο Ρομά, Θεσσαλονίκη, 2001

¹⁶⁰⁷ Βλ. ενδεικτικά, CoE: PACE, Doc. 9397, Report on *Legal Situation of the Roma in Europe*, Committee on Legal Affairs and Human Rights, (Rapporteur: Mr Csaba Tabajdi, Hungary, Socialist Group), 19.4.2002, § 12, Appendix I όπου μεταξύ άλλων αναφέρεται ότι: "Roma do not form an ethnic or national minority, they have equal status with Greek citizens." UN: Human Rights Committee *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant Second periodic reports of States parties due in 2009 Greece*, CCPR/C/GRC/2, 26.2.2014, p. 2-6, όπου σημειώνεται ότι: "Greek Roma constitute an integral part of the Greek population; they are Greek citizens and enjoy full citizenship rights, as well as all civil and political, economic, social and cultural rights. Through their most representative organizations, they have unequivocally expressed the wish to be treated as Greek citizens, and not only as persons of Roma origin".

¹⁶⁰⁸ Βλ. σχετική έρευνα: ΡΗΓΑ Β., ΔΑΙΜΟΝΑΚΟΥ Σ., «Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των Ελλήνων για τον εαυτό και τον άλλο (τον Τσιγγάνο)», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 108-109, 2004, σ. 257-283.

Από την άλλη μεριά, σημειώνεται ότι σε πολιτειακό επίπεδο σαφέστατα, υπάρχει αδιαφορία ή ολιγωρία και έχουν γίνει ελάχιστα για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους, κάτι όμως, που επίσης, απέχει από την επίσημη ρητορική αντιαθιγγανισμού και τον θεσμικό ρατσισμό, που έχει εκφραστεί με πολιτικές στερήσεων, διώξεων, απελάσεων κ.ο.κ. που έχουν εφαρμοστεί σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Προς επίρρωση της έλλειψης θεσμικού ρατσισμού, αναφέρονται μάλιστα, οι συμμετοχικές διαδικασίες στις οποίες συμμετέχουν οι εκπρόσωποι των Ρομά. Ακόμα, προστίθεται όχι μόνο ο πρωτοποριακός για την εποχή του θεσμός του Διαδημοτικού Δικτύου Ρομ, με τη συμμετοχή των δήμων στα όρια των οποίων διαβιούν Ρομά, αλλά και η κατάρτιση και υιοθέτηση του ΟΠΔ, που αποτέλεσε σε επίπεδο σχεδιασμού, ένα πολύ πρωτότυπο κείμενο («*Ήταν το πιο ολοκληρωμένο σχέδιο στην Ευρώπη*»)¹⁶⁰⁹.

Επιπλέον, σημειώνεται ότι στην Ευρώπη, η συμμετοχή των Ρομά στους σχεδιασμούς που τους αφορούν, είναι ζητούμενο που δεν έχει επιτευχθεί, ενώ στην Ελλάδα, το ΟΠΔ σχεδιάστηκε και έγινε αποδεκτό ακριβώς λόγω της συμμετοχής των ιδίων των Τσιγγάνων. Παράλληλα, σε ότι αφορά στη συμμετοχή τους στη δημόσια ζωή, οργανώνονται σε συλλογικά όργανα εκπροσώπησης. Επί παραδείγματι, ο Πανελλήνιος Μορφωτικός Σύλλογος Ελλήνων Τσιγγάνων, που συγκροτήθηκε το 1939, συνιστά έναν από τους παλαιότερους συλλόγους στην Ευρώπη, αναδεικνύοντας τη συμμετοχή τους. Ενώ, συμμετέχουν και στις διαδικασίες πολιτικής εκπροσώπησης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο. Άξια αναφοράς είναι και η ίδρυση του πρώτου -πανευρωπαϊκά- κόμματος από Ρομ, του ΑΣΠΙΔΑ - ΡΟΜ (Ανεξάρτητη Συσπείρωση Πολιτών Ιδιαίτερου Αυτοπροσδιορισμού), το 2006¹⁶¹⁰.

Εξάλλου, μέχρι την άνοδο της Χρυσής Αυγής, στην επίσημη πολιτική σκηνή του τόπου, δεν υπήρχε καν ρητορική μίσους κατά των Ρομά. Αντιθέτως, στην Ευρώπη, μιλάμε για μια σχεδόν γενικευμένη κατάσταση, ενώ, εδώ, μιλάμε για συγκεκριμένα περιστατικά.

Όσον αφορά στο ερώτημα αν υπάρχει ρατσισμός στην Ελλάδα, σημειώνεται επίσης, ότι: «Και μόνο το γεγονός ότι μπορούμε να μιλάμε για τις περιπτώσεις *Σαμπάνη, Λαβίδα, Μπέκος Κουτρόπουλος* κ.ο.κ., μαρτυρά ότι πρόκειται για ένα πολύ μικρό ποσοστό, που θα μπορούσε ακόμα και να χαρακτηριστεί ως διαβλητό»¹⁶¹¹.

Σε αυτό το σημείο, ενδιαφέρον προκαλεί και ο διαχωρισμός της θέσης των Ελλήνων Τσιγγάνων από πρακτικές που ασκούνται από ορισμένες ΜΚΟ και τον καταγγελτικό τους λόγο, που καταλήγει σε καταδικές περιστατικών, χωρίς όμως, παράλληλα, να οδηγεί στις αναγκαίες διορθωτικές κινήσεις πολιτικής.

Α.2.4.3. Η εκτίμηση για την δράση της ελληνικής Πολιτείας

Σε ένα άλλο επίπεδο, εξαιρετικά σημαντική είναι η άποψη των Ελλήνων Τσιγγάνων για την ελληνική πολιτική σχετικά με ζητήματα που τους αφορούν, όπου σημειώνεται ότι:

«Σ' ό,τι αφορά στις ιδέες, τον σχεδιασμό, τις προτάσεις, η Ελλάδα -ακόμα και σήμερα- είναι πολύ μπροστά. Πάσχουμε στην υλοποίηση»¹⁶¹².

Έτσι, παρά τα βήματα που έχουν γίνει σε επίπεδο σχεδιασμού, ελάχιστα έχουν υλοποιηθεί για την βελτίωση της κατάστασης των Ελλήνων Τσιγγάνων.

¹⁶⁰⁹ PANTHS M., *op. cit.* σπ. 1603.

¹⁶¹⁰ ΔΕΛΗΘΑΝΑΣΗ Μ., «Έλληνες αθιγγανοί χτυπούν την πόρτα της Βουλής», *Καθημερινή*, 28.04.2006.

¹⁶¹¹ PANTHS M., *op. cit.* σπ. 1603.

¹⁶¹² *Ibid.*

Ειδικότερα, το ΟΠΔ, που υπήρξε η πρώτη ουσιαστική εθνική πολιτική, δεν απέφερε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα. Για την ακρίβεια, παρατηρείται μάλλον μια αποσπασματικότητα και κοινωνική αδράνεια. Μόνο ίσως, όσον αφορά στο Πρόγραμμα εκπαίδευσης των παιδιών Ρομά -με όποια κριτική μπορεί να ασκηθεί επ' αυτού- εμφανίζεται μια διαχρονικότητα¹⁶¹³.

Μάλιστα, η έλευση της οικονομικής κρίσης, σε συνδυασμό με το φθηνότερο εργατικό δυναμικό (από το εξωτερικό), που πήρε τις δουλειές τους, τους οδήγησε σε περαιτέρω φτώχεια και εξαθλίωση. Υπό το φως των νέων διαστάσεων των προβλημάτων, οι Έλληνες Τσιγγάνοι, αναγκάζονται -σε ορισμένες περιπτώσεις- να καταφύγουν σε παράνομες πράξεις (όπως π.χ. η σωματεμπορία, εκμετάλλευση των παιδιών τους κ.ο.κ.) για να επιβιώσουν, προβλήματα που δεν επιλύονται με κοινωνική πολιτική¹⁶¹⁴.

Σήμερα είμαστε σε επίπεδα προ του 1995. Η Διυπουργική Επιτροπή δεν συνεδριάζει, απεμπολήθηκε το Δίκτυο Ρομ, το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (Ε.Κ.Κ.Α.) που είναι το αρμόδιο όργανο (εθνικό σημείο επαφής για την κοινωνική ένταξη των Ρομά)¹⁶¹⁵, δεν συλλέγει στοιχεία, δεν λειτουργεί, δεν σχεδιάζεται τίποτα.

Α.3. Μετανάστες/αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες

Α.3.1. Ρατσισμός και Μεταναστευτικό ζήτημα στην Ελλάδα. Περιγράφοντας το πρόβλημα

Στην Ελλάδα, ρατσισμός και μετανάστευση αποτελούν δυο φαινόμενα ανάλογα, αφού η αύξηση της μετανάστευσης, όχι μόνο συνέβαλε στην άνοδο των ρατσιστικών αισθημάτων, αλλά αποτέλεσε και την κύρια αιτία της εμφάνισής τους.

Πιο αναλυτικά, δεδομένου ότι μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990 τουλάχιστον, η (διατεινόμενη) εθνοτική (Έλληνες πολίτες), θρησκευτική (χριστιανοί ορθόδοξοι) και γλωσσική (ελληνικά) ομοιογένεια αποτελούσε τον κανόνα (σχεδόν 97%)¹⁶¹⁶, ο ρατσισμός ήταν ένα σχεδόν άγνωστο φαινόμενο στους κόλπους της ελληνικής κοινωνίας. Σταδιακά, ωστόσο, από το 1990 και μετά, οι γεωπολιτικές μεταβολές που σημάδεψαν την Ευρώπη, επέδρασαν καταλυτικά, μετατρέποντας την ελληνική κοινωνία.

Ακολουθώντας μια παράλληλη πορεία με την υπόλοιπη Ευρώπη, ήταν τα ίδια αίτια που αποτέλεσαν την αφετηρία (καθώς, στην Ελλάδα δεν μπορούμε να μιλήσουμε για αναβίωση) του ελληνικού προβλήματος του ρατσισμού και των διακρίσεων.

¹⁶¹³ Βλ. σχετικά ΓΕΩΡΓΙΑΚΩΔΗ Ν., «Ρομά: Στον καιρό των Ελλήνων Τσιγγάνων», *op. cit.* υπ. 1598, όπου σημειώνεται ότι: «Όσον αφορά τις επιδοτήσεις, συνολικά στα 30 χρόνια της Ε.Ε., έχουν έρθει πολλά χρήματα στην Ελλάδα για τους Ρομά, τα οποία αφορούσαν το κομμάτι της εκπαίδευσης, δηλαδή σεμινάρια κατάρτισης, απόκτησης δεξιοτήτων για άνεργους τσιγγάνους κτλ. Όπως συνέβη και με όλες τις υπόλοιπες ομάδες πληθυσμών, απορροφήθηκαν λεφτά για καταρτίσεις, πλούτισαν κάποιοι ιδιοκτήτες ΚΕΚ, ιδιώτες στην συντριπτική τους πλειοψηφία και στους τελικούς δικαιούχους που υποτίθεται ότι θα αποκτούσαν προσόντα για να διεκδικήσουν επί ίσοις όροις πρόσβαση στην αγορά εργασίας έφτασε ένα μικρό χαρτζιλίκι» (Ράντης Μ).

¹⁶¹⁴ ΡΑΝΤΗΣ Μ., *op.cit.* υπ. 1603.

¹⁶¹⁵ Υπ' αριθ 1/28-8-2013 απόφαση της Διυπουργικής Επιτροπής για τους Ρομά (Π.Δ. 63/2005).

¹⁶¹⁶ Για τα στοιχεία αυτά βλ. Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, "Greece," in International Religious Freedom Report 2009 (Washington, DC: U.S. Department of State, October 2009), <<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2009/127313.htm>>.

1ο Προσφυγικό / μεταναστευτικό κύμα. Η Ελλάδα από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών

Έτσι, από το 1989 μια σειρά γεγονότων (συμπεριλαμβανομένων της Πτώσης του Τείχους του Βερολίνου, της πτώσης του καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα στην Αλβανία, της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας), μετέτρεψαν –για πρώτη φορά στην ιστορία της, την Ελλάδα, σε μια πηγή εισροής παράτυπων μεταναστών και προσφύγων. Εν όψει αυτού, η πολιτεία βρέθηκε «ανοχύρωτη» και απροετοίμαστη χωρίς προηγούμενη εμπειρία και υποδομές (νομοθεσία/πολιτικές), ενώ τμήμα της κοινωνίας (μετά από μια πρώτη ένδειξη φιλοξενίας) εμφάνισε αμυντικά, φοβικά σχεδόν αντανakλαστικά, καθώς καλούνταν να συμβιώσει αρμονικά με αλλοδαπούς με ετερογενή, σε σχέση με τα δικά της, χαρακτηριστικά.

2ο Προσφυγικό / μεταναστευτικό κύμα: Χώρα προορισμού και διέλευσης

Κατόπιν, η απότομη στροφή στην αντιμετώπιση του μεταναστευτικού ζητήματος παγκοσμίως, που σημειώθηκε την επαύριο των γεγονότων της 11/9 και των συνακόλουθων πολέμων σε Ιράκ-Αφγανιστάν, σηματοδότησε την αλλαγή της σύνθεσης του μεταναστευτικού ιστού, μεταβάλλοντας τις συνιστώσες του ζητήματος και στην Ελλάδα.

Έτσι, από το 2001 και έπειτα, παρατηρείται μια αύξηση του αριθμού των παράτυπων μεταναστών, αλλά και των αιτούντων άσυλο από την Ασία και την Αφρική¹⁶¹⁷. Επρόκειτο στην πλειοψηφία τους, για ανθρώπους διαφορετικής κουλτούρας, θρησκείας και χρώματος, η ένταξη των οποίων καθίστατο πιο δύσκολη από την προγενέστερη περίοδο¹⁶¹⁸. Μάλιστα, για τον λόγο αυτό, η νέα κατάσταση, ανέδειξε κοινωνικές αντιδράσεις, εθνικά, φυλετικά και θρησκευτικά προβλήματα, καθώς και οξεία σύνδρομα ανασφάλειας στους πολίτες.

3ο Προσφυγικό / μεταναστευτικό κύμα: «Κύρια πύλη εισόδου»

Την περίοδο από το 2005 και έπειτα, μια σειρά γεγονότων συμβάλλουν: αφενός, στην μετατροπή της Ελλάδας σε κύρια –πλέον- «πύλη εισόδου» παράτυπων μεταναστών στην Ε.Ε. κάτι που ισχύει μέχρι και σήμερα¹⁶¹⁹ και αφετέρου, στην μεταβολή των μεταναστευτικών οδών από τα θαλάσσια σύνορα (Αιγαίο)¹⁶²⁰ στα χερσαία (Έβρος) και *visе versa*¹⁶²¹.

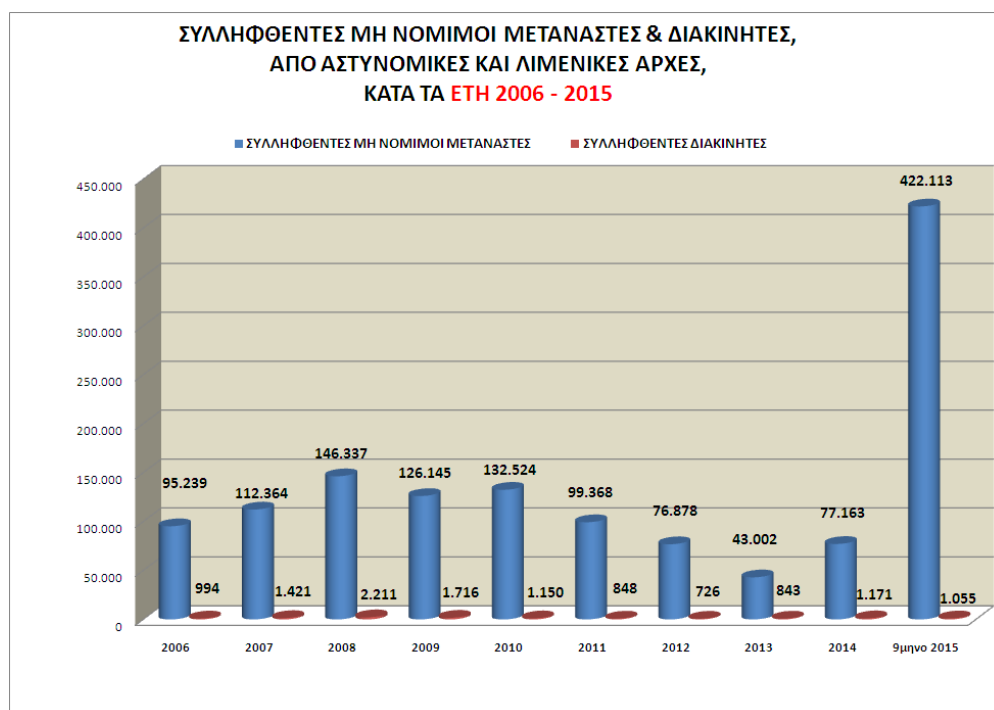
¹⁶¹⁷ Πρόκειται για προέλευση από χώρες όπως: το Ιράκ, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, το Μπαγκλαντές και την Υποσαχάριο Αφρική.

¹⁶¹⁸ Σημειώνεται ότι η εν λόγω άποψη, βρίσκει σύμφωνη την ECRI V, 2015, σελ. 29, §86.

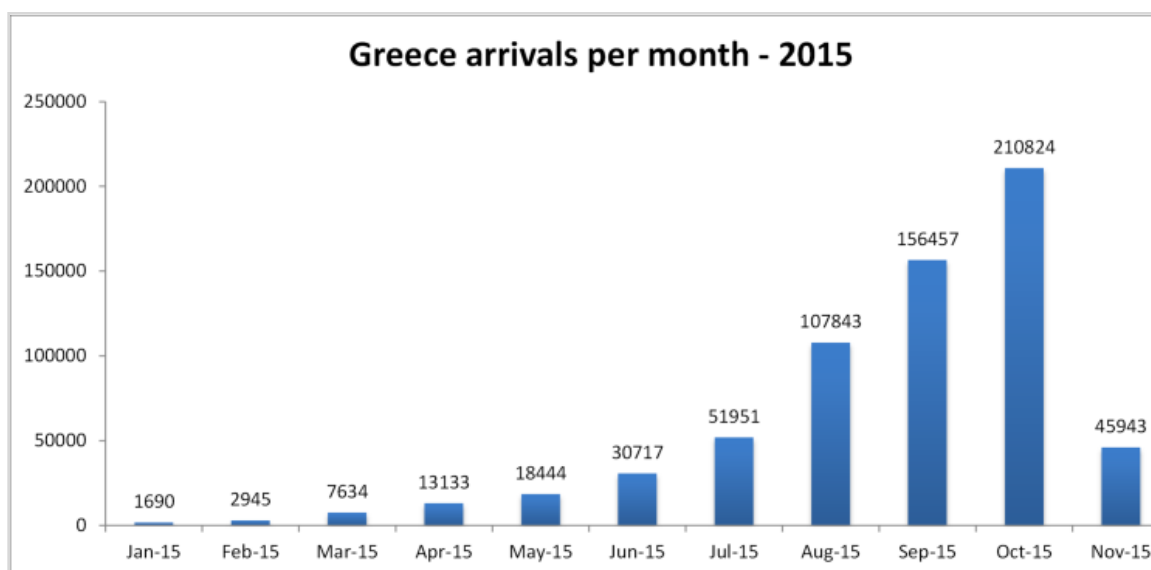
¹⁶¹⁹ Ειδικότερα, μεταξύ 2007-2009, κύρια είσοδο αποτελούν τα νησιά του Αιγαίου. Ενώ, από το 2010 σημειώνεται μια μεταστροφή στο χερσαίο ελληνοτουρκικό σύνορο (Έβρος). Migration News Sheet, "FRONTEX reports that Greece is the country of entry of more than two-thirds of clandestine migration into the EU", Σεπτέμβριος 2012. Βλ. επίσης: FRONTEX, "Current migratory situation in Greece", 29 November 2010.

¹⁶²⁰ Από το 2012, λόγω μιας σειράς μέτρων που έλαβαν οι ελληνικές αρχές (βλ. παρακάτω), ο αριθμός συλλήψεων στα χερσαία σύνορα, μειώθηκε δραματικά κατά 95%, ενώ αύξηση παρατηρήθηκε στο Αιγαίο.

¹⁶²¹ Ειδικότερα, ο Έβρος, μετατράπηκε την υπόψη περίοδο σε κύρια πύλη εισόδου με τους αριθμούς των συλληφθέντων να αυξάνονται με ρυθμό γεωμετρικής προόδου (Σύμφωνα με στοιχεία της Ελληνικής αστυνομίας, από 3.700 το 2005, ο αριθμός ανήλθε σε 47.000 το 2010 και κορυφώθηκε με 55.000 το 2011).

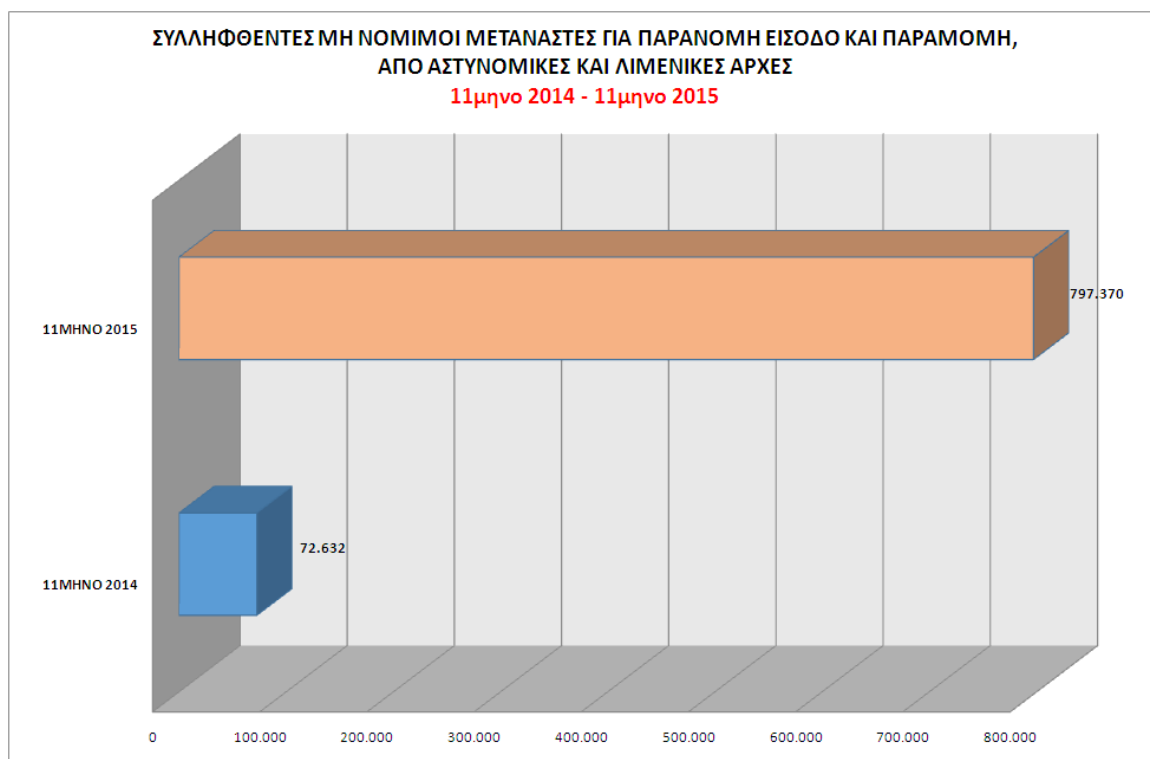

Πηγή: Ελληνική Αστυνομία¹⁶²²

Πηγή: UNHCR

¹⁶²²<http://www.astynomia.gr/images/stories//2015/statistics15/allodapwn/7_statistics_all_2015_allkard_ia_apo2006.JPG> (τελευταία πρόσβαση: 11.10.2015).

Πηγή: Ελληνική Αστυνομία

Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για γεγονότα όπως:

- α. Η υπογραφή των Συμφωνιών Επανεισδοχής των δυο άλλων «πυλών εισόδου» προς την Ε.Ε. (ήτοι: της Ιταλίας με τη Λιβύη και της Ισπανίας με το Μαρόκο)
 - β. Το άνοιγμα της Τουρκίας προς τα όμορα μουσουλμανικά κράτη, που συνέπεια είχε την κατάργηση της θεώρησης, αλλά και τη μείωση των ναύλων των αεροπορικών ταξιδιών προς την Τουρκία με συνέπειες για την Ελλάδα
 - γ. Η αποναρκοθέτηση στον Έβρο, απόρροια των διεθνών υποχρεώσεων που έχει αναλάβει η χώρα και εκτέλεσε μονομερώς σε σχέση με την Τουρκία, καθώς και προσπάτως
 - δ. Η «Αραβική Άνοιξη» και κυρίως ο πόλεμος στη Συρία¹⁶²³,
 - ε. Η μεταναστευτική/προσφυγική κρίση του 2014-2015, αλλά και σε ένα άλλο επίπεδο
 - σ. Η δράση του ISIS, αλλά και
 - η. Η οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα,
- που προστέθηκαν σε ένα ήδη βεβαρυμμένο κλίμα, ανάγοντας το ζήτημα της «λαθρομετανάστευσης» σε μείζον εθνικό πρόβλημα.
- Ως τέτοιο, πλέον, η μετανάστευση, (νόμιμη, παράτυπη, αλλά και το άσυλο) υποστηρίχτηκε ότι έθεσε και θέτει μια σειρά από προκλήσεις / «απειλές» ασφάλειας. Ενδεικτικά, πρόκειται για:
- Την απειλή κατά της εθνικής και κοινωνικής συνοχής, δεδομένου ότι η παράτυπη μετανάστευση μπορεί να επιφέρει την εθνική αλλοίωση, δηλαδή, τη μεταβολή της εθνικής ταυτότητας, την ανατροπή των δημογραφικών δεδομένων, με συνέπεια τη

¹⁶²³ Τον Ιούλιο του 2012, οι Σύριοι που εισέρχονταν παράτυπα στην ελληνική επικράτεια από τα ελληνοτουρκικά σύνορα, ανέρχονταν στους 800 κάθε εβδομάδα.

διάρρηξη του κοινωνικού ιστού, μέσω της δημιουργίας παράλληλων κοινωνιών (γκετοποίηση).

–*Την απειλή κατά της δημόσιας τάξης.* Εδώ σημειώνονται, η αύξηση της εγκληματικότητας¹⁶²⁴ σε συνδυασμό με την μεταβολή της ταυτότητας του εγκλήματος, απόρροια της ανεξέλεγκτης δράσης του διεθνούς οργανωμένου εγκλήματος.

–*Την απειλή κατά της δημόσιας υγείας.* Με την εισαγωγή νέων ή την επανεμφάνιση ασθενειών που είχαν εξαφανιστεί εδώ και δεκαετίες και που αμφότερα αποδίδονται στους «ξένους».

–*Την απειλή κατά της εθνικής ασφάλειας.* Μέσω της εισαγωγής πάσης φύσης εθνοπολιτισμικών- εθνοφυλετικών- θρησκευτικών διενέξεων και αντιπαραθέσεων δυνάμενων να κλιμακωθούν¹⁶²⁵.

Άξιο μνείας είναι το γεγονός ότι, τα εν λόγω ζητήματα, τα οποία μάλιστα, σύμφωνα με ορισμένους αποδεικνύονται ανυπόστατα¹⁶²⁶, αντιμετωπίζονται ως «απειλές» στον πολιτικό λόγο, όχι μόνο από ακραίες εξτρεμιστικές οργανώσεις -όπως πιστεύεται-, αλλά (σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις) και από τους ίδιους τους φορείς εξουσίας, που ακολουθώντας το ρεύμα τμήματος της ελληνικής κοινωνίας, ενσωμάτωσαν στην ιδεολογία τους τις εν λόγω αντιλήψεις, κάτι που λειτουργώντας υπό το βάρος των περιστάσεων, οδήγησε σταδιακά στην κορύφωση του προβλήματος του ρατσισμού στη χώρα.

A.3.2. Οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της μετανάστευσης και η συμβολή τους στην εμφάνιση και επιδείνωση του ρατσισμού

Την εξέλιξη του μεταναστευτικού ζητήματος, ακολούθησε κατά κάποιο τρόπο και η αντιμετώπισή του, η οποία θα μπορούσαμε να πούμε ότι χωρίστηκε σε τρεις περιόδους, που ακολουθούν κατά κάποιο τρόπο τις φάσεις των μεταναστευτικών ροών. Πρόκειται για την περίοδο της εθνικής απάντησης, του εξευρωπαϊσμού της εθνικής πολιτικής με την ενσωμάτωση του κοινοτικού κεκτημένου και τέλος, της ανάληψης και εφαρμογής «ειδικών δεσμεύσεων».

A.3.2.1. Η «ανυπαρξία» εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής και πολιτικής ασύλου και η συμβολή της στην ανάπτυξη αισθημάτων ρατσισμού και ξενοφοβίας

Κατά την πρώτη περίοδο, σε μια προσπάθεια λύσης ενός άγνωστου προβλήματος, ελλείπει ανάληψης δράσης –μέχρι εκείνη τη στιγμή- από την Ε.Ε. στο πεδίο, παρατηρείται η ανάληψη εθνικών πρωτοβουλιών. Κύριο χαρακτηριστικό της υπό μελέτη περιόδου, αποτελεί η ανεπάρκεια των μέτρων διαχείρισης του ζητήματος, που κατέληξε στην επιδείνωση του προβλήματος και στην εμφάνιση των πρώτων κρουσμάτων

¹⁶²⁴ Σύμφωνα με στοιχεία της Διεύθυνσης Δημόσιας Ασφάλειας, τριπλασιάστηκαν ο αριθμός των αλλοδαπών που διετέλεσε εγκλήματα από 6.094 το 1998 σε 20.265 το 2012. Ενισχυτική της άποψης αυτής, είναι και η τελευταία έκθεση της CPT (2014) για την Ελλάδα, βάσει της οποίας: “At the time of the visit, approximately two-thirds of the prison population were foreign nationals” (σελ. 76).

¹⁶²⁵ ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Η., «Λαθρομετανάστευση, Μαζική Μετανάστευση και Ασφάλεια», *Διακλαδική Επιθεώρηση, Περιοδικό Ανωτάτης Διακλαδικής Σχολής Πολέμου*, τεύχος 17^ο, Νοέμβριος/ Φεβρουάριος 2010, σελ. 15-17.

¹⁶²⁶ Βλ. ενδεικτικά: ΠΑΠΑΣΤΕΡΙΟΥ Β., ΤΑΚΟΥ Ε., «Η μετανάστευση στην Ελλάδα. Έντεκα μύθοι και περισσότερες αλήθειες», Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ Παράρτημα Ελλάδας, Αθήνα/Βρυξέλλες, Δεκέμβριος 2013.

ξενοφοβίας, με κύριο θύμα τους Αλβανούς, οι οποίοι αναφέρονται από την ECRI, ως πρόβλημα που χρήζει ιδιαίτερης προσοχής, από το 1999¹⁶²⁷.

Πράγματι, η Ελλάδα, λόγω του ότι δεν ήταν μια μεταναστευτική χώρα, δεν είχε αναπτύξει σχετικές πολιτικές¹⁶²⁸. Υπό το βάρος των περιστάσεων ωστόσο, αρχικά, κατά τη δεκαετία του 1990, ο αυξανόμενος αριθμός υπηκόων τρίτων χωρών οδήγησε σταδιακά στη διαμόρφωση νόμων, που αφορούν στο καθεστώς των μεταναστών. Ο απαρχαιωμένος ν. 4310/1929, αντικαταστάθηκε από τον ν. 1975/1991 «Είσοδος, έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης προσφύγων και άλλες διατάξεις». Ωστόσο, οι περιορισμοί στη νόμιμη μετανάστευση, που περιέχονταν σε αυτόν, οδήγησαν σε έναν αριθμό μεταναστών χωρίς χαρτιά.

Προς διευθέτηση αυτού του προβλήματος, υιοθετήθηκαν μια σειρά από νέους νόμους. Κύριο σημείο εδώ, αποτέλεσε η προσπάθεια των «νομιμοποιήσεων», που έλαβε χώρα για μια περίπου δεκαετία, από το 1997 και συνεχίζεται και την επόμενη περίοδο μέχρι το 2007. Πρόκειται για τις νομιμοποιήσεις του 1998 (Π.Δ. 358 και 359/1997), του 2001 (ν. 2910/2001, άρθρο 66)¹⁶²⁹ και του 2005 (ν. 3386/2005- άρθρο 91 §11, που πήρε παράταση μέχρι το 2007¹⁶³⁰), τα αποτελέσματα των οποίων ωστόσο, αν και χαιρετίστηκαν θετικά από την ECRI, όχι μόνο δεν έλυσαν το πρόβλημα, αλλά το επιδείνωσαν, ενδυναμώνοντας τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις του κοινού εναντίον των μεταναστών¹⁶³¹.

Σήμερα πάντως, αξίζει να σημειωθεί ότι οι νομιμοποιήσεις, αποτελούν -πλέον- όπλο παρωχημένο, αφού από το 2008 με το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο της Ε.Ε., προβλέπεται ότι:

¹⁶²⁷ Συγκεκριμένα παρατηρείται ότι: «[...] Η ECRI ανησυχεί για το σημαντικό βαθμό ξενοφοβίας, που κατευθύνεται ιδιαίτερα, αλλά όχι αποκλειστικά, σε βάρος Αλβανών -ένα συναίσθημα το οποίο αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια με την αύξηση του αριθμού αλλοδαπών που ζουν στη χώρα», ECRI II, 1999, σελ 17-18.

¹⁶²⁸ «Η Ελλάδα ζει αυτή την εποχή ένα κύμα νόμιμης και ιδιαίτερα παράνομης μετανάστευσης προς τη χώρα, ένα φαινόμενο με το οποίο δεν είχε χρειαστεί να ασχοληθεί παλαιότερα. Κατά συνέπεια, ιδιαίτερη σκέψη πρέπει να αφιερωθεί σε αυτό το θέμα και μια σταθερή πολιτική να υιοθετηθεί». ECRI I, 1996.

¹⁶²⁹ Για μια εμπεριστατωμένη ανάλυση σχετικά με τις νομιμοποιήσεις, βλ.: ΚΑΒΟΥΝΙΔΗ Τ., «Η Πολιτική της Νομιμοποίησης Παράνομων Μεταναστών: Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία», Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική-Πληροφορική Μάρτιος 2004.

¹⁶³⁰ Παράταση προθεσμίας για τη νομιμοποίηση μεταναστών έως τα τέλη Απριλίου 2007, 29.11.2006, <<http://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/1772>>.

¹⁶³¹ Ως προς την πρώτη νομιμοποίηση (1998), η ECRI, παρότι τοποθετήθηκε θετικά προς τη διαδικασία νομιμοποίησης, ως μέσο καταπολέμησης του ρατσισμού, που δημιουργεί κυρίως η εντύπωση του «παράνομου» μετανάστη, διαπίστωσε ωστόσο ότι την αναποτελεσματικότητα του μέτρου, σημειώνοντας παράλληλα ότι: «[...] η αβεβαιότητα και η παρανομία, που συνοδεύει την στιγμή αυτή την κατάσταση πολλών μεταναστών, ενδυναμώνει τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις του κοινού απέναντί τους» (ECRI II, σελ. 11).

Από την άλλη μεριά και η δεύτερη νομιμοποίηση, με τον ν. 2910/2001, παρότι χαιρετίστηκε σαν πρόοδος που συντελέστηκε στην μεταναστευτική πολιτική της χώρας, επικρίθηκε, καθώς κατά γενική ομολογία, διαπιστώθηκε ότι δεν απέδωσε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα (ECRI III, σελ. 33-34).

Η μειωμένη επιτυχία της προσπάθειας «νομιμοποίησης» του 2001, βρήκε απολύτως σύμφωνο και τον ΕπΔΑ, που σημείωσε ότι: “[...] the regularization process for irregular migrants which had been introduced in 2001- had had limited success”. Ενώ και για τη δεύτερη νομιμοποίηση σημείωσε ότι: “The Commissioner welcomes the 2nd round of regularization of irregular migrants, but does not yet have statistical information that permit its success to be evaluated. He encourages the Greek authorities to step up their efforts to integrate migrants into the community as a whole and regrets the lack of a concerted integration policy, which would aid in the fights against racism and xenophobia and help to provide protection to lawful immigrants against abuse” (CommDH (2006) 13, §29).

«Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο συμφωνεί: α/ Να λαμβάνονται αποφάσεις νομιμοποίησης *μόνο κατά περίπτωση και όχι γενικές*, στο πλαίσιο των εθνικών νομοθεσιών, για ανθρωπιστικούς ή οικονομικούς λόγους»¹⁶³².

Α.3.2.2. *Η διαμόρφωση και εφαρμογή της ευρωπαϊκής πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου στην Ελλάδα και η επιδείνωση των εκδηλώσεων ρατσισμού. (Από την «νομιμοποίηση» στην «ποινικοποίηση» της μετανάστευσης)*

«Όπως είπε ο υπουργός, παρατηρείται στο διάλογο να χρησιμοποιείται πάρα πολλές φορές η έκφραση ‘παράτυπος μετανάστης’ αντί για την έκφραση ‘παράνομος μετανάστης’ και προσέθεσε πως ‘είναι εξαιρετικά σημαντικό να ξεκαθαριστεί απολύτως ότι το να μπαίνει στην Ευρώπη κανείς χωρίς έγγραφα και άδεια παραμένει μια παράνομη πράξη’»¹⁶³³

Υπουργός Δημόσιας Τάξης, Ν. Δένδιας

Η παραπάνω φράση, που υπογραμμίζει το «παράνομο» στοιχείο του μετανάστη, αν και διατυπώθηκε μεταγενέστερα, αποτυπώνει ακριβώς τον τρόπο με τον οποίο γίνεται κατανοητή η φύση της μετανάστευσης την εξεταζόμενη περίοδο, ως παρανομίας και του μετανάστη ως παραβάτη, που οδηγεί στην ποινικοποίηση του φαινομένου σε πλήρη σύμπτωση με τις επιταγές της Ε.Ε.

Πράγματι, η απουσία αυτοτελούς εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής και πολιτικής ασύλου, υπό την πίεση της αύξησης των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών και σε συνάρτηση με τις διατεινόμενες πολλαπλές «απειλές» που θέτουν για την ασφάλεια, συνέδεσε και στην Ελλάδα, τη διαχείριση της μετανάστευσης με την ασφάλεια και τη δημόσια τάξη. Η εθνική πολιτική δηλαδή, συνάδει από το 2001 και έπειτα, με το ευρωπαϊκό πλαίσιο πολιτικής, που αντιμετωπίζει τη μετανάστευση υπό το πρίσμα της οικοδόμησης ενός «Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης». Προσεγγίζεται ως «διακινδύνευση», ή ως ένα «κοινωνικό πρόβλημα» το οποίο πρέπει να το διαχειριστεί κανείς «αστυνομικά»¹⁶³⁴ και ποινικά, επηρεάζοντας με τον τρόπο αυτόν, σαφώς, τη στάση της ελληνικής κοινωνίας, μέρος της οποίας σημείωσε μια στροφή σε αισθήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, αποτελούν τα πρώτα κρούσματα ρατσιστικής βίας και ξενοφοβικού λόγου στο δημόσιο λόγο, που σημειώνονται στην 4^η Έκθεση της ECRJ για την χώρα, που καλύπτει την περίοδο από το 2004 μέχρι το 2009 (για αμφότερα τα ζητήματα βλ. διεξοδικότερα παρακάτω).

Έτσι, η δεύτερη περίοδος, χαρακτηρίζεται από τη συμμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας με το κοινοτικό κεκτημένο του «Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης», που συντελέστηκε σταδιακά και όχι πάντα ομαλά¹⁶³⁵. Υπό την πίεση της συμμόρφωσης με το κεκτημένο της Ε.Ε. στον τομέα της μετανάστευσης, του ασύλου και των συνόρων, συντελέστηκε ο «εξευρωπαϊσμός» του εθνικού δικαϊκού πλαισίου των σχετικών πολιτικών, με μια σειρά Προεδρικών Διαταγμάτων και νόμων που ενσωματώνουν στην ελληνική νομοθεσία τις ευρωπαϊκές Οδηγίες.

¹⁶³² Συμ.Ε.Ε., *Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο*, Βρυξέλλες 24.9.2008.

¹⁶³³ «Δένδιας: Το μεταναστευτικό κεντρικό θέμα της ελληνικής προεδρίας», *Πρώτο Θέμα*, 6.11.2013.

¹⁶³⁴ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Κ.Ν., «Η μετανάστευση στην Ελλάδα: Από παροδικό ιστορικό επεισόδιο σε ζήτημα ιδεολογικού διακυβεύματος», στο ΒΑΡΟΥΣΗ Χ., ΣΑΡΡΗΣ Ν., ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ Α. (ΕΠΙΜ.), *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, σελ. 267-284.

¹⁶³⁵ Για το ζήτημα αυτό, βλ. “Browse infringements of EU Home Affairs, Greece”, στο: <http://ec.europa.eu/dgs/homeaffairs/whatisnew/eulawandmonitoring/infringements_by_country_greece_en.htm>.

Εξαιρετικά ενδιαφέρον στοιχείο εδώ, αποτελεί το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν υπήρξε απλώς, παθητικός θεατής, αλλά ένθερμος υποστηρικτής και μέτοχος στη διαμόρφωση της εν λόγω πολιτικής. Πράγματι, σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπήρξε κινητοποίηση για την προώθηση των εθνικών προβλημάτων. Από αυτή την περίοδο και έπειτα, ως πάγια εθνική θέση, προβάλλει η ένταση του φαινομένου της παράτυπης μετανάστευσης και η λόγω αυτού αδυναμία αντιμετώπισής του. Σε αυτό το πλαίσιο, η προσπάθεια της χώρας επικεντρώθηκε στο αίτημα παροχής στήριξης για τη διαχείριση ή και αποτροπή της εισροής των παράτυπων μεταναστών, κάτι που παρατηρείται τόσο από την κινητικότητα και ανάληψη πρωτοβουλιών στο Συμβούλιο ΔΕΥ, τις προπαρασκευαστικές επιτροπές, όσο και από τη συμβολή των δυο ελληνικών Προεδριών (2003 και μεταγενέστερα το 2014¹⁶³⁶), που προώθησαν ιδιαίτερα το ζήτημα.

Ωστόσο, παρά την «συμμόρφωση» με τις ευρωπαϊκές επιταγές σε τυπικό επίπεδο (ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου στην εθνική έννομη τάξη), πρόβλημα προέκυψε από την ποινικοποίηση της μετανάστευσης¹⁶³⁷, αλλά και από τον τρόπο εφαρμογής του κεκτημένου, που σε συνδυασμό πάντα με την οξύτητα του φαινομένου, οδήγησαν στην αέναη καταστρατήγηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου των παράτυπων μεταναστών, των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων, κάτι για το οποίο η χώρα επικρίθηκε τόσο από θεσμούς, όσο και εκθέσεις οργάνων της Ε.Ε.¹⁶³⁸, όσο και του ΣοΕ, αλλά και ΜΚΟ με αρμοδιότητα στο πεδίο¹⁶³⁹.

Α.3.2.3. Οι «ειδικές» δεσμεύσεις. Ο αντίκτυπος της «εφαρμογής» τους σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων

Τέλος, η περίοδος που διανύουμε από το 2010 μέχρι σήμερα, εκτός από την αυτονόητη συνέχιση της ενσωμάτωσης του νέου ενωσιακού κεκτημένου, είναι εκείνη σύμφωνα με την οποία η χώρα, σε απάντηση στις ειδικές πιέσεις μετά το 2010 (δηλαδή την αθρόα -

¹⁶³⁶ Προτάσεις Συνηγόρου του Πολίτη για την Ελληνική Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Αθήνα, 13.1.2014 <<http://www.tovima.gr/files/1/2014/01/13/SYNHGOROS.pdf>>. Βλ. επίσης, Ελληνική Προεδρία και Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες. <http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/Extras/EU/UNHCR_recommendations_toGreecefor_the_EU_Presidency_GR.pdf>. Επίσης, ως ενδεικτικό της αποτελεσματικότητας των πρωτοβουλιών της πρόσφατης ελληνικής προεδρίας, βλ. ΕΛ.ΛΑΣ, «Με πρωτοβουλία της Ελλάδας πραγματοποιήθηκε κοινή ευρωπαϊκή αστυνομική επιχείρηση, με την κωδική ονομασία «ΑΕΡΟΔΡΟΜΟΣ», για την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης», Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Δελτίο Τύπου, 2.6.2014.

¹⁶³⁷ Για τους κανόνες που αφορούν στην ποινικοποίηση της μετανάστευσης στην Ελλάδα, βλ. “Criminalisation of migrants in an irregular situation and of persons engaging with them- Annex (EU member States’ legislation on irregular entry and stay, as well as facilitation of irregular entry and stay), FRA, 2014, στο: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-criminalisation-of-migrants-annex_en.pdf>, p. 12.

¹⁶³⁸ FRA, “Coping with a fundamental rights emergency. The situation of persons crossing the Greek land border in an irregular manner”, Thematic Situation Report, Vienna, 2011’ FRA, “Fundamental rights at Europe’s southern sea borders”, Luxemburg Publications Office, 2013’ FRA, “Fundamental Rights at land borders: findings from selected European Union border crossing points”, 2014.

¹⁶³⁹ Βλ. ενδεικτικά: ProAsyl, “The truth may be bitter but it must be told”, 29 October 2007, στο: <<http://www.statewatch.org/news/2007/oct/greece-proasyl-refugees-prel.pdf>>’ HUMAN RIGHTS WATCH, «Εγκλωβισμένοι σε μια περιστρεφόμενη πόρτα», Νοέμβριος 2008’ Human Rights Watch, “No Refuge: Migrants in Greece”, October 2009’ AMNESTY INTERNATIONAL, “The Dublin II Trap. Transfers of Asylum Seekers to Greece”, 2010’ AMNESTY INTERNATIONAL, “Transfers of Asylum Seekers to Greece”, 2010.

πλέον- εισροή προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών)¹⁶⁴⁰, αλλά και τις πιέσεις των εταιρών, ανέλαβε «ειδικές δεσμεύσεις» για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Πρόκειται για μέτρα που αντικατοπτρίζονται στο:

(α) *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Αναμόρφωση του Ασύλου και τη Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών (2010-2013)*¹⁶⁴¹, που αποτέλεσε το πρώτο σχέδιο που κατάρτισε και υπέβαλε προς έγκριση στην Ε.Ε. η χώρα, τον Αύγουστο του 2010. Παρείχε μια δομή για την διευθέτηση των κενών στο ελληνικό σύστημα διαχείρισης ασύλου και μετανάστευσης, καθώς και μέσα για την εφαρμογή του σχεδίου σε νομοθετικό επίπεδο.

(β) *Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης «Ελλάδα- Σένγκεν» (2010-2013)*¹⁶⁴², το οποίο υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο, ως αποτέλεσμα της αξιολόγησης Σένγκεν, που διενεργήθηκε το 2010 στα χερσαία, θαλάσσια και εναέρια σύνορα της χώρας, υπογραμμίζοντας τις εκτεταμένες και συστηματικές ελλείψεις στο πεδίο της διαχείρισης των συνόρων¹⁶⁴³.

(γ) *Το Πρόγραμμα Ολοκληρωμένης Διαχείρισης συνόρων για την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης*. Το 2011, η κυβέρνηση σε συνεργασία με την ΕυρΕπ κατέληξε στο πρόγραμμα ολοκληρωμένης διαχείρισης των συνόρων για την αντιμετώπιση των παράτυπων μεταναστευτικών ροών στη χώρα. Οι άξονες του προγράμματος, είναι πλήρως εναρμονισμένοι με τις ευρωπαϊκές επιταγές¹⁶⁴⁴.

(δ) *Το Αναθεωρημένο Σχέδιο Δράσης για το Άσυλο και τη Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών (2013)*¹⁶⁴⁵.

Α.3.3. Ρατσισμός σε βάρος μεταναστών, αιτούντων άσυλο/ προσφύγων, σύμφωνα με τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς. ΣοΕ έναντι Ε.Ε.;

Πριν από οποιαδήποτε ανάλυση των επισημάνσεων/ συστάσεων των δυο ευρωπαϊκών οργανισμών σχετικά με την (τρέχουσα) μεταχείριση των μεταναστών, προσφύγων στην Ελλάδα, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα είναι η διερεύνηση της διαφορετικής προσέγγισης τους, στα υπόψη ζητήματα, που αποτυπώνεται -ξεκάθαρα- στην εφαρμογή των σχετικών πολιτικών από την Ελλάδα.

¹⁶⁴⁰ "[...] In 2010, the large majority of mixed flows entered the EU through the Greek-Turkish border. This situation brings major challenges in terms of human rights and migration management", στο: PACE, Doc. 13106, Report on Migration and Asylum: mounting tensions in the eastern Mediterranean, Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons, (rapporteur: Ms Strik). 24.1.2013.

¹⁶⁴¹ Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών κατέθεσε το Υπουργείο Προστασίας στην Ε.Ε., Δελτίο Τύπου, Αθήνα, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 25 Αυγούστου 2010 ΓΚΟΥΓΚΛΑΣ Θ., «Το Σχέδιο που δεν γνωρίζουμε για το Μεταναστευτικό», Protagon, 4.5.2012.

¹⁶⁴² Έκτακτη επίσκεψη Επιτροπής ομότιμων Σένγκεν στην Ελλάδα, 12.6.2012, Λιμενικό Σώμα, Ελληνική Ακτοφυλακή, <<http://www.hcg.gr/node/2807>>.

¹⁶⁴³ ΕυρΕπ., Document on the Assessment of the implementation of the Greek Action Plan on Asylum and Migration Management, SWD (2014), Brussels, 6.10.2014, p. 17.

¹⁶⁴⁴ ΥπΠτΠ, Παρουσίαση στο Υπουργικό Συμβούλιο (6/9), από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη, κ. Χρήστο Παπουτσή, του Ολοκληρωμένου Προγράμματος διαχείρισης των συνόρων για την Αντιμετώπιση της Παράνομης Μετανάστευσης, Δελτίο τύπου, Ελληνική Δημοκρατία, Αθήνα, 7.9.2011, <<http://www.hcg.gr/node/1260>>.

¹⁶⁴⁵ Ελληνικό Σχέδιο Δράσης για τη διαχείριση ασύλου και μετανάστευσης. Συνοπτική παρουσίαση, στο: <http://www.minocp.gov.gr/images/stories//2013/executive_summary_council_dublin_greek.pdf> ΥπΠτΠ, Επίσημη παρουσίαση του Αναθεωρημένου Σχεδίου Δράσης για το Άσυλο και τη Διαχείριση της Μετανάστευσης από τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νικόλαο Δένδια, Δελτίο Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 17.1.2013.

Πράγματι, τη στιγμή που η Ε.Ε. στέκεται αρωγός για τη δημιουργία μιας «Ευρώπης Φρούριο» με την παροχή οικονομικών και τεχνικών μέσων (πρβλ. Frontex, EASO, Rabit), το ΣοΕ μέσω των οργάνων και θεσμών του (CPT, ECRI, ΚΣ, ΕπΔΑ, ΕυρΔΔΑ, κ.ο.κ.) κατακεραυνώνει αυτή την επιλογή, η οποία αναπόφευκτα οδηγεί στην επιδείνωση της κατάστασης των αλλοδαπών και συνάμα συμβάλλει στην αύξηση των εκδηλώσεων του ρατσισμού προς αυτούς. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον μάλιστα εδώ, είναι το γεγονός ότι το ΣοΕ, έμμεσα, κατάφερε –μέσω των ελεγκτικών οργάνων του- να επιφέρει ορισμένα «πληγήματα» στην εν λόγω επιλογή της δημιουργίας μιας «Ευρώπης Φρουρίου»¹⁶⁴⁶.

Α.3.4. Η λήψη (αντι)μεταναστευτικών μέτρων σε εθνικό επίπεδο και ο (δυνητικός) αντίκτυπός τους σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων

Κύριο χαρακτηριστικό της τρέχουσας περιόδου (2010-...), αποτελεί η «σύμπτωση» της υλοποίησης των καλούμενων Εθνικών Σχεδίων, με την έξαρση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας. Το κακό προηγούμενο της παραβίασης των δικαιωμάτων των μεταναστών και αιτούντων άσυλο, συνεχίζεται την εν λόγω περίοδο. Μάλιστα, μια σειρά πρόσφατων εθνικών μέτρων, κατ' εφαρμογήν των εγκεκριμένων από την Ε.Ε. Εθνικών Σχεδίων, για την αντιμετώπιση του προβλήματος, εισηγμένων στη βάση της «μηδενικής ανοχής της λαθρομετανάστευσης», με συνέπειες όμως και στο ζήτημα παροχής ασύλου, αναδεικνύει τη «συμβολή» του κράτους και των ευρωπαϊκών πολιτικών στην έκρηξη του ρατσισμού στην ελληνική κοινωνία. Σε πρόσφατη έκθεση για τον ρατσισμό στην Ελλάδα σημειώνεται μάλιστα, ότι:

«[...] η συμβολή του κράτους στο πρόβλημα (του ρατσισμού) –και αντίστοιχα η ευθύνη του- έγκειται σε μια γενικότερη αμυντική/φοβική αντίληψη απέναντι στην ετερότητα που εκπροσωπούν ιδίως οι μετανάστες και η οποία εμπνέει σειρά από κεντρικές πολιτικές αποφάσεις και μέτρα την τελευταία τριετία»¹⁶⁴⁷.

Αναλυτικότερα, πρόκειται για ζητήματα όπως:

Α.3.4.1. Τα μέτρα που αφορούν στην ανάλυση και τον έλεγχο μεταναστών (Αποτροπή: Ενδυνάμωση συνοριακών ελέγχων- συλλήψεις)

Κατόπιν άσκησης πίεσης από κράτη όπως η Γερμανία και η Αυστρία, που επέσειαν τον κίνδυνο της επαναφοράς των συνοριακών ελέγχων με την αναστολή της εφαρμογής της Συμφωνίας Σένγκεν, βάσει των Εθνικών Σχεδίων, τα μέτρα για την αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης, επικεντρώθηκαν στην αστυνόμευση των συνόρων, που στηρίχτηκε αφενός, στο τρίπτυχο: «περίφραξη», φρούρηση και αποτροπή¹⁶⁴⁸, αλλά και αφετέρου, στις συλλήψεις, που αποτέλεσαν και τον κύριο πυλώνα της εθνικής μεν, «εξευρωπαϊσμένης» δε, μεταναστευτικής πολιτικής.

Τα εν λόγω μέτρα, στηρίχτηκαν, μάλιστα, κατεξοχήν, σε μια αντιμεταναστευτική ρητορική, που επέτεινε την κατάσταση.

Πρόκειται για μέτρα, όπως:

¹⁶⁴⁶ Ενδεικτικά, θα μπορούσαν να αναφερθούν εδώ:

Η αναστολή της εφαρμογής Δουβλίνου II, μέσω απόφασης του ΕυρΔΔΑ (MMS κατά Βελγίου και Ελλάδας)

Η επισήμανση της οικονομικής βοήθειας προς λάθος κατεύθυνση “the focus funding was thus on border control and detention measures, to the detriment of the protection measures”.

¹⁶⁴⁷ ΓΑΖΑΚΗΣ Α., ΣΥΡΡΗ Δ., ΤΑΚΗΣ Α., *Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα*, Heinrich Böll Stiftung, Θεσσαλονίκη, 2014, σελ. 30.

¹⁶⁴⁸ Midas report.

(i) Η ανέγερση φράχτη στα εξωτερικά σύνορα (Έβρος)

«Το μήνυμα πρέπει να είναι καθαρό προς όλες τις κατευθύνσεις, εντός και εκτός της χώρας. Η Ελλάδα δεν αντέχει άλλο. Σήμερα δίνουμε τη μάχη για την επιβίωση και την προοπτική των Ελλήνων. Η Ελλάδα δεν είναι Γη της Επαγγελίας για τους μετανάστες»¹⁶⁴⁹.

Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Χ. Παπουτσή

«Ο φράχτης αυτός έχει δουλέψει για το καλό του τόπου και οι θεωρίες ότι θα πρέπει να τον ρίξουμε, να τον γκρεμίσουμε, ώστε να μπαίνουν μέσα οι λαθρομετανάστες και να τους παρέχουμε νοσοκομειακή και ασφαλιστική κάλυψη είναι κάτι το οποίο δεν πρόκειται ποτέ να το επιτρέψει ο ελληνικός λαός»¹⁶⁵⁰

Πρωθυπουργός, Α. Σαμαράς

Προς την κατεύθυνση, αποτροπής της εισόδου, το 2011, προτάθηκε από τον -τότε- Υπουργό Προστασίας του Πολίτη, Χ. Παπουτσή, ένα αμφιβόλου ποιότητας και αποτελεσματικότητας μέτρο. Πρόκειται για την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης ανέγερσης ενός τεχνητού εμποδίου (φράχτη) σε τμήμα των ελληνοτουρκικών χερσαίων συνόρων, μήκους 12,5 km μεταξύ Νέας Βύσσης και Καστανιών. Το εν λόγω μέτρο, ολοκληρώθηκε εν μέσω έντονων αντιδράσεων, αν κι είχε ήδη εφαρμοστεί -ανεπιτυχώς- σε άλλες χώρες της Ε.Ε, (όπως π.χ. Ισπανία). Σύμφωνα με τους επικριτές του, πρόκειται για ένα επεικώς κρινόμενο απαράδεκτο μέτρο, με επιπτώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου¹⁶⁵¹. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι, δεν προστατεύεται το δικαίωμα παροχής διεθνούς προστασίας ή ασύλου.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης, το γεγονός, ότι το εν λόγω μέτρο, επικρίθηκε από την Ε.Ε., που ενημέρωσε την Ελλάδα ότι δεν θα υποστηριχτεί οικονομικά από το Ταμείο

¹⁶⁴⁹ ΥΠΠ, Δελτίο Τύπου με ομιλία του Υπουργού Προστασία του Πολίτη, Χρήστου Παπουτσή στη Βουλή κατά τη συζήτηση της πρότασης του Πρωθυπουργού για παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην Κυβέρνηση, Ελληνική Δημοκρατία, 20.6.2011.

¹⁶⁵⁰ Σαμαράς: Για το καλό του τόπου δουλεύει ο φράχτης του Έβρου, εμποδίζει τους "λαθρομετανάστες". Επενδύει για άλλη μια φορά στον ρατσισμό και την ξενοφοβία, 5.1.2015, <<https://left.gr/news/samaras-gia-ton-kalo-toy-topoy-doyleyei-o-frahtis-toy-evroy-empodizei-toys-lathrometanastes>> .

¹⁶⁵¹ Ενδιαφέρουσα από την άποψη αυτή είναι η περιγραφή του φράχτη, που φαντάζει τρομακτική: «Ο φράχτης (θα) αποτελείται από διπλή περίφραξη ισχυρού συρματοπλέγματος επί στύλων που θα συνίστανται από χαλύβιδνες και γαλβανισμένες πρότυπες τυπικές διατομές. Ανάμεσα στις δύο περιφράξεις θα τοποθετηθούν χαλύβδινα λεπιδοφόρα και κλωροειδή συρματοπλέγματα (κονσερτίνες)».

Εξωτερικών Συνόρων, καθώς θεωρήθηκε ότι δεν συνιστά από μόνο του λύση στο πρόβλημα της παράτυπης μετανάστευσης¹⁶⁵².

(ii) Η «Επιχείρηση Ασπίδα» για τον έλεγχο των συνόρων

«[...] η παράνομη μετανάστευση για τη χώρα μας αποτελεί μείζον εθνικό ζήτημα και ως τέτοιο το αντιμετωπίζουμε [...] Οι εξελίξεις (στον Έβρο) αναδεικνύουν τη σοβαρή υπόσταση και τις πραγματικές συνθήκες μιας 'κατάστασης ανάγκης' και επέβαλαν την άμεση και επείγουσα λήψη μέτρων [...] Η ενίσχυση αυτή αποσκοπεί στη θωράκιση των συνόρων, προκειμένου να εξαλειφθεί ο κίνδυνος μαζικής εισόδου παράνομων μεταναστών»¹⁶⁵³.

Υπουργός Προστασίας του Πολίτη και Δημόσιας Τάξης, Ν. Δένδιας

Σε αντίθεση με τον φράχτη του Έβρου, που καλύπτει μόνο το 5% των συνολικών χερσαίων συνόρων μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας η «Επιχείρηση Ασπίδα», αναπτύχθηκε κατά μήκος των 206 χιλιομέτρων της γραμμής του ποταμού Έβρου. Τέθηκε σε εφαρμογή τον Αύγουστο 2012, με τη μεταφορά 1.881 συνοριοφυλάκων από όλη την Ελλάδα, στον Έβρο. Μετά την ολοκλήρωση της 1^{ης} φάσης, παρατάθηκε μέχρι τον Ιούνιο του 2013.

Από τον Σεπτέμβριο του 2014, η επιχείρηση επεκτάθηκε και σε Χίο, Σάμο, Μυτιλήνη και Δωδεκάνησα¹⁶⁵⁴, λαμβάνοντας την μορφή «ευρείας κλίμακας» όμοιας με αυτής που διενεργείται στην περιοχή της Θράκης και των χερσαίων συνόρων του Έβρου¹⁶⁵⁵.

Η θετική αξιολόγηση του εν λόγω μέτρου από την ΕυΡΕΠ, που τόνισε ότι το ποσοστό παράνομων εισόδων για την Ελλάδα μειώθηκε στο 30% επί του συνόλου της Ε.Ε¹⁶⁵⁶, βρήκε αντίθετη την ΚΣ του ΣοΕ, που σημείωσε ότι οι αυξημένοι συνοριακοί έλεγχοι στο πλαίσιο της εν λόγω επιχείρησης δέχτηκαν κριτική, σχετικά με την απώθηση μεταναστών, αιτούντων άσυλο και προσφύγων στα σύνορα με τον Έβρο¹⁶⁵⁷.

(iii) Η επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» στην ενδοχώρα

«Η χώρα χάνεται. Από την κάθοδο των Δωριέων, 4.000 χρόνια πριν, ουδέποτε η χώρα δεν δέχθηκε τόσο μεγάλης έκτασης εισβολή [...] Πρόκειται για βόμβα στα θεμέλια της κοινωνίας και του κράτους» [...] Κινδυνεύουμε με πλήρη αλλοίωση της κοινωνίας, το μεταναστευτικό ίσως είναι μεγαλύτερο πρόβλημα και από το οικονομικό»¹⁶⁵⁸.

Υπουργός Προστασίας του Πολίτη και Δημόσιας Τάξης, Ν. Δένδιας

¹⁶⁵² Για το ζήτημα αυτό, βλ. τις απαντήσεις σε σχετικές ερωτήσεις Ελλήνων ευρωβουλευτών (Γ. Παπανικολάου, Μ. Τρεμόπουλου), στο: www.giorgospapanikolaou.gr, και http://www.ecogreens-gr.org/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=1861:--lr---καιcatid=73:auroparlnews.

¹⁶⁵³ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Κοινοβουλευτικός έλεγχος, απάντηση στις ερωτήσεις 637/1.8.2012, 640/1.8.2012, 643/1.8.2012 με Θέμα: Μετακίνηση Συνοριακών Φυλάκων για την ενίσχυση Υπηρεσιών της Ελληνικής Αστυνομίας στον Έβρο. Συναφή ζητήματα, Αθήνα, 23.9.2012, στο: <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/7696899.pdf>.

¹⁶⁵⁴ Αρχηγείο της ΕΛ.ΑΣ. με την υπ' αριθμ 6001/7/5639-α' διαταγή, ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ Γ., «Επιχείρηση Ασπίδα στα νησιά του Αιγαίου», *Η Καθημερινή*, 30.9.2014.

¹⁶⁵⁵ ΕΛ.ΛΑΣ, «Ασπίδα» και στο Αιγαίο με νέα επιχείρηση ευρείας κλίμακας, 27.9.2014, στο: www.policeonline.gr.

¹⁶⁵⁶ ΥΠΠΤΠ, Πολύ θετικά τα συμπεράσματα για την Ελλάδα από την Επιτροπή Αξιολόγησης της εφαρμογής της Συνθήκης Σένγκεν, Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 3.12.2013. «Εκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αποτελεσματική η «Ασπίδα» κατά της παράνομης μετανάστευσης στον Έβρο», *Το Έθνος*, 3.6.2013.

¹⁶⁵⁷ CoE: PACE Res. 1918 (2013), *Migration and asylum: mounting tensions in the eastern Mediterranean*, Report, Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons, 24.1.2013, p. 9, § 19-20.

¹⁶⁵⁸ «Ν. Δένδιας για μεταναστευτικό: Έχουμε μια νέα «κάθοδο των Δωριέων», *Το Βήμα*, 6.8.2012.

«[...]Αρχίσαμε μίαν αληθινή εκστρατεία για το χτύπημα της λαθρομετανάστευσης. Συστηματική και σε όλα τα επίπεδα. Μόνο τα πρώτα βήματα έχουμε προλάβει να κάνουμε μέχρι σήμερα. Και η εικόνα αλλάζει παντού. Κυρίως, στα κέντρα των πόλεων που είχαν καταληφθεί από λαθρομετανάστες και είχαν παραδοθεί στις παράνομες δραστηριότητές τους. Η «ανακατάληψη» των πόλεων μας, που είχαμε υποσχεθεί, άρχισε»¹⁶⁵⁹.

Πρωθυπουργός, Α. Σαμαράς

Στόχος της επιχείρησης που ξεκίνησε τον Αύγουστο του 2012 σε Αθήνα και Έβρο, από το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, κατόπιν εντολής του Πρωθυπουργού, ήταν η αποκατάσταση της πρωτεύουσας και σταδιακά των κέντρων των πόλεων και των περιφερειών των πόλεων όλης της χώρας. Παράλληλα ωστόσο, στόχευε και στην αξιοπρέπεια των ιδίων των μεταναστών, που είναι τα πρώτα θύματα αυτής της κατάστασης, η οποία απαντάται στις πόλεις και χαρακτηρίζεται εν πολλοίς ως «ανθρωπιστική κρίση». Μάλιστα, προς επίρρωση αυτού, τονίστηκε από τον ίδιο τον Υπουργό ότι :

«[...] δεν υπάρχει το παραμικρό φυλετικό κριτήριο δράσης. Δεν μας νοιάζει το χρώμα, το έθνος, η θρησκεία των παρανόμων. Το μόνο κριτήριο είναι η τήρηση της νομιμότητας με απόλυτο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του ευρωπαϊκού κεκτημένου»¹⁶⁶⁰.

Επιπλέον, δόθηκαν ενέγγυα για τη μεταχείριση των μεταναστών:

«Για τον ίδιο λόγο έχω ζητήσει από τον Αρχηγό της Ελληνικής Αστυνομίας να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί οι 4.000 αστυνομικοί που μετέχουν στην επιχείρηση «ΞΕΝΙΟΣ-ΖΕΥΣ» και να αποφευχθεί η χρήση κάθε φραστικής ή σωματικής βίας».

Λιγότερο στρογγυλεμένη, ήταν η δήλωση του Εκπροσώπου Τύπου της Ελληνικής Αστυνομίας, σχετικά με τη στόχευση της επιχείρησης που αφορά: «[...] την απώθηση από την μεθοριακή γραμμή και την απομάκρυνση από το κέντρο της πρωτεύουσας, αντίστοιχα των παράνομων μεταναστών» και θα διενεργείτο στη βάση τριών πυλώνων υλοποίησης:

Της απώθησης των παράνομων μεταναστών από τον Έβρο και της σφράγισης των συνόρων.

Της επιστροφής των παράνομων μεταναστών στις χώρες προέλευσής τους.

Η Αθήνα να ξαναγίνει μητρόπολη με ευνομία και ποιότητα ζωής τόσο για τους κατοίκους όσο και για τους επισκέπτες της.

Ιδιαίτερα, υπογραμμίστηκε πως:

«Αποτελεί κοινή συνείδηση ότι η απομάκρυνση και επαναπροώθηση των παράνομων μεταναστών στις χώρες τους είναι *ζήτημα εθνικής ανάγκης και επιβίωσης*»¹⁶⁶¹.

Ωστόσο, παρά τις επιβεβαιώσεις για το αντίθετο, με το πρώτο κιόλας διάστημα λειτουργίας της επιχείρησης, διαπιστώθηκε ότι πίσω από τις αναγκαίες διακηρύξεις περί προστασίας των δικαιωμάτων των μεταναστών, για ένα μόνιμο μέτρο τέτοιας εμβέλειας (2.000 αστυνομικοί στην Αθήνα και 2.500 στον Έβρο), φανερώθηκε η πραγματικότητα ...

Για το λόγο αυτό, ήδη στις 9 Αυγούστου, οξεία κριτική ασκήθηκε εκ μέρους της Διεθνούς Αμνηστίας, η οποία υποστήριξε ότι ο «Ξένιος Ζευς» τροφοδοτεί το ρατσισμό

¹⁶⁵⁹ Ομιλία του Πρωθυπουργού κ. Αντώνη Σαμαρά στην Κοινοβουλευτική Ομάδα της Νέας Δημοκρατίας, Γραφείο Τύπου Πρωθυπουργού, Κυριακή, 4.11.2012.

¹⁶⁶⁰ ΥΠΠΤ, Απόσπασμα από τις δηλώσεις του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Ν. Δένδια για την επιχείρηση Ξένιος Ζευς, 4.9.2012.

¹⁶⁶¹ ΕΛ.ΑΣ, Αστυνομική επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» σε Αθήνα και Έβρο για την αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης. Δηλώσεις του Εκπροσώπου Τύπου της Ελληνικής Αστυνομίας, 4.9.2012.

και την ξενοφοβία. Παράλληλα, αποτρέπει την πρόσβαση σε διαδικασίες ασύλου και σε όσους χρήζουν διεθνούς προστασίας¹⁶⁶².

Στο ίδιο μήκος κύματος και το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες και τους Εξόριστους (ECRE), υποστήριξε ότι η Ελλάδα έπρεπε να σταματήσει την «επιχείρηση σκούπα» Ξένιος Δίας και να διασφαλίσει το δικαίωμα στο άσυλο για αυτούς που δικαιούνται διεθνούς προστασίας¹⁶⁶³. Μάλιστα, ιδιαίτερης μνείας χρήζει το γράμμα του ECRE στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή Εσωτερικών Υποθέσεων Cecilia Malmström, όσον αφορά στη συμβατότητα της επιχείρησης με το Ευρωπαϊκό Δίκαιο (Οδηγία 2008/115/ΕΚ¹⁶⁶⁴ και της Οδηγίας 2005/85/ΕΚ¹⁶⁶⁵), συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (ειδικότερα των άρθρων 1, 4, 6, 18, 19, και 21)¹⁶⁶⁶. Υπό το φως των δυνητικών παραβιάσεων, η ECRE, ζήτησε πληροφορίες για συγκεκριμένα βήματα από την ΕυρΕπ, στο πλαίσιο της εντολής της ως φύλακας των Συνθηκών.

Το Εθνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες σημείωσε με τη σειρά του ότι το κυριαρχικό δικαίωμα της Ελλάδας να ελέγχει τα σύνορά της «[...] δεν είναι υπεράνω άλλων υποχρεώσεων που έχει η Ελλάδα ως χώρα και οι οποίες πηγάζουν από νομικές δεσμεύσεις, ρητά διατυπωμένες στο ημεδαπό, ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο»¹⁶⁶⁷.

Αλλά και η Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, εκτός από την επισήμανση των παραβιάσεων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, υπογράμμισε ότι πρόκειται για μια σπασμωδική προσπάθεια του Υπουργού να επικοινωνήσει την ακολουθούμενη κυβερνητική πολιτική, που υπό την επίκληση της αρχής της νομιμότητας, καταφεύγει σε συλλήψεις παράτυπων μεταναστών χωρίς την τήρηση των νομίμων εγγυήσεων, αποσκοπώντας στην αποφυγή της αλλοίωσης του πληθυσμού από την εισβολή των ξένων, με συνέπεια την:

«[...]παγίωση μίας ρητορικής και τακτικής που νομιμοποιούν την ξενοφοβία και το ρατσισμό, καταβαρυνόμενες τις αρχές του κράτους δικαίου και δημιουργώντας στο κοινωνικό σύνολο μία όλως εσφαλμένη, διαστρεβλωμένη και γι' αυτό επικίνδυνη αντίληψη περί του τι είναι τελικά το κράτος δικαίου [...]»¹⁶⁶⁸.

Στις αρχές Δεκεμβρίου του 2012, Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Μεταναστών, στην έκθεσή του για την Ελλάδα, επεσήμανε ότι ο Ξένιος Δίας, έχει οδηγήσει σε ευρεία κράτηση μεταναστών σε διαφορετικά μέρη της χώρας, πολλοί από τους οποίους έχουν ζήσει και εργαστεί για πολλά χρόνια στην Ελλάδα¹⁶⁶⁹.

Τέλος, η ΚΣ του ΣοΕ, άσκησε επίσης κριτική στην πρακτική της εν λόγω επιχείρησης, καθώς από τις 65.800 συλλήψεις αλλοδαπών, μόνο οι 4.100 βρέθηκαν σε παράνομη κατάσταση:

¹⁶⁶² ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Η Ελλάδα πρέπει να σταματήσει τη μαζική καταστολή των “παράτυπων” μεταναστών από την αστυνομία», Δελτίο Τύπου, 9.9.2012.

¹⁶⁶³ ECRE, Greece must halt the sweep- operation “Xenios Zeus”, and ensure that the right to asylum is guaranteed for persons seeking international protection”, Brussels, 15.9.2012.

¹⁶⁶⁴ Διατάξεις 5, 7 (1), 12 (1), 15 και 16.

¹⁶⁶⁵ Διατάξεις 6, 7, 12.

¹⁶⁶⁶ ECRE, Letter to Commissioner Malmstrom regarding Xenios Zeus Operation in Greece, 13.9.2012.

¹⁶⁶⁷ ΕΘΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, «Επιχείρηση Ξένιος Ζευς: το ΕΣΠ ζητά τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την έμπρακτη προστασία όσων δικαιούνται διεθνή προστασία», Δελτίο Τύπου, 9.9.2012.

¹⁶⁶⁸ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, Ο Ξένιος Ζευς, η κάθοδος των Δωριέων και η Λερναία Ύδρα, <<http://www.hlhr.gr/index.php?MDL=pages&SiteID=699>>.

¹⁶⁶⁹ UN: SPECIAL RAPPORTEUR ON THE HUMAN RIGHTS OF MIGRANTS concludes the fourth and last country visit in his regional study on the human rights of migrants at the borders of the European Union: Greece, Athens 3.12.2012.

“[...] This raises important concerns regarding the non-discrimination principle, given that most foreigners were apprehended as a result of their physical appearance”¹⁶⁷⁰.

Πάντως, παρά την κατακραυγή, η επιχείρηση συνεχίστηκε και μάλιστα με επιτυχία σύμφωνα με την άποψη της Αστυνομίας¹⁶⁷¹, με αμείωτη ένταση με νέες προσαγωγές παράτυπων μεταναστών και ελέγχων, κωφεύοντας στις καταγγελίες των ΜΚΟ και τις φωνές για συμμόρφωση με διεθνή και ευρωπαϊκά πρότυπα και δικαιώματα του ανθρώπου. Εξάλλου, από τις 16 Ιουλίου του 2014, ίσως σε μια προσπάθεια αποποίησης της ευθύνης, η επιχείρηση Ξένιος Ζευς ενσωματώθηκε στις τακτικές αστυνομικές επιχειρήσεις και περιπολίες και μετονομάστηκε σε επιχείρηση ‘Θησέας’¹⁶⁷².

A.3.4.2. Μέτρα και πρακτικές πρώτης «υποδοχής» μεταναστών/αιτούντων άσυλο κατά την άφιξη

Παράλληλα με τα προηγηθέντα μέτρα αποτροπής, ως μέρος των πρωτοβουλιών των ελληνικών κυβερνήσεων, οφείλουν να σημειωθούν και μια σειρά «μη αποτρεπτικών μέτρων» που αφορούν στην αντιμετώπιση της παράτυπης μετανάστευσης. Είναι γεγονός ότι το ελληνικό κράτος διαθέτει ένα σύστημα «μη υποδοχής» κατασταλτικό της τρέχουσας και αποτρεπτικό της μελλοντικής μετανάστευσης, με σοβαρές επιπτώσεις στα δικαιώματα του ανθρώπου. Η αποτυχία των «μη αποτρεπτικών μέτρων», είχε υπογραμμιστεί μάλιστα και από την ECRI, η οποία στην 3^η Έκθεσή της σημείωνε ότι:

«[...] Η υποδοχή των μεταναστών στην Ελλάδα τα τελευταία λίγα χρόνια έχει αποτελέσει θέμα πολλών εκθέσεων των ΗΕ, διεθνών και εθνικών ΜΚΟ καθώς και του Επιτρόπου του ΣοΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα»¹⁶⁷³.

Βάσει αυτών, στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης υιοθετήθηκε ένα πλέγμα μέτρων που καλείται να χειριστεί την κατάσταση, σε περίπτωση αποτυχίας των αποτρεπτικών μέτρων, αφ’ ης στιγμής οι παράτυποι μετανάστες φτάσουν στην ελληνική επικράτεια. Συγκεκριμένα, πρόκειται για: το πρόγραμμα υποστήριξης προσωρινά κρατούμενων αλλοδαπών, την οικοδόμηση νέων «υποδειγματικών» κέντρων κράτησης, τη δημιουργία μηχανισμών υποδοχής –με τη σύσταση Κέντρων Πρώτης Υποδοχής και διαδικασιών για τους παράτυπα εισερχόμενους στη χώρα, καθώς και τη δημιουργία αποτελεσματικού συστήματος απονομής Ασύλου. Παράλληλα, ως στόχος τέθηκε και η αύξηση της αποτελεσματικότητας των επιστροφών.

Πρόκειται δηλαδή, για τον δεύτερο πυλώνα της μεταναστευτικής πολιτικής, που συνίσταται στις πολιτικές «υποδοχής» των εισερχόμενων. Προβλήματα ωστόσο, τίθενται εδώ, τόσο λόγω της κράτησης, που χρησιμοποιείται ως κύριο εργαλείο αντιμετώπισης του προβλήματος, της (δυσ)λειτουργίας του συστήματος απονομής ασύλου, αλλά και πρακτικών όπως οι επαναπροωθήσεις, οι μαζικές απελάσεις, που συνιστούν παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου στα σύνορα.

¹⁶⁷⁰ CoE: PACE, Doc. 13106 Report, *op.cit.*, p. 10, § 27-28.

¹⁶⁷¹ ΕΛ.ΑΣ., Αποτίμηση της επιχείρησης «Ξένιος Ζευς» από την ημέρα εφαρμογής της (αποτελέσματα πενταμήνου από τον Αύγουστο μέχρι και το Δεκέμβριο 2012), Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, 16.1.2013. Για την αντίθετη άποψη, βλ. ΕΕΔΑ, Δελτίο τύπου: «Ένας χρόνος Ξένιος Ζευς: το απόλυτο αρνητικό άθροισμα», 5.9.2013.

¹⁶⁷² ΨΑΡΡΑ Α., «Θησέας ή Ξένιος Ζευς ‘σκοούπα’ είναι», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 23.7.2014.

¹⁶⁷³ ECRI III, 2003.

(i) Η πρακτική της κράτησης ως κύριο εργαλείο αντιμετώπισης του προβλήματος.

«[...]Η κοινωνική ειρήνη είναι σε κίνδυνο [...]εφόσον μπεις στην Ελλάδα κρατείσαι σε ένα κέντρο και δεν αφήνεσαι ελεύθερος»

Υπουργός ΠτΠ, Μ. Χρυσοχοϊδης

«[...]Έχουμε να κάνουμε με 450.000 παράνομους μετανάστες, που εισήλθαν στη χώρα μας τα τελευταία τρία χρόνια. Από αυτούς, μόνο 50.000 χιλιάδες επαναπροωθήθηκαν, ενώ οι υπόλοιποι σύμφωνα με τις Υπηρεσίες είναι «κάπου εδώ γύρω». Δεν ξέρω που «γύρω» είναι, σημασία έχει ότι αυτοί μπήκαν στη χώρα παράνομα και δημιουργούν μια βόμβα, υγειονομική και κοινωνική»¹⁶⁷⁴.

Υπουργός ΠτΠ, Μ. Χρυσοχοϊδης

«[...]Στόχος μας είναι κάθε παράνομος μετανάστης, εφόσον τα αρμόδια όργανα κρίνουν ότι δεν δικαιούται διεθνούς προστασίας, να κρατείται μέχρι να επιστρέψει στην πατρίδα του. Η Ελλάδα δεν είναι πια 'ξέφραγο αμπέλι'»¹⁶⁷⁵.

Υπουργός ΠτΠ, Ν. Δένδιας

« [...] πρέπει να τους κάνουμε το βίο αβίωτο»¹⁶⁷⁶

Αρχηγός ΕΛ.ΑΣ

(a) Η κράτηση στο εθνικό δίκαιο

Πρακτική που υπαγορεύεται –υπό προϋποθέσεις– από το εθνικό δίκαιο¹⁶⁷⁷, η διοικητική¹⁶⁷⁸ κράτηση των μεταναστών (συμπεριλαμβάνοντας ασυνόδευτα ανήλικα και οικογένειες), είτε πρόκειται για κράτηση σε Κέντρο Πρώτης Υποδοχής, είτε σε προαναχωρησιακό κέντρο, είτε σε κέντρο ταυτοποίησης ταυτότητας, μπορεί να επιβληθεί σε οποιονδήποτε βρίσκεται παράτυπα στην ελληνική επικράτεια. Αν και πρόκειται για δυνητικό μέτρο, εφαρμόζεται αδιακρίτως και χωρίς χρονικό περιορισμό, ακόμα και στους αιτούντες άσυλο, αποτελώντας ένα ακόμα σημείο όπου απαντάται η «αμυντική αντίληψη» της ελληνικής πολιτείας σε αντίθεση με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές, που οδηγεί σε ξενοφοβικές αντιδράσεις.

¹⁶⁷⁴ ΥΠΠΤ, Ομιλία Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, Μιχάλη Χρυσοχοϊδη, στη Βουλή, κατά τη συζήτηση του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης: "Κανονισμός Ασφάλισης ΙΚΑ-ΕΤΑΜ και λοιπές διατάξεις", Δελτίο Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία, Αθήνα, 10.4.2012.

¹⁶⁷⁵ ΥΠΠΤ, Απάντηση του Γραφείου Τύπου του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νίκου Δένδια στην ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου του ΣΥΡΙΖΑ για τα γεγονότα στην Αμυγδαλέζα, Ελληνική Δημοκρατία, 11.8.2013.

¹⁶⁷⁶ «Αρχηγός της ΕΛΑΣ για μετανάστες: Κάντε τους το βίο αβίωτο. Εντολές», *tvxs*, 20.11.2013 (και ηχητικό ντοκουμέντο).

¹⁶⁷⁷ Πρόκειται για τις διατάξεις του Ν. 3386/2005 (άρθρα 74-81), αυτές του Ν. 3907/2011 (άρθρα 8 και 30-33), τον Ν. 4075/2012, αλλά και το Π.Δ. 113/2013. Ειδικότερα η ίδρυση ειδικών χώρων κράτησης αλλοδαπών, προβλέφθηκε τόσο από τον πρώτο νόμο (άρθρο 81)¹⁶⁷⁷ όσο και από τον 3907/2011 με την πρόβλεψη σύστασης Κέντρων Πρώτης Υποδοχής¹⁶⁷⁷. Σήμερα, στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, τα κέντρα κράτησης θα μπορούσαν να διαχωριστούν ως εξής:

– Κέντρα ταυτοποίησης ταυτότητας (Σάμο, Χίο, Λέσβο)-2013

– Προ-αναχωρησιακά κέντρα κράτησης (Ν. 3907/2011, Ν. 3386/2005)-2012: Αμυγδαλέζα (Αττικής), Ξάνθη, Κομοτηνή, Δράμα, Κόρινθος, και Φυλάκιο

– Κέντρα Πρώτης Υποδοχής.

¹⁶⁷⁸ Δεν πρόκειται για ποινική κράτηση, παρότι η παράνομη είσοδος και διαμονή στην Ελλάδα θεωρείται ποινικό αδίκημα, ν. 3386/2005, άρθρο 83, η οποία μάλιστα τιμωρείται με φυλάκιση έως 3 μήνες και πρόστιμο

Ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την κράτηση των παράτυπων μεταναστών			
	Παράτυπη Είσοδος στη Χώρα	Παράτυπη Διαμονή στη Χώρα	Αιτούντες άσυλο (νέα αιτήματα)
Νόμος	Ν. 3386/2005 (με τροποποιήσεις)	Ν. 3907/2011	Π.Δ. 113/2013
Λόγοι κράτησης	(α) Κίνδυνος φυγής (β) Κίνδυνος για τη δημόσια τάξη	(α) Κίνδυνος Φυγής (β) Κίνδυνος για την Εθνική Ασφάλεια (γ) Παρεμπόδιση Διαδικασίας Επιστροφής	(α) Ταυτοποίηση (β) Κίνδυνος για τη Δημόσια Τάξη/Εθνική Ασφάλεια (γ) Ταχεία εξέταση αιτήματος ασύλου
Μέγιστη διάρκεια	18 μήνες	18 μήνες	18 μήνες
Σκοπός	Απέλαση	Επιστροφή	
Χώρος	- Ειδικός χώρος παραμονής (αρθ. 81, ν. 3386/2005) - Αστυνομικά Τμήματα (προσωρινή κράτηση)	Ειδικές εγκαταστάσεις (άρθρο 31, ν. 3907/2011)	Ειδικές εγκαταστάσεις (άρθρο 31, ν. 3907/2011)

Πηγή: Midas Report

Ενδιαφέρουσα από την άποψη του εθνικού δικαίου είναι και η πρόβλεψη της κράτησης για λόγους υγείας, που για πολλούς ισοδυναμεί με ποινικοποίηση της ασθένειας.

Στο πλαίσιο των μέτρων για την καταπολέμηση της παράτυπης μετανάστευσης, ανακοινώθηκε την 1^η Απριλίου 2012, από τους Υπουργούς Προστασίας του πολίτη και Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, νέα υγειονομική διάταξη (!)¹⁶⁷⁹.

[Βάσει αυτής:

Απαιτείται «πιστοποιητικό υγείας» του μετανάστη, για να εργαστεί στην Ελλάδα

Απαιτείται υποχρεωτικός έλεγχος και νοσηλεία, για συγκεκριμένα νοσήματα¹⁶⁸⁰

Ενώ σημειώνεται ότι όποιος βρεθεί θετικός σε κάποιο εξ αυτών, θα του απαγορεύεται η είσοδος στη χώρα. Εάν είναι παράτυπος, θα τίθεται υπό περιορισμό, ενώ θα υποβάλλεται και σε περιορισμό όσον αφορά στην απασχόληση.

Περαιτέρω, η διάταξη καθιερώνει συγκεκριμένες υποχρεώσεις για τα νοσηλευτικά ιδρύματα, νοώντας ως τέτοιες την υποχρεωτική σύσταση χώρων απομόνωσης που πληρούν τις ιατρικές προδιαγραφές νοσηλείας.

Τέλος, καθιερώνονται προδιαγραφές και ως προς τους χώρους διαβίωσης των μεταναστών, ενώ προβλέπονται ποινικές ευθύνες για τους ιδιοκτήτες σε περίπτωση που οι προδιαγραφές δεν πληρούνται.]

Συνολικά, πρόκειται για ρυθμίσεις που αποσκοπούν στον περιορισμό της διάδοσης λοιμωδών νοσημάτων, συνέπεια της «υγειονομικής βόμβας» που έχει δημιουργήσει η ανεξέλεγκτη ροή παράτυπων μεταναστών στη χώρα. Απώτερος στόχος είναι η προστασία της δημόσιας υγείας, με την αποτύπωση της επιδημιολογικής εικόνας πληθυσμών που

¹⁶⁷⁹ Υπουργική απόφαση Γ.Υ. 39α/ΦΕΚ 1002/Β/2.4.2012. Ρυθμίσεις που αφορούν τον περιορισμό της διάδοσης Λοιμωδών Νοσημάτων.

¹⁶⁸⁰ Πανδημική γρίπη, SARS, ιογενείς αιμορραγικοί πυρετοί, χολέρα, διφθερίτιδα, ενεργός φυματίωση, πανώλη, ευλογιά, κίτρινος πυρετός, ενεργός φυματίωση, ελονοσία, πολιομυελίτιδα από φυσικού τύπου ιού, ενεργός σύφιλη, ενεργός λέπρα, αφροδίσιο λεμφοκοκκίωμα, ιογενείς αιμορραγικοί πυρετοί.

προέρχονται από χώρες όπου ενδημούν τέτοιες ασθένειες που είχαν εκριζωθεί εδώ και χρόνια από την Ελλάδα.

Σημειώνεται ότι η εν λόγω διάταξη, αναμένεται να λειτουργήσει συμπληρωματικά με τα μέτρα κράτησης, προβλέποντας ότι:

«[...] οι αλλοδαποί που βρίσκονται στη χώρα και πάσχουν από λοιμώδες νόσημα ή ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες σε λοιμώδη νοσήματα λόγω της χώρας προέλευσης τους ή εξ αιτίας της χρήσης απαγορευμένων ναρκωτικών ουσιών, ή ακόμα γιατί είναι εκδιδόμενα πρόσωπα ή διαμένουν κάτω από συνθήκες απαράδεκτες, υγιεινής και καθαριότητας, *θα κρατούνται*».

Παρά την προώθηση της νέας υγειονομικής διάταξης, η εφαρμογή του μέτρου προσέκρουσε σε ποικίλες και διαφορετικής προέλευσης αντιδράσεις. Συγκεκριμένα, η Διεθνής Αμνηστία, αντιτέθηκε στη διάταξη, καθώς εισάγει διακρίσεις βάσει ασθενειών, παρεμποδίζοντας τη χορήγηση καθεστώτος διεθνούς προστασίας. Πολύ σημαντική στο σημείο αυτό είναι και η τοποθέτηση της Ελληνικής Ένωσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, σύμφωνα με την οποία ο υποχρεωτικός χαρακτήρας των ιατρικών εξετάσεων παραβιάζει κάθε μέτρο ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Απαγορεύεται ρητά, από τον ν.2071/1992 σχετικά με τα δικαιώματα νοσοκομειακού ασθενούς, από τον ν. 2619/1998 με τον οποίο κυρώνεται η Σύμβαση του ΣοΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική αλλά και από το Σύνταγμα (άρθρο 5). Επιπλέον, η διάταξη που προβλέπει την κράτηση σε ειδικούς χώρους, την καραντίνα, και την απομόνωση, των μεταναστών πριν επιβεβαιωθεί η επικινδυνότητά τους, παραβιάζει τόσο το άρθρο 5 παρ.2 του Συντάγματος, όσο και τον Υγειονομικό Κανονισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας. Με την άποψη αυτή, συντάχθηκε και ο ΣτΠ κατά την εξέταση της νομιμότητας της των προϋποθέσεων και των συνθηκών διενέργειας των ιατρικών πράξεων-παρεμβάσεων που προβλέπει η εν λόγω διάταξη¹⁶⁸¹, ο οποίος επικρότησε την κατάργησή της από την υφυπουργό υγείας Φ. Σκοπούλη¹⁶⁸². Εντύπωση προκαλεί, ότι παρά την παραπάνω πορεία, η υγειονομική διάταξη επαναφέρθηκε από τον νέο Υπουργό Γεωργιάδη λίγες μόνο μέρες μετά την κατάργησή της¹⁶⁸³ με τη σύμφωνη γνώμη του ΚΕΕΛΠΝΟ¹⁶⁸⁴ και ισχύει μέχρι σήμερα, κάτι το οποίο επισήμανε και η ECRI στην 5^η Έκθεσή της:

«[...] Ο νόμος 4075/2012 τροποποίησε το Προεδρικό Διάταγμα 114/2010 και το νόμο 3386/2005, που προβλέπει για τους μετανάστες και τους αιτούντες άσυλο να κρατούνται επίσης εάν αντιπροσωπεύουν «κίνδυνο για τη δημόσια υγεία», όταν «πάσχουν από μολυσματική νόσο», «ανήκουν σε ομάδες ευάλωτες σε λοιμώδεις ασθένειες» ή, ζουν σε «συνθήκες που δεν πληρούν τις ελάχιστες προδιαγραφές υγιεινής». Η ECRI θεωρεί ότι αυτά τα μέτρα αποτελούν διάκριση. Τείνουν να οδηγήσουν σε περαιτέρω στιγματισμό, που στο ήδη υπάρχον κλίμα των ομιλιών μίσους και της ρατσιστικής βίας είναι αντιπαραγωγικά»¹⁶⁸⁵.

¹⁶⁸¹ Σύννοψη Διαμεσολάβησης. Ζητήματα νομιμότητας των ρυθμίσεων για τον περιορισμό της διάδοσης λοιμωδών νοσημάτων. Συνήγορος του Πολίτη, Φεβρουάριος 2013.

¹⁶⁸² Απόφαση, Θέμα: «Κατάργηση της Υπουργικής Απόφασης Γ.Υ. 39Α (ΦΕΚ 1002/Β/2012)». Βλ. επίσης: «Κατάργηση υγειονομική διάταξη για μετανάστες η αντίθεση του Συνηγόρου», *Το Βήμα*, 11.6.2013.

¹⁶⁸³ Νέα υγειονομική διάταξη σε αντικατάσταση της διάταξης Λοβέρδου, *Η Καθημερινή*, 12.07.2013.

¹⁶⁸⁴ ΚΕΕΛΠΝΟ, Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 2 Ιουλίου 2013, όπου σημειώνεται ότι: «Η Υγειονομική Διάταξη 39Α έχει σκοπό τη θωράκιση της χώρας από απειλές δημόσιας υγείας [...]Υπό αυτή την έννοια η απόφαση της πολιτικής ηγεσίας να καλύψει τη χώρα για το μεσοδιάστημα μέχρι την έκδοση νέας τροποποιημένης διάταξης, *θεωρείται επιβεβλημένη*.»

¹⁶⁸⁵ Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 38, §134.

(β) Η κράτηση από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου

Από τη σκοπιά του ενωσιακού δικαίου, προβλέπεται -τυπικά- ένα πολύ αυστηρό πλαίσιο σχετικά με τη χρήση της κράτησης ως μέσο ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης. Τόσο η Οδηγία 2008/115/ΕΚ, όσο και οι κανόνες Σένγκεν, αλλά και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.¹⁶⁸⁶, δεν επιτρέπουν αυτή την πρακτική.

Επιπροσθέτως, και ο FRA, επισημαίνοντας την ανθρωπιστική κρίση στα σύνορα, υπογράμμισε ιδιαίτερα την ανησυχία του για τις απάνθρωπες συνθήκες στα κέντρα κράτησης:

“[...] insufficient reception facilities and inhuman conditions in detention facilities in Greece”¹⁶⁸⁷.

Παρά ταύτα, τα μέτρα κράτησης «ενθαρρύνθηκαν» -ουσιαστικά- ως μέσο αποτροπής παράτυπων μεταναστών, μέσω της έγκρισης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης από την Ε.Ε. και στη συνέχεια, στηρίχθηκαν -αν και με τις σχετικές συστάσεις για σεβασμό των αρχών και προδιαγραφών- από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Εσωτερικών Υποθέσεων Cecilia Malmström:

«[...]Συζητήσαμε για τα κέντρα υποδοχής και κράτησης, για εκείνους που βρίσκονται σε διαδικασία ασύλου και αναμένουν να επαναπροωθηθούν και που δεν θα μείνουν στη χώρα. Εξετάσαμε όλες τις δυνατότητες. Βέβαια, όπως τόνισε και ο κ. Υπουργός, πρέπει να τηρούμε πλήρως τους Ευρωπαϊκούς νόμους και τα διεθνή στάνταρντς»¹⁶⁸⁸.

(γ) Η κράτηση υπό το πρίσμα του ΣοΕ

Από την άλλη πλευρά, το ΣοΕ, μέσω των οργάνων του, έχει στηλιτεύσει την Ελλάδα σε κάθε ευκαιρία όσον αφορά στις συνθήκες, αλλά και τον χρόνο κράτησης, που οδήγησαν στη συνεχή καταδίκη της χώρας από το ΕυρΔΔΑ, αλλά και σε σωρεία καταγγελλτικών εκθέσεων ευρωπαϊκών οργάνων, θεσμών (όπως π.χ. ΡΑΕ, ΕυρΔΔΑ, CPT, ΕπΔΑ, ECRI), αλλά και διεθνών φορέων¹⁶⁸⁹.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι, στην τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής μεταχείρισης ή

¹⁶⁸⁶ Βλ. ειδικότερα: άρθρο 1 (Ανθρώπινη αξιοπρέπεια), άρθρο 4 (Απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης), άρθρο 6 (Δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια), άρθρο 18 (Δικαίωμα ασύλου).

¹⁶⁸⁷ FRA (2011), p. 5.

¹⁶⁸⁸ ΥΠΠΤΠ, Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στηρίζει το σχέδιο της Ελληνικής Κυβέρνησης για τον έλεγχο των παράνομων μεταναστευτικών ροών, Δελτίο Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία, Αθήνα, 2.4.2012. Και μεταγενέστερα, ΥΠΠΤΠ, Συνάντηση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νικολάου Δένδια με την Επιτροπή Εσωτερικών Υποθέσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κ. Cecilia Malmström, 09.10.2012: «[...] Τα κέντρα κράτησης και γνωρίζω ότι υπάρχουν νέες εγκαταστάσεις σε όλη την Ελλάδα, θα πρέπει να στηρίζονται σε αξιοπρεπή standards και να συμβιβάζονται με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές προδιαγραφές, καθώς και να υπάρχει πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου σε όλους εκείνους που το επιθυμούν».

¹⁶⁸⁹ ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΙΑ, «Ελλάδα: Συστηματική κράτηση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο σε υποτυπώδεις συνθήκες. Σύνοψη», 2010' <<http://www.globaldetentionproject.org/countries/europe/greece/introduction.html>> PRO-ASYL, Walls of shame. Accounts from the inside: The detention centres of Evros, April 2012, <http://www.proasyl.de/fileadmin/fmdam/q_PUBLIKATIONEN/2012/EvrosBericht_12_04_10_BHP.pdf>.

Τιμωρίας (CPT)¹⁶⁹⁰, περιγράφονται οι εντελώς απαράδεκτες συνθήκες (κράτηση σε τεχνητό φως, βρώμικα ρούχα, απουσία προαυλισμού, συμπεριλαμβάνοντας και ζητήματα που αφορούν στο φαγητό, στην υγιεινή, στην ιατρική φροντίδα) υπό τις οποίες κρατούνται οι παράτυποι μετανάστες σε αστυνομικά τμήματα, συνοριακούς σταθμούς¹⁶⁹¹, καθώς και εγκαταστάσεις των λιμενικών αρχών¹⁶⁹² σε όλη τη χώρα για παρατεταμένες χρονικές περιόδους, κατάσταση η οποία δεν μεταβλήθηκε ούτε με τη δημιουργία προαναχωρησιακών κέντρων κράτησης όπως αναμενόταν. Αντιθέτως, όσον αφορά στα προαναχωρησιακά κέντρα, αν και αναγνωρίστηκαν ως ένα βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση, κριτική ασκήθηκε στην προσέγγιση ασφαλείας (security approach), βάσει της οποίας οι κρατούμενοι αντιμετωπίζονται από πολλές απόψεις ως ύποπτοι για ποινικά αδικήματα. Ειδικότερα, στην έκθεση γίνεται αναφορά για κακομεταχείριση των κρατούμενων από την αστυνομία, καθώς και για τις συνθήκες κράτησης¹⁶⁹³. Ταυτόχρονα, απευθύνονται έντονες συστάσεις προς τις ελληνικές αρχές, για την βελτίωση αυτής της κατάστασης, που βρίσκεται σε επίπεδα χειρότερα από εκείνα του 1997.

Το θέμα έθιξε επίσης, επανειλημμένως και ο ΕπΔΑ, από το 2002, όπου θεώρησε τις συνθήκες και τον χρόνο κράτησης των αλλοδαπών εν αναμονή απέλασης απαράδεκτο. Οι κακές συνθήκες κράτησης, επαναλήφθηκαν επίσης, και στην έκθεση του ΕπΔΑ και το 2006, ενώ, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην ειδική έκθεσή του για το άσυλο το 2009.

"Living conditions in certain centres for irregular migrants are unacceptable. Migrants, including asylum-seekers and unaccompanied minors, must enjoy humane reception conditions. [...]"

Και η ΚΣ του ΣοΕ με τη σειρά της, σημείωσε ότι παράλληλα με την ενδυνάμωση των συνοριακών ελέγχων, η διοικητική κράτηση παραμένει η δεσπόζουσα πολιτική απάντηση των ελληνικών αρχών στην είσοδο και διαμονή των παράτυπων μεταναστών. Και συνεχίζει:

"[...] By criminalizing the irregular status of migrants the Greek authorities accept detention as the necessary consequence [...] Particularly worrying are the conditions in the various detention centers and police stations where irregular migrants and asylum seekers are held"¹⁶⁹⁴.

Τέλος, εκτενής αναφορά, στο μείζον αυτό ζήτημα, απαντάται για πρώτη φορά στην 4^η Έκθεση της ECRI. Μερικές μόνο από τις παρατηρήσεις αφορούν στην περιορισμένη πρόσβαση στις τουαλέτες, απουσία ηλεκτρικού ρεύματος και ζεστού νερού, φτωχή διατροφή, έλλειψη προϊόντων υγιεινής, ρουχισμού, ανεπάρκεια ιατρικών υπηρεσιών¹⁶⁹⁵.

Άλλωστε, η κατάσταση, φαίνεται να παραμένει απαράλλαχτη όταν πέντε χρόνια αργότερα, υπό το φως του νέου νόμου, στην νέα (5^η) έκθεση του οργάνου επαναλαμβάνεται το ίδιο ζήτημα:

«[...] Ο νόμος 3907/2011 προβλέπει ότι οι μετανάστες πρέπει να κρατούνται για την προετοιμασία της επιστροφής τους και την επιβολή της εντολής απομάκρυνσης, εκτός εάν άλλα επαρκή αλλά λιγότερο αναγκαστικά μέτρα μπορούν να εφαρμοστούν σε μια συγκεκριμένη περίπτωση (άρθρο 30.1). Ωστόσο, επί του παρόντος, δεν υπάρχουν στην πράξη «λιγότερο αναγκαστικά μέτρα». Στις περισσότερες περιπτώσεις, οι αρχές θεωρούν αυτόματα ότι το να

¹⁶⁹⁰ CoE: CPT, *Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013*, Strasbourg, 16.10.2014.

¹⁶⁹¹ *Ibid*, p. 24-29.

¹⁶⁹² *Ibid*, p. 32-33.

¹⁶⁹³ *Ibid*, 40-42.

¹⁶⁹⁴ CoE: PACE, Doc. 13106 Report, *op.cit.*, p. 10-11, § 26-34.

¹⁶⁹⁵ Πρβλ. σχετικά: IV ECRI, 2009, σελ. 51.

είσαι σε παράνομη κατάσταση αποτελεί επαρκή λόγο για κράτηση και η πολιτική είναι η συστηματική κράτηση παράνομων μεταναστών που έχουν εντοπιστεί, είτε σε χερσαία ή θαλάσσια σύνορα ή κατά τη διάρκεια αστυνομικών ελέγχων, για παράδειγμα στο πλαίσιο της επιχείρησης Ξένιος Δίας»¹⁶⁹⁶.

Ξεχωριστός είναι και ο ρόλος του ΕυρΔΔΑ, που καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση του άρθρου 3 ΕυρΣΔΑ (απαγόρευση βασανιστηρίων), σε αρκετές υποθέσεις τα τελευταία χρόνια¹⁶⁹⁷.

Σημαντικό πάντως, είναι το γεγονός ότι και οι ελληνικοί φορείς προώθησης ισοτιμίας υπογράμμισαν επίσης, το εν λόγω πρόβλημα των συνθηκών κράτησης¹⁶⁹⁸.

(δ) Η κατάσταση σήμερα

Παρά ταύτα, σήμερα, οι συνθήκες κράτησης, δεν έχουν βελτιωθεί. Το ίδιο, ισχύει και ως προς τον χρόνο κράτησης, όπου μάλιστα, σύμφωνα με τη νεότερη νομοθεσία (Π.Δ. 113/2013), μπορεί να παραταθεί μέχρι τους 18 μήνες. Ενώ και βάσει σχετικής γνωμοδότησης του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, μπορεί να παραταθεί και πέρα του 18 μηνου¹⁶⁹⁹.

«[...] Ναι μεν δεν προβλέπεται από τον νόμο η δυνατότητα παρατάσεως της κρατήσεως πέραν του 18 μηνου, ούτε εκ νέου κράτηση για χρονικό διάστημα μέχρι 18 μήνες, με αιτιολογημένη όμως απόφαση της αρμόδιας Αρχής, λόγω της αρνήσεως συνεργασίας του ίδιου του αλλοδαπού για την πραγματοποίηση και ολοκλήρωση της εκτελέσεως της αποφάσεως επιστροφής του ή απελάσεώς του και του κινδύνου της διαφυγής του, μπορεί να μην αφεθεί ελεύθερος και μετά το 18μηνο, αλλά να του επιβληθεί αυτόματα ο περιοριστικός όρος υποχρεωτικής διαμονής του στο κέντρο προαναχωρησιακής κρατήσεως, μέχρις ότου συνεργασθεί με τις αρμόδιες Αρχές για την εκτέλεση της πράξεως επιστροφής ή απελάσεώς του»¹⁷⁰⁰.

Οξεία κριτική πάντως, ασκήθηκε στο περιεχόμενο της εν λόγω γνωμοδότησης που χαρακτηρίστηκε ως «παράλογο και αυθαίρετο νομικό κατασκευάσμα»¹⁷⁰¹, «νομική

¹⁶⁹⁶ V Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 37 §132.

¹⁶⁹⁷ Βλ. ενδεικτικά: ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *S.D. / Ελλάδας*, (αρ. προσφυγής 53541/07), 11.9.2009· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Tabesh / Ελλάδας* (αρ. προσφυγής 8256/07) 26.11.2009· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *A.A. / Ελλάδας* (αρ. προσφυγής 12186/08) 22.7.2010· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Rahimi/ Ελλάδας* (αρ. προσφυγής 8687/08), 5.4.2011· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *R.U./ Ελλάδας* (αρ. προσφυγής 2237/08) 7.6.2011· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Ahmade /Ελλάδας* (Αρ. προσφυγής 50520/09) 25.9.2012· ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Mahmundi και λοιποί / Ελλάδας* (Αρ. προσφυγής 14902/10), 31.7.2012 κ.ο.κ.

¹⁶⁹⁸ Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα: ΕΕΔΑ, Έκθεση 2001, σελ. 143· ΕΕΔΑ, Έκθεση 2002, σελ. 249·

«Αξιολόγηση ευρημάτων διενεργηθείσας αυτοψίας από τον Συνήγορο του Πολίτη στα Προαναχωρησιακά Κέντρα Κράτησης Αλλοδαπών στην Αμυγδαλέζα Αττικής και την Κόρινθο και τους χώρους κράτησης της Δ-νοσης Αλλοδαπών Αττικής (Π. Ράλλη 24). Προβλήματα και προτάσεις (Σεπτέμβριος- Οκτώβριος 2012)», Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και ΠτΠ, Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας, Κλάδος Ασφάλειας, Διεύθυνση Αλλοδαπών, 1^ο Τμήμα Μετανάστευσης και Διοικητικών μέτρων, Αθήνα, 19.7.2013. <<http://www.synigoros.gr/resources/apanthsh-elas-19-07-13.pdf>>.

¹⁶⁹⁹ Για την επέκταση της περιόδου κράτησης στην Ελλάδα πέρα του 18 μηνου, βλ. επίσης: “ Commission statement-Prolongation of detention by Member States of illegally staying third country nationals beyond the 18 month time limit in violation of the Return Directive”, European Parliament Plenary session 17 April 2014, στο: <<http://infomobile.w2eu.net/files/2014/04/Plenary-Detention-Greece.pdf>>.

¹⁷⁰⁰ ΝΣΚ, Αριθμός Γνωμοδοτήσεως 44/2014, του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, Δ' Τμήματος, Συνεδρίαση της 11^{ης} Φεβρουαρίου 2014.

¹⁷⁰¹ ΕΕΔΑ, «Σχετικά με την γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους για την παράταση της κράτησης πέραν του ανωτάτου ορίου των 19 μηνών», Δελτίο Τύπου, 21/3.2014· ΕΕΔΑ, «ΝΣΚ: Βάπτισαν την κράτηση αλλοδαπών περιοριστικό όρο για να μην ομολογήσουν ότι ο Ξένιος Δίας ήταν φιάσκο...», Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 22.3.2014.

εκτροπή»¹⁷⁰², αλλά και «ευθεία προσβολή του εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου»¹⁷⁰³, αφού με δυο λόγια προτείνεται η επ' αόριστον παράταση της κράτησης των μεταναστών, μέχρι να συναινέσουν στην «οικειοθελή» απέλασή τους¹⁷⁰⁴.

Από την άποψη αυτή, εξαιρετικά ενδιαφέρουσα, κρίνεται η Απόφαση του Πρωτοδικείου, η οποία κατά την εκδίκαση υπόθεσης, που αφορούσε αντιρρήσεις κρατουμένου κατά της παράτασης της κράτησής του επ' αόριστον, έκρινε ότι η κράτηση: «δεν ερείδεται σε κάποια νομοθετική διάταξη»¹⁷⁰⁵, αθρώνοντας τον προσφεύγοντα.

Δεδομένων πάντως των πιέσεων, ως μια καταρχήν θετική εξέλιξη, θα μπορούσε ίσως να καταγραφεί η σύσταση Επιτροπής Παρακολούθησης της λειτουργίας των Προαναχωρησιακών Κέντρων Κράτησης Αλλοδαπών, στο Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, με αρμοδιότητα τη διενέργεια ελέγχων αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης στα εν λόγω Κέντρα και την μελέτη και υποβολή σχετικών προτάσεων προς την Ηγεσία του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη¹⁷⁰⁶.

Στις εξελίξεις συγκαταλέγεται επίσης, και η με Υπουργική Απόφαση, ίδρυση και λειτουργία των εν λόγω δομών¹⁷⁰⁷, στην οποία περιλαμβάνονται άρθρα που καθορίζουν τις συνθήκες κράτησης, κατοχυρώνοντας πλήθος δικαιωμάτων στους κρατούμενους¹⁷⁰⁸, η αποτελεσματικότητα των οποίων αναμένεται να κριθεί στην πράξη.

(ii) *Παράνομες πρακτικές και παραβιάσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου στα σύνορα. Οι πρακτικές απώθησεων ("push-backs"), επαναπροωθήσεων και μαζικών απελάσεων*

«[...] η φύλαξη των συνόρων δεν μπορεί να υφίσταται, αν δεν υπάρχουν απώλειες και για να γίνω κατανοητός αν δεν υπάρχουν νεκροί»

Βουλευτής, Θ. Πλεύρης

Η ανθρωπιστική κρίση στα σύνορα, όπως ονομάστηκαν οι διαστάσεις που έλαβαν η κακομεταχείριση και η ταπεινωτική μεταχείριση κατά τη διάρκεια επιτήρησης των

¹⁷⁰² Ομάδα Δικηγόρων για τα δικαιώματα προσφύγων και μεταναστών, «Νομικό Συμβούλιο του Κράτους: Μια νομική εκτροπή», 21.3.2014.

¹⁷⁰³ «Επ' αόριστον κράτηση: μια ευθεία προσβολή του εθνικού, ευρωπαϊκού και διεθνούς δικαίου», Εθνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες, 8.4.2014.

¹⁷⁰⁴ ΑΠΓΕΛΙΔΗΣ Δ., «Υπ' αριθμόν 44/2014 γνωμοδότηση Δ' Τμήματος ΝΣΚ-Και με τη βούλα πλέον η επ' αόριστον κράτηση μεταναστών», Curia.gr, 2.

¹⁷⁰⁵ «Πρωτοδικείο: Φρένο στην κράτηση πέραν των 18 μηνών», Εφημερίδα των Συντακτών, 30.5. 2014, στο: <<http://news247.gr/eidiseis/koinonia/prwtodikeio-freno-sthn-krathsh-peran-tnwn-18-mhnwn.2815792.html?service=print>>.

¹⁷⁰⁶ «2. Ειδικότερα, το έργο της Επιτροπής συνίσταται στον έλεγχο της δυναμικότητας των εγκαταστάσεων – εξοπλισμού, της τήρησης – ενημέρωσης των φακέλων των κρατουμένων, των συνθηκών υγιεινής, των υπηρεσιών σίτισης, υγειονομικής περίθαλψης, ψυχοκοινωνικής υποστήριξης και πρόσβασης στην ενημέρωση, επικοινωνία, ψυχαγωγία, στους χώρους θρησκευτικής λατρείας αλλά και στη νομική βοήθεια και συνδρομή». Αριθμ. 6634/1-432547 Σύσταση και συγκρότηση Επιτροπής Παρακολούθησης της λειτουργίας των Προαναχωρησιακών Κέντρων Κράτησης Αλλοδαπών, 27.5.2014.

¹⁷⁰⁷ Αριθμ. 8083/23/22-ιγ, ΦΕΚ Β'118, 21.01.2015. Ίδρυση και λειτουργία Προαναχωρησιακών Κέντρων Κράτησης Αλλοδαπών και Κανονισμός Λειτουργίας αυτών.

¹⁷⁰⁸ Πρβλ. ειδικότερα: άρθρα 6 (Συνθήκες κράτησης), 11 (Ατομική υγιεινή και καθαριότητα χώρων κράτησης), 12 (Ιατρική μέριμνα), 13 (Δραστηριότητες – ψυχαγωγία), 14 (Προαλισμός), 15 (Σίτιση, διατροφή), 17 (Πρόσβαση εκπαιδευτικών διεθνών επιτροπών – εθνικών αρχών ελέγχου χώρων κράτησης και φορέων προστασίας δικαιωμάτων των αλλοδαπών κρατουμένων), 18 (Πρόσβαση- επικοινωνία με δικηγόρους), 21 (Δικαιώματα κρατουμένων).

συνόρων, η οποία –μεταξύ άλλων- πήρε τη μορφή άλλοτε των μαζικών απελάσεων, άλλοτε των επαναπροωθήσεων ή των απώθησεων και έλαβε μέχρι και τη μορφή θανάτων στα σύνορα, με συνέπεια την παραβίαση δικαιωμάτων του ανθρώπου συνδέθηκαν με τα ξενοφοβικά αισθήματα και επισημάνθηκαν από πολλούς φορείς¹⁷⁰⁹.

Εκτιμώντας τα εν λόγω δεδομένα, στην 5^η Έκθεσή της για την Ελλάδα η ECRI:

«[...] ανησυχεί για τις φερόμενες ως παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων των μεταναστών στο πλαίσιο των συνοριακών περιπολιών, όπως επιχειρήσεις «απώθησης» σε ξηρά και θάλασσα και ιδίως περιστατικά που θέτουν τη ζωή των μεταναστών σε κίνδυνο ή οδήγησαν σε θανάτους, όπως το ναυάγιο κοντά στο Φαρμακονήσι τον Ιανουάριο 2014».

Αναλυτικότερα, στην ελληνική έννομη τάξη, προβλέπονται τρεις νόμιμοι τρόποι απομάκρυνσης υπηκόου τρίτης χώρας ήτοι:

–Η «επανεισδοχή» εφαρμόσιμη σε υπηκόους τρίτων χωρών που προσπαθούν να διασχίσουν τα σύνορα παράτυπα (άρθρ. 83 §2, ν. 3386/2005)

–Η «απέλαση», εφαρμόσιμη σε παράτυπους μετανάστες που συλλαμβάνονται να διασχίζουν τα σύνορα της χώρας (άρθρα 76-83, ν. 3386/2005)

–Η «επιστροφή», για εκείνους που διαμένουν παράτυπα στη χώρα (ν. 3907/2011)¹⁷¹⁰

Ωστόσο, οι επιχειρήσεις απώθησης (“push-backs”), χωρίς την προηγούμενη εξέταση των ειδικών συνθηκών του καθενός ξεχωριστά, ισοδυναμούν με μαζικές απελάσεις, οι οποίες απαγορεύονται ρητά από τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (άρθρο 19), καθώς και από το 4^ο Πρωτόκολλο ΕυρΣΔΑ (άρθρο 4). Επίσης, οι απωθήσεις είναι ασύμβατες και με τον Κώδικα Συνόρων Σένγκεν, αλλά και τις Οδηγίες περί ασύλου και επιστροφής της Ε.Ε. Ακόμα, οι απωθήσεις που καταλήγουν στην επιστροφή ατόμων σε χώρες όπου κινδυνεύει η ζωή τους, ισοδυναμούν με επαναπροωθήσεις, που επίσης απαγορεύονται από το ευρωπαϊκό (άρθρο 3 ΕυρΣΔΑ, άρθρα 18-19 ΧΘΔ) και το διεθνές προσφυγικό δίκαιο (άρθρο 33 Σύμβασης Γενεύης 1951 για το καθεστώς των προσφύγων).

Παρά ταύτα, στην Ελλάδα, βάσει εκθέσεων ΜΚΟ, πραγματοποιούνται και μάλιστα συστηματικά, παράνομες επιχειρήσεις απώθησης παράτυπα εισερχόμενων μεταναστών και προσφύγων από την Συρία, τη Σομαλία, το Αφγανιστάν και την Ερυθραία, τόσο στο χερσαίο, όσο και στο θαλάσσιο σύνορο¹⁷¹¹ με τραγικές σε ορισμένες περιπτώσεις συνέπειες¹⁷¹².

[Ενδεικτική είναι η περίπτωση των γεγονότων στο Φαρμακονήσι, με την απώλεια 11 ανθρώπων ψυχών και τη συνακόλουθη απροθυμία/ανικανότητα των ελληνικών αρχών να διαλευκάνουν τις

¹⁷⁰⁹ Βλ. έναντι πολλών: KASIMIS CH., “Greece illegal immigration in the midst of crisis”, Migration Policy Institute, 8.3.2012’ ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Ελλάδα: Το τέλος του Δρόμου για τους πρόσφυγες, τους αιτούντες άσυλο και τους μετανάστες», Δεκέμβριος 2012’ PICUM, “The Silent Humanitarian Crisis in Greece: Devising Strategies to Improve the Situation of Migrants in Greece”, Workshop Report, 2012.

¹⁷¹⁰ Midas report, σελ. 58.

¹⁷¹¹ PRO-ASYL, “Pushed-back. Systematic human rights violations against refugees in the Aegean sea and at the greek-turkish land borders”, 2013. AMNESTY INTERNATIONAL, “Greece: Frontier of hope and fear. Migrants and refugees pushed back at Europe’s border, Amnesty International”, 2014, p. 12 επ.

¹⁷¹² Έναντι πολλών βλ.: Greece-Turkey: ‘The route is dangerous, people are dying’ The tragic limits of European migration policies, 10.4.2014, στο: <<http://www.frontexit.org/fr/actus/item/295-grece-turquie-the-route-is-dangerous-people-are-dying-the-tragic-limits-of-european-migration-policies>>. “FRONTEX. Between Greece and Turkey: At the border of Denial”, FIDH, Migreurop, EMHRN, October 2013, στο: <https://www.fidh.org/IMG/pdf/rapport_en_web.pdf>’ TOPAC O., No limits to brutality: deaths at the Greece-Turkey borders”, Open Democracy, 19.5.2014.

συνθήκες υπό τις οποίες προκλήθηκε¹⁷¹³, που ήγειρε τόσο την αντίδραση αμφοτέρων των ευρωπαϊκών οργανισμών¹⁷¹⁴, όσο και τη διεθνή κατακραυγή¹⁷¹⁵.]

Στο ζήτημα αυτό, αναφέρθηκε πρώτη η ΚΣ του ΣοΕ, όπου σε έκθεσή της που περιλαμβάνει την Ελλάδα, εκφράστηκε ανησυχία για την κρατούσα κατάσταση¹⁷¹⁶.

Τις μαζικές απελάσεις, καταδίκασε ο ΕπΔΑ του ΣοΕ, *Nils Muižnieks*, σε επιστολή του στους υπουργούς Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη (Ν. Δένδια) και Ναυτιλίας και Αιγαίου (Μ. Βαρβιτσιώτη), αναφέροντας ότι:

“The large number of reported collective expulsions by Greece of migrants, including a large number of Syrians fleeing war violence, and allegations of ill-treatment of migrants by members of the coast guard and of the border police raise serious human rights concerns. I call on the Greek authorities to carry out effective investigations into all recorded incidents and take all necessary measures in order to end and prevent recurrence of such practices”¹⁷¹⁷.

Μπροστά σε αυτή την κατάσταση, εντόπωση προκαλεί, η άρνηση των παραπάνω παραβιάσεων από τις ελληνικές αρχές. Σύμφωνα με την Διεθνή Αμνηστία:

“The reaction of the Greek authorities [...] has ranged from outright denial to claims that officers are only ‘detering’ boats carrying refugees and migrants of that such violations, if they happen at all, were merely ‘isolated incidents’” (σελ. 21-23).

(iii) Σύστημα απονομής ασύλου

Τα επί χρόνια πολύ χαμηλά ποσοστά απονομής ασύλου στη χώρα, σε συνδυασμό με την απουσία μιας ανεξάρτητης αρχής ασύλου, την καθυστέρηση της εξέτασης των αιτημάτων, αλλά και τη δυσκολία υποβολής αίτησης ασύλου, συγκαταλέγονται μεταξύ των βασικών αδυναμιών του εθνικού συστήματος ασύλου μέχρι το 2010.

(iii.α.) ΣοΕ

Όσον αφορά στο ΣοΕ, πρόκειται για προβλήματα που σημειώθηκαν πρωτίστως από τον ΕπΔΑ ήδη από το 2002, όταν υπογραμμίστηκαν οι εν λόγω αδυναμίες πρόσβασης στο άσυλο, σε συνδυασμό με τις συνθήκες κράτησης για τους αιτούντες άσυλο¹⁷¹⁸.

¹⁷¹³ Briefing on the investigation into the Farmakonisi boat wreck of 20.1.2014, Hellenic League of Human Rights, Network of Social Support to Refugees and Migrants, Group of Lawyers for the Rights of Migrants and Refugees, 31.7.2014.

¹⁷¹⁴ CoE: PACE, “Investigation of the incidents in Farmakonisi and Lampedusa”, Motion for a resolution tabled by Mr Dimitrios Papadimoulis and other members of the Assembly, Doc. 13419, 4.2.2014, <<http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewPDF.asp?FileID=20516&Language=EN>>. Για την Ε.Ε. βλ. PICUM, “EU migration policy. A push back for migrants rights in Greece?”, This report is based on a public debate held at the European Parliament in Brussels, Belgium, on 20.3.2014, entitled: “EU Migration Policy: A Push Back for Migrants’ Rights in Greece?”.

¹⁷¹⁵ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ., «Τραγωδία στο Φαρμακονήσι: «Δεν μας άφηναν να ανεβούμε στο λιμενικό σκάφος», *Τα Νέα*, 24.1.2014. ΜΠΟΖΑΝΙΝΟΥ Τ., «Ναυάγιο αξιοπιστίας της Ελλάδας στο Φαρμακονήσι. Ευρωπαίοι εταίροι και διεθνείς οργανώσεις ζητούν να πραγματοποιηθεί έρευνα», *Το Βήμα*, 26.1.2014. Για την τραγωδία στο Φαρμακονήσι, «Δεν έγινε καμία απόπειρα επαναπροώθησης», διαβεβαιώνει ο Σ. Κεδικογλου, *Ημερησία*, 24.1.2014.

¹⁷¹⁶ CoE: PACE, Doc. 13532, Report on *The “Left-to-die” boat: actions and reactions*, Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons (Rapporteur: Ms Tineke Strik, Netherlands, Socialist Party), p. 11-12 (§41-45).

¹⁷¹⁷ CoE: ComHR, *Letter from the Council of Europe Commissioner for Human Rights, Nils Muižnieks, to Mr Nikolaos Dendias, Minister of Public Order and Citizen Protection and Mr Miltiadis Varvitsiotis, Minister of Shipping and the Aegean, on collective expulsions (Greece)*, CommDH(2014)2, 14.1.2014.

¹⁷¹⁸ CommDH(2002)5, §32-36.

Επαναλήφθηκαν στην έκθεση επανελέγχου το 2006 (“follow-up report”)¹⁷¹⁹, ενώ, υπογραμμίστηκαν εκτενώς, στην *ad hoc* έκθεση με θέμα: Ανθρώπινα δικαιώματα των αιτούντων άσυλο, που συντάχθηκε το 2008¹⁷²⁰.

Φυσικά, τα προβλήματα στο άσυλο, σημειώθηκαν και από την ECRI, που με τη σειρά της, από την αρχή, στάθηκε στην έλλειψη υποδομών και την απουσία συνεκτικής και αποτελεσματικής πολιτικής για το άσυλο, ενώ υπενθύμισε ότι:

«[...] ο αιτών άσυλο, ακόμα κι αν οι αρχές δεν κρίνουν την αίτησή του παραδεκτή, δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως εγκληματίας και η λήψη οποιουδήποτε μέτρου εναντίον του θα πρέπει να αντανakλά τη θέση αυτή»¹⁷²¹.

Επιπροσθέτως, το 2003, υπογραμμίστηκε το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό αναγνώρισης της ιδιότητας του πρόσφυγα (μόλις 1%), μετά την αύξηση του αριθμού αιτήσεων ατόμων προερχόμενων από το Ιράκ και το Αφγανιστάν, την περίοδο 2001-2002. Η χωρητικότητα και οι συνθήκες καταλυμάτων, επισημάνθηκαν σε αντιδιαστολή με την καταγεγραμμένη πρόοδο στα κέντρα υποδοχής, ενώ σημειώθηκαν εκ νέου τα «υπέρμετρα εμπόδια» στην πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου¹⁷²².

Οι πρόσφυγες/αιτούντες άσυλο, συγκαταλέγονται για πρώτη φορά στις ευπαθείς ομάδες, μόλις στην 4^η Έκθεση της ECRI, όπου μάλιστα, παρά τις βελτιώσεις στην υποδοχή, από πλευράς των ελληνικών αρχών, η ECRI, μετά την ενσωμάτωση του κοινοτικού κεκτημένου, εμφανίστηκε ανήσυχη για τα κενά που απέμεναν¹⁷²³. Εντόπωση, εδώ, δεν μπορεί παρά να προκαλέσει, η αντίδραση της ελληνικής πλευράς, όπως καταγράφεται στον επισταπτόμενο στην έκθεση σχολιασμό¹⁷²⁴.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στην 5^η Έκθεση του οργάνου, δεν υπάρχει ειδικό κεφάλαιο που να αφορά στους αιτούντες άσυλο/ πρόσφυγες, κάτι που ίσως οφείλεται: στα εκτεταμένα μέτρα που λήφθηκαν υπό την αιγίδα της Ε.Ε. και στο πλαίσιο του Εθνικού Σχεδίου Δράσης. Δεν δικαιολογείται αρκούντως ωστόσο, αν λάβει κανείς υπόψη του τις υπάρχουσες χρόνιες ανεπάρκειες του συστήματος.

Κι ενώ ο ρόλος αμφότερων των οργάνων του ΣοΕ (ΕπΔΑ-ECRI) ήταν σημαντικός, η απουσία μηχανισμού επιβολής κυρώσεων στις συστάσεις του κάθε οργάνου ξεχωριστά, αποδυνάμωσε τη σημασία τους, αναδεικνύοντας παράλληλα, τον ρόλο ενός άλλου οργάνου, του ΕυρΔΔΑ. Ήταν η υποχρεωτική συμμόρφωση με τη νομολογία του τελευταίου (υποχρέωση που δεσμεύει όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε.), η οποία συνέβαλε σαφώς, στην βελτίωση της κατάστασης, με την έμμεση αναστολή της εφαρμογής του Δουβλίνo II για την Ελλάδα, τη συνεχή καταδίκη της χώρας για τις απελάσεις αιτούντων άσυλο, τις συνθήκες κράτησης κτλ.

¹⁷¹⁹ CommDH(2006)13, §73-85.

¹⁷²⁰ CoE: ComHR, *Report by Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his visit to Greece, 8-10 December 2008, Issue reviewed: Human rights of asylum seekers*, CommDH(2009)6, Strasbourg, 4.2.2009.

¹⁷²¹ ΣοΕ: ECRI II, 1999, §19.

¹⁷²² ΣοΕ: ECRI III, 2003, §49-55.

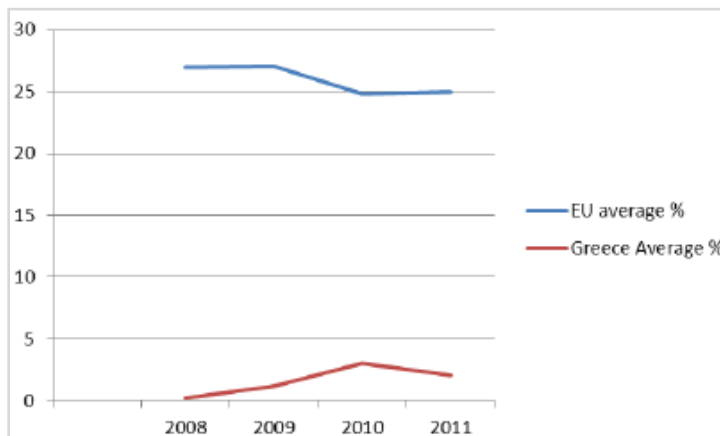
¹⁷²³ Για μια αναλυτική αναφορά βλ. ΣοΕ: ECRI IV, 2009, §131.

¹⁷²⁴ Βλ. ειδικότερα, ΣοΕ: ECRI IV, 2009, σελ. 71-72.

(iii.β.) Ε.Ε.

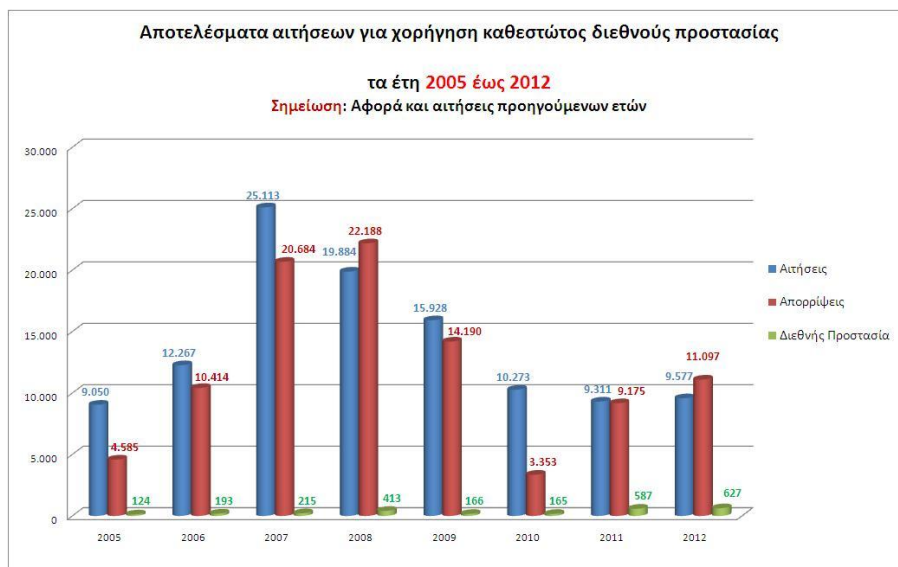
Ωστόσο, κι ενώ σημαντικός ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισαν τα όργανα του ΣοΕ, ιδιάζουσας σημασίας, ήταν η επίδραση της Ε.Ε. και της Κοινής Πολιτικής Ασύλου. Εκτός από την υποχρέωση συμμόρφωσης με το κεκτημένο, που μετράει από το 1999, το 2010, ήταν η χρονιά-ορόσημο, καθώς, κατόπιν ευρωπαϊκών πιέσεων, η Ελλάδα προχώρησε –όπως προαναφέρθηκε– στην κατάρτιση σχεδίου για την ανασύσταση του εθνικού συστήματος ασύλου.

Βάσει αυτού, την μεταβατική περίοδο, που ρυθμίστηκε με το ΠΔ 114/2010, ακολούθησε η ψήφιση του ν. 3907/2011.

Πηγή: Europa Home Affairs¹⁷²⁵

Με τον εν λόγω νόμο, προβλέπεται η σύσταση αυτοτελούς Υπηρεσίας Ασύλου, καθώς και ενός συστήματος υποδοχής όσων αιτούντων άσυλο εισέρχονται στην Ελλάδα. Η υπηρεσία ξεκίνησε να λειτουργεί από το 2013¹⁷²⁶ με θετικά αποτελέσματα που αποτυπώνονται στην αναγνώριση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας, που αν και σημείωσε άνοδο, δεν εξισώθηκε σε καμία περίπτωση με τα αντίστοιχα ποσοστά της Ε.Ε.¹⁷²⁷ (βλ. γράφημα).

¹⁷²⁵ <http://ec.europa.eu/dgs/homeaffairs/whatwedo/policies/asylum/docs/asylum_eu_98_11_en.pdf>.

¹⁷²⁶ ΥΠΠΤΠ, Ξεκίνησε η επίσημη λειτουργία της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, Δελτίου Τύπου, Αθήνα, 26.6.2013.

¹⁷²⁷ Για μια ενδελεχή ανάλυση των πρώτων αποτελεσμάτων της Υπηρεσίας Ασύλου, βλ.: ΥΠΠΤΠ, Υπηρεσία Ασύλου: Σχεδόν 4.200 αιτήσεις διεθνούς προστασίας στους πρώτους έξι μήνες λειτουργίας, Δελτίου Τύπου, Αθήνα, 2.12.2013. Βλ. επίσης: <<http://www.unhcr.gr/prostasia/nomiki-prostasia/o-nomos-stin-ellada.html>>.

Πολύ σημαντική από την πλευρά της Ε.Ε., κρίνεται η βοήθεια που χορηγήθηκε στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Ασύλου (EASO), σε συνδυασμό με τις επιχειρήσεις του Frontex, Rabit καθώς και την σχετική χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ασύλου¹⁷²⁹.

Ωστόσο, παρά την αναμφισβήτητη σημειωθείσα πρόοδος, στην έκθεσή του για την Ελλάδα το 2013, ο ΕπΔΑ:

«[...]εξακολουθεί να ανησυχεί σοβαρά για τα εμμένοντα κενά στη νομοθεσία και την πράξη, τα οποία επηρεάζουν αρνητικά τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών, συμπεριλαμβανομένων των αιτούντων άσυλο και των προσφύγων και αυξάνουν την ευπάθειά τους κυρίως σε ρατσιστικά εγκλήματα»

«Μεταξύ των κενών αυτών, επισημαίνει την εξαιρετικά ανεπαρκή υποδομή αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα, το ιδιαίτερος δυσλειτουργικό σύστημα για την καταχώρηση αιτήσεων ασύλου στην αστυνομική διεύθυνση αλλοδαπών της Αθήνας και την πολιτική συστηματικής και παρατεταμένης κράτησης παράτυπων μεταναστών, συχνά σε ακατάλληλες συνθήκες».

A.3.4.3. Μέτρα «ρύθμισης» του καθεστώτος νομίμων μεταναστών

(i) Η (αν)αποτελεσματικότητα των πολιτικών ένταξης

Παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα, είχε παρουσιάσει δείγματα πολιτικών ένταξης από το 2005, με μέτρα όπως:

– οι βασικές αρχές ένταξης μεταναστών, όπως προβλέφθηκαν στον ν. 3386/2005 (άρθρα 65-66)

– Το Σχέδιο δράσης για την ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα (2003-2006)

– Τη σύσταση Εθνικής Επιτροπής για την Κοινωνική Ένταξη των Μεταναστών, υπαγόμενη στο Υπουργείο Εσωτερικών (ν. 3536/2007),

γεγονός είναι ότι κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, δεν επιτεύχθηκε σημαντική πρόοδος στο πεδίο.

Από το 2010 και έπειτα, βάσει του Εθνικού Σχεδίου Δράσης, οι πολιτικές και στόχοι υποδοχής και ένταξης στο πλαίσιο του ασύλου και της μετανάστευσης, αν και άξονες του σχεδίου, δεν τέθηκαν ποτέ σε προτεραιότητα¹⁷³⁰.

Ως μοναδικά δείγματα προόδου στο εν λόγω πεδίο, θα μπορούσαν να αναφερθούν ενδεικτικά, αφενός τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών, που συστάθηκαν με τον ν. 3852/2010 (άρθρο 78)¹⁷³¹, στο πλαίσιο του σχεδίου Καλλικράτη, με σκοπό την ενεργό

¹⁷²⁸ <<http://www.astynomia.gr/images/stories//2012/statistics2012/06032012-apotelesmata.jpg>>. Εκτός από τα συγκεντρωτικά στοιχεία για τα έτη 2005-2012, που αποδεικνύουν την πρόοδο που έχει επιτευχθεί, βλ. επίσης, τα «Στατιστικά στοιχεία από τη λειτουργία της Νέας Υπηρεσίας Ασύλου (για το διάστημα 7.6.2013-31.12.2013)» <http://www.yptp.gr/images/stories//2014/asylo/asylum_statisticaldata2013_gr.pdf>, αλλά και τα «Στατιστικά στοιχεία από τη λειτουργία της Νέας Υπηρεσίας Ασύλου (για το διάστημα Ιανουάριος 2014 –Αύγουστος 2014) στο: <http://www.yptp.gr/images/stories//2014/asylo/13092014GreekAsylum_Service_Statistica_lData_Jan14-August14_gr.pdf> (τελευταία πρόσβαση: 11.11.2015).

¹⁷²⁹ EUROSTAT, “Asylum in the EU”, Home Affairs, 5.5.2014.

¹⁷³⁰ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α., ΑΓΓΕΛΗ Δ., ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ Α., «Αξιολόγηση της σχέσης κόστους-αποτελεσματικότητας των πολιτικών ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα», Midas Policy Paper, Οκτώβριος 2014.

¹⁷³¹ «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης». Πρόκειται για έναν νόμο, που εκτός από τα ΣΕΜ, προέβλεπε την αντιμετώπιση των προβλημάτων λειτουργικότητας και αποτελεσματικότητας του υφιστάμενου συστήματος αδειοδότησης της διαμονής των

συμμετοχή των μεταναστών στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη του δήμου όπου διαμένουν, μέσω της διατύπωσης συστάσεων και προτάσεων στο Δημοτικό Συμβούλιο σχετικών με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, που ωστόσο, εκτιμάται ότι δεν κατάφεραν μέχρι σήμερα, πλην ορισμένων εξαιρέσεων, να παράξουν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα¹⁷³². Αφετέρου, η υιοθέτηση της *Εθνικής Στρατηγικής για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών* (2013)¹⁷³³.

Άξια αναφοράς είναι και η σύσταση γραφείων παροχής στήριξης κατά των διακρίσεων σε πολίτες τρίτων χωρών. Πρόκειται για έργο συγχρηματοδοτούμενο από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ένταξης Υψηκών Τρίτων Χωρών, που υλοποιήθηκε το 2014 (από 27 Μαΐου μέχρι 30 Ιουνίου), σε επτά από τις μεγαλύτερες πόλεις στην Ελλάδα, ήτοι: στην Αθήνα, τον Πειραιά, την Θεσσαλονίκη, τα Γιάννενα, την Πάτρα, το Ηράκλειο και την Λάρισα. Σκοπός των εν λόγω γραφείων, ήταν η εξατομικευμένη διοικητική στήριξη και καθοδήγηση ως προς των τρόπο αντιμετώπισης διακρίσεων από θύματα-υπηκόους τρίτων χωρών¹⁷³⁴.

Ενδεικτική της αναποτελεσματικότητας των πολιτικών ένταξης, είναι οι δείκτες του Δείκτη Πολιτικής Ένταξης Μεταναστών (IPMEX), που τοποθετούν μάλιστα, την Ελλάδα, κάτω από τον μέσο όρο, λόγω των δυσκολιών στην απόκτηση ιθαγένειας, του αποκλεισμού από συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες, καθώς και της ελλιπούς πρόσβασης σε εκπαίδευση και υγεία¹⁷³⁵.

(ii) Η διακοπή απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας

Η αρνητική διάθεση του κράτους απέναντι στους μετανάστες, αποτυπώνεται και στο ευαίσθητο ζήτημα της απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας στους υπηκόους τρίτων χωρών.

Το εν λόγω ζήτημα¹⁷³⁶, υποτίθεται ότι θα επέλυε ο ν. 3838/2010 «*Σύγχρονες Διατάξεις για την Ελληνική Ιθαγένεια και την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών και άλλες ρυθμίσεις*»¹⁷³⁷. Νόμος που ενώ καλωσορίστηκε από μεταναστευτικές κοινότητες και οργανώσεις δικαιωμάτων του ανθρώπου, την ίδια στιγμή, προκάλεσε την σφοδρή αντίδραση της -τότε- αντιπολίτευσης (ΝΔ), η οποία πρότεινε αυστηρότερες ρυθμίσεις, ενώ παράλληλα, υποσχόταν την κατάργηση του νόμου σε περίπτωση

αλλοδαπών στη χώρα, <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Epexergasia-stis-Epitropes?law_id=a652abac-4446-4b8b-a432-d347da5bd0f2>.

¹⁷³² ΣΚΑΜΝΑΚΗΣ Χ., ΠΟΛΥΖΩΙΔΗΣ Π., «Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ): Η ατελής λειτουργία ενός σημαντικού θεσμού για την αυτοδιοίκηση», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 8 (2), 2013, σελ. 165-176.

¹⁷³³ Εθνική Στρατηγική για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών, Γενική Γραμματεία Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής, Υπουργείο Εσωτερικών, 23.4.2013, σύμφωνα με το οποίο: «Ο νέος θεσμός δεν κατορθώνει να υπερβεί τις δυσκολίες και τις αδυναμίες της αυτοδιοίκησης και κατά συνέπεια παραμένει εγκλωβισμένος στους αντίστοιχους περιορισμούς και ατελής στη λειτουργία του».

¹⁷³⁴ Γραφεία παροχής υποστήριξης κατά των διακρίσεων σε πολίτες τρίτων χωρών, 12.6.2014, στο: <<http://www.unhcr.gr/1againstracism/grafia-parochis-ipostirixis-kata-ton-diakriseon-se-polites-triton-choron/>>. Για τα αποτελέσματα του έργου, βλ. για διακρίσεις εις βάρος τους προσέφυγαν μέσα σε ένα μήνα 500 πολίτες τρίτων χωρών, *Ναυτεμπορική*, 24.6.2014.

¹⁷³⁵ «Κάτω από τον μ.ο. στον Δείκτη Πολιτικής Ένταξης Μεταναστών η Ελλάδα», *Ναυτεμπορική*, 8.6.2015.

¹⁷³⁶ Για το σύνολο του νομικού πλαισίου που αφορά στην ελληνική ιθαγένεια βλ. <http://www.ypes.gr/el/Generalsecretariat_PopulationSC/diefthinsi_ithageneias/Egyklioi/>.

¹⁷³⁷ Για την αντίθετη άποψη και την περίπτωση καλλιέργειας ρατσιστικού μίσους, βλ. : «Νομοσχέδιο για την Ιθαγένεια: Ένα δηλητηριασμένο δώρο στους μετανάστες. Πώς ένας δικαίος νόμος εισάγεται από το καθεστώς με το χειρότερο τρόπο και τη χειρότερη στιγμή για να καλλιεργήσει νέο εθνο-ρατσιστικό μίσος», <http://www.oakke.gr/na452/ithagenia_452.htm>.

ανάδειξής της σε κυβέρνηση. Στην ίδια πλευση, και η ακροδεξιά παράταξη του ΛΑΟΣ, αξίωνε την κατάργηση του επονομαζόμενου «νόμου Ραγκούση», ως αντάλλαγμα για την συμμετοχή της στην κυβέρνηση Παπαδήμου¹⁷³⁸. Τελικά, ο νόμος 3838/2010, κατέληξε με τις αλληπάλληλες αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων που έκριναν την αντισυνταγματικότητά του, σε ένα ακόμα ζήτημα που ήγειρε ρατσιστικά αισθήματα και οδήγησε σε διακρίνουσες συμπεριφορές.

Ειδικότερα, ο δικηγόρος Ανδριανόπουλος, κατέθεσε αίτηση ακύρωσης με την δικαιολογία ότι θα οδηγήσει σε αθρόα εισοδο μεταναστών στην χώρα¹⁷³⁹. Παρά το γεγονός ότι κάτι τέτοιο δεν αποδεικνύεται από τον ρυθμό απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας κατά τη διάρκεια της ισχύος του νόμου¹⁷⁴⁰, το ζήτημα αφέθηκε στην απόφαση του ΣτΕ. Στους διαφωνούντες της πρακτικής των Ελληνοποιήσεων, κι ως εκ τούτου υπέρ της κατάργησης του νόμου, τάχθηκαν τόσο οι ΑΝΕΛ, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η ψήφιση του νόμου συνετέλεσε στην: «[...]ανεξέλεγκτη εισοδο λαθραίων μεταναστών και εν γένει αλλοδαπών, μη έχοντων ουδεμία σχέση με τον πολιτισμό μας, την ιστορία μας, τη γλώσσα μας και την εθνική συνείδηση»¹⁷⁴¹, όσο και φυσικά η ΧΑ σύμφωνα με την οποία: «[...] το 90% των λαθρομεταναστών της ΕΕ εισέρχεται δια μέσου των ελληνικών συνόρων ως αποτέλεσμα της πλήρους ανοχής του ελληνικού κράτους στην ανεξέλεγκτη λαθρομετανάστευση, την οποία επιβραβεύει με την εκ των υστέρων νομιμοποίηση και την εύκολη απονομή ιθαγένειας».

Πρώτα το 2011, το Δ' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας έκρινε ότι ο νόμος για την ελληνική ιθαγένεια είναι «αντισυνταγματικός»¹⁷⁴². Πρόκειται αφενός, για τη συμμετοχή των αλλοδαπών στις δημοτικές εκλογές (άρθρο 24) και αφετέρου, για την αυτοματοποιημένη μαζική απόδοση της ελληνικής ιθαγένειας σε παιδιά μεταναστών που πληρούν συγκεκριμένα κριτήρια (άρθρο 1). Ως προς το δεύτερο σημείο, μάλιστα, κρίθηκε ότι ο εν λόγω νόμος αποτελεί τον πλέον αντισυνταγματικό νόμο που ψηφίστηκε ποτέ, καθώς αντιβαίνει σε εννέα άρθρα του Συντάγματος¹⁷⁴³.

Το ζήτημα ωστόσο, παραπέμφθηκε για οριστική λύση στην Ολομέλεια του Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, η οποία το 2013, έκρινε δέκα άρθρα (1^α, 14-21, 24) του Ν. 3838/2010 ανίσχυρα, ως αντιβαίνοντα σε θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος¹⁷⁴⁴.

¹⁷³⁸ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ, Ετήσια έκθεση πολιτικής 2011, Ελληνική Δημοκρατία, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Μάρτιος 2012, σελ. 10-11.

¹⁷³⁹ ΔΑΜΑ Γ., «Μεθαύριο στο ΣτΕ ο νόμος περί ιθαγένειας», *Ελευθεροτυπία*, 30.11.2011.

¹⁷⁴⁰ ΥΠΕΣ, Στατιστικά στοιχεία για κτήση ελληνικής ιθαγένειας, <http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/StatsCategory_2011_2013_04032014.pdf>.

¹⁷⁴¹ Πιο αυστηρός ο νόμος Ραγκούση για την ιθαγένεια. Αντί κατάργησης, *tvxs*, 14.7.2012. Βλ. επίσης και πρόταση νόμου που κατατέθηκε από τους ΑΝΕΛ, Ρύθμιση θεμάτων του Κώδικα Ιθαγένειας Πρόταση νόμου, <http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/KatatethentaNomosxedia?law_id=ca127147-ab72-4491-a38b-c50a4f2b3e11>.

¹⁷⁴² ΣτΕ(Δ')350/2011.

¹⁷⁴³ ΜΙΧΕΛΗ Π., «Η απόφαση σταθμός 350/2011 του Δ' Τμήματος του ΣτΕ», *Νομικός Λόγος*, στο: <<http://www.eanda.gr/nomikos-logos/i-apofasi-stathmos-3502011-toy-d%E2%80%99-tmimatos-ste>>· ΤΣΟΛΑΚΟΥ Θ., «Η ελληνική ιθαγένεια μεταξύ εθνικής ενσωμάτωσης και πολιτικής ένταξης», 21.4.2011, στο: <http://constitutionalism.gr/site/wpcontent/mgdata/pdf/0tsolakouithageneia21042011_2011_4_21_19_4_48.pdf>.

¹⁷⁴⁴ ΣτΕ Ολομέλεια, Απόφαση 460/2013, Απόδοση ιθαγένειας σε τέκνα αλλοδαπών λόγω γέννησής τους στην Ελλάδα ή φοίτησής τους σε ελληνικό σχολείο επί εξαιτία - Εκλογικά δικαιώματα αλλοδαπών στις εκλογές των πρωτοβάθμιων οργάνων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Βλ. επίσης, ΚΩΤΟΥΛΑΣ Ι., Η αντισυνταγματικότητα του Ν. 3838/2010 για την ιθαγένεια και το νέο πλαίσιο, <<http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=498925>>. Ενώ για μια γενική παρουσίαση των ζητημάτων, βλ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Γιατί η ιθαγένεια είναι κρίσιμο πολιτικό ζήτημα», *Σύγχρονα Θέματα* 120 (Ιανουάριος-Μάρτιος 2013), σ. 9-1· CHRISTOPOULOS, D., Access to Electoral Rights Greece, EUDO Citizenship Observatory, Country

Ενδιαφέρον εδώ, παρουσιάζει η αντίθετη άποψη της ΕΕΔΑ, βάσει της οποίας υποστηρίζεται ότι ο ν. 3838/2010 δεν αντίκειται στις διατάξεις του Συντάγματος¹⁷⁴⁵. Επίσης, από τη μεριά του, ο ΣτΠ αντιτέθηκε στην αναστολή της απόδοσης ιθαγένειας¹⁷⁴⁶.

Πάντως, παρότι ο Κώδικας μετανάστευσης περιέχει νέες ρυθμίσεις σχετικά με την ιθαγένεια, στην 5^η Έκθεσή της

«[...] Η ECRJ υπενθυμίζει ότι, αν και όχι απαραίτητα απαίτηση, η ιθαγένεια μπορεί να είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την ένταξη των μεταναστών. Είναι, ως εκ τούτου, λυπηρό το γεγονός ότι μια προοδευτική πολιτική πρωτοβουλία φαίνεται να έχει σταματήσει.»

Αυτό, φαίνεται πως είναι κάτι που κατάλαβε η κυβέρνηση (ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ, Ιανουάριος-Αύγουστος 2015), για τον λόγο αυτό, προχώρησε στην ψήφιση νόμου για την ιθαγένεια, με στόχο τη ρύθμιση της εκκρεμότητας της δυνατότητας κτήσης ελληνικής ιθαγένειας¹⁷⁴⁷. Σύμφωνα με τον νέο νόμο¹⁷⁴⁸ τα παιδιά των μεταναστών δικαιούνται να λάβουν την ελληνική ιθαγένεια, υπό την προϋπόθεση: (i) της πενταετούς νόμιμης παραμονής από ένα τουλάχιστον γονέα, (ii) της γέννησης του παιδιού ενός της πενταετίας και της εγγραφής του στην Α' Δημοτικού, (iii) της συνεχούς φοίτησής του κατά την υποβολή της αίτησης¹⁷⁴⁹.

(iii) Η τροπολογία του «Κώδικα Μετανάστευσης»

«Η πολιτεία δεν μπορεί να διαλυθεί. Δεν μπορεί τα κέντρα των πόλεων να τα καταλάβουν αλλοδαποί. Η πολιτεία και τα όργανά της θα λειτουργήσουν. Τελείωσε αυτό»¹⁷⁵⁰

Γ. Μιχελάκης, Υπουργός Εσωτερικών

Το τελευταίο από μια σειρά μέτρων που καταμαρτυρούν την αρνητική στάση του κράτους απέναντι στους μετανάστες, αποτελεί ο Κώδικας μετανάστευσης¹⁷⁵¹, ο οποίος συγκεντρώνει το σύνολο σχεδόν της νομοθεσίας που αφορά στη νόμιμη μετανάστευση σε ενιαίο κείμενο νόμου, καλύπτοντας κάθε πτυχή του θέματος.

Report: Greece, European University Institute, Florence, 2013' CHRISTOPOULOS, D., "Naturalisation Procedures for Immigrants. Greece", EUDO Citizenship Observatory, Country Report: Greece, European University Institute, Florence, 2013.

¹⁷⁴⁵ Βλ. σχετική επιχειρηματολογία: Ο αντίλογος για την ιθαγένεια Το υπόμνημα της ΕΕΔΑΠ στην Ολομέλεια του ΣτΕ, <http://www.hllr.gr/index.php?MDL=pages&nodeType=KODIKAS_ITHA_GENEIAS>.

¹⁷⁴⁶ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Θέμα: «Εκκρεμή αιτήματα κτήσης ιθαγένειας κατ' άρθρο 1Α ΚΕΙ», 25.7.2013.

¹⁷⁴⁷ Νόμος 4332/2015, Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας - Τροποποίηση του Ν. 4251/2014 για την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου 2011/98/ΕΕ σχετικά με την ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους - μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος - μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις <http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/AnazitisiNomothetikouErgou?law_id=4592efbdcf8f4cda8f38a4ad01214f85>

¹⁷⁴⁸ ΚΩΣΤΑΚΗ Ε., «Με απουσίες ψηφίστηκε επί των άρθρων το νομοσχέδιο για την ιθαγένεια. Δυσαρέσκεια για τη διπλή απουσία της Ραχήλ Μακρή», *vouliwatch*, 9.7.2015.

¹⁷⁴⁹ «Τ. Χριστοδουλοπούλου: Λιγότεροι από 100.000 μετανάστες θα πάρουν ιθαγένεια βάσει του ν/σ», *Ναυτεμπορική*, 9.6.2015.

¹⁷⁵⁰ «Πόλεμος Μιχελάκη-Γρηγοράκου για τις απελάσεις», 20.3.2014, <<http://www.aftodioikisi.gr/proto-thema/i-atzenta-tis-xa-prokalei-anataraxeis-sto-ipos-pos-miatropologia-efere-apenanti-mixelaki-grigorako>>.

¹⁷⁵¹ Ν. 4251/2014 Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις, ΦΕΚ Α 80, 1.4.2014.

Παρά την αρχικά θετική αντίδραση από τους φορείς προώθησης της ισότητας¹⁷⁵², κατά τη διάρκεια της συζήτησης, ανέκυψε ένα εξαιρετικά σημαντικό ζήτημα, που μονοπώλησε το ενδιαφέρον. Πρόκειται για την διάταξη της τροπολογίας του άρθρου 19, σύμφωνα με την οποία απειλούνται με αυτόφωρο και άμεση απέλαση από τη χώρα μετανάστες που θα καταγγείλουν κρατικό όργανο για κρούσμα ρατσιστικής βίας, χωρίς να μπορούν να το αποδείξουν.

Η επίμαχη διάταξη, κατατέθηκε και αποσύρθηκε δυο φορές από τον υφυπουργό Εσωτερικών και άλλες δυο από τον ίδιο τον Υπουργό¹⁷⁵³. Η εν λόγω διάταξη, η οποία αποτέλεσε μήλον της έριδος, έγινε αντικείμενο οξείας κριτικής και αντιδράσεων. Πιο συγκεκριμένα, άμεση ήταν η αντίδραση της -τότε- αξιωματικής αντιπολίτευσης (ΣΥΡΙΖΑ), που τόνισε ότι διαμορφώνεται νέα ρατσιστική νομοθεσία, που απαγορεύει στους μετανάστες να καταγγέλλουν εγκληματικές πράξεις και περιστατικά ρατσιστικής βίας.

Κατόπιν, σύμφωνα με την ΕΕΔΑ, η τροπολογία που εισήχθη (άρθρο 19), σε αντίθεση με την αρχική πρόβλεψη για παροχή άδειας διαμονής, βάσει ειδικής εισαγγελικής διάταξης, σε θύματα και ουσιώδεις μάρτυρες ρατσιστικών εγκλημάτων, πάει ένα βήμα ακόμα πιο πίσω, μετατοπίζοντας το βάρος της απόδειξης στο ήδη πολλαπλά εκτεθειμένο θύμα της ρατσιστικής βίας.

«[...] Πρόκειται για μια κατ' ουσίαν εκφοβιστική διάταξη που παραβιάζει τις βασικές αρχές ενός κράτους δικαίου και πλήττει την κοινωνική ασφάλεια όλων μας»¹⁷⁵⁴.

Την άποψή του εξέφρασε και ο Κ. Παπαϊωάννου, Συντονιστής Δικτύου Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας, δηλώνοντας ότι:

«[...] Ένα στοιχείο που είναι πάγιο αίτημα των διεθνών οργανισμών προς τη χώρα είναι ο τερματισμός της ατιμωρησίας για την ρατσιστική βία και την αστυνομική βία. Η τροπολογία αυτή κινείται στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση, καθώς θεσμοθετεί την ατιμωρησία των αστυνομικών οργάνων για πράξεις ρατσιστικής βίας»¹⁷⁵⁵.

Ενώ και ο ίδιος ο φορέας (το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας), σε Δελτίο Τύπου, υπογράμμισε ότι:

«[...]η προωθούμενη τροπολογία οδηγεί σε περαιτέρω εκφοβισμό των θυμάτων: μετατοπίζει το βάρος της απόδειξης, τα απειλεί με αυτόφωρο και απέλαση και ουσιαστικά ποινικοποιεί την

¹⁷⁵² Βλ. σχετικά: ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, «Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου για την Κύρωση του Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης», 18.11.2013. Ενδιαφέρον, ωστόσο, αποτελεί η άποψη της ΕΕΔΑ που κινείται στον αντίποδα της θετικής αντίδρασης του ΣτΠ, καθώς ενώ αρκετές από τις ρυθμίσεις είναι σε σωστό δρόμο, οι παραλείψεις του νόμου είναι δραστικά επιζήμιες. Βλ. στο “Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης”: Απλά ένα μικρό βήμα μπροστά: Εν μέρει πολύ λίγα, εν μέρει πολύ αργά, Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 18.2.2014.

¹⁷⁵³ Η τροπολογία, εισήχθη το βράδυ της Τρίτης (Μάρτιος 2014) στο νομοσχέδιο. Το πρωί της Τετάρτης ο αρμόδιος Αναπληρωτής Υπουργός Εσωτερικών, Λ. Γρηγοράκος την απέσυρε. Λίγες ώρες αργότερα την επανέφερε με άλλη διατύπωση, για να την αποσύρει εκ νέου. Μία ώρα αργότερα, ο Υπουργός Εσωτερικών Γ. Μιχελάκης, την επανέφερε και πάλι, με επιχείρημα την ανάγκη προστασίας των λιμενικών και συνοριοφυλάκων από τους «δασκαλεμένους» από τους δουλεμπόρους μετανάστες να κάνουν καταγγελίες για ρατσιστική βία. Τελικά αποσύρθηκε οριστικά την Πέμπτη 20 Μαρτίου το πρωί, μετά την ψήφιση επί της αρχής και πριν την ψήφιση επί των άρθρων. Νομοθετική εργασία | Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης, 21.3.2014, <<http://www.vouliwatch.gr/?p=2092>>.

¹⁷⁵⁴ ΕΕΔΑ, «Η τροπολογία ρατσισμού και ατιμωρησίας», Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 19.3.2014.

¹⁷⁵⁵ ΜΑΥΡΑΓΑΝΗΣ Κ., «Μπρος-πίσω για τον Κώδικα Μετανάστευσης», 20.3.2014, <<http://www.vice.com/gr/read/bros-piso-ston-kodika-metanastefsis>>.

προσφυγή στην έννομη προστασία, καθιστώντας το τραυματισμένο σώμα του θύματος σε οιονεί τεκμήριο ενοχής»¹⁷⁵⁶.

Σε ένα άλλο επίπεδο, απερίσκεπτη χαρακτηρίστηκε η κυβερνητική τροπολογία στον Κώδικα Μετανάστευσης, από τον ΕπΔΑ του ΣοΕ, σε δημόσια παρέμβασή του. Η ανησυχία του επικεντρώθηκε στην επιχειρούμενη τροποποίηση του άρθρου 19 του μεταναστευτικού κώδικα, δεδομένου ότι επιτρέποντας την απέλαση μεταναστών που έχουν καταγγείλει ψευδώς ότι έπασαν θύματα ρατσιστικής βίας από όργανα επιβολής του νόμου, μεταθέτει το βάρος της απόδειξης των καταγγελιών στους μετανάστες, ενώ επιτρέπει την απέλαση και όσων δεν καταφέρνουν να τεκμηριώσουν τους ισχυρισμούς τους. Παράλληλα, η εν λόγω τροπολογία ενισχύει την ατιμωρησία, δεδομένου ότι ωθεί τους μετανάστες να αποφεύγουν την καταγγελία κακομεταχείρισης από τα όργανα επιβολής νόμου. Εν κατακλείδι, ο ΕπΔΑ υπογράμμισε ότι επιβάλλεται η ενίσχυση κι όχι η αποδυνάμωση των δικαιωμάτων των μεταναστών-θύματων ρατσιστικής βίας ή άλλης παράνομης βίας¹⁷⁵⁷.

Την επαύριο της θέσης σε ισχύ του νόμου, ο Συνήγορος του Πολίτη επισήμανε την ανάγκη εφαρμογής μέτρων για ευάλωτα θύματα ρατσιστικής βίας, καθώς υφίσταται κίνδυνος ακύρωσης αυτής της προστασίας, λόγω της εφαρμογής του Κώδικα Μετανάστευσης, στον οποίο προβλέπεται η χορήγηση ειδικής άδειας, όμως, η ρύθμιση που θα υλοποιεί αυτή την πρόβλεψη δεν έχει ακόμη κατατεθεί στο Κοινοβούλιο. Μάλιστα, για τον λόγο αυτόν, ο ΣτΠ θεωρεί ότι μέχρι να θεσπιστεί η ειδική διάταξη που θα διευρύνει το πεδίο εφαρμογής προστασίας, θα πρέπει να παραταθεί η ισχύς της προγενέστερης διαδικασίας χορήγησης άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους (άρθρο 44 §1 του Ν. 3386/2005)¹⁷⁵⁸.

Δεδομένης της απόσυρσης ολόκληρου του άρθρου περί ανθρωπιστικών λόγων που δικαιολογούν ειδική άδεια διαμονής από τον νόμο, στις 4 Ιουνίου, τρεις μέρες μετά την θέση του σε ισχύ, η Β. Κατριβάνου (βουλευτής του Σύριζα), υποστήριξε ότι:

«Δηλώνει αναληθσία και περιφρόνηση της κοινοβουλευτικής διαδικασίας η δημοσίευση του Κώδικα Μετανάστευσης χωρίς το άρθρο 19, χωρίς δηλαδή το πλαίσιο προστασίας των πιο ευάλωτων κατηγοριών μεταναστών (θύματων trafficking, βασανιστηρίων, ρατσιστικών εγκλημάτων, εργασιακής εκμετάλλευσης, ανηλίκων, ασθενών, κ.α) [...]»

Μάλιστα ο Σύριζα υπέβαλε σχετική τροπολογία του άρθρου 19. Το θέμα λοιπόν είναι ακόμη ανοικτό...

Μια διαφαινόμενη λύση στο ζήτημα, φαίνεται να δίνει η Υπουργική Απόφαση της 5^{ης} Ιουνίου, βάσει της οποίας:

«1. Με απόφαση του Υπουργού Εσωτερικών χορηγείται άδεια διαμονής για λόγους ανθρωπιστικής φύσεως σε πολίτες τρίτων χωρών που βρίσκονται στην Ελλάδα και εμπίπτουν σε κάποια από τις παρακάτω κατηγορίες:

[...] β. Σε θύματα και ουσιώδεις μάρτυρες εγκληματικών πράξεων, οι οποίες προβλέπονται στα άρθρα 187, 187α, 309 και 310 ΠΚ και στα άρθρα 1 και 2 του ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α') ή τιμωρούνται σε βαθμό κακουργήματος και τελούνται σε βάρος της ζωής, της υγείας, της σωματικής ακεραιότητας, της περιουσίας, της ιδιοκτησίας και της προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας, εφ' όσον έχει διαταχθεί γι' αυτές προκαταρκτική εξέταση ή έχει ασκηθεί ποινική δίωξη και μέχρι να τεθεί η υπόθεση στο αρχείο ή να εκδοθεί τελεσίδικη δικαστική απόφαση.

¹⁷⁵⁶ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, «Να αποσυρθεί αμέσως η απαράδεκτη τροπολογία. Να κατοχυρωθεί η προστασία των θυμάτων ρατσιστικής βίας», Δελτίο Τύπου, 25.3.2014.

¹⁷⁵⁷ «Μουτζινεκς: Ο Κώδικας Μετανάστευσης ενισχύει την ατιμωρησία», *newsbeast*, 26.3.2014.

¹⁷⁵⁸ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Άμεσα μέτρα για να μην ακυρωθεί στην πράξη η προστασία αλλοδαπών για ανθρωπιστικούς λόγους ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη, Αθήνα, 2.6.2014.

Η συνδρομή των ως άνω προϋποθέσεων διαπιστώνεται με πράξη του αρμόδιου Εισαγγελέα Πρωτοδικών. Η πράξη του Εισαγγελέα Πρωτοδικών κοινοποιείται στη Διεύθυνση Μεταναστευτικής Πολιτικής του Υπουργείου Εσωτερικών. Εάν τα ανωτέρω πρόσωπα υποβάλλονται σε θεραπευτική αγωγή η άδεια διαμονής εξακολουθεί να χορηγείται για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η θεραπεία τους. Η διάρκεια της αρχικής άδειας διαμονής είναι ετήσια, παρέχει δικαίωμα εξαρτημένης εργασίας – παροχής υπηρεσιών ή έργου και μπορεί να ανανεώνεται κάθε φορά μέχρι δύο έτη εφόσον πληρούνται οι ίδιες προϋποθέσεις.»¹⁷⁵⁹.

Αξίζει να σημειωθεί, ότι η εν λόγω ΚΥΑ, για την παραχώρηση «μπλε κάρτας» για ανθρωπιστικούς λόγους, εφαρμόστηκε για πρώτη φορά τον Σεπτέμβριο του 2014, στην περίπτωση του Αιγύπτιου ψαρά, Αμπουζίντ Εμπάρακ, θύμα ρατσιστικής επίθεσης από χρυσαυγίτες τον Ιούνιο του 2012¹⁷⁶⁰.

A.3.5. ...το άλλο πρόσωπο του Ιανού (;) υπό το φως και του παραδείγματος της κρίσης στη Μεσόγειο

Για μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση του ζητήματος του ρατσισμού σε βάρος των μεταναστών, αιτούντων άσυλο/προσφύγων, στα όσα παρατίθενται παραπάνω, δεν θα πρέπει κανείς να παραλείπει την αναφορά σε τρία πολύ σημαντικά ζητήματα.

Πρόκειται ειδικότερα, για: τους παράγοντες αδυναμίας συμμόρφωσης με τις ευρωπαϊκές συστάσεις, που μάλιστα κορυφώνονται την τελευταία διετία (2014-2015) λόγω της όξυνσης του προβλήματος, τη στροφή (;) σε επίπεδο πολιτικής αντίληψης, που σημειώνεται από τον Ιανουάριο του 2015, καθώς και κυρίως τη στάση της ελληνικής κοινωνίας και ενίοτε των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης, που δίχως αρμοδιότητα, σπεύδουν να συνδράμουν τους ανθρώπους που περνούν μαζικά τα ελληνικά σύνορα.

Αναλυτικότερα:

A.3.5.1. Παράγοντες αδυναμίας συμμόρφωσης

Στην -εύλογη- κριτική που ασκείται από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα, θα πρέπει να προστεθούν και ορισμένοι παράγοντες, που δυσχεραίνουν τη θέση της χώρας και καθιστούν δύσκολη αν όχι αδύνατη τη συμμόρφωσή της με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές/συστάσεις.

Καταρχήν, πρόκειται για τη διάσταση του προβλήματος. Συγκεκριμένα, προκύπτει ότι μέχρι τον Νοέμβριο του 2015, οι αφίξεις φτάνουν τις 653,075¹⁷⁶¹. Πρόκειται λοιπόν, για ένα πρόβλημα το οποίο ξεπερνάει τις δυνατότητες της οποιασδήποτε Πολιτείας, πολλώ δε μάλλω της ελληνικής, δεδομένης και της τρέχουσας οικονομικής συγκυρίας.

Κατόπιν, εκτός από την ίδια την διάσταση του προβλήματος, κατά την άσκηση της κριτικής, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και το γεγονός ότι στην Ελλάδα, εφαρμόζεται η Κοινή Ευρωπαϊκή Μεταναστευτική Πολιτική, καθώς και το Κοινό Ευρωπαϊκό Σύστημα Ασύλου. Με άλλα λόγια, εκτός φυσικά, από τον τρόπο εφαρμογής σε εθνικό επίπεδο (όπως περιγράφεται παραπάνω) και την όποια κριτική μπορεί και οφείλει να ασκηθεί επί αυτού, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η Ελλάδα, αποτελεί μέρος του

¹⁷⁵⁹ Αποφάσεις, ΚΥΑ 30651/2014/5.6.2014, Καθορισμός κατηγορίας άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, καθώς και του τύπου, της διαδικασίας και των ειδικότερων προϋποθέσεων χορήγησής της, Εφημερίδα Κυβερνήσεως, Τεύχος δεύτερο, Αρ. φύλλου 1453, 5.6.2014.

¹⁷⁶⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ: ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Ν., *Ετήσια Έκθεση 2014*, ΜΚΟ Αντιγόνη.

¹⁷⁶¹ IOM, "As Migrants Continue to Arrive in Europe, Asylum Seekers Relocated", 10.11.2015.

σχεδίου δημιουργίας μιας «Ευρώπης Φρούριο». Ως εκ τούτου, η Ε.Ε. καθίσταται συνυπεύθυνη.

Κυρίως όμως, ειδικότερης μνείας, χρήζει η απουσία –ουσιαστικής– αλληλεγγύης της Ε.Ε. Η οικονομική και τεχνική αρωγή, όπως είναι φανερό, δεν είναι δυνατό να αποτελέσουν λύση στο πρόβλημα. Αυτό έγινε αντιληπτό τόσο, από την δράση της ομάδας RABIT στα χερσαία σύνορα, του FRONTEX στα θαλάσσια σύνορα, κ.ο.κ. Παράλληλα, στο ίδιο πλαίσιο ενδεικτική, της υποκρισίας των εταίρων είναι η αντίδραση σε κάθε προσπάθεια αναθεώρησης της παρούσας πολιτικής¹⁷⁶², που συνιστά περισσότερο ένα burden-shifting προς τα κράτη του ευρωπαϊκού Νότου, που συνιστούν τα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε., αλλά και η απροθυμία επίδειξης ουσιαστικής αλληλεγγύης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ, αποτελεί η αντίδραση των εταίρων στην πρόσφατη μεταναστευτική / προσφυγική κρίση με αφορμή τη Συρία¹⁷⁶³. Πρόκειται ειδικότερα, για τη στάση κρατών μελών όπως: το Βέλγιο, η Αγγλία, η Ουγγαρία, που προέβαλλαν την άρνησή τους να αποδεχτούν μια πιο δίκαιη διανομή των βαρών¹⁷⁶⁴, αλλά και αντιδράσεις όπως το κλείσιμο των συνόρων (π.χ. Γερμανία), η ανέγερση νέων συνοριακών φρακτών σε ευρωπαϊκές χώρες [όπως π.χ. η Ουγγαρία, η Αυστρία, τα Σκόπια (βλ. αναλυτικότερα κεφ. «Χώρου»)] κ.ο.κ.

A.3.5.2. Η στροφή της μεταναστευτικής πολιτικής/ Νέες εξελίξεις

*«Πήγα να εκφράσω τη θλίψη μου, αλλά με αυτό που είδα, είπα, ότι ντρέπομαι. Το γνώριζα, αλλά δεν το είχα δει. Ο χειρότερος ρατσιστής να το έβλεπε, νομίζω ότι θα λύγιζε... Δεν μπορεί να υπάρχει αυτό το πράγμα»¹⁷⁶⁵.
Αναπληρωτής Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Γ. Πανούσης*

Από την άλλη μεριά, πέρα από τους παράγοντες που εμποδίζουν την συμμόρφωση, ιδιαίτερης μνείας χρήζουν οι πρόσφατες εξελίξεις στην μεταναστευτική πολιτική, που δείχνουν –αν μη τι άλλο– μια βούληση αλλαγής. Ενδεικτικά, θα μπορούσε να αναφερθεί, ο διορισμός αρμόδιου Υπουργού για πρώτη φορά, της κ. Τ. Χριστοδουλοπούλου (Ιανουάριος- Σεπτέμβριος 2015) που αντικαταστάθηκε από τον Ν. Μουζάλα (Σεπτέμβριος 2015-...) (Αναπληρωτής Υπουργός Μεταναστευτικής Πολιτικής).

Σε ένα άλλο επίπεδο, δεν θα μπορούσε παρά να επισημανθεί η βούληση για αλλαγή της κράτησης, από κύριο μέσο καταπολέμησης της παράτυπης μετανάστευσης σε έσοχατο μέσο, σύμφωνα με την ίδια την Υπουργό. Ενδεικτικό της «νέας κατάστασης» ήταν – αρχικά– το «άνοιγμα των πυλών» κέντρων κράτησης, με κοινή ανακοίνωσή τους, των συναρμόδιων –τότε– Υπουργών (ήτοι: Προστασίας του Πολίτη και Μεταναστευτικής Πολιτικής). Βάσει αυτής αποφασίστηκε η:

«[...] α) άμεση κατάργηση της Υπουργικής Απόφασης με την οποία έγινε δεκτή η υπ' αριθμ. 44/2014 Γνωμοδότηση του Ν.Σ.Κ. και την άμεση απόλυση όσων τυχόν κρατούνται για χρονικό διάστημα πέραν των 18 μηνών.

¹⁷⁶² Ενδεικτικό παράδειγμα εδώ, αποτελεί η αναθεώρηση του Κανονισμού Δουβλίνο II. Με διαπραγματεύσεις που διήρκεσαν πέντε χρόνια και αποτέλεσμα που δεν δικαιολογεί την «αναθεώρηση», αφού τίποτε δεν άλλαξε επί της ουσίας για τις χώρες που δέχονται πίεση.

¹⁷⁶³ Ε.Ε.: ΕυρΕπ., *Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πραγματοποιεί πρόοδο όσον αφορά το πρόγραμμα δράσης για τη μετανάστευση*, Δελτίο Τύπου, 27.5.2015.

¹⁷⁶⁴ “EU plans migrant quotas forcing states to 'share' burden”, *The guardian*, 10.5.2015 “Britain rejects migrant resettlement plan”, *Euractiv*, 13.5.2015 “Βέλγιο: Ο υπουργός Μετανάστευσης διαφωνεί με την επανεγκατάσταση των μεταναστών σε όλα τα κράτη της ΕΕ», *e-typos*, 30.5.2015.

¹⁷⁶⁵ «Πανούσης για Αμυγδαλέζα: Θα λύγιζε κι ο χειρότερος ρατσιστής...», *skai*, 15.2.2015.

β) άμεση απόλυση των ευάλωτων περιπτώσεων (οικογένειες, παιδιά, ασυνόδευτοι ανήλικοι, έγκυες, θύματα βασανιστηρίων, ασθενείς, υπερήλικες) με την αναγκαία παραπομπή τους σε δομές φιλοξενίας καθώς και την άμεση απόλυση των αιτούντων άσυλο.

γ) απόλυση των κρατούμενων στις περιπτώσεις όπου η κράτηση έχει διαρκέσει πέραν των 6 μηνών, ανώτατο όριο που τίθεται ως κανόνας από τον νόμο-ταυτόχρονα με την έκδοση απόφασης εξάμηνης αναβολής απομάκρυνσης σύμφωνα με τις πρόνοιες του ν.3907/2011 .

δ) εξέταση, σε κάθε περίπτωση, της εφαρμογής των εναλλακτικών της κράτησης περιοριστικών μέτρων, (υποχρέωση εμφάνισης στο αστυνομικό τμήμα του τόπου κατοικίας, δήλωση του τόπου κατοικίας κ.α.). Η ίδια ρύθμιση μπορεί να εφαρμοστεί και για όσους/ες καταλαμβάνονται στο εξής να βρίσκονται στη χώρα χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα»¹⁷⁶⁶.

Κύριο παράδειγμα αποτέλεσε η Αμυγδαλέζα¹⁷⁶⁷, αλλά και μεταγενέστερα, η Θράκη¹⁷⁶⁸.

Στο ερώτημα ωστόσο, αν αρκεί η βούληση για την αλλαγή, η απάντηση μοιάζει μάλλον αρνητική, καθώς, η πραγματικότητα φαίνεται πως -για την ώρα τουλάχιστον- δεν επιτρέπει μεγάλες αλλαγές. Η αθρόα εισροή μεταναστών, οδήγησε στην χρήση και πάλι των κέντρων κράτησης, της Αμυγδαλέζας, της Ξάνθης, της Δράμας, της Ορεοσιάδας, της Κορίνθου, της Λέσβου και της Κομοτηνής¹⁷⁶⁹.

A.3.5.3. Η στάση της ελληνικής κοινωνίας

Κι ενώ η εικόνα, όπως αποτυπώνεται με την Ελλάδα να έχει τα χαρακτηριστικά που θα μπορούσαν ακόμα και να προσιδιάζουν σε «ρατσιστικό κράτος»¹⁷⁷⁰, δεν θα ήταν ολοκληρωμένη χωρίς την αναφορά -εκτός της κεντρικής διοίκησης- του ρόλου αφενός, της τοπικής αυτοδιοίκησης και αφετέρου, της στάσης της ελληνικής κοινωνίας προς τους «διωγμένους» του κόσμου που καταφθάνουν στην Ελλάδα, με παράδειγμα την υποδοχή που τυχαίνουν οι παράτυποι μετανάστες από την Άνοιξη του 2015.

Σαφέστατα, τα όσα αναφέρονται παραπάνω, καταδεικνύουν την αναποτελεσματικότητα της Κοινής μεταναστευτικής πολιτικής κατά την εφαρμογή της, αλλά και της διαχείρισης του ζητήματος από την ελληνική Πολιτεία. Ταυτόχρονα όμως, πλάι σε μια -αναμφίβολα- απαράδεκτη πραγματικότητα, υπάρχουν δήμοι, όπως της Κω, της Μυτιλήνης, της Ρόδου, καθώς και του δήμου της Αθήνας, που τελικά καταλήγουν οι μετανάστες, όπου καταβάλλονται προσπάθειες με ελλιπή μέσα για να σωθούν και να βοηθηθούν αυτοί οι άνθρωποι.

Στο ίδιο πλαίσιο, εξαιρετικά σημαντική είναι η βοήθεια του τοπικού πληθυσμού, που είτε οργανωμένοι σε εθελοντικές ομάδες, είτε ενεργώντας ατομικά, παρέχουν όποια βοήθεια μπορούν, αναδεικνύοντας μια άλλη όψη της Ελλάδας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί η Γαύδος, ο πιο μικρός δήμος της Μεσογείου με περίπου 80 κατοίκους, έναν δημοτικό υπάλληλο και έναν αστυνομικό. Εκεί, με

¹⁷⁶⁶ Δελτίο Τύπου των Αναπληρωτών Υπουργών Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης κ. Γιάννη Πανούση και κας Αναστασίας Χριστοδουλοπούλου σχετικά με τα Κέντρα Κράτησης, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Αναπληρωτής Υπουργός Γιάννης Πανούσης, Αναπληρωτής Υπουργός Αναστασία Χριστοδουλοπούλου, Αθήνα, 17.2.2015.

¹⁷⁶⁷ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ., «Άνοιξαν οι πύλες εξόδου στο κέντρο κράτησης της Αμυγδαλέζας», *Καθημερινή*, 25.2.2015. Βλ. επίσης, ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ., «Μετά την Αμυγδαλέζα, αβέβαιο ξεκίνημα», *Καθημερινή*, 1.3.2015.

¹⁷⁶⁸ «Τμηματική απομάκρυνση μεταναστών από τα κέντρα κράτησης στη Θράκη», *skai*, 5.3.2015.

¹⁷⁶⁹ ΠΩΠΟΤΑΣ Δ., ΚΑΛΥΒΑ Α., «Παρωδία: Γεμίζουν πάλι την Αμυγδαλέζα!», *Το Θέμα*, 22.3.2015. Βλ. επίσης: «Την Τετάρτη εκκενώνεται το Τάε Κβο Ντο, επόμενος σταθμός Αμυγδαλέζα», *newsit*, 14.12.2015.

¹⁷⁷⁰ CARRAS I., "Is Greece a racist state?", *Open democracy*, 21.12.2012' DEDIEU J-P, "Greece, a front line for state sponsored racism in Europe", *Aljazeera America*, 29.9.2014.

πρωτοβουλία της δημάρχου, παραχωρήθηκε το σχολείο, το δημαρχείο, καθώς και το καφενείο (σε συνεννόηση με τον ιδιοκτήτη), για τη στέγαση των 157 περίπου μεταναστών. Παράλληλα, με σκοπό τη βοήθεια αυτών των ανθρώπων, υπήρξε μια άτυπη οργάνωση/κατανομή αρμοδιοτήτων (ομάδα συσσιτίου, ομάδα υποστήριξης ιατρείου και ομάδα μεταφορών), που λειτούργησαν με βάρδιες, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες. Τέλος, η σίτιση, έγινε αποκλειστικά από τους κατοίκους του νησιού¹⁷⁷¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος, συγκαταλέγεται και η Λέσβος, που με τη συνδρομή του Σωματείου Εθελοντών Πυροσβεστών Ν. Λέσβου, το Σύνδεσμο Εφέδρων Καταδρομέων Λέσβου, το Σώμα Ελλήνων Προσκόπων, την Ελληνική Ομάδα Διάσωσης, αλλά και κυρίως τη συνδρομή των πολιτών με την ανταπόκρισή τους στο κάλεσμα του Οργανισμού Κοινωνικής Προστασίας και Αλληλεγγύης του Δήμου Λέσβου για την συγκέντρωση ρούχων, παπουτσιών και ειδών πρώτης ανάγκης, βοήθησαν στην υποδοχή και φιλοξενία των ανθρώπων αυτών¹⁷⁷².

Επίσης, ο δήμαρχος Λέσβου Σ. Γαληνός, μεταξύ άλλων, είπε στους δημοσιογράφους: «Ο Δήμος Λέσβου, αγωνίζεται για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος, που βρίσκεται εκτός των πλαισίων των αρμοδιοτήτων του. Ένα ζήτημα Ευρωπαϊκό, για το οποίο τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε., δεν έχουν προβλέψει μια συγκεκριμένη και αποτελεσματική πολιτική. Αντίθετα, η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης, περιορίζεται στην απλή καταγραφή των παράνομα εισερχομένων στη χώρα μεταναστών και προσφύγων, οι οποίοι μετά το πέρας της διαδικασίας αφήνονται ελεύθεροι. Το κόστος της παροχής νερού, ηλεκτρικού ρεύματος αλλά και καθαρισμού των χώρων προσωρινής φιλοξενίας, επιωρίζεται ο Δήμος Λέσβου, με κονδύλια που προέρχονται από τον εξαιρετικά περιορισμένο προϋπολογισμό του. Παράλληλα, η τοπική κοινωνία ανταποκρίνεται από το υστέρημά της, για να ανακουφίσει όπως μπορεί τους καταταλαιπωρημένους αυτούς ανθρώπους. Όσο, όμως, και αν προσπαθούμε, το πρόβλημα πολύ σύντομα θα είναι μη διαχειρίσιμο. Αξίζει να σας αναφέρω ότι κάθε μέρα καταφθάνει στο νησί μας, αριθμός μεταναστών που αντιστοιχεί στον πληθυσμό ενός χωριού της Λέσβου»¹⁷⁷³.

Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση του «Χωριού όλοι μαζί», που συγκεντρώνοντας στους κόλπους του, ΜΚΟ, πολίτες και φορείς λειτουργεί από το 2012¹⁷⁷⁴ προκειμένου να βοηθά συνανθρώπους, με ιδιαίτερη δράση στον συντονισμό της αντιμετώπισης της αυξημένης ροής μεταναστών στη Μυτιλήνη.

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει και η περίπτωση της Κω, όπου δημιουργήθηκε ομάδα πολιτών με τίτλο «Αλληλεγγύη-Κως», με συντονιστικό ρόλο κυρίως όσον αφορά στην οργάνωση και διαχείριση του χώρου φιλοξενίας¹⁷⁷⁵ (καταμέτρηση προσφύγων στους χώρους διαμονής, διανομή φαγητού, κάλεσμα για βοήθεια) και ενισχυτικό του έργου του λιμενικού και της αστυνομίας¹⁷⁷⁶.

¹⁷⁷¹ Συνέντευξη (τηλεφωνική), με δήμαρχο Γαύδου, Ευαγγελία Καλλινίκου, 2.6.2015.

¹⁷⁷² Ευχαριστίες Δημάρχου για την υποδοχή και φιλοξενία μεταναστών και προσφύγων, 28.4.2015, <<http://www.mytilene.gr>>.

¹⁷⁷³ Συνεντεύξεις δημάρχου Λέσβου Σπύρου Γαληνού σε περιοδικό του ομίλου Le Monde και στο τηλεοπτικό δίκτυο ZDF, 27.5.2015, <<http://www.mytilene.gr>>.

¹⁷⁷⁴ Για μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση του ζητήματος, βλ. ΣΕΡΝΤΕΔΑΚΙΣ Γ., *Το Χωριό του Όλοι μαζί: Η Αλληλεγγύη ως πεδίο συγκλίσεων και αποκλίσεων ετερόκλητων ομάδων*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, 2014.

¹⁷⁷⁵ Πρόκειται για το (πρώην) ξενοδοχείο Κάπτεν Ηλίας, που παραχωρήθηκε από την Τράπεζα Πειραιώς στο Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, βλ. σχετικά: «Στο πρώην ξενοδοχείο 'Κάπτεν Ηλίας' η προσωρινή στέγη για τους πρόσφυγες», *Βήμα της Κω*, 11.4.2015 '«ΚΑΠΤΕΝ ΗΛΙΑΣ: Υπογράφεται "παραχωρητήριο" από Τρ. Πειραιώς και αναλαμβάνει το Υπ. Μεταν. Πολιτικής τη Διαχείρισή του», *Aegean news*, 28.5.2015.

¹⁷⁷⁶ «Αλληλεγγύη-Κως: Ανακοίνωση - Κάλεσμα», Κως, Κυριακή, *Aegean news*, 31.5.2015' ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ Κως: Συνεχίζουμε τη διανομή - Δεν έχουν να περιμένουν από αλλού... (Ενθαρρυντική η προσφορά επιχειρηματιών), *Aegean news*, 2.6.2015.

Πρόκειται για πρωτοβουλίες, που μέσα στη θεσμική αδυναμία, απροθυμία ή ανικανότητα, αναδεικνύουν και ένα άλλο πρόσωπο για τη χώρα, κάτι που αναγνωρίστηκε και από τον Ειδικό Εισηγητή του ΟΗΕ για τις σύγχρονες μορφές ρατσισμού, ξενοφοβίας και συναφούς μισαλλοδοξίας, *Mutuma Rutere*, στην επίσκεψή του στη χώρα τον Μάιο του 2015:

“The Special Rapporteur, nonetheless, recognized the continuous and committed hospitality of the Greek population, ‘as citizens have been displaying efforts to save migrants from drowning and providing them with basic necessities despite strained resources due to the long lasting economic crisis’¹⁷⁷⁷.

Αναγνωρίστηκε επίσης, από τον πρόεδρο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σε επίσκεψή του στην Λέσβο τον Νοέμβριο του 2015:

«Είναι απλώς ηρωική η ανταπόκριση των αρχών, όπως για παράδειγμα των δημοτικών αρχών στη Λέσβο, που αντιμετωπίζουν την εισροή προσφύγων με τη βοήθεια εθελοντών και μη κυβερνητικών οργάνων που βρίσκονται εκεί»¹⁷⁷⁸

¹⁷⁷⁷ UN: OHCHR, “Un expert on racism urges Greece to reinforce the fight against hate speech and incitement to violence”, Athens/Geneva, 12.5.2015.

¹⁷⁷⁸ ΚΟΥΝΑΛΑΚΗ Ξ., «Ηρωική ανταπόκριση των ελληνικών αρχών», *Καθημερινή*, 14.11.2015.

II. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Η διαχείριση ειδικών ζητημάτων υπό το φως των ευρωπαϊκών συστάσεων

Εισαγωγικά

Εκτός από την ανάπτυξη πολιτικών, που αφορούν στις ευάλωτες ομάδες και που μπορούν να συμβάλλουν στη διαχείριση ή και να επιτείνουν ακόμα το πρόβλημα του ρατσισμού και των διακρίσεων, πολύ σημαντική συνιστώσα του ζητήματος αποτελεί η διαχείριση επιμέρους πτυχών του φαινομένου του ρατσισμού, που αφορούν σε όλες τις ευάλωτες ομάδες. Πρόκειται κυρίως, για τις μορφές με τις οποίες εκδηλώνεται ο ρατσισμός, όπως: ο μισαλλόδοξος λόγος, η ρατσιστική βία, αλλά και ο ακροδεξιός εξτρεμισμός που επιδεινώνει τα εν λόγω φαινόμενα.

Δευτερευόντως, πρόκειται επίσης, για τις θρησκευτικές διακρίσεις, αλλά και τη σχέση του ρατσισμού και της τρομοκρατίας στην Ελλάδα, που αν και δεν αποτελούν κύρια στοιχεία του προβλήματος για τη χώρα, σύμφωνα και με τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς, δεν παύουν να συνιστούν στοιχεία της εικόνας του.

Κύριο σημείο πάντως, για την Ελλάδα αποτελεί το γεγονός ότι και εδώ, ως ομάδα-στόχος κυριαρχούν οι μετανάστες, οι οποίοι υπό το φως της ανόδου της Χρυσής Αυγής στην πολιτική σκηνή του τόπου, συγκεντρώνουν το σύνολο των εκδηλώσεων του ρατσισμού.

B.1. Ρητορική μίσους στον δημόσιο λόγο

Η ρητορική μίσους στην Ελλάδα, δεν αποτελεί μια νέα κατάσταση. Αντιθέτως, είναι ένα διαχρονικό φαινόμενο, που εκδηλώνεται τόσο στην καθημερινότητα, τα ΜΜΕ, την πολιτική ζωή κι αφορά όλες τις ευάλωτες ομάδες (μετανάστες, πρόσφυγες, Τσιγγάνους, Εβραίους, μουσουλμάνους).

Αναδύθηκε με ένταση, από τη στιγμή της εισροής των πρώτων μεταναστευτικών κυμάτων τη δεκαετία του 1990, όταν ο Αλβανός συνδέθηκε με την εγκληματικότητα και η λέξη μεταβλήθηκε σε ύβρη. Μεταγενέστερα, το ίδιο, επαναλήφθηκε και για τους προερχόμενους από την Ανατολική Ευρώπη, αλλά και τους Πακιστανούς, που συχνά αναφέρονται ως «Πάκι» και ούτω καθεξής.

Μια ακόμα λέξη, που χρησιμοποιείται κατά κόρον με τρόπο υποτιμητικό και συνειρμικά οδηγεί το μυαλό σε παραβατικές πράξεις, ζητιανιά, εγκληματικότητα, είναι και η λέξη γόφτος.

Ενώ τέλος, άξιος αναφοράς είναι και ο αντισημιτικός λόγος, που δεν εξέλειψε από τα ΜΜΕ και την πολιτική σκηνή.

B.1.1. Τα πεδία ανάπτυξης της ρητορικής μίσους και οι ευρωπαϊκές συστάσεις

Τα πρώτα δείγματα μισαλλόδοξου λόγου στη χώρα, απαντώνται πάντως, στα ΜΜΕ¹⁷⁷⁹. Η δημοσιογραφική διαχείριση εγκληματικών πράξεων με τη συνήθη πρακτική να προβάλλεται η υπηκοότητα του δράστη, (π.χ. Αλβανός σκότωσε, Πακιστανός βίασε, Εξαρθρώθηκε σπείρα Ρουμάνων κτλ.), αλλά και κοινωνικών φαινομένων με αρνητικό πρόσημο (βλ. εγκληματικότητα/ ανασφάλεια, επιδημίες, ανεργία) για τα οποία οι «ξένοι», οι «άλλοι», παρουσιάζονται ως υπεύθυνοι, επέδρασαν καταλυτικά στη διαμόρφωση μιας ξενοφοβικής κοινής γνώμης.

Ακολούθησε ο καθημερινός λόγος, που δεχόμενος επιρροές από παντού, απέκτησε σταδιακά ξενοφοβική χροιά. Ως ενδεικτικές της μεταβολής της κατάστασης, θα μπορούσαν να σημειωθούν οι παρατηρήσεις των ελληνικών αρχών στην 1^η και 2^η Έκθεση της ECRI, σε αντιδιαστολή με τις συστάσεις της ECRI στην 3^η Έκθεση.

Πιο αναλυτικά, ενώ κατά το 1997

«[...] Οι μόνες δημόσιες εκδηλώσεις στην Ελλάδα για τους μετανάστες, προήλθαν κατά κύριο λόγο ως αντιδράσεις στα σπάνια περιστατικά εχθρότητας εναντίον τους, και ήσαν εκδηλώσεις συμπάθειας και υποστήριξης. Επιπλέον, υπάρχουν αμέτρητες περιπτώσεις αλλοδαπών οι οποίοι οδηγήθηκαν στη χώρα παράνομα και εγκαταλείφθηκαν σε συνοριακές ζώνες όπου έγιναν δεκτοί και τους προσφέρθηκε βοήθεια τόσο από τον τοπικό πληθυσμό, όσο και από τις Ελληνικές αρχές»¹⁷⁸⁰.

Προς επίρρωση της απουσίας ξενοφοβικού λόγου στην Ελλάδα, θα μπορούσε να εκληφθεί και η παρατήρηση σχετικά με την «ελληνική φιλοξενία» το 1999,

«[...] Επί πλέον, θα θέλαμε να υπογραμμίσουμε ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να επαινεθεί για το ότι καλωσόρισε και δέχθηκε κατά τα τελευταία 10-12 χρόνια, έναν χωρίς προηγούμενο αριθμό μεταναστών, που αγγίζει το 10% του συνολικού πληθυσμού της, ενώ άλλες ευρωπαϊκές χώρες έχουν περάσει από την ίδια διαδικασία σε διάστημα τεσσάρων και πλέον δεκαετιών. Πιστεύουμε ότι τόσο η συμπεριφορά των κρατικών Αρχών όσο και εκείνη του αυτόχθονος ελληνικού πληθυσμού χρήζουν, τουλάχιστον, θετικής εκτίμησης»¹⁷⁸¹.

Το 2003, ωστόσο, σημειώνεται μια μεταστροφή του κλίματος στην κοινή γνώμη, όπου πλέον:

«[...] πολλά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ευάλωτες ομάδες που εκτίθενται στον ρατσισμό και την μισαλλοδοξία πηγάζουν άμεσα από την στάση που τηρεί απέναντί τους η πλειονότητα του πληθυσμού»¹⁷⁸².

¹⁷⁷⁹ Στην 1^η Έκθεση, υπογραμμίστηκε ότι τα ΜΜΕ, λόγω του ότι διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης μιας χώρας, φέρουν το βάρος της ευθύνης του αυτοκανονισμού (σελ. 11, §18) Το 1999, το θέμα επανέρχεται στη διάταξη των θεμάτων που επισήμανε η ECRI, καθώς:

«[...] ορισμένα ΜΜΕ, εξακολουθούν να τροφοδοτούν προκαταλήψεις και στερεότυπα για τους ξένους και τις μειονοτικές ομάδες. Συνέβη επίσης να δημοσιευτεί εμπερηστικό υλικό με ρατσιστικό περιεχόμενο»

Η αναφορά αφορούσε κυρίως, Αλβανούς, όπου σημειώθηκε ότι η αρνητική εικόνα εναντίον τους, οφείλεται κυρίως στην αποτύπωση όλων των Αλβανών ως εγκληματιών, αλλά και σε δημοσιεύματα με αντισημιτικό περιεχόμενο.

Στο ίδιο μοτίβο, το 2003, επισημάνθηκε ότι:

«[...] κάποια μέσα ενημέρωσης εκφράζουν ορισμένες προκαταλήψεις και αρνητικά στερεότυπα εναντίων μελών μειονοτικών ομάδων όπως οι Ρομά, οι Εβραίοι, οι μετανάστες -ιδίως Αλβανοί- οι πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, αλλά και τα μέλη άλλων μειονοτικών ομάδων».

Το 2009, στην 4^η Έκθεση, η ECRI πιέζει προς την κατεύθυνση της επιβολής κυρώσεων όσον αφορά στον μισαλλόδοξο λόγο στα ΜΜΕ.

¹⁷⁸⁰ ΣοΕ: I Έκθεση ECRI, 1996, σελ. 27.

¹⁷⁸¹ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 43.

¹⁷⁸² *Ibid*, σελ. 29 §100.

Από την άποψη αυτή, η κοινή γνώμη αποτέλεσε τροχοπέδη, στη λήψη μέτρων που προάγουν την ανοχή έναντι ατόμων διαφορετικής προέλευσης.

Στο ίδιο μήκος κύματος, και

«[...] τα ΜΜΕ, οι πολιτικοί, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι θρησκευτικοί ηγέτες, και το ευρύτερο κοινό, συνεχίζουν να επιδίδονται σε ρατσιστικά σχόλια κατά των μεταναστών, συμπεριλαμβανομένων των προσφύγων και αιτούντων άσυλο, και κατά των Ρομά, των Εβραίων και όλων όσων δεν είναι ελληνικής καταγωγής ή δεν ομολογούν την επικρατούσα θρησκεία».

Ο ρατσισμός στο δημόσιο λόγο σημειώθηκε πάντως, ως διακριτό πρόβλημα (σε ξεχωριστή ενότητα) από την ECRI το 2009, όπου μάλιστα, για πρώτη φορά, ως κύριο πεδίο ανάπτυξής του δεν αναφέρονται –πλέον– μόνο τα ΜΜΕ και ο καθημερινός βίος, αλλά και ο πολιτικός λόγος, με αφορμή την είσοδο του πρώτου ακροδεξιού κόμματος στην Ελληνική Βουλή το 2007 (ΛΑΟΣ). Κορυφώθηκε δε, την περίοδο από το 2009 μέχρι το 2015, με προέλευση τόσο από την κοινωνία όσο και την πολιτική¹⁷⁸³, κυρίως σε σχέση με τους υπηκόους τρίτων χωρών (μετανάστες, πρόσφυγες), λαμβάνοντας διαστάσεις που έχουν αναγάγει τον μισαλλόδοξο λόγο σε μείζον πρόβλημα.

Β.1.2. Εμπεδώνοντας τον μισαλλόδοξο λόγο σε μια εποχή κρίσης

Ειδικότερα την περίοδο από το 2009-2015, οι αυξημένες μεταναστευτικές πιέσεις και η αδυναμία των ελληνικών κυβερνήσεων να διαχειριστούν αποτελεσματικά το πρόβλημα, σε συνδυασμό με τον αντίκτυπο της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, που μεταφράστηκε σε υψηλά επίπεδα ρητορικής μίσους, εξηγούν την όξυνση του προβλήματος, την εικόνα του οποίου συνθέτουν τα ακόλουθα επιμέρους στοιχεία:

Β.1.2.1. Ο μισαλλόδοξος λόγος στην πολιτική

Το πρώτο κύριο ζήτημα που τίθεται την υπόψη περίοδο, αποτελεί η χρήση του μισαλλόδοξου λόγου στην πολιτική, στοιχείο που διαφοροποιεί την εν λόγω περίοδο από τις προγενέστερες, αφού επίσημη ρητορική μίσους δεν υπήρχε σε τέτοια ένταση.

Πιο συγκεκριμένα, η Χρυσή Αυγή μετά την μετάβασή της από το περιθώριο στην κεντρική πολιτική σκηνή του τόπου από το 2010, έχει εκφράσει επανειλημμένως το μίσος της για τους μετανάστες, τους Εβραίους, σε αντιδιαστολή με τον επαινετικό λόγο για τον Χίτλερ και τον ναζισμό.

Την ΧΑ, για λόγους πολιτικού καιροσκοπισμού, ακολούθησαν ωστόσο και τα κόμματα του συνταγματικού τόξου, που ακολουθώντας τις «επιθυμίες» μιας αγανακτισμένης κοινής γνώμης, οδηγήθηκαν σε όξυνση του πολιτικού λόγου, που κινήθηκε στα όρια της ρητορικής μίσους.

Παράλληλα, το κλίμα που δημιουργήθηκε, εντάθηκε από την «ενθάρρυνση» της ρητορικής μίσους από κυβερνητικές πολιτικές που ευνοούν τις διακρίσεις (πρβλ. την αντιμεταναστευτική ρητορική που συνοδεύει τις εξαγγελίες μέτρων για την «διαχείριση» του προβλήματος).

Στο ίδιο μήκος κύματος, θα μπορούσε να αναφερθεί και ο μισαλλόδοξος λόγος, κυρίως από τη ΧΑ στη Βουλή. Ενισχυτικά της κατάστασης αυτής, είναι περιστατικά όπως αυτό της 18^{ης} Οκτωβρίου 2012, όταν η βουλευτής του εν λόγω κόμματος *Ε. Ζαρούλια*,

¹⁷⁸³ Πρβλ. ΣοΕ: V ECRI, 2015, και ειδικότερα §38-40.

αναφέρθηκε στους μετανάστες ως «υπανθρώπους που έχουν εισβάλει στην πατρίδα μας με όλων των ειδών τις ασθένειες».

Σε αυτό το πλαίσιο, ενδιαφέρον παρουσιάζει η πεποίθηση εκπροσώπων ευάλωτων ομάδων, που περιλαμβάνεται στην 5^η Έκθεση της ECRI, βάσει της οποίας:

«[...] ενώ τα καθημερινά ρατσιστικά σχόλια που αντιμετωπίζουν στη δημόσια σφαίρα μπορούν να αντιμετωπιστούν και να αποθαρρυνθούν μέσω προσωπικού διαλόγου, το επίπεδο και η ποιότητα των ομιλιών μίσους παίρνει μια τρομακτικά διαφορετική διάσταση όταν ο κόσμος αισθάνεται ότι ενθαρρύνεται από τους πολιτικούς ηγέτες που αντηχούν και προωθούν τις προκαταλήψεις και τις δυσσεβείες. Η προκύπτουσα αποδοχή των ομιλιών μίσους δημιουργεί στην ελληνική κοινωνία ένα γενικό κλίμα το οποίο διευκολύνει την αυξανόμενη απροθυμία διάπραξης ή ανοχής πράξεων βίας εναντίων αυτών των ομάδων»¹⁷⁸⁴.

B.1.2.2. Η ρητορική μίσους στα ΜΜΕ και το διαδίκτυο

Από μια άλλη σκοπιά, σημαντικός στη διάδοση της ρητορικής μίσους είναι και ο ρόλος των ΜΜΕ και κυρίως του διαδικτύου, που χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον ως διάλυοι επικοινωνίας των ιδεών της Χρυσής Αυγής, αλλά και συλλήβδην ρατσιστικών ιδεοληψιών.

Επιπλέον, τα αρνητικά στερεότυπα υπερίσχυαν στα ΜΜΕ, όπως στην περίπτωση της μικρής Μαρίας, του μικρού κοριτσιού που υποστηριζόταν ότι είχε απαχθεί από Τσιγγάνους, πριν καν αποδειχτεί¹⁷⁸⁵. Μάλιστα, αξίζει να σημειωθεί ότι τελικά το Τριμελές Εφετείο Κακουρηγημάτων Λάρισας το 2015, έκρινε αθώο λόγω αμφιβολιών το ζεύγος των Ρομά για την πράξη της αρπαγής ανηλίκου¹⁷⁸⁶.

Παρομοίως, και ο αντιτρομοκρατικός λόγος, που στοχεύει κυρίως μετανάστες πρόσφυγες και μουσουλμάνους, διαδόθηκε ευρέως μέσω κυρίως «εθνικιστικών» ιστοσελίδων¹⁷⁸⁷, την εξεταζόμενη περίοδο.

B.1.2.3. Η ατιμωρησία

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που παρατηρείται και συμβάλλει στην επιδείνωση του φαινομένου του μισαλλόδοξου λόγου, αποτελεί αναμφίβολα η ατιμωρησία από την ελληνική δικαιοσύνη¹⁷⁸⁸, που απάλλαξε πολλούς κατηγορούμενους. Πρόκειται για μια σειρά αθωωτικών και κρινόμενων ως ανεπαρκών αποφάσεων δικαστηρίων των τελευταίων χρόνων, που αφορούν την ομιλία μίσους κατά Εβραίων και μεταναστών.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά σε αντισημιτικά δημοσιεύματα, χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η αθώωση του Κ. Πλεόρη για το βιβλίο του «Οι Εβραίοι όλοι η

¹⁷⁸⁴ ΣοΕ: V Έκθεση ECRI, 2015, σελ. 19 §44.

¹⁷⁸⁵ Βλ. ενδεικτικά: «Amber Alert: Επικίνδυνο κόκλωμα Ρομά αρπάζει μωρά παιδιά!», *Star*, 19.10.2013 · «Έξαρση του ρατσισμού μετά την υπόθεση της Μαρίας. New York Times: Επανήλθε το στερεότυπο πως «οι τσιγγάνοι θα αρπάξουν τα παιδιά»- Οι Ρομά φοβούνται αντίποινα σε βάρος τους», *iefimerida.gr*, 27.10.2013. Από την άλλη μεριά, βλ. «Ο Συνήγορος για τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής των ανηλίκων και την αναπαραγωγή στερεότυπων αντιλήψεων από τα ΜΜΕ», Συνήγορος του παιδιού, 30.1.2014, στο: <<http://www.0-18.gr/gia-megaloyis/deltia-typoy/o-synigoros-gia-ton-sebasmo-tis-idiotikis-zois-ton-anilikon-kai-tin-anaparagogi-stereotypon-antilipseon-apo-ta-mme>> ΚΟΣΣΕ Ε., «Καταρρίπτοντας τον μύθο για τους Ρομά», Human Rights Watch, 4.12.2013.

¹⁷⁸⁶ «Λάρισα: Αθώοι οι δυο αθίγγανοι για την αρπαγή της μικρής Μαρίας», *EPT*, 10.11.2015.

¹⁷⁸⁷ Όπως π.χ.: <<http://www.stoxos.gr/>>, <<http://ethnikismos.net/>>, κ.ο.κ.

¹⁷⁸⁸ Βλ. ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, §170.

αλήθεια»¹⁷⁸⁹. Εδώ, αξίζει να σημειωθεί ότι με απόφαση του Εφετείου Αθηνών του 2009¹⁷⁹⁰, ανατράπηκε η πρωτόδικη καταδικαστική απόφαση σε 14 μήνες φυλάκιση με αναστολή¹⁷⁹¹, καθώς κρίθηκε ότι τα υβριστικά αποσπάσματα δεν ενέπιπταν στο ν. 927/1979, αφού δεν αποτελούσαν προτροπή σε βία, μίσος και διακρίσεις¹⁷⁹². Λυπηρό είναι επίσης, το γεγονός ότι η άσκηση αναίρεσης υπέρ του νόμου από τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου¹⁷⁹³, απορρίφθηκε από την Ολομέλεια του οργάνου¹⁷⁹⁴.

Επιπλέον, το 2010 διαπιστώθηκε η δικαστική καταδίκη εκδότη ναζιστικού περιοδικού («Απολλώνιο Φως») για διανομή αντισημιτικών φυλλαδίων κατά τη διάρκεια της δίκης του Πλεύρη¹⁷⁹⁵. Το παράδοξο, ανάμεσα στις δύο αυτές υποθέσεις είναι ότι ενώ, ο Κ. Πλεύρης αθώωθηκε, καταδικάστηκε ο εκδότης του περιοδικού, που του «συμπαρίστατο».

Από μια άλλη σκοπιά, χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση της απόφασης του Ναυτοδικείου Αθηνών το 2012. Εδώ, παρά τα ρατσιστικά συνθήματα κατά μεταναστών και γειτονικών λαών, που είχαν ακουστεί από το άγημα της παρέλασης της 25^{ης} Μαρτίου 2010, σημειώνεται ότι αφενός, η δικαιοσύνη δεν έδρασε αυτεπάγγελα (αλλά κατόπιν μήνυσης του ΕΠΣΕ), αφετέρου, η καταδίκη σε δύο μόνο λιμενικούς σε 3 μήνες φυλάκιση με αναστολή, χαρακτηρίστηκε ως δυσανάλογη της σημασίας της υπόθεσης¹⁷⁹⁶.

Με άλλα λόγια, διαπιστώνεται δηλαδή η υστέρηση στην αντιμετώπιση της ρητορικής μίσους, που εκδηλώνεται στον δημόσιο και πολιτικό λόγο στην Ελλάδα, που συνδέεται ανοικτά με το φαινόμενο της Χρυσής Αυγής και τη δράση της, κάτι που δεν θα μπορούσε παρά να επισημανθεί από την έκθεση της ECRJ του 2015, η οποία σύστησε στις ελληνικές αρχές: να δημιουργήσουν έναν εθνικό μηχανισμό παρακολούθησης για περιστατικά

¹⁷⁸⁹ Για μια γενική θεώρηση του προβλήματος, βλ. STAUBER R., BELSKY B., «Αντισημιτισμός στην Ελλάδα: Η δίκη του Κωνσταντίνου Πλεύρη», Ινστιτούτο Stephen Roth για τη Μελέτη Σύγχρονου Αντισημιτισμού και Ρατσισμού, Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ, Έκθεση υπ' αριθμ. 8, 2011.

¹⁷⁹⁰ Πενταμελές Εφετείο Αθηνών, Απόφαση, αριθμ. 913/2009, 27.3.2009.

¹⁷⁹¹ Απόφαση Τριμελούς Εφετείου Αθηνών 9006/13-12-2007.

¹⁷⁹² Ενδεικτικά αναφέρονται προτάσεις/αποσπάσματα που (ίσως) μαρτυρούν το αντίθετο:

- «Ετσι θέλουν οι Εβραίοι, διότι μόνον έτσι καταλαβαίνουν: εντός 24 ωρών και εκτελεστικό απόσπασμα»
- «Εβραίος και άνθρωπος είναι έννοιες αντιφατικές, δηλαδή η μία αποκλείει την άλλη».
- «Η όλη των εγκληματική συμπεριφορά δικαιολογεί τας πράξεις των Ναζί εναντίον των και κάτι περισσότερο. Τας δικαιώνει».
- «Η ιστορία της ανθρωπότητας θα καταλογίση στον Αδόλφο Χίτλες τα εξής: Δεν απήλλαξε, ενώ ηδύνατο την Ευρώπη από τους Εβραίους».

—«Τους καταφρονούμε δια την ηθικήν των, δια την θρησκείαν των, δια τας πράξεις των, που όλα μαζί αποδεικνύουν ότι είναι υπάνθρωποι».

¹⁷⁹³ ΣΑΡΡΗΣ Ν., Το Θεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων, ΕΚΚΚΕ, 2012, σελ. 19.

¹⁷⁹⁴ Άρειος Πάγος, Απόφαση υπ' αριθμόν 3/2010. Για το αμφιλεγόμενο αυτό ζήτημα βλ. Ο ναζισμός και ο κανιβαλικός αντισημιτισμός νομιμοποιούνται από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου. Πανδημοκρατικό μέτωπο για την αποτροπή του εκφασισμού της χώρας, <<http://www.antinazi.gr/articles/dikiani/olomelia.htm>>· «Η δικαίωση ενός ναζιστή. Συμπεράσματα από την αθώωση του Κώστα Πλεύρη», *Ελευθεροτυπία*, 1.4.2009.

¹⁷⁹⁵ THEODORIDIS A., "Court conviction of editor of neo-nazi magazine for distribution of anti-Semitic pamphlets", 19.2.2010, στο: <http://www.antigone.gr/files/en/library/research-and-studies-specifically-for-greece/2010/EL-15-EL_Apollonio%20Fos.pdf>.

¹⁷⁹⁶ «Έλληνας γεννιέσαι, δεν γίνεσαι ποτέ, το αίμα σου θα χύσουμε, γουρούνι Αλβανέ». «Τους λένε "Σκοπιανούς", τους λένε Αλβανούς, τα ρούχα μου θα ράψω με δέρματ' απ' αυτούς». ΕΠΣΕ, «Σε δίκη 39 λιμενικοί για τα ρατσιστικά συνθήματα στην παρέλαση της 25^{ης} Μαρτίου 2010», 25.3.2011· ΕΠΣΕ, «Αναβολή δίκης για ρατσιστικά συνθήματα 39 λιμενικών- στήριξη από φασίστες που απειλούν», 29.9.2011· ΕΠΣΕ, «ΣΥΡΙΖΑ για καταδίκη λιμενικών για εκφώνηση ρατσιστικών συνθημάτων», 6.1.2012.

ομιλών μίσους, που θα πρέπει να περιλαμβάνει και μια κεντρική βάση δεδομένων για δικαστικές υποθέσεις¹⁷⁹⁷.

B.1.3. Ποινικοποιώντας τη ρητορική μίσους. Τα νέα μέτρα και οι πρώτες υλοποιήσεις (:)

Μοναδική εξέλιξη εδώ, αποτέλεσε η ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της Απόφασης-πλαίσιου 2008/913/ΔΕΥ, με τον ν. 4285/2014, «*Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α' 139) και προσαρμογή του στην απόφαση - πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου και άλλες διατάξεις*» (βλ. διεξοδικότερα Α.2.1.3), που μένει να δούμε πώς θα εφαρμοστεί στην πράξη.

Ίσως ως πρώτο θετικό βήμα της νέας κατάστασης, θα μπορούσε να σημειωθεί η καταδίκη πολιτευτή της Χρυσής Αυγής, ο οποίος κρίθηκε ένοχος για προτροπή σε πράξη ρατσιστικής βίας, με ποινή ενός έτους φυλάκιση με τριετή αναστολή. Το Μονομελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών σημείωσε ότι:

«[...] ήταν δε ικανές οι φράσεις του και οι λέξεις του¹⁷⁹⁸ να προκαλέσουν διακρίσεις, αφού κατά τα λεγόμενά του κατηγορούμενου αυτοί φέρονται ως όντα κατώτερα, μίσος, διότι φέρονται ότι καταλαμβάνουν ζωτικό χώρο των Ελλήνων, και βία κυρίως κατά ομάδων και προσώπων με συγκεκριμένα φυλετικά χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν σε διάφορες εθνικές ομάδες προερχόμενες από τις περιοχές της νότιας και νοτιοδυτικής Ασίας»¹⁷⁹⁹.

Επιπλέον, από τα πρώτα δείγματα εφαρμογής του νέου νόμου είναι και η δίωξη από τον εισαγγελέα Ρεθύμνου, του καθηγητή Ρίχτερ, για άρνηση εγκλημάτων ναζισμού (άρθρο II ν. 4285/2014), στο βιβλίο του «*Η μάχη της Κρήτης*»¹⁸⁰⁰.

Ακόμα, στις εξελίξεις συμπεριλαμβάνεται και η προκαταρκτική εξέταση για υποκίνηση βίας και μίσους κατά φυλλαδίων της Χρυσής Αυγής, όπου αναγραφόταν: «*Εξω οι λαθρομετανάστες. Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες*».

Επίσης, μετά την ταυτοποίηση χρήστη διαδικτύου από την Δίωξη Ηλεκτρονικού Εγκλήματος, για ανάρτηση ρατσιστικών σχολίων σε ιστοσελίδα κοινωνικής δικτύωσης, με θέμα τη διάσωση μεταναστών σε νησί του Β. Αιγαίου, σχηματίστηκε δικογραφία για παράβαση του νόμου 4285/2014¹⁸⁰¹.

Ως μία ακόμα «αμφιλεγόμενη» -κατά κάποιους- περίπτωση, είναι και αυτή με τον Υπουργό Παιδείας *Ν. Φίλη*, ο οποίος σε δημόσια δήλωσή του, αναφερόμενος στην γενοκτονία των Ποντίων¹⁸⁰², στήριξε ότι επρόκειτο για εθνοκάθαρση, εγείροντας αντιδράσεις. Γεγονός είναι πάντως, ότι στην εν λόγω περίπτωση δεν εφαρμόστηκε το

¹⁷⁹⁷ ΣοΕ: V ECRI, 2015, σελ. 16, §34-45.

¹⁷⁹⁸ «*Είμαστε έτοιμοι να ανοίξουμε τους φούρνους... μπορούν να γίνουν σαπούνια, αλλά όχι για ανθρώπους παρά μόνο για αμάξια ή πεζοδρόμια, επειδή αυτοί είναι χημικοί και μπορεί να βγάλουμε καμιά καντήλα*».

¹⁷⁹⁹ Απόφαση δικαστηρίου: Μίσος, βία και διακρίσεις η χρυσασυγγίτικη ρητορική, *Το Βήμα*, 21.2.2015.

¹⁸⁰⁰ «*Σε δίκη ο Ρίχτερ για άρνηση εγκλημάτων ναζισμού*», *Ρέθεμνος*, 21.3.2015.

¹⁸⁰¹ «*Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος και Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου εναντίον σε φαινόμενο ρατσισμού και ξενοφοβίας*», *Βήμα Press*, 27.5.2015.

¹⁸⁰² Αξίζει να σημειωθεί ότι η γενοκτονία των Ποντίων, έχει αναγνωριστεί τόσο από την ελληνική Βουλή (1994), όσο και από πλήθος Κοινοβουλίων άλλων χωρών [όπως π.χ. Κύπρος (1994), Ν. Αυστραλία (2009), Σουηδία (2010), Γερουσία Ν. Ουαλίας (2013), Αρμενία (2015), Ολλανδία (2015), αλλά και Πολιτείες των ΗΕ (New York (2002), New Jersey (2002), Pennsylvania (2003), Norwalk (2004), Cleveland (2005), Florida (2005), Chicago (2006), Indiana (2014), South Dakota (2015)].

άρθρο 2 «Δημόσια επιδοκιμασία ή άρνηση εγκλημάτων» του αντιρατσιστικού νομοσχεδίου.

B.2. Άνοδος κρουσμάτων ρατσιστικής βίας. Μια εκρηκτική διάσταση

Σήμερα, παρά την κατοχύρωση της απαγόρευσης της διάκρισης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, στην ελληνική πραγματικότητα παρουσιάζονται σοβαρά κρούσματα ρατσιστικής συμπεριφοράς, που συχνά κορυφώνονται με την άσκηση ρατσιστικής βίας¹⁸⁰³. Πρόκειται μάλιστα, για μια μορφή βίας, που ασκείται τόσο από τις αρχές επιβολής του νόμου, όσο και από την κοινωνία και τις ακροδεξιές οργανώσεις και που για μια ακόμα φορά, αφορά πρωτίστως τους αλλοδαπούς υπηκόους τρίτων χωρών, όπου μάλιστα η θεσμική έκφανση του ρατσισμού σχετίζεται και με περιστατικά βίας ή αυθαιρεσίας που συνδέονται με την αστυνομία και τις επιχειρήσεις «σκούπα», οι οποίες χρησιμοποιούνται ως μοναδική απάντηση στο ζήτημα των παράτυπων μεταναστών και δευτερευόντως με τους Ρομά και άλλες ευάλωτες ομάδες.

B.2.1. Η ρατσιστική βία υπό το πρίσμα των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων

Η κριτική των ευρωπαϊκών οργάνων, όσον αφορά στην ρατσιστική βία ασκήθηκε σε δυο επίπεδα. Το πρώτο, αφορά στην σταδιακή άνοδο των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας, με αποκορύφωση τα έτη από το 2011 και έπειτα. Άμεσα συνδεδεμένο με το πρώτο, το δεύτερο επίπεδο κριτικής, αφορά στην αναποτελεσματική αντιμετώπιση του εν λόγω φαινομένου, που συνέβαλε –μεταξύ άλλων- στην όξυνσή του.

B.2.1.1. Άνοδος κρουσμάτων ρατσιστικής βίας

(i) Ρατσιστική βία από τα όργανα επιβολής του νόμου. Μια «παγιωμένη» πρακτική

Παραδόξως, χρονικά, πρώτο σταθμό στην πορεία της όξυνσης της ρατσιστικής βίας αποτέλεσε η βία, η προερχόμενη από τα όργανα επιβολής του νόμου και συγκεκριμένα την ελληνική αστυνομία, θύματα της οποίας, υπήρξαν οι Ρομά/Τσιγγάνοι, Αλβανοί και άλλοι μετανάστες¹⁸⁰⁴.

Κύριο χαρακτηριστικό των εκθέσεων τόσο της ECRI για μια δεκαετία (1999-2009), όσο και του ΕπΔΑ (2002), αποτέλεσε η επισήμανση τόσο των επλεκτικών ελέγχων σε βάρος των μελών αυτών των ομάδων (“racial profiling”), όσο και της ρατσιστικής εξύβρισης και της δυσανάλογης χρήσης αστυνομικής σωματικής βίας, κατά αλλοδαπών κατοίκων¹⁸⁰⁵, που παρατηρούνται είτε κατά την σύλληψη ή κατά την προσωρινή κράτηση¹⁸⁰⁶.

¹⁸⁰³ Για μια γενική προσέγγιση του ζητήματος βλ. ΧΑΛΚΙΑ Α., «Εγκλήματα ρατσιστικού μίσους στην Ελλάδα της κρίσης: Από τη θυματοποίηση στην προσβολή της δημοκρατίας», *Εγκληματολογία*, 1-2/2013, στο: <http://www.academia.edu/3633214/Racially_motivated_crimes_in_Greece_in_the_age_of_austerity_from_victimization_to_the_onslaught_of_democracy>.

¹⁸⁰⁴ ΣοΕ: ECRI II, 1999, (§26).

¹⁸⁰⁵ CommDH(2002)5, p. 10 §31.

¹⁸⁰⁶ ΣοΕ: ECRI III, 2003.

Ωστόσο, παρουσιάζει ενδιαφέρον, η επιδείνωση της εικόνας από το 2011 και μετά. Βάσει των ευρημάτων του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας¹⁸⁰⁷ (στοιχεία τα οποία επικαλέστηκε και η ECRI κατά την 5^η Έκθεσή της), το 2011 καταγράφονται 18 (στα 63) κρούσματα αστυνομικής βίας, όπου ένστολοι «καταφεύγουν σε έκνομες ενέργειες και πρακτικές άσκησης βίας» (προσαγωγές, κράτηση, κακομεταχείριση, καταστροφή νομιμοποιητικών εγγράφων) κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Ακολούθως, ένα χρόνο αργότερα, 25 (στα 154) περιστατικά συνδέουν την αστυνομική με τη ρατσιστική βία, τα οποία εκτυλίχτηκαν σε χώρους κράτησης ή στη διάρκεια επιχειρήσεων ρουτίνας. Κορύφωση, αποτέλεσε η αύξηση των περιστατικών όπου η αστυνομική συνδέθηκε με τη ρατσιστική βία κατά την περίοδο 2012-2013 [44 (στα 166)].

Πρόκειται για διαπιστώσεις, που υπογραμμίστηκαν και από ένα από τα εθνικά όργανα προώθησης ισότητας (ΕΕΔΑ)¹⁸⁰⁸, αλλά και ΜΚΟ¹⁸⁰⁹ στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παράλληλα, η δραματική αύξηση της ξενοφοβικής βίας και των ρατσιστικών επιθέσεων κατά μεταναστών στην Ελλάδα, επισημάνθηκε και από την ΚΣ του ΣοΕ, το 2013¹⁸¹⁰.

(ii) Ρατσιστική βία από οργανωμένες ομάδες. Η «νέα» (;) τάση

Από την άλλη μεριά, η ελληνική κοινωνία, ως τέτοια, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία¹⁸¹¹, δεν ήταν εξοικειωμένη με το φαινόμενο¹⁸¹². Πράγματι, η ρατσιστική βία, που δεν προέρχεται από την αστυνομία, απαντάται για πρώτη φορά (;) στις εκθέσεις της ECRI, μόλις το 2009. Αφορά όμως, την περίοδο από το 2006, όπου -παρά την έλλειψη επίσημων δεδομένων- σημειώνονται τα πρώτα κρούσματα.

¹⁸⁰⁷ Δημιουργήθηκε το 2011 με πρωτοβουλία της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και του Γραφείου της Υπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα. Η κίνηση αυτή, με τη συμμετοχή 29 Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, πραγματοποιήθηκε με στόχο την κάλυψη του κενού της πολιτείας, όπου απουσιάζει ένας επίσημος μηχανισμός καταγραφής ρατσιστικής βίας. Στόχος του δικτύου είναι να διατυπώνει συστάσεις και να ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη όσον αφορά την καταπολέμηση του ρατσισμού.

¹⁸⁰⁸ ΕΕΔΑ, *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη*, 19.5.2012.

¹⁸⁰⁹ Το 2012, η Human Rights Watch, σημείωσε ότι συμμορίες Ελλήνων επιτίθενται συχνά σε μετανάστες σε ολόκληρη την χώρα χωρίς να συλλαμβάνονται και οι αρχές αγνοούν ή αποθαρρύνουν τα θύματα από το να καταθέτουν μηνύσεις, (Human Rights Watch, Hate on the streets, 10 July 2012).

Στις καταχρήσεις της ελληνικής αστυνομίας κατά «ανεπιθύμητων» προσκεκλημένων, εστίασε έκθεση της ίδιας οργάνωσης το 2013. (HUMAN RIGHTS WATCH, *Unwelcome Guests. Greek Policy Abuses of Migrants in Athens*, 2013, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/greece0613_ForUpload.pdf>).

Τέλος, το ζήτημα της κουλτούρας κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας της ΕΛ.ΑΣ., υπογραμμίστηκε και από την Διεθνή Αμνηστία το 2014. (ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Κράτος εν κράτει: Κουλτούρα κακομεταχείρισης και ατιμωρησίας στην ελληνική αστυνομία», Αθήνα, 2014 <http://www.amnesty.org.gr/wpcontent/uploads/2014/04/20140403Alawintothemselves_report.pdf>).

¹⁸¹⁰ CoE: PACE, Doc. 13106 Report, *op.cit.*, p. 13-14, § 46-49.

¹⁸¹¹ Οι ετήσιες εκθέσεις της Αστυνομίας, με στοιχεία σχετικά με εγκλήματα μίσους, κατέγραφαν ένα έως δυο περιστατικά ετησίως, αριθμός που δεν αποτυπώνει τη διάσταση του φαινομένου. Αντιθέτως, αποτυπώνει την απουσία πολιτικής βούλησης, για την αντιμετώπισή του.

¹⁸¹² Για την αντίθετη άποψη, βλ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ Κ., *Τα «καθαρά χέρια» της Χρυσής Αυγής. Εφαρμογές ναζιστικής καθαρότητας*, εκδ. Μεταίχμιο, 2013, σελ. 89-122. Εδώ, επισημαίνεται η άρνηση των ελληνικών κυβερνήσεων που εκφράστηκε με συνεχείς διαψεύσεις στο εσωτερικό και διεθνές επίπεδο, «σχετικά με την ύπαρξη ενός σταθερού πλαισίου βίας». Η άρνηση, έδωσε τη θέση της, στην αποδοχή της μη οργανωμένης δράσης/ μεμονωμένα περιστατικά. Τέλος, η αναγνώριση του προβλήματος, ήρθε πολύ μεταγενέστερα όταν «Έγινε πια αναντίρρητη αλήθεια πως οι δράστες δεν είναι άγνωστες και ασυντόνιστες παρέες κυνηγών κεφαλών».

«[...] Πηγές ανέφεραν υψηλά επίπεδα εγκλημάτων μίσους που αναφέρθηκαν από μετανάστες στην Ελλάδα το 2007 με το 16,4% όσων απάντησαν σε μια έρευνα να δηλώνουν ότι έχουν υπάρξει θύματα τέτοιων εγκλημάτων»¹⁸¹³.

Ωστόσο, η ανθρωπιστική κρίση των συνόρων (Εβρος), που βρήκε τον αντικατοπτρισμό της στην ανθρωπιστική κρίση του κέντρου της πρωτεύουσας, σε συνδυασμό πάντα με την απουσία αντεγκληματικής πολιτικής, κατέστησε θύματα και αλλοδαπούς¹⁸¹⁴, αλλά και ημεδαπούς¹⁸¹⁵.

Πιο συγκεκριμένα, η κακή διαχείριση των πολιτικών μετανάστευσης και ασύλου, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση, συνέβαλαν στην μεταβολή του δημογραφικού ισου, κάτι που οδήγησε σε μια «ανθρωπιστική κρίση στην πρωτεύουσα», όπου οι αλλοδαποί ζουν σε ακατάλληλες συνθήκες σε σπίτια, πάρκα ή πλατείες. Η αύξηση της εγκληματικότητας και η δημιουργία περιοχών «γκέτο», οδήγησαν στην υποβάθμιση του αστικού κέντρου. Μπροστά σε αυτή την εικόνα της «ανήμπορης» πολιτείας να προστατεύσει τους πολίτες της, ακροδεξιές ομάδες συγκρότησαν «τάγματα εφόδου», - φαινόμενο το οποίο πήρε ιδιαίτερες διαστάσεις μετά την είσοδο της Χρυσής Αυγής στη Βουλή το 2012- με σκοπό να αντικαταστήσουν το κράτος.

(α) Η έξαρση του φαινομένου- Αριθμητικές ιχνηλατήσεις

Αποτέλεσμα αυτών, ήταν η έξαρση των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας και από οργανωμένες ομάδες, που σημειώνεται ωστόσο, από το 2011 και μετά. Τον κώδωνα του κινδύνου κρούουν εκθέσεις, που προέρχονται από πολλές πηγές.

Τα πρώτα στοιχεία, προήλθαν από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, που ανακοίνωσε τα πρώτα του -μάλιστα- αποτελέσματα¹⁸¹⁶ στις 21 Μαρτίου 2012, Παγκόσμια Ημέρα για την Εξάλειψη κάθε μορφής Ρατσιστικών Διακρίσεων, για λόγους συμβολικούς. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, την εν λόγω περίοδο, καταγράφηκαν 63 περιστατικά ρατσιστικής βίας.

Την ίδια περίοδο, στην ετήσια έκθεση του δικτύου i-RED για το 2011, η Ελλάδα διεκδίκησε για μια ακόμα φορά μια πρωτιά με αρνητικό πρόσημο, ως η ευρωπαϊκή χώρα (ανάμεσα σε 17 συνολικά εξεταζόμενες χώρες) με τα περισσότερα κρούσματα ρατσιστικής βίας¹⁸¹⁷.

Ακόμα χειρότερα, το 2012, το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας παρατήρησε επιδείνωση του ρατσιστικού φαινομένου, με 154 καταγεγραμμένα περιστατικά με ρατσιστικά κίνητρα, τα 151 εκ των οποίων αφορούσαν υπηκόους τρίτων χωρών (μετανάστες ή πρόσφυγες) και 2 δολοφονίες. Λόγω αυτού, μάλιστα, τον Σεπτέμβριο του 2012, εστάλη λίστα με 18.000 υπογραφές, με την οποία ζητείτο η

¹⁸¹³ ΣοΕ: IV Έκθεση ECRI, 2009, σελ. 33, §82.

¹⁸¹⁴ ΕΕΔΑ, *Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη*, *op.cit.* σπ. 1807.

¹⁸¹⁵ Οι Έλληνες- θύματα βίας από αλλοδαπούς, όπως για παράδειγμα ο Μανώλης Καφαντάρης, ξεσήκωσαν αντιδράσεις και νέα κύματα ρατσιστικής βίας από Έλληνες σε αλλοδαπούς επιδεινώνοντας την κατάσταση. Το εν λόγω θέμα, αναδείχτηκε από την Χρυσή Αυγή, με ερώτηση με Θέμα: Έλληνες πολίτες θύματα αλλοδαπών εγκληματιών, 8.1.2013, ΘΕΜΑ: Έλληνες πολίτες θύματα ρατσιστικής βίας αλλοδαπών εγκληματιών, <<http://www.xryshaygh.com/koinovoullo/view/erwthsh-gia-ellhnes-pou-peftoun-thumata-ratsistikhs-bias-apo-allodapous-egk#ixzz3Wd7q4An3>>.

¹⁸¹⁶ Το πρόγραμμα καταγραφής, ξεκίνησε πιλοτικά την 1^η Οκτωβρίου και έληξε την 31^η Δεκεμβρίου του 2011. Διεξήχθη σε τρεις περιοχές του κέντρου της Αθήνας: την Ομόνοια, την Πλατεία Αττικής και τον Άγιο Παντελεήμονα καθώς και δύο περιοχές της Πάτρας. Τα πρώτα του αποτελέσματα ανακοινώθηκαν.

¹⁸¹⁷ Rights Equality and Diversity European network- Annual Report 2011.

παρέμβαση του ΕπΔΑ για την αποτελεσματική έρευνα όλων των ρατσιστικών επιθέσεων¹⁸¹⁸.

Την ίδια κατάσταση, επεσήμανε και η Έκθεση της ΕΕΔΑ για την ρατσιστική βία¹⁸¹⁹, που εστίασε στη δράση των ακραίων ομάδων κρούσης κατά των αλλοδαπών, επιθυμώντας να φωτίσει συγκεκριμένες πτυχές του φαινομένου, οι οποίες έχουν αντίκτυπο στην ελληνική κοινωνία.

Ενώ προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκε και η σχετική έκθεση του Human Rights Watch, με τίτλο: «Μίσος στους δρόμους», που βασιζόμενη σε συνεντεύξεις θυμάτων ρατσιστικών επιθέσεων, κατέληξε στα ίδια συμπεράσματα¹⁸²⁰.

Το 2013, διαπιστώθηκε νέα άνοδος, με 320 θύματα προερχόμενα από 166 επιθέσεις, οι 143 εκ των οποίων αφορούσαν μετανάστες. Όπως σημειώνεται:

«Ο αριθμός των θυμάτων παρουσιάζεται ιδιαίτερα αυξημένος, λόγω της καταγραφής του περιστατικού Νέας Μανωλάδας, όπου καταγράφηκαν 155 θύματα εργασιακής εκμετάλλευσης με ρατσιστικό κίνητρο, κατά των οποίων πυροβόλησαν οι επιστάτες και τραυμάτισαν 35 από αυτά».

Συνεχίστηκε το *mondus operandi* της οργανωμένης ρατσιστικής βίας. Ωστόσο, στα σημαντικά στοιχεία της εν λόγω περιόδου, εγγράφεται η μείωση των κρουσμάτων μετά την προφυλάκιση στελεχών της Χρυσής Αυγής, κάτι που σύμφωνα με την έκθεση αποδεικνύει την λειτουργία «ταγμάτων εφόδου»¹⁸²¹.

Τα εν λόγω στοιχεία υπογραμμίστηκαν και από άλλους φορείς. Μεταξύ τους, το State Department των ΗΠΑ, στην Έκθεσή του για τα δικαιώματα του ανθρώπου στην Ελλάδα, συμπεριέλαβε στα πιο σημαντικά προβλήματα για το 2013, την απρόκλητη ρατσιστική βία κατά μεταναστών και αλλοδαπών¹⁸²².

Σε ένα άλλο επίπεδο, παρά τις επισημάνσεις για τα κρούσματα ρατσιστικής βίας στη χώρα στις ετήσιες εκθέσεις του, ο ΣτΠ το εθνικό όργανο προώθησης της ισότητας, αντιμετώπισε το ζήτημα της ρατσιστικής βίας συνολικά το 2013, με ειδική έκθεσή του, που εστίασε στα εξής ζητήματα:

«[...] α) τη σοβαρή αναντιστοιχία της επίσημης καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας από την αστυνομία με τον πολύ μεγαλύτερο αριθμό τέτοιων περιστατικών που είχαν πράγματι λάβει χώρα, β) την αδράνεια ή oligωρία των αστυνομικών οργάνων, και πάντως την αναποτελεσματική διερεύνηση των καταγγελιών στις οποίες φαίνεται να εμπλέκονταν αστυνομικά όργανα και γ) τις ελλείψεις του νομοθετικού πλαισίου για την αντιμετώπιση αδικημάτων με ρατσιστικό κίνητρο και για την αποτελεσματική προστασία των θυμάτων στην πράξη»¹⁸²³.

¹⁸¹⁸ CommDH(2013)6, σελ. 7.

¹⁸¹⁹ ΕΕΔΑ, Έκθεση για τη ρατσιστική βία, 2012. Σύμφωνα με το κείμενο της έκθεσης: «Εξετάζονται, ιδίως, οι πρακτικές εκφοβισμού και συστηματοποίησης της βίας των ομάδων αυτών, καθώς και η ιδιαίτερα ανησυχητική πτυχή της συμμετοχής ανηλίκων σε κάποιες από τις ρατσιστικές επιθέσεις».

¹⁸²⁰ HUMAN RIGHTS WATCH, «Η Ξενοφοβική βία στην Ελλάδα. Μίσος στους δρόμους», 2012, <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/greece0712gr_ForUpload_1.pdf>.

¹⁸²¹ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, Ετήσια Έκθεση 2012, Αθήνα, Απρίλιος 2013.

¹⁸²² Βλ. σχετικά στο: Έκθεση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ελλάδα 2013. Συνοπτική Παρουσίαση, <http://photos.state.gov/libraries/greece/38517/state_reports/Human_rights_greece_13_EL.pdf>.

¹⁸²³ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, «Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή τους», Ειδική Έκθεση, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2013.

Ενώ, και το 2014, στη βάση αυτής της έκθεσης το ίδιο όργανο, δημοσιοποίησε συστάσεις για την αντιμετώπιση του φαινομένου¹⁸²⁴.

Τέλος, στην τελευταία έκθεση του Δικτύου για το 2014, προκαλούν εντύπωση οι αντίθετες τάσεις. Έτσι, ενώ από τη μια πλευρά σημειώνεται μια μείωση των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας, αλλά και μια ενδυνάμωση των θυμάτων που καταγγέλλουν περισσότερο τέτοια περιστατικά, από την άλλη, πολύ σημαντικό στοιχείο, αποτελεί η διαπίστωση: «[...]ενδείξεων εξοικείωσης της ελληνικής κοινωνίας με τη βία και την στοχοποίηση ατόμων λόγω της διαφορετικότητάς τους». Κάτι που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των καταγραφών εξακολουθεί να αφορά μετανάστες / πρόσφυγες, αλλά και από την εμπλοκή ενστόλων σε περιστατικά ρατσιστικής βίας¹⁸²⁵.

(β) Τα χαρακτηριστικά της βίας

Σε γενικές γραμμές, ως κοινά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου (2011-2015) θα μπορούσαν να σημειωθούν τα ακόλουθα:

Η πλειοψηφία των περιστατικών λαμβάνει χώρα σε δημόσιους χώρους, στην Αθήνα. Οι δράστες στην πλειονότητά τους είναι άνδρες, ελληνικής καταγωγής, ενώ πιστεύεται ότι συνδέονται με εξτρεμιστικές οργανώσεις λόγω του τρόπου δράσης τους. Από την άλλη μεριά, τα θύματα είναι επίσης, κυρίως άνδρες, στην πλειοψηφία τους έγχρωμοι και παράτυποι.

Ως προς την πράξη βίας, η πλειονότητα των πράξεων συνίσταται σε σωματικές επιθέσεις, ενώ οι τύποι των εγκληματικών πράξεων είναι κυρίως βαριές, αλλά και απλές σωματικές βλάβες, συνδυαζόμενες με απειλές, εξύβριση και φθορά ξένης περιουσίας. Ο τρόπος δράσης είναι η στοιχειώδης οργάνωση με χρήση αυτοσχέδιων όπλων. Επιπροσθέτως, παρατηρείται η πρακτική της περιπολίας από μαυροφορεμένους μοτοσικλετιστές με κράνη ή καλυμμένο πρόσωπο. Συχνή είναι επίσης, η χρήση μεγαλόσωμων σκύλων για εκφοβισμό. Ένα άλλο χαρακτηριστικό των επιθέσεων, από το 2013 είναι αφενός, η κλιμακούμενη βιαιότητα των επιθέσεων και αφετέρου, η μεγαλύτερη ανοχή ή φόβος από μάρτυρες που ενώ, βρίσκονται παρόντες κατά τη διάρκεια επιθέσεων δεν παρεμβαίνουν για να βοηθήσουν τα θύματα.

Κύριο χαρακτηριστικό, αποτελεί επίσης, ο μικρός αριθμός των καταγγελιών σε σύγκριση με τα καταγραφόμενα κρούσματα ρατσιστικής βίας, που οφείλεται:

- Στον φόβο κράτησης και απέλασης, λόγω έλλειψης νομιμοποιητικών εγγράφων
- Στην απροθυμία ή την αποθάρρυνση των αστυνομικών αρχών να ανταποκριθούν κατόπιν καταγγελίας, παρότι η αστυνομία έχει λάβει εντολή με υπουργική εγκύκλιο να διερευνά ρατσιστικά εγκλήματα.
- Στον φόβο να υποστούν αστυνομική βία ή
- Στον φόβο στοχοποίησης, λόγω της (υποψίας) σχέσης μεταξύ αστυνομίας-ΧΑ.
- Στην έλλειψη εμπιστοσύνης στο σύστημα απονομής δικαιοσύνης.

¹⁸²⁴ ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ, Οι συστάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας. Καλλιόπη Σπανού, Συνήγορος του Πολίτη, 31.10.2014 <<http://www.synigoros.gr/resoures/ratsismos-kai-zenofovia.pdf>>.

¹⁸²⁵ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, *Ετήσια Έκθεση 2014*, 6.5.2015.

(γ) Οι επιπτώσεις στη δημοκρατία

Από τα παραπάνω, δεν μπορεί να παραγνωριστεί η μακροχρόνια θεσμική ανοχή στο έγκλημα με ρατσιστικό πρόσημο με επιπτώσεις στη δημοκρατία της χώρας, κάτι που διαπιστώνεται:

Σε εθνικό επίπεδο από την ΕΕΔΑ, βάσει της οποίας η απαξίωση των κρατικών θεσμών διά της απουσίας τους ή της ανοχής εγκληματικών συμπεριφορών διαβρώνει το κράτος δικαίου και αποδυναμώνει τις δημοκρατικές αξίες. Το κράτος που υποχωρεί, υποκαθίσταται από οργανώσεις ή ομάδες, -των οποίων μάλιστα, αναζητείται η βοήθεια λόγω της απουσίας του κράτους¹⁸²⁶-, με σκοπούς και δράση που αντίκεινται στο νόμο και εν τέλει στο δημοκρατικό πολίτευμα.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από τον ΕπΔΑ. Ειδικότερα, στην έκθεσή του, το 2013 εκφράζει την ανησυχία του:

«[...] λόγω της αύξησης των ρατσιστικών και άλλων εγκλημάτων μίσους στην Ελλάδα που έχουν στόχο κυρίως μετανάστες και συνιστούν σοβαρή απειλή για το κράτος δικαίου και τη δημοκρατία»¹⁸²⁷.

καθώς αρκετές από τις καταγεγραμμένες επιθέσεις, συνδέονται με το εκλεγμένο κόμμα του ελληνικού κοινοβουλίου, τη Χρυσή Αυγή.

Σε οικουμενικό επίπεδο, το ζήτημα των εξτρεμιστικών ομάδων αποτελεί σημαντική παράμετρο της καταπολέμησης της ρατσιστικής βίας, κάτι που αναγνωρίστηκε από τη ΓΣ των ΗΕ¹⁸²⁸. Ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ, μελετώντας τις επιπτώσεις της δράσης των εξτρεμιστικών ομάδων στον ρατσισμό, επεσήμανε ότι εκτός από την προφανή περιφρόνηση της απαγόρευσης των διακρίσεων, αποτελούν επίσης, σοβαρή απειλή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, η οποία στην πράξη και υπό ορισμένες συνθήκες αγγίζει και την δημοκρατία¹⁸²⁹. Ως εκ τούτου, η καταπολέμηση των εν λόγω πρακτικών των συγκεκριμένων ομάδων δεν άπτεται μόνο της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων, αλλά και της διαφύλαξης της ίδιας της δημοκρατίας.

B.2.1.2. Η αναποτελεσματική αντιμετώπιση και τα μέτρα διαχείρισης εγκλημάτων μίσους: Η συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές συστάσεις

Υπό το φως των παραπάνω, κατάφωρες παραλείψεις συνέθεσαν την αφόρητη καθημερινότητα όλων όσων διαβιούν στο ελληνικών κράτος (ξένων, αλλά και Ελλήνων). Για τον λόγο αυτόν, υπό το βάρος των διαπιστώσεων, η ελληνική κυβέρνηση προσέγγισε το πρόβλημα: νομοθετικά, αστυνομικά και δικαστικά.

¹⁸²⁶ Πρόκειται για περιπτώσεις ηλικιωμένων στο κέντρο της Αθήνας που αναζητούν τη συνοδεία μελών της ΧΑ για να εισπράξουν τη σύνταξή τους, ή ακόμα για την εκδίωξη αλλοδαπών από κατειλημμένα διαμερίσματα κτλ.

¹⁸²⁷ CommDH(2013)6, σελ.2.

¹⁸²⁸ UN: A/RES/65/199, *Inadmissibility of certain practices that contribute to fuelling contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance* 21.12.2010.

¹⁸²⁹ UN: A/HRC/15/45, *Report of the Special Rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance on the inadmissibility of certain practices that contribute to fuelling contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, 15.7.2010.

(i) Η νομοθετική προσέγγιση

Στην 36χρονη σχεδόν πορεία του, το μέγιστο πρόβλημα του ν. 927/1979, εκτός από τα όποια νομικής φύσης κενά του, ήταν η μη εφαρμογή του (βλ. διεξοδικότερα Μέρος 1^ο, κεφ. Γ, Α.2.1.2). Η νομοθετική προσέγγιση αντικατοπτρίζεται στην εξέλιξη του ν. 927/1979, από την οποία προκύπτει η κλιμάκωση της τιμωρητικής αντίδρασης της πολιτείας βάσει του κινήτρου τέλεσης της ρατσιστικής πράξης και στην υιοθέτηση του νέου νομοθετικού πλαισίου με τον ν. 4285/2014.

(ii) Αστυνομική προσέγγιση

Πλάι στη νομοθετική προσέγγιση αναπτύχθηκε και η αστυνομική προσέγγιση. Ως εκ τούτου, συστάθηκαν 2 Τμήματα αντιμετώπισης της ρατσιστικής βίας στις Υποδιευθύνσεις Κρατικής Ασφάλειας Αθηνών και Θεσσαλονίκης, καθώς και 68 Γραφεία αντιμετώπισης ρατσιστικής βίας στα Τμήματα Κρατικής Ασφάλειας των Υποδιευθύνσεων Ασφάλειας της Διεύθυνσης Ασφάλειας Αττικής καθώς και στις Υποδιευθύνσεις Ασφάλειας και τα Τμήματα Ασφάλειας των Αστυνομικών Διευθύνσεων Νομών.

Τα Τμήματα (σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη) και τα Γραφεία (στα κατά τόπους Τμήματα Ασφάλειας της υπόλοιπης χώρας) Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας έχουν ως αποστολή: «[...] την πρόληψη και δίωξη αδικημάτων που διαπράττονται σε βάρος προσώπων ή ομάδας προσώπων αποκλειστικά και μόνο λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής ή του θρησκεύματός τους»¹⁸³⁰. Για την εκπλήρωση της αποστολής τους, κατευθύνονται από το 1^ο Τμήμα Κοινωνικών Ζητημάτων και Αντιμετώπισης Ρατσισμού της Διεύθυνσης Ασφάλειας του Αρχηγείου της Ελληνικής Αστυνομίας.

«Επιπροσθέτως, για πρώτη φορά, έχει συσταθεί στο Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ενιαίος μηχανισμός καταγραφής περιστατικών ρατσισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΛ.ΑΣ υποχρεώθηκε να τηρεί ειδικό αρχείο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας, καθώς και να συντάσσει και να υποβάλλει στον Προϊστάμενο Επιτελείου του Αρχηγείου της ΕΛ.ΑΣ, ετήσια έκθεση (συγκεκριμένα τον μήνα Φεβρουάριο κάθε έτους) αναφορικά με τις υποθέσεις ρατσιστικής βίας τις οποίες επελήφθησαν οι αστυνομικές αρχές κατά τη διάρκεια του προηγούμενου έτους.

Ακόμα, προβλέφθηκε η έναρξη λειτουργίας ειδικής τηλεφωνικής γραμμής καταγγελιών περιστατικών ρατσιστικής βίας (11414)»¹⁸³¹.

Προσπάθεια καταβλήθηκε επίσης και σχετικά με την κάμψη των απροθυμίας των θυμάτων, που λόγω της (παράτυπης) κατάστασής τους αποφεύγουν τις καταγγελίες. Σημαντική εξέλιξη εδώ, αποτελεί η ΚΥΑ 30651/2014, σχετικά με τον Καθορισμό κατηγορίας άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, καθώς και του τύπου, της διαδικασίας και των ειδικότερων προϋποθέσεων χορήγησής της¹⁸³², με την οποία επλύεται η «εκκρεμότητα» του άρθρου 19 του Κώδικα Μετανάστευσης¹⁸³³.

¹⁸³⁰ Π.Δ. 132/2012, "Σύσταση Τμημάτων και Γραφείων αντιμετώπισης ρατσιστικής βίας - τροποποίηση διατάξεων Π.Δ. 14/2001 (Α' 12)". ΦΕΚ 239/11-12-2012.

¹⁸³¹ <http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%C3%95..%C3%95&perform=vie&catid=23730&Itemid=1027&lang>.

¹⁸³² ΦΕΚ Β' /1453/5.6.2014.

¹⁸³³ Σύμφωνα με το άρθρο 2β, χορηγείται άδεια διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους σε:

«β. Σε θύματα και ουσιώδεις μάρτυρες εγκληματικών πράξεων, οι οποίες προβλέπονται στα άρθρα 187, 187α, 309 και 310 ΠΚ και στα άρθρα 1 και 2 του ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α') ή τιμωρούνται σε βαθμό κακουργήματος

Σε ένα άλλο επίπεδο, μέτρα λήφθηκαν επίσης, με σκοπό τη διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου κατά την αστυνομική δράση. Εδώ, παρά την υποχρέωση διερεύνησης ρατσιστικού κινήτρου, που επιβλήθηκε με σχετική εγκύκλιο από το 2006¹⁸³⁴, σημειώνεται η εξακολούθηση της ατιμωρησίας της αστυνομίας. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι, κατόπιν ερωτήσεως σχετικά με τη διερεύνηση ρατσιστικού κινήτρου από την ΕΕΔΑ, το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και η ΕΛ.ΑΣ. απάντησε ότι μέχρι το 2011:

«[...] από τις διενεργηθείσες διοικητικές εξετάσεις, μετά την έκδοση της 4803/22/2010 και από 26.6.2006 εγκυκλίου διαταγής, που αφορούν αντιδεοντολογική συμπεριφορά αστυνομικών σε βάρος μεταναστών ή άλλων ατόμων που ανήκουν σε άλλες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, δεν έχει βεβαιωθεί περιστατικό με ρατσιστικό κίνητρο»¹⁸³⁵.

Επίσης, σύμφωνα με νεότερα στοιχεία (σε συνέχεια της απάντησης της ΕΛ.ΑΣ. μέχρι και τις 26.6.2015) η κατάσταση παραμένει ίδια:

«Μέχρι σήμερα, τόσο από τις διοικητικές, όσο και από τις ποινικές έρευνες που έχουν διενεργηθεί, ουδείς αστυνομικός έχει τιμωρηθεί πειθαρχικά ούτε έχει καταδικασθεί (ποινικά), για ρατσιστική συμπεριφορά».

Στις νεότερες εξελίξεις επί του θέματος πάντως, αξίζει να σημειωθεί η σύσταση της υπηρεσίας αυθαιρέτων συμβάντων για τη διερεύνηση περιπτώσεων κατάχρησης εξουσίας από την αστυνομία¹⁸³⁶. Εντούτοις, στα μειονεκτήματά της, η ECRI σημειώνει στην 5^η Έκθεσή της αφενός, τη μη ανεξαρτησία του οργάνου και αφετέρου, το γεγονός ότι δεν έχει ξεκινήσει ακόμα το έργο της.

(iii) Δικαστική προσέγγιση

Σε ένα άλλο επίπεδο, η δικαστική προσέγγιση του ζητήματος είναι πολύ σημαντική, για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους.

«Ήδη από το 2012, ο Γ.Γ. του Υπουργείου Δικαιοσύνης Γ. Ιωαννίδης, με επιστολή του στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Ι. Τέντε, ζήτησε την σε βάθος έρευνα των περιπτώσεων ρατσιστικής βίας και την άσκηση δίωξης σε βάρος όσων παρανομούν με ρατσιστικά κίνητρα. Παράλληλα, ζητήθηκε η συνδρομή των δικαστικών αρχών για την καταγραφή των ρατσιστικών εγκλημάτων»¹⁸³⁷.

και τελούνται σε βάρος της ζωής, της υγείας, της σωματικής ακεραιότητας, της περιουσίας, της ιδιοκτησίας και της προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας, εφ' όσον έχει διαταχθεί γι' αυτές προκαταρκτική εξέταση ή έχει ασκηθεί ποινική δίωξη και μέχρι να τεθεί η υπόθεση στο αρχείο ή να εκδοθεί τελεσίδικη δικαστική απόφαση. Η συνδρομή των ως άνω προϋποθέσεων διαπιστώνεται με πράξη του αρμόδιου Εισαγγελέα Πρωτοδικών. Η πράξη του Εισαγγελέα Πρωτοδικών κοινοποιείται στη Διεύθυνση Μεταναστευτικής Πολιτικής του Υπουργείου Εσωτερικών. Εάν τα ανωτέρω πρόσωπα υποβάλλονται σε θεραπευτική αγωγή ή άδεια διαμονής εξακολουθεί να χορηγείται για όσο χρονικό διάστημα διαρκεί η θεραπεία τους. Η διάρκεια της αρχικής άδειας διαμονής είναι ετήσια, παρέχει δικαίωμα εξαρτημένης εργασίας παροχής υπηρεσιών ή έργου και μπορεί να ανανεώνεται κάθε φορά μέχρι δύο έτη εφόσον πληρούνται οι ίδιες προϋποθέσεις».

¹⁸³⁴ Εγκύκλιος 7100/4/3, «Η αντιμετώπιση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, της μισαλλοδοξίας και της μη ανεκτικότητας κατά την αστυνομική δράση» (24.3.2006).

¹⁸³⁵ Αριθ. Πρωτ : 7100/18/19-α' (25.2.2011).

¹⁸³⁶ Ν. 3938/2011, Σύσταση Γραφείου Αντιμετώπισης Περιστατικών Αυθαιρεσίας στο Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη και άλλες διατάξεις, (ΦΕΚ Α-61/31.03.2011) <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Anazitisi-Nomothetikou-Ergou?law_id=1cfc3cd8-faac-49d9-884b-c4f0da07e393>.

¹⁸³⁷ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Ν., Έκκληση του Υπουργείου Δικαιοσύνης για επιφυλακή των εισαγγελικών αρχών σχετικά με την τέλεση ρατσιστικών εγκλημάτων, *Ετήσια Έκθεση 2012*, Αντιγόνη, σελ. 136-137. Επιστολή Ιωαννίδη προς Τέντε για ανεπάρκεια καταπολέμησης ρατσιστικής βίας <<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&aid=390321>>.

Η διερεύνηση του ρατσιστικού κινήτρου από την άποψη της δικαιοσύνης, ωστόσο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί εξίσου ανεπαρκής με την αστυνομική προσέγγιση. Παρά την ύπαρξη σχετικού νομοθετικού πλαισίου (πρβλ. άρθρο 79 §3 ΠΚ), οι δράστες ρατσιστικών επιθέσεων στην Ελλάδα κατά το τελευταίο έτος, ακόμη και όταν είχαν σαφώς αναγνωρισθεί, απήλαυσαν *de facto* ατιμωρησία. Μάλιστα, σύμφωνα με την έκθεση του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας για το έτος 2012 σημειώθηκε, ότι το εν λόγω άρθρο εφαρμόζεται μόνο κατά το στάδιο της απόφασης σχετικά με την ποινή, ενώ μέχρι το 2012, δεν είχε εφαρμοστεί ποτέ από τις δικαστικές αρχές.

Η πρώτη εφαρμογή του, απαντάται το 2013, οπότε η επιβαρυντική κατάσταση ρατσιστικού κινήτρου αναγνωρίστηκε σε δίκη σχετικά με εμπρησμό σε κατάστημα υπηκόου από το Καμερούν στην Κυψέλη¹⁸³⁸. Το ίδιο έτος, κι ενώ θετικό βήμα αποτέλεσε η αύξηση των υποθέσεων με ρατσιστικό κίνητρο που έφτασαν στη δικαιοσύνη, αρνητική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η έκβαση της δίκης για την δολοφονία του Σαχζάτ Λουκμάν, όπου παρά την καταδίκη του δράστη, γεγονός είναι ότι δεν αναγνωρίστηκε το ρατσιστικό κίνητρο.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ως προς τα εθνικά δικαστήρια: «Παρόλο που αυξήθηκαν οι καταδίκες βάσει του Ν. 927/1979 και διευρύνθηκε η ερμηνεία της αρχής της ίσης μεταχείρισης, δεν έχει ξεπεραστεί η αρχική αμηχανία που συνδέεται εκτός των άλλων με το γεγονός ότι οι διατάξεις για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ρατσιστικής βίας είναι σχετικά πρόσφατες στην ελληνική κοινωνία».

Για μια ακόμα φορά, (όπως και στην περίπτωση του μισαλλόδοξου λόγου) και παρά το νέο οπλοστάσιο που έχει στα χέρια της η ελληνική δικαιοσύνη, ξενίζει η συμπεριφορά των εθνικών δικαστηρίων, που καταλήγουν σε αθωωτικές αποφάσεις σε περιπτώσεις εγκλημάτων μίσους.

Στις εξελίξεις εδώ, θα μπορούσε να σημειωθεί, η θέσπιση θέσης εισαγγελέα αρμόδιου για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων μίσους. Με πράξη της διευθύνουσας την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών Π. Φάκου, ορίστηκε ο Αντεισαγγελέας Πρωτοδικών Ν. Ορνεράκης ως αρμόδιος εισαγγελέας για τη συγκέντρωση και εποπτεία υποθέσεων που αφορούν σε υποθέσεις φυλετικού μίσους, ρατσισμού και ξενοφοβίας¹⁸³⁹.

Επιπροσθέτως, σημαντική εξέλιξη σημειώθηκε με την Απόφαση 398/2014 του Μεικτού Ορκωτού Δικαστηρίου Αθηνών, στην οποία αναγνωρίστηκε τελικά το ρατσιστικό κίνητρο της δολοφονίας του Σαχζάν Λουκμάν¹⁸⁴⁰ με την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 79 §3 (πλέον άρθρο 81) του ΠΚ, όπου επισημάνθηκαν –μεταξύ άλλων- τα ακόλουθα:

«[...]Οι κατηγορούμενοι αντιλαμβανόμενοι την αλλοδαπότητα του προπορευόμενου ποδηλάτη και εμπορούμενοι από ρατσιστικό μένος εναντίον του [...]έπληξε τον ως άνω αλλοδαπό με ένα θανατηφόρο χτύπημα στο στήθος. [...] Επιπλέον, η ανθρωποκτόνος πρόθεση των κατηγορουμένων, οι οποίοι από κοινού αφαίρεσαν τη ζωή του LUQMAN SHEHZAD γνωρίζοντας την πράξη στην οποία προβαίνουν με την πλήξη του θύματος 7 φορές σε ευαίσθητα και ζωτικά σημεία του σώματος του και επιθυμώντας την καταστροφή της ζωής ενός αγνώστου σε αυτούς ανθρώπου λόγω της διαφορετικότητας των εξωτερικών του

¹⁸³⁸ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, *Ετήσια Έκθεση 2013*.

¹⁸³⁹ <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a476a34d732bd/7911686.pdf>>.

¹⁸⁴⁰ Βλ. ΣΤΑΥΡΙΝΑΚΗ Τ., «Η αναγνώριση του ρατσιστικού κινήτρου στην υπόθεση του Σαχζάν Λουκμάν», Δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας, 6.10.2015.

χαρακτηριστικών, της εθνικής του καταγωγής και της θρησκείας του επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι δεν υπήρξε εκ μέρους του θύματος οποιαδήποτε μορφή πρόκλησης είτε λεκτική... είτε έμπρακτη...».

B.2.2. Νέες εξελίξεις

Όσον αφορά στα μέχρι τώρα ληφθέντα μέτρα, παρά την πρόοδο που έχει σημειωθεί, η εφαρμογή τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ανεπαρκής.

Πιο συγκεκριμένα, ο νέος αντιρατσιστικός νόμος, ελάχιστα έχει εφαρμοστεί σε σχέση με τα καταγεγραμμένα κρούσματα ρητορικής μίσους και εγκλημάτων μίσους.

Από την άλλη μεριά, αξίζει να σημειωθεί ότι από τις αρμόδιες Υπηρεσίες της Ελληνικής Αστυνομίας, καταγράφηκαν για όλη την επικράτεια κατά τα έτη 2012, 2013 και 2014, ογδόντα τέσσερα (84), εκατόν εννέα (109) και ογδόντα (80) περιστατικά αντίστοιχα με πιθανολογούμενο ρατσιστικό κίνητρο. Σε ένα άλλο επίπεδο, ο αριθμός 11414, από την έναρξη λειτουργίας του το 2013, δέχτηκε 450 κλήσεις, εκ των οποίων οι 28 εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του Τμήματος Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας. Ενώ, κατά το έτος 2014, από τις 1297 κλήσεις που δέχτηκε, μόνο οι 27 έχουν πιθανολογούμενο ρατσιστικό κίνητρο¹⁸⁴¹.

B.2.2.1. Υπουργείο Δικαιοσύνης. Υιοθέτηση συστάσεων της ECRI

Η διαφαινόμενη αλλαγή της εικόνας της παγιωμένης θεσμικής αμεριμνησίας με την όποια κριτική μπορεί να ασκηθεί για την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής των νέων μέτρων, ήδη από το 2012, φαίνεται πως σημειώνει μια νέα καμπή, το 2015.

Πιο συγκεκριμένα, τη στιγμή της ολοκλήρωσης της συγγραφής της παρούσας διατριβής, έχουν -ήδη- υλοποιηθεί μια σειρά από νέα μέτρα σε συμμόρφωση και με τις συστάσεις της 5^{ης} Έκθεσης της ECRI. Πρόκειται αναλυτικότερα, για τη θέσπιση του Εθνικού Συμβουλίου κατά του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας (Ν. 4356/2015, βλ. παραπάνω Β.2), με σκοπό την κατάρτιση μιας συνεκτικής εθνικής στρατηγικής κατά του ρατσισμού σε όλα τα πεδία: εκπαίδευση, λειτουργία της διοίκησης, συμπεριφορά των κρατικών οργάνων, διευκόλυνση της δικαστικής προστασίας, αθλητικοί χώροι, ΜΜΕ. Επιπλέον, έχει ήδη δρομολογηθεί μια άτυπη ομάδα εργασίας, που απαρτίζεται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Εισαγγελίες, Αστυνομία, με σκοπό τη μελέτη της ρατσιστικής βίας. Στόχος είναι η μελέτη αδυναμίας στη διερεύνηση του ρατσιστικού εγκλήματος, η καταγραφή, η ομογενοποίηση στοιχείων προερχόμενων από την Αστυνομία, το Υπουργείο Δικαιοσύνης κ.ο.κ.¹⁸⁴².

B.2.2.2. Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη. Δράσεις που σηματοδοτούν μια νέα εποχή (;) των αρχών επιβολής του νόμου κατά του ρατσισμού

Από την άλλη πλευρά, σημαντικό είναι και το έργο του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, όπου σημειώνονται μια σειρά νέων δράσεων και προγραμμάτων στον τομέα της

¹⁸⁴¹ ΕΛ.ΑΣ, Στοιχεία κατόπιν αιτήσεως, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης. Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας. Κλάδος Ασφάλειας/ Δ-ση κρατικής ασφάλειας/ Τμ. Κοινών. Ζητημάτων και Αντιμετώπισης Ρατσισμού, Αριθ. Πρωτ.: 7100/40-303070, Αθήνα, 14 Μαΐου 2015.

¹⁸⁴² Συνέντευξη με τον Κ. Παπαϊωάννου, Γενικό Γραμματέα Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Πρώην Πρόεδρο ΕΕΔΑ, Υπουργείο Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 22.5.2015.

δραστικής αντιμετώπισης του ρατσισμού, των διακρίσεων και της ξενοφοβίας, στο πλαίσιο της νέας αντεγκληματικής πολιτικής.

Ο Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, Γ. Πανούσης, ενημέρωσε για την πρωτοβουλία του σχετικά με την στελέχωση του Γραφείου Αυθαιρεσίας, καθώς και της πρότασης για σύσταση Μόνιμης Ειδικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Δημοκρατικού Ελέγχου και Δημοκρατικής Διακυβέρνησης¹⁸⁴³.

Επίσης, σημαντική είναι η θέση των δράσεων της καταπολέμησης του ρατσισμού, που δρομολογήθηκαν κατά την περίοδο των 100 πρώτων ημερών του Υπουργείου¹⁸⁴⁴, στο οποίο συγκαταλέγονται συλλήβδην τα ακόλουθα:

Η δρομολόγηση της υλοποίησης του προγράμματος Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στο πλαίσιο του Ετήσιου Προγράμματος 2013 του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης υπηκόων τρίτων χωρών, από το Κέντρο Μελετών Ασφάλειας, που αφορά στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση 350 υπαλλήλων¹⁸⁴⁵ κατά των διακρίσεων λόγω εθνικής καταγωγής, φύλου και χρώματος δέρματος, που ξεκίνησε στις 4 Μαΐου 2015, σε Αθήνα, Λάρισα, Βόλο, Ιωάννινα, Χαλκίδα, Πάτρα, Καλαμάτα, Ρόδο, Χανιά και Θεσσαλονίκη (§ 22).

Επίσης, πραγματοποιήθηκε ομαδοποίηση - επικαιροποίηση του προσωπικού που Υπηρετεί στα Γραφεία Αντιμετώπισης Ρατσιστικής Βίας, με συγκέντρωση επιμέρους χρήσιμων στοιχείων (π.χ. εκπαιδεύσεις προσωπικού, ισχύοντα τηλέφωνα, αριθμός υπηρετούντων κ.λπ). Υλοποιήθηκαν κατευθυνόμενες εκπαιδευτικές δράσεις. Ενημέρωση - Επικαιροποίηση της Ιστοσελίδας της Ελληνικής Αστυνομίας. Μετάφρασή της και στην Αγγλική γλώσσα για ευκολότερη προσβασιμότητα των ενδιαφερομένων (§ 37).

Ακόμα, ανανεώθηκε η επιχείρηση Ευρείας Κλίμακας για ενίσχυση των Διευθύνσεων Αστυνομίας: Σάρου, Λέσβου, Χίου, Α' και Β' Δωδεκανήσου με εβδομήντα άτομα αστυνομικό προσωπικό, προκειμένου να συνεχιστούν οι αποτελεσματικές διαδικασίες διαχείρισης των μεταναστευτικών ροών (*χρονική περίοδος από 01-04-2015 έως 30-06-2015*). Εξέταση από την Υ.Δ.Ε.Α.Π. για την εξασφάλιση πρόσθετης χρηματοδότησης για ενίσχυση άνω των Αστ/κών, λόγω των αυξημένων μεταναστευτικών ροών στο Βόρειο Αιγαίο. (§ 45)

Σημαντική, ήταν και η πρωτοβουλία σύστασης περιφερειακού δικτύου αξιωματικών θεμελιωδών δικαιωμάτων για τα εξωτερικά μας σύνορα και πραγματοποιήθηκε σχετική εκπαίδευση. Ολοκληρώθηκε την 29-1-2015 (§ 46).

B.3. Αντιμετωπίζοντας τον ακροδεξιό εξτρεμισμό

B.3.1. Η άνοδος της άκρας δεξιάς στην Ελλάδα και το φαινόμενο της Χρυσής Αυγής

Στην Ελλάδα, η αρχική απουσία ακροδεξιού κόμματος με ευρεία αποδοχή, αποτέλεσε σημαία της επιχειρηματολογίας των πολιτικών ηγεσιών του τόπου, υπέρ της άρνησης της ύπαρξης του προβλήματος του ρατσισμού στη χώρα.

Εξαιρετικά ενδιαφέρουσες από την άποψη αυτή, είναι οι παρατηρήσεις των ελληνικών αρχών στην 2^η Έκθεση της ECRI, σύμφωνα με τις οποίες:

«[...] Κανένα πολιτικό κόμμα στην Ελλάδα δεν περιλαμβάνει άμεσα ή έμμεσα, ξενοφοβικά στοιχεία στο πρόγραμμά του. Είναι αξιοπρόσεκτο το γεγονός ότι, σε μία ήπειρο όπου κόμματα με σαφώς ξενοφοβικά προγράμματα γίνονται ολοένα και πιο δημοφιλή, η Ελλάδα [...]

¹⁸⁴³ Για τις εν λόγω πρωτοβουλίες, βλ. Συνάντηση του Αναπληρωτή Υπουργού Προστασίας του Πολίτη με αντιπροσωπεία της Οργάνωσης Human Rights Watch, Αθήνα, 7.5.2015.

¹⁸⁴⁴ Βλ. σχετικά: ΥΠΠΤ, Απολογισμός 100 ημερών των δράσεων του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 8.5.2015.

¹⁸⁴⁵ Αστυνομικών Υπαλλήλων, Πρώην Δημοτικών Αστυνομικών και Πολιτικών Υπαλλήλων, των Υπηρεσιών του πρώην Υπουργείου Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη και νυν Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης.

παραμένει νησίδα μετριοπάθειας, στην οποία η ρητορική της ξενοφοβίας δεν ευρίσκει απήχηση στους ψηφοφόρους και κατά συνέπεια, δεν καταφέρνει να ενταχθεί στη δημόσια ζωή».

Η κατάσταση ωστόσο, άρχισε να διαφοροποιείται από το 2007, με την είσοδο στη Βουλή για πρώτη φορά ενός κόμματος με «ακροδεξιές» απόψεις. Αν και πρόκειται για χαρακτηρισμό, που το ίδιο το κόμμα αρνήθηκε κατηγορηματικά, γεγονός είναι ότι αυτοχαρακτηρίστηκε ως κόμμα «πατριωτικό», «ελληνοκεντρικό». Ο επικεφαλής του, οδηγήθηκε ωστόσο, σύμφωνα με την ECRI, σε:

«[...] αντισημιτικές και ρατσιστικές δηλώσεις, κατηγορώντας ακόμη τους μετανάστες για αύξηση των εγκλημάτων που σχετίζονται με ναρκωτικά και της βίας»¹⁸⁴⁶.

Χαρακτηριστική επίσης, είναι και η πάγια υποστήριξη του κόμματος, για καταγραφή των αλλοδαπών, εισαγωγή ποσόστωσης στους εισερχόμενους αλλοδαπούς, απομάκρυνση λαθρομεταναστών¹⁸⁴⁷, ενώ εκφράστηκαν και πιο ακραίες θέσεις όπως η βύθιση σκαφών με παράνομους μετανάστες¹⁸⁴⁸ κτλ.

Η αγανάκτηση των Ελλήνων πολιτών, από την αδυναμία της εκάστοτε κυβέρνησης να λύσει το μεταναστευτικό- αναγνωρισμένο πλέον εθνικό πρόβλημα, ο αντίκτυπος της χρηματοπιστωτικής κρίσης, που πήρε τη μορφή κοινωνικών εντάσεων, οξυμμένης πολιτικής πόλωσης, μέχρι και αποσύνθεσης του πολιτικού συστήματος¹⁸⁴⁹, σε συνδυασμό με την «αποκαθίλωση» του ΛΑΟΣ ως εναλλακτικής λύσης στον παραδοσιακό πολιτικό διπολισμό, λόγω της συμμετοχής του στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας (Κυβέρνηση Παπαδήμου, Νοέμβριος 2011-Μάιος 2012), ανέδειξαν ως «ανάγκη» ή διέξοδο την τιμωρητική -για κάποιους- ψήφο ή ψήφο διαμαρτυρίας, την ψήφο στην Χρυσή Αυγή.

Κόμμα, που αυτοπροσδιορίζεται ως εθνικιστικό κίνημα, πρεσβεύει τον «Λαϊκό Εθνικισμό», ο οποίος διευκρινίζεται στην περιγραφή του κόμματος σε αντιδιαστολή με τον ναζισμό και τον φασισμό (που προσάπτεται ως χαρακτηρισμός/κατηγορία από τους «πολέμιους» του κόμματος) ως ακολούθως:

«Κυρίαρχη για εμάς τους Χρυσανγίτες η Ιδέα του Έθνους, η Ιδέα της Φυλής. [...] Σαν Έλληνες δεν έχουμε άλλο περιθώριο, παρά αυτόν τον μεγάλο σκοπό του Ελληνικού Πολιτισμού να υπηρετήσουμε. Να δώσουμε την μάχη για μια Τέχνη Ελληνική, για έναν λόγο Ελληνικό εμπνευσμένο και μοναδικό. Να δώσουμε την μάχη για την Παράδοση μας, για την γλώσσα μας, για τα αυθεντικά Ελληνικά ήθη και έθιμα του λαού μας. [...] ΕΙΜΑΣΤΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΘΝΙΚΙΣΤΕΣ[...]

Η ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ δεν είναι κίνημα φασιστικό ή ναζιστικό. Στο επίκεντρο του φασισμού δεν είναι το έθνος-φυλή, αλλά το κράτος! Εξετάζοντας, λοιπόν, ιδεολογικά το θέμα το κίνημά μας δεν είναι δυνατόν να έχει σχέση με τον φασισμό, ο οποίος υπήρξε μία έκφανση κυρίως του Ιταλικού κρατισμού. Εμείς, όμως, ούτε «κρατιστές» είμαστε, ούτε... Ιταλοί(!), όπως δεν είμαστε επίσης Γερμανοί και ναζιστές»¹⁸⁵⁰.

¹⁸⁴⁶ IV ECRI, 2009, σελ. 35 §91.

¹⁸⁴⁷ Για τις θέσεις του κόμματος στις εθνικές εκλογές του 2012, βλ. Βασικές θέσεις και Βασικές Προγραμματικές Κατευθύνσεις. Από τις γραμματείες Ιδεολογικού και Προγράμματος του ΛΑΟΣ, Εκλογές 2012. <<http://www.laos.gr/party/views>>. Εντόπωση πάντως, προκαλεί το γεγονός ότι η μετανάστευση, δεν αναφέρεται ως ζήτημα στις προγραμματικές θέσεις του ΛΑΟΣ για το 2015, βλ. Οι Προτάσεις του ΛΑΟΣ για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης και των ειδικών ζητημάτων. Προγραμματικές θέσεις 2015, στο: <<http://www.laos.gr/homepage/95-party/948-oi-protaseis-tou-la-o-s-gia-tin-antimetopisi-tis-oikonomikis-krisis-kai-ton-ethnikon-thematon>>.

¹⁸⁴⁸ «Γ. Καρατζαφέρης: Θα βυθίζονται σκάφη με παράνομους μετανάστες», *Το Βήμα*, 11.4.2011.

¹⁸⁴⁹ ΕΕΔΑ, «Το πολιτικό σύστημα σε αποσύνθεση. Ο Ναζισμός στη Βουλή», 29.4.2012.

¹⁸⁵⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες, σχετικά με την ιδεολογία της Χρυσής Αυγής, βλ. <<http://www.xryshaygh.com/kinima/ideologia#ixzz3VfY4Sg21>>. Αξίζει να σημειωθεί ότι η απάρνηση της ναζιστικής ταυτότητας, δεν είναι αποδεκτή τόσο από τους ευρωπαϊκούς οργανισμούς (βλ. παρακάτω), όσο

Στις πολιτικές θέσεις του κόμματος, συγκαταλέγεται το «Τέλος στη λαθρομετανάστευση», κάτι που ως σκοπός δεν προξενεί εντύπωση, καθώς απαντάται και σε άλλα κόμματα. Ενδιαφέρουσα ωστόσο, είναι η επιχειρηματολογία του στόχου:

«Οι λαθρομετανάστες εισβολείς αποτελούν ασύντακτο στρατό, που αποσυνθέτει την κοινωνική δομή και αλλοτριώνει την εθνική μας ταυτότητα. Επομένως οι λαθρομετανάστες, ως ξένο προς την ελληνική κοινωνία σώμα και ως παραβάτες της κείμενης νομοθεσίας πρέπει άμεσα να απελαθούν»¹⁸⁵¹.

Με αυτές τις θέσεις, το εν λόγω κόμμα, αν και ιδρύθηκε το 1985, από το 2010, οδηγήθηκε σε συνεχόμενες εκλογικές επιτυχίες. Πράγματι, το 2010 εξασφάλισε μια θέση στο δημοτικό συμβούλιο του δήμου Αθηνών, λαμβάνοντας το 5,29% των ψήφων και το Ιούνιο του 2012, κατάφερε να εισέλθει για πρώτη φορά στη Βουλή (6,92%). Στις αυτοδιοικητικές εκλογές του 2014, είδε τα ποσοστά του να ανέρχονται, σημειώνοντας ποσοστό της τάξεως του 9,4%¹⁸⁵². Το υψηλό αυτό ποσοστό, διατηρήθηκε αναλλοίωτο στις ευρωεκλογές, όπου το κόμμα πήρε 9,38%. Εντυπωσιακό πάντως, είναι το γεγονός ότι, στις εθνικές εκλογές του Ιανουαρίου 2015, παρά την πτώση του ποσοστού στο 6,28%, το κόμμα αναδείχτηκε σε τρίτη κοινοβουλευτική δύναμη της χώρας, ενώ τέλος, στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 το κόμμα έλαβε 6,99% διατηρώντας την θέση του.

B.3.2. Οι «πρακτικές» του κόμματος και η αντίδραση της Ευρώπης

Υπό το φως των παραπάνω στοιχείων, που διαπνέουν την ιδεολογία, την ταυτότητα και τις θέσεις του κόμματος, όπως το ίδιο τα ορίζει, σε συνδυασμό με τις εκλογικές επιτυχίες του- «νομιμοποιητικές» της δράσης του- δεν προκαλεί εντύπωση η δράση του, η οποία θα μπορούσε να συνοψισθεί σε δυο επίπεδα:

Σε λεκτικό επίπεδο (εντός και εκτός Κοινοβουλίου), με την παρακίνηση σε τέλεση εγκλημάτων μίσους, μέσω μιας οξείας αντιμεταναστευτικής ρητορικής.

Σε πρακτικό επίπεδο, που εκδηλώθηκε με τη συμμετοχή ακόμα και μελών του Κοινοβουλίου σε διάπραξη εγκλημάτων μίσους (βλ. αναλυτικότερα παραπάνω, στα αντίστοιχα κεφ).

B.3.2.1. Όργανα του ΣοΕ

Μπροστά σε αυτή την κατάσταση, η αντίδραση των ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων από την μεριά του ΣοΕ, ήταν άμεση. Πρώτα, η ECRI με δήλωσή της το 2012, εξέφρασε τη βαθιά ανησυχία της για την άνοδο και τις δραστηριότητες της Χρυσής Αυγής στην Ελλάδα, ενός νεοναζιστικού, ρατσιστικού και ξενοφοβικού πολιτικού κόμματος, που εκπροσωπείται στο ελληνικό κοινοβούλιο. Υπογράμμισε, την εθνικιστική και αντιμεταναστευτική ρητορική, αλλά και την διάπραξη βίαιων πράξεων και εγκλημάτων μίσους σε βάρος μεταναστών, εθνικών μειονοτήτων, καθώς και πολιτικών αντιπάλων, σε κάποιες περιπτώσεις με την ανοχή της αστυνομίας. Σε αυτό το πλαίσιο, η ECRI, παρότρυνε τις ελληνικές αρχές να προβούν στη διάλυση του κόμματος, με την εξής διατύπωση:

και από το πόρισμα του Εισαγγελέα όπου αναφέρεται ότι: «Η ΧΑ, πρωτοεμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας 1980-1990 με τη μορφή κλειστής ολιγάριθμης ομάδας ιδεολογικής επιμόρφωσης ναζιστών».

¹⁸⁵¹ Για το σύνολο των πολιτικών θέσεων του κόμματος, βλ. «Για τη Χρυσή Αυγή του Ελληνισμού», <<http://www.xryshaygh.com/kinima/thesis>>.

¹⁸⁵² ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Β., «Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος -ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες», στο Βούλγαρης Γ., Νικολακόπουλος Η., 2012: *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2014.

“[...] While ECRI recognises that everyone has the right to associate freely in political parties, their prohibition or enforced dissolution *may be justified* in the case of parties which advocate the use of violence”¹⁸⁵³.

Ένα χρόνο αργότερα, οι συστάσεις του ΕπΔΑ κινήθηκαν στο ίδιο μήκος κύματος, σε δυο επίπεδα: Αφενός, όσον αφορά στην ρητορική μίσους, ο Επίτροπος κάλεσε τις ελληνικές αρχές και τους πολιτικούς αρχηγούς να μην χρησιμοποιούν γλώσσα που στιγματίζει μετανάστες, να καταδικάζουν όλες τις ομιλίες μίσους και τα κόμματα να υιοθετήσουν αυτορρυθμιστικά μέτρα. Αφετέρου, ως προς τη δυνατότητα επιβολής κυρώσεων και περιορισμών στη Χρυσή Αυγή, σημείωσε ότι:

«[...] η επιβολή αποτελεσματικών και αναλογικών κυρώσεων σε άτομα και η απαγόρευση, εάν χρειάζεται, πολιτικών κομμάτων όπως η ‘Χρυσή Αυγή’, για τα οποία άφθονα στοιχεία δείχνουν ότι υποστηρίζουν και εμπλέκονται σε πράξεις βίας, υποκινούν το μίσος και αντιτίθενται σε ορισμένες από τις βασικές αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, *θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι σύμφωνες με τις αρχές που περιλαμβάνονται στο άρθρο 4 της ICERD και στα άρθρα 10, 11 και 17 της ΕΣΔΑ*».

Ενδιαφέρον στο σημείο αυτό, παρουσιάζει και η Έκθεση του ΟΗΕ για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων για την Ελλάδα, που αν και συντάχθηκε πριν την είσοδο της Χρυσής Αυγής στη Βουλή και παρά την επίσημη διαβεβαίωση από την ελληνική κυβέρνηση ότι: «[...] στην Ελλάδα δεν υπάρχει οργανωμένο νεοναζιστικό κίνημα»¹⁸⁵⁴ συμφωνεί με τα ευρωπαϊκά όργανα, στο ζήτημα της απαγόρευσης:

«[...] Η Επιτροπή απευθύνει σύσταση στο κράτος μέλος να απαγορεύσει με συγκεκριμένα μέτρα νεοναζιστικές ομάδες στην επικράτειά του και να λάβει πιο αποτελεσματικά μέτρα για να διασφαλίσει την ανεκτικότητα απέναντι σε πρόσωπα με διαφορετική εθνική καταγωγή»¹⁸⁵⁵.

Στο ίδιο μήκος κύματος και η 5^η Έκθεση της ECRI, κατέταξε για πρώτη φορά, τον «Πολιτικό εξτρεμισμό», στα ειδικά θέματα που αφορούν στην Ελλάδα, σημειώνοντας ότι η Χρυσή Αυγή αποτελεί απειλή που δεν έχει εξαφανιστεί. Μάλιστα, σε απόλυτη σύμπτωση τόσο με τον ΕπΔΑ, όσο και με το ΕυρΔΔΑ, επισημαίνει για μια ακόμα φορά την αναγκαιότητα απαγόρευσης ρατσιστικών κομμάτων:

«[...] (Η αυξημένη στήριξη του κόμματος) καθιστά την ανάγκη για ουσιαστική επαλήθευση των υποσχέσεων της συνταγματικότητας και την απαγόρευση των ρατσιστικών κομμάτων ακόμη πιο σημαντική δεδομένης της αυξανόμενης απειλής που θέτει η Χρυσή Αυγή».

B.3.2.2. E.E.

Και ενώ, η απάντηση του ΣοΕ ήταν συγκεκριμένη και άμεση, από την άλλη πλευρά, η Ε.Ε., για μια ακόμα φορά «ένιψε τας χείρας της», διατυπώνοντας αοριστολογίες και ευχολόγια επί του θέματος. Εντυπωσιακή είναι η απόκριση του Προέδρου της ΕυΡΕπ, Barroso, σε ερώτησή του αν κόμματα σαν τη Χρυσή Αυγή, θα έπρεπε να απαγορευτούν:

"[...] We have to *define* what a neo-Nazi party is, this *can only be done at national level*"¹⁸⁵⁶.

Πιο ενεργητική ίσως, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η στάση του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων του οποίου επισημάνθηκε η άνοδος του εξτρεμισμού στην Ελλάδα από την εμφάνισή του το 2012¹⁸⁵⁷, ενώ

¹⁸⁵³ CoE: ECRI, *Statement by the European Commission against Racism and Intolerance concerning racist and xenophobic political activities in Greece*, Strasbourg, 10.12.2012.

¹⁸⁵⁴ UN: CERD/C/SR.1944, 14.8.2009.

¹⁸⁵⁵ UN: CERD/C/GRC/CO/16-19, 14.9.2009.

¹⁸⁵⁶ Barroso questions 'neo-Nazi' label for Golden Dawn, *EUobserver*, 8.5.2012.

¹⁸⁵⁷ FRA, *Fundamental Rights: Challenges and achievements in 2012*, p. 189.

καταρτίστηκε η θεματική έκθεση κατάστασης με τίτλο: «Ρατσισμός, διακρίσεις, μισαλλοδοξία και εξτρεμισμός: Διδάγματα από εμπειρίες στην Ελλάδα και την Ουγγαρία»¹⁸⁵⁸. Ωστόσο, ακόμα κι εδώ, δεν προτείνονται «λύσεις» ανάλογες με εκείνες του ΣοΕ.

Τέλος, και στη σχετική ανακοίνωση της ΕυρΕπ μετά τις συλλήψεις στελεχών της ΧΑ, η Ε.Ε. εξακολουθεί να μην αναμειγνύεται στο ζήτημα:

«Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρακολουθεί προσεκτικά τις εξελίξεις στην Ελλάδα που έλαβαν χώρα μετά τη δραματική δολοφονία ενός 34χρονου πολίτη στην Αθήνα. Το κράτος δικαίου και η δημοκρατία αποτελούν θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ και πρέπει να προστατεύονται εντός των κρατών-μελών της. *Εναπόκειται στις δικαστικές αρχές των κρατών μελών να διασφαλίζουν την εφαρμογή και τον σεβασμό των αρχών αυτών, και υπό την έννοια αυτή η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει πλήρη εμπιστοσύνη στην ελληνική Δικαιοσύνη ότι θα λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα σε σχέση με τις νομικές διαδικασίες*»¹⁸⁵⁹.

Εντύπωση στο σημείο αυτό, προκαλεί η διαφορετική αντιμετώπιση του φαινομένου της ακροδεξιάς από την πλευρά της Ε.Ε., σε δυο διαφορετικές στιγμές της ιστορίας της. Έτσι, ενώ τη δεκαετία του 1990, ήταν οι φόβοι και μόνο, περί επανεμφάνισης ακροδεξιών κομμάτων, που έδωσαν την αναγκαία πολιτική ώθηση στους Ευρωπαίους εταίρους, ώστε να επιτρέψουν την τροποποίηση της Συνθήκης για την Ε.Κ., εκχωρώντας στην τελευταία νομοθετικές αρμοδιότητες στους υπό εξέταση τομείς. Κατόπιν, το 2000, με αφορμή την κατάσταση στην Αυστρία ενεργοποιήθηκε το άρθρο 7, με την επιβολή κυρώσεων.

Σήμερα, βλέπουμε ότι η ύπαρξη αντίστοιχων προβλημάτων αφήνουν αδιάφορους τους εταίρους, που έχοντας στα χέρια τους μηχανισμούς και όργανα, δεν κινητοποιούνται.

Β.3.3. «Διαχείριση» του ζητήματος της Χρυσής Αυγής από την ελληνική Πολιτεία

Η «δράση» λοιπόν, του κόμματος, ήταν εκείνη που οδήγησε –πάντα υπό την πίεση της κατακραυγής της ευρωπαϊκής και διεθνούς κοινότητας- στην ανάληψη μέτρων από την Πολιτεία.

Ενδιαφέρον εδώ, προκαλεί η (νοητή) διάκριση της υπόψη περιόδου, δηλαδή από την είσοδο της ΧΑ στη Βουλή το 2012, μέχρι και σήμερα (Δεκέμβριος 2015), σε τρεις υποπεριόδους, που μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

Β.3.3.1. ΠΡΩΤΗ ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΣ: Κυβερνητική αδράνεια και κωλύματα στην αντιμετώπιση του ζητήματος στα πλαίσια του δημοκρατικού πολιτεύματος

Η πρώτη υποπερίοδος, χαρακτηρίστηκε από την κυβερνητική αδράνεια, μπροστά σε ένα εντελώς νέο φαινόμενο. Μια αδράνεια, που οφείλεται μεταξύ άλλων και στα συνταγματικά και νομοθετικά κωλύματα για την αντιμετώπιση του φαινομένου.

(i) Ανοπαρξία δυνατότητας απαγόρευσης κόμματος

Πρώτο σημείο εδώ, αποτελεί το εθνικό συνταγματικό πλαίσιο σχετικά με τη θέση ενός κόμματος εκτός νόμου.

Σε αντίθεση με τα όσα προβλέπονται στο διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο, στο ελληνικό Σύνταγμα, δεν επιτρέπεται η θέσπιση διαδικασίας απαγόρευσης πολιτικών κομμάτων.

¹⁸⁵⁸ FRA, «Ρατσισμός, διακρίσεις, μισαλλοδοξία και εξτρεμισμός: Διδάγματα από εμπειρίες στην Ελλάδα και την Ουγγαρία», Λουξεμβούργο, 2014.

¹⁸⁵⁹ «Κομισιόν: Απόλυτη εμπιστοσύνη στην ελληνική Δικαιοσύνη», Πρώτο Θέμα, 28.9.2013.

Συγκεκριμένα, κατά την υιοθέτηση του (ισχύοντος) Συντάγματος, παρά την πρόταση της ΝΔ για ρητή πρόβλεψη απαγόρευσης κόμματος¹⁸⁶⁰ κατά το πρότυπο του γερμανικού συντάγματος¹⁸⁶¹, στο άρθρο 29, για λόγους ιστορικούς που σχετίζονται με τις μετεμφυλιακές μνήμες απαγόρευσης του ΚΚΕ¹⁸⁶², δεν συμπεριλήφθηκε τέτοια δυνατότητα¹⁸⁶³.

Σύμφωνα με τη διατύπωση του εδάφιου 1 του άρθρου 29 «Πολιτικά Κόμματα», ορίζεται μόνο ότι: «[...] η οργάνωση και δράση τους οφείλει να εξυπηρετεί την ελεύθερη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος». Ωστόσο, πρόκειται για μια διάταξη ευρεία και ατελή (“lex imperfecta”), καθώς, ακόμα και στην περίπτωση που δεν πληρείται αυτή η προϋπόθεση, δεν προβλέπεται καμία κύρωση. Επιπλέον, η απαγόρευση ενός κόμματος έρχεται σε αντίθεση με την ίδια την πολιτική ελευθερία και την δημοκρατική αρχή. Παράλληλα, η απαγόρευση στην περίπτωση της ελληνικής έννομης τάξης θα ήταν αναποτελεσματική, αφού οι βουλευτές θα διατηρούσαν τη βουλευτική ιδιότητά τους, συνεχίζοντας το «έργο τους» και θα μπορούσαν να κατέλθουν στις εκλογές με νέο όνομα¹⁸⁶⁴.

Πάντως, παρά την ευρύτητά της, γεγονός είναι ότι η εν λόγω διάταξη δεν καλύπτει ναζιστική οργάνωση που δρα με Τάγματα Εφόδου. Άξιο μνείας εδώ, είναι το σχετικό δεδικασμένο του Αρείου Πάγου, ο οποίος το 2007 με αφορμή τον συνδυασμό με τίτλο «Νέος Φασισμός», αποφάνθηκε ότι τα φασιστικά κόμματα είναι αντίθετα με τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος¹⁸⁶⁵.

Άλλωστε, από μια άλλη σκοπιά, παράλληλα με την ανυπαρξία δυνατότητας απαγόρευσης κόμματος και λόγω αυτής, την εξεταζόμενη υποπερίοδο σημειώνεται και η απροθυμία των δικαστικών αρχών να αναλάβουν πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση. Έμπρακτο παράδειγμα, αποτελεί η σιωπηρή απόρριψη του αιτήματος κίνησης διαδικασίας απαγόρευσης λειτουργίας της Χρυσής Αυγής στον Άρειο Πάγο, που κατατέθηκε από το ΕΠΣΕ το 2011¹⁸⁶⁶.

(ii) Αδυναμία άρσης βουλευτικής ασυλίας

Σε ένα άλλο επίπεδο, οι διατάξεις για αυτόματη άρση ασυλίας βουλευτών, που υποκινούν ή απειλούν με ρατσιστική βία εντός του κοινοβουλίου, οι οποίες θα έδιναν

¹⁸⁶⁰ Πρόκειται για το άρθρο 12 του Σχεδίου Συντάγματος, δυνάμει του οποίου: «κόμματα των οποίων η δράσις τείνει εις την ανατροπήν του ελευθέρου δημοκρατικού πολιτεύματος ή εκθέτει εις κίνδυνον την εδαφικήν ακεραιότητα της χώρας, τίθενται εκτός νόμου δι’ αποφάσεως του κατά το άρθρον 100 του παρόντος Συντάγματος Δικαστηρίου».

¹⁸⁶¹ Άρθρο 21 §2.

¹⁸⁶² Α.Ν. 509/1947.

¹⁸⁶³ Για μια περιεκτική επισκόπηση του ζητήματος αυτού, βλ.: ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., «Επιτρέπεται η απαγόρευση πολιτικού κόμματος;», *Η Καθημερινή*, 23.9.2012· ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Το Σύνταγμα του 1975. Αλίμονο στη δημοκρατία που απαγορεύει», *Έθνος*, 2.1.2013· ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Λ., «Η διαδικασία απαγόρευσης κόμματος», *Έθνος*, 10.10.2013.

¹⁸⁶⁴ Για μια ενδελεχή ανάλυση των λόγων για τους οποίους δεν είναι δυνατή η διάλυση κόμματος στην Ελλάδα, βλ. ΚΑΔΗΡ Α., «Δημοκρατία υπό απειλή και δικαστική απαγόρευση πολιτικών κομμάτων στην ελληνική και σε ξένες έννομες τάξεις», *Θέμις*, τεύχος 1ο, Δεκέμβριος 2012.

¹⁸⁶⁵ Α’ Πολιτικό Τμήμα Αρείου Πάγου, Απόφαση 4/2007, όπου σημειώθηκε ότι: «Ο μεμονωμένος υποψήφιος *** θα ανακηρυχθεί ως μεμονωμένος χωρίς το δηλωθέν όνομα «Νέος φασισμός», γιατί αυτό αντικείμεται στη διάταξη του άρθρου 37 παρ. 5γ’ του π.δ. 96/5.6.2007, συνδυαζόμενη με τη διάταξη του άρθρου 29 παρ. 1 του Συντάγματος».

¹⁸⁶⁶ ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Χρυσή Αυγή: Εκκολάφθηκε από δικαιοσύνη και κυβέρνηση», *Books Journal*, 14.10.2014.

ίσως κάποια λύση, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως αμφισβητήσιμες, αφού η κοινοβουλευτική πρακτική έχει αποδείξει ότι οι αιτήσεις άρσης της βουλευτικής ασυλίας καταρρίπτονται. Ιδιαίτερος, και εδώ, είναι ο ρόλος του Συντάγματος, το άρθρο 61 του οποίου προβλέπει ότι:

«61. Μέλος του Κοινοβουλίου δεν καταδιώκεται ούτε εξετάζεται με οποιονδήποτε τρόπο για γνώμη ή ψήφο που έδωσε κατά την άσκηση των βουλευτικών καθηκόντων.
62. Κατά τη διάρκεια της κοινοβουλευτικής περιόδου, οι βουλευτές του Κοινοβουλίου δεν διώκονται ούτε συλλαμβάνονται ούτε φυλακίζονται ούτε με άλλο τρόπο περιορίζονται χωρίς προηγούμενα να χορηγηθεί άδεια από το Κοινοβούλιο. Ομοίως, ένα μέλος ενός διαλυμένου Κοινοβουλίου δεν διώκεται για πολιτικά εγκλήματα κατά την περίοδο μεταξύ της διάλυσης του Κοινοβουλίου και τη δήλωση για την εκλογή των μελών του νέου Κοινοβουλίου. Η άδεια θεωρείται ότι δεν δόθηκε, αν η Βουλή δεν αποφανθεί εντός τριών μηνών από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης για δίωξη από τον Εισαγγελέα στον Πρόεδρο της Βουλής. Η τριμήνη προθεσμία αναστέλλεται κατά τη διάρκεια των διακοπών της Βουλής. Δεν απαιτείται άδεια για τα μέλη του Κοινοβουλίου που συλλαμβάνονται σε αυτόφωρο κακούργημα»¹⁸⁶⁷.

(iii) Απουσία διάταξης αναστολής χρηματοδότησης κομμάτων

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 29 §2 του Συντάγματος:

«Τα κόμματα έχουν δικαίωμα στην οικονομική τους ενίσχυση από το Κράτος για τις εκλογικές και λειτουργικές τους δαπάνες όπως νόμος ορίζει.»

Οι προϋποθέσεις χρηματοδότησης καθορίστηκαν από τον ν. 3023/2002, στον οποίο ωστόσο, δεν προβλεπόταν αναστολή χρηματοδότησης κόμματος¹⁸⁶⁸.

B.3.3.2. ΔΕΥΤΕΡΗ ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΣ: Η «αφύπνιση» της ελληνικής Πολιτείας. Η ενεργοποίηση και η ανανέωση του υπάρχοντος θεσμικού οπλοστασίου για την καταπολέμηση της ΧΑ

Έξι μόνο μήνες κοινοβουλευτικού βίου για το κόμμα της Χρυσής Αυγής, ήταν αρκετοί για να εγερθούν αντιδράσεις, που οδήγησαν στην «ανακάλυψη» του υπάρχοντος καθώς και την αναγκαιότητα θέσπισης νέου θεσμικού πλαισίου, για την αντιμετώπιση του ζητήματος της ΧΑ.

Συγκεκριμένα, τον Δεκέμβριο του 2012, ο Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ, *Ε. Βενιζέλος*, παρουσίασε για πρώτη φορά πρωτοβουλία του κόμματός του, κατά της «ρατσιστικής, κοινωνικής, ξενοφοβικής βίας και του νεοναζισμού», αναφέροντας ότι:

«[...] Το πρόβλημα μπορεί να αντιμετωπιστεί ποινικά καθώς το άρθρο 29 του Συντάγματος δεν προβλέπει απαγόρευση πολιτικού κόμματος», προσθέτοντας ότι: «Τα εργαλεία για την καταπολέμηση του φαινομένου της Χρυσής Αυγής είναι ο Ποινικός Κώδικας και ο Κανονισμός της Βουλής»¹⁸⁶⁹.

Σε αυτό το πλαίσιο, πρότεινε τη διακομματική συσπείρωση των κομμάτων του καλούμενου συνταγματικού τόξου¹⁸⁷⁰, δηλαδή εκείνων των κομμάτων που σέβονται τους θεσμούς, τους νόμους και το Σύνταγμα¹⁸⁷¹.

¹⁸⁶⁷ <http://news.radiobubble.gr/2013/05/blog-post_8.html> .

¹⁸⁶⁸ Ν. 3023/2002, Χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων από το Κράτος. Έσοδα και δαπάνες, προβολή, δημοσιότητα και έλεγχος των οικονομικών των πολιτικών κομμάτων και των υποψηφίων βουλευτών (ΦΕΚ/ Α/146).

¹⁸⁶⁹ «Βενιζέλος: Η Χρυσή Αυγή μπορεί να αντιμετωπιστεί ποινικά», *Το Ποντίκι*, 3.12.2012.

¹⁸⁷⁰ Ενδιαφέρουσα, είναι η γνώμη κατά την οποία το «συνταγματικό τόξο» είναι μια ελαστική έννοια, η οποία ερμηνεύεται κατά το δοκούν (βλ. σχετικά, ΠΑΠΠΑΣ Τ., «Στο 'συνταγματικό τόξο' ανήκουν όσοι μας βολεύουν κάθε φορά», *aixmi.gr*, 23.9.2013).

¹⁸⁷¹ «Βενιζέλος: Το πρόβλημα της Χρυσής Αυγής μπορεί να αντιμετωπιστεί ποινικά», *Έθνος*, 3.12.2012.

«[...] πρέπει να ενεργοποιηθούν όλες οι κρίσιμες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα και να γίνουν τροποποιήσεις για τα εγκλήματα που διαπράττει η Χρυσή Αυγή».

Πρόκειται για πρωτοβουλίες, οι οποίες συνεχίστηκαν το επόμενο έτος, όπου σε συνέντευξη τύπου, ο Πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ παρουσίασε περαιτέρω πρωτοβουλίες για την καταπολέμηση του φαινομένου¹⁸⁷².

Χρειάστηκε ωστόσο μια δολοφονία, αυτή του Π. Φύσσα, για να κινητοποιηθούν πιο αποτελεσματικά μέσα αντιμετώπισης του ζητήματος.

(i) Σύσταση και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. Αξιοποίηση του υφιστάμενου θεσμικού οπλοστασίου

«Το φαινόμενο των νέο-ναζί στην Ελλάδα είναι παράδοξο, είναι ντροπή και είναι θανάσιμος κίνδυνος για τη Χώρα και τη Δημοκρατία μας. [...] Είναι επικίνδυνο για τη Δημοκρατία μας, γιατί δεν την απειλούν μόνο στα λόγια. Την απειλούν και έμπρακτα. Δημιουργούν «τάγματα εφόδου». Τρομοκρατούν, βιαιοπραγούν και σκοτώνουν. Κι αυτό δεν το ανεχόμαστε! Τους αντιμετωπίζουμε όπως τους αξίζει: ως εγκληματίες! Και η Δικαιοσύνη έχει τώρα το λόγο»¹⁸⁷³.

Πρωθυπουργός Α. Σαμαράς

Τα συνταγματικά εμπόδια στην απαγόρευση ενός κόμματος στην ελληνική έννομη τάξη, οδήγησαν στην εξεύρεση μιας άλλης διεξόδου, αυτής του άρθρου 187 του Ποινικού Κώδικα.

Από το 2012, ο Καθηγητής Ν. Αλιβιζάτος είχε υποστηρίξει ότι:

«[...] η απάντηση είναι απλή: σε νομικό επίπεδο η αντιμετώπιση της Χρυσής Αυγής μπορεί να γίνει με την επιβολή στα μέλη της που παρεκτρέπονται –συμπεριλαμβανομένων των βουλευτών της- των ποινών που προβλέπει ο Ποινικός Κώδικας σε σειρά άρθρων του. Είτε ως φυσικοί αυτουργοί, εφόσον διαπράττουν οι ίδιοι αξιόποινες πράξεις, είτε ως ηθικοί, εφόσον ως ηγετική ομάδα τα σχεδιάζουν, οι χρυσαυγίτες θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κοινοί εγκληματίες»¹⁸⁷⁴.

Άποψη, την οποία φαίνεται πως ενστερνίστηκε εκτός από τον Πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ και εμπράκτως ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης Ν. Δένδιας, όταν σε δήλωσή του το 2013 υπογράμμισε ότι:

«[...] θέτουμε σε δημόσιο διάλογο πρόταση νομοθετικής παρέμβασης, με αντικείμενο τη διερεύνηση του άρθρου 187 του ΠΚ περί εγκληματικής οργάνωσης και του άρθρου 195 του ΠΚ περί του τι συνιστά κατάρτιση ένοπλης ομάδας»¹⁸⁷⁵.

Την επόμενη κιόλας μέρα, ο Υπουργός απέστειλε στην Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, μηνυτήρια αναφορά¹⁸⁷⁶ σχετικά με τις αξιόποινες πράξεις των μελών της Χρυσής Αυγής

¹⁸⁷² Συνέντευξη Τύπου του Προέδρου του ΠΑΣΟΚ Ευάγγελου Βενιζέλου με θέμα το σχέδιο νόμου του ΠΑΣΟΚ για την αντιμετώπιση των φαινομένων εκφασισμού, την καταπολέμηση της κοινωνικής βίας και του ρατσισμού, 7.2.2013.

¹⁸⁷³ Ομιλία Πρωθυπουργού στην Πολιτική Επιτροπή της ΝΔ, 11 Οκτώβρη 2013, διαθέσιμη στο: <<http://www.antinews.gr/Antitheseis/Samaras-pros-aristera-Den-uparkhei-kale-kai-kake-bia/>>.

¹⁸⁷⁴ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., «Ως κοινοί εγκληματίες...», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 5.11.2012.

¹⁸⁷⁵ ΥπΠτΠ, Δήλωση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Ν. Δένδια για τη δολοφονία 34χρονου στο Κερατσίνι, Ελληνική Δημοκρατία, Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 18.9.2013.

¹⁸⁷⁶ Για την σχέση της αφινιδίας αλλαγής της στάσης της δικαιοσύνης και την «ανακάλυψη» του άρθρου 187 ΠΚ με την μηνυτήρια αναφορά της πολιτικής ηγεσίας, κάνει λόγο ο Καθηγητής Χρυσόγονος, επισημαίνοντας πως τίποτα δεν συμβαίνει στην Ελλάδα αν δεν υπάρξει πολιτική βούληση, αναδεικνύοντας το έλλειμμα δικαστικής ανεξαρτησίας, που συνέβαλε στην ενδυνάμωση του νεοναζιστικού ερέβους. Βλ. σχετικά, «Δεν υπάρχει συνταγματική πρόβλεψη για απαγόρευση πολιτικού κόμματος. Αρμόδιο για να θέσει τη Χρυσή Αυγή οριστικά και συνολικά εκτός Βουλής είναι μόνο το εκλογικό σώμα», Συνέντευξη Κ.

που προσιδιάζουν σε σύσταση εγκληματικής οργάνωσης¹⁸⁷⁷. Άμεση ήταν η αντίδραση του Αντεισαγγελέα, *Βουρλιώτη*, από τον οποίο διενεργήθηκε προκαταρκτική εξέταση, όπου στις 28 Σεπτεμβρίου, σε ένα πόρισμα που χαρακτηρίστηκε συνοπτικό, κατέληξε ότι: «[...] Κατόπιν όσον προεκτέθεισαν προέκυψαν πλέον οι *επαρκείς ενδείξεις* που δικαιολογούν την κίνηση της προσείκουσας ποινικής δίωξης ειδικότερα για το προβλεπόμενο στο άρθρο 187 ΠΚ έγκλημα (εγκληματική οργάνωση με τη μορφή της ένταξης σε αυτή, που είναι και διαρκές έγκλημα) εναντίον των προσώπων που διαλαμβάνονται στην κατάσταση η οποία επισυνάπτεται στο παρόν και αποτελεί ενιαίο και αναπόσπαστο μέρος αυτού»¹⁸⁷⁸.

Σύμφωνα με τη Διεθνή Αμνηστία:

«Τον Οκτώβριο ο εισαγγελέας απήγγειλε κατηγορίες σε 67 μέλη και αρχηγούς της Χρυσής Αυγής, ενός ακροδεξιού κόμματος, για σύσταση, διεύθυνση και συμμετοχή σε εγκληματική οργάνωση. 57 άτομα, συμπεριλαμβανομένων 6 βουλευτών, κατηγορήθηκαν για σειρά πρόσθετων παραβάσεων, ανάμεσα στις οποίες και ο φόνος του αντιφασίστα τραγουδιστή Παύλου Φύσσα το Σεπτέμβριο του 2013, η πρόκληση «απρόκλητων σωματικών βλαβών σε μετανάστες» και η παράνομη κατοχή όπλων»¹⁸⁷⁹.

Τον Φεβρουάριο του 2014 ακολούθησε το πόρισμα των ανακριτριών¹⁸⁸⁰, που παρατήρησαν ότι :

«[...] δεν μπορεί να προστατεύεται το κόμμα, που με τον μανδύα του πολιτικού κόμματος έχει ως επιδίωξη τη χρήση σωματικής ή ένοπλης βίας, την εκτόξευση απειλών κατά της ανθρώπινης ζωής».

Για τον λόγο αυτό, ζητήθηκε η άρση ασυλίας, προκειμένου να δοθεί άδεια του Σώματος για να επιτραπεί η δίωξη και η απαγγελία κατηγορίας για τα αναφερθέντα στο έγγραφο εγκλήματα.

Τέλος, το Συμβούλιο Εφετών αποτελεί το τρίτο κατά σειρά όργανο της δικαιοσύνης (μετά τον εισαγγελέα και τους ανακριτές), που επιβεβαίωσε τα στοιχεία που τεκμηριώνουν την εγκληματική δράση της οργάνωσης¹⁸⁸¹, παραπέμποντας 70 κατηγορούμενους για εγκληματική δράση.

«[...] Η ελευθερία των κομμάτων πρέπει να περιορίζεται στη συνταγματική τους αποστολή... Το άρθρο 29 του Συντάγματος κατοχυρώνει την ελευθερία των Ελλήνων να ιδρύσουν πολιτικά κόμματα και να συμμετέχουν σε αυτά, πλην όμως δεν μπορεί η επίκληση της πολιτικής ελευθερίας να δικαιολογήσει την ύπαρξη μιας εγκληματικής ομάδας εσαεί υπό τον μανδύα πολιτικού κόμματος»¹⁸⁸².

Ωστόσο, αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το βούλευμα του εν λόγω σώματος, δεν εκδόθηκε ομόφωνα (πλειοψηφία δυο έναντι ενός)¹⁸⁸³.

Χρυσόγονου στον Β. Σκουρή, Δικαιοπόλις, 1.10.2013, <http://www.dikaiopolis.gr/2013/10/blog-post_1.html>.

¹⁸⁷⁷ ΥπΠτΠ, Αποστολή αναφοράς του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Ν. Δένδια για αξιόποινες πράξεις μελών της «Χρυσής Αυγής» στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Δελτίο Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία, Αθήνα, 19.9.2013. Βλ. επίσης και ΥπΠτΠ, Αποστολή συμπληρωματικής αναφοράς για αξιόποινες πράξεις μελών της «Χρυσής Αυγής» στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Δελτίο Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία, Αθήνα, 24.9.2013.

¹⁸⁷⁸ Ολόκληρο το πόρισμα διαθέσιμο στο: <http://www.newsit.gr/flash/porisma_XA.pdf>.

¹⁸⁷⁹ ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, Ετήσια Έκθεση 2014: Καταχώρηση για την Ελλάδα, <http://www.amnesty.org.gr/annual_report_2014_greece>.

¹⁸⁸⁰ Προς τον κ. Πρόεδρο της Βουλής των Ελλήνων, Θέμα: Άρση ασυλίας βουλευτών της Χρυσής Αυγής, Αθήνα, 19 Φεβρουαρίου 2014, διαθέσιμο στο: <<http://www.tovima.gr/files/1/2014/02/21/ARSHAS.pdf>>.

¹⁸⁸¹ Βούλευμα 215/2015 του Συμβουλίου Εφετών.

¹⁸⁸² ΠΑΠΑΔΑΚΟΥ Γ., «Η Χρυσή Αυγή στο εδώλιο. Ποια είναι τα επιχειρήματα της Δικαιοσύνης και ποια των κατηγορουμένων», *Το Βήμα*, 10.2.2015.

¹⁸⁸³ Κατά τον μειοψηφούντα δικαστή το αδίκημα δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί επειδή δεν προκύπτει όφελος για τους κατηγορουμένους, άποψη που στηρίζει στη Σύμβαση του Παλέρμο.

(ii) *Πρόβλεψη αναστολής χρηματοδότησης*

Την επαύριο της αναφοράς στην Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου προτάθηκε επίσης, η αναστολή της κομματικής χρηματοδότησης κομμάτων, όταν εναντίον προσώπων που τα διοικούν ή βουλευτών τους, έχει ασκηθεί δίωξη για κακουργηματικές πράξεις¹⁸⁸⁴. Άμεση, ήταν η δράση των αρχών, με την κατάθεση στη Βουλή σχετικής νομοθετικής ρύθμισης¹⁸⁸⁵, η οποία εισήχθη στο ν. 4203/2013¹⁸⁸⁶, το άρθρο 23 του οποίου, προβλέπει για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη, τη δυνατότητα αναστολής χρηματοδότησης.

Συγκεκριμένα, μετά το άρθρο 7 του ν. 3023/2002, προστίθεται το άρθρο 7^Α με τίτλο: «Αναστολή χρηματοδότησης», δυνάμει του οποίου:

«1. Σε περίπτωση άσκησης δίωξης και επιβολής προσωρινής κράτησης κατά το άρθρο 282 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, κατά του αρχηγού κόμματος ή του προέδρου κοινοβουλευτικής ομάδας ή εκείνου που ασκεί την πραγματική διεύθυνση κόμματος ή κατά περισσότερων του ενός πέμπτου των βουλευτών ή του ενός πέμπτου των ευρωβουλευτών ή του ενός πέμπτου των μελών του κεντρικού οργάνου διοίκησης κόμματος ή συνασπισμού κομμάτων, σύμφωνα με το καταστατικό τους, για τα εγκλήματα των άρθρων 187 και 187Α του Ποινικού Κώδικα, αναστέλλεται κάθε είδους κρατική χρηματοδότηση και οικονομική ενίσχυση μετά από απόφαση της Βουλής με ονομαστική ψηφοφορία και την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών. Η αναστολή μπορεί να επιβληθεί εφόσον οι πράξεις των ως άνω φυσικών προσώπων τελέστηκαν στο πλαίσιο δράσης του κόμματος στο οποίο ανήκουν ή στο όνομα αυτού.

2. Σε περίπτωση εκδόσεως αμετάκλητου απαλλακτικού βουλεύματος ή αμετάκλητης αθωωτικής απόφασης, αίρεται αναδρομικά η κατά τα ανωτέρω αναστολή και καταβάλλονται άτοκα στον δικαιούχο τα παρακρατηθέντα ποσά.

3. Σε εφαρμογή της, κατά την παράγραφο 1 του παρόντος, απόφασης της Βουλής περί αναστολής κάθε είδους κρατικής χρηματοδότησης και οικονομικής ενίσχυσης, καθώς και στην περίπτωση της κατά την παράγραφο 2 άρσης αυτής, εκδίδεται κοινή απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών, Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Οικονομικών. Για την εφαρμογή του παρόντος άρθρου, η Εισαγγελία του Αρείου Πάγου ενημερώνει σχετικώς τους συναρμόδιους Υπουργούς».

Σύμφωνα με το εν λόγω άρθρο, αποφασίστηκε η αναστολή της κρατικής χρηματοδότησης και οικονομικής ενίσχυσης του κόμματος «Λαϊκός Σύνδεσμος- Χρυσή Αυγή», με δυο αποφάσεις, από την Ολομέλεια της Βουλής και την Υπουργική απόφαση από τα Υπουργεία Εσωτερικών- Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, καθώς και Οικονομικών¹⁸⁸⁷. Από τη μεριά της, η Χρυσή Αυγή δεν έμεινε άπρακτη. 15 βουλευτές του κόμματος, κατέθεσαν ένσταση αντισυνταγματικότητας κατά

¹⁸⁸⁴ ΥπΠτΠ, Πρόταση αναστολής κομματικής χρηματοδότησης απέστειλε ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νίκος Δένδιας στον Υπουργό Εσωτερικών κ. Γιάννη Μιχελάκη σε κόμματα των οποίων οι αρχηγοί ή κρίσιμος αριθμός βουλευτών ή μελών του κεντρικού οργάνου διοίκησης του παραπέμπονται για αδικήματα των άρθρων 187 ή 187Α ή 187Γ ή για κακούργημα που επισύρει ποινή κάθειρξης τουλάχιστον δέκα ετών, Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 22.9.2013.

¹⁸⁸⁵ ΥπΠτΠ, Κατατίθεται την Δευτέρα 30 Σεπτεμβρίου στη Βουλή η νομοθετική ρύθμιση για την αναστολή χρηματοδότησης κομμάτων όταν εναντίον προσώπων που τα διοικούν ή Βουλευτών τους έχει ασκηθεί δίωξη για κακουργηματικές πράξεις, Ελληνική Δημοκρατία, Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 27.9.2013.

¹⁸⁸⁶ ΦΕΚ Α' 235/ 01-11-2013.

¹⁸⁸⁷ Απόφαση με αριθμ. πρωτ. 12415/19-12-2013 (Α' 281) της Ολομέλειας της Βουλής με θέμα: «Αναστολή κρατικής χρηματοδότησης και οικονομικής ενίσχυσης του κόμματος «Λαϊκός Σύνδεσμος - Χρυσή Αυγή». Υπ' αριθμ. πρωτ. 51776/23-12-2013 ΚΥΑ (Β' 3275) των Υπουργών Εσωτερικών, Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Οικονομικών περί αναστολής κάθε είδους κρατικής χρηματοδότησης προς το πολιτικό κόμμα «Λαϊκός Σύνδεσμος - Χρυσή Αυγή».

της τροπολογίας του υπουργού Εσωτερικών σχετικά με την αναστολή κρατικής χρηματοδότησης και ζήτησαν την ακύρωση της Υπουργικής Απόφασης και της απόφασης της Ολομέλειας της Βουλής¹⁸⁸⁸.

Στην απόφασή του, το ΣτΕ έκρινε συνταγματική και νόμιμη τη διακοπή χρηματοδότησης, λόγω της ποινικής εμπλοκής των μελών του κόμματος. Αποτέλεσμα αυτού, ήταν να μην λάβει την β' και γ' δόση του 2013 (320.012 και 553.102 ευρώ αντίστοιχα). Στην απόφαση σημειώθηκε πάντως ότι: «[...] συνιστά προσωρινό διοικητικό μέτρο προληπτικού χαρακτήρα, σκοπός του οποίου είναι να αποφευχθεί η παροχή κρατικών πόρων σε πολιτικό κόμμα, καθ' όν χρόνο υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις περί τελέσεως εκ μέρους της ηγεσίας του και στα πλαίσια της δράσης αυτού αξιοποιώνων πράξεων των άρθρων 187 και 187Α του Ποινικού Κώδικα και κατ' επέκταση το ενδεχόμενο άμεσης ή έμμεσης καταχρηστικής χρήσης των πόρων αυτών για τη στήριξη εγκληματικών δραστηριοτήτων»¹⁸⁸⁹.

Αναμενόμενη ήταν η αντίδραση της Χρυσής Αυγής, που μίλησε για ποδηγέτηση της Δικαιοσύνης για λόγους πολιτικών σκοπιμοτήτων, ενώ, ζήτησε να καταργηθεί η χρηματοδότηση των κομμάτων¹⁸⁹⁰.

Στο ίδιο ίσως επίπεδο, με την αναστολή χρηματοδότησης, δηλαδή στα πλαίσια της αναστολής προνομίων, θα μπορούσε να αναφερθεί και μια άλλη πρωτοβουλία του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, για την παύση της διάθεσης αστυνομικών συνοδών στους βουλευτές του κόμματος, μέχρι την απόφαση της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου¹⁸⁹¹.

(iii) Λοιπές πρωτοβουλίες

Τέλος, ενδεικτική του κλίματος της «αφύπνισης» της Πολιτείας, ήταν και μια σειρά από σχετικές πρωτοβουλίες, κάποιες από τις οποίες ευοδώθηκαν, κάποιες άλλες όχι.

Η πρώτη -χρονικά-, πρωτοβουλία αφορά στην ψήφιση και εφαρμογή του νέου αντιρατσιστικού νόμου, μια διαδικασία που όπως είδαμε, ξεκίνησε το 2011 υπό την πίεση της συμμόρφωσης με το ενωσιακό κεκτημένο και καρποφόρησε μόλις το 2014.

Ακολούθως, μια δεύτερη κίνηση, αφορά στην πρόταση που κατατέθηκε από το ΠΑΣΟΚ, για αναθεώρηση του Κανονισμού της Βουλής, το 2012.

Τέλος, η πιο πρόσφατη, αφορά στην πρόταση συνταγματικής αναθεώρησης που υποβλήθηκε από την ΝΔ, το 2014, η οποία περιλάμβανε την αναθεώρηση της επίμαχης διάταξης του άρθρου 29 §1, 2¹⁸⁹².

¹⁸⁸⁸ Η ένσταση παρατίθεται ολόκληρη στην ιστοσελίδα της Χρυσής Αυγής: «Ένσταση αντισυνταγματικότητας κατά της τροπολογίας της κλεπτοκρατίας κατέθεσε η Χρυσή Αυγή», Πέμπτη 17.10.2013, <<http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/enstashtantisuntagmatikothtaskatathstropologiasthskleptokratias-kateth>>.

¹⁸⁸⁹ ΣτΕ 518/2015. Βλ. επίσης σχετικό δημοσίευμα: Συνταγματική η αναστολή χρηματοδότησης της Χρυσής Αυγής έκρινε το ΣτΕ, Το Ποντίκι, 16.2.2015.

¹⁸⁹⁰ «Χρυσή Αυγή για την απόφαση του ΣτΕ: Ποδηγείται η Δικαιοσύνη για την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων - Να καταργηθεί η χρηματοδότηση των κομμάτων», στο: <<http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/anakoinwsh-chrushs-aughs-gia-thn-apofash-tou-stesunechizounnapodhgetoun>> 16.2.2015.

¹⁸⁹¹ Παύει η διάθεση αστυνομικών συνοδών στους βουλευτές του κόμματος «Λαϊκός Σύνδεσμος Χρυσή Αυγή» μέχρι να αποφανθεί η Εισαγγελία του Αρείου Πάγου επί της αναφοράς του Υπουργού ΔΤ και ΠΤΠ κ. Ν. Δένδια για την τέλεση αξιόποινων πράξεων, 20-09-2013.

¹⁸⁹² Προς την Βουλή των Ελλήνων, Αιτιολογική Έκθεση επί της πρότασης των Βουλευτών της ΝΔ για την αναθεώρηση διατάξεων του Συντάγματος, σύμφωνα με τα άρθρα 110 του Συντάγματος και 119 του Κανονισμού της Βουλής, Αθήνα, 2.12.2014. <http://www.prokopispavlopoulos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=645:2-12-2014-----&catid=46:2010-07-18-08-43-48&Itemid=68>.

B.3.3.3. ΤΡΙΤΗ ΥΠΟΠΕΡΙΟΔΟΣ: Κυβερνητική αμηχανία εν αναμονή της απόφασης...

Την περίοδο που ακολούθησε τις διώξεις, τις συλλήψεις και τη φυλάκιση της Χρυσής Αυγής, δηλαδή από τον Οκτώβριο του 2013 διαπιστώνεται το παράδοξο, ένα κόμμα που χαρακτηρίζεται ως εγκληματική οργάνωση από την Εισαγγελία του Αρείου Πάγου και τα ανακριτικά όργανα της δικαιοσύνης, να παραμένει αναγνωρισμένο κόμμα από τον Άρειο Πάγο και μάλιστα, ο τελευταίος, να θεωρεί νόμιμη τη συμμετοχή του κόμματος στις ευρωεκλογές¹⁸⁹³.

Στο ίδιο πλαίσιο, συγκαταλέγεται και η αντιμετώπιση των εναπομεινάντων βουλευτών του κόμματος στη Βουλή από την Κυβέρνηση. Εδώ, οξύμωρο σχήμα είναι ότι το μεν Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη με ανακοινώσεις των εκάστοτε εκπροσώπων του (Δένδιας, Κικίλιας, Χριστοδουλοπούλου), σταμάτησαν να απαντούν στις ερωτήσεις των εκπροσώπων του κόμματος, με την δικαιολογία ότι θα ερχόταν σε αντίθεση με τα συνταγματικά και κοινοβουλευτικά θέσμια, λόγω της εκκρεμούσας ποινικής υπόθεσης¹⁸⁹⁴. Ταυτόχρονα, ωστόσο, κανένα άλλο Υπουργείο δεν ακολούθησε την ίδια πρακτική, καταδεικνύοντας σαφώς, την αμηχανία των κυβερνήσεων εν αναμονή της απόφασης.

B.3.4. Η αποτελεσματικότητα των «μέσων προστασίας» του πολιτεύματος

Την επαύριο της υιοθέτησης των απόντων μέτρων προστασίας του πολιτεύματος και λίγο πριν την έναρξη της δίκης, εύλογα μπορεί κανείς να θέσει το ερώτημα, πόσο αποτελεσματικά είναι τα εν λόγω μέτρα προστασίας; Μήπως δεν ήταν με τον αποκλεισμό της ΧΑ από τα ΜΜΕ που ενδυναμώθηκε η δημοτικότητα των μελών του; Μήπως δεν αυξήθηκε η εκλογική του δύναμη, τη στιγμή που τα ηγετικά στελέχη του ήταν φυλακισμένα; Με άλλα λόγια, μήπως τελικά, τέτοια μέτρα αποκλεισμού/απαγόρευσης αντί να θωρακίζουν, υπονομεύουν την δημοκρατία;

Επιπροσθέτως, αξίζει να σημειωθεί ότι μέτρα όπως το ένταλμα σύλληψης χωρίς την προηγούμενη άδεια της Βουλής, αμφισβητήθηκε για την νομιμότητά του.

Τέλος, εκφράστηκε ανησυχία λόγω σύγχυσης του νομικού με τον πολιτικό χαρακτήρα της δίωξης, καθώς υποστηρίχτηκε ότι η κυβέρνηση αντιμετώπισε την εξάρθρωση της φερόμενης ως εγκληματικής οργάνωσης ως ευκαιρία διασφάλισης ελέγχου στο πολιτικό σκηνικό.

B.4. Η θρησκευτική διάσταση του ρατσισμού στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία

B.4.1. Η «επικρατούσα» θρησκεία και ο αντίκτυπος σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία

Στη χώρα μας οι σχέσεις εκκλησίας- πολιτείας διέπονται από το Σύνταγμα¹⁸⁹⁵, όπου καθορίζονται τόσο ζητήματα οργανωτικά (άρθρο 3)¹⁸⁹⁶, όσο και ζητήματα κατοχύρωσης

¹⁸⁹³ Νόμιμη η συμμετοχή στις ευρωεκλογές της ΧΑ έκρινε ο Άρειος Πάγος, in.gr, 11.5.2014.

¹⁸⁹⁴ ΥπΠτΠ, «Απάντηση σε ερωτήσεις των βουλευτών Α. Γρέγου, Η. Παναγιώταρου, Χ. Παππά», αρ. πρωτ. 7017/4/16908. Βλ. επίσης, ΨΑΡΡΑΣ Δ., *Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη δικαιοσύνη, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ*, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2014, σελ. 31-35.

¹⁸⁹⁵ Το οποίο μάλιστα, ήδη από την αρχή του «Σύνταγμα της Ελλάδας. Εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαίρετου Τριάδος», φανερώνει την θρησκευτική επιρροή.

¹⁸⁹⁶ Άρθρο 3: «Σχέσεις εκκλησίας-πολιτείας»: 1. Επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι η θρησκεία της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού.

θρησκευτικών δικαιωμάτων (άρθρο 13)¹⁸⁹⁷. Πρόκειται για μια μορφή ήπιας πολιτειοκρατίας, με συνέπειες στην ταυτότητα και τη ζωή των πολιτών και τη λειτουργία του ίδιου του κράτους, που αμφότερα δεν είναι απαλλαγμένα από θρησκευτικές αναφορές.

Απόρροια αυτού, παρά τις διαβεβαιώσεις της ελληνικής πολιτείας για την οριοθέτηση των πεδίων των αρμοδιοτήτων Εκκλησίας-κράτους¹⁸⁹⁸, ήταν αρχικά, η εμφάνιση ζητημάτων θρησκευτικών διακρίσεων, που αφορούσαν θέματα όπως: ο προσηλυτισμός¹⁸⁹⁹, η θρησκευτική αυτονομία της μουσουλμανικής μειονότητας της Θράκης (βλ. στο αντίστοιχο κεφ.) κτλ.

Παρομοίως, το πρόβλημα των θρησκευτικών διακρίσεων κατά των αλλοδαπών (μεταναστών, προσφύγων κτλ. στην πλειονότητά τους μουσουλμάνων), σχετίζεται κυρίως, με την σύγκρουση της «επικρατούσας θρησκείας» και των κυρίαρχων εθίμων, με την «επιβαλλόμενη μεταβολή» λόγω της μετατροπής της -άλλοτε- θρησκευτικά ομοιογενούς ελληνικής κοινωνίας σε πολυπολιτισμική.

Προκαλεί εντύπωση μάλιστα, το γεγονός, ότι πριν την εμπέδωση του ζητήματος της ξενοφοβίας στη χώρα, επισημάνθηκε από την 1^η κιόλας Έκθεση της ECRI, ο ρόλος που θα μπορούσε να διαδραματίσει η θρησκευτική ομοιογένεια στην ανάπτυξη ξενοφοβίας.

«[...] Η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων πολιτών, πιστεύει ότι η ελληνική κοινωνία είναι πολύ ομοιογενής, και έχει μια έντονη αίσθηση εθνικής ταυτότητας που σχετίζεται με την Ορθοδοξία [...] Αυτό μπορεί, κάτω από ορισμένες συνθήκες, να εκτραπεί σε μια τάση αντιμετώπισης οποιωνδήποτε διαφορών σαν απειλών»¹⁹⁰⁰.

Σε αντιδιαστολή με την ECRI, πάντως, που επισημάνει τον κίνδυνο που ελλοχεύει στην επικυριαρχία της επικρατούσας θρησκείας, ο ΕπΔΑ, στην πρώτη του έκθεση σημείωσε ότι το status της «επικρατούσας θρησκείας» όπως προβλέπεται από το ελληνικό Σύνταγμα, δεν είναι ασύμβατο με τις προδιαγραφές του ΣοΕ:

*“The Greek Constitution grants the Orthodox Church the status of ‘prevailing religion’, which is not in itself incompatible with Council of Europe standards as the phrase is construed by the high Greek courts to mean that the Greek orthodox faith is the religion of the bulk of the population”*¹⁹⁰¹.

Β.4.2. Ζητήματα τριβής με το Ισλάμ υπό το πρίσμα των επισημάνσεων των ευρωπαϊκών θεσμών

Σε αντίθεση πάντως, με την τάση που διαπιστώθηκε σε ορισμένες άλλες χώρες της Ευρώπης, η οποία αφορά στην επιβολή περιορισμών της θρησκευτικής ελευθερίας κυρίως, σε βάρος των θρησκευτικών μειονοτήτων (βλ. μουσουλμάνοι), στην Ελλάδα δεν παρατηρήθηκε -τουλάχιστον όχι συστηματικά- μια τέτοια τάση, από την πλευρά της Πολιτείας.

Από την άλλη πλευρά, όσον αφορά στην Εκκλησία, η αρχικά αμυντική στάση απέναντι στους μουσουλμάνους, οι οποίοι αντιμετώπιζονταν διστακτικά, άρχισε να μεταβάλλεται

¹⁸⁹⁷ Άρθρο 13: «Θρησκευτική ελευθερία»: 1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη

¹⁸⁹⁸ Έκθεση ECRI IV, 2009, σελ. 69«[...] Ασφαλώς, η Εκκλησία της Ελλάδας απολαμβάνει ιδιαίτερου κύρους μεταξύ ευρέων τμημάτων της ελληνικής κοινωνίας, τόσο για ιστορικούς λόγους, όσο και χάριν της απλής εξήγησης, ότι η πλειοψηφία του Ελληνικού Λαού είναι συνδεδεμένη με την Εκκλησία αυτή. Ωστόσο, μετά το δεύτερο ήμισυ του περασμένου αιώνα, η Εκκλησία και το Κράτος έχουν κατ’ ουσίαν οριοθετήσει τα πεδία των αρμοδιοτήτων τους».

¹⁸⁹⁹ Βλ. 1^η (2002, § 12-14) και 2^η (2006) Έκθεση Επιτρόπου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου.

¹⁹⁰⁰ ΣοΕ: Έκθεση ECRI I, 1996, σελ. 11, §19.

¹⁹⁰¹ CommDH(2002)5, §8.

από το 2005 και μετά, όπως δηλώνεται από ενέργειες όπως η παραχώρηση έκτασης για μουσουλμανικό νεκροταφείο¹⁹⁰².

Ως προς τον ρόλο της κοινωνίας, αν και οι Έλληνες δεν φαίνεται να είναι πολύ ανεκτικοί απέναντι στους μουσουλμάνους, από την άλλη μεριά, δεν θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας η ισλαμοφοβία έφτασε σε τέτοιο βαθμό όσο σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ενδεικτικά, της παραπάνω κατάστασης, είναι αποτελέσματα έρευνας βάσει της οποίας, κατά το 2010 το 51% των Ελλήνων πίστευε στη σύνδεση του Ισλάμ με τη βία, την ίδια στιγμή που το 70% θεωρούσε ότι δεν απειλείται από το Ισλάμ¹⁹⁰³.

B.4.2.1. Μαντήλα/μπούργκα

Παρότι και εδώ, το κύριο ζήτημα είναι το Ισλάμ και η διαφορετικότητά του, λόγω του αυξημένου αριθμού μουσουλμάνων, που ανέρχεται σε 300 με 500 χιλιάδες (προερχόμενοι κυρίως, από: την Αλβανία, το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, τη Β. Αφρική και την Ν. Ασία), καταρχήν, δεν αναδείχτηκε ποτέ κανένα ζήτημα που να αφορά στην κατάργηση της μαντήλας, μείζον ζήτημα σε άλλες χώρες της Ευρώπης¹⁹⁰⁴.

Αντιθέτως μάλιστα, τόσο στην Θράκη όπου υπάρχει μαντήλα, όσο και στην Αθήνα (με τους μετανάστες), η μαντήλα δεν διώχθηκε ούτε από την Εκκλησία, ούτε από την Πολιτεία, οι οποίες τάσσονται υπέρ του αναφαίρετου θρησκευτικού δικαιώματος.

«[...] Καθώς το ζητούμενο δεν είναι η αφομοίωση στο κυρίαρχο πολιτισμικό πρότυπο, στοιχεία ενδεικτικά της θρησκευτικής πίστης των μουσουλμάνων, όπως η ενδυμασία των γυναικών, δεν αποτελούν αντικείμενο νομοθετικής ρύθμισης ή απαγόρευσης»¹⁹⁰⁵.

Αντιθέτως, το θέμα των θρησκευτικών συμβόλων τέθηκε μετ' επιτάσεως για τα θρησκευτικά σύμβολα που αφορούν στην «επικρατούσα» θρησκεία και τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να εξαιρεθούν από το δημόσιο βίο (βλ. παρακάτω).

B.4.2.2. Μισαλλόδοξος λόγος και θρησκεία

Το ίδιο, θα μπορούσε να ειπωθεί και για την ρητορική μίσους κατά του Ισλάμ. Πράγματι, αν και υπήρξαν ισχυρές αντιδράσεις το 2012, για την προβολή της ταινίας “Innocence Muslims”¹⁹⁰⁶, δεν παρατηρήθηκαν ανάλογα φαινόμενα για τα καρτούνς του Μωάμεθ ή την αναδημοσίευσή τους από ελληνική εφημερίδα το 2015. Ενώ, δεν σημειώνονται ανάλογα περιστατικά όπως αυτά της Ολλανδίας και της Γαλλίας στα ελληνικά ΜΜΕ.

¹⁹⁰² ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Φ., «Ο Παράγοντας της θρησκείας στην ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Η περίπτωση των μουσουλμάνων της Ευρώπης», Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς, Κείμενα Εργασίας 4, Ιούνιος 2013.

¹⁹⁰³ *Ibid.*

¹⁹⁰⁴ Βλ. ενδεικτικά εκθέσεις από τέταρτο κύκλο επιτήρησης της ECRI, για: Γαλλία (§89)· Βέλγιο (§ 114)· Γερμανία (§99).

¹⁹⁰⁵ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Φ., «Ο Παράγοντας της θρησκείας στην ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Η περίπτωση των μουσουλμάνων της Ευρώπης», Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς, Κείμενα Εργασίας 4, Ιούνιος 2013, σελ. 34-37.

¹⁹⁰⁶ «Εξέγερση στον Κορυδαλλό-Οι μουσουλμάνοι φυλακισμένοι αντιδρούν για την ταινία», i-efimerida, 23.9.2012· ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ Ν., «Πυρά προέδρου της Ένωσης Μουσουλμάνων κατά του πρωθυπουργού», skai, 21.9.2012· «Ισλαμική οργή στην Αθήνα», zougla.gr, 23.9.2012.

B.4.2.3. Ανέγερση τεμένους

«Κανένα τζαμί ούτε στον Βοτανικό, ούτε πουθενά»

Χρυσή Αυγή

«Αν θέλετε να γίνει το κέντρο των Αθηνών το μεγαλύτερο ισλαμικό γκέτο των Βαλκανίων φτιάχνοντας το τζαμί στο Βοτανικό, ψηφίστε έναν από τους υπόλοιπους εννέα»¹⁹⁰⁷

ΛΑΟΣ

«Ήταν ζήτημα χρόνου να δούμε και αυτό το παράγωγο φαινόμενο της μαζικής λαθρομετανάστευσης. Η δημόσια προσευχή των μουσουλμάνων στα Προπύλαια και σε άλλα κεντρικά σημεία της Αθήνας δεν είναι απλώς μία διαμαρτυρία επειδή δεν έχει κατασκευαστεί τζαμί στην πρωτεύουσα. Είναι μία ειρηνική, αλλά ηχηρή επίδειξη δύναμης. Οι μουσουλμάνοι διακήρυξαν με την πρωτοβουλία τους όχι μόνο ότι είναι εδώ, αλλά και ότι είναι αποφασισμένοι να προβάλλουν δυναμικά τη δική τους θρησκευτικο-πολιτισμική ταυτότητα στον ελληνικό δημόσιο χώρο».

Σταύρος Λυγερός

Από μια άλλη σκοπιά, όμως, στο πεδίο της θρησκευτικής ελευθερίας τονίστηκε η έλλειψη νομίμως λειτουργούντων χώρων λατρείας και ταφής των μουσουλμάνων στην Αθήνα. Η πρώτη αναφορά στην έλλειψη τεμένους¹⁹⁰⁸, έγινε από τον ΕπΔΑ, όταν το 2002, σημείωσε την απουσία επίσημου χώρου προσευχής και ταφής στην Αθήνα, σε αντιδιαστολή με τους ακατάλληλους χώρους προσευχής όπως: διαμερίσματα, υπόγεια, γκαράζ ή άλλους ιδιωτικούς χώρους¹⁹⁰⁹.

Ακολούθησε η ECRI που το 2003, υπογράμμισε:

«[...] ότι οι Μουσουλμάνοι που ζουν εκτός της Δυτικής Θράκης συνεχίζουν να μη διαθέτουν κατάλληλους χώρους στα νεκροταφεία για την ταφή των νεκρών σύμφωνα με τις παραδόσεις τους. Δεν υπάρχει επίσημο Τέμενος στην Αθήνα παρά τον σημαντικό αριθμό Μουσουλμάνων που διαμένουν εκεί ύστερα από το πρόσφατο κύμα μεταναστών»¹⁹¹⁰.

Η κατάσταση δεν φάνηκε να παρουσιάζει βελτίωση κατά την επανεξέταση από τον ΕπΔΑ, όπου έμφαση δόθηκε στις προβληματικές πτυχές των προτεινόμενων από τις ελληνικές αρχές λύσεων, όπως το γεγονός ότι η προαναγγελλόμενη κατασκευή δεν είχε ξεκινήσει, αλλά και ο προτεινόμενος χώρος ανέγερσης τζαμιού στην Παιανία δεν θεωρήθηκε άμεσα προσβάσιμος για τους πιστούς της Αθήνας, αφού τοποθετείται 25 χιλιόμετρα μακριά από το κέντρο της πόλης¹⁹¹¹.

Στο ίδιο μήκος κύματος, κινήθηκαν και οι διαπιστώσεις που αφορούν στη δημιουργία ισλαμικού νεκροταφείου, όπου παρά τις προτάσεις του ΕπΔΑ το 2002, δεν δημιουργήθηκε ειδικός χώρος. Μάλιστα, το δικαίωμα ταφής των νεκρών στα υπάρχοντα κοιμητήρια μέχρι την εξεύρεση λύσης, προσέκρουε σε δυο αντικειμενικές δυσκολίες: το υψηλό κόστος για χώρους ταφής, καθώς και την υποχρέωση εκταφής των νεκρών μερικά χρόνια μετά, κάτι το οποίο απαγορεύεται από την μουσουλμανική θρησκεία¹⁹¹².

Η αδυναμία διευθέτησης του τζαμιού, επισημάνθηκε και πάλι το 2009, στην 4^η Έκθεση της ECRI για την χώρα.

¹⁹⁰⁷ Από αφίσα υποψήφιου περιφερειάρχη Αθήνας, Άδωνι Γεωργιάδη, 2010.

¹⁹⁰⁸ Σχετικά με το διαχρονικό ζήτημα της αναβολής ανέγερσης τεμένους, βλ. Β.4.3.1.

¹⁹⁰⁹ CommDH(2002)5, §16.

¹⁹¹⁰ ΣοΕ: III Έκθεση ECRI, 2003, σελ. 24, §76.

¹⁹¹¹ CommDH(2006) 13, §28.

¹⁹¹² Ibid, §29.

Χειρότερες ωστόσο, από την έλλειψη τεμένους στην Αθήνα, είναι οι επιθέσεις που σημειώθηκαν σε «παράνομα τζαμιά»¹⁹¹³, σε διάφορες περιοχές στην Αθήνα.

Εδώ, παρά τις όποιες θετικές κινήσεις προς μια ρύθμιση του θέματος, από την ελληνική πολιτεία, πολύ σημαντικές είναι οι καταγραφόμενες αντιδράσεις, τόσο από ορισμένους εκπροσώπους (ιεράρχες) της Εκκλησίας, όσο και από τους πολίτες. Ενδεικτικά, αναφέρεται υπόμνημα που υποβλήθηκε από 40 ακαδημαϊκούς με θέμα: «Ανέγερση Τεμένους στο Βοτανικό, το αντιρατσιστικό νομοσχέδιο και η λαθρομετανάστευση»¹⁹¹⁴. Χαρακτηριστικό απόσπασμα του εν λόγω κειμένου αποτελεί το ακόλουθο:

«[...]Η κατασκευή και λειτουργία τζαμιών με δαπάνες του κράτους ανταμείβει την παράνομη εισβολή και στην συνέχεια εποίκηση από αλλοεθνείς επήλυδες πλήρως αναφομοιωτους και οδηγεί στη διάρρηξη της κοινωνικής συνοχής της χώρας με ολέθρια αποτελέσματα».

Με άλλα λόγια, σύμφωνα πάντα με τους συγγραφείς του υπομνήματος, η ανάγκη ανέγερσης τεμένους στο Βοτανικό, νομιμοποιεί πολιτικά την εισβολή των παρανόμως εισερχομένων.

B.4.3. Η απάντηση της ελληνικής Πολιτείας

Η απάντηση της ελληνικής πολιτείας στις επικρίσεις σχετικά με την επικρατούσα θρησκεία και ιδιαίτερα στις συστάσεις για την ανέγερση τζαμιού, δόθηκε σε δυο επίπεδα:

B.4.3.1. Δράσεις-αντιδράσεις στην ανέγερση τεμένους στην Αθήνα. Το χρονικό των αναβολών και οι πρώτες δράσεις

Αξιζει να σημειωθεί ότι το χρονικό των αναβολών της ανέγερσης τεμένους ανατρέχει στο 1890 επί κυβερνήσεως Τρικούπη, όταν για πρώτη φορά υιοθετήθηκε νόμος «περί παραχωρήσεως δωρεάν εθνικού οικοπέδου προς ανέγερσιν Τουρκικού τεμένους εν Πειραιεί» (Ν. 1851 ΦΕΚ/Α/126/1.6.1890).

Το ζήτημα τέθηκε επανειλημμένως, χωρίς ωστόσο, κανένα πρακτικό αποτέλεσμα. Την αυγή του 21^{ου} αιώνα, το ζήτημα επανατέθηκε εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, με τον ν. 2833/2000 *Θέματα προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 και άλλες διατάξεις*, (ΦΕΚ 150/Α/2000), 30.06.2000¹⁹¹⁵.

Πιο πρόσφατα, η ανέγερση τζαμιού στον Ελαιώνα προτάθηκε εκ νέου το 2006 άρθρο 3 του Ν. 3512/2006 «Ισλαμικό τέμενος και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ 264Α/5-12-06), ενώ η απόφαση εξειδικεύτηκε με νέο νόμο το 2011 ν. παρ. 5 ii του άρθρου 29 του Ν.4014/11 (ΦΕΚ 209 Α/21-9-11). Βρέθηκε σε αναμονή, λόγω προσφυγών και ενστάσεων στο ΣτΕ, που ωστόσο απορρίφθηκαν¹⁹¹⁶.

¹⁹¹³ Λόγω έλλειψης επίσημων στατιστικών, βλ. Enar shadow report, Racism and related discriminatory practices in Greece Greek National Co-ordination 2011-2012, (Special Focus: Islamophobia,p.12), <<http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/publications/shadow%20report%20201112/Greece.pdf>>. Βλ. επίσης, ενδεικτικά, «Νέα επίθεση σε τζαμί στον Αγ. Παντελεήμονα από ακροδεξιούς», tvxs, 8.1.2012' Εμπρηστική επίθεση σε αυτοσχέδιο τζαμί στην Καλλιθέα, 2.6.2011' Τους Έκλεισαν Στο Τζαμί για να τους κάψουν, 2.11.2010' "Pig's head, hate slogans at Athens Muslim Center", Islamophobia Watch, 17 October 2014.

¹⁹¹⁴ Υπόμνημα, Θέμα: «Ανέγερση Τεμένους στο Βοτανικό, το αντιρατσιστικό νομοσχέδιο και η λαθρομετανάστευση», Πέμπτη 21.8.2014.

¹⁹¹⁵<http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/AnazitisiNomothetikouErgou?law_id=b7c1903f-d18a-417e-b8fd-423fddecba50>.

¹⁹¹⁶ Βλ. αντίδραση εκκλησίας: Μητροπολίτης Πειραιώς, «Το ΣτΕ παραβαίνει το Σύνταγμα στο θέμα του ισλαμικού τεμένους» Δελτίο Τύπου, Πειραιεύς, 1.10.2014.

Στις πρόσφατες εξελίξεις, εγγράφεται η εγκύκλιος του 2014, με την οποία το Υπουργείο Παιδείας, προσπάθησε να διευθετήσει τα ζητήματα των παράνομων μουσουλμανικών χώρων λατρείας, με την εισαγωγή αυστηρών όρων και προϋποθέσεων για την ίδρυση και λειτουργία τους.

Σήμερα, μετά από διαμαρτυρίες για την έλλειψη τεμένους, τις «εναλλακτικές» λύσεις των παράνομων τζαμιών, τις προσευχές σε δημόσιους χώρους (πλατείες) και γήπεδα (ΣΕΦ, ΟΑΚΑ), με βάση στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ και του Υπουργείου παιδείας, πολλοί από τους «πρόχειρους» χώρους προσευχής μουσουλμάνων που βρίσκονται στην Αθήνα, σε ισόγεια και υπόγεια έχουν κλείσει, για λόγους οικονομικούς. Αντίθετη, ωστόσο, είναι η εικόνα που παρέχεται από τις ίδιες τις μουσουλμανικές κοινότητες, που αποδίδουν αυτή την κατάσταση στο σφράγισμα των χώρων προσευχής από την Αστυνομία λόγω της εγκυκλίου του Υπουργείου Παιδείας¹⁹¹⁷.

B.4.3.2. Μέτρα για την «επικρατούσα θρησκεία»: Προσαρμογή στην πολυπολιτισμική πραγματικότητα ή «από-χριστιανοποίηση» και «θρησκευτικός (χριστιανικός) αποχρωματισμός» (;)

Από μια άλλη σκοπιά, λόγω της εισροής «αλλόδοξων» στην ελληνική επικράτεια, αυτό που παρατηρήθηκε, ήταν μια «επίθεση» (σύμφωνα με ορισμένους κύκλους) στην «επικρατούσα» θρησκεία και τα προνόμιά της ή μια προσπάθεια προσαρμογής στη νέα πραγματικότητα, αλλά και εξισορρόπησης αντίρροπων δυνάμεων από την πλευρά της Πολιτείας. Πρόκειται για μια σειρά από ζητήματα, που αν και σε μια ομοιογενή κοινωνία ήταν απολύτως φυσιολογικά, μετατράπηκαν σε «πρόβλημα» και επισημάνθηκαν ως τέτοιο από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα και ιδιαίτερα την ECRI, στην αναδύομενη ελληνική πολυπολιτισμική κοινωνία, οδηγώντας σε μια σειρά «διορθωτικών» πρωτοβουλιών/μέτρων.

(i) Διδασκαλία θρησκευτικών στα σχολεία- προσευχή

Ένα πρώτο θέμα εδώ, αφορά στη διδασκαλία των θρησκευτικών στα σχολεία. Η εκπαίδευση εξακολουθεί να αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους θεσμούς αναπαραγωγής της θρησκείας. Στην Ελλάδα, βάσει του Συντάγματος, η «Θρησκευτική συνείδηση» συγκαταλέγεται στους σκοπούς της παιδείας¹⁹¹⁸, ακολουθώντας ένα δογματικό πρότυπο θρησκευτικής εκπαίδευσης. Το μάθημα των θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό. Προβλέπεται ωστόσο, η απαλλαγή των μαθητών κατόπιν αιτήματος των γονέων¹⁹¹⁹.

Παρότι: «Από την νομολογία του ΕυρΔΔΑ [...] απορρέει η βασική αρχή ότι το κράτος οφείλει να απέχει από οποιαδήποτε ταύτιση με ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα που θα μπορούσε να οδηγήσει στην επέμβαση, μέσω της εκπαίδευσης, στην διαμόρφωση των πεποιθήσεων για το

¹⁹¹⁷ ΟΝΙΣΕΝΚΟ Κ., «Φάκελος Τζαμί», *op. cit.* σπ. 1907.

¹⁹¹⁸ Άρθρο 16: «Παιδεία, τέχνη, επιστήμη»: Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες.

¹⁹¹⁹ Πρβλ. σχετικές εγκυκλίους: 91109/Γ2/10-07-08, 104071/Γ2/04-08-08, «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων» Φ12/977/109744/Γ1/26-08-08, Απασχόληση μαθητών 133099/Γ2/19-09-2013, «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων» 12773/Δ2/23-01-2015/ΥΠΑΙΘ, «Ρύθμιση μαθητικών θεμάτων».

Θείο»¹⁹²⁰, η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης ερμηνεύτηκε στην Ελλάδα υπό το φως της επικρατούσας θρησκείας. Μάλιστα, η υποχρεωτική διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών, επικυρώθηκε από το ΣτΕ¹⁹²¹. Ενώ πιο πρόσφατα, κρίθηκε επίσης, τελεσίδικα με απόφαση του Διοικητικού Εφετείου Χανίων τον Δεκέμβριο του 2012, καταργώντας την γνωμοδότηση του ΣτΠ, Καμίνη (2007).

Το 2009, η ECRI επισήμανε επίσης, με ανησυχία τις εκθέσεις που αναφέρονταν στην ύπαρξη σχολικών βιβλίων με αρνητικές αναφορές σε άλλες θρησκείες, κάτι που ωστόσο, αντικρούστηκε από τις ελληνικές αρχές¹⁹²².

Ενδιαφέρουσα από την άποψη αυτή, είναι επίσης, και η γνώμη Αρεοπαγίτη, σύμφωνα με την οποία:

«Αν οι «προστάτες» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ζητούν να επιτραπεί η αποχή των μη ορθόδοξων από την προσευχή και το μάθημα των θρησκευτικών, το αίτημά τους είναι χωρίς αντικείμενο, αφού η αποχή αυτή επιτρέπεται ήδη. Αν, όμως, ζητείται να απαγορευθεί το κράτος τις δύο αυτές εκδηλώσεις της θρησκευτικής συνειδήσεως των ορθοδόξων, κατά παράβαση του άρθρου 13, παράγραφος 1, του Συντάγματος, κατά το οποίο «η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και το αίτημα αυτό γίνεται δεκτό, τότε το κράτος θα πρέπει και να τιμωρεί όσους μετέχουν στις εκδηλώσεις αυτές, οπότε θα έχουμε στον εικοστό αιώνα, μία νέα μορφή διωγμού της χριστιανικής πίστεως»¹⁹²³.

(ii) Θρησκευτικά σύμβολα σε δημόσιους χώρους

Σε ένα άλλο επίπεδο, ένα από τα ζητήματα, που απορρέουν από την επικρατούσα θρησκεία είναι η σύνδεσή της με την Πολιτεία και ειδικότερα, η χρήση της δημόσιας έκφρασης της θρησκευτικότητας και της χρήσης των θρησκευτικών συμβόλων σε δημόσιους χώρους, όπως στο κοινοβούλιο, στα δικαστήρια, στα σχολεία.

Ενδιαφέρουσα εδώ, είναι η προσφυγή τεσσάρων γονέων στο ΣτΠ, σχετικά με τα θρησκευτικά σύμβολα, τον εκκλησιασμό και το μάθημα των θρησκευτικών στα σχολεία¹⁹²⁴.

Στην Ελλάδα, παρά την διεθνή ομοφωνία επί του ζητήματος, βάσει της οποίας:

«[...] οτιδήποτε εκπέμπει μήνυμα που συνδέει την πολιτεία με μια συγκεκριμένη θρησκεία παραβιάζει την κρατική ουδετερότητα και είναι αθέμιτο»¹⁹²⁵.

το ΣτΕ, με απόφασή του, απέρριψε την αίτηση της αφαίρεσης των εικόνων από τις δικαστικές αίθουσες:

«Το ζήτημα που τίγεται στην πιο πάνω αίτηση άπτεται ενός σύνθετου και ευαίσθητου θέματος, συνδεδεμένου στενώς με την πνευματική καλλιέργεια και την ιστορία του Ελληνικού Έθνους. Συνεπώς, σύμφωνα και με τη σκέψη 38 της αποφάσεως του [Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου] *Lautsi* κατά Ιταλίας επί αυτού η Ελληνική Πολιτεία, μέσω των αρμοδίων οργάνων της, έχει ευρύ πλαίσιο εκτιμήσεως. Κατ' ακολουθίαν των ανωτέρω, το

¹⁹²⁰ ΜΑΝΤΖΟΥΦΑ Π., «Θρησκεία και εκπαίδευση. Το ιστορικό και συνταγματικό πλαίσιο της θρησκευτικής εκπαίδευσης», *Book's Journal*, τ. 7/2011.

¹⁹²¹ ΣτΕ 3356/1995, ΣτΕ 2176/1998.

¹⁹²² ΣοΕ: ECRI IV, 2009, §105. Σχετική εδώ είναι η διαμεσολάβηση του ΣτΠ, κατόπιν αναφοράς θρησκευτικής κοινότητας (των Μαρτύρων του Ιεχωβά), σχετικά με τον τρόπο που παρουσιαζόταν το δόγμα της στο θρησκευτικό εγχειρίδιο, που κατέληξε στην διόρθωση του επίμαχου περιεχομένου. Πρβλ. Παρουσίαση Διαμεσολάβησης (αναφορά υπ' αρ. πρωτ. 2908/18.2.2005). Διόρθωση σχολικού εγχειριδίου θρησκευτικών, Συνήγορος του Πολίτη, Δεκέμβριος 2007.

¹⁹²³ ΑΝΔΡΙΑΝΟΥ Ε., «Η παρουσία του σταυρού στα εθνικά μας σύμβολα και ο επιχειρούμενος αποσυμβολισμός», *Παρασκήνιο*, 27.2.2010.

¹⁹²⁴ ΖΕΡΒΑΣ Χ., «Προσφυγή στον Συνήγορο για τα θρησκευτικά σύμβολα», *Ελευθεροτυπία*, 7.1.2010

¹⁹²⁵ ΚΑΜΤΣΙΔΟΥ Α., «Θρησκευτικά σύμβολα και δημόσιος χώρος», *Ενθέματα*, Φεβρουάριος 2013.

προαναφερόμενο ζήτημα, ως γενικότερο ζήτημα της Ελληνικής κοινωνίας, αν ήθελε ποτέ τεθεί αρμοδίως, οπωσδήποτε θα αποτελέσει αντικείμενο εκτιμήσεως των κεντρικών θεσμικών οργάνων (νομοθετικών – εκτελεστικών) της Ελληνικής Πολιτείας και όχι των οργάνων που διοικούν κάθε δικαστήριο»¹⁹²⁶.

(iii) *Μισαλλόδοξος λόγος και θρησκεία. Περί βλασφημίας στον λόγο και την τέχνη*

Ως ένα ακόμα παράδοξο της ελληνικής περίπτωσης, θα μπορούσε να αναφερθεί ο μισαλλόδοξος λόγος στη θρησκεία. Δυο σημεία προκαλούν εντύπωση. Αφενός, το γεγονός ότι δεν καταφέρθηκε σε βάρος των αλλόθρησκων, αλλά της επικρατούσας θρησκείας και αφετέρου, η υπερβολική ίσως αντίδραση, που μαρτυρά μια «ανάγκη» να προστατευτούν τα χαμένα προνόμια, αλλά και μια ταυτότητα που χάνεται...

Σήμερα, στην Ελλάδα υπάρχει νόμος περί βλασφημίας¹⁹²⁷ κάτι για το οποίο η χώρα έχει επικριθεί από όργανα του ΣοΕ¹⁹²⁸. Πρόκειται για τα άρθρα 198-199 του Ποινικού Κώδικα¹⁹²⁹. Με αφορμή ένα θέμα που δεν αφορά μειονοτική αλλά την επικρατούσα θρησκεία και την «προσβολή» της από Έλληνα πολίτη και όχι αλλοδαπό, το ζήτημα επανήλθε στο προσκήνιο. Πράγματι, το εν λόγω άρθρο εφαρμόστηκε, με την καταδίκη του Φίλιππου Λοϊζου, για τη σελίδα «Γέρων Παστίσιος»¹⁹³⁰ (παραφράζοντας ή διακωμωδώντας κατά κάποιους, το όνομα του Γέροντα Παΐσιου, που ειρήσθω εν παρόδω, ανακηρύχτηκε Άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας) που δημιούργησε στο facebook, από το Α' Αυτόφωρο Μονομελές Πλημμελειοδικείο Αθηνών, σε 10 μήνες φυλάκιση με τριετή αναστολή για εξύβριση θρησκευάματος κατ' εξακολούθηση¹⁹³¹.

Το ίδιο, επαναλήφθηκε και στην περίπτωση της θεατρικής παράστασης "Corpus Cristi", όπου τον Νοέμβριο του 2012, πραγματοποιήθηκε εισαγγελική έρευνα σχετικά με το εάν οι συντελεστές παραβίασαν τον νόμο περί βλασφημίας.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από την πλευρά της Πολιτείας, με αφορμή τα παραπάνω γεγονότα, ανακινήθηκε το ζήτημα. Πρώτη η Δημοκρατική Αριστερά (ΔημΑρ), μέσω επίκαιρης ερώτησης στον αρμόδιο Υπουργό, ζήτησε την κατάργηση του νόμου περί βλασφημίας.

¹⁹²⁶ ΣτΔ, Τμήμα Δ', 2980/2013.

¹⁹²⁷ Για το ζήτημα αυτό βλ.: CoE: VENICE COMMISSION, "Annex II analysis of the domestic law concerning blasphemy, religious insult and inciting religious hatred in Albania, Austria, Belgium, Denmark, France, Greece, Ireland, Netherlands, Poland, Romania, Turkey, united kingdom on the basis of replies to a questionnaire", Study no. 406 / 2006, Strasbourg, 22 October 2008, p. 46-50. Βλ. επίσης: SARAFIANOS D., "Blasphemy in the Greek Orthodox legal tradition", στο: Venice Commission, Blasphemy, Insult and Hatred: finding answers in a democratic society, Science and technique of democracy, no. 47, Council of Europe Publishing, March 2010, p. 105-113' Freedom House, "The impact of blasphemy laws on human rights", October 2010, p. 35-41.

¹⁹²⁸ CoE: VENICE COMMISSION, *ibid*, (2008) όπου σημειώνεται ότι: "[...] the offence of blasphemy should be abolished (which is already the case in most European States) and should not be reintroduced."

¹⁹²⁹ «Άρθρο 198: Κακόβουλη βλασφημία».

1. Με φυλάκιση μέχρι δύο ετών τιμωρείται όποιος δημόσια και κακόβουλα βρίζει με οποιοδήποτε τρόπο το Θεό. 2. Όποιος εκτός από την περίπτωση της παρ. 1, εκδηλώνει δημόσια με βλασφημία έλλειψη σεβασμού προς τα θεία, τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι τριών μηνών.»

«Άρθρο 199: Καθύβριση θρησκευμάτων

Όποιος δημόσια και κακόβουλα καθυβρίζει με οποιονδήποτε τρόπο την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού ή άλλη θρησκεία ανεκτή στην Ελλάδα τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών.»

¹⁹³⁰ "Blasphemy, the law and Greece. Sainthood and stoicism", *The economist*, 19.1.2015.

¹⁹³¹ «Διεθνής Αμνηστία: Να καταργήσει η Ελλάδα τον νόμο περί βλασφημίας», *Law net*, 21.1.2014.

Ακολούθησε το Σύριζα: «Γιατί η κυβέρνηση επιμένει να διατηρεί σε ισχύ τους νόμους περί βλασφημίας, δίδοντας έτσι το δικαίωμα σε οποιονδήποτε να παρεμβαίνει σε ζητήματα ελευθερίας της έκφρασης;

Προτίθεται ο Υπουργός να προβεί σε κατάργηση των νόμων περί βλασφημίας;»¹⁹³²
Στον αντίποδα αμφότερων, κινήθηκε ερώτηση εκπροσώπου της Χρυσής Αυγής με θέμα "Προστασία Θρησκευτικού Συναισθήματος", που αφορούσε δηλαδή τη λήψη μέτρων για την εφαρμογή των σχετικών ποινικών διατάξεων¹⁹³³.

Τέλος, υπέρ της κατάργησης της βλασφημίας τάχθηκε και η Διεθνής Αμνηστία, υπογραμμίζοντας ότι:

«[...] το δικαίωμα στην ελευθερία του θρησκευάτος δεν επεκτείνεται μέχρι την προστασία από το κράτος των θρησκευτικών πεποιθήσεων ενός προσώπου από την κριτική ή τον σχολιασμό και καλεί επίσης τις ελληνικές αρχές να καταργήσουν την αναχρονιστική νομοθεσία περί βλασφημίας»¹⁹³⁴.

B.4.4. Η οπτική της Εκκλησίας και η συμβολή της στην καταπολέμηση του ρατσισμού

Πέραν από την όποια κριτική μπορεί να ασκηθεί σε θέσεις λειτουργών της «επικρατούσας θρησκείας», όπως άλλωστε, καταγράφεται από την ECRI, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να παραγνωριστεί ο ρόλος και το έργο της Εκκλησίας –πολλές φορές άγνωστο- όσον αφορά στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας.

B.4.4.1. Η δράση της Εκκλησίας σε επίπεδο Ιεράς Συνόδου. Το θεσμικό πλαίσιο

Πιο συγκεκριμένα, το 1994, δημιουργήθηκε το Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων. Το εν λόγω Πρόγραμμα, «[...] προσφέρει εξειδικευμένες υπηρεσίες υποδοχής, κοινωνικής συμβουλευτικής και προσανατολισμού και νομικής υποστήριξης, χωρίς καμία διάκριση εθνικότητας, θρησκείας ή άλλης μορφής διαφορετικότητας».

Κατόπιν, το 2002, συστάθηκε με πρωτοβουλία του Αρχιεπισκόπου Ελλάδος κ.κ. Χριστόδουλου, η ΜΚΟ «Αλληλεγγύη», με σκοπό την υποστήριξη των κοινωνικά αδύναμων ομάδων ανεξαρτήτως εθνικότητας ή θρησκευάτος¹⁹³⁵.

Προς την ίδια κατεύθυνση, σημαντική ήταν η Ανακοίνωση με θέμα τη Μέριμνα της Εκκλησίας της Ελλάδος για τους μετανάστες, το 2005¹⁹³⁶.

Σταθμό στην θεσμική εξέλιξη του ζητήματος, αποτέλεσε η σύσταση από τον Αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο, της Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Μεταναστών, Προσφύγων και Παλιννοστούντων¹⁹³⁷ το 2006¹⁹³⁸.

¹⁹³² ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Επίκαιρη ερώτηση από τον Πέτρο Τατσόπουλο προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 11.9.2012, στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d-7550-4265-8e0b-078e1bc7375a/7716533.pdf>>. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα πρακτικά της Βουλής, βλ. Πρακτικά Βουλής ΙΕ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΗ', Δευτέρα, 17.9.2012, <<http://www.hellenicparliament.gr/.../a08fc2dd-.../syne120917.doc>>

¹⁹³³ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Επίκαιρη ερώτηση από τον Χρήστο Παππά προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2.10.2012 στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d-7550-4265-8e0b-078e1bc7375a/7746701.pdf>>.

¹⁹³⁴ AMNESTY INTERNATIONAL, "Prosecution over play a further tragedy for Greece", 16.11.2012.

¹⁹³⁵ Βλ. αναλυτικότερα <<http://www.solidarity.gr/>>.

¹⁹³⁶ Για τα προβλεπόμενα μέτρα βλ. Γ' Συνεδρία της Δ.Ι.Σ. (19.10.2005), Δελτίο Τύπου της Ιεράς Συνόδου.

¹⁹³⁷ Κανονισμός υπ' αριθμ. 172/ 2006, «Περί Συστάσεως Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Μεταναστών, Προσφύγων και Παλιννοστούντων», Αθήνα, 13.10.2006, ΦΕΚ 255/23.11.2006, <<http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/metanastes/kanonismos.htm>>.

Το 2012, συγκροτήθηκε το «Κέντρο Συμπαραστάσεως Παλιννοστούντων και Μεταναστών – Οικουμενικό Πρόγραμμα Προσφύγων»¹⁹³⁹. Πρόκειται για μια αστική μη κερδοσκοπική εταιρία της Εκκλησίας της Ελλάδος, διάδοχο του Κέντρου Συμπαραστάσεως Παλιννοστούντων Μεταναστών (ΚΣΠΜ) και του Οικουμενικού Προγράμματος Προσφύγων. Μεταξύ των σκοπών του, συγκαταλέγονται και τα ακόλουθα:

- «-να συνηγορεί για τη δικαιοσύνη, την αξιοπρέπεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα των μεταναστών, προσφύγων, αιτούντων άσυλο και Ελλήνων παλιννοστούντων
- να παρακολουθεί και να μελετά το μεταναστευτικό φαινόμενο και το άσυλο προκειμένου να εκπονή, να διενεργεί και να υλοποιεί προγράμματα παροχής υποστηρικτικών υπηρεσιών (π.χ. νομική και κοινωνική συμβουλευτική και υποστήριξη) σε μετανάστες, πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, βοηθώντας τους να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες τους
- να καλλιεργήσει και προωθήσει μια αμοιβαία διαπολιτισμική κατανόηση, καθώς και την αποδοχή και το σεβασμό της «ετερότητας», μέσω της ανάληψης δράσεων πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης» (άρθρο 3 Καταστατικού).

B.4.4.2. Η δράση της Εκκλησίας σε επίπεδο ενοριών/μητροπόλεως. Το θεσμικό πλαίσιο

Σε ένα άλλο επίπεδο, σημαντική είναι η -χωρίς διακρίσεις- δράση της Εκκλησίας σε επίπεδο ενοριών/μητροπόλεων, που εκτείνεται:

- Στην παροχή τροφής, φαρμάκων, ειδών πρώτης ανάγκης, ειδών ιματισμού και υποδήσεως, στην μέριμνα για εύρεση ασφαλούς και αξιοπρεπούς στέγης καθώς και στην στήριξη για εύρεση εργασίας με δίκαιη αντιμετώπιση από τον εργοδότη.
- Στην θετική προβολή της εικόνας των μεταναστών και στην εκφορά λόγου που να βοηθά την αποδοχή των αλλοδαπών, καθώς και την ανάγκη αρμονικής συνύπαρξης των ενοριτών με τους αλλοδαπούς γείτονές τους¹⁹⁴⁰. Ενδεικτική εδώ, είναι για παράδειγμα η διοργάνωση ομιλίας περί «Εκκλησιαστικού ρατσισμού», της Μητρόπολης Νίκαιας.

B.4.4.3. Εκκλησία κατά της ρητορικής μίσους

«Η αγάπη δεν κάνει διακρίσεις. Ο καλύτερος αντιρατσισμός είναι η εκκλησία»¹⁹⁴¹

¹⁹³⁸ «5. Τη διαπίστωση ότι η συγκέντρωση μεγάλου αριθμού μεταναστών, προερχόμενων από 126 και πλέον Εθνότητες, έχει μεταβάλει πολλές Ενορίες και πολλές γειτονιές σε πολυεθνικά, πολυγλωσσικά και πολυθρησκευτικά πληθυσμιακά σύνολα.

6. Την εμπειρία ότι η έλλειψη ενιαίας ευρωπαϊκής μεταναστευτικής πολιτικής και η απουσία κατάλληλων υποδομών και πρόσφορων μέτρων για την οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και θρησκευτική ένταξη των μεταναστών, ιδιαίτερα της λεγόμενης «Δεύτερης Γενεάς», οδηγούν τους μετανάστες σε κοινωνικό αποκλεισμό, γκεττοποίηση και θρησκευτικό και εθνικό φονταμενταλισμό, καλλιεργούν στους αυτόχθονες αισθήματα ξενοφοβίας και ρατσισμού, απειλούν τη συνοχή του κοινωνικού ιστού, δημιουργούν «παράλληλες κοινωνίες» και εγκομμονούν κινδύνους κοινωνικών συγκρούσεων, των οποίων γίναμε μάρτυρες προσφάτως σε διάφορες χώρες της Ε.Ε. και αλλαχού [...].

10. Ότι η Εκκλησία, εκ της φύσεώς της ως «Κοινωνίας» και εκ της διδασκαλίας της περί του ανθρωπίνου προσώπου, περί του ξένου, περί της ισότητας μεταξύ των προσώπων ανεξαρτήτως φυλετικής, κοινωνικής, πολιτικής, ιδεολογικής και άλλης διακρίσεως, δεν προσφέρει μόνον την αγαπητική διακονία της προς πάντας αδιακρίτως, αλλά αποτελεί και τον καλύτερο παιδαγωγό αγάπης, κοινωνικής ειρήνης και δικαιοσύνης».

¹⁹³⁹ Κανονισμός υπ' αριθμ. 234/2012, Πρωτοδικείο Αθηνών αριθμ. 11561/2012. Επίσης, για τις δράσεις του Κέντρου, βλ. τις ετήσιες εκθέσεις για τα έτη 2012, 2013, 2014.

¹⁹⁴⁰ Αρχ. Τιμόθεος Ανθής, «Ποιμαντική Οικογένειας Μεταναστών», στο: <http://www.ecclesia.gr/greek/holy_synod/commitees/metanastes/anthis_poimantika.htm>.

¹⁹⁴¹ «Π. Δανυήλ Αεράκης: 'Για την εκκλησία οι μετανάστες είναι η πρόκληση της ιεραποστολικής μας αγάπης», 28.11.2013, στο: <http://synodoiporia.blogspot.gr/2013/10/blog-post_9187.html>.

Σε απάντηση στην κριτική που κατά διαστήματα έχει ασκηθεί από την ECRI, στον «ακραίο» λόγο ορισμένων ιεραρχών, προστίθεται και η άλλη διάσταση.

Σε αυτό το πλαίσιο, θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν τόσο ο λόγος του αρχιεπισκόπου κ.κ. Ιερώνυμου, όσο και άλλων μητροπολιτών¹⁹⁴² που όχι μόνο καταφέρεται κατά του ρατσισμού, αλλά και αποκηρύσσει τη Χρυσή Αυγή, διαχωρίζοντας τη θέση της Εκκλησίας από αυτή.

«Η Εκκλησία αγαπά όλους τους ανθρώπους, και μαύρους και άσπρους και μη χριστιανούς.

Όλους τους ανθρώπους. Και δεύτερον πορεύεται στο δρόμο της και δεν χρειάζεται προστάτες»

Πρόκειται μάλιστα, για μια πρόταση, η οποία ήγειρε αντιδράσεις από την πλευρά της ΧΑ, η οποία υπογράμμισε ότι:

«Ουδέποτε η Χρυσή Αυγή διεκδίκησε τον ρόλο του προστάτη της Εκκλησίας. Είναι θλιβερό η Ιεραρχία να κατηγορεί την Χρυσή Αυγή, συμπλέοντας έτσι με άθεους και βλάσφημους πολιτικούς, που ανήκουν σε μυστικές εταιρίες, σκοτεινές λέσχες και δόγματα».

Σημειώνεται μάλιστα, ότι έναν χρόνο αργότερα, η αντιπαράθεση ΧΑ-αρχιεπισκόπου συνεχίστηκε, όταν ο αρχιεπίσκοπος δήλωσε ότι:

«... Οφείλουμε να πούμε, αδελφοί μου, ότι η Αγάπη αυτή για τον Θεό και τον άλλο άνθρωπο, που φτάνει ως τη θυσία, η αληθινή χριστιανική Αγάπη, είναι ασυμβίβαστη προς κάθε μορφή μισαλλοδοξίας, εθνοφυλετισμού και ρατσισμού και προς κάθε πράξη ωμής βίας, όπως αυτές που βλέπουμε, αλίμονο, να αναδύονται στη σημερινή κατακερματισμένη και ασθενούσα κοινωνία μας»¹⁹⁴³.

B.4.4.4. Σχέσεις Εκκλησίας με το Ισλάμ

Ως προς τις σχέσεις της Εκκλησίας με το Ισλάμ αξίζει να σημειωθεί ότι η Εκκλησία, από την εποχή του Αρχιεπισκόπου Χριστόδουλου, έχει ταχθεί υπέρ της ανέγερσης τεμένους στην Αθήνα. Κύρια επιχειρήματα, αποτελούν αφενός, το γεγονός ότι η ορθόδοξη εκκλησία θέλει να ανεγείρει ναούς στο εξωτερικό και αφετέρου, ότι ο κύριος σκοπός της εκκλησίας είναι η ειρηνική συνύπαρξη των λαών ανεξαρτήτως θρησκευτικών διαφορών.

Από την άλλη μεριά βέβαια, η εκκλησία, επισημαίνει τους κινδύνους που ελλοχεύουν σε μια τέτοια κίνηση, εάν γίνει χωρίς πρόνοια. Έτσι, σύμφωνα με τον Αρχιεπίσκοπο Ιερώνυμο:

«Μέσα στα μέτρα του πολυπολιτισμού, της ανταλλαγής απόψεων δεν το αρνηθήκαμε, [...] αλλά επισημάναμε και τους κινδύνους. Υπάρχουν πολύ κίνδυνοι γιατί οι μουσουλμάνοι δεν είναι μια ομάδα, είναι πολλές αιρέσεις που αλληλοσπαράζονται. Δεν είναι ωραίο πράγμα να έρθουν στην Ελλάδα και να έχουμε αλληλοσφαγές και συγκρούσεις. Δεν είναι απλό το θέμα. Δεύτερο θέμα που επισημάναμε είναι το πώς θα διοικείται το τζαμί. Θα το διοικούν μουσουλμάνοι, Έλληνες; Και με ποιο τρόπο; Είναι θέμα που θα πρέπει να εξεταστεί από κοινωνιολόγους, νομικούς, πολιτικούς, εθνολόγους και άλλους. Και τρίτο θέμα που επισημάναμε είναι για το ποιος θα διορίζει τους κατηγητές; Θα είναι μόνο οι ιερείς που θα κάνουν τη θρησκευτική τελετή ή θα είναι και κατηγητές που θα κάνουν φανατική κατήχηση στα παιδιά των μουσουλμάνων. Κάναμε την παραχώρηση γιατί είναι πολλοί οι μουσουλμάνοι που δουλεύουν στην Ελλάδα και έχουν κι αυτοί το δικαίωμα να προσεύχονται, αλλά πρέπει να

¹⁹⁴² Πρόκειται για τους μητροπολίτες: Σιατίστης Παύλο, Κορίνθου Διονύσιο, Θεσσαλονίκης Άνθιμο, Δημητριάδος Ιγνάτιο, Δωδώνης Χρυσόστομο, Ναυπάκτου Ιερόθεο, Φθιώτιδος Νικόλαο, Χαλκίδας Χρυσόστομο, Μεσσηνίας Χρυσόστομο. Βλ. αναλυτικότερα: «Κατά της Χρυσής Αυγής η Ορθόδοξη Εκκλησία σε Ελλάδα και Γερμανία», *tvxs*, 27.10.2012.

¹⁹⁴³ ΜΑΣΤΟΡΑΣ Γ., «Προκλητικό 'αντιρατσιστικό μήνυμα Ιερώνυμου», Χρυσή Αυγή, 30.1.2013, <<http://www.xryshaygh.com/enimerosi/view/proklhtikoantiratsistikomhnumaierwnumou#ixzz3cBl1gp95>>.

ληφθούν τα μέτρα για να κρατηθούν ισορροπίες. Όσον αφορά για τα 15 εκ ευρώ που θα διαθέσει, όπως ακούγεται, το κράτος για το τζαμί, δεν ξέρω αν αυτό θα γίνει και πότε θα γίνει λόγω της οικονομίας μας»¹⁹⁴⁴.

Από μια άλλη σκοπιά, ενισχυτική της καλής συνύπαρξης χριστιανών-μουσουλμάνων, είναι η περίπτωση της Κομοτηνής, όπου οι δυο θρησκείες συνυπάρχουν αρμονικά σε βάθος χρόνων¹⁹⁴⁵.

B.4.4.5. Σχέσεις Εκκλησίας- κράτους. «Θρησκευτικοποίηση του κράτους» ή «αποχριστιανοποίηση της Πολιτείας»

Σύμφωνα με την άποψη του ίδιου του Αρχιεπισκόπου Ιερώνυμου, όπως προκύπτει από συνέντευξή του το 2011:

«Είναι ένα μεγάλο θέμα οι σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας. Η Εκκλησία και η Πολιτεία είναι δυο μεγάλοι θεσμοί. Αυτά τα πράγματα δημιουργούνται και εξελίσσονται και εξαρτώνται από τις σχέσεις των ανθρώπων.

Τα πρόσωπα πάντοτε παίζουν το μεγάλο ρόλο. Μπορεί να υπάρχει ένα πρόσωπο στην πολιτική που να θέλει να ανακατεύεται στα πράγματα της Εκκλησίας και να υπάρξει κι ένας Αρχιεπίσκοπος που να θέλει να ανακατεύεται σε όλα τα θέματα της πολιτικής.

Αυτή την εποχή μιλάμε για διακριτούς ρόλους.

Άλλος ο ρόλος της Εκκλησίας και άλλος ο ρόλος της Πολιτείας. Αλλά υπάρχουν και θέματα που είναι κοινά και δεν μπορεί η Εκκλησία να μην έχει λόγο.

Έχει λόγο αλλά με διάκριση. Η εκκλησία δεν είναι μόνο για να κηδεύει και για να παντρεύει, η εκκλησία δημιουργεί χαρακτήρες, ρυθμίζει την πορεία των ανθρώπων. Αυτό δεν μπορεί να το ελέγξει κανένας.

Η Εκκλησία όχι απλώς ενδιαφέρεται για τον κόσμο αλλά έχει χρέος να ενδιαφέρεται».

Σε γενικές γραμμές, όσον αφορά στη κριτική που ασκήθηκε από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα γενικά, αλλά και ειδικά, δηλαδή όσον αφορά στο ζήτημα της «επικρατούσας θρησκείας», αξίζει να σημειωθεί ότι οι Ευρωπαίοι, δεν μπορούν να κατανοήσουν την Ελλάδα. Ο διαχωρισμός του κράτους από την εκκλησία, είναι κάτι που ενώ στη Δύση έχει ιστορικές βάσεις, καθώς ο Πάπας είχε κοσμική εξουσία, στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία αντίθετα, δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο.

Το ίδιο, όσον αφορά στην σύγχρονη Ελλάδα, το κράτος, δεν ήταν ποτέ θρησκευτικό. Η εκκλησία, ωστόσο, διαδραμάτισε έναν καθοριστικό ρόλο στη σύστασή του, στηρίζοντας τον αγώνα του έθνους, κάτι που δικαιολογεί τη θέση της στην ελληνική κοινωνία¹⁹⁴⁶.

B.5. Τρομοκρατία και ρατσισμός στην Ελλάδα: Εξισώνοντας τους μουσουλμάνους με τρομοκράτες/τζιχαντιστές;

Η Ελλάδα δεν βρέθηκε ίσως στην πρώτη γραμμή της καταπολέμησης της διεθνούς τρομοκρατίας. Για τον λόγο αυτό, δεν μπορεί παρά να προκαλέσει εντύπωση, η στοχοποίηση των μεταναστών στο πλαίσιο της καταπολέμησης του φαινομένου.

Αν και από το 2001, στην ετήσια έκθεσή της, η ΕΕΔΑ είχε προτρέψει όλες τις κυβερνήσεις (συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας) να αντιμετωπίσουν το αποτροπιαστικό φαινόμενο, αναλαμβάνοντας δράση, χωρίς να παραβιάζουν να

¹⁹⁴⁴ Βλ. συνέντευξη αρχιεπισκόπου, «Αρχιεπίσκοπος, Αν δεν αλλάξουμε τρόπο ζωής, δεν θα ξεφύγουμε από την κρίση», Ρομφαία (Εκκλησιαστικό Πρακτορείο Ειδήσεων), 13.9.2011.

¹⁹⁴⁵ Βλ. ενδεικτικά: «Ο Μητροπολίτης Μαρωνείας και Κομοτηνής στο "Αγιορείτικο βήμα": Πρότυπο η συνύπαρξη χριστιανών και μουσουλμάνων στην Θράκη», *Αγιορείτικο Βήμα*, 5.4.2014.

¹⁹⁴⁶ Από συνέντευξη με τον κ. Γ. Καλαντζή, ΓΓ Θρησκευμάτων.

δικαιώματα του ανθρώπου¹⁹⁴⁷, εντούτοις, και στην Ελλάδα η αντιτρομοκρατική ρητορική, αλλά και η πρακτική της Πολιτείας στοχοποίησαν τους μετανάστες.

Ενδεικτικές προς αυτή την κατεύθυνση είναι οι παρατηρήσεις της ΕΕΔΑ από το 2005, σχετικά με παράνομες πτήσεις μυστικών υπηρεσιών ξένων Κρατών στην Ελλάδα και με την απαγωγή και ανάκριση Πακιστανών μεταναστών¹⁹⁴⁸, αλλά και την ενδεχόμενη ελληνική εμπλοκή στις έκνομες πτήσεις της CIA¹⁹⁴⁹.

Φυσικά, τα ΜΜΕ ήταν εκείνα που συνέβαλαν στη σύνδεση της εγκληματικότητας και της τρομοκρατίας με τη μετανάστευση. Παράλληλα, μείζων είναι και ο ρόλος της ακροδεξιάς. Για την ακρίβεια, η ισλαμοφοβία δεν ήταν κύριο ζήτημα στην Ελλάδα, μέχρι που η άκρα δεξιά συνέδεσε το Ισλάμ με την τρομοκρατία.

Πράγματι, σύμφωνα με έκθεση της ENAR ορισμένες ακροδεξιές εκδόσεις, όπως η εφημερίδα Στόχος αναφέρθηκαν ανοιχτά στους μουσουλμάνους και τους μετανάστες από την Τουρκία ως «τρομοκράτες». Επίσης, η εφημερίδα Ελεύθερη Ώρα, με άρθρο που εξέδωσε σχετικά με Σομαλούς πειρατές, σημείωσε τη διαφορά μεταξύ Χριστιανισμού και Ισλάμ¹⁹⁵⁰. Η πιο πρόσφατα σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας με τίτλο: «Τα τζαμιά είναι επί της ουσίας η αφετηρία του Τζιχάντ»¹⁹⁵¹, σημειώθηκε ότι «Εάν τα πράγματα συνεχιστούν με τον τρόπο που πάνε τώρα, κάποια στιγμή οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, θα διαχωριστούν σε χριστιανικές - εθνικές και μουσουλμανικές - μεταναστευτικές».

Περισσότερη εντύπωση ωστόσο, από την «αυτονόητη» σύνδεση του Ισλάμ με την τρομοκρατία από την άκρα δεξιά, αποτελεί η σύνδεση της τρομοκρατίας και της μετανάστευσης από την ίδια την κυβέρνηση δια στόματος Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, Ν. Δένδια. Σε μια προσπάθεια ενίσχυσης των στρατιωτικών μέτρων προστασίας των συνόρων, ο Υπουργός, υπαινίχθηκε μια τέτοια σύνδεση όταν, σε συνέντευξή του στο τέλος συνεδρίασης του Συμβουλίου Εσωτερικών Υποθέσεων της Ε.Ε., το 2014, δήλωσε ότι: «[...] Η τρομοκρατία είναι πιθανό να εκμεταλλευτεί το φαινόμενο της παράνομης μετανάστευσης»¹⁹⁵².

Κάτι που ωστόσο, είχε στηριχθεί και παλαιότερα από τηλεγράφημα της πρεσβείας των ΗΠΑ, το 2009¹⁹⁵³.

Το 2015, η εν λόγω «σχέση» έγινε και αντικείμενο προεκλογικής διαμάχης μεταξύ κυβέρνησης (ΝΔ)- αντιπολίτευσης (ΣΥΡΙΖΑ)¹⁹⁵⁴, με τον Πρωθυπουργό Α. Σαμαρά, την επαύριο των γεγονότων του Charlie Hebdo, να δηλώνει ότι:

«[...] σήμερα στο Παρίσι είχαμε μακελινό από βομβιστική επίθεση με τουλάχιστον 12 νεκρούς και εδώ κάποιοι προσκαλούν και άλλους λαθρομετανάστες και μοιράζουν από τώρα ιθαγένεια».

Και τον Α. Τσίπρα, να ανταπαντάει:

¹⁹⁴⁷ Απόφαση ΕΕΔΑ για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας μετά τα γεγονότα της 11.09.2001, Ετήσια Έκθεση ΕΕΔΑ, 2001, σελ. 234.

¹⁹⁴⁸ ΕΕΔΑ, Ψήφισμα σχετικά με τις παράνομες πτήσεις μυστικών υπηρεσιών ξένων Κρατών στην Ελλάδα και με την απαγωγή και ανάκριση Πακιστανών μεταναστών, Αθήνα, 19.12.2005.

¹⁹⁴⁹ ΕΕΔΑ, Απόφαση σχετικά με ενδεχόμενη ελληνική εμπλοκή στις έκνομες πτήσεις της CIA Αθήνα, 3.5.2007.

¹⁹⁵⁰ ENAR Shadow Report 2011-2012, Racism and related discriminatory practices in Greece. <<http://www.enar-eu.org/IMG/pdf/greece.pdf>>.

¹⁹⁵¹ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ., «Τα τζαμιά είναι επί της ουσίας η αφετηρία της Τζιχάντ», *Ελεύθερη Ώρα*, 28 Σεπτεμβρίου 2014.

¹⁹⁵² «Δένδιας: Πιθανή σύνδεση παράνομης μετανάστευσης - τρομοκρατίας», *Το Βήμα*, 24.1.2014.

¹⁹⁵³ «WikiLeaks: Σύνδεση τρομοκρατίας- παράνομης μετανάστευσης», *skai.gr*, 22.3.2011, <<http://www.skai.gr/mobile/article?aid=165564>>.

¹⁹⁵⁴ «Σκληρή κόντρα Τσίπρα - ΝΔ για μετανάστες και τρομοκρατία», *Ταχυδρόμος*, 11.5.2015.

«[...] δεν θα επιστρέψουμε στο μεσαίωνα που οραματίζονται οι τρομοκράτες. Δεν θα καταργήσουμε το κράτος δικαίου, όπως αυτοί επιθυμούν και επιδιώκουν. Και δεν θα ενδώσουμε στις φωνές του ρατσισμού και της ξενοφοβίας που χρησιμοποιούν το αθώο αίμα για τον στιγματισμό, την περιθωριοποίηση και την καταστολή της διαφορετικότητας».

Και ενώ, τις παραμονές των εκλογών, δηλώνονταν σε δημόσιο επίπεδο, από τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης, Β. Κικίλια, ότι δεν υπάρχει θέμα τζιχαντιστών στη χώρα, το State Department, χαρακτήρισε την Ελλάδα, ως πέρασμα ακραίων ισλαμιστών στην Ευρώπη, επιβεβαιώνοντας εμμέσως την ύπαρξή τους¹⁹⁵⁵. Προς επίρρωση αυτού, τον Σεπτέμβριο του 2014, συγκροτήθηκε στην Ελλάδα, ειδική ομάδα, αποτελούμενη από την Κρατική Ασφάλεια, την αντιτρομοκρατική και την ΕΥΠ, για τον εντοπισμό τζιχαντιστών¹⁹⁵⁶, αλλά και την αποτροπή επιστροφής τζιχαντιστών μέσω της Ελλάδας¹⁹⁵⁷.

Επιπροσθέτως, την επαύριο των εκλογών, φαίνεται να σημειώνεται μια επικίνδυνη στροφή στο θέμα. Αξιωματούχοι της νέας -τότε- κυβέρνησης φαίνεται πως χρησιμοποιούν τους τζιχαντιστές ως «διαπραγματευτικό χαρτί» για αναζήτηση βοήθειας από την Ευρώπη. Συγκεκριμένα, ο Έλληνας ΥΠΕΞ, Ν. Κοτζιάς, στο περιθώριο του Συμβουλίου Εξωτερικών Υποθέσεων, στη Ρίγα της Λετονίας, προειδοποίησε ότι «[...] θα υπάρξουν εκατομμύρια μετανάστες και χιλιάδες τζιχαντιστές που θα έρθουν στην Ευρώπη αν καταρρεύσει οικονομικά η Ελλάδα», ενώ, η συντριβή της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ θα φέρει μόνο δεξιό εξτρεμισμό και χάος.

Στο ίδιο μήκος κύματος και ο Υπουργός Άμυνας, Π. Καμμένος, δήλωσε:

«[...] Αν πάνε να χτυπήσουν την Ελλάδα, να ξέρουν ότι εμείς αύριο το πρωί αναστέλλουμε τη συνθήκη του Δουβλίνου II, παίρνουν οι μετανάστες τα χαρτιά τους και την ταυτότητά τους και πάνε στο Βερολίνο. Μεταξύ αυτών των μεταναστών, αν υπάρχουν και κάποιοι που έχουν περάσει και για τους οποίους δεν έχει ελεγχθεί αν βρίσκονται στο πλευρό του ISIS, θα είναι ευθύνη της Ευρώπης που θα έχει αποφασίσει να χτυπήσει την Ελλάδα. Αυτή είναι η πολιτική την οποία ασκεί η σημερινή κυβέρνηση».

B.5.1. Νέες εξελίξεις

Φυσικά, μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 13^{ης} Νοεμβρίου 2015 στο Παρίσι, η κατάσταση παίρνει μια άλλη τροπή και στην Ελλάδα.

Με τους φερόμενους ως τρομοκράτες/ τζιχαντιστές, να έχουν περάσει και καταγραφεί στην Ελλάδα και να διατηρούν εδώ κρησφύγετα, η εξίσωση μουσουλμάνων/ μεταναστών με τους τρομοκράτες γίνεται πιο επικίνδυνη.

Πλέον, από την ρητορική μίσους ακροδεξιών φυλλάδων/ κομμάτων, περνάμε στην πράξη. Η τελευταία, παρότι δεν συνιστά τον κανόνα (δηλαδή προφανώς δεν είναι όλοι οι εισερχόμενοι μετανάστες/ πρόσφυγες, τζιχαντιστές), ωστόσο, δημιουργεί νέες φοβίες και ανασφάλεια στους πολίτες. Μια ανασφάλεια που αναμφίβολα θα οδηγήσει σε νέες ρατσιστικές/ ισλαμοφοβικές εξάρσεις και στην Ελλάδα.

¹⁹⁵⁵ «Αξιωματούχος του State Department: Έλληνες έχουν ενταχθεί στους τζιχαντιστές -Η Ελλάδα είναι πέρασμα», *iefimerida.gr*, 24.9.2014. Η εν λόγω άποψη, επιβεβαιώνεται και σε ρεπορτάζ του CNN, LISTER T., MANTZIKOS I., "Add this to Greece's list of problems: It's an emerging hub for terrorists", *CNN* 26.1.2015, <<http://edition.cnn.com/2015/01/25/europe/greece-terrorism-hub/index.html>>.

¹⁹⁵⁶ Συγκροτείται ειδική ομάδα για τον εντοπισμό τζιχαντιστών στην Ελλάδα, 29.9.2014, στο: <<http://www.aftodioikisi.gr/ipourgeia/sigkroteitai-eidiki-omada-gia-tonentopismotzixantistonstinellada>>.

¹⁹⁵⁷ Η Ελλάδα στόχος τζιχαντιστών - Έτοιμη ειδική ομάδα από την ΕΛ.ΑΣ, 18.10.2014, στο: <http://ellinikoforum.blogspot.gr/2014/10/blog-post_391.html> .

Επίλογος

Αποτιμώντας την κατάσταση

Ι. Περί ρατσισμού. Γενικές Διαπιστώσεις

Από την παραπάνω καταγραφή και κριτική ανάλυση προκύπτουν τα ακόλουθα:

- (i) *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Η πορεία, τα αίτια ανόδου και τα εξιλαστήρια θύματα. Το διαχρονικό πέρασμα από την ανοχή στην ουτοπία (;) της ανοχής της ετερότητας*

Ο ρατσισμός, αν και τυπικά λαμβάνει νέες μορφές, εκφράσεις και εγκολπώνεται νέα επιχειρήματα –αποσκοπώντας στο να γίνει ευρύτερα αποδεκτός και να διεισδύσει ευκολότερα στην εκάστοτε κυρίαρχη πολιτικο-κοινωνική-πολιτιστική κουλτούρα- πάντα στηρίζεται στην ίδια και अपαράλλαχτη λογική ανωτερότητας (είτε υπό τη μορφή της φυλής, είτε του πολιτισμού κτλ.) ακολουθώντας ουσιαστικά έναν φαύλο κύκλο, υψώνοντας τείχη και διαρρηγνύοντας τελικά τον κοινωνικό ιστό.

Η Ευρωπαϊκή Ήπειρος, γεννήτορας δύο εντελώς αντιφατικών μεταξύ τους εννοιών – της δημοκρατίας και του ρατσισμού-, που σημάδεψαν όχι μόνο τη δική της, αλλά και την παγκόσμια ιστορία, πέρασε από περιόδους όπου επιτεύχθηκε –τουλάχιστον σε μεγαλύτερο βαθμό- η ανοχή της ετερότητας, σε περιόδους όπου η τελευταία αποτέλεσε ουτοπία και αντιστρόφως.

Έτσι, από την αρχαιότητα και την εμφάνιση μιας μορφής πρωτορατσισμού, περάσαμε στην αποικιοκρατική περίοδο και την επικράτηση της έννοιας του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Τότε, έγινε φανερή η αίσθηση «ανωτερότητας των Ευρωπαίων» και της «πολιτιστικής τους αποστολής» έναντι των άλλων πολιτισμών. Έκτοτε, σταδιακά, στην Ευρώπη γεννήθηκε, άνθισε και γνώρισε την πιο ακραία ιδεολογική έκφραση και εφαρμογή του ο ρατσισμός και οι διακρίσεις.

Μετά από μια καμπή του φαινομένου, με την ανεκτικότητα να επανέρχεται –απόρροια των συντεταγμένων προσπάθειών της διεθνούς κοινότητας, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (πρβλ. Χάρτη ΟΗΕ και ανάπτυξη συστήματος δικαιωμάτων του ανθρώπου σε οικουμενικό και περιφερειακό επίπεδο)- η Ευρώπη, ζει και πάλι στη σκιά του ρατσισμού, των διακρίσεων και της ξενοφοβίας, που αυτή τη φορά ωστόσο, αναπτύχθηκαν σ' ένα παγκόσμιο πλαίσιο προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Αν και για λόγους που ποικίλουν από χώρα σε χώρα, εν πολλοίς το βάρος της οικονομικής κρίσης, που πέφτει στους ώμους των ασθενέστερων κοινωνικών τάξεων, η διατεινόμενη απώλεια της εθνικής ταυτότητας των Ευρωπαίων από την αθρόα εισροή μεταναστών, οι ιστορικοί δεσμοί με το φαινόμενο ή και όλα τα παραπάνω, μοιραία οδηγούν σε αναζήτηση αποδιοπομπαίων τράγων¹⁹⁵⁸. Οι «ξένοι», που βρίσκονται στην Ευρώπη, είναι εδώ για να παίξουν αυτό τον «ρόλο». Ο δεξιός λαϊκισμός, που καιροφυλακτούσε την εποχή της ευημερίας, εκμεταλλεύεται την κατάσταση. Νομιμοποιώντας τη βία και πολιτικοποιώντας το ρατσισμό, μετατρέπει τον τελευταίο σε «δούρειο ίππο» για την (επαν)είσοδο στην ευρωπαϊκή πολιτική σκηνή, τη νομιμοποίησή του και την κατάληψη της εξουσίας.

¹⁹⁵⁸ Σχετικά με τη γέννηση της ξενοφοβίας βλ. τη συνέντευξη του Αλαίν Τουρέν στο Φάμπιο Καμπάρο, στο: ΠΑΛΚΕΤΣΗΣ Θ., «Πώς γεννιέται η ξενοφοβία», *Ελευθεροτυπία*, 5.7.2009.

Την αυγή του 21^{ου} αιώνα, η αντιδιαστολή του «εμείς» από τους «άλλους» (Χριστιανοί-Μουσουλμάνοι, Ευρωπαίοι- υπόλοιπος κόσμος), φαίνεται να νομιμοποιεί ακραίες συμπεριφορές. Παράλληλα όμως, μοιάζει πλέον να λειτουργεί και ως απαραίτητο προαπαιτούμενο (;) για την κατανόηση του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού. Ένα προαπαιτούμενο, που όμως δημιουργεί εκ προοιμίου μια πολωτική αντιδιαστολή του ευρωπαϊκού πολιτισμού από αυτόν των χωρών προέλευσης των μεταναστών, μετατρέποντας την πολιτιστική ταυτότητα σε δημιουργό κοινωνικής διαφοροποίησης και συνακόλουθα διάκρισης και επισημώντας το φόβο ενός «φυλετικού πολέμου» (;).

[Πράγματι, σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες υπάρχουν στοιχεία, που αποδεικνύουν ότι, οι φασίστες, οργανώνουν παραστρατιωτικές οργανώσεις/ πολιτοφυλακές, και συγκεντρώνουν όπλα για την κατασκευή εκρηκτικών.

Έτσι, ενδεικτικά, αναφέρεται ότι στη *Δανία*, οι μυστικές υπηρεσίες της χώρας (PET), αποκάλυψαν ότι: «Είναι εκτίμησή μας ότι αυτό το κομμάτι της ακροδεξιάς κοινότητας, προετοιμάζεται για έναν μελλοντικό φυλετικό πόλεμο στη Δανία και ότι σ' αυτό το πλαίσιο, είναι πρόθυμη να χρησιμοποιήσει βία».¹⁹⁵⁹

Στη *Μ. Βρετανία*, αποτελέσματα έρευνας αποδεικνύουν ότι εκείνοι που πρόσκεινται στο BNP, υποστηρίζουν ότι η προετοιμασία μιας σύγκρουσης μεταξύ φυλετικών ομάδων είναι όχι μόνο αιτιολογημένη, αλλά συνάμα και αναπόφευκτη πράξη για την υπεράσπιση του εθνικού τρόπου ζωής.¹⁹⁶⁰

Τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας, επιβεβαιώνονται ένα χρόνο αργότερα. Με την ομολογία 6 τρομοκρατών εμπνευσμένων από την al Qaeda 2013 στο Woolwich Crown Court, φόβος εκφράστηκε ότι τρομοκράτες ισλαμιστές, θα στοχοποιούσαν ακροδεξιούς φανατικούς πυροδοτώντας τελικά έναν «φυλετικό πόλεμο» στη χώρα. (Συγκεκριμένα, η MI5 αποδέχεται ότι, το ακροδεξιό EDL, θα μπορούσε να γίνει ο επόμενος στόχος για τους τζιχαϊστές)¹⁹⁶¹.

Στην *Ελλάδα*, το κόμμα της Χρυσής Αυγής, συγκροτεί «τάγματα ασφαλείας/εφόδου», με πρόσχημα την πάταξη της εγκληματικότητας και υπό την ονομασία «συντονιστική Επιτροπή Αλληλεγγύης των Ελλήνων την καταγωγή» (π.χ. στην περιφέρεια του Δήμου Οιχαλίας της Μεσσηνίας)¹⁹⁶².

Στην *Ουγγαρία*, το *Jobbik*, κέρδισε δημοσιότητα μετά την ίδρυση της παραστρατιωτικής ομάδας «Hungarian Guard» για να αστυνομεύει τα γκέτο των Ρομά. Μάλιστα όσον αφορά το ζήτημα των Ρομά, η κατάσταση σε ορισμένες περιοχές της χώρας, προσομοιάζεται με «εμφύλιο πόλεμο».¹⁹⁶³

Στη *Γερμανία*, “After an estimated 180 racist killings in Germany since unification in 1990, after countless assaults, cases of intimidation... the conclusion has to be that Germany is losing the battle against the violent far right,” said authoritative news magazine Der Spiegel this week].

¹⁹⁵⁹“Danish right-wing extremists eye ‘race war’: police”, *Agence France-Presse*, Thursday, 17.11.2011.

¹⁹⁶⁰ GOODWIN M., EVANS J., “From voting to Violence? Far right extremism in modern Britain”, *Hope not Hate* magazine, February 2012, p. 24, <<http://www.hopenothate.org.uk/shop/voting-to-violence>>.

¹⁹⁶¹ WHITEHEAD T., “Race war fear after Islamic terrorists target EDL”, *Telegraph*, 30.4.2013.

¹⁹⁶² Μεσσηνία: Η Χρυσή Αυγή συγκροτεί «τάγματα ασφαλείας», *tvxs.gr*, 22.8.2012.

¹⁹⁶³ TRAYNOR I., “Hungary party to follow European extremism's move away from fringes. Extremist anti-Roma group Jobbik on course for success at this Sunday's elections in Hungary”, *The Guardian*, 8.4.2010

II. Αποτιμώντας τις πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Έχοντας ως αφετηρία αφενός, το ιστορικό βάρος και αφετέρου, την εξέλιξη των εκδηλώσεων του φαινομένου του ευρωπαϊκού ρατσισμού, δύο ευρωπαϊκοί οργανισμοί, το ΣοΕ και δευτερευόντως η Ε.Ε., ήρθαν να δώσουν απαντήσεις στο πρόβλημα...

II.1. Συμβούλιο της Ευρώπης

II.1.1. Η συμβολή του ΣοΕ στην καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων

Σημείο εκκίνησης της δημιουργίας πολιτικής καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αποτελεί το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η εξάλειψη του ρατσισμού, τέθηκε στο επίκεντρο των αρμοδιοτήτων του από την έναρξη της λειτουργίας του το 1949, με σκοπό την αποτροπή της επανάληψης των φρικαλεοτήτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και των αιτιών γέννησής του, ανάμεσα στις οποίες συγκαταλέγονται: ο ρατσισμός, η ξενοφοβία, ο αντισημιτισμός και η μισαλλοδοξία. Απόρροια αυτού, είναι η ανάπτυξη ποικιλόμορφων δραστηριοτήτων (νομικών, θεσμικών, πολιτικών), που στόχο έχουν να συμβάλλουν στην επίτευξη μιας Ευρώπης χωρίς διαχωριστικές γραμμές.

Σημαντικότερη κατάκτηση του Οργανισμού και συνάμα, κύριο εργαλείο στη μάχη κατά του ρατσισμού, αποτελεί η κατοχύρωση της αρχής της μη διάκρισης -για πρώτη φορά- σε ευρωπαϊκό επίπεδο, μέσω της ΕυρΣΔΑ.

Παράλληλα, η δράση του στο εν λόγω πεδίο, ενδυναμώθηκε σταδιακά, με: τη συμβολή των Συνόδων Κορυφής του ΣοΕ, την θέσπιση ενός πλέγματος διεθνών συμφωνιών, που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της δράσης του ΣοΕ κατά του ρατσισμού και των φυλετικών διακρίσεων, τη σύσταση ενός πλούσιου θεσμικού πλαισίου, με προεξάρχουσα την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI), αλλά και τη νομολογιακή εξέλιξη της αρχής της μη διάκρισης από τον δικαιοδοτικό μηχανισμό του Στρασβούργου, το Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Εκτός όμως, από το γενικό πλαίσιο της δικαιοθεσμικής απάντησης στον αυξανόμενο ρατσισμό και τις φυλετικές διακρίσεις, ο Οργανισμός του Στρασβούργου, θα μπορούσαμε να πούμε ότι προσέγγισε τα εν λόγω προβλήματα, κάθετα και οριζόντια.

Κάθετα, αντιμετωπίζοντας την κάθε ευάλωτη ομάδα χωριστά. Πρόκειται για:

–Τους Ρομά, που αποτελούν την κύρια μειονότητα της Ευρώπης, και απασχόλησαν το ΣοΕ, ήδη από το 1969

–Τους μετανάστες και αιτούντες άσυλο, καθώς, η δράση κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων στο ΣοΕ αντιμετωπίζεται ως αναπόσπαστο κομμάτι της προστασίας και της προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, το έργο του στα ζητήματα του ασύλου και της μετανάστευσης, συμβάλλει στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της μη ανεκτικότητας, ήδη από το 1949

–Τους Εβραίους, από το 1965, αλλά και

–Τους μουσουλμάνους, που ήρθαν να αντικαταστήσουν το «κενό» των Εβραίων κατά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτελώντας το κύριο πρόβλημα στις ευρωπαϊκές χώρες.

Η κάθετη προσέγγιση θα ήταν ελλιπής αν δεν συμπληρωνόταν από μια *οριζόντια* προσέγγιση. Την αντιμετώπιση δηλαδή, των προβλημάτων και των επιχειρούμενων λύσεων, που αγγίζουν περισσότερες από μία (αν όχι όλες) τις ομάδες /δυναμικά θύματα ρατσιστικής συμπεριφοράς.

Πρόκειται για την απάντηση με τη μορφή κανονιστικών/ μη κανονιστικών μέτρων, προληπτικών μέτρων, εκστρατειών ευαισθητοποίησης και λοιπών πολιτικών) σε ζητήματα όπως: ο μισαλλόδοξος λόγος, ο κυβερνο-ρατσισμός (ρατσισμός στο διαδίκτυο), ο πολιτισμικός ρατσισμός, ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός, ο πολιτικός εξτρεμισμός, η σχέση ρατσισμού- τρομοκρατίας και τις ειδικότερες «λύσεις», που προτείνονται στους κόλπους του Συμβουλίου της Ευρώπης, από ποικίλα όργανά του.

II.1.2. Μειονεκτήματα

Η συμβολή του ΣοΕ στην ανάπτυξη πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων είναι αναμφίβολη, καθώς ο Οργανισμός, δρώντας σε ένα «νομικό κενό» (σε ευρωπαϊκό επίπεδο), δημιούργησε ένα εντυπωσιακό δικαιοθεσμικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Ωστόσο, προσπαθώντας να εντοπίσει κανείς τις αδυναμίες αυτού του συστήματος, θα μπορούσε να αναφέρει τα ακόλουθα:

Σε δικαιοτικό επίπεδο, το περιορισμένο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 14 της ΕυρΣΔΑ, συνεπάγεται ότι δεν παρέχει όμοια προστασία με εκείνη των άλλων διεθνών συνθηκών. Παράλληλα, σημειώνεται και η περιορισμένη επικύρωση του 12^{ου} Πρωτοκόλλου ΕυρΣΔΑ, από 18 μόνο κράτη μέλη. Επιπροσθέτως, επισημαίνεται η διαφορετικότητα των εθνικών εννόμων τάξεων, γεγονός με επίπτωση στην προστασία της ετερότητας.

Από μια άλλη σκοπιά, *σε θεσμικό επίπεδο*, η ECRI, το κύριο όργανο καταπολέμησης του ρατσισμού, που -μεταξύ άλλων- διατυπώνει συστάσεις στα κράτη μέλη, δεν διαθέτει μηχανισμό ελέγχου συμμόρφωσης με τις συστάσεις της. Παράλληλα, ο πενταετής κύκλος επιτηρήσεων, συνεπάγεται ότι το όργανο δεν έχει δυνατότητα επιτόπιας έρευνας σε περίπτωση επείγοντος (όπως συμβαίνει π.χ. με τον ΕπΔΑ, η δράση του οποίου σε τέτοιες περιπτώσεις είναι -σαφέστατα- πιο αποτελεσματική).

Ακόμα, πρόβλημα διαπιστώνεται και σε ζητήματα εφαρμογής των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ¹⁹⁶⁴, αλλά και με τη μη δεσμευτικότητα των συστάσεων/ψηφισμάτων άλλων οργάνων του (PACE, ΕπΥπ, ECRI, ΕπΔΑ), που καθιστούν σε ορισμένες περιπτώσεις τα προτεινόμενα μέτρα ανεφάρμοστα.

Επιπροσθέτως, *σε επίπεδο πολιτικών*, τα αποτελέσματα των πολιτικών για κάθε ευάλωτη ομάδα είναι περιορισμένα, γεγονός που αναγνωρίζεται από επίσημα κείμενα του ΣοΕ (πρβλ. αντίστοιχα κεφ).

Κυρίως, όμως, θα πρέπει ίσως να σταθεί κανείς στο ολοένα και δυσκολότερο ζήτημα της εξισορρόπησης [αντιτιθέμενων (:)] δικαιωμάτων που αποκρυσταλλώνεται σε ζητήματα όπως:

¹⁹⁶⁴ Πρβλ. CoE: PACE Res. 2055 (2015), *The effectiveness of the European Convention on Human Rights: the Brighton Declaration and beyond*, 24.4. 2015, όπου σημειώνεται ότι: “[...] It notes with concern that the main challenges facing the Court, most notably the high number of repetitive applications and persistent human rights violations of a particularly serious nature, reveal a failure by certain High Contracting Parties to discharge their obligations under the Convention.”

- Η ποινικοποίηση του μισαλλόδοξου λόγου, που κατέληξε στη «λογοκρισία» βιβλίων¹⁹⁶⁵
- Η δυνατότητα περιορισμού του δικαιώματος στη θρησκεία, που οδήγησε στην απαγόρευση της χρήσης θρησκευτικών συμβόλων σε δημόσιους χώρους, αλλά και ενθάρρυνε σε εθνικό επίπεδο μέτρα όπως η απαγόρευση τεμένων, η κατάργηση της μαντήλας¹⁹⁶⁶
- Η δυνατότητα περιορισμού του δικαιώματος της συνάθροισης, που συνέπεια έχει τις συνεχείς απαγορεύσεις κομμάτων¹⁹⁶⁷...

II.2. Ευρωπαϊκή Ένωση

II.2.1. Οι προσπάθειες καταπολέμησης του φαινομένου

Από την άλλη μεριά, όσον αφορά στην Ε.Ε., η πολιτική κατά του ρατσισμού δεν περιλαμβανόταν στους στόχους της, στην απαρχή του ενοποιητικού εγχειρήματος, λόγω του οικονομικού του χαρακτήρα.

Την -τότε- Κοινότητα αφυπνίζει τη δεκαετία του 1980, η αυξημένη ροή σχετικών εγγράφων από όλα τα όργανά της, με πρωτοστάτη το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, που υπογραμμίζουν την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη. Ωστόσο, τα πρώτα μέτρα εισήχθησαν ως αποτέλεσμα της αυξημένης ανησυχίας για τις προκλήσεις που τέθηκαν στην Ε.Ε. ως σύνολο, τη δεκαετία του 1990 και οδήγησαν στον σταδιακό «εξευρωπαϊσμό» των μέτρων αντιμετώπισης του φαινομένου. Πολύ περισσότερο, πραγματική αφετηρία της αντιρατσιστικής πολιτικής στην Ε.Ε., αποτελούν τα κείμενα των αναθεωρήσεων των Ιδρυτικών Συνθηκών της, από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ και έπειτα, με αποκορύφωση την πιο πρόσφατη εξ αυτών, τη Συνθήκη της Λισσαβώνας.

Πλάι στο πρωτογενές δίκαιο και βάσει αυτού, αναπτύχθηκε ένα *corpus* παράγωγου ευρωπαϊκού δικαίου κατά των διακρίσεων, αποτελούμενου από Οδηγίες, αποφάσεις-πλαίσιο.

Όσον αφορά στη θεσμική απάντηση, εκτός, από την εμπλοκή των οργάνων της Ε.Ε. στην καταπολέμηση του ρατσισμού, πολύ σημαντική είναι η ανάπτυξη *ad hoc* συμβουλευτικών οργάνων. Εδώ, τη Συμβουλευτική Επιτροπή, διαδέχτηκε το Παρατηρητήριο, το οποίο σήμερα πλέον έχει αντικατασταθεί από τον FRA.

Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής πολιτικής κατά του ρατσισμού, αποτελεί η πρόβλεψη ενσωμάτωσης (*mainstreaming*) της αρχής της ισότητας, σε άλλες κοινοτικές πολιτικές, ένα μέτρο, που ενώ προβλέφθηκε ήδη από το 1998, θεσμοθετήθηκε όμως, μόλις το 2007 με το άρθρο 10 της Συνθήκης της Λισσαβώνας.

¹⁹⁶⁵ Βλ. π.χ. ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Soulas and others/ Γαλλίας*. Το Δικαστήριο, δεν βρήκε παραβίαση του άρθρου 10 περί ελευθερίας έκφρασης. Αντιθέτως, συμφώνησε με το γαλλικό δικαστήριο, που καταδίκασε τους συγγραφείς του βιβλίου «Η αποικιοποίηση της Ευρώπης. Ειλικρινείς παρατηρήσεις σχετικά με τη μετανάστευση και το Ισλάμ», για υποκίνηση μίσους και βίας κατά των μουσουλμανικών κοινοτήτων από την Β. Αφρική.

¹⁹⁶⁶ ΣοΕ: ΕυρΔΔΑ, *Leyla Şahin / Τουρκίας*- 2005, (hijab). ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Jasvir Singh and Ranjit Singh / Γαλλίας*- 2009 (τουρμπάν Σιχ). ΕυρΔΔΑ, υπόθεση *Lautsi / Ιταλίας*-2009 (χριστιανικά σύμβολα).

¹⁹⁶⁷ Ενδεικτική εδώ, είναι η υπόθεση *Refah Partisi/ Τουρκίας*- 2003, στην οποία το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, συμφώνησε με την απαγόρευση του Κόμματος Πρόνοιας από το Συνταγματικό Δικαστήριο της Τουρκίας, παρά το γεγονός ότι ήταν το ανώτερο μέλος του κυβερνώντος συνασπισμού.

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερης μνείας χρήζει εδώ, ο ρόλος της δημιουργίας ενός Ευρωπαϊκού Χώρου, Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης («Χώρος»), στα ζητήματα των διακρίσεων. Στα πλαίσια των πολυετών προγραμμάτων του (Τάμπερε, Χάγη, Στοκχόλμη), υιοθετήθηκαν τα κύρια νομικά εργαλεία για την καταπολέμηση του ρατσισμού. Επίσης συστήθηκε το σημερινό όργανο καταπολέμησής του, ο FRA. Υιοθετήθηκαν πράξεις και πολιτικές που άπτονται της καταπολέμησης του ρατσισμού (μεταναστευτική πολιτική, πολιτική ασύλου, ιθαγένεια, ασφάλεια, δικαστική συνεργασία). Αναπτύχθηκαν ακόμα, προληπτικές πολιτικές (εκστρατείες ευαισθητοποίησης). Ενώ, αναπτύχθηκαν και χρηματοδοτικά πλαίσια πολιτικής.

Από την άλλη, εξαιρετικής σημασίας ρόλο, διαδραματίζει και η ενσωμάτωση της αρχής της ισοτιμίας και μη διάκρισης στις εξωτερικές σχέσεις της Ένωσης. Εδώ, όλοι οι μηχανισμοί εξωτερικής πολιτικής τίθενται στην υπηρεσία καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Αυτό, ενισχύθηκε περαιτέρω, με την υιοθέτηση του Στρατηγικού πλαισίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και τη Δημοκρατία στην Ε.Ε., στα πλαίσια του οποίου μάλιστα, υιοθετήθηκαν και οι κατευθυντήριες γραμμές για την θρησκεία και την ελευθερία έκφρασης.

II.2.2. Μειονεκτήματα

Συνολικά, λαμβανομένου υπόψη του (αρχικά) οικονομικού χαρακτήρα της, μπορεί να ειπωθεί ότι η πρόοδος που σημειώθηκε από το 2000, είναι ιδιαίτερα σημαντική, αν και σε καμία περίπτωση συγκρίσιμη με αυτή του ΣοΕ.

Πιο συγκεκριμένα, ως προς την Ε.Ε. διαπιστώνεται μια μάλλον περισσότερο «παθητική» στάση απέναντι στο πρόβλημα, που αντανακλάται και στο γεγονός ότι: σε αντίθεση με το ΣοΕ, η Ε.Ε. μετράει μόνο 17 χρόνια δράσης στο εν λόγω πεδίο, αρχής γενομένης από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ.

Επιπλέον, σε δικαϊκό επίπεδο, κυρίως μόνο δύο Οδηγίες και μία Απόφαση-πλαίσιο συνιστούν τη βάση για την πολιτική της σε αυτό το ζήτημα, ενώ δεν έχει αναπτύξει ξεχωριστό κανονιστικό πλαίσιο για την κάθε «ευάλωτη ομάδα».

Σε πολιτικό επίπεδο, διαπιστώνεται μια απουσία βούλησης. Κάτι τέτοιο, αντικατοπτρίζεται:

- στην αντίδραση στην υιοθέτηση νέων πράξεων που οδηγούν σε μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις,
- στην εφαρμογή του σχετικού ευρωπαϊκού κανονιστικού πλαισίου κατά παράβαση της αρχής της μη διάκρισης, αλλά και
- στην απουσία ουσιαστικής και αποτελεσματικής αντίδρασης ενόπιον του πανενωσιακού χαρακτήρα του φαινομένου.

Από την άλλη μεριά, τη στιγμή που η θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβώνας φαίνεται να δίνει μια νέα πνοή στις εν λόγω πολιτικές κατά του ρατσισμού, η Ε.Ε. πραγματώνει την ανάγκη ενσωμάτωσης της πολιτικής κατά των διακρίσεων σε άλλες πολιτικές της Ε.Ε. με έναν τρόπο -αν μη τι άλλο- επιδεχόμενο πολλών κριτικών.

Ενδεικτικά, αναφέρεται ότι οι πολιτικές του Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης, δηλαδή όλες εκείνες που αφορούν στα σύνορα, τη μετανάστευση, το άσυλο... εφαρμόζονται με μάλλον διακρίνοντα τρόπο. Ειδικότερα, το κύριο ζήτημα που τίθεται εδώ, είναι το ακόλουθο: Ο «Χώρος», προωθώντας τις πολιτικές του σε μια κατεύθυνση «Ευρώπης Φρούριο», δηλαδή ποινικοποιώντας τη μετανάστευση,

επανασυννοριοποιώντας την Ευρώπη, λειτουργεί προς την κατεύθυνση της εξάλειψης ή της ενδυνάμωσης του ρατσισμού;

Σε ένα άλλο επίπεδο, μεγάλα αποπήματα φαίνεται να καταγράφονται στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής της Ε.Ε., όπου η τελευταία, μοιάζει να πραγματοποιεί κινήσεις που τροφοδοτούν τον ρατσισμό και την ξενοφοβία. Πώς είναι δυνατόν να αναγνωρίζει τους νεοναζί στην Ουκρανία;

Πώς είναι δυνατό, να συνεργάζεται με τους Αδελφούς μουσουλμάνους, μετά την «Αραβική Άνοιξη», υποστήριξη Αδελφών Μουσουλμάνων που θέλουν να επιβάλλουν τον νόμο της Sharia (θρησκευτικός φονταμενταλισμός)¹⁹⁶⁸

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι καινοτομίες της Συνθήκης της Λισσαβώνας, παραμένουν μάλλον κενό γράμμα...

II.3. Συγκριτική προσέγγιση των δυο Οργανισμών. *Un regard croisé*

Οι δύο Οργανισμοί διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους. Η διαφορετική τους αφετηρία, με το ΣοΕ να εκκινά με σκοπό την προστασία και προαγωγή των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την Ε.Κ. με πρωταρχικό στόχο την οικονομική ολοκλήρωση, έδρασε καταλυτικά στην διαφορετική χάραξη πορείας, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Ε.Κ. (1957-1992).

Από το 1993 περίπου, αρχίζει να διαφαίνεται (με τη στροφή που σημειώνεται από την Ε.Ε.) μια παράλληλη πορεία των Οργανισμών. Πλέον και η Ε.Ε. αρχίζει να αναδύεται ως δρών στα δικαιώματα του ανθρώπου, ενώ, και οι δύο Οργανισμοί προβαίνουν στη σύσταση *ad hoc* οργάνων για την καταπολέμηση του ρατσισμού (ECRI-Επιτροπή Kahn).

Χρονιά ορόσημο υπήρξε το 2000, όπου από την πλευρά της Ε.Ε. υιοθετήθηκαν οι δύο σχετικές Οδηγίες, ενώ, υιοθετήθηκε και το 12^ο Πρωτόκολλο της ΕυρΣΔΑ για το ΣοΕ. Έκτοτε, αμφότεροι οι Οργανισμοί, προσπάθησαν ο καθένας από τη δική του πλευρά να προωθήσουν την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, απαντώντας ο καθένας με τον δικό του τρόπο, στις εκάστοτε προκλήσεις (τρομοκρατία, μετανάστευση κ.ο.κ.) που οδήγησαν σε αναζωπύρωση του φαινομένου.

Πράγματι, το μεν ΣοΕ προσπάθησε να αναπτύξει μια «προσέγγιση δικαιωμάτων του ανθρώπου» για κάθε επιμέρους πρόβλημα. Αντιθέτως, η Ε.Ε. παρά τα -αναμφισβήτητα- άλματα που σημείωσε στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου από τη ΣυνθΑμ και έπειτα, πιστή στον αρχικό στόχο της (της οικονομικής ολοκλήρωσης), φάνηκε σε αρκετές περιπτώσεις, διατεθειμένη να παραμερίσει τις διακηρύξεις περί δικαιωμάτων του ανθρώπου, χάριν αυτού του στόχου.

Γεγονός πάντως, είναι ότι η Ευρώπη στο σύνολό της (κράτη και Οργανισμοί) ακολουθεί ένα νεοσυντηρητικό μοντέλο. Συγκρινόμενη με τις ΗΠΑ, που -θεωρητικά τουλάχιστον- προτάσσουν το Σύνταγμα, τις ελευθερίες και την επίλυση ζητημάτων ρατσισμού μέσω της ελευθερίας, η Ευρώπη προκρίνει μια νεοσυντηρητική πολιτική, συστήνοντας ως λύση κατά του ρατσισμού, τον -υπό προϋποθέσεις- περιορισμό των ελευθεριών (κάτι που αποκρυσταλλώνεται σε αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων, επικροτείται από το ΕυρΔΔΑ, και ενδυναμώνεται από πολιτικές αποφάσεις/νομοθεσίες).

¹⁹⁶⁸ EU Politics: Arab Spring's Migrants Are Giving the Far-Right a Boost, <<http://newsjunkiepost.com/2011/04/14/eu-politics-arab-springs-migrants-are-giving-the-far-right-a-boost/#sthash.5fdKiDcr.dpuf>>. COLORNI R., African Refugees Not Welcome: Xenophobia and Intolerance as Policy, 10.3.2014, <<http://newsjunkiepost.com/2014/03/10/african-refugees-not-welcome-xenophobia-and-intolerance-as-policy/>>.

	ΣοΕ	Ε.Ε.
Νομική κατοχύρωση	Πρωτοπόρος στην υιοθέτηση νομικών εργαλείων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων (ΕυρΣΔΑ, Πρωτόκολλο 12, σχετικές συμβάσεις) <u>Από την άλλη μεριά</u>, οι Συμβάσεις, συγκεκριμένα, η υπογραφή και επικύρωσή τους, έγκειται στην πολιτική βούληση του εκάστοτε κ-μ, το οποίο μπορεί επιπροσθέτως να διατυπώσει επιφυλάξεις, περιορίζοντας την ισχύ μιας Σύμβασης.	Από άποψη ποσότητας και χρονικής αφετηρίας η Ε.Ε. είναι υποδεέστερη <u>Ωστόσο</u>, υπερτερεί στο γεγονός ότι τα νομικά της εργαλεία είναι πιο ισχυρά, υπό την έννοια της συμμόρφωσης με το κοινοτικό κεκτημένο και του ελέγχου εφαρμογής
Θεσμική εμπλοκισμός	Η πληθώρα των οργάνων, των πολιτικών και των αρμοδιοτήτων που διαθέτει το ΣοΕ, δίνει μια άλλη διάσταση στο πρόβλημα	Η Ε.Ε. είναι υποδεέστερη του ΣοΕ, αν ληφθεί υπόψη το πλήθος των οργάνων με αρμοδιότητα στο ζήτημα και οι αρμοδιότητές τους
Διάρθρωση πολιτικών	Η πρωτοκαθεδρία του ΣοΕ, όσον αφορά στις πολιτικές είναι ξεκάθαρη, αφού όχι μόνο προηγείται χρονικά, αλλά και καλύπτει όλες τις ευάλωτες ομάδες και ιπυχές του ρατσισμού και των διακρίσεων	Αντιθέτως, Ε.Ε., καθυστέρησε αρκετά να «ανακαλύψει» και να ανταποκριθεί σε ζητήματα ρατσισμού και διακρίσεων. Επίσης, δεν ενεργοποιήθηκε για την προστασία όλων των ευάλωτων ομάδων (τουλάχιστον όχι με συστηματικό τρόπο). Αντιθέτως, ανέπτυξε πολιτικές με σκοπό την προώθηση των συμφερόντων των κ-μ της.

II.3.1. Νομική ανάπτυξη

Πάντως, από μια συγκριτική ματιά, όσον αφορά στη νομική ανάπτυξη, το ΣοΕ, υπήρξε πρωτοπόρος, τόσο χρονικά (αφού το άρθρο 14 της ΕυρΣΔΑ, υφίσταται από το 1950, ενώ το άρθρο 13 της ΣΕΚ τέθηκε σε ισχύ μόλις το 1999), όσο και ποσοτικά (καθώς, εκτός από την ΕυρΣΔΑ, υφίσταται πλέον το 12^ο Πρωτόκολλο αυτής, μια σειρά σχετικών ευρωπαϊκών συμβάσεων, μια πλούσια νομολογία του ΕυρΔΔΑ κ.ο.κ.). Από την άλλη μεριά, η Ε.Ε., περιορίζεται σε δύο Οδηγίες και μία Απόφαση - πλαίσιο, ενώ μοναδική - ίσως- πρόοδος, αποτελεί η εξέλιξη των νομικών βάσεων, που ωστόσο, δεν φαίνεται να μεταβάλλει ουσιαστικά την κατάσταση.

Ως θετικό σημείο για την Ε.Ε., θα μπορούσε ωστόσο, να σημειωθεί η υποχρέωση συμμόρφωσης των κρατών μελών με το κοινοτικό κεκτημένο και ο μηχανισμός ελέγχου εφαρμογής του, σε αντίθεση με την προαιρετικότητα της υπογραφής και επικύρωσης των αντίστοιχων Συμβάσεων του ΣοΕ και την «προβληματική» εφαρμογή των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ.

II.3.2. Θεσμική κατοχύρωση

Σε ένα άλλο επίπεδο, αμφότεροι οι Οργανισμοί έχουν θεσμοθετήσει ένα δαιδαλώδες θεσμικό πλαίσιο, για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Και εδώ, ωστόσο, το ΣοΕ, υπερτερεί, καθώς, όλα τα όργανά του, καταστατικά, συμβατικά ή *ad hoc*, συμβάλλουν στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Ιδιαίτερης μνείας ωστόσο, χρήζει ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας (ECRI), ο ρόλος του ΕπΔΑ και τέλος του ΕυρΔΔΑ, οργάνων που είτε δεν υφίστανται στην Ε.Ε., είτε δεν έχουν την ίδια επιρροή.

II.3.3. Διάρθρωση πολιτικών

Περαιτέρω, ιδιαίτερη είναι η περίπτωση της διάρθρωσης πολιτικών, υπό την έννοια ότι, υπάρχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο οργανισμών.

-Πολιτικές για ομάδες -θύματα ρατσισμού και διακρίσεων

Πράγματι, από τη μια πλευρά, θα μπορούσε να σημειωθεί η διαφοροποίηση όσον αφορά στις πολιτικές που αφορούν στην καταπολέμηση των προβλημάτων των ομάδων-στόχο. Έτσι, εδώ, από τη μια πλευρά, είναι σαφής η πρωτοκαθεδρία του ΣοΕ, από την άποψη ότι μεριμνά για όλες τις ευάλωτες ομάδες ξεχωριστά (μειονότητες, μετανάστες, αιτούντες άσυλο/πρόσφυγες, Ρομά, Εβραίοι, μουσουλμάνοι). Πρόκειται τις περισσότερες φορές, για πολιτικές που εκτός από την ΕυρΣΔΑ και τις ευρωπαϊκές Συμβάσεις, την νομολογία του ΕυρΔΔΑ, αρθρώνονται μέσω Συστάσεων, Ψηφισμάτων, Εκθέσεων / ΣΓΠ της ECRI, συστάσεων μέσω εκθέσεων του ΕπΔΑ.

Από την άλλη μεριά, η Ε.Ε., δεν φαίνεται να διαθέτει μια τόσο ευρεία γκάμα πολιτικών που να αφορά όλες τις ευάλωτες ομάδες, ενώ, μοιάζει να αντιμετωπίζει την κάθε ομάδα με διαφορετικά μέσα. Έτσι, όσον αφορά στους Εβραίους και τους μουσουλμάνους, απαντώνται μόνο κάποια ψηφίσματα του ΕυρΚ και σχετικές εκθέσεις των *ad hoc* οργάνων κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας (EUMC-FRA), χωρίς δεσμευτικότητα ή συγκεκριμένα (δεσμευτικά) μέτρα πολιτικής. Περαιτέρω, όσον αφορά στις μειονότητες, έμφαση, φαίνεται πως δόθηκε σταδιακά, κυρίως –μέχρι πρότινος (δηλαδή μέχρι την θέση σε ισχύ της ΣυνθΛισ), μόνο μέσω της εξωτερικής πολιτικής και μόνο για τις τρίτες χώρες. Από την άλλη, το ζήτημα των Ρομά, αντιμετωπίστηκε μέσω τριών διαφορετικών πολιτικών, ήτοι: της εξωτερικής πολιτικής, της πολιτικής του «Χώρου», καθώς και της κοινωνικής πολιτικής (που εκφεύγει από το πεδίο της έρευνας της παρούσας διατριβής). Τέλος, ίσως, περισσότερο βάρος, για λόγους ευνόητους που σχετίζονται αφενός με την αύξηση των εκδηλώσεων του φαινομένου και αφετέρου με την εθνική κυριαρχία, δόθηκε στους μετανάστες, αιτούντες άσυλο/πρόσφυγες. Από την άποψη αυτή, παρουσιάζουν ενδιαφέρον, οι σχετικές πολιτικές που σχηματίστηκαν υπό το φως της δημιουργίας ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης» και ιδίως, η υποχρεωτική εφαρμογή τους από τα κ-μ, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες πολιτικές.

-Πολιτικές για κάθετα ζητήματα

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο διαφορετικός τρόπος αντιμετώπισης και ιεράρχησης των κάθετων μορφών έκφρασης ρατσισμού, με την Ε.Ε. να υπολείπεται σαφώς, των προσπάθειών των ΣοΕ.

Έτσι, όσον αφορά στον μισαλλόδοξο λόγο, η σχετική Απόφαση-πλαίσιο της Ένωσης, υιοθετημένη, μόλις το 2008, δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να σταθεί δίπλα στο άρθρο 10 της ΕυρΣΔΑ και της σχετικής -πλούσιας- νομολογίας του ΕυρΔΔΑ, αλλά και της προστασίας που παρέχεται μέσω άλλων σχετικών άρθρων Συμβάσεων, όπως: της Σύμβασης-πλαισίου για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων, του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Σύμβασης του Κυβερνοεγκλήματος, της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τη Διασυννοριακή τηλεόραση, καθώς και των σχετικών συστάσεων της Επιτροπής Υπουργών, των ΣΓΠ της ECRI κ.ο.κ.

Ως προς τις θρησκευτικές διακρίσεις, και εδώ, οι γενικές κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. μέσω της εξωτερικής πολιτικής της και τα σχετικά ψηφίσματα του ΕυρΚ., δεν μπορούν να συγκριθούν με την συμβολή του ΣοΕ στην καταπολέμηση του ζητήματος, μέσω: του άρθρου 9 ΕυρΣΔΑ και της σχετικής νομολογίας του Δικαστηρίου του Στρασβούργου, των Ψηφισμάτων και Συστάσεων της ΚΣ, κτλ.

Τέλος, χειρότερα από τα προαναφερθέντα, μοιάζει να είναι η κατάσταση όσον αφορά στον ακροδεξιό εξτρεμισμό, όπου η Ε.Ε. φαντάζει ανίσχυρη/απρόθυμη (;) να αντιδράσει μολονότι διαθέτει τα μέσα, τη στιγμή που το ΣοΕ, προσπαθεί να καταπολεμήσει ποικιλοτρόπως το φαινόμενο (μέσω της προώθησης της διάλυσης ακροδεξιών κομμάτων, της παύσης χρηματοδότησής τους, της καταπολέμησης της ρητορικής μίσους στον πολιτικό λόγο...).

Π.3.4. Ζητήματα εφαρμογής των πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι σήμερα, οι δύο εξεταζόμενοι ευρωπαϊκοί οργανισμοί, παρά τις όποιες αδυναμίες και την κριτική που μπορεί κανείς να ασκήσει, έχουν συνθέσει -στο σύνολό τους- ένα εντυπωσιακό νομικό, θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Ωστόσο, η -αποδεδειγμένα- διαρκής επιδείνωση του προβλήματος, μαρτυρά -αν μη τι άλλο- μια δυσλειτουργία, αν όχι αναποτελεσματικότητα. Το ερώτημα λοιπόν, που εύλογα τίθεται είναι: Γιατί οι αποφάσεις, σε πολιτικό, νομολογιακό, νομικό, θεσμικό επίπεδο δεν αρκούν; Μήπως δεν εφαρμόζονται από τα κράτη μέλη; Μήπως η ευρωπαϊκή κοινωνία ως σύνολο, δεν είναι αρκετά ώριμη για να τις δεχτεί; Ή μήπως, οι μη διαχειρίσιμες νέες «απειλές» (μετανάστευση/ οικονομική κρίση/δράση ISIS) είναι υπεύθυνες για αυτή την μη εφαρμογή;

Η πραγματικότητα είναι μάλλον κάπου ανάμεσα. Αφενός, τα κράτη μέλη, εμφανίζονται διστακτικά ή και απρόθυμα να συμμορφωθούν, να εφαρμόσουν πολιτικές που άπτονται της κρατικής κυριαρχίας με έναν τρόπο που δεν προσιδιάζει σε αυτό που τα ίδια ορίζουν ως εθνικό συμφέρον. Έτσι, για παράδειγμα, το σύνολο των κρατών μελών της Ε.Ε. εμφανίζεται απρόθυμο να επικυρώσει το 12^ο Πρωτόκολλο ΕυρΣΔΑ. Σε ένα άλλο επίπεδο, τα κράτη μέλη του Ευρωπαϊκού Βορρά βρίσκονται απέναντι σε αυτά του Νότου, όσον αφορά στις πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου με αποτέλεσμα την επιδείνωση των δικαιωμάτων των μεταναστών/αιτούντων άσυλο/προσφύγων. Από μια άλλη σκοπιά, πολλές είναι οι παραβιάσεις σε επίπεδο δικαιωμάτων των μειονοτήτων για

λόγους που σχετίζονται με την εξωτερική πολιτική του εκάστοτε κράτους [πρβλ. Ελλάδα (μουσουλμανική μειονότητα)]. Παράλληλα, η κατάσταση των Ρομά αντιμετωπίζεται σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες αρνητικά (όπως π.χ. στην Βουλγαρία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία, τη Σλοβενία), και πάντως, με διστακτικότητα σε κάθε κράτος.

Από την άλλη μεριά, φαίνεται σαφώς πως η ευρωπαϊκή κοινωνία, μια συντηρητική κοινωνία, δεν είναι έτοιμη σε κάποιες περιπτώσεις να σταθεί στο ύψος των δυσκολιών και να απαιτήσει ή ακόμα περισσότερο απλά να δεχτεί μέτρα ισότητας ή θετικής διάκρισης. Σημαντική εδώ θα ήταν η παράθεση αντίδρασης σε μέτρα όπως: η ανέγερση τζαμιών σε διάφορα κράτη της Ευρώπης, η στήριξη του μέτρου της απαγόρευσης της ισλαμικής μαντήλας, τα αποτελέσματα σφυγμομετρήσεων για τους μετανάστες, τους Ρομά, τις μειονότητες σε διάφορες ευρωπαϊκές κοινωνίες...

Παρά ταύτα, οι συστάσεις, οι καταδίκες, οι εκθέσεις, τα πορίσματα, και συλλήβδην όλο αυτό το θεσμικό ευρωπαϊκό πλαίσιο, λειτούργησε θετικά και για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, κατάφερε να εξασφαλίσει τα δικαιώματα, την ισότητα και την ανοχή της ετερότητας στην Ευρώπη. Οι «έξωθεν» κίνδυνοι ωστόσο, η μετανάστευση, η οικονομική κρίση, οι θρησκευτικές διακρίσεις, επέδρασαν καταλυτικά, μεταβάλλοντας τις ευρωπαϊκές κοινωνίες και ανακαλώντας μνήμες που στην Ευρώπη υπήρχε η πεποίθηση ότι είχαν σβηστεί. Έτσι, ρατσισμός, διακρίσεις, ξενοφοβία (μολονότι ποτέ δεν εξαλείφθηκαν), επανεμφανίστηκαν στο ευρωπαϊκό πολιτικό σκηνικό δυναμιτίζοντάς το.

Παρακολουθώντας την επικαιρότητα, τρία είναι τα μείζονα ζητήματα που μαστίζουν την Ευρώπη σήμερα. Πρόκειται για τις συνέπειες της μεταναστευτικής/ προσφυγικής κρίσης, τις θρησκευτικές διακρίσεις και τον ακροδεξιό εξτρεμισμό.

	Ε.Ε.	ΣοΕ	
Μεταναστευτική/ προσφυγική κρίση	- Πρόταση πολιτικών «Ευρώπης- φρούριο»	+ PACE ΕπΥπ	Ψηφίσματα υπέρ της προστασίας των δικαιωμάτων
Ακροδεξιός εξτρεμισμός	- Καμία (ουσιαστική) αντίδραση	+ ECRI ΕυρΔΔΑ ΕπΔΑ	Συστάσεις: απαγόρευσης κομμάτων, χρηματοδότησης
Θρησκευτικές διακρίσεις/ θρησκευτικός φονταμενταλισμός (ISIS)	+ Αντιμέτωπιση μέσω εργαλείων εξωτερικής πολιτικής	- ΕυρΔΔΑ ΕπΥπ ΕπΔΑ PACE	Νομολογία ΕυρΔΔΑ Αντιμέτωπιση μέσω επιβολής περιορισμών στην θρησκευτική ελευθερία
Εφαρμογή /αποτέλεσμα	<i>Η πραγματικότητα ξεπερνάει όλα τα μέσα αντιμετώπισης του προβλήματος</i>		

Όσον αφορά στη μετανάστευση, που είναι ίσως και το σημαντικότερο εξ αυτών, από τη μια μεριά η Ε.Ε. προτάσσει τις πολιτικές «Ευρώπης Φρούριο», ενώ το ΣοΕ, μέσω των οργάνων του, ασκεί (δριμεία μάλιστα) κριτική στην εν λόγω πρακτική, προωθώντας μέσω των οργάνων του, την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών.

Σε ένα άλλο επίπεδο, όσον αφορά στον ακροδεξιό εξτρεμισμό, η Ε.Ε., δεν ανέλαβε καμία ουσιαστική δράση, σε αντίθεση με τις συνεχείς παρεμβάσεις του ΣοΕ.

Τέλος, ως προς τις θρησκευτικές διακρίσεις, υπό το φως της τρομοκρατίας και της ισλαμοφοβίας, σε εσωτερικό επίπεδο, αλλά και των διώξεων των χριστιανών στη Μ. Ανατολή από το 2011 και έπειτα, καθώς και κυρίως της δράσης των τζιχαντιστών,

δημιούργησε αντιδράσεις και από τους δύο οργανισμούς. Η μεν Ε.Ε., αντιμετώπισε το ζήτημα στη βάση της εξωτερικής πολιτικής περισσότερο, ενώ, το ΣοΕ, ανέλαβε δράση και στο εσωτερικό, αναπτύσσοντας μια πολιτική περιορισμού της θρησκευτικής ελευθερίας, που δημιούργησε ποικίλες αντιδράσεις.

Το βέβαιον είναι ότι παρά τα όποια μέτρα, οι μεταναστευτικές/ προσφυγικές ροές συνεχίζονται αμείωτες, οι ισλαμιστές συνεχίζουν ακάθεκτοι τη δράση τους και τα ακροδεξιά κόμματα, χρησιμοποιώντας ως επιχείρημα τα προηγούμενα, συνεχίζουν την ανοδική τους πορεία.

Μια πιθανή απάντηση, θα ήταν ότι τα μέτρα, οι πολιτικές και οι πρωτοβουλίες των οργανισμών, είναι άχρηστα. Από μια άλλη σκοπιά ωστόσο, δεν είναι δυνατό να παραγνωρίσει ή χειρότερα, να εκμηδενίζει κανείς τη σημασία αυτής της προσπάθειας, δίχως την οποία, η ευρωπαϊκή κοινωνία θα έμοιαζε με σενάριο επιστημονικής φαντασίας. Ωστόσο, είναι η πραγματικότητα, τόσο οι οικονομικές, όσο και οι γεωπολιτικές μεταβολές και ανακατατάξεις, που εγείρουν διαρκώς νέα προβλήματα. Φέρνουν στο φως, νέα ζητήματα προς αντιμετώπιση, που υπερκερνούν τα διαθέσιμα εργαλεία, επιζητώντας νέες πιο ρηξικέλευθες λύσεις.

III. Η εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων και η περίπτωση της Ελλάδας

III.1. Γενικές παρατηρήσεις

Από την 36χρονη πορεία προς την εγκαθίδρυση μιας πολιτικής κατά του ρατσισμού σε εθνικό επίπεδο (μετρώντας από την υιοθέτηση του πρώτου αντιρατσιστικού νόμου), δύο είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της Ελλάδας, όσον αφορά στον ρατσισμό και τις διακρίσεις.

Το πρώτο, αφορά στην απουσία σχετικής πολιτικής και στη δημιουργία ενός δικαιοθεσμικού πλαισίου, λόγω «έξωθεν» πιέσεων. Με δυο λόγια, η σημερινή πολιτική κατά του ρατσισμού, οφείλεται στις ευρωπαϊκές υποχρεώσεις και συστάσεις για βελτίωση ή / και συμμόρφωση με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές.

Από την άλλη, άμεσα συνδεδεμένο με το πρώτο χαρακτηριστικό, το δεύτερο, αφορά στην -αρχική- άρνηση του φαινομένου¹⁹⁶⁹, [που αποτυπώνεται στη στάση της -εκάστοτε- κυβέρνησης απέναντι στις ευρωπαϊκές επισημάνσεις και στην άρνηση ή απροθυμία της να εφαρμόσει ό,τι είναι «ξένο» προς αυτήν ή αντίκειται στα εθνικά της συμφέροντα (πρβλ. προδιαγραφές μειονοτήτων, εφαρμογή Δουβλίνου II κτλ.)] με προφανείς συνέπειες στην αντιμετώπισή του.

Ως προς το δεύτερο αυτό χαρακτηριστικό, από τη μια μεριά, όσον αφορά στον Οργανισμό του Στρασβούργου, διαπιστώνεται μια -τουλάχιστον αρχική- άρνηση των ελληνικών κυβερνήσεων να αποδεχτούν τις διαπιστώσεις και συστάσεις της ECRI, κάτι που αποτυπώνεται ανάγλυφα στον οξύ λόγο που παρατηρείται στις επισυναπτόμενες παρατηρήσεις των ελληνικών αρχών.

Στο ίδιο μήκος κύματος, θα μπορούσαν να συγκαταλεχθούν και οι απαντήσεις Ελλήνων Υπουργών στις επικριτικές επιστολές του ΕπΔΑ του ΣοΕ, καθώς και ο τρόπος εφαρμογής των αποφάσεων του ΕυρΔΔΑ από τα εθνικά δικαστήρια.

Ως μέρος της αρνητικής στάσης της κυβέρνησης, απέναντι στις πολιτικές διακρίσεων, δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί και η απροθυμία υπογραφής ή / και επικύρωσης συναφών ευρωπαϊκών συμβάσεων (π.χ. 12ο Πρωτόκολλο ΕυρΣΔΑ, Σύμβαση-Πλαίσιο για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων κ.ο.κ.).

Το ίδιο συμβαίνει και ως προς την ενσωμάτωση του κοινοτικού/ ενωσιακού δικαίου γενικότερα, αλλά και ειδικότερα, σχετικά με τις Οδηγίες που αφορούν στον ρατσισμό και τις διακρίσεις, με κορύφωση τη δυσκολία ενσωμάτωσης της Απόφασης-πλαισίου, που όπως είδαμε, ολοκληρώθηκε εκπρόθεσμα, μετά από οξείες αντιπαραθέσεις στη Βουλή, την απόσυρση τρεις φορές του νομοσχεδίου και την πάροδο έξι ετών από την κατάθεσή του.

Από την άλλη πλευρά, στον αντίποδα της αντίδρασης/ διστακτικότητας υιοθέτησης μέτρων κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, συναντάμε την προθυμία προώθησης

¹⁹⁶⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η άρνηση του προβλήματος, αποτελεί παράγοντα που συμβάλλει -όπως είδαμε- στην αδυναμία επίλυσής του. Από τις λίγες φορές αποδοχής της κατάστασης, αποτέλεσε το μήνυμα του Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Παπούλια, που κατά την 38^η επέτειο αποκατάστασης της δημοκρατίας στην Ελλάδα (2012), δήλωσε ότι η ελληνική δημοκρατία σήμερα: «αντιμετωπίζει σοβαρούς κινδύνους από την ιδεολογία του μίσους και του φασισμού». Με τον τρόπο αυτό, η ακροδεξιά ιδεολογία, από ανύπαρκτο πρόβλημα, μεταβλήθηκε σε κίνδυνο ακόμα του πολιτεύματος της χώρας.

περιοριστικών και κατασταλτικών μέτρων τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο (και πολλές φορές μάλιστα με επιτυχία, αφού η Ελλάδα έχει καταφέρει να «περάσει» θέσεις της στις σχετικές πολιτικές της Ε.Ε.) όσο και σε εθνικό επίπεδο (λαμβάνοντας υπόψη τον τρόπο εφαρμογής των ευρωπαϊκών πολιτικών και των Εθνικών Σχεδίων Δράσης).

Και ενώ, η στάση της Ελλάδας προς τις πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων είναι μάλλον ίδια απέναντι και στους δύο οργανισμούς, μια τρίτη σημαντική παρατήρηση αφορά στη διαφορετική προσέγγιση των δύο περιφερειακών οργανισμών, στα υπόψη ζητήματα, που αποτυπώνεται στην εφαρμογή των σχετικών πολιτικών από την Ελλάδα. Έτσι, τη στιγμή που η Ε.Ε. στέκεται αρωγός για τη δημιουργία μιας «Ευρώπης Φρουρίου» με την παροχή οικονομικών και τεχνικών μέσων (πρβλ. Frontex, EASO, Rabit), το ΣοΕ μέσω των οργάνων του και θεσμών (CPT, ECRI, Κοινοβουλευτική Συνέλευση, ΕυρΔΔΑ) κατακεραυνώνει αυτή την επιλογή, που αναπόφευκτα οδηγεί στην επιδείνωση της κατάστασης των αλλοδαπών και συνάμα συμβάλλει στην αύξηση έκφρασης ρατσιστικών αισθημάτων/διακρινουσών συμπεριφορών προς αυτούς. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον μάλιστα εδώ, είναι το γεγονός ότι το ΣοΕ, κατάφερε -έμμεσα μέσω των ελεγκτικών οργάνων του- να επιφέρει ορισμένα πλήγματα στην εν λόγω επιλογή της δημιουργίας μιας «Ευρώπης Φρουρίου». Ενδεικτικά, θα μπορούσαν να αναφερθούν εδώ: –Η αναστολή της εφαρμογής Δουβλίνο II, «μέσω» διαπιστώσεων απόφασης του ΕυρΔΔΑ (*MMS κατά Βελγίου και Ελλάδας*) –Η επισημάνση της οικονομικής βοήθειας προς λάθος κατεύθυνση “the focus funding was thus on border control and detention measures, to the detriment of the protection measures”¹⁹⁷⁰.

III.2. Η συμβολή των ευρωπαϊκών πολιτικών στη διαμόρφωση μιας εθνικής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

Παρά ταύτα, στην Ελλάδα η «μετάβαση» από μια ομοιογενή (εθνικά- θρησκευτικά-πολιτισμικά) σε μια «ανομοιογενή»/ πολυπολιτισμική κοινωνία, συντελέστηκε μάλλον απότομα, υπό την πίεση των μεταναστευτικών πιέσεων από τη δεκαετία του 1990 και προσφάτως, υπό το βάρος της οικονομικής κρίσης. Απόρροια αυτού, ήταν η αύξηση του ξενοφοβικού αισθήματος, που τα τελευταία χρόνια αποτυπώθηκε ανάγλυφα: στην είσοδο της Χρυσής Αυγής στη Βουλή, στην αύξηση των κρουσμάτων ρατσιστικής βίας, στις ξενοφοβικές συμπεριφορές προς μειονότητες, μετανάστες, πρόσφυγες.

Η ανεπάρκεια νομικού πλαισίου, η απουσία θεσμικού πλαισίου, καθώς και η έλλειψη σχετικών πολιτικών, επισημάνθηκαν από πολύ νωρίς από τα ευρωπαϊκά ελεγκτικά όργανα. Εν όψει αυτών των διαπιστώσεων, υπό την πίεση της συμμόρφωσης με το κεκτημένο της Ε.Ε., συντελέστηκε ο «εξευρωπαϊσμός» του εθνικού δικαϊκού πλαισίου κατά του ρατσισμού. Ακόμα, συντελέστηκε η θεσμοθέτηση οργάνων κατά του ρατσισμού. Καταρτίστηκαν πολιτικές/ προγράμματα για ευάλωτες ομάδες. Συμπληρωματικά, προωθήθηκαν και μια σειρά μέτρων που εκτείνονται από την αστυνομία μέχρι την προώθηση κατασκευή τεμένους.

Σε ένα άλλο επίπεδο, οι συναφείς πολιτικές με τον ρατσισμό, η πολιτική μετανάστευσης και ασύλου, βασίστηκαν επίσης, στις ευρωπαϊκές συστάσεις και το ενωσιακό κεκτημένο. Και εδώ, υιοθετήθηκαν μέτρα που οδήγησαν στην υιοθέτηση ανύπαρκτων προηγουμένως πολιτικών, που συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του ρατσισμού.

¹⁹⁷⁰ CoE: PACE Res. 1918(2013), *Migration and asylum: Mounting tensions in the eastern Mediterranean*, 24.1.2013.

III.3. Αρνητικές διαστάσεις

Παρά την εξέλιξη που αποτυπώθηκε στον «εξευρωπαϊσμό» της πολιτικής κατά του ρατσισμού στην Ελλάδα, η κατάσταση επιδεινώθηκε¹⁹⁷¹. Τα κρούσματα κατά του ρατσισμού αυξήθηκαν κατακόρυφα, κάτι για το οποίο ευθύνεται όχι μόνο η Ελλάδα, αλλά και η Ευρώπη, ενώ παράλληλα, «συμβάλλουν» επιβαρυντικοί εξωγενείς παράγοντες.

III.3.1. Η ευθύνη της Ελλάδας

Μπροστά στις διαστάσεις που έχει λάβει το ζήτημα του ρατσισμού και των διακρίσεων στην Ελλάδα σήμερα, φυσικά, μέρος της ευθύνης οφείλει να αποδοθεί στην ίδια τη χώρα.

Συγκεκριμένα, εδώ, θα μπορούσε να συγκαταλεχθεί η αρχική απάρνηση του προβλήματος, που καθυστέρησε την άμεση αντιμετώπισή του στην αφετηρία του, αλλά και η ανικανότητα εφαρμογής του σχετικού αντιρατσιστικού νόμου (927/1979) μετά την υιοθέτησή του.

Αυτήν την αδυναμία εφαρμογής του εθνικού δικαίου, διαδέχτηκε η δυσκολία ενσωμάτωσης του κοινοτικού δικαίου, καθώς και η αδυναμία απορρόφησης κοινοτικών κονδυλίων και ακόμα χειρότερα η ασυμφωνία υιοθέτησης ενός νέου αντιρατσιστικού νομοσχεδίου.

Παράλληλα, κατά την εφαρμογή των εν λόγω πολιτικών, διαπιστώνονται εμπόδια που παρακωλύουν την αποτελεσματική λειτουργία του «εξευρωπαϊσμένου» δικαιιοθεσμικού πλαισίου προς την κατεύθυνση της εξάλειψης του ρατσισμού. Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα: Οι νόμοι που αφορούν στην Ιθαγένεια ή ο πρόσφατος νόμος που αφορά στη μετανάστευση, που περιέχουν διατάξεις με –αν μη τι άλλο– αμφιλεγόμενο περιεχόμενο· ο τρόπος εφαρμογής της πολιτικής μετανάστευσης/ ασύλου· η κατάθεση νομοσχεδίων που στοχοποιούν τους μετανάστες. Επίσης, σε ένα διαφορετικό επίπεδο, ως εμπόδιο στην καταπολέμηση του ρατσισμού, θα μπορούσε να αναφερθεί και η απουσία διαμόρφωσης κουλτούρας ανεκτικότητας (εκπαίδευση δικαστών, δημοσιογράφων, αστυνομικών).

III.3.2. Η ευθύνη της Ευρώπης

Όμως, σε αντίθεση ίσως, με ότι πιστεύεται ή και υποστηρίζεται από πολλούς, η Ελλάδα, δεν είναι η μοναδική υπεύθυνη για τη σημερινή έξαρση του ρατσιστικού φαινομένου στην επικράτειά της. Μέρος της ευθύνης, οφείλει να αποδοθεί και στην Ευρώπη. Πρόκειται για την απουσία ουσιαστικής αλληλεγγύης από πλευράς Ε.Ε. κυρίως, στη διαχείριση των μεταναστευτικών ροών και προσφάτως, στη διαχείριση του ζητήματος των Συρίων προσφύγων.

Επίσης, από μια άλλη σκοπιά, ιδιαίτερης μνείας χρήζουν τα μεθοδολογικά προβλήματα που δεν αποτυπώνουν πάντα ολόκληρη την εικόνα, εστιάζοντας σε ένα σημείο και αγνοώντας το σύνολο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ, αποτελεί το ζήτημα των μειονοτήτων, με την εστίαση στην τουρκογενή συνιστώσα και την παράβλεψη του εκτουρκισμού των Ρομά και των Πομάκων. Ακόμα, σημαντική είναι η αδυναμία

¹⁹⁷¹ Βλ. εκθέσεις ευρωπαϊκών ελεγκτικών οργάνων (ECRI, ΕπΔΑ), αλλά και στοιχεία του Δικτύου Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας.

κατανόησης των ελληνικών «ιδιαιτεροτήτων». Ενδεικτικές εδώ, είναι τόσο οι μειονότητες, όσο και η θρησκεία.

III.3.3. Επιβαρυντικοί εξωγενείς παράγοντες

Τέλος, σε καμία περίπτωση, δεν δύναται να παραγνωριστεί η διάσταση του προβλήματος των μεταναστευτικών ροών.

IV. Ευρωπαϊκές πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων *έναντι* αντίστοιχων πολιτικών άλλων Ηπείρων (:)

Από τα όσα εκτενώς εθίγησαν στην παρούσα μελέτη, γεννάται το ερώτημα αν υπάρχει ένας «ευρωπαϊκός» ρατσισμός, διακριτός από αυτόν που εμφανίζεται σε άλλες ηπείρους και συνακόλουθα αν υφίσταται ένας διαφορετικός τρόπος προσέγγισης. Η απάντηση είναι ότι παρά τις προφανείς ομοιότητες, αφού ο ρατσισμός, είναι ρατσισμός, όποια μορφή κι αν λάβει, υπάρχουν –ίσως- κάποιες ανεπαίσθητες διαφοροποιήσεις.

Βοηθητική προς την κατεύθυνση της κατανόησης της εν λόγω διαφοροποίησης, θα ήταν η διάκριση του κόσμου σε δυο (νοητά) μέρη: αφενός, τον Δυτικό και αφετέρου, τον υπόλοιπο κόσμο.

Ως προς τον δυτικό κόσμο, αν και παρατηρούνται ορισμένες ομοιότητες, δεν θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε (τουλάχιστον όχι στην παρούσα φάση της ιστορίας) τον ρατσισμό της Ευρώπης, με εκείνον των άλλων ηπείρων.

Επίσης, δεν υπάρχει ομοιόμορφη προσέγγιση. Οξύμωρο σχήμα είναι το γεγονός, ότι παρά την ανάπτυξη ενός δαιδαλώδους συστήματος δικαιωμάτων του ανθρώπου σε οικουμενικό επίπεδο με τη συμμετοχή του Δ. κόσμου, το αποτέλεσμα, δεν μοιάζει να είναι η διασφάλισή τους. Αντιθέτως, φαίνεται πως –τυπικά τουλάχιστον- απαντάται μια «διαβαθμισμένη» προσέγγιση, που ακολουθεί μια μορφή πυραμίδας, με την Αμερική στην κορυφή, ως την πιο φιλελεύθερη ήπειρο, την Ευρώπη στη μέση, που προβάλλει ως μια –

μάλλον- νεοσυντηριτική δύναμη και την Αυστραλία στο τέλος, ως την πιο συντηρητική Ήπειρο του Δυτικού κόσμου, παρέχοντας –αν μη τι άλλο- ένα διαβαθμισμένο/ διαφοροποιημένο επίπεδο προστασίας.

IV.1. Η «φιλελεύθερη» Αμερική

*"This (racism) is something that is deeply rooted in our society, it's deeply rooted in our history"*¹⁹⁷²

Obama, Πρόεδρος ΗΠΑ

Η Αμερική, χρειάστηκε να περάσει από την αποικιοκρατία και την σκλαβιά στους νόμους του Jim Crow, για να μπορέσει να γίνει αυτό που σήμερα αποκαλείται ως φιλελεύθερη δύναμη. Πιο συγκεκριμένα, η Αμερική είναι φημισμένη για τον φιλελευθερισμό της και κυρίως, πρότυπο για την σχεδόν απόλυτη ελευθερία έκφρασης¹⁹⁷³, θαυμαστή, ως η χώρα με τον πρώτο «μαύρο» Πρόεδρο και φυσικά

¹⁹⁷² BOYER D., "Obama: Racism 'deeply rooted' in U.S.", *The Washington Times*, 7.11.2014.

¹⁹⁷³ Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εδώ, είναι όχι μόνο η 1st Amendment του Συντάγματος, ("Congress shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof; or abridging the freedom of speech, or of the press; or the right of the people peaceably to assemble, and to petition the government for a redress of grievances"), αλλά και η επιφύλαξη κατά την επικύρωση της CERD, σύμφωνα με την οποία: "The Constitution of the United States contains provisions for the protection of individual rights, such as the right of free speech, and nothing in the Convention shall be deemed to require or to authorize

πρωτοπόρος στα δικαιώματα του ανθρώπου σε οικουμενικό επίπεδο, σε διακηρυκτικό τουλάχιστον επίπεδο.

Παράλληλα, και σε Πολιτειακό επίπεδο έχει καθιερώσει ένα σύστημα κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων¹⁹⁷⁴. Σε αντίθεση λοιπόν, με την Ευρώπη, η ελευθερία του λόγου είναι ανεμπόδιστη, οι ακροδεξιές οργανώσεις λειτουργούν νόμιμα¹⁹⁷⁵, ιστοσελίδες με ρατσιστικό περιεχόμενο (που έχουν μάλιστα καταδικαστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο) είναι ελεύθερες για ανάγνωση, μετά την 11/9, σε αντίθεση με τον περιορισμό των θρησκευτικών ελευθεριών στην Ευρώπη, στην Αμερική αυξήθηκε ριζικά ο αριθμός των τζαμιών...

Επιπροσθέτως, μείζονος σημασίας είναι και ο ρόλος που διαδραματίζει ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών (OAS), σε περιφερειακό επίπεδο. Στο άρθρο 3 του Χάρτη του Οργανισμού Αμερικανικών κρατών, ανάμεσα στις ιδρυτικές αρχές του, συγκαταλέγεται και ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων χωρίς διάκριση φύλου, εθνικότητας ή φυλής, ο σεβασμός των παραδόσεων των κρατών μελών¹⁹⁷⁶. Σημαντικό για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των διακρίσεων, ωστόσο, είναι και το Διαμερικανικό Σύστημα Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁹⁷⁷, το οποίο αποτελείται από την *Αμερικανική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων και Καθηκόντων του Ανθρώπου* (1948) και την *Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου* (Σύμφωνο του Σαν Χοσέ, Κόστα Ρίκα, 1969)¹⁹⁷⁸. Σε αμφότερες, κατοχυρώνονται δικαιώματα που συμβάλλουν στην καταπολέμηση του υπό εξέταση φαινομένου. Παράλληλα, προς τον ίδιο σκοπό, θα μπορούσε να αναφερθεί η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του αυτόνομου δηλαδή οργάνου που σκοπό έχει την προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Μάλιστα, για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού, η εν λόγω Επιτροπή, συγκρότησε το Γραφείο του Εισηγητή για τα Δικαιώματα των Ιθαγενών Πληθυσμών, το Γραφείο του Εισηγητή για τα Δικαιώματα των Μειονοτήτων, το Γραφείο του Ειδικού Εισηγητή για την Ελευθερία της Έκφρασης, καθώς και το Γραφείο του Εισηγητή για τα Δικαιώματα των Ατόμων Αφρικανικής Καταγωγής και Κατά της Φυλετικής Διάκρισης.

Παράλληλα, αναγνωρίζοντας τον ρατσισμό ως ένα από τα παλαιότερα και πιο βαθιά ριζωμένα προβλήματα, το Μόνιμο Συμβούλιο του ΟΑΚ, το 2008, σύστησε μια ομάδα

legislation or other action by the United States of America incompatible with the provisions of the Constitution of the United States of America.”

¹⁹⁷⁴ Βλ. σχετικά, τελευταία έκθεση των ΗΠΑ στη CERD, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Reports submitted by States parties under article 9 of the Convention, Seventh to ninth periodic reports of States parties due in 2011, United States of America, 13 June 2013, CERD/C/USA/7-9.

¹⁹⁷⁵ “The hate map of the USA: From the KKK to black separatists, where America's 939 hate groups are based”, *Mail Online*, 3.3.2014, βάσει του οποίου: ο αριθμός των ομάδων μίσους αυξήθηκε δραματικά κατά την Προεδρία του Ομπάμα.

¹⁹⁷⁶ 1) The American States proclaim the fundamental rights of the individual without distinction as to race, nationality, creed, or sex; at: <http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.pdf>

¹⁹⁷⁷ <<http://www.oas.org/en/iachr/mandate/what.asp>>.

¹⁹⁷⁸ (Article 1. Obligation to Respect Rights: 1. The States Parties to this Convention undertake to respect the rights and freedoms recognized herein and to ensure to all persons subject to their jurisdiction the free and full exercise of those rights and freedoms, without any discrimination for reasons of race, color, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, economic status, birth, or any other social condition.

Article 12. Freedom of Conscience and Religion, Article 13. Freedom of Thought and Expression, Article 16. Freedom of Association <http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm>

εργασίας¹⁹⁷⁹ για να συντάξει μια Παναμερικανική Σύμβαση κατά του Ρατσισμού και Όλων των μορφών Διάκρισης και Μισαλλοδοξίας (Inter-American Convention against Racism and All forms of Discrimination and Intolerance). Αποτέλεσμα, ήταν η υιοθέτηση από τη Γενική Συνέλευση του ΟΑΚ, το 2013, δυο σχετικών συμβάσεων, ήτοι: η “Inter-American Convention against Racism, Racial Discrimination and Related Intolerance”¹⁹⁸⁰ και η “Inter-American Convention against All Forms of Discrimination and Intolerance”¹⁹⁸¹.

Πρόκειται για δυο νομικά όργανα που –σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα του ΟΑΚ, *Insula* έχουν μεγάλη συμβολική και νομική αξία. Αποτελούν το πρώτο νομικό δεσμευτικό κείμενο που καταδικάζει τη διάκριση λόγω:

“[...] nationality, age, sex, sexual orientation, gender identity and expression, language, religion, cultural identity, political opinions or opinions of any kind, social origin, socioeconomic status, educational level, migrant, refugee, repatriate or internally displaced status, disability, genetic trait, physical or mental health condition including infectious-contagious condition and debilitating psychological condition, or any other condition”

θέτοντας τον ΟΑΚ, ως διεθνή οργανισμό, στην πρωτοπορία του αγώνα κατά όλων των μορφών διάκρισης και μισαλλοδοξίας¹⁹⁸².

Ωστόσο, μια ματιά στα γεγονότα του τελευταίου έτους, δείχνει ότι παρά ταύτα, οι ΗΠΑ, στο εσωτερικό τους, δεν έχουν καταφέρει να ξεπεράσουν εντελώς τις μαύρες σελίδες της ιστορίας τους, όσον αφορά στον ρατσισμό. Ο θεσμικός ρατσισμός, που αποτυπώνεται στις επιθέσεις σε μειονότητες, κυρίως εκ μέρους της αστυνομίας (βλ. γεγονότα στο Ferguson, τη Νέα Υόρκη και τη Ν. Καρολίνα κι άλλου)¹⁹⁸³, αλλά και η αποτυχία επιτυχούς διεξαγωγής έρευνας και απόδοσης ευθυνών, προκαλούν αίσθηση και αμαυρώνουν την εικόνα μιας φιλελεύθερης δύναμης¹⁹⁸⁴.

Από την άλλη μεριά, μια αίσθηση υποκρισίας αποπνέει και η μεταναστευτική τακτική της Ουάσιγκτον, αφού, παρά τον ενστερνισμό ότι η Αμερική είναι ένα έθνος μεταναστών, διώχνει μαζικά ασυνόδευτα ανήλικα από τη χώρα.

Συνεπώς, η κατάσταση στο εσωτερικό της, μαρτυρά μια διαφορετική εικόνα, που παρουσιάζει ομοιότητες σε σχέση με αυτή της Ευρώπης. Έτσι, ενώ, πρόκειται για δύο οικογενειακούς δρώντες με σημαίνοντα ρόλο στην προαγωγή και προστασία των

¹⁹⁷⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ομάδα εργασίας, τις δραστηριότητες, τα έγγραφα κτλ. βλ. <<http://www.oas.org/consejo/CAJP/RACISM.asp>>

¹⁹⁸⁰ Για το πλήρες κείμενο βλ. <http://www.oas.org/en/sla/dil/docs/inter_american_treaties_A-68_racism.pdf>

¹⁹⁸¹ Για το πλήρες κείμενο βλ. <http://www.oas.org/en/sla/dil/docs/inter_american_treaties_A-69_discrimination_intolerance.pdf>

¹⁹⁸² “Inter-American Treaties. OAS General Assembly Adopts Conventions against Racism and Discrimination”, June 2013, στο: <http://www.oas.org/en/sla/dil/newsletter_inter-American_treaties_jun-17-2013.html>

¹⁹⁸³ U.S. police disproportionately and excessively target minorities at traffic stops, and U.S. courts disproportionately and excessively convict minorities of crimes. “African American and Hispanics comprised 58 percent of all prisoners in 2008, even though African Americans and Hispanics make up approximately one quarter of the US population,” according to the National Association for the Advancement of Colored People (NAACP) – and the percentages of minorities in American prisons appear to be growing.

¹⁹⁸⁴ Βλ. σχετικά: Civil liberties, 8 Horrible Truths About Police Brutality and Racism in America Laid Bare by Ferguson. African Americans and communities of color face many ugly obstacles., 26.11.2014 <<http://www.alternet.org/civil-liberties/8-horrible-truths-about-police-brutality-and-racism-america-laid-bare-ferguson>> “Investigation of the Ferguson Police Department. United States Department of Justice Civil Rights Division”, 4.3.2015.

δικαιωμάτων του ανθρώπου, γεγονός είναι ότι στο εσωτερικό τους, η στάση τους διαφοροποιείται¹⁹⁸⁵.

IV.2. Η «συντηρητική» Αυστραλία

Στον αντίποδα του «φιλελευθερισμού» βρίσκεται η «συντηρητική» Αυστραλία. Πρόκειται για μια χώρα όπου ο ρατσισμός –διαχρονικά- έχει εκδηλωθεί τόσο κατά των ιθαγενών¹⁹⁸⁶, όσο και –προσφάτως- κατά των αιτούντων άσυλο/ μεταναστών. Ενδεικτική, μάλιστα προς αυτή την κατεύθυνση, είναι μέτρηση σύμφωνα με την οποία ισχυρή πλειοψηφία των Αυστραλών (60%), επιθυμούν να αυξηθεί η αυστηρότητα των μέτρων κατά των αιτούντων άσυλο¹⁹⁸⁷, αλλά και η ίδια η κυβέρνηση δεν επιθυμεί την είσοδο μεταναστών στην Αυστραλία¹⁹⁸⁸. Για τον λόγο αυτόν, η Αυστραλία απωθεί πλοιάρια που καταφθάνουν στις ακτές της, κάτι το οποίο προτείνει μάλιστα, ως λύση στο «πρόβλημα» της Ευρώπης¹⁹⁸⁹.

Η Αυστραλία, όπως και η Αμερική και η Ευρώπη, διαθέτει νομικό και θεσμικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού¹⁹⁹⁰. Είναι μέρος Διεθνών Συμφωνιών (CERD), ενώ και στο εθνικό επίπεδο ο αντιρατσιστικός νόμος [Racial Discrimination Act (RDA)], υπάρχει από το 1975 όπως τροποποιήθηκε το 1995. Ενώ, έχει ειδικό Επίτροπο [Race Discrimination Commissioner], από το 1975 και από το 2011 πλήρους απασχόλησης¹⁹⁹¹.

¹⁹⁸⁵ CHANDRAN N., "Foreign Lives Matter. American racism at home and abroad only highlights the hypocrisy of U.S. foreign policy. And the rest of the world isn't buying America's message anymore.", Foreign Policy, April 2015.

¹⁹⁸⁶ Aboriginal and Torres Strait Islanders

¹⁹⁸⁷ <<http://ausopinon.com/2014/01/14/why-do-we-hate-asylum-seekers/>>.

¹⁹⁸⁸ «Δεν θα κάνετε την Αυστραλία σπίτι σας», στο: <<http://rednotebook.gr/2014/10/de-tha-kanete-tin-australia/#comment-361>>. Από την άλλη μεριά, ενδιαφέρουσα είναι και η δήλωση της πρωθυπουργού της Αυστραλίας Julia Gillard, το 2012, σύμφωνα με την οποία: "I am tired of this nation worrying about whether we are offending some individual or their culture. Since the terrorist attacks on Bali, we have experienced a surge in patriotism by the majority of Australians. 'This culture has been developed over two centuries of struggles, trials and victories by millions of men and women who have sought freedom' We speak mainly ENGLISH, not Spanish, Lebanese, Arabic, Chinese, Japanese, Russian, or any other language. Therefore, if you wish to become part of our society. Learn the language!"

'Most Australians believe in God. This is not some Christian, right wing, political push, but a fact, because Christian men and women, on Christian principles, founded this nation, and this is clearly documented It is certainly appropriate to display it on the walls of our schools. If God offends you, then I suggest you consider another part of the world as your new home, because God is part of our culture. 'We will accept your beliefs, and will not question why. All we ask is that you accept ours, and live in harmony and peaceful enjoyment with us.'

'This is OUR COUNTRY, OUR LAND, and OUR LIFESTYLE, and we will allow you every opportunity to enjoy all this. But once you are done complaining, whining, and griping about Our Flag, Our Pledge, Our Christian beliefs, or Our Way of Life, I highly encourage you take advantage of one other great Australian freedom, 'THE RIGHT TO LEAVE'.

'If you aren't happy here then LEAVE. We didn't force you to come here. You asked to be here. So accept the country YOU accepted.'

¹⁹⁸⁹ GREENHILL S., FOR D.M., "Send gunboats to the Mediterranean: Australian PM warns Europe crisis will not stop until it copies tough stance on people-smugglers", mailonline, 21.4.2015

¹⁹⁹⁰ Για το ζήτημα αυτό βλ.: UN: *Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Reports submitted by States parties under article 9 of the Convention Combined fifteenth, sixteenth and seventeenth periodic reports of States parties due in 2008 Australia*, 7.1.2010, CERD/C/AUS/15-17.

¹⁹⁹¹ Για μια γενική παρουσίαση του ζητήματος βλ.: SZOKE H., "Racism exists in Australia – are we doing enough to address it?", Australian Human Rights Commission, 16.2.2012, στο: <<https://www.humanrights.gov.au/news/speeches/racism-exists-australia-are-we-doing-enough-address-it>>

IV.3. Αφρική, Ασία

Στο αντίπερα δέος του «Δυτικού κόσμου», η Ασία και η Αφρική βιώνουν έναν «διαφορετικό» ρατσισμό, ενώ, οι πολιτικές αντιμετώπισής του μοιάζουν σχεδόν ανύπαρκτες.

Όσον αφορά στην Αφρική, αποτελεί ίσως, την πιο πολύπαθη ήπειρο, σε όρους ρατσισμού και διακρίσεων, αφού: από την αποικιοκρατία πέρασε στο apartheid (1961-1994)¹⁹⁹² και από εκεί βίωσε τραγωδίες εμφυλίων συρράξεων, γενοκτονίες (π.χ. Ρουάντα-1994¹⁹⁹³, Νταρφούρ-2003¹⁹⁹⁴), γενοκτόνο βία (“genocidal violence”) (π.χ. Burundi, Sierra Leone, Liberia), εθνοκάθαρση (C.A.R.- 2013¹⁹⁹⁵) φτάνοντας -σήμερα- μέχρι την βίωση του ισλαμικού φονταμενταλισμού και των συνεπειών του (π.χ. Μάλι, Νιγηρία, Σομαλία, Αλγερία, Λιβύη, Τυνησία).

Και στην περίπτωση της Αφρικής, σημειώνονται πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων. Έτσι, αρχικά, τα αφρικανικά κράτη σε οικουμενικό επίπεδο, μετέχουν του συστήματος προστασίας κατά του ρατσισμού που παρέχουν τα ΗΕ¹⁹⁹⁶. Κυρίως, όμως, σε περιφερειακό επίπεδο, η Αφρικανική Ένωση έχει αναπτύξει σχετικές πολιτικές. Ενδεικτικά, θα μπορούσε να αναφερθεί εδώ το άρθρο 2 του Χάρτη Αφρικανικής Ένωσης¹⁹⁹⁷. Ακόμα, επισημαίνονται οι συνεχείς καταδίκες των τρομοκρατικών επιθέσεων (περιλαμβανομένων στοιχείων του IS στη Λιβύη, της al Sabaab, κ.ο.κ.)¹⁹⁹⁸, καθώς και οι πρωτοβουλίες κατά της Boko Haram¹⁹⁹⁹. Επίσης, τα μέτρα κατά της ξενοφοβίας²⁰⁰⁰, αλλά και το πλαίσιο μεταναστευτικής πολιτικής για την Αφρική²⁰⁰¹.

Παράλληλα, συναφείς με την καταπολέμηση του ρατσισμού είναι και πρωτοβουλίες όπως: η αφρικανική πρωτοβουλία για την εκπαίδευση, την ανάπτυξη μέσω του

¹⁹⁹² UN, “Special edition of the UNIC South Africa Library newsletter: The role of the United Nations in the abolition of apartheid”, United Nations Information Centre (UNIC) South Africa, September 2012.

¹⁹⁹³ Βλ. Rwanda Files, <<http://www.rwandafile.com/unscl/unsclist.html>>.

¹⁹⁹⁴ “The United Nations and Darfur”, Published by the Peace and Security Section of the United Nations Department of Public Information – August 2007.

¹⁹⁹⁵ Για μια σύνοψη των σχετικών ψηφισμάτων του ΣΑ βλ.: <<http://www.un.org/sc/committees/2127/resolutions.shtml>>.

¹⁹⁹⁶ Για παράδειγμα τα περισσότερα εξ αυτών, είναι μέρη της CERD, [Αίγυπτος 1967, Λιβύη 1968, Αλγερία 1972, Μάλι, Νιγηρία, Τσαντ 1977, Σουδάν, Κονγκό 1988, Ναμίμπια 1982, Ν. Αφρική 1998, Κένια 2001, Μπουτσουάνα, Μαδαγασκάρη, Αιθιοπία, Αγκόλα 2013, κτλ.]

¹⁹⁹⁷ “Every individual shall be entitled to the enjoyment of the rights and freedoms recognised and guaranteed in the present Charter without distinction of any kind such as race, ethnic group, colour, sex, language, religion, political or any other opinion, national and social origin, fortune, birth or any status”.

¹⁹⁹⁸ Βλ. ενδεικτικά για το έτος 2015: “AUC Chairperson condemns terrorist attack on Charlie Hebdo in Paris, 12.1.2015” “The African Union strongly condemns the recent despicable attacks by the Boko Haram terrorist group”, 12.1.2015” “The African Union strongly condemns the heinous terrorist attack in Tynisia”, 18.4.2015” “The African Union strongly condemns the terrorist attack at Garissa, Kenya”, 2.3.2015” “The African Union strongly condemns the terrorist attacks at the Sinai Peninsula in Egypt”, 13.4.2015” “The African Union strongly condemns the killing of African nationals by terrorist elements in Libya”, 20.4.2015.

¹⁹⁹⁹ “Nigeria’s fight against Boko Haram to be bolstered by 7,500 African Union troops”, The guardian, 31.1.2015” African Union Hails Military Offensive Against Boko Haram, Voice of America, 1.2.2015.

²⁰⁰⁰ “Xenophobic attacks on foreign nationals in south Africa”, 16.4.2015” “Statement by the South African Embassy to the Federal Democratic Republic of Ethiopia and the Permanent Mission to the African Union and UNECA, on the recent Xenophobic incidents in Durban, 17.4.2015” “ECOSOCC Condemns Xenophobic ‘Acrophobic’ Attacks on African Citizens in South Africa, 22.4.2015.

²⁰⁰¹ “The migration policy framework for Africa”, EXECUTIVE COUNCIL, Ninth Ordinary Session 25 – 29 June 2006, Banjul, The Gambia <http://sa.au.int/en/sites/default/files/au_migration_policy_framework_africa.pdf> στη σελ. 26 του οποίου, αναφέρονται οι αρχές μη διάκρισης.

διαθρησκευτικού και διαπολιτισμικού διαλόγου²⁰⁰², η κυρίαρχη θέση για το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και της αποαποικιοποίησης της Δημοκρατίας των Σαχαρουί²⁰⁰³ κ.ά. Σημαντική είναι και η κοινή δράση της ΑΕ επί του ζητήματος με άλλους περιφερειακούς οργανισμούς²⁰⁰⁴.

IV.4. Ασία

Η Ασιατική Ήπειρος, όπως ακριβώς και η Αφρικανική, βίωσε την αποικιοκρατία και κατόπιν τον ρατσισμό υπό διάφορες μορφές, όπως: προβλήματα μειονοτήτων στη Ρωσία (π.χ. Τάταροι, Ουκρανοί, Τσετσένοι, κλπ)²⁰⁰⁵, την Τουρκία (Κούρδοι)²⁰⁰⁶ και την Κίνα [όσοι δεν ανήκουν στην εθνική ομάδα των Χαν (Καζάκοι, Κορεάτες, Θιβετιανοί, Μογγόλοι, Ουιγούροι)]²⁰⁰⁷, apartheid στο Ισραήλ, θρησκευτικό/ φυλετικό ρατσισμό (Λίβανο), ισλαμικό φονταμενταλισμό (Ιράκ, Συρία)²⁰⁰⁸, διακρίσεις στην Ινδία²⁰⁰⁹, Β. Κορέα²⁰¹⁰, Σαουδική Αραβία²⁰¹¹, κ.ο.κ.

Όσον αφορά στις πολιτικές αντιμετώπισης του φαινομένου, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι «ιδιαιτερότητες» όσον αφορά στην συμμετοχή στο οικουμενικό καθεστώς κατά του ρατσισμού των ΗΕ και ιδίως το κυριότερο εργαλείο καταπολέμησής του, δηλαδή τη

²⁰⁰² AU, "International Symposium for Launching of the African Initiative for Education on Peace and Development through Interreligious and Intercultural Dialogue", Cotonou, Republic of Benin, 26.5.2015

²⁰⁰³ "AU maintains its principled position for right to self-determination and decolonization of Sahrawi Republic", 24.3.2015.

²⁰⁰⁴ Joint Africa-EU Strategy Partnership on democratic governance and human rights AU/EU joint workshop on the fight against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance Geneva - 5 June 2012 <http://www.africaeupartnership.org/sites/default/files/documents/euauseminarfinalreport_en.pdf>.

²⁰⁰⁵ Για σχετικές πληροφορίες βλ. ECRI Report on Russian Federation (4th monitoring cycle), Adopted on 20 June 2013 Published on 15 October 2013, p. 26 επ.

Ιδιαίτερα, ενδιαφέρον παρουσιάζει η ομιλία του Ρώσου Προέδρου *Vladimir Putin* το 2013 στη Ρωσική Δούμα στην οποία μεταξύ άλλων ανέφερε:

«Στην Ρωσία ζουν Ρώσοι. Οποιαδήποτε μειονότητα από οπουδήποτε, αν θέλει να ζει στην Ρωσία, να εργάζεται και να τρώει στην Ρωσία, θα πρέπει να μιλάει ρωσικά και θα πρέπει να σέβεται τους ρωσικούς νόμους. Αν επιθυμούν το νόμο της Σαρίας, τους συμβουλεύουμε να πάνε σε εκείνα τα μέρη που είναι νόμος του κράτους τους (εννοεί τη Σαρία). Η Ρωσία δεν χρειάζεται μειονότητες. Οι μειονότητες χρειάζονται την Ρωσία και δεν θα τους χορηγήσουμε ειδικά προνόμια ή να προσπαθήσουμε να αλλάξουμε τους νόμους μας έτσι ώστε να ταιριάζουν στις επιθυμίες τους ανεξάρτητα πόσο δυνατά θα φωνάζουν περί διακρίσεων. Εμείς μαθαίνουμε καλύτερα από τις αυτοκτονίες στην Αμερική, την Αγγλία, την Ολλανδία και την Γαλλία, αν πρόκειται να επιζηήσουμε ως ένα έθνος. Τα Ρωσικά έθιμα και παραδόσεις δεν είναι συμβατά με την έλλειψη της κουλτούρας ή του πρωτόγονου τρόπου ζωής των περισσότερων μειονοτήτων. Όταν αυτό το αξιότιμο Νομοθετικό Σώμα σκεφτεί να δημιουργήσει νέους νόμους, θα πρέπει να έχει υπόψη του το εθνικό συμφέρον πρώτα παρατηρώντας (σημειώνοντας) ότι οι μειονότητες δεν είναι Ρώσοι».

²⁰⁰⁶ Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Consideration of reports submitted by States parties under article 9 of the Convention, Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013, Turkey, CERD/C/TUR/4-6, 17 April 2014.

²⁰⁰⁷ TUTTLE G., "China's Race Problem. How Beijing Repressing Minorities", *Foreing Affairs*, Issue May/June 2015.

²⁰⁰⁸ PACE Res. 2170 (2014), *Threats to international peace and security caused by terrorist acts*, 15.9.2014.

²⁰⁰⁹ HUMAN RIGHTS WATCH, "India. Hidden Apartheid. Caste discrimination against India's 'Untouchables'. Shadow Report to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination", February 2007.

²⁰¹⁰ MUYERS B.R., "The Cleanest Race", International New York Times, 26.1.2010 "Pure" north, "impure" south: Cause for conflict in Korea?", 29.11.2010.

²⁰¹¹ GREENFIELD D., "Saudi Arabia: The Middle East's real apartheid state", *Front Page mag*, 23.2.2014

CERD. (Ενδεικτικά αναφέρεται η επιφύλαξη της Σαουδικής Αραβίας, σύμφωνα με την οποία η χώρα θα εφαρμόζει την εν λόγω Σύμβαση υπό την επιφύλαξη ότι οι διατάξεις της δεν έρχονται σε αντίθεση με τις επιταγές της Σαρία. Από μια άλλη σκοπιά, η Β. Κορέα δεν την έχει υπογράψει καθόλου, ενώ τα αραβικά κράτη την έχουν υπογράψει υπό την επιφύλαξη ότι η εν λόγω πράξη δεν σημαίνει αναγνώριση του Ισραήλ ή ανάπτυξη σχέσεων όσον αφορά ζητήματα που ρυθμίζονται από την εν λόγω Σύμβαση (πρβλ. Συρία, Υεμένη, Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Λιβύη, Κουβέιτ, Μπαχρέιν)²⁰¹².

Από την άλλη μεριά, σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα κράτη της Ασίας δεν είναι όλα δημοκρατικά κράτη. Αντιθέτως, στην ασιατική ήπειρο περιλαμβάνονται αυταρχικά καθεστώτα, τα οποία όχι μόνο δεν αναπτύσσουν πολιτικές κατά του ρατσισμού, αλλά παρά την (πιθανή σε κάποιες περιπτώσεις συμμετοχή τους), οι πολιτικές τους συμβάλλουν στην ανάπτυξη των φαινομένων (πρβλ. Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, Β. Κορέα...).

Τέλος, η απουσία περιφερειακών οργανισμών με αντικείμενο τα δικαιώματα του ανθρώπου, είναι εξαιρετικά σημαντική για την καταπολέμηση του ζητήματος.

²⁰¹² Για τις επιφυλάξεις βλ. <https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&amtsg_no=IV-2&chapter=4&lang=en#EndDec>.

Αντί συμπερασμάτων

Παρόλες τις προσπάθειες των τελευταίων ετών σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, δυστυχώς, η κατάσταση του ρατσισμού και των διακρίσεων βαίνει διαρκώς επιδεινούμενη.

Η ανοχή της ετερότητας, παρά τις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας την επαύριο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, που αποτέλεσε την απαρχή ενός συστήματος δικαιωμάτων του ανθρώπου με βασική αρχή τη μη διάκριση, σταδιακά, υπό το βάρος των περιστάσεων, πέρασε στην αποστροφή προς κάθε τι ξένο, αλλότριο, κάτι που ωστόσο, δεν εκδηλώνεται μόνο από την επιθετική συμπεριφορά των κοινωνιών, αλλά και από τις ακραίες λύσεις που σε ορισμένες περιπτώσεις δίνονται.

Από την αποδοχή του «Διαφωνώ με αυτό που λες, αλλά θα υπερασπιστώ μέχρι θανάτου το δικαίωμά σου να το λες», του Βολταίρου, οι ευρωπαϊκές πολιτικές φαίνεται ότι έφτασαν να αποτυπώνονται καλύτερα με το «Καμία ελευθερία για τους εχθρούς της ελευθερίας».

Ωστόσο, κι ενώ σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι ευρωπαϊκές πολιτικές κατά του ρατσισμού, φαίνεται πως παρουσίασαν μια αποδυνάμωση τα τελευταία χρόνια, υπό το πρίσμα της διηπειρωτικής προσέγγισης, η εικόνα διαφοροποιείται.

Η Ευρώπη φαίνεται πως είναι πολύ πιο ψηλά από τις άλλες ηπείρους στο ζήτημα της καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων. Η ουσιαστική διαφορά της, από τις άλλες Ηπείρους, έγκειται ακριβώς στο ότι διαθέτει δύο πολύ ισχυρούς περιφερειακούς οργανισμούς με δράση στο υπό εξέταση πεδίο (το ΣοΕ, την Ε.Ε. αλλά και τον ΟΑΣΕ που κατέχει επίσης σημαντικό ρόλο σε όρους καταπολέμησης ρατσισμού και διακρίσεων), οι οποίοι, αντλώντας ιδέες και δρώντας παράλληλα, με το οικουμενικό καθεστώς κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, καθιστούν την Ευρώπη υπόδειγμα αντιμετώπισης του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Μάλιστα, το γεγονός ότι το ΣοΕ έχει επίκεντρο τα δικαιώματα του ανθρώπου, σε αντίθεση με/ή περισσότερους οργανισμούς όπως ο Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών, η ΑΣΕΑΝ ή η Αφρικανική Ένωση, προσιδιάζοντας περισσότερο στο σύστημα των ΗΕ, είναι εκείνο που διαφοροποιεί την Ευρώπη.

Υπό το φως των παραπάνω, οι ευρωπαϊκές πολιτικές κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων, δηλαδή όλο το δικαιοθεσμικό και το πλαίσιο πολιτικών για την αντιμετώπιση των φαινομένων του ρατσισμού και των διακρίσεων, μοιάζει να είναι σε οικουμενικό επίπεδο ίσως το πιο ισχυρό, κατατάσσοντας την Ευρώπη σε μια από τις υψηλότερες θέσεις -αν όχι την υψηλότερη- στην προσπάθεια της καταπολέμησής τους.

	ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ (με αρμοδιότητα και δράση κατά του ρατσισμού)	ΕΘΝΙΚΕΣ /ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ
ΕΥΡΩΠΗ	✓	ΣοΕ, Ε.Ε., ΟΑΣΕ	✓
ΑΜΕΡΙΚΗ	✓	ΟΑΚ	✓
ΑΦΡΙΚΗ	✓	ΑΕ	Λιγοστές
ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	✓	-	✓
ΑΣΙΑ	Με ιδιαιτερότητες	-	Λιγοστές

Το εντυπωσιακό θεσμικό σύνολο, με δύο Δικαστήρια (ΕυρΔΔΑ και ΔΕΕ), *ad hoc* όργανα (ECRI και FRA), τον ΕπΔΑ, συμβατικά και καταστατικά όργανα.

Το δαιδαλώδες νομικό πλαίσιο, αποτελούμενο από ευρωπαϊκές συμβάσεις (ΕυρΣΔΑ, ΣυνθΛισ. κ.ο.κ.), πράξεις άμεσα δεσμευτικές (Κανονισμοί / Οδηγίες), μη δεσμευτικού χαρακτήρα πράξεις (συστάσεις/ ψηφίσματα/ εκθέσεις, αμφότερων των οργανισμών).

Αλλά και το πλέγμα των σχετικών πολιτικών κατά του ρατσισμού, όπως: της πολιτικής μετανάστευσης και ασύλου, της πολιτικής κατά της τρομοκρατίας, της πολιτικής δικαιωμάτων του ανθρώπου, της εξωτερικής πολιτικής...

Συνθέτουν ένα μοναδικό πλαίσιο πολιτικής, που όμοιό του, σε τέτοια έκταση, μάλλον δεν υπάρχει πουθενά αλλού στον κόσμο.

Βέβαια, από την άλλη μεριά, δεν μπορεί να παραγνωριστεί το γεγονός, ότι το εν λόγω πλαίσιο δεν είναι επαρκές. Εδώ, οφείλουμε να διαχωρίσουμε αυτά που μπορούν να γίνουν για να βελτιωθεί το σύστημα, από αυτά που δεν μπορούν.

Γεγονός είναι ότι από τα παραπάνω, προκύπτει ότι ο ρατσισμός δεν είναι ένα ευρωπαϊκό φαινόμενο. Τα αίτιά του, είναι βαθύτερα. Ανάγονται στη λειτουργία του παγκόσμιου συστήματος, που με τους πολέμους, την οικονομική ανισότητα, την παγκόσμια μετανάστευση, δημιουργούν το φαινόμενο...

Συνεπώς, με μια πρώτη ίσως ματιά, η Ευρώπη και οι οργανισμοί της φαίνεται πως είναι ανήμπορη να καταπολεμήσει -ουσιαστικά- ένα φαινόμενο, του οποίου δεν μπορεί να ελέγξει την γέννηση. Ευτυχώς, ωστόσο, η κατάσταση δεν ακριβώς είναι έτσι. Οι ευρωπαϊκοί οργανισμοί -παρά την εξαιρετική πρόοδο που έχουν σημειώσει μέχρι σήμερα- μπορούν να κάνουν ακόμα πολλά...

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι πολιτικές καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων έχουν περιθώρια βελτίωσης. Ενδεικτικά:

Σε επίπεδο σχεδιασμού πολιτικών, θα μπορούσε να επισημανθεί η μεταναστευτική πολιτική και η πολιτική ασύλου της Ε.Ε., οι οποίες θα μπορούσαν και θα έπρεπε να αποκτήσουν εκτός από μια ίση κατανομή, μια πιο ανθρωποκεντρική προσέγγιση. Ένα πρόταγμα στα δικαιώματα παράλληλα με την ασφάλεια που ακόμα δεν έχει επιτευχθεί. Το ίδιο ισχύει όσον αφορά στην πολιτική ασφάλειας της Ε.Ε.

Βήματα θα μπορούσαν, επίσης, να σημειωθούν όσον αφορά στις θεσμικές εξελίξεις. Για παράδειγμα, εξαιρετικά σημαντικό θα ήταν να αποκτήσει η ECRI, έναν μηχανισμό ελέγχου εφαρμογής των συστάσεων της με πιθανή επιβολή κυρώσεων. Απαραίτητη μοιάζει η θεσμοθέτηση ενός αντίστοιχου οργάνου στην Ε.Ε. με αποκλειστικές αρμοδιότητες και όχι τόσο ευρείες όπως του FRA. Ενώ, ένας πιο ενεργός ρόλος του ΔΕΕ, με περισσότερη σχετική νομολογία, θα ήταν χρήσιμος.

Εκεί που απαιτείται όμως, περισσότερη δουλειά, είναι στην εφαρμογή. Οι ευρωπαϊκές πολιτικές, «χωλαίνουν» όχι τόσο στον σχεδιασμό -όπου παρατηρούνται και κάποια δειλά βήματα-, όσο στην απροθυμία/ αδυναμία εφαρμογής, κάτι που απαιτεί πρωτίστως πολιτική βούληση και κατόπιν δουλειά από τα κράτη μέλη.

Και οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, όμως, μπορούν να συνεισφέρουν στη βελτίωση. Εδώ, ωστόσο, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η εκπαίδευση, όπως προφητικά σημείωσε ο Δ. Ευρυγένης. Αυτή, αποτελεί το κύριο εργαλείο όχι για την ανεκτικότητα, αλλά για κάτι πολύ περισσότερο. Την αποδοχή θετικών μέτρων διάκρισης και τελικά την αποδοχή της ετερότητας.

Βέβαια, από την άλλη μεριά, *σε οικουμενικό επίπεδο*, αμφοτέροι οι οργανισμοί δεν είναι εντελώς ανήμποροι να δράσουν. Δρώντες του συστήματος, η Ε.Ε. έχει καθεστώς μόνιμου

παρατηρητή στη ΓΣ των ΗΕ²⁰¹³. Από την άλλη μεριά και το ΣοΕ αποτελεί κύριο συνεργάτη των ΗΕ²⁰¹⁴. Με τον τρόπο αυτόν, αμφότεροι οι οργανισμοί, θα μπορούσαν ίσως να προσπαθήσουν να επηρεάσουν αποφάσεις σε οικουμενικό επίπεδο. Ειδικά η Ε.Ε. μπορεί να προωθήσει ή και να σταματήσει μια επέμβαση σε άλλη χώρα (πρβλ. τι έγινε στην περίπτωση της Συρίας- Λιβύης), συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στα τεκταινόμενα στη γειτονιά της και όχι μόνο.

Συνεπώς, σήμερα, είναι γεγονός ότι βρισκόμαστε σε μια καμπή της ανοχής της ετερότητας, όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά και στον κόσμο. Το μόνο που μένει να δούμε, είναι, αν, υπό το φως των περιστάσεων, τα κράτη μέλη αμφότερων των οργανισμών, έχουν την πολιτική βούληση να προχωρήσουν σε μέτρα/ πρωτοβουλίες, που θα οδηγήσουν σε μια ουτοπική κοινωνία, όπου θα πραγματοποιηθεί όχι η ανοχή αλλά η αποδοχή της ετερότητας...

²⁰¹³ Για τη θέση της Ε.Ε. στα ΗΕ βλ. αναλυτικότερα: "About the EU at the UN in New York", <http://eu-un.europa.eu/articles/en/article_9389_en.htm> (τελευταία πρόσβαση: 5.11.2015).

²⁰¹⁴ <http://www.coe.int/t/der/UN_en.asp>.

Βιβλιογραφία

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(α) Ελληνόγλωσση

- ΑΓΓΕΛΙΔΗΣ Μ., ΚΑΡΑΚΑΣΗ Κ., ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ-ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., ΧΑΤΖΗΩΣΗΦ Χ, *Η Δημοκρατία της Βαϊμάρης και οι σημερινές «αναβιώσεις» της*, Ινστιτούτο Νίκος Πουλατζάς, Αθήνα, 2012
- ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., *Ποια δημοκρατία για την Ελλάδα μετά την κρίση; – Για την αποκατάσταση των λέξεων και του νοήματός τους*, Πόλις, 2013
- ΑΝΑΓΝΟΥ Μ., *Ο ευρωπαϊκός χώρος ελευθερίας ασφάλειας και δικαιοσύνης (1999-2013). Αποτιμώντας τα Προγράμματα δράσης του: Τάμπερε, Χάγη, Στοκχόλμη*, εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα, 2014
- ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Χ., *Προστασία κατά του ρατσισμού και ελευθερία της πληροφόρησης*, Αθήνα, Παπαζήση, 2000.
- ΑΦΟΥΞΕΝΙΔΗΣ Α., ΣΑΡΡΗΣ Ν., ΤΣΑΚΙΡΙΔΗ Ο. (επιμ.), *Ένταξη των μεταναστών: αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές*, ΕΚΚΕ, 2012
- ΒΑΓΕΝΑ-ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ Ε., *Ρατσισμός και ξενοφοβία. Έρευνα στη Δικαιοσύνη και στην Αστυνομία*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2006.
- BALIBAR E., WALLERSTEIN I., *Φυλή, Έθνος, Τάξη*, εκδ. Ο Πολίτης, 1991
- ΒΑΡΟΥΞΗ Χ., ΣΑΡΡΗΣ Ν., ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ Α., *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2010
- BINKLER X., *Βαϊμάρη: Η ανάπηρη δημοκρατία 1918-1933*, εκδ. Πόλις, 2011
- ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Γ., Νικολακόπουλος Η., 2012: *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2014
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Β., «Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος-ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες», στο ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Γ., ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Η. (επιμ.), 2012: *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2014, σελ. 185-219.
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Β., «Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής. Ψήφος –ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες», στο ΒΟΥΛΓΑΡΗΣ Γ., ΝΙΚΟΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Η., 2012: *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα, 2014
- ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ Β., «Από την Εθνική Παράταξη, στη Χρυσή Αυγή. Δεξιός λαϊκισμός και εξτρεμισμός στην Ελλάδα της κρίσης», στο MELZER R., SERAFIN S., *Ο δεξιός εξτρεμισμός στην Ευρώπη*, Πόλις, Αθήνα, 2014, σελ. 81-115
- ΠΑΤΑΓΑΝΑΣ Ξ., *Η ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2003, σελ.85-87.
- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., *Αναζητώντας τα χαμένα δικαιώματα στην Ελλάδα. Η σκοτεινή πλευρά της ελληνικής δημοκρατίας*, Τυπωθήτω, 2007
- ΔΙΑΚΟΦΩΤΑΚΗΣ Γ., *Περί μειονοτήτων κατά το διεθνές δίκαιο*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001
- ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ Ν., «Η μετανάστευση στην Ελλάδα: Από παροδικό ιστορικό επεισόδιο σε ζήτημα ιδεολογικού διακυβεύματος», στο ΒΑΡΟΥΞΗ Χ., ΣΑΡΡΗΣ Ν., ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ Α., *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2010, σελ. 267-284.

- ΕΛΛΗΝΑΣ Α., *Τα μέσα ενημέρωσης και η άκρα δεξιά στη δυτική Ευρώπη. Παίζοντας το χαρτί του Εθνικισμού*, εκδ. Επίκεντρο, 2012
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, *Εξεταστική Επιτροπή για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη, Εισηγητής Δημήτριος Ευρυγένης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1987
- ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ Χ. (επιμ.), *Πόλη, εγκληματικότητα και ανασφάλεια στην εποχή της οικονομικής κρίσης. Πρακτικά Ημερίδας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου «Η Σύγχρονη Εγκληματικότητα και η Αντιμετώπιση της», Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής και Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών*, Αθήνα 2013
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π., *Η Συνθήκη της Λισσαβώνας. Παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 2008.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π., *Η συνθήκη της Νίκαιας και το μέλλον της Ευρώπης*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 2001.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π., *Η Συνθήκη του Άμστερνταμ: νέο πρότυπο ολοκλήρωσης ή απο-ολοκλήρωσης;*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1998.
- ΙΩΑΚΕΙΜΙΔΗΣ Π., *Ευρωπαϊκή πολιτική Ένωση, θεωρία –διαπραγμάτευση, θεσμοί και πολιτικές, Η συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ελλάδα, β' έκδοση*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1995.
- ΙΩΑΝΝΟΥ Κ., ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Εισαγωγή στη Διεθνή Δικαιοσύνη, τ. Α'. Γενική θεωρία και θεσμικές εφαρμογές, γ' έκδοση*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή 2009
- ΚΑΪΔΑΤΖΗ Α., «Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και μετανάστες», στο: ΚΑΒΟΥΝΙΔΗ Τ. (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα. Εμπειρίες, πολιτικές, προοπτικές, Τόμος Β'*, Εκδ. ΙΜΕΠΟ, Αθήνα 2008, σ. 70-83
- ΚΑΡΥΔΗΣ Β., *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα: ηθικοί πανικοί, ποινική δικαιοσύνη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2010
- ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ, *Η Ευρώπη αντιμέτωπη με το φαινόμενο του ρατσισμού*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, 1995
- ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ Ξ., ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Θ., *Η Μεταρρύθμιση της Μεταναστευτικής Πολιτικής*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2007.
- ΚΟΥΚΙΑΔΗΣ Ι., *Οι νεότερες εξελίξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση στον τομέα των διακρίσεων και της ξενοφοβίας, ΚΔΟΔ, Τιμή Δημητρίου Ευρυγένη 10*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2002.
- ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ., *Ιερός Νόμος του Ισλάμ και μουσουλμάνοι έλληνες πολίτες. Μεταξύ κοινοτισμού και φιλελευθερισμού*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2006
- ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ., *Μετανάστες, Ρατσισμός, Ξενοφοβία. Από την θεωρία στην πράξη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.
- ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ., *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με αφορμή τα 50 χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1959-2009): σύνοψη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2009
- ΚΥΡΙΤΣΑΚΗ Ι., *Ανθρώπινα δικαιώματα και εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011.
- ΛΙΠΟΒΑΤΣ Θ., «Ο πολιτισμικός “διαφορικός” ρατσισμός», στο KOTSIRIS L., *Racism*, Sakkoulas Publications, Athens- Thessaloniki, 2005, σελ. 203
- MCNEIL W., ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ Θ., ΖΟΥΡΑΡΙΣ Κ., ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ Γ., ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Η σύγκρουση ανατολής-δύσης και η πρόκληση Χάντινγκτον, γ' έκδοση συμπληρωμένη, Εναλλακτικές εκδόσεις, Σεπτέμβριος 2001.*

- ΜΑΓΓΑΝΑΣ Α., ΚΑΡΑΤΖΑ Λ., *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2011.
- ΜΙΧΕΛΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ Γ., «Η μετανάστευση ως δίλημμα ασφάλειας», στο Βαρουξή Χ., Σαρρή Ν., Φραγκίσκου Α., *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 2010, σελ. 141-164
- MCNEIL W., ΣΤΟΦΟΡΟΠΟΥΛΟΣ Θ., ΖΟΥΡΑΡΙΣ Κ., ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ Γ., ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Η Σύγκρουση ανατολής- δύσης και η πρόκληση Χάντινγκτον*, Εναλλακτικές εκδόσεις, γ' έκδοση συμπληρωμένη, Σεπτέμβριος 2001
- ΜΠΑΛΟΥΡΔΟΣ Δ., ΧΡΥΣΑΚΗΣ Μ. (επιμ.), *Καταπολέμηση των διακρίσεων. Τάσεις, Προκλήσεις, Πολιτικές*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2012.
- ΝΑΣΚΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ Π. (επιμ.), *Η καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα κι την Ευρώπη. Εισηγήσεις στρογγυλής τράπεζας, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου του ρατσισμού και της ξενοφοβίας*, Θεσσαλονίκη, 20 Νοεμβρίου 1999, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2000.
- ΝΑΣΚΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ Π., *Κώδικας Διεθνών Πράξεων Προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου Παγκόσμιο και Περιφερειακό Επίπεδο*, εκδ. Πανεπιστημίου Μακεδονίας, 2012
- ΝΑΣΚΟΥ ΠΕΡΡΑΚΗ Π., *Το Δίκαιο των Διεθνών Οργανισμών. Η Θεσμική Διάσταση*, 4η Αναθεωρημένη και συμπληρωμένη έκδοση, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2005
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΡΙΟΥ Γ., *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων σταθμός στη θεσμική ωρίμανση της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Γ., *Τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρώπη σήμερα, στο Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινωνία Δικαίου*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα -Κομοτηνή 2007, σελ. 87-93.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ζ.Δ., *Ο Ευρωπαϊσμός Ρατσισμός*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Ι., *Ρομά στην Ελλάδα*, Παρισιάνου Α.Ε., 2012
- ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. «Η συνταγματική αρχή του 'κοσμοπολιτισμού' των θεμελιωδών δικαιωμάτων», στο ΚΑΒΟΥΝΙΔΗ Τ., ΚΟΝΤΗΣ Α., ΛΙΑΝΟΣ Θ., ΦΑΚΙΟΛΑΣ Ρ. (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες- Πολιτικές- Προοπτικές*, Τόμος Β', εκδ. ΙΜΕΠΟ, Αθήνα, 2008, σελ. 30-45
- ΠΑΠΑΣΤΕΡΙΟΥ Β., ΤΑΚΟΥ Ε., «Η μετανάστευση στην Ελλάδα. Έντεκα μύθοι και περισσότερες αλήθειες», Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ Παράρτημα Ελλάδας, Αθήνα/Βρυξέλλες, Δεκέμβριος 2013.
- ΠΑΥΛΟΥ Μ., ΣΚΟΥΛΑΡΙΚΗ Α. (επιμ.), *Μετανάστες και Μειονότητες*, Σειρά Μελετών ΚΕΜΟ 3, Περίοδος Β', εκδ. Βιβλιόραμα, 2009.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ. (επιμ.), *Τα δικαιώματα των λαών και των μειονοτήτων. Μια προβληματική σε εξέλιξη*, Σάκκουλας Αντ. Ν., 1993
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Η "ελληνική υπόθεση" ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974). Δίκαιο και πολιτική της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1997, σ. 296.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Η Ευρωπαϊκή Ένωση σε μετεξέλιξη, από το Μάαστριχτ στο Άμστερνταμ*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 1998.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., ΚΟΤΖΙΑΣ Ν., *Στόχοι και τακτικές στην διακυβερνητική διάσκεψη της Ευρωπαϊκής Ένωσης του 1996-1997, η αναθεώρηση των συνθηκών της ευρωπαϊκής κοινότητας/ένωσης*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1999.

- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ο Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην ΕΕ*, στο ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. -ΦΑΤΟΥΡΟΥ Α. -ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗ Θ. (επιμ.), *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές σπουδές*, τ. Α' ΕΠΕΕΣ, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2001, σ.359-401
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ. (επιμ.), *International Criminal Court. A new dimension in international justice. Questions and prospects for a new humanitarian order*, Proceedings of the Santorini Colloquium, Ant. N. Sakkoulas publishers 2002
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στ. (επιμ.), *Ο Χώρος Ελευθερίας, Ασφάλειας και Δικαιοσύνης. Από το Τάμπερε στη Χάγη και επέκεινα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ.(επιμ.), *Ε.Ε. και Δικαιώματα του Ανθρώπου: Κεκτημένο και Προκλήσεις μετά τη "Μεταρρυθμιστική Συνθήκη"*, Δημοσιεύματα 1, Αθήνα- Κομοτηνή, 2008.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ Στ. (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα του ανθρώπου. Ανιχνεύοντας τ' αποτυπώματα της διεκυστίνδας*, στο Περράκης Σ. (επιμ.), *Ασφάλεια και δικαιώματα του ανθρώπου. Το αποτύπωμα μιας διεκυστίνδας*, εκδ. Ι. Σιδέρη, Αθήνα, 2009
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Συμβούλιο της Ευρώπης-Ευρωπαϊκή Ένωση-ΟΑΣΕ. Μια σύνθεση Σημειώσεων από τις Πανεπιστημιακές Παραδόσεις*, εκδ. Σιδέρης, 2013
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Προς ένα jus universalis*, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2013
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., ΤΣΟΛΚΑ Ο., *Ανθρώπινη Ασφάλεια. Δίκαιο και πολιτικές, Σημειώσεις από τις πανεπιστημιακές παραδόσεις*, Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2014.
- ΠΟΛΥΧΡΟΝΑΚΗ Κ., *Ρατσισμός- Ξενοφοβία: Από το ξεπέραςμα παλιών στερεοτύπων σε μια νέα μεταναστευτική πολιτική: Πρακτικά συνεδρίου 18 και 19 Δεκεμβρίου 2003*, Αθήνα, εκδ. Μεταμεσονόχτιες Εκδόσεις, 2004.
- ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ Λ (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2013.
- ΡΟΖΑΝΗΣ Σ., ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ.(επιμ.), *Έξι κείμενα για το ρατσισμό*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα, 1998.
- ΡΟΥΚΟΥΝΑΣ Ε., *Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 1995.
- ΤΑΚΗΣ Α. (επιμ.), *Μετανάστευση, ετερότητα και θεσμοί υποδοχής στην Ελλάδα. Το στοιχείο της κοινωνικής ένταξης*, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα- Θεσσαλονίκη, 2010.
- ΤΖΕΜΟΣ Β., «Ανθρώπινα δικαιώματα, δικαιώματα ημεδαπών και δικαιώματα αλλοδαπών», στο ΚΑΒΟΥΝΙΔΗ Τ., ΚΟΝΤΗΣ Α., ΛΙΑΝΟΣ Θ., ΦΑΚΙΟΛΑΣ Ρ. (επιμ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες- Πολιτικές- Προοπτικές*, Τόμος Β', εκδ. ΙΜΕΠΟ, Αθήνα, 2008, σελ. 46-57.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α., ΜΑΡΟΥΚΗΣ Θ., *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2010
- ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ Κ., «Η θέση του μουφτή στην ελληνική έννομη τάξη. Η νομική απροσδιοριστία ως παράγοντας της θρησκευτικής ελευθερίας των μουσουλμάνων της Θράκης», στο ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Νομικά ζητήματα θρησκευτικής ετερότητας στην Ελλάδα*, εκδ. Κριτική/ΚΕΜΟ, Αθήνα, 1999.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑ Α., *Μετανάστευση και εγκληματικότητα στην Ευρώπη*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.
- ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ Κ., «Μπροστά το ρατσισμό του σήμερα», στο Έξι κείμενα για το ρατσισμό, εκδ. Παρασκήνιο, 1998
- WINKLER Β., «Το ευρωπαϊκό παρατηρητήριο των φαινομένων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας», στο ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π. (επιμ.), *Η καταπολέμηση του ρατσισμού και*

- της ξενοφοβίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Εισηγήσεις και συζητήσεις στρογγυλής τράπεζας, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου ρατσισμού και ξενοφοβίας, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα- Κομοτηνή, 2000, σελ.17-29.
- ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Α., *Ο εθνικισμός και η άνοδος της ακροδεξιάς*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013
- ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΣ Ν., *Χρυσή Αυγή. Η ιστορία, τα πρόσωπα και η αλήθεια*, εκδ. Λιβάνη, 2013
- ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., *Η κρίση των δικαιωμάτων*, Αθήνα Απρίλιος 2015, <<http://chronosmag.eu/files/chronosmag/xbook/books/xbook01christopoulos.pdf>>
- ΨΑΡΡΑΣ Δ., *Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη. Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής Ακροδεξιάς*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2010
- ΨΑΡΡΑΣ Δ., *Η μαύρη Βίβλος της Χρυσής Αυγής: Ντοκουμέντα από την ιστορία και τη δράση μιας ναζιστικής ομάδας*, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2012.
- ΨΑΡΡΑΣ Δ., *Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη δικαιοσύνη*, Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2014

(β) Ξενόγλωσση

- ALLEN C., *Islamophobia*, Ashgate publishing, 2010
- ALSTON P., *L'Union Européenne et les Droits de l' Homme*, Bruylant, Bruxelles, 2001.
- AKDENIZ Y., *Racism on the Internet*, Council of Europe Publishing, 2009
- AMERASINGHE F., *Principles of the Institutional Law of International Organizations*, 2nd edition, Cambridge University Press, 2005
- ΑΡΡΙΑΗ Κ.Α., "What' s Wrong with Defamation of Religion?", in HERZ M., MOLAN P., *The Content and Context of Hate Speech. Rethinking Regulation and Responses*, Cambridge University Press, 2012, p. 164-182
- ARNARDOTTIR O.M., *Equality and Non- Discrimination under the European Convention on Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
- BALIBAR E., WALLERSTEIN I., *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, Second Edition, Radical Thinkers, 2011
- BARKER M., *The New Racism. Conservatives and the ideology of a tribe*, London, Junction Books, 1981
- BARNETT B., *Untangling the Web of Hate*. Cambria Press, 2007, p. 18-19.
- BARRETT M., *Interculturalism and multiculturalism: similarities and differences*, Council of Europe Publishing, 2013
- BELL M., "Equality and Diversity: Anti-Discrimination Law after Amsterdam", in SHAW J. (ed.), *Social Law and Policy in an involving European Union*, Hart Publishing, Oxford, 2000, p. 157-171.
- BELL M., *Anti-Discrimination Law and the EU*, OUP, Oxford, 2002.
- BELL M., "Combating Racial Discrimination Through The European Employment Strategy", στο BELL J., DASHWOOD A. (eds), *The Cambridge Yearbook of European Legal Studies 2003-2004*, Volume 6, p. 55-71.
- BELL M., *Racism and Equality in the European Union*, Oxford University Press, 2008.
- BELLELI R., "The Council of Europe", in NESI G. (ed.), *International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight against Terrorism*, Ashgate Publishing, 2006, p. 141-148.

- BETTEN L. – GRIEF N., *EU Law and human rights*, p. Longman, London and New York, 1998.
- BIGO D., “Europe passoire et Europe forteresse. La sécuritisation /humanitarisation de l’immigration”. In REA A. (ed.) *Immigration et racisme en Europe*, Editions Complexe, 1998, p. 203-241.
- BLEICH E., *The freedom to be racist? How the United States and Europe struggle to preserve freedom and combat racism*, Oxford University Press, 2011.
- BOND M., *The Council of Europe and human rights. An introduction to the European Convention on Human Rights*, CoE Publishing Edition, 2010
- BRENNAN F., “The Race Directive: Recycling Racial Inequality”, *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 5, 2002-2003, p. 311-331.
- BUNZL M., *Anti-Semitism and Islamophobia. Hatreds Old and New in Europe*, Prickly Paradigm Press, Chicago, 2007.
- CALLEWAERT J., *The accession of the European Union to the European Convention of Human Rights*, Council of Europe Publishing, 2014.
- CANTLE T., *Interculturalism: the new era of cohesion and diversity*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- CARMICHAEL S. KAI HAMILTON C., *Black Power. The Politics of liberation in America*, Vintage Edition, 1968
- CARUSO U., *Ensuring access to rights for Roma and Travellers. The role of the European Court of Human Rights. A handbook for lawyers defending Roma*, April 2009.
- CASTAÑO RIAÑO S., “The contradictory position of the EU towards Political Islam and the new rapprochement to Islamist Governments”, PINTO M. (ed.), *Thinking Out of the Box: Devising New European Policies to Face the Arab Spring*, Lisboa 2014, p. 100-110
- CoE, *In from the margins. A contribution to the debate on culture and development in Europe*, The European Task Force on Culture and Development, Council of Europe Publishing, 1997
- CoE, *The fight against terrorism. Council of Europe Standards*, 3rd Edition, Council of Europe Publishing, August 2005
- CoE, *Non-discrimination: A Human Right. Seminar to mark the entry into force of Protocol No. 12 to the European Convention on Human Rights*, Strasbourg, 11 October 2005, CoE Publishing 2006
- CoE, *Education of Roma children in Europe. Texts and activities of the Council of Europe concerning education*, Council of Europe Publishing, 2006.
- CoE, *Legal Instruments for Combating Racism on the Internet*, CoE Publishing, 2009
- CoE, *Migrants and their descendants. Guide to policies for the well-being of all in pluralist societies*, CoE Publishing, Strasbourg, 2010.
- CoE, *Asylum and the European Convention of Human Rights*, Human Rights Files, no. 9, Council of Europe Publishing, 2010
- CoE, *Human Rights of Roma and Travellers in Europe*, Commissioner of Human Rights, CoE Publishing, 2012.
- CoE, *Practical impact of the Council of Europe monitoring mechanisms in improving respect for human rights and the rule of law in member states*, Council of Europe 2014
- COHEN S., *Denial and Acknowledgement- The Impact of Information about Human Rights Violations*, Center for Human Rights, Center for Human Rights Hebrew University, Jerusalem, 1995

- CRISTOPOULOS D., DIMOULIS D., "Art can legitimately offend", στο *Blasphemy, insult and hatred: finding answers in a democratic society*, Science and technique of democracy, no. 47, Venice Commission, Council of Europe Publishing, 2010.
- DE GOMBINEAU A., *Essai sur l'inégalité des races humaines*, Paris : Éditions Pierre Belfond, 1967
- DIMITRAS P., PAPANIKOLATOS N., "Reflections on Minority Rights Politics for East Central European Countries" in KYMLICKA W. (ed), *Can Liberal Pluralism be Exported? Western Political Theory and Ethnic Relations in Eastern Europe*, Oxford University Press, New York, 2001, p. 190.
- DOEBBLER C., *The Principle of Non-Discrimination in International Law*, CD Publishing, 2007
- EDEL F., *The prohibition of discrimination under the European Convention on Human Rights*, CoE Publishing Editions, Strasbourg, 2010
- ELLIS E., "The Principle of Non-Discrimination in the Post-Nice Era", in ARNULL A., WINCOTT D. (eds.), *Accountability and Legitimacy in the European Union*, Oxford University Press, p. 291-305.
- ELVER H., *The Headscarf Controversy: Secularism and Freedom of Religion*, Oxford University Press 2012
- ERDENIR B., "Islamophobia qua racial discrimination: Muslimophobia", in TRIANDAFYLIDOU A. (ED.), *Muslims in 21st century Europe: Structural and Cultural Perspectives*, Routledge, 2010, p. 27-44.
- EVANS M., *Manual on the Wearing of Religious Symbols in Public Areas*, Council of Europe Manuals Human Rights in Culturally Diverse Societies, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, Boston, 2008
- EVENS FOUNDATION, *Europe's New Racism. Causes, Manifestations and Solutions*, Berghahn Books, 2005
- FASSBENDER B., *The United Nations Charter as the Constitution of International Community*, Martinus Nijhoff, 2009
- FEKETE L., *A Suitable Enemy. Racism, Migration and Islamophobia in Europe*, Pluto Press, 2009
- FOROWICZ M., *The Reception of International Law in the European Court of Human Rights*, Oxford University Press, 2010
- FREDMAN S., *Discrimination and Human Rights. The Case of Racism*, Oxford University Press, 2001.
- FREDMAN S., *Discrimination Law*, second edition, Oxford University Press, 2011.
- FREDRICKSON G., *Racism. A Short History*, Princeton University Press, 2002
- GOUDAPPEL F., RAULUS H., (eds), *The Future of asylum in the European Union. Problems, Proposals and Human Rights*, Asser Press, 2011.
- GREER S., *The margin of appreciation Interpretation and Discretion under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files no. 17, Council of Europe Publishing, July 2000
- GROENLEER M., *The Autonomy of European Union Agencies. A Comparative Study on Institutional Development*, Eburon, 2009
- HERZ M., MOLNAR P., *The content and context of hate speech. Rethinking Regulation and Responses*, Cambridge, University Press, 2012

- HAILBONNER K., "Asylum Law in the Context of European Migration Policy", in WALKER N., *Europe 's Area of Freedom, Security and Justice*, Oxford University Press, 2004, p. 41-88 (79)
- HAMMARBERG T., *Human rights in Europe: no grounds for complacency*. Viewpoints by Thomas Hammarberg Council of Europe Commissioner of Human Rights, Council of Europe Publishing, April 2007
- HANDOLL J., "Directive 2003/9 on Reception Conditions of Asylum Seekers: Ensuring 'mere Subsistence' or a 'Dignified standard of Living'", in BALDACCINI A., GUILD E., TONER H., *Whose Freedom, Security and Justice? EU Immigration and Asylum Law and Policy*, Hart Publishing, 2007, p. 195-228.
- HATZOPOULOS V., "Casual but Smart: The Court's New Clothes in the Area of Freedom, Security and Justice (AFSJ) after the Lisbon Treaty, στο MONAR J., *The Institutional Dimension of the European Union's Area of Freedom, Security and Justice*, College of Europe Studies, Vol. 11, 2010, p. 145-169
- HOLLO L., *The European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Its first 15 years*, CoE Publishing Editions, 2009
- HOMEYER I., "Participation Governance in the European Union", στο: GIORGI L., HOMEYER I., PARSONS W., *Democracy in the European Union: Towards the Emergence of a Public Sphere*, Routledge, 2006, p. 43-78.
- HOWARD E., *The EU Race Directive. Developing the Protection against racial discrimination within the EU*, Routledge, 2013
- HUNTINGTON S., *The clash of civilizations and the remaking of world order*. Simon and Schuster paperbacks, 1996.
- KEEN E., GEORGESCU M., *Bookmarks. Combating hate speech online through human rights education*, Council of Europe, Hungary, 2013
- KELLY M., *10 years combating racism in Europe: A review of the work of the European Commission against Racism and Intolerance*, Council of Europe, February 2004
- KINSCH P., "Private International Law Topics, before the European Court of Human Rights. Selected Judgments and Decisions (2010-2011)", *Yearbook of Private International Law*, vol. 13, 2011
- KLAAUW VAN DER J., "The Future of Common Asylum System: Between a Closed-Circuit and an Open-Ended Scheme?", στο APAP J., *Justice and Home Affairs in the EU, Liberty and Security after enlargement*, Edward Elgar Publishing Ltd., σελ. 235
- KOLB M., *The European Union and the Council of Europe*, Palgrave Macmillan, 2013.
- KTISTAKIS Y., *Protecting Migrants under the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. A Handbook for legal practitioners*, CoE Publishing, 2013
- KUGELMAN D., "The Protection of Minorities and Indigenous Peoples Respecting Cultural Diversity", στο BOGDANDY VON A., WOLFRUM R. (eds.), *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, vol. 11, Netherlands, 2007, p. 233-263.
- LAMBERT ABDELGAWAD E., *The execution of judgments of the European Court of Human Rights*, Human Rights Files, no. 19, Council of Europe Publishing, January 2008
- LERNER N., *Religion, Secular Beliefs and Human Rights*, 2nd Revised Edition, Martinus Nijhoff Publishers, 2012.
- LIEGEOIS J.P., *The Council of Europe and Roma. 40 Years of Action*, CoE Publishing Editions, Strasbourg, 2012.
- MARIN L., "Protecting the EU's borders from ... fundamental rights? Squaring the circle between Frontex's border surveillance and human rights", in HOLZHACKER R.,

- LUIF P. (eds), *Freedom, Security and Justice after Lisbon: Internal and External Dimensions of Increased Cooperation in the European Union*, Springer, New York, 2013.
- MEENAN H. (ed.), *Equality Law in an Enlarged European Union. Understanding the Article 13 Directives*, Cambridge University Press, 2007.
- MOLE N., MEREDITH C., *Asylum and the European Convention on Human Rights*, Human Rights Files, no. 9, Council of Europe Publishing, 2010.
- MONAR J., *The Institutional Dimension of the European Union's Area of Freedom, Security and Justice*, College of Europe Studies, Vol. 11, 2010.
- MOONEY COTTER A.M., *Race Matters: An International Legal Analysis of Race Discrimination*, Ashgate Publishing, 2006.
- MURDOCH J., *Protecting the right to freedom of thought, conscience and religion under the European Convention on Human Rights* Council of Europe human rights, handbooks Council of Europe, Strasbourg, 2012.
- NESI G. (ed.), *International Cooperation in Counter-terrorism: The United Nations and Regional Organizations in the Fight against Terrorism*, Ashgate Publishing, 2006, p. 141-148.
- NIESSEN J., CHOPIN J. (eds.), *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
- NIESSEN J., CHOPIN I., "The Starting Line and the Racial Equality Directive", στο NIESSEN J., CHOPIN I., *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, p. 95-110
- NOWAK M., VOSPERNIK T., "Permissible Restrictions on Freedom of Religion or Belief", in LINDHOLM T., DURHAM W.C., TAHZIB-LIE B.G., *Facilitating Freedom of Religion or Belief: a Deskbook*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, p. 163
- O' NIONS H., *Minority Rights Protection in International Law. The Roma of Europe*, Ashgate Publishing, 2007
- PARMAR S., "The European Court of Justice and Anti-Discrimination Law: Some Reflections on the Experience of Gender Equality Jurisprudence for the Future Interpretation of the Racial Equality Directive", στο NIESSEN I., CHOPIN I., *The Development of Legal Instruments to Combat Racism in a Diverse Europe*, Martinus Nijhoff Publishers, 2004, p. 131-154
- PEERS S. "Family Reunion and Community Law", στο WALKER N., *Europe's Area of Freedom, Security and Justice*, Oxford University Press, 2004, p. 143-197
- PERRY M., SCHWEITZER F., *Antisemitic Myths: A historical and Contemporary Anthropology*, Indiana University Press, 2008
- PETROVA D., "Racial Discrimination and the Rights of Minority Cultures", στο FREDMAN S. (ed.), *Discrimination and Human Rights. The Case of Racism*, p. 45-76
- PIASERE L., *I Rom d' Europa. Una storia moderna*, Laterza, 2009.
- RAM M., "Anti-discrimination policy and the Roma: Assessing the impact of EU enlargement", *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, Vol. 3, 2007, p. 491-513
- RAMBERG I., *Islamophobia and its consequences on Young People*, European Youth Centre Budapest, 1-6 June 2004, Council of Europe, Hungary, 2004.
- RATHZEL N., "Developments in Theories of Racism", στο *Europe's New Racism. Causes, Manifestations and Solutions*. Bergham Books, reprinted 2005, p. 2-24
- RENUCCI J.F., *Article 9 of the European Convention of Human Rights. Freedom of thought, conscience and religion*, Human Rights Files, no. 20, CoE Publishing, Strasbourg, 2005.

- ROBERT C., *Eternels étrangers de l'intérieur? Les groupes tsiganes en France*, Editions Desclée de Brouwer, 2007.
- SALAMA P., *Migrants and Migrants and fighting discrimination in Europe*, Council of Europe Publishing Editions, White Paper Series - Volume 2, 2011
- SAYYID S., ABDOOLKARIM V., *Thinking thru' Islamophobia: Global Perspectives*, Columbia University Press, 2011
- ŠIMONOVIC EINWALTER T., "Far, But Not Far Enough: An Idealist Critique of the Racial Equality Directive", *Croatian Yearbook of European Law and Policy*, Vol. 4, 2008, p. 195-222.
- SITAROPOULOS N., "The role and limits of the European Court of Human Rights in supervising state security and anti-terrorism measures affecting alien's rights", in BALDACINI A., GUILD E., *Terrorism and the Foreigner. A decade of tension around the rule of law in Europe*, Leida, 2007, p. 85-121.
- SOLANKE I., *Making Anti-Racial Discrimination Law: A Comparative History of Social Action and anti-racial discrimination law*, Routledge, 2009.
- STAPLES- OOSTEROM H., "The Family Reunification Directive: A Tool Preserving Member State Interest or Conducive to Family Unity?", στο BALDACCINI A., GUILD E., TONER H., *Whose Freedom, Security and Justice?*, Hart Publishing, 2007, p. 451-489.
- STAUBER R., VAGO R., *The Roma a minority in Europe. Historical, Political and Social Perspectives*, Central European University Press, 2007.
- TAGUIEFF P.A., *La force du préjugé*, La Decouverte, Paris, 1987
- TAGGIEUF P.A., *La Nouvelle judéophobie*, Broché, 2002.
- TAGUIEFF P.A., *Le Racisme*, Archives Kareline editeur, 2010
- TARNERO J., *Le racisme*, Broché, 2007
- TAYLAN ÖZGÜR KAYA, *The Middle East Peace Process and the EU: Foreign Policy and Security Strategy in International Politics*, L.B. Tauris Publications, 2012
- TEHINDRAZANARIVELO D.L., *Le racisme à l'égard des migrants en Europe*, Council of Europe Publishing Editions, 2009
- THORNBERRY P., ESTEBANEZ M.M.A., *Minority Rights in Europe. A review of work and standards of the Council of Europe*, CoE Publishing, Strasbourg, 2004.
- TIETZE T., RUNDLE G., HUMPHRYS E. (eds), *On Utøya: Anders Breivik, Right Terror, Racism and Europe*, Elguta Press, 2011.
- TISCHAUSER L., *Jim Crow Laws. Landmark of the American mosaic*, Greenwood, 2012
- VAN BOVEN T., "Discrimination and Human Rights Law: Combating Racism", in FREDMAN S., *Discrimination and Human Rights. The Case of Racism*, Oxford University Press, 2001, p. 111-133
- VAN DER VEN J.A., *Human Rights or Religious Rules?*, Brill Leiden, 2010
- VAN DIJK T. A., "Mediating racism. The role of the media in the reproduction of racism", p. 199-226, VAN DIJK T. A., *Racism and the Press*, Routledge, 1991
- VAN DJICK T., *Elite Discourse and Racism*, Sage Publications, 1993
- VAN DJICK T "Elite Discourse and the Reproduction of Racism", in: SLAYDEN R. K. και D. SLAYDEN (EDS.) *Hate Speech*, Newbury Park, Sage, 1995, (pp. 1-27).
- VAN DJIK T., "Political Discourse and Racism: Describing Others in Western Parliaments", στο RIGGINS S. H. (Ed.), *The Language and Politics of Exclusion. Others in Discourse*. Thousand Oaks, CA: -Sage, 1997, p. 31-64.

- VAN DIJK T., "Discourse and Racism", στο GOLDBERG D. και SOLOMOS J. (EDS.), *The Blackwell Companion to Racial and Ethnic Studies*, Oxford, Blackwell, 2002. p. 145-159.
- VAN DIJK T., "Racist Discourse", στο CASHMORE E. (ED.), *Routledge Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*, London, Routledge, 2004, p. 351-555
- VAN DIJK T. A., "The Role of the Press in the Reproduction of Racism", in MESSER M., SCHROEDER R., WODAK R. (eds.), *Migrations Interdisciplinary Perspectives*, Springer, 2012, p. 15-29.
- VERLOT M., "Understanding Institutional Racism", in *Europe's New Racism*, Berghahn Books, 2005, p. 27-42
- VERTOVEC S., WESSENDORF S., *The Multiculturalism Backlash. European Discourses, Policies and Practices*, Routledge, 2010
- WALDEN R. (ed.), *Racism and Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, 2004
- WEBER A., *Manual on hate speech*, Council of Europe Publishing Editions, 2009
- WIATER P., *Intercultural Dialogue in the Framework of the European Human Rights Protection*, CoE Publishing editions, Strasbourg, 2010
- WILLERS M. (ed.), *Ensuring access to rights for Roma and Travellers. The role of the European Court of Human Rights*, Council of Europe Publishing, 2009.
- WOOD P., *Intercultural Cities. Towards a model for intercultural integration*, CoE Publishing, France, 2009.
- WODAK R., "The Politics of Exclusion: The Haiderisation of Europe", in LANDWEHR A. (ed.), *Diskursiver wandel*. VS Verlag, Frankfurt, 2010, pp. 355-376.
- YUTAKA ARAI TAKABASHI, *The Margin of Appreciation Doctrine and the Principle of Proportionality in the Jurisprudence of the ECHR*, Intersentia, 2001, p. 162-171
- ZICK A., KÜPPER B., HÖVERMANN A., "Intolerance, Prejudice and Discrimination. A European Report", Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin, 2011

II. ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

(α) Ελληνόγλωσση

- ΑΓΓΕΛΗ Δ., ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ Α., ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α., «Αξιολογώντας τη σχέση κόστους- αποτελεσματικότητας των πολιτικών ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα», Midas Report, Οκτώβριος 2014.
- ΑΝΑΓΝΟΥ Μ., Σύσταση ευρωπαϊκού κοινοβουλίου για τη συμφωνία πλαίσιο ΕΕ.- Λιβύη. Διαπραγματεύσεις σε νέα βάση, *Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής Δράσης*, τεύχος 25, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2011, διαθέσιμο στο: <<http://des.panteion.gr/ekedaad.html>>.
- ΑΝΑΓΝΟΥ Μ., «Ευρωπαϊκή πολιτική της Ελλάδας. Case study: Παράνομη μετανάστευση», Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Πανεπιστημίου Αθηνών Jean Monnet, Αθήνα, 2012.
- BAUMAN Z., Η επίθεση στο Charlie Hebdo και αυτό που αποκαλύπτει για την κοινωνία, στο: <<http://eagainst.com/articles/zygmunt-bauman-charlie-hebdo/>>.
- ΒΕΡΓΟΥ Μ., «Η εφαρμογή του ιερού μουσουλμανικού νόμου (Σαρία) στην ελληνική έννομη τάξη», Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, Αθήνα, 2013.
- GARCES DE LOS FAYOS F., HAKALA P., RAMET V., «Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας», Θεματολογικά Δελτία για την Ε.Ε., 4/2014, <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html>.

- ΓΑΖΑΚΗΣ Α., ΣΥΡΡΗ Δ., ΤΑΚΗΣ Α., Ρατσισμός και διακρίσεις στην Ελλάδα σήμερα, Heinrich Böll Stiftung, Θεσσαλονίκη 2014.
- ΓΚΕΜΙ Ε., «Κώδικας Μετανάστευσης: Νέες λύσεις σε παλαιά προβλήματα;», ELIAMEP Briefing Notes, 24/2013.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Φ., «Ο Παράγοντας της θρησκείας στην ενσωμάτωση των μεταναστών στη χώρα υποδοχής. Η περίπτωση των μουσουλμάνων της Ευρώπης», Εργαστήριο Μελέτης της Μετανάστευσης και Διασποράς, Κείμενα Εργασίας 4, Ιούνιος 2013.
- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Διαχρονικός αποκλεισμός των Ρομά από την εκπαίδευση», Protagon, 12 Σεπτεμβρίου 2010. <<http://www.protagon.gr/?i=protagon.el.article&id=3344>>.
- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Χρυσή Αυγή: Εκκολάφθηκε από δικαιοσύνη και κυβέρνηση», Book's Journal, 15 Οκτωβρίου 2012.
- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Χρυσή Αυγή: Εκκολάφθηκε από δικαιοσύνη και κυβέρνηση», Books Journal, 14.10.2014.
- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Νέα Ευρωδίκη της Ελλάδας για τα τουρκικά μειονοτικά σωματεία», booksjournal, 5.1.2015.
- ΔΗΜΗΤΡΑΣ Π., «Συμβούλιο της Ευρώπης: Ο ρατσισμός στην Ελλάδα σήμερα», the book's journal, 23.2.2015.
- ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ Α., «Τα Συνταγματικά δικαιώματα των αλλοδαπών στην Ελλάδα», Περίληψη διάλεξης που πραγματοποιήθηκε στην Αμαλιάδα 17.11.2001, στο: <<http://www.greeklaws.com/pubs/uploads/348.pdf>>.
- ΔΙΒΑΝΗ Α., «Η κατάσταση των Ρομά στην Ελλάδα», ΕΕΔΑ, Αθήνα, 29 Νοεμβρίου 2001
- ΔΙΚΑΙΟΣ Ε., «Η νομοθετική πρωτοβουλία χορήγησης ιθαγένειας σε αλλοδαπούς μετανάστες. Λύση ή όξυνση του προβλήματος; Απόπειρα κριτικής θεώρησης», Δικαιοπόλις, Ιανουάριος 2010.
- ΔΙΚΑΙΟΣ Ε., ΚΑΤΡΑΝΗΣ Α., «Οι επίμαχες διατάξεις του προσχεδίου νόμου για την αλλαγή του Κώδικα Ελληνικής Ιθαγένειας. Κριτικός σχεδιασμός- Προτάσεις», Κείμενα Εργασίας για τη Μετανάστευση και το Δημογραφικό 2, Δικαιοπόλις, Φεβρουάριος 2010.
- ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, «Η Πολιτεία πρέπει να στείλει σαφές μήνυμα ενάντια στη ρατσιστική βία», Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 25.9.2013.
- ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, «Να αποσυρθεί αμέσως η απαράδεκτη τροπολογία. Να κατοχυρωθεί η προστασία των θυμάτων ρατσιστικής βίας», Αθήνα, 25 Μαρτίου 2014.
- ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗΣ ΒΙΑΣ, «Δίκη Σαχζάτ Λουκμάν: Το έγκλημα είναι ρατσιστικό», Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 7 Ιανουαρίου 2014.
- ΔΙΚΤΥΟ ΡΟΜ, Προτάσεις πολιτικής για την κοινωνική ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, 5ο Συνέδριο, Αθήνα, 2001.
- EURACTIVE, «Πούτιν: Νεοναζιστικές τάσεις στην ανατολική Ουκρανία, φοβόμαστε 'εθνοκάθαρση'», EurActive, 17.11.2014.
- ΖΟΛΩΤΑΣ Τ., «Η δέσμευση του εθνικού δικαστή από το νομολογιακό προηγούμενο και δεδικασμένο των αποφάσεων του ΕΔΔΑ», Όμιλος Αριστόβουλος Μάνεσης, στο: <<http://www.constitutionalism.gr/site/1600-i-desmeysi-toy-etnikoy-dikasti-apo-to-nomologiako/>>
- «Η διεύρυνση της αρχής της ίσης προστασίας στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Υπόθεση C-54/07». Συνήγορος, Κυριακή 9 Φεβρουαρίου 2009, <<http://synigoros.blogspot.gr/2009/02/c-5407-c-5407-10-2008-1firmaferynnvn.html>>

- ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ Ν., Ετήσια Έκθεση Αντιγόνη 2014.
- ΚΑΔΗΡ Α., «Δημοκρατία υπό απειλή και δικαστική απαγόρευση πολιτικών κομμάτων στην ελληνική και σε ξένες έννομες τάξεις», *Θέμις*, τεύχος 1^ο, Δεκέμβριος 2012.
- ΚΑΛΑΤΖΗΣ Γ., «Γιατί θεσμοθετήθηκε η ποσόστωση εισαγωγής στα ΑΕΙ-ΤΕΙ υπέρ των Μουσουλμάνων της Θράκης», 26.9.2013, στο <<http://www.gkalantzis.gr/?p=1448>>.
- ΚΑΛΠΑΔΑΚΗΣ Γ., Για ένα ανεξάρτητο θεσμικό μέτωπο κατά των δομικών διακρίσεων, *Σύγχρονα θέματα*, 19 Οκτωβρίου 2013.
- ΚΑΜΤΣΙΔΟΥ Α., «Θρησκευτικά σύμβολα και δημόσιος χώρος», *Ενθέματα*, Φεβρουάριος 2013.
- ΚΑΜΤΣΙΔΟΥ Ι., «Το κόμμα - εγκληματική οργάνωση και το Σύνταγμα», 10.6.2013, στο <http://www.constitutionalism.gr/site/wpcontent/uploads/2013/10/2013.10.06_Kamtsidou_Komma-eglimatiki.organos.pdf>.
- ΚΑΡΙΨΙΑΔΗΣ Γ., Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων σε προοπτική, στο Το Σύνταγμα, *Διμηνιαία επιθεώρηση συνταγματικής θεωρίας και πράξης*, τεύχος 6, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα, 2001.
- ΚΟΥΚΙΑΔΗΣ Ι., «Η καταπολέμηση των διακρίσεων στον ενιαίο νομικό χώρο της Ε.Ε.», *Νομικά Χρονικά*, τ. 27, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 2004
- ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ Γ., «Οι διακρίσεις σε εθνικό πλαίσιο. Ελλάδα», 17.2.2007, στο: www.kemo.gr/index.php?sec=showkaiitem=92
- ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ Κ., ΑΛ-ΟΒΕΙΔ Α., «Ισλαμοφοβία. Το παγκόσμιο σύνδρομο, βασισμένο σε άγνοια ή ημιμάθεια, εξαπλώνεται», *Foreign Affairs*, 16.5.2013.
- ΛΑΦΑΖΑΝΗ Δ., «Νέα μετανάστευση προς την Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία: Όψεις ενός πρώτου απολογισμού», στα πρακτικά του συνεδρίου, Η Κοινωνική Αλλαγή στην Ελλάδα, από το 1980 ως το 2001, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Σεπτέμβριος 2004, σς 698-720 .
- LEINEN J., “50 χρόνια περιμέναμε το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων”, *Διεθνής Ευρωπαϊκή Πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, τεύχος 9, Ιανουάριος – Μάρτιος 2008.
- LUNARDI S., ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., ΔΗΜΟΥΛΗΣ Δ., «Τα όρια της ελευθερίας της τέχνης και του φιλελευθερισμού», *Θέσεις-τριμηνιαία πιθεώρηση*, τ. 113, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2010.
- ΛΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Η περίπτωση των Ρομά», *Bridging Europe, Rethink Education Project Working Paper*, No. 3, 2014.
- ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Λ., ΧΑΤΖΗΙΩΑΝΝΟΥ Κ., «Εγκληματικές οργανώσεις και πολιτικά κόμματα», *Ποινική Δικαιοσύνη*, Τεύχος 2/2014, Φεβρουάριος, σελ. 169-179.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ Γ., «Εκπαίδευση παιδιών Ρομά» (1997-2014): Ένα κατακερματισμένο και περιπλανώμενο πρόγραμμα...(Μέρος Α'), 16.2.2014, <<http://www.alfavita.gr>>.
- ΜΑΥΡΟΓΙΩΡΓΟΣ Γ., ««Εκπαίδευση παιδιών Ρομά», 1997-2014 (Μέρος Β): Η χαμένη συνέργεια ενός «Ιδρυματικού» προγράμματος», 27.4.2014, <<http://www.alfavita.gr>>.
- ΝΑΣΚΟΥ- ΠΕΡΡΑΚΗ Π., «Ρατσισμός και ξενοφοβία στην Ευρώπη: Από την έκθεση Ευρυγένη στην πρόσφατη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των άλλων ευρωπαϊκών οργανισμών», *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, τεύχος 1, 2001, σελ. 1-53.
- ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, Έρευνα εκτίμησης πολιτικών στάσεων, 15-17 Απριλίου 2015, <http://content-mcdn.imerisia.gr/pegasus/Multimedia/pdf /poll april_id3379052.pdf>

- ΠΑΝΟΥΣΗΣ Γ., «Υπουργεία Ελευθεριών ή Καταστολών; Η ενοποίηση με το βλέμμα ενός έγκριτου εγκληματολόγου», Π.Ο.ΑΞΙ.Α., τεύχος 15, Ιούλιος, Αύγουστος, Σεπτέμβριος, 2007.
- ΠΑΝΟΥΣΗΣ Γ., «Δεν είναι όλα ρατσισμός», nonpaper news, 4 Σεπτεμβρίου 2014, στο: <<http://www.nonpapernews.gr/component/k2/item/12050-ioannis-panoysis-den-einai-ola-ratsismos>>.
- ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ Α., «Πρόσφυγες και μετανάστες στην Ελλάδα. Όψεις εκκλησιαστικής διακονίας σε μια πολυπολιτισμική κοινωνία», εισήγηση που παρουσιάστηκε σε στρογγυλή τράπεζα, Θεολογική Ακαδημία Βόλου, Αλμυρό Βόλου, 18.5.2010, διαθέσιμο στο: <http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/metanastes/papantoniou_052010.pdf>.
- ΠΑΡΑΣ Π., Το ευρωπαϊκό δίκαιο των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Τα Νομικά Νέα, 13.5.2013 <<http://www.nomika-nea.gr/post/?id=460>>.
- ΠΑΥΛΟΥ Ν., «Τα θρησκευτικά σύμβολα στα σχολεία», 19.1.2010, στο <<http://www.amen.gr/article/a-thriskeutika-sumbola-sta-sxoleia>>.
- ΠΕΡΡΑΚΗΣ ΣΤ., Δικαιώματα του Ανθρώπου και Ευρωπαϊκή Δημόσια Τάξη. Σκέψεις πάνω στις διαστάσεις μιας νομικής διαδρομής ανάμεσα στην πραγματικότητα και την ουτοπία, *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου*, Ειδικό Τεύχος στη Μνήμη Κ. Ιωάννου, 2001, σ. 379-409
- ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Ε., «Προβλήματα συμβατότητας του σχεδίου συμφωνίας για την προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ: Γνωμοδότηση ΔΕΕ 2/13 της 18.12.2014», στο <www.prevedourou.gr>.
- ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ Γ., «Ο Ισλαμικός εξτρεμισμός επαναχαράσσει τη Μ. Ανατολή και απειλεί την Ευρώπη», Research Institute for European and American Studies, 27 August 2014, <<http://rieas.gr/images/politicaingreek/protopapas27.pdf>>.
- ΡΑΜΜΟΣ Χ., «Με αφορμή τα γεγονότα στο Charlie Hebdo. Προβληματισμοί γύρω από την ελευθερία έκφρασης και τα όριά της στις δύσκολες περιπτώσεις με βάση τη νομολογία του ΕΔΔΑ», Μία συνδρομή για την ημερίδα για την ΕΣΔΑ στις 24.2.2015 στην Σχολή Δικαστών στην Θεσσαλονίκη, στο: <http://www.constitutionalism.gr/site/wpcontent/uploads/2015/02/2015.02.24_Rammos-Charlie-Hebdo.pdf>.
- ΣΑΡΡΗΣ Ν., «Θεσμικό πλαίσιο της μετανάστευσης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο», ΕΚΚΕ, Κείμενα εργασίας 2008/18.
- ΣΑΡΡΗΣ Ν., Το θεσμικό πλαίσιο καταπολέμησης των διακρίσεων, ΕΚΚΕ, 2012.
- «Σε αναγνώριση της Παλαιστίνης θα προβεί η Ευρωβουλή», EurActiv, 25.11.2014, στο: <<http://www.euractiv.gr/i-eyropi-kai-o-kosmos/se-anagnorisi-tis-palaistinis-tha-probei-i-eyrobouli>>
- ΣΙΤΑΡΟΠΟΥΛΟΣ Ν., «Περί μειονοτήτων κατά το Διεθνές Δίκαιο», *Το Σύνταγμα*, Α.Ν. Σάκκουλας, τεύχος 1, 2002
- ΣΚΑΜΝΑΚΗΣ Χ., ΠΟΛΥΖΩΙΔΗΣ Π., «Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ): Η ατελής λειτουργία ενός σημαντικού θεσμού για την αυτοδιοίκηση», *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 2013, 8, 2, σελ. 165-176.
- ΣΚΟΥΡΗΣ Π., «Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια, Ευρωπαϊκή Ταυτότητα. Μετανάστες και Πρόσφυγες», Money Show 2008, Ευρωπαϊκή Έκφραση, Forum Ευρωπαίος Πολίτης, Αθήνα, 2 Φεβρουαρίου 2008.
- STAUBER R., BELSKY B., «Αντισημιτισμός στην Ελλάδα: Η δίκη του Κωνσταντίνου Πλεύρη», Ινστιτούτο Stephen Roth για τη Μελέτη Σύγχρονου Αντισημιτισμού και Ρατσισμού, Πανεπιστήμιο του Τελ Αβίβ, Έκθεση υπ' αριθμ. 8, 2011.

- ΣΤΡΑΓΑΛΙΝΟΣ Α., Ρομά. Η Ευρώπη ανακαλύπτει τους εχθρούς της, *Η εποχή*, 29 Αυγούστου 2010.
- ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Νέες δυναμικές στη μειονότητα», *Έμφαση*, Απρίλιος 2007.
- ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ Γ., «Αναζητώντας τις άμυνες της δημοκρατίας απέναντι στους εχθρούς της», 14.10.2013, στο: <http://www.constitutionalism.gr/site/wp-content/uploads/2013/12/2013.10.14_Sotirelis_amunes-dimokratias.pdf>.
- ΤΑΚΗΣ Α., Μακροχρόνια διαμένοντες χωρίς χαρτιά: Το «καταραμένο απόθεμα» των ευρωπαϊκών πολιτικών μετανάστευσης και ασύλου, 4.7.2013, <http://www.constitutionalism.gr/site/wpcontent/uploads/2013/07/2013_takisonirregularmigration.pdf>.
- ΤΑΚΗΣ Α., «Καμία ελευθερία για τους εχθρούς της ελευθερίας: Η ριψοκίνδυνη διαδικασία εξημέρωσης της εγχώριας Άκρας Δεξιάς», Χρόνος, τεύχος 6, Οκτώβριος 2013.
- ΤΑΚΗΣ Α., ΣΥΡΡΗ Δ., Ευρωπαϊκές εκλογές, δημοκρατία και διακρίσεις. Αντιμετωπίζοντας την άνοδο του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ελλάδα, Συμβίωση, Θεσσαλονίκη, Μάιος 2014.
- «Το ανθρώπινο πρόσωπο της Ευρώπης». Ίδρυση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας, 25 Νοεμβρίου 1999, <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1943AR_1998_summa-gr.pdf>.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α., «Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και Κατευθύνσεις», ΕΛΙΑΜΕΠ, Δεκέμβριος 2005.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α., Διαφορετικότητα Στα Ελληνικά Σχολεία: Θεωρία Και Πράξη, Policy Brief Accept Pluralism, European University Institute, Issue 2011/07.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΟΥ Α., ΑΓΓΕΛΗ Δ., ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗ Α., «Αξιολογώντας τη σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας των πολιτικών ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα», Midas Policy Paper, Οκτώβριος 2014.
- ΤΣΑΚΙΡΗΣ Δ., Πολιτική ευρωπαϊκών κρατών και Τσιγγάνοι-Rom. Μια ιστορική επισκόπηση, υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο, Ιωάννινα 2004, στο: <<http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/1664/284.pdf>>.
- ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ Κ., «Το μεταναστευτικό ως μεταβλητή γεωμετρία δικαιωμάτων και αποκλεισμών», Ανακοίνωση σε συνέδριο της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας, 22.4.2012, στο: <www.constitutionalism.gr/site/wpcontent/uploads/2013/07/Τσιτσελικης_μεταναστευτικό.pdf>.
- ΤΣΟΛΑΚΟΥ Θ., «Σχόλιο στην Απόφαση ΕΔΔΑ της 11.10.200, Bekir Ousta και λοιποί κατά Ελλάδος», 10.6.2010, «Όμιλος Αριστόβουλος Μάνεσης», στο: <<http://constitutionalism.gr/site/wpcontent/mgdata/pdf/9tsolakoubekir2752010.pdf>>.
- ΤΣΟΛΑΚΟΥ Θ., «Η ελληνική ιθαγένεια μεταξύ εθνικής ενσωμάτωσης και πολιτικής ένταξης», 21.4.2011, στο: <http://constitutionalism.gr/site/wpcontent/mgdata/pdf/0tsolakouithageneia21042011_2011_4_21_19_4_48.pdf>.
- ΣΑΤΛΑΝΗΣ Χ., ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ Α., «Είναι δυνατή η θεώρηση ενός πολιτικού κόμματος ή μιας πολιτικής οργάνωσης ως εγκληματικής οργάνωσης;», *Ποινική Δικαιοσύνη*, τεύχος 169, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2013, σελ. 761-766.
- ΣΩΤΗΡΕΛΗΣ Γ., «Αναζητώντας τις άμυνες της δημοκρατίας απέναντι στους εχθρούς της», 14.10.2013, στο: <http://www.constitutionalism.gr/site/wp-content/uploads/2013/12/2013.10.14_Sotirelis_amunes-dimokratias.pdf>.

- ΦΡΑΓΚΑΚΗΣ Ν., «Ζητήματα εφαρμογής του άρθρου 14 ΕΣΔΑ σε ποινικές υποθέσεις», στο <<http://www.fralaw.gr/Docs/ArticlesGr/ESDA.pdf>>.
- ΧΑΛΚΙΑ Α., «Εγκλήματα ρατσιστικού μίσους στην Ελλάδα της κρίσης: από την θυματοποίηση στην προσβολή της δημοκρατίας», *Εγκληματολογία*, 1/2, 2013, σελ. 80-88.
- ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Περιπέτειες της ελληνικής ιθαγένειας: Ποιος (δεν) έχει τα «προσόντα» να είναι Έλληνας;» *Θέσεις*, Τεύχος 87, Απρίλιος-Ιούνιος 2004
- ΧΡΥΣΟΓΟΝΟΣ Κ., «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά», *Το Σύνταγμα*, τ.5, 2001.

(β) Ξενόγλωσση

- ALIDADI K., FOLETS M.-C., "Framing Multicultural Challenges in Freedom of Religion Terms", *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 30/4, 2012, p. 388-416
- ANDERSSON R., "Mare Nostrum and migrant deaths: the humanitarian paradox at Europe's Frontex", *Open Democracy*, 30 October 2014
- ANTI-DEFAMATION LEAGUE, "Israel at the UN: A History of Bias and Progress-September 2013", Anti-Defamation League.
- ARZI, D. E., 'Nuremberg, denazification and democracy: the hate speech problem at the international military tribunal', *New York Law School Journal of Human Rights*, Vol. 12, 1995, p. 689.
- ATHWAL H., "Death trap: the human cost of the war on asylum", Institute for Race Relations, 23 November 2004
- BAIMBRIDGE M., BURKERT B., MACEY M., "The Maastricht Treaty: Exacerbating Racism in Europe?", *Ethnic and Social Studies*, vol. 17, issue 3, 1994, p. 403.
- BAKER A., 'The Enjoyment of Rights and Freedoms: A New Conception of the 'Ambition' under Article 14 ECHR', *Modern Law Review*, vol. 69, issue 5, 2006, p. 714-737
- BALDWIN E., "Implementing the EU anti-discrimination directives in Greece: Between 'marketization' and social exclusion", Mediterranean Migration Observatory, Working Paper no. 8, Panteion University, Athens, Greece, January 2006
- BALFOUR R., "EU Conditionality after the Arab Spring", 16 Papers IE Med, Euromesco, June 2012, p. 19-23
- BALLEIX C., Border control and the right of asylum: where is the EU heading?, Notre Europe, Jacques Delors Institute, Policy Paper 214, 19 June 2014
- BARGHOUTI O., "EU Support for Israeli Crimes Makes It Unworthy of Nobel Peace Prize", *Electronic Intifada*, 16.10.2012, <<http://www.commondreams.org/views/2012/10/16/eusupportisraelicrimes-makes-it-unworthy-nobel-peace-prize>>
- BARRON S., "The Anti-South African Apartheid Movement: Retrospective Analysis of Anti-Apartheid Norms and Their Applications", in: <http://www.academia.edu/219615/The_AntiSouth_African_Apartheid_Movement_Retrospective_Analysis_of_Anti_Apartheid_Norms_and_Their_Application>
- BARRY J., Burden sharing or burden shifting? Asylum and expansion in the European Union, *Georgetown Immigration Law Journal*, winter, 2006, 293.
- BASSIOUNI C., DERBYD., "Final Report on the Establishment of an International Criminal Court for the Implementation of the Apartheid Convention and Other Relevant International Instruments", *Hofstra Law Review*, vol. 9, (1980-1981), p. 523-592.

- BATELAAN P., VAN HOOFF C., "The European Year against Racism and Other Issues", *European Journal of Intercultural Studies*, vol. 9, issue 2, 1998, p.179-183.
- BHATTACHARYYA G., "Dangerous Brown Men and the War on Terror", in *Thinking thru' Islamophobia*, Symposium Papers, CERS, May 2008, p. 18-22.
- BAUMGARTI B., "Xenophobia in a European Context- Discourses and Practises of Exclusion in Eastern and Western Europe", in *Mind and Human Interaction*, vol. 9, no. 1, published by the University of Virginia, 1999.
- BELL M., Waddington L., "The 1996 Intergovernmental Conference and the Prospects of a Non-Discrimination Treaty Article", *Industrial Law Journal* 25, 4, 1996, p. 320-336.
- BELL M., "The New Article 13 EC: A Sound Basis for EU Anti-Discrimination Law?", *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, 6, 1999, p. 5-24.
- BELL M., "Article 13 EC: The European Commission's Anti-discrimination Proposals", *Industrial Law Journal* vol. 29, issue 1, 2000, p. 79-84.
- BELL M., Waddington L., "Reflecting on Inequalities in European Equality Law", *European Law Review*, 28, 2003, p. 349-369.
- BELL M., "Combating Discrimination through Collective Complaints under the European Social Charter", *European Anti-discrimination Law-Review*, Issue 2, 2004, p. 13-19/
- BELL M., "The Implementation of European Anti-Discrimination Directives: Converging towards a Common Model?", *The Political Quarterly*, Vol. 79, no. 1, January-March, 2008, p. 36-44.
- BELL M., Advancing EU Anti-Discrimination Law: the European Commission's 2008 Proposal for a New Directive, *The Equal Rights Review*, vol. 3, 2009, p. 7-18.
- BENEDÍ LAHUERTA S., "Race Equality and TCNs, or How to Fight. Discrimination with A Discriminatory Law", *European Law Journal*, Vol. 15, No. 6, November 2009, p. 738-756.
- BERMEJO R., "Migration and Security in the EU: Back to Fortress Europe?", *Journal of Contemporary European Research*, 5 (2), 2009, pp. 207-224.
- BHUTA N., "Two Concepts of Religious Freedom in the European Court of Human Rights", EUI Working Paper LAW 2012/33.
- BLEIBERG B., "Unveiling the Real Issue: Evaluating the European Court of Human Rights' Decision to Enforce the Turkish Headscarf Ban in *Leyla Sahin v. Turkey*", *Cornell Law Review*, Vol. 91, issue 1, 2005, 129-169.
- BLEICH E., "The Rise of Hate Speech and Hate Crime Laws in Liberal Democracies", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, vol. 37, issue 6, 2011, p. 917-934.
- BLIGH G., "Defending Democracy: A New understanding of the Party-Banning Phenomenon", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 46, issue 5, November 2013, p.1321-1379 (1345).
- BORELLI S., STANFORD B., "Troubled Waters in the Mare Nostrum: Interception and Push-backs of Migrants in the Mediterranean and the European Convention on Human Rights", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 10, Sayı: 37, 2014, p. 29-69.
- BOSWELL C., "Migration Control in Europe After 9/11: Explaining the Absence of Securitization", *JCMS*, vol 35, no. 3, 2007, pp. 589-610.
- BRADY H., "The EU and human rights: a new era under the Lisbon treaty?", Open Society Institute, Brussels, May 2010.
- BREARLY M., "The Persecution of Gypsies in Europe", *American Behavioral Scientist*, Vol. 45 No. 4, December 2001, Sage Publications, p. 588-599

- BRYAN I., "Equality and Freedom from Discrimination: Article 13 EC Treaty", *Journal of Social Welfare and Family Law*, vol. 24, issue 2, 2002, p. 195-227.
- BRUYCKER DE P., "The Missed Opportunity of the "Ypres Guidelines" of the European Council Regarding Immigration and Asylum", European University Institute, 29 July 2014.
- BURNETT J., "When the state is complicit in hate", Institute for Race Relations, 29 May 2014.
- BUSHMAN B., Playing as black: Avatar race affects white video game players. Whites act more aggressively after they play as black avatars, Ohio State University, 21.3.2014.
- BUTLER I., "EU and International Human Rights Law", UN Human Rights Office of the High Commissioner, Europe Regional Office, 2009.
- BUYSE A., "CJEU Rules: Draft Agreement on EU Accession to ECHR Incompatible with EU Law", echrblog, 20.11.2014, στο: <<http://echrblog.blogspot.gr/2014/12/cjeu-rules-draft-agreement-on-eu.html>>.
- CALO Z. C., "Pluralism, secularism and the european court of human rights", *Journal of Law and Religion*, Vol. 26, 2010/2011, p. 261-280.
- "Campaigning for Palestinian Rights in Europe", European Coordination of Committees and Associations for Palestine, 1 November 2013.
- CARRAS I., "Is Greece a racist state?", Open democracy, 21.12.2012
- CARRERA S. and PARKIN J. , "The Place of Religion in European Union Law and Policy. Competing Approaches and Actors inside the European Commission", RELIGARE Working Document No. 1 / September 2010
- CARRERA S., FAURE ATGER A., "L'affaire des Roms. A Challenge to the EU's Area of Freedom, Security and Justice, 29 September 2010, p. 869-889
- CARRERA S., De Somer M., Petcova B., "The Court of Justice of the European Union as a Fundamental Rights Tribunal Challenges for the Effective Delivery of Fundamental Rights in the Area of Freedom, Security and Justice", No. 49/2012
- CARRERA S., HERTOOG L., PARKIN J., "EU Migration Policy in the wake of Arab Spring. What Prospects for EU- Southern Mediterranean Relations?", MED Pro, 2012.
- CARRERA S., GUILT A., "Does the Stockholm Programme matter? The Struggles over Ownership of AFSJ Multiannual Programming", CEPS, Liberty and Security in Europe, no. 51, December 2012.
- CARRERA S., "Shifting Responsibilities for EU Roma Citizens. The 2010 French affair on Roma evictions and expulsions continued", Sergio Carrera, No. 55 / June 2013.
- CARRERA S., GUILT A., "A new start for the EU's Area of Freedom, Security and Justice. Setting of Priorities for the New European Commission", CEPS Commentary, 23 September 2014.
- CARTER R., "Genes, genomes and genealogies: the return of scientific racism?", *Ethnic and Racial Studies*, vol. 30 Issue 4, Special Issue: Racists Future, 12 June 2007, p. 546-556.
- CESARI J., "Muslims in Europe after 9/11: Why the term Islamophobia is more a predicament than an explanation", Liberty Security, 2006.
- CESARI J., "The Securitisation of Islam in Europe". Challenge Research Paper no. 14, April 2009.

- CHOLEWINSKI R., "Family Reunification and Conditions Placed on Family Members: Dismantling a Fundamental Right", *European Journal of Migration and Law*, 4, p. 271-290, 2002.
- CHOPIN I., "The starting line group: a harmonised approach to fight racism and to promote equal treatment", *European Journal of Migration and Law*, vol. 1, issue 1, 1999, p. 111-129.
- CHOPIN I., NIESSEN I., "The Starting Line and the incorporation of the Racial Equality Directive into the national law of the EU member states and accession states", Migration Policy Group, Brussels, 2001.
- Court of Justice Bars EU Accession to the ECHR!, *Maastricht Law News and Views*, 18 December 2014.
- CRISP J., "Missing the boat: Europe's asylum and immigration crisis", Open Democracy, 4 November 2013 <<https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/jeff-crisp/missing-boat-europes-asylum-and-immigration-crisis>>.
- CURTIS R., "Religious Freedom and the French Law Banning Prayer in Paris' Public Streets", Human Rights Brief, 25 October 2011.
- DE CAPITANI E., "The new guidelines for the Area of Freedom, Security and Justice: some critical comments", EU law analysis, 18 June 2014, στο: <<http://eulawanalysis.blogspot.gr/2014/06/thenewguidelinesforareaooffreedom.html>>
- DE SCHITTER O., VERSTICHEL A., "The Role of the Union in Integrating the Roma: Present and Possible Future", European Diversity Autonomy Papers, EDAP, 2/2005
- DOXIADIS A., MATSAGANIS M., "National Populism and Xenophobia in Greece", Counterpoint, 2012.
- DOCQUIR P.F., "La Cour européenne des droits de l'homme sacrifie-t-elle la liberté d'expression pour protéger les sensibilités religieuses?", *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, No. 68, 2006, pp. 839-849
- EURACTIV, "Human rights agency remit 'must include terrorism'", 14.9.2006
- EURACTIV, "Court of Justice rejects draft agreement of EU accession to ECHR", EurActiv, 19.12.2014
- EVANS C., "The 'Islamic scarf' in the European Court of Human Rights", *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 57, Issue 3, 2006.
- EVANS C., "From cartoons to crucifixes: current controversies concerning the freedom of religion and the freedom of expression before the European Court of Human Rights", *Journal of Law and Religion*, Vol. 26, 2010/2011, p. 345-370.
- FALKNER G., "The EU 14's "Sanctions" Against Austria: Sense and Nonsense", *Journal of the European Union Studies Association*, Vol. 14, 2001, p. 14-15.
- FARGUES P., FANDRICH C., "Migration after the Arab Spring", Migration Policy Center, European University Institute, MPS Research Report 2012/09.
- FEKETE L., Racism: The Hidden Cost of September 11, Institute of Race Relations, 2002.
- FEKETE L., "The Emergence of Xeno-racism", *Race and Class*, Vol. 43, issue 2, October 2001, p. 23-40.
- FEKETE L., "Anti-Muslim racism and the Anti-Muslim racism and the European security state", *Race Class*, Vol. 46, issue 3, 2004, p. 3-29.
- FEKETE L. (ed.) "The Swiss referendum on minarets: background and aftermath", IRR, Briefing Paper no.1, February 2010

- FEKETE L. (ed.), "Direct democracy, racism and the extreme Right", IRR, Briefing PAPER No.2 - February 2010
- FEKETE L., "Accelerated removals: the human cost of EU deportation policies", *Race Class*, vol. 52, April 2011, p. 489-97
- FEKETE L., "Pedlars of hate: the violent impact of European far Right", IRR, 2012.
- FEKETE L., "From pillar to post: pan-European racism and the Roma.", Institute of Race Relations, Briefing Paper no.7, July 2013.
- FEKETE L., "Anti-extremism or anti-fascism?", Institute of Race Relations, 21.11.2013.
- FIORAMONTI L., "The European Union promoting democracy in South Africa: strengths and weaknesses" 2004, διαθέσιμο στο: <[http:// www .edpsg. org/ Documents/DP30.doc](http://www.edpsg.org/Documents/DP30.doc)>
- FLAUSS J.F., "L'action de l'Union Européenne dans le domaine de la lutte contre le racisme et la xénophobie", *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, vol. 12, n° 46, 2001, p. 487-515.
- FORBES I., MEAD J., "Measure for Measure. A Comparative Analysis of Measures to Combat Racial Discrimination in the Member Countries of the European Community", University of Southampton, Research Series N 1992.
- FOUÉRÉ E., "The EU's Enlargement Agenda -Credibility at stake?", CEPS Policy Brief, No. 324, 31 October 2014.
- FRASER M., "International Humanitarian Law, Humanitarian Crises and Military Intervention", InterAction Council, April 2002, available at: <<http://interactioncouncil.org>>.
- FREEMAN B.H., "Austria: the 1999 Parliament Elections and the European Union Members' Sanctions, *Boston College International and Comparative Law*, Vol. 25, issue 1, 12.1.2002, p. 109-124.
- GAIN C., "Race, Ethnicity and Difference versus Imagined Homogeneity within the European Union", *European Educational Research Journal*, Vol. 7, n.1, 2008, p. 23-38
- GARLICK M., "European Union Asylum: Beyond 2014. Strengthening Refugee protection and meeting challenges: The European Union's next steps on asylum", MPI, June 2014.
- GARNER S., "The European Union and the Racialization of Immigration, 1985-2006", *Race Ethnicity Multidisciplinary Global Contexts* 1 (1), 2007, p. 61-87.
- GEORGIADOU V., "Right - Wing Populism and Extremism: The Rapid Rise of 'Golden Down' in Crisis-Ridden Greece", στο Melzer R., Serafin S., Right- Wing Extremism in Europe. Friedrich Ebert Stiftung, April 2013.
- GERBAUD J., "Plan d'action grec sur la gestion de l'asile et des migrations : des améliorations à venir ?", Le portail de référence pour l'espace de liberté, sécurité et justice, 4 Juillet 2013.
- GILLAN T., "Europe rights court: criminal conviction for Armenian genocide denial unjustified, JURIST, 17.12.2013.
- GHIMIS A., PASCOUAY Y., LAZAROWICZ A., "EPC Policy Update for the European Programme for Integration and Migration", EPC, June 2014
- GLENDON M.A., "Religious Freedom in the 21st Century. Old biases, fresh challenges, new frontiers", *Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom* Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 17, 2012, p. 651-664, <www.pass.va/content/dam/scienze-sociali/pdf/acta17/acta17glendon.pdf>.

- GOODWIN M., EVANS J., "From voting to Violence? Far right extremism in modern Britain", *Hope not Hate* magazine, February 2012, p. 24, <<http://www.hopenothate.org.uk/shop/voting-to-violence>>.
- GORDON G., "Hate Speech and Persecution: A Contextual Approach", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 46, number 2, March 2013
- GRIEF N., "Non discrimination under the European Convention on Human Rights: a critique of the United Kingdom Government's Refusal to Sign and Ratify Protocol 12", *European Law Review*, vol. 27, 2002, p. 3-18
- GRILLO R., SHAH P., "Reasons to Ban? The Anti-Burqa Movement in Western Europe", Working Paper 12-05, Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity, 2012.
- GUILT E., "The European Union after the Treaty of Lisbon. Fundamental Rights and EU Citizenship", CEPS Liberty and Security in Europe, July 2010.
- HARVEY C., LIVINGSTONE S., "Protecting the Marginalised: The role of the ECHR", *Northern Ireland Legal Quarterly*, Vol. 51, issue (3), 2001, 445-446.
- HATZOPOULOS V., With or without you... judging politically in the field of Area of Freedom, Security and Justice, *Research Papers in Law*, 3/2007.
- HAUSER E., "Dear Israeli Right: This is what anti-Semitism means", 23 September 2013 <<http://emilylhauserinmyhead.wordpress.com/2013/09/23/dear-israeli-right-this-is-what-anti-semitism-means/>>.
- HELLER C., PEZZANI L., STUDIO S., "Report on the "Left-To-Die Boat", *Forensic Oceanography*, 2012.
- HELLER C., PEZZANI L., "Time to end the EU's left-to die policy", *Open Democracy*, 25 June 2014.
- HENRARD K., "The First Substantive ECJ Judgment on the Racial Equality Directive: A Strong Message in a Conceptually Flawed and Responsively Weak Bottle", *Jean Monnet Working Paper 09/09*, NYU School of Law, 2009.
- HERTZKE A., "Religious Freedom in the World Today: Paradox and Promise", *Universal Rights in a World of Diversity. The Case of Religious Freedom*, Pontifical Academy of Social Sciences, *Acta* 17, 2012, p. 108-132 <www.pass.va/content/dam/scienzesociali/pdf/acta17/acta17-hertzke.pdf>.
- HILLION C., "Enlargement of the European Union- The Discrepancy between Membership Obligations and Accession Conditions as Regards the Protection of Minorities", *Fordham International Law Journal*, vol. 27, 2003, p. 716.
- HOLLO L., "Equality for Roma in Europe. A Roadmap for Action", *Open Society Institute*, January 2006.
- HOLZLEITHNER E., "Mainstreaming Equality: Dis/Entangling Grounds of Discrimination", 2005, p. 927-957, στο: <[http:// homepage.univie.ac.at /elisabeth.holzleithner/HolzleithnerDisEntangl.pdf](http://homepage.univie.ac.at/elisabeth.holzleithner/HolzleithnerDisEntangl.pdf)>
- HOUTUM VAN H., "Human blacklisting: The global apartheid of the EU's external border regime", *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 28, 2010, p. 957-976.
- HOWARD E., "The EU Race Directive: Its Symbolic Value- Its Only Value?", *International Journal of Discrimination and the Law*, Vol. 6, 2004, p. 141-163.
- HOWARD E., "Anti Race Discrimination Measures in Europe: An Attack on Two Fronts", *European Law Journal* 11, vol. 4, 2005, p. 468-481.

- HOWARD E., "The EU Race Directive. Time for a Change?", *International Journal of Discrimination and the Law*, vol. 8, 2007, p. 237-261.
- HOWARD E., "Race and Racism-Why does the European Law have difficulties with Definitions?", *The international Journal of Comparative Labour Law and Industrial Relations (IJCLLIR)*, 24 (1), Kluwer Law International, 2008, pp. 1-30
- HOWARD E., "ECJ Advances Equality in Europe by Giving Horizontal Direct Effect to Directives", *European Public Law*, Vol. 17, issue 4, 2011, p. 729-743.
- HUGUES J., SASSE G., "Monitoring the Monitors: EU Enlargement Conditionality and Minority Protection in the CEEC's, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2003, p. 1-36.
- HUUB VAN BAAR, "Europe's Romaphobia: problematization, securitization, nomadization", *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 29, 2011, p. 203-212.
- HUYSMANS J., "The European Union and the Securitization of Migration", *Journal of Common Market Studies*, vol. 38, no. 5, December 2000, pp. 751-777.
- HYWEL C., PINENDA P., "Beyond the Common Basic Principles on integration: The next steps" EPC/KBF multicultural Europe Team, Issue Paper 27, 15 April 2005.
- INSTITUTE FOR RACE RELATIONS, *IRR European Race Bulletin*, no. 37, June 2011.
- JACKSON P., FAUPIN M., "The United Nations Role in Fighting Racism and Racial Discrimination", *The Ardent Review*, Vol. 1, No. 1, April 2008.
- JANNEKE G, The Discrimination Grounds of Article 14 of the European Convention on Human Rights, *Human Rights Law Review*, 2013.
- JOHNS M., "Do As I Say, Not As I Do: The European Union, Eastern Europe and Minority Rights", *East European Politics and Societies*, Vol 17, 2003, p. 682-699.
- JOHNSON C., "The Use and Abuse of Minority Rights: Assessing Past and Future EU Policies towards Accession Countries of Central, Eastern and South-Eastern Europe", *International Journal on Minority and Group Rights*, Vol. 13, 2006, p 27-51.
- JORDMAN F., "Creating a European Indigenous People's Movement", *The Brussels Journal- The voice of conservatism in Europe*, 6/4/2008.
- ICLA, "Criminalisation of 'Islamophobia' : the 'Organisation of Islamic Cooperation 's legal jihad", October 2012
- IOM, "Fatal Journeys. Tracking Lives Lost during Migration", IOM, 2014, p. 85-107
- IMBERT P-H, "The role of the Council of Europe in the Struggle against Racism, Racial Discrimination and Xenophobia", *στο United to Combat Racism*, Durban, South Africa, 31 August-7 September 2001, p. 77-90.
- KAHN R., "Tragedy, A Margin of Appreciation for Muslims? Viewing the defamation of religions debate through *Otto-Preminger- Institut v. Austria*", University of St. Thomas School of Law Legal Studies Research Paper No. 10-27, 2010
- KHALIQ, U., 'Protocol 12 to the European Convention on Human Rights: A Step Forward or a Step Too Far?', *Public Law* 2001, p. 458
- KARIMOVA T., "Derogation from human rights treaties in situations of emergency", Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, available at: <http://www.geneva-academy.ch/RULAC/derogation_from_human_rights_treaties_in_situations_of_emergency.php>.
- KASSIM S., "Twitter Revolution: How the Arab Spring was helped by social media", *Policy Mic*, 3.7.2012.
- KASIMIS C., "Greece: Illegal Immigration in the Midst of Crisis", MPI, 8 March 2012.

- KATSIAFICAS C., "Greek Migration Policy and the Response to Irregular Migrants and Asylum Seekers", EU Migration Policy Working Paper, No. 15, 2014
- KAUNERT C., LEONARD S., "The European Union Asylum Policy after the Treaty of Lisbon and the Stockholm Programme: Towards Supranational Governance in a Common Area of Protection?", *Refugee Survey Quarterly*, vol. 31, issue 4, 2012, p. 1-20
- KEANE D., "The Innocence of Statirists: Will Caricatures of the Phophet Mohammad Change the ECHR Approach to Hate Speech?", *EJIL Talk!*, 26 September 2012.
- KERSTEN M., "Is the ICC Racist?", *Justice in Conflict*, 22 February 2012.
- KINACIOGLU M., "The Principle of Non-Intervention at the United Nations: The Charter Framework and the Legal Debate", *Persceptions*, Summer, 2005.
- KOCHENOV D., "EU minority protection: A modest case for a synergetic approach", *Amsterdam Law Forum*, Vol. 3, 4, 2011, p. 33-53.
- KOEN L., "The contribution of the European Court of Justice to the area of freedom, security and justice", *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 59, 2010, p. 255-301.
- KYMLICKA W., "Multiculturalism: Success, Failure, and the Future", MPI, 2012.
- LAGOUTTE S., "The cartoon controversy in context: Analysing the decision not to prosecute under Danish law", *Brooklyn Journal of International Law* Vol. 33, Number 2, 2008, p. 379-403
- LANGER L., "The Rise (and Fall) of Defamation of Religions", *Yale Journal of International Law*, vol. 35, 2010.
- LANGENBACHER N., SCHELLENBERG B. (ED.), "Is Europe on the "Right" path? Right- wing extremism and right wing populism in Europe", Friedrich Ebert Stiftung, Forum Berlin, 2011.
- LATRAVERSE S., "Violation by France of Roma rights to housing, access to education, social protection and health", European network of legal experts in the non-discrimination field, 19 February 2013.
- LAVERTY A., "Impact of Economic and Political Sanctions on Apartheid", Final Paper: MMW 6 Spring 2007.
- LAZOWSKI A., WESSEL R., "The European Court of Justice blocks the EU's accession to the ECHR", CEPS, 8 January 2015.
- LEMAN J., "Europe's Consultative Commission on Racism and Xenophobia and the Slow Progress towards a European Antiracism Observatory", *International and Comparative Law Review*, Vol. 18, p. 603- 612.
- LENART J., "Fortress Europe: Compliance of the Dublin Regulation with the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms", *Merkourios Utrecht Journal of International and European Law*, vol. 28, No. 75, pp. 04-19, June 2012.
- LINDEKILDE L., MOURITSEN P., ZAPATA-BARRERO R., "The Muhammad cartoons controversy in comparative perspective", *Ethnicities*, Vol. 9, Issue 3, p. 291-313.
- MAKKONEN T., "Multiple compound and intersectional discrimination: Bringing the experiences of the most marginalized to the fore", Institute of Human Rights, Abo Academy University, April 2002.
- MARGARITIS K., "An outline of the Europe-South Africa relations During and Post the Apartheid Era", CES Working Papers, 4, 2012, p. 758-771.
- MARTÍNEZ-TORRÓN, "Freedom of Religion in the European Convention on Human Rights Under the Influence of Different European Traditions", *Universal Rights in a*

- World of Diversity. The Case of Religious Freedom Pontifical Academy of Social Sciences, Acta 17, 2012 <www.pass.va/content/dam/scienzesociali/pdf/acta17/acta17martineztorron.pdf>
- MARTÍNEZ-TORRÓN J, „The (Un)Protection of Individual Religious Identity in the Strasbourg Case Law“ (2012) 1(2) Ox J L Religion 36.
- MAZOWER M., “Weimar 2013? European democracy can be suddenly undermined”, NEUEUROPE, 20.1.2013.
- MCCRUDDEN C., PRECHAL S., “The Concepts of Equality and Non-Discrimination in Europe: A practical approach”, European network of legal experts in the field of gender equality, 2009, p. 4-5.
- McDERMOTT Y., “Human rights and the Lisbon Treaty: Consensus of conditionality?”, *Whittier Law Review*, Vol. 31, no.4, 2010, p. 733.
- MCINERNEY S., “Legal Protection against Discrimination based on Racial and Ethnic Origin under European Union Law- Necessary but not Sufficient?”, *International Journal of Discrimination and the Law*, vol. 6, no. 1, p. 3-5.
- MCGARY A., “Romaphobia: the last acceptable form of racism”, Open Society, 13 November 2013.
- “Mise à jour Grèce : Plan d’action national grec en matière d’asile et de migration. la grèce n’arrive pas à convaincre : Elle peut et doit mieux faire ! | Une situation gravement préoccupante !”, Le portail de référence pour l'espace de liberté, sécurité et justice, 15 mars 2012.
- MOHAMEDOU M.M., “The persistence and mutation of racism”, International Council on Human Rights, Switzerland, 2000.
- MONAR J., “The EU ’s role in the fight against racism and xenophobia: Evaluation and prospects after Amsterdam and Tampere”, *Liverpool Law Review* 22, 2000, p. 7-20.
- MOON G. (2000), ‘The Draft Discrimination Protocol to the European Convention on Human Rights: A Progress Report’, *European Human Rights Law Review* 2000, p. 49-53
- MOON G., “Multiple Discrimination- problems compounded of solutions found?”, *Justice Journal*, Vol. 3, no.2, December 2006
- MYERS B.R., “North Korea’s Race Problem”, *Foreign Policy*, March/April 2010
- NANWANI S., “The burqa ban: An unreasonable limitation on religious freedom or a justified restriction?”, *Emory International Law Review*, Vol. 25, issue 3, 2011, p. 1431-1475.
- NICOLAE V., “Romaphobia – Europe’s 'acceptable racism", mediawise, 2004.
- NICOLAE V., “Towards a Definition of Anti-Gypsyism”, European Grassroot Roma Organization (ERGO), 2006.
- NIGEL R., “Controversy Overshadows World Racism Conference”, politic365.com, 12 July 2011, at: <http://politic365.com/2011/07/12/controversy-overshadows-world-racism-conference/>.
- NORTON M., SOMMERS S., “Whites See Racism as a Zero Sum Game That they are now losing”, *Perspectives of Physiological Science*, May 2011, p. 215-218.
- O’ CONELL R., “Cinderella comes to the Ball: Article 14 and the right to non-discrimination in the ECHR”, *The Journal of the Society of Legal Scholars*, vol. 29, issue 2, 2009, p. 211-219.
- O'HARE U., "Enhancing European Equality Rights: A New Regional Framework" *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, vol. 8, issue 2, 2001, p. 133-165.

- OLIVERA M., "La fabrique experte de la «Question Rom»: Multiculturalisme et néolibéralisme imbriqués", *Editions Lignes*, 1, n° 34, 2011, p. 104 -à 118.
- OPEN SOCIETY FOUNDATIONS, "Case Watch: Spanish Supreme Court Repeals City Burqa Ban", Open Society, 22.3.2013 <<http://www.opensocietyfoundations.org/voices/casewatchspanishsupremerepeals-city-burqa-ban>>.
- "Opinion 2/13 on EU Accession to the ECHR: The CJEU as Humpty Dumpty", *Utopia Law*, 18 December 2014
- OOSTING D., "EU security policy: terrorism, racism and human rights", *Euractiv*, 7.6.2002
- PALESTINIAN BDS NATIONAL COMMITTEE, "The era of sanctions against Israel has started: Officials BDS movement statement on new EU regulations against settlements", *Mondoweiss*, 18 July 2013.
- PAPADEMETRIOU D., "Migration and the Economic Downturn: What to Expect in the EU", *Migration Policy Institute*, January 2009.
- PARKIN J., "The Criminalisation of Migration in Europe. A State-of-the-Art of the Academic Literature and Research, *CEPS Paper in Liberty and Security in Europe*, no. 61, October 2013.
- PASCOUAY Y., The European Council's strategic guidelines and immigration: can the EU be bold and innovative? , *EPC*, 25 June 2014.
- PAVAN M., "Can/Will Italy be held accountable for its 'push back' policy in relation to international refugee, human rights and European Union law?", *Migration Studies Unit, Working Paper, No. 2001/12, LSE*, 2011.
- PECH L., "The Law of Holocaust Denial in Europe: Towards a (qualified) EU-wide Criminal Prohibition, *Jean Monnet Working Paper*, 10/09, New York 2009.
- PEERS S., "The CJEU and the EU's accession to the ECHR: a clear and present danger to human rights protection", *EU Law Analysis*, 18 December 2014.
- PEO H., "A Superabundance of Contradictions: The European Union's Post-Amsterdam Policies on Migrant Integration, Labour Migration, Asylum and Illegal Immigration", *CEUS*, 2005.
- PERCHINING B., "Union Citizenship and the Status of Third Country Nationals", *EIF Working Paper Series*, no 12, 2005.
- PERONI L., "Violence Against Roma: Unmasking Racist Motives", *Strasbourg Observers*, 3 July 2012, <<http://strasbourgobservers.com/2012/07/03/violence-against-roma-unmasking-racist-motives-10/>>
- PERRAKIS ST., "L'apport des organes de droits de l'homme du Conseil de l'Europe dans la promotion et protection de la diversité culturelle. Aspects institutionnels et constats des résultats, *Annuaire International des Droits de l'Homme*, vol. III/2008, p. 308-331.
- PERRIN C., "Products from the colonies: Labeling or prohibition?", *Mondoweiss, The war of ideas in the Middle East*, 5 April 2013
- PETER A., "The Re-bordering of America after 11 September", *The Brown Journal of World Affairs*, vol. VIII, issue 2, winter 2002, p. 195-202.
- PETRONIO A., La questione Rom e la «soluzione del non-modello», *Politiche e servizi, Studi Z.*, n.3/2008, p. 35-46.
- PICHERAL C., "Discrimination raciale et Convention Européenne des Droits de l'Homme", *Revue trimestrielle des droits de l'homme*, vol. 12, n° 46, 2001, p. 517-539

- PILLAY N., "Statement by the High Commissioner for Human Rights for 2012", International Day of Elimination of Racial Discrimination 21 March 2012" <<http://www.un.org/en/events/racialdiscriminationday/2012/ohchr.shtml>>
- PILLAY N., "New UN Rights Chief stresses need to tackle discrimination, prevent genocide", 8 September 2008
- PLESE B., "The Strasbourg Court finally redresses racial discrimination", *Roma Rights*, n°1, 2004, pp. 109-118.
- POLYAKOVA A., "Should the West cooperate with the "fascists in Ukraine's interim government?", 28.3.2014, διαθέσιμο στο: <<http://www.geremek.pl/assets/files/Aktualnosc/040415/Polyakova%20Should%20the%20West%20cooperate%20with%20the%20fascists%20.pdf>>.
- PORAT D., "The International Working Definition of Antisemitism and Its Detractors", *Israel Journal of Foreign Affairs*, Vol. 3, 2011, p. 93-101.
- RAFAELLI R., "Illegal migration: the 'Returns' Directive in the recent case law of the ECJ, 7 March 2012, <<http://free-group.eu/2012/03/07/illegal-migration-the-returns-directive-in-the-recent-case-law-of-the-ecj/>>
- REYNALDS J., "Simon Wiesenthal Center's 2013 Digital Terror and Hate Report; Instances of Online Hate Up 30 Percent, Assist News Service. Twitter identified as a key facilitator for online extremists", 11.3.2013, στο <<http://www.assistnews.net/Stories/2013/s13030052.htm>>
- RICHARDSON R., "Islamophobia or anti-Muslim racism –or what? Concepts and terms revisited", <<http://www.insted.co.uk/anti-muslim-racism.pdf>>
- RIVZI H., "Racism in America. UN Report points to stark racial disparities in US institutions, including its criminal justice", *Global Research*, 7 April 2008
- ROSENBERG D., "La lutte contre le racisme et la xénophobie dans l'Union européenne", *Rev. trim. dr. h.*, 2001, p. 213.
- ROSENFELD E., "Combating Discrimination against the Roma in Europe: Why Current Strategies Aren't Working and What Can Be Done", Topical research digest: minority rights, at: <<https://www.du.edu/korbel/hrhw/researchdigest/minority/Roma.pdf>>.
- RUSHAS R., "Understanding the electoral breakthrough of Golden Dawn in Greece. A demand and supply perspective", *Compass Workink Papers*, Paper 83, January 2014.
- RUSHTON P., JENSEN A., "Wanted: More Race Realism, Less Moralistic Fallacy", *Phycology, Public Policy and Law*, Vo. 11, no. 2, 2005, p. 328-336
- RUSHTON P., JENSEN A., "James Watson's most inconvenient truth: Race Realism and the Moralistic Fallacy", *Medical Hypothesis*, vol. 71, issue 5, November 2008, p. 629-640.
- RUZZA C., "Anti-racism and eu institutions", *Journal of European Integration*, 2000, Vol. 22, issue 2, p.145-171.
- RYAN S., "Anti-racism group criticises 'bizarre' EU enlargement ad", *the journal*, 7 March 2012
- SAEED A., "Islamophobia and Capitalism", in *Thinking thru' Islamophobia. Symposium Papers*, CERS, May 2008, p. 14-17
- SAYYID S., ABDOOLKARIM V., *Thinking thru' Islamophobia. Symposium Papers*, Centre for Ethnicity και Racism Studies (CERS), May 2008.

- SASSE G., "EU Conditionality and Minority Rights: Translating the Copenhagen Criterion into Policy", EUI Working Papers, RSCAS No 2005/16
- SCHAEFER B., "Obama administration was right to boycott Durban III, but should also withhold US funds", The Heritage Foundation, 23 September 2011.
- SCHLENTZ D., Did 9/11 matter? Securitization of asylum and immigration in the European Union in the period from 1992 to 2008, Refugees Studies Center, University of Oxford, Working Paper Series no. 56, January 2010.
- SCHOKKENBROEK J., "Renforcement de la protection européenne contre la discrimination : Le nouveau Protocole n° 12 à la Convention Européenne des Droits de l'Homme", *Actualité et Droit International*, octobre 2001 <www.ridi.org/adi>.
- SCHWARZ P., "The European Union's sanctions against Austria", World Socialist Web Site (WSWS), 22 February 2000 διαθέσιμο στο: <<http://www.wsws.org/en/articles/2000/02/haid-f22.html>>.
- SCHWELLNUS G., WIENER A., "Contested Norms in the Process of EU Enlargement: Non-discrimination and minority rights", *Constitutionalism Web-Papers, ConWEB*, No. 2/2004.
- SEIDENDORF S., "Defining Europe Against its Past? - Memory Politics and the Sanctions Against Austria in France and Germany", *German Law Journal*, Vol. 6, No. 2, p. 339-464.
- SEKULIĆ D., MASSEY G., HODSON R., "Ethnic intolerance and ethnic conflict in the dissolution of Yugoslavia", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 29, issue 5, 2006, p. 797-827
- SHEIZAF N., "No, criticism of Israel is not anti-Semitism", 272 mag, 21.5.2012.
- SHEKHOVTSOV A., "The old and new friends of Ukraine's far-right Svoboda party", Investigation, August-September 2013.
- SHEKHOVTSOV A., "Assessing the role and consequences of the far right 's involvement in the Ukrainian Revolution" , Searchlight, Autumn 2014, διαθέσιμο στο: <http://www.academia.edu/8613130/Assessing_the_Role_and_Consequences_of_the_Far_Rights_Involvement_in_the_Ukrainian_Revolution>
- "Shifting borders. Externalising migrant vulnerabilities and rights?", Red Cross Office, 2013
- SIGONA N., "Locating 'The Gypsy Problem'. The Roma in Italy: Stereotyping, Labelling and 'Nomad Camps', *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 31, No. 4, July 2005, p. 741- 756
- SIGONA N., "I rom nell' Europa neoliberale: tra antizigantismo e povertà", *Jura Gentium, Rivista di filosofia del diritto internazionale e della politica globale*, 2009.
- SITAROPOULOS N., "Transposition in Greece of the European Union Directive 2000/43 implementing the principle of equal treatment persons irrespective of racial or ethnic origin (the Directive)", Report, 2002.
- SIVANANDAN A., "Race, Terror and Civil Society", *Race και Class*, vol. 47, no. 3, 2006, p. 1-8.
- SMITH'S M., "Politically motivated murders in South Africa from 1994 to 2012, στο <<http://www.thetruthaboutsouthafrica.com/p/whitegenocideinsouthafrica.html>>.
- SOEREN K., France Bans Muslim Street Prayers "An Occupation Without Tanks and Soldiers", Gatestone Institute International Policy Council, 20 September 2011
- SOEREN K., "Europe: Anti-Israel or Anti-Semitic?", Gatestone Institute, International Policy Council, 20 September 2013.

- STOLCHE V., "Talking culture: new boundaries, new rhetorics of exclusion in Europe", Sidney W. Mintz lecture for 1993, *Current Anthropology*, Vol. 36, No. 1, February 1995, p. 1-24.
- STRÜNING F., "Freedom of speech is a human rights. How Islamic Organizations are threatening our basic rights", Discussion Paper, Streseman Foundation, September 2013.
- SUGIHARA C., "Paris 1919: Japanese Racial Equality Proposal rebuffed at Versailles", April 2010, available at: <<http://cambridgeforecast.wordpress.com>> .
- TAKAHARA S., "Wilsonian Idealism and its Impact on Japan: The Case of Japan's Racial Equality Proposal", *The Asiatic Society of Japan (ASJ)*, 17.3.2003.
- TAWHIDA A., ISRAEL B., "The European Union and Human Rights: An International Law Perspective", *EJIL*, vol. 17, no. 4, 2006, p. 771-801.
- TELLES E., "Incorporating Race and Ethnicity into the UN Millennium Development Goals", Race Report, Inter-American Dialogue, January 2007.
- "The EUMC: a new independent EU institution to combat xenophobia, racism and anti-Semitism", διαθέσιμο στο: <[http:// www.efecot. net/about/ newline/newsline25 /EUMC.pdf](http://www.efecot.net/about/newsline/newsline25/EUMC.pdf)>
- THIELEMANN E., "Why Asylum Policy Harmonisation Undermines Refugee Burden-Sharing", *European Journal of Migration and Law*, vol. 6, p. 47-65, 2004.
- TMAVA M., BEHA A., "Helplessness-RAE- Roma, Ashkalia and Egyptian Forced Returnees in Kosovo" RAD Centre, Prishtina August 2009.
- TOGGENBURG G., "The EU's evolving policies vis-à-vis Minorities: A play in Four Parts and an Open end", EURAC, Bozen-Bolzano, 2008.
- TÖTTÖS Á., "The past, the present and the future of the seasonal workers directive", *pécs journal of international and european law*, 2014, P. 45-60.
- TRIANDAFFYLIDOU A., "Migration in Greece. Recent Developments in 2014", ELIAMEP, Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, Paris, 6-8 October 2014.
- TRIANDAFYLLIDOU, A., ANGELI, D. και DIMITRIADI, A., "Detention as Punishment: Can indefinite detention be Greece's main policy tool to manage its irregular migrant population?". MIDAS research project, policy brief, ELIAMEP, Athens, April 2014 <<http://www.eliampep.gr/wp-content/uploads/2014/04/Polic-brief-Detention-in-Greece-1.pdf>>
- TYSON A., The Negotiation of the European Community Directive on Racial Discrimination, *European Journal of Migration Law*, vol. 1, n° 3, 2001, p. 111-229.
- ULADZISLAU BELAVUSAU, "Fighting hate speech through EU law", *Amsterdam law forum*, Vol. 4, issue 1, 2012, p. 20-35 <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20934/Belavusau_ALF.pdf?sequence=1>
- VALENTI S., "The protection of the rights of Roma people by national human rights structures", Joint European Union- Council of Europe Programme Setting up an active network of independent non judicial human rights structures, Workshop debriefing Paper, University of Padua, p. 41-43.
- VAN BAAR H., "Europe's Romaphobia: problematization, securitization, nomadization", *Environment and Planning D: Society and Space*, vol. 29, 2011, p. 203-212.

- VAN BERGHE F., "Race in European Law-An Analysis of Council Directive 2000/43/EC", Open Society Institute, 1 October 2001, <<http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/race-eu-law-20011001.pdf>>.
- VON OSWALD A., "Does a human right of migration exist?", Migration Citizenship Education, 2012, <[http:// migrationeducation.de /33.2.html? καrid=225καrcHash=6ce95b 4a16466a0aaee3f93af5e53804](http://migrationeducation.de /33.2.html? καrid=225καrcHash=6ce95b 4a16466a0aaee3f93af5e53804)>
- VILLARD P., "Naissance d'un mot grec en 1990. Anatole France et les xénophobes", in *Mots*, vol. 8, n. 8, numéro Spécial. L' Autre l' étranger, présence et exclusion dans le discours, mars 1984, p. 191-195
- VLADAN JEREMIĆ, "From migration to deportation. Contributions to the critical analysis of the policy against Roma migrants in Europe", Rosa Luxemburg Stiftung, Belgrade, 2012
- VOORHOOF D., "Perinçek Judgment on Genocide Denial", ECHR Blog, 7 January 2014
- WADDINGTON L., "Testing the limits of the EC Treaty of Article on Non-Discrimination", *Industrial Law Journal*, vol. 28, no. 2, 1999, p. 133-151
- WADDINGTON L., "Article 13 EC: Setting Priorities in the Proposal for a Horizontal Employment Directive", *Industrial Law Journal* 29, 2, 2000, p. 176-181
- WADDINGTON L., "The expanding Role of the Equality Principle in European Union Law" Policy Paper, European University Institute, Robert Shuman Centre of Advanced Studies, 2003.
- WARBRICK C., "The European Response to Terrorism in an Age of Human Rights", *EJIL*, vol. 15, no. 5, 2004, p. 989-1018
- WARINGO K., "Anti-Gypsyism on the agenda", IRR, 3 November 2005
- WIENER A., SCHWELLNUS G., "Contested Norms in the Process of EU Enlargement: Non-discrimination and Minority Rights", Webpapers on Constitutionalism και Governance beyond the State, Year 2004
- WILDHABER L., "Protection against Discrimination under the European Convention on Human Rights- A Second-Class Guarantee?", RGSL Working Papers, NR. 1, Riga, March 2001
- WINTEMUTE R., "Within the ambit': How Big is the «Gap» in Article 14 European Convention on Human Rights?", *European Human Rights Law Review* 2004, p. 366-382
- WINTEMUTE R., "Filling the Article 14 «Gap»: Government Ratification and Judicial Control of Protocol No. 12 ECHR", *European Human Rights Law Review* 2004, p. 484-499
- WOOLFSON C., "The Race Equality Directive: 'differentiated' of 'differential' Europeanisation in the new EU member states?", *European Societies*, vol. 12, no. 4, p. 1-24.
- XENAKIS S., "Golden Dawn arrests: a victory for democracy in Greece?", Open Democracy, 30 September 2013
- ZAMPAS C., "VC v Slovakia: A Step Toward Justice for Roma Women", Open Society Foundations, 18 November 2011.

III. ΑΡΘΡΑ/ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΜΗ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΩΝ/ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ

(a) Ελληνόγλωσσα

ΓΙΑΤΡΟΙ ΧΩΡΙΣ ΣΥΝΟΡΑ, *Μετανάστες χωρίς έγγραφα, ζωές υπό κράτηση, Ελλάδα, Ιούνιος 2010.*

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Ελλάδα: Μακριά από τα φώτα της δημοσιότητας: Τα δικαιώματα των αλλοδαπών και των μειονοτήτων παραμένουν στο ημίφως», Οκτώβριος 2005.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Η έλλειψη εγγυήσεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα υπονομεύει την αντιτρομοκρατική προσπάθεια της Ε.Ε.», Δελτίο Τύπου Διεθνούς Αμνηστίας, 31 Μαΐου 2005.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Ευρώπη: Ο ρατσισμός και οι διακρίσεις είναι το βασικό πρόβλημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα», 21 Μαρτίου 2007.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Ελλάδα: συστηματική κράτηση παράτυπων μεταναστών και αιτούντων άσυλο σε υποτυπώδεις συνθήκες σύνοψη», 2010.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Κριτική στο νομοσχέδιο για το άσυλο, τις κρατήσεις που σχετίζονται με τη μετανάστευση και τις επιστροφές υπηκόων τρίτων χωρών», στο: <<http://www.amnesty.org.gr/greecereviewthebillforasylumthereservationrelating-to-immigration-and-repayment-of-third-countries>>.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Η Ελλάδα πρέπει να σταματήσει τη μαζική καταστολή των “παράτυπων” μεταναστών από την αστυνομία», Δελτίο Τύπου, , 9 Αυγούστου 2012.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, *Το ανθρώπινο κόστος του φρούριου Ευρώπη. Παραβιάσεις ανθρώπινων δικαιωμάτων μεταναστών και προσφύγων στα σύνορα της Ευρώπης, Διεθνής Αμνηστία, 2014.*

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, *Ελλάδα-Σύνоро ελπίδας και Φόβου. Μετανάστες και πρόσφυγες απωθούνται στα σύνορα της Ευρώπης, 2014,* <<http://www.amnesty.org/es/library/asset/EUR25/004/2014/en/b13b147fdee642cc9ec074fb253f3597/eur250042014el.pdf>>.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΑΜΝΗΣΤΙΑ, «Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο επιπλήττει ξανά την Ελλάδα για διακρίσεις εις βάρος των μαθητών Ρομά», Δελτίο Τύπου, 30 Μαΐου 2014.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Τείχος του Έβρου: επικοινωνιακοί χειρισμοί στα συρματοπλέγματα», Δελτίο τύπου, 24.1.2011.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Το πολιτικό σύστημα σε αποσύνθεση. Ο ναζισμός στη Βουλή;», Δελτίο τύπου, 26.4.2012.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Η ανάρτηση θρησκευτικών συμβόλων στους χώρους λειτουργίας της δικαιοσύνης θίγει την ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης», Δελτίο τύπου, 5.6.2012.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Ο Ξένιος Ζευς, η κάθοδος των Δωριέων και η Λερναία Ύδρα», Δελτίο τύπου, 24.8.2012.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Να τελειώνουμε επιτέλους με το «αδίκημα» της βλασφημίας», Δελτίο τύπου, 25.9.2012.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Ένας χρόνος Ξένιος Ζευς: το απόλυτο αρνητικό άθροισμα», 5.8.2013.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Ο όψιμος κυβερνητικός «αντι-ρατσισμός» δεν πείθει», Δελτίο τύπου, 26.11.2013.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Οδικός χάρτης: Τι πρέπει να κάνουμε με τη Χρυσή Αυγή», 2013.

- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου: ψεκάστε, σκουπίστε, τελειώσατε», Δελτίο τύπου, 3.1.2014.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Η τροπολογία ρατσισμού και ατιμωρησίας», Δελτίο Τύπου, Αθήνα, 19.4.2014.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Σχετικά με την γνωμοδότηση του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους για την παράταση της κράτησης πέραν του ανωτάτου ορίου των 19 μηνών», Δελτίο Τύπου, 21.4.2014.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «ΝΣΚ: Βάπτισαν την κράτηση αλλοδαπών περιοριστικό όρο για να μην ομολογήσουν ότι ο Ξένιος Δίας ήταν φιάσκο», Δελτίο Τύπου, 22.4.2014.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ, «Το διοικητικό συμβούλιο της ΕΕΔΑ, με αφορμή την πρωτόδικη καταδίκη του δημιουργού της σελίδας κοινωνικής δικτύωσης «Γέρων Παστίσιος» εξέδωσε την ακόλουθη ανακοίνωση στις 16 Ιανουαρίου 2014: Στο Μεσαίωνα ολοταχώς.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ, «Οι Ρομά στην Ελλάδα: Ιστορία και Σημερινή Πραγματικότητα», Ιούνιος 2002, στο: <http://6dimdiapelfth.thess.sch.gr/Greek/Ekpaidefsi_Tsigganopaidon/EishghseisEkpshsTsigg/EishghseisEkpshsTsigg2002/oi_Roma_stin_ellada.pdf>.
- ΕΠΣΕ, «Ευρωκαταδίκη Ελλάδας για αστυνομική βία κατά Ρομνί που απέβαλε. Απόφαση κόλαφος για ΕΛΑΣ, Εισαγγελία και Συνήγορο του Πολίτη. Τέταρτη φετινή καταδίκη μετά από προσφυγές Παρατηρητηρίου Ελσίνκι για αστυνομική βία», Δελτίο Τύπου, 6 Δεκεμβρίου 2007.
- ΕΠΣΕ, «Ευρωκαταδίκη Ελλάδας για τραυματισμό από αστυνομικό Ρομ που έμεινε παράλτος. Τρίτη δικαίωση ΕΠΣΕ από Ευρωπαϊκό Δικαστήριο σε υποθέσεις αστυνομικής βίας.», Δελτίο Τύπου, 22 Ιουνίου 2007.
- ΕΠΣΕ, Προτάσεις του ελληνικού παρατηρητηρίου των συμφωνιών του Ελσίνκι σχετικά με την ενσωμάτωση της απόφασης-πλαισιο 2008/913/ΔΕΥ για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου, 30 Ιουλίου 2010.
- ΕΠΣΕ, «Καταλυτική παρέμβαση Εισαγγελίας Αρείου Πάγου για εκπαιδευτικό αποκλεισμό Ρομά», Δελτίο Τύπου, 21 Μαρτίου 2011.
- ΕΠΣΕ, «Νέα Ευρωδίκη της Ελλάδας για τη Στέγη Μακεδονικού Πολιτισμού», 18 Σεπτεμβρίου 2012.
- ΕΠΣΕ, «Οριστική ευρωκαταδίκη Ελλάδας για ρατσισμό λόγω σχολείου-γκέτο για Ρομά Ασπροπόργου», 30 Απριλίου 2013.
- ΕΠΣΕ, «Τρίτη ευρωκαταδίκη Ελλάδας για ρατσισμό λόγω σχολείου-γκέτο για Ρομά Σοφάδων», 30 Μαΐου 2014.
- HUMAN RIGHTS WATCH, ««Εγκλωβισμένοι σε μια περιστρεφόμενη πόρτα», Νοέμβριος 2008.
- HUMAN RIGHTS WATCH, *Η Ξενοφοβική βία στην Ελλάδα. Μίσος στους δρόμους*, 2012 <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/greece0712gr_ForUpload_1.pdf>

(β) Ξενόγλωσσα

AMNESTY INTERNATIONAL, *Europe's Roma community still facing massive discrimination*, 8 April 2009

- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Not welcome anywhere. Stop the forced return of Roma to Kosovo"*, Amnesty International publications 2010
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"The Dublin II Trap. Transfers of Asylum Seekers to Greece"*, 2010.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Human Rights on the Margins. Roma in Europe. Briefing"*, <http://www.amnesty.org.uk/sites/default/files/roma_in_europe_refing.pdf>.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Transfers of Asylum Seekers to Greece"*, 2010.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Stop forced evictions of Roma in Europe"*, Amnesty International Publications, 2010.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *Choice and Prejudice. Discrimination against Muslims in Europe*, Amnesty International, 2012.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Prosecution over play a further tragedy for Greece"*, 16.11.2012.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Police Violence in Greece. Not just 'isolated incidents'"*, 2012.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"SOS Europe. Human Rights and Migration Control"*, 2012.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Submission to the European Commission on the implementation of the equality directives"*, January 2013.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *Amnesty International submission to the European Commission and the Council of the European Union on the Framework Decision on racism and xenophobia (Council Framework Decision 2008/913/JHA)*, October 2013.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"We ask for justice. Europe's failure to protect Roma from racist violence"*, 2014.
- AMNESTY INTERNATIONAL, *"Greece: Frontier of hope and fear. Migrants and refugees pushed back at Europe's border"*, 2014.
- BELL M., *"Extending EU Anti-Discrimination Law: Report of an ENAR Ad Hoc Expert Group on Anti-Discrimination law"*, ENAR, Brussels, 26 March 2008.
- BENTON M., NIELSEN A., *"Integrating Europe's Muslim Minorities: Public Anxieties, Policy Responses"*, MPI, May 10 2013.
- BROWNFELD A. C., *"Israel Reacts to EU Sanctions With Charges Of Anti-Semitism, Comparisons to Nazis"*, American Educational Trust, Special Report, Washington Report on Middle East Affairs, December 2013, Pages 45-46.
- CHOPIN I., *"Campaigning against racism and xenophobia: from a legislative perspective at European level"*, ENAR, November 1999.
- CLAPHAM A., *"Creating the High Commissioner for Human Rights: The outside story"*, EJIL, no. 5, 1994, p. 556-568.
- COSSÉ E., *"What about really tackling racist violence in Greece?"*, Human Rights Watch, 5.12.2013.
- COSSÉ E., *"Dispatches: Limiting Free Speech Won't Stop Violence in Greece"*, Human Rights Watch, 17 September 2014.
- COSSÉ E., *"Dispatches: A Human Rights Agenda for New Greek Government"*, Human Rights Watch, 2 February 2015.
- DIMITRAS P., *"Greece's Non-Implementation of International (Quasi-)Judicial Decisions on Roma Issues"*, ERRC, 26.7.2010.
- DJIVANIDIS D., *"European Human Rights Law. Protecting Democracy: The Balance between Freedom of Expression and Freedom of Religion"*, Islamic Legal Studies Program (ILSP)

- Law Journal, p., 187-194 <<http://www.wcl.american.edu/journal/ilsp/v1/4/djivanides.pdf>>
- ECRE, *"Sharing Responsibility for Refugee Protection in Europe: Dublin Reconsidered"*, March 2008.
- ECRE, *"Report on Application of Dublin II Regulation in Europe"*, March 2011.
- ECRE, *"Greece must halt the sweep- operation "Xenios Zeus", and ensure that the right to asylum is guaranteed for persons seeking international protection"*, ECRE, Brussels, 15 August 2012.
- ENAR, *"Combating Racial Discrimination: Bad Score in Europe"*, Enar Press Release, Brussels, 7 July 2003.
- ENAR, *"Racism no longer a crime?"* Enarlysis Editorial, December 2003.
- ENAR, *"Racism as a crime"*, Enarticals, December 2003.
- ENAR, *"Council Directive implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, 2000/43/EC. Five year report on the application of the Directive: Overview of ENAR's initial assessment"*, Enar, Brussels, October 2005.
- ENAR, *Response of the European Network against Racism (ENAR), Framework Decision on Racism and Xenophobia: Europe cannot afford to fail a third time*, February 2007.
- ENAR, *"EU governments must make the framework decision on racism and xenophobia a minimum standard for action rather than inaction"*, Public statement on the occasion of the Justice and Home Affairs Council, 19-20 April 2007, Brussels, 17 April 2007, <http://www.eerstekamer.nl/eu/documenteu/public_statement_naar_aanleiding/f=/vhk0ce4rtktd.pdf>.
- ENAR, *Religious Discrimination and Legal Protection in the European Union*, ENAR Factsheet, October 2007.
- ENAR, *Letter from the European Network against Racism (ENAR) to Members of the EP Committee of Civil Liberties, Justice and Home Affairs regarding the Framework Decision on Racism and Xenophobia*, November 2007.
- ENAR, *"Counter-terrorism and combating racism"*, General Policy Paper No. 4, November 2007.
- ENAR, *Multiple Discrimination*, Fact Sheet 33, July 2007.
- ENAR, *"The Immigration Pact: The Immigration Pact: Can the French Presidency's Can the French Presidency's French Presidency's Immigration Pact contribute to Immigration Pact contribute to a Europe without racism?"*, Press Release, Brussels, 10 July 2008.
- ENAR, *Time's up for EU member states to combat racist crime seriously*, Press release, Brussels, 26.11.2010, <http://cms.horus.be/files/99935/MediaArchive/pdfpress/2010_1126%20implementation%20deadline%20FD%20final.pdf>.
- ENAR, *The legal implications of multiple discrimination*, Fact Sheet 44, July 2011.
- ENAR, *Racism and related discriminatory practices in Greece*, Shadow Report, 2011-2012.
- ENAR, *"Recycling Hatred: Racism(s) in Europe Today"* Enar anti-racism focus 1, 2013.
- ERIO, *"Booklet on Roma related EU Directives"*, 2011.
- ERRC, *"Factsheet: Roma Rights in Jeopardy"*, ERRC, 16 February 2012.
- EUROPEAN HUMANISM FEDERATION, *"The European Union and the Challenge of Extremism and Populism. How to protect democracy and the rule of law in Europe?"*, October 2013, στο: <http://ec.europa.eu/justice/events/assises-justice_2013/files/contributions/24.europeanhumanistfederationtheeuandthechalleofextremismandpopulism_ehf_en.pdf>.

- EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTER (ERRC), GREEK HELSINKI MONITOR, *Cleaning operations. Excluding Roma in Greece*, Country Report Series, No. 12, April 2003.
- FANTACCI M., SCHULMAN L., "Harcèlement et stigmatisation : politiques et paroles publiques aggravent la précarité des habitants des bidonvilles", collectif national droits de l'homme Romeurope, Rapport 2012-2013.
- GREECE HELSINKI MONITOR, "Greece: Acquittals in three trials for racist texts- Racist speech continues to go unpunished", Press Release, 18 April 2009.
- HUMAN RIGHTS FIRST, *Combating Xenophobic Violence. A Framework for Action*, New York Office, 2011.
- HUMAN RIGHTS FIRST, "We' re not Nazis but... The Rise of Hate Parties in Hungary and Greece and Why America Should Care", August 2014.
- HUMAN RIGHTS WATCH, "No Refuge: Migrants in Greece", October 2009.
- HUMAN RIGHTS WATCH, *Kosovo, Rights Displaced. Forced Returns of Roma, Ashkali and Egyptians from Western Europe to Kosovo*, Human Rights Watch, Brussels, Belgium, 2010.
- HUMAN RIGHTS WATCH, "Hate on the Streets. Xenophobic Violence in Greece", 2012.
- HUMAN RIGHTS WATCH, *France: Face-Veil Ruling Undermines Rights. European Court Upholds Discriminatory Ban*, Human Rights Watch, July 3, 2014.
- HUMAN RIGHTS WITHOUT FRONTIERS, "Ethnic Turks in Greece. A Muslim minority", Geneva, 27 November 2013.
- ICLA, NGO Paper: *What does Islamophobia mean?*", OSCE Human Dimension Implementation Meeting Working Session 6 Freedom of religion or belief Warsaw, Poland, Thursday September 26th 2013, 3 October 2013.
- ICLA, *The problematic Definition of 'Islamophobia'*, 20 September 2013.
- INTERIGHTS, *Non- Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners*, Interights, edition 2011.
- LINDHAL K., "Monitoring the UN Human Rights Council, Defamation of Religions in the Second session of the Human Rights Council", Islamic Human Rights Commission, 2007.
- MARTIN M., "Expulsion of Roma: the French government's broken promise", Statewatch Analysis, <<http://www.statewatch.org/analyses/no-222-france-roma-expulsion.pdf>>.
- MARTIN M., "The rise of xenophobia and the migration crisis in Greece. The Council of Europe's wake-up call: "Europe cannot afford to look away", Statewatch Analysis, March 2013.
- MARTIN M., "Growing racism in the EU not just a Member State issue", Statewatch Analysis, September 2012.
- MEDECINS SANS FRONTIERES, *Invisible suffering. Prolonged and systematic detention of migrants and asylum seekers in substandard conditions in Greece*, Greece, 2013.
- MIGUEL SIERRA M. (ed.), "Towards Equal Treatment Transposing the Directive-Analysis and Proposals", ENAR, Brussels, 2002.
- NICKEL R., COOMBER A., BELL M., HUTCHINSON T., ZAH K., "European Strategies to Combat Racism and Xenophobia as a Crime", ENAR, 2003.
- PAVLOY M., "Racism and Discrimination against Immigrants and Minorities in Greece. State of Play", HLHR-KEMO, Annual Report 2007.
- PAVLOU M. (ed.), *Housing Conditions of Roma Travellers in Greece. Vicious Circles and Consolidated Myths*, HLHR-KEMO, October 2009.

- PAVLOU M., PREARIS K., *"Thematic Study: Racist and related hate crimes in the EU – Greece"*, HLHR-KEMO/ i-Red, 22 September 2010.
- PEERS S., *"Critique of the European Commission's paper on asylum, protection and internal security"*, A Statewatch analysis: no 10.
- PEERS S., *A proposal for an EU Immigration Code*, Statewatch Analysis, 16 January 2012 <<http://www.statewatch.org/analyses/no-167-immigration-code-steve-peers.pdf>>.
- PEERS S., *"New EU rules on maritime surveillance: will they stop the deaths and push-backs in the Mediterranean?"*, Analysis, Statewatch, February 2014.
- PICUM, *"The Silent Humanitarian Crisis in Greece: Devising Strategies to Improve the Situation of Migrants in Greece"*, Workshop Report, 2012.
- PRO ASYL, *"The truth may be bitter but it must be told"*, 29 October 2007.
- PRO ASYL, *"Walls of shame. Accounts from the inside: The detention centres of Evros"*, April 2012.
- PRO ASYL, *"Pushed-back. Systematic human rights violations against refugees in the Aegean sea and at the greek-turkish land borders"*, 2013.
- ROMEUROPE, *"The Roma, scapegoats of a security policy which targets migrants and the poor"*, Romeurope National Rights Collective Report 2010-2011, Romeurope, February 2012.
- ROOS J., *"Golden Dawn and the deafening silence of Europe"*, Statewatch analysis, *Statewatch journal*, vol. 3, no.1, March 2013, p. 26 επ.
- SHAW J., *"Mainstreaming equality in European Union law and policymaking"*, ENAR, April 2004.
- SHAW J., *"The EU Constitution and Racism: New Legal Tools"*, ENAR, 2005.
- SIERRA M. (eds), *Towards Equal Treatment Transposing the Directive – Analysing and Proposals*, ENAR.
- SINGH S., *"Rome Continues to Deny Adequate Housing on Roma"*, Amnesty International, 30 October 2013.
- STATEWATCH, *"New EU measure on terrorism criminalises all refugees and asylum-seekers"*, Statewatch analysis no 8.
- STATEWATCH, *"Killing me softly? "Improving access to durable solutions": doublespeak and the dismantling of refugee protection in the EU"*, Statewatch Analysis, July 2004.
- SUNDERLAND J., *"Hidden Emergency. Migrant Deaths in the Mediterranean"*, Human Rights Watch, August 2012.
- THEODORIDES N., DIMITRAKOPOULOS I., *Analytical Report on Legislation*, RAXEN National Focal Point Greece, Antigone, Information and Documentation Centre, Athens, Vienna, 2004.
- WILSON R., HAINSWORTH P., *"Far-right parties and discourse in Europe: A challenge of our times"*, ENAR, March 2012.
- ZAHN R., *"The EU Lisbon Treaty: What implications for anti-racism?"*, ENAR, Brussels, 2009.

IV. ΤΥΠΟΣ

(α) Ελληνικός (εθνικός/τοπικός)

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., «Επιτρέπεται η απαγόρευση πολιτικού κόμματος;», *Η Καθημερινή*, 23.9.2012.

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., «Ως κοινοί εγκληματίες...», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 5.11.2012.

ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ Ν., «Ήρθε η ώρα των δικαστών», *Καθημερινή*, 22.9.2013.

«Αλληλεγγύη-Κως: Ανακοίνωση – Κάλεσμα», *Κως, Κυριακή, aegean news*, 31.5.2015,

ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ Κως: Συνεχίζουμε τη διανομή - Δεν έχουν να περιμένουν από αλλού... (Ενθαρρυντική η προσφορά επιχειρηματιών), *aegean news*, 2.6.2015.

ΑΝΔΡΙΑΝΟΥ Ε., «Η παρουσία του σταυρού στα εθνικά μας σύμβολα και ο επιχειρούμενος αποσυμβολισμός», *Παρασκήνιο*, 27.2.2010.

«Αντιδράσεις για το σκισμένο Κοράνι», *Το Βήμα*, 22.5.2009.

ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Χ., «Χρυσή Αυγή και τήρηση του Συντάγματος», *Έθνος*, 2.10.2013.

ΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Χ., «Χρυσή Αυγή και «διάδοχα» κόμματα», *Έθνος*, 4.2.2014.

Απόφαση δικαστηρίου: Μίσος, βία και διακρίσεις η χρυσαυγίτικη ρητορική, *Το Βήμα*, 21.2.2015.

«Αρχηγός της ΕΛΑΣ για μετανάστες: Κάντε τους το βίο αβίωτο. Εντολές», *txsx*, 20.11.2013.

«Βενιζέλος: Η Χρυσή Αυγή μπορεί να αντιμετωπιστεί ποινικά», *Το Ποντίκι*, 3.12.2012.

Γ. Καρατζαφέρης: Θα βυθίζονται σκάφη με παράνομους μετανάστες, *Το Βήμα*, 11.4.2011.

ΓΚΛΑΒΙΝΑΣ Γ., «Οι πρώτες προσπάθειες ανέγερσης τζαμιού στην Αθήνα. Από τον Τρικούπη στον Βενιζέλο», *Εφημερίδα Συντακτών*, 8-9 Ιουνίου 2013.

Για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Μάλστρομ και Σουλτς ζητούν από την Ελλάδα την ψήφιση του αντιρατσιστικού ν/σ, *Πρώτο Θέμα*, 28.5.2013.

Για την τραγωδία στο Φαρμακονήσι, «Δεν έγινε καμία απόπειρα επαναπροώθησης», διαβεβαιώνει ο Σ. Κεδίκογλου, *Ημερησία*, 24.1.2014.

ΓΚΟΥΓΚΛΑΣ Θ., «Το Σχέδιο που δεν γνωρίζουμε για το Μεταναστευτικό», *Protagon*, 4 Μαΐου 2012.

ΔΑΜΑ Γ., «Οι Έλληνες Τσιγγάνοι δεν θέλουν άλλη εθνική ταυτότητα», *Ελευθεροτυπία*, 2.8.2000.

ΔΑΜΑ Γ., «Τι αποκαλύπτεται από απάντηση της επιτροπής Ρέντινγκ: 'Τα ευρωκονδύλια πήγαν στις ΜΚΟ, όχι στους Τσιγγάνους», *Ελευθεροτυπία*, 2.10.2010.

ΔΑΜΑ Γ., «Μεθαύριο στο ΣτΕ ο νόμος περί ιθαγένειας», *Ελευθεροτυπία*, 30.11.2011.

ΔΑΜΙΑΝΟΣ Δ., «Ο άγνωστος πόλεμος κατά της μειονότητας», *Το Βήμα*, 26.9.2013.

ΔΕΛΗΘΑΝΑΣΗ Μ., «Έλληνες αθίγγανοι χτυπούν την πόρτα της Βουλής», *Καθημερινή*, 28.04.2006.

«Δένδιας: Το μεταναστευτικό κεντρικό θέμα της ελληνικής προεδρίας», *Πρώτο Θέμα*, 6.11.2013.

«Διδασκαλία στα Κουραν – Κουρσού: 'Ο γενναίος Κεμάλ που σκότωσε τους Έλληνες!', *Ζαγάλιστα*, Τεύχος 59, Φεβρουάριος - Μάρτιος 2012.

«Διεύθυνση Δίωξης Ηλεκτρονικού Εγκλήματος και Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου εναντίον σε φαινόμενο ρατσισμού και ξενοφοβίας», *Βήμα Press*, 27.5.2015.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, «Η Σύμβαση-φάντασμα. Ντοκουμέντο για τα δικαιώματα της μειονότητας», *Ιός*, 11 Ιουνίου 2006.

«Ενστάσεις συνταγματικότητας και ενδοκυβερνητικές τριβές προκαλούν οι δρακόντειες ρυθμίσεις που πήραν χθες τον δρόμο για τη Βουλή», *Τα νέα*, 17.5.2013.

«Εξέγερση στον Κορυδαλλό-Οι μουσουλμάνοι φυλακισμένοι αντιδρούν για την ταινία», *i-efimerida*, 23.9.2012.

«Επεισόδια στην Ομόνοια στη συγκέντρωση μουσουλμάνων αναφέρει η αστυνομία», *Τα Νέα*, 23.9.2012.

- «Επιβολή τουρκογλωσσίας. Προτρήσεις εθνικιστών σε χριστιανούς της Θράκης. Και η Καβάλα στο χορό...», *Ζαγάλισα*, Τεύχος 77, Φεβρουάριος - Μάρτιος 2015.
- ΖΕΡΒΑΣ Χ., «Προσφυγή στον Συνήγορο για τα θρησκευτικά σύμβολα», *Ελευθεροτυπία*, 7 Ιανουαρίου 2010.
- «Η δικαίωση ενός ναζιστή. Συμπεράσματα από την αθώωση του Κώστα Πλεύρη», *Ελευθεροτυπία*, 1.4.2009.
- ΙΜΑΜ Α., «Βαθαίνει η τουρκοποίηση της παιδείας. Η μητρική μας γλώσσα. Η αδιαφορία της Ελλάδας», *Ζαγάλισα*, Τεύχος 70, Δεκέμβριος 2013 - Ιανουάριος 2014
- «Ισλαμική οργή στην Αθήνα», *zougla.gr*, 23.9.2012.
- «Καμία αλλαγή στις διατάξεις» Αθανασίου: Σύντομα επανέρχεται το αντιρατσιστικό νομοσχέδιο στη Βουλή, *Το Βήμα*, 20.3.2014.
- «ΚΑΠΤΕΝ ΗΛΙΑΣ: Υπογράφεται "παραχωρητήριο" από Τρ. Πειραιώς και αναλαμβάνει το Υπ. Μεταν. Πολιτικής τη Διαχείρισή του», *Aegean news*, 28.5.2015.
- ΚΑΡΑΪΣΚΟΣ Κ., «Ελληνική Θράκη: Πολιτική για τα Πανηγύρια», *Αντιφωνητής*, 2010, στο: <<http://www.antifonitis.gr/parekliseis/greece/18.htm>>.
- ΚΑΡΑΧΟΤΖΑ Σ., «Είμαι Έλληνας σημαίνει περπατώ με το κεφάλι ψηλά. Μεθοδευμένη διείσδυση τουρκικών εθίμων στη ζωή των Πομάκων Ελλήνων», *Διυλιστήριο*, 31.12.2013.
- ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., *Η ιστορία του νεοναζισμού στην Ελλάδα*, Έθνος, 2013.
- ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Το Σύνταγμα του 1975. Αλίμονο στη δημοκρατία που απαγορεύει», *Έθνος*, 2.1.2013.
- ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Ελληνική αντιρατσιστική νομοθεσία: «Γεννήθηκε» το 1979, αλλά ακόμη δεν έχει ενηλικιωθεί...», *Ημερησία*, 1.6.2013.
- ΚΑΤΣΙΜΑΡΔΟΣ Τ., «Αναδρομή σε ένα Ελληνικό παράδοξο. Αντιρατσιστική νομοθεσία με ατέλειες ή παραλείψεις», *Έθνος*, 9.6.2013.
- ΚΛΩΝΤΖΑ Ο., «Εκταμμόρια χωρίς αντίκρουσμα για δράσεις ένταξη Ρομά», *Το Βήμα*, 25.10.2013.
- ΚΟΪΝΑ Α., «Μας πληγώνει η κατάργηση του προγράμματος Μειονοτικής Εκπαίδευσης στο ΑΠΘ», *Αγγελιοφόρος*, 6.2.2015.
- ΚΟΚΚΑΣ Ν., «Ένταξη, ενσωμάτωση ή γκετοποίηση; Τα αδιέξοδα της μειονοτικής εκπαίδευσης», *Natpress*, η ανεξάρτητη εφημερίδα των Πομάκων, 21 Απριλίου 2010.
- «Κομισιόν: Απόλυτη εμπιστοσύνη στην ελληνική Δικαιοσύνη», *Πρώτο Θέμα*, 28.9.2013.
- ΚΩΤΟΥΛΑΣ Ι., Η αντισυνταγματικότητα του Ν. 3838/2010 για την ιθαγένεια και το νέο πλαίσιο, *Το Βήμα*, 18.2.2013.
- «Μας μιλάει ακόμα η Βαϊμάρη», *Το Βήμα*, 3.10.2012.
- «Μια σκληρή έρευνα: Η οικονομική κρίση οδηγεί τους ανθρώπους στον ρατσισμό», *iefimerida*, 10.6.2014.
- ΜΠΑΚΙΡΤΖΑΚΗΣ Δ., «Τουρκοποίηση μιας θρησκευτικής εκδήλωσης των μπεχτασήδων-κιζιλμπάσηδων. Οι Ρομά και οι μπεχτασίδες έρμαια του τουρκικού προξενείου και της βουλμίας της Άγκυρας», *Χρόνος*, 7.11.2012.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ., «Τα παιχνίδια του πολιτικού λόγου», *Το Βήμα*, 2.4.2000.
- ΜΠΟΖΑΝΙΝΟΥ Τ., «Ναυάγιο αξιοπιστίας της Ελλάδας στο Φαρμακονήσι. Ευρωπαίοι εταίροι και διεθνείς οργανώσεις ζητούν να πραγματοποιηθεί έρευνα», *Το Βήμα*, 26.1.2014.
- «Ν. Δένδιας για μεταναστευτικό: Έχουμε μια νέα «κάθοδο των Δωριέων», *Το Βήμα*, 6.8.2012.

«Οι διαφορές του ΣΥΡΙΖΑ από τις προτάσεις νόμου των άλλων κομμάτων για το ρατσισμό», *Η Καθημερινή*, 4.6.2013.

«Ομιλία του μισέλληνα ψευδομουφτή Μέτε στο Συνέδριο της FUEN στην Κομοτηνή», *Τουρκικά νέα*, 14.5. 2015.

«Ομιλίες Προέδρου ΔΕΒ και του προϊσταμένου του (τουρκικού προξενείου)», *Τουρκικά νέα*, 17.5.2015, στο <<http://tourkikanea.gr/2015/05/deb-167/#more-52428>>.

ΟΝΙΣΕΝΚΟ Κ., «Φάκελος Τζαμί», *Η Καθημερινή*, 16.11.2014.

«Πανούσης για Αμυγδαλέζα: Θα λύγιζε κι ο χειρότερος ρατσιστής...», *skai*, 15.2.2015.

ΠΑΠΑΔΑΚΟΥ Γ., «Η Χρυσή Αυγή στο εδώλιο. Ποια είναι τα επιχειρήματα της Δικαιοσύνης και ποια των κατηγορουμένων», *Το Βήμα*, 10.2.2015.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ., «Τραγωδία στο Φαρμακονήσι: «Δεν μας άφηναν να ανεβούμε στο λιμενικό σκάφος», *Τα Νέα*, 24.1.2014.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ., «Άνοιξαν οι πύλες εξόδου στο κέντρο κράτησης της Αμυγδαλέζας», *Καθημερινή*, 25.2.2015.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ Γ., «Μετά την Αμυγδαλέζα, αβέβαιο ξεκίνημα», *Καθημερινή*, 1.3.2015.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ Α., «Η διαδικασία απαγόρευσης κόμματος», *Έθνος*, 10.10.2013.

«Παρακράτος- Απώτερος στόχος η ΖΑΓΑΛΙΣΑ», *Ζαγάλισα*, Τεύχος 62, Αύγουστος - Σεπτέμβριος 2012.

ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΥ Ν., «Πυρά προέδρου της Ένωσης Μουσουλμάνων κατά του πρωθυπουργού», *skai*, 21.9.2012.

ΠΕΡΡΑΚΗΣ Σ., «Τα δικαιώματα του ανθρώπου», *Καθημερινή*, 11.11.2012.

ΠΩΠΟΤΑΣ Δ., ΚΑΛΥΒΑ Α., «Παρωδία: Γεμίζουν πάλι την Αμυγδαλέζα!», *Το Θέμα*, 22.3.2015.

«Σε δίκη ο Ρίχτερ για άρνηση εγκλημάτων ναζισμού», *Ρέθεμνος*, 21.3.2015.

«Σε επιφυλακή η Γαλλία λόγω τρομοκρατικής απειλής», *Καθημερινή*, 12.11.2010.

«Σε κατάσταση συναγερμού οι Γερμανία», *Καθημερινή*, 18.11.2010.

ΣΙΑΚΑΝΤΑΡΗΣ Γ., «Πόλεμος πολιτισμών ή πόλεμος αρχών;», *Ελευθεροτυπία*, 23.7.2005.

ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ Γ., «Επιχείρηση Ασπίδα στα νησιά του Αιγαίου», *Η Καθημερινή*, 30.9. 2014.

«Στο πρώην ξενοδοχείο 'Κάπτεν Ηλίας' η προσωρινή στέγη για τους πρόσφυγες», *Βήμα της Κω*, 11.4.2015.

Συνταγματική η αναστολή χρηματοδότησης της Χρυσής Αυγής έκρινε το ΣτΕ, *Το Ποντίκι*, 16.2.2015.

ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ Δ., «Το μπεκτασικό πανηγύρι που έγινε πεδίο σύγκρουσης ελληνικού και τουρκικού εθνικισμού», *Χρόνος*, 11.6.2013.

ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Κάτι δεν τρέχει στην Θράκη», *Έθνος*, 20.2.2011.

ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Τα Σεπτεμβριανά», *Καθημερινή*, 9.3.2014.

ΣΥΡΙΓΟΣ Α., «Το ελληνικό κράτος και η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης», *Ελευθεροτυπία*, 27.4.2014.

ΣΩΤΗΡΧΟΥ Ι., «Άστεγοι ελέω ρατσισμού οι Έλληνες Τσιγγάνοι», *Ελευθεροτυπία*, 21.10.2009.

ΤΑΚΗΣ Α., «Αντιρατσιστικό νομοσχέδιο. Δυο λάθη δεν κάνουν ένα σωστό», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 22.8.2014.

«Τ. Χριστοδουλοπούλου: Λιγότεροι από 100.000 μετανάστες θα πάρουν ιθαγένεια βάσει του ν/σ», *Ναυτεμπορική*, 9.6.2015.

«Τμηματική απομάκρυνση μεταναστών από τα κέντρα κράτησης στη Θράκη», *skai*, 5.3.2015.

- ΤΣΙΤΣΕΛΙΚΗΣ Κ., «Οι Τούρκοι ξανά στη Θράκη; Μια άνετη και προδιαγεγραμμένη εκλογική νίκη», *Χρόνος*, τεύχος 14, Ιούνιος 2014.
- ΤΣΙΩΤΣΗ Χ., «Ποιά είναι τα κυριότερα προβλήματα των Ρομά», *news.gr*, 30.9.2014
<<http://www.news.gr/ellada/koinonia/article/161723/poia-einai-ta-kyrioteraprovlhmata-ton-roma.html>>
- «Η «δημοκρατική» Δύση στηρίζει και συμμορίες νεοναζί», *Χαραυγή*, 2.2.2014,
<<http://haravgi.com.cy/site-article-47614-gr.php#axzz3J9azUOKT>>.
- ΦΑΡΖΛΗ Κ., «Τουρκικές πινακίδες και αφίσες στην Κομοτηνή. Εμφανίστηκε οργανωμένη αντίδραση», *Ζαγάλιστα*, Τεύχος 74, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 2014
- «Φιάσκο η τουρκική εκδήλωση στο Ευρωκοινοβούλιο. Οι Πομάκοι ύψωσαν φωνή, *Ζαγάλιστα*, 7 Μαΐου 2008.
- ΧΑΣΑΠΟΠΟΥΛΟΣ Ν., «Σαμπιχά Σουλεϊμάν: Ελληνίδα, Ρομά, μουσουλμάνα, γυναίκα...», *Το Βήμα*, 27.4.2014.
- ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Ε., «Έλληνας, φύλακας της τιμής της Ευρώπης», *Καθημερινή*, 26.4.2013.
- ΧΕΙΛΑΣ Ν., «Χάγιο Φούνκε: Η ξενοφοβία μετατρέπεται σε 'βόμβα' την κάλπη», *Το Βήμα*, 6.5.2012.
- ΧΙΩΤΗΣ Β., «Δημοσκοπήση: Οι Έλληνες μεταξύ οργής και ανασφάλειας», *Το Βήμα*, 11.11.2012.
- ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Διάλυση κόμματος ή εξάρθρωση εγκληματικής οργάνωσης;», *Αυγή*, 22.9.2013.
- ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ Δ., «Έξενιος Ζευς: Σκληρός και αναποτελεσματικός», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 5.11.2014.
- Χρυσή Αυγή: «Μούλοι» και «μογγόλοι» οι Έλληνες μουσουλμάνοι της Θράκης, *Το Βήμα*, 9.12.2012.
- ΨΑΡΡΑ Α., «Θησέας ή Ξένιος Ζευς 'σκούπα' είναι», *Η Εφημερίδα των Συντακτών*, 23 Ιουλίου 2014.

Αφιέρωματα

- Φάκελος «Το Αυγό του Φιδιού», περιοδικό Μεταρρύθμιση, διαθέσιμο στο:
<<http://www.metarithmisi.gr/el/readText.asp?textID=13094>>.
- Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Η μεγαλύτερη σφαγή στην ιστορία. Αφιέρωμα. *Έθνος της Κυριακής*, 19 Αυγούστου 2012.
- Αφιέρωμα Χρυσή Αυγή. Να κατεβάσουμε τη μάσκα, Περιοδικό άρδην, 9 Οκτωβρίου 2012, διαθέσιμο στο: <<http://ardin-rixi.gr/archives/8387>>.
- Οι λόγοι και οι φόβοι. Γιατί κερδίζει έδαφος η Χρυσή Αυγή. Τι κρύβεται πίσω από το ακροδεξιό ντελίριο. FORUM, Έθνος, Σάββατο 20 Οκτωβρίου 2012.

(β) Διεθνής

- “Anger in Israel: EU Issues Disputed Settlement Guidelines”, *Spiegel*, 19.7.2013.
- BAYEFSKY A., “How Durban II Undermined Human Rights” *Forbes*, 27.4.2009.
- BAYEFSKY A., “As Un’s Durban II Approaches Where are the Moral Leaders?”, *Fix News*, 2.9.2011.
- BARKIN N., “Analysis-Anti-immigrant wave spreads across Europe”, *Reuters*, 14 September 2010.

BARRY C., "EU proposes Monitoring Radical Mosques", *Washington Post*, 12 May 2007.

BRENDAN O N., "The International Criminal Court is by any objective measurement, racist. So, why do liberals love it?", *The telegraph*, 15 March 2012.

"Burka ban approved in Italian-speaking Switzerland", *swiss info*, 22.9.2014.

CADMAN T., "The International Criminal Court's many flaws can't simply be glossed over. In the eyes of many Africans, the ICC is merely a European -sponsored service, delivering 'victor's justice', *The Guardian*, 28.6.2012.

CAPPET S., "Armenia-Turkey conflict. Genocide Denial case failure dents anti-racism norm", *swissinfo*, 18.12.2013.

CENDROWICZ L., "Sarkozy Lashes Out as Roma Row Escalates", *Time*, 17.9.2010.

CHARLEMAGNE, "Of guns and ballot boxes. Jews are unnerved, but Europe is not sinking into violent anti-Semitism", *Economist*, 7 June 2014.

"Chech PM backs France over Roma expulsion", *EUbusiness*, 16 September 2010.

COHEN P., "In Books, A clash of Europe and Islam", *The New York Times*, February 8, 2007.

CONSTANT B., "Reding divides the EU with attack on France", *European Voice*, 16.9.2010

"Continent of Fear. The Rise of Europe's Right -Wing Populists", *Spiegel Online*, 28.9.2010.

CROSSLAND D., "The World from Berlin: 'Germany Would Also Have Voted to Ban Minarets'", *Spiegel*, 30 November 2009.

DALEY S., "Roma on Move, Test Europe's 'Open Borders'", *The New York Times*, 16.9.2010.

DRAAF DE M., "Iranian mullah revives death fatwa against Salman Rushdie over Satanic Verses 25 years after it was issued", *mail online*, 14 February 2014.

DORSEY J., "Charlie Hebdo Attack: Refining the Post-9/11 Model", *fairobserver*, 9.1.2015.

"Factbox - Immigration backlash spreads in Europe", *Reuters*, 19.9.2010.

"Fatwa issued against 'Innocence of Muslims' film producer", *The Telegraph*, 18.9.2012

FICHTNER U., "Driving out the Unwanted: Sarkozy's War Against the Roma", Part one, *Spiegel*, 15 September 2010.

FICHTNER U., "It might be called 'Ethnic Cleansing' in less prestigious countries", Part two, *Spiegel*, 15 September 2010.

"France on alert for potential terror threat", *Deutsche Welle*, 21.9.2010.

"France raises anti-terror security after tip-offs", *BBC News*, 21.9.2010.

FOLLATH E., "Europe's Capital of Antisemitism. Budapest Experiences A New Wave of Hate", *Spiegel Online*, 14.10.2010.

GADMAN T., "The International Criminal Court's many flaws can't simply be glossed over. In the eyes of many Africans, the ICC is merely a European-sponsored service, delivering "victors' justice", *the guardian*, 28 June 2012.

GEOGHEGAN A., "Reverse Discrimination in South Africa", *abc*, 13.9.2009, <<http://www.abc.net.au/correspondents/content/2009/s2684000.htm>>.

GOODENOUGH P., "As UN's Durban II Looms, Countries Mull Boycotts and Critics Plan Counter Conference", *cns news*, 2 September 2011.

GREEN P., "Islamophobia: Myanmar's racist fault-line", *Aljazeera*, 30 April 2013.

CROSSLAND D., "The World from Berlin: 'Germany Would Also Have Voted to Ban Minarets'", *Spiegel*, 30 November 2009.

HAMEED M., "Italian Muslims Face Uncertain Future", *huffingtonpost*, 28.5.2013.

- HARRIS K., "For Europe's Roma, Racism Gets Worse in Tough Economic Times. For the 6 million Roma people in the E.U., the recession has seen a rise in populist anti-Roma rhetoric", *Time*, 21 August 2013.
- HATZIS A., "Watch Greece- it may be the next Weimar Germany", *Financial Times*, 6.11.2013.
- HEWITT G., "Anti-semitism comes back to hunt Europe", *BBC news*, 28 July 2014.
- HUSSAIN T., "Pakistani government minister offers bounty for killing Innocence of Muslims makers", *The Telegraph*, 22 September 2012.
- JORDMAN F., "Creating a European Indigenous People's Movement", *The Brussels Journal- The voice of conservatism in Europe*, 6.4.2008.
- KERSTEIN B., "Yes, all criticism of Israel is anti-Semitic!", *Jerusalem Post*, 20.5.2012.
- KIMANY M., "International Criminal Court: Justice or racial double standards?", *Afric - news*, 16 December 2009.
- KOTKIN J., "What's Really Behind Europe's Decline? It's the Birthrates stupid", *Forbes*, 30.5.2012.
- KUBOSOVA L., "Africa Fears Brain Drain from Blue Card", *Bloomberg Business Week*, 29.10.2009.
- LAZAROFF T., "New EU foreign policy chief: I'd like to see a Palestinian state by the time I leave office", *The Jerusalem Post*, 11.3.2014.
- LEBOR A., "Exodus: Why Europe's Jews Are Fleeing Once Again", *Newsweek*, 8.5.2014
- LINDSEY R., "What the Arab Spring tell us about the future of social media in Revolutionary Movements", *Small Wars Journal*, 29.7.2014.
- MASI A., "Why Paris Is Calling The Charlie Hebdo Attack 'France's 9/11'", *ibtimes*, 15.1.2015.
- MCCARTHY R., "Occupied Gaza like apartheid South Africa, says UN report", *The guardian*, 23 February 2007.
- MEZZOFIORE G., "The Berlin Wall has been Replaced by 'Fortress Europe', *International Business Times*, 10 November 2014.
- NEWMAN A., "Amid Genocide Alert. Racist New Black Panthers Hit South Africa", *black voice news*, 28 March 2013, от: <<http://www.blackvoicenews.com/news/news-wire/48709amidgenocidealert-racist-new-black-panthershitsouthafrica.html>>
- POGRUND B., "Durban II, Another Opportunity Missed", *The Guardian*, 24.4.2009.
- POP V., "EU states walk out during ahmadinejad speech", *EU Observer*, 21.4.2009.
- SHERWOOD H., SMITH H., DAVIES L., GRANT H., "Europe faces 'colossal humanitarian catastrophe' of refugees dying at sea", *the guardian*, 2 June 2014.
- "Swedish far-right success underscores larger European trend", *Deutsche Welle*, 20.9.2010
- "Even Sweden", *The New York Times*, 27.10.2010.
- TAYLOR P., "Denying Armenian Genocide is no crime: European Court", *Reuters*, 17.3.2013.
- TAYLOR B., "Fatwa issued by Muslim cleric against participants in an Anti-Islamic", *The telegraph*, 18.9.2012.
- TRAYNOR I., "First Netherlands, then Sweden. Now Austria witnesses rise of far right", *The guardian*, 11 October 2010.
- TRAYNOR I., "Hungary party to follow European extremism's move away from fringes. Extremist anti-Roma group Jobbik on course for success at this Sunday's elections in Hungary", *The Guardian*, 8 April 2010.

- WHITEHEAD T., "Race war fear after Islamic terrorists target EDL", *Telegraph*, 30 April 2013.
- YETKIN M., "Paris attack is Europe's 9/11", *Hurriyet Daily News*, 8.1.2015.
- ZAKALWE C., "ECHR: You can deny the Armenian Genocide but not the Holocaust", *Hurriet*, 18.12.2013.
- ZANDRONZY B., "Can a Video Game Make you Racist? New study says Yes.", *The daily beast*, 21.3.2014.
- ZENEL J., "Obama Signs Hate Crimes Bill", *New York Times*, 28 October 2009.

V. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΣΕ ΣΥΝΕΔΡΙΑ/ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ

(α) Ελληνόγλωσσες

- ΣΥΡΙΓΓΟΣ Α., «Μειονότητες μέσα στη μειονότητα: Πομάκοι και Τσιγγάνοι», εισήγηση στην Ημερίδα που διοργανώθηκε στην Κομοτηνή, με θέμα «Η Προστασία των Δικαιωμάτων των Μειονοτήτων στα Πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης», 16 Μαΐου 2010.

(β) Ξενόγλωσσες

- BLEICH E., "Religion, violence and the State in 21st Century Europe", Paper prepared for the conference "Migration, religion and secularism- a comparative approach", June 17th and 18th, 2005, Paris, France.
- DIJCK VAN D., "Is the EU policy on illegal immigration securitized? Yes Of Course! A study into the dynamics of institutionalized securitization", paper to be presented at the 3rd Pan- European Conference on EU Politics, Istanbul, 21-23 September 2006.
- DOYLE M., "A Global Constitution? The Struggle over UN Charter", NYU Symposium, September 2010.
- EVERGETI V., HATZIPROKOPIOU P., "Islam in Greece: Religious Identity and Practice among Indigenous Muslims and Muslim Immigrants", Paper presented at the CRONEM 6th Annual Conference, University of Surrey, 29-30 June 2010.
- HILLION C., "The Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Union", Conference: Enhancing the Impact of the Framework Convention, Palais de l' Europe, Strasbourg, 9-10 October 2008.
- MATAS D., "Assessing Criticism of the EU Definition of Antisemitism", in The Working Definition of Antisemitism- Six Years After. Unedited Proceedings of the 10th Biennial TAU Stephen Roth Institute's Seminar on Antisemitism, August 30-September 2, 2010, Memorial de la Shoah, Paris.
- MCGONAGLE T., "The Council of Europe against online hate speech: Conundrums and challenges", Expert Paper, Council of Europe Conference of Ministers responsible for Media Information Society. Freedom of Expression and democracy in the digital age. Opportunities, rights, responsibilities. Belgrade, 7-8 November 2013.
- SALUCCI L., "The FPÖ and BZÖ against migrants in Austrian cities", Paper prepared for presentation at the 2009 Annual Meeting of the American Political Science Association, Toronto, September 3-6, 2009.

- TELAVIV UNIVERSITY, "The Working Definition of Antisemitism. Six Years After", Unedited Proceedings of the 10th Biennial TAU Stephen Roth Institute's Seminar on Antisemitism, August 30-September 2, 2010, Mémorial de la Shoah, Paris.
- THIELEMANN E., "Towards A Common EU Asylum Policy: The Political Economy of Refugee Burden-Sharing", Paper prepared for the conference 'Immigration Policy after 9/11: US and European Perspectives', University of Texas, Austin, 2-3 March 2006.
- TULKENS F., "When to say is to do. Freedom of expression and hate speech in the case law of the European Court of Human Rights", European Court of Human Rights-European Judicial Training Network. Seminar on Human Rights for European Judicial Trainers, Strasbourg, 9 October, 2012.
- WILSON R., "Indignity, indifference, indignation: tackling hate speech online. Report of the conference 'Tackling hate speech: Living together online', Budapest, 27-28 November 2012.
- WRENCH J., "Managing diversity, fighting racism or combating discrimination? A critical exploration", Council of Europe and European Commission Research Seminar. Resituating Culture- Reflections on Diversity, Racism, Gender and Identity in the Context of Youth, Budapest 10-14 June 2003.

VI. ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

(α) Ελληνόγλωσσες

- ΑΝΤΩΝΙΟΥ Φ., Δικαιώματα του Ανθρώπου και διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Εξέλιξη, ρόλος και συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προαγωγή και προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Αθήνα, 2011.
- ΣΕΡΝΤΕΔΑΚΙΣ Γ., «Το Χωριό του Όλοι μαζί: Η Αλληλεγγύη ως πεδίο συγκλίσεων και αποκλίσεων ετερόκλητων ομάδων», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, 2014.

(β) Ξενόγλωσσες

- GEHRING J.S., "Race, Law and Politics in the EU", PhD thesis, Lawrence University, 2007.
- HOWARD E., "The road to equality-developing the protection against discrimination on racial or ethnic grounds in the European Union", PhD thesis, Queen Mary, University of London, February 2007.
- MAKKONEN T., Equal in Law, Unequal in Fact. Racial and Ethnic Discrimination and the Legal Response thereto in Europe, Faculty of Law, University of Helsinki, 2010
- NICOLAE V., The Role of Diplomacy in Achieving Representation and Participation for the Roma, A dissertation presented to the Faculty of Arts at the University of Marta, July 2006.
- PENTIKAINEN M, Creating an Integrated Society and Recognising Differences. The Role and Limits of Human Rights, with Special Reference to Europe, Academic Dissertation to be presented, with the permission of the Faculty of Law of the University of Lapland, 2008.

- ROBERT C., *Les groupes tsiganes en France : éternels étrangers de l'intérieur?* Affirmations culturelles et distanciation dans un contexte de rejet permanent, Université de Paris X, Nanterre, Ecole Doctorale : Economie, organisation et société, 2008.
- STOEVA V., *Standing for equality? Perspectives of non-discrimination in the jurisprudence of the European Court of Human Rights and the European Court of Justice*, Central European University, November 2007.
- VAN BAAR H.J., *The European Roma: minority representation, memory, and the limits of transnational governmentality*, University of Amsterdam, Faculty of Humanities, 2011.

VII. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

(α) Ελληνόγλωσσα

- ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΗΕ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, Επετηρίδα Δικαίου Προσφύγων και Αλλοδαπών, 2006.
- ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΗΕ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, Συμβολή στο διάλογο για το μεταναστευτικό και το άσυλο, Γραφείο Ελλάδας, Μάιος 2012.
- ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΗΕ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ, Επίκαιρα Ζητήματα Προσφυγικής Προστασίας στην Ελλάδα, Ιούλιος 2013.

(β) Ξενόγλωσσα

- CAPOTORTI F., *Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious or linguistic minorities*, United Nations, 1991.
- CHAN C., GUILD E., "Recent Migration of Roma in Europe", Commissioner for Human Rights- OSCE, 2nd edition, October 2010.
- GIHANE T., *Women in personal status laws: Iraq, Jordan, Lebanon, Palestine, Syria*, SHS Papers in Women's Studies/ Gender, Research, UNESCO, July 2005.
- EIDHR, "The European Union and the protection of the rights of persons belonging to minorities", στο: <http://www.eidhr.eu/files/dmfile/minorities-guide_en.pdf>.
- OHCHR, *Regional Thematic Study: Management of the External Border of the EU and its Impact on Human Rights of Migrants*, <<http://www.ohchr.org/EN/Issues/Migration/SRMigrants/Pages/RegionalThematicStudy.aspx>>.
- OSCE, *International Action Against Racism, Xenophobia, Anti-semitism and Intolerance in the OSCE Region. A Comparative Study*, September 2004.
- OSCE, *Guidelines on Political Party Regulation*, Warsaw, 2011.
- RUDIGER A., SPENCER S., "Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities. Policies to Combat Discrimination", *The Economic and Social Aspects of Migration*. Conference jointly organized by the European Commission and the OECD, Brussels, 21-22 January 2003.
- UNITED NATIONS, *Charter of the United Nations*, 24 October 1945, 1 UNTS XVI, available at: <<http://www.unwebsite.com/charter>> .
- TRIANDAFYLLOU A., "Migration in Greece. Recent Developments in 2014", Report prepared for the OECD Network of International Migration Experts, Paris, 6-8 October 2014.

- UNESCO, United to Combat Racism. Selected articles and standard-setting instruments. Dedicated to the World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance (Durban, South Africa, 31 August-7 September 2001).
- UNHCR, "UNHCR welcomes EU asylum plans, warns against burden-shifting", Press Releases, 5 November 2004 <<http://www.unhcr.org/418baeb24.html>>.
- UNHCR "Discussion Paper, "The Dublin II Regulation", April 2006.
- UNHCR says asylum situation in Greece is 'a humanitarian crisis', <<http://www.unhcr.org/4c98a0ac9.html>>.
- UNHCR, "Mediterranean takes record as most deadly stretch of water for refugees and migrants in 2011", Briefing Notes, 31 January 2012.
- UNHCR, "Mediterranean crossings more deadly a year after Lampedusa tragedy", News Stories, 2 October 2014.
- UNHCR, "Observations on Greece as a country of asylum", December 2009.
- UNHCR, "Greece as a country of Asylum. UNHCR observations on the current situation of asylum in Greece", December 2014.
- UN WATCH, "The Islamic-sponsored protocol to ban criticism of religion under international racism convention", UN Watch, March 21 2009.

VIII. ΜΕΛΕΤΕΣ/ ΕΡΕΥΝΕΣ

- BAAS, Μεταναστευτικό Ζήτημα και Ρατσισμός: Έρευνα από την TNS Icap και την Baas για τις αντιλήψεις των Ελλήνων, Baas, 10.7.2012, στο: <http://baas.gr/el/2012_07/10/racism/>.
- PUBLIC ISSUE, «Οι Έλληνες και το Ισλάμ: Τι γνωρίζει και τι πιστεύει η κοινή γνώμη», Νοέμβριος 2010, <<http://www.publicissue.gr/1395/islam-2009/#4>>.
- PUBLIC ISSUE, «Κοινωνικές αντιλήψεις για τον αριθμό των μεταναστών σήμερα στην Ελλάδα: ορατότητα και συννόπηξη», 31.1.2013.
- ALLIEVI S., *Conflicts over Mosques in Europe. Policy issues and trends*, NEF Initiative on Religion and Democracy in Europe, Published by Alliance Publishing Trust, 2009.
- MEDIVA, *Media for Diversity and Migrant Integration*. Consolidating Knowledge και Assessing Media Practices across the EU, EUI, Robert Shuman Center for Advanced Studies, διαθέσιμο στο: <<http://www.eui.eu/Projects/MEDIVA/Home.aspx>>.
- PEW RESEARCH CENTER, *Muslim- Western Tensions Persist. Common Concerns about Islamic Extremism*, Pew Research Center, Global Attitude Projects, 21 July 2011, <<http://www.pewglobal.org/files/2011/07/Pew-Global-AttitudesMuslimWestern-Relations-FINAL-FOR-PRINT-July-21-2011.pdf>>.
- PEW RESEARCH CENTER, "Rising Restrictions on Religion-One third of the world's population experiences an increase", Pew Research, Religion και Public Life Project, August 9, 2011.
- PEW RESEARCH CENTER, "Middle Easterners See Religious and Ethnic Hatred as Top Global Threat. Europeans and Americans focus on inequality as a greatest danger", 16 October 2014, <<http://www.pewglobal.org/files/2014/10/Pew-Research-Center-Dangers-Report-FINAL-October-16-2014.pdf>>.

X. ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ/ ΕΓΓΡΑΦΑ

- HOUSE OF LORDS, *The proposed framework decision on racism and xenophobia – an update*, Select Committee on the European Union, Session 2002-03, 32nd Report, <<http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200203/ldselect/lddeucom/136/136.pdf>>
- MILER V., *“The human rights clause in the EU’s External Agreements”*, House of Commons, Research Paper 04/33, 16 April 2004.
- “The Stephen Lawrence Inquiry. Report of an Inquiry by Sir William Macpherson of Cluny”*, February 1999.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE, *“Antisemitism in the United Nations System”*, in Contemporary Global Anti-Semitism: A Report Provided to the United State Congress, United States Department of State, 2008.
- U.S. DEPARTMENT OF STATE, *Report on International Religious Freedom- Greece*, 2010, <<http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2010/148940.htm>>.
- US DEPARTMENT OF STATE, *Report on International Religious Freedom- Greece*, 2011, <<http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>>.
- US DEPARTMENT OF STATE, *Report on International Religious Freedom- Greece*, 2012, <<http://www.state.gov/documents/organization/208532.pdf>>.

XI. ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- Centre for European Policy Studies, CEPS: <www.ceps.be>
- Centre for European Reform, CER: <www.cer.org.uk>
- Challenge, Liberty and Security: <<http://www.libertysecurity.org/>>
- Διεθνής Αμνηστία: <<http://www.amnesty.org/>>
- European Network Against Racism (ENAR): <<http://www.enar-eu.org/>>
- Ευρωπαϊκή Πρόκληση: <<http://www.proeuro.gr/>>
- European Policy Centre, EPC: <www.epc.eu>
- European Union Institute for Security Studies, EU-ISS: <www.iss-eu.org>
- German Institute for International and Security Affairs: <<http://www.swp-berlin.org/>>
- Human Rights Watch: <<http://www.hrw.org/en/home>>
- International Council of Human Rights Policy (ICHRP): <<http://www.ichrp.org/>>
- Institut Français des Relations Internationales, IFRI: <www.ifri.org>
- International Crisis Group, ICG: <www.crisisgroup.org>
- Istituto Affari Internazionali, IAI: <www.iai.it>
- Migrant Rights: <<http://www.migrant-rights.org/>>
- Migrant Rights International: <<http://www.migrantwatch.org/>>
- Migration Policy Institute: <<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?ID=337>>
- Minority Rights Group International (MRG): <<http://www.minorityrights.org>>
- Monitoring the state and civil liberties in Europe: <<http://www.statewatch.org/>>
- Social Science research Network: <<http://www.ssrn.com/>>
- <<http://ilpa.org/>>
- Δικτυακή πύλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης : <http://europa.eu/index_el.htm>
- European Institute for Public Administration (EIPA): <www.eipa.nl>

Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (Ελληνικό γραφείο):
<www.unhcr.gr>
United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR):
<<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home>>
DG Home Affairs: <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/index_en.htm>
DG Justice: <http://ec.europa.eu/justice/index_en.htm>
International Organization for Migration (IOM): <www.iom.int>
Portal for immigration control and asylum policy in Europe (Eurasylum):
<www.eurasylum.org>
Ελληνικό Συμβούλιο για τους Πρόσφυγες: <www.gcr.gr>
Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ELIAMEP):
<www.eliamep.gr>
Τετράδια Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Ανθρωπιστικού Δικαίου και Ανθρωπιστικής
Δράσης: <http://des.panteion.gr/docs/TETRATDIA_DIKAIWMATWN>
European Union for Fundamental Rights (FRA): <http://www.fra.europa.eu/fraWebsite/home/home_en.htm>
Frontex: <<http://www.frontex.europa.eu/>>
Woodrow Wilson International Center for Scholars: <www.wilsoncenter.org>

Βασική Τεκμηρίωση

A. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

I. ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗΣ

RECOMMENDATION 36 (1949), *on migrant workers*
RECOMMENDATION 453 (1966), *Measures to be taken against incitement to racial, national and religious hatred*
RECOMMENDATION 563 (1969), *on the situation of Gypsies and other travellers in Europe*
RESOLUTION 743 (1980), *on the need to combat resurgent fascist propaganda and its racist aspects*
RECOMMENDATION 963 (1983), *on cultural and educational means of reducing violence*
RECOMMENDATION 968 (1983), *on xenophobic attitudes and movements in member states countries with regards to migrant workers*
RECOMMENDATION 1034 (1986), *on the improvement in Europe of mutual understanding between ethnic communities "daring to live together"*
RESOLUTION 885 (1987), *on the Jewish contribution to European culture*
RECOMMENDATION 1082 (1988), *on the right of permanent residence, for migrant workers and members of their families*
RECOMMENDATION 1089 (1988), *on improving community relations*
RECOMMENDATION 1125 (1990), *on the new immigration countries*
RECOMMENDATION 1134 (1990) *on the rights of minorities*
RECOMMENDATION 1154 (1991), *on North African migrants in Europe*
RECOMMENDATION 1162 (1991), *on the contribution of the Islamic civilisation to European culture*
RECOMMENDATION 1177 (1992) *on the rights of minorities*
RECOMMENDATION 1187 (1992), *on relations between migrants and trade unions*
RECOMMENDATION 1201 (1993), *on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights*
RECOMMENDATION 1202 (1993), *on religious tolerance in a democratic society*
RECOMMENDATION 1203 (1993), *on Gypsies in Europe*
RECOMMENDATION 1204 (1993), *on the creation of a transitional mechanism for the protection of human rights for European non-member states of the Council of Europe*
RECOMMENDATION 1206 (1993), *on the integration of migrants and community relations*
RECOMMENDATION 1211 (1993), *on clandestine migration: traffickers and employers of clandestine migrants*
RECOMMENDATION 1215 (1993), *on the ethics of journalism*
RECOMMENDATION 1222 (1993), *on the fight against racism, xenophobia and intolerance*
RECOMMENDATION 1231 (1994), *on the follow-up to the Council of Europe Vienna Summit*
RECOMMENDATION 1236 (1994), *on the right of asylum*
RECOMMENDATION 1255 (1995), *on the protection of the rights of national minorities*
RECOMMENDATION 1275 (1995), *Fight against racism, xenophobia, anti-Semitism and intolerance*
RECOMMENDATION 1285 (1996) *on the rights of national minorities*
RECOMMENDATION 1300 (1996) *on the protection of the rights of minorities*
RECOMMENDATION 1345 (1997) *on the protection of national minorities*
RECOMMENDATION 1360 (1998), *Crisis in Kosovo*
RECOMMENDATION 1368 (1998), *Latest developments in the Federal Republic of Yugoslavia and the situation in Kosovo*
RECOMMENDATION 1371 (1998), *Abuse and neglect of children*
RECOMMENDATION 1376 (1998), *Crisis in Kosovo and situation in the Federal Republic of Yugoslavia*
RECOMMENDATION 1384 (1998), *Crisis in Kosovo and situation in the Federal Republic of Yugoslavia*
RESOLUTION 1182 (1999), *Crisis in Kosovo and situation in the Federal Republic of Yugoslavia*
RECOMMENDATION 1396 (1999) *on religion and democracy*
RECOMMENDATION 1397 (1999), *Crisis in Kosovo and situation in the Federal Republic of Yugoslavia*
RECOMMENDATION 1403 (1999), *Crisis in Kosovo and situation in the Federal Republic of Yugoslavia*
RECOMMENDATION 1438 (2000), *Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe*
RECOMMENDATION 1449 (2000), *Clandestine migration from the south of the Mediterranean into Europe*
RECOMMENDATION 1450 (2000), *Violence against women in Europe*
RECOMMENDATION 1467 (2000) *on clandestine immigration and the fight against*
RESOLUTION 1247 (2001), *Female genital mutilation*

RESOLUTION 1258 (2001), *on Democracies fighting terrorism*
 RECOMMENDATION 1492 (2001), *Rights of national minorities*
 RECOMMENDATION 1504 (2001), *Non-expulsion of long-term immigrants*
 RECOMMENDATION 1543 (2001), *Racism and xenophobia in cyberspace*
 RESOLUTION 1271 (2002) *on combating terrorism and respect for human rights*
 RESOLUTION 1308 (2002), *Restrictions on political parties in the Council of Europe member states*
 RECOMMENDATION 1547 (2002), *Expulsion procedures in conformity with human rights and enforced with respect for safety and dignity*
 RECOMMENDATION 1557 (2002), *The legal situation of Roma in Europe*
 RESOLUTION 1327 (2003), *So-called "honour crimes"*
 RESOLUTION 1334 (2003), *Positive experiences of autonomous regions as a source of inspiration for conflict resolution in Europe*
 RESOLUTION 1344 (2003) *on Threat posed to democracy by extremist parties and movements in Europe,*
 RESOLUTION 1345 (2003), *Racist, xenophobic and intolerant discourse in politics*
 RECOMMENDATION 1623 (2003), *Rights of national minorities*
 RECOMMENDATION 1625 (2003), *Policies for the integration of immigrants in Council of Europe member states*
 RECOMMENDATION 1633 (2003), *Forced returns of Roma from the former Federal Republic of Yugoslavia, including Kosovo, to Serbia and Montenegro from Council of Europe member states*
 RESOLUTION 1400 (2004), *Challenge of terrorism in Council of Europe member states*
 RECOMMENDATION 1687 (2004) *on combating terrorism through culture*
 RESOLUTION 1464 (2005) *Women and religion in Europe*
 RESOLUTION 1437 (2005), *Migration and integration: a challenge and an opportunity for Europe*
 RECOMMENDATION 1720 (2005) *on education and religion*
 RESOLUTION 1495 (2006), *Combating the resurrection of Nazi ideology*
 RESOLUTION 1509 (2006), *Human rights of irregular migrants*
 RESOLUTION 1510 (2006) *on freedom of expression and respect for religious beliefs*
 RECOMMENDATION 1735 (2006), *The concept of "nation"*
 RECOMMENDATION 1737 (2006), *New trends and challenges for Euro-Mediterranean migration policies*
 RECOMMENDATION 1757 (2006), *Migration, refugees and population in the context of the 3rd Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe*
 RESOLUTION 1577(2007), *Towards decriminalization of defamation*
 RESOLUTION 1563 (2007), *combating anti-Semitism in Europe*
 RECOMMENDATION 1802 (2007), *Situation of longstanding refugees and displaced persons in South-Eastern Europe*
 RECOMMENDATION 1804 (2007), *State, religion, secularity and human rights*
 RECOMMENDATION 1805 (2007), *Blasphemy, religious insults and hate speech against persons on grounds of their religion*
 RESOLUTION 1605 (2008) *on European Muslim communities confronted with extremism*
 RESOLUTION 1617 (2008), *State of democracy in Europe Specific challenges facing European democracies: the case of diversity and migration*
 RESOLUTION 1637 (2008), *Europe's boat people: mixed migration flows by sea into southern Europe*
 RESOLUTION 1639 (2008), *Migration and mobility in the Euro-Asian region – Prospects for the future*
 RESOLUTION 1681 (2009), *Urgent need to combat so-called "honour crimes"*
 RESOLUTION 1707 (2010), *Detention of asylum seekers and irregular migrants in Europe*
 RESOLUTION 1713 (2010), *Minority protection in Europe: best practices and deficiencies in implementation of common standards*
 RECOMMENDATION 1740 (2010), *The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe*
 RESOLUTION 1743 (2010), *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*
 RECOMMENDATION 1927 (2010), *Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*
 RESOLUTION 1745 (2010), *The political consequences of the economic crisis*
 RESOLUTION 1746 (2010), *Democracy in Europe: crisis and perspectives*
 RESOLUTION 1754 (2010), *Fight against extremism: achievements, deficiencies and failures*
 RESOLUTION 1760 (2010), *Recent rise in national security discourse in Europe: the case of Roma*
 RESOLUTION 1768 (2010), *Roma asylum seekers in Europe*
 RECOMMENDATION 1925 (2010), *Readmission agreements: a mechanism for returning irregular migrants*
 RECOMMENDATION 1926 (2010), *Voluntary return programmes: an effective, humane and cost-effective mechanism for returning irregular migrants*
 RECOMMENDATION 1941 (2010), *Roma asylum seekers in Europe*

AGRAMUND P., *The impact of the global economic crisis on migration in Europe, Report, Committee on Migration, Refugees and Population, Parliamentary Assembly, Doc. 12200, 9 April 2010.*

RESOLUTION 1805 (2011), *The large-scale arrival of irregular migrants, asylum seekers and refugees on Europe's southern shores*

RESOLUTION 1832 (2011), *National sovereignty and statehood in contemporary international law: the need for clarification*

RESOLUTION 1846 (2011), *Combating all forms of discrimination based on religion*

RECOMMENDATION 1962 (2011), *The religious dimension of intercultural dialogue*

RECOMMENDATION 1987 (2011), *Combating all forms of discrimination based on religion*

RESOLUTION 1788 (2011), *Preventing harm to refugees and migrants in extradition and expulsion cases: Rule 39 indications by the European Court of Human Rights*

RESOLUTION 1821 (2011), *The interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants*

RESOLUTION 1866 (2012), *An additional protocol to the European Convention on Human Rights on national minorities*

RESOLUTION 1872 (2012), *Lives lost in the Mediterranean Sea: Who is responsible?*

RESOLUTION 1883 (2012), *Jewish cemeteries*

RESOLUTION 1887 (2012), *Multiple discrimination against Muslim women in Europe: for equal opportunities*

RESOLUTION 1888 (2012), *The crisis of democracy and the role of the State in today's Europe*

RECOMMENDATION 2003 (2012), *Roma migrants in Europe*

RESOLUTION 1927 (2013), *Ending discrimination against Roma children*

RESOLUTION 1928 (2013), *Safeguarding human rights in relation to religion and belief, and protecting religious communities from violence*

RESOLUTION 1952 (2013), *Children's right to physical integrity.*

RESOLUTION 1968 (2014), *Tackling racism in the police*

RESOLUTION 1972 (2014), *Ensuring that migrants are a benefit for European host societies*

RESOLUTION 1985 (2014), *The situation and rights of national minorities in Europe*

RESOLUTION 1998 (2014), *Improving co-operation between National Human Rights Institutions and parliaments in addressing equality and nondiscrimination issues*

RESOLUTION 2006 (2014), *Integration of migrants in Europe: the need for a pro-active, long-term and global policy*

RESOLUTION 2016 (2014), *Threats against humanity posed by the terrorist group known as "IS": violence against Christians and other religious or ethnic communities*

RECOMMENDATION 2040 (2014), *The situation and rights of national minorities in Europe*

RESOLUTION 2031 (2015), *Terrorist attacks in Paris: together for a democratic response*

RESOLUTION 2032 (2015), *Equality and the crisis*

RESOLUTION 2036 (2015), *Tackling intolerance and discrimination in Europe with a special focus on Christians*

RESOLUTION 2059 (2015), *Criminalisation of irregular migrants: a crime without a victim*

RESOLUTION 2069 (2015), *Recognising and preventing neo-racism*

II. ΕΙΣΑΓΩΓΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΥΠΟΥΡΓΩΝ

RESOLUTION (68) 30 of 31 October 1968, *on measures to be taken against incitement to racial, national and religious hatred*

DECLARATION *regarding intolerance - a threat to democracy, 14.5.1981*

RECOMMENDATION (84) 18 *on the training of teachers in education for intercultural understanding, notably in a context of migration, 25.9.1984*

RECOMMENDATION (97) 20 on "Hate Speech", 30.10.1997.

RECOMMENDATION (97) 21 *on the media and the promotion of a culture of tolerance, 30.10.1997.*

RECOMMENDATION (2001)17 *on improving the economic and employment situation of Roma/Gypsies and Travellers in Europe, 27.11.2001.*

Informal meeting of the European Ministers responsible for Cultural Affairs: "The new role and new responsibilities of Ministers of Culture in initiating intercultural Dialogue, with due regard for cultural diversity" Strasbourg, 17-18 February 2003.

DECLARATION *on Intercultural dialogue and conflict prevention, Conference of the European Ministers of Culture, 20-22.10.2003, Opatija, Croatia.*

DECLARATION *of communication on the Internet, 28.5.2003.*

COMMITTEE OF MINISTERS, "Twenty guidelines on forced return", 20.5.2005

RECOMMENDATION (2003)5 *on measures of detention of asylum seekers, 16.4.2003.*

GUIDELINES *on the Protection of Victims of Terrorist Acts, 2.3.2005.*

FARO DECLARATION on the Council of Europe's Strategy for Developing Intercultural Dialogue, Ministerial Conference, Intercultural Dialogue: The Way Ahead, Closing Conference of the 50th Anniversary of the European Cultural Convention, 27-28 October 2005, Faro, Portugal.
 RECOMMENDATION (2005)⁴ on improving the housing conditions of Roma and Travellers in Europe, 23.2.2005.
 FINAL DECLARATION of the European Conference on "The religious diminution of intercultural dialogue", San Marino, 23 and 24.4.2007.
 RECOMMENDATION (2008)⁵ on policies for Roma and/or Travellers in Europe, 20.2.2008.
 GUIDELINES on human rights protection in the context of accelerated asylum procedures, 1.7.2009 (XI Detention).
 DECLARATION on religious freedom, 20.1.2011.
 DECLARATION on the Rise of Anti-Gypsyism and Racist Violence against Roma in Europe, 1.2.2012.

III. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΙΑΣ (ECRI)

(α) Γενικές Συστάσεις Πολιτικής (ECRI's General Policy Recommendations)

RECOMMENDATION N° 1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance (1996)
 RECOMMENDATION N° 2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level (1997)
 RECOMMENDATION N° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies (1998)
 RECOMMENDATION N° 4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims (1998)
 RECOMMENDATION N° 5: Combating intolerance and discrimination against Muslims (2000)
 RECOMMENDATION N° 6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet (2000)
 RECOMMENDATION N° 7: National legislation to combat racism and racial discrimination (2002)
 RECOMMENDATION N° 8: Combating racism while fighting terrorism (2004)
 RECOMMENDATION N° 9: The fight against antisemitism (2004)
 RECOMMENDATION N° 10: Combating racism and racial discrimination in and through school education (2007)
 RECOMMENDATION N° 11: Combating racism and racial discrimination in policing (2007)
 RECOMMENDATION N° 12: Combating racism and racial discrimination in the field of sport (2009)
 RECOMMENDATION N° 13: Combating anti-Gypsyism and discrimination against Roma (2011)
 RECOMMENDATION N° 14: Combating racism and racial discrimination in employment (2012)

(β) Δηλώσεις/ Διακηρύξεις (ECRI Statements/Declarations)

DECLARATION on fighting terrorism and the protection of human rights, 14.12.2001.
 DECLARATION on the use of racist, antisemitic and xenophobic elements in political discourse, 17.3.2005.
 STATEMENT on recent events affecting persons of Georgian origin in the Russian Federation, 15.12.2006.
 DECLARATION on the occasion of Euro 2008 "Unite against racism", 13.5.2008.
 STATEMENT on recent events affecting Roma and immigrants in Italy, 20.6.2008.
 STATEMENT on the ban of the construction of minarets in Switzerland, 1.12.2009.
 STATEMENT on the situation of Roma migrants in France, 24.9.2010.
 STATEMENT about recent events in Armenia, involving leading political figures openly condoning homophobic violence, 7.6.2012.
 STATEMENT concerning the pardoning in Azerbaijan of a person convicted of hate crime, 4.9.2012.
 STATEMENT concerning racist and xenophobic political activities in Greece, 10.12.2012.
 STATEMENT concerning Ukraine, 27.3.2014.

(γ) Διάφορα

Legal instruments for combating racism on Internet (2000)
 Legal measures to combat racism and intolerance in the member States of the Council of Europe (2001)
 Resolution (2002) 8 on the statute of the European Commission against Racism and Intolerance, adopted by the Committee of Ministers on 13 June 2002
 ECRI's Programme of action on relations with civil society, CRI (2002) 32
 INTERNAL RULES OF PROCEDURE OF ECRI, Adopted by ECRI on 20 March 2003, at its 30th plenary meeting. Amended by ECRI on 4 December 2012, at its 59th plenary meeting.

Activities of the Council of Europe with Relevance to Combating Racism and Intolerance, European Commission against Racism and Intolerance, CRI (2004) 7, Strasbourg, February 2004.

ECRI, *"The use of racist, anti-Semitic and xenophobic elements in political discourse"*, High-level panel meeting on the occasion of the International Day for the Elimination of Racial Discrimination, Paris, 21 March 2005, ECRI, November 2005.

CAMUS J.Y., *The use of racist, antisemitic and xenophobic arguments in political discourse*, ECRI: European Commission against Racism and Intolerance, March 2005

EXPERT SEMINAR: *combating racism while respecting freedom of expression organised by the European commission against racism and intolerance (ecri)*, proceedings, Strasbourg, 16-17 November 2006, July 2007

ECRI, *Συλλογή των Γενικών Συστάσεων Πολιτικής της ECRI*, CRI(2007) 38, Στρασβούργο, Οκτώβρης 2007.

"Combating Racism and Intolerance. An Introduction to the work of the European Commission against Racism and Intolerance." Council of Europe, Strasbourg, April, 2009 at: <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Ecri_work_en.pdf>.

ECRI in brief, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/activities/Ecri_inbrief_en.pdf>

IV. EUROPEAN CONFERENCE AGAINST RACISM

ECRI, "ECRI position papers" for the European Conference against Racism. All Different all equal: from principle to practice, 16 March 2000.

Proceedings of the European Conference against Racism (Strasbourg 11-13 October 2000)

Political Declaration adopted by Ministers of Council of Europe member States on Friday 13 October 2000 at the concluding session of the European Conference against Racism, 13 October 2000, EUROCONF (2000) 1 final.

General Report by Mr. Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, 16 October (2000) 9

General Conclusions of the European Conference against Racism, 16 October 2000, EUROCONF (2000) 7 final

V. ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ (επιλογή)

(α) Αποφάσεις ΕυρΔΔΑ (επιλογή)

Υποθέσεις	Αρ.προσφ.	Απόφαση	Περίληψη υπόθεσης	Άρθρα ΕυρΣΔΑ
<i>Case relating to certain aspects of the laws on the use of languages in education in Belgium/ Βελγίου (Belgium Linguistics Case)</i>	1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64	23.7.1968	Σχετικά με τη νομοθεσία του Βελγίου για την γλώσσα σχετικά με την εκπαίδευση	-Παραβίαση άρθ. 14, σε συνδυασμό με το άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. -Μη παραβίαση άρθ. 8 -Δίκαιη ικανοποίηση
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΡΟΜΑ				
α/ ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ				
<i>D.H. και λοιποί/ Τσεχίας</i>	57325/00	13.12.2007	Εγγραφή σε ξεχωριστά «ειδικά» σχολεία, λόγω της τσιγγάνικης καταγωγής τους	-Παραβίαση άρθ. 14, σε συνδυασμό με το άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. -Δίκαιη ικανοποίηση: 4.000€ σε κάθε αιτούντα (non pecuniary damage), 10.000€ συνολικά (δαπάνες και έξοδα)
<i>Oršuš κ.ά./Κροατίας</i>	15766/03	16.3.2010	Διαχωρισμός παιδιών Ρομά σε κροατικό δημοτικό σχολείο	-Παραβίαση αρθ. 6§1 -Παραβίαση άρθ. 14, σε συνδυασμό με το αρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. -Δίκαιη ικανοποίηση: 4.500€ σε κάθε αιτούντα (non pecuniary damage),

				10.000€ συνολικά (δαπάνες και έξοδα)
<i>Horváth και Kiss / Ουγγαρίας</i>	11146/11	29.1.2013	Τοποθέτηση παιδιών Ρομά σε σχολείο για παιδιά με νοητική αναπηρία	-Παραβίαση άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. σε συνδυασμό με το άρθ. 14 -Δίκαιη ικανοποίηση: 4.500€ (δαπάνες και έξοδα)
β/ ΒΙΑ				
<i>Anguelova/ Βουλγαρίας</i>	38361/97	13.6.2002	Σχετικά με τον θάνατο του Anguel Zabchekov, ενώ βρισκόταν υπό κράτηση, μετά από σύλληψη για απόπειρα κλοπής	-Παραβίαση αρθ. 2 -Παραβίαση αρθ. 3 -Παραβίαση αρθ. 5 -Παραβίαση άρθ. 13 -Μη παραβίαση άρθ. 14 -Δίκαιη ικανοποίηση: 19,050 € (non-pecuniary damage) and 3,500 € (costs and expenses).
<i>Nachova/ Βουλγαρίας</i>	43577/98 και 43579/98	6.7.2005	Σχετικά με την δολοφονία συγγενών των προσφευγουσών, από στρατιωτικό αστυνομικό, κατά την προσπάθεια σύλληψής τους.	-Παραβίαση άρθ. 2 (όσον αφορά στους θανάτους) -Παραβίαση άρθ. 2 (αποτυχία διεξαγωγής αποτελεσματικής έρευνας) -Μη παραβίαση αρθ. 14 σε συνδυασμό με το αρθ. 2 -Παραβίαση αρθ. 14 -Δεν ανακύπτει ξεχωριστό ζήτημα υπό το άρθ. 13 -Δίκαιη ικανοποίηση: pecuniary and non- pecuniary damage και 11,000 (for the costs and expenses) of όλων των προσφευγουσών
<i>Anielova και Iliev/Βουλγαρίας</i>	55523/00	26.7.2007	Η υπόθεση αφορά στο ρατσιστικό κίνητρο στη δολοφονία του Angel Iliev και την επακόλουθη αποτυχία από τις αρχές να διερευνήσουν και να διώξουν τους υπεύθυνους	-Παραβίαση άρθ. 2 -Παραβίαση αρθ. 14 -Δίκαιη ικανοποίηση: 15,000 € (non-pecuniary damage, jointly), 3,500 € (costs and expenses).
<i>Secic/ Κροατίας</i>	40116/02	31.5.2007		-Παραβίαση άρθ. 3 (όσον αφορά στην αποτελεσματική έρευνα) -Παραβίαση άρθ. 14, σε συνδυασμό με το άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8,000 € (non-pecuniary damage), 6,000 € (costs and expenses).
<i>Carabulea/ Ρουμανίας</i>	45661/99	13.7.2010 (13.10.2010 τελικό)	Ρομά, ύποπτος ληστείας βασανίστηκε υπό αστυνομική κράτηση, του αρνήθηκαν την επικοινωνία με την οικογένειά του και	-Παραβίαση άρθ. 2 -Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 -Δίκαιη ικανοποίηση: 3.030 € (pecuniary damage), 10.000 €

			πέθανε σε μονάδα εντατικής θεραπείας	(non-pecuniary damage) - 15.000 € (costs and expenses.). Ένα επιπλέον ποσό απονεμήθηκε στην κόρη του θύματος, Gabriel Carabulea, σε καταπίστευμα μέχρι την ενηλικίωσή της.
<i>Mizigarova/Σλοβακίας</i>	74832/01	14.12.2010	Δολοφονία Ρομά υπό αστυνομική κράτηση-Ανεπάρκεια ανεξάρτητης και αποτελεσματικής έρευνας	-Παραβίαση άρθ. 2 (ουσιαστική πτυχή) -Παραβίαση άρθ. 2 (διαδικαστική πτυχή) - Non-pecuniary damage - award
<i>Koky κ.ά./Σλοβακίας</i>	13624/03	12.6.2012 (12.9.2012 τελικό)	Αποτυχία διερεύνησης επίθεσης (με ρατσιστικό κίνητρο) σε Ρομά από ομάδα ιδιωτών	-Παραβίαση άρθ. 3 - Non-pecuniary damage - award
γ/ ΕΞΩΣΕΙΣ				
<i>Yordanova κ.ά./Βουλγαρίας</i>	25446/06	24.4.2012 (24.9.2012 τελικό)	Έξωση Ρομά από καταυλισμό στην βουλγαρική πρωτεύουσα	-Παραβίαση άρθ. 8 -Δίκαιη ικανοποίηση: 31.000 € (non-pecuniary damage), 12.000 € (costs and expenses).
δ/ ΣΤΕΙΡΩΣΗ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΡΟΜΑ				
<i>V.C./Σλοβακίας</i>	18968/07	8.11.2011 (8.2.2012 τελικό)	Στείρωση 20χρονης Ρομά, χωρίς τη συναίνεσή της	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 8 - Δίκαιη ικανοποίηση: 31.000 € (non-pecuniary damage), 12.000 € (costs and expenses).
<i>N.B./Σλοβακίας</i>	29518/10	12.6.2012	Αναγκαστική στείρωση Ρομά, σε δημόσιο νοσοκομείο	-Παραβίαση άρθ. 3 (μεταχείριση) -Μη παραβίαση άρθ. 3 (έρευνα) -Παραβίαση άρθ. 8 - Δίκαιη ικανοποίηση: 25.000 € (non-pecuniary damage), 5.000 € (costs and expenses).
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ- ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΜΙΣΟΥΣ				
α/ ΥΠΟΚΙΝΗΣΗ ΣΕ ΜΙΣΟΣ				
<i>Handyside/Ηνωμένου Βασιλείου</i>	5493/72	7.12.1976	Σχετικά με την κατάσχεση του βιβλίου με τίτλο: "the Little Red Book", με κεφάλαιο σχετικά με το σεξ και υποενότιες όπως: ο αυνανισμός, τα αντιουλληπτικά, η έμμηνος ρύση, η πορνογραφία, η ομοφυλοφιλία, κ.ο.κ.	--Μη παραβίαση άρθ. 10 - Μη παραβίαση άρθ. 14 -Μη παραβίαση άρθ. 1, του 1 ^{ου} Πρωτ. -Μη παραβίαση άρθ. 18

			το οποίο προτίθετο να διατεθεί σε παιδιά σχολικής ηλικίας (12 ετών και άνω).	
<i>Jersild/Δανίας</i>	15890/89	23.9.1994	Αφορά την καταδίκη (από δικαστήριο της Δανίας) δημοσιογράφου για την διάδοση ρατσιστικών ιδεοληψιών, λόγω προβολής (τηλεοπτικά) συνέντευξης με μέλη ακροδεξιάς ομάδας	-Παραβίαση άρθ. 10
<i>Lehideux και Isorni/Γαλλίας</i>	25662	23.9.1998	Δημόσια υπεράσπιση των εγκλημάτων πολέμου, μετά την εμφάνιση σε μια εθνική ημερήσια εφημερίδα της διαφήμισης που παρουσιάζει με θετικό φως ορισμένες πράξεις του Φίλιπ Πεταίν.	-Παραβίαση άρθ. 10
<i>Gündüz/Τουρκίας</i>	35071/97	4.12.2003	Αφορά στην εξέταση της αναγκαιότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία της ποινικής καταδίκης του προσφεύγοντος, αρχηγού σέκτας του Ισλάμ, που σε τηλεοπτική εκπομπή, εξέφρασε τη δυσανεξία του για τους «ασεβείς» δημοκρατικούς θεσμούς της Τουρκίας και απηύθυνε έκκληση για εισαγωγή της Σαρία.	-Παραβίαση άρθ. 10
<i>Seurot/Γαλλίας</i>	57383/00	18.5.2004	Απόλυση καθηγητή λόγω συγγραμμάτων ρατσισμού	-Μη παραβίαση άρθ. 10
<i>Lindon, Otchakovsky-Laurens και July/Γαλλίας</i>	21279/02 και 36448/02	22.10.2007	Σχετικά με καταδίκη συγγραφέα (Lindon)/εκδότη (Otchakovsky-Laurens) για δυσφήμιση του κόμματος της άκρας δεξιάς και του Προέδρου του (Le Pen) και Καταδίκη διευθυντή εφημερίδας για σκοφαντική δυσφήμιση μετά τη δημοσίευση	-Μη παραβίαση άρθ. 10 -Μη παραβίαση άρθ. 6 §1
<i>Soulas κ.ά./Γαλλίας</i>	15948/03	10.7.2008 (10.10.2008, τελικό)	Καταδίκη συγγραφέων βιβλίου, με τίτλο: «La colonisation de l'Europe. Discours vrai sur l'immigration et l'islam», το οποίο σας στόχο είχε να αποδείξει τις ασυμβατότητες	-Μη παραβίαση άρθ. 10

			μεταξύ του ευρωπαϊκού και μουσουλμανικού πολιτισμού	
<i>Balsyte-Lideikiene/Λιθουανίας</i>	72596/01		Σχετικά με ένα ημερολόγιο ("Lithuanian Calendar") που προάγει την ρητορική μίσους (λόγω προσβλητικών αναφορών σε Πολωνούς, Ρώσους, Εβραίους).	-Μη παραβίαση άρθ. 10 -Παραβίαση άρθ. 6 §1
<i>Leroy/Γαλλίας</i>	36109/03	2.10.2008	Καταδίκη καρτούνιστα (Leroy) για συνενοχή στην επιδοκimasία της τρομοκρατίας Μετά τη δημοσίευση (στην εφημερίδα Ekaitza) καρικατούρας την επαύριο της 11ης/9 με συνοδευτική λεζάντα: "We have all dreamt of it... Hamas did it"	-Μη παραβίαση άρθ. 10 -Παραβίαση άρθ. 6 §1 -Δίκαιη ικανοποίηση 1.000€ (costs and expenses)
<i>Willem/Γαλλίας</i>	10883/05	<i>Incitement to racial discrimination or hatred</i>		
<i>Feret/Βελγίου</i>	15615/07	16.7.2009	Σχετικά με την καταδίκη του αρχηγού του κόμματος του Εθνικού Μετώπου του Βελγίου για την διανομή διαφημιστικών φυλλαδίων (τα οποία διανεμήθηκαν σε προεκλογική εκστρατεία) με συνθήματα όπως: "Stand up against the Islamification of Belgium", "Stop the sham integration policy" and "Send non-European job-seekers home"	-Μη παραβίαση άρθ. 10
<i>Le Pen/Γαλλίας</i>	18788/09	7.5.2010	Καταδίκη του προέδρου του «Εθνικού Μετώπου» Γαλλίας, για υποκίνηση σε διακρίσεις, μίσος και τη βία. "the day there are no longer 5 million but 25 million Muslims in France, they will be in charge" (Le Monde, 2005) "[...] I tell people that when we have 25 million Muslims in France we French will have to watch our step" (Rivarol, 2008)	- Μη παραδεκτή η καταγγελία (inadmissible) [Οι λόγοι καταδίκης κρίθηκαν επαρκείς, η επιβαλλόμενη ποινή κρίθηκε ως προβλεπόμενη από τον νόμο, ανάλογη και αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία]

β/ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΤΙΣΜΟΣ (negationism)				
<i>Perinçek/Ελβετίας</i>	27510/08	17.12.2013 (15.10.2015 Τμήμα μειζονος συνθέσεως)	Σχετικά με την καταδίκη του προσφεύγοντος για δηλώσεις του που αφορούσαν την άρνηση της Αρμένικης γενοκτονίας	-Παραβίαση άρθ. 10 [Κρίθηκαν ανεπαρκείς οι λόγοι για την καταδίκη του. Η τελευταία δεν κρίθηκε αναγκαία σε μια δημοκρατική κοινωνία]
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ				
α/ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ				
<i>Dahlab/Ελβετίας</i>	42393/98	15.2.2001	Σχετικά με την απαγόρευση δασκάλας δημοτικού σχολείου να φοράει ισλαμική μαντίλα (hijab)	-Απαράδεκτη. [Η παρέμβαση στην ελευθερία του δασκάλου να εκδηλώνει τη θρησκεία του, κρίθηκε ότι είναι δικαιολογημένη και αναλογική ως μέτρο για την προστασία των ελευθεριών των άλλων, και συγκεκριμένα των μαθητών]
<i>Leyla Şahin/Τουρκίας</i>	44774/98	10.11.2005	Απαγόρευση ισλαμικής μπουργκας σε Πανεπιστήμιο	-Μη παραβίαση άρθ. 9 -Μη παραβίαση άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. -Μη παραβίαση άρθ. 8 -Μη παραβίαση άρθ. 10 -Μη παραβίαση άρθ. 14
<i>Dogru/Γαλλίας</i>	27058/05	4.12.2008	Απέλαση μαθητριών από το δημόσιο σχολείο επειδή αρνήθηκε να αφαιρέσει τη μαντίλα κατά τη διάρκεια του μαθήματος φυσικής αγωγής και αθλητισμού	-Μη παραβίαση άρθ. 9
<i>Ahmet Arshlan κ.ά. /Τουρκίας</i>	41135/98	23.2.2010	Σχετικά με την καταδίκη μελών μιας θρησκευτικής ομάδας, που συνελήφθησαν μετά από συγκέντρωση σε Τέμενος, επειδή φορούσαν διακριτά στοιχεία ένδυσης από αυτά της μουσουλμανικής πλειοψηφίας.	-Παραβίαση άρθ. 9 -Δίκαιη ικανοποίηση: 10€ σε κάθε αιτούντα (pecuniary damage), 2000€ σε αμφοτέρους (costs and expenses)
<i>Lautsi/Ιταλίας</i>	30814/06	3.11.2009 (Chamber Decision) 18.3.2011 (Grand Chamber Decision)	Σχετικά με την παρουσία του Εσταυρωμένου στις σχολικές αίθουσες	-Παραβίαση άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. Εξαταζόμενο από κοινού με το αρθ. 9 (Chamber Decision) -Μη παραβίαση άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ. (Grand Chamber Decision)
<i>S.A.S./Γαλλίας</i>	43835/11	1.7.2014	Σχετικά με την απαγόρευση σε δημόσιο χώρο ένδυσης που προορίζεται να καλύψει	-Μη παραβίαση άρθ. 8 -Μη παραβίαση άρθ. 9 -Μη παραβίαση άρθ.14 σε συνδυασμό με τα άρθ. 8 ή

			το πρόσωπο (v. 2010-1192)	9
β/ ΜΙΣΑΛΛΟΔΟΞΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ				
<i>Otto Preminger - Institut / Αυστρίας</i>	13470/87	20.9.1994	Σχετικά με κατάσχεση και δήμευση ταινίας Das Liebeskonzil ("Council in Heaven") που εθεωρείτο βλάσφημη	- Μη παραβίαση άρθ. 10
<i>Wingrove/ Ηνωμένου Βασιλείου</i>	17419/90	25.11.1996	Απαγόρευση βλάσφημου βίντεο ("Visions of Ecstasy")	-Μη παραβίαση άρθ. 10
<i>I.A. /Τουρκίας</i>	42571/98	13.9.2005 (13.12.2005 τελικό)	Καταδίκη/ επιβολή προστίμου του εκδότη επειδή δημοσίευσε ένα μυθιστόρημα [" <i>Yasak Tümceler</i> " ("The forbidden phrases")] προσβάλλοντας τη μουσουλμανική θρησκεία	-Μη παραβίαση άρθ. 10
<i>Ben el Mahi/ Δανίας</i>	5853/2006	11.12.2006	Σχετικά με τις διακρίσεις των μουσουλμάνων από τη Δανία. Και την καταγγελία για το γεγονός ότι η Δανία επέτρεψε τη δημοσίευση προκλητικών καρικατούρων του προφήτη Μωάμεθ.	-Απαράδεκτη [Λόγω μη δικαιοδοτικού δεσμού μεταξύ Δανίας και των Μαροκινών προσφευγόντων]
ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ				
<i>HADEP και Demir/Τουρκίας</i>	28003/03	14.12.2010 14.3.2011 (τελικό)	Σχετικά με τη διάλυση του κόμματος «HADEP», το οποίο συνηγορούσε «σε μια δημοκρατική λύση του Κουρδικού ζητήματος», με απόφαση του τουρκικού Συνταγματικού Δικαστηρίου του 2003.	-Παραβίαση άρθ. 11 -Δίκαιη ικανοποίηση: 24.000 € (Demir, non-pecuniary damage), 2.200 € (στους προσφεύγοντες, costs and expenses).
<i>Democracy and change party/ Τουρκίας</i>	51290/99	3.5.2007	Διάλυση κόμματος	-Παραβίαση άρθ. 11
<i>Demokratik Kitle Partisi and Elci/ Τουρκίας</i>	51209/99		Διάλυση κόμματος	-Παραβίαση άρθ. 11 -Δίκαιη ικανοποίηση: 15.000€ (pecuniary-non pecuniary damage), 1.000€ (costs and expenses)
<i>Emek Partisi και Senol/ Τουρκίας</i>	39434/98	31.5.2005 (31.8.2005, τελικό)	Διάλυση κόμματος	-Παραβίαση άρθ. 11 -Δίκαιη ικανοποίηση: 15.000€ (non pecuniary damage), 3.000€ (costs and expenses)
<i>Refah Partisi και λοιποί/Τουρκίας</i>	(41342/98, 41343/98, 41344/98)	13.2.2003 (Τμήμα μείζονος	Διάλυση κόμματος	-Δεν διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθ. 11

		συνθέσεως)		
<i>Vona/Ουγγαρίας</i>		9.7.2013	Διάλυση της Hungarian Guard Association (Magyar Gárda), η παραστρατιωτική οργάνωση της οποίας στόχευε Ρομά	-Δεν διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθ. 11
ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΣΕ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ				
<i>A. κ.ά./HB</i>	3455/05			-Μη παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5§ 1 -Παραβίαση άρθ. 5§ 4 - Παραβίαση άρθ. 5 § 5
<i>El Masri/ΠΓΔΜ</i>	39630/09	13.12.2012	Πρώτη υπόθεση «παράδοσης» (“rendition case”). Μεταφορά Γερμανού υπηκόου Λιβανέζικης καταγωγής στη CIA	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 -Παραβίαση άρθ. 8 -Παραβίαση άρθ. 13
<i>Al Nashiri / Πολωνίας</i>	28761/11	24.7.2014	Βασανισμός, κακομεταχείριση, μυστική φυλάκιση, υπόπτων τρομοκρατικών ενεργειών	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 -Παραβίαση άρθ. 8 -Παραβίαση άρθ. 13
<i>Husayn (Abu Zubaydah)/ Πολωνίας</i>	7511/13	24.7.2014	-/-	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ.5 -Παραβίαση άρθ. 6-1 -Παραβίαση άρθ. 8 -Παραβίαση άρθ. 13

(β) Έγγραφα ΕυρΔΔΑ (χρονολογική παράθεση)

FACTSHEET- *Racial Discrimination*, April 2013
 FACTSHEET- *Expulsions and extraditions*, July 2013
 FACTSHEET- *Collective expulsions of aliens*, Press Unit, October 2014
 FACTSHEET- *Freedom of religion*, November 2014
 FACTSHEET- *Hate speech*, November 2014
 FACTSHEET- *Political parties and associations*, June 2014
 FACTSHEET- *Religious symbols and clothing*, July 2014
 FACTSHEET- *Roma and Travellers*, July 2014
 FACTSHEET- *Migrants in detention*, July 2014
 FACTSHEET- *“Dublin” cases*, January 2015

V. ΕΠΤΡΑΦΑ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

GIL NOBLES A., *General Report, European Contribution to the world conference against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance*, Strasbourg, 11-13 October 2000, EUROCONF (2000) 9, 16 October 2000

Position papers

Human rights of Roma (CommDH/PositionPaper(2010)3)
Rights of migrants in an irregular situation (CommDH/PositionPaper(2010)5)

HAMMARBERG T., *“Criminalisation of migration in Europe: Human Rights Implications”*, Issue Paper, Strasbourg, 4 February 2010, CommDH/IssuePaper(2010)1
 HAMMARBERG T., *Human rights in Europe: no grounds for complacency. Viewpoints by Thomas Hammarberg* Council of Europe Commissioner for Human Rights, Council of Europe Publishing Editions, 2010

MUIŽNIEKS N., *“How to ensure that the Internet remains an open and public forum for exercising freedom of opinion and expression and facilitating other human rights and fundamental freedoms”*, Dublin Conference on Internet Freedom, CommDH/Speech (2012)8

MUIŽNIEKS N., *Europe must combat racist extremism and uphold human rights*, 13 May 2013.

MUIŽNIEKS N., *Safeguarding human rights in times of economic crisis*, Issue Paper, Commissioner for Human Rights, Council of Europe, November 2013.

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *The right to leave a country*, Issue Paper, 2013

COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS, *Annual Activity Report 2006* by Thomas Hammerberg, CommDH(2007)3, Strasbourg, 11 April 2007

Viewpoints

Human rights comments: Penalising women who wear burqa does not liberate them (20.7.2011)

European media and anti-Gypsy stereotypes (7.7.2011)

Politicians using anti-Roma rhetoric are spreading hate (28.6.2011)

Desecrations of cemeteries are hate crimes that exacerbate intolerance (30.11.2010)

European Muslims are stigmatized by populist rhetoric (28.10.2010)

Do not stigmatise Roma (15.9.2010), Stateless Roma: No documents, no rights (17.8.2010)

Segregated schools marginalize Roma children- the decisions of the Strasbourg Court must be implemented (20.5.2010)

“The new European migration policy should be based on human rights principles, not xenophobia” (2007)

“Racial and religious profiling must not be used in the combat against terrorism” (29 May, 2007)

“Do not criminalize critical remarks against religions” (11 June, 2007)

“Europe's growing Islamophobia must be tackled” (22 January, 2007),

“The shameful history of anti-Gypsyism is forgotten - and repeated”, (18 August 2008)

“The key to the promotion of Roma rights: early and inclusive education” (March 2008)

“Hate crimes – the ugly face of racism, anti-Semitism, anti-Gypsyism, Islamophobia and homophobia” (21 July, 2008),

“Racism: Europeans ought to be more self-critical and remain open to thorough and frank UN discussions” (April 2009),

“Anti-Gypsyism continues to be a major human rights problem in Europe – governments must start taking serious action against both official and inter-personal discrimination of Roma” (April 2009)

“History teaches us that anti-Roma rhetoric is playing with fire” (2010)

“European migration policies discriminate against Roma people” (22 February, 2010)

Austerity budgets tend to victimise the most vulnerable (14 June, 2011)

Politicians using anti-Roma rhetoric are spreading hate (28 June 2011)

VI. VARIA

COUNCIL OF EUROPE, *Information on evictions collected by the Council of Europe Coordinator for Activities Concerning Roma from Roma Information Networks*, April 2008

COUNCIL OF EUROPE, *Descriptive Glossary of terms relating to Roma issues*, version dated 18 May 2012

EUROPEAN COMMISSION FOR DEMOCRACY THROUGH LAW (VENICE COMMISSION), *Compilation of Venice Commission opinions and reports concerning the protection of national minorities*, Strasbourg, 6 June, 2011.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, *Overview of the Court's case-law on freedom of religion*, Council of Europe, 31 October 2013.

“Forced Nomadism: a new phenomenon”, by Henry Scilcuna, Council of Europe Coordinator for Roma Issues, August 2007.

Joint Statement by Council of Europe Commissioner for Human Rights Thomas Hammarberg and UN Special Rapporteur on the Right to Adequate Housing Millon Kothari, Strasbourg, 24 October 2007, CommDH/Speech(2007) 16

Commissioner for Human Rights, “Forced eviction of Roma families must stop”, Viewpoint, 4.9.2006.

Living together. Combining diversity and freedom in 21st – century Europe, Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe.

- PHILIPS A., *"The protection of national minorities: international law and domestic practice"*, European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), CDL-UDT(2005)022, Strasbourg 16 May, 2005
- Recommendation of the Commissioner for Human Rights *on the implementation of the right to housing*, Strasbourg, 30 June 2009, CommDH(2009)5
- "Housing rights: the duty to ensure housing for all", Issue Paper, of 28 April 2008
- "No one should have to be homeless: adequate housing is a right", Viewpoint, of 29 October 2007
- SCICLUNA H., *"Forced Nomadism: a new phenomenon"*, Council of Europe Coordinator of Roma Issues, August 2007
- STEERING COMMITTEE FOR HUMAN RIGHTS (CDDH), Report *"Human Rights in a Multicultural Society. Hate Speech"*, Committee of experts for the development of human rights (DH-DEV), Strasbourg, 9 February 2007

Β. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Ι. ΠΡΑΞΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΠΟΛΕΜΗΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ και ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

- ΟΔΗΓΙΑ 2000/78/ΕΚ για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία [ΕΕ L 303, 2.12.2000, σ. 16]
- ΟΔΗΓΙΑ 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνικής τους καταγωγής [ΕΕ L 180, 19.7.2000, σ. 22]
- ΑΠΟΦΑΣΗ-ΠΛΑΙΣΙΟ 2008/913/ΔΕΥ, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου [ΕΕ L 328/55, 6.12.2008]

ΙΙ. ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

- ΔΗΛΩΣΗ Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Δουβλίνου 25-26 Ιουλίου 1990
- ΔΗΛΩΣΗ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που πραγματοποιήθηκε στο Μάαστριχτ στις 9 και 10 Δεκεμβρίου 1991, όπου αναφέρεται ρητώς ότι «είναι ανάγκη οι κυβερνήσεις και τα κοινοβούλια των κρατών μελών να δράσουν ευθέως και άνευ υπεκφυγών κατά της εξάρσεως των αισθημάτων και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας»
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Λουξεμβούργο, 28-29 Ιουνίου, 1991, Δήλωση για τα δικαιώματα του ανθρώπου
- ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Μάαστριχτ της 9-10 Δεκεμβρίου 1991,
- ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ του Εδιμβούργου της 12 Δεκεμβρίου 1992 και
- ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ της Κοπεγχάγης της 21-22 Ιουνίου 1993
- ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κέρκυρας στις 24 και 25 Ιουνίου 1994
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ του Έσσεν- Δεκέμβριος 1994
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ των Καννών- Ιούνιος 1995
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ της Μαδρίτης- Δεκέμβριος 1995
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ, Βιέννη, 1998
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΤΑΜΠΕΡΕ, 15 και 16 Οκτωβρίου 1999
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ και σχέδιο δράσης του Έκτακτου Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 21ης Σεπτεμβρίου 2001
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - Λάακεν, 14 και 15 Δεκεμβρίου 2001
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ- Σεβίλλη, 21 και 22 Ιουνίου 2002
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ- Θεσσαλονίκης, 29 και 30 Ιουνίου 2003
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ- Βρυξέλλες, 16 και 17 Οκτωβρίου 2003
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ- Βρυξέλλες, 4 και 5 Νοεμβρίου 2004
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Βρυξέλλες, 16/17 Δεκεμβρίου 2004
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - Βρυξέλλες, 16 και 17 Ιουνίου 2005, §12-20
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - Βρυξέλλες, 15/16 Δεκεμβρίου 2005,
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - 15/16 Ιουνίου 2006
- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ - Βρυξέλλες, 14/15 Νοεμβρίου 2006
- The future German, Portuguese and Slovenian Presidencies, 18-month Programme of the German, Portuguese and Slovenian Presidencies, Brussels, 21 December 2006
- The future Spanish, Belgian and Hungarian Presidencies, Brussels, 27 November 2009
- The future French, Czech and Swedish Presidencies, 18-month programme of the Council, Brussels, 30 June 2008

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης-Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους πολίτες [EE C 115, 4.5.2010]

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, The future Polish, Danish and Cypriot Presidencies. 18 month programme of the Council (1 July 2011 - 31 December 2012), Brussels, 17 June 2011

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, The future Irish, Lithuanian and Greek Presidencies, 18 month programme of the Council (1 January 2013 - 30 June 2014), Brussels, 7 December 2012

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, The future Italian, Latvian and Luxembourg Presidencies, 18 month programme of the Council (1 July 2014 - 31 December 2015), Brussels, 17 June 2014

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 26/27 Ιουνίου 2014, σελ. 1-6, § 1-13. "Strategic Agenda for the Union in times of change" consisting of five priorities among which was a "Union of Freedom, Security and Justice"

III. ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

RESOLUTION of the Council and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council of 29 May 1990 *on the fight against racism and xenophobia*

RESOLUTION of the Council and the representatives of Member States' Governments meeting within the Council of 23 October 1995 *on the response of educational systems to the problems of racism and xenophobia*

ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ, ΣΥΝΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 5ης Οκτωβρίου 1995 σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στους τομείς της απασχόλησης και των κοινωνικών υποθέσεων [EE C 296/13, 10 . 11 . 95]

ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ, ΣΥΝΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ στις 23 Οκτωβρίου 1995 σχετικά με την απάντηση των εκπαιδευτικών συστημάτων στα προβλήματα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας [EE C 312 / 01, 23 . 11 . 95]

ΚΟΙΝΗ ΔΡΑΣΗ (96/443/ΔΕΥ) που ενέκρινε το Συμβούλιο βάσει του άρθρου Κ.3 της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας [EE L 185/5, 24. 7. 96]

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΜΕΛΩΝ για τον καθορισμό της έδρας του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας [EE C 194/4, 25. 6. 97]

ΔΗΛΩΣΗ του Συμβουλίου και των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών συνεληθόντων στο πλαίσιο του Συμβουλίου της 24ης Νοεμβρίου 1997 σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στη νεολαία [EE C 368/ 1, 5 . 12. 97]

ΑΠΟΦΑΣΗ 2000/750/ΕΚ, σχετικά με τη θέσπιση κοινοτικού προγράμματος δράσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων (2001-2006)

ΔΗΛΩΣΗ σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στο Διαδίκτυο με εντατικότερη εργασία στους νέους [EE C 196/1, 12.7.2001]

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, Conclusions on freedom of religion or belief, 16.11.2009.

ΣΧΕΔΙΟ ΑΠΟΦΑΣΗΣ του Συμβουλίου με την οποία εξουσιοδοτείται η Επιτροπή να διαπραγματευτεί τη συμφωνία προχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών (ΕΣΔΑ), Βρυξέλλες, 3 Ιουνίου 2010

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ και των εκπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών σχετικά με την Ένταξη ως Μοχλό Ανάπτυξης και Κοινωνικής Συνοχής, Βρυξέλλες, 4.5.2010.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ, «Δράση της ΕΕ για τις μεταναστευτικές πιέσεις Στρατηγική αντίδραση», 8714/1/12 Rev., Βρυξέλλες, 23.4.2012.

PROPOSAL for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation- Progress Report, 16063/12, Brussels, 16 November 2012

GUIDELINES on implementation and evaluation of restrictive measures (sanctions) in the framework of the EU Common Foreign and Security Policy, Council of the European Union, Brussels, 15 June 2012

EU Strategic Framework and Action Plan on Human Rights and Democracy, Council of the European Union, Luxembourg, 25 June 2012

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ Ε.Ε., Κατευθυντήριες γραμμές της Ε.Ε. για την προαγωγή και την προστασία της θρησκευτικής ελευθερίας και της ελευθερίας των πεποιθήσεων, Βρυξέλλες, 24 Ιουνίου 2013

ΣΥΣΤΑΣΗ του Συμβουλίου για αποτελεσματικά μέτρα ένταξης των Ρομά στα κράτη μέλη (2013/C 378/01)

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION, EU Human Rights Guidelines on Freedom of Expression Online and Offline, Foreign Affairs Council meeting, Brussels, 12 May 2014

IV. ΕΠΤΡΑΦΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ

WRITTEN QUESTION No 225/73 by Mr Taverne to the Commission of the European Communities, Subject: *Xenophobia and racialism in the Community*, JO C 111, 18.12.1973

ΨΗΦΙΣΜΑ για την άνοδο του ρατσισμού και του φασισμού στην Ευρώπη, έγγρ. B2-1415/85, [EE C 36/ 142]

ΚΟΙΝΗ ΔΗΛΩΣΗ κατά του ρατσισμού και της ξеноφοβίας – ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ κατά του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, Έγγρ. A2-12/86 [EE C. 176/62, 14.7.1986].

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ σχετικά με την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη (Έκθεση των αποτελεσμάτων της έρευνας, Στρασβούργο, Δεκέμβριος 1986)

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την Κοινή Δήλωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου, των Εκπροσώπων των κρατών μελών που συνέρχονται στο πλαίσιο του Συμβουλίου, και της Επιτροπής, κατά του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, [EE C 176/63, 14.7.1986]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την εγκληματική έξαρση του φασισμού και της ξеноφοβίας στις χώρες της Κοινότητας έγγρ. B2-561/87, [EE C 190/108, 20. 7. 87].

ΓΡΑΠΤΗ ΔΗΛΩΣΗ σχετικά με την καταπολέμηση της ξеноφοβίας και του ρατσισμού, έγγρ. 8/88 [EE C 187/117, 18. 7. 88]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την κοινή δήλωση κατά του ρατσισμού και της ξеноφοβίας και το πρόγραμμα δράσης του Συμβουλίου των Υπουργών, έγγρ. A2-261/88 [EE C 69/40, 20.3.1989]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την πρόταση της Επιτροπής προς το Συμβούλιο που αφορά ψήφισμα για τον αγώνα του ρατσισμού και της ξеноφοβίας, έγγρ. A2-265/88 [EE C 69/43, 20. 3. 89]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξеноφοβίας. Κοινό ψήφισμα που αντικαθιστά τα έγγρ. B3-1270, 1273, 1275 και 1291/90, [EE C 175/178, 16. 7.90]

ΕΚΘΕΣΗ ΕΕ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ για το ρατσισμό και την ξеноφοβία σχετικά με τα πορίσματα της εξεταστικής επιτροπής της 17ης Ιουλίου 1990 [EE C 284/57, 12.11.1990]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την έκθεση της Εξεταστικής Επιτροπής για τον ρατσισμό και την ξеноφοβία, έγγρ. A3-1721/90 [EE C 284/57, 12. 11.90]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την έκθεση της Εξεταστικής Επιτροπής για τον ρατσισμό και την ξеноφοβία, έγγρ. B3-1722/90, [EE C 284/57, 12. 11.90]

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ για τον ρατσισμό και την ξеноφοβία. Έκθεση για τα αποτελέσματα των εργασιών, Λουξεμβούργο, 1991

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό και την ξеноφοβία [EE C 280/146, 28. 10. 91]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, την ξеноφοβία και τον αντισημιτισμό, B3-1386 και 1393/92 [EE C 305/590, 23. 11.92]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την υποστήριξη εκδηλώσεων υπέρ της δημοκρατίας και της ανεκτικότητας και εναντίον του ρατσισμού και της ξеноφοβίας(B3- 333/92) [EE C 94/269, 13.4.1992]

REPORT of the Committee on Civil Liberties and Internal Affairs and resolution *on the resurgence of racism and xenophobia in Europe and the danger of right-wing extremist violence*, Rapporteur: C. De Piccoli, EP A3-0127/93, 1.4.93.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την άνοδο του ρατσισμού και της ξеноφοβίας και τον κίνδυνο ακροδεξιάς βίας [EE C 150/127, 31.05.1993]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό και την ξеноφοβία της 2ας Δεκεμβρίου 1993 [EE C 342/19, 20.12.1993]

ΨΗΦΙΣΜΑ της 21ης Απριλίου 1994, σχετικά με την κατάσταση των αθηγάνων στην Κοινότητα [EE C 128/372, 9.05.1994]

Ψήφισμα της 20ής Απριλίου 1994, σχετικά με τις επιχειρήσεις εθνικής καθάρσης [EE C128/ 221, 5.09.1994]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τον ρατσισμό, την ξеноφοβία και τον αντισημιτισμό, [EE C 323/ 154, 21.11.94]

ΨΗΦΙΣΜΑ για την ανακοίνωση της Επιτροπής για τη συμπερίληψη του σεβασμού των δημοκρατικών αρχών και των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις συμφωνίες μεταξύ της Κοινότητας και των τρίτων χωρών (COM(95)0216 - C4-0197/95)

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, την ξеноφοβία και τον αντισημιτισμό [EE C 126/75, 22.5.95]

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με το ρατσισμό, την ξеноφοβία και τον αντισημιτισμό [EE C 126/75, 22.06.1995]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, την ξеноφοβία και τον αντισημιτισμό, [EE C 308/ 140, 20. 11.95]

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με την καθιέρωση ημέρας αφιερωμένης στη μνήμη του ολοκαυτώματος [EE C 166/132, 3.07.1995]

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με τις διακρίσεις εις βάρος των Roma [EE C 249/156, 25.09.1995]

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με το ρατσισμό, την ξеноφοβία και τον αντισημιτισμό [EE C 308, 20.11.1995]

LIBE, European Union Anti-Discrimination Policy: *From equal opportunities between women and men to combating racism*, Directorate- General for Research, Working document, Public Liberties Series LIBE, 102, 1997

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία, τον αντισημιτισμό και το Ευρωπαϊκό Έτος κατά του Ρατσισμού (1997) [EE C 055/17, 24/02/1997]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και την άκρα δεξιά [EE C 85/150, 17. 3. 97]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, την ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό και σχετικά με τα αποτελέσματα του Ευρωπαϊκού Έτους κατά του Ρατσισμού (1997), [EE C 056/35, 23.02.1998]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το ρατσισμό, τη ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό καθώς και σχετικά με τη λήψη περαιτέρω μέτρων για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων, B4-1071/98 [EE C 098/491 09.04.1999]

EΚΘΕΣΗ, επί της Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σχετικά με την αντιμετώπιση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες, (COM(1999) 256), 28.2.2000

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Παγκόσμια Διάσκεψη κατά του ρατσισμού και με την κατάσταση που επικρατεί σήμερα στην Ένωση, Πέμπτη 21 Σεπτεμβρίου 2000

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση [EE C 377/366, 29.12.2000]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την αντιμετώπιση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες (COM(1999)256- C5-0094/1999- 1999/2099(COS)) [EE C 377/376, L 29.12.2000]

ΨΗΦΙΣΜΑ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας [EE C 121/409, 24.4.2001]

ΨΗΦΙΣΜΑ της 25ης Απριλίου 2002 σχετικά με την ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο «Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του εκδημοκρατισμού στις τρίτες χώρες»

EΚΘΕΣΗ σχετικά με την πρόταση απόφασης πλαισίου του Συμβουλίου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας (Com (2001) 664), 24.5.2002

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τη ρήτρα για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη δημοκρατία στις συμφωνίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2005

REPORT on the protection of minorities and anti-discrimination policies in an enlarged Europe, 10.5.2005

ΑΠΟΦΑΣΗ αριθ. 771/2006/EK του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου και του συμβουλίου της 17ης Μαΐου 2006 σχετικά με το Ευρωπαϊκό Έτος Ίσων Ευκαιριών για Όλους (2007) – Προς μια δίκαιη κοινωνία [EE L 146/1, 31.5.2006].

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την έξαρση ρατσιστικής βίας στην Ευρώπη, 6.6.2006

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης και το σεβασμό της θρησκευτικής πίστης, 16.2.2006

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με ευρωπαϊκή στρατηγική για τους Ρομά, 31.1.2008.

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με τη Σρεμπρένιτσα, 15.1.2009.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την ευρωπαϊκή συνείδηση και τον ολοκληρωτισμό, 2.4.2009.

Πορεία των διαπραγματεύσεων για την απόφαση πλαίσιο όσον αφορά την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας [EE C 146 E/361, 12.6.2008]

EUROPEAN PARLIAMENT, “The application of human rights conditionality in the EU’s bilateral trade agreements and other trade arrangements with third countries”, Policy Department External Policies, November 2008.

EUROPEAN PARLIAMENT, “The application of human rights conditionality in the EU’s bilateral trade agreements and other trade arrangements with third countries”, Policy Department External Policies, November 2008.

EUROPEAN PARLIAMENT, *Human rights mainstreaming in EU’s external relations*, Directorate –General for external policies. Policy Department, 2009.

ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την πρόταση απόφασης-πλαίσιο του Συμβουλίου για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (11522/2007 – C6-0246/2007 – 2001/0270(CNS)) [EE C 297 E/125, 20.11.2008]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την οικοδόμηση της δημοκρατίας στις εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 22.10.2009.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την κατάσταση όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (2009) – ουσιαστική εφαρμογή μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την κατάσταση των Ρομά και την ελευθερία κυκλοφορίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, 9.9.2010.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τη θρησκευτική ελευθερία στο Πακιστάν, 20.5.2010.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την κατάσταση των Χριστιανών στο πλαίσιο της ελευθερίας της θρησκείας, 20.1.2011.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τη στρατηγική της ΕΕ για την ενσωμάτωση των Ρομά, 9.3.2011.

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με την ΕΕ ως παγκόσμιο παράγων: ο ρόλος της σε πολυμερείς οργανισμούς, 11.5.2011.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τις εξωτερικές πολιτικές της ΕΕ υπέρ του εκδημοκρατισμού, 7.7.2011.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την κατάσταση στην Αίγυπτο και τη Συρία, ιδίως όσον αφορά τις χριστιανικές κοινότητες, 27.10.2011.

ΣΥΣΤΑΣΗ προς το Συμβούλιο, σχετικά με μια συνεπή πολιτική έναντι καθεστώτων, κατά των οποίων η ΕΕ εφαρμόζει περιοριστικά μέτρα, όταν αυτά προωθούν τα προσωπικά και εμπορικά τους συμφέροντα εντός των συνόρων της ΕΕ, 2.2.2012

ΨΗΦΙΣΜΑ, σχετικά με την αναθεώρηση της στρατηγικής της ΕΕ στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου, 13.12.2012.

STUDY, “The influence of ECJ and ECTHR case law on asylum and immigration”, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens’ Rights and Constitutional Affairs Civil Liberties, Justice and Home Affairs, April 2012

LIBRARY BRIEFING, *The EU’s role in combating discrimination*, 9.5.2012

ΣΥΣΤΑΣΗ στο Συμβούλιο σχετικά με τον ειδικό εντεταλμένο της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, 13.6.2012.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τη θέσπιση μιας Στρατηγικής Ψηφιακής Ελευθερίας στο πλαίσιο της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ, 11.12.2012.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τη διάσταση του φύλου στο ευρωπαϊκό πλαίσιο εθνικών στρατηγικών ένταξης των Ρομά, 10.12.2013.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την πρόοδο που έχει σημειωθεί όσον αφορά την εφαρμογή της εθνικής στρατηγικής για την ένταξη των Ρομά, 12.12.2013

EUROPEAN PARLIAMENT, “New approaches, alternative avenues and means of access to asylum procedures for persons seeking international protection”, Study, Directorate General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' rights and constitutional affairs, justice, freedom and security, 23/10/2014.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την εξάλειψη των βασανιστηρίων στον κόσμο, 11.3.2014.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την ενίσχυση του αγώνα κατά του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των εγκλημάτων μίσους, 14.3.2013.

ΣΥΣΤΑΣΗ προς το Συμβούλιο, σχετικά με το σχέδιο κατευθυντήριων γραμμών της ΕΕ για την προαγωγή και την προστασία της ελευθερίας θρησκευτικής συνείδησης ή πεποιθήσεων, 13.6.2013.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την κατάσταση των μουσουλμάνων Rohingya [Μουσουλμάνοι στην Βιρμανία], 13.6.2013.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με τα πρόσφατα κρούσματα βιαιοτήτων και διώξεων εις βάρος χριστιανών, συγκεκριμένα στη Μααλούλα (Συρία) και την Πεσαβάρ (Πακιστάν), και την περίπτωση του λάστορα Saeed Abedini (Ιράν), 10.10.2013.

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την εξωτερική πολιτική της ΕΕ σε έναν κόσμο στον οποίο επικρατούν πολιτισμικές και θρησκευτικές διαφορές, 17.4.2014

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με το Πακιστάν: πρόσφατα κρούσματα διώξεων, 17.4.2014.

2013/C 205/05 Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την επιλεξιμότητα των ισραηλινών οντοτήτων και των δραστηριοτήτων τους στο έδαφος που καταλαμβάνεται από το Ισραήλ από τον Ιούνιο του 1967 όσον αφορά τις επιδοτήσεις, τα έπαθλα και τα χρηματοδοτικά μέσα που θα χρηματοδοτούνται από την ΕΕ από το 2014 και έπειτα [ΕΕ C 205/9, 19.7.2013]

ΨΗΦΙΣΜΑ σχετικά με την αναγνώριση παλαιστινιακής κρατικής οντότητας, 17.12.2014.

V. ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Σχέδιο ψηφίσματος της επιτροπής προς το συμβούλιο σχετικά με τον αγώνα κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας , COM (88) 318 τελικό

EUROPEAN COMMISSION, “Legal Instruments to Combat Racism and Xenophobia”, DG for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Brussels, December 1992

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Σχετικά με το ρατσισμό, τη ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό και Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου περί ανακήρυξης του 1997 ως Ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού, COM(95) 653 τελικό, Βρυξέλλες, 13.12.1995

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι εξωτερικές όψεις της πολιτικής για τα δικαιώματα του ανθρώπου, COM (95) 567 τελικό, 22.11.1995

COMMUNICATION on the inclusion of respect for democratic principles and human rights in agreements between the Community and third countries, COM (95) 216 final, 23.5.1995

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ σχετικά με το ρατσισμό, τη ξενοφοβία και τον αντισημιτισμό και Πρόταση Απόφασης του Συμβουλίου περί ανακήρυξης του 1997 ως Ευρωπαϊκού έτους κατά του ρατσισμού, Com (95) 653 τελικό, Βρυξέλλες, 26.3.1996

ΠΡΟΤΑΣΗ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ, για την ίδρυση ευρωπαϊκού παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας, COM(96)615 τελικό, Βρυξέλλες, 27.11.1996

COMMUNICATION, Reinforcing the Pre-accession Strategy, COM(97) 2000, Brussels, 13.7.1997

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Εκδημοκρατισμός, κράτος δικαίου, σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου και χρηστή διακυβέρνηση: οι προκλήσεις της εταιρικής σχέσης μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των χωρών ΑΚΕ, COM (98) 146 τελικό, Βρυξέλλες, 12.3.1998

COMMUNICATION, *An action plan against racism*, Brussels, COM (98) 183, Βρυξέλλες, 25.03.1998

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, σχετικά με τη διαδικασία σταθεροποίησης και σύνδεσης για χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης - Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας, πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας και Αλβανία, Com(99) 235, τελικό, Βρυξέλλες, 26.5.1999

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και του αντισημιτισμού στις υποψήφιες για προσχώρηση χώρες, COM (99) 256 τελικό, Βρυξέλλες, 26.5.1999

COMMUNICATION on certain Community measures to combat discrimination, Com(1999) 564 final, Brussels, 25.11.1999

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ο ρόλος της ευρωπαϊκής ένωσης στην προώθηση των Δικαιωμάτων του ανθρώπου και του εκδημοκρατισμού στις τρίτες χώρες, COM(99) 256, Βρυξέλλες, 26.5.1999

REPORT from the Commission on the Implementation of the European Year against Racism (1997), COM (1999) 268, Brussels, 3.6.1999

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, σχετικά με ορισμένα μέτρα για την καταπολέμηση των διακρίσεων, COM (1999) 564 τελικό, 25.11.1999

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΦΑΣΗΣ περί διαμόρφωσης γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και το επάγγελμα, COM (1999) 565, Βρυξέλλες

ΠΡΟΤΑΣΗ ΟΔΗΓΙΑΣ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ανεξάρτητα από την φυλετική ή εθνική τους καταγωγή, COM(1999) 566, Βρυξέλλες, Βρυξέλλες, 25.11.1999

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΦΑΣΗΣ περί της θέσπισης κοινοτικού προγράμματος δράσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων 2001-2006, COM(1999) 567

ΕΚΘΕΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ σχετικά με τις δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας, COM(2000) 625 τελικό, Βρυξέλλες, 06.10.2000

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ της Επιτροπής συμβολή στην παγκόσμια Διάσκεψη κατά του ρατσισμού, των φυλετικών διακρίσεων, της ξενοφοβίας και της σχετιζόμενης μισαλλοδοξίας, (Durban, Νότιος Αφρική, 31 Αυγούστου - 7 Σεπτεμβρίου 2001), COM(2001) 291 τελικό, Βρυξέλλες, 1.6.2001

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΠΛΑΙΣΙΟΥ για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας, COM(2001) 664 τελικό, Βρυξέλλες, 28.11.2001

ΠΡΟΤΑΣΗ ΟΔΗΓΙΑΣ σχετικά με το καθεστώς κατοίκου μακράς διάρκειας υπέρ των υπηκόων τρίτων χωρών, COM(2001) 127 τελικό, 13.3.2001

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ο ρόλος της ευρωπαϊκής ένωσης στην προώθηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του εκδημοκρατισμού στις τρίτες χώρες, COM(2001) 252 τελικό, Βρυξέλλες, 8.5.2001

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ σχετικά με τις δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας, και προτάσεις για την αναδιάρθρωση του κανονισμού (ΕΚ) 1035/97 του Συμβουλίου, COM (2003) 483 τελικό, Βρυξέλλες, 5.8.2003

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ευρύτερη Ευρώπη - Γειτονικές σχέσεις: ένα νέο πλαίσιο σχέσεων με τους γείτονές μας στα ανατολικά και νότια σύνορά μας, COM(2003) 104 τελικό, 11.3.2003

EUROPEAN COMMISSION, *"The 'For Diversity. Against Discrimination' information campaign. 5 years of raising awareness in the European Union"*, Published and produced by media consulta On behalf of the European Commission, Directorate-General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Anti-Discrimination Unit, διαθέσιμο στο: <http://www.igfse.pt/upload/docs/gabdoc/2008/10-Out/5years08_en.pdf>

EUROPEAN COMMISSION, *Equality, Diversity and Enlargement. Report on measures to combat discrimination in acceding and candidate countries*, European Commission, Employment and Social Affairs, 2003

L' interdiction de discrimination dans le droit européen des droits de l'homme. Sa pertinence pour les directives communautaires relatives a l' égalité de traitement sur la base de la race et dans l' emploi Commissionne européenne, Emploi και affaires sociales, février 2005

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Νέα ώθηση στις δράσεις που αναλαμβάνει η ΕΕ με τους μεσογειακούς εταίρους για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον εκδημοκρατισμό. Στρατηγικές κατευθύνσεις, Βρυξέλλες, 21.05.2003, COM(2003) 294 τελικό, Βρυξέλλες, 21.5.2003

ΠΡΑΣΙΝΗ ΒΙΒΛΟΣ, Ισότητα και μη διακριτική μεταχείριση στη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση, Com(2004) 379 τελικό, Βρυξέλλες, 28.05.2004

The Situation of Roma in an Enlarged European Union, European Commission, Directorate -General for Employment και Social affairs, 2004

Το πρόγραμμα της Χάρης: Δέκα προτεραιότητες για την επόμενη πενταετία. Η εταιρική σχέση για την ανανέωση της Ευρώπης στον τομέα της ελευθερίας, της ασφάλειας και της δικαιοσύνης, COM(2005) 184 τελικό, Βρυξέλλες, 10.5.2005

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ Απαγόρευση των διακρίσεων και ίσες ευκαιρίες για όλους - Στρατηγική-πλαίσιο, COM(2005) 224 τελικό, Βρυξέλλες, 1.6.2005

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με το Ευρωπαϊκό Έτος Ίσων Ευκαιριών για Όλους (2007) Προς μια δίκαιη κοινωνία, COM (2005) 225, Βρυξέλλες, 1.6.2005

ΕΚΘΕΣΗ Εφαρμογή της οδηγίας 2000/43/ΕΚ της 29ης Ιουνίου 2000 περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής, COM(2006) 643 τελικό, Βρυξέλλες, 30.10.2006

EUROPEAN COMMISSION, "Sharing Diversity National Approaches to Intercultural Dialogue in Europe", Study for the European Commission, Report, March 2008

"Sharing Diversity National Approaches to Intercultural Dialogue in Europe", Study for the European Commission, Report, March 2008

ΠΡΟΤΑΣΗ ΟΔΗΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, COM(2008) 225 τελικό, Βρυξέλλες, 19.6.2008

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ Καταπολέμηση των διακρίσεων και ίσες ευκαιρίες: ανανεωμένη δέσμευση, COM(2008) 420 τελικό, Βρυξέλλες, 2.7.2008.

ΠΡΟΤΑΣΗ ΟΔΗΓΙΑΣ για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης των προσώπων ανεξαρτήτως θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, COM(2008) 426 τελικό, Βρυξέλλες, 2.7.2008.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ανατολική Εταιρική Σχέση, COM(2008) 823 τελικό, Βρυξέλλες, 3.12.2008.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ένας χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην υπηρεσία των πολιτών, Com(2009) 262 τελικό, Βρυξέλλες, 10.6.2009.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ Η κοινωνική και οικονομική ένταξη των Ρομ στην Ευρώπη, Com(2010) 133 τελικό, Βρυξέλλες, 14.4.2010

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ Για έναν χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης στην υπηρεσία των πολιτών της Ευρώπης. Σχέδιο δράσης για την εφαρμογή του Προγράμματος της Στοκχόλμης, Com(2010) 171 τελικό, Βρυξέλλες, 20.4.2010.

European Commission assesses recent developments in France, discusses overall situation of the Roma and EU law on free movement of EU citizens, IP/10/1207, Brussels, 29 September 2010.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Στρατηγική για την αποτελεσματική εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, Βρυξέλλες, COM(2010) 573 τελικό, Βρυξέλλες, 19.10.2010

Σύμπραξη για την ένταξη των Ρομά. Το πλαίσιο της Ε.Ε. με απλά λόγια. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δικαιοσύνη, Βέλγιο, 2011.

EUROPEAN COMMISSION, *Compendium of practice on Non-Discrimination/Equality Mainstreaming*, European Commission Justice, EU, Luxembourg, 2011.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ανακοίνωση για τη μετανάστευση, Com (2011) 248 τελικό, Βρυξέλλες, 4.5.2011

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Ένταξη των Υπηκόων Τρίτων Χωρών Com(2011) 455, τελικό, Βρυξέλλες, 20.7.2011.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Διακυβέρνηση του Σένγκεν- ενίσχυση του χώρου χωρίς ελέγχους στα εσωτερικά σύνορα, Com(2011) 561 τελικό, Βρυξέλλες, 16.9.2011.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Η Συνολική Προσέγγιση της Μετανάστευσης και της Κινητικότητας, COM(2011) 743 τελικό, Βρυξέλλες, 18.11.2011.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Μια νέα απάντηση σε μια γειτονιά που αλλάζει, Com (2011) 839 τελικό, Βρυξέλλες, 7.12.2011.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, Εθνικές στρατηγικές για την ένταξη των Ρομά: ένα πρώτο βήμα προς την εφαρμογή του πλαισίου της ΕΕ, COM(2012) 226 final, Brussels, 21.5.2012.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, 4^η Ετήσια έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο (2012), Com(2013) 422 τελικό, Βρυξέλλες, 17.6.2013.

EVALUATION on the application of the Return Directive (2008/115/EC), Final Report, European Commission – DG Home Affairs, 22 October 2013.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ σχετικά με τις εργασίες της Ειδικής ομάδας «Μεσόγειος», COM(2013) 869 final, Βρυξέλλες, 4.12.2013.

HADDLESTON T., NIESSEN I., TJADEN D.J., "Using EU indicators of Immigration Integration", Final Report for Directorate-General for Home Affairs, Brussels, March 2013.

GUILD E., MORENO LAX V., "Current challenges for international refugee law, with a focus on EU policies and EU co-operation with the UNHCR", briefing paper, directorate-general for external policies of the union directorate b policy department, December 2013.

EUROPEAN COMMISSION, "EU Home Affairs Background Statistics", Home Affairs, 10.3.2014

REPORT *Joint Report on the application of Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin ('Racial Equality Directive') and of Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation ('Employment Equality Directive')*, COM(2014) 2 final, Brussels, 17.1.2014

REPORT, *on the implementation of Council Framework Decision 2008/913/JHA on combating certain forms and expressions of racism and xenophobia by means of criminal*, COM(2014) 27 final, Brussels, 27.1.2014.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, *Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη: από τη θεωρία στην πράξη*, COM(2014) 154 final, Στρασβούργο, 11.3.2014.

REPORT *on the implementation of the EU Framework for National Roma Integration Strategies*, COM(2014) 209 final - 2.4.2014

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ, *Πέμπτη ετήσια έκθεση για τη μετανάστευση και το άσυλο* (2013), Com (2014) 287, τελικό, Βρυξέλλες, 22.5.2014

COMMISSION STAFF WORKING document, *Implementation of the Communication on the Work of the Task Force Mediterranean*, SWD(2014) 173 final, Brussels, 22.5.2014

EUROPEAN COMMISSION, *"A descriptive analysis of the impacts of the Stockholm Programme 2010-2013"*, European Migration Network, Synthesis Report Contributing to evaluation of the Stockholm Programme 2010-2013 from the EMN, Home Affairs, May 2014

REPORT *on the implementation of the EU framework for National Roma Integration Strategies*, European Commission, Directorate-General for Justice, European Union, 2014

EUROPEAN NETWORK OF LEGAL EXPERTS IN THE FIELD OF GENDER EQUALITY

MACCRUDDEN C., PRECHAL S., *The Concepts of Equality and Non-Discrimination in Europe: A practical approach*, European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit G.2., November 2009

VII. ΔΕΚ/ΔΕΕ

C-329/04 *Commission v Federal Republic of Germany* (EE C 143, 11.06.2005, p.13)

C-320/04 *Commission v Luxembourg* (EE C 93, 16.04.2005, p. 2)

C-327/04 *Commission v Republic of Finland* (EE C 93, 16.04.2005, p. 3)

C-335/04 *Commission v Austria* (EE C 171, 09.07.2005, p. 5)

C-54/07, Απόφαση του Δικαστηρίου (δεύτερο τμήμα), της 10ης Ιουλίου 2008, «Οδηγία 2000/43/ΕΚ -Κριτήρια επιλογής του προσωπικού ενέχοντα δυσμενή διάκριση – Βάρος αποδείξεως – Κυρώσεις»

"The Court of Justice delivers its opinion on the draft agreement on the accession of the European Union to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and identifies problems with regard to its compatibility with EU law", Court of Justice of the European Union, Press release No 180/14, Luxembourg, 18 December 2014

VIII. ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ

(a) *Ιδρυτικές πράξεις*

Consultative Commission on Racism and Xenophobia, Final Report, Brussels, 23 May 1995.

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ 1035/97 για την ίδρυση Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας

ΑΠΟΦΑΣΗ των αντιπροσώπων των κυβερνήσεων των κρατών μελών για τον καθορισμό της έδρας του ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας [EE C 194, 25.6.1997, σ.4].

«Το ανθρώπινο πρόσωπο της Ευρώπης». Ίδρυση του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας, 25 Νοεμβρίου 1999, <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1943-AR_1998_summary-gr.pdf>

"The EUMC: a new independent EU institution to combat xenophobia, racism and anti-Semitism", διαθέσιμο στο <<http://www.efecot.net/about/newsline/newsline25/EUMC.pdf>>

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ σχετικά με τις δραστηριότητες του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου των Φαινομένων Ρατσισμού και Ξενοφοβίας, Com (2000) 625 τελικό, Βρυξέλλες, 6.10.2000

(β) Ετήσιες εκθέσεις (EUMC- Annual Reports)

EUMC- ετήσια έκθεση 1999

EUMC-Annual Report 2001:*Diversity and equality for Europe.*

EUMC- Annual Report 2002: *Racism and Xenophobia in the EU Member States. Trends, developments and good practice*

EUMC- Annual Report 2003/2004: *Racism and Xenophobia in the EU Member States. Trends, developments and good practice*

EUMC- Annual Report 2005: *Racism and Xenophobia in the EU Member States. Trends, developments and good practice*

EUMC- *Policing Racist Crime and Violence. A comparative analysis, Prepared by Dr Robin Oakley on behalf of the EUMC, September 2005*

EUMC- Annual Report 2006: *The Annual Report on the Situation regarding Racism and Xenophobia in the Member States of the EU*

(γ) Εκθέσεις σε ειδικά ζητήματα (EUMC Reports on special topics)

ALLEN C., NIESSEN J., *“Summary Report on Islamophobia Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001”*, EUMC, Vienna, May 2002

BERGMANN W., WETZEL J., *Manifestations of anti-Semitism in the European Union, First Semester 2002, Synthesis Report on behalf of the EUMC European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia*

COENDERS M., LUBBERS M., SCHEEPERS P., *“Majorities’ attitudes towards minorities in European Union Member States Results from the Standard Eurobarometers 1997-2000-2003”*, Report 2 for the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, EUMC, Vienna, 2004

EUMC: *Manifestations of Antisemitism in the EU 2002 - 2003. Based on information provided by the National Focal Points of EUMC - RAXEN information Network, Vienna 2004*

EUMC: *The Impact of 7 July 2005 London Bomb Attacks on Muslim Communities in the EU, Vienna 2005*

EUMC: *“Racist violence in 15 EU member states a comparative overview of findings from the RAXEN National Focal Points Reports 2001-2004”*, April 2005

EUMC: *Roma and Travellers in Public Education. An overview of the situation in the EU Member States, Vienna 2006*

EUMC: *Muslims in the European Union: Discrimination and Islamophobia, Vienna 2006*

EUMC: *Antisemitism. Summary overview of the situation in the European Union 2001-2005 (working paper), Vienna 2006*

EUMC: *Antisemitism Summary overview of the situation in the European Union 2001-2005 (updated version December 2006), Vienna 2006*

EUMC: *Perceptions of discrimination and Islamophobia. Voices from members of muslim communities in the European Union, Vienna 2006*

ΙΧ. ΕΠΤΡΑΦΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Πρόταση ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ για την τροποποίηση της απόφασης (2008/203/ΕΚ), για την εφαρμογή του κανονισμού 168/2007 σχετικά με τη θέσπιση πολυετούς προγράμματος-πλαισίου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2007-2012, COM(2010) 708 τελικό, Βρυξέλλες, 2.12.2010

Πρόταση ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με τη θέσπιση πολυετούς προγράμματος πλαισίου του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την περίοδο 2013-2017

Trends and Developments 1997-2005: Combating ethnic and racial discrimination and promoting equality in the European Union, Vienna 2007

FRA, *Data collection and research activities on racism and xenophobia by the EUMC (2000-2006). Lessons Learned for the EU Fundamental Rights Agency, Working Paper, FRA, 2007*

FRA, *Report on Racism and Xenophobia in the Member States of the EU. Vienna 2007*

FRA, *Policies, legislation and practices against racism, xenophobia and related intolerance. A compilation of opinions issued by the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) and its successor, the European Union for Fundamental Rights (FRA), related to the fight against racism, Summary for Policy Makers, May 2008*

FRA, *Annual Report 2008*, Vienna 2008
 FRA, “*Incident Report –Violent Attacks Against Roma in the Ponticelli district Naples, Italy*”, August 2008
 Anti-Semitism. *Summary overview of the situation in the European Union 2001-2008*, Vienna 2009
 EU-MIDIS at a glance. *Introduction to the FRA's EU-wide discrimination survey*, Vienna 2009
 Data in Focus Report: *The Roma*, Vienna 2009.
 Data in Focus Report: *Muslims*, Vienna 2009
 FRA *Annual Report 2009*, Vienna 2009
 FRA, *Respect for and Protection of persons belonging to minorities 2008-2010*
 FRA, *Housing discrimination against Roma in selected EU Member States - An analysis of EU-MIDIS data*, Vienna 2009
 FRA, *Housing conditions of Roma and Travellers in the European Union - Comparative report*, Vienna 2009
 EU-MIDIS *European Union Minorities and Discrimination Survey. Main Results Report*, December 2009
Annual Report 2010, Vienna 2010
Detention of third country nationals in return procedures, Vienna 2010
The asylum-seeker perspective: access to effective remedies and the duty to inform applicants, Vienna 2010
 EU-MIDIS *Data in Focus 4 - Police Stops and Minorities*, Vienna 2010
Understanding and preventing discriminatory ethnic profiling: A guide, Vienna 2010
Experience of Discrimination, Social Marginalisation and Violence among Muslim and non-Muslim Youth, Vienna 2010
 FRA, *Detention of third-country nationals in return procedures*, 2010
 EU-MIDIS 5 *Data in Focus report: Multiple discrimination*, Vienna 2011
Fundamental rights: challenges and achievements in 2010, Vienna 2011
 ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ, ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, *Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία κατά των διακρίσεων*, Λουξεμβούργο, 2011
 FRA, “*Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union, Comparative Report*”, 2011
 FRA, “*The Racial Equality Directive: application and challenges*”, Luxembourg Publications Office of the EU, 2012
 FRA, “*Fundamental rights at Europe’s southern sea borders*”, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2013
 FRA, “*Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the situation of equality in the European Union 10 years on from initial implementation of the equality directives*”, FRA Opinion- 1/2013, Vienna, 1 October 2013
 FRA, *Opinion of the European Union Agency for Fundamental Rights on the Framework Decision on Racism and Xenophobia – with special attention to the rights of victims of crime*, FRA Opinion – 02/2013, Framework Decision on Racism and Xenophobia, Vienna, 15 October 2013
 FRA, *EU solidarity and Frontex: fundamental rights challenges*, 2013
 FRA, *Roma survey - Data in focus. Discrimination against and living conditions of Roma women in 11 EU Member States*, Luxembourg, 2014
 FRA, *Reactions to the Paris attacks in the EU: fundamental rights considerations*, 1/2015

X. SPECIAL EUROBAROMETER

SPECIAL EUROBAROMETER 57, “*Discrimination in Europe*”, 2003
 SPECIAL EUROBAROMETER 263, “*Discrimination in the European Union*”, January 2007
 SPECIAL EUROBAROMETER 296, “*Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences, Attitudes*”, July 2008
 SPECIAL EUROBAROMETER 317, *Discrimination in the EU in 2009*, Report, November 2009
 SPECIAL EUROBAROMETER 393, *Discrimination in the EU in 2012*, Report, November 2012

Γ. ΕΛΛΑΔΑ

Ι. ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ	ΠΡΑΞΕΙΣ	ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ	ΚΥΡΩΤΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ
Σύμβαση των ΗΕ για την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας			N. 3091/1954
Σύμβαση των ΗΕ για την κατάργηση κάθε			N.Δ. 494/1970 Περί κυρώσεως της εν Νέα Υόρκη

μορφής φυλετικών διακρίσεων	υπογραφείσης την 7 ^{ην} Μαρτίου 1966 Διεθνούς Συμβάσεως περί καταργήσεως πάσης μορφής φυλετικών διακρίσεων
Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα	N. 2462/1997
ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΚΥΡΩΘΕΙ	
Ευρωπαϊκές πράξεις συμβατικού χαρακτήρα	Κυρωτικοί νόμοι
Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕυρΣΔΑ)	Νομοθετικό Διάταγμα της 19ης Σεπτεμβρίου 1974 (ΦΕΚ 256 Α'/20-9-1974)
Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης	Κυρωτικός νόμος 1426/1984 [ΦΕΚ 32 Α'/21/3/1984]
Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης	(Σε φάση επικύρωσης, κατάθεση 25.11.2015)
ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΚΥΡΩΘΕΙ	
Ευρωπαϊκές πράξεις συμβατικού χαρακτήρα	Ημερομηνία υπογραφής
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για το Νομικό Καθεστώς των Εργαζομένων Μεταναστών (1977)	24.11.1977
Σύμβαση -πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων (1995)	22.9.1997
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Ιθαγένεια (1997)	6.11.1997
Πρωτόκολλο 12 ΕυρΣΔΑ (2000)	4.11.2000
Πρόσθετο Πρωτόκολλο στη Σύμβαση του Κυβερνοεγκλήματος που αφορά στην ποινικοποίηση των πράξεων ρατσιστικής και ξενοφοβικής φύσης που διαπράττονται μέσω των ηλεκτρονικών υπολογιστών (2006)	28.1.2003
ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΥΠΟΓΡΑΦΕΙ	
Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τη Συμμετοχή των Αλλοδαπών στον Δημόσιο Βίο (1992)	
Ευρωπαϊκός Χάρτης Μειονοτικών Γλωσσών (1992)	

II. ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ και ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

(α) Αστικό και Διοικητικό, ποινικό δίκαιο κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων

ΝΟΜΟΣ 927/1979, περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπουσών εις φυλετικές διακρίσεις [ΦΕΚ Α 139]

ΝΟΜΟΣ 1419/1984, τροποποιήσεις διατάξεων του Ποινικού Κώδικα, του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας και άλλες διατάξεις [ΦΕΚ Α28] (Στη φυλετική καταγωγή προστίθεται και η περίπτωση του «θρησκούματος» (άρθρο 24)

ΝΟΜΟΣ 2910/2001, Είσοδος και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια. Κτήση της Ελληνικής ιθαγένειας με πολιτογράφηση και άλλες διατάξεις [ΦΕΚ 91/Α' 2/5/2011]
(Άρθρο 39 §4. Οι πράξεις που περιγράφονται στα άρθρα 1 έως 3 του Ν. 927/1979 (ΦΕΚ 139 Α') δίδονται αυτεπαγγέλτως)

ΝΟΜΟΣ 3304/2005, Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού. [ΦΕΚ: 16/Α, 27/01/2005]

ΝΟΜΟΣ 3719/2008, Μεταρρυθμίσεις για την οικογένεια, το παιδί, την κοινωνία και άλλες διατάξεις [ΦΕΚ 241/Α'/26.11.2008]

(1. Στο τέλος της παραγράφου 3 του άρθρου 79 του Ποινικού Κώδικα (π.δ. 283/1985, ΦΕΚ 106 Α') προστίθεται εδάφιο ως εξής: «Η τέλεση της πράξης από μίσος εθνικό, φυλετικό, θρησκευτικό ή μίσος λόγω διαφορετικού γενετήσιου προσανατολισμού κατά του παθόντος συνιστά επιβαρυντική περίπτωση.»)

ΝΟΜΟΣ 4139/2013, περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις [ΦΕΚ Α 74, 20.3.2013]

(ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ' ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ Άρθρο 66 Το δεύτερο εδάφιο της περίπτωσης δ' της παραγράφου 3 του άρθρου 79 του Ποινικού Κώδικα αντικαθίσταται ως εξής: «Η τέλεση της πράξης από μίσος προκαλούμενο λόγω της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών, της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής ή του σεξουαλικού προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου του παθόντος συνιστά επιβαρυντική κατάσταση και η ποινή δεν αναστέλλεται.»)
ΝΟΜΟΣ 4285/2014, Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α 139) και προσαρμογή του στην απόφαση - πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις [ΦΕΚ Α 191, 10.9.2014]
ΝΟΜΟΣ 4356/2015, Σύμφωνο συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις [ΦΕΚ Α 181, 24.12.2015]

(β) Ισχύον νομικό πλαίσιο διεθνούς προστασίας/ασύλου

Π.Δ. 80/06 Ελληνικά, ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 80, Παροχή προσωρινής προστασίας σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων αλλοδαπών
Π.Δ. 220/07 ΕΛΛΗΝΙΚΑ, ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 220, Προσαρμογή της Ελληνικής Νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2003/9/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Ιανουαρίου 2003, σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις για την υποδοχή των αιτούντων άσυλο στα κράτη μέλη (ΕΕ L 31/6.2.2003).
Π.Δ. 96/08, ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 96, Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 για τη θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (L 304/30.9.2004).
Π.Δ. 114/2010, Καθιέρωση ενιαίας διαδικασίας αναγνώρισης σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς του καθεστώτος του πρόσφυγα ή δικαιούχου επικουρικής προστασίας (σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 2005/85/ΕΚ) [ΦΕΚ Α' -195-22.11.2010]
ΝΟΜΟΣ 3907/2011, Ίδρυση Υπηρεσίας Ασύλου και υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής- προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις της Οδηγίας 2008/115/ΕΚ

(γ) Ισχύον νομικό πλαίσιο μετανάστευσης

ΝΟΜΟΣ 3386/2005, Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελληνική Επικράτεια [ΦΕΚ Α-212] [ενσωματώνει στην εθνική έννομη τάξη τις Οδηγίες 2003/86/ΕΚ (σχετικά με το δικαίωμα της οικογενειακής επανένωσης, άρθρα 53-60) και 2003/109/ΕΚ (σχετικά με το καθεστώς των επί μακρώς διαμενόντων 67-69)]
ΝΟΜΟΣ 3536/2007, Ειδικές ρυθμίσεις θεμάτων μεταναστευτικής πολιτικής και λοιπών ζητημάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης [ΦΕΚ Α-42]
ΝΟΜΟΣ 4071/2012, Ρυθμίσεις για την τοπική ανάπτυξη, την αυτοδιοίκηση και την αποκεντρωμένη διοίκηση. Ενσωμάτωση Οδηγίας 2009/50/ΕΚ
ΝΟΜΟΣ 4251/2014, Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης και λοιπές διατάξεις (ενσωματώνει την οδηγία 2011/98/ΕΕ για την ενιαία άδεια διαμονής και εργασίας πολιτών τρίτων χωρών)

III. ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΕΙΣΗΓΗΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ, «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού», Αθήνα, 19.11.2004, <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/e-equal-eis.pdf>>
ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27ης Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, Βουλή των Ελλήνων, Ιούνιος 2010
ΕΚΘΕΣΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗΣ, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Τίτλος προτεινόμενου νομοσχεδίου «Καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας», 22 Φεβρουαρίου 2011-3 Μαρτίου 2011, στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c35-4399-4fbb-8ea6-aebdc768f4f7/ddrats.pdf>>
ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ στο σχέδιο νόμου «Καταπολέμηση εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας», 16.11.2011, <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-fovia-eis.pdf>>

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ, Καταπολέμηση ιδιαίτερα σοβαρών εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας, Βουλή των Ελλήνων περίοδος ΙΓ' - Σύνοδος Γ' Διαρκής Επιτροπή Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης, 22.12.2011.

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου, <<http://www.opengov.gr/ministryofjustice/wp-content/uploads/downloads/2011/02/Sxedio-Nomou1.pdf>>

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ ΙΕ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΚΗ', Δευτέρα, 17.9.2012, <<http://www.hellenicparliament.gr/.../a08fc2dd-.../syne120917.doc>>

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ, Θέμα: Μετακίνηση Συνοριακών Φυλάκων για την ενίσχυση Υπηρεσιών της Ελληνικής Αστυνομίας στον Έβρο. Συναφή ζητήματα, Σχετικές ερωτήσεις, 637/01 – 8-2012, 640/01-08-2012 και 643/01.08.2012, Αθήνα, 23.9.2012.

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΡΩΤΗΣΗ, Ερώτηση 5440/27-12-2012, 9.1.2013

ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΟΜΟΥ (ΝΔ), «Τροποποιήσεις του ν. 927/1979 και άλλες διατάξεις», 30.5.2013, <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c8827c3543994fbb8ea6aebdc768f4f7/8090308.pdf>>

ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΟΜΟΥ (ΠΑΣΟΚ), «Για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά», 30.5.2013 <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Katatethenta-Nomosxedia?law_id=9f31ad56-95c0-419c-8509-346e9d7f2de1>

ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΟΜΟΥ (ΣΥΡΙΖΑ), «Για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των εγκλημάτων με ρατσιστικά χαρακτηριστικά», 4.6.2013 <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Katatethenta-Nomosxedia?law_id=4cc23309-71ed-423f-8478-88f9b064333d>

ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΟΜΟΥ (ΧΑ), «Για την Αντιμετώπιση της αυξημένης εγκληματικότητας λόγω λαθρομετανάστευσης και τη διαφύλαξη της εθνικής μνήμης», 4.6.2013, <http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/KatatethentaNomosxedia?law_id=c74f8786-908c-4496-a336-d868b8008ddc>

ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ, «Τροποποίηση του ν. 927/1979 (Α 139) και προσαρμογή του στην απόφαση – πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του ποινικού δικαίου (L 328) και άλλες διατάξεις», 20.11.2013: <http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/PsifisthentaNomoschedia/?law_id=1fddd6cf-874b-4b4a-b01d-05f37f9c598d>

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ. Κανονισμός Ασφάλισης ΙΚΑ- ΕΤΑΜ και λοιπές διατάξεις. ΦΕΚ 89 Α' /11.04.2012 <http://www.hellenicparliament.gr/Nomothetiko-Ergo/Katatethenta-Nomosxedia?law_id=a6b588da-75cd-483f-94b6-84946dc37af3>

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ, απάντηση στις ερωτήσεις 637/1.8.2012, 640/1.8.2012, 643/1.8.2012 με Θέμα: Μετακίνηση Συνοριακών Φυλάκων για την ενίσχυση Υπηρεσιών της Ελληνικής Αστυνομίας στον Έβρο. Συναφή ζητήματα, Αθήνα, 23.8.2012, <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2cec814f0cad6a476a34d732bd/7696899.pdf>>

ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΕΡΩΤΗΣΗ από τον Πέτρο Τατσόπουλο προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 11.9.2012, στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d755042658e0b078e1bc7375a/7716533.pdf>>

ΕΡΩΤΗΣΗ της βουλευτού Β' Πειραιά Μαρίας Γιαννακάκη προς τον υπουργό Παιδείας, Θρησκευμάτων, Πολιτισμού και Αθλητισμού σχετικά με την κατάργηση «σχολείων-γκέτο» για παιδιά Ρομά, Παρασκευή, 12.3.2013 <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/8060792.pdf>>

ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΕΡΩΤΗΣΗ, Θέμα: Προστασία Θρησκευτικού Συναισθήματος, από τον Χρήστο Παππά προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 2.10.2012 στο: <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d755042658e0b078e1bc7375a/7746701.pdf>>

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ, Απάντηση στην Ερώτηση με αριθμό 5293/10.1.2014, με θέμα: «Μη εκτέλεση αποφάσεων ΕΔΔΑ Σαμπάνη και Λαβίδα για σχολεία-γκέτο για παιδιά Ρομά», <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2cec814f0cad6a476a34d732bd/8397502.pdf>>

ΕΠΙΚΑΙΡΗ ΕΡΩΤΗΣΗ προς τον κ. Υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Θέμα: Καθυστέρηση ψήφισης αντιρατσιστικού νόμου, 25.2.2014 <<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/c0d5184d755042658e0b078e1bc7375a/8378357.pdf>>.

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ, Θέμα: Αναφερόμενη εισόδος παράνομων μεταναστών από τη Σαμοθράκη. Διαχείριση μεταναστευτικού φαινομένου. Συναφή ζητήματα, Σχετική ερώτηση 1505/29.07.2014

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ, Θέμα: Παροχή στοιχείων για εγκλήματα με ρατσιστικό λόγο ή άλλο κίνητρο κατά τα έτη 2009-2014. Ενέργειες Υπηρεσιών, Ερώτηση 4661/17.11.2014, 4 Δεκεμβρίου 2014, στο:

<<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2c-ec81-4f0c-ad6a-476a34d732bd/9105582.pdf>>
(Απάντηση Υπουργού Δημοσίας Τάξης, κ. Κικιλία)
ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ, Θέμα: Επίσημα στοιχεία για εγκλήματα μίσους στην Ελλάδα», Ερώτηση 4661/17.11.2014, Απάντηση, 11.12.2014, στο:<<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/67715b2cec814f0cad6a476a34d732bd/9112667.pdf>> (Απάντηση Υπουργού Δικαιοσύνης Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, κ. Αθανασίου)
ΠΡΟΤΑΣΗ ΝΟΜΟΥ Ρύθμιση θεμάτων του Κώδικα Ιθαγένειας, <http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/KatatethentaNomosxedia?law_id=ca127147-ab72-4491-a38b-c50a4f2b3e11>
Τροποποίηση διατάξεων Κώδικα Ελληνικής ιθαγένειας - Ενσωμάτωση στην ελληνική έννομη τάξη των Οδηγιών 2011/98/ΕΕ σχετικά με την ενιαία διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενισχύει άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους μέλους και σχετικά με κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος μέλος και 2014/36/ΕΕ σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις, στο:<http://www.hellenicparliament.gr/NomothetikoErgo/AnazitisiNomothetikouErgou?law_id=4592efbd-cf8f-4cda-8f38-a4ad01214f85>

IV. ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ

ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΒΙΑ	
2013	
Τριμελές Πλημμελειοδικείο- 9 Νοεμβρίου 2013	Καταδίκη δυο ατόμων, σε φυλάκιση 3 ετών και 5 μηνών, για ρατσιστικό εμπρησμό καταστήματος υπηκόου Τανζανίας- Αναγνωρίστηκαν επιβαρυντικές διατάξεις ρατσιστικής βίας
Πενταμελές Ναυτοδικείο Πειραιά- 25 Νοεμβρίου 2013	Καταδίκη δυο λιμενικών, σε ποινές κάθειρξης 6 ετών και φυλάκισης 3 ετών με ανασταλτικό αποτέλεσμα, ποινές αποστέρησης πολιτικών δικαιωμάτων, καθώς και καθαίρεσης (για τον έναν εξ αυτών) από τον βαθμό του, μετά την αμετάκλητη εκδίκαση της υπόθεσης, για βασανιστήρια σε βάρος πρόσφυγα
2014	
Τριμελές Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης- 11 Σεπτεμβρίου 2014	Καταδίκη δυο ατόμων σε φυλάκιση (12 μηνών με ζετή αναστολή) για ρατσιστική επίθεση σε βάρος οικογένειας μεταναστών από την Αλβανία στη Ραιδεστό
Μεικτό Ορκωτό Δικαστήριο- 16 Απριλίου 2014	Καταδίκη σε ισόβια κάθειρξη χωρίς ελαφρυντικά για τον φόνο (ανθρωποκτονία από πρόθεση) του Πακιστανού Σαχζάτ Λουκμάν
Μεικτό Ορκωτό Δικαστήριο Αθήνας- 28 Μαρτίου 2014	Καταδίκη σε φυλάκιση (14 ετών και 3 μηνών χωρίς αναστολή) χρυσαυγίτη για επίθεση σε κουρείο Πακιστανού στη Μεταμόρφωση- Χωρίς επιμέτρηση της επιβαρυντικής περιστάσης του ρατσιστικού εγκλήματος
Η' Μονομελές Πλημμελειοδικείο - 15 Σεπτεμβρίου 2014	Καταδίκη πολιτευτή της ΧΑ, σε φυλάκιση 2 ετών με ζετή αναστολή για παράβαση του αντιρατσιστικού νόμου- Προτροπή σε ρατσιστική βία (927/1979)
Πόρισμα Ντογιάκου για Χρυσή Αυγή- 15 Οκτωβρίου 2014	Παραπομπή σε δίκη της ΧΑ
Πόρισμα Ντογιάκου για ρατσιστική βία της Αστυνομίας και σχέση με την ΧΑ- 26 Οκτωβρίου 2014	
Μονομελές Πλημμελειοδικείο Μεσολογγίου - 5 Νοεμβρίου 2014	Καταδίκη χρυσαυγιτών σε οκτάμηνη φυλάκιση με αναστολή, για ρατσιστική επίθεση σε βάρος Ρομά

Πηγή: Στοιχεία από τις Ετήσιες Εκθέσεις, Αντιγόνη, για τα αντίστοιχα έτη.

V. ΕΠΓΡΑΦΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΩΝ

Πλαίσιο Εθνικής Στρατηγικής για τους Ρομά, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, Δεκέμβριος 2011

Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη Πολιτών Τρίτων Χωρών, Γενική Γραμματεία Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής, Υπουργείο Εσωτερικών, 23.4.2013

Έκθεση Πεπραγμένων, 2012-2013, Ελληνική δημοκρατία, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, Σεπτέμβριος 2013

Ελληνικό Σχέδιο Δράσης για τη διαχείριση ασύλου και μετανάστευσης. Συνοπτική παρουσίαση, στο: <http://www.minocp.gov.gr/images/stories//2013/executive_summary_council_dublin_greek.pdf>

Δικαιώματα του ανθρώπου. Εθνικό Σχέδιο Δράσης, Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Αθήνα, Μάρτιος 2014

Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη

Δελτίο Τύπου, Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Διαχείριση των Μεταναστευτικών Ροών κατέθεσε το Υπουργείο Προστασίας στην Ε.Ε., Αθήνα, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 25 Αυγούστου 2010

Δελτίο Τύπου, Παρουσίαση στο Υπουργικό Συμβούλιο (6/9), από τον Υπουργό Προστασίας του Πολίτη, κ. Χρήστο Παπουτσή, του Ολοκληρωμένου Προγράμματος διαχείρισης των συνόρων για την Αντιμετώπιση της Παράνομης Μετανάστευσης, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 7 Σεπτεμβρίου 2011, <<http://www.hcg.gr/node/1260>>

Δελτίο Τύπου με ομιλία του Υπουργού Προστασίας του Πολίτη, Χρήστου Παπουτσή στη Βουλή κατά τη συζήτηση της πρότασης του Πρωθυπουργού για παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην Κυβέρνηση, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, 20.6.2011

Δελτίο Τύπου, Επίσημη παρουσίαση του Αναθεωρημένου Σχεδίου Δράσης για το Άσυλο και τη Διαχείριση της Μετανάστευσης από τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νικόλαο Δένδια, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 17.1.2013

Δελτίο Τύπου, Εκίνησε η επίσημη λειτουργία της νέας Υπηρεσίας Ασύλου, Δελτίου Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 26 Ιουνίου 2013

Δελτίο Τύπου, Παύει η διάθεση αστυνομικών συνοδών στους βουλευτές του κόμματος «Λαϊκός Σύνδεσμος Χρυσή Αυγή» μέχρι να αποφανθεί η Εισαγγελία του Αρείου Πάγου επί της αναφοράς του Υπουργού ΔΤ και ΠΤΠ κ. Ν. Δένδια για την τέλεση αξιόποινων πράξεων, 20.09.2013

Δελτίο Τύπου, Δήλωση του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νίκου Δένδια για τη δολοφονία 34χρονου στο Κερατοσίνη, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 18 Σεπτεμβρίου 2013

Δελτίο Τύπου, Πρόταση αναστολής κομματικής χρηματοδότησης απέστειλε ο Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νίκος Δένδιας στον Υπουργό Εσωτερικών κ. Γιάννη Μιχελάκη σε κόμματα των οποίων οι αρχηγοί η κρίσιμος αριθμός βουλευτών ή μελών του κεντρικού οργάνου διοίκησής του παραπέμπονται για αδικήματα των άρθρων 187 ή 187^Α ή 187Τ ή για κακούργημα που επισύρει ποινή κάθειρξης τουλάχιστον δέκα ετών, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 22 Σεπτεμβρίου 2013

Δελτίο Τύπου, Αποστολή αναφοράς του Υπουργού Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη κ. Νίκου Δένδια για αξιόποινες πράξεις μελών της «Χρυσής Αυγής» στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 19 Σεπτεμβρίου 2013.

Δελτίο Τύπου, Αποστολή συμπληρωματικής αναφοράς για αξιόποινες πράξεις μελών της «Χρυσής Αυγής» στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 24 Σεπτεμβρίου 2013.

Δελτίο Τύπου, Κατατίθεται την Δευτέρα 30 Σεπτεμβρίου στη Βουλή η νομοθετική ρύθμιση για την αναστολή χρηματοδότησης κομμάτων όταν εναντίον προσώπων που τα διοικούν ή Βουλευτών τους έχει ασκηθεί

δίωξη για κακουργηματικές πράξεις, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 27 Σεπτεμβρίου 2013

Δελτίο Τύπου, Υπηρεσία Ασύλου: Σχεδόν 4.200 αιτήσεις διεθνούς προστασίας στους πρώτους έξι μήνες λειτουργίας, Δελτίου Τύπου, Ελληνική Δημοκρατία Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 2.12.2013.

Δελτίο Τύπου, Πολύ θετικά τα συμπεράσματα για την Ελλάδα από την Επιτροπή Αξιολόγησης της εφαρμογής της Συνθήκης Σένγκεν, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 3 Δεκεμβρίου 2013.

Δελτίο Τύπου των Αναπληρωτών Υπουργών Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης κ. Γιάννη Πανούση και κας Αναστασίας Χριστοδουλοπούλου σχετικά με τα Κέντρα Κράτησης, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Αναπληρωτής Υπουργός Γιάννης Πανούσης, Αναπληρωτής Υπουργός Αναστασία Χριστοδουλοπούλου, Αθήνα, 17 Φεβρουαρίου 2015.

Απολογισμός 100 ημερών των δράσεων του Υπουργείου Προστασίας του Πολίτη, Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, Αθήνα, 8.5.2015

VI. ΦΟΡΕΙΣ ΠΡΩΘΗΣΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

(α) Συνήγορος του Πολίτη (ΣΤΠ)

Παρουσίαση Διαμεσολάβησης (αναφορά υπ' αρ. πρωτ. 2908/18.2.2005). Διόρθωση σχολικού εγχειριδίου θρησκευτικών, Συνήγορος του Πολίτη, Δεκέμβριος 2007

Δημοτολογική τακτοποίηση των Ελλήνων Τσιγγάνων, Ειδική Έκθεση, Αύγουστος 2009

Ίση Μεταχείριση ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ 2011 (άρθρο 20, παράγρ. 3 του Ν. 3304/2005)

Καταπολέμηση διακρίσεων, Ειδική έκθεση 2012,

Ειδική Έκθεση: Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του, Αθήνα Σεπτέμβριος 2013

Καταπολέμηση διακρίσεων, Ειδική έκθεση 2013 (άρθρο 20, παράγρ. 3 Ν. 3304/2005)

Θέμα: «Εκκρεμή αιτήματα κτήσης ιθαγένειας κατ' άρθρο 1Α ΚΕΙ», Συνήγορος του Πολίτη, 25 Ιουλίου 2013

«Παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου για την Κύρωση του Κώδικα Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης», Συνήγορος του Πολίτη, 18 Νοεμβρίου 2013.

Συνήγορος του Πολίτη, Άμεσα μέτρα για να μην ακρωθεί στην πράξη η προστασία αλλοδαπών για ανθρωπιστικούς λόγους ζητά ο Συνήγορος του Πολίτη, Αθήνα, 2 Ιουνίου 2014.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ Συνηγόρου του Πολίτη για την Ελληνική Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης Αθήνα, 13 Ιανουαρίου 2014 <<http://www.tovima.gr/files/1/2014/01/13/SYNHGOROS.pdf>>

(β) Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)

ΕΤΗΣΙΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ 2000-2011, διαθέσιμες στο: <<http://www.nchr.gr/index.php/el/2013-04-03-11-07-36/115-etisies>>

Η κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (2001)

ΠΑΡΑΤΗΣΕΙΣ επί του ΣχΝ. «Εφαρμογή της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, Αθήνα, 13 Ιανουαρίου 2004

Η απώλεια της ελληνικής ιθαγένειας βάσει του πρώην άρθρου 19 ΚΕΟ και η διαδικασία επανάκτησής της (2003)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υιοθετεί απόφαση για το δικαίωμα στην υγεία των μεταναστών χωρίς νόμιμα έγγραφα παραμονής (16.1.2008)

ΕΚΘΕΣΗ και Προτάσεις για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (2009)

Δράσεις του Υπουργείου Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας για Ρομά (2009)

Δράσεις του Υπουργείου Εσωτερικών για ζητήματα σχετικά με Ρομά (2009)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: «Αξιολόγηση και προτεινόμενες τροποποιήσεις στο προσχέδιο νόμου «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα», Αθήνα, 9 /2/2010

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: «Σχετικά με την Απόφαση του ΣτΕ για το ζήτημα της συνταγματικότητας του ν. 3838/2010», 3/2/2011

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Έκθεση και Προτάσεις της ΕΕΔΑ για ζητήματα σχετικά με την κατάσταση και τα δικαιώματα των Τσιγγάνων στην Ελλάδα (12.02.2009)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ σχετικά με τις συνθήκες κράτησης σε αστυνομικά κρατητήρια και σε χώρους κράτησης αλλοδαπών (2010)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Η Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υιοθετεί παρατηρήσεις επί του Σχεδίου Νόμου «Πολιτική συμμετοχή ομογενών και αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νόμιμα και μακροχρόνια στην Ελλάδα» (28.1.2010)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ σχετικά με το Ν. 3304/2005 «Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού» και προτάσεις σχετικά με την ανάγκη τροποποίησής του (2010)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ επί του Σ/Ν για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου (2011)

ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ, Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και την δικαιοσύνη και Εξτρεμιστικές ομάδες, δημόσιος πολιτικός λόγος, ρατσιστική βία στα γήπεδα (2011)

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΕΕΔΑ, Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη, ΕΕΔΑ, 198 Μαΐου 2011

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Η Ολομέλεια της ΕΕΔΑ υιοθέτησε έκθεση και προτάσεις για την αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη (9.6.2011).

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ για το "Δίκτυο Καταγραφής Ρατσιστικής Βίας" (14.10.2011)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Συμμετοχή της ΕΕΔΑ στη Συνεδρίαση της Διαρκούς Επιτροπής Δημόσιας Διοίκησης, Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης της Βουλής με θέμα το Σχέδιο Νόμου για τα Κέντρα Κράτησης Αλλοδαπών (29.8.2012)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ: Σχετικά με έγγραφο Υπουργείου Εσωτερικών για αναστολή διαδικασιών ιθαγένειας (20.12.2012)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ για το Υπόμνημα της ΕΕΔΑ επί του Σχεδίου Νόμου του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων «Τροποποίηση του Ν 927/1979 (Α' 139) και Προσάρμοση του Στην Απόφαση-Πλαίσιο 2008/913/ΔΕΥ της 28ης Νοεμβρίου 2008, για την Καταπολέμηση Ορισμένων Μορφών και Εκδηλώσεων Ρατσισμού Και Ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου» (17.12.2013)

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ της ΕΕΔΑ σχετικά με την τροπολογία στο άρθρο 19 του Σχεδίου Νόμου «Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης» (24.3.2014)

VII. VARIA

Υπ' αριθ 1/28-8-2013 απόφαση της Διυπουργικής Επιτροπής για τους Ρομά (Π.Δ. 63/2005)

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ Α1, Έργο «Εκπόνηση Μελέτης για την Καταγραφή της Υφιστάμενης Κατάστασης των ΡΟΜΑ στην Ελλάδα, Απολογισμός Δράσεων και Εκπόνηση Σχεδίου Δράσης για την 4η Προγραμματική Περίοδο», Τίτλος Παραδοτέου, Παραδοτέο Α1, Τεύχος Μελέτης με τον τίτλο: «Αποτίμηση των δράσεων που εντάσσονται στο Εθνικό Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα καθώς και άλλων δράσεων που αφορούν τη συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα», 2008

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ Β1, Έργο «Εκπόνηση Μελέτης για την Καταγραφή της Υφιστάμενης Κατάστασης των ΡΟΜΑ στην Ελλάδα, Απολογισμός Δράσεων και Εκπόνηση Σχεδίου Δράσης για την 4η Προγραμματική Περίοδο», Τίτλος Παραδοτέου, Παραδοτέο Β.1.: Τεύχος με την «ανάπτυξη μακροπρόθεσμης στρατηγικής για την κοινωνική ενσωμάτωση των Ελλήνων Τσιγγάνων», Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, Γενική Γραμματεία Διαχείρισης Κοινοτικών και Άλλων Πόρων, 2008

Ελληνική Δημοκρατία, Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη των Ελλήνων Τσιγγάνων, Updated Report, 2008

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, Τοπική Αυτοδιοίκηση και Διαπολιτισμικότητα. Η συνεισφορά των ελληνικών ΟΤΑ στον διαπολιτισμικό διάλογο σήμερα, Αθήνα, 2008

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ για τη Διαχείριση Ασύλου και Μετανάστευσης. Συνοπτική Παρουσίαση, στο <<http://www.naftemporiki.gr/cmsutils/downloadpdf.aspx?id=516752>>

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ Φ.3/960/102679/Γ1, Θέμα : Εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά 2010-2011, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας, 20.8.2010

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ, Δελτίο Τύπου, Ανακοίνωση δημογραφικών και κοινωνικών Πληθυσμού-Κατοικιών, 2011

ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΑΒΟΥΛΕΥΣΗ για το Σχέδιο Νόμου «Καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω του Ποινικού Δικαίου», 22.2.2011-3.3.2011, <http://www.opengov.gr/ministry_ofjustice/?p=1012>

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 116184/Γ1/10-9-2008, Θέμα: Εγγραφή και σχολική παρακολούθηση των παιδιών Ρομά 2010-2011 ΟΚΕ, Θέσεις της οικονομικής και κοινωνικής επιτροπής της Ελλάδος (Ο.Κ.Ε.) για την απασχόληση υψηλής εξειδίκευσης (Ν. 4071/2012)

ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ Γ.Υ. 39α/ΦΕΚ 1002/Β/2.4.2012. Ρυθμίσεις που αφορούν τον περιορισμό της διάδοσης Λοιμωδών Νοσημάτων.

ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ, Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνική Συνοχή στην Ελλάδα σε Συνθήκες Οικονομικής κρίσης, Ιούνιος 2012

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, Στατιστικά στοιχεία (2011-2013) για κτήση ελληνικής ιθαγένειας, <http://www.yypes.gr/UserFiles/f0ff9297f51640ffa70eeca84e2ec9b9/StatsCategory_2011_2013_04032014.pdf>

ΑΠΟΦΑΣΗ, Θέμα: Συγκρότηση Επιτροπής για την σύνταξη εγχειριδίου με τίτλο «Εγχειρίδιο Διαπροσωπικών Σχέσεων κατά το ιεροδικαϊκό Σύστημα Χάναφι», Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, ΑΔΑ: ΒΙΡ59-ΟΚΨ, 25.6.2013

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ, Θέμα: Σχολική φοίτηση παιδιών Ρομά: Οδηγίες, κατευθύνσεις και υποστηρικτικές δράσεις. Η υλοποίηση των Πράξεων «Εκπαίδευση των παιδιών Ρομά» του Εθνικού και Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ» του ΕΣΠΑ, Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 26.11.2013 <http://www.keda.gr/roma/files/_1_Egk_A_Vathmia.pdf>

ΑΠΟΦΑΣΗ με αριθμ. πρωτ. 12415/19.12.2013 (Α' 281) της Ολομέλειας της Βουλής με θέμα: «Αναστολή κρατικής χρηματοδότησης και οικονομικής ενίσχυσης του κόμματος «ΛΑΪΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ - ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ»».

ΥΠΟΥΡΓΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΗ 17931/Α3/7.2.2014, ΘΕΜΑ: Συγκρότηση Επιτροπής για την σύνταξη εγχειριδίου με τίτλο «Εγχειρίδιο Διαπροσωπικών Σχέσεων κατά το ιεροδικαϊκό Σύστημα Χάναφι», Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΡΩΤΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ, «Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Εγχειρίδιο για την πληροφόρηση του προσωπικού της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής», Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Δημόσιας Τάξης και Προστασίας του Πολίτη, Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής, εκδ. 1η, Μάιος 2014

ΚΥΑ 30651/2014/5.6.2014, Καθορισμός κατηγορίας άδειας διαμονής για ανθρωπιστικούς λόγους, καθώς και τον τύπου, της διαδικασίας και των ειδικότερων προϋποθέσεων χορήγησής της, Εφημερίδα Κυβερνήσεως, Τεύχος δεύτερο, Αρ. φύλλου 1453, 5 Ιουνίου 2014.

ZIOMAS D., BOUZAS N., SPYROPOULOU N., "Greece. Promoting the Social Inclusion of Roma. A Study of National Policies", ΕΚΚΕ, July 2011

VIII. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΟΡΓΑΝΑ ΤΟΥ ΣΟΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(α) Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI)

ECRI, Η κατά χώρα μέθοδος προσέγγισης της ECRI: Έκθεση για την Ελλάδα, Στρασβούργο, 1997

ECRI, Δεύτερη Έκθεση για την Ελλάδα της 10ης Δεκεμβρίου 1999, Στρασβούργο, 27 Ιουνίου 2000

ECRI, Τρίτη Έκθεση για την Ελλάδα της 5ης Δεκεμβρίου 2003, Στρασβούργο, 8 Ιουνίου 2004

ECRI, Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (τέταρτος κύκλος επιτήρησης), Υιοθετήθηκε στις 2 Απριλίου 2009, Δημοσιεύθηκε στις 15 Σεπτεμβρίου 2009

ECRI, *Conclusions on the implementation of the Recommendations in respect of Greece subject to interim follow-up.* Adopted on 22 June 2012

STATEMENT by the European Commission against Racism and Intolerance concerning racist and xenophobic political activities in Greece, Strasbourg, 10.12.2012

ECRI, Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (πέμπτος κύκλος επιτήρησης), Υιοθετήθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 2014, Δημοσιεύθηκε στις 24 Φεβρουαρίου 2015

(β) Επίτροπος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

CommDH(2002)5, Report by Mr Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to the Hellenic Republic, 2-5 June 2002, 17 July 2002

CommDH(2006)13, FOLLOW-UP REPORT ON THE HELLENIC REPUBLIC (2002 – 2005), *Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the CoE Commissioner for Human Rights*, Strasbourg, 29.3. 2006.

CommDH(2006)23, *The situation of Roma in Greece*, Letter addressed to Mr Prokopis PAVLOPOULOS, Hellenic Minister for the Interior, Public Administration και Decentralisation, by Mr Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights

CommDH(2007)27, *The situation of Roma in Greece*, Letter addressed to Mr Prokopis PAVLOPOULOS, Minister of the Interior, Public Administration και Decentralisation,

CommDH(2009)6, Report by Thomas Hammarberg, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his visit to Greece, 8-10 December 2008, Issue reviewed: *Human rights of asylum seekers*, Strasbourg, 4 February 2009

CommDH(2009)9, Report by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Greece on 8-10 December 2008, Issue reviewed: *Human rights of minorities*, Strasbourg, 19 February 2009

“Racist violence a real threat to democracy in Greece”, Strasbourg, 1.2.2013, στο: <<http://www.coe.int/es/web/commissioner/-/racistviolencearealthreattodemocracyingreece?inheritRedirect=true>>

ΕΚΘΕΣΗ του Νίλς Μοϊζιεκς Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου 2013, Στρασβούργο, 16 Απριλίου 2013, CommDH(2013)6

CommDH/GovRep(2013)4, Παρατηρήσεις των Ελληνικών Αρχών επί της έκθεσης του Νίλς Μοϊζιεκς, Επιτρόπου του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, μετά την επίσκεψή του στην Ελλάδα, από τις 28 Ιανουαρίου έως την 1η Φεβρουαρίου 2013, 16 April 2013

(γ) Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας (CPT)

REPORT to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 February 2007

- RESPONSE OF THE GOVERNMENT OF GREECE to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Greece from 20 to 27 February 2007

REPORT to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 29 September 2008

- RESPONSE OF THE GOVERNMENT OF GREECE to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Greece from 23 to 29 September 2008

REPORT to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 17 to 29 September 2009

- RESPONSE OF THE GOVERNMENT OF GREECE to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Greece from 17 to 29 September 2009

REPORT to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 19 to 27 January 2011

- RESPONSE OF THE GOVERNMENT OF GREECE to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Greece from 20 to 27 January 2011

PUBLIC STATEMENT concerning Greece

REPORT of the Committee against Torture, Forty-seventh session (31 October - 25 November 2011) : Forty-eighth session (7 May - 1 June 2012)

REPORT to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 16 April 2013, Strasbourg, 16 October 2014

- RESPONSE OF THE GREEK GOVERNMENT to the report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) on its visit to Greece from 4 to 16 April 2013, Strasbourg, 16 October 2014

(δ) Κοινοβουλευτική Συνέλευση ΣοΕ (PACE)

RESOLUTION 1521 (2006), *Mass arrival of irregular migrants on Europe's Southern shores*
 RESOLUTION 1569 (2007), *Assessment of transit and processing centres as a response to mixed flows of migrants and asylum seekers*
 RESOLUTION 1637 (2008), *Europe's "boat-people": mixed migration flows by sea into southern Europe*
 RESOLUTION 1704 (2010), *Freedom of religion and other human rights for non-Muslim minorities in Turkey and for the Muslim minority in Thrace (eastern Greece)*
 RESOLUTION 1805 (2011), *on the large scale arrival of irregular migrants, asylum seekers and refugees on Europe's southern shores*
 RESOLUTION 1820 (2011), *Asylum seekers and refugees: sharing responsibilities in Europe*
 RESOLUTION 1821 (2011), *The interception and rescue at sea of asylum seekers, refugees and irregular migrants*
 RESOLUTION 1918 (2013), *Final version Migration and asylum: mounting tensions in the eastern Mediterranean*

(ε) Οι «ελληνικές υποθέσεις» σχετικά με τον ρατσισμό και τις διακρίσεις στο ΕυρΔΔΑ
 (επιλογή)

Υποθέσεις	Αρ.προσφ.	Απόφαση	Περίληψη Υπόθεσης	Άρθρα ΕυρΣΔΑ
ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ				
α/ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΥΝΕΡΧΕΣΘΑΙ				
<i>Σιδηρόπουλος /Ελλάδας</i>	26695/95	10.7.1998	Σχετικά με την άρνηση εθνικών δικαστηρίων να εγγράψουν σωματείο («Στέγη Μακεδονικού Πολιτισμού») ύποπτο για υπονόμευση της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας	Παραβίαση άρθ. 11
<i>Μπεκίρ Ούστα κ.ά./Ελλάδας</i>	35151/05	11.10.2007	Σχετικά με την άρνηση των δικαστηρίων να εγγράψουν ένωση με βάση την απλή υποψία όσον αφορά στις πραγματικές προθέσεις των ιδρυτών και τις μελλοντικές ενέργειες της	-Μη παραβίαση άρθ.6 §1 -Παραβίαση άρθ. 11
<i>Εμίν κ.ά./Ελλάδας</i>	34144/05	27.3.2008	Σχετικά με καταγγελίες που αφορούν τις αποφάσεις που λαμβάνονται από τα ελληνικά δικαστήρια εναντίον συλλόγου, που ιδρύθηκε από πρόσωπα που ανήκουν στη μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης	-Παραβίαση άρθ. 6 §1 - Παραβίαση άρθ. 11
<i>Τουρκική Ένωση Ξάνθης κ.ά/ Ελλάδας</i>	26698/05	27.3.2008	-/-	-Παραβίαση άρθ. 11
<i>Ουράνιο Τόξο κ.ά/ Ελλάδας</i>	74989/01	20.10.2005	Σχετικά με τοπικές αρχές που υποκίνησαν	-Παραβίαση άρθ. 6 §1 - Παραβίαση άρθ. 11

		(20.1.2006 τελικό)	συμμετείχαν σε διαδηλώσεις κατά πολιτικού κόμματος, που υπερασπιζόταν μια μειοψηφία, και την παθητικότητα της αστυνομίας απέναντι στα επεισόδια	-Δίκαιη ικανοποίηση (pecuniary, non – pecuniary damage, financial award, costs and expenses partial award domestic proceeding)
β/ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗ (Μουφτής)				
Σερίφ/ Ελλάδα	38178/97	14.12.1999 (14.3.2000 τελικό)	Σχετικά με την διατεινόμενη παρέμβαση του κράτους στον διορισμό ενός μουσουλμάνου θρησκευτικού ηγέτη	-Παραβίαση άρθ. 9 -Δίκαιη Ικανοποίηση: 2.700.000 (pecuniary-non pecuniary damage)
Αγγά/Ελλάδα (νο. 2)	50776/99 52912/99	17.10.2002 (17.1.2003 τελικό)	Σχετικά με την καταδίκη του προσφεύγοντος, μετά την άρνησή του να παρατηθεί μετά τον διορισμό νέου Μουφτή από το ελληνικό δημόσιο (μετά την αλλαγή του τρόπου διορισμού τους με τον ν. 1920/1991)	-Παραβίαση άρθ. 9 -Δεν ανακύπτει ξεχωριστό ζήτημα υπό το άρθ. 10 -Η διαπίστωση της παραβίασης, αποτελεί επαρκή δίκαιη ικανοποίηση
Αγγά (νο. 3 και νο. 4)/Ελλάδα	32186/02 και 33331/02	13.7.2006	Σχετικά με την ποινική δίωξη (εναντίον του διορισμένου Μουφτή Μεχμέτ Αγγά από τους μουσουλμάνους), βάσει του άρθρου 175 του Π.Κ., βάσει του οποίου κρίθηκε ένοχος για αντιποίηση της άσκησης υπηρεσίας λειτουργού «γνωστής θρησκείας » με το αιτιολογικό ότι είχε εκδόσει και υπογράφει μηνύματα υπό την ιδιότητα του Μουφτή Ξάνθης . Ο προσφεύγων καταδικάστηκε σε ποινές φυλάκισης οι οποίες μετατράπηκαν σε πρόστιμα.	-Παραβίαση άρθ. 9 -Δεν ανακύπτει ξεχωριστό ζήτημα υπό το άρθ. 10 -Δίκαιη ικανοποίηση: 1.620€ (νο.3) και 1.380€ (νο.4) για δαπάνες και έξοδα
ΡΟΜΑ				
α/ ΚΑΚΟΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ				
Μλέκος και Κουτρόπουλος/ Ελλάδα	15250/02	13.12.2005 (13.3.2006 τελικό)	Σχετικά με την κακομεταχείριση από την αστυνομία κατά τη σύλληψη Ρομά σε διάρρηξη περιπτέρου στο Μεσολλόγι.	-Παραβίαση άρθ. 3 (κακομεταχείριση) -Παραβίαση άρθ. 3 (διαδικαστική πτυχή) -Μη παραβίαση άρθ. 14 (σχετικά με τον ισχυρισμό ότι η μεταχείριση των προσφευγόντων από την αστυνομία είχε ρατσιστικά κίνητρα)

				-Παραβίαση άρθ. 14 (στο ότι οι αρχές παρέλειψαν να ερευνήσουν τα πιθανά ρατσιστικά κίνητρα πίσω από το περιστατικό). -Δίκαιη ικανοποίηση: 10.000 € (non-pecuniary damage).
<i>Καραγιαννόπουλος /Ελλάδας</i>	27850/03	21.6.2007	Ο προσφεύγων παραπονέθηκε η αστυνομία είχε χρησιμοποιήσει υπερβολική και απειλητική για τη ζωή δύναμη πυρός εναντίον του, και έκαναν οι ελληνικές αρχές δεν είχαν διενεργήσει επί επαρκή και αποτελεσματική έρευνα σε αυτή την περίπτωση.	-Παραβίαση άρθ. 2 - Παραβίαση άρθ. 2 -Μη παραβίαση άρθ. 14 -Δίκαιη ικανοποίηση: 100.000 € (pecuniary damage), 20.000 € (non pecuniary damage)
<i>Πετροπούλου-Τσακίρης/Ελλάδας</i>	44803/04	6.12.2007	Σχετικά με τους ισχυρισμούς της (-τότε- εγκύου) προσφεύγουσας για αποβολή, ως αποτέλεσμα της αστυνομικής βαρβαρότητας και την αποτυχία των αρχών να προβούν σε επαρκή έρευνα για το περιστατικό.	-Μη παραβίαση άρθ. 3 -Μη παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 14 σε συνδυασμό με το άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 20.000 € (non pecuniary damage), 1.000 € (costs and expenses)
<i>Στεφάνου/Ελλάδας</i>	2954/07	22.4.2010	Σχετικά με την κακομεταχείριση 16χρονου Ρομά από την αστυνομία	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 6 §1 -Δίκαιη ικανοποίηση: 20.000 € (non pecuniary damage)
β/ ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ				
<i>Σαμπάνης κ.ά/Ελλάδας</i>	32526/05	5.9.2008	Σχετικά με την αποτυχία των αρχών να ενσωματώσουν τα παιδιά των Ρομά στο κανονικό εκπαιδευτικό σύστημα	-Παραβίαση άρθ. 14, σε συνδυασμό με το άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ.
<i>Λαβίδα κ.ά/Ελλάδας</i>	7973/10	30.5.2013	Η υπόθεση αφορούσε την εκπαίδευση των παιδιών Ρομά που είχαν περιοριστεί σε ένα φοιτούν δημοτικό σχολείο στο οποίο οι μαθητές ήταν μόνο άλλα παιδιά Ρομά.	-Παραβίαση άρθ. 14, σε συνδυασμό με το άρθ. 2 του 1 ^{ου} Πρωτ.
ΑΙΤΟΥΝΤΕΣ ΑΣΥΛΟ/ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ/ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ				
α/ ΚΡΑΤΗΣΗ				
<i>Tabesh/Ελλάδας</i>	8256/07	26.11.2009	Σχετικά με τη θέση υπό κράτηση του	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1

			προσφεύγοντος εν όψει της απέλασης του και των συνθηκών κράτησης.	-Παραβίαση άρθ. 5 §§ 3,4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 15.000 € (non-pecuniary damage) and 3,500 € (costs and expenses)
<i>S.D./Ελλάδας</i>	53541/07	11.6.2009	Σχετικά με τις συνθήκες κράτησης Τούρκου υπηκόου (Εβρος, Α.Τ. Σουφλίου)	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1,4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 10.000 € (non-pecuniary damage)
<i>A. A./Ελλάδας</i>	12186/08	22.7.2010 (22.10.2010 τελικό)	Σχετικά με την κακομεταχείριση κατά τη σύλληψη από το λιμενικό, την παράνομη κράτηση αιτούντος άσυλο (Παλαιστίνιου) σε άθλιες συνθήκες στα ελληνικά κέντρα κράτησης (Σάμος)	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1,4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 15,000 € (non-pecuniary damage) 8,000 € (costs and expenses).
<i>Rahimi/Ελλάδας</i>	8687/08	5.4.2011	Σχετικά με την ανεπαρκή φροντίδα και παράνομη κράτηση Αφγανού ασυνόδευτου ανηλίκου αιτούντα ασύλου (Παγανή Λέσβος)	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1,4 -Παραβίαση άρθ. 13 -Non-pecuniary damage - award
<i>Zontul/Ελλάδας</i>	12294/07	17.1.2012	Καταδίκη της Ελλάδας επειδή Λιμενικός βίασε παράνομο μετανάστη	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 50.000 € (non pecuniary damage), 3.500 € (costs and expenses)
<i>R.U./Ελλάδας</i>	2237/08	7.6.2011	Σχετικά με τις συνθήκες κράτησης κουρδικής καταγωγής αιτούντα ασύλου	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 -Παραβίαση άρθ. 5 §1,4
<i>Mahmundi κ.ά./Ελλάδας</i>	14902/10	31.7.2012	Σχετικά με τις συνθήκες κράτησης οικογένειας Αφγανών (κέντρο Παγανής, Λέσβος)	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 -Παραβίαση άρθ. 5 §4
<i>Horshill/Ελλάδας</i>	70427/11	1.11.2013	Σχετικά με συνθήκες κράτησης αιτούντα άσυλο (από το Σουδάν)	-Παραβίαση άρθ. 3
<i>F.H./Ελλάδας</i>	78456/11	31.7.2014	Σχετικά με τις συνθήκες κράτησης (Ιρανού) αιτούντα άσυλο σε διαφορετικά κέντρα κράτησης (Βέννα, Φέρες)	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 -Παραβίαση άρθ. 5 §4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8,500 € (non-pecuniary damage)
<i>De Los Santos and De la Cruz/Ελλάδας</i>	2134/12 2161/12	26.6.2014	Σχετικά με τις συνθήκες κράτησης παράτυπου μετανάστη εν όψει της απέλασης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 6,500 € στον καθένα (non-pecuniary damage)
β/ "DUBLIN" CASES				
<i>MSS/Βελγίου και Ελλάδας</i>	30696/09	21.1.2011	Σχετικά με την απέλαση αιτούντος άσυλο από τις	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 σε

			βελγικές αρχές προς την Ελλάδα, σύμφωνα με την εφαρμογή του κανονισμού Δουβλίνο II της ΕΕ.	συνδυασμό με το άρθ. 3
<i>Sharifi κ.ά./ Ιταλίας και Ελλάδας</i>	16643/09	21.10.2014	Σχετικά με την αδιάκριτη συλλογική απέλαση από τις ιταλικές αρχές των Αφγανών μεταναστών, οι οποίοι, στη συνέχεια, στερούνται την πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου στην Ελλάδα	-Παραβίαση άρθ. 13 -Παραβίαση άρθ. 3
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ				
α/ ΤΑΠΕΙΝΩΤΙΚΕΣ / ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΚΡΑΤΗΣΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ				
<i>Bubullima / Ελλάδα</i>	41533/08	28.10.2010	Κράτηση Αλβανού ανηλίκου με σκοπό την απέλασή του	-Παραβίαση άρθ. 5 § 4
<i>Mathloom/ Ελλάδα</i>	48883/07	24.4.2012 (24.7.2012 τελικό)	Σχετικά με την απουσία μέγιστης περιόδου κράτησης των προσώπων που υπόκεινται σε απέλαση	-Παραβίαση άρθ. 5 §1,4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 16,000 € (non-pecuniary damage).
<i>Bygylashvili /Ελλάδας</i>	58164/10	25.9.2012	Σχετικά με τη θέση υπό κράτηση της προσφεύγουσας εν όψει της απέλασής της και τις συνθήκες κράτησης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8.000 € (για ηθική βλάβη)
<i>Chkhartishvili /Ελλάδας</i>	22910/10	2.5.2013 2.8.2013 (τελικό)	Συνθήκες κράτησης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8.000 € (non pecuniary damage)
<i>Barjamaj /Ελλάδας</i>	36657/11	2.5.2013	Σύλληψη- κράτηση ανηλίκου εν όψει απέλασης	-Παραβίαση άρθ. 5 § 1 -Δίκαιη ικανοποίηση: 2.000 € (non pecuniary damage)
<i>A.F. /Ελλάδας</i>	53709/11	7.10.2013	Συνθήκες κράτησης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8.000 € (non pecuniary damage)
<i>Khuroshvili/ Ελλάδα</i>	58165/10	12.12.2013 (12.3.2014 τελικό)	Συνθήκες κράτησης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1,4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8.000 € (non-pecuniary damage)
<i>C.D. κ.ά./Ελλάδας</i>	33441/10, 33468/10 33476/10	19.3.2014	Συνθήκες κράτησης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1,4 -Δίκαιη ικανοποίηση: μεταξύ 5.000 € and 10.000 € στον κάθε προσφεύγοντα (non-pecuniary damage), 2.000 € συνολικά (costs and expenses)
<i>B.M./Ελλάδας</i>	53608/11	19.12.2013	Η υπόθεση αφορά	-Παραβίαση άρθ. 3

			κυρίως τις συνθήκες κράτησης του Ιρανού αιτούντος άσυλο εν αναμονή της απομάκρυνσης του από την Ελλάδα στην Τουρκία.	-Παραβίαση άρθ. 13 σε συνδυασμό με το άρθ. 3 -Μη παραβίαση άρθ. 5 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8.000 € (non-pecuniary)
<i>Lici/Ελλάδας</i>	69881/12	17.4.2014	Συνθήκες κράτησης	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 -Δίκαιη ικανοποίηση: 6,500 € (non-pecuniary damage)
<i>Serazadishvili/Ελλάδας</i>	26418/11 45884/11	24.4.2011	Συνθήκες κράτησης,	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1 -Παραβίαση άρθ. 5 §4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8,000 € ο καθένας (non-pecuniary damage), 2.000 € και στους 2 προσφεύγοντες (costs and expenses)
<i>H.H./Ελλάδας</i>	63493/11	9.10.2014	Συνθήκες κράτησης (Σουφλί, Φέρες) εν όψει απέλασής του.	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 6.500 € (non-pecuniary damage)
<i>M.D./Ελλάδας</i>	60622/11	13.11.2014	Συνθήκες κράτησης στο τμήμα αλλοδαπών Θεσσαλονίκης	-Παραβίαση άρθ. 3 - Παραβίαση άρθ. 5 §1, §4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8,000 € (non-pecuniary damage)
<i>A.E./Ελλάδας</i>	46673/10	27.11.2014	Συνθήκες κράτησης στη Θέρμης	-Παραβίαση άρθ. 3 - Παραβίαση άρθ. 5 §1, §4 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8,000 € (non-pecuniary damage)
<i>Mohamad/Ελλάδας</i>	70586/11	11.12.2014	Κράτηση ασυνόδευτου ανηλικού (Φέρες-Σουφλί)	-Παραβίαση άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 13 σε συνδυασμό με το άρθ. 3 -Παραβίαση άρθ. 5 §1 -Δίκαιη ικανοποίηση: 8,500 € (non-pecuniary damage)
<i>Al. K./Ελλάδας</i>	63542/11	11.12.2014	Συνθήκες κράτησης (Φέρες-Σουφλί) και συνθήκες διαβίωσης μετά την απελευθέρωση	-Παραβίαση άρθ. 3 -Δίκαιη ικανοποίηση: 6,500 € (non-pecuniary damage)
<i>Mahammad κ.ά/Ελλάδας</i>	48352/12	15.1.2015	Σχετικά με τη κράτηση 14 παράτυπων μεταναστών εν αναμονή της απέλασης	-Παραβίαση άρθ. 3 - Παραβίαση άρθ. 5 §4 -Δίκαιη ικανοποίηση

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS, Greece, Press Country Profile, Last updated January 2015,
<http://www.echr.coe.int/Documents/CP_Greece_ENG.pdf>

IX. ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΑΠΟ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ Ε.Ε.

(α) Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΩΝ, ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ, Έκθεση από την επίσκεψη της αντιπροσωπείας της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων στην Ελλάδα που πραγματοποιήθηκε από τις 28 έως τις 31 Οκτωβρίου 2012. Επικεφαλής Αντιπροσωπείας: Jan MULDER, 2009-2014, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/dv/943/943276/943276el.pdf

(β) Ευρωπαϊκή Επιτροπή

COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT on the Assessment of the implementation of the Greek Action Plan on Asylum and Migration management, SWD (2014) 316 final, Brussels, 6.10.2014

(γ) Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων

FRA, *Copying with a fundamental rights emergency. The situation of persons crossing the Greek land border in an irregular manner*, Thematic Situation Report, Vienna, 2011
FRONTEX, RABIT Operation 2010. *Evaluation Report*, Warsaw, August 2011
FRA, “Fundamental rights at Europe’s southern sea borders”, Luxembourg Publications Office, 2013
FRA, Ρατσισμός, διακρίσεις, μισαλλοδοξία και εξτρεμισμός: Διδάγματα από εμπειρίες στην Ελλάδα και την Ουγγαρία, Θεματική Έκθεση, 2013
FRA, “Criminalisation of migrants in an irregular situation and of persons engaging with them”, March 2014

X. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ (EMN)

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 2009, Εθνικό Σημείο Επαφής του Ευρωπαϊκού Δικτύου Μετανάστευσης για την Ελληνική Δημοκρατία, Αθήνα, 08/02/2010, <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/whatwedo/networks/european_migration_network/reports/docs/annualpolicy/2009/11b_greece_annual_policy_report_2009_final_version_22feb10_gr_el.pdf>
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ 2011, Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης, Ελληνική Δημοκρατία, Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου, Μάρτιος 2012, <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/annual-policy/2011/gr_20120426_apr2011_gr_version_final_el.pdf>
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ Πολιτικής Ελλάδα 2012, Υπουργείο Εσωτερικών, Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης, Μάρτιος 2013, <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/annualpolicy/2012/11b.greece_annual_policy_report_2012_gr_version_en.pdf>
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ 2013 Μετανάστευσης και Ασύλου στην Ελλάδα, <http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/whatwedo/networks/european_migration_network/reports/docs/annualpolicy/2013/12b_greece_annual_policy_report2013_el.pdf>
ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ Πολιτικής για το Άσυλο και τη Μετανάστευση στην Ελλάδα, 2014, <http://ec.europa.eu/dgs/homeaffairs/whatwedo/networks/european_migration_network/reports/docs/annual-policy/2014/12b_greece_apr_2014_part2_greek.pdf>

XI. ΟΗΕ

CERD, *Consideration of Reports submitted by states parties under article 9 of the Convention. Eleventh periodic reports of States parties due in 1991, Greece*, 7 August 1991, CERD/C/2010/Add.1, 20 September 1991.
CERD, *Reports Submitted by States parties under article 9 of the Convention. Fifteenth periodic report of State Parties due in 1999, Addendum Greece*, 9 March 2000, CERD/C/364/Add.4, 30 May 2000.
PROMOTION AND PROTECTION OF ALL HUMAN RIGHTS, CIVIL, POLITICAL, ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, INCLUDING THE RIGHT TO DEVELOPMENT *Report of the independent expert on minority issues, Gay McDougall, Mission to Greece*, A/HRC/10/11/Add.3, 18 February 2009
CERD, *Reports Submitted by States parties under article 9 of the Convention. Nineteenth periodic reports of States parties due in 2007. Greece*, 27 March 2008, CERD/C/GRC/16-19, 7 July 2009.

CERD, *Consideration of Reports submitted by states parties under article 9 of the Convention. Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination. Greece*, CERD/C/GRC/CO/19, 28 August 2009

PROMOTION AND PROTECTION OF ALL HUMAN RIGHTS, CIVIL, POLITICAL, ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, INCLUDING THE RIGHT TO DEVELOPMENT, *Report of the independent expert on minority issues, Gay McDougall, Addendum, MISSION TO GREECE***, (8-16 September 2008), A/HRC/10/11/Add.3, 18 February 2009

Report submitted by the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, Manfred Nowak, Mission to Greece, A/HRC/16/52/Add.4, 4 March 2011

UN Special Rapporteur on the human rights of migrants concludes the fourth and last country visit in his regional study on the human rights of migrants at the borders of the European Union: Greece, Athens 3 December 2012.

Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants, François Crépeau, Mission to Greece, A/HRC/23/46/Add.4, 17 April 2013

Report of the Independent Expert on the effects of foreign debt and other related international financial obligations of States on the full enjoyment of all human rights, particularly economic, social and cultural rights, Cephass Lumina, Mission to Greece, 22-27 April 2013, A/HRC/25/50/Add.1, 27 March 2014

HUMAN RIGHTS COMMITTEE, *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant*, Second periodic reports of States parties due in 2009, Greece, [23 January 2014], CCPR/C/GRC/2, 26 February 2014

Full text of the press statement delivered by the United Nations Special Rapporteur on Contemporary Forms of Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance M. Mutuma Ruteere on 8 May 2015 in Greece

UN expert on racism urges Greece to reinforce the fight against hate speech and incitement to violence

I. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Κυβερνητικοί φορείς

Κος Πανούσης Γιάννης, Αναπληρωτής Υπουργός Προστασίας του Πολίτη, 18 Ιουνίου 2015

Κος Παπαϊωάννου Κώστας, Γενικός Γραμματέας Διαφάνειας και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Υπουργείο Δικαιοσύνης, Πρώην Πρόεδρος ΕΕΔΑ, 22 Μαΐου 2015

Κος Καλατζής Γιώργος, Γενικός Γραμματέας Θρησκευμάτων, 9 Ιουνίου 2015

Δημόσιοι λειτουργοί

Κος Ρετάλης Μιχάλης, Εμπειρογνώμονας, Β' Σύμβουλος, Διεύθυνση Δ4, ΥΠΕΞ, 21 Μαΐου 2015

Κα Λυκοβάρδη Καλλιόπη, Ειδικός Επιστήμονας Συνηγόρου του Πολίτη, Κύκλος Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 13 Μαΐου 2015

Κα. Μπλά Νατάσα, Υπάλληλος Υπουργείου Εσωτερικών, Τμήμα Περιφερειακής Ανάπτυξης, 30 Απριλίου 2015

Κος Αλέξανδρος Ζαβός, Πρώην Πρόεδρος του Ινστιτούτου Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ), Υπουργείο Εσωτερικών, 25 Μαΐου 2015

Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης

Κα. Καλλίνικου Ευαγγελία, Δήμαρχος Γαύδου, (τηλεφωνική συνέντευξη), 2 Ιουνίου 2015.

Κος Παπαγιαννάκης Λευτέρης, Δημοτικός Σύμβουλος Δήμου Αθηναίων, Πρόεδρος Ένταξης Μεταναστών, 29 Μαΐου 2015

Κα. Ανδρεάνη, Πρόνοια, Κως (τηλεφωνική συνέντευξη)

Εκκλησία της Ελλάδας

Πατήρ Πέτρος Χαλούλος, Αρχιμανδρίτης, 4 Ιουνίου 2015

Κα. Δουρίδα Ευαγγελία, Επιστημονικός Συνεργάτης Κέντρου Στήριξης Προσφύγων και Μεταναστών, Γραμματέας Ειδικής Συνοδικής Επιτροπής Μεταναστών Προσφύγων και Παλλιννοστούντων

Εκπρόσωποι ομάδων- στόχων

Κος Μανώλης Ράντης, Πρώην Διευθυντής Δικτύου Ρομ, 5 Μαΐου 2015

Δημοσιογράφοι

Κος Βασιλειάδης Βαγγέλης, Δημοσιογράφος/ εκδότης της εφημερίδας Thraki Today, (τηλεφωνική συνέντευξη), 8 Μαΐου 2015

Ακαδημαϊκοί

Κος Συρίγος Άγγελος, Επίκουρος Καθηγητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 14 Μαΐου 2015

II. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Ελληνική Αστυνομία

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης. Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας. Κλάδος Ασφάλειας/ Δ-νση κρατικής ασφάλειας/ Τμ. Κοινών. Ζητημάτων και Αντιμετώπισης Ρατσισμού, Αριθ. Πρωτ. 7100/40-303069, Αθήνα, 11 Μαΐου 2015

Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης. Αρχηγείο Ελληνικής Αστυνομίας. Κλάδος Ασφάλειας/ Δ-νση κρατικής ασφάλειας/ Τμ. Κοινών. Ζητημάτων και Αντιμετώπισης Ρατσισμού, Αριθ. Πρωτ.: 7100/40-303070, Αθήνα, 14 Μαΐου 2015